Handbuch

der

Sanskritsprache.

Zum Gebrauch

für

Vorlesungen und zum Selbststudium.

Von

Theodor Benfey.

Zweite Abtheilung:

Chrestomathie.

Erster Theil.

Leipzig:
F. A. Brockhaus.

1853.

Chrestomathie

aus

Sanskritwerken.

Zum Gebrauch

für

Vorlesungen und zum Selbststudium.

Von

Theodor Benfey.

Erster Theil:

Text, Anmerkungen, Metra.

Leipzig:

F. A. Brockhaus.

1853.

Göttingen,
Druck der Dieterich'schen Universitäts - Buchdruckerei.
(W. Fr. Kästner.)

Vorrede.

Um in dieser Chrestomathie eine verhältnissmässig beträchtliche Anzahl von Texten geben zu können, hielt ich es für dienlich, Erläuterungen von meiner Seite fast nur auf das Glossar zu beschränken. Aus diesem Grunde schien mir aber auch nothwendig nur solche Stücke auszuwählen, für welche, insofern sie schwieriger wären, mehr oder minder zureichende exegetische Apparate existiren, deren sich Lehrer oder für sich Studirende bedienen könnten. Ich habe daher nur schon edirtes mitgetheilt und von ineditis, welche ich selbst besitze oder Freunde mir zur Benutzung überliessen, keinen Gebrauch gemacht.

Die aufgenommenen Stücke sind in den Überschriften und den kurzen Anmerkungen verzeichnet; warum grade diese und nicht andre gewählt, diess genauer zu erörtern, würde von keinem besondern Nutzen sein; nur im Allgemeinen bemerke ich, dass bei der Auswahl manche Momente zugleich in Betracht kamen, von welchen bald das eine bald das andere in den Hintergrund treten musste. So z. B. musste das Moment der Schönheit vor der Betrachtung, dass das Stück schon zu oft edirt sei, zurücktreten; der Wunsch, von soviel Gattungen der litterarischen Thätigkeit der Inder als möglich Proben zu geben, musste der praktischen Richtung weichen, welche ein stufenweises Verhältniss der Mittheilungen bedingte. Um mich von dieser nicht zu sehr beherrschen zu lassen, habe ich zwar zu den drei Cursus, in welche die Chrestomathie getheilt ist, noch einen Anhang gefügt, welcher Pieçen enthält, die sich mit dem zweiten und dritten Cursus in Verbindung setzen lassen, allein ich konnte ihn nicht gut so weit ausdehnen, dass ich noch etwa eine Probe der dramatischen Poësie hätte aufnehmen können. Auch will ich nicht bergen, dass ich eine grosse, vielleicht nicht allgemein gebilligte, Scheu fühle, zu fragmentarisches

zu geben und auch aus diesem Grunde lieber wenigere aber umfassendere Proben ausgewählt habe. Übrigens habe ich mein Glossar — insbesondre durch Aufnahme aller sogenannten Wurzeln — so eingerichtet, dass man mit Hülfe desselben, zumal wenn man meine Grammatik zu Rathe zieht, auch vieles andre aus der Sanskrit-Litteratur wird lesen können.

Die Texte, welche ich mittheile, lehnen sich fast ganz an die Quellen, aus denen ich sie genommen; wo ich bezüglich der Leseweise abweichen zu müssen glaubte, ist in den Anmerkungen nachgewiesen. In der Schreibweise folge ich den Regeln in meiner Grammatik; nur wo sich der Gebrauch gegen die Regel so überwiegend geltend gemacht hat, wie z. B. in दुःख statt दुष्ख, glaubte ich in den Schriften, welche auch sonst einige Abweichungen von der Grammatik zeigen, mich ihm fügen zu müssen.

An dieser Chrestomathie ist unter mancherlei Unterbrechungen und Störungen seit 5 Jahren gedruckt; in Folge davon sind indessen Schriften erschienen, welche in Betreff schon gedruckter Stücke von Bedeutung waren und manche Verbesserungen nöthig geworden. Ich habe diese dem Druckfehlerverzeichniss einverleibt, welches ich vor Benutzung zu berücksichtigen bitte.

Sanskrit-Chrestomathie.

Erster Cursus.

अथाम्बोपाख्यानम् (श्रीमहाभारत उद्योगपर्वणि द्विसप्तत्यधिकशततमा-
द्या द्वाविंशतिरध्यायाः ॥ श्लो॰ ५९४२—६६५७ ॥)

॥ दुर्योधन उवाच ॥ किमर्थं भरतश्रेष्ठ नैव हन्याः शिखण्डिनम् ।
१ उद्यतेषुमथो दृष्ट्वा समरेष्वाततायिनम् ॥
पूर्वमुक्त्वा महाबाहो पाञ्चालान्सह सोमकैः ।
२ हनिष्यामीति गाङ्गेय तन्मे ब्रूहि पितामह ॥
॥ भीष्म उवाच ॥ शृणु दुर्योधन कथां सहैभिर्वसुधाधिपैः ।
३ यदर्थं युधि संप्रेक्ष्य नाहं हन्यां शिखण्डिनम् ॥
महाराजो मम पिता शान्तनुर्लोकविश्रुतः ।
४ दिष्टान्तमाप धर्मात्मा समये भरतर्षभ ॥
ततो ऽहं भरतश्रेष्ठ प्रतिज्ञां परिपालयन् ।
५ चित्राङ्गदं भ्रातरं वै महाराज्ये ऽभ्यषेचयम् ॥ ५ ॥
तस्मिंश्च निधनं प्राप्ते सत्यवत्या मते स्थितः ।
६ विचित्रवीर्यं राजानमभ्यषिञ्चं यथाविधि ॥
मयाभिषिक्तो राजेन्द्र यवीयानपि धर्मतः ।
७ विचित्रवीर्यो धर्मात्मा मामेव समुदैक्षत ॥
तस्य दारक्रियां तात चिकीर्षुरहमप्युत ।
८ अनुरूपादिव कुलादित्येव च मनो दधे ॥
तथाश्रौषं महाबाहो तिस्रः कन्याः स्वयंवराः ।
९ रूपेणाप्रतिमाः सर्वाः काशिराजसुतास्तदा ॥

अम्बां चैवाम्बिकां चैव तथैवाम्बालिकामपि ।
१० राजानश्च समाहूताः पृथिव्यां भरतर्षभ ॥ १० ॥
अम्बा ज्येष्ठाभवत्तासामम्बिका त्वथ मध्यमा ।
११ अम्बालिका च राजेन्द्र राजकन्या यवीयसी ॥
सो ऽहमेकरथेनैव गतः काशिपतेः पुरीम् ।
१२ अपश्यं ता महाबाहो तिस्रः कन्याः स्वलंकृताः ॥
राज्ञश्चैव समाहूतान्पार्थिवान्पृथिवीपते ।
१३ ततो ऽहं तान्नृपान्सर्वानाहूय समरे स्थितान् ॥
रथमारोपयांचक्रे कन्यास्ता भरतर्षभ ।
१४ वीर्यशुल्काश्च ता ज्ञात्वा समारोप्य रथं तदा ॥
अवोचं पार्थिवान्सर्वानहं तत्र समागतान् ।
१५ भीष्मः शान्तनवः कन्या हरतीति पुनःपुनः ॥ १५ ॥
ते यतध्वं परं शक्त्या सर्वे मोक्षाय पार्थिवाः ।
१६ प्रसह्य हि हराम्येष मिषतां वो नरर्षभाः ॥
ततस्ते पृथिवीपालाः समुत्पेतुरुदायुधाः ।
१७ योगोयोग इति क्रुद्धाः सारथीनभ्यचोदयन् ॥
ते रथैर्गजसंकाशैर्गजैश्च गजयोधिनः ।
१८ पृष्ठ्यैश्चाश्वैर्महीपालाः समुत्पेतुरुदायुधाः ॥
ततस्ते मां महीपालाः सर्व एव विशां पते ।
१९ रथव्रातेन महता सर्वतः पर्यवारयन् ॥
तानहं शरवर्षेण समन्तात्पर्यवारयम् ।
२० सर्वान्नृपांश्चाप्यजयं देवराडिव दानवान् ॥ २० ॥
अपातयं शरैर्दीप्तैः प्रहसन्भरतर्षभ ।
२१ तेषामापततां चित्रान्ध्वजान्हेमपरिष्कृतान् ॥

एकैकेन हि बाणेन भूमौ पातितवानहम् ।
२२ हयांस्तेषां गजांश्चैव सारथींश्चाप्यहं रणे ॥
ते निवृत्ताश्च भग्नाश्च दृष्ट्वा तल्लाघवं मम ।
२३ अथाहं हास्तिनपुरमायां जित्वा महीक्षितः ॥
ततोऽहं ताश्च कन्या वै भ्रातुरर्थाय भारत ।
२४ तच्च कर्म महाबाहो सत्यवत्यै न्यवेदयम् ॥
इति प्रथमोऽध्यायः ॥

ततोऽहं भरतश्रेष्ठ मातरं वीरमातरम् ।
१ अभिगम्योपसंगृह्य दाशेयीमिदमब्रुवम् ॥
इमाः काशिपतेः कन्या मया निर्जित्य पार्थिवान् ।
२ विचित्रवीर्यस्य कृते वीर्यशुल्का हृता इति ॥
ततो मूर्धन्युपाघ्राय पर्यश्रुनयना नृप ।
३ आह सत्यवती हृष्टा दिष्ट्या पुत्र जितं त्वया ॥
सत्यवत्यास्त्वनुमते विवाहे समुपस्थिते ।
४ उवाच वाक्यं सव्रीडा ज्येष्ठा काशिपतेः सुता ॥
भीष्म त्वमसि धर्मज्ञः सर्वशास्त्रविशारदः ।
५ श्रुत्वा च वचनं धर्म्यं मह्यं कर्तुमिहार्हसि ॥ ५ ॥
मया शाल्वपतिः पूर्वं मनसाभिवृतो वरः ।
६ तेन चास्मि वृता पूर्वं रहस्यविदिते पितुः ॥
कथं मामन्यकामां त्वं राजन्धर्ममतीत्य वै ।
७ वासयेथा गृहे भीष्म कौरवः सन्विशेषतः ॥
एतद्बुध्या विनिश्चित्य मनसा भरतर्षभ ।
८ यत्क्षमं ते महाबाहो तदिहारब्धुमर्हसि ॥

स मां प्रतीक्षते व्यक्तं शाल्वराजो विशां पते ।
९ तस्मान्मां त्वं कुरुश्रेष्ठ समनुज्ञातुमर्हसि ॥
कृपां कुरु महाबाहो मयि धर्मभृतां वर ।
१० त्वं हि सत्यव्रतो वीर पृथिव्यामिति नः श्रुतम् ॥ १० ॥
इति द्वितीयो ध्यायः ॥

॥ भीष्म उवाच ॥ ततो हं समनुज्ञाप्य कालीं गन्धवतीं तदा ।
१ मन्त्रिणश्चर्त्विजश्चैव तथैव च पुरोहितान् ॥
समनुज्ञासिषं कन्यामम्बां ज्येष्ठां नराधिप ।
२ अनुज्ञाता ययौ सा तु कन्या शाल्वपतेः पुरम् ॥
वृद्धैर्द्विजातिभिर्गुप्ता धात्र्या चानुगता तदा ।
अतीत्य च तमध्वानमासाद्य नृपतिं तथा ॥
३ सा तमासाद्य राजानं शाल्वं वचनमब्रवीत् ।
४ आगताहं महाबाहो त्वामुद्दिश्य महामते ॥
तामब्रवीच्छाल्वपतिः स्मयन्निव विशां पते ।
५ त्वयान्यपूर्वया नाहं भार्यार्थी वरवर्णिनि ॥ ५ ॥
गच्छ भद्रे पुनस्तत्र सकाशं भीष्मकस्य वै ।
६ नाहमिच्छामि भीष्मेण गृहीतां त्वां प्रसह्य वै ॥
त्वं हि भीष्मेण निर्जित्य नीता प्रीतिमती तदा ।
७ परामृश्य महाबुद्धे निर्जित्य पृथिवीपतीन् ॥
८ नाहं त्वय्यन्यपूर्वायां भार्यार्थी वरवर्णिनि ।
कथमस्मद्विधो राजा परपूर्वां प्र वेशयेत् ॥
नारीं विदितविज्ञानः परेषां धर्ममादिशन् ।
९ यथेष्टं गम्यतां भद्रे मा त्वां कालो त्यगादयम् ॥

अम्बा तमब्रवीद्राजन्ननङ्गशरपीडिता ।
१० मैवं वद महीपाल नैतदेवं कथं चन ॥ १० ॥
नास्मि प्रीतिमती नीता भीष्मेणामित्रकर्षणा ।
११ बलान्नीतास्मि रुदती विद्राव्य पृथिवीपतीन् ॥
भजस्व मां शाल्वपते भक्तां बालामनागसम् ।
१२ भक्तानां हि परित्यागो न धर्मेषु प्रशस्यते ॥
साहमामन्त्र्य गाङ्गेयं समरेष्वनिवर्तिनम् ।
१३ अनुज्ञाता च तेनैव ततो हं भृशमागता ॥
न स भीष्मो महाबाहुर्मामिच्छति विशां पते ।
१४ भ्रातृहेतोः समारम्भो भीष्मस्येति श्रुतो मया ॥
भगिन्यौ समये नीते अम्बिकाम्बालिके नृप ।
१५ प्रादाद्धि चित्रवीर्याय गाङ्गेयो हि यवीयसे ॥ १५ ॥
यथा शाल्वपते नान्यं वरं ध्यायामि कं चन ।
१६ त्वामृते पुरुषव्याघ्र तथा मूर्धानमालभे ॥
न चान्यपूर्वा राजेन्द्र त्वामहं समुपस्थिता ।
१७ सत्यं ब्रवीमि शाल्वैतत्सत्येनात्मानमालभे ॥
भजस्व मां विशालाक्ष स्वयं कन्यामुपस्थिताम् ।
१८ अनन्यपूर्वां राजेन्द्र त्वत्प्रसादाभिकाङ्क्षिणीम् ॥
तामेवं भाषमाणां तु शाल्वः काशिपतेः सुताम् ।
१९ अत्यजद्भरतश्रेष्ठ जीर्णां त्वचमिवोरगः ॥
एवं बहुविधैर्वाक्यैर्याच्यमानस्तथा नृपः ।
२० नाश्रद्दधच्छाल्वपतिः कन्याया भरतर्षभ ॥ २० ॥
ततः सा मन्युनाविष्टा ज्येष्ठा काशिपतेः सुता ।
२१ अब्रवीत्साश्रुनयना बाष्पविप्लुतया गिरा ॥

त्वया त्यक्ता गमिष्यामि यत्र तत्र विशां पते ।
२२ तत्र मे गतयः सन्तु सन्तः सत्यं यथा ध्रुवम् ॥
एवं तां भाषमाणां तु कन्यां शाल्वपतिस्तदा ।
२३ परि तत्याज कौरव्य करुणं परिदेवतीम् ॥
गच्छगच्छेति तां शाल्वः पुनःपुनरभाषत ।
२४ बिभेमि भीष्मात्सुश्रोणि त्वं च भीष्मपरिग्रहः ॥
एवमुक्ता तु सा तेन शाल्वेनादीर्घदर्शिना ।
२५ निश्चक्राम पुराद्दीना रुदती कुररी यथा ॥ २५ ॥
॥ भीष्म उवाच ॥ निष्क्रामन्ती तु नगराच्चिन्तयामास दुःखिता ।
२६ पृथिव्यां नास्ति युवतिर्विषमस्था मया समा ॥
बन्धुभिर्विप्रहीनास्मि शाल्वेन च निराकृता ।
२७ न च शक्यं पुनर्गन्तुं मया वारणसाह्वयम् ॥
अनुज्ञाता तु भीष्मेण शाल्वमुद्दिश्य कारणम् ।
किं नु गर्हाम्यथात्मानमथ भीष्मं दुरासदम् ॥
२८ अथ वा पितरं मूढं यो मे कार्षीत्स्वयंवरम् ।
मयायं स्वकृतो दोषो याहं भीष्मरथात्तदा ॥
२९ प्रवृत्ते दारुणे युद्धे शाल्वार्थं न गता पुरा ।
३० तस्येयं फलनिर्वृत्तिर्यदापन्नास्मि मूढवत् ॥ ३० ॥
धिग्भीष्मं धिक्च मे मन्दं पितरं मूढचेतसम् ।
३१ येनाहं वीर्यशुल्केति पण्यस्त्रीव प्रचारिता ॥
धिङ्मां धिक्शाल्वराजानं धिग्धातारमथापि वा ।
३२ येषां दुर्नीतिभावेन प्राप्तास्म्यापदमुत्तमाम् ॥
सर्वथा भागधेयानि स्वानि प्राप्नोति मानवः ।
३३ अनयस्यास्य तु मुखं भीष्मः शान्तनवो मम ॥

सा भीष्मे प्रतिकर्तव्यमहं पश्यामि साम्प्रतम् ।
३४ तपसा वा युधा वापि दुःखहेतुः स मे मतः ॥
को नु भीष्मं युधा जेतुमुत्सहेत महीपतिः ।
एवं सा परिनिश्चित्य जगाम नगराद्बहिः ॥ ३५ ॥
३५ आश्रमं पुण्यशीलानां तापसानां महात्मनाम् ।
ततस्तामवसद्रात्रिं तापसैः परिवारिता ॥
३६ आचख्यौ च यथावृत्तं सर्वमात्मनि भारत ।
विस्तरेण महाबाहो निखिलेन शुचिस्मिता ॥
३७ हरणं च विसर्गं च शाल्वेन च विसर्जनम् ।
ततस्तत्र महानासीद्ब्राह्मणः संशितव्रतः ॥
३८ शैखावत्यस्तपोवृद्धः शास्त्रे चारण्यके गुरुः ।
आर्त्तां तामाह स मुनिः शैखावत्यो महातपाः ॥
३९ निःश्वसन्तीं सतीं बालां दुःखशोकपरायणाम् ।
एवं गते तु किं भद्रे शक्यं कर्तुं तपस्विभिः ॥ ४० ॥
४० आश्रमस्थैर्महाभागे तपोयुक्तैर्महात्मभिः ।
सा त्वेनमब्रवीद्राजन्क्रियतां मदनुग्रहः ॥
४१ प्राव्रज्यमहमिच्छामि तपस्तप्स्यामि दुश्चरम् ।
मयैव यानि कर्माणि पूर्वदेहे तु मूढया ॥
४२ कृतानि नूनं पापानि तेषामेतत्फलं ध्रुवम् ।
नोत्सहे तं पुनर्गन्तुं स्वजनं प्रति तापसाः ॥
४३ प्रत्याख्याता निरानन्दा शाल्वेन च निराकृता ।
उपदिष्टमिहेच्छामि तापस्यं वीतकल्मषाः ॥
४४ युष्माभिर्देवसंकाशैः कृपा भवतु वो मयि ।
स तामाश्वासयत्कन्यां दृष्टान्तागमहेतुभिः ॥ ४५ ॥

४५ सान्त्वयामास कार्यं च प्रतिजज्ञे द्विजैः सह ॥

इति तृतीयो ध्यायः ॥

॥ भीष्म उवाच ॥ ततस्ते तापसाः सर्वे कार्यवन्तो भवंस्तदा ।
१ तां कन्यां चिन्तयन्तस्ते किं कार्यमिति धर्मिणः ॥
केचिदाहुः पितुर्वेश्म नीयतामिति तापसाः ।
२ केचिदस्मदुपालम्भे मतिं चक्रुर्हि तापसाः ॥
केचिच्छाल्वपतिं गत्वा नियोज्यमिति मेनिरे ।
३ नेति केचिद्व्यवस्यन्ति प्रत्याख्याता हि तेन सा ॥
एवं गते तु किं शक्यं भद्रे कर्तुं मनीषिभिः ।
४ पुनरूचुश्च तां सर्वे तापसाः संशितव्रताः ॥
अलं प्रव्रजितेनेह भद्रे शृणु हितं वचः ।
५ इतो गच्छस्व भद्रं ते पितुरेव निवेशनम् ॥५॥
प्रति पत्स्यति राजा स पिता ते यदनन्तरम् ।
६ तत्र वत्स्यसि कल्याणि सुखं सर्वगुणान्विता ॥
न च ते न्या गतिर्नार्या भवेद्भद्रे यथा पिता ।
पतिर्वापि गतिर्नार्याः पिता वा वरवर्णिनि ॥
७ गतिः पतिः समास्थाया विषमे वा पिता गतिः ।
प्रव्रज्या हि सुदुःखेयं सुकुमार्या विशेषतः ॥
८ राजपुत्र्याः प्रकृत्या च कुमार्यास्तव भाविनि ।
भद्रे दोषा हि विद्यन्ते बहवो वरवर्णिनि ॥
९ आश्रमे हि वसन्त्यास्ते न भवेयुः पितुर्गृहे ।
ततस्त्वन्ये ब्रुवन्वाक्यं तापसास्तां तपस्विनीम् ॥१०॥
त्वामिहैकाकिनीं दृष्ट्वा निर्जने गहने वने ।

१० प्रार्थयिष्यन्ति राजानस्तस्मान्नैवं मनः कृथाः ॥
॥ अम्बोवाच ॥ न शक्यं काशिनगरं पुनर्गन्तुं पितुर्गृहान् ।
११ अवज्ञाता भविष्यामि बान्धवानां न संशयः ॥
उषितास्मि तथा बाल्ये पितुर्वेश्मनि तापसाः ।
१२ नाहं गमिष्ये भद्रं वस्तत्र यत्र पिता मम ॥
तपस्तप्तुमभीप्सामि तापसैः परिरक्षिता ।
यथा परे ऽपि मे लोके न स्यादेवं महात्ययः ॥
१३ दौर्भाग्यं तापसश्रेष्ठास्तस्मात्तप्स्याम्यहं तपः ॥ १५ ॥
॥ भीष्म उवाच ॥ इत्येवं तेषु विप्रेषु चिन्तयत्सु यथातथम् ।
१४ राजर्षिस्तद्वनं प्राप्तस्तपस्वी होत्रवाहनः ॥
ततस्ते तापसाः सर्वे पूजयन्ति स्म तं नृपम् ।
१५ पूजाभिः स्वागताद्याभिरासनेनोदकेन च ॥
तस्योपविष्टस्य सतो विश्रान्तस्योपशृण्वतः ।
१६ पुनरेव कथां चक्रुः कन्यां प्रति वनौकसः ॥
अम्बायास्तां कथां श्रुत्वा काशिराज्ञश्च भारत ।
१७ राजर्षिः स महातेजा बभूवोद्विग्नमानसः ॥
तां तथावादिनीं श्रुत्वा दृष्ट्वा च स महातपाः ।
१८ राजर्षिः कृपयाविष्टो महात्मा होत्रवाहनः ॥ २० ॥
स वेपमान उत्थाय मातुस्तस्याः पिता तदा ।
१९ तां कन्यामङ्कमारोप्य पर्याश्वासयत प्रभो ॥
स तामपृच्छत्कार्त्स्न्येन व्यसनोत्पत्तिमादितः ।
२० सा च तस्मै यथावृत्तं विस्तरेण न्यवेदयत् ॥
ततः स राजर्षिरभूद्दुःखशोकसमन्वितः ।
२१ कार्यं च प्रतिपेदे तन्मनसा सुमहातपाः ॥

अब्रवीद्वेपमानश्च कन्यामार्त्तां सुदुःखिताम् ।
२२ मा गाः पितृगृहं भद्रे मातुस्ते जनको ह्यहम् ॥
दुःखं छिन्द्यामहं ते वै मयि वर्तस्व पुत्रिके ।
२३ पर्याप्तं ते मनो वत्से यदेवं परिशुष्यसि ॥ २५ ॥
गच्छ मद्वचनाद्रामं जामदग्न्यं तपस्विनम् ।
२४ रामस्ते सुमहद्दुःखं शोकं चैवापनेष्यति ॥
हनिष्यति रणे भीष्मं न करिष्यति चेद्वचः ।
त्वं गच्छ भार्गवश्रेष्ठं कालाग्निसमतेजसम् ॥
२५ प्रतिष्ठापयिता स त्वां समे पथि महातपाः ।
ततस्तु सुस्वरं वाष्पमुत्सृजन्ती पुनःपुनः ॥
२६ अब्रवीत्पितरं मातुः सा तदा होत्रवाहनम् ।
अभिवादयित्वा शिरसा गमिष्ये तव शासनात् ॥
२७ अपि नामाद्य पश्येयमार्यं तं लोकविश्रुतम् ।
कथं च तीव्रं दुःखं मे नाशयिष्यति भार्गवः ॥ ३० ॥
२८ एतदिच्छाम्यहं ज्ञातुं यथा यास्यामि तत्र वै ॥
इति चतुर्थो ध्यायः ॥

॥होत्रवाहन उवाच॥ रामं द्रक्ष्यसि भद्रे त्वं जामदग्न्यं महावने ।
१ उग्रे तपसि वर्तन्तं सत्यसंधं महाबलम् ॥
महेन्द्रं वै गिरिश्रेष्ठं रामो नित्यमुपास्ति ह ।
२ ऋषयो वेदविद्वांसो गन्धर्वाप्सरसस्तथा ॥
तत्र गच्छस्व भद्रं ते ब्रूयाश्चैनं वचो मम ।
३ अभिवाद्य च तं मूर्ध्ना तपोवृद्धं दृढव्रतम् ॥
ब्रूयाश्चैनं पुनर्भद्रे यत्ते कार्यं मनीषितम् ।

४ मयि संकीर्तिते रामः सर्वं तत्ते करिष्यति ॥
मम रामः सखा वत्से प्रीतियुक्तः सुहृच्च मे ।
५ जमदग्निसुतो वीरः सर्वशस्त्रभृतां वरः ॥५॥
एवं ब्रुवति कन्यां तु पार्थिवे होत्रवाहने ।
६ अकृतव्रणः प्रादुरासीद्रामस्यानुचरः प्रियः ॥
ततस्ते मुनयः सर्वे समुत्तस्थुः सहस्रशः ।
७ स च राजा वयोवृद्धः सृञ्जयो होत्रवाहनः ॥
ततो दृष्ट्वा कृतातिथ्यमन्योन्यं ते वनौकसः ।
८ सहिता भरतश्रेष्ठ नि षेदुः परिवार्य तम् ॥
ततस्ते कथयामासुः कथास्तास्ता मनोरमाः ।
९ धन्या दिव्याश्च राजेन्द्र प्रीतिहर्षमुदायुताः ॥
ततः कथान्ते राजर्षिर्महात्मा होत्रवाहनः ।
१० रामं श्रेष्ठं महर्षीणामपृच्छदकृतव्रणम् ॥१०॥
क्व संप्रति महाबाहो जामदग्न्यः प्रतापवान् ।
११ अकृतव्रण शक्यो वै द्रष्टुं वेदविदां वर ॥
॥अकृतव्रण उवाच॥ भवन्तमेव सततं रामः कीर्तयति प्रभो ।
१२ सृञ्जयो मे प्रियसखो राजर्षिरिति पार्थिव ॥
इह रामः प्रभाते श्वो भवितेति मतिर्मम ।
१३ द्रष्टास्येनमिहायान्तं तव दर्शनकाङ्क्षया ॥
इयं च कन्या राजर्षे किमर्थं वनमागता ।
१४ कस्य चेयं तव च का भवतीच्छामि वेदितुम् ॥
॥होत्रवाहन उवाच॥ दौहित्रीयं मम विभो काशिराजसुता प्रिया ।
१५ ज्येष्ठा स्वयंवरे तस्थौ भगिनीभ्यः सहानघ ॥१५॥
इयमम्बेति विख्याता ज्येष्ठा काशिपतेः सुता ।

१६ अम्बिकाम्बालिके कन्ये कनीयस्यौ तपोधन ॥
समेतं पार्थिवं क्षत्रं काशिपुर्यां ततो भवत् ।
१७ कन्यानिमित्तं विप्रर्षे तत्रासीदुत्सवो महान् ॥
ततः किल महावीर्यो भीष्मः शान्तनवो नृपान् ।
१८ अधिक्षिप्य महातेजास्तिस्रः कन्या जहार ताः ॥
निर्जित्य पृथिवीपालानथ भीष्मो गजाह्वयम् ।
१९ आ जगाम विशुद्धात्मा कन्याभिः सह भारत ॥
सत्यवत्यै निवेद्याथ विवाहं समनन्तरम् ।
२० भ्रातुर्विचित्रवीर्यस्य समाज्ञापयत प्रभुः ॥२०॥
तं तु वैवाहिकं दृष्ट्वा कन्येयं समुपार्जितम् ।
२१ अब्रवीत्तत्र गाङ्गेयं मन्त्रिमध्ये द्विजर्षभ ॥
मया शाल्वपतिर्वीर मनसाभिवृतः पतिः ।
२२ न मामर्हसि धर्मज्ञ दातुं भ्रात्रे न्यमानसाम् ॥
तच्छ्रुत्वा वचनं भीष्मः संमन्त्र्य सह मन्त्रिभिः ।
२३ निश्चित्य वि ससर्जेमां सत्यवत्या मते स्थितः ॥
अनुज्ञाता तु भीष्मेण शाल्वं सौभपतिं ततः ।
२४ कन्येयं मुदिता तत्र काले वचनमब्रवीत् ॥
विसर्जितास्मि भीष्मेण धर्मं मां प्रति पादय ।
२५ मनसाभिवृतः पूर्वं मया त्वं पार्थिवर्षभ ॥२५॥
प्रत्याचख्यौ च शाल्वो स्याश्चारित्रस्याभिशङ्कितः ।
२६ सेयं तपोवनं प्राप्ता तापस्ये भिरता भृशम् ॥
मया च प्रत्यभिज्ञाता वंशस्य परिकीर्तनात् ।
२७ अस्य दुःखस्य चोत्पत्तौ भीष्ममेवेह मन्यते ॥
॥ अम्बोवाच ॥ भगवन्नेवमेवेह यथाह पृथिवीपतिः ।

२८ शरीरकर्ता मातुर्मे सृञ्जयो होत्रवाहनः ॥
नह्युत्सहे स्वनगरं प्रतियातुं तपोधन ।
२९ अपमानभयाच्चैव व्रीडया च महामुने ॥
यत्तु मां भगवान्रामो वक्ष्यति द्विजसत्तम ।
३० तन्मे कार्यतमं कार्यमिति मे भगवन्मतिः ॥ ३० ॥
इति पञ्चमो ध्यायः ॥

॥ अकृतव्रणा उवाच ॥ दुःखद्वयमिदं भद्रे कतरस्य चिकीर्षसि ।
१ प्रतिकर्तव्यमबले तत्त्वं वत्से वदस्व मे ॥
यदि सौभपतिर्भद्रे नियोक्तव्यो मतस्तव ।
२ नि योक्ष्यति महात्मा स रामस्त्वद्धितकाम्यया ॥
अथापगेयं भीष्मं तं रामेणेच्छसि धीमता ।
३ रणे विनिर्जितं द्रष्टुं कुर्यात्तदपि भार्गवः ॥
सृञ्जयस्य वचो श्रुत्वा तव चैव शुचिस्मिते ।
४ यदत्र ते भृशं कार्यं तदद्यैव वि चिन्त्यताम् ॥
॥ अम्बोवाच ॥ अपनीतास्मि भीष्मेण भगवन्नविजानता ।
५ नाभि जानाति मे भीष्मो ब्रह्मञ्शाल्वगतं मनः ॥ ५ ॥
एतद्विचार्य मनसा भवानेतद्विनिश्चयम् ।
६ वि चिनोतु यथान्यायं विधानं क्रियतां तथा ॥
भीष्मे वा कुरुशार्दूले शाल्वराजे थ वा पुनः ।
७ उभयोरेव वा ब्रह्मन्युक्तं यत्तत्समाचर ॥
निवेदितं मया ह्येतद्दुःखमूलं यथातथम् ।
८ विधानं तत्र भगवन्कर्तुमर्हसि युक्तितः ॥
॥ अकृतव्रणा उवाच ॥ उपपन्नमिदं भद्रे यदेवं वरवर्णिनि ।

९ धर्मं प्रति वचो ब्रूयाः शृणु चेदं वचो मम ॥
यदि त्वामापगेयो वै न नयेद्गजसाह्वयम् ।
१० शाल्वस्त्वां शिरसा भीरु गृह्णीयाद्रामचोदितः ॥ १० ॥
तेन त्वं निर्जिता भद्रे यस्मान्नीतासि भाविनि ।
११ संशयः शाल्वराजस्य तेन त्वयि सुमध्यमे ॥
भीष्मः पुरुषमानी च जितकाशी तथैव च ।
१२ तस्मात्प्रतिक्रिया युक्ता भीष्मे कारयितुं तव ॥
॥ अम्बोवाच ॥ ममाप्येष सदा ब्रह्मन्हृदि कामो भि वर्तते ।
१३ घातयेयं यदि रणे भीष्ममित्येव नित्यदा ॥
भीष्मं वा शाल्वराजं वा यं वा दोषेण गच्छसि ।
१४ प्र शाधि तं महाबाहो यत्कृते हं सुदुःखिता ॥
॥ भीष्म उवाच ॥ एवं कथयतामेव तेषां स दिवसो गतः ।
१५ रात्रिश्च भरतश्रेष्ठ सुखशीतोष्णमारुता ॥ १५ ॥
ततो रामः प्रादुरासीत्प्रज्वलन्निव तेजसा ।
१६ शिष्यैः परिवृतो राजञ्जटाचीरधरो मुनिः ॥
धनुष्पाणिरदीनात्मा खड्गं बिभ्रत्परश्वधी ।
१७ विरजा राजशार्दूल सो भ्ययात्सृञ्जयं नृपम् ॥
ततस्ते तापसा दृष्ट्वा स च राजा महातपाः ।
१८ तस्थुः प्राञ्जलयो राजन्सा च कन्या तपस्विनी ॥
पूजयामासुरव्यग्रा मधुपर्केण भार्गवम् ।
१९ अर्चितश्च यथान्यायं निषसाद सहैव तैः ॥
ततः पूर्वव्यतीतानि कथयन्तौ स्म तावुभौ ।
२० आसातां जामदग्न्यश्च सृञ्जयश्चैव भारत ॥ २० ॥
तथा कथान्ते राजर्षिर्भृगुश्रेष्ठं महाबलम् ।

२१ उवाच मधुरं काले रामं वचनमर्थवत् ॥
रामेयं मम दौहित्री काशिराजसुता प्रभो ।
२२ अस्याः शृणु यथातत्त्वं कार्यं कार्यविशारद ॥
परमं कथ्यतां चेति तां रामः प्रत्यभाषत ।
२३ ततः साभ्यगमद्रामं ज्वलन्तमिव पावकम् ॥
ततो भिवाद्य चरणौ रामस्य शिरसा उभौ ।
२४ स्पृष्ट्वा पद्मदलाभाभ्यां पाणिभ्यामग्रतः स्थिता ॥
रुरोद सा शोकवती बाष्पव्याकुललोचना ।
२५ प्रपेदे शरणं चैव शरण्यं भृगुनन्दनम् ॥ २५ ॥
॥ राम उवाच ॥ यथा त्वं सृञ्जयस्यास्य तथा मे त्वं नृपात्मजे ।
२६ ब्रूहि यत्ते मनोदुःखं करिष्ये वचनं तव ॥
॥ अम्बोवाच ॥ भगवञ्छरणं त्वद्य प्रपन्नास्मि महाव्रतम् ।
२७ शोकपङ्कार्णवान्मग्नां घोरादुद्धर मां विभो ॥
॥ भीष्म उवाच ॥ तस्याश्च दृष्ट्वा रूपं च वपुश्चाभिनवं पुनः ।
२८ सौकुमार्यं परं चैव रामश्चिन्तापरो भवत् ॥
किमियं वक्ष्यतीत्येवं वि ममर्ष भृगूद्वहः ।
२९ इति दध्यौ चिरं रामः कृपयाभिपरिप्लुतः ॥
कथ्यतामिति सा भूयो रामेणोक्ता शुचिस्मिता ।
३० सर्वमेव यथातत्त्वं कथयामास भार्गवे ॥ ३० ॥
तच्छ्रुत्वा जामदग्न्यस्तु राजपुत्र्या वचस्तदा ।
३१ उवाच तां वरारोहां निश्चित्यार्थविनिश्चयम् ॥
॥ राम उवाच ॥ प्रेषयिष्यामि भीष्माय कुरुश्रेष्ठाय भाविनि ।
३२ करिष्यति वचो मह्यं श्रुत्वा च स नराधिपः ॥
न चेत्करिष्यति वचो मयोक्तं जाह्नवीसुतः ।

३३ धक्ष्याम्यहं रणे भद्रे सामात्यं शस्त्रतेजसा ॥
अथ वा ते मतिस्तत्र राजपुत्रि निवर्तते ।
३४ यावच्छाल्वपतिं वीरं योजयाम्यत्र कर्मणि ॥
॥ अम्बोवाच ॥ विसर्जिताहं भीष्मेण श्रुत्वैव भृगुनन्दन ।
३५ शाल्वराजगतं भावं मम पूर्वमनीषितम् ॥ ३५ ॥
सौभराजमुपेत्याहमवोचं दुर्वचं वचः ।
३६ न च मां प्रत्यगृह्णात्स चारित्रपरिशङ्कितः ॥
एतत्सर्वं विनिश्चित्य स्वबुद्ध्या भृगुनन्दन ।
३७ यदत्रौपयिकं कार्यं तच्चिन्तयितुमर्हसि ॥
मम तु व्यसनस्यास्य भीष्मो मूलं महाव्रतः ।
३८ येनाहं वशमानीता समुत्क्षिप्य बलात्तदा ॥
स हि लुब्धश्च नीचश्च जितकाशी च भार्गव ।
३९ तस्मात्प्रतिक्रिया कर्तुं युक्ता तस्मै त्वयानघ ॥
एष मे क्रियमाणाया भारतेन तदा विभो ।
४० अभवद्धृदि संकल्पो घातयेयं महाव्रतम् ॥ ४० ॥
तस्मात्कामं ममाद्येमं राम सं पादयानघ ।
४१ जहि भीष्मं महाबाहो यथा वृत्रं पुरंदरः ॥
इति षष्ठो ध्यायः ॥

॥ भीष्म उवाच ॥ एवमुक्तस्तदा रामो जहि भीष्ममिति प्रभो ।
१ उवाच रुदतीं कन्यां चोदयन्तीं पुनःपुनः ॥
काश्ये न कामं गृह्णामि शस्त्रं वै वरवर्णिनि ।
२ ऋते ब्रह्मविदां हेतोः किमन्यत्करवाणि ते ॥
कामं भीष्मश्च शाल्वश्च मम राज्ञि वशानुगौ ।

३ भविष्यतो नवस्याङ्गि तत्करिष्यामि मा शुचः ॥
न तु शस्त्रं ग्रहीष्यामि कथं चिदपि भाविनि ।
४ ऋते नियोगाद्विप्राणामेष मे समयः कृतः ॥
॥ अम्बोवाच ॥ मम दुःखं भगवता व्यपनेयं यतस्ततः ।
५ तच्च भीष्मप्रसूतं मे तं जहीश्वर माचिरम् ॥५॥
॥ राम उवाच ॥ काशिकन्ये पुनर्ब्रूहि भीष्मस्ते चरणावुभौ ।
६ शिरसा वन्दनार्हो ऽपि ग्रहीष्यति गिरा मम ॥
॥ अम्बोवाच ॥ जहि भीष्मं रणे राम गर्जन्तमसुरं यथा ।
समाहूतो रणे राम मम चेदिच्छसि प्रियम् ॥
७ प्रतिश्रुतं च यदपि तत्सत्यं कर्तुमर्हसि ।
॥ भीष्म उवाच ॥ तयोः संवदतोरेवं राजन्रामाम्बयोस्तदा ॥
८ ऋषिः परमधर्मात्मा इदं वचनमब्रवीत् ।
९ शरणागतां महाबाहो कन्यां न त्यक्तुमर्हसि ॥
यदि भीष्मो रणे राम समाहूतस्त्वया मृधे ।
१० निर्जितो स्मीति वा ब्रूयात्कुर्याद्वा वचनं तव ॥१०॥
कृतमस्या भवेत्कार्यं कन्याया भृगुनन्दन ।
११ वाक्यं सत्यं च ते वीर भविष्यति कृतं विभो ॥
इयं चापि प्रतिज्ञा ते तदा राम महामुने ।
१२ जित्वा वै क्षत्रियान्सर्वान्ब्राह्मणेषु प्रतिश्रुता ॥
ब्राह्मणः क्षत्रियो वैश्यः शूद्रश्चैव रणे यदि ।
१३ ब्रह्मद्विड्भविता तं वै हनिष्यामीति भार्गव ॥
शरणार्थप्रपन्नानां भीतानां शरणार्थिनाम् ॥
१४ न शक्ष्यामि परित्यागं कर्तुं जीवन्कथं चन ॥
यश्च कृत्स्नं रणे क्षत्रं विजेष्यति समागतम् ।

१५ दीप्तात्मानमहं तं च हनिष्यामीति भार्गव ॥ १५ ॥
स एव विजयी राम भीष्मः कुरुकुलोद्वहः ।
१६ तेन युध्यस्व संग्रामे समेत्य भृगुनन्दन ॥
॥ राम उवाच ॥ स्मराम्यहं पूर्वकृतां प्रतिज्ञामृषिसत्तम ।
१७ तथैव च करिष्यामि यथा साम्नैव लभ्यते ॥
कार्यमेतन्महाब्रह्मन्काशिकन्यामनोगतम् ।
१८ गमिष्यामि स्वयं तत्र कन्यामादाय यत्र सः ॥
यदि भीष्मो रणश्लाघी न करिष्यति मे वचः ।
१९ हनिष्याम्येनमुद्रिक्तमिति मे निश्चिता मतिः ॥
नहि बाणा मयोत्सृष्टाः सज्जन्तीह शरीरिणाम् ।
२० कायेषु विदितं तुभ्यं पुरा क्षत्रियसङ्गरे ॥ २० ॥
एवमुक्त्वा ततो रामः सह तैर्ब्रह्मवादिभिः ।
२१ प्रयाणाय मतिं कृत्वा समुत्तस्थौ महातपाः ॥
ततस्ते तामुषित्वा तु रजनीं तत्र तापसाः ।
२२ हुताग्नयो जप्तजप्याः प्र तस्थुर्मज्जिघांसया ॥
अभ्यगच्छत्ततो रामः सह तैर्ब्रह्मवादिभिः ।
२३ कुरुक्षेत्रं महाराज कन्यया सह भारत ॥
न्यविशन्त ततः सर्वे परिगृह्य सरस्वतीम् ।
२४ तापसास्ते महात्मानो भृगुश्रेष्ठपुरस्कृताः ॥
इति सप्तमो ध्यायः ॥

॥ भीष्म उवाच ॥ ततस्तृतीये दिवसे सं दिदेश व्यवस्थितः ।
१ कुरु प्रियं स मे राजन्प्राप्तो स्मीति महाव्रतः ॥
तमागतमहं श्रुत्वा विषयान्ते महाबलम् ।

२ अभ्यगच्छं जवेनाशु प्रीत्या तेजोनिधिं प्रभुम् ॥
गां पुरस्कृत्य राजेन्द्र ब्राह्मणैः परिवारितः ।
३ ऋत्विग्भिर्देवकल्पैश्च तथैव च पुरोहितैः ॥
स मामभिगतं दृष्ट्वा जामदग्न्यः प्रतापवान् ।
४ प्रति जग्राह तां पूजां वचनं चेदमब्रवीत् ॥
॥ राम उवाच ॥ भीष्म कां बुद्धिमास्थाय काशिराजसुता तदा ।
५ अकामेन त्वया नीता पुनश्चैव विसर्जिता ॥५॥
विभ्रंशिता त्वया हीयं धर्मादास्ते यशस्विनी ।
६ परामृष्टां त्वया हीमां को हि गन्तुमिहार्हति ॥
प्रत्याख्याता हि शाल्वेन त्वया नीतेति भारत ।
७ तस्मादिमां मन्नियोगात्प्रति गृह्णीष्व भारत ॥
स्वधर्मं पुरुषव्याघ्र राजपुत्री लभत्वियम् ।
८ न युक्तस्त्ववमानो ऽयं राजन्कर्तुं त्वयानघ ॥
ततस्तं वै विमनसमुदीक्ष्याहमथाब्रुवम् ।
९ नाहमेनां पुनर्दद्यां ब्रह्मन्भ्रात्रे कथं चन ॥
शाल्वस्याहमिति प्राह पुरा मामेव भार्गव ।
१० मया चैवाभ्यनुज्ञाता गतेयं नगरं प्रति ॥१०॥
न भयान्नाप्यनुक्रोशान्नार्थलोभान्न काम्यया ।
११ क्षात्रं धर्ममहं जह्यामिति मे व्रतमाहितम् ॥
अथ मामब्रवीद्रामः क्रोधपर्याकुलेक्षणः ।
न करिष्यसि चेदेतद्वाक्यं मे नरपुंगव ॥
१२ हनिष्यामि सहामात्यं त्वामद्येति पुनःपुनः ।
१३ संरम्भादब्रवीद्रामः क्रोधपर्याकुलेक्षणः ॥
तमहं गीर्भिरिष्टाभिः पुनःपुनररिंदम ।

१४ अयाचं भृगुशार्दूलं न चैव प्रशशाम सः ॥
प्रणम्य तमहं मूर्ध्ना भूयो ब्राह्मणसत्तमम् ।
१५ अब्रुवं कारणं किं तद्यत्त्वं युद्धं मयेच्छसि ॥१५॥
इष्वस्त्रं मम बालस्य भवतैव चतुर्विधम् ।
१६ उपदिष्टं महाबाहो शिष्योऽस्मि तव भार्गव ॥
ततो मामब्रवीद्रामः क्रोधसंरक्तलोचनः ।
१७ जानीषे मां गुरुं भीष्म गृह्णासीमां न चैव च ॥
सुतां काश्यस्य कौरव्य मत्प्रियार्थं महामते ।
१८ नहि मे विद्यते शान्तिरन्यथा कुरुनन्दन ॥
गृहाणेमां महाबाहो रक्षस्व कुलमात्मनः ।
१९ त्वया विभ्रंशिता हीयं भर्तारं नाधिगच्छति ॥
तथा ब्रुवन्तं तमहं रामं परपुरंजयम् ।
२० नैतदेवं पुनर्भावि ब्रह्मर्षे किं श्रमेण ते ॥२०॥
गुरुत्वं त्वयि संप्रेक्ष्य जामदग्न्य पुरातनम् ।
२१ प्रसादये त्वां भगवंस्त्यक्तैषा तु पुरा मया ॥
को जातु परभावां हि नारीं व्यालीमिव स्थिताम् ।
२२ वासयेत्स्वगृहे जानन्स्त्रीणां दोषान्महात्ययान् ॥
न भयाद्वासवस्यापि धर्मं जह्यां महाव्रत ।
२३ प्रसीद मां वा यद्वा ते कार्यं तत्कुरु माचिरम् ॥
अयं चापि विशुद्धात्मन्पुराणे श्रूयते विभो ।
२४ मरुत्तेन महाबुद्धे गीतः श्लोको महात्मना ॥
गुरोरप्यवलिप्तस्य कार्याकार्यमजानतः ।
२५ उत्पथप्रतिपन्नस्य परित्यागो विधीयते ॥२५॥
स त्वं गुरुरिति प्रेम्णा मया संमानितो भृशम् ।

२६ गुरुवृत्तिं न जानीषे तस्माद्योत्स्यामि वै त्वया ॥
गुरुं न हन्यां समरे ब्राह्मणं च विशेषतः ।
२७ विशेषतस्तपोवृद्धमेवं क्षान्तं मया तव ॥
उद्यतेषुमथो दृष्ट्वा ब्राह्मणं क्षत्रबन्धुवत् ।
यो हन्यात्समरे क्रुद्धं युध्यन्तमपलायिनम् ॥
२८ ब्रह्महत्या न तस्य स्यादिति धर्मेषु निश्चयः ।
क्षत्रियाणां स्थितो धर्मे क्षत्रियो ऽस्मि तपोधन ॥
यो यथा वर्तते यस्मिंस्तस्मिन्नेव प्रवर्तयन् ।
२९ नाधर्मं समवाप्नोति न चाश्रेयश्च विन्दति ॥ ३० ॥
अर्थे वा यदि वा धर्मे समर्थो देशकालवित् ।
३० अर्थसंशयमापन्नः श्रेयान्निःसंशयो नरः ॥
यस्मात्संशयिते ऽप्यर्थे यथान्यायं प्रवर्तसे ।
३१ तस्माद्योत्स्यामि सहितस्त्वया राम महाहवे ॥
३२ पश्य मे बाहुवीर्यं च विक्रमं चातिमानुषम् ।
एवंगते ऽपि तु मया यच्छक्यं भृगुनन्दन ॥
तत्करिष्ये कुरुक्षेत्रे योत्स्ये विप्र त्वया सह ।
३३ द्वंद्वे राम यथेष्टं तु सज्जीभव महाद्युते ॥
यत्र त्वं निहतो राम मया शरशतार्दितः ।
३४ प्राप्स्यसे निर्जिताँल्लोकाञ्शस्त्रपूतो महारणे ॥ ३५ ॥
स गच्छ विनिवर्तस्व कुरुक्षेत्रं रणप्रियम् ।
३५ तत्रैष्यामि महाबाहो युद्धाय त्वा तपोधन ॥
अपि यत्र त्वया राम कृतं शौचं पुरा पितुः ।
३६ तत्राहमपि हत्वा त्वां शौचं कर्तास्मि भार्गव ॥
तत्र राम समागच्छ त्वरितं युद्धदुर्मद ।

३७ व्यपनेष्यामि ते दर्पं पौराणं ब्राह्मणब्रुवम् ॥
यत्रापि कत्थसे राम बहुशः परिवत्सरे ।
३८ निर्जिताः क्षत्रिया लोके मयैकेनेति तच्छृणु ॥
न तदा जातवान्भीष्मः क्षत्रियो वापि मद्विधः ।
३९ पश्चाज्जातानि तेजांसि तृणेषु ज्वलितं त्वया ॥४०॥
यस्ते युद्धमयं दर्पं कामं च व्यपनाशयेत् ।
४० सो ऽहं जातो महाबाहो भीष्मः परपुरंजयः ॥
४१ व्यपनेष्यामि ते दर्पं युद्धे राम न संशयः ।
॥ भीष्म उवाच ॥ ततो मामब्रवीद्रामः प्रहसन्निव भारत ।
४२ दिष्ट्या भीष्म मया सार्धं योद्धुमिच्छसि संगरे ॥
अयं गच्छामि कौरव्य कुरुक्षेत्रं त्वया सह ।
४३ भाषितं ते करिष्यामि तत्र गच्छ परंतप ॥
तत्र त्वां निहतं माता मया शरशतान्वितम् ।
४४ जाह्नवी पश्यतां भीष्म गृध्रकङ्कबलाशनम् ॥४५॥
कृपणं त्वामभिप्रेक्ष्य सिद्धचारणसेविता ।
४५ मया विनिहतं देवी रोदतामद्य पार्थिव ॥
अतदर्हा महाभागा भगीरथसुता नदी ।
४६ या त्वामजीजनन्मन्दं युद्धकामुकमातुरम् ॥
एहि गच्छ मया भीष्म युद्धकामुक दुर्मद ।
४७ गृहाण सर्वं कौरव्य रथादि भरतर्षभ ॥
इति ब्रुवाणं तमहं रामं परपुरंजयम् ।
४८ प्रणम्य शिरसा राममेवमस्त्वित्यथाब्रुवम् ॥
एवमुक्त्वा ययौ रामः कुरुक्षेत्रं युयुत्सया ।
४९ प्रविश्य नगरं चाहं सत्यवत्यै न्यवेदयम् ॥५०॥

ततः कृतस्वस्त्ययनो मात्रा च प्रतिनन्दितः।
५० द्विजातीन्वाच्य पुण्याहं स्वस्ति चैव महाद्युते॥
रथमास्थाय रुचिरं राजतं पाण्डुरैर्हयैः।
सूपस्कारं स्वधिष्ठानं वैयाघ्रपरिवारणम्॥
५१ उपपन्नं महाशस्त्रैः सर्वोपकरणान्वितम्।
तत्कुलीनेन वीरेण हयशास्त्रविदा रणे॥
५२ युक्तं सूतेन शिष्टेन बहुशो दृष्टकर्मणा।
दंशितः पाण्डुरेणाहं कवचेन धनुष्मता॥
५३ पाण्डुरं कार्मुकं गृह्य प्रायां भरतसत्तम।
पाण्डुरेणातपत्रेण ध्रियमाणेन मूर्धनि॥५५॥
५४ पाण्डुरैश्चापि व्यजनैर्वीज्यमानो नराधिप।
शुक्लवासाः सितोष्णीषः सर्वशुक्लविभूषणः॥
स्तूयमानो जयाशीर्भिर्निष्क्रम्य गजसाह्वयात्।
५५ कुरुक्षेत्रं रणक्षेत्रमुपायां भरतर्षभ॥
ते हयाश्चोदितास्तेन सूतेन परमाहवे।
५६ अवहन्मां भृशं राजन्मनोमारुतरंहसः॥
गत्वाहं तं कुरुक्षेत्रं स च रामः प्रतापवान्।
५७ युद्धाय सहसा राजन्पराक्रान्तौ परस्परम्॥
ततः संदर्शने तिष्ठन्रामस्यातितपस्विनः।
५८ प्रगृह्य शङ्खप्रवरं ततः प्राधममुत्तमम्॥६०॥
ततस्तत्र द्विजा राजंस्तापसाश्च वनौकसः।
५९ अपश्यन्त रणं दिव्यं देवाः सेन्द्रगणास्तदा॥
ततो दिव्यानि माल्यानि प्रादुरासंस्ततस्ततः।
६० वादित्राणि च दिव्यानि मेघवृन्दानि चैव ह॥

ततस्ते तापसाः सर्वे भार्गवस्यानुयायिनः ।
६१ प्रेक्षकाः समपद्यन्त परिवार्य रणाजिरम् ॥
ततो मामब्रवीद्देवी सर्वभूतहितैषिणी ।
६२ माता स्वरूपिणी राजन्किमिदं ते चिकीर्षितम् ॥
गत्वाहं जामदग्न्यं तु प्र याचिष्ये कुरूद्वह ।
६३ भीष्मेण सह मा योत्सीः शिष्येणेति पुनःपुनः ॥ ६५ ॥
मामैवं पुत्र निर्बन्धं कुरु विप्रेण पार्थिव ।
६४ जामदग्न्येन समरे योद्धुमित्यवभर्त्सयत् ॥
किं न वै क्षत्रियहणो हरतुल्यपराक्रमः ।
६५ विदितः पुत्र रामस्ते यतस्त्वं योद्धुमिच्छसि ॥
ततो हमब्रुवं देवीमभिवाद्य कृताञ्जलिः ।
६६ सर्वं तद्भरतश्रेष्ठ यथावृत्तं स्वयंवरे ॥
यथा च रामो राजेन्द्र मया पूर्वं प्रचोदितः ।
६७ काशिराजसुतायाश्च यथा कर्म पुरातनम् ॥
ततः सा राममभ्येत्य जननी मे महानदी ।
६८ मदर्थं तमृषिं देवी क्षमयामास भार्गवम् ॥ ७० ॥
६९ भीष्मेण सह मा योत्सीः शिष्येणेति वचो ब्रवीत् ।
स तु तामाह याचन्तीं भीष्ममेव नि वर्तय ॥
७० न च मे कुरुते काममित्यहं तमुपागमम् ।
॥वैशम्पायन उवाच॥ ततो गङ्गा सुतस्नेहाद्भीष्मं पुनरुपागमत् ।
७१ न चास्याश्चाकरोद्वाक्यं क्रोधपर्याकुलेक्षणः ॥
अथादृश्यत धर्मात्मा भृगुश्रेष्ठो महातपाः ।
७२ आह्वयामास च तदा युद्धाय द्विजसत्तमः ॥

इत्यष्टमो ध्यायः ॥

॥ भीष्म उवाच ॥ तमहं स्मयन्निव रणे प्रत्यभाषं व्यवस्थितम् ।
१ भूमिष्ठं नोत्सहे योद्धुं भवन्तं रथमास्थितः ॥
आ रोह स्यन्दनं वीर कवचं च महाभुज ।
२ बधान समरे राम यदि योद्धुमिहेच्छसि ॥
ततो मामब्रवीद्रामः स्मयमानो रणाजिरे ।
३ रथो मे मेदिनी भीष्म वाहा वेदाः सदश्ववत् ॥
सूतश्च मातरिश्वा वै कवचं वेदमातरः ।
४ सुसंवीतो रणे ताभिर्योत्स्ये हं कुरुनन्दन ॥
एवं ब्रुवाणो गान्धारे रामो मां सत्यविक्रमः ।
५ शरव्रातेन महता सर्वतः प्रत्यवारयत् ॥ ५ ॥
ततो पश्यं जामदग्न्यं रथमध्ये व्यवस्थितम् ।
६ सर्वायुधवरे श्रीमत्यद्भुतोपमदर्शने ॥
मनसा विहिते पुण्ये विस्तीर्णे नगरोपमे ।
७ दिव्याश्वयुजि संनद्धे काञ्चनेन विभूषिते ॥
कवचेन महाबाहो सोमार्ककृतलक्षणे ।
८ धनुर्धरो बद्धतूणो बद्धगोधाङ्गुलित्रवान् ॥
सारथ्यं कृतवांस्तत्र युयुत्सोरकृतव्रणः ।
९ सखा वेदविदत्यन्तं दयितो भार्गवस्य ह ॥
आह्वयानः स मां युद्धे मनो हर्षयतीव मे ।
१० पुनःपुनरभिक्रोशन्नभि याहीति भार्गव ॥ १० ॥
तमादित्यमिवोद्यन्तमनाधृष्यं महाबलम् ।
११ क्षत्रियान्तकरं राममेकमेकः समासदम् ॥
ततो हं बाणपातेषु त्रिषु वाहान्निगृह्य वै ।
१२ अवतीर्य धनुर्न्यस्य पदातिर्ऋषिसत्तमम् ॥

अभ्यगच्छं तदा राममर्चिष्यन्द्विजसत्तमम् ।
१३ अभिवाद्य चैनं विधिवद्ब्रुवं वाक्यमुत्तमम् ॥
योत्स्ये त्वया रणे राम सदृशेनाधिकेन वा ।
१४ गुरुणा धर्मशीलेन जयमा शास्व मे विभो ॥
॥ राम उवाच ॥ एवमेतत्कुरुश्रेष्ठ कर्तव्यं भूतिमिच्छता ।
१५ धर्मो ह्येष महाबाहो विशिष्टैः सह युध्यताम् ॥ १५ ॥
शपेयं त्वां न चेदेवमागच्छेथा विशां पते ।
१६ युध्यस्व त्वं रणे यत्तो धैर्यमालम्ब्य कौरव ॥
न तु ते जयमा शासे त्वां विजेतुमहं स्थितः ।
१७ गच्छ युध्यस्व धर्मेण प्रीतो स्मि चरितेन ते ॥
ततो हं तं नमस्कृत्य रथमारुह्य सत्वरः ।
१८ प्राध्मापयं रणे शङ्खं पुनर्हेमपरिष्कृतम् ॥
ततो युद्धं समभवन्मम तस्य च भारत ।
१९ दिवसान्सुबहूंस्तात जन्परस्परजिगीषया ॥
स मे तस्मिन्रणे पूर्वं प्राहरत्कङ्कपत्रिभिः ।
२० षष्ट्या शतैश्च नवभिः शराणां नतपर्वणाम् ॥ २० ॥
चत्वारस्तेन मे वाहाः सूतश्चैव विशां पते ।
२१ प्रतिरुद्धस्तथैवाहं समरे दंशितः स्थितः ॥
नमस्कृत्य च देवेभ्यो ब्राह्मणेभ्यो विशेषतः ।
२२ तमहं स्मयन्निव रणे प्रत्यभाषं व्यवस्थितम् ॥
आचार्यता मानिता मे निर्मर्यादे ह्यपि त्वयि ।
२३ भूयश्च शृणु मे ब्रह्मन्संपदं धर्मसंग्रहे ॥
ये ते वेदाः शरीरस्था ब्राह्मण्यं यच्च ते महत् ।
२४ तपश्च महता तप्तं न तेभ्यः प्र हराम्यहम् ॥

प्रहारे क्षत्रधर्मस्य यं त्वं राम समाश्रितः ।
२५ ब्राह्मणः क्षत्रियत्वं हि याति शस्त्रसमुद्यमात् ॥ २५ ॥
पश्य मे धनुषो वीर्यं पश्य बाह्वोर्बलं मम ।
२६ एष ते कार्मुकं वीर छिनद्मि निशितेषुणा ॥
तस्याहं निशितं भल्लं चिक्षिपे भरतर्षभ ।
२७ तेनास्य धनुषः कोटिं छित्वा भूमावपातयम् ॥
तथैव च पृषत्कानां शतानि नतपर्वणाम् ।
२८ चिक्षिपे कङ्कपत्राणां जामदग्न्यरथं प्रति ॥
काये विविक्तास्तु तदा वायुना समुदीरिताः ।
२९ चेरुः क्षरन्तो रुधिरं नागाइव च ते शराः ॥
क्षतजोक्षितसर्वाङ्गः क्षरन्स रुधिरं रणे ।
३० बभौ रामस्तदा राजन्मेरुर्धातुमिवोत्सृजन् ॥ ३० ॥
हेमन्तान्ते शोकइव रक्तस्तवकमण्डितः ।
३१ बभौ रामस्तदा राजन्प्रफुल्लइव किंशुकः ॥
ततो न्यहन्नुराद्यय रामः क्रोधसमन्वितः ।
३२ हेमपुङ्खान्सुनिशिताञ्शरांस्तान्हि ववर्ष सः ॥
ते समासाद्य मां रौद्रा बहुधा मर्मभेदिनः ।
३३ अकम्पयन्महावेगाः सर्पानलविषोपमाः ॥
तमहं समवष्टभ्य पुनरात्मानमाहवे ।
३४ शतसंख्यैः शरैः क्रुद्धस्तदा राममवाकिरम् ॥
ततैरम्यर्कसंकाशैः शरैराशीविषोपमैः ।
३५ शितैरभ्यर्दितो रामो मन्दचेताइवाभवत् ॥ ३५ ॥
ततो हं कृपयाविष्टो विष्टभ्यात्मानमात्मना ।
३६ धिग्धिगित्यब्रुवं युद्धं क्षत्रधर्मं च भारत ॥

असकृच्चाब्रुवं राजञ्शोकवेगपरिप्लुतः ।
अहो बत कृतं पापं मयेदं क्षत्रधर्मणा ॥
३७ गुरुर्द्विजातिर्धर्मात्मा यदयं पीडितः शरैः ।
३८ ततो न प्राहरं भूयो जामदग्न्याय भारत ॥
अथावताप्य पृथिवीं पूषा दिवससंक्षये ।
३९ जगामास्तं सहस्रांशुस्ततो युद्धमुपारमत् ॥
इति नवमो ऽध्यायः ॥

॥ भीष्म उवाच ॥ आत्मनस्तु ततः सूतो हयानां च विशां पते ।
१ मम चापनयामास शल्यान्कुशलसंमतः ॥
स्नातोपवृत्तैस्तुरगैर्लब्धतोयैरविह्वलैः ।
२ प्रभाते चोदिते सूर्ये ततो युद्धमवर्तत ॥
दृष्ट्वा मां तूर्णमायान्तं दंशितं स्यन्दने स्थितम् ।
३ अकरोद्रथमत्यर्थं रामः सज्जं प्रतापवान् ॥
ततो ऽहं राममायान्तं दृष्ट्वा समरकाङ्क्षिणम् ।
४ धनुः श्रेष्ठं समुत्सृज्य सहसावतरं रथात् ॥
अभिवाद्य तथैवाहं रथमारुह्य भारत ।
५ युयुत्सुर्जामदग्न्यस्य प्रमुखे वीतभीः स्थितः ॥ ५ ॥
ततो ऽहं शरवर्षेण महता समवाकिरम् ।
६ स च मां शरवर्षेण वर्षन्तं समवाकिरत् ॥
संक्रुद्धो जामदग्न्यस्तु पुनरेव सुतेजितान् ।
७ संप्रैषीन्मे शरान्घोरान्दीप्तास्याानुरगानिव ॥
ततो ऽहं निशितैर्भल्लैः शतशो ऽथ सहस्रशः ।
८ अच्छिदं सहसा राजन्नन्तरीक्षे पुनःपुनः ॥

ततस्त्वस्त्राणि दिव्यानि जामदग्न्यः प्रतापवान् ।
मयि प्रयोजयामास तान्यहं प्रत्यषेधयम् ॥
९ अस्त्रैरेव महाबाहो चिकीर्षन्नधिकां क्रियाम् ।
१० ततो दिवि महान्नादः प्रादुरासीत्समन्ततः ॥ १० ॥
ततो ऽहमस्त्रं वायव्यं जामदग्न्ये प्रयुक्तवान् ।
११ प्रत्याजघ्ने च तद्रामो गुह्यकास्त्रेण भारत ॥
ततो ऽहमस्त्रमाग्नेयमनुमन्त्र्य प्रयुक्तवान् ।
१२ वारुणेनैव तद्रामो वारयामास मे विभुः ॥
एवमस्त्राणि दिव्यानि रामस्याहमवारयम् ।
१३ रामश्च मम तेजस्वी दिव्यास्त्रविदरिंदमः ॥
ततो मां सव्यतो राजन्रामः कुर्वन्द्विजोत्तमः ।
१४ उरस्यविध्यत्संक्रुद्धो जामदग्न्यः प्रतापवान् ॥
ततो ऽहं भरतश्रेष्ठ संन्यसीदं रथोत्तमे ।
ततो मां कश्मलाविष्टं सूतस्तूर्णमुदावहत् ॥ १५ ॥
१५ ग्लायन्तं भरतश्रेष्ठ रामबाणप्रपीडितम् ।
ततो मामप्रयान्तं वै भृशविद्धमचेतसम् ॥
रामस्यानुचरा हृष्टाः सर्वे दृष्ट्वा वि चुक्रुशुः ।
१६ अकृतव्रणप्रभृतयः काशिकन्या च भारत ॥
ततस्तु लब्धसंज्ञो ऽहं ज्ञात्वा सूतमथाब्रुवम् ।
१७ याहि सूत यतो रामः सज्जो ऽहं गतवेदनः ॥
ततो मामवहत्सूतो हयैः परमशोभितैः ।
१८ नृत्यद्भिरिव कौरव्य मारुतप्रतिमैर्गतौ ॥
ततो ऽहं राममासाद्य बाणवर्षैश्च कौरव ।
१९ अवाकिरं सुसंरब्धः संरब्धं च जिगीषया ॥ २० ॥

तानापतत एवासौ रामो बाणानजिह्मगान् ।
२० बाणैरेवाच्छिनत्तूर्णमेकैकं त्रिभिराहवे ॥
ततस्ते मुदिताः सर्वे मम बाणाः सुदंशिताः ।
२१ रामबाणैर्द्विधा छिन्नाः शतशो ऽथ सहस्रशः ॥
ततः पुनः शरं दीप्तं सुप्रभं कालसंमतम् ।
२२ असृजं जामदग्न्याय रामायाहं जिघांसया ॥
तेन त्वभिहतो गाढं बाणवेगवशं गतः ।
२३ मुमोह समरे रामो भूमौ च निपपात ह ॥
ततो हाहाकृतं सर्वं रामे भूतलमाश्रिते ।
२४ जगद्भारत संविग्नं यथार्कपतने भवेत् ॥ २५ ॥
तत एनं समुद्विग्नाः सर्व एवाभिदुद्रुवुः ।
२५ तपोधनास्ते सहसा काश्या च कुरुनन्दन ॥
तत एनं परिष्वज्य शनैराश्वासयंस्तदा ।
२६ पाणिभिर्जलशीतैश्च जयाशीर्भिश्च कौरव ॥
ततः स विह्वलं वाक्यं राम उत्थाय चाब्रवीत् ।
२७ तिष्ठ भीष्म हतो ऽसीति बाणं संधाय कार्मुके ॥
स मुक्तो न्यपतत्तूर्णं सव्ये पार्श्वे महाहवे ।
२८ येनाहं भृशमुद्विग्नो व्याघूर्णित इव द्रुमः ॥
हत्वा हयांस्ततो रामः शीघ्रास्त्रेण महाहवे ।
२९ अवाकिरन्मां विस्रब्धो बाणैस्तैर्लोमवाहिभिः ॥ ३० ॥
ततो ऽहमपि शीघ्रास्त्रं समरप्रतिवारणम् ।
अवासृजं महाबाहो ते ऽन्तराधिष्ठिताः शराः ॥
३० रामस्य मम चैवाशु व्योमावृत्य समन्ततः ।
न स्म सूर्यः प्रतपते शरजालसमावृतः ॥

३१ मातरिश्वा ततस्तस्मिन्मेघरुद्ध इवाभवत् ।
ततो वायोः प्रकम्पाच्च सूर्यस्य च गभस्तिभिः ॥
३२ अभिघातप्रभावाच्च पावकः समजायत ।
ते शराः स्वसमुत्थेन प्रदीप्ताश्चित्रभानुना ॥
३३ भूमौ सर्वे तदा राजन्भस्मभूताः प्र पेदिरे ।
तदा शतसहस्राणि प्रयुतान्यर्बुदानि च ॥ ३५ ॥
अयुतान्यथ खर्वाणि निखर्वाणि च कौरव ।
३४ रामः शराणां संक्रुद्धो मयि तूर्णं न्यपातयत् ॥
ततो ऽहं तानपि रणे शरैराशीविषोपमैः ।
३५ संछिद्य भूमौ नृपते पातयेयं नगानिव ॥
एवं तदभवद्युद्धं तदा भरतसत्तम ।
३६ संध्याकाले व्यतीते तु व्यपायात्स च मे गुरुः ॥

इति दशमो ऽध्यायः ॥

॥ भीष्म उवाच ॥ समागतस्य रामेण पुनरेवातिदारुणम् ।
१ अन्येद्युस्तुमुलं युद्धमभवद्भरतर्षभ ॥
ततो दिव्यास्त्रविच्छूरो दिव्यान्यस्त्राण्यनेकशः ।
२ अयोजयत्स धर्मात्मा दिवसेदिवसे विभुः ॥
तान्यहं तत्प्रतीघातैरस्त्रैरस्त्राणि भारत ।
३ व्यधमं तुमुले युद्धे प्राणांस्त्यक्त्वा सुदुस्त्यजान् ॥
अस्त्रैरस्त्रेषु बहुधा हतेष्वेव च भारत ।
४ अयुध्यत महातेजास्त्यक्तप्राणः स संयुगे ॥
ततः शक्तिं प्राहिणोद्घोररूपामस्त्रै रुद्धे जामदग्न्यो महात्मा ।
५ कालोत्सृष्टां प्रज्वलितामिवोल्कां संदीप्ताग्रां तेजसा व्याप्य लोकम् ॥ ५ ॥

ततो ऽहं तामिषुभिर्दीप्यमानां समायान्तीमन्तकालार्कदीप्ताम् ।
६ छित्वा त्रिधा पातयामास भूमौ ततो ववौ पवनः पुण्यगन्धिः ॥
तस्यां छिन्नायां क्रोधदीप्तो ऽथ रामः शक्तीर्घोराः प्राहिणोद्द्वादशान्याः ।
७ तासां रूपं भारत नोत शक्यं तेजस्वित्वाल्लाघवाच्चैव वक्तुम् ॥
किं त्वेवाहं विह्वलः संप्रदिश्य दिग्भ्यः सर्वास्ता महोल्का इवाग्नेः ।
८ नानारूपास्तेजसोग्रेण दीप्ता यथादित्या द्वादश लोकसंक्षये ॥
ततो जालं बाणमयं विवृत्तं संदृश्य भित्वा शरजालेन राजन् ।
९ द्वादशेषून्प्राहिणावं रणे ऽहं ततः शक्तीरप्यधमं घोररूपाः ॥
ततो राजञ्जामदग्न्यो महात्मा शक्तीर्घोरा व्यक्षिपद्धेमदण्डाः ।
१० विचित्रिताः काञ्चनपट्टनद्धा यथा महोल्का ज्वलितास्तथा ताः ॥१०॥
ताश्चाप्युग्राश्चर्मणा वारयित्वा खड्गेनाजौ पातयित्वा नरेन्द्र ।
११ बाणैर्दिव्यैर्जामदग्न्यस्य संख्ये दिव्यानश्वानभ्यवर्षं ससूतान् ॥
निर्मुक्तानां पन्नगानां सरूपा दृष्ट्वा शक्तीर्हेमचित्रा निकृत्ताः ।
१२ प्रादुश्चक्रे दिव्यमस्त्रं महात्मा क्रोधाविष्टो हैहयेशप्रमाथी ॥
ततः श्रेण्यः शलभानामिवोग्राः समापेतुर्विशिखानां प्रदीप्ताः ।
१३ समाचिनोच्चापि भृशं शरीरं हयान्सूतं सरथं चापि मह्यम् ॥
रथः शरैर्मे निचितः सर्वतो ऽभूत्तथा हयाः सारथिश्चैव राजन् ।
१४ युगं रथेशा च तथैव चक्रे तथैवाक्षः शरकृत्तो ऽथ भग्नः ॥
ततस्तस्मिन्बाणवर्षे व्यतीते शरौघेण प्रत्यवर्षं गुरुं तम् ।
१५ संविद्धतो मार्गणैर्ब्रह्मराशिर्देहादजस्रं मुमुचे भूरि रक्तम् ॥ १५ ॥
यथा रामो बाणजालाभितप्तस्तथैवाहं सुभृशं गाढविद्धः ।
१६ ततो युद्धं व्यरमच्चापराह्णे भानावस्तंप्रतियाते महीध्रम् ॥

इत्येकादशो ऽध्यायः ॥

॥ भीष्म उवाच ॥ ततः प्रभाते राजेन्द्र सूर्ये विमलतां गते ।
१ भार्गवस्य मया सार्धं पुनर्युद्धमवर्तत ॥
ततो भ्रान्ते रथे तिष्ठन्रामः प्रहरतां वरः ।
२ ववर्ष शरजालानि मयि मेघ इवाचले ॥
ततः सूतो मम सुहृच्छरवर्षेण ताडितः ।
३ अपयातो रथोपस्थान्मनो मम विषादयन् ॥
ततः सूतं ममात्यर्थं कश्मलं प्राविशन्महत् ।
४ पृथिव्यां च शराघातान्निपपात मुमोह च ॥
ततः सूतो जहात्प्राणान्रामबाणप्रपीडितः ।
५ मुहूर्तादिव राजेन्द्र मां च भीराविशत्तदा ॥ ५ ॥
ततः सूते हते तस्मिन्क्षिपतस्तस्य मे शरान् ।
६ प्रमत्तमनसो रामः प्राहिणोन्मृत्युसंमितान् ॥
ततः सूतव्यसनिनं विप्लुतं मां स भार्गवः ।
७ शरेणाभ्यहनद्गाढं विकृष्य बलवद्धनुः ॥
स मे भुजान्तरे राजन्निपत्य रुधिराशनः ।
८ मयैव सह राजेन्द्र जगाम वसुधातलम् ॥
मत्वा तु निहतं रामस्ततो मां भरतर्षभ ।
९ मेघवद्विननादोच्चैर्जहृषे च पुनःपुनः ॥
तथा तु पतिते राजन्मयि रामो मुदायुतः ।
१० उदक्रोशन्महानादं सह तैरनुयायिभिः ॥ १० ॥
मम तत्राभवन्ये तु कुरवः पार्श्वतः स्थिताः ।
आगता अपि युद्धं तज्जनास्तत्र दिदृक्षवः ।
११ आर्तिं परमिकां जग्मुस्ते तदा पतिते मयि ॥
ततो पश्यं पतितो राजसिंह द्विजानष्टौ सूर्यहुताशनाभान् ।

१२ ते मां समन्तात्परिवार्य तस्थुः स्वबाहुभिः परिवार्याजिमध्ये ॥
रक्ष्यमाणश्च तैर्विप्रैर्नाहं भूमिमुपास्पृशम् ।
अन्तरीक्षे धृतो ह्यस्मि तैर्विप्रैर्बान्धवैरिव ॥
१३ अश्वसन्निवान्तरीक्षे च जलबिन्दुभिरुक्षितः ।
ततस्ते ब्राह्मणा राजन्नब्रुवन्परिगृह्य माम् ॥ १५ ॥
१४ मा भैरिति च मां सर्वे स्वस्ति ते ऽस्त्विति चासकृत् ।
ततस्तेषामहं वाग्भिस्तर्पितः सहसोत्थितः ।
१५ मातरं सरितां श्रेष्ठामपश्यं रथमास्थिताम् ॥
हयाश्च मे संगृहीतास्तयासन्महानद्या संयति कौरवेन्द्र ।
१६ पादौ जनन्याः प्रतिगृह्य चाहं तथा पितॄणां रथमभ्यरोहम् ॥
ररक्ष सा मां सरथं हयांश्चोपस्कराणि च ।
१७ तामहं प्राञ्जलिर्भूत्वा पुनरेव व्यसर्जयम् ॥
ततो ऽहं स्वयमुद्यम्य हयांस्तान्वातरंहसः ।
१८ अयुध्यं जामदग्न्येन निवृत्ते ऽहनि भारत ॥
ततो ऽहं भरतश्रेष्ठ वेगवन्तं महाबलम् ।
१९ अमुञ्चं समरे बाणं रामाय हृदयच्छिदम् ॥ २० ॥
ततो जगाम वसुधां मम बाणप्रपीडितः ।
२० जानुभ्यां धनुरुत्सृज्य रामो मोहवशं गतः ॥
ततस्तस्मिन्निपतिते रामे भूरिसहस्रदे ।
२१ आ वव्रुर्जलदा व्योम क्षरन्तो रुधिरं बहु ॥
उल्काश्च शतशः पेतुः सनिर्घाताः सकम्पनाः ।
२२ अर्कं च सहसा दीप्तं स्वर्भानुरभिसंवृणोत् ॥
ववुश्च वाताः परुषाश्चलिता च वसुंधरा ।
२३ गृध्रा बलाश्च कङ्काश्च परिपेतुर्मुदायुताः ॥

दीप्तायां दिशि गोमायुर्दारुणं मुहुरुन्नदत् ।
२४ अनाहता दुन्दुभयो विनेदुर्भृशदुःस्वनाः ॥ २५ ॥
एतदौत्पातिकं सर्वं घोरमासीद्भयंकरम् ।
२५ विसंज्ञकल्पे धरणीं गते रामे महात्मनि ॥
ततो वै सहसोत्थाय रामो मामभ्यवर्तत ।
पुनर्युद्धाय कौरव्य विह्वलः क्रोधमूर्छितः ॥
२६ आददानो महाबाहुः कार्मुकं बलसंनिभम् ।
शरमप्याददानं तं राममेव न्यवारयन् ॥
महर्षयः कृपायुक्ताः क्रोधाविष्टो ऽथ भार्गवः ।
२७ स मे हरदमेयात्मा शरं कालानलोपमम् ॥
ततो रविर्मन्दमरीचिमण्डलो जगामास्तं पांशुपुञ्जावगूढः ।
२८ निशा व्यगाहत्सुखशीतमारुता ततो युद्धं प्रत्यवहारयाव ॥ ३० ॥
एवं राजन्नवहारो बभूव ततः पुनर्विमले ऽभूत्सुघोरम् ।
२९ कल्यंकल्यं विंशतिर्वै दिनानि तथैव चान्यानि दिनानि त्रीणि ॥
इति द्वादशो ऽध्यायः ॥

॥ भीष्म उवाच ॥ ततो ऽहं निशि राजेन्द्र प्रणम्य शिरसा तदा ।
१ ब्राह्मणानां पितॄणां च देवतानां च सर्वशः ॥
नक्तंचराणां भूतानां राजन्यानां विशां पते ।
२ शयनं प्राप्य रहिते मनसा समचिन्तयम् ॥
जामदग्न्येन मे युद्धमिदं परमदारुणम् ।
३ अहानि च बहून्यद्य वर्तते सुमहात्ययम् ॥
न च रामं महावीर्यं शक्नोमि रणमूर्धनि ।
४ विजेतुं समरे विप्रं जामदग्न्यं महाबलम् ॥

यदि शक्यो मया जेतुं जामदग्न्यः प्रतापवान् ।
५ दैवतानि प्रसन्नानि दर्शयन्तु निशां मम ॥५॥
ततो निशि च राजेन्द्र प्रसुप्तः शरविक्षतः ।
६ दक्षिणेनैव पार्श्वेन प्रभातसमये तदा ॥
ततो ऽहं विप्रमुख्यैस्तैर्यैरस्मि पतितो रथात् ।
७ उत्थापितो धृतश्चैव मा भैरिति च सान्त्वितः ॥
त एव मां महाराज स्वप्ने दर्शनमेत्य वै ।
८ परिवार्याब्रुवन्वाक्यं तन्निबोध कुरूद्वह ॥
उत्तिष्ठ मा भैर्गाङ्गेय न भयं ते ऽस्ति किं चन ।
९ रक्षामहे त्वां कौरव्य स्वशरीरं हि नो भवान् ॥
न त्वां रामो रणे जेता जामदग्न्यः कथं चन ।
१० त्वमेव समरे रामं विजेता भरतर्षभ ॥१०॥
इदमस्त्रं सुदयितं प्रत्यभिज्ञास्यते भवान् ।
११ विदितं हि तवाप्येतत्पूर्वस्मिन्देहधारणे ॥
प्राजापत्यं विश्वकृतं प्रस्वापं नाम भारत ।
१२ नहीदं वेद रामो ऽपि पृथिव्यां वा पुमान्क्व चित् ॥
तत्स्मरस्व महाबाहो भृशं संयोजयस्व च ।
१३ उप स्थास्यति राजेन्द्र स्वयमेव तवानघ ॥
येन सर्वान्महावीर्यान्प्रशासिष्यसि कौरव ।
१४ न च रामः क्षयं गन्ता तेनास्त्रेण नराधिप ॥
एनसा न तु संयोगं प्राप्स्यसे जातु मानद ।
१५ स्वप्स्यते जामदग्न्यो ऽसौ त्वद्बाणबलपीडितः ॥१५॥
ततो जित्वा त्वमेवैनं पुनरुत्थापयिष्यसि ।
१६ अस्त्रेण दयितेनाजौ भीष्मसंबोधनेन वै ॥

एवं कुरुष्व कौरव्य प्रभाते रथमास्थितः ।
१७ प्रसुप्तं वा मृतं वेति तुल्यं मन्यामहे वयम् ॥
न च रामेण मर्तव्यं कदा चिदपि पार्थिव ।
१८ ततः समुत्पन्नमिदं प्रस्वापं युज्यतामिति ॥
इत्युक्त्वान्तर्हिता राजन्सर्व एव द्विजोत्तमाः ।
१९ अष्टौ सदृशरूपास्ते सर्वे भास्वरमूर्तयः ॥
इति त्रयोदशो ध्यायः ॥

॥भीष्म उवाच॥ ततो रात्र्यां व्यतीतायां प्रतिबुद्धो स्मि भारत ।
१ ततः संचिन्त्य वै स्वप्नमवापं हर्षमुत्तमम् ॥
ततः समभवद्युद्धं मम तस्य च भारत ।
२ तुमुलं सर्वभूतानां लोमहर्षणमद्भुतम् ॥
ततो बाणमयं वर्षं ववर्ष मयि भार्गवः ।
३ न्यवारयमहं तच्च शरजालेन भारत ॥
ततः परमसंक्रुद्धः पुनरेव महातपाः ।
४ ह्यस्तनेन च कोपेन शक्तिं वै प्राहिणोन्मयि ॥
इन्द्राशनिसमस्पर्शां यमदण्डसमप्रभाम् ।
५ ज्वलन्तीमग्निवत्संख्ये लेलिहानां समन्ततः ॥५॥
ततो भरतशार्दूल धिष्ण्यमाकाशगं यथा ।
६ सा मामभ्यवधीत्तूर्णं जत्रुदेशे कुरूद्वह ॥
अथासृङ्मे स्रवद्घोरं गिरेर्गैरिकधातुवत् ।
७ रामेण सुमहाबाहो क्षतस्य क्षतजेक्षण ॥
ततो हं जामदग्न्याय भृशं क्रोधसमन्वितः ।
८ चिक्षेप मृत्युसंकाशं बाणं सर्पविषोपमम् ॥

स तेनाभिहतो वीरो ललाटे द्विजसत्तम ।
९ अशोभत महाराज सशृङ्ग इव पर्वतः ॥
स संरब्धः समावृत्य शरं कालान्तकोपमम् ।
१० सं दधे बलवत्कृष्य घोरं शत्रुनिबर्हणम् ॥ १० ॥
स वक्षसि पपातोग्रः शरो व्याल इव श्वसन् ।
११ महीं राजंस्ततश्चाहमगमं रुधिराविलः ॥
संप्राप्य तु पुनः संज्ञां जामदग्न्याय धीमते ।
१२ प्राहिण्वं विमलां शक्तिं ज्वलन्तीमशनीमिव ॥
सा तस्य द्विजमुख्यस्य नि पपात भुजान्तरे ।
१३ विह्वलश्चाभवद्राजन्वेपथुश्चैनमाविशत् ॥
तत एनं परिष्वज्य सखा विप्रो महातपाः ।
१४ अकृतव्रणः शुभैर्वाक्यैराश्वासयदनेकधा ॥
समाश्वस्तस्ततो रामः क्रोधामर्षसमन्वितः ।
१५ प्रादुश्चक्रे तदा ब्राह्मं परमास्त्रं महाव्रतम् ॥ १५ ॥
ततस्तत्प्रतिघातार्थं ब्राह्ममेवास्त्रमुत्तमम् ।
१६ मया प्रयुक्तं जज्वाल युगान्तमिव दर्शयत् ॥
तयोर्ब्रह्मास्त्रयोरासीदन्तरा वै समागमः ।
१७ असंप्राप्यैव रामं च मां च भारतसत्तम ॥
ततो व्योम्नि प्रादुरभूत्तेज एव हि केवलम् ।
१८ भूतानि चैव सर्वाणि जग्मुरार्तिं विशां पते ॥
ऋषयश्च सगन्धर्वा देवताश्चैव भारत ।
१९ संतापं परमं जग्मुरस्त्रतेजोभिपीडिताः ॥
ततश्चचाल पृथिवी सपर्वतवनद्रुमा ।
२० संतप्तानि च भूतानि विषादं जग्मुरुत्तमम् ॥ २० ॥

प्रजज्वाल नभो राजन्धूमायन्ते दिशो दश ।
२१ न स्थातुमन्तरिक्षे च शेकुश्चाकाशगास्तदा ॥
ततो हाहाकृते लोके सदेवासुरराक्षसे ।
इदमन्तरमित्येवं मोक्तुकामो ऽस्मि भारत ॥
प्रस्वापमस्त्रं वरितो वचनाद्ब्रह्मवादिनाम् ।
२२ विचित्रं च तदस्त्रं मे मनसि प्रत्यभात्तदा ॥
इति चतुर्दशो ऽध्यायः ॥

॥ भीष्म उवाच ॥ ततो हलहलाशब्दो दिवि राजन्महानभूत् ।
१ प्रस्वापं भीष्म मा स्राक्षीरिति कौरवनन्दन ॥
अयुञ्जमेव चैवाहं तदस्त्रं भृगुनन्दने ।
२ प्रस्वापं मां प्रयुञ्जानं नारदो वाक्यमब्रवीत् ॥
एते वियति कौरव्य दिवि देवगणा स्थिताः ।
३ ते त्वां नि वारयन्त्यद्य प्रस्वापं मा प्र योजय ॥
रामस्तपस्वी ब्रह्मण्यो ब्राह्मणश्च गुरुश्च ते ।
४ तस्यावमानं कौरव्य मा स्म कार्षीः कथं चन ॥
ततो ऽपश्यं दिविष्ठान्वै तानष्टौ ब्रह्मवादिनः ।
५ ते मां स्मयन्तो राजेन्द्र शनकैरिदमब्रुवन् ॥ ५ ॥
यथाह भरतश्रेष्ठ नारदस्तथा कुरु ।
६ एतद्धि परमं श्रेयो लोकानां भरतर्षभ ॥
ततश्च प्रतिसंहृत्य तदस्त्रं स्वापनं महत् ।
७ ब्रह्मास्त्रं दीपयां चक्रे तस्मिन्युधि यथाविधि ॥
ततो रामो रुषितो राजसिंह दृष्ट्वा तदस्त्रं विनिवर्तितं वै ।
८ जितो ऽस्मि भीष्मेति सुमन्दबुद्धिरित्येव वाक्यं सहसा व्यमुञ्चत् ॥

ततो पश्यत्पितरं जामदग्न्यः पितुस्तथा पितरं चास्य मान्यम् ।
९ ते तत्र चैनं परिवार्य तस्थुरूचुश्चैनं शान्त्वपूर्वं तदानीम् ॥

॥ पितर ऊचुः ॥ मा स्मैवं साहसं तात पुनः कार्षीः कथं चन ।
१० भीष्मेण संयुगं गन्तुं क्षत्रियेण विशेषतः ॥ १० ॥
क्षत्रियस्य तु धर्मो ऽयं यद्युद्धं भृगुनन्दन ।
११ स्वाध्यायो व्रतचर्या च ब्राह्मणानां परं धनम् ॥
इदं निमित्ते कस्मिंश्चिदस्माभिः प्रागुदाहृतम् ।
१२ शस्त्रधारणमत्युग्रं तच्चाकार्यं कृतं त्वया ॥
वत्स पर्याप्तमेतावद्भीष्मेण सह संयुगे ।
१३ विमर्दस्ते महाबाहो व्यपयाहि रणादतः ॥
पर्याप्तमेतद्भद्रं ते तव कार्मुकधारणम् ।
१४ वि सर्जयैतद्दुर्धर्ष तपस्तप्यस्व भार्गव ॥
एष भीष्मः शान्तनवो देवैः सर्वैर्निवारितः ।
१५ नि वर्तस्व रणादस्मादिति चैव प्रसादितः ॥ १५ ॥
रामेण सह मा योत्सीर्गुरुणेति पुनःपनुः ।
१६ नहि रामो रणे जेतुं त्वया न्याय्यः कुरूद्वह ॥
मानं कुरुष्व गाङ्गेय ब्राह्मणस्य रणाजिरे ।
१७ वयं तु गुरवस्तुभ्यं तस्मात्त्वां वारयामहे ॥
भीष्मो वसूनामन्यतमो दिष्ट्या जीवसि पुत्रक ।
गाङ्गेयः शान्तनोः पुत्रो वसुरेष महायशाः ॥
१८ कथं शक्यस्त्वया जेतुं नि वर्तस्वेह भार्गव ।
अर्जुनः पाण्डवश्रेष्ठः पुरंदरसुतो बली ॥
१९ भीष्ममृत्युर्यथाकालं विहितो वै स्वयंभुवा ॥

॥ भीष्म उवाच ॥ एवमुक्तः स्वपितृभिः पितृन्रामो ब्रवीदिदम् ।

२० नाहं युधि नि वर्तेयमिति मे व्रतमाहितम् ॥ २० ॥
न निवर्तितपूर्वश्च कदा चिद्रणमूर्धनि ।
२१ नि वर्त्यतामापगेयः कामं युद्धात्पितामहाः ॥
२२ न त्वहं विनिवर्तिष्ये युद्धादस्मात्कथं चन ।
ततस्ते मुनयो राजन्नृचीकप्रमुखास्तदा ॥
२३ नारदेनैव सहिताः समागम्येदमब्रुवन् ।
नि वर्तस्व रणात्तात मानयस्व द्विजोत्तमम् ॥
२४ इत्यवोचमहं तांश्च क्षत्रधर्मापेक्षया ।
मम व्रतमिदं लोके नाहं युद्धात्कदा चन ॥
२५ विमुखो विनिवर्तेयं पृष्ठतो भ्याहतः शरैः ।
नाहं लोभान्न कार्पण्यान्न भयान्नार्थकारणात् ॥ २५ ॥
२६ त्यजेयं शाश्वतं धर्ममिति मे निश्चिता मतिः ।
ततस्ते मुनयः सर्वे नारदप्रमुखा नृप ॥
२७ भागीरथी च मे माता रणमध्यं प्र पेदिरे ।
तथैवात्तशरो धन्वी तथैव दृढनिश्चयः ॥
स्थिरो हमाहवे योद्धुं ततस्ते राममब्रुवन् ।
२८ समेत्य सहिता भूयः समरे भृगुनन्दनम् ॥
नावनीतं हि हृदयं विप्राणां शाम्य भार्गव ।
२९ रामराम नि वर्तस्व युद्धादस्माद्द्विजोत्तम ॥
३० अवध्यो वै त्वया भीष्मस्त्वं च भीष्मस्य भार्गव ।
एवं ब्रुवन्तस्ते सर्वे प्रतिरुध्य रणाजिरम् ॥ ३० ॥
३१ न्यासयां चक्रिरे शस्त्रं पितरो भृगुनन्दनम् ।
ततो हं पुनरेवाथ तानष्टौ ब्रह्मवादिनः ॥
३२ अद्राक्षं दीप्यमानान्वै ग्रहानष्टाविवोदितान् ।

ते मां सप्रणयं वाक्यमब्रुवन्समरे स्थितम् ॥
३३ प्रेहि रामं महाबाहो गुरुं लोकहितं कुरु ।
दृष्ट्वा निवर्तितं रामं सुहृद्वाक्येन तेन वै ॥
३४ लोकानां च हितं कुर्वन्नहमप्या ददे वचः ।
ततो हं राममासाद्य ववन्दे भृशविह्वलः ॥
३५ रामश्चाभ्युत्स्मयन्प्रेम्णा मामुवाच महातपाः ।
त्वत्समो नास्ति लोके स्मिन्क्षत्रियः पृथिवीतले ॥ ३५ ॥
३६ गम्यतां भीष्म युद्धे स्मिंस्तोषितो हं भृशं त्वया ।
मम चैव समक्षं तां कन्यामाहूय भार्गवः ॥
३७ उक्तवान्दीनया वाचा मध्ये तेषां महात्मनाम् ॥

इति पञ्चदशो ध्यायः ॥

॥ राम उवाच ॥ प्रत्यक्षमेतल्लोकानां सर्वेषामेव भाविनि ।
१ यथाशक्त्या मया युद्धं कृतं वै पौरुषं परम् ॥
न चैवमपि शक्नोमि भीष्मं शस्त्रभृतां वरम् ।
२ विशेषयितुमत्यर्थमुत्तमास्त्राणि दर्शयन् ॥
एषा मे परमा शक्तिरेतन्मे परमं बलम् ।
३ यथेष्टं गम्यतां भद्रे किमन्यद्वा करोमि ते ॥
भीष्ममेव प्र पद्यस्व न ते न्या विद्यते गतिः ।
४ निर्जितो ह्यस्मि भीष्मेण महास्त्राणि प्रमुञ्चता ॥
एवमुक्त्वा ततो रामो विनिःश्वस्य महामनाः ।
५ तूष्णीमासीत्ततः कन्या प्रोवाच भृगुनन्दनम् ॥ ५ ॥
भगवन्नेवमेवैतद्यथाह भगवांस्तथा ।
६ अजेयो युधि भीष्मो यमपि देवैरुदारधीः ॥

यथाशक्ति यथोत्साहं मम कार्यं कृतं त्वया ।
७ अनिवार्यं रणे वीर्यमस्त्राणि विविधानि च ॥
न चैव शक्यते युद्धे विशेषयितुमन्ततः ।
८ न चाहमेनं यास्यामि पुनर्भीष्मं कथं चन ॥
गमिष्यामि तु तत्राहं यत्र भीष्मं तपोधन ।
९ समरे पातयिष्यामि स्वयमेव भृगूद्वह ॥
एवमुक्त्वा ययौ कन्या रोषव्याकुललोचना ।
१० तापस्ये धृतसंकल्पा सा मे चिन्तयती वधम् ॥ १० ॥
ततो महेन्द्रं सह तैर्मुनिभिर्भृगुसत्तमः ।
११ यथागतं तथा सो गान्मामुपमन्त्र्य भारत ॥
ततो रथं समारुह्य स्तूयमानो द्विजातिभिः ।
प्रविश्य नगरं मात्रे सत्यवत्यै न्यवेदयम् ॥
१२ यथावृत्तं महाराज सा च मां प्रत्यनन्दत ।
१३ पुरुषांश्चादिशं प्राज्ञान्कन्यावृत्तान्तकर्मणि ॥
दिवसेदिवसे ह्यस्या गतिं जल्पितचेष्टितम् ।
१४ प्रत्याहरंश्च ते युक्ताः स्थिताः प्रियहिते सदा ॥
यदैव हि वनं प्रायात्सा कन्या तपसे धृता ।
१५ तदैव व्यथितो दीनो गतचेताइवाभवम् ॥ १५ ॥
नहि मां क्षत्रियः कश्चिद्वीर्येण व्यजयद्युधि ।
१६ ऋते ब्रह्मविदस्तात तपसा संशितव्रतात् ॥
अपि चैतन्मया राजन्नारदे विनिवेदितम् ।
१७ व्यासे चैव तथा कार्यं तौ चोभौ मामवोचताम् ॥
न विषादस्त्वया कार्यो भीष्म काशिसुतां प्रति ।
१८ दैवं पुरुषकारेण को निवर्तितुमुत्सहेत् ॥

सा कन्या तु महाराज प्रविश्याश्रममण्डलम् ।
१९ यमुनातीरमाश्रित्य तपस्तेपे तिमानुषम् ॥
निराहारा कृशा रूक्षा जटिला मलपङ्किनी ।
२० षण्मासान्वायुभक्षा च स्थाणुभूता तपोधना ॥ २० ॥
यमुनाजलमाश्रित्य संवत्सरमथापरम् ।
२१ उपवासनिराहारा धारयामास भाविनी ॥
शीर्णपत्रेण चैकेन पारयामास सा परम् ।
२२ संवत्सरं तीव्रकोपा पादाङ्गुष्ठाग्रधिष्ठिता ॥
एवं द्वादश वर्षाणि तापयामास रोदसी ।
२३ निवर्त्यमानापि च सा ज्ञातिभिर्नैव शक्यते ॥
ततो गमद्वत्सभूमिं सिद्धचारणसेविताम् ।
२४ आश्रमं पुण्यशीलानां तापसानां महात्मनाम् ॥
तत्र पुण्येषु तीर्थेषु सा प्लुताङ्गी दिवानिशम् ।
२५ व्यचरत्काशिकन्या सा यथाकामविचारिणी ॥ २५ ॥
नन्दाश्रमे महाराज तथोलूकाश्रमे शुभे ।
२६ च्यवनस्याश्रमे चैव ब्रह्मणः स्थान एव च ॥
प्रयागे देवयजने देवारण्येषु चैव ह ।
२७ भोगवत्यां महाराज कौशिकस्याश्रमे तथा ॥
माण्डव्यस्याश्रमे राजन्दिलीपस्याश्रमे तथा ।
२८ रामह्रदे च कौरव्य पैलगर्गस्य चाश्रमे ॥
एतेषु तीर्थेषु तदा काशिकन्या विशां पते ।
२९ आप्लावयत गात्राणि व्रतमास्थाय दुष्करम् ॥
तामब्रवीच्च कौरव्य मम माता जले स्थिता ।
३० किमर्थं क्लिश्यसे भद्रे तथ्यमेव वदस्व मे ॥ ३० ॥

सेनामथाब्रवीद्राजन्कृताञ्जलिमनिन्दिता ।
३१ भीष्मेण समरे रामो निर्जितश्चारुलोचने ॥
३२ को न्वस्त्रमुत्सहेज्जेतुमुद्यतेषुं महीपतिः ।
साहं भीष्मविनाशाय तपस्तप्स्ये सुदारुणम् ॥
विचरामि महीं देवि यथा हन्यामहं नृपम् ।
३३ एतद्व्रतफलं देवि परमस्मिन्यथा हि मे ॥
ततो ब्रवीत्सागरगा जिह्मं चरसि भाविनि ।
३४ नैष कामो नवद्याङ्गि शक्यः प्राप्तुं त्वयाबले ॥
यदि भीष्मविनाशाय काश्ये चरसि वै व्रतम् ।
३५ व्रतस्था च शरीरं त्वं यदि नाम वियोक्ष्यसि ॥ ३५ ॥
नदी भविष्यसि शुभे कुटिला वार्षिकोदका ।
दुस्तीर्था न तु विज्ञेया वार्षिकी नाष्टमासिकी ॥
३६ भीमग्राहवती घोरा सर्वभूतभयंकरी ।
एवमुक्त्वा ततो राजन्काशिकन्यां न्यवर्तत ॥
३७ माता मम महाभागा स्मयमानेव भाविनी ।
कदा चिदष्टमे मासि कदा चिद्दशमे तथा ॥
३८ न प्राश्नीतोदकमपि पुनः सा वरवर्णिनी ।
सा वत्सभूमिं कौरव्य तीर्थलोभात्ततस्ततः ॥
पतिता परिधावन्ती पुनः काशिपतेः सुता ।
सा नदी वत्सभूम्यां तु प्रथिता चेति भारत ॥ ४० ॥
वार्षिकी ग्राहबहुला दुस्तीर्णा कुटिला तथा ।
सा कन्या तपसा तेन देहार्धेन व्यजायत ॥
३९ नदी च राजन्वत्सेषु कन्या चैवाभवत्तदा ॥

इति षोडशो ध्यायः ॥

॥ भीष्म उवाच ॥ ततस्ते तापसाः सर्वे तपसे धृतनिश्चयाः ।
१ दृष्ट्वा न्यवर्तयंस्तात किं कार्यमिति चाब्रुवन् ॥
तानुवाच ततः कन्या तपोवृद्धानृषींस्तथा ।
२ निराकृतास्मि भीष्मेण भ्रंशिता पतिधर्मतः ॥
वधार्थं तस्य दीक्षा मे न लोकार्थं तपोधनाः ।
३ निहत्य भीष्मं गच्छेयं शान्तिमित्येव निश्चयः ॥
यत्कृते दुःखवसतिमिमां प्राप्तास्मि शाश्वतीम् ।
४ पतिलोकाद्विहीना च नैव स्त्री न पुमानिह ॥
नाहत्वा युधि गाङ्गेयं निवर्तिष्ये तपोधनाः ।
५ एष मे हृदि संकल्पो यदिदं कथितं मया ॥५॥
स्त्रीभावे परिनिर्विण्णा पुंस्त्वार्थे कृतनिश्चया ।
६ भीष्मे प्रति चिकीर्षामि नास्मि वार्येति वै पुनः ॥
तां देवो दर्शयामास शूलपाणिरुमापतिः ।
७ मध्ये तेषां महर्षीणां स्वेन रूपेण तापसीम् ॥
छन्द्यमाना वरेणाथ सा वव्रे मत्पराजयम् ।
८ हनिष्यसीति तां देवः प्रत्युवाच मनस्विनीम् ॥
ततः सा पुनरेवाथ कन्या रुद्रमुवाच ह ।
९ उपपद्येत्कथं देव स्त्रिया युधि जयो मम ॥
स्त्रीभावेन च मे गाढं मनः शान्तमुमापते ।
१० प्रतिश्रुतश्च भूतेश त्वया भीष्मपराजयः ॥१०॥
यथा स सत्यो भवति तथा कुरु वृषध्वज ।
११ यथा हन्यां समागम्य भीष्मं शान्तनवं युधि ॥
तामुवाच महादेवः कन्यां किल वृषध्वजः ।
१२ न मे वागनृतं प्राह सत्यं भद्रे भविष्यति ॥

हनिष्यसि रणे भीष्मं पुरुषत्वं च लप्स्यसे।
१३ स्मरिष्यसि च तत्सर्वं देहमन्यं गता सती॥
द्रुपदस्य कुले जाता भविष्यसि महारथः।
१४ शीघ्रास्त्रस्त्वीच्णयोधी च भविष्यसि सुसंमतः॥
यथोक्तमेव कल्याणि सर्वमेतद्भविष्यति।
१५ भविष्यसि पुमान्पश्चात्कस्माच्चित्कालपर्ययात्॥१५॥
एवमुक्त्वा महादेवः कपर्दी वृषभध्वजः।
१६ पश्यतामेव विप्राणां तत्रैवान्तरधीयत॥
ततः सा पश्यतां तेषां महर्षीणामनिन्दिता।
१७ समाहृत्य वनात्तस्मात्काष्ठानि वरवर्णिनी॥
चितां कृत्वा सुमहतीं प्रदाय च हुताशनम्।
१८ प्रदीप्ते ग्नौ महाराज रोषदीप्तेन चेतसा॥
उक्त्वा भीष्मवधायेति प्र विवेश हुताशनम्।
१९ ज्येष्ठा काशिसुता राजन्यमुनामभितो नदीम्॥

इति सप्तदशो ध्यायः॥

॥दुर्योधन उवाच॥ कथं शिखण्डी गाङ्गेय कन्या भूत्वा पुरा तदा।
१ पुरुषो भूद्युधिश्रेष्ठ तन्मे ब्रूहि पितामह॥
॥भीष्म उवाच॥ भार्या तु तस्य राजेन्द्र द्रुपदस्य महीपतेः।
२ महिषी दयिता ह्यासीदपुत्रा च विशां पते॥
एतस्मिन्नेव काले तु द्रुपदो वै महीपतिः।
अपत्यार्थे महाराज तोषयामास शङ्करम्॥
३ अस्मद्वधार्थं निश्चित्य तपो घोरं समास्थितः।
ऋते कन्यां महादेव पुत्रो मे स्यादिति ब्रुवन्॥

४ भगवन्पुत्रमिच्छामि भीष्मं प्रति चिकीर्षया ॥
इत्युक्तो देवदेवेन स्त्रीपुमांस्ते भविष्यति ॥५॥
५ निवर्तस्व महीपाल नैतज्जात्वन्यथा भवेत् ।
स तु गत्वा च नगरं भार्यामिदमुवाच ह ॥
६ कृतो यत्नो महादेवि तपसाराधितो मया ।
७ कन्या भूत्वा पुमान्भावी इति चोक्तो ऽस्मि शंभुना ॥
पुनःपुनर्याच्यमानो दिष्टमित्यब्रवीच्छिवः ।
८ न तदन्यथा भविता भवितव्यं हि तत्तथा ॥
ततः सा नियता भूत्वा ऋतुकाले मनस्विनी ।
९ पत्नी द्रुपदराजस्य द्रुपदं प्र विवेश ह ॥
लेभे गर्भं यथाकालं विधिदृष्टेन कर्मणा ।
१० पार्षतस्य महीपाल यथा मां नारदो ऽब्रवीत् ॥१०॥
११ ततो दधार सा देवी गर्भं राजीवलोचना ।
तां स राजा प्रियां भार्यां द्रुपदः कुरुनन्दन ॥
१२ पुत्रस्नेहान्महाबाहुः सुखं पर्यचरत्तदा ।
सर्वानभिप्रायकृतान्भार्यालभत कौरव ॥
१३ अपुत्रस्य सतो राज्ञो द्रुपदस्य महीपतेः ।
यथाकालं तु सा देवी महिषी द्रुपदस्य ह ॥
१४ कन्यां प्रवररूपां तु प्राजायत नराधिप ।
अपुत्रस्य तु राज्ञः सा द्रुपदस्य मनस्विनी ॥
१५ ख्यापयामास राजेन्द्र पुत्रो ह्येष ममेति वै ।
ततः स राजा द्रुपदः प्रच्छन्नाया नराधिप ॥१५॥
१६ पुत्रवत्पुत्रकार्याणि सर्वाणि समकारयत् ।
रक्षणं चैव मन्त्रस्य महिषी द्रुपदस्य सा ॥

चकार सर्वयत्नेन ब्रुवाणा पुत्र इत्युत ।
१७ न च तां वेद नगरे कश्चिदन्यत्र पार्षतात् ॥
श्रद्दधानो हि तद्वाक्यं देवस्याच्युततेजसः ।
१८ छादयामास तां कन्यां पुमानिति च सो ब्रवीत् ॥
जातकर्माणि सर्वाणि कारयामास पार्थिव ।
१९ पुंवद्विधानयुक्तानि शिखण्डीति च तां विदुः ॥
अहमेकस्तु चारेण वचनान्नारदस्य ह ।
२० ज्ञातवान्देववाक्येन अम्बायास्तपसा तथा ॥ २० ॥

इत्यष्टादशो ध्यायः ॥

॥ भीष्म उवाच ॥ चकार यत्नं द्रुपदः सुतायाः सर्वकर्मसु ।
१ ततो लेख्यादिषु तथा शिल्पेषु च परंतपः ॥
२ इष्वस्त्रे चैव राजेन्द्र द्रोणशिष्यो बभूव ह ।
तस्य माता महाराज राजानं वरवर्णिनी ॥
३ चोदयामास भार्यार्थे कन्यायाः पुत्रवत्तदा ।
ततस्तां पार्षतो दृष्ट्वा कन्यां संप्राप्तयौवनाम् ॥
४ स्त्रियं मत्वा ततश्चिन्तां प्र पेदे सह भार्यया ॥
॥ द्रुपद उवाच ॥ कन्या ममेयं संप्राप्ता यौवनं शोकवर्धिनी ।
५ मया प्रच्छादिता चेयं वचनाच्छूलपाणिनः ॥ ५ ॥
॥ भार्योवाच ॥ न तन्मिथ्या महाराज भविष्यति कथं चन ।
६ त्रैलोक्यकर्ता कस्माद्धि वृथा वक्तुमिहार्हति ॥
यदि ते रोचते राजन्वक्ष्यामि शृणु मे वचः ।
७ श्रुत्वेदानीं प्र पद्येथाः स्वां मतिं पृषतात्मज ॥
क्रियतामस्य यत्नेन विधिवद्दारसंग्रहः ।

८ भविता तद्वचः सत्यमिति मे निश्चिता मतिः ॥
ततस्तौ निश्चयं कृत्वा तस्मिन्कार्ये ऽथ दंपती ।
९ वरयां चक्रतुः कन्यां दशार्णाधिपतेः सुताम् ॥
ततो राजा द्रुपदो राजसिंहः सर्वान्राज्ञः कुलतः संनिशाम्य ।
१० दशार्णकस्य नृपतेस्तनूजां शिखण्डिने वरयामास दारान् ॥ १० ॥
हिरण्यवर्मेति नृपो यो ऽसौ दाशार्णकः स्मृतः ।
११ स च प्रादान्महीपालः कन्यां तस्मै शिखण्डिने ॥
स च राजा दशार्णेषु महानासीत्सुदुर्जयः ।
१२ हिरण्यवर्मा दुर्धर्षो महासेनो महामनाः ॥
कृते विवाहे तु तदा सा कन्या राजसत्तम ।
१३ यौवनं समनुप्राप्ता सा च कन्या शिखण्डिनी ॥
कृतदारः शिखण्डी च काम्पिल्यं पुनरागमत् ।
१४ ततः सा वेद तां कन्यां कं चित्कालं स्त्रियं किल ॥
हिरण्यवर्मणः कन्या ज्ञात्वा तां तु शिखण्डिनीम् ।
धात्रीणां च सखीनां च व्रीडमाना न्यवेदयत् ॥ १५ ॥
१५ कन्यां पञ्चालराजस्य सुतां तां तु शिखण्डिनीम् ।
ततस्ता राजशार्दूल धात्र्यो दाशार्णिकास्तदा ॥
१६ जग्मुरार्त्तिं परां प्रेष्याः प्रेषयामासुरेव च ।
ततो दशार्णाधिपतेः प्रेष्याः सर्वा न्यवेदयन् ॥
१७ विप्रलम्भं यथावृत्तं स च चुक्रोध पार्थिवः ।
शिखण्ड्यपि महाराज पुंवद्राजकुले तदा ॥
१८ विजहार मुदा युक्तः स्त्रीत्वमेव तिरोहयन् ।
ततः कतिपयाहस्य तच्छ्रुत्वा भरतर्षभ ॥
१९ हिरण्यवर्मा राजेन्द्र रोषादार्त्तिं जगाम ह ।

ततो दाशार्णको राजा तीव्रकोपसमन्वितः ॥२०॥
२० दूतं प्रस्थापयामास द्रुपदस्य निवेशनम् ।
ततो द्रुपदमासाद्य दूतः काञ्चनवर्मणः ॥
२१ एक एकान्तमुत्सार्य राज्ञो वचनमब्रवीत् ।
दशार्णराजो राजंस्त्वामिदं वचनमब्रवीत् ॥
२२ अभिषङ्गात्प्रकुपितो विप्रलब्धस्त्वयानघ ।
२३ अव मन्यसे मां नृपते नूनं दुर्मन्त्रितं तव ॥
यन्मे कन्यां स्वकन्यार्थे मोहाद्याचितवानसि ।
२४ तस्याद्य विप्रलम्भस्य फलं प्राप्नुहि दुर्मते ॥
२५ एष त्वां सजनामात्यमुद्धरामि स्थिरो भव ॥२५॥

इत्येकोनविंशो ध्यायः ॥

॥ भीष्म उवाच ॥ एवमुक्तस्य दूतेन द्रुपदस्य तदा नृप ।
१ चोरस्येव गृहीतस्य न प्रावर्तत भारती ॥
स यत्नमकरोत्तीव्रं संबन्धिन्यनुमानने ।
२ दूतैर्मधुरसंभाषैर्नैतदस्तीति संदिशन् ॥
स राजा भूय एवाथ ज्ञात्वा तत्त्वमथागमत् ।
३ कन्येति पञ्चालसुतां त्वरमाणो विनिर्ययौ ॥
ततः संप्रेषयामास मित्राणाममितौजसाम् ।
४ दुहितुर्विप्रलम्भं तं धात्रीणां वचनात्तदा ॥
ततः समुदयं कृत्वा बलानां राजसत्तमः ।
५ अभियाने मतिं चक्रे द्रुपदं प्रति भारत ॥५॥
ततः संमन्त्रयामास मन्त्रिभिः स महीपतिः ।
६ हिरण्यवर्मा राजेन्द्र पाञ्चाल्यं पार्थिवं प्रति ॥

७ तत्रैव निश्चितं तेषामभूद्राज्ञां महात्मनाम् ।
तथ्यं भवति चेदेतत्कन्या राजञ्शिखण्डिनी ॥
८ बद्धा पञ्चालराजानमानयिष्यामहे वयम् ।
अन्यं राजानमाधाय पाञ्चालेषु नरेश्वरम् ॥
९ घातयिष्याम नृपतिं पाञ्चालं सशिखण्डिनम् ।
तत्तदा नूनमाज्ञाय पुनर्दूतान्नराधिप: ॥
१० प्रास्थापयत्पार्षताय नि हन्मीति स्थिरो भव ॥ १० ॥
॥ भीष्म उवाच ॥ स हि प्रकृत्या वै भीतः किल्विषाच्च नराधिप ।
११ भयं तीव्रमनुप्राप्तो द्रुपदः पृथिवीपतिः ॥
विसृज्य दूतान्दाशार्णे द्रुपदः शोककर्षितः ।
१२ समेत्य भार्यां रहिते वाक्यमाह नराधिपः ॥
भयेन महताविष्टो हृदि शोकेन चाहतः ।
१३ पाञ्चालराजो दयितां मातरं च शिखण्डिनः ॥
अभि यास्यति मां कोपात्संबन्धी सुमहाबलः ।
१४ हिरण्यवर्मा नृपतिः कर्षमाणो वरूथिनीम् ॥
किमिदानीं करिष्यावो मूढौ कन्यामिमां प्रति ।
१५ शिखण्डी किल पुत्रस्ते कन्येति परिशङ्कितः ॥ १५ ॥
इति संचिन्त्य यत्नेन समित्रः सबलानुगः ।
१६ वञ्चितो स्मीति मन्वानो मां किलोद्धर्तुमिच्छति ॥
किमत्र तथ्यं सुश्रोणि मिथ्या किं ब्रूहि शोभने ।
१७ श्रुत्वा त्वत्तः शुभे वाक्यं संविधास्याम्यहं तथा ॥
अहं हि संशयं प्राप्तो बाला चेयं शिखण्डिनी ।
१८ त्वं च राज्ञि महत्कृच्छ्रं संप्राप्ता वरवर्णिनी ॥
सा त्वं सर्वविमोक्षाय तत्त्वमाख्याहि पृच्छतः ।

१९ तथा हि दृष्ट्वा सुश्रोणि कृत्यमाशु शुचिस्मिते ॥
२० शिखण्डिनि च मा भैस्त्वं हि धास्ये तत्र तत्त्वतः ।
कृपयाहं वरारोहे वञ्चितः पुत्रधर्मतः ॥ २० ॥
२१ मया दाशार्णको राजा वञ्चितः स महीपतिः ।
२२ तदा चक्ष्व महाभागे हि धास्ये तत्र यद्धितम् ॥
जानता हि नरेन्द्रेण ख्यापनार्थं परस्य वै ।
२३ प्रकाशं चोदिता देवी प्रत्युवाच महीपतिम् ॥

इति विंशो ऽध्यायः ॥

॥ भीष्म उवाच ॥ ततः शिखण्डिनो माता यथातत्त्वं नराधिप ।
१ आ चचक्षे महाबाहो भर्त्रे कन्यां शिखण्डिनीम् ॥
अपुत्रया महाराज सपत्नीनां भयादिदम् ।
२ कन्या शिखण्डिनी जाता पुरुषो वै निवेदितः ॥
३ त्वया चैव नरश्रेष्ठ तन्मे प्रीत्यानुमोदितम् ।
पुत्रकर्म कृतं चैव कन्यायाः पार्थिवर्षभ ॥
४ भार्या चोढा त्वया राजन्दशार्णाधिपतेः सुता ।
मया च प्रत्यभिहितं देववाक्यार्थदर्शनात् ॥
५ कन्या भूत्वा पुमान्भावीत्येवं चैतदुपेक्षितम् ॥ ५ ॥
एतच्छ्रुत्वा द्रुपदो यज्ञसेनः सर्वं तत्त्वं मन्त्रविद्भ्यो निवेद्य ।
६ मन्त्रं राजा मन्त्रयामास राजन्यथा युक्तं रक्षणे वै प्रजानाम् ॥
संबन्धकं चैव समर्थ्य तस्मिन्दाशार्णके वै नृपतौ नरेन्द्रः ।
७ स्वयं कृत्वा विप्रलम्भं यथावन्मन्त्रैकाग्रो निश्चयं वै जगाम ॥
स्वभावगुप्तं नगरमापत्काले तु भारत ।
८ गोपयामास राजेन्द्र सर्वतः समलंकृतम् ॥

आर्त्तिं च परमां राजा जगाम सह भार्यया ।
९ दशार्णपतिना सार्धं विरोधे भरतर्षभ ॥
कथं संबन्धिना सार्धं न मे स्याद्विग्रहो महान् ।
१० इति संचिन्त्य मनसा दैवतामर्चयत्तदा ॥ १० ॥
तं तु दृष्ट्वा तदा राजन्देवी देवपरं तदा ।
११ अर्चां प्रयुञ्जानमथो भार्या वचनमब्रवीत् ॥
देवानां प्रतिपत्तिश्च सत्यं साधुमता सताम् ।
१२ किमु दुःखार्णवं प्राप्य तस्मादर्चयतां गुरून् ॥
दैवतानि च सर्वाणि पूज्यन्तां भूरिदक्षिणाम् ।
१३ अग्नयश्चापि हूयन्तां दाशार्णप्रतिषेधने ॥
अयुद्धेन निवृत्तिं च मनसा चिन्तय प्रभो ।
१४ देवतानां प्रसादेन सर्वमेतद्भविष्यति ॥
मन्त्रिभिर्मन्त्रितं सार्धं त्वया पृथुललोचन ।
१५ पुरस्यास्याविनाशाय तच्च राजंस्तथा कुरु ॥ १५ ॥
दैवं हि मानुषोपेतं भृशं सिध्यति पार्थिव ।
१६ परस्परविरोधाद्धि सिद्धिरस्ति न चैतयोः ॥
तस्माद्विधाय नगरे विधानं सचिवैः सह ।
१७ अर्चयस्व यथाकामं दैवतानि विशां पते ॥
एवं संभाषमाणौ तु दृष्ट्वा शोकपरायणौ ।
१८ शिखण्डिनी तदा कन्या व्रीडितेव तपस्विनी ॥
ततः सा चिन्तयामास मत्कृते दुःखिताावुभौ ।
१९ इमाविति ततश्चक्रे मतिं प्राणविनाशने ॥
एवं सा निश्चयं कृत्वा भृशं शोकपरायणा ।
२० निर्जगाम गृहं त्यक्त्वा गहनं निर्जनं वनम् ॥ २० ॥

यक्षेणर्द्धिमता राजन्स्थूणाकर्णेन पालितम् ।
२१ तद्भयादेव च जनो विसर्जयति तद्वनम् ॥
तत्र च स्थूणभवनं सुधामृत्तिकालेपनम् ।
२२ लाजोल्लापिकधूमाढ्यमुच्चप्राकारतोरणम् ॥
तत्प्रविश्य शिखण्डी सा द्रुपदस्यात्मजा नृप ।
२३ अनश्नाना बहुतिथं शरीरमुदशोषयत् ॥
दर्शयामास तां यक्षः स्थूणो मार्दवसंयुतः ।
२४ किमर्थोऽयं तवारम्भः करिष्ये ब्रूहि माचिरम् ॥
अशक्यमिति सा यक्षं पुनःपुनरुवाच ह ।
२५ करिष्यामीति वै क्षिप्रं प्रत्युवाचाथ गुह्यकः ॥ २५ ॥
धनेश्वरस्यानुचरो वरदोऽस्मि नृपात्मजे ।
२६ अदेयमपि दास्यामि ब्रूहि यत्ते विवक्षितम् ॥
ततः शिखण्डी तत्सर्वमखिलेन न्यवेदयत् ।
२७ तस्मै यक्षप्रधानाय स्थूणाकर्णाय भारत ॥
॥ शिखण्ड्युवाच ॥ अपुत्रो मे पिता यक्ष नचिरान्नाशमेष्यति ।
२८ अभियास्यति सक्रोधो दशार्णाधिपतिर्हि तम् ॥
महाबलो महोत्साहः स हेमकवचो नृपः ।
२९ तस्माद्रक्षस्व मां यक्ष मातरं पितरं च मे ॥
प्रतिज्ञातो हि भवता दुःखप्रतिशमो मम ।
३० भवेयं पुरुषो यक्ष त्वत्प्रसादादनिन्दितः ॥ ३० ॥
यावदेव स राजा वै नापयाति पुरं मम ।
३१ तावदेव महायक्ष प्रसादं कुरु गुह्यक ॥

इत्येकविंशोऽध्यायः ॥

॥ भीष्म उवाच ॥ शिखण्डिवाक्यं श्रुत्वाथ स यक्षो भरतर्षभ ।
१ प्रोवाच मनसा चिन्त्य दैवेनोपनिपीडितः ॥
भवितव्यं तथा तद्धि मम दुःखाय कौरव ।
२ भद्रे कामं करिष्यामि समयं तु निबोध मे ॥
किं चित्कालान्तरं दास्ये पुंलिङ्गं स्वमिदं तव ।
३ आगन्तव्यं त्वया काले सत्यं चैव वदस्व मे ॥
प्रभुः संकल्पसिद्धो ऽस्मि कामचारी विहंगमः ।
४ मत्प्रसादात्पुरं चैव त्राहि बन्धूंश्च केवलम् ॥
स्त्रीलिङ्गं धारयिष्यामि तवेदं पार्थिवात्मजे ।
५ सत्यं मे प्रति जानीहि करिष्यामि प्रियं तव ॥ ५ ॥
॥ शिखण्ड्युवाच ॥ प्रति दास्यामि भगवन्पुंलिङ्गं तव सुव्रत ।
६ किं चित्कालान्तरं स्त्रीत्वं धारयस्व निशाचर ॥
प्रतियाते दशार्णे तु पार्थिवे हेमवर्मणि ।
७ कन्यैव हि भविष्यामि पुरुषस्त्वं भविष्यसि ॥
॥ भीष्म उवाच ॥ इत्युक्त्वा समयं तत्र चक्राते तावुभौ नृप ।
८ अन्योन्यस्याभिसंदेहे तौ सं क्रामयतां ततः ॥
स्त्रीलिङ्गं धारयामास स्थूणो यक्षो ऽथ भारत ।
९ यक्षरूपं च तद्दीप्तं शिखण्डी प्रत्यपद्यत ॥
ततः शिखण्डी पाञ्चाल्यः पुंस्त्वमासाद्य पार्थिव ।
१० विवेश नगरं हृष्टः पितरं च समासदत् ॥ १० ॥
११ यथावृत्तं तु तत्सर्वमाचख्यौ द्रुपदस्य तत् ।
द्रुपदस्तस्य तच्छ्रुत्वा हर्षमाहारयत्परम् ॥
१२ सभार्यस्तच्च सस्मार महेश्वरवचस्तदा ।
ततः संप्रेषयामास दशार्णाधिपतेर्नृप ॥

१३ पुरुषो ऽयं मम सुतः श्रद्दधातु भवानिति ।
अथ दाशार्णको राजा सहसाभ्यगमत्तदा ॥
१४ पञ्चालराजं द्रुपदं दुःखशोकसमन्वितः ।
ततः काम्पिल्यमासाद्य दशार्णाधिपतिस्ततः ॥
प्रेषयामास सत्कृत्य दूतं ब्रह्मविदां वरम् ।
१५ ब्रूहि मद्वचनाद्दूत पाञ्चाल्यं तं नृपाधमम् ॥ १५ ॥
यन्मे कन्यां स्वकन्यार्थे वृतवानसि दुर्मते ।
१६ फलं तस्यावलेपस्य द्रक्ष्यस्यद्य न संशयः ॥
एवमुक्तश्च तेनासौ ब्राह्मणो राजसत्तम ।
१७ दूतः प्रयातो नगरं दशार्णनृपचोदितः ॥
तत आसादयामास पुरोधा द्रुपदं पुरे ।
तस्मै पञ्चालको राजा गामर्घ्यं च सुसत्कृतम् ॥
१८ प्रापयामास राजेन्द्र सह तेन शिखण्डिना ।
तां पूजां नाभ्यनन्दत्स वाक्यं चेदमुवाच ह ॥
१९ यदुक्तं तेन वीरेण राज्ञा काञ्चनवर्मणा ।
यत्ते ऽहमधमाचार दुहित्रास्म्यभिवञ्चितः ॥ २० ॥
२० तस्य पापस्य कारणात्फलं प्राप्नुहि दुर्मते ।
देहि युद्धं नरपते ममाद्य रणमूर्धनि ॥
२१ उद्धरिष्यामि ते सद्यः सामात्यसुतबान्धवम् ।
तदुपालम्भसंयुक्तं श्रावितः किल पार्थिवः ॥
दशार्णपतिना चोक्तो मन्त्रिमध्ये पुरोधसा ।
२२ अभवद्भरतश्रेष्ठ द्रुपदः प्रणयानतः ॥
यदाह मां भवान्ब्रह्मन्संबन्धिवचनाद्वचः ।
२३ अस्योत्तरं प्रतिवचो दूतो राज्ञे वदिष्यति ॥

ततः संप्रेषयामास द्रुपदो ऽपि महात्मने ।
२४ हिरण्यवर्मणे दूतं ब्राह्मणं वेदपारगम् ॥ २५ ॥
तमागम्य तु राजानं दशार्णाधिपतिं तदा ।
२५ तद्वाक्यमाददे राजन्यदुक्तं द्रुपदेन ह ॥
आगमः क्रियतां व्यक्तः कुमारो ऽयं सुतो मम ।
२६ मिथ्यैतदुक्तं केनापि तन्न श्रद्धेयमित्युत ॥
ततः स राजा द्रुपदस्य श्रुत्वा विमर्षयुक्तो युवतीर्वरिष्ठाः ।
२७ संप्रेषयामास सुचारुरूपाः शिखण्डिनं स्त्री पुमान्वेति वेत्तुम् ॥
ताः प्रेषितास्तत्त्वभावं विदित्वा प्रीत्या राज्ञे तच्छशंसुर्हि सर्वम् ।
२८ शिखण्डिनं पुरुषं कौरवेन्द्र दाशार्णराजाय महानुभावम् ॥
ततः श्रुत्वा तु राजा स आगमं प्रीतिमानथ ।
२९ संबन्धिना समागम्य हृष्टो वासमुवास ह ॥ ३० ॥
शिखण्डिने च मुदितः प्रादाद्वित्तं जनेश्वरः ।
हस्तिनो ऽश्वांश्च गाश्चैव दास्यो ऽथ बहुलास्तथा ॥
३० पूजितश्च प्रति ययौ निर्भर्त्स्य तनयां किल ।
विनीतकिल्बिषे प्रीते हेमवर्मणि पार्थिवे ॥
३१ प्रतियाते दशार्णे तु हृष्टरूपा शिखण्डिनी ।
कस्य चित्त्वथ कालस्य कुवेरो नरवाहनः ॥
३२ लोकयात्रां प्रकुर्वाणः स्थूणस्यागान्निवेशनम् ॥
स तद्गृहस्योपरि वर्तमान आलोकयामास धनाधिगोप्ता ।
३३ स्थूणस्य यक्षस्य विशेषवेश्म स्वलंकृतं माल्यगुणैर्विचित्रैः ॥ ३५ ॥
लाजैश्च गन्धैश्च तथा वितानैरभ्यर्चितं धूपनधूपितं च ।
३४ ध्वजैः पताकाभिरलंकृतं च भक्ष्यान्नपेयामिषदत्तहोमम् ॥
तत्स्थानं तस्य दृष्ट्वा तु सर्वतः समलंकृतम् ।

३५ मणिरत्नसुवर्णानां मालाभिः परिपूरितम् ॥
नानाकुसुमगन्धाढ्यं सिक्तं संमृष्टशोभितम् ।
३६ अथाब्रवीद्यक्षपतिस्तान्यक्षाननुगांस्तदा ॥
स्वलंकृतमिदं वेश्म स्थूणस्यामितविक्रमाः ।
३७ नोप सर्पति मां चैव कस्मादद्य स मन्दधीः ॥
यस्माज्जानन्स मन्दात्मा मामसौ नोपसर्पति ।
३८ तस्मात्तस्मै महादण्डो धार्यः स्यादिति मे मतिः ॥४०॥
॥ यक्षा ऊचुः ॥ द्रुपदस्य सुता राजन्राज्ञो जाता शिखण्डिनी ।
३९ तस्या निमित्ते कस्मिंश्चित्प्रादात्पुरुषलक्षणम् ॥
अग्रहील्लक्षणं स्त्रीणां स्त्रीभूता तिष्ठते गृहे ।
४० नोप सर्पति तेनासौ सव्रीडः स्त्रीस्वरूपवान् ॥
एतस्मात्कारणाद्राजन्स्थूणो न त्वाद्य सर्पति ।
४१ श्रुत्वा कुरु यथान्याय्यं विमानमिह तिष्ठताम् ॥
आ नीयतां स्थूण इति ततो यक्षाधिपो ब्रवीत् ।
४२ कर्तास्मि निग्रहं तस्य प्रत्युवाच पुनःपुनः ॥
सो भ्यगच्छत यक्षेन्द्रमाहूतः पृथिवीपते ।
४३ स्त्रीस्वरूपो महाराज तस्थौ व्रीडासमन्वितः ॥४५॥
तं शशापाथ संक्रुद्धो धनदः कुरुनन्दन ।
४४ एवमेव भवत्वस्य स्त्रीत्वं पापस्य गुह्यकाः ॥
ततो ब्रवीद्यक्षपतिर्महात्मा यस्माददास्त्वमवमन्येह यक्षान् ।
४५ शिखण्डिनो लक्षणं पापबुद्धे स्त्रीलक्षणं चाग्रहीः पापकर्मन् ॥
अप्रवृत्तं सुदुर्बुद्धे यस्मादेतत्त्वया कृतम् ।
४६ तस्मादद्यप्रभृत्येव स्त्री त्वं सा पुरुषस्तथा ॥
ततः प्रसादयामासुर्यक्षा वैश्रवणं किल ।

४७ स्थूणस्यार्थे कुरुश्रेष्ठ मोक्षान्तं शापस्येति पुनःपुनः ॥
ततो महात्मा यक्षेन्द्रः प्रत्युवाचानुगामिनः ।
४८ सर्वान्यक्षगणांस्तात शापस्यान्तचिकीर्षया ॥ ५० ॥
शिखण्डिनि हते यक्षाः स्वरूपं प्रति पत्स्यते ।
४९ स्थूणो यक्षो निरुद्वेगो भवत्विति महामनाः ॥
इत्युक्त्वा भगवान्देवो यक्षराजः सुपूजितः ।
५० प्र ययौ सहितैः सर्वैर्निमेषान्तरचारिभिः ॥
स्थूणस्तु शापं संप्राप्य तत्रैव न्यवसत्तदा ।
५१ समये चागमत्तूर्णं शिखण्डी तं क्षपाचरम् ॥
सो ऽभिगम्याब्रवीद्वाक्यं प्राप्तो ऽस्मि भगवन्निति ।
५२ तमब्रवीत्ततः स्थूणः प्रीतो ऽस्मीति पुनःपुनः ॥
आर्जवेनागतं दृष्ट्वा राजपुत्रं शिखण्डिनम् ।
५३ सर्वमेव यथावृत्तमाचचक्षे शिखण्डिने ॥ ५५ ॥
॥ यक्ष उवाच ॥ शप्तो वैश्रवणेनाहं त्वत्कृते पार्थिवात्मज ।
५४ गच्छेदानीं यथाकामं चर लोकान्यथासुखम् ॥
दिष्टमेतत्पुरा मन्ये न शक्यमतिवर्तितुम् ।
५५ गमनं तव चेतो हि पौलस्त्यस्य च दर्शनम् ॥
॥ भीष्म उवाच ॥ एवमुक्तः शिखण्डी तु स्थूणयक्षेण भारत ।
५६ प्रत्याजगाम नगरं हर्षेण महता वृतः ॥
पूजयामास विविधैर्गन्धमाल्यैर्महाधनैः ।
५७ द्विजातीन्देवताश्चैव चैत्यानथ चतुष्पथान् ॥
द्रुपदः सह पुत्रेण सिद्धार्थेन शिखण्डिना ।
५८ मुदं च परमां लेभे पाञ्चाल्यः सह बान्धवैः ॥ ६० ॥
शिष्यार्थं प्रददौ चाथ द्रोणाय कुरुपुंगव ।

५९ शिखण्डिनं महाराज पुत्रं स्त्रीपूर्व्विणं तथा ॥
प्रत्ति पेदे चतुष्पादं धनुर्वेदं नृपात्मजः ।
६० शिखण्डी सह युष्माभिर्धृष्टद्युम्नश्च पार्षतः ॥
मम त्वेतच्चरास्तात यथावत्प्रत्यवेदयन् ।
६१ जडान्धबधिराकारा ये युक्ता द्रुपदे मया ॥
एवमेष महाराज स्त्रीपुमान्द्रुपदात्मजः ।
६२ स संभूतः कुरुश्रेष्ठ शिखण्डी रथसत्तमः ॥
ज्येष्ठा काशिपतेः कन्या अम्बा नामेति विश्रुता ।
६३ द्रुपदस्य कुले जाता शिखण्डी भरतर्षभ ॥ ६५ ॥
नाहमेनं धनुष्पाणिं युयुत्सुं समुपस्थितम् ।
६४ मुहूर्तमपि पश्येयं प्रहरेयं न चाप्युत ॥
व्रतमेतन्मम सदा पृथिव्यामपि विश्रुतम् ।
स्त्रियां स्त्रीपूर्व्विके चैव स्त्रीनाम्नि स्त्रीस्वरूपिणि ॥
६५ न मुञ्चेयमहं बाणामिति कौरवनन्दन ।
६६ न हन्यामहमेतेन कारणेन शिखण्डिनम् ॥
एतत्तत्त्वमहं वेद जन्म तात शिखण्डिनः ।
६७ ततो नैनं हनिष्यामि समरेष्वाततायिनम् ॥
यदि भीष्मः स्त्रियं हन्यात्सन्तः कुर्युर्विगर्हणाम् ।
६८ नैनं तस्माद्धनिष्यामि दृष्ट्वापि समरे स्थितम् ॥ ७० ॥
॥वैशम्पायन उवाच॥ एतच्छ्रुत्वा तु कौरव्यो राजा दुर्योधनस्तदा ।
६९ मुहूर्तमिव स ध्यात्वा भीष्मे युक्तममन्यत ॥

इति द्वाविंशो ध्यायः ॥

इत्यम्बोपाख्यानं समाप्तम् ॥

अथ सीताहरणम् (आर्षे रामायणे
आरण्यककाण्डे अष्टचत्वारिंशाद्या अष्टौ सर्गाः) ॥

आत्मनो मरणं मत्वा संशयं परमं गतः ।
१ अकामो भयसंविग्नो निःश्वस्य बहुशस्तदा ॥
निश्चितं रावणं दृष्ट्वा मारीचो भयविह्वलः ।
२ गच्छामीत्यब्रवीद्दीनो दीनो नक्तंचरेश्वरम् ॥
प्रहृष्टस्त्वभवत्तेन वचसा राक्षसेश्वरः ।
३ परिष्वज्य सुसंश्लिष्टमिदं वचनमब्रवीत् ॥
एतच्छौटीर युक्तं ते स्वच्छन्दादिव भाषितम् ।
४ इदानीमसि मारीच प्रकृतिं स्वामुपागतः ॥
आरुह्यतामयं शीघ्रं कामगो रत्नभूषितः ।
५ मया सह रथो युक्तः पिशाचवदनैः खरैः ॥५॥
ततो रावणमारीचौ विमानमिव तं रथम् ।
६ आरुह्य ययतुः शीघ्रं तस्मादाश्रममण्डलात् ॥
पश्यन्तावथ रम्याणि पत्तनानि सरांसि च ।
७ पर्वतान्सरितश्चैव राष्ट्राणि विविधानि च ॥
आगत्य दण्डकारण्यं राघवस्याश्रमं तदा ।
८ ददर्श सहमारीचो रावणो राक्षसेश्वरः ॥
अवतीर्य रथात्तस्मात्कामगाद्रत्नभूषितात् ।
९ हस्ते संगृह्य मारीचं रावणो वाक्यमब्रवीत् ॥

एष रामाश्रमो दूराद्दृश्यते कदलीवृतः ।
१० क्रियतां तत्सखे शीघ्रं यदर्थं वयमागताः ॥ १० ॥
स रावणवचः श्रुत्वा मारीचस्त्वरयान्वितः ।
११ तत्क्षणाद्राक्षसं रूपं त्यक्त्वा हैमो भवन्मृगः ॥
रौप्यबिन्दुशतचित्रः सर्वभूतमनोहरः ।
१२ मसारगल्वर्कनिभैश्चित्रैः पक्षैरलंकृतः ॥
जाततरूपमयैः शृङ्गैश्चतुर्भिर्मणिभूषितैः ।
१३ मृगो भूत्वाश्रमद्वारि रामस्य वि चचार ह ॥
ततो स्य बुद्धिरभवत्तस्मिन्काले गतायुषः ।
कार्यं वा यदि वाकार्यं कर्तव्यं नात्र संशयः ॥
१४ भर्तुर्हितार्थिना शीघ्रं स्वर्गं वाप्यभिकाङ्क्षया ।
स्मृत्वा रामस्य वीर्यं च भर्तुराज्ञां च दारुणाम् ॥ १५ ॥
१५ श्रेयो मे भर्तृवचनं न जीवितमिहात्मनः ।
एतां बुद्धिं समाश्रित्य कृत्वा निश्चयमात्मनः ॥
मृत्युं चात्मनि संचिन्त्य मारीचः प्र चचार ह ।
१६ समीपे तस्य रामस्य सीतायाश्च मनो हरन् ॥
अथा ससादाभिजनोपपन्नं मारीच उग्रं नरदेवपुत्रम् ।
१७ रामं प्रतिज्ञानिरतं वनस्थं त्यक्त्वा सुखं धर्मपथे निविष्टम् ॥
तस्याविदूरान्महिषीमनिन्द्यां प्रभामिवास्तोपगतस्य भानोः ।
१८ सुन्दस्य पुत्रः स ददर्श सीतां सीता च तं पूर्वतरं ददर्श ॥
इत्यष्टचत्वारिंशः सर्गः ॥

तं तु सीता मृगं दृष्ट्वा वने काञ्चनसुप्रभम् ।
१ हेमराजतचित्राभ्यां पार्श्वाभ्यां समलंकृतम् ॥

शृङ्गाभ्यां हेमवर्णाभ्यां कान्तिमद्भ्यां विभूषितम् ।
२ वैडूर्यमणिवर्णाभ्यां कर्णाभ्यां चारुदर्शनम् ॥
प्रभया परिराजन्तं सूक्ष्मरोमतनुत्वचम् ।
३ नानारत्नविचित्राङ्गं सा व्यस्मयत भाविनी ॥
तेन काञ्चनरोम्णा च प्रबालमणिशृङ्गिणा ।
४ लोहितादित्यजिह्वेन नक्षत्रपथवर्चसा ॥
सा विस्मितानवद्याङ्गी मृगेण जनकात्मजा ।
५ उवाच राघवं सीता स्मितपूर्वाभिभाषिणी ॥ ५ ॥
इमं मणिविचित्राङ्गं पश्य हेममयं मृगम् ।
६ आश्चर्यभूतं काकुत्स्थ कामात्स्वयमिहागतम् ॥
ईदृशा दण्डकारण्ये यदि हेममया मृगाः ।
७ न मिथ्या खलु काकुत्स्थ लोककान्तमिदं वनम् ॥
अस्मिन्नरण्ये दृष्ट्वेमं मृगं हाटकभूषणम् ।
८ स्पृहा मे जायते त्वर्थं तुष्टिश्चाप्यनु वर्तते ॥
आर्यपुत्र मृगस्यास्य जाम्बूनदनिभां त्वचम् ।
९ स्वशय्यायां परिस्तीर्य सुखमिच्छेयमासितुम् ॥
काममुक्तमिदं रौद्रं स्त्रीणामसदृशं मया ।
१० वपुषा त्वस्य सत्त्वस्य लोभेनापहृतं मनः ॥ १० ॥
तच्छ्रुत्वा वचनं तस्याः प्रीतायाः पुरुषर्षभः ।
११ उवाच परिसंहृष्टः सौमित्रिं राघवस्तदा ॥
पश्य लक्ष्मण वैदेह्या मृगं प्रतिगतां स्पृहाम् ।
१२ त्वक्प्रधानतया ह्येष मृगो ह्य न भविष्यति ॥
अप्रमादेन ते भाव्यं राजपुत्र्यां नृपात्मज ।
१३ यावत्पृषतमेकेन सायकेन निहन्म्यहम् ॥

हत्वैनं चर्म चादाय शीघ्रमेष्यामि लक्ष्मण ।
१४ तावन्न चलितव्यं ते यावन्नाहमिहागतः ॥
अद्य प्राज्ञिष्यते सीता चारुणा मृगचर्मणा ।
१५ राङ्कवास्तरणे पूर्वमयोध्यायामिवासने ॥ १५ ॥
शङ्कमानस्तु तं दृष्ट्वा ताराम्ृगसमप्रभम् ।
१६ विचार्य बहुधा बुद्ध्या लक्ष्मणो वाक्यमब्रवीत् ॥
यथा नः कथितं पूर्वमृषिभिः पावकोपमैः ।
१७ अयं मायाधरो वीर मारीचो नाम राक्षसः ॥
चरन्तो मृगयां हृष्टा रथिनो धन्विनो वने ।
१८ अनेन मृगरूपेण राजानो बहवो हृताः ॥
अस्य रूपमिदं दृष्ट्वा नानारत्नविभूषितम् ।
१९ अवगन्तुं त्वया युक्तं बुद्ध्या बुद्धिमतां वर ॥
मृगो हेममयो नैष हेमकस्य मृगस्य च ।
२० कुतो लोके नरव्याघ्र संयोगः साधु चिन्तय ॥ २० ॥
प्रबालमणिशृङ्गो यं न मृगो रत्नलोचनः ।
२१ एतं मायामृगं मन्ये राक्षसं मृगरूपिणम् ॥
एवं ब्रुवाणं काकुत्स्थं प्रतिवार्य शुचिस्मिता ।
२२ उवाच सीता संहृष्टा छद्मना हृतचेतना ॥
आर्यपुत्राभिरामो सौ मृगो हरति मे मनः ।
२३ आ नयेनं महाबाहो क्रीडार्थं नो भविष्यति ॥
इहाश्रमपदे स्माकं बहवः पुण्यदर्शनाः ।
२४ मृगाश्चरन्ति सहिताश्चमराः सृमरास्तथा ॥
न चास्य सदृशो राम दृष्टपूर्वो मृगो मया ।
२५ तेजसा क्षमया दीप्त्या यथायं मृगसत्तमः ॥ २५ ॥

यदि ग्रहणमभ्येति जीवन्नेव मृगस्तव ।
२६ आश्चर्यभूतं भवति विस्मयं जनयिष्यति ॥
समाप्तवनवासानां राज्यस्थानां च नः पुनः ।
२७ अन्तःपुरे पि भूषार्थो मृग एष भविष्यति ॥
जीवन्न यदि ते भ्येति ग्रहणं मृगसत्तमः ।
२८ अजिनं राजशार्दूल रुचिरं तु भविष्यति ॥
निहतस्यास्य सत्त्वस्य जाम्बूनदसमत्वचि ।
२९ शष्पबृष्यां विनीतायामिच्छाम्यहमुपासितुम् ॥
इति सीतावचः श्रुत्वा दृष्ट्वा च मृगमद्भुतम् ।
३० मोहितो राघवः श्रीमानिदं लक्ष्मणमब्रवीत् ॥ ३० ॥
मृगो यमद्य सौमित्रे यदि मायामयो भवेत् ।
३१ सर्वथैनं वधिष्यामि लोभनीयो हि मे दृढम् ॥
न वने नन्दने तस्मिन्नापि चैत्ररथे वने ।
३२ कुतः पृथिव्यां सौमित्रे यो स्य रूपसमो भवेत् ॥
अनुलोमाः सुलोमाश्च रुचिरा रोमराजयः ।
३३ शोभन्ते स्याश्रिताः काये विश्रब्धं चरतो वने ॥
पश्यास्य जृम्भमाणस्य दीप्तवह्निशिखोपमाम् ।
३४ जिह्वां मुखान्निष्पतन्तीमुल्कां प्रज्वलितामिव ॥
तप्तहेमनिभो ह्येष पादैर्विद्रुमसंनिभैः ।
३५ पार्श्वयोश्चार्धचन्द्राभ्यां रूप्यताराविचित्रितः ॥ ३५ ॥
अतिस्निग्धवपुर्ह्येष शङ्खमुक्तानिभाननः ।
३६ कस्य नामातिरूपो यं न मनो लोभयेन्मृगः ॥
अस्य रूपमिदं दृष्ट्वा जाम्बूनदसमप्रभम् ।
नानारत्नविचित्राङ्गमतीव च मनोहरम् ॥

३७ पश्यन्नमाकुलं चित्रं नरः को नानु लोभवेत् ॥
३८ मनो हरति मे त्यर्थं दर्शनीयतमो मृगः ॥
घ्नन्ति लक्ष्मण राजानो मृगयायां वनौकसः ।
३९ मांसहेतोरभिरता विहारार्थे च धन्विनः ॥
पृथिव्यां यानि रत्नानि विचरन्ति महावने ।
४० धातवो विविधाश्चैव मणिरत्नसुवर्णजाः ॥ ४० ॥
तत्सारमखिलं सर्वं धनं वीजविवर्धनम् ।
४१ मनसा चिन्तितं सर्वं यथा शक्रस्य लक्ष्मण ॥
तथेदमुपपन्नं मे मृगरूपस्य धर्षणम् ।
४२ राजार्हाणि च रत्नानि रत्नभाजो वयं ध्रुवम् ॥
एतस्य मृगरूपस्य परार्ध्ये काञ्चनाजिने ।
४३ उप वेच्यति वैदेही मया सह सुमध्यमा ॥
न पत्रोर्णा न कौशेयं न प्रावेण्यं न चाविकम् ।
४४ भवेदेतस्य सदृशं संस्पर्श इति मे मतिः ।
श्रीमान्वनमृगश्चायं दिव्यश्चान्यो नभश्चरः ।
४५ उभावेतौ मृगौ दिव्यौ तारामृगमहीमृगौ ॥ ४५ ॥
यदि चायं तथा यन्मां भवेद्वदसि लक्ष्मण ।
४६ मृगयामागता येन धन्विनो निहता वने ॥
निहता राजपुत्राश्च राजानो बलिनस्तथा ।
४७ वने मायाविना येन हरता मृगरूपिणा ॥
यस्माच्च बहवो नेन पार्थिवा मृगयां गताः ।
४८ निहताः परमेष्वासास्तस्माद्वध्यो भवेन्मम ॥
वातापिर्दीक्षितान्सर्वान्द्विजान्हन्ति स्म लक्ष्मण ।
४९ उदरस्य समुत्थाने स्वगर्भो श्वतरीमिव ॥

स कदा चिच्चिरात्कालादासमाद महामुनिम् ।
५० अगस्त्यं तेजसा दीप्तं भक्षितश्च महात्मना ॥५०॥
समुत्थाने च तद्रूपं कर्तुकामं समुत्थितम् ।
५१ सस्मितं भगवान्वाक्यमिदं वातापिमब्रवीत् ॥
तवाभिपद्य वातापे ब्राह्मणस्योदरं यथा ।
५२ भवत्यवज्ञा दुष्टात्मंस्तस्माज्जीर्णो भवेह मे ॥
मद्विधं यो वमन्येत धर्मनित्यं जितेन्द्रियम् ।
५३ एवमा सादयेन्मृत्युं यथा त्वं प्राप्य मामिह ॥
एषो पि मामनुप्राप्य मन्यमानो मृगोत्तमः ।
५४ सौमित्रे लप्स्यते मृत्युमगस्त्यादिव राक्षसः ॥
अहमेनं वधिष्यामि मृगराजं न संशयः ।
५५ इहाप्रमत्तस्त्वं वीर परि पालय मैथिलीम् ॥५५॥
तावन्न चलितव्यं ते यावन्नाहमिहागतः ।
५६ राक्षसा दुष्टभावा हि यतन्ते विक्रियां वने ॥
एवं समादिश्य रघुप्रवीरः सुलक्षणं लक्ष्मणमुग्रतेजाः ।
५७ पुनःपुनश्चैव समादिदेश यतस्त्वया वीर न खेदितव्यम् ॥
इति नवचत्वारिंशः सर्गः ॥

तथा तु तं समादिश्य लक्ष्मणं रघुनन्दनः ।
१ मतिं कृत्वा वधे तस्य प्र दुद्राव यतो मृगः ॥
गृहीत्वा विनतं चैव चापं हाटकभूषितम् ।
२ बद्ध्वा महेषुधी चापि तथासिं हेमवत्सरुम् ॥
आबध्य कवचं चैव प्र दुद्राव वने मृगम् ।
३ मनोमारुतवेगश्च मारीचः प्राद्रवद्वने ॥

नातिदूरेण तं रामो गच्छन्तमनु गच्छति ।
स च रामभयोद्विग्नो मारीचो दण्डके वने ॥
४ बभूवान्तर्हितस्तत्र क्षणात्पुनरदृश्यत ।
५ एषो यमयमेतीति वेगवान्राघवो ययौ ॥५॥
मुहूर्तादेव ददृशे मुहूर्तान्न प्रकाशते ।
६ अतिवृत्त इषुत्रासाल्लोभयन्स रघूत्तमम् ॥
क्व चिद्दृष्टो क्व चिन्नष्टः क्व चित्त्रासाच्च विद्रुतः ।
क्व चित्स्थितः क्व चिद्वेगेन निःसृतः ॥
७ भयेन महताच्छन्नो मारीचो याति कानने ।
तमपश्यत्ततो रामस्तत्र यान्तमिवायतः ॥
८ मायामृगं प्रद्रवन्तं धनुरायम्य क्रोधनः ।
तमापतन्तं संप्रेक्ष्य राघवं धन्विनं मृगः ॥
९ अन्तर्हितो मुहुर्भूत्वा पुनः सं दर्शयत्यपि ।
ददृशे मुहुरासन्ने मुहुर्दूरादृदृश्यत ॥१०॥
१० दर्शनाददर्शनेनैवमपाकर्षत्स राघवम् ।
अवेक्ष्यावेक्ष्य धावन्तं धनुष्पाणिर्महावने ॥
११ दृश्यमानमदृश्यं च वनोद्देशेषु केषु चित् ।
छिन्नाभ्रैरिव संवीतं शरदीवेन्दुमण्डलम् ॥
१२ इतो गतो सौ दृष्टश्च पुनरन्तर्हितो मृगः ।
१३ इति तांस्तान्वनोद्देशान्काकुत्स्थः पर्यधावत ॥
राघवस्तु ततः क्रुद्धो मुहूर्तं तेन मोहितः ।
१४ अतिष्ठत्स वने तस्मिंश्छायामाश्रित्य शाद्वले ॥
मृगैः परिवृतश्चासावदूरात्प्रत्यदृश्यत ।
१५ अवस्थितैः समीपस्थैस्त्रासादुत्फुल्ललोचनैः ॥१५॥

दृष्ट्वा रामो महातेजास्तं हन्तुं कृतनिश्चयः ।
विकृष्य बलवच्चापं संधाय च शरोत्तमम् ॥
१६ श्रवणान्तमुपानीय व्यवच्छिन्नेन मुष्टिना ।
तमेव मृगमुद्दिश्य तं शरं राघवः शितम् ॥
१७ मुमोच ज्वलितं दीप्तमस्त्रं ब्रह्मविनिर्मितम् ।
१८ स मारीचस्य हृदयं बिभेदारिनिबर्हणः ॥
तेन मर्मणि निर्विद्धः शरेणाप्रतिमेन ह ।
१९ तालमात्रमथोत्पत्य न्यपतत्स शरातुरः ॥
ततो विचित्रकेयूरः सर्वाभरणभूषितः ।
२० हेममाली महादंष्ट्रो राक्षसो भूच्छ्राहतः ॥ २० ॥
२१ व्यनदद्भैरवं नादं धरण्यां शरपीडितः ।
म्रियमाणस्तु मारीचश्चिन्तयन्स्वामिनः प्रियम् ॥
रामस्य सदृशं व्यक्तं स्वरमालम्ब्य पापकृत् ।
२२ हा लक्ष्मणेति चुक्रोश त्रायस्वेति महावने ॥
२३ अन्तकाले पि संप्राप्ते तस्य बुद्धिरभूदियम् ।
स्वरमेतं यदि श्रुत्वा लक्ष्मणं प्रेरयेदिह ॥
सीता शून्येन मनसा भर्तृस्नेहसमुत्सुका ।
२४ ततो लक्ष्मणहीनां तां रावणो वै हरेदिति ॥
एतत्संचिन्त्य मनसा तं चकार स्वरं तदा ।
२५ रावणस्य प्रियं कुर्वन्नन्तकाले निशाचरः ॥ २५ ॥
मृगरूपं च तत्त्यक्त्वा राक्षसं रूपमास्थितः ।
२६ स चक्रे सुमहत्कायं मारीचो जीवितं त्यजन् ॥
तं दृष्ट्वा पतितं भूमौ राक्षसं भीमदर्शनम् ।
२७ जगाम मनसा सीतां रामो हृष्टतनूरुहः ॥

स तस्य रौद्रस्य हतस्य रूपं तद्राक्षसं घोरमवेक्षमाणः ।
२८ रामः प्र तस्थे सुविषण्णचेतास्तेनैव तेनैव पथा निवृत्तः ॥
इति पञ्चाशः सर्गः ॥

आर्त्तस्वरं तु विज्ञाय तं भर्तुः सदृशं वने ।
१ उवाच लक्ष्मणं सीता गच्छ जानीहि राघवम् ॥
नहि मे जीवितस्थाने हृदयं चाव तिष्ठते ।
२ क्रोशतः परमार्त्तस्य श्रुतः शब्दो मया भृशम् ॥
सहायं भ्रातरं ज्येष्ठं सहुपन्थानमागतम् ।
३ क्रन्दन्तमेवं सौमित्रे परित्रातुं त्वमर्हसि ॥
तं क्षिप्रमभि धावस्व भ्रातरं शरणैषिणम् ।
४ रक्षसां वशमापन्नं सिंहानामिव गोपतिम् ॥
तस्यास्तद्वचनं श्रुत्वा स्त्रीस्वभावप्रदूषितम् ।
५ उवाच लक्ष्मणः सीतां त्रासादुत्फुल्ललोचनाम् ॥ ५ ॥
न मे शक्यस्त्रिभिर्लोकैः सेन्द्रैरपि सुरासुरैः ।
६ भ्राता धर्षयितुं वाढमित्युवाच स जानकीम् ॥
कनिष्ठायामप्यङ्गुल्यां भ्रातुर्मम स राक्षसः ।
७ दुःखं कर्तुमपर्याप्तो देवि कस्माद्धि षीदसि ॥
न जगाम तयोक्तो पि भ्रातुराज्ञाय शासनम् ।
८ तमुवाच ततः सीता कुपिता जनकात्मजा ॥
अमित्रो मित्ररूपेण भ्रातुस्त्वमसि लक्ष्मण ।
९ यस्त्वमस्यामवस्थायां भ्रातरं नाभिपद्यसे ॥
व्यसनं ते प्रियं मन्ये स्नेहो भ्रातरि नास्ति ते ।
१० येन तिष्ठसि विस्रब्धस्तमपश्यन्महाद्युतिम् ॥ १० ॥

इच्छसि त्वं विनश्यन्तं रामं लक्ष्मण मत्कृते ।
११ न मे शुश्रूषसे वाक्यं यस्मादभिहितं मया ॥
वर्तयेयं न रामेण मुहूर्तमपि वर्जिता ।
१२ कुरु मे वचनं वीर भ्रातरं पाहि माचिरम् ॥
किं हि संशयमापन्ने तस्मिन्निह मया तव ।
१३ मुहूर्तमप्यजीवन्त्या यन्नान्वेष्यसि राघवम् ॥
इति ब्रुवाणां वैदेहीं बाष्पशोकपरिप्लुताम् ।
१४ अब्रवील्लक्ष्मणस्त्रस्तां सीतां मृगवधूमिव ॥
देवि देवमनुष्येषु गन्धर्वपतगेषु च ।
१५ राक्षसेषु पिशाचेषु किन्नरेषूरगेषु च ॥१५॥
दानवेषु च घोरेषु विद्यते न च शोभने ।
१६ यो रामं प्रतियुध्येत महेन्द्रमिव मानुषः ॥
अवध्यः समरे रामो नैवं त्वं वक्तुमर्हसि ।
१७ नोत्सहे त्वां विरहितुं शून्ये हं राघवं विना ॥
न्यासभूतासि वैदेहि न्यस्ता मयि महात्मना ।
१८ रामेण सत्यसंधेन न त्वां त्यक्तुमिहोत्सहे ॥
कृतवैराश्च कल्याणि वयमेतैर्निशाचरैः ।
१९ सुक्रुद्धैः सह भद्रं ते जनस्थानवधं प्रति ॥
रक्षांसि विविधा वाचो वि सृजन्ति महावने ।
२० हिंसाविहारे वैदेहि न चिन्तयितुमर्हसि ॥२०॥
अप्रमेयं हि तत्तेजः शक्यं तुलयितुं न वै ।
२१ अविचार्य बलं तस्य नैवं त्वं वक्तुमर्हसि ॥
हृदयं निर्वृतं ते स्तु संतापस्त्यज्यतामयम् ।
२२ आ गमिष्यति भर्ता ते शीघ्रं हत्वा मृगोत्तमम् ॥

न तस्यायं स्वरो देवि विस्वरो यस्त्वया श्रुतः ।
२३ कष्टायामप्यवस्थायां न रामो गर्हितं वदेत् ॥
एवमुक्ता तु वैदेही क्रुद्धा संरक्तलोचना ।
२४ अब्रवीत्परुषं वाक्यं लक्ष्मणं पथ्यवादिनम् ॥
हानार्य करुणारम्भ नृशंस कुलपांसन ।
२५ अहं तव प्रिया मन्ये येनैवं त्वं प्रभाषसे ॥ २५ ॥
नैतच्चित्रं सपत्नेषु पापं लक्ष्मण यद्भवेत् ।
२६ त्वद्विधेषु मनुष्येषु नित्यं प्रच्छन्नचारिषु ॥
संदुष्टस्त्वं वने नूनं राममेको नु धावसि ।
२७ मम हेतोः प्रतिच्छन्नः प्रयुक्तो भरतेन वा ॥
कथमिन्दीवरश्यामं रामं कमललोचनम् ।
२८ उपसंगृह्य भर्तारं कामयेयं पृथग्जनम् ॥
अपि चाहं प्र वेक्ष्यामि प्रदीप्तं हव्यवाहनम् ।
२९ न चापि राघवादन्यं पादेनापि नरं स्पृशे ॥
इति लक्ष्मणमाक्रुश्य सीता सुरसुतोपमा ।
३० पाणिभ्यां रुदती तत्र उरः परि पिपेष सा ॥ ३० ॥
इत्युक्तः परुषं वाक्यं सीतयालोमहर्षणम् ।
३१ अब्रवील्लक्ष्मणः सीतां प्राञ्जलिश्चलितेन्द्रियः ॥
उत्तरं नोत्सहे वक्तुं दैवतं भवती मम ।
३२ वाक्यमप्रतिरूपं हि न चित्रं स्त्रीषु मैथिलि ॥
स्वभावश्चैव नारीणामेष लोकेषु दृश्यते ।
३३ विमुक्तधर्माश्चपला भ्रातृभेदकराः स्त्रियः ॥
उप शृण्वन्तु मे सर्वे साक्षीभूता वनेचराः ।
३४ न्यायवादी यथान्यायमुक्तो हं परुषं त्वया ॥

धिक्त्वामस्तु वि नश्य त्वं यन्मामेव विशङ्कसे ।
३५ स्त्रीस्वभावेन दुष्टेन गुरुवाक्ये व्यवस्थितम् ॥ ३५ ॥
उक्त्वेति परुषं वाक्यं पश्चात्तापसमन्वितः ।
३६ सामपूर्वं पुनः सीतां वक्तुमारब्धवानिदम् ॥
गच्छामि यत्र काकुत्स्थः स्वस्ति ते ऽस्तु वरानने ।
३७ रक्षन्तु त्वां विशालाक्षि समग्रा वनदेवताः ॥
निमित्तानि हि घोराणि यानि प्रादुर्भवन्ति मे ।
३८ अपि त्वां सह रामेण पश्येयं पुनरागतः ॥
लक्ष्मणेनैवमुक्ता सा वैदेही जनकात्मजा ।
३९ प्रत्युवाच ततो वाक्यं सीता साश्रुपरिप्लुता ॥
गोदावरीं प्र वेक्ष्यामि हीना रामेण लक्ष्मण ।
४० उद्बन्धिष्ये ऽथ वा त्यक्ष्ये विषमे देहमात्मनः ॥ ४० ॥
अपि वाहं भृशं दीप्तं प्र विशेयं हुताशनम् ।
४१ स्पृशेयं राघवादन्यं पदापि पुरुषं नहि ॥
इति लक्ष्मणमुक्त्वा सा सीता दुःखसमन्विता ।
४२ भृशं रुदन्ती पाणिभ्यामुरः परि पिपेष सा ॥
तामार्त्तरूपां रुदतीं तदानीं सौमित्रिरालोक्य विशालनेत्राम् ।
४३ आश्वासयामास न चैव भर्तुस्तं भ्रातरं किं चिदुवाच सीता ॥
ततस्तु सीतामभिवाद्य लक्ष्मणः कृताञ्जलिः किं चिदभिप्रणम्य च ।
४४ अवेक्षमाणश्च पुनः स मैथिलीं जगाम रामस्य समीपमात्मवान् ॥

इत्येकपञ्चाशः सर्गः ॥

तया परुषमुक्तस्तु कुपितो राघवानुजः ।
१ जगाम यत्र रामो ऽसौ सीतां त्यक्त्वा महावने ॥

मारीचेनापकृष्टे तु राघवे सहलक्ष्मणे ।
२ कृतकृत्यमिवात्मानं रावणः सममन्यत ॥
लक्ष्मणश्चापि धर्मात्मा भयेन महताकुलः ।
३ अकामइव विप्रेक्ष्य प्र तस्थे नचिरादिव ॥
एतदन्तरमासाद्य दशग्रीवः प्रतापवान् ।
४ अभि चक्राम वैदेहीं परिव्राड्छद्मना तदा ॥
तामपश्यत्ततो बालां भ्रातृभ्यां रहितां वने ।
५ रहितामर्कचन्द्राभ्यां संध्यामिव महत्तमः ॥ ५ ॥
स दृष्ट्वाप्रतिरूपां तां रहिते राक्षसेश्वरः ।
६ ततस्तत्र दशग्रीवश्चिन्तयामास दुर्मतिः ॥
इयं विरहिता यावद्भर्त्रा सौमित्रिणापि च ।
७ कालो मम ततस्तावदभ्युपेतुं वराननाम् ॥
चिन्तयित्वा दशग्रीवः क्षिप्रमन्तरमात्मनः ।
८ उप तस्थे तदा सीतां भिक्षुरूपेण रावणः ॥
सूक्ष्मकषायसंवीतः शिखी छत्री सपादुकः ।
९ सव्यांसासक्तभारश्च सत्रिदण्डकमण्डलुः ॥
तमुग्रतेजःकर्माणं जनस्थानरुहद्रुमाः ।
तथैव विविधा वल्ल्यः सत्त्वानि सह पक्षिभिः ॥ १० ॥
१० समीक्ष्य न व्यकम्पन्त प्र ववौ न च मारुतः ।
शीघ्रवेगागतं दृष्ट्वा विष्ठितं राक्षसेश्वरम् ॥
११ स्तिमितं गन्तुमा रेभे तदा गोदावरी नदी ।
जनस्थानसमीपे च पञ्चवट्यां तपोवने ॥
१२ पक्षिणो ये मृगाश्चैव भयात्तस्य प्र दुद्रुवुः ।
स रामस्यान्तरप्रेक्षी रावणस्तदनन्तरम् ॥

१३ आ समाद् तदा सीतां भिक्षुरूपेण संवृतः ।
अभव्यो भव्यरूपां तां भर्तारमनुशोचतीम् ॥
१४ अभ्यवर्तत वैदेहीं चित्रामिव शनैश्चरः ।
स पापस्तेन रूपेण तृणैः कूपइवावृतः ॥ १५ ॥
१५ अतिष्ठत्प्रेक्ष्य रामस्य पत्नीं सीतां तु रावणः ।
स तां रुचिरदन्तौष्ठीं पूर्णचन्द्रनिभाननाम् ॥
१६ आसीनां पर्णशालायां वास्पशोकपरिप्लुताम् ।
रामलक्ष्मणहीनां तां चिन्ताशोकपरायणाम् ॥
१७ तमसा महताच्छन्नामचन्द्रां रजनीमिव ।
ददर्श यच्च वैदेह्या गात्रं चक्षुर्मनोहरम् ॥
१८ न शशाक ततो हर्तुं दृशं मग्नामिवात्र सः ।
फुल्लपद्मविशालाक्षीं पीतकौषेयवासिनीम् ॥
१९ अभ्यगच्छत वैदेहीं दुष्टचेता निशाचरः ।
तां मन्मथशराविष्टो ब्रह्मघोषमुदीरयन् ॥ २० ॥
२० अब्रवीत्प्रसृतं वाक्यं रहिते राक्षसेश्वरः ।
विभ्राजमानां वपुषा काञ्चनीं प्रतिमामिव ॥
अनुत्तमां त्रिलोकेषु पद्महीनामिव श्रियम् ।
२१ विभ्राजमानां वपुषा रावणः प्र शशंस ह ॥
चारुस्मिते चारुमुखि चारुनेत्रे विलासिनि ।
२२ अतीव भ्राजसे भीरु वनराजीव पुष्पिता ॥
मणिप्रवेकाभरणौ रुचिरौ ते पयोधरौ ।
मुक्ताहेमचितौ पीनौ रत्नजुष्टौ मनोहरौ ॥
२३ हृद्यावुपचितौ वृत्तौ संहतौ ते वि राजतः ।
का त्वं काञ्चनगर्भाभे पीतकौषेयवासिनि ॥ २५ ॥

२४ मालां पद्मोत्पलयुतां बिभ्रती प्रियदर्शना ।
ह्रीः कीर्तिः श्रीः शुभा लक्ष्मीरासां का त्वं वरानने ॥
२५ भूतिर्वा त्वं वरारोहे रतिर्वा स्वैरचारिणी ।
समाः शिखरिणः स्निग्धाः पाण्डरा दशनास्तव ॥
२६ सुसंस्थिते च कान्ते च भ्रुवौ नयनभूषणे ।
सुप्रभौ सुकुमारौ च अनुरूपौ सुसंस्थितौ ॥
सुपीनौ दर्शनीयौ च संहतौ च वरानने ।
२७ अनुरूपौ च वक्त्रस्य कपोलौ तव सुन्दरि ॥
तप्तकाञ्चनसंवीतौ स्वभावात्संस्कृतौ शुभौ ।
२८ श्रवणौ ते वि राजेते प्रमाणेन समुन्नतौ ॥ ३० ॥
करौ च तव सुश्रोणि पद्मपत्रारुणौ शुभौ ।
२९ अनुरूपं च ते मध्यं दुर्बलं चारुहासिनि ॥
रोम राज्या विभक्तं च द्विधेव तव सुन्दरि ।
३० विशालं जघनं पीनमूरू गजकरोपमौ ॥
सुकुमाराङ्गुली दिव्यौ सुकुमारतलौ शुभौ ।
चरणौ संहतावेतौ परस्परविभूषणौ ॥
३१ संचाररम्यौ च शुभौ पद्मकोषसमप्रभौ ।
विशाले विमले नेत्रे रक्तान्ते नीलतारके ॥
३२ करसंवृतमध्यासि सुकेशी संहतस्तनी ।
नैव देवी न गन्धर्वी न यक्षी न च किन्नरी ॥ ३५ ॥
३३ एवंरूपा मया नारी दृष्टपूर्वा महीतले ।
रूपमग्र्यं च ते लोके सौकुमार्यं च शाश्वतम् ॥
३४ इह वासश्च कान्तारे चित्तामुत्पादयन्ति मे ।
संप्रतीक्ष्य च भद्रं ते न त्वं वस्तुमिहार्हसि ॥

३५ राक्षसानामयं वासो घोराणां कामचारिणाम् ।
प्रासादाग्र्याणि रम्याणि नगरोपवनानि च ॥
सपद्मानि च तोयानि देवोद्यानानि चैव हि ।
३६ नन्दनादीनि दिव्यानि युक्तान्यासेवितुं त्वया ॥
वरं माल्यं वरं रत्नं वरं वस्त्रं च शोभने ।
३७ भर्तारं च वरं मन्ये ते युक्तमसितेक्षणे ॥ ४० ॥
भूमिशय्या परिक्लिष्टा वने मूलफलाशना ।
३८ वस्तुं नार्हसि कल्याणि सुखार्हा सुखवर्जिता ॥
का त्वं भवसि रुद्राणां मरुतां वा शुचिस्मिते ।
३९ वसूनां वा वरारोहे देवता प्रति भासि मे ॥
एतासां देवतानां तु का त्वं भवसि शोभने ।
४० गन्धर्वी वा महाभागे अप्सरा वा सुमध्यमे ॥
नेह गच्छन्ति गन्धर्वा न देवा न च मानुषाः ।
४१ राक्षसानामयं वासः कथं नु त्वमिहागता ॥
इमे शालामृगाः सिंहा व्याघ्रा द्वीपिमृगास्तथा ।
४२ ऋक्षास्तरक्षवः कोकाः कथं तेभ्यो न ते भयम् ॥ ४५ ॥
मत्तानां गिरिकल्पानां कुञ्जराणां तरस्विनाम् ।
४३ कथमेका महारण्ये न बिभेषि शुचिस्मिते ॥
कासि कस्य कुतश्च त्वं किंनिमित्तं च दण्डके ।
४४ एकाकिनी प्रविष्टासि घोरे राक्षससेविते ॥
इत्यसौ रावणेनोक्ता दुष्टेन जनकात्मजा ।
४५ अविश्वासभयात्तत्र शङ्किता पर्यसर्पत ॥
विश्वासं पुनरागत्य ब्राह्मणेति सुमध्यमा ।
४६ प्रत्युवाचानवद्याङ्गी रावणं भिक्षुरूपिणम् ॥

द्विजातिदर्शनं साथ दृष्ट्वा रावणमागतम् ।
४७ सर्वैरतिथिसत्कारैः पूजयामास मैथिली ॥ ५० ॥
उपनीयोदकं पूर्वं वन्येनोपनिमन्त्र्य च ।
४८ अब्रवीत्सिद्धमित्येवं तं पापं सौम्यदर्शनम् ॥
निमन्त्रयन्तीं परिपूर्णभाषिणीं नरेन्द्रपुत्रीं प्रसमीक्ष्य रावणः ।
४९ प्रसह्य तस्या हरणे दृढव्रतः सकाममात्मानमसावमन्यत ॥
स तां वरोरुं मृगयागतं पतिं प्रतीक्षमाणां सह लक्ष्मणेन च ।
५० निरीक्षमाणो रहिते समन्ततो महावने प्रीतमना बभूव ह ॥
इति द्विपञ्चाशः सर्गः ॥

अथोक्तं मधुरं वाक्यं रावणेन वराङ्गना ।
१ चिन्तयित्वा तु वैदेही ततो वचनमब्रवीत् ॥
दुहिता जनकस्याहं मैथिलस्य महात्मनः ।
२ सीता नाम्नास्मि भद्रं ते भार्या रामस्य धीमतः ॥
संवत्सरं चाध्युषिता राघवस्य निवेशने ।
३ भुञ्जाना मानुषान्भोगान्सर्वकामसमृद्धिनी ॥
ततः संवत्सरादूर्ध्वं सममन्यत मे पतिम् ।
४ अभिषेचयितुं राजा संमन्त्र्य सचिवैः सह ॥
तस्मिन्संक्रियमाणे तु राघवस्याभिषेचने ।
५ कैकेयी नाम भर्तारमनार्या श्वशुरं मम ॥ ५ ॥
प्रतिगृह्य प्रणयिनी प्रथमं सुकृतेन वै ।
६ मम प्रव्राजनं भर्तुर्देवी वरमयाचत ॥
न शयिष्ये न पास्यामि न च भोक्ष्ये कदा चन ।
७ एष मे जीवितस्यान्तो रामो यद्यभिषिच्यते ॥

यस्त्वया मे वरो दत्तः पुरा देवासुरे प्रभो ।
८ तत्सत्यं कुरु राजेन्द्र प्रतिज्ञापारगो भव ॥
अनेनैवाभिषेकेन भरतो मे भि षिच्यताम् ।
९ राघवश्च वनं घोरमद्यैव प्रति पद्यताम् ॥
चतुर्दश हि वर्षाणि चीरकृष्णाजिनाम्बरः ।
१० रामश्च प्रेष्यतां शीघ्रं भरतश्चाभि षिच्यताम् ॥ १० ॥
इति ब्रुवाणां कैकेयीं श्वशुरो मे महारथः ।
११ वाक्यैरयाचत धर्म्यैर्न तदाज्ञां चकार सा ॥
मम भर्ता महावीर्यो गुणवान्सत्यवाक्शुचिः ।
१२ रामेति प्रथितो लोके सर्वभूतहिते रतः ॥
तं च राजा महातेजाः पिता दशरथः स्वयम् ।
१३ कैकेय्याः प्रियकामार्थं रामं नैवाभ्यषेचयत् ॥
अथाभिषेकाय पितुः समीपं राममागतम् ।
१४ कैकेयी मम भर्तारमित्युवाच दृढव्रतम् ॥
१५ तव पित्राभ्यनुज्ञातं ममेदं शृणु राघव ।
भरताय प्र दास्यामि पितृराज्यमकण्टकम् ॥ १५ ॥
त्वया च खलु वस्तव्यं नव वर्षाणि पञ्च च ।
१६ वने प्र व्रज काकुत्स्थ पितरं मोचयानृतात् ॥
तथेत्युवाच तां रामः कैकेयीं पितुरग्रतः ।
१७ चकार वचनं तस्या मम भर्ता दृढव्रतः ॥
दद्यान्न प्रति गृह्णीयान्न ब्रूयादनृतां गिरम् ।
१८ एतद्ब्राह्मण रामस्य व्रतं ध्रुवमनुत्तमम् ॥
तस्य भ्राता तु वैमात्रो लक्ष्मणो नाम वीर्यवान् ।
१९ रामस्य पुरुषव्याघ्रः सहायः समपद्यत ॥

तेनोच्यमानस्तेजस्वी राघवो हेतुमद्वचः ।
२० लक्ष्मणं प्रत्युवाचेदं सत्ये मे रमते मनः ॥ २० ॥
तं भ्राता लक्ष्मणो धीमान्धर्मचारी महाबलः ।
२१ अन्वगच्छद्धनुष्पाणिः प्रव्रजन्तं मया सह ॥
ते वयं प्रच्युता राज्यात्कैकेय्या वचनात्त्रयः ।
२२ वि चरामो द्विजश्रेष्ठ वनं गम्भीरमोजसा ॥
तस्मिन्व्यालसमाकीर्णे वने प्रति वसामहे ।
२३ समाश्वसिहि तावत्त्वं शक्यं वस्तुमिह त्वया ॥
२४ आ गमिष्यति मे भर्ता वन्यमादाय पुष्कलम् ।
स त्वं नाम च गोत्रं च कुलं चाचक्ष्व तत्त्वतः ॥
२५ एकश्च दण्डकारण्ये किमर्थं चरसि द्विज ।
रामो मे संशयो नास्ति यथा त्वां सत्करिष्यति ॥ २५ ॥
२६ यतयश्च प्रियास्तस्य भर्ता प्रियकथश्च मे ।
एवं ब्रुवत्यां सीतायां रामपत्न्यां महाबलः ॥
२७ कामबाणार्दितस्तत्र राक्षसस्त्विदमब्रवीत् ।
शृणु यश्च यतश्चाहं श्रुत्वा मां प्रति मानय ॥
२८ अनेन छद्मना भद्रे स्वयं त्वां द्रष्टुमागतः ।
येन विद्राविता लोकाः सामराः सामराधिपाः ॥
२९ अहं स रावणो नाम सर्वलोकप्रतापनः ।
यस्यादेशाच्च सुश्रोणि खरो रक्षति दण्डकम् ॥
३० भ्राता वैश्रवणस्याहं सापत्नो वरवर्णिनि ।
३१ पुत्रो विश्रवसः शूर औरसो हं महात्मनः ॥ ३० ॥
पुलस्त्यो ब्रह्मणः पुत्रः पौत्रस्तस्याहमङ्गने ।
३२ स्वयंभुवा दत्तवरः कामरूपी मनोगतिः ॥

दशग्रीव इति ख्यातो लोके ख्यातपराक्रमः ।
३३ विश्रुतं कर्मजं नाम रावणो स्मि शुचिस्मिते ॥
त्वां तु काञ्चनगर्भाभां पीतकौषेयवासिनीम् ।
३४ रतिं स्वकेषु दारेषु नाधि गच्छामि चिन्तयन् ॥
बह्वीनामुत्तमस्त्रीणां भार्याणां मम मैथिलि ।
३५ सर्वासामेव तासां त्वं ममाग्रमहिषी भव ॥
लङ्का नाम समुद्रस्य द्वीपश्रेष्ठा पुरी मम ।
३६ सागरेण परिक्षिप्ता निविष्टा गिरिमूर्धनि ॥ ३५ ॥
तप्तहेममयैः शृङ्गैरुच्छ्रितैरभ्यलंकृता ।
३७ खातगम्भीरपरिखा प्रासादाढ्यावतंसका ॥
विश्रुता त्रिषु लोकेषु यथेन्द्रस्यामरावती ।
नीलजीमूतवर्णानां राक्षसानां महापुरी ॥
३८ विश्वकर्मकृता दिव्या त्रिंशद्योजनविस्तृता ।
तत्र सीते मया सार्धं वनेषु वि चरिष्यसि ॥
३९ न चास्यारण्यवासस्य स्पृहयिष्यसि भाविनि ।
मम मूर्धाभिषिक्तस्य राक्षसानां महात्मनाम् ॥
४० सुरूपा बह्वो भार्यास्तासां त्वं प्रथमा भव ।
पञ्च दासीशतानि त्वां सर्वाभरणभूषिताम् ॥ ४० ॥
४१ सीते परि चरिष्यन्ति भार्या मे भव शोभने ।
सप्तसप्तकवेत्ताहमष्टाष्टकविभूषितः ॥
४२ पञ्चपञ्चकतत्त्वज्ञो रावणो हं भजस्व माम् ।
रावणेनैवमुक्ता सा रुषिता जनकात्मजा ॥
४३ प्रत्युवाचानवद्याङ्गी तमनादृत्य राक्षसम् ।
महाचलमिवाकम्प्यं महेन्द्रसदृशं पतिम् ॥

४४ महोदधिमिवाक्षोभ्यमहं राममनुव्रता ।
पूर्णचन्द्रनिभं शूरं राजपुत्रं जितेन्द्रियम् ॥
४५ पृथुकीर्तिं महावीर्यमहं राममनुव्रता ।
महाबलं महोरस्कं सिंहविक्रान्तगामिनम् ॥ ४५ ॥
४६ सिंहं सिंहीव विक्रान्तमहं राममनुव्रता ।
त्वं पुनर्जम्बुको व्याघ्रीं मामिच्छसि सुदुर्लभाम् ॥
४७ नाहं शक्या त्वया स्प्रष्टुमादित्यस्य प्रभा यथा ।
पादपान्काञ्चनान्नूनं बहून्पश्यसि दुर्मते ॥
४८ राघवस्य प्रियां भार्यां यस्त्वं हर्तुमिहेच्छसि ।
कोपितस्येव बलिनो मृगशत्रोस्तरस्विनः ॥
सिंहस्य खादतो मांसं मुखादादातुमिच्छसि ।
४९ यो रामस्य प्रियां भार्यां बलात्त्वं हर्तुमिच्छसि ॥
त्वं क्षुरं जिह्वया लेढि सूच्या स्पृशसि लोचने ।
५० यो रामस्य प्रियां भार्यां पापबुद्ध्या निरीक्षसे ॥ ५० ॥
व्याघ्र्यास्तरुणपुत्रायाः प्रजामादातुमिच्छसि ।
५१ यो रामस्य प्रियां भार्यां विध्वंसयितुमिच्छसि ॥
अवसज्य शिलां कण्ठे सागरं तर्तुमिच्छसि ।
५२ रामस्य दयितां भार्यां यस्त्वं हर्तुमिहेच्छसि ॥
अधोमुखानां शूलानामग्रे चरितुमिच्छसि ।
५३ रामस्य सदृशीं भार्यां यदि त्वं नेतुमिच्छसि ॥
अग्निं प्रज्वलितं बद्ध्वा वस्त्रान्ते नेतुमिच्छसि ।
५४ कल्याणवृत्तां रामस्य भार्यां यो हर्तुमिच्छसि ॥
कृष्णसर्पमतिक्रुद्धं निश्वसन्तं महाविषम् ।
५५ स्प्रष्टुमिच्छसि हस्तेन यन्मां त्वमभिकाङ्क्षसे ॥ ५५ ॥

यदन्तरं सिंहशृगालयोर्वने यदन्तरं स्यन्दनिकासमुद्रयोः ।
५६ सुराग्र्यसौवीरकयोर्यदन्तरं तदन्तरं वै तव राघवस्य ॥
यदन्तरं काञ्चननीललोहयोर्यदन्तरं चन्दनवारिपङ्कयोः ।
५७ यदन्तरं हस्तिविडालयोर्भवेत्तदन्तरं स्यात्तव राघवस्य ॥
यदन्तरं वायसवैनतेययोर्यदन्तरं वर्हिणलावयोर्भवेत् ।
५८ यदन्तरं सारसगृध्रयोर्भवेत्तदन्तरं ते रघुनन्दनस्य च ॥
तस्मिन्सहस्राक्षसमप्रभावे रामे स्थिते कार्मुकवाणपाणौ ।
५९ हृतापि तेऽहं न जरां गमिष्ये वज्रं यथा मक्षिकया निगीर्णम् ॥
शक्या शची वज्रधरस्य हर्तुं शिखापि वा दीप्तशिखस्य वह्नेः ।
६० स्थाणोरुमा वा जगदीश्वरस्य नाहं त्वया रावण राघवस्य ॥ ६० ॥
इतीव तद्वाक्यमदुष्टभावा सुदुष्टमुक्ता रजनीचरेण ।
६१ प्रत्युच्य सीता व्यथिता चकम्पे छिन्नेव युक्ता कदली गजेन ॥
तां वेपमानामभिवीक्ष्य सीतां स रावणो मृत्युसमप्रभावः ।
६२ कुलं बलं नाम तथैव वीर्यं समाचचक्षे भयकारणार्थम् ॥

इति त्रिपञ्चाशः सर्गः ॥

एवं ब्रुवत्यां सीतायां संरब्धपरुषाक्षरम् ।
१ ललाटे भ्रूकुटीं बद्ध्वा रावणः प्रत्युवाच ह ॥
भ्राता वैश्रवणस्याहं सापत्नो वरवर्णिनि ।
२ रावणो नाम भद्रं ते दशग्रीवः प्रतापवान् ॥
यस्य देवा सगन्धर्वाः सपिशाचाः सपन्नगाः ।
३ विद्रवन्ति भयाद्भद्रे मृत्योरिव मुखात्प्रजाः ॥
येन वैश्रवणो राजा वैमात्रः कारणान्तरे ।
४ क्रुद्धेन द्वन्द्वमासाद्य मया विक्रम्य निर्जितः ॥

यद्भयात्संपरित्यज्य स्वमधिष्ठानमृद्धिमत् ।
५ कैलासं पर्वतश्रेष्ठमध्यास्ते नरवाहनः ॥ ५ ॥
तस्यैतत्पुष्पकं नाम विमानं कामगं महत् ।
६ वीर्यादवजितं भद्रे येन यामि विहायसा ॥
मम संजातरोषस्य मुखं दृष्ट्वैव मैथिलि ।
७ वि द्रवन्ति परित्रस्ताः सर्वे लोका दिशो दश ॥
मया शक्रो ऽपि विक्रम्य मत्तैरावणगर्वितः ।
८ वृतः सुरगणैः सर्वैः समरे निर्जितः पुरा ॥
पाशहस्तो विपाशस्तु रणे वरुण एव च ।
९ भग्नः प्रयातः सहसा मया सीते ऽपां पतिः ॥
कालमुद्गरहस्तश्च मृत्युप्रहरणो रणे ।
१० यमो याम्यां दिशं नीतो मद्भयान्न वि चेष्टते ॥ १० ॥
त इमे लोकपाला वै समग्रैर्दैवतैः सह ।
११ मामग्रे यान्ति गच्छन्तं शङ्किताः सर्वतो दिशः ॥
यत्र तिष्ठाम्यहं तत्र मारुतो वाति शङ्कितः ।
१२ तीक्ष्णांशुः शिशिरांशुत्वं भयात्सं पद्यते रविः ॥
निष्कम्पपर्णास्तरवो नद्यश्च तिमितोदकाः ।
१३ भवन्ति तत्र यत्राहं तिष्ठामि विचरामि च ॥
मम पारे समुद्रस्य लङ्का नाम महापुरी ।
१४ संपूर्णा राक्षसैर्घोरैरिन्द्रस्येवामरावती ॥
प्राकारेण प्रवृद्धेन पाण्डरेण समावृता ।
१५ हेमकक्षा दृष्टिरम्या वैडूर्यमणितोरणा ॥ १५ ॥
हस्त्यश्वरथसंबाधा तूर्यनादनिनादिता ।
१६ सर्वकामफलैर्वृक्षैरुद्यानैश्चैव भूषिता ॥

तस्मिन्वसन्ती त्वं सीते राजपुत्री मया सह ।
१७ न स्मरिष्यसि नारीणां मानुषीणां मनस्विनि ॥
भुञ्जाना मानुषान्भोगान्दिव्यांश्च वरवर्णिनि ।
१८ न स्मरिष्यसि रामस्य मानुषस्य गतायुषः ॥
स्थापयित्वा प्रियं पुत्रं राज्ये दशरथो नृपः ।
१९ मन्दवीर्यं ततो ज्येष्ठं पुत्रं प्रास्थापयद्वनम् ॥
तेन किं भ्रष्टराज्येन रामेण गतचेतसा ।
२० करिष्यसि विशालाक्षि तापसेन तपस्विनि ॥ २० ॥
सर्वराक्षसभर्तारं कामात्स्वयमिहागतम् ।
२१ न मन्मथशराविष्टं प्रत्याख्यातुं त्वमर्हसि ॥
प्रत्याख्याय हि मां भीरु परितापं गमिष्यसि ।
२२ ताडयित्वेव पादेन पुरूरवसमुर्वशी ॥
एवमुक्ता तु वैदेही क्रुद्धा संरक्तलोचना ।
२३ अब्रवीत्परुषं वाक्यं रहिते राक्षसेश्वरम् ॥
कथं वैश्रवणं देवं सर्वसत्त्वनमस्कृतम् ।
२४ भ्रातरं त्वं व्यपदिशन्पापं कर्तुमिहेच्छसि ॥
अवश्यं हि विनङ्क्ष्यन्ति सर्वे रावण राक्षसाः ।
२५ येषां त्वं कर्कशो राजा दुर्बुद्धिरजितेन्द्रियः ॥ २५ ॥
अपनीय शचीं भार्यां शक्यमिन्द्रस्य जीवितुम् ।
२६ न तु मामपनीयेह शक्यं रामस्य जीवितुम् ॥
जीवेच्चिरं वज्रधरस्य पत्नीं शचीं प्रहृत्यापि निशाचरेश ।
२७ न त्वेव रामस्य विधाय पापं शक्तश्चिरं जीवितुमन्तको पि ॥
श्रियमिह विपुलां विहाय रौद्रीं
द्विजगणसिद्धगणान्निमध्य संख्ये ।

यमविषयमितो गमिष्यसि त्वं
२८ हुत इह राघवसायकैः प्रदीप्तैः ॥
इति चतुःपञ्चाशः सर्गः ॥

सीतायास्तद्वचः श्रुत्वा दशग्रीवः प्रतापवान् ।
१ हस्ते हस्तं विनिष्पिष्य चकार सुमहद्वपुः ॥
स परिव्राजकच्छद्मा महाकायशिरोधरः ।
२ प्रति पेदे स्वकं रूपं रावणो राक्षसाधिपः ॥
सद्यः सौम्यं परित्यज्य भिक्षुरूपं निशाचरः ।
३ स्वं रूपं कालरूपाभं भेजे वैश्रावणानुजः ॥
महाललाटो रक्ताक्षो व्यूढोरस्को महाभुजः ।
४ सिंहदंष्ट्रो वृषस्कन्धश्चित्राङ्गो दीप्तमूर्धजः ॥
कृष्णः संहृष्टरोमाङ्गः कृष्णाञ्जनगिरिप्रभः ।
५ रक्ताम्बरधरो घोरस्तप्तकाञ्चनकुण्डलः ॥५॥
स तामसितकेशान्तां विप्रनष्टविशेषकाम् ।
६ रुचिराभरणोपेतां प्रत्युवाच निशाचरः ॥
यदि मां स्वेन रूपेण भर्तारं न त्वमिच्छसि ।
७ वशे त्वां हि करिष्यामि स्वयमेवाबले बलात् ॥
कत्थसे यस्य वीर्येण रामं त्वद्गतचेतसम् ।
८ उन्मत्ते न श्रुतं मन्ये मम वीर्यं त्वयातुलम् ॥
उद्वहेयं भुजाभ्यां हि मेदिनीमम्बरे स्थितः ।
९ आ पिबेयं समुद्रं च मृत्युं हन्यां रणे स्थितः ॥
अर्कं रुन्ध्यां शरैस्तीक्ष्णैर्निर्भिन्द्यां मेदिनीतलम् ।
१० कामरूपिणमुन्मत्ते पश्य मां कामदं पतिम् ॥१०॥

एवमुक्ता तु वैदेही रावणेन शिखिप्रभे ।
११ ददर्श रक्तपर्यन्ते नेत्रे क्रुद्धस्य रक्षसः ॥
स च संरक्तनयनस्तप्तकाञ्चनकुण्डलः ।
१२ दशास्यः कार्मुकी बाणी बभूव क्षणदाचरः ॥
संरक्तनयनः पापः कालजीमूतसंनिभः ।
१३ रक्ताम्बरधरस्तस्थौ स्त्रीरत्नं प्रेक्ष्य मैथिलीम् ॥
स तामसितकेशान्तां भास्करस्य प्रभामिव ।
१४ वसनाभरणोपेतां रावणः प्राह मैथिलीम् ॥
कथं रामं च वैदेहि चीरवल्कलवाससम् ।
१५ वातातपाभ्यां तप्ताङ्गं दुर्बुद्धिमनु रज्यसे ॥ १५ ॥
त्रिषु लोकेषु विख्यातं यदि भर्तारमिच्छसि ।
१६ मां भजस्व चिराय त्वमहं श्लाघ्यस्तवाश्रयः ॥
नैवायासं क्व चिद्भद्रे प्राप्स्यसे न च विप्रियम् ।
१७ त्यज्यतां मानुषे भावो मयि भावो वि धीयताम् ॥
राक्षसेति समुद्वेगं न त्वमागन्तुमर्हसि ।
१८ अहं तव वशे भीरु भविष्यामि न संशयः ॥
संवत्सरं तत्र गतां न त्वां वक्ष्यामि विप्रियम् ।
१९ यावद्रामस्य निर्वेदस्तत्र वै चित्तमागतः ॥
राज्यच्युतमसिद्धार्थं रामं परिमितायुषम् ।
२० कैर्गुणैरनुरक्तासि मूढे पण्डितमानिनि ॥ २० ॥
यः स्त्रिया वचनाद्राज्यं विहाय च सुहृज्जनम् ।
२१ अस्मिन्व्यालानुचरिते वने वसति दुर्मतिः ॥
इत्युक्त्वा मैथिलीं वाक्यं दुष्टात्मा काममोहितः ।
२२ जग्राह रावणः सीतां खे बुधो रोहिणीमिव ॥

२३ प्रत्युवाच ततः सीता क्रुद्धा साश्रुपरिप्लुता ।
हतस्त्वं तेजसा पाप राघवस्य महात्मनः ॥
२४ सानुगस्त्यक्ष्यसि प्राणान्दुर्बुद्धे राक्षसाधम ।
एवमुक्तस्य वैदेह्या रावणस्य दुरात्मनः ॥
२५ भृशं जीमूतवर्णानि वदनानि चकाशिरे ।
अग्निज्वालाप्रभैर्नेत्रैर्भ्रूजिह्मैः सुविभीषणैः ॥ २५ ॥
२६ वैदेहीं रावणः क्रुद्धो निर्दहन्निव राक्षसः ।
सव्येन सीतां पद्माक्षीं मूर्धजेषु करेण सः ॥
२७ ऊर्वोस्तु दक्षिणेनैनामग्रहीत्पाणिना शुभाम् ।
सा गृहीता वि चुक्रोश राक्षसेन बलीयसा ॥
२८ हार्यपुत्र न मां पासि वीरहा लक्ष्मणेति च ।
तं दृष्ट्वा गिरिशृङ्गाभं तीक्ष्णदंष्ट्रं महाबलम् ॥
२९ व्यद्रवन्त सुसंत्रस्ता भयार्त्ता वनदेवताः ।
रामकामां स कामार्त्तः पन्नगेन्द्रवधूमिव ॥
३० चेष्टमानां परिगृह्य उत्पपात ततो नभः ।
गृहीत्वा स तु बाहुभ्यामुत्पपात महाबलः ॥ ३० ॥
३१ गरुडः शीघ्रमादाय पन्नगेन्द्रवधूमिव ।
स च मायामयो दिव्यः खरयुक्तः खरस्वनः ॥
३२ प्रत्यदृश्यत हेमाङ्गो रावणस्य महारथः ।
ततस्तां परुषैर्वाक्यैरभितर्ज्य महास्वरः ॥
३३ अङ्केनादाय वैदेहीं रथमारोपयत्तदा ।
अर्धरात्रार्धदिवसे अर्धचन्द्रार्धभास्करे ॥
३४ रक्षो जग्राह वैदेहीं शूद्रो वेदश्रुतीमिव ।
सा गृहीता प्र चुक्रोश राक्षसेन मनस्विनी ॥

३५ हार्यपुत्रेति दुःखार्त्ता पतिं दूरचरं वने ।
ततः सा राक्षसेन्द्रेण ह्रियमाणा विहायसा ॥ ३५ ॥
३६ मत्तेव मन्दं प्रोवाच भ्रान्तचित्तेव चातुरा ।
हा लक्ष्मण महाबाहो गुरुचित्तप्रसादक ॥
३७ ह्रियमाणां न जानीषे राक्षसेन दुरात्मना ।
ननु रामाविनीतानां विनेतासि परंतप ॥
धर्मशील महाबाहो सत्यव्रत महायशः ।
३८ ह्रियमाणामनाथां मां राक्षसेन न पश्यसि ॥
रक्षसामविनीतानां विनेतासि परंतप ।
३९ कथमेवंविधं पापं न त्वं शास्सि च रावणम् ॥
तत्त्वधर्मापनीतस्य दृश्यते कर्मणः फलम् ।
४० जीवितान्तफलं नूनं रावणः समवाप्स्यति ॥ ४० ॥
हन्तेदानीं सकामास्तु कैकेयी सह बान्धवैः ।
४१ ह्रिये हं धर्मकामस्य धर्मपत्नी चिराय यत् ॥
भववद्य प्रहृष्टा सा कैकेयी दुष्टचारिणी ।
४२ यया प्रस्थापितो रामः सभार्यो निर्जनं वनम् ॥
आ मन्त्रये जनस्थानं वन्दे वृक्षांश्च पुष्पितान् ।
४३ क्षिप्रं रामाय शंसध्वं सीतां हरति रावणः ॥
टङ्कवन्तं शिखरिणं वन्दे प्रस्रवणं गिरिम् ।
४४ क्षिप्रं रामाय शंसेथाः सीतां हरति रावणः ॥
सुखगन्धाश्च वन्दे हं वनराजीः सुपुष्पिताः ।
४५ क्षिप्रं रामाय शंसध्वं सीतां हरति रावणः ॥ ४५ ॥
हंससारससंघुष्टां वन्दे गोदावरीं नदीम् ।
४६ क्षिप्रं रामाय शंस त्वं सीतां हरति रावणः ॥

देवतानि च यान्यस्मिन्वने विविधपादपे ।
४७ नमस्करोम्यहं तेभ्यो भर्तुः शंसत मां हृताम् ॥
यानि कानि चिदप्यस्मिन्निवसन्ति महावने ।
४८ सर्वाणि शरणं यामि सत्त्वानि विविधान्यहम् ॥
यावान्यक्षिगणाः कश्चिद्दंष्ट्रिणाश्च महाबलाः ।
४९ तिष्ठन्तीह महारण्ये तानहं शरणं गता ॥
असान्निध्यात्तु रामस्य लक्ष्मणस्य च धीमतः ।
५० रावणेनापकृष्टास्मि रामायेच्छामि शंसितुम् ॥ ५० ॥
ह्रियमाणां प्रियां भर्तुः प्राणेभ्यो ऽपि गरीयसीम् ।
५१ विवशां राक्षसानेन शंसध्वं राघवाय माम् ॥
मां विदित्वा महाबाहुर्हृतेति स महामनाः ।
५२ आ नयिष्यति विक्रम्य यमस्य विषयादपि ॥

इति पञ्चपञ्चाशः सर्गः ॥

इति सीताहरणं समाप्तम् ॥

अथानेकश्लोकाः ॥

एत एव त्रयो लोका एत एवाश्रमास्त्रयः ।
एत एव त्रयो वेदा एत एव त्रयो ऽग्नयः ॥
पिता वै गार्हपत्यो ऽग्निर्माताग्निर्दक्षिणः स्मृतः ।
गुरुराहवनीयस्तु साग्नित्रेता गरीयसी ॥
त्रिष्वप्रमाद्यन्नेतेषु त्रींल्लोकांश्च वि जेष्यसि ।
पितृवृत्त्या त्विमं लोकं मातृवृत्त्या तथा परं ।
ब्रह्मलोकं गुरोर्वृत्त्या नियमेन तरिष्यसि ॥
महाभ॰ ३ पत्रे ५०६ श्लोकाः ३११४-१६ ॥

* * *

नास्ति विद्यासमं चक्षुर्नास्ति सत्यसमं तपः ।
नास्ति रागसमं दुःखं नास्ति त्यागसमं सुखम् ॥
महाभ॰ ३, ८०३, १२४२७ ॥

* * *

नौका च खलजिह्वा च प्रतिकूलप्रवर्तिनी ।
प्रतरणाय लोकानां दारुणा केन निर्मिता ॥
कवितामृतकूपे श्लो॰ १० ॥

* * *

आशायाः खलु ये दासास्ते दासाः सर्वदेहिनाम् ।
आशा दासीकृता येन तस्य दासायते जगत् ॥
कवितामृ॰ श्लो॰ ३० ॥

* * *

इति प्रथमकाण्डं सम्पूर्णम् ॥

Zweiter Cursus.

अथ श्रीविष्णुशर्मविरचिते पञ्चतन्त्रके तन्त्रे प्रथम आख्याता अनेककथाः॥

न शब्दमात्राद्भेतव्यम्॥

एकस्मिन्प्रदेशे कश्चिद्गोमायुर्नाम शृगालः क्षुत्क्षामकण्ठ इतश्चेतश्च
परिभ्रमन्वने सैन्यद्वयसंग्रामभूमिमपश्यत्। तस्यां च दुन्दुभेः पतितस्य
वायुवशाद्वृक्षशाखाग्रैर्हन्यमानस्य शब्दमशृणोत्। अथ क्षुभितहृदय- ५
श्चिन्तयामास। अहो विनष्टोऽस्मि। तद्यावन्नास्य प्रोच्चारितस्य दृष्टिगोचरे
गच्छामि। तावदन्यतो व्रजामीति। अथ वा नैतद्युज्यते सहसैव पितृ-
पर्यायागतं वनं त्यक्तुम्। उक्तं च।

भये वा यदि वा हर्षे संप्राप्ते यो विमर्शयेत्।
कृत्यं न कुरुते वेगान्न स संतापमाप्नुयात्॥१२२॥ १०

तत्तावज्जानामि कस्यायं शब्द इति। धैर्यमालम्ब्य व्यमर्शयत्। यावन्म-
न्दंमन्दं प्रतिगच्छति तावद्दुन्दुभिमपश्यत्। यावच्छाखाग्रैर्वायुवशाद्धन्यते
तावच्छब्दं करोति। अन्यथा तूष्णीमास्ते। ततश्च सम्यक्परिज्ञाय समीपं
गत्वा स्वयमेव कौतुकादताडयत्। भूयश्च हर्षादचिन्तयत्। अहो चि-
रादेतदस्माकं महद्भोजनमापतितम्। तन्नूनमेतन्मांसमेदोसृग्भिः पूरितं १५
भविष्यति। ततः परुषचर्मावगुण्ठितं कथमपि विदार्य। एकदेशे छिद्रं
कृत्वा संहृष्टमनाः प्रविष्टः। परं चर्म विदारयतो दंष्ट्राभङ्गः संजातः।
अथ तं दारुचर्मविशेषमालोक्य निराशीभूतः श्लोकमेनमपठत्।

पूर्वमेव मया ज्ञातं पूर्णमेतद्धि मेदसा।

यावत्प्रविश्य पश्यामि तावच्चर्म च दारु च ॥ १२३॥

ततो न शब्दमात्राद्भेतव्यम् ॥

इति कथा २ ॥

त्रयो दोषाः स्वयंकृताः ॥

५ अस्ति कस्मिंश्चिद्देशे मठायतनम्. तत्र देवशर्मा नाम परिव्राजकः प्रति वसति स्म। तस्यानेकयजमानप्रदत्तसूक्ष्मवस्त्रविक्रयवशात्कालेन महती वित्तमात्रा संजाता। ततः स न कस्य चिद्वि श्वसिति। नक्तं दिनं कक्षान्तरात्तां न मुञ्चति। अथ वा साधु चेदमुच्यते।

अर्थानामर्जने दुःखमर्जितानां च रक्षणे।

१० आये दुःखं व्यये दुःखं धिगर्थाः कष्टसंश्रयाः ॥ १७९॥

अथाषाढभूतिर्नाम परवित्तापहारी धूर्तोऽर्थमात्रां तस्य कक्षान्तर्गतां लक्षयित्वा व्यचिन्तयत्. कथं मयास्येयमर्थमात्रा हर्तव्येति। तदत्र मठे तावद्दृढशिलासंचयवशाद्भित्तिभेदो न भवति। उच्चैस्तरत्वाच्च द्वारे प्रवेशो न स्यात्. तदेनं मायावचनैर्विश्वास्याहं छात्रतां व्रजामि। येन विश्वस्तो

१५ भवति। उक्तं च यतः।

निःस्पृहो नाधिकारी स्यान्नाकामी मण्डनप्रियः।

नाविदग्धः प्रियं ब्रूयात्स्फुटवक्ता न वञ्चकः ॥ १८०॥

एवं निश्चित्य तस्यान्तिकमुपगम्य। ओम्. नमः शिवायेति ब्रुवाणः साष्टाङ्गं प्रणम्य च सप्रश्रयमुवाच। भगवन्नसारोऽयं संसारः। गिरिन-

२० दीवेगोपमं यौवनम्. तृणाग्निसमं जीवितम्. अभ्रच्छायासदृशा भोगाः। स्वप्नसदृशः पुत्रकलत्रमित्रभृत्यवर्गसंबन्धः। एतन्मया सम्यक्परिज्ञातम्. तत्किं कुर्वतो मे संसारसमुद्रोत्तरणं भविष्यति। तच्छ्रुत्वा देवशर्मा सादरमाह। वत्स धन्योऽसि त्वं यत्प्रथमे वयस्येवं विरक्तभावः। उक्तं च यतः।

पूर्वे वयसि यः शान्तः स शान्त इति मे मतिः ।
धातुषु क्षीयमाणेषु शमः कस्य न जायते ॥१८१॥
आदौ चित्ते ततः काये सतां सं जायते जरा ।
असतां च पुनः काये नैव चित्ते कदा चन ॥१८२॥

यच्च त्वं संसारसागरोत्तरणोपायं पृच्छसि तच्छ्रूयताम् ५

शूद्रो वा यदि वान्यो पि चाण्डालो वा जटाधरः ।
दीक्षितः शिवमन्त्रेण स भस्माङ्गो द्विजो भवेत् ॥१८३॥
षडक्षरेण मन्त्रेण पुष्पमेकमपि स्वयम् ।
लिङ्गस्य मूर्ध्नि यो दद्यान्न स भूयो पि जायते ॥१८४॥

तच्छ्रुत्वाषाढभूतिस्तत्पादौ गृहीत्वा सप्रश्रयमिदमुवाच। भगवंस्तर्हि व्रत- १०
प्रदानेन मम प्रसादः क्रियताम् देवशर्मा प्राह। वत्सानुग्रहं ते करि-
ष्यामि। परं रात्रौ त्वया मठमध्ये न प्रवेष्टव्यम् यत्कारणं निःसङ्गता
यतीनां प्रशस्यते तव च ममापि च। उक्तं च यतः।

दुर्मन्त्रान्नृपतिर्विनश्यति यतिः सङ्गात्सुतो लालना-
द्विप्रो नध्ययनात्कुलं कुतनयाच्छीलं खलोपासनात्। १५
मैत्री चाप्रणयात्समृद्धिरनयात्स्नेहः प्रवासाश्रया-
द्स्त्रीर्मद्यादनवेक्षणादपि कृषिस्त्यागात्प्रमादाद्धनम्॥१८५॥

तत्त्वया व्रतग्रहणादूर्ध्वं मठद्वारे तृणकुटीरके शयितव्यमिति। स चाह।
भगवन्भवदादेशः प्रमाणम् परत्र हि तेन मे प्रयोजनम् अथ तं
कृतशयनसमयं देवशर्मानुग्रहं दत्त्वा शास्त्रोक्तविधानेन शिष्यतामनयत् २०
सो पि हस्तपादावमर्दनपत्रिकानयनादिकया परिचर्यया तं परं परि-
तोषमनयत् पुनस्तथापि मुनिः कक्षान्तरान्मात्रां न मुञ्चति। अथैवं
गच्छति काले। आषाढभूतिश्चिन्तयामास। अहो न कथं चिदप्येष मे
विश्वासमा गच्छति। तत्किं दिवापि शस्त्रेण मारयामि। किं वा विषं

प्र यच्छामि । किं वा पशुधर्मेण व्यापादयामि । इत्येवं चिन्तयतस्तस्य
देवशर्मणो पि शिष्यपुत्रः कश्चिद्ग्रामादामन्त्रणार्थं समायातः । प्राह च ।
भगवन्पवित्रारोहणविषये मम गृहमागम्यतामिति । तच्छ्रुत्वा देवश-
र्माषाढभूतिना सह प्रहृष्टमनाः प्रस्थितः । अथैवं तस्य गच्छतो ग्रे का-
५ चिन्नदी समागता । तां दृष्ट्वा मात्रां कक्षान्तरादवतार्य कन्थामध्ये सुगुप्तां
निधाय स्नात्वा देवार्चनं विधाय तदनन्तरमाषाढभूतिमिदमाह । भो आ-
षाढभूते यावदहं पुरीषोत्सर्गं कृत्वा समागच्छामि तावदेषा कन्था योगे-
श्वरस्य सावधानतया रक्षणीया । इत्युक्त्वा गतः । आषाढभूतिरपि तस्मि-
न्नदर्शनीभूते मात्रामादाय सत्वरं प्रस्थितः । देवशर्मापि छात्रगुणानुरञ्जि-
१० तमनाः सुविश्वस्त उपविष्टो यावत्तिष्ठति तावत्सुवर्णरोमयूथमध्ये हुडु-
युद्धमपश्यत् । अथ रोषवशाद्धुडुयुगलस्य दूरमपसरणं कृत्वा भूयो पि
समुपेत्य ललाटपट्टाभ्यां प्रहरतो भूरि रुधिरं पतति । तच्च जम्बुको
जिह्वालौल्येन रङ्गभूमिं प्रविश्यास्वादयति । देवशर्मापि तदालोक्य
व्यचिन्तयत् । अहो मन्दमतिरयं जम्बुकः । यदि कथमप्यनयोः संघट्टे
१५ पतिष्यति । तन्नूनं मृत्युमाप्स्यतीति वि तर्कयामि । क्षणान्तरे च तथैव
रक्तास्वादनलौल्यान्मध्ये प्रविशंस्तयोः शिरःसंपाते पतितः शृगालो
मृतश्च । देवशर्मापि तं शोचमानो मात्रामुद्दिश्य चलितः । शनैःशनै-
र्यावदागच्छति तावदाषाढभूतिं न पश्यति । ततश्चोत्सुकेन शौचं विधाय
यावत्कन्थामालोकयति तावन्मात्रा नास्ति । ततश्च हा हा मुष्टो स्मीति
२० जल्पन्भूतले मूर्छया नि पपात । ततः क्षणाच्चेतनां लब्ध्वा भूयो पि समु-
त्थाय फूत्कर्तुमारब्धः । भोभो आषाढभूते मां वञ्चयित्वा क्व गतो सि ।
तद्देहि मे प्रतिवचनम् । एवं बहुविधं विलप्य तस्य पादपङ्क्तिमन्वे-
षयञ्छनैःशनैः प्रस्थितः । अथैवं गच्छन्सायंतनसमये कंचिद्ग्राममा-
ससाद । अथ तस्माद्ग्रामात्कश्चित्कौलिकः सभार्यो मद्यपानकृते समी-

पवर्तिनि नगरे प्रस्थितः । देवशर्मापि तमालोक्योवाच । भो भद्र कथं सूर्योढा अतिथयस्तवान्तिकं प्राप्ताः । न कमप्यत्र ग्रामे जानीमः । तद्गृह्यतामतिथिधर्मः । उक्तं च यतः ।

अप्रणोद्यो ऽतिथिः सायं सूर्योढो गृहमेधिना ।
पूजया तस्य देवत्वं प्रयान्ति गृहमेधिनः ॥१८६॥ ५

तथा च । तृणानि भूमिरुदकं वाक्चतुर्थी च सूनृता ।
सतामेतानि हर्म्येषु नोच्छिद्यन्ते कदा चन ॥१८७॥
स्वागतेनाग्नयस्तृप्ता आसनेन शतक्रतुः ।
पितरः पादशौचेन अन्नाद्येन प्रजापतिः ॥१८८॥

कौलिको ऽपि तच्छ्रुत्वा भार्यामाह । प्रिये गच्छ त्वमेनमतिथिमादाय गृहं १० प्रति पादशौचनभोजनशयनादिभिः सत्कृत्य तत्रैव तिष्ठ । अहं तव कृते प्रभूतं मद्यमा नेष्यामि । एवमुक्त्वा प्रस्थितः । सापि तस्य भार्या पुंश्चली तमादाय प्रहसितवदना देवदत्तं मनसि ध्यायन्ती गृहं प्रति प्रतस्थे । अथ वा साध्विदमुच्यते ।

दुर्दिवसे घनतिमिरे दुःसंचरासु नगरवीथीषु । १५
पत्युर्विदेशगमने परमसुखं जघनचपलायाः ॥१८९॥

तथा च । पर्यङ्केचास्तरणं पतिमनुकूलं मनोहरं शयनम् ।
तृणमिव लघु मन्यन्ते कामिन्यश्चौर्यरतलुब्धाः ॥१९०॥

तथा च । केलिः प्र दहति लज्जां शृङ्गारो ऽस्थीनि चाटवः कटवः ।
बन्धकता परितोषो न किं चिदिष्टं भवेत्पत्योः ॥१९१॥ २०

तथा च । कुलपतनं जनगर्हां बन्धनमपि जीवितव्यसंदेहम् ।
अङ्गीकरोति कुलटा सततं परपुरुषसंसक्ता ॥१९२॥

अथ कौलिकभार्या गृहं गत्वा देवशर्मणे गतास्तरणां भग्नां च खट्वां समर्प्येदमाह । भो भगवन्यावदहं स्वसखीं ग्रामादभ्यागतां संभाष्य द्रुतत-

रमागच्छामि। तावत्त्वयास्मद्गृहे प्रमत्तेन भाव्यम्। एवमभिधाय शृङ्गार-
विधिं विधाय यावद्देवदत्तमुद्दिश्य व्रजति। तावत्तद्भर्ता संमुखो मदवि-
ह्वलाङ्गो मुक्तकेशः पदेपदे प्रस्खलन्गृहीतमद्यभाण्डः समभ्येति। तं
च दृष्ट्वा सा द्रुततरं व्याघुट्य स्वगृहं प्रविश्य मुक्तशृङ्गारा यथापूर्वमभवत्।
५ कौलिको ऽपि तां पलायमानां कृताद्भुतशृङ्गारां विलोक्य प्रागेव
कर्णोपकर्णिकया श्रुतापवादक्षुभितहृदयः स्वाकारं निगूहन्सदैवास्ते।
ततश्च तत्तथाविधं चेष्टितमवलोक्य दृष्टप्रत्ययः क्रोधवशगो गृहं प्रविश्य
तामुवाच। आः पापे पुंश्चलि क्व प्रस्थितासि। सा प्रोवाच। अहं त्वत्स-
काशादागता न कुत्र चिदपि निर्गता। तत्कथं मद्यपानवशादप्रस्तुतं
१० वदसि। अथ वा साध्विदमुच्यते।

वैकल्यं धरणीपातमयथोचितजल्पनम्।
संनिपातस्य चिह्नानि मद्यं सर्वाणि दर्शयेत्॥२१३॥
करस्पन्दो ऽम्बरत्यागस्तेजोहानिः सरागता।
वारुणीसङ्गजावस्था भानुनाप्यनुभूयते॥२१४॥

१५ सो ऽपि तच्छ्रुत्वा प्रतिकूलवचनं वेषविपर्ययं चावलोक्य तामाह। पुंश्चलि
चिरकालं श्रुतो मया तवापवादः। तदद्य स्वयं जातप्रत्ययस्तव यथोचितं
निग्रहं करोमि। एवमभिधाय लगुडप्रहारैस्तां जर्जरितदेहां विधाय
स्थूणया सह दृढबन्धनेन बद्ध्वा मदविह्वलो निद्रावशमगमत्। एत-
स्मिन्नन्तरे तस्याः सखी नापिती कौलिकं निद्रावशगतं विज्ञायागत्ये-
२० दमाह। सखि स देवदत्तस्तस्मिन्स्थाने प्रतीक्षते। तच्छीघ्रमागम्यताम्।
सा चाह। पश्य ममावस्थां तत्कथं गच्छामि। तद्गत्वा ब्रूहि तं का-
मिनं यदत्रास्मिन्नवसरे न त्वया सह समागमः। नापिती प्राह। सखि
मा मैवं वद। नायं कुलटाधर्मः। उक्तं च यथा।

विषमस्थस्वादुफलग्रहणव्यवसायनिश्चयो येषाम्।

उष्ट्राणामिव तेषां मन्ये हं शंसितं जन्म ॥११५॥
संदिग्धे परलोके जनापवादे च जगति बहुचित्रे ।
स्वाधीने पररमणे धन्यास्तारुण्यफलभाजः ॥११६॥
यदि भवति दैवयोगात्पुमान्विरूपो पि बन्धकीरहसि ।
न तु कृच्छ्रादपि भद्रं निजकान्तं सा भजत्येव ॥११७॥ ५

साब्रवीत्   यद्येवं तर्हि कथय कथं दृढबन्धनबद्धा सती गच्छामि । संनिहितश्चायं पापात्मा मत्पतिः । नापित्याह । सखि मदविह्वलो यं सूर्यकरस्पृष्टः प्रबोधं यास्यति । तदहं त्वामुन्मोचयामि । मामात्मस्थाने बद्ध्वा द्रुततरं देवदत्तं संभाष्यागच्छ । साब्रवीत्   एवमस्तु । तथानुष्ठिते कौलिकः कस्मिंश्चित्क्षणे समुत्थाय किंचिद्गतकोपो विमदस्ता- १० माह । हे परपुरुषवादिनि यद्यद्यप्रभृति गृहान्निष्क्रमणं न करोषि न च परपुरुषं वदसि । ततस्त्वामुन्मोचयामि । ततो नापिती स्वरभेदभयान्न किंचिदूचे । सो पि भूयोभूयस्तां तदेवाह । अथ सा यावत्प्रत्युत्तरं किमपि न दत्ते । तावत्स प्रकुपितस्तीक्ष्णक्षुरप्रमादाय तस्या नासिकामच्छिनत् आह च । पुंश्चलि तिष्ठेदानीं न त्वां भूयस्तोषयिष्यामि । इति जल्प- १५ न्पुनरपि निद्रावशमगमत्   देवशर्मापि वित्तनाशात्क्षुत्क्षामकण्ठो नष्टनिद्रस्तत्सर्वं स्त्रीचरित्रमपश्यत्   सापि कौलिकभार्या यथेच्छया देवदत्तेन सह सुरतसौख्यमनुभूय कस्मिंश्चित्क्षणे स्वगृहमागत्य तां नापितीमिदमाह । अपि शिवं भवत्याः । नायं पापात्मा मम गताया उत्थितः । नापिती प्राह । शिवं नासिकया विना शेषशरीरस्य । तद्द्रुतं मां मुञ्च २० बन्धनाद्यावन्नायं मां पश्यति येन स्वगृहं गच्छामि । तथानुष्ठिते भूयो पि कौलिक उत्थाय तामाह । पुंश्चलि किमद्यापि न वदसि । किं भूयो ऽप्यन्यं दुष्टतरं निग्रहं कर्णच्छेदेन करोमि । अथ सा सकोपं साक्षेपमिदमाह । धिग्धिक्   महामूढ को मां महासतीं पतिव्रतां धर्षयितुं

व्यङ्गयितुं वा समर्थः तच्छृण्वन्तु सर्वे पि लोकपालाः । उक्तं च ।

आदित्यचन्द्रावनिलो नलश्च द्यौर्भूमिरापो हृदयं यमश्च ।
अहश्च रात्रिश्च उभे च सन्ध्ये धर्मो पि जानाति नरस्य वृत्तम् ॥१९८॥

तद्यदि मम सतीत्वमस्ति तदेते देवा भूयो पि मे नासिकां तादृग्रूपामक्षतां कुर्वन्तु । अथ वा यदि मया मनसापि परपुरुषो भिलषितः । ततो मां भस्मसान्नयन्त्विति । एवमुक्त्वा भूयो पि तमाह । भो दुरात्मन्पश्य मे सतीत्वप्रभावेन तादृगेव नासिका संवृत्ता । अथासावुल्मुकमादाय यावत्पश्यति तावत्तद्रूपा नासिका रक्तप्रवाहश्च भूतले महान् । ततः स विस्मयमनास्तामुन्मुच्य बन्धनात्समुत्थाप्य शय्यायामारोप्य चाटुशतैः पर्यतोषयत् । देवशर्मापि तं सर्वं वृत्तान्तमवलोक्य विस्मितमना इदमाह ।

उशना वेद यच्छास्त्रं यच्च वेद बृहस्पतिः ।
स्त्रीबुद्धेर्न विशिष्येत तस्माद्रक्ष्या कथं हि सा ॥१९९॥
अनृतं सत्यमित्याहुः सत्यं चापि तथानृतम् ।
इति यास्ताः कथं धीरैः संरक्ष्याः पुरुषैरिह ॥२००॥

अन्यत्राप्युक्तम् ।

नातिप्रसङ्गः प्रमदासु कार्यो नो चेद्बलं स्त्रीषु विवर्धमानम् ।
अतिप्रसक्तैः पुरुषैर्यतस्ताः क्रीडन्ति काकैरिव लूनपक्षैः ॥२०१॥
सुमुखेन वदन्ति वल्गुना प्रहरन्ते निशितेन चेतसा ।
मधु तिष्ठति वाचि योषितां हृदि हालाहलमेव केवलम् ॥२०२॥
अत एव मुखं निपीयते हृदयं मुष्टिभिरेव ताड्यते ।
पुरुषैः सुखलेशवञ्चितैर्मधुगृध्रैः कमलं यथालिभिः ॥२०३॥

अपि च । आवर्तः संशयानामविनयभवनं पत्तनं साहसानां
दोषाणां संनिधानं कपटशतगृहं क्षेत्रमप्रत्ययानाम् ।

दुर्ग्राह्यं यन्महद्भिर्नरवरवृषभैः सर्वमायाकरण्डं
स्त्रीयन्त्रं केन लोके विषममृतयुतं धर्मनाशाय सृष्टम् ॥२०४॥
कार्कश्यं स्तनयोर्दृशोस्तरलतालीकं च सु श्लाघ्यते
कौटिल्यं कचसंचये प्रवचने मान्द्यं त्रिके स्थूलता ।
भीरुत्वं हृदये सदैव कथितं मायाप्रयोगः प्रिये
यासां दोषगणो गुणो मृगदृशां ताः स्युः पशूनां प्रियाः ॥२०५॥ ५
एता हसन्ति च रुदन्ति च कार्यहेतो-
र्वि श्वासयन्ति च नरं न च वि श्वसन्ति ।
तस्मान्नरेण कुलशीलसमन्वितेन
नार्यः श्मशानघटिकाइव वर्जनीयाः ॥२०६॥ १०
व्याकीर्णकेशरकरालमुखा मृगेन्द्रा
नागाश्च भूरिमदराजिविराजमानाः ।
मेधाविनश्च पुरुषाः समरेषु शूराः
स्त्रीसंनिधौ परमकापुरुषा भवन्ति ॥२०७॥
कुर्वन्ति तावत्प्रथमं प्रियाणि यावन्न जानन्ति नरं प्रसक्तम् । १५
ज्ञात्वा च तं मन्मथपाशबद्धं ग्रस्तामिषं मीनमिवोद्धरन्ति ॥२०८॥
किं च । समुद्रवीचीचपलस्वभावाः सन्ध्याभ्ररेखेव मुहूर्तरागाः ।
स्त्रियः कृतार्थाः पुरुषं निरर्थं निपीडितालक्तकवत्त्यजन्ति ॥२०९॥
सं मोहयन्ति मदयन्ति विडम्बयन्ति
निर्भर्त्सयन्ति रमयन्ति वि षादयन्ति । २०
एताः प्रविश्य सदयं हृदयं नराणां
किं नाम वामनयना न समाचरन्ति ॥२१०॥
अन्तर्विषमया ह्येता वहिश्चैव मनोरमाः ।
गुञ्जाफलसमाकारा योषितः परिकीर्तिताः ॥२११॥

एवं तस्य परिव्राजकस्य चिन्तयतो सा निशा महता कृच्छ्रेणाति चक्राम।
सापि दूतिका छिन्ननासिका स्वगृहं गत्वा चिन्तयामास। किमिदानीं
कर्तव्यम् कथमेतन्महच्छिद्रं घटयितव्यम् अथ तस्या एवं चिन्तयन्त्या
भर्ता राजकुले कार्यवशात्पर्युषितः। प्रत्युषे च स्वगृहमभ्युपेत्य द्वारदे-
५ शस्थितो पि विविधपौरकृत्योत्सुकतया तामाह। भद्रे शीघ्रमानीयतां
क्षुरभाण्डं येन पौरकर्मकरणाय गच्छामि। सापि छिन्ननासिका गृहमध्य-
स्थितैव कार्यकरणापेक्षया क्षुरभाण्डात्क्षुरमेकं समाकृष्य तस्याभिमुखं
प्रेषयामास। नापितो प्युत्सुकतया तमेकं क्षुरमवलोक्य कोपाविष्टः
सन्प्रतीपं प्राक्षैषीत् एतस्मिन्व्यतिकरे सा दुष्टा। ऊर्ध्वबाहू विधाय
१० फूत्कर्तुमना गृहान्निश्चक्राम। अहो पापेनानेन मम सदाचारवर्तिन्याः
पश्यत नासिकाछेदो विहितः। तत्परि त्रायतां तत्परि त्रायताम्
अत्रान्तरे राजपुरुषाः समभ्येत्य तं नापितं लगुडप्रहारैर्जर्जरीकृत्य दृढब-
न्धनैर्बद्ध्वा तया छिन्ननासिकया सह धर्माधिकरणस्थानं नीत्वा सभ्यानूचुः।
शृण्वन्तु भवन्तः सभासदः। अनेन नापितेनापराधं विना स्त्रीरत्नमेत-
१५ द्व्यङ्गितम् तदस्य यद्युज्यते तत्क्रियताम् इत्यभिहिते सभ्या ऊचुः।
रे नापित किमर्थं त्वया भार्या व्यङ्गिता। किमनया परपुरुषो भिलषितः।
उत स्वित्प्राणद्रोहः कश्चित्कृतः। किं वा चौर्यकर्माचरितम् तत्क-
थ्यतामस्या अपराधः। नापितो पि प्रहारपीडिततनुर्वक्तुं न शशाक।
अथ ते सभ्या ऊचुः। अहो सत्यमेतद्राजपुरुषाणां वचः। न शृणोत्ययम्

२० पापात्मायम् निर्दोषानेनेयं वराकी दूषिता। उक्तं च।

भिन्नस्वरमुखवर्णः शङ्कितदृष्टिः समुत्पतिततेजाः।
भवति हि पापं कृत्वा स्वकर्मसंत्रासितः पुरुषः ॥२१२॥

तथा च। आ याति स्खलितैः पादैर्मुखवैवर्ण्यसंयुतः।
ललाटस्वेदभाग्भूरि गद्गदं भाषते वचः ॥२१३॥

कम्पमानस्त्वधोवेत्ती पापं प्राप्तः सदा नरः ।
तस्माद्यत्नात्परिज्ञेयश्चिह्नैरेतैर्विचक्षणैः ॥ २१४ ॥

अन्यच्च । प्रसन्नवदनो हृष्टः स्पष्टवाक्यः सरोषदृक् ।
सभायां वक्ति सामर्थ्यं सावष्टम्भो नरः शुचिः ॥ २१५ ॥

तदेष दुष्टचरित्रलक्षणो दृश्यते । स्त्रीधर्षणाद्वध्य इति । तच्छूलायामा- ५
रोप्यतामिति । अथ बध्यस्थानं नीयमानं तमालोक्य देवशर्मा तान्धर्मा-
धिकृतान्गत्वा प्रोवाच । भो अन्यायेनैष वराको बध्यते । नापितः सा-
धुसमाचार एषः । तच्छ्रूयतां मे वाक्यम्

जम्बुको हुडुयुद्धेन वयं चाषाढभूतिना ।
दूतिका परकार्येण त्रयो दोषाः स्वयंकृताः ॥ २१६ ॥ १०

अतस्ते सभ्यास्तमूचुः । भो भगवन्कथमेतत् ततो देवशर्मापि तेषां
त्रयाणामपि वृत्तान्तं विस्तरेणाकथयत् ते सभ्यास्तदाकर्ण्य सुविस्मि-
तमनसो नापितं विमुच्य मिथः प्रोचुः । अहो

अबध्यो ब्राह्मणो बालः स्त्री तपस्वी च रोगभाक् ।
विहिता व्यङ्गता तेषामपराधे गरीयसि ॥ २१७ ॥ १५

तदस्या नासिकाछेदः स्वकर्मणापि संवृत्तः । ततो राजनिग्रहस्तु कर्णच्छेदः
कार्यः । तथानुष्ठिते देवशर्मापि वित्तनाशसमुद्भूतशोकरहितस्तदेव स्व-
कीयं मठायतनं जगाम । यतो ऽहं ब्रवीमि ।

जम्बुको हुडुयुद्धेन वयं चाषाढभूतिना ।
दूतिका परकार्येण त्रयो दोषाः स्वयंकृताः ॥ २१८ ॥ २०

इति कथा ४ ॥

कौलिको विष्णुरूपेण राजकन्यां निषेवते ॥

कस्मिंश्चिदधिष्ठाने कौलिकरथकारौ मित्रे प्रति वसतः स्म । तत्र

च बाल्यात्प्रभृति सहचारिणौ परस्परमतीव सदैकस्थानविहारिणौ कालं नयतः। अथ कदा चिदत्राधिष्ठाने कस्मिंश्चिद्देवायतने यात्रामहोत्सवः संवृत्तः। तत्र च नटनर्तकचारणसंकुले नानादेशागतजनाकुले तौ सहचरौ भ्रमन्तौ कां चिद्राजकन्यां करेणुकारूढां सर्वलक्षणसनाथां
५ कञ्चुकिवर्षधरपरिवारितां देवतादर्शनार्थं समायातां दृष्टवन्तौ। अथासौ कौलिकस्तां दृष्ट्वा विषार्दितइव दुष्टग्रहगृहीतइव कामशरैर्हन्यमानः सहसा भूतले निपपात। अथ तं तदवस्थमवलोक्य रथकारस्तद्दुःखदुःखित आप्तपुरुषैस्तं समुत्क्षिप्य स्वगृहमानयत्। तत्र च विविधैः शीतोपचारैश्चिकित्सकोपदिष्टैर्मन्त्रवादिभिश्चोपचार्यमाणश्चिरात्कथं चि-
१० त्सचेतनो बभूव। ततो रथकारेण पृष्टः। भो मित्र किमेवं त्वमकस्माद्विचेतनः संजातः। तत्कथ्यतामात्मस्वरूपम्। स आह। वयस्य यद्येवं तच्छृणु मे रहस्यं येनाशेषं ते वदामि। तथानुष्ठिते स तं प्रोवाच। भो मित्र यदि त्वं मां सुहृदं मन्यसे। तत्काष्ठप्रदानेन प्रसादः क्रियताम्। क्षम्यतां यद्वाल्ये किमपि प्रणये नातिरेकादयुक्तं तदनुष्ठितं तव। सो पि
१५ तदाकर्ण्य वाष्पपिहितनयनः सगद्गदमुवाच। यत्किं चिद्दुःखकारणं तद्वद। येन प्रतीकारः क्रियते यदि कर्तुं शक्यते। उक्तं च यतः।

> औषधानां च मन्त्राणां बुद्धेश्चैव महात्मनाम्।
> असाध्यं नास्ति लोके त्र किं चिद्ब्रह्माण्डमध्यगम्॥२२३॥

तदेतेषां चतुर्णां यदि साध्यं भविष्यति तदाहं साधयिष्यामि। कौलिक
२० आह। वयस्य एतेषामन्येषामपि सहस्रमुपायानामसाध्यं तन्मे दुःखम्। तस्मान्मम मरणे कालक्षेपं मा कुरु। रथकार आह। भो मित्र तथापि मे निवेदय। येनाहं तदसाध्यं मत्वा त्वया सह वह्नौ प्रविशामि। न क्षणमपि त्वद्वियोगं सहिष्ये। एष मे निश्चयः। कौलिक आह। वयस्य श्रूयतां तर्हि। या राजकन्या करेणुकारूढा तत्रोत्सवे दृष्टा तस्या दर्शनानन्तरमेव

भगवता मकरध्वजेन ममेयमवस्था विहिता । तन्न शक्नोमि तद्वेदनां सोढुम् । तथा चोक्तम् ।

मत्तेभकुम्भपरिणाहिनि कुङ्कुमार्द्रे तस्याः पयोधरयुगे रतखेदखिन्नः ।
वक्षो निधाय भुजपञ्जरमध्यवर्ती स्वप्स्ये कदा क्षणमवाप्य तदीयसङ्गम् ॥ २२४ ॥ तथा च । ५

रागी बिम्बाधरो ऽसौ स्तनकलशयुगं यौवनारूढगर्वं
नीचा नाभिः प्रकृत्या कुटिलकमलकं स्वल्पकं चापि मध्यम् ।
कुर्वन्त्वेतानि नाम प्रसभमिह मनश्चिन्तितान्याशु खेदं
यन्मां तस्याः कपोलौ दहत इति मुहुः स्वच्छकौ तन्न युक्तम् ॥ २२५ ॥

रथकारो ऽप्येवं सकामं तद्वचनमाकर्ण्य सस्मितमिदमाह । वयस्य यद्येवं १० तर्हि दिष्ट्या सिद्धं नः प्रयोजनम् । तदद्यैव मया सह समागमः क्रियतामिति । कौलिक आह । वयस्य यत्र कन्यान्तःपुरे वायुं मुक्त्वा नान्यस्य प्रवेशो ऽस्ति तत्र रक्षापुरुषरक्षिते कथं तया सह समागमः । तत्किं मामसत्यवचनेन विडम्बयसि । रथकार आह । भो वयस्य पश्य मे बुद्धिबलम् । एवमभिधाय तत्क्षणात्कीलसंचारिणं वैनतेयं बाहुयुगलवा- १५ युजवृक्षदारुणा शङ्खचक्रगदापद्मान्वितं सकिरीटकौस्तुभमघटयत् । ततस्तस्मिन्कौलिकं समारोप्य विष्णुचिह्नचिह्नितं कृत्वा कीलसंचरणविज्ञानं च दर्शयित्वा प्रोवाच । वयस्यानेन विष्णुरूपेण गत्वा कन्यकान्तःपुरे निशीथे तां राजकन्यकामेकाकिनीं सप्तभूमिकप्रासादप्रान्तगतां मुग्धस्वभावां त्वां वासुदेवं मन्यमानां स्वकीयमिथ्यावक्रोक्तिभी रञ्जयित्वा २० भज । कौलिको ऽपि तदाकर्ण्य तथारूपस्तत्र गत्वा तामाह । राजपुत्रि सुप्ता किं वा जागर्षि । अहं तव कृते क्षीरसमुद्रात्सानुरागो लक्ष्मीं विहाय स्वयमेवाभ्यागतः । तत्क्रियतां मया सह समागम इति । सापि गरुडारूढं चतुर्भुजं सायुधं कौस्तुभोपेतमवलोक्य सविस्मया शयनादुत्थाय

कृताञ्जलिपुटा प्रोवाच । भगवन्नहं मानुषकोटिकाशुचिः । भगवांस्त्रै-लोक्यपूज्यः कर्ता च । तत्कथमेतद्गम्यतामिति । कौलिक आह । सुभगे सत्यमभिहितं भवत्या । परं किं तु राधा नाम मे भार्या नन्दकुलप्रसूता पूर्वमासीत् सा त्वमवतीर्णा । तेनाहमत्रायात इत्याह । सा प्राह । भगवन्यद्येवं ततो मे तातं प्रार्थय । येन सो ऽप्यविकल्पं मां तुभ्यं प्रयच्छति । कौलिक आह । सुभगे नाहं दर्शनपथं मानुषाणां गच्छामि । किं पुनरालापकरणम् तद्गान्धर्वविवाहेनात्मानं प्र यच्छ । नो चेच्छापं दत्त्वा सान्वयं ते पितरं भस्मसात्करिष्यामि । एवमभिधाय गरुडादवतीर्य सव्ये पाणौ गृहीत्वा तां सभयां सलज्जां वेपमानां शय्यामानयत् ततश्च रात्रिशेषं यावत्तां वात्स्यायनोक्तविधिना निषेव्य प्रत्यूषे स्वगृहमलक्षितो जगाम । एवं तस्य तां नित्यं सेवमानस्य कालो याति । अथ कदा चित्कञ्चुकिनस्तस्या अधरोष्ठप्रबालखण्डनं दृष्ट्वा मिथः प्रोचुः । अहो पश्यत । अस्या राजकन्यकायाः पुरुषोपभुक्तायाइव शरीरावयवा वि भाव्यन्ते । तत्कथं सुरक्षिते ऽप्यस्मिन्गृह एवंविधो व्यवहारः । तद्राज्ञे नि वेदयामः । एवं निश्चित्य सर्वे राजानं समेत्य प्रोचुः । देव वयं न विद्मः । परं सुरक्षिते ऽप्यस्मिन्कन्यान्तःपुरे कश्चित्प्र विशति । तद्देवः प्रमाणम् तच्छ्रुत्वा राजा समाकुलेन मनसा व्यचिन्तयत्

पुत्रीति जाता महतीह चिन्ता कस्मै प्रदेयेति महान्वितर्कः ।
दत्त्वा सुखं प्राप्स्यति वा न वेति कन्यापितृत्वं खलु नाम कष्टम् ॥२२६॥
नद्यश्च नार्यश्च सदृक्प्रभावास्तुल्यानि कूलानि कुलानि तासाम् ।
तोयैश्च दोषैश्च नि पातयन्ति नद्यो हि कूलानि कुलानि नार्यः ॥२२७॥

तथा च ।

जननी मनो हरति जातवती परि वर्धते सह शुचा सुहृदाम् ।
परसात्कृतापि कुरुते मलिनं दुरतिक्रमा दुहितरो विपदः ॥२२८॥

एवं बहुविधं विचिन्त्य देवीं रहस्थां प्रोवाच । देवि वि ज्ञायतां यदेते कञ्चुकिनो वदन्ति । तस्य कृतान्तः कुपितो येनैष द्रोहः कृतः। देव्यपि तदाकर्ण्य व्याकुलीभूत्वा सत्वरं कन्यान्तःपुरे गत्वा खण्डिताधरां नख-विलिखितशरीरावयवां दुहितरमपश्यत् आह च। आः पापे कुल-कलङ्ककारिणि किमेवं शीलखण्डनं कृतम् को ऽयं कृतान्तावलो-कितस्त्वत्सकाशमभ्येति । तत्कथ्यतां ममाग्रे सत्यम् इति कोपाटो-पविशंकटं वदन्त्यां मातरि राजपुत्री भयलज्जाननतानना प्रोवाच । अम्बे साक्षान्नारायणः प्रत्यहं गरुडारूढो निशि समायाति। चेदसत्यं मम वाक्यं तत्परोक्षं वि लोकयतु निगूढतरा का चिन्निशीथे भगवन्तं रमाकान्तम्

तच्छ्रुत्वा सापि प्रहसितवदना पुलकाङ्कितसर्वाङ्गी सत्वरं गत्वा राजा-नमुवाच। देव दिष्ट्या वर्धसे। नित्यमेव निशीथे भगवान्नारायणः कन्य-कापार्श्वे ऽभ्येति । तेन गान्धर्वविवाहेन सा विवाहिता । तदद्य रात्रौ त्वया मया च वातायनगताभ्यां निशीथे स द्रष्टव्यः। यतो न स मानुषैः सहालापं करोति। तच्छ्रुत्वा हर्षितस्य राज्ञस्तद्दिनं वर्षशतमिव जगाम। ततस्तु रात्रौ निभृतो भूत्वा राजा सकलत्रो वातायनस्थो गगनासक्तदृ-ष्टिर्यावत्तिष्ठति । तावत्तस्मिन्समये गरुडागतं शङ्खचक्रगदाहस्तं यथो-चितचिह्नं व्योम्नो ऽवतरन्तं नारायणमपश्यत् ततः सुधापूरप्लावित-मिवात्मानं मन्यमानस्तां स्वप्रियामुवाच । प्रिये नास्त्यन्यो धन्यतरो लोके मया त्वया च । यदस्मत्प्रसूतिं भगवान्नारायणः समभ्येत्य भजते । तत्सिद्धाः सर्वे ऽस्माकं हृदयस्था मनोरथाः । अधुना जामातृकप्रभावेन सकलामपि वसुमतीं वश्यां करिष्यामि। एवं निश्चित्य सर्वैः सीमाधिपैः सह मर्यादाव्यतिक्रममकरोत् ते च तं मर्यादाव्यतिक्रमे वर्तमानम-वलोक्य सर्वे समेत्य तेन सह विग्रहं चक्रुः । अत्रान्तरे स राजा देवी-मुखेन तां दुहितरं प्रोवाच। पुत्रि त्वयि दुहितरि वर्तमानायां नारायणे

भगवति भ्रामातरि स्थिते तत्किमेव युज्यते यत्सर्वे ऽपि पार्थिवा मया सह विग्रहं कुर्वन्ति। तत्संबोध्यो त्वया निजभर्ता यथा मम शत्रून्व्यापादयति। ततस्त्वया स कौलिको रात्रौ समायातः सन्सविनयमभिहितः। भगवंस्त्वयि भ्रामातरि स्थिते मम तातो यच्छत्रुभिः परिभूयते तन्न युक्तम्

५ ततः प्रसादं कृत्वा सर्वांस्ताञ्शत्रून्व्यापादय। कौलिक आह। सुभगे कियन्मात्रास्ते तातस्य शत्रवः। तद्विश्रब्धा भव। क्षणेन सुदर्शनचक्रेण तांस्तिलशः खण्डयिष्यामि। अथ गच्छता कालेन सर्वं देशं शत्रुभिरुद्वास्य स राजा प्राकारशेषः कृतः। तथापि तं कौलिकं वसुदेवनूपमजानन्राजा नित्यमेव विशेषतः कर्पूरागुरुकस्तूरिकादिपरिमलविशेषा-

१० न्नानाप्रकारवस्त्रपुष्पभक्ष्यपेयान्प्रेषयन्दुहितृमुखेन तमूचे। भगवन्नूनं प्रभाते स्थानभङ्गो भविष्यति। यतो यवसेन्धनसंक्षयः संजातः। तथा सर्वो ऽपि जनः प्रहारैर्जर्जरितदेहः संवृत्तो योद्धुमक्षमः प्रचुरो मृतश्च। तदेवं ज्ञात्वा काले यदुचितं तत्क्रियतामिति। तच्छ्रुत्वा कौलिको व्यचिन्तयत् स्थानभङ्गे संजाते ममापि नूनं मृत्युरनया सह वियोगश्च

१५ भविष्यति। तस्माद्गरुडमारुह्य सायुधमात्मानमाकाशे दर्शयामि। कदाचिन्मां वासुदेवं मन्यमानास्ते साशङ्का अस्य राज्ञो योद्धृभिर्हन्यमाना नश्यन्ति। उक्तं च।

निर्विषेणापि सर्पेण कर्तव्या महती फटा।
विषं भवतु मा भूयात्फटाटोपो भयंकरः॥२२९॥

२० अथ यदि मम स्थानार्थं उद्यतस्य मृत्युर्भविष्यति। तदपि सुन्दरतरमेव। उक्तं च। गवर्थे ब्राह्मणार्थे च स्वाम्यर्थे स्त्रीकृते ऽथ वा।
स्थानार्थे यस्त्यजेत्प्राणांस्तस्य लोकाः सनातनाः॥२३०॥

उक्तं च। चन्द्रे मण्डलसंस्थे ऽपि गृह्यते राहुणा दिनाधीशः।
शरणागतेन सार्धं विपदपि तेजस्विनां श्लाघ्या॥२३१॥

एवं निश्चित्य दूतधाकल्यं कृत्वा तां प्रोवाच । सुभगे समस्तैः शत्रुभिर्हतै-
रन्नं पानीयं वा स्वादयिष्यामि । किं बहुना त्वयापि सह संगमं ततः
करिष्यामि । परं वाच्यस्त्वयात्मपिता यत्प्रभाते प्रभूतेन सैन्येन नगरा-
न्निष्क्रम्य योद्धव्यम् अहं चाकाशस्थित एव सर्वांस्तान्निस्तेजसः करि-
ष्यामि । पश्चात्सुखेन भवता हन्तव्याः । यदि पुनरहं स्वयमेव तान्सू- ५
दयामि । तत्तेषां पापात्मनां वैकुण्ठगतिः स्यात् तस्मात्ते तथा कर्तव्या
यथा पलायमाना हन्यमानाः स्वर्गं न गच्छन्ति । सापि तदाकर्ण्य स्वयं
गत्वा सर्वं पितुर्न्यवेदयत् राजापि तस्य वाक्यं श्रद्दधानः प्रत्यूषे समु-
त्थाय सुसंनद्धसैन्यो युद्धार्थं निश्चक्राम । कौलिको पि मरणे कृतनिश्च-
यश्चापपाणिराकाशगतिर्युद्धाय प्रस्थितः । अत्रान्तरे भगवता नारायणे- १०
नातीतागतवर्तमानवेदिना स्मृतमात्रो वैनतेयः संप्राप्तो विहस्य प्रोक्तः।
भो गरुत्मञ्जानासि त्वं यन्मम रूपेण कश्चित्कौलिको दारुमये गरुडे समा-
रूढो राजकन्यकां कामयते । सो ब्रवीत् देव सर्वं ज्ञायते तच्चेष्टितम्
तत्किं कुर्मः साम्प्रतम् भगवानाह । अद्य कौलिको मरणनिश्चयः
कृतनियमो युद्धार्थं विनिर्गतः । स नूनं क्षत्रियप्रधानशराहतो निध- १५
नमेष्यति । तस्मिन्हते सर्वो पि जनो वदिष्यति । यत्प्रभूतक्षत्रियैर्मि-
लित्वा वासुदेवो गरुडश्च निपातितः । ततः परं लोको यमावयोः पूजां
न करिष्यति । तत्त्वं द्रुतं गत्वा तत्र दारुमये गरुडे संक्रमणं कुरु । अहं
कौलिकशरीरे प्रवेशं करिष्यामि । येन शत्रून्स व्यापादयति । शत्रुबधा-
दावयोर्माहात्म्यवृद्धिर्भविष्यति । अथ गरुडे तथेति प्रतिपन्ने भगवान्ना- २०
रायणस्तच्छरीरे संक्रमणमकरोत् ततो भगवन्माहात्म्येन स कौलिको
गगणस्थः शङ्खचक्रगदाचापचिह्नितः क्षणेन लीलयैव समस्तानपि प्रधा-
नक्षत्रियान्निस्तेजसश्चकार । ततस्तेन राज्ञा स्वसैन्यपरिवृतेन संग्रामे ते
जिता निहताश्च । जातश्च लोकमध्ये प्रवादः । यथा विष्णुजामातृत्वप्र-

भावेन सर्वे शत्रवो निहताः। कौलिको ऽपि तान्हतान्दृष्ट्वा प्रमुदितमना गगणादवतीर्णः। यावद्राजामात्यः पौरलोकाश्च तं नगरवास्तव्यं कौलिकं पश्यन्ति। ततः पृष्टः किमेतदिति सो ऽपि मूलादारभ्य सर्वं प्राग्वृत्तान्तं न्यवेदयत्। ततः कौलिके सहसानुरञ्जितमनसा शत्रुबधादवाप्ततेजसा राज्ञा सा राजकन्यका सकलजनप्रत्यक्षं विवाहविधिना तस्मै समर्पिता। देशश्च प्रदत्तः। कौलिको ऽपि तया सार्धं पञ्चप्रकारं जीवलोकसारं विषयसुखमनुभवन्कालं निनायेति। अथ प्रोच्यते।

सुगुप्तस्यापि दम्भस्य ब्रह्माप्यन्तं न गच्छति।
कौलिको विष्णुरूपेण राजकन्यां निषेवते ॥२३२॥

इति कथा ५ ॥

वने सिंहो मदोन्मत्तः शशकेन निपातितः ॥

कस्मिंश्चिद्वनमध्ये भासुरको नाम सिंहः प्रति वसति स्म। अथ सौ- वीर्यातिरेकान्नित्यमेवानेकान्मृगशशकादीन्व्यापादयन्नोप ररामा। अथान्येद्युस्तद्वनजाः सर्वे सारङ्गवराहमहिषगवयशशकादयो मिलित्वा तमभ्युपेत्य प्रोचुः। स्वामिन्किमनेन सकलमृगबधेन निष्फलेन यतस्तवैकेनापि मृगेण तृप्तिर्भवति। तत्क्रियतामस्माभिः सह समयधर्मः। अद्यप्रभृति तवात्रोपविष्टस्यापि जातिक्रमेण प्रतिदिनमेको भक्षार्थं समेष्यति। एवं कृते तव तावत्प्राणयात्रा क्लेशं विना भविष्यति। अस्माकं पुनः सर्वोच्छेदनं न स्यात्। तदेष राजधर्मो ऽनुष्ठीयताम्। उक्तं च।

शनैःशनैश्च यो राज्यमुपभुङ्क्ते यथाफलम्।
रसायनमिव प्राज्ञः स पुष्टिं परमां व्रजेत् ॥२४६॥
विधिना मन्त्रयुक्तेन रूक्षापि मथितापि च।
प्रयच्छति फलं भूमिररणीव हुताशनम् ॥२४७॥

प्रजानां पालनं शस्यं स्वर्गकोशस्य वर्धनम् ।
पीडनं धर्मनाशाय पापायायशसे स्थितम् ॥ २४८ ॥
गोपालेन प्रजाधेनोर्वित्तदुग्धं शनैःशनैः ।
पालनात्पोषणाद्राह्यं न्याय्यां वृत्तिं समाचरेत् ॥ २४९ ॥
अजामिव प्रजां हन्याद्यो मोहात्पृथिवीपतिः ।
तस्यैका जायते तृप्तिर्न द्वितीया कथं चन ॥ २५० ॥
फलार्थी नृपतिर्लोकान्पालयेद्यत्नमास्थितः ।
दानमानादितोयेन मालाकारो ऽङ्कुरानिव ॥ २५१ ॥
नृपदीपो धनस्नेहं प्रजाभ्यः संहरन्नपि ।
अन्तरस्थगुणैः शुभ्रैर्लक्ष्यते नैव केन चित् ॥ २५२ ॥
यथा गौर्दुह्यते काले पाल्यते हि तथा प्रजाः ।
सिच्यते चीयते चैव लता पुष्पफलप्रदा ॥ २५३ ॥
यथा बीजाङ्कुरः सूक्ष्मः प्रयत्नेनाभिरक्षितः ।
फलप्रदो भवेत्काले तद्वल्लोकः सुरक्षितः ॥ २५४ ॥
हिरण्यं धान्यरत्नानि पानानि विविधानि च ।
तथान्यदपि यत्किं चित्प्रजाभ्यः स्यान्महीपतेः ॥ २५५ ॥
लोकानुग्रहकर्तारः प्र वर्धन्ते नरेश्वराः ।
लोकानां संक्षयाच्चैव क्षयं यान्ति न संशयः ॥ २५६ ॥

अथ तेषां तद्वचनमाकर्ण्य भासुरक आह । अहो सत्यमभिहितं भवद्भिः । परं यदि ममोपविष्टस्यात्र नित्यमेव नैकः श्वापदः समागमिष्यति । तन्नूनं सर्वानपि भक्षयिष्यामि । अथ ते तथेति प्रतिज्ञाय निर्वृतिभाजस्तत्रैव वने निर्भयाः पर्यटन्ति । एकश्च प्रतिदिनं क्रमेण याति । वृद्धो वा वैराग्ययुक्तो वा शोकग्रस्तो वा पुत्रकलत्रनाशभीतो वा तेषां मध्यात्तस्य भोजनार्थं मध्याह्नसमय उप तिष्ठते । अथ कदा चिज्जातिक्रमाच्छशकस्या-

वसरः समायातः। प्रेषितश्चामिच्छन्नपि समस्तमृगैः। सो ऽपि मन्दंमन्दं गत्वा वेलातिक्रमं विधाय व्याकुलितहृदयस्तस्य बधोपायं चिन्तयन्दिनशेषे प्राप्तः। सिंहो ऽपि वेलातिक्रमेण क्षुत्क्षामकण्ठः कोपाविष्टः सृक्कणी परिलेलिहन्व्यचिन्तयत्। अहो मया प्रातर्निःसत्त्वं वनं

५ कर्तव्यम्। एवं चिन्तयतस्तस्य शशको मन्दंमन्दं गत्वा प्रणम्य तस्याग्रे स्थितः। अथ तं चिरादायातमन्यच्च लघुतरमवलोक्य कोपप्रज्वलितास्मा तं निर्भर्त्सयन्नाह। रे शशकाधम। एकस्तावल्लघुस्त्वं संप्राप्तो ऽपरं वेलातिक्रमेण। तस्मादपराधात्त्वां निपात्य प्रातः सकलान्यपि सत्त्वान्युच्छेदयिष्यामि। अथ शशकः प्रणम्य सविनयं प्रोवाच। स्वामिन्नात्रापराधो

१० मम न चापरेषां सत्त्वानाम्। तच्छ्रूयतां कारणम्। सिंह आह। तत्सत्वरं निवेदय यावन्मम दंष्ट्रान्तर्गतो भवान्न भविष्यति। शशक आह। स्वामिन्समस्तमृगैरद्य ज्ञातिक्रमेण मम लघुतरस्य प्रस्तावं विज्ञाय ततो ऽहं पञ्चशशकैः सह प्रेषितः। ततश्चाहमन्तराले आगच्छन्महता केन चित्परसिंहेन विवरान्निर्गत्याभिहितः। रे क्व प्रस्थिता यूयम्। अभीष्टदेवतां

१५ स्मरत। ततो मयाभिहितम्। वयं स्वामिनो भासुरकसिंहस्य सकाश आहारार्थं समयधर्मेण गच्छामः। ततस्तेनाभिहितम्। यद्येवं तर्हि मदीयमेतद्वनं मया सह समयधर्मेण समस्तैरपि श्वापदैर्वर्तितव्यम्। चौररूपी स भासुरकः। अथ यदि सो ऽत्र राजा ततो विश्वासस्थाने चतुरः शशकानत्र धृत्वा तमाहूय द्रुततरमागच्छ। येन यः कश्चिदावयोर्मध्या-

२० त्पराक्रमेण राजा भविष्यति। स सर्वानेतान्मृगान्भक्षयिष्यति। ततो ऽहं तेनादिष्टः स्वामिसकाशमभ्यागतः। एतद्वेलातिक्रमकारणम्। तदत्र स्वामी प्रमाणम्। तच्छ्रुत्वा भासुरक आह। भद्र यद्येवं तत्सत्वरं दर्शय मे तं चौरसिंहम्। येनाहं मृगकोपं तस्योपरि क्षपयित्वा स्वस्थो भवामि। उक्तं च।

भूमिर्मित्रं हिरण्यं च विग्रहस्य फलत्रयम् ।
नास्त्येकमपि यद्येषां न तत्कुर्यात्कथं चन ॥ २५७ ॥
यत्र न स्यात्फलं भूरि यत्र च स्यात्पराभवः ।
न तत्र मतिमान्युद्धं समुत्पाद्य समाचरेत् ॥ २५८ ॥

शशक आह । स्वामिन्सत्यमिदम् स्वभूमिहेतोः परिभावाच्च युध्यन्ते क्षत्रियाः । परं स दुर्गाश्रयमाश्रित्य दुर्गाणि क्रमतीव । तेन वयं विष्कम्भिताः । ततो दुर्गस्थो दुःसाध्यो रिपुर्भवति । उक्तं च ।

न गजानां सहस्रेण न च लक्षेण वाजिनाम् ।
यत्कृत्यं साध्यते राज्ञां दुर्गेणैकेन सिध्यति ॥ २५९ ॥
शतमेको पि सं धत्ते प्राकारस्थो धनुर्धरः ।
तस्माद्दुर्गं प्र शंसन्ति नीतिशास्त्रविचक्षणाः ॥ २६० ॥
पुरा गुरोः समादेशाद्धिरण्यकशिपोर्भयात् ।
शक्रेण विहितं दुर्गं प्रभावाद्विश्वकर्मणः ॥ २६१ ॥
तेनापि च वरो दत्तो यस्य दुर्गं स भूपतिः ।
विजयी स्यात्ततो भूमौ दुर्गाणि स्युः सहस्रशः ॥ २६२ ॥
दंष्ट्राविरहितो नागो मदहीनो यथा गजः ।
सर्वेषां जायते वश्यो दुर्गहीनस्तथा नृपः ॥ २६३ ॥

तच्छ्रुत्वा भासुरक आह । भद्र दुर्गस्थमपि तं चौरं दर्शय मम येनाहं व्यापादयामि । उक्तं च यतः ।

जातमात्रं न यः शत्रुं रोगं च प्रशमं नयेत् ।
महाबलो पि तेनैव वृद्धिं प्राप्य स हन्यते ॥ २६४ ॥
आत्मनः शक्तिमुद्वीक्ष्य मानोन्मादं तु यो व्रजेत् ।
शत्रून्हन्यात्स एको पि क्षत्रियान्भार्गवो यथा ॥ २६५ ॥

शशक आह । अस्त्येतत् तथापि बलवान्स मया दृष्टः । तन्न युज्यते

स्वामिनस्तस्य सामर्थ्यमविज्ञाय गन्तुम्। उक्तं च यतः।

अविदित्वात्मनः शक्तिं परस्य च समुत्सुकः।
गच्छन्नभिमुखो नाशं याति वह्नौ पतङ्गवत्॥२६६॥
यो बलात्प्रोन्नतं याति निहन्तुं सबलो ऽप्यरिम्।
५ विमदः स निवर्तेत शीर्णदन्तो यथा गजः॥२६७॥

भासुरक आह। भो किं तवानेन व्यापारेण। दर्शय मे तं दुर्गस्थमपि। शशक आह। यद्येवं तदा गच्छतु स्वामी। एवमुक्त्वाग्रे व्यवस्थितः। ततश्च तेन आगच्छता यः कूपो दृष्टस्तं कूपमासाद्य भासुरकमाह। स्वामिन्कस्ते प्रतापं सोढुं समर्थः। येन त्वां दृष्ट्वासौ दूरतो ऽपि चौरः प्रविष्टः स्वदुर्गम्। तदा १० गच्छ येन दर्शयामीति। तच्छ्रुत्वा भासुरक आह। भद्र सत्वरं दर्शय मे दुर्गम्। तदनुदर्शितस्तेन कूपः। सो ऽपि मूर्खः सिंहः कूपमध्य आत्मनः प्रतिबिम्बं जलमध्यगतं दृष्ट्वा सिंहनादं मुमोच। ततस्तत्प्रतिशब्देन द्विगुणतरो नादः कूपात्समुत्थितः। अथासौ तं नादमाकर्ण्य शक्ततरो ऽयमिति मत्वा। आत्मानं तस्योपरि क्षिप्त्वा प्राणान्मुमोच। शशको ऽपि १५ हृष्टमनाः सर्वान्मृगानभिनन्द्य तैः प्रशस्यमानो यथासुखं तत्र वने वसति स्म। अतो ऽहं ब्रवीमि।

यस्य बुद्धिर्बलं तस्य निर्बुद्धेस्तु कुतो बलम्।
वने सिंहो मदोन्मत्तः शशकेन निपातितः॥२६८॥

इति कथा ८॥

२०

राजा ककुद्रुमः॥

कस्मिंश्चिद्वनप्रदेशे चण्डरवो नाम शृगालः प्रतिवसति स्म। स कदाचित्क्षुधाविष्टो जिह्वालौल्यान्नगरान्तरे प्रविष्टः। अथ तं नगरवासिनः सारमेया अवलोक्य सर्वतः परिधावन्तं तीक्ष्णदंष्ट्राग्रैर्भक्षितुमारब्धाः।

सो ऽपि तैर्भक्ष्यमाणः प्राणभयात्प्रत्यासन्नं रजकगृहं प्रविष्टः। तत्र च नीलीरसपरिपूर्णं महाभाण्डं सज्जीकृतमासीत्। तत्रापि सारमेयैः समन्वितः पपात। अथ यावन्निष्क्रान्तस्तावन्नीलीवर्णः समं संजातः। ततः सर्वे ते सारमेयास्तं शृगालविशेषमजानन्तो यथाभीष्टदिशं जग्मुः। चण्डरवो ऽपि तद्देशान्तरमासाद्य काननाभिमुखं प्र तस्थे। नैव नीलीवर्णेन कदा चित्त्यज्यते। उक्तं च।

वज्रलेपस्य मूर्खस्य नारीणां मर्कटस्य च।
एको ग्राहस्तु नीचानां नीलीमद्यपयोस्तथा ॥२११॥

अथ तं हरगलगरलतमालसमप्रभमपूर्वं सत्त्वमवलोक्य सर्वे सिंहव्याघ्रद्वीपिवृकप्रभृतयो ऽरण्यनिवासिनो भयव्याकुलीकृतमनसः समन्तात्पलायनक्रियां कुर्वन्ति च। अहो अपूर्वमेतत्सत्त्वं कुतो ऽप्यागतम्। तन्न वि ज्ञायते। कीदृगस्य चेष्टितं पौरुषं च। तद्दूरतरं गच्छामः। उक्तं च।

न यस्य चेष्टितं विद्यान्न कुलं न पराक्रमम्।
न तस्य वि श्वसेत्प्राज्ञो यदीच्छेच्छ्रियमात्मनः ॥२१२॥

चण्डरवो ऽपि तान्भयव्याकुलितान्विज्ञायेदमाह। भो भोः श्वापदाः किं यूयं मां दृष्ट्वैवं संत्रस्ता व्रजथ। तन्न भेतव्यम्। अहं ब्रह्मणाद्य स्वयमेवाकार्याभिहितः। यच्छ्वापदानां मध्ये कश्चिद्राजा नास्ति। तत्त्वं मयाद्य सर्वश्वापदप्रभुत्वे ऽभिषिक्तः ककुद्रुमाभिधः। ततो गत्वा क्षितितले तान्सर्वान्परि पालयेति। ततो ऽहमत्रागतः। तन्मम छत्रछायायां सर्वैरेव श्वापदैः सदैव वस्तव्यमिति। अहं ककुद्रुमो नाम राजा त्रैलोक्ये श्वापदराजा संजातः। तच्छ्रुत्वा ते श्वापदाः सिंहपुरःसराः स्वामिन्प्रभो समादिशेति वदन्तस्तं परि वव्रुः। अथ तेन सिंहस्यामात्यपदवी प्रदत्ता। व्याघ्रस्य च शय्यापालत्वम्। द्वीपिनस्ताम्बूलाधिकारः। करिणः प्रतिहारत्वम्। वानरस्य छत्रधारत्वम्। ये चात्मीयजात्यास्तैः सहालापं-

मात्रमपि न करोति। शृगालाः सर्वे ऽप्यर्धचन्द्रं दत्त्वा निःसारिताः। एवं तस्य राजक्रियायां वर्तमानस्य ते सिंहादयो मृगान्व्यापाद्य तत्पुरतः प्रक्षिपन्ति। सो ऽपि प्रभुधर्मेण सर्वेषां तान्विभज्य प्रयच्छति। एवं गच्छति काले कदा चित्तेन सभागतेन दूरदेशे शब्दायमानस्य शृगालवृन्दस्य कोलाहलो ऽश्रावि। तं शब्दं श्रुत्वा पुलकिततनुरानन्दाश्रुपरिपूर्णनयन उत्थाय तारस्वरेण विरोतुमारब्धवान्। अथ ते सिंहादयस्तमाकर्ण्य तारस्वरं शृगालो ऽयमिति मत्वा सलज्जमधोमुखाः क्षणमेकं स्थित्वा मिथः प्रोचुः। भो वाहिता वयमनेन क्षुद्रशृगलेन तद्वध्यतांवध्यतामिति। सो ऽपि तदाकर्ण्य पलायितुमिच्छन्ननुचितस्थाने ऽपि सिंहादिभिः खण्डशः कृतो मृतश्चेति। अतो ऽहं ब्रवीमि।

त्यक्ताश्चाभ्यन्तरा येन वाह्याश्चाभ्यन्तरीकृताः।
स एव मृत्युमाप्नोति यथा राजा ककुद्रुमः॥ २१३॥

इति कथा १०॥

पण्डिताः क्षुद्रा मायोपजीविनः कु[illegible] कृत्यमकृत्यं वै॥

अथ कस्मिंश्चिद्वनोद्देशे मदोत्कटो नाम सिंहः प्रति वसति। तस्य चानुचरा द्वीपिवायसगोमायवः सन्ति। अथ कदा चित्तैरितस्ततो भ्रमद्भिः सार्थभ्रष्टः क्रथनको नामोष्ट्रो दृष्टः। अथ सिंह आह। अहो अपूर्वमिदं सत्त्वम्। ततो ज्ञायतां किमेतदारण्यमुत ग्राम्यं वेति। तच्छ्रुत्वा वायस आह। भो स्वामिन्ग्राम्यो ऽयमुष्ट्रनामा जीवविशेषस्तव भोज्यः। तद्व्यापाद्यताम्। सिंह आह। नाहं गृहागतं हन्मि। उक्तं च।

गृहे शत्रुमपि प्राप्तं विश्वस्तमकुतोभयम्।
यो हन्यात्तस्य पापं स्याच्छतब्राह्मणघातजम्॥ ३२१॥

तदभयप्रदानं दत्त्वा मत्सकाशमानीयतां येनास्यागमनकारणं पृच्छामि।

अथासौ सर्वैरपि विश्वास्याभयप्रदानं दत्त्वा मदोत्कटसकाशमानीतः। प्रणम्योपविष्टश्च। ततस्तस्य पृच्छतस्तेनात्मवृत्तान्तः सर्वः सार्थभ्रंशसमुद्भवो निवेदितः। ततः सिंहेनोक्तम्। भो क्रथनक मा त्वं ग्रामं गत्वा भूयो पि भारोद्वहनकष्टभागी भूयाः। तदत्रैवारण्ये निर्विशङ्को मरकतसदृशानि शष्पाग्राणि भक्षयन्मया सह वस। सो पि तथेत्युक्त्वा तेषां मध्ये विचरन्नकुतो पि भयमिति सुखेनास्ते। तथान्येद्युर्मदोत्कटस्य महागजेनारण्यचारिणा सह युद्धमभूत्। तत्र तस्य दन्तमुषलप्रहारैर्व्यथा संजाता। व्यथितः कथमपि न प्राणैर्विमुक्तः। अथ शरीरासामर्थ्यान्न कुत्र चित्पदमपि चलितुं शक्नोति। ते पि सर्वे काकादयो प्रभुत्वेन तस्य क्षुधाविष्टाः परं दुःखं भेजुः। अथ तान्सिंहः प्राह। भो अन्विष्यतां कुत्र चित्किं चित्सत्त्वं येनाहमेतामपि दशां प्राप्तस्तं हत्वा युष्मद्भोजनं संपादयामि। अथ ते चत्वारो पि भ्रमितुमारब्धाः। यावन्न किं चित्पश्यन्ति तावद्वायसशृगालौ परस्परं मन्त्रयतः। शृगाल आह। भो वायस किं प्रभूतभ्रान्तेन। यदस्माकं प्रभोः क्रथनको विश्वस्तस्तिष्ठति। तदेनं हत्वा सर्वपरिवारस्य प्राणयात्रां कुर्मः। वायस आह। भो युक्तमुक्तं भवता। परं स्वामिना तस्याभयं दत्तमिति। तेनाबध्यो यमिति। शृगाल आह। भो वायस। अहं स्वामिनं विज्ञाप्य तथा करिष्ये यथा स्वामी बधं करिष्यति। तत्तिष्ठन्तु भवन्तो त्रैव यावदहं गत्वा गृहं प्रभोराज्ञां गृहीत्वागच्छामि। एवमभिधाय सत्वरं सिंहमुद्दिश्य प्रस्थितः। अथ सिंहमासाद्येदमाह। स्वामिन्भ्रान्त्वा समागता वयं समस्तं वनम्। परं न किं चित्सत्त्वं समासादितम्। तत्किं कुर्मो वयं साम्प्रतं बुभुक्षया पदमेकमपि प्रचलितुं न शक्ताः। देवो पि पथ्याशीव वर्तते। तद्यदि देवादेशो भवति। तदा क्रथनकपिशितेनाद्य पथ्या क्रिया क्रियते। अथ सिंहस्तस्य तद्दारुणं वचनमाकर्ण्य सकोपमिदमाह। धिग्धिक्पापाधम। यद्येवं भूयो

वदसि । तत्त्वां तत्क्षणमेव बधिष्यामि । यतो मया तस्याभयं प्रदत्तम्
तत्कथं स्वयमेव व्यापादयामि । उक्तं च ।

न गोप्रदानं न महीप्रदानं नान्नप्रदानं हि तथा प्रधानम् ।
यथा वदन्तीह बुधाः प्रधानं सर्वप्रदानेष्वभयप्रदानम् ॥ ३२२ ॥

५ एकतः क्रतवः सर्वे समाप्तवरदक्षिणाः ।
एकतो भयभीतस्य प्राणिनः प्राणरक्षणम् ॥ ३२३ ॥

तच्छ्रुत्वा शृगाल आह । स्वामिन्यद्यभयप्रदानं दत्त्वा बधः क्रियते । तदा ते दोषो भवति । यदि पुनः स देवपादानां भक्त्यात्मनो जीवितं प्रयच्छति । तत्र न दोषः । ततो यदि स्वयमेवात्मानं बधाय नियोजयति । तद्वध्यो
१० थ वास्माकं मध्यादेकतमो बध्य इति । यतो देवपादाः पथ्याशिनः क्षुधा-निरोधादन्त्यां दशां यास्यन्ति । तत्किमेतैः प्राणैरस्माकं यत्स्वाम्यर्थे न यास्यन्ति । यदि स्वामिपादानां किं चिदनिष्टं भविष्यति तदस्माभिः पृष्ठतो पि वह्निप्रवेशः कार्यः । उक्तं च ।

यस्मिन्कुले यः पुरुषः प्रधानः स सर्वयत्नेन हि रक्षणीयः ।
१५ तस्मिन्विनष्टे कुलसारभूते न नाभिभङ्गे ह्यरयो वहन्ति ॥ ३२४ ॥

तदाकर्ण्य मदोत्कट आह । यद्येवं तत्कुरुष्व यद्रोचते । तच्छ्रुत्वा सत्वरं गत्वा सर्वांस्तानुवाच । भोभो स्वामिनो महत्यवस्था वर्तते । नासिका-ग्रप्राप्तजीवितस्तिष्ठति । तत्किं पर्यटितेन । तेन विना को स्मानत्र वने रक्षयिष्यति । तद्गत्वा तस्य क्षुद्रोगात्परलोकं प्रस्थितस्यात्मशरीरप्रदानं
२० कुर्मः । येन स्वामिप्रसादस्यानृणतां गच्छामः । उक्तं च ।

आपदं प्राप्नुयात्स्वामी यस्य भृत्यस्य पश्यतः ।
प्राणेषु विद्यमानेषु स भृत्यो नरकं व्रजेत् ॥ ३२५ ॥

तदनन्तरं ते सर्वे गत्वा वाष्पपूरितदृशो मदोत्कटं प्रणाम्योपविष्टाः । तान्दृष्ट्वा मदोत्कटः प्राह । भो प्राप्तं दृष्टं वा किं चित्सत्त्वम् अथ

तेषां मध्यात्काकः प्रोवाच । स्वामिन्वयं तावत्सर्वत्रैव पर्यटिताः । परं न किं चित्प्राप्तं दृष्टं वा सत्वम् तदेवं तावदद्य मां भक्षयित्वा प्राणान्धारयतु स्वामी । येन देवस्याश्वासनं भवति । मम पुनः स्वर्गप्राप्तिरिति । उक्तं च यतः ।

स्वाम्यर्थे यस्त्यजेत्प्राणान्भृत्यो भक्तिसमन्वितः । ५
परं स पदमाप्नोति जरामरणवर्जितम् ॥ ३२६ ॥

तच्छ्रुत्वा शृगाल आह । भो स्वल्पकायो भवान् तव भक्षणात्स्वामिनः प्राणयात्रापि तावन्न भवति । अपरं दोषश्च समुत्पद्यते । उक्तं च ।

काकमांसं शुनोच्छिष्टं स्तोकं तदपि दुर्बलम् ।
भक्षितेनापि किं तेन तृप्तिर्येन न जायते ॥ ३२७ ॥ १०

तद्दर्शिता भवता स्वामिभक्तिश्चानृण्यं भर्तृपिण्डस्य । प्राप्तश्चोभयोर्लोकयोः साधुवादः । तदप सराग्रतः । येनाहमपि स्वामिनं विज्ञापयामि । तथानुष्ठिते सादरं शृगालः प्रणम्य प्रोवाच । स्वामिन्नद्य मम कायेन प्राणधारणं कृत्वा ममोभयलोकप्राप्तिं कुरु । उक्तं च यतः ।

स्वाम्यायत्ताः सदा प्राणा भृत्यानामर्जिता धनैः ॥ १५
यतस्तेन न दोषो ऽस्ति तेषां ग्रहणसंभवे ॥ ३२८ ॥

अथ तच्छ्रुत्वा द्वीपी प्राह । भोः साधूक्तं भवता । परं भवानपि स्वल्पकायः स्वजात्यश्च नखायुधत्वादभक्ष्य एव । उक्तं च ।

नाभक्ष्यं भक्षयेत्प्राज्ञः प्राणैः कण्ठगतैरपि ।
विशेषात्तदपि स्तोकं लोकद्वयविनाशनम् ॥ ३२९ ॥ २०

तद्दर्शितं त्वयात्मनः कौलीन्यम् अथ वा साधु चेदमुच्यते ।

एतदर्थं कुलीनानां नृपाः कुर्वन्ति संग्रहम् ।
आदिमध्यावसानेषु न ते यान्ति हि विक्रियाम् ॥ ३३० ॥

तदप सरतु भवानग्रतो येनाहमपि स्वप्रभुं प्रसादयामि । तथानुष्ठिते

द्वीपी प्रणम्य सदोत्कटमाह । स्वामिन्क्रियतामद्य मम प्राणैः प्राणयात्रा । दीयतां मे स्वर्गे ऽक्षयो वासः । वि स्तीर्यतां पृथिवीतले प्रभूततरं यशः । तन्नात्र विकल्पः कार्यः । उक्तं च ।

मृतानां स्वामिनः कार्ये भृत्यानामनुवर्तिनाम् ।
५ भवेत्स्वर्गे ऽक्षयो वासः कीर्तिश्च धरणीतले ॥ ३३१ ॥

तच्छ्रुत्वा क्रथनकश्चिन्तयामास । एतैस्तावच्छोभनानि वाक्यानि प्रोक्तानि । न चैको ऽपि स्वामिना विनाशितः । तदहमपि प्राप्तकालं वि ज्ञापयामि । येन मम वचनमेते त्रयो ऽपि समर्थयन्ति । इति निश्चित्य प्रोवाच । भो युक्तमुक्तं भवता । परं भवानपि नखायुधः । तत्कथं भवन्तमपि स्वामी
१० भक्षयति । उक्तं च ।

मनसापि स्वजात्यानां यो निष्टानि प्रचिन्तयेत् ।
भवन्ति तस्य तान्येव लोके ऽत्रैव परत्र च ॥ ३३२ ॥

तदप सरतु भवान्येनाहं स्वामिनं विज्ञापयामि । तथानुष्ठिते क्रथनको ऽग्रे स्थित्वा प्रणम्योवाच । स्वामिन्नेते तावदभक्ष्या भवताम् तन्मम
१५ प्राणैः प्राणयात्रा वि धीयताम् येनास्माकमुभयलोकप्राप्तिर्भवति । उक्तं च यतः ।

न यज्वानो ऽपि गच्छन्ति तां गतिं नैव योगिनः ।
यां यान्ति प्रोज्झितप्राणाः स्वाम्यर्थे सेवकोत्तमाः ॥ ३३३ ॥

एवमभिहिते सिंहानुज्ञातचित्रकशृगालाभ्यां विदारितकुक्षिः काकेनो-
२० त्पाटितचक्षुः क्रथनकः प्राणानत्याक्षीत् ततश्च तैः क्षुद्रपण्डितैः सर्वैरपि भक्षितः । अतो ऽहं ब्रवीमि ।

बहवः पण्डिताः क्षुद्राः सर्वे मायोपजीविनः ।
कुर्युः कृत्यमकृत्यं वा उष्ट्रे काकादयो यथा ॥ ३३४ ॥

इति कथा ११ ॥

कूर्मो दुर्बुद्धिः काष्ठाद्भ्रष्टो वि नश्यति ॥

अस्ति कस्मिंश्चिज्जलाश्रये कम्बुग्रीवो नाम कच्छपः। तस्य च सङ्कट-विकटनाम्नी मित्रे हंसजातीये परमस्नेहकोटिमाश्रिते नित्यमेव सरस्ती-रमासाद्य तेन सहानेककथा देवर्षिब्रह्मर्षिराजर्षीणां कृत्वास्तमयवेलायां स्वनीडसंश्रयं चक्रतुः। अथ गच्छता कालेनावृष्टिवशात्तत्सरः शनैःशनैः ५ शोषमगमत् तद्दुःखदुःखितौ तावूचतुः। भो मित्र जम्बालशेषमे-तत्सरः संजातम् तत्कथं भवान्भविष्यति। अथ व्याकुलत्वं नो हृदि वर्तते। तच्छ्रुत्वा कम्बुग्रीव आह। भो नास्त्यस्माकं जीवितव्यं जला-भावात् तथाप्युपायश्चिन्त्यतामिति। उक्तं च।

मित्रार्थे बान्धवार्थे च बुद्धिमान्यतते सदा। १०
जातास्वापत्सु यत्नेन जगादेदं वचो मनुः ॥३५९॥

तदा नीयतां किं चिद्दृढतरं रज्जुलघुकाष्ठादि। अन्विष्यतां च प्रभूतस-लिलसनाथं सरः। ततो मां लघुकाष्ठाधिष्ठं दन्तैरुभयतो गृहीतको-टिविभागं तत्र सरसि नि नयतम् तावूचतुः। भो मित्र करिष्याव एतत् परं भवता मौनव्रतेन स्थातव्यम् नो चेत्तव काष्ठात्पातो १५ भविष्यति। ततः खण्डशो भविष्यसि। कच्छप आह। मम खलु मौ-नव्रतमद्यप्रभृति यावदाकाशगमनेन तत्सरः प्राप्यते। तथानुष्ठिते गच्छता कम्बुग्रीवेणाधोभागव्यवस्थितं किं चित्पुरमालोकितम् तत्र ये पौ-रास्ते तं तथा नीयमानमवलोक्य सविस्मयमिदमूचुः। अहो चक्राकारं किमपि पक्षिभ्यां नीयते पश्यतपश्यतेति। अथ तेषां कोलाहलमाकर्ण्य २० कम्बुग्रीवः प्रोवाच। भो किमेष कोलाहल इति वक्तुमना अर्धोक्ते निपातितः पौरैः खण्डशः कृतश्च। अतो हं ब्रवीमि।

सुहृदां हितकामानां न करोतीह यो वचः।
स कूर्मइव दुर्बुद्धिः काष्ठाद्भ्रष्टो वि नश्यति ॥३६०॥

यद्भविष्यो वि नश्यति॥

कस्मिंश्चिज्जलाशये नागतविधाता प्रत्युत्पन्नमतिर्यद्भविष्यश्चेति त्रयो मत्स्याः प्रति वसन्ति स्म। अथ कदा चित्तं जलाशयं दृष्ट्वा गच्छद्भिर्मत्स्यजीवद्भिरभिहितम्‌ अहो बहुमत्स्यो ऽयं ह्रदः। कदा चिदपि
५ नास्माभिरन्वेषितः। तदद्य तावदाहारवृत्तिः संजाता। संध्यासमयश्च संवृत्तः। तत्प्रभाते ऽत्रागन्तव्यमिति निश्चयः। अथ तेषां तत्कुलिशपातोपमं वचः समाकर्ण्यानागतविधाता सर्वान्मत्स्यानाहूयेदमूचे। अहो श्रुतं भवद्भिर्यन्मत्स्यजीवद्भिरभिहितम्‌ तद्रात्रावपि गम्यतां किं चिन्निकटं सरः। उक्तं च।

१० अशक्तैर्बलिनः शत्रोः कर्तव्यं प्रपलायनम्‌।
संश्रितव्यो ऽथ वा दुर्गो नान्या तेषां गतिर्भवेत्‌॥३६२॥

तन्नूनं प्रभातसमये ते मत्स्यजीविनो ऽत्र समागत्य मत्स्यसंक्षयं करिष्यन्ति। एतन्मम मनसि वर्तते। तन्न युक्तं साम्प्रतं क्षणमप्यत्रावस्थातुम्‌ उक्तं च। विद्यमाना गतिर्येषामन्यत्रापि सुखावहा।
१५ ते न पश्यन्ति विद्वांसो देशभङ्गं कुलक्षयम्‌॥३६३॥

तदाकर्ण्य प्रत्युत्पन्नमतिः प्राह। अहो सत्यमभिहितं भवता। ममाप्यभीष्टमेतत्‌ तदन्यत्र गम्यतामिति। उक्तं च।

परदेशभयाद्भीता बहुमाया नपुंसकाः।
स्वदेशे निधनं यान्ति काकाः कापुरुषा मृगाः॥३६४॥

२० अन्यच्च। यस्यास्ति सर्वत्र गतिः स कस्मा-
त्स्वदेशरागेण हि याति नाशम्‌।
तातस्य कूपो ऽयमिति ब्रुवाणाः
क्षारं जलं कापुरुषाः पिबन्ति॥३६५॥

अथ तत्समाकर्ण्य प्रोच्चैर्विहस्य यद्भविष्यः प्राह। अहो न भवद्भ्यां

मन्त्रितं सम्यगेतदिति। यतः किं वाङ्मात्रेणापि तेषां पितृपैतामहिकमेतत्सरस्त्यक्तुं युज्यते । यद्यायुःक्षयो ऽस्ति तदन्यत्रगतानामपि मृत्युर्भविष्यति । उक्तं च ।

सर्पाणां दुर्जनानां च परच्छिद्रानुजीविनाम् ।
अभिप्राया न सिध्यन्ति तेनेदं वर्तते जगत् ॥३६६॥ ५

तदहं न यास्यामि । भवद्भ्यां च यत्प्रतिभाति तत्कर्तव्यम् अथ तस्य तं निश्चयं ज्ञात्वानागतविधाता प्रत्युत्पन्नमतिश्च निष्क्रान्तौ सह परिजनेन । अथ प्रभाते तैर्मत्स्यजीविभिर्जालैस्तं जलाशयमालोड्य यद्भविष्येन सह तत्सरो निर्मत्स्यतां नीतम् ततो ऽहं ब्रवीमि ।

अनागतविधाता च प्रत्युत्पन्नमतिस्तथा । १०
द्वावेतौ सुखमेधेते यद्भविष्यो वि नश्यति ॥३६७॥

इति कथा १४ ॥

चटकाकाष्ठकूटेन मक्षिकादर्दुरैस्तथा ।
महाजनविरोधेन कुञ्जरः प्रलयं गतः ॥ १५

अस्ति कस्मिंश्चिद्वनोद्देशे चटकदम्पती तमालतरुकृतनीडौ प्रतिवसतः स्म। अथ तयोर्गच्छता कालेन संततिरभवत् अन्यस्मिन्नहनि प्रमत्तो वनगजः कश्चित्तं तमालवृक्षं घर्मार्तश्छायार्थी समाश्रितः। ततो मदोत्कर्षात्तां तस्य शाखां चटकाश्रितां पुष्कराग्रेणाकृष्याभाङ्क्षीत् तस्या भङ्गेन चटकाण्डानि सर्वाणि विशीर्णानि । आयुःशेषतया च चटकौ २० कथमपि प्राणैर्नोज्झितौ । अथ चटका स्वाण्डभङ्गाभिभूता प्रलापान्कुर्वाणा न किं चित्सुखमाससाद । एतस्मिन्नन्तरे तस्यास्तान्प्रलापान्समाकर्ण्य काष्ठकूटो नाम पक्षी तस्याः परमसुहृत्तद्दुःखदुःखितो ऽभ्युपेत्य तामुवाच । भगवति किं वृथाप्रलापेन । उक्तं च यतः ।

नष्टं मृतमतिक्रान्तं नानु शोचन्ति पण्डिताः ।
पण्डितानां च मूर्खाणां विशेषो ऽयं यतः स्मृतः ॥ ३७८ ॥

तथा च । अशोच्यानीह भूतानि यो मूढस्तानि शोचति ।
स दुःखाल्लभते दुःखं द्वावनर्थौ नि षेवते ॥ ३७९ ॥

५ अन्यच्च । श्लेष्माश्रु बान्धवैर्मुक्तं प्रेतो भुङ्क्ते यतो वशः ।
तस्मान्न रोदितव्यं हि क्रियाः कार्याश्च शक्तितः ॥ ३८० ॥

चटका प्राह । अस्त्येतत् परं किमनेन दुष्टगजेन मदान्मे संतानस्य क्षयः कृतः । तद्यदि त्वं मम सत्यसुहृत्तदस्य गजापसदस्य किं चिद्बधोपायं चिन्तय । यस्यानुष्ठानेन मे संततिविनाशदुःखमपसरति । उक्तं च ।

१० आपदि येनोपकृतं येन च हसितं दशासु विषमासु ।
उपकृत्य तयोरुभयोः पुनरपि जातं नरं मन्ये ॥ ३८१ ॥

काष्ठकूट आह । सत्यमभिहितं भवत्या । उक्तं च ।

स सुहृद्व्यसने यः स्यादन्यजात्युद्भवो ऽपि सन् ।
वृद्धौ सर्वो ऽपि मित्रं स्यात्सर्वेषामेव देहिनाम् ॥ ३८२ ॥

१५ तथा च । स सुहृद्व्यसने यः स्यात्स पुत्रो यत्र निर्वृतिः ।
स भृत्यो यो विधेयज्ञः सा भार्या यत्र निर्वृतिः ॥ ३८३ ॥

तत्पश्य मे बुद्धिप्रभावम् परं किं तु ममापि सुहृद्भूता वीणारवा नाम मक्षिकास्ति । तत्तामाहूय गच्छामि । येन स दुरात्मा दुष्टगजो बध्यते । अथासौ चटकया सह मक्षिकां समासाद्य प्रोवाच । भद्रे ममेष्टेयं

२० चटका केन चिद्दुष्टगजेन परभूताण्डकस्फोटनेन । तदस्य बधोपायमनुतिष्ठतो मे साहाय्यं कर्तुमर्हसि । मक्षिकाप्याह । भद्रे किमुच्यते ऽत्र विषये । उक्तं च यतः ।

पुनः प्रत्युपकाराय मित्राणां क्रियते प्रियम् ।
यत्पुरा मित्रमित्रस्य कार्यं मित्रैः कृतं न किम् ॥ ३८४ ॥

सत्यमेतत् परं ममापि मेघनादो नाम परमसुहृद्वेको ऽस्ति । तमपि समाहूय यथोचितं कुर्मः । उक्तं च ।

हितैः साधुसमाचारैः शास्त्रज्ञैर्मतिशालिभिः ।
कथं चिन्न वि कल्पन्ते विद्वद्भिश्चिन्तिता नयाः ॥ ३८५ ॥

अथ त्रयो ऽपि ते गत्वा मेघनादस्य समीपे समस्तमपि वृत्तान्तं निवेद्य तस्थुः । अथ स प्रोवाच । कियन्मात्रो ऽसौ वराको गजो महाजनस्य कुपितस्याग्रे । तन्मदीयो मन्त्रः कर्तव्यः । मक्षिके त्वं गत्वा मध्याह्नसमये तस्य मदोद्धतस्य गजस्य कर्णे वीणारवसदृशं शब्दं कुरु । येन निमीलितनयनः श्रवणसुखलालसो भवति । ततश्च काष्ठकूटचञ्च्वा स्फोटितनयनो ऽन्धीभूतस्तृषार्त्तो मम गर्तातटाश्रितस्य सपरिकरस्य शब्दं श्रुत्वा जलाशयं मत्वा समभ्येति । ततो गर्तामासाद्य पतति पञ्चत्वं याति च । एवं समवायात्कर्तव्यं यथा वैरसाधनं भवति । अथ तथानुष्ठिते स मत्तगजो मक्षिकागेयसुखान्निमीलितनेत्रः काष्ठकूटापहृतचक्षुर्मध्यन्दिनसमये तृषार्त्तो भ्राम्यन्मण्डूकशब्दानुसारी गच्छन्महतीं गर्तामासाद्य पतितो मृतश्च । अतो ऽहं ब्रवीमि । चटकाकाष्ठ॰ (यथाधिकारे) ॥

इति कथा १५ ॥

नाशिष्यायोप दिश्यते ॥

अस्ति कस्मिंश्चित्पर्वतैकदेशे वानरयूथम् । तच्च कदा चिद्धेमन्तसमये ऽतिकठोरवातसंस्पर्शवेपमानकलेवरं तुषारवर्षोद्धतप्रवर्षघनधारानिपातसमाहतं न कथं चिच्छान्तिमगमत् । अथ के चिद्वानरा वह्निकणसदृशानि गुञ्जाफलान्यवचित्य वह्निवाञ्छया फूत्कुर्वन्तः समन्तात्तस्थुः । अथ सूचीमुखो नाम पक्षी तेषां तं वृथायासमवलोक्य प्रोवाच । भोः सर्वे मूर्खा यूयम् । नैते वह्निकणाः । गुञ्जाफलान्येतानि । तत्किं वृथा-

श्रमेण। नैतस्माच्छीतरक्षा भविष्यति। तदन्विष्यतां कश्चिन्निर्वातो वन-
प्रदेशः। गुहा वा गिरिकन्दरं वा। अद्यापि साटोपा मेघा दृश्यन्ते।
अथ तेषामेकतमो वृद्धवानरस्तमुवाच। भो मूर्ख किं तवानेन व्यापा-
रेण। तन्मौनेन स्थीयताम्। उक्तं च।

५ मुहुर्विघ्नितकर्माणं द्यूतकारं पराजितम्।
नालापयेद्विवेकज्ञो यदीच्छेत्सिद्धिमात्मनः॥४३१॥

तथा च। आखेटकं वृथाक्लेशं मूर्खं व्यसनसंस्थितम्।
आलापयति यो मूढः स गच्छति पराभवम्॥४३२॥

सो ऽपि तमनादृत्य भूयो ऽपि वानराननवरतमाह। भो किं वृथाक्लेशेन।
१० अथ यावदसौ न कथं चित्प्रलपन्विरमति। तावदेकेन वानरेण व्यर्थ-
श्रमत्वात्कुपितेन पक्षाभ्यां गृहीत्वा शिलायामास्फालितः। उपरतश्च।
अतो ऽहं ब्रवीमि।

नानाम्यं नाम्यते दारु नाश्मनि स्यात्क्षुरक्रिया।
सूचीमुखं विजानीहि नाशिष्यायोपदिश्यते॥४३३॥

१५ तथा च। उपदेशो हि मूर्खाणां प्रकोपाय न शान्तये।
पयःपानं भुजङ्गानां केवलं विषवर्धनम्॥४३४॥

इति कथा १७॥

धर्मबुद्धिः पापबुद्धिश्च॥

२० अस्ति कस्मिंश्चिदधिष्ठाने धर्मबुद्धिः पापबुद्धिश्च द्वे मित्रे प्रति वसतः
स्म। अथ कदा चित्पापबुद्धिना चिन्तितम्। अहं तावन्मूर्खो दारिद्र्यो-
पहतश्च। तदेनं धर्मबुद्धिमादाय देशान्तरं गत्वा। अस्याश्रयेणार्थोपार्जनं
कृत्वा। एनमपि वञ्चयित्वा सुखी भवामि। अन्यस्मिन्नहनि स धर्मबुद्धिं
प्राह।भो मित्र वार्द्धकाभावे किं त्वमात्मविचेष्टितं स्मरसि। देशान्तर-

मदृष्ट्वा कां शिशुजनस्य वार्ता कथयिष्यसि । उक्तं च ।

देशान्तरेषु बहुविधभाषावेषादि येन न ज्ञातम् ।
भ्रमता धरणीपीठे तस्य फलं जन्मनो व्यर्थम् ॥ ४४५ ॥

तथा च । विद्यां वित्तं शिल्पं तावन्नाप्नोति मानवः सम्यक् ।
यावद्व्रजति न भूमौ देशाद्देशान्तरं हृष्टः ॥ ४४६ ॥ ५

अथ तस्य तद्वचनमाकर्ण्य प्रहृष्टमनास्तेनैव सह गुरुजनाभ्यनुज्ञातः शुभे ऽहनि देशान्तरं प्रस्थितः । तत्र धर्मबुद्धिप्रभावेन भ्रमता पापबुद्धिनापि प्रभूततरं वित्तमासादितम् । ततश्च द्वावपि तौ प्रभूतोपार्जितद्रव्यौ प्रहृष्टौ स्वगृहं प्रत्यौत्सुक्येन निवृत्तौ । उक्तं च यतः ।

प्राप्तविद्यार्थशिल्पानां देशान्तरनिवासिनाम् । १०
क्रोशमात्रो ऽपि भूभागः शतयोजनवद्भवेत् ॥ ४४७ ॥

अथ स्वस्थानसमीपवर्तिना पापबुद्धिना धर्मबुद्धिरभिहितः । भद्र न सर्वमेतद्वित्तं गृहं प्रति नेतुं युज्यते । यतः कुटुम्बिनो बान्धवाश्च प्रार्थयिष्यन्ति । तदत्रैव वनगहने क्वापि भूमौ निक्षिप्य किंचिन्मात्रमादाय गृहं प्र विशावः । भूयो ऽपि प्रयोजने संजाते तन्मात्रं समेत्यास्मात्स्थानान्नेष्यावः । उक्तं च । १५

न वित्तं दर्शयेत्प्राज्ञः कस्य चित्स्वल्पमप्यहो ।
मुनेरपि यतस्तस्य दर्शनाच्चलते मनः ॥ ४४८ ॥

तथा च । यथामिषं जले मत्स्यैर्भक्ष्यते श्वापदैर्भुवि ।
आकाशे पक्षिभिश्चैव तथा सर्वत्र वित्तवान् ॥ ४४९ ॥ २०

तदाकर्ण्य धर्मबुद्धिराह । भद्र तर्ह्येवं क्रियताम् । तथानुष्ठिते द्वावपि तौ स्वगृहं गत्वा सुखेन संस्थितवन्तौ । अथान्यस्मिन्नहनि पापबुद्धिर्निशीथे ऽटव्यां गत्वा तत्सर्वं वित्तं समादाय गर्तां पूरयित्वा स्वभवनं जगाम । अथान्येद्युर्धर्मबुद्धिं समभ्येत्य प्रोवाच । सखे बहुकुटुम्बावावाम्

वित्ताभावात्सीदाव: । तद्गत्वा तत्र स्थाने किंचिन्मात्रं धनमा नयाव: ।
सो ब्रवीत् भद्र । एवं क्रियताम् अथ द्वावपि तत्स्थानं यावत्ख-
ननतस्तावद्रिक्तं भाण्डं दृष्टवन्तौ । अत्रान्तरे पापबुद्धिरात्मशिरस्ताडयन्प्रो-
वाच । भो धर्मबुद्धे त्वया हृतमेव तद्धनं नान्येन । यतो भूयो पि गर्ता-
५ पूरणं कृतम् तत्प्र यच्छ मे तस्यार्धम् अथाहं राजकुले नि वेद-
यिष्यामि । स आह । भो दुरात्मन् मैवं वद । धर्मबुद्धि: खल्वहम्
नैतच्चौरकर्म करोमि । उक्तं च ।

मातृवत्परदाराणि परद्रव्याणि लोष्टवत् ।
आत्मवत्सर्वभूतानि वीक्षन्ते धर्मबुद्धय: ॥४५०॥

१० एवं द्वावपि तौ विवादमानौ धर्माधिकरणं गतौ । प्रोचतुश्च परस्परं
दूषयन्तौ । अथ धर्माधिकरणाधिष्ठितपुरुषैर्दिव्यार्थे यावन्नियोजितौ ता-
वत्पापबुद्धिराह । अहो न सम्यग्दृष्टो यं न्याय: । उक्तं च ।

विवादे न्विष्यते पत्रं तदभावे पि साक्षिण: ।
साक्ष्यभावात्ततो दिव्यं प्र वदन्ति मनीषिण: ॥४५१॥

१५ तदत्र विषये मम वृक्षदेवता साक्षीभूता तिष्ठति । साप्यावयोरेकतरं
चौरं वा साधुं करिष्यति । अथ तै: सर्वैरभिहितम् भो युक्तमुक्तं भवता ।
उक्तं च ।

अन्त्यजो पि यदा साक्षी विवादे संप्रजायते ।
न तत्र युज्यते दिव्यं किं पुनर्यत्र देवता ॥४५२॥

२० तदस्माकमप्यत्र विषये महत्कुतूहलं वर्तते । प्रत्यूषसमये युवाभ्याम-
प्यस्माभि: सह तत्र वनोद्देशे गन्तव्यम् एतस्मिन्नन्तरे पापबुद्धिर्गृहे
गत्वा स्वं जनकं समुवाच । तात प्रभूतो यं मयार्थो धर्मबुद्धेश्चोरित: । स
च तव वचनेन परिणतिं गच्छति । अन्यथास्माकं प्राणै: सह यास्यति ।
स चाह । वत्स तद्वद द्रुतं येन प्रोच्य तत्स्थिरतां नयामि । पापबुद्धि:

प्राह । तात अस्ति तस्मिन्प्रदेशे महाशमी । तस्या महत्कोटरमस्ति । तत्र त्वं साम्प्रतमेव प्र विश । तदा प्रभाते यदाहं सत्यश्रावणां करोमि। तदा त्वया वाच्यं यद्धर्मबुद्धिश्चौर इति । तथानुष्ठिते प्रत्यूषे स्नात्वा पापबुद्धिर्धौतप्रावरणो धर्मबुद्धिपुरःसरो धर्माधिकरणिकैः सह तां शमीमभ्येत्य तारस्वरेण प्रोवाच । ५

आदित्यचन्द्रावनिलो नलश्च द्यौर्भूमिरापो हृदयं मनश्च ।
अहश्च रात्रिश्च उभे च सन्ध्ये धर्मो हि जानाति नरस्य वृत्तम् ॥४५३॥

भगवति वनदेवते । आवयोर्मध्ये यश्चौरस्तं कथय । अथ पापबुद्धिपिता शमीकोटरस्थः प्रोवाच । भो शृणुतशृणुत धर्मबुद्धिनापहृतमेतद्धनम्

तदाकर्ण्य सर्वे ते राजपुरुषा विस्मयोत्फुल्ललोचना यावद्धर्मबुद्धिना १० तच्छमीकोटरं वह्निभोज्यद्रव्यैः परिवेष्ट्य वह्निना संदीपितम् अथ ज्वलति तस्मिन्नर्धदग्धशरीरः स्फुटिताक्षः करुणं परिदेवयन्पापबुद्धिपिता शमीकोटरान्निश्चक्राम। ततश्च तैः सर्वैः पृष्टः । भो किमिदम् इत्युक्ते स पापबुद्धिविचेष्टितं सर्वमिदं तेषां निवेदयित्वोपरतः । अथ तं पापबुद्धिं शमीशाखायां प्रविलम्ब्य राजपुरुषा धर्मबुद्धिं प्रशस्येदमूचुः। १५ अहो साध्विदमुच्यते ।

उपायं चिन्तयेत्प्राज्ञस्तथापायं च चिन्तयेत् ।
पश्यतो वकमूर्खस्य नकुलेन हृता वकाः ॥४५४॥

धर्मबुद्धिः प्राह । कथमेतत् ते प्रोचुः ।

अस्ति कस्मिंश्चिद्वनोद्देशे बहुवकसनाथो वटपादपः । तस्य कोटरे २० कृष्णसर्पः प्रति वसति स्म । स च वकबालकानजातपक्षानपि सदैव भक्षयन्कालं नयति। अथैको वकस्तेन भक्षितान्यपत्यानि दृष्ट्वा शिशुवैराग्यात्सरस्तीरमासाद्य बाष्पपूरितनयनो धोमुखस्तिष्ठति । तं च तादृक्चेष्टितमवलोक्य कुलीरकः प्रोवाच । माम किमेवं रुद्यते भवताद्य।

स ग्राह । भद्र किं करोमि । मन्दभाग्यो ऽहम् मम बालकाः स्वज-नाश्च वटकोटरनिवासिना सर्पेण भक्षिताः । तद्दुःखदुःखितो ऽहं रोदिमि । तत्कथय मे यद्यस्ति कश्चिदुपायस्तद्विनाशाय । तदाकर्ण्य कुलीरश्चिन्तयामास । अयं तावदस्मज्जातिसहजवैरी । तत्तथाविधं सत्यानृतमुपदेशं ५ प्रयच्छामि । यथान्ये ऽपि वकाः संक्षयमायान्ति । उक्तं च ।

नवनीतसमां वाणीं कृत्वा चित्तं तु निर्दयम् ।
तथा प्रबोध्यते शत्रुः सान्वयो म्रियते यथा ॥ ४५५ ॥

आह च । माम यद्येवं तन्मत्स्यमांसखण्डानि नकुलविलद्वारात्सर्पकोटरं यावत्प्रक्षिप । येन नकुलस्तन्मार्गेण गत्वा तं दुष्टसर्पं विनाशयति । १० तथानुष्ठिते मत्स्यमांसखण्डानुसारिणा नकुलेन कृष्णसर्पं निहत्य ते ऽपि तद्वृक्षाश्रया वकाः सर्वे शनैःशनैर्भक्षिताः । अतो वयं ब्रूमः ।

उपायं° (कथा ४५४) ॥ ४५७ ॥

तदनेन पापबुद्धिनोपायश्चिन्तितो नापायः । ततस्तत्फलं प्राप्तम् यतो ऽहं ब्रवीमि ।

१५ धर्मबुद्धिः कुबुद्धिश्च द्वावेतौ विदितौ मम ।
पुत्रेण व्यर्थपाण्डित्यात्पिता धूमेन घातितः ॥ ४५८ ॥

इति कथा: ११ ॥ २० ॥

अथ

मानवे धर्मशास्त्रे भृगुप्रोक्तायां संहितायां प्रथमो ध्यायः ॥

मनुमेकाग्रमासीनमभिगम्य महर्षयः ।
प्रतिपूज्य यथान्यायमिदं वचनमब्रुवन् ॥
भगवन्सर्ववर्णानां यथावदनुपूर्वशः ।
अन्तरप्रभवाणां च धर्मान्नो वक्तुमर्हसि ॥
त्वमेको ह्यस्य सर्वस्य विधानस्य स्वयंभुवः ।
अचिन्त्यस्याप्रमेयस्य कार्यतत्त्वार्थवित्प्रभो ॥
स तैः पृष्टस्तथा सम्यगमितौजा महात्मभिः ।
प्रत्युवाचार्च्य तान्सर्वान्महर्षीञ्छ्रूयतामिति ॥
आसीदिदं तमोभूतमप्रज्ञातमलक्षणम् ।
अप्रतर्क्यमविज्ञेयं प्रसुप्तमिव सर्वतः ॥५॥
ततः स्वयंभूर्भगवानव्यक्तो व्यञ्जयन्निदम् ।
महाभूतादि वृत्तौजाः प्रादुरासीत्तमोनुदः ॥
यो सावतीन्द्रियग्राह्यः सूक्ष्मो ऽव्यक्तः सनातनः ।
सर्वभूतमयो चिन्त्यः स एष स्वयमुद्बभौ ॥
सो भिध्याय शरीरात्स्वात्सिसृक्षुर्विविधाः प्रजाः ।
अप एव ससर्जादौ तासु बीजमवासृजत् ॥
तदण्डमभवद्धैमं सहस्रांशुसमप्रभम् ।
तस्मिञ्जज्ञे स्वयं ब्रह्मा सर्वलोकपितामहः ॥

आपो नारा इति प्रोक्ता आपो वै नरसूनवः ।
ता यदस्यायनं पूर्वं तेन नारायणः स्मृतः ॥ १० ॥
यत्तत्कारणमव्यक्तं नित्यं सदसदात्मकम् ।
तद्विसृष्टः स पुरुषो लोके ब्रह्मेति कीर्त्यते ॥
तस्मिन्नण्डे स भगवानुषित्वा परिवत्सरम् ।
स्वयमेवात्मनो ध्यानात्तदण्डमकरोद्द्विधा ॥
ताभ्यां स शकलाभ्यां च दिवं भूमिं च निर्ममे ।
मध्ये व्योम दिशश्चाष्टावपां स्थानं च शाश्वतम् ॥
उद्बवर्हात्मनश्चैव मनः सदसदात्मकम् ।
मनसश्चाप्यहंकारमभिमन्तारमीश्वरम् ॥
महान्तमेव चात्मानं सर्वाणि त्रिगुणानि च ।
विषयाणां ग्रहीतॄणि शनैः पञ्चेन्द्रियाणि च ॥ १५ ॥
तेषां त्ववयवान्सूक्ष्मान्षण्णामप्यमितौजसाम् ।
संनिवेश्यात्ममात्रासु सर्वभूतानि निर्ममे ॥
यन्मूर्त्यवयवाः सूक्ष्मास्तस्येमान्याश्रयन्ति षट् ।
तस्माच्छरीरमित्याहुस्तस्य मूर्तिं मनीषिणः ॥
तदा विशन्ति भूतानि महान्ति सह कर्मभिः ।
मनश्चावयवैः सूक्ष्मैः सर्वभूतकृदव्ययम् ॥
तेषामिदं तु सप्तानां पुरुषाणां महौजसाम् ।
सूक्ष्माभ्यो मूर्तिमात्राभ्यः सं भवत्यव्ययाद्व्ययम् ॥
आद्याद्यस्य गुणं त्वेषामवाप्नोति परस्परः ।
योयो यावतिथश्चैषां सस तावद्गुणः स्मृतः ॥ २० ॥
सर्वेषां तु स नामानि कर्माणि च पृथक्पृथक् ।
वेदशब्देभ्य एवादौ पृथक्संस्थाश्च निर्ममे ॥

कर्मात्मनां च देवानां सो सृजत्प्राणिनां प्रभुः ।
साध्यानां च गणं सूक्ष्मं यज्ञं चैव सनातनम् ॥
अग्निवायुरविभ्यस्तु त्रयं ब्रह्म सनातनम् ।
दुदोह यज्ञसिद्ध्यर्थमृग्यजुःसामलक्षणम् ॥
कालं कालविभक्तीश्च नक्षत्राणि ग्रहांस्तथा ।
सरितः सागराञ्शैलान्समानि विषमाणि च ॥
तपो वाचं रतिं चैव कामं च क्रोधमेव च ।
सृष्टिं ससर्ज चैवेमां स्रष्टुमिच्छन्निमाः प्रजाः ॥ २५ ॥
कर्मणां च विवेकार्थं धर्माधर्मौ व्यवेचयत् ।
द्वन्द्वैरयोजयच्चेमाः सुखदुःखादिभिः प्रजाः ॥
अण्व्यो मात्रा विनाशिन्यो दशार्धानां तु याः स्मृताः ।
ताभिः सार्धमिदं सर्वं सं भवत्यनुपूर्वशः ॥
यं तु कर्मणि यस्मिन्स न्ययुङ्क्त प्रथमं प्रभुः ।
स तदेव स्वयं भेजे सृज्यमानः पुनःपुनः ॥
हिंस्राहिंस्रे मृदुक्रूरे धर्माधर्मावृतानृते ।
यद्यस्य सो दधात्सर्गे तत्तस्य स्वयमाविशेत् ॥
यथर्तुलिङ्गान्यृतवः स्वयमेवर्तुपर्यये ।
स्वानिस्वान्यभिपद्यन्ते तथा कर्माणि देहिनः ॥ ३० ॥
लोकानां तु विवृद्ध्यर्थं मुखबाहूरुपादतः ।
ब्राह्मणं क्षत्रियं वैश्यं शूद्रं च निरवर्तयत् ॥
द्विधा कृत्वात्मनो देहमर्धेन पुरुषो भवत् ।
अर्धेन नारी तस्यां स विराजमसृजत्प्रभुः ॥
तपस्तप्त्वासृजद्यं तु स स्वयं पुरुषो विराट् ।
तं मां वित्तास्य सर्वस्य स्रष्टारं द्विजसत्तमाः ॥

अहं प्रजाः सिसृक्षुस्तु तपस्तप्त्वा सुदुश्चरम् ।
पतीन्प्रजानामसृजं महर्षीनादितो दश ॥
मरीचिमत्र्यङ्गिरसौ पुलस्त्यं पुलहं क्रतुम् ।
प्रचेतसं वशिष्ठं च भृगुं नारदमेव च ॥ ३५ ॥
एते मनूंस्तु सप्तान्यानसृजन्भूरितेजसः ।
देवान्देवनिकायांश्च महर्षींश्चामितौजसः ॥
यक्षरक्षःपिशाचांश्च गन्धर्वाप्सरसो सुरान् ।
नागान्सर्पान्सुपर्णांश्च पितॄणां च पृथग्गणान् ॥
विद्युतो शनिमेघांश्च रोहितेन्द्रधनूंषि च ।
उल्कानिर्घातकेतूंश्च ज्योतींष्युच्चावचानि च ॥
किन्नरान्वानरान्मत्स्यान्विविधांश्च विहंगमान् ।
पशून्मृगान्मनुष्यांश्च व्यालांश्चोभयतोदतः ॥
कृमिकीटपतङ्गांश्च यूकामक्षिकमत्कुणम् ।
सर्वं च दंशमशकं स्थावरं च पृथग्विधम् ॥ ४० ॥
एवमेतैरिदं सर्वं मन्नियोगान्महात्मभिः ।
यथाकर्म तपोयोगात्सृष्टं स्थावरजङ्गमम् ॥
येषां तु यादृशं कर्म भूतानामिह कीर्तितम् ।
तत्तथा वो भि धास्यामि क्रमयोगं च जन्मनि ॥
पशवश्च मृगाश्चैव व्यालाश्चोभयतोदतः ।
रक्षांसि च पिशाचाश्च मनुष्याश्च जरायुजाः ॥
अण्डजाः पक्षिणः सर्पा नक्रा मत्स्याश्च कच्छपाः ।
यानि चैवं प्रकाराणि स्थलजान्यौदकानि च ॥
स्वेदजं दंशमशकं यूकामक्षिकमत्कुणम् ।
उष्मणश्चोप जायन्ते यच्चान्यत्किंचिदीदृशम् ॥ ४५ ॥

उद्भिज्जाः स्थावराः सर्वे बीजकाण्डप्ररोहिणः ।
ओषध्यः फलपाकान्ता बहुपुष्पफलोपगाः ॥
अपुष्पाः फलवन्तो ये ते वनस्पतयो स्मृताः ।
पुष्पिणः फलिनश्चैव वृक्षास्तूभयतः स्मृताः ॥
गुच्छगुल्मं तु विविधं तथैव तृणजातयः ।
बीजकाण्डरुहाण्येव प्रताना वल्ल्य एव च ॥
तमसा बहुरूपेण वेष्टिताः कर्महेतुना ।
अन्तःसंज्ञा भवन्त्येते सुखदुःखसमन्विताः ॥
एतदन्तास्तु गतयो ब्रह्माद्याः समुदाहृताः ।
घोरे स्मिन्भूतसंसारे नित्यं सततयायिनि ॥५०॥
एवं सर्वं स सृष्ट्वेदं मां चाचिन्त्यपराक्रमः ।
आत्मन्यन्तर्दधे भूयः कालं कालेन पीडयन् ॥
यदा स देवो जागर्ति तदेदं चेष्टते जगत् ।
यदा स्वपिति शान्तात्मा तदा सर्वं नि मीलति ॥
तस्मिन्स्वपति तु सुस्थे कर्मात्मानः शरीरिणः ।
स्वकर्मभ्यो नि वर्तन्ते मनश्च ग्लानिमृच्छति ॥
युगपत्तु प्र लीयन्ते यदा तस्मिन्महात्मनि ।
तदायं सर्वभूतात्मा सुखं स्वपिति निर्वृतः ॥
तमो यं तु समाश्रित्य चिरं तिष्ठति सेन्द्रियः ।
न च स्वं कुरुते कर्म तदोत्क्रामति मूर्तितः ॥५५॥
यदाणुमात्रिको भूत्वा बीजं स्थास्नु चरिष्णु च ।
समाविशति संसृष्टस्तदा मूर्तिं वि मुञ्चति ॥
एवं स जाग्रत्स्वप्नाभ्यामिदं सर्वं चराचरम् ॥
सं जीवयति चाजस्रं प्र मापयति चाव्ययः ॥

इदं शास्त्रं तु कृत्वासौ मामेव स्वयमादितः ।
विधिवद्ग्राहयामास मरीच्यादींस्त्वहं मुनीन् ॥
एतद्वो ऽयं भृगुः शास्त्रं श्रावयिष्यत्यशेषतः ।
एतद्धि मत्तो ऽधिजगे सर्वमेषो ऽखिलं मुनिः ॥
ततस्तथा स तेनोक्तो महर्षिर्मनुना भृगुः ।
तानब्रवीदृषीन्सर्वान्प्रीतात्मा श्रूयतामिति ॥ ६० ॥
स्वायम्भुवस्यास्य मनोः षड्वंश्या मनवो ऽपरे ।
सृष्टवन्तः प्रजाः स्वाःस्वा महात्मानो महौजसः ॥
स्वारोचिषश्चौत्तमिश्च तामसो रैवतस्तथा ।
चाक्षुषश्च महातेजा विवस्वत्सुत एव च ॥
स्वायम्भुवाद्याः सप्तैते मनवो भूरितेजसः ।
स्वेस्वे ऽन्तरे सर्वमिदमुत्पाद्यापुश्चराचरम् ॥
निमेषा दश चाष्टौ च काष्ठा त्रिंशत्तु ताः कला ।
त्रिंशत्कला मुहूर्तः स्यादहोरात्रं तु तावतः ॥
अहोरात्रे वि भजते सूर्यो मानुषदैविके ।
रात्रिः स्वप्नाय भूतानां चेष्टायै कर्मणामहः ॥ ६५ ॥
पित्र्ये रात्र्यहनी मासः प्रविभागस्तु पक्षयोः ।
कर्मचेष्टास्वहः कृष्णः शुक्लः स्वप्नाय शर्वरी ॥
दैवे रात्र्यहनी वर्षं प्रविभागस्तयोः पुनः ।
अहस्तत्रोदगयनं रात्रिः स्याद्दक्षिणायनम् ॥
ब्राह्मस्य तु क्षपाहस्य यत्प्रमाणं समासतः ।
एकैकशो युगानां तु क्रमशस्तन्निबोधत ॥
चत्वार्याहुः सहस्राणि वर्षाणां तु कृतं युगम् ।
तस्य तावच्छती संध्या संध्यांशश्च तथाविधः ॥

इतरेषु ससंध्येषु ससंध्यांशेषु च त्रिषु ।
एकापायेन वर्तन्ते सहस्राणि शतानि च ॥७०॥
यदेतत्परिसंख्यातमादावेव चतुर्युगम् ।
एतद्द्वादशसाहस्रं देवानां युगमुच्यते ॥
दैविकानां युगानां तु सहस्रं परिसंख्यया ।
ब्राह्ममेकमहर्ज्ञेयं तावती रात्रिरेव च ॥
तद्वै युगसहस्रान्तं ब्राह्मं पुण्यमहर्विदुः ।
रात्रिं च तावतीमेव ते ऽहोरात्रविदो जनाः ॥
तस्य सो ऽहर्निशस्यान्ते प्रसुप्तः प्रति बुध्यते ।
प्रतिबुद्धश्च सृजति मनः सदसदात्मकम् ॥
मनः सृष्टिं वि कुरुते चोद्यमानं सिसृक्षया ।
आकाशं जायते तस्मात्तस्य शब्दं गुणं विदुः ॥७५॥
आकाशात्तु विकुर्वाणात्सर्वगन्धवहः शुचिः ।
बलवाञ्जायते वायुः स वै स्पर्शगुणो मतः ॥
वायोरपि विकुर्वाणाद्विरोचिष्णु तमोनुदम् ।
ज्योतिरुत्पद्यते भास्वत्तद्रूपगुणमुच्यते ॥
ज्योतिषश्च विकुर्वाणादापो रसगुणाः स्मृताः ।
अद्भ्यो गन्धगुणा भूमिरित्येषा सृष्टिरादितः ॥
यत्प्राग्द्वादशसाहस्रमुदितं दैविकं युगम् ।
तदेकसप्ततिगुणं मन्वन्तरमिहोच्यते ॥
मन्वन्तराण्यसंख्यानि सर्गः संहार एव च ।
क्रीडन्निवैतत्कुरुते परमेष्ठी पुनःपुनः ॥८०॥
चतुष्पात्सकलो धर्मः सत्यं चैव कृते युगे ।
नाधर्मेणागमः कश्चिन्मनुष्यान्प्रति वर्तते ॥

इतरेष्वागमाद्धर्मः पादशस्त्ववरोपितः ।
चौरिकानृतमायाभिर्धर्मश्चापैति पादशः ॥
अरोगाः सर्वसिद्धार्थाश्चतुर्वर्षशतायुषः ।
कृते त्रेतादिषु ह्येषामायुर्ह्रसति पादशः ॥
वेदोक्तमायुर्मर्त्यानामाशिषश्चैव कर्मणाम् ।
फलन्त्यनुयुगं लोके प्रभावश्च शरीरिणाम् ॥
अन्ये कृतयुगे धर्मास्त्रेतायां द्वापरेऽपरे ।
अन्ये कलियुगे नृणां युगह्रासानुरूपतः ॥८५॥
तपः परं कृतयुगे त्रेतायां ज्ञानमुच्यते ।
द्वापरे यज्ञमेवाहुर्दानमेकं कलौ युगे ॥
सर्वस्यास्य तु सर्गस्य गुप्त्यर्थं स महाद्युतिः ।
मुखबाहूरुपज्जानां पृथक्कर्माण्यकल्पयत् ॥
अध्यापनमध्ययनं यजनं याजनं तथा ।
दानं प्रतिग्रहं चैव ब्राह्मणानामकल्पयत् ॥
प्रजानां रक्षणं दानमिज्याध्ययनमेव च ।
विषयेष्वप्रसक्तिं च क्षत्रियस्य समासतः ॥
पशूनां रक्षणं दानमिज्याध्ययनमेव च ।
वणिक्पथं कुसीदं च वैश्यस्य कृषिमेव च ॥९०॥
एवमेव तु शूद्रस्य प्रभुः कर्म समादिशत् ।
एतेषामेव वर्णानां शुश्रूषामनसूयया ॥
ऊर्ध्वं नाभेर्मेध्यतरः पुरुषः परिकीर्तितः ।
तस्मान्मेध्यतमं त्वस्य मुखमुक्तं स्वयंभुवा ॥
उत्तमाङ्गोद्भवाज्ज्यैष्ठ्याद्ब्रह्मणश्चैव धारणात् ।
सर्वस्यैवास्य सर्गस्य धर्मतो ब्राह्मणः प्रभुः ॥

तं हि स्वयंभूः स्वादास्यात्तपस्तप्त्वादितो सृजत् ।
हव्यकव्याभिवाह्याय सर्वस्यास्य च गुप्तये ॥
यस्यास्येन सदाश्नन्ति हव्यानि त्रिदिवौकसः ॥
कव्यानि चैव पितरः किं भूतमधिकं ततः ॥ ९५ ॥
भूतानां प्राणिनः श्रेष्ठाः प्राणिनां बुद्धिजीविनः ।
बुद्धिमत्सु नराः श्रेष्ठा नरेषु ब्राह्मणाः स्मृताः ॥
ब्राह्मणेषु च विद्वांसो विद्वत्सु कृतबुद्धयः ।
कृतबुद्धिषु कर्तारः कर्तृषु ब्रह्मवेदिनः ॥
उत्पत्तिरेव विप्रस्य मूर्तिर्धर्मस्य शाश्वती ।
स हि धर्मार्थमुत्पन्नो ब्रह्मभूयाय कल्पते ॥
ब्राह्मणो जायमानो हि पृथिव्यामधि जायते ।
ईश्वरः सर्वभूतानां धर्मकोषस्य गुप्तये ॥
सर्वं स्वं ब्राह्मणस्येदं यत्किं चिज्जगतीगतम् ।
श्रैष्ठ्येनाभिजनेनेदं सर्वं वै ब्राह्मणो र्हति ॥ १०० ॥
स्वमेव ब्राह्मणो भुङ्क्ते स्वं वस्ते स्वं ददाति च ।
आनृशंस्याद्ब्राह्मणस्य भुञ्जते हीतरे जनाः ॥
तस्य कर्मविवेकार्थं शेषाणामनुपूर्वशः ।
स्वायम्भुवो मनुर्धीमानिदं शास्त्रमकल्पयत् ॥
विदुषा ब्राह्मणेनेदमध्येतव्यं प्रयत्नतः ।
शिष्येभ्यश्च प्रवक्तव्यं सम्यग्नान्येन केन चित् ॥
इदं शास्त्रमधीयानो ब्राह्मणः शंसितव्रतः ।
मनोवाग्देहजैर्नित्यं कर्मदोषैर्न लिप्यते ॥
पुनाति पङ्क्तिं वंश्यांश्च सप्तसप्त परावरान् ।
पृथिवीमपि चैवेमां कृत्स्नामेको पि सो र्हति ॥ १०५ ॥

इदं स्वस्त्ययनं श्रेष्ठमिदं बुद्धिविवर्धनम् ।
इदं यशस्यमायुष्यमिदं निःश्रेयसं परम् ॥
अस्मिन्धर्मो ऽखिलेनोक्तो गुणदोषौ च कर्मणाम् ।
चतुर्णामपि वर्णानामाचारश्चैव शाश्वतः ॥
आचारः परमो धर्मः श्रुत्युक्तः स्मार्त एव च ।
तस्मादस्मिन्सदा युक्तो नित्यं स्यादात्मवान्द्विजः ॥
आचाराद्विच्युतो विप्रो न वेदफलमश्नुते ।
आचारेण तु संयुक्तः संपूर्णफलभाग्भवेत् ॥
एवमाचारतो दृष्ट्वा धर्मस्य मुनयो गतिम् ।
सर्वस्य तपसो मूलमाचारं जगृहुः परम् ॥ ११० ॥
जगतश्च समुत्पत्तिं संस्कारविधिमेव च ।
व्रतचर्योपचारं च स्नानस्य च परं विधिम् ॥
दाराधिगमनं चैव विवाहानां च लक्षणम् ।
महायज्ञविधानं च श्राद्धकल्पं च शाश्वतम् ॥
वृत्तीनां लक्षणं चैव स्नातकस्य व्रतानि च ।
भक्ष्याभक्ष्यं च शौचं च द्रव्याणां शुद्धिमेव च ॥
स्त्रीधर्मयोगं तापस्यं मोक्षं संन्यासमेव च ।
राज्ञश्च धर्ममखिलं कर्मणां च विनिर्णयम् ॥
साक्षिप्रश्नविधानं च धर्मं स्त्रीपुंसयोरपि ।
विभागधर्मं द्यूतं च कण्टकानां च शोधनम् ॥ ११५ ॥
वैश्यशूद्रोपचारं च संकीर्णानां च संभवम् ।
आपद्धर्मं च वर्णानां प्रायश्चित्तविधिं तथा ॥
संसारगमनं चैव त्रिविधं कर्मसंभवम् ।
निःश्रेयसं कर्मणां च गुणदोषपरीक्षणम् ॥

देशधर्माञ्जातिधर्मान्कुलधर्मांश्च शाश्वतान् ।
पाषण्डगणधर्मांश्च शास्त्रे स्मिन्नुक्तवान्मनुः ॥
यथेदमुक्तवाञ्छास्त्रं पुरा पृष्टो मनुर्मया ।
तथेदं यूयमप्यद्य मत्सकाशान्निबोधत ॥

इति मानवे धर्मशास्त्रे भृगुप्रोक्तायां संहितायां
प्रथमो ध्यायः ॥

तथ कालिदासकृतावृतुसंहारे
वसन्तवर्णनः ॥

प्रफुल्लचूताङ्कुरतीक्ष्णसायको द्विरेफमालां विदधद्धनुर्गुणाम् ।
मनांसि भेत्तुं सुरतप्रसङ्गिनां वसन्तयोधः समुपागतः प्रिये ॥ १ ॥
द्रुमाः सपुष्पाः सलिलं सपद्मं स्त्रियः सकामाः पवनः सुगन्धिः ।
सुखाः प्रदोषा दिवसाश्च रम्याः सर्वं प्रिये चारुतरं वसन्ते ॥ २ ॥
वापीजलानां मणिमेखलानां शशाङ्कभासां प्रमदाजनानाम् ।
चूतद्रुमाणां कुसुमानतानां तनोति सौभाग्यमयं वसन्तः ॥ ३ ॥
स्तनेषु हाराः सितचन्दनार्द्रा मुखेषु ताम्बूलसुगन्धिवाताः ।
प्र यान्ति निःशङ्कमनङ्गसौख्यं विलासिनीनां जघनेषु काञ्च्यः ॥ ४ ॥
कुसुम्भरागारुणितैर्दुकूलैर्नितम्बविम्बानि विलासिनीनाम् ।
तन्वंशुकैः कुङ्कुमरागगौरैरलं क्रियन्ते स्तनमण्डलानि ॥ ५ ॥
कर्णेषु योग्यं नवकर्णिकारं केशेषु नीलेष्वलकेष्वशोकम् ।
शिखासु फुल्ला नवमल्लिकाश्च प्र यान्ति सङ्गं प्रमदा जनस्य ॥ ६ ॥
सपत्रलेखेषु विलासिनीनां वक्त्रेषु हेमाम्बुरुहोपमेषु ।
स्तनान्तरे मौक्तिकतुल्यरूपः स्वेदोद्गमो विस्तरतामुपैति ॥ ७ ॥
उल्लासयन्त्यः श्लथबन्धनानि गात्राणि कन्दर्पसमाकुलानि ।
समीपवर्तिष्वपि कामुकेषु समुत्सुका एव भवन्ति नार्यः ॥ ८ ॥
तनूनि पाण्डूनि सुकम्पितानि मुहुर्मुहुर्जृम्भणतत्पराणि ।
अङ्गान्यनङ्गः प्रमदाजनस्य करोत्यसौ प्रोषितभर्तृकस्य ॥ ९ ॥

नेत्रेषु लोलो मदिरालसेषु गण्डेषु पाण्डुः कठिनः स्तनेषु ।
मध्येषु नम्रो जघनेषु पीनः स्त्रीणामनङ्गो बहुधा स्थितो ऽद्य ॥१०॥
अङ्गानि निद्रालसविभ्रमाणि वाक्यानि किं चिन्मदिरालसानि ।
भ्रूक्षेपजिह्मानि विलोचनानि करोति कामः प्रमदाजनानाम् ॥११॥
प्रियङ्गुकालीयककुङ्कुमानि स्तनाङ्गरागेषु विचर्चितानि ।
आ सेव्यते चन्दनमङ्गनाभिर्मदालसाभिर्मृगनाभियुक्तम् ॥१२॥
गुरूणि वासांसि विहाय तूर्णं तनूनि लाक्षारसरञ्जितानि ।
सुगन्धिकालागुरुधूपितानि धत्ते जनः कामशरानुविद्धः ॥१३॥
पुंस्कोकिलश्चूतरसेन मत्तः प्रियामुखं चुम्बति सादरो ऽयम् ।
गुञ्जन्द्विरेफो ऽप्ययमम्बुजस्थः प्रियः प्रियायाः प्र करोति चाटुम् ॥१४॥
प्रबालताम्रस्तवकावनम्राश्चूतद्रुमाः पुष्पितचारुशाखाः ।
कुर्वन्ति कान्ते पवनावधूताः समुत्सुकत्वं मनसो ऽङ्गनानाम् ॥१५॥
आ मूलतो विद्रुमरागताम्राः सपल्लवं पुष्पचयं दधानाः ।
कुर्वन्त्यशोका हृदयं सशोकं निरीक्ष्यमाणा नवयौवनानाम् ॥१६॥

मत्तद्विरेफपरिचुम्बितचारुपुष्पा
मन्दानिलाकुलितचारुमृदुप्रबालाः ।
कुर्वन्ति कामिमनसां सहसोत्सुकत्वं
बालातिमुक्तकलिकाः समवेक्ष्यमाणाः ॥१७॥

कान्तामुखद्युतिमुषामचिरोद्गतानां
शोभां परां कुरुवकद्रुममञ्जरीणाम् ।
दृष्ट्वा प्रिये प्रियतमारहितस्य पुंसः
कन्दर्पबाणनिकरैर्व्यथितं हि चेतः ॥१८॥

आदीप्तवह्निसदृशैः पवनावधूतैः
सर्वत्र किंशुकवनैः कुसुमावनम्रैः ।

सद्यो वसन्तसमये समुपागते च
रक्तांशुका नववधूरिव भाति भूमिः ॥ १९ ॥
किं किंशुकैः शुकमुखच्छविभिर्न दग्धं
किं कर्णिकारकुसुमैर्न कृतं मनोज्ञम् ।
यत्कोकिलाः पुनरमी मधुरैर्वचोभि-
र्यूनां मनः सुवदने नियतं हरन्ति ॥ २० ॥
पुंस्कोकिलैः कलवचोभिरुपात्तहर्षैः
कूजद्भिरुन्मदकराणि वचांसि पुंसाम् ।
लज्जान्वितं सविनयं हृदयं क्षणेन
पर्याकुलं कुलगृहे पि कृतं वधूनाम् ॥ २१ ॥
आकम्पयन्कुसुमितां सहकारशाखां
विस्तारयन्परभृतस्य वचांसि दिक्षु ।
वायुर्वि वाति हृदयानि हरन्नराणां
नीहारपातविगमात्सुभगो वसन्ते ॥ २२ ॥
कुन्दैः सविभ्रमवधूहसितावदातैः
संशोभितान्युपवनानि मनोहराणि ।
चित्तं मुनेरपि हरन्ति निरस्तरागं
प्रायेण रागमलिनानि मनांसि पुंसाम् ॥ २३ ॥
आलम्बिहेमरसनाः स्तनसक्तहाराः
कन्दर्पदर्पशिथिलीकृतगात्रयष्ट्यः ।
मासे मधौ मधुरकोकिलभृङ्गनादै-
र्नार्यो हरन्ति हृदयं प्रसभं नराणाम् ॥ २४ ॥
नानामनोज्ञकुसुमद्रुमपुष्पिताग्रा-
न्हृष्टान्यपुष्टकुलशोभितसानुदेशान् ।

शैलेयजालपरिणद्धशिलातलान्ता-
न्दृष्ट्वा जनः क्षितिभृतो मदमेति सर्वः ॥ २५ ॥
नेत्रे नि मीलयति रोदिति याति मोहं
घ्राणं करेण वि रुणद्धि वि रौति चोच्चैः ।
कान्तावियोगपरिखेदितचित्तवृत्ति-
र्दृष्ट्वा जनः कुसुमितान्सहकारवृक्षान् ॥ २६ ॥
समदमधुकराणां कोकिलानां च नादैः
कुसुमितसहकारैः कर्णिकारैश्च रम्यैः ।
इषुभिरिव सुतीक्ष्णैर्मानसं कामिनीनां
तुदति कुसुमचापो मन्मथोद्दीपनाय ॥ २७ ॥
रुचिरकनककान्तं मुञ्चतः पुष्पवृन्दं
मृदुपवनविधूतान्पुष्पितांश्चूतवृक्षान् ।
अभिमुखमभिवीक्ष्य क्षामदेहो पि मार्गे
मदनशरसुविद्धो मोहमेति प्रवासी ॥ २८ ॥
परभृतकलगीतैर्ह्लादिभिः सद्वचांसि
स्मितदशनमयूखं कुन्दपुष्पप्रभाभिः ।
करकिशलयकान्तिं पल्लवैर्विद्रुमाभै-
रभि भवति वसन्तः कामिनीनामिदानीम् ॥ २९ ॥
कनककमलकान्तैराननैः पाण्डुगण्डै-
रुपरिनिहितहारैश्चन्दनार्द्रैः स्तनाग्रैः ।
मदजनितविलासैः सालसैर्दृष्टिपातै-
र्मुनिवरमपि नार्यः कामयन्ते वसन्ते ॥ ३० ॥
मधुसुरभिमुखाब्जं लोचने लोलतारे
नवकुरुवकपूर्णः केशपाशो मनोज्ञः ।

अतिगुरुकुचयुग्मं श्रोणिविम्बं तथैव
न भवति किमिदानीं योषितां ब्रूहि चारु ॥ ३१ ॥
आकम्पितानि हृदयानि मनस्विनीनां
वातैः प्रफुल्लसहकारकृताधिवासैः ।
उत्कूजितैः परभृतस्य मदाकुलस्य
श्रोत्रप्रियैर्मधुकरस्य च गीतशब्दैः ॥ ३२ ॥
रम्यप्रदोषसमयः स्फुटचन्द्रभासः
पुंस्कोकिलस्य विरुतं पवनः सुगन्धिः ।
मत्तालियूथविरुतं निशि सीधुपानं
सर्वं हि साधनमिदं कुसुमायुधस्य ॥ ३३ ॥
नीलाशोकविकल्पिकेशनिकरः कूजद्द्विरेफस्वनः
कुन्दापीडविशुद्धदन्तनिकरः प्रोत्फुल्लपद्माननः ।
चूतामोदसुगन्धिमन्दपवनः शृङ्गारदीक्षागुरुः
कल्पान्तं मदनप्रियो दिशतु वः पुष्पागमो मङ्गलम् ॥ ३४ ॥

इति कालिदासकृतावृतुसंहारे वसन्तवर्णनो नाम
षष्ठः सर्गः ॥

अथ भर्तृहरिकृतं नीतिशतकम् ॥

श्रीगणेशाय नमः ॥

दिक्कालाद्यनवच्छिन्नानन्तचिन्मात्रमूर्तये ।
स्वानुभूत्येकसाराय नमः शान्ताय तेजसे ॥ १ ॥

* * *

यां चिन्तयामि सततं मयि सा विरक्ता
सा चान्यमिच्छति जनं स जनो न्यसक्तः ।
अस्मत्कृते च परि तुष्यति का चिदन्या
धिक्तां च तं च मदनं च इमां च मां च ॥ २ ॥

* * *

अज्ञः सुखमाराध्यः सुखतरमा राध्यते विशेषज्ञः ।
ज्ञानलवदुर्विदग्धं ब्रह्मापि नरं न रञ्जयति ॥ ३ ॥

* * *

प्रसह्य मणिमुद्धरेन्मकरवक्त्रदंष्ट्राङ्कुरा-
त्समुद्रमपि सं तरेच्चपलदूर्मिमालाकुलम् ।
भुजङ्गमपि कोपितं शिरसि पुष्पवद्धारये-
न्न तु प्रतिनिविष्टमूर्खजनचित्तमा राधयेत् ॥ ४ ॥

* * *

लभेत सिकतासु तैलमपि यत्नतः पीडय-
न्पिवेच्च मृगतृष्णिकासु सलिलं पिपासार्दितः ।

कदा चिदपि पर्यटञ्शशविषाणमासादये-
न्न तु प्रतिनिविष्टमूर्खचित्तमाराधयेत् ॥ ५ ॥

* * *

व्यालं बालमृणालतन्तुभिरसौ रोद्धुं समुज्जृम्भते
छेत्तुं वज्रमणीञ्शिरीषकुसुमप्रान्तेन सं नह्यति ।
माधुर्यं मधुबिन्दुना रचयितुं क्षीराम्बुधेरीहते
नेतुं वाञ्छति यः सतां पथि खलान्सूक्तैः सुधास्यन्दिभिः ॥ ६ ॥

* * *

स्वायत्तमेकान्तहितं विधात्रा विनिर्मितं छादनमज्ञतायाः ।
विशेषतः सर्वविदां समाजे विभूषणं मौनमपण्डितानाम् ॥ ७ ॥

* * *

यदा किंचिज्ज्ञो हं द्विप इव मदान्धः समभवं
तदा सर्वज्ञो स्मीत्यभवदवलिप्तं मम मनः ।
यदा किं चित्किं चिद्बुधजनसकाशादधिगतं
तदा मूर्खो स्मीति ज्वर इव मदो मे व्यपगतः ॥ ८ ॥

* * *

कृमिकुलचितं लालाक्लिन्नं विगन्धि जुगुप्सितं
निरुपमरसं प्रीत्या खादन्नरास्थि निरामिषम् ।
सुरपतिमपि श्वा पार्श्वस्थं विलोक्य न शङ्कते
नहि गणयति क्षुद्रो जन्तुः परिग्रहफल्गुताम् ॥ ९ ॥

* * *

शिरः शार्वं स्वर्गात्पतति शिरसो तः क्षितिधरं
महीध्राडुत्तुङ्गादवनिमवनेश्चापि जलधिम् ।

अधोधो गङ्गेयं पदमुपगता स्तोकमथ वा
विवेकभ्रष्टानां भवति विनिपातः शतमुखः ॥ १० ॥

* * *

वरं पर्वतदुर्गेषु भ्रान्तं वनचरैः सह ।
न मूर्खजनसंसर्गः सुरेन्द्रभवनेष्वपि ॥ ११ ॥

* * *

शास्त्रोपस्कृतशब्दसुन्दरगिरः शिष्योपदेशागमा
विख्याताः कवयो वसन्ति विषये यस्य प्रभोर्निर्धनाः ।
तज्जाड्यं वसुधाधिपस्य सुधियो ह्यर्थं विनापीश्वराः
कुत्स्याः स्यु कुपरीक्षकैर्हि मणयो यैर्घ्यतः पातिताः ॥ १२ ॥

* * *

हर्तुर्याति न गोचरं किमपि सं पुष्णाति यत्सर्वदा-
प्यर्थिभ्यः प्रतिपद्यमानमनिशं प्राप्नोति वृद्धिं पराम् ।
कल्पान्तेष्वपि न प्र याति निधनं विद्याख्यमन्तर्धनं
येषां तान्प्रति मानमुज्झत नृपाः कस्तैः सह स्पर्धते ॥ १३ ॥

* * *

अधिगतपरमार्थान्पण्डितान्मावमंस्था-
स्तृणमिव लघु लक्ष्मीर्नैव तान्सं रुणद्धि ।
अभिनवमदलेखाश्यामगण्डस्थलीनां
न भवति बिसतन्तुर्वारणं वारणानाम् ॥ १४ ॥

* * *

अम्भोजिनीवननिवासविलासमेव हंसस्य हन्तु नितरां कुपितो विधाता।
न त्वस्य दुग्धजलभेदविधौ प्रसिद्धां वैदग्धकीर्त्तिमपहर्तुमसौ समर्थः ॥ १५ ॥

* * *

केयूरा न विभूषयन्ति पुरुषं हारा न चन्द्रोज्ज्वला
न स्नानं न विलेपनं न कुसुमं नालंकृता मूर्धजाः।
वाण्येका समलंकरोति पुरुषं या संस्कृता धार्यते
क्षीयन्ते खिलभूषणानि सततं वाग्भूषणं भूषणम्॥१६॥

* * *

विद्या नाम नरस्य रूपमधिकं प्रच्छन्नगुप्तं धनं
विद्या भोगकरी यशःसुखकरी विद्या गुरूणां गुरुः।
विद्या बन्धुजनो विदेशगमने विद्या परं दैवतं
विद्या राजसु पूजिता शुचि धनं विद्याविहीनः पशुः॥१७॥

* * *

क्षान्तिश्चेत्कवचेन किं किमरिभिः क्रोधो स्ति चेद्देहिनां
ज्ञातिश्चेदनलेन किं यदि सुहृद्दिव्यौषधैः किं फलम्।
किं सर्पैर्यदि दुर्जनाः किमु धनैर्विद्यानवद्या यदि
व्रीडा चेत्किमु भूषणैः सुकविता यद्यस्ति राज्येन किम्॥१८॥

* * *

दाक्षिण्यं स्वजने दया परिजने शाठ्यं सदा दुर्जने
प्रीतिः साधुजने नयो नृपजने विद्वज्जनेष्वार्जवम्।
शौर्यं शत्रुजने क्षमा गुरुजने नारीजने धूर्तता
ये चैवं पुरुषाः कलासु कुशलास्तेष्वेव लोकस्थितिः॥१९॥

* * *

जाड्यं धियो हरति सिञ्चति वाचि सत्यं
मानोन्नतिं दिशति पापमपाकरोति।

चेतः प्र सादयति दिक्षु तनोति कीर्त्तिं
सत्संगतिः कथय किं न करोति पुंसाम् ॥२०॥

* * *

जयन्ति ते सुकृतिनो रससिद्धाः कवीश्वराः ।
नास्ति येषां यशःकाये जरामरणजं भयम् ॥२१॥

* * *

क्षुत्क्षामो पि जराकृशो पि शिथिलप्राणो पि कष्टां दशां
आपन्नो पि विपन्नदीधितिरपि प्राणेषु नश्यत्स्वपि ।
मत्तेभेन्द्रविभिन्नकुम्भकवलग्रासैकबद्धस्पृहः
किं जीर्णं तृणमत्ति मानमहतामग्रेसरः केशरी ॥२२॥

* * *

स्वल्पं स्नायुवसावशेषमलिनं निर्मांसमप्यस्थिकं
श्वा लब्ध्वा परितोषमेति न च तत्तस्य क्षुधाशान्तये ।
सिंहो जम्बुकमङ्कमागतमपि त्यक्त्वा नि हन्ति द्विपं
सर्वः कृच्छ्रगतो पि वाञ्छति जनः सत्वानुरूपं फलम्॥२३॥

* * *

परिवर्तिनि संसारे मृतः को वा न जायते ।
स जातो येन जातेन याति वंशः समुन्नतिम् ॥२४॥

* * *

कुसुमस्तवकस्येव द्वयी वृत्तिर्मनस्विनः ।
मूर्ध्नि वा सर्वलोकस्य वि शीर्येत वने थ वा ॥२५॥

* * *

लाङ्गूलचालनमधश्चरणावपातं भूमौ निपत्य वदनोदरदर्शनं च ।
श्वा पिण्डदस्य कुरुते गजपुंगवस्तु धीरं विलोकयति चाटुशतैश्च भुङ्क्ते ॥२६॥

* * *

सन्त्यन्ये पि बृहस्पतिप्रभृतयः संभाविताः पञ्चका-
स्तान्प्रत्येष विशेषविक्रमरुची राहुर्न वैरायते ।
द्वावेव ग्रसते दिनेश्वरनिशाप्राणेश्वरौ भासुरौ
भ्रान्तः पर्वणि पश्य दानवपतिः शीर्षावशेषीकृतः ॥२७॥

* * *

वहति भुवनश्रेणीं शेषः फणाफलकस्थितां
कमठपतिना मध्येपृष्ठं सदा स च धार्यते ।
तमपि कुरुते क्रोडाधीनं पयोधिरनादरा-
दहह महतां निःसीमानश्चरित्रविभूतयः ॥२८॥

* * *

वरं पक्षच्छेदः समदमघवन्मुक्तकुलिश-
प्रहारैरुद्गच्छद्बहुलदहनोद्गारगुरुभिः ।
तुषाराद्रेः सूनोरहह पितरि क्लेशविवशे
न चासौ संपातः पयसि पयसां पत्युरुचितः ॥२९॥

* * *

यदचेतनो पि पादैः स्पृष्टः प्रज्वलति सवितुरतिकान्तः ।
तत्तेजस्वी पुरुषः परकृतनिकृतं कथं सहते ॥३०॥

* * *

सिंहः शिशुरपि नि पतति मदमलिनकपोलभित्तिषु गजेषु ।
प्रकृतिरियं सत्ववतां न खलु वयस्तेजसो हेतुः ॥३१॥

* * *

जातिर्यातु रसातलं गुणगणास्तस्याप्यधो गच्छतां
शीलं शैलतटात्पतत्वभिजनः सं दह्यतां वह्निना ।
शौर्ये वैरिणि वज्रमाशु निपतत्वर्थस्तु नः केवलं
येनैकेन विना गुणास्तृणलवप्रायाः समस्ता इमे ॥ ३२ ॥

* * *

यस्यास्ति वित्तं स नरः कुलीनः स पण्डितः स श्रुतवान्गुणज्ञः ।
स एव वक्ता स च दर्शनीयः सर्वे गुणाः काञ्चनमाश्रयन्ति ॥ ३३ ॥

* * *

दुर्मन्त्रान्नृपतिर्विनश्यति यतिः सङ्गात्सुतो लालना-
द्विप्रोऽनध्ययनात्कुलं कुतनयाच्छीलं खलोपासनात् ।
ह्रीर्मद्यादनवेक्षणादपि कृषिः स्नेहः प्रवासाश्रया-
न्मैत्री चाप्रणयात्समृद्धिरनयात्त्यागात्प्रमादाद्धनम् ॥ ३४ ॥

* * *

दानं भोगो नाशस्तिस्रो गतयो भवन्ति वित्तस्य ।
यो न ददाति न भुङ्क्ते तस्य तृतीया गतिर्भवति ॥ ३५ ॥

* * *

मणिः शाणालीढः समरविजयी हेतिनिहतो
मदक्षीणो नागः शरदि सरितः श्यानपुलिनाः ।
कलाशेषश्चन्द्रः सुरतमृदिता बालवनिता
न निम्नाः शोभन्ते गलितविभवाश्चार्थिषु जनाः ॥ ३६ ॥

* * *

परिक्षीणः कश्चित्स्पृहयति यवानां प्रसृतये
स पश्चात्संपूर्णः कलयति धरित्रीं तृणसमाम् ।

अतश्चानेकान्ता गुरुलघुतयार्थेषु धनिनां
अवस्था वस्तूनि प्रथयति च संकोचयति च ॥ ३७ ॥

* * *

राजन्दुधुक्षसि यदि क्षितिधेनुमेतां तेनाद्य वत्समिव लोकमिमं पुषाण।
तस्मिंश्च सम्यगनिशं परिपोष्यमाणे नानाफलैः फलति कल्पलतेव भूमिः ॥ ३८ ॥

* * *

सत्यानृता च परुषा प्रियवादिनी च हिंस्रा दयालुरपि चार्थपरा वदान्या।
नित्यव्यया प्रचुरनित्यधनागमा च वाराङ्गनेव नृपनीतिरनेकरूपा॥ ३९ ॥

* * *

आज्ञा कीर्त्तिः पालनं ब्राह्मणानां दानं भोगो मित्रसंरक्षणं च ।
येषामेते षड्गुणा न प्रवृत्ताः को ऽर्थस्तेषां पार्थिवोपाश्रयेण ॥ ४० ॥

* * *

यद्धात्रा निजभालपट्टलिखितं स्तोकं महद्वा फलं
तत्प्राप्नोति मरुस्थले ऽपि नियतं मेरौ च नातो ऽधिकम् ।
तद्धीरो भव वित्तवत्सु कृपणां वृत्तिं वृथा मा कृथाः
कूपे पश्य पयोनिधावपि घटो गृह्णाति तुल्यं जलम् ॥ ४१ ॥

* * *

अकरुणत्वमकारणविग्रहः परधनाय रतिः परयोषिति ।
सुजनबन्धुजनेष्वसहिष्णुता प्रकृतिसिद्धमिदं हि दुरात्मनाम् ॥ ४२ ॥

* * *

दुर्जनः परिहर्तव्यो विद्ययालंकृतो ऽपि सन् ।
मणिना भूषितः सर्पः किमसौ न भयंकरः ॥ ४३ ॥

* * *

जाड्यं ह्रीमति गण्यते व्रतरुचौ दम्भः शुचौ कैतवं
शूरे निर्घृणता मुनौ विमतिता दैन्यं प्रियालापिनि ।
तेजस्विन्यवलिप्तता मुखरता वक्तर्यशक्तिः स्थिरे
तत्को नाम गुणो भवेत्सुगुणिनां यो दुर्जनैर्नाङ्कितः ॥ ४४ ॥

* * *

लोभश्चास्ति गुणेन किं पिशुनता यद्यस्ति किं पातकैः
सत्यं चेत्तपसा च किं शुचि मनो यद्यस्ति तीर्थेन किम् ।
सौजन्यं यदि किं निजैः स्वमहिमा यद्यस्ति किं मण्डनैः
सद्विद्या यदि किं धनैरपयशो यद्यस्ति किं मृत्युना ॥ ४५ ॥

* * *

शशी दिवसधूसरो गलितयौवना कामिनी
सरो विगतवारिजं मुखमनक्षरं स्वाकृतेः ।
प्रभुर्धनपरायणः सततदुर्गतः सज्जनो
नृपाङ्गनगतः खलो मनसि सप्त शल्यानि मे ॥ ४६ ॥

* * *

न कश्चिच्चण्डकोपानामात्मीयो नाम भूभुजाम् ।
होतारमपि जुह्वन्तं स्पृष्टो दहति पावकः ॥ ४७ ॥

* * *

मौनान्मूकः प्रवचनपटुर्वातुलो जल्पको वा
धृष्टः पार्श्वे स भवति जनो दूरतश्चाप्रगल्भः ।
क्षान्त्या भीरुर्यदि न सहते प्रायशो नाभिजातः
सेवाधर्मः परमगहनो योगिनामप्यगम्यः ॥ ४८ ॥

* * *

उद्भासिताखिलखलस्य विशृङ्खलस्य प्राग्जातविस्तृतनिजाधमकर्मवृत्तेः।
दैवादवाप्तविभवस्य गुणद्विषो ऽस्य नीचस्य गोचरगतैः सुखमास्यते कैः ॥४९॥

* * *

आरम्भगुर्वी क्षयिणी क्रमेण लघ्वी पुरा वृद्धिमती च पश्चात्।
दिनस्य पूर्वार्धपरार्धभिन्ना छायेव मैत्री खलसज्जनानाम् ॥५०॥

* * *

मृगमीनसज्जनानां तृणजलसंतोषविहितवृत्तीनाम्।
लुब्धकधीवरपिशुना निष्कारणवैरिणो जगति ॥५१॥

* * *

वाञ्छा सज्जनसंगमे परगुणे प्रीतिर्गुरौ नम्रता
विद्यायां व्यसनं स्वयोषिति रतिर्लोकापवादाद्भयम्।
भक्तिः शूलिनि शक्तिरात्मदमने संसर्गमुक्तिः खले
एते यत्र वसन्ति निर्मलगुणास्तेभ्यो नरेभ्यो नमः ॥५२॥

* * *

विपदि धैर्यमथाभ्युदये क्षमा सदसि वाक्पटुता युधि विक्रमः।
यशसि चाभिरुचिर्व्यसनं श्रुतौ प्रकृतिसिद्धमिदं हि महात्मनाम् ॥५३॥

* * *

प्रदानं प्रच्छन्नं गृहमुपगते संभ्रमविधिः
प्रियं कृत्वा मौनं सदसि कथनं चाप्युपकृतेः।
अनुत्सेको लक्ष्म्यां निरभिभवसाराः परकथाः
सतां केनोद्दिष्टं विषममसिधाराव्रतमिदम् ॥५४॥

* * *

करे श्लाघ्यस्त्यागः शिरसि गुरुपादप्रणयिता ।
मुखे सत्या वाणी विजय्यभुजयोर्वीर्य्यमतुलम् ।
हृदि स्वस्था वृत्तिः श्रुतमधिगतं च श्रवणयो-
र्विनाप्यैश्वर्येण प्रकृतिमहतां मण्डनमिदम् ॥५५॥

* * *

संपत्सु महतां चित्तं भवत्युत्पलकोमलम् ।
आपत्सु च महाशैलशिलासंघातकर्कशम् ॥५६॥

* * *

संतप्तायसि संस्थितस्य पयसो नामापि न ज्ञायते
मुक्ताकारतया तदेव नलिनीपत्त्रस्थितं राजते ।
स्वात्यां सागरशुक्तिमध्यपतितं तन्मौक्तिकं जायते
प्रायेणाधममध्यमोत्तमगुणाः संसर्गतो जायते ॥५७॥

* * *

प्रीणाति यः सुचरितैः पितरं स पुत्रः
यद्भर्तुरेव हितमिच्छति तत्कलत्रम् ।
तन्मित्रमापदि सुखे च समक्रियं य-
देतत्त्रयं जगति पुण्यकृतो लभन्ते ॥५८॥

* * *

नम्रत्वेनोन्नमन्तः परगुणनुतिभिः स्वान्गुणान्ख्यापयन्तः
स्वार्थान्संपादयन्तो विगतपृथुतरारम्भयत्नैः परार्थे ।
क्षान्त्यैवाक्षेपरुक्षाक्षरमुखरमुखान्दुर्मुखान्दूषयन्तः
सन्तः साश्चर्यचर्या जगति बहुमताः कस्य नाभ्यर्थनीयाः ॥५९॥

* * *

प्राणाघातान्निवृत्तिः परधनहरणे संयमः सत्यवाक्यं
काले शक्त्या प्रदानं युवतिजनकथामूकभावः परेषाम् ।
तृष्णास्रोतोविभङ्गो गुरुषु च विनयः सर्वभूतानुकम्पा
सामान्यः सर्वशास्त्रेष्वनुपहतविधिः श्रेयसामेव पन्थाः ॥६०॥

* * *

असन्तो नाभ्यर्थ्याः सुहृदपि न याच्यः कृशधनः
प्रिया न्याय्या वृत्तिर्मलिनमसुभङ्गे प्यसुकरम् ।
विपद्युच्चैःस्थेयं पदमनुविधेयं च महतां
सतां केनोद्दिष्टं विषममसिधाराव्रतमिदम् ॥६१॥

* * *

भवन्ति नम्रास्तरवः फलोद्गमैर्नवाम्बुभिर्भूरिविलम्बिनो घनाः ।
अनुद्धताः सत्पुरुषाः समृद्धिभिः स्वभाव एवैष परोपकारिणाम् ॥६२॥

* * *

श्रोत्रं श्रुतेनैव न कुण्डलेन दानेन पाणिर्न तु कङ्कणेन ।
वि भाति कायः करुणापराणां परोपकारेण न चन्दनेन ॥६३॥

* * *

पापान्निवारयति योजयते हिताय गुह्यानि गूहति गुणान्प्रकटी करोति।
आपद्गतं च न जहाति ददाति काले सन्मित्रलक्षणमिदं प्र वदन्ति
सन्तः ॥६४॥

* * *

पद्माकरं दिनकरो विकची करोति चन्द्रो वि काशयति कैरवचक्रवालम्।
नाभ्यर्थितो जलधरो पि जलं ददाति सन्तः स्वयं परहितेषु कृताभियो-
गाः ॥६५॥

* * *

एते सत्पुरुषाः परार्थघटकाः स्वार्थं परित्यज्य ये
सामान्यास्तु परार्थमुद्यमभृतः स्वार्थाविरोधेन ये ।
ते मी मानुषराक्षसाः परहितं स्वार्थाय विघ्नन्ति ये
ये तु घ्नन्ति निरर्थकं परहितं ते के न जानीमहे ॥ ६६ ॥

* * *

क्षीरेणात्मगतोदकाय हि गुणा दत्ताः पुरा ते खिलाः
क्षीरे तापमवेक्ष्य तेन पयसा ह्यात्मा कृशानौ हुतः ।
गन्तुं पावकमुन्मनस्तदभवद्दृष्ट्वा तु मित्रापदं
युक्तं तेन जलेन शाम्यति सतां मैत्री पुनस्त्वीदृशी ॥ ६७ ॥

* * *

इतः स्वपिति केशवः कुलमितस्तदीयद्विषां
इतश्च शरणार्थिनः शिखरिपक्षिणः शेरते ।
इतो पि बडवानलः सह समस्तसंवर्तकै-
रहो विततमूर्जितं भरसहं च सिन्धोर्वपुः ॥ ६८ ॥

* * *

किं कूर्मस्य भरव्यथा न वपुषि क्ष्मां न क्षिपत्येष य-
त्किं वा नास्ति परिश्रमो दिनपतेरास्ते न यन्निश्चलः ।
किं त्वङ्गीकृतमुत्सृजन्न मनसा श्लाघ्यो जनो लज्जते
निर्वाहः प्रतिपन्नवस्तुषु सतामेतद्धि गोत्रव्रतम् ॥ ६९ ॥

* * *

तृष्णां छिन्धि भज क्षमां जहि मदं पापे रतिं मा कृथाः
सत्यं ब्रूह्यनु याहि साधुपदवीं सेवस्व विद्वज्जनान् ।

मान्यान्मानय विद्विषोऽप्यनुनय प्रच्छादय स्वान्गुणा-
न्कीर्त्तिं पालय दुःखिते कुरु दयामेतत्सतां लक्षणम् ॥७०॥

* * *

मनसि वचसि कायेपुण्यपीयूषपूर्णा-
स्त्रिभुवनमुपकारश्रेणिभिः प्रीणयन्तः ।
परगुणपरमाणुं पर्वतीकृत्य नित्यं
निजहृदि विकशन्तः सन्ति सन्तः कियन्तः ॥७१॥

* * *

रत्नैर्महार्हैस्तुतुषुर्न देवा न भेजिरे भीमविषेण भीतिम् ।
सुधां विना न प्रययुर्विरामं न निश्चितार्थाद्विरमन्ति धीराः ॥७२॥

* * *

प्रारभ्यते न खलु विघ्नभयेन नीचैः
प्रारभ्य विघ्नविहता विरमन्ति मध्याः ।
विघ्नैः पुनःपुनरपि प्रतिहन्यमानाः
प्रारब्धमुत्तमजना न परित्यजन्ति ॥७३॥

* * *

आलस्यं हि मनुष्याणां शरीरस्थो महान्रिपुः ।
नास्त्युद्यमसमो बन्धुः कुर्वाणो नावसीदति ॥७४॥

* * *

कदर्थितस्यापि हि धैर्यवृत्तेर्न शक्यते धैर्यगुणः प्रमार्ष्टुम् ।
अधोमुखस्यापि कृतस्य वह्नेर्नाधः शिखा याति कदा चिदेव ॥७५॥

* * *

कान्ताकटाक्षविशिखा न खनन्ति यस्य
चित्तं न निर्दहति कोपकृशानुतापः ।
कर्षन्ति भूरिविषयाश्च न लोभपाशा
लोकत्रयं जयति कृत्स्नमिदं स वीरः ॥७६॥

* * *

वरं तुङ्गाच्छृङ्गाद्गुरुशिखरिणः क्वापि पुलिने
पतित्वायं कायः कठिनदृषदन्तर्विदलितः ।
वरं न्यस्तो हस्तः फणिपतिमुखे तीक्ष्णदशने
वरं वह्नौ पातस्तदपि न कृतः शीलविलयः ॥७७॥

* * *

वह्निस्तस्य जलायते जलनिधिः कुल्यायते तत्क्षणा-
न्मेरुः स्वल्पशिलायते मृगपतिः सद्यः कुरङ्गायते ।
व्यालो माल्यगुणायते विषरसः पीयूषवर्षायते
यस्याङ्गे खिललोकवल्लभतमं शीलं समुन्मीलति॥७८॥

* * *

क्व चिद्भूमौ शय्या क्व चिदपि च पर्यङ्कशयनं
क्व चिच्छाकाहारः क्व चिदपि च शाल्योदनरुचिः ।
क्व चित्कन्थाधारी क्व चिदपि च दिव्याम्बरधरो
मनस्वी कार्यार्थी न गणयति दुःखं न च सुखम्॥७९॥

* * *

ऐश्वर्यस्य विभूषणं सुजनता शौर्यस्य वाक्संयमो
ज्ञानस्योपशमः शमस्य विनयो वित्तस्य पात्रे व्ययः ।

अक्रोधस्तपसः क्षमा प्रभवितुर्धर्मस्य निर्व्याजता
सर्वेषामपि सर्वकारणमिदं शीलं परं भूषणम् ॥ ८० ॥

* * *

निन्दन्तु नीतिनिपुणा यदि वा स्तुवन्तु
लक्ष्मीः समाविशतु गच्छतु वा यथेष्टम् ।
अद्यैव वा मरणमस्तु युगान्तरे वा
न्याय्यात्पथः प्रविचलन्ति पदं न धीराः ॥ ८१ ॥

* * *

भग्नाशस्य करण्डपीडिततनोर्म्लानेन्द्रियस्य क्षुधा
कृत्वाखुर्विवरं स्वयं निपतितो नक्तं मुखे भोगिनः ।
तृप्तस्तत्पिशितेन सत्वरमसौ तेनैव यातः पथा
स्वस्थास्तिष्ठत दैवमेव हि नृणां वृद्धौ क्षये कारणम् ॥ ८२ ॥

* * *

पतितो पि कराघातैरुत्पतत्येव कन्दुकः ।
प्रायेण साधुवृत्तीनामस्थायिन्यो विपत्तयः ॥ ८३ ॥

* * *

छिन्नो पि रोहति तरुः क्षीणो प्युप चीयते पुनश्चन्द्रः ।
इति विमृशन्तः सन्तः सं तप्यन्ते न ते विपदा ॥ ८४ ॥

* * *

नेता यत्र बृहस्पतिः प्रहरणं वज्रं सुराः सैनिकाः
स्वर्गो दुर्गमनुग्रहः खलु हरेरैरावतो वाहनः ।
इत्यैश्वर्यबलान्वितो पि बलभिद्भग्नः परैः सङ्गरे
तद्युक्तं ननु दैवमेव शरणं धिग्धिग्वृथा पौरुषम् ॥ ८५ ॥

* * *

खल्वाटो दिवसेश्वरस्य किरणैः संतापितो मस्तके
वाञ्छन्देशमनातपं विधिवशाद्बिल्वस्य मूलं गतः।
तत्राप्यस्य महाफलेन पतता भग्नं सशब्दं शिरः
प्रायो गच्छति यत्र भाग्यरहितस्तत्रैव यान्त्यापदः॥८६॥

* * *

गजभुजङ्गमयोरपि बन्धनं शशिदिवाकरयोर्ग्रहपीडनम्।
मतिमतां च विलोक्य दरिद्रतां विधिरहो बलवानिति मे मतिः॥८७॥

* * *

सृजति तावदशेषगुणाकरं पुरुषरत्नमलंकरणं भुवः।
तदपि तत्क्षणभङ्गकरोति चेदहह कष्टमपण्डितता विधेः॥८८॥

* * *

पत्रं नैव यदा करीरविटपे दोषो वसन्तस्य किं
नोलूको प्यवलोकते यदि दिवा सूर्यस्य किं दूषणम्।
धारा नैव पतन्ति चातकमुखे मेघस्य किं दूषणं
यत्पूर्वं विधिना ललाटलिखितं तन्मार्जितुं कः क्षमः॥८९॥

* * *

दैवेन प्रभुणा स्वयं जगति यद्यस्य प्रमाणीकृतं
तत्तस्योप नयेन्मनागपि महान्नैवाश्रयः कारणम्।
सर्वाशापरिपूरके जलधरे वर्षत्यपि प्रत्यहं
सूक्ष्मा एव पतन्ति चातकमुखे द्वित्राः पयोबिन्दवः॥९०॥

* * *

मज्जत्वम्भसि यातु मेरुशिखरं शत्रुं जयत्वाहवे
वाणिज्यं कृषिसेवनादिसकला विद्याः कलाः शिक्षतु।

आकाशं विपुलं प्र यातु खगवत्कृत्वा प्रयत्नं परं
नाभाव्यं भवतीह कर्मवशतो भाव्यस्य नाशः कुतः ॥ ११ ॥

* * *

नमस्यामो देवान्ननु हतविधेस्ते पि वशगा
विधिर्वन्द्यः सो पि प्रतिनियतकर्मैकफलदः ।
फलं कर्मायत्तं यदि किममरैः किं च विधिना
नमस्तत्कर्मभ्यो विधिरपि न येभ्यः प्रभवति ॥ १२ ॥

* * *

ब्रह्मा येन कुलालवन्नियमितो ब्रह्माण्डभाण्डोदरे
विष्णुर्येन दशावतारगहने क्षिप्तो महासंकटे ।
रुद्रो येन कपालपाणिपुटके भिक्षाटनं कारितः
सूर्यो भ्राम्यति नित्यमेव गगने तस्मै नमः कर्मणे ॥ १३ ॥

* * *

नैवाकृतिः फलति नैव कुलं न शीलं
विद्यापि नैव न च यत्नकृतापि सेवा ।
भाग्यानि पूर्वतपसा खलु संचितानि
काले फलन्ति पुरुषस्य यथैव वृक्षाः ॥ १४ ॥

* * *

वने रणे शत्रुजलाग्निमध्ये महार्णवे पर्वतमस्तके वा ।
सुप्तं प्रमत्तं विषमस्थितं वा रक्षन्ति पुण्यानि पुराकृतानि ॥ १५ ॥

* * *

या साधूंश्च खलान्करोति विदुषो मूर्खान्हितान्द्वेषिणः
प्रत्यक्षं कुरुते परोक्षममृतं हालाहलं तत्क्षणात् ।

तामाराधय सत्क्रियां भगवतीं भोक्तुं फलं वाञ्छितं
हे साधो व्यसनैर्गुणेषु विफलेष्वास्थां वृथा मा कृथाः ॥९६॥

* * *

गुणवदगुणवद्वा कुर्वता कार्यमादौ
परिणतिरवधार्या यत्नतः पण्डितेन ।
अतिरभसकृतानां कर्मणामा विपत्ते-
र्भवति हृदयदाही शल्यतुल्यो विपाकः ॥९७॥

* * *

स्थाल्यां वैडूर्यमय्यां पचति तिलखलिं चन्दनैरिन्धनौघैः
सौवर्णैर्लाङ्गलाग्रैर्विलिखति वसुधामर्कमूलस्य हेतोः ।
छित्वा कर्पूरखण्डान्वृतिमिह कुरुते कोद्रवाणां समन्ता-
त्प्राप्येमां कर्मभूमिं न चरति मनुजो यस्तपो मन्दभाग्यः ॥९८॥

* * *

भीमं वनं भवति तस्य पुरं प्रधानं
सर्वो जनो सुजनतामुप याति तस्य ।
कृत्स्ना च भूर्भवति संनिधिरत्नपूर्णा
यस्यास्ति पूर्वसुकृतं विपुलं नरस्य ॥९९॥

* * *

लज्जागुणौघजननीं जननीमिव स्वां
अत्यन्तशुद्धहृदयामनुवर्तमानाः ।
तेजस्विनः सुखमसूनपि संत्यजन्ति
सत्यव्रतव्यसनिनो न पुनः प्रतिज्ञाम् ॥१००॥

इति श्रीभर्तृहरिकृतं नीतिशतकं समाप्तम् ॥

अथ श्रीभारविकृतौ किरातार्जुनीये महाकाव्ये हिमवद्वर्णनं नाम पञ्चमः सर्गः ॥

अथ जयाय नु मेरुमहीभृतो रभसया नु दिगन्तदिदृक्षया ।
अभि ययौ स हिमाचलमुच्छ्रितं समुदितं नु विलङ्घयितुं नभः ॥ १ ॥
तपनमण्डलदीपितमेकतः सततनैशतमोवृतमन्यतः ।
हसितभिन्नतमिस्रचयं पुरः शिवमिवानुगतं गजचर्मणा ॥ २ ॥
क्षितिनभःसुरलोकनिवासिभिः कृतनिकेतमदृष्टपरस्परैः ।
प्रथयितुं विभुतामभिनिर्मितं प्रतिनिधिं जगतामिव शम्भुना ॥ ३ ॥
भुजगराजसितेन नभःश्रिता कनकराजिविराजितसानुना ।
समुदितं निचयेन तडित्वतीं लघयता शरदम्बुदसंहतिम् ॥ ४ ॥
मणिमयूखचयांशुकभासुराः सुरवधूपरिभुक्तलतागृहाः ।
दधतमुच्चशिलान्तरगोपुराः पुर इवोदितपुष्पवना भुवः ॥ ५ ॥
अविरतोज्झितवारिविपाण्डुभिर्विरहितैरचिरद्युतितेजसा ।
उदितपक्षमिवारतनिःस्वनैः पृथुनितम्बविलम्बिभिरम्बुदैः ॥ ६ ॥
दधतमाकरिभिः करिभिः क्षतैस्समवतारसमैरसमैस्तटैः ।
विविधकामहिता महिताम्भसः स्फुटसरोजवना जवना नदीः ॥ ७ ॥
नवविनिद्रजपाकुसुमत्विषां द्युतिमतां निकरेण महाश्मनाम् ।
विहितसान्ध्यमयूखमिव क्व चिन्निचितकाञ्चनभित्तिषु सानुषु ॥ ८ ॥
पृथुकदम्बकदम्बकराजितं ग्रथितमालतमालवनाकुलम् ।
लघुतुषारतुषारजलश्च्युतं धृतसदानसदाननदन्तिनम् ॥ ९ ॥

रहितरत्नचयान्न शिलोच्चयानपलताभवना न दरीभुवः ।
विपुलिनाम्बुरुहा न सरिद्वधूरकुसुमान्दधतं न महीरुहः ॥ १० ॥
व्यथितसिन्धुमनीरसनैः शनैरमरलोकवधूजघनैर्घनैः ।
फणभृतामभितो विततं ततं दयितरम्यलतावकुलैः कुलैः ॥ ११ ॥
ससुरचापमनेकमणिप्रभैरपपयोविशदं हिमपाण्डुभिः ।
अविचलं शिखरैरुपबिभ्रतं ध्वनितसूचितमम्बुमुचां चयम् ॥ १२ ॥
विकचवारिरुहं दधतं सरः सकलहंसगणं शुचि मानसम् ।
शिवमगात्मजया च कृतेर्ष्यया सकलहं सगणं शुचिमानसम् ॥ १३ ॥
ग्रहविमानगणानभितो दिवं ज्वलयतौषधिजेन कृशानुना ।
मुहुरनुस्मरयन्तमनुक्षपं त्रिपुरदाहमुमापतिसेविनः ॥ १४ ॥
विततशीकरराशिभिरुच्छ्रितैरुपलरोधविवर्तिभिरम्बुभिः ।
दधतमुन्नतसानुसमुद्धतां धृतसितव्यजनामिव जाह्नवीम् ॥ १५ ॥
अनुचरेण धनाधिपतेरथो नगविलोकनविस्मितमानसः ।
स जगदे वचनं प्रियमादरान्मुखरतावसरे हि विराजते ॥ १६ ॥
अलमेष विलोकितः प्रजानां सहसा संततिमंहसां विहन्तुम् ।
घनवर्त्म सहस्रधेव कुर्वन्हिमगौरैरचलाधिपः शिरोभिः ॥ १७ ॥
इह दुरधिगमैः किं चिदेवागमैः सततमसुतरं वर्णयन्त्यन्तरम् ।
अमुमतिविपिनं वेद दिग्व्यापिनं पुरुषमिव परं पद्मयोनिः परम् ॥ १८ ॥
रुचिरपल्लवपुष्पलतागृहैरुपलसज्जलजैर्जलराशिभिः ।
नयति संततमुत्सुकतामयं धृतिमतीरुपकान्तमपि स्त्रियः ॥ १९ ॥
सुलभैः सदा नयवतायवता निधिगुह्यकाधिपरमैः परमैः ।
अमुना धनैः क्षितिभृतातिभृता समतीत्य भाति जगती जगती ॥ २० ॥
अखिलमिदममुष्य गौरीगुरोस्त्रिभुवनमपि नैति मन्ये तुलाम् ।
अधि वसति सदा यदेनं जनैरविदितविभवो भवानीपतिः ॥ २१ ॥

वीतजन्मजरसं परं शुचि ब्रह्मणः पदमुपैतुमिच्छताम् ।
आगमादिव तमोपहादितः संभवन्ति मतयो भवच्छिदः ॥ २२ ॥
दिव्यस्त्रीणां सचरणलाक्षारागा रागायाते निपतितपुष्पापीडाः ।
पीडाभाजः कुसुमचिताः साशंसं शंसन्त्यस्मिन्सुरतविशेषं शय्याः ॥ २३ ॥
गुणसंपदा समधिगम्य परं महिमानमत्र महिते जगताम् ।
नयशालिनि श्रिय इवाधिपतौ विरमन्ति न स्खलितुमोषधयः ॥ २४ ॥
कुररीगणः कृतरवस्तरवः कुसुमानताः सकमलं कमलम् ।
इह सिन्धवश्च वरणावरणाः करिणां मुदे सनलदानलदाः ॥ २५ ॥
सादृश्यं गतमपनिद्रचूतगन्धैरामोदं मदजलसेकजं दधानः ।
एतस्मिन्मदयति कोकिलानकाले लीनालिः सुरकरिणां कपोलकाषः
॥ २६ ॥
सनाकवनितं नितम्बरुचिरं चिरं सुनिनदैर्वृतममुम् ।
मता फणावतो वतो रसपरा परास्तवसुधा सुधाधि वसति ॥ २७ ॥
श्रीमल्लता भवनमोषधयः प्रदीपाः
शय्या नवानि हरिचन्दनपल्लवानि ।
अस्मिन्रतिश्रमनुदश्च सरोजवाताः
स्मर्तुं दिशन्ति न दिवः सुरसुन्दरीभ्यः ॥ २८ ॥
ईशार्थमम्भसि चिराय तपश्चरन्त्या
यादोविलङ्घनविलोलविलोचनायाः ।
आलम्बताग्रकरमत्र भवो भवान्याः
श्च्योतन्निदाघसलिलाङ्गुलिना करेण ॥ २९ ॥
येनापविद्धसलिलः स्फुटनागसद्मा
देवासुरैरमृतमम्बुनिधिर्ममन्थे ।
व्यावर्तनैरहिपतेरयमाहिताङ्कः

खं व्यालिखन्निव विभाति स मन्दराद्रिः ॥ ३० ॥

नीतोच्छ्रायं मुहुरशिशिररश्मेरुस्रै-
रानीलाभैर्विरचितपरभागा रत्नैः ।
ज्योत्स्नाशङ्कामिह वितरति हंसश्येनी
मध्ये व्यङ्कः स्फटिकरजतभित्तिच्छाया ॥ ३१ ॥

दधतइव विलासशालिनृत्यं मृदुपतता पवनेन कम्पितानि ।
इह ललितविलासिनीजनभ्रूगतिकुटिलेषु पयस्सु पङ्कजानि ॥ ३२ ॥

अस्मिन्नगृह्यत पिनाकभृता सलील-
माबद्धवेपथुरधीरविलोचनायाः ।
विन्यस्तमङ्गलमहौषधिरीश्वरायाः ।
स्रस्तोरगप्रतिसरेण करेण पाणिः ॥ ३३ ॥

क्रामद्भिर्घनपदवीमनेकसंख्यैस्तेजोभिः शुचिमणिजन्मभिर्विभिन्नः ।
उस्राणां व्यभिचरतीव सप्तसप्तेः पर्यस्यन्निह निचयः सहस्रसंख्याम्
॥ ३४ ॥

व्यधत्त यस्मिन्पुरमुच्चगोपुरं पुरां विजेतुर्धृतये धनाधिपः ।
स एष कैलास उपान्तसर्पिणः करोत्यकालास्तमयं विवस्वतः ॥ ३५ ॥

नानारत्नज्योतिषां संनिपातैश्छन्नेष्वन्तःसानु वप्रान्तरेषु ।
बद्धांबद्धां भित्तिशङ्कामुष्मिन्नावानावान्मातरिश्वा निहन्ति ॥ ३६ ॥

रम्या नवद्युतिरपैति न शाद्वलेभ्यः
श्यामीभवन्त्यनुदिनं नलिनीवनानि ।
अस्मिन्विचित्रकुसुमस्तवकाचितानां
शाखाभृतां परिणमन्ति न पल्लवानि ॥ ३७ ॥

परिसरविषयेषु लीढमुक्ता हरिततृणोद्गमशङ्कया मृगीभिः ।
इह नवशुककोमलमणीनां रविकरसंवलिताः फलन्ति भासः ॥ ३८ ॥

उत्फुल्लस्थलनलिनीवनादमुष्मादुद्धूतः सरसिजसंभवः परागः ।
वात्याभिर्वियति विवर्तितः समन्तादाधत्ते कनकमयातपत्रलक्ष्मीम् ॥३९॥

इह सनियमयोः सुरापगायामुषसि सयावकसव्यपादलेखा ।
कथयति शिवयोः शरीरयोगं विषमपदा पदवी विवर्तनेषु ॥४०॥

संमूर्छतां रजतभित्तिमयूखजालै-
रालोलपादपलतान्तरनिर्गतानाम् ।
घर्मद्युतेरिह मुहुः पटलानि धाम्ना-
मादर्शमण्डलनिभानि समुल्लसन्ति ॥४१॥

शुक्लैर्मयूखनिचयैः परिवीतमूर्ति-
र्वप्राभिघातपरिमण्डलितोरुदेहः ।
शृङ्गाण्यमुष्य भजते गणभर्तुरुक्षा
कुर्वन्वधूजनमनस्सु शशाङ्कशङ्काम् ॥४२॥

संप्रति लब्धजन्म शनकैः कथमपि लघुनि
क्षीणपयस्युपेयुषि भिदां जलधरपटले ।
खण्डितविग्रहं बलभिदो धनुरिह विविधाः
पूरयितुं भवन्ति विभवः शिखरमणिरुचः ॥४३॥

स्नपितनवलतातरुप्रबालैरमृतलवस्रुतिशालिभिर्मयूखैः ।
सततमसितयामिनीषु शम्भोरमलयतीह वनान्तमिन्दुलेखा ॥४४॥

क्षिपति यो नुवनं विततां बृहद्बृहतिकामिव रौचनिकीं रुचम् ।
अयमनेकहिरण्मयकन्दरस्तव पितुर्दयितो जगतीधरः ॥४५॥

सक्तिं जवादपनयत्यनिले लतानां
वैरोचनैर्द्विगुणिताः सहसा मयूखैः ।
रोधोभुवां मुहुरमुत्र हिरण्मयीनां
भासस्तडिद्विलसितानि विडम्बयन्ति ॥४६॥

कथयाकम्पनिरस्तमल्लाहिभिः नणाविमत्तमतङ्गवर्जितैः ।
इह मदस्नपितैरनुमीयते सुरगजस्य गतं हरिचन्दनैः ॥४७॥
जलदजालघनैरसिताश्मनामुपहतप्रचयेह मरीचिभिः ।
भवति दीप्तिरदीपितकन्दरा तिमिरसंवलितेव विवस्वतः ॥४८॥

भव्यो भवन्नपि मुनेरिह शासनेन
क्षात्त्रे स्थितः पथि तपस्य हतप्रमादः ।
प्रायेण सत्यपि हितार्थकरे विधौ हि
श्रेयांसि लब्धुमसुखानि विनान्तरायैः ॥४९॥

मा भूवन्नपथहृतस्तवेन्द्रियाश्वाः संतापे दिशतु शिवः शिवां प्रसक्तिम्।
रक्षन्तस्तपसि बलं च लोकपालाः कल्याणीमधिकफलां क्रियां क्रियासुः ॥५०॥

इत्युक्त्वा सपदि हितं प्रियं प्रियार्हे धाम स्वं गतवति राजराजभृत्ये ।
सोत्कण्ठं किमपि पृथासुतः प्रदध्यौ संधत्ते भृशमरतिं हि सद्वियोगः॥५१॥

तमनतिशयनीयं सर्वतः सारयोगा-
दविरहितमनेकेनाङ्कभाजा फलेन ।
अकृशमकृशलक्ष्मीश्चेतसाशंसितं स
स्वमिव पुरुषकारं शैलमभ्याससाद ॥५२॥

इति महोपाध्यायश्रीभारविकृतौ किरातार्जुनीये
महाकाव्ये हिमवद्वर्णनं नाम
पञ्चमः सर्गः ॥५॥

अथ विक्रमोर्वशीनाम्नि त्रोटके चतुर्थेऽङ्के श्लो० ७६।९४।९५।९६।१०५।११०।

विद्युल्लेखाकनकरुचिरं श्रीवितानं ममाभ्रं
व्याधूयन्ते निचुलतरुभिर्मञ्जरीचमराणि ।

घर्मच्छेदात्पटुतरगिरो वन्दिनो नीलकण्ठा
धारासारोपनयनपरा नैगमाः सानुमन्तः ॥७६॥

* * *

पश्चात्सरः प्रति गमिष्यसि मानसं त्वं
पाथेयमुत्सृज बिसं ग्रहणाय भूयः ।
मां तावदुद्धर शुचो दयिताप्रवृत्त्या
स्वार्थात्सतां गुरुतरा प्रणयिक्रियेति ॥९४॥

* * *

यदि हंस गता न ते नतभ्रूः सरसो रोधसि दृक्पथं प्रिया मे ।
मदखेलपदं कथं नु तस्याः सकलं चोर गतं त्वया गृहीतम् ॥९५॥

* * *

हंस प्र यच्छ मे कान्तां गतिरस्यास्त्वया हृता ।
विभावितैकदेशेन देयं यदभियुज्यते ॥९६॥

* * *

मधुकर मदिराक्ष्या शंस तस्याः प्रवृत्तिं
वरतनुरथ वासौ नैव दृष्टा त्वया मे ।
यदि सुरभिमवाप्स्यस्तन्मुखोच्छ्वासगन्धं
तव रतिरभविष्यत्पुण्डरीके किमस्मिन् ॥१०५॥

* * *

मामाहुः पृथिवीभुजामधिपतिं नागाधिराजो भवा-
नव्युच्छिन्नपृथुप्रवृत्ति भवतो दानं समानं मम ।
स्त्रीरत्नेषु ममोर्वशी प्रियतमा यूथे तवेयं वशा
सर्वं मामनु ते प्रियाविरहजां त्वं तु व्यथां मानु भूः ॥११०॥

* * *

Dritter Cursus.

अथ
श्रीदण्डिकृते दशकुमारचरिते
ऽपहारवर्मचरितं नाम
द्वितीय उच्छ्वासः ॥

देव त्वयि तदावतीर्णे द्विजोपकारायासुरविवरं त्वदन्वेषणप्रसृते च ५
मित्रगणेऽहमपि महीमटन्नङ्गेषु गङ्गातटे बहिश्चम्पायाः कश्चिदस्ति तपः-
प्रभावोत्पन्नदिव्यचक्षुर्मरीचिर्नाम महर्षिरिति कुतश्चित्संलपतो जनस-
माजादुपलभ्यामुतो बुभुत्सुस्त्वद्गतिं तमुद्देशमगमम्। न्यशामयं च
तस्मिन्नाश्रमे कस्यचिच्चूतपोतकस्य छायायां कमप्युद्विग्नवर्णं तापसम्।
अमुना चातिथिवदुपचरितः क्षणं विश्रान्तः क्वासौ भगवान्मरीचि- १०
स्तस्मादहमुपलिप्सुः प्रसङ्गप्रोषितस्य सुहृदो गतिमाश्चर्यज्ञानविभवो हि
स महर्षिर्मह्यं विश्रुत इत्यवादिषम्। अथासावुष्णमायतं च निश्वस्या
शशंसे। आसीत्तादृशो मुनिरस्मिन्नाश्रमे तमेकदा काममञ्जरी नामा-
ङ्गपुर्यवतंसस्थानीया वारयुवतिरश्रुबिन्दुतारकितपयोधरा सनिर्वेदम-
भ्येत्य कीर्णशिखण्डास्तीर्णभूमिरभ्यवन्दिष्ट। तस्मिन्नेव च क्षणे मा- १५
तृप्रमुखस्तद्दासीवर्गः सानुक्रोशमनुप्रधावितस्तत्रैवाविच्छिन्नपातमपतत्।

स किल कृपालुस्तं जनमार्द्रया गिराश्वास्यार्त्तिकारणं तां गणिका-
मपृच्छत्। सा तु सव्रीडेव सविषादेव सगौरवेव चाब्रवीत्। भग-
वन्नैहिकस्य सुखस्य भाजनं जनो यमामुष्मिकाय श्वोवसीयायार्त्ताभ्युप-
पत्तिवित्तयोर्भगवत्पादयोर्मूलं शरणमभिप्रपन्न इति। तस्यास्तु जनन्यु- २०

दञ्जलिः पलितशारशिखण्डबन्धस्पृष्टमुक्तभूमिरभाषत । भगवन्नस्यां मे दोष एषा वो दासी वि ज्ञापयति दोषश्च मम स्वाधिकारानुष्ठापनम् एष हि गणिकामातुरधिकारो दुहितुर्जन्मनः प्रभृत्येवाङ्गक्रिया तेजो-बलवर्णमेधासंवर्धनेन दोषाग्निधातुसाम्यकृता मिताहारेण शरीरपो-
५ षणमा पञ्चमाद्वर्षात्पितुरप्यनतिदर्शनं जन्मदिनेषु पुण्यदिनेषु चोत्स-वोत्तरो मङ्गलविधिः । अध्यापनमनङ्गविद्यानां साङ्गानां नृत्यगीतवा-द्यनाट्यचित्रास्वाद्यगन्धपुष्पकलासु लिपिज्ञानवचनकौशलेषु च सम्य-ग्विनयनं शब्दहेतुसमयविद्यासु वार्त्तामात्रावबोधनमाजीवज्ञाने क्रीडा-कौशले सजीवनिर्जीवासु च द्यूतकलास्वभ्यन्तरीकरणमभ्यन्तरकलासु
१० वैश्रासिकजनात्प्रयत्नेन प्रयोगग्रहणं यात्रोत्सवादिष्वादरप्रसाधितायाः स्फीतपरिबर्हायाः प्रकाशनं प्रसङ्गवत्यां संगीतादिक्रियायां पूर्वसंगृही-तैर्याह्यवाग्भिः सिद्धिलम्भनं दिक्षुखेषु तत्तच्छिल्पवित्तद्वारेण यशःप्रख्यापनं कार्तान्तिकादिभिः कल्याणलक्षणोपघोषणम् पीठमर्दविटविदूषकै-र्भिक्षुकीभिश्च नागरिकपुरुषसमवायेषु रूपशीलमाधुर्यप्रस्तावना । युव-
१५ जनमनोरथलक्ष्यभूतायाः प्रभूततमेन शुल्केनावस्थापनम् स्वतो रागान्धाय तद्भावदर्शनोन्मादिताय वा जातिरूपवयोर्थशक्तिशौचत्या-गदाक्षिण्यशिल्पमाधुर्योपपन्नाय स्वतन्त्राय प्रदानमधिकगुणायास्वतन्त्राय प्राज्ञतमायाल्पेनापि बहुव्यपदेशेनार्पणम् अस्वतन्त्रेण वा गान्ध-र्वसमागमेन गुरुभ्यः शुल्कापहरणम् अलाभे ऽर्थस्य कामस्वीकृते
२० स्वामिन्यधिकरणे वा साधनम् रक्तस्य हि दुहित्रैकचारिणीव्रतानुष्ठा-पनम् नित्यनैमित्तिकप्रीतिदायकतया हृतशिष्टानां गम्यधनानां चित्रै-रुपायैरपहरणम् अददता लुब्धप्रायेण च विगृह्यासनम् प्रतिह-स्तिप्रोत्साहनेन लुब्धस्य रागिणस्त्यागशक्तिसंधुक्षणम् असारस्य वाक्संतक्षणैर्लोकोपक्रोशनैर्दुहितृनिरोधनैर्व्रीडोत्पादनैरन्याभियोगै-

रूपमानेश्चापवाहनम् अर्थदैरनर्थप्रतिघातिभिश्चानिन्द्यैरन्यैरनुबद्धा-
र्थानर्थसंशयान्विचार्य भूयोभूयः संयोजनमिति । गणिकायाश्च गम्यं प्रति
सज्जतैव न सङ्गः सत्यामपि प्रीतौ न मातुर्मातृकाया वा शासनातिवृत्तिः।
एवं स्थिते तया प्रजापतिविहितं स्वधर्ममुल्लङ्घ्य क्वचिदागन्तुके रूपमा-
त्रधने विप्रयूनि स्वेनैव धनव्ययेन रममाणाया मासमात्रमत्यवाहि । ५
गम्यजनश्च भूयानर्थयोग्यः प्रत्याचक्षमाणयानया प्रकोपितः स्वकुटुम्बकं
चावसादितम् एषा कुमतिर्न कल्याणीति निवारयन्त्यां मयि वन-
वासाय कोपात्प्रस्थिता । सा चेदियमहार्यनिश्चया सर्व एष जनो त्रैवा-
नन्यगतिरनशनेन सं स्थास्यत इत्यवादीत् अथ सा वारयुवतिस्तेन
तापसेन भद्रे ननु दुःखाकरो ऽयं वनवासस्तस्य फलमपवर्गः स्वर्गो वा १०
प्रथमस्तु तयोः प्रकृष्टज्ञानसाध्यः प्रायो दुःसंपाद एव द्वितीयस्तु सर्वस्यैव
सुलभः कुलधर्मानुष्ठायिनस्तदशक्यारम्भादुपरम्य मातुर्मते वर्तस्वेति
सानुकम्पमभिहिता। सा तु प्रत्यवादीत् यदि भगवत्पादमूलमशरणां
शरणामस्तु मम कृपणाया हिरण्यरेता एव इत्युदम्नायत । स तु मुनि-
रनुविमृश्य गणिकामातरमवदत्सम्प्रति गच्छ गृहान्प्रतीक्षस्व कानि १५
चिद्दिनानि यावदियं सुकुमारा सुखोपभोगसमुचिता सत्यरण्यवासोद्वे-
जिता भूयोभूयश्चास्माभिर्विबोध्यमाना प्रकृतावेव स्थास्यतीति । तथेति
तस्याः प्रतियाते स्वजने सा गणिका तमृषिमलघुभक्तिर्धौतोद्गमनीयवा-
सिनी नात्यादृतशरीरसंस्कारा वनतरुपोतकालवालपूरणैर्देवतार्चनकु-
सुमोच्चयावचयप्रयासैरनेकविकल्पोपहारकर्मभिः कामशासनार्थे च २०
गन्धमाल्यधूपदीपनृत्यगीतवाद्यादिभिः क्रियाभिरेकान्ते च त्रिवर्गसं-
बन्धिनीभिः कथाभिरध्यात्मवादैश्चानुरूपैरल्पीयसैव कालेनान्वरञ्जयत्
एकदा च रहसि रक्तं तमुपलक्ष्य मूढः खलु लोको यत्सह धर्मे-
णार्थकामावपि गणयतीति किं चिदस्मयत । कथय वासु केनांशेनार्थ-

कामातिशायी धर्मस्तवाभिप्रेत इति प्रेरिता मरीचिना सलज्जा मन्थ-रमारभताभिधातुम् इतः किल जनाद्भगवतस्त्रिवर्गबलाबलज्ञानम् अथ वा तदपि प्रकारान्तरं दासजनानुग्रहस्य भवतु श्रूयताम् ननु धर्मादृते ऽर्थकामयोरनुत्पत्तिरेव तदनपेक्षयैव धर्मो निवृत्तिसुखप्रसू-
५ तिर्हेतुरात्मनः समाधानमात्रसाध्यश्च सो ऽर्थकामवद्बाह्यसाधनेषु नात्या-यतते। तत्त्वदर्शनोपबृंहितस्तु यथाकथं चिदनुष्ठीयमानाभ्यां नार्थकामा-भ्यां बाध्यते बाधितो ऽपि चाल्पायासप्रतिसमाहितस्तमपि दोषं निर्हृत्य श्रेयसे ऽप्यनल्पाय कल्पते। तथा हि पितामहस्य तिलोत्तमायामभिलाषः भवानीपतेर्मुनिपत्नीसहस्रदूषणं पद्मनाभस्य षोडशसहस्रान्तःपुरविहारः
१० प्रजापतेः स्वदुहितर्यतिप्रणयप्रवृत्तिः शचीपतेरहल्याजारता शशाङ्कस्य गुरुतल्पगमनमंशुमालिनो वडवालङ्घनमनिलस्य केसरिकलत्रसमा-गमः बृहस्पतेरुतथ्यभार्याभिसरणं पराशरस्य दासकन्यादूषणं पाराशर्यस्य भ्रातृदारसंगतिरत्रेर्मृगीसमागम इति । अमराणां च तेषुतेषु कार्येष्वसुर-विप्रलम्भनानि ज्ञानबलान्न धर्मपीडामावहन्ति धर्मपूते च मनसि नभ-
१५ सीव न जातु रजो ऽनुषज्यते। तन्मन्ये नार्थकामौ धर्मस्य शततमीमपि कलां स्पृशत इति। श्रुत्वैतदृषिरुदीर्णरागवृत्तिरभ्यधात् अयि विला-सिनि साधु पश्यसि न धर्मस्तत्त्वदर्शिनां विषयोपभोगेनोपरुध्यत इति किं तु जन्मनः प्रभृत्यर्थकामवार्त्तानभिज्ञा वयम् ज्ञेयौ चेमौ किंरूपौ किंपरिवारौ किंफलौ वेति सा त्ववादीत् अर्थस्तावदर्जनवर्धनरक्ष-
२० णात्मकः कृषिपाशुपाल्यवाणिज्यसंधिविग्रहादिः परिवारस्तीर्थप्रति-पादनं फलं च कामस्तु विषयातिसक्तचेतसोः स्त्रीपुंसयोर्निरतिशयसु-खस्पर्शविशेषः परिवारस्तु तस्य यावदिह रम्यमुज्ज्वलं वस्तु फलं पुनः परमाह्लादनं परस्परविमर्दजन्म स्मर्यमाणमधुरमुदीरिताभिमानमनु-त्तमसुखमपरोक्षं स्वसंवेद्यमेव । तस्यैव कृते विशिष्टस्थानवर्तिनः

कष्टानि तपांसि महान्ति दानानि दारुणानि युद्धानि भीमानि समुद्रलङ्घनादीनि मानवाः समाचरन्तीति। निशम्यैतन्निमित्तबलान्नु तत्पाटवान्नु स्वबुद्धिमान्द्यान्नु स्वनियममनादृत्य तस्यामसौ प्रासजत्। सा सुदूरं मूढात्मानं च तं प्रवहणेन नीत्वा पुरमुदारशोभया राजवीथ्या स्वभवनमनैषीत्। अभूच्च घोषणा श्वः कामोत्सव इति। उत्तरेद्युः स्नातानु- ५
लिप्तमारचितमुण्डमालमारब्धकामिजनवृत्तनिवृत्तस्ववृत्ताभिलाषं क्षणमात्रे गते तया विना दूयमानचित्तं तमृषिमृद्धिमता राजमार्गेणोत्सवसमाजे नीत्वा क्वचिदुपवनोद्देशे युवतिशतपरिवृतस्य राज्ञः संनिधौ समासदत्तत्र स्मितमुखेन तेन भद्रे भगवता सह नि षीदेत्यादिष्टा सविभ्रमकृतप्रणामा सस्मितं न्यषीदत्॥ १०

तत्र काचिदुत्थाय बद्धाञ्जलिरुत्तमाङ्गना देव जितानयाहं तद्दास्यमद्य प्रभृत्यभ्युपेतं मयेति प्रभुं प्राणंसीत्। विस्मयहर्षमूलश्च कोलाहलो लोकस्योदजिहीत। हृष्टेन च राज्ञा महार्हैरलंकारैर्महता च परिबर्हेणानुगृह्य विसृष्टा वारमुख्याभिः पौरमुख्यैश्च गणशः प्रशस्यमाना स्वभवनमगत्वैव तमृषिमभाषत। भगवन्नयमञ्जलिश्चिरमनुगृहीतो १५
यं दासजनो स्वार्थ इदानीमनुष्ठेय इति। स तु रागादशनिनिहतइवोद्भ्रान्त्याब्रवीत्प्रिये किमेतत्कुत इदमौदासीन्यं क्व गतस्तव मय्यसाधारणानुराग इति। अथ सा सस्मितमवादीद्भगवन्ननयाद्य राजकुले मत्तः पराजयो भ्युपेतस्तस्याश्च मम च कस्मिन्संघर्षे महर्षिं मरीचिमावर्जितवतीव श्लाघस इति तयाहमधिक्षिप्ता दास्यपणबन्धेन चास्मिन्नर्थे प्राव- २०
र्तिषि। सिद्धार्था चास्मि त्वत्प्रसादादिति। स तथा तथावधूतो दुर्मतिः कृतानुशयः शून्यवन्न्यवर्तिष्ट। यस्त्वयैवं कृतस्तपस्वी तमेव मां महाभाग मन्यस्व स्वशक्तिविषक्तं रागमुद्धृत्य तयैव बन्धक्या महद्वैराग्यमर्पितम्। अचिरादेव शक्य आत्मा त्वदर्थसाधनक्षमः कर्तुम्। अस्यामेव

तावदस्याङ्गपुर्यां चम्पायामिति । अथ तन्मनश्च्युततमःस्पर्शभियेवास्तं रवि-
रगादृषिमुक्तश्च रागः सन्ध्यात्वे मास्फुरत्तत्कथादत्तवैराग्याणीव कमल-
वनानि समकुचन् अनुमतमुनिशासनस्त्वहममुनैव सहोपास्य सन्ध्या-
मनुरूपाभिः कथाभिस्तमनुशय्य नीतरात्रिः प्रत्युन्मिषत्युदयप्रस्थदाव-
कल्पे कल्पद्रुमकिशलयावधीरिण्यरुणार्चिषि तं नमस्कृत्य नगरायो-
दचलम् अदर्शं च मार्गाभ्यासवर्तिनः कस्यापि क्षपणकविहारस्य
बहिर्विविक्ते रक्ताशोकषण्डे निषण्णमस्पृष्टसमाधिमाधिक्षीणमग्रगण्य-
मनभिरूपाणां कृपणवर्णकमपि क्षपणकम् उरसि चास्य शिथिलि-
तमलनिचयान्मुखान्निपतितानश्रुबिन्दूनलक्षयम् अप्राक्षं चान्तिको-
पविष्टः क्व तपः क्व च रुदितं न चेद्रहस्यमिच्छामि श्रोतुं शोकहेतु-
मिति । सो ब्रूत सौम्य श्रूयतामहमस्यामेव चम्पायां निधिपालितनाम्नः
श्रेष्ठिनो ज्येष्ठसूनुर्वसुपालितो नाम वैरूप्यान्मम विरूपक इति प्रसि-
द्धिरासीत् अन्यश्चात्र सुन्दरक इति यथार्थनामा कलागुणैः समृद्धो
वसुना नातिपुष्टो भवत् तस्य च मम च वपुर्वसुनी निमित्तीकृत्य
वैरं वैरोपजीविभिः पौरधूर्तैरुदपाद्यत । त एव कदा चिदावयोरुत्सव-
समाजे स्वयमुत्पादितमन्योन्यावमानमूलमधिक्षेपवचनव्यतिकरमुपश-
मय्य न वपुर्वसु वा पुंस्त्वमूलमपि तु प्रकृष्टगणिकाप्रार्थ्ययौवनो हि
यः स पुमान् अतो युवतिललामभूता काममञ्जरी यं कामयते स
हरतु सुभगपताकामिति व्यवास्थापयन्नभ्युपेत्यावां प्राहिणुव तस्यै दूतान्
अहमेव किलामुष्याः स्मरोन्मादहेतुरासम् आसीनयोरावयो-
र्मामेवोपगम्य सा नीलोत्पलमयमिवापाङ्गदामाङ्गे मम मुञ्चती तं जन-
मपत्रपयाधोमुखं व्यधत्त । सुभगेन च मया स्वधनस्य स्वगृहस्य स्वगु-
णस्य स्वदेहस्य स्वजीवितस्य च सेवेश्वरी कृता कृतश्चात्मनया मल-
मल्लकशेषः हृतसर्वस्वस्तयापवाहितः प्रपद्य लोकोपहासलक्षताम्

अक्षमश्च धिक्कृतानि पौरवृद्धानां सोढुमिहैवायतने मुनिनैकेनोपदिष्ट
उत्तमो वर्त्मा सुकर एष वेषो वेशनिर्गतानामित्युदीर्णवैराग्यस्तदपि
कौपीनमग्रहीषम् अथ पुनः संकीर्णमलपङ्कः प्रबलकेशलुञ्चनव्यथः
प्रकृष्टतमक्षुत्पिपासादिदुःखः स्थानासनशयनभोजनेषु द्विप इव नवग्रहो
बलवतीभिर्यन्त्रणाभिरुद्वेजितः प्रत्यवामृषम् अहमस्मि द्विजातिर- ५
स्वधर्मो ममैष पाषण्डपथावतारः श्रुतिस्मृतिविहितेनैव वर्त्मना मम
पूर्वजा प्रावर्तन्त मम तु मन्दभाग्यस्य निन्द्यवेशममन्ददुःखायतनं हरि-
हरहिरण्यगर्भादिदेवतापवादश्रवणैरन्तर्यात्प्रेत्यापि निरयफलमफलं
विप्रलम्भप्रायमीदृशमिदमधर्मवर्त्म धर्मवत्समाचरणीयमासीदिति प्रत्या-
कलितस्वदुर्नयः पिण्डीखण्डं विविक्तमेतदासाद्य पर्याप्तमश्रु मुञ्चामीति । १०
श्रुत्वा चैतदनुकम्पमानो ब्रुवम् भद्र क्षमस्व कं चित्कालमत्रैव नि
वस निजेन युक्तेनासावेव वेश्या यथा त्वां योजयिष्यति तथा यतिष्ये
सन्त्युपायास्तादृशाः ॥

इत्याश्वास्य तमभ्युत्थितो हं नगरमाविशन्नेव चोपलभ्य लोकवा-
दाल्लुब्धसमृद्धपूर्णां पुरमिति अर्थानां नश्वरत्वं च प्रदर्श्य प्रकृतिस्थानमू- १५
न्विधास्यन्कर्णीसुतप्रहिते पथि मतिमकरवम् अनुप्रविश्य च द्यूत-
समाजमक्षधूर्तैः समगंसि । तेषां पञ्चविंशतिप्रकारासु सर्वासु द्यूताश्र-
यासु कलासु कौशलमक्षभूमिहस्तादिषु चात्यन्तदुरुपलक्षाणि कूटक-
र्माणि तन्मूलानि सावलेपान्यधिक्षेपवचनानि जीवितनिरपेक्षाणि संर-
म्भविचेष्टितानि सभिकप्रत्ययव्यवहारान्न्यायबलप्रतापप्रायानङ्गीकृता- २०
र्थसाधनक्षमान्बलिषु सान्त्वनानि दुर्बलेषु भर्त्सितानि पक्षरचनानैपु-
ण्यमुच्चावचान्युपप्रलोभनानि ग्लहप्रभेदवर्णनानि द्रव्यसंविभागौदर्यम-
न्तरान्तराश्लीलप्रायान्कलकलानित्येतानि चान्यानि चानुभवन्नतृप्तिमध्य-
गच्छम् अहसं च किं चित्प्रमाददत्तशारे क्व चित्कितवे । प्रतिकितवस्तु

निर्दहन्निव क्रोधताम्रया दृशा मामभिवीक्ष्य शिक्षयसि रे द्यूतवर्त्म का-
मव्याजेनास्तामयमशिक्षितो वराकस्त्वयैव तावद्विचक्षणेन देविष्यामी-
ति। द्यूताध्यक्षानुमत्या व्यत्यषजत मया जितश्चासौ षोडश सहस्रा-
णि दीनाराणाम् तदर्धं सभिकाय सभ्येभ्यश्च दत्त्वार्धं स्वीकृत्योदति-
५ ष्ठम् उदतिष्ठंश्च तत्रगतानां हर्षगर्भाः प्रशंसालापाः प्रार्थयमानस-
भिकानुरोधाच्च तदगारे भ्यवहारविधिमकरवम् यन्मूलश्च मे दुरो-
दरावतारः स मे विमर्दको नाम विश्वास्यतरं द्वितीयं हृदयमासीत् ॥
तन्मुखेन च सारतः कर्मतः शीलतश्च सकलमेव नगरमवधार्य
धूर्जटिकण्ठकल्मषकालतमे तमसि नीलवसनार्धोरुकपरिहितो बद्धती-
१० क्ष्णकौक्षेयकः फणिमुखकाकलीसंदंशकपुरुषशीर्षकयोगचूर्णयोगवर्त्ति-
कामानसूत्रकर्कटकरज्जुदीपभाजनभ्रमरकरण्डकप्रभृत्यनेकोपकरणयुक्तो
गत्वा कस्य चिल्लुब्धेश्वरस्य गृहे संधिं छित्त्वा पटभासमूक्ष्मच्छिद्रालक्षि-
तान्तर्गृहप्रवृत्तिरव्यथो निजगृहमिवानुप्रविश्य नीविं सारमहतीमादाय
निरगाम् नीलनीरदनिकरपीवरतिमिरनिविडपीडितायां राजवीथ्यां
१५ झटिति शतह्रदासंपातमिव क्षणमालोकमलक्षयम् अथासौ नगरदे-
वतेव नगरमोषरोषिता निःसंबाधवेलायां निःसृता का चिदुन्मिष-
द्भूषणा युवतिराविरासीत् आर्य पुर्यामस्यामर्यवर्यः कुबेरदत्तनामा
वसति। अस्म्यहं तस्य कन्या। मां जातमात्रां धनमित्रनाम्ने अत्यर्थिने
कस्मै चिदिभ्यकुमारायान्वजानाद्भार्यां मे पिता। स पुनरमुष्मिन्नत्युदा-
२० रतया पित्रोरन्ते वित्तैर्निर्जितैः कोविदार्थिवर्गाद्दारिद्र्यं दरिद्राति सति।
अथ उदारक इति च प्रीतलोकाधिरोपितापरश्लाघ्यनाम। निवारयत्येव
तस्मिन्मां तरुणीभूतामधन इत्यर्थपतिनाम्ने कस्मै चिदितरस्मै यथा-
र्थनाम्ने सार्थवाहाय दित्सति मे पिता। तदमङ्गलमद्य किल प्रभाते
भावीति ज्ञात्वा प्रागेव प्रियतमदत्तसंकेता वञ्चितस्वजना निर्गत्य त्वा-

ल्याभ्यस्तेन वर्त्मना मन्मथाभिसरा तदागारमभि सरामि। तन्मां मुञ्च गृहाणेतद्भाण्डमित्युन्मुच्य मह्यमर्पितवती। दयमानश्चाहमब्रुवमेहि साधि त्वां नये त्वत्प्रियतममिति त्रिचतुराणि पदान्युदचलम्। आपतच्च दीपिकालोकपरिलुप्यमानतिमिरभारं यष्टिकृपाणपाणिनागरिकबलमनल्पम्। प्रवेपमानां कन्यकामवदं भद्रे मा भैषीरस्त्यसिद्वितीयो मे बाहुरपि तु मृदुरयमुपायस्त्वदपेक्षया चिन्तितः। शयीय भावितविषवेगविक्रियस्त्वयाप्यमी वाच्याः। निशि वयमिमां पुरीं प्रविष्टाः। दष्टश्च ममैष नायको दर्वीकरेणामुष्मिन्सभागृहकोण एव। यदि वः कश्चिन्मन्त्रवित्कृपालुः स एव तमनु जीवयेन्मम प्राणानाक्रन्दनाथाया इति। सापि बाला गत्यन्तराभावाद्भयगद्गदस्वरा बाष्पदुर्दिनाक्षी बद्धवेपथुः कथंकथमपि गत्वा मदुक्तमन्वतिष्ठत्। अशयिषि चाहं भावितविषविक्रियस्तेषु कश्चिन्नरेन्द्राभिमानी मां निवर्ण्य मुद्रातन्त्रमन्त्रध्यानादिभिश्चोपक्रम्याकृतार्थो गत एवायं कालदष्टस्तथा हि स्तब्धश्याववर्णाङ्गः रुद्धदृष्टिः शान्त एवोष्मा। प्रभाते चासु श्वो ग्निसात्करिष्यामः को ति वर्तते दैवमिति सहेतरैः प्रायात्॥

उत्थितश्चाहमुदारकाय तां नीत्वाब्रुवम्। अहमस्मि को पि तस्करस्त्वद्गतेनैव चेतसा सहायभूतेन त्वामिमामभिसरन्तीमन्तरोपलभ्य कृपया त्वत्समीपमनैषम्। भूषणमिदमस्या इत्यंशुपटलपाटितध्वान्तजालं तदभ्यर्पितवान्। उदारकस्तु तदादाय सलज्जं च सहर्षं च ससंभ्रमं च मामभाषत। आर्य त्वयैवेयमस्यां निशि प्रिया मे दत्ता वाक्च पुनर्ममापहृता। तथा हि न जाने वक्तुं त्वत्कर्मैतदद्भुतमिति। ननु ते स्वशीलमद्भुतवत्प्रतिभाति। नैवमन्येनापि कृतपूर्वमिति प्रतिनियतैव वस्तुशक्तिः। नहि त्वय्यन्यदीया लोभादयः। त्वयाद्य साधुतोन्मीलितेति तत्प्रायस्त्वत्पूर्वावदानेभ्यो न रोचते। दृष्टमिदानीमौदार्यस्य स्वरूपमिति।

त्वदाशयमननुमान्य न युक्तो निश्चयः । त्वयामुना सुकृतेन क्रीतो ऽयं दासजन इति । असारम् अतिगरीयसा क्रीणासीति स ते प्रज्ञाधिक्षेपः । न प्रियादानस्य प्रतिदानमिदं शरीरमिति तदलाभे निधनोन्मुखमिदमपि त्वयैव दत्तम् अथ वैतावदत्र प्राप्तं रूपम् अद्य
५ प्रभृति भर्तव्यो ऽयं दासजन इति मम पादयोरपतत् उत्थाप्य चैनमुरसोपश्लिष्याभाषिषि । भद्र काद्य ते प्रतिपत्तिरिति । सो ऽभ्यधत्त ॥

न शक्नोमि चैनामत्र पितुरनभ्यनुज्ञयोपयम्य जीवितुम् अतो ऽस्यामेव यामिन्यां देशमिमं जिहासामि । को वाहं यथा त्वमाज्ञापयसीति । अथ मयोक्तमस्त्येतत्स्वदेशो देशान्तरमिति नेयं गणना विदग्धस्य पुरु-
१० षस्य किं तु बालेयमनल्पसौकुमार्यकष्टाः प्रत्यवायभूयिष्ठाश्च कान्तारपथाः । शैथिल्यमिव किं चित्प्रज्ञासत्त्वयोरनर्थेनेदृशेन देशत्यागेन संभाव्यते तत्सहानया सुखमिहैव वस्तव्यमेहि नयावैनां स्वं वासमिति । अविचारानुमतेन तेन सह्यैवैनां तद्गृहमुपनीय तयैवापसर्पभूतया तत्र मृद्भाण्डावशेषमचोरयाव । ततो निष्पत्य क्व चिन्मुषितकं निधाय
१५ समुच्चलन्तौ नागरिकपुरुषसंपाते मार्गपार्श्वशायिनं कं चिन्मत्तवारणमुपरिपुरुषमाकृष्याध्यारोहाव । ग्रैवेयकप्रतोदपादयुगलेन मयोत्थाप्यमान एव पतिताधोरणः पृथुलोरःस्थलपरिणातः पुरीतल्लतापरीतदन्तकाण्डः स रक्षिकबलमक्षिणोत् अध्वंसयाव चामुनैवार्थपतिभवनम् अपवाह्य च क्व चन जीर्णोद्याने शाखाग्रहिकयावातराव ।
२० स्वगृहं गतौ च स्नातौ शयनमध्यशिश्रियाव ॥

तावदेवोदगादुदधेरुदयाचलेन्द्रपद्मरागभृङ्गकल्पं कल्पद्रुमहेमपल्लवापीडपाटलं पतङ्गमण्डलं उत्थाय च धौतवक्त्रौ प्रगेतनानि मङ्गलान्यनुष्ठायास्मत्कर्मतुमुलं पुरमनुचरन्तावशृणुव वरवधूगृहेषु कोलाहलम् अथार्थैरर्थपतिः कुबेरदत्तमाश्वास्य कुलपालिकाविवाहं मा-

सावधिकमकल्पयत् उपह्वरे पुनरशिक्षं धनमित्रम् उप तिष्ठ सखे ।
एकान्त एव चर्मरत्नभस्त्रिकामिमां पुरस्कृत्याङ्गराजमा चक्ष्व । जानात्येव
देवो नैककोटिसारस्य वसुमित्रस्य मां धनमित्रं नामैकपुत्रम् सो ऽहं
मूलहरत्वमेत्यार्थिवर्गादस्थ्यवज्ञातो मदर्थमेव संवर्धितायां कुलपालि-
कायां मद्दारिद्र्यदोषात्पुनः कुबेरदत्तेन दुहितर्यर्थपतये दित्सितायामुद्वे- ५
गादुज्झितुमसूनुपपौरिकं जरद्वनमवगाह्य कण्ठन्यस्तशस्त्रिकः केनापि
जटाधरेण निवार्यैवमुक्तः । किं ते साहसस्य मूलमिति । मयोक्तमवज्ञा-
सौदर्यं दारिद्र्यमिति । स पुनरेवं कृपालुरन्वग्रहीत् तात मूढो ऽसि
नान्यत्पापिष्ठतममात्मत्यागात् आत्मानमात्मनानवसाद्यैवोद्धरन्ति
सन्तः । सन्त्युपाया धनार्जनस्य बहवो नैकश्छिन्नकण्ठप्रतिसंधानपूर्वस्य १०
प्राणलाभस्य । किमनेन सो ऽस्म्यहं मन्त्रसिद्धः साधितेयं लक्षग्राहिणी
चर्मरत्नभस्त्रिका चिरमहमस्याः प्रसादात्कामरूपेषु कामप्रदः प्रजानाम-
वात्सं मत्सरिण्यां जरसि भूमिस्वर्गमत्रोद्देशे प्रवेक्ष्यन्नागतस्त्वामिमां प्रति
गृहाण । मदन्यत्र चेयं वणिग्भ्यो वारयोषिन्मुख्याभ्यो वा दुग्धे । इति
हि तद्गता प्रतीतिः किं तु यत्सकाशादन्यायापहृतं तस्मै प्रत्यर्पणीयं १५
न्यायार्जितं तु देवब्राह्मणेभ्यस्त्याज्यम् अथेयं देवतेव शुचौ देशे
निवेश्यार्च्यमाना प्रातःप्रातः सुवर्णपूर्णैव दृश्यते स एष कल्पविधिः ।
इति बद्धाञ्जलिरहमतिष्ठम् बद्धाञ्जलये मह्यमेनां दत्त्वा किमपि ग्रा-
वच्छिद्रं प्राविशत् इयं च रत्नभूता चर्मभस्त्रिका देवायानिवेद्य नो-
पजीव्येत्यानीता परं तु देवः प्रमाणमिति । राजा च नियतमेव वक्ष्यति । २०
भद्र प्रीतो ऽस्मि गच्छ यथेच्छमेनामुप भुङ्क्ष्वेति । भूयश्च ब्रूहि यथा न क-
श्चिदेनां मुष्णाति तथानु गृह्यतामिति । तदप्यवश्यमसावभ्युपेष्यति । ततः
स्वगृहमेत्य यथोक्तमर्थत्यागं कृत्वा दिनेदिने वरिवस्यमानां स्तेयलब्धै-
रर्थैर्नक्तमापूर्य प्राह्णे लोकाय दर्शयिष्यसि । ततः कुबेरदत्तस्तृणाय मत्वा-

र्थपतिमर्थलुब्धः कन्यकया स्वयमेव त्वामुप स्थास्यति। अथ कुपितो ऽर्थपतिर्व्यवहर्तुमर्थगर्वादभि योक्ष्यते तं च भूयश्चित्रैरुपायैः कौपीनावशेषं करिष्यावः स्वकं च चौर्यमेतेनैवाभ्युपायेन सुप्रच्छन्नं भविष्यतीति। हृष्टश्च धनमित्रो यथोक्तमन्वतिष्ठत्। तदहरेव मन्नियोगाद्विमर्दको ऽर्थपतिसेवाभियुक्तस्तस्योदारके वैरमभ्यवर्धयत्। अर्थलुब्धश्च कुबेरदत्तो निवृत्यार्थपतेर्धनमित्रायैव तनयां सानुनयं प्रादित्सत प्रत्यबध्नाच्चार्थपतिम्॥

एषेव दिवसेषु काममञ्जर्याः स्वसा यवीयसी रागमञ्जरी नाम पञ्चवीरगोष्ठे संगीतकमनु स्थास्यतीति सान्द्रादरः समागमच्चागरजनः स चाहं सह सख्या धनमित्रेण तत्र सन्न्यधिषि। प्रवृत्तनृत्तायां च तस्यां द्वितीयं रङ्गपीठं ममाभून्मनस्तद्दृष्टिविभ्रमोत्पलवनसत्रापाश्रयश्च पञ्चशरो भावरसानां सामग्र्यात्समुदितबलइव मामतिमात्रमव्यथयत्।

अत्रासौ नगरदेवतेव नगरमोषरोषिता लीलाकटाक्षमालाशृङ्खलाभिर्नीलोत्पलपलाशश्यामलाभिर्मामबध्नात्। नृत्योत्थिता च सा सिद्धिलाभशोधिनी किं विलासात्किमभिलाषात्किमकस्मादेव न जाने ऽसकृन्मां सखीभिरप्यनुपलक्षितेनापाङ्गप्रेक्षितेन सविभ्रमारेचितभ्रूलताभिवीक्ष्य सापदेशं च किं चिदाविष्कृतदशनचन्द्रिकं स्मित्वा लोकलोचनमानसानुयाता प्रातिष्ठत॥

सो ऽहं स्वगृहमेत्य दुर्निवारयोत्कण्ठया दूरीकृताहारस्पृहः शिरःशूलस्पर्शमपदिशन्विविक्ते तल्पे मुक्तैरवयवैरशयिषि। अतिनिपुणतश्च मदनतन्त्रैर्मामभ्युपेत्य धनमित्रो रहस्यकथयत्। सखे सा धन्या गणिकादारिका यामेवं भवन्मनो भिनिविशते तस्याश्च मया सुलक्षिता भाववृत्तिः। तामप्यचिरादयुग्मशरः शरशयने शाययिष्यति। स्थानाभिनिवेशिनोश्च वामयत्नसाध्यः समागमः। किं तु सा किल वारकन्यका गणिका स्वधर्मप्रतीपगामिना भद्रोदारेणाशयेन समगिरत्। गुणशु-

ल्काहं न धनशुल्का न च पाणिग्रहणादृते ऽपि भोग्यं यौवनमिति।
तच्च मुहुः प्रतिषिध्याकृतार्था तद्भगिनी काममञ्जरी तन्माता च माध-
वसेनाराजानमश्रुकण्ठ्यौ व्यजिज्ञपताम्। देव युष्मद्दासी रागमञ्जरी रूपा-
नुरूपशीलशिल्पकौशला पूरयिष्यति मनोरथानित्यासीदस्माकं मह-
त्याशा साद्य मूलच्छिन्ना। यदियमतिक्रम्य स्वकुलधर्ममर्थनिरपेक्षा गुणेभ्य ५
एव स्वं यौवनं विचिक्रीषते कुलस्त्रीवृत्तमेवानुतिष्ठासतीति। एवं सति
सा चेदियं देवपाद आज्ञयापि तावत्प्रकृतिमापद्येत तदा पेशलं भवे-
दिति। राज्ञा च तदनुरोधात्तथानुशिष्टा सत्यप्यनाश्रवैव सा यदासीत्त-
दास्याः स्वसा माता च रुदितनिर्बन्धेन राज्ञे समगिरेतां यदि कश्चिद्धु-
र्जनो ऽस्मदिच्छया विनैनां बालां विलोभ्य नाशयिष्यति स तस्करवद्वध्य १०
इति। तदेवं स्थिते धनादृते न तत्स्वजनो ऽनुमन्यते न तु धनदायासा-
वभ्युपगच्छतीति विचिन्त्यो ऽत्राभ्युपायः॥

अथ मयोक्तं किमत्र चिन्त्यं गुणैस्तामावर्ज्य गूढमर्थैस्तत्स्वजनं तो-
षयिष्यामीति ततश्च कां चित्काममञ्जर्याः प्रधानदूतीं धर्मरक्षितां नाम
शाक्यभिक्षुकीं चीवरपिण्डदानादिनोपसंगृह्य तन्मुखेन तया बन्धक्या १५
पणबन्धमकरवम्। अजिनरत्नमुदारकान्मुषित्वा मया तुभ्यं देयं यदि
प्रतिदानं रागमञ्जरीति सो ऽहं प्रतिपन्नायां च तस्यां तथा तमर्थं संपाद्य
मद्गुणोन्मादितायाः रागमञ्जर्याः करकिशलयमग्रहीषम्। यस्यां च निशि
चर्मरत्नस्तेयवादस्तस्याः प्रारम्भे कार्यान्तरापदेशेन समाहूतेषु शृण्वत्स्वेव
नागरमुख्येषु मत्प्रणिधिर्विमर्दको ऽर्थपतिगृह्यो नाम भूत्वा धनमित्रमु- २०
ल्लङ्घ्य बह्वतर्जयत्। उक्तं च धनमित्रेण भद्र कस्तवार्थो यत्परस्य
हेतोर्माक्रोशसि न स्मरामि स्वल्पमपि तवापकारं मया कृतमिति। स
भूयो ऽपि तर्जयन्निवाब्रवीत्। स एष धनगर्वी नाम यत्परस्य भार्यां
शुल्कक्रीतां पुनस्तत्पितरौ द्रव्येण विलोभ्य स्वां चिकीर्षसि। ब्रवीषि

च स एष कल्त्वापकारो मत्कृत इति । न तु प्रतीतमेवैतत्   सा-
र्थवाहस्यार्थपतेर्विमर्दको बहिश्चराः प्राणा इति सो हं तत्कृते प्राणा-
नपि परि त्यजामि ब्रह्महत्यामपि न परिहरामि । ममैकरात्रजागरप्र-
तीकारस्तवैष चर्मरत्नाहंकारदाहज्वर इति । तथा ब्रुवाणश्च पौरमुख्यैः
५ सामर्षनिषिद्धापवाहितो गतो भूत्   इयं च वार्त्ता कृत्रिमार्त्तिना धन-
मित्रेण चर्मरत्ननाशमादावुपक्षिप्य पार्थिवाय निवेदिता । स चार्थपति-
माहूयोपह्वरे पृष्टवान्   अङ्ग किमस्ति कश्चिद्विमर्दको नामात्रभवत
इति । तेन च मूढात्मनास्ति देव परमं मित्रं कश्च तेनार्थ इति कथित-
राज्ञोक्तमपि शक्नोषि तमाह्वातुमिति बाढमस्मि शक्त इति निर्गत्य स्व-
१० गृहे वेशवाटे द्यूतसभायामापणे च निपुणमन्विष्यन्नोपलब्धवान्
कथं चोप लभेत स वराकः । स खलु विमर्दको मद्वाहितत्वदभिज्ञान-
चिह्नो मन्नियोगात्त्वदन्वेषणायोज्जयिनीं तदहरेव प्रातिष्ठत । अर्थपतिस्तु
तमदृष्ट्वा तत्कृतमपराधं नाम मत्संबन्धीति मत्वा मोहाद्भयाद्वा प्रत्याख्याय
पुनर्धनमित्रेण विभावितेन कुपितेन राज्ञा निगृह्य निगडबन्धनमनीयत ॥
१५ तेष्वेव दिवसेषु विधिकल्पेन चर्मरत्नं दोग्धुकामा काममञ्जरी पूर्वदु-
ग्धं क्षपणीभूतविरूपकं रहस्युपसृत्य तदपहृतं सर्वमर्थजातं तस्मै प्रत्यर्प्य
सप्रत्ययं च बह्वनुनीय प्रत्यगमत्   सो पि कथंचिन्निर्ग्रन्थिकग्रहा-
न्मोचितात्मा मदनुशिष्टो हृष्टतमः स्वधर्ममेव प्रत्यपद्यत । काममञ्ज-
र्यपि कतिपयैरेवाहोभिरश्मन्तकशेषमजिनरत्नदोहाशया स्वमभ्युदयम-
२० करोत्   अथ मत्प्रयुक्तो धनमित्रः पार्थिवमितो व्यज्ञापयत्   देव
येयं गणिका काममञ्जरी लोभोत्कर्षाल्लोभमञ्जरीति लोकोपक्रोशपा-
त्रमासीत्साद्य मुसलोलूखलान्यपि निरपेक्षं त्यजति । तन्मन्ये मच्चर्मर-
त्नलाभहेतुस्तस्याः खलु कल्पस्तादृशः । वणिग्भ्यो वारमुख्याभ्यश्च वा
दुग्धे नान्येभ्य इति हि तद्गता प्रतीतिरतो मुष्यामस्ति मे शङ्केति । सा

सद्य एव राज्ञा सह जनन्या समाहूयत। व्यथितवर्णेनेव मयोपह्वरे कथितं नूनमार्य सर्वस्य त्यागादिति प्रकाशादाशङ्कनीयश्चर्मरत्नलाभः। तदनुयोगायाङ्गराजेन समाहूयसे। भूयोभूयश्च निर्बद्धया त्वया नियतं निरपेक्षितो स्मि तदागवेन नाहमपदेश्यः। ततश्च मे भावी चित्रबधः। मयि च मृते न जीविष्यत्येव ते भगिनी त्वं च निःस्वीभूता चर्मरत्नं च धनमित्रमेव ५ प्रतिभजिष्यति। तदियमापत्समन्ततो नर्थानुबन्धिनी तत्किमत्र प्रतिविधेयमिति। तया तज्जनन्या चाश्रूणि विसृज्योक्तम् अस्त्येवैतदस्मद्बालिशत्वान्निर्भिन्नप्रायं रहस्यम् राज्ञश्च निर्बन्धाद्द्वित्रिचतुरमतिनिह्नुत्यापि नियतमागतिरपदेश्यैव चोरितस्य त्वयि। त्वयि च व्यपदिष्टे सर्वमस्मत्कुटुम्बमव सीदेत् अर्थपतौ च तदयशो रूढम् अङ्गपुरप्र- १० सिद्धं च तस्य कीनाशस्यास्माभिः संगतम् अमुनैतदस्मभ्यं दत्तमित्यपदिश्य वरमात्मा गोपायितुमिति मामभ्युपगमय्य राजकुलमगमताम्

राज्ञानुयुक्ते च नैष न्यायो वेशकुलस्य यद्दातुरपदेशः। नन्वर्थैर्न्यायार्जितैरेव पुरुषा वेशमुपतिष्ठन्तीत्यसकृदतिप्रणुद्य कर्णनासाच्छेदोपक्षेपभीषिताभ्यां दग्धबन्धकीभ्यां स एव तपस्वी तस्करत्वेनार्थपतिरग्राह्यत। १५ कुपितेन च राज्ञा तस्य प्राणेषूद्यतदण्डः प्राञ्जलिना धनमित्रेणैव प्रत्यषिध्यत। आर्य मौर्यदत्त। एष वरो वणिजामीदृशेष्वपराधेष्वसुभिरवियोगो यदि कुपितो सि हृतसर्वस्वो निर्वासनीयः पाप एष इति। तन्मूला धनमित्रस्य कीर्तिरप्रथत। अप्रीयत च भर्ता। पटच्चरच्छेदशेषो र्थपतिरर्थमत्तः सर्वपौरजनसमक्षं निरवास्यत। तस्य द्रव्याणां केन चिदव- २० यवेन सा वराकी काममञ्जरी चर्मरत्नमृगतृष्णिकापविद्धसर्वस्वा सानुकम्पं धनमित्राभिचोदितेन भूपेनान्वगृह्यत। धनमित्रश्चाहनि गुणिनि कुलपालिकामुपायंस्त। तदेवंसिद्धसंकल्पो रागमञ्जरीगृहं हेमरत्नपूर्णमकरवम्॥

अस्मिंश्च पुरे लुब्धसमृद्धवर्गस्तथा मुषितो यथा कपालपाणिः स्वैरेव धनैर्मद्विश्राणितैः समृद्धीकृतस्यार्थिवर्गस्य गृहेषु भिक्षार्थमभ्रमत् नह्यलमतिनिपुणो ऽपि पुरुषो नियतिलिखितं लेखामतिक्रमितुम् यतो ऽहमेकदा रागमञ्जर्याः प्रणयकोपप्रशमनाय सानुनयं यापितायाः प्रणयसमर्पितमुखमधुगण्डूषमास्वादमास्वादं मदेनास्पृश्ये । शीलं हि मदोन्मादयोरमार्गेणाप्युचितकर्मस्वेव प्रवर्तनम् यदहमुपोढमदो नगरमिदमनयैकयैव शर्वर्या निर्धनीकृत्य वह्नवनं पूरयेयमिति प्रव्यथितप्रियतमाप्रणामाञ्जलिशपथशतातिवर्ती मत्तवारणइव रभसच्छिन्नशृङ्खलः कयापि धात्र्या शृगालिकाख्ययानुगम्यमानो नातिपरिकरो सिद्धितीयो रंहसा परेणोदचलम् अभिपततो ऽपि नागरिकपुरुषानशङ्कमेवावगाह्य तस्कर इति तैरभिहन्यमानो नातिप्रकुपितः क्रीडन्निव मदावसन्नहस्तपातितेन निस्त्रिंशेन द्वित्रानेव हत्वा अवघूर्णमानताम्रदृष्टिरपतम् अनन्तरमार्त्तरवान्विसृजन्ती शृगालिका ममाभ्यासमगमत्

अबध्ये चाहमरिभिरापदा तु मदापहारिण्या सद्य इव बोधितस्तत्क्षणोपजातया प्रतिभया व्यचीचरम् अहो ममेयं मोहमूला महत्यापदापतिता । प्रसृततरं च साख्यं मया सह धनमित्रस्य मत्परिग्रहत्वं च रागमञ्जर्याः । मदेनसा च तौ प्रोर्णुतौ श्वो नियतं निग्राहयिष्येते । तदियमिह प्रतिपत्तिर्ययानुष्ठीयमानया मन्नियोगतस्तौ परित्रास्येते मां च कदा चिदनर्थादितस्तारयिष्यतीति । कमप्युपायमात्मनैव निर्णीय शृगालिकामवादिषम् अपेहि जरतिके या तामर्थलुब्धां दग्धगणिकां रागमञ्जरिकामजिनरत्नमत्तेन शत्रुणा मे मित्रच्छद्मना धनमित्रेण संगमितवती सा हतासि । तस्य पापस्य चर्मरत्नमोषाद्वहितुश्च ते साराभरणापहारादहमद्य निःशल्यमुत्सृजेयं जीवितमिति । सा पुनरुद्घटितज्ञा परमधूर्ता साश्रुगद्गदमुदञ्जलिस्तान्पुरुषान्सप्रणाममासादितवती साम-

पूर्वं मम पुरस्तादयाचत । भद्रकाः प्रतीक्ष्यतां कं चित्कालं यावदस्मा-
दस्मदीयं सर्वं मुषितमर्थजातमवगच्छेयमिति । तथेति तैः प्रतिपन्ने पुन-
र्मत्समीपमासाद्य सौम्य क्षमस्वास्य दासीजनस्यैकमपराधम् अस्तु
सकामं त्वत्कलत्राभिमर्शी वैरास्पदं धनमित्रः । स्मरंस्तु चिरकृतां ते
परिचर्यामनुग्रहीतुमर्हसि दासीं रागमञ्जरीम् आकल्पसारो हि रूप- ५
जीवो जनः । तद्ब्रूहि क्व निहितमस्या भूषणमिति पादयोरपतत्
ततो दयमानइवाहमब्रुवम् भवतु । मृत्युहस्तवर्तिनः किं ममामुष्या
वैरानुबन्धेनेति । तद्भवनिव कर्णा एवैनामशिक्षवमेवमेवं प्रतिपत्तव्य-
मिति । सा तु प्रतिपन्नार्था जीव चिरं प्रसीदन्तु ते देवता देवो व्यङ्गराजः
पौरुषप्रीतो मोचयतु त्वामेते पि भद्रमुखास्तव दयन्तामिति क्षणादपा- १०
सरत् आनीये चाहमारक्षिकनायकस्य शासनाचारकम् ॥

अथोत्तरेद्युरागत्य दृप्ततरः सुभगमानी सुन्दरंमन्यः पितुरत्ययाद-
चिराधिष्ठिताधिकारस्तारुण्यमदादनतिपक्वः कान्तको नाम नागरिकः ।
किं चिदिव भर्त्सयित्वा स मामभ्यधत्त । न चेद्धनमित्रस्याजिनरत्नं प्रति-
प्रयच्छसि न चेद्वा नागरिकेभ्यश्चोरितकानि प्रत्यर्पयसि द्रक्ष्यसि पारम- १५
ष्टादशानां कारणानामन्ते च मृत्युमुखमिति । मया तु स्मयमानेनाभि-
हितम् सौम्य यद्यपि दद्यामा जन्मनो मुषितं धनं न त्वर्थपतिदारा-
पहारिणः शत्रोर्मे मित्रमुखस्य धनमित्रस्य चर्मरत्नप्रत्याशां पूरयेयम्
अदत्त्वैवैतदयुतमपि यातनानामनु भवेयमियं मे साधीयसी संधेति ।
तेन च क्रमेण वर्तमाने सान्त्वनतर्जनप्राये प्रतिदिनमनुयोगव्यतिकरे २०
नगुणान्नपानलाभात्कतिपयैरेवाहोभिर्विरोपितव्रणः प्रकृतिस्थो ह-
मासम् ॥

अथ कदा चिदच्युताम्बरपीतातपत्विषि क्षयिणि वासरे हृष्टवर्णा
मृगालिकोज्ज्वलेन वेषेणोपसृत्य दूरस्थानुचरा मामुपश्लिष्याब्रवीत्

आर्य दिष्ट्या वर्धसे। फलिता तव सुनीतिः। यथा त्वयादिष्टे तथा धन-
मित्रमेत्याब्रुवम्। आर्य तवैवमापन्नसुहृदामुना चैवमादिष्टो ऽसि। अद्य-
मद्य वेशसंसर्गसुलभात्पानदोषाद्वद्धः। त्वया पुनरपि विशङ्कमद्यैव राज्ञा
विज्ञापनीयो देव देवप्रसाददेव पुरापि तदङ्गिनरत्नमर्थपतिमुषितमा-
५ सादितम्। अथ तु भर्ता रागमञ्जर्याः कश्चिदत्तधूर्तः कलासु कवि-
त्वेषु लोकवार्त्तासु चातिवैचक्षण्यान्मया समसृज्यत तत्संबन्धाच्च वस्त्रा-
भरणप्रेषणादिना तद्भार्यां प्रतिदिनमन्ववर्ते। तदसावशङ्किष्ट निकृष्टा-
शयतया कितवः। तेन च कुपितेन हृतं तच्चर्मरत्नमाभरणसमुद्गकश्च
तस्याः। स तु भूयःस्तेयाय भ्रमन्नगृह्यत नागरिकपुरुषैः। आपन्नेन चामु-
१० नानुसृत्य रुदत्यै रागमञ्जरीपरिचारिकायै पूर्वप्रणयानुवर्तिना तद्भाण्ड-
निधानोद्देशः कथितः। ममापि चर्मरत्नमुपायोपक्रान्तो यदि प्रयच्छेदिह
देवपादैः प्रसादः कार्य इति। तथा निवेदितश्च नरपतिरसुभिर्नामवि-
योज्योपच्छन्दनैरेव स्वं ते दापयितुं प्र यतिष्यते। तन्नः पथ्यमिति श्रुत्वैव
च त्वदनुभावप्रत्ययादनतित्रस्तुना तेन तत्तथैव संपादितम्। अथाहं
१५ त्वदभिज्ञानप्रत्यायिताया रागमञ्जर्याः सकाशाद्यथेप्सितानि वस्तूनि लभ-
माना राजदुहितुरम्बालिकाया धात्रीं माङ्गलिकां त्वदादिष्टेन मार्गेणा-
न्वरञ्जयम्। तामेव संक्रमीकृत्य रागमञ्जर्याश्चाम्बालिकायाः सख्यं पर-
मवीवृधम्। अहरहश्च नवनवानि प्राभृतान्युपहरन्ती कथाश्चित्राश्चि-
त्तहारिणीः कथयन्ती तस्याः परं प्रसादपात्रमासम्। एकदा च हर्म्या-
२० ङ्गणागतायास्तस्याः स्थानस्थितमपि कर्णकुवलयं स्रस्तमिति प्रतिसमा-
दधती प्रमत्तेव प्रच्याव्य पुनरुत्क्षिप्य भूमेस्तेनोपकन्यापुरं कारणेन के-
नापि भवनाङ्गणं प्रविष्टस्य कान्तकस्योपरि कुहरप्रसक्तपारावतत्रास-
नापदेशात्प्रहसन्ती प्राहार्षम्। सो ऽपि धन्यंमन्यः पुरा किं चिदुन्मुखः
स्मयमानो मत्कर्मप्रहासिताया राजदुहितुर्विलासप्रायमाकारमात्माभि-

लाषमूलमिव यथा संकल्पयेत्तथा मयापि संज्ञयैव किमपि चतुरमाचे-
ष्टितमाकृष्टधन्वना च मनसिजेन विद्धः संदिग्धफलेन पत्रिणातिमुग्धः
कथंकथमप्यपासरत्। सायं च राजकन्यकाङ्गुलीयकमुद्रितां वासता-
म्बूलवरांशुकयुगलभूषणावयवगर्भां पेटिकां कया चिद्बालिकया ग्राह-
यित्वा रागमञ्जर्या इति नीत्वा कान्तकस्यागारमगाम्। अगाधे राग- ५
सागरे मग्नो नावमिव मामुपलभ्य परमहृष्यत्। अवस्थान्तराणि च
राजदुहितुः सुदारुणानि व्यावर्तयन्त्या मया स दुर्मतिर्दूरमुदमाद्यत। तत्प्रा-
र्थिता चाहं त्वत्प्रियाप्रहितमिति ममैव मुखताम्बूलोच्छिष्टानुलेपननि-
र्माल्यमलिनांशुकं चान्येद्युरुपाहरम्। तदीयानि च राजकन्यार्थमित्या-
दाय छन्नमेव प्राक्षिपम्। इत्थं च संधुक्षितमन्मथाग्निरेकान्ते मयोपम- १०
न्त्रितो भूत्। आर्य लक्षणान्येव तवाविसंवादीनि तथा हि मत्प्रातिवे-
श्य: कश्चित्कार्तान्तिकः कान्तकस्य हस्ते राज्यमिदं पतिष्यति तादृशानि
तस्य लक्षणानीत्यदिक्षत्। तदनुरूपमेव च त्वां राजकन्यका कामयते।
तदेकापत्यश्च राजा तया त्वां समागतमुपलभ्य कुपितो पि दुहितुर्मरण-
भयान्नोच्छेत्स्यति प्रत्युत प्रापयिष्यत्येव यौवराज्यम्। इत्थं चायमर्थो १५
र्थानबुन्धी किमिति तात नाराध्यते। यदि कुमारीपुरप्रवेशाभ्युपायं
नावबुध्यसे ननु बन्धनागारभित्तेर्व्योमत्रयमन्तरालमारामप्राकारस्य केन
चित्तु हस्तवतैकागारिकेण तावतीं सुरुङ्गां कारयित्वा प्रविष्टस्योपवनं
तवोपरिष्टादस्मदायत्तैव रक्षा। रक्ततरो हि तस्याः परिजनो न रहस्यं
भेत्स्यतीति। सो ब्रवीत्। साधु भद्रे दर्शितम्। अस्ति कश्चित्तस्करः २०
खननकर्मणि सगरसुतानामिवान्यतमः स चेल्लुब्धः क्षणेनैतत्साध-
यिष्यतीति। कतमो सौ किमिति म लभ्यत इति मयोक्ते येन तद्धन-
मित्रस्य चर्मरत्नं मुषितमिति त्वामेव निरदिक्षत्। यद्येवमेव त्वयास्मि-
न्कर्मणि साधिते चित्रैरुपायैस्त्वामहं मोचयिष्यामीति शपथपूर्वं तेन

संधाय सिद्धे ऽर्थे भूयो ऽपि निगडयित्वा यो ऽसौ चौरः स सर्वथोपक्रान्तो
न तु धृष्टतमः प्रकृष्टवैरस्तदजिनरत्नं दर्शयिष्यतीति राज्ञे विज्ञाप्य चि-
त्रमेनं घातयिष्यसि तथा च सत्यर्थः सिध्यति रहस्यं च न स्रवतीति
मयोक्ते। सो ऽतिहृष्टः प्रतिपद्य मामेव त्वदुपप्रलोभने नियुज्य बहिरव-
५ स्थितः। प्राप्तरूपमितः परं चिन्त्यतामिति ॥

प्रीतेन च मयोक्तम्। मदुक्तमल्पं त्वं नय। एवात्र भूयात्। आ नये-
नमिति। अथानीतेनामुना मन्मोचनाय शपथः कृतो मया च रहस्या-
निर्भेदाय। विनिगडीकृतश्च स्नानभोजनविलेपनान्यनुभूय नित्यान्धका-
रात्काराभित्तिकोणादारभ्योरगास्येन सुरुङ्गामकरवम्। अचिन्तयं चैवं
१० हन्तुमनसैवामुना मन्मोचनाय शपथः कृतः। तदमुं हत्वापि नासत्य-
वाददोषेण स्पृश्य इति। निष्पततश्च मे निगडनाय प्रसार्यमाणपाणे-
स्तस्य पादेनोरसि निहत्य पतितस्य तस्यैवासिधेन्वा शिरो न्यकृन्तम्।

अकथयं च शृगालिकां भण भद्रे कथंभूतः कन्यापुरसंनिवेशो महानयं
प्रयासो मा वृथा भूत्। अमुत्र किं चिच्चोरयित्वा निवर्तिष्य इति।
१५ तदुपदर्शितविभागश्चावगाह्य कन्यान्तःपुरं प्रज्वलत्सु मणिदीपेषु नैक-
क्रीडाखेदसुप्तस्य परिजनस्य मध्ये महार्हरत्नप्रत्युप्तसिंहाकारदन्तपादे हं-
सतूलगर्भकोमलशय्योपधानशालिनि कुसुमलवच्छुरितपर्यन्ते पर्यङ्कतले
दक्षिणपादपार्ष्ण्यधोभागानुवेष्टितेतरचरणाग्रपृष्ठमीषद्विवृतमधुरगुल्फ-
सन्धिपरस्परश्लिष्टजङ्घाकाण्डमाकुञ्चितोभयजानु किंचिद्वेल्लितोरुदण्डयु-
२० गलमधिनितम्बस्रस्तमुक्तैकभुजलताग्रपेशलमपाश्रयान्तनिहिताकुञ्चिते-
तरभुजलतोत्तानतलकरकिशलयमाभुग्नश्रोणिमण्डलमतिश्लिष्टचीनां-
शुकान्तरीयमनतिवलिततनुतरोदरमणुतरनिःश्वासारम्भकम्पमानकठो-
रकुचकुड्मलमातिरश्चीनबन्धुरशिरोदेशदृश्यमाननिष्टप्ततपनीयसूत्रपर्य-
स्तपद्मरागरुचकमर्धलक्ष्याधरकर्णपाशनिभृतकुण्डलमुपरिपरावृत्तश्रव-

णपाशरत्नकर्णिकाकिरणां मञ्जरीपिञ्जरितविषमव्याविद्धशिथिलशि-
खण्डबन्धमात्मप्रभापटलदुर्लक्ष्यपाटलोत्तराधरविवरं गण्डस्थलीसं-
क्रान्तहस्तपल्लवदर्शितकर्णावतंसकृत्यमुपरिकपोलदेशतलनिषक्तचि-
त्रवितानपत्रजातिजनितविशेषकक्रियमामीलितलोचनेन्दीवरमविश्रा-
न्तभ्रूपताकमुद्भिद्यमानश्रमजलपुलकभिन्नशिथिलचन्दनतिलकमानने- ५
न्दुसंमुखालकलतं च विश्रब्धप्रसुप्तामतिधवलोत्तरच्छदनिमग्नां प्रायै-
कपार्श्वतया चिरविलसनखेदनिश्चलां शरदम्भोधरोत्सङ्गशयिनीमिव
सौदामिनीं राजकन्यामपश्यम्। दृष्ट्वैव स्फुरदनङ्गरागश्वकितश्चोरयित-
व्यनिःस्पृहस्तयैव तावञ्चोर्यमाणहृदयः किंकर्तव्यतामूढः क्षणमतिष्ठम्।
अतर्क्यं च न चेदिमां वामलोचनामाप्नुयां न मृष्यति मां जीवितुं १०
वसन्तबन्धुः। असंकेतितपरामृष्टा व्यक्तमार्तरवेण निहन्यान्मे मनोरथं
ततो हन्मेवा ध्रीयेति। तदियमत्र प्रतिपत्तिरिति नागदन्तलग्ननिर्यास-
बालुककल्कवर्णितफलकमादाय मणिसमुद्गकाद्वर्णवर्तिकामुद्धृत्य तां
तथा शयानां तस्याश्च मामाबद्धाञ्जलिं चरणलग्नमालिखमार्यां चैताम्

त्वामयमाबद्धाञ्जलिदासजनस्तामिममर्थमर्थयते। १५
स्वपिहि मया सह मदनव्यतिकरखिन्नेव मामेव॥

हेमकरण्डाच्च वासताम्बूलवीटिकां कर्पूरस्फुटिकां पारिजातकं चो-
पयुज्यालक्तकपाटलेन तद्रसेन सुधाभित्तौ चक्रवाकमिथुनं निरष्ठीवम्।
अङ्गुलीयकविनिमयं च कृत्वा कथंकथमपि निरगाम्। सुरुङ्गया
च प्रत्येत्य बन्धनागारं तत्र बद्धस्य नागरिकवरस्य सिंहघोषनाम्नस्ते- २०
ष्वेव दिनेषु मित्रत्वेनोपचरितस्यैवं मया हतस्तपस्वी कान्तकस्तत्रयाप्र-
तिभिद्य रहस्यं लब्धव्यो मोक्ष इत्युपदिश्य सह शृगालिकया निर-
क्रामिषम्॥

नृपतिपथे च समागत्य रक्षिकपुरुषैरगृह्ये। अचिन्तयं च। अलम-

स्मि नवेनापसर्तुमनामृष्ट एवैभिरेषा पुनर्वराकी गृह्येत। तदिदमत्र प्राप्तरूपमिति । तानेव चपलमभिपत्य स्वपृष्ठसमर्पितकूर्परः प्राङ्मुखः स्थित्वा यद्यहमस्मि तस्करो भद्रा बध्नीत माम् युष्माकमयमधिकारो न पुनरस्या वर्षीयस्या इत्यवादिषम् सा तु तावतोन्नीतमदभिप्राया
५ तान्सप्रणाममभिगत्य भद्रमुखा ममैष पुत्रो वायुग्रस्तश्चिरंचिकित्सितः पूर्वेद्युः प्रसन्नकल्पः प्रकृतिस्थ एव जातो जातास्थया मया बन्धनान्निष्क्रमय्य स्नापितो नुलेपितश्च परिधाप्य निष्प्रवाणि युगलमभ्यवकार्य परमान्नमौशीरे च कामाचारः कृतो भूत् अथ निशीथे भूय एव वायुनिघ्नो निष्क्रत्य कान्तकं नृपतिदुहितरं रमेयमिति रंहसा परेण
१० राजपथमभ्यपतत् निरूप्य चाहं पुत्रमेवंगतमस्यां वेलायामनुधावामि । तत्र सीदत बद्धैनं मह्यमर्पयतेति । यावदसौ क्रन्दति तावदहं स्थविरे केन देवो मातरिश्वा बद्धपूर्वः किमेते काकाः शौण्डीर्यस्य मे निगृहीतारः शान्तं पापमित्यधावम् असावप्यमीभिस्त्वमेवोन्मत्ता यानुमत्त इत्युन्मत्तं मुक्तवती कस्तमिदानीं बध्नातीति नि-
१५ न्दिता कदर्थिता रुदत्येव मामन्वधावत् गत्वा च रागमञ्जरीगृहं चिरवियोगविक्लवामिमां बहुविधं समाश्वास्य तं निशाशेषमनयम् प्रभाते पुनरुदारकेण च समगच्छे ॥

अथ भगवन्तं मरीचिं वेशकृच्छ्रादुत्थाय पुनःप्रतिपन्नतपःप्रभावप्रत्यापन्नदिव्यचक्षुषमुपसंक्रम्य तेनास्म्येवंभूतवदर्शनमवगमितः । सिंह-
२० घोषश्च कान्तकापचारं निर्भिद्य तत्पदे प्रसन्नेन राज्ञा प्रतिष्ठापितस्तेनैव चारकसुरुङ्गापथेन कन्यापुरप्रवेशं भूयोपि मे समपादयत् समगंसि चाहं शृगालिकामुखविसृतवार्त्तानुरक्तया राजदुहित्रा । तेष्वेव दिवसेषु चण्डवर्मा सिंहवर्मावधूतदुहितृप्रार्थनः कुपितो भियुज्य पुरमवारुणत् अमर्षणश्चाङ्गराजो यावदरिः पारग्रामिकं विधिमाचिकीर्षति ता-

वत्स्वयमेव सालं निर्भिद्य प्रत्यासन्नानपि सहायानप्रतीक्षमाणो निर्गत्याभ्यधिकबलेन विद्विषा महति संपराये भिन्नमर्मा सिंहवर्मा बलादगृह्यत। अम्बालिका च बलवदभिगृह्य चण्डवर्मणा परिणेतुमात्मभवनमनीयत। कौतुकं च स किल क्षपावसाने विवाह इत्यबध्नात्।

अहं च धनमित्रगृहे तद्विवाहायैव पिनद्धमङ्गलप्रतिसरस्तमेवावोचम्। सखे समापतितमेवाङ्गनाथाभिसरं राजमण्डलं सुगूढमेव संभूय पौरवृद्धैस्तदुपावर्तय। उपावृत्तस्य कृतकृत्यः कृत्तशिरसमेव शत्रुं द्रक्ष्यसीति। तथा च तेनाभ्युपगते गतायुषो मुष्य भवनमुत्सवाकुलमुपसमाधीयमानपरिणयोपकरणमभिसमेतः प्रवेशनिर्गमप्रवृत्तलोकसंपातमलक्ष्यशस्त्रिकः सह प्रविश्य मङ्गलपाठकैरम्बालिकापाणिपल्लवमग्नौ साक्षिण्याथर्वणेन विधिना ग्राह्यमाणमादित्समानस्यायामिनं बाहुदण्डमाकृष्य छुरिकयोरसि प्राहार्षम्। स्फुरतश्च कतिपयानन्यानपि यमविषयमगमयं हतविध्वस्तं च तद्गृहमनुविचरन्वेपमानमधुरगात्रीं विशाललोचनामभिनिशाम्य तदालिङ्गसुखमनुबुभूषुस्तामादाय गर्भगृहमविक्षम्। अस्मिन्नेव क्षणे तवास्मि नवाम्बुवाहगम्भीरेण स्वरेणानुगृहीतः॥

॥ वेदान्तसारः ॥

॥ नमो गणेशाय ॥

अखण्डसच्चिदानन्दमवाङ्मनसगोचरम् ।
आत्मानमखिलाधारमाश्रये भीष्टसिद्धये ॥ १ ॥
अर्थतो प्यद्वयानन्दानतीतद्वैतभानतः ।
गुरूनाराध्य वेदान्तसारं वक्ष्ये यथामति ॥ २ ॥

वेदान्तो नामोपनिषत्प्रमाणं तदुपकारीणि शारीरकसूत्रादीनि च । अस्य वेदान्तप्रकरणत्वात्तदीयैरेवानुबन्धैस्तद्वत्तासिद्धेर्न पृथगालोचनीयाः ॥ तत्रानुबन्धो नामाधिकारिविषयसंबन्धप्रयोजनानि ॥ अधिकारी तु विधिवदधीतवेदवेदाङ्गत्वेनापाततो धिगताखिलवेदार्थो स्मिञ्जन्मनि जन्मान्तरे वा काम्यनिषिद्धवर्जनपुरःसरं नित्यनैमित्तिकप्रायश्चित्तोपासनानुष्ठानेन निर्गतनिखिलकल्मषतया नितान्तनिर्मलस्वान्तः साधनचतुष्टयसंपन्नः प्रमाता ॥

काम्यानि स्वर्गादीष्टसाधनानि ज्योतिष्टोमादीनि । निषिद्धानि नरकाद्यनिष्टसाधनानि ब्रह्महत्यादीनि । नित्यान्यकरणे प्रत्यवायसाधनानि संध्यावन्दनादीनि । नैमित्तिकानि पुत्रजन्माद्यनुबन्धीनि जातेष्ट्यादीनि । प्रायश्चित्तानि पापक्षयमात्रसाधनानि चान्द्रायणादीनि । उपासनानि सगुणब्रह्मविषयमानसव्यापाररूपाणि शाण्डिल्यविद्यादीनि ॥

एतेषां नित्यादीनां बुद्धिशुद्धिः परं प्रयोजनम् उपासनानां तु तदैकाग्र्यं परं प्रयोजनम्

तमेतं वेदानुवचनेन ब्राह्मणा विविदिषन्ति यज्ञेनेत्यादिश्रुतेः ।
तपसा कल्मषं हन्ति विद्ययामृतमश्नुत इत्यादिस्मृतेश्च ॥

नित्यनैमित्तिकयोरुपासनानां चावान्तरफलं पितृलोकसत्यलोकप्राप्ती ।

कर्मणा पितृलोको विद्यया देवलोक इति श्रुतेः । ५

साधनानि नित्यानित्यवस्तुविवेक इहामुत्रफलभोगविरागशमदमादिसंपन्मुमुक्षुत्वानि ।

नित्यानित्यवस्तुविवेकस्तावत् ब्रह्मैव नित्यं वस्तु ततो ऽन्यदखिलमनित्यमिति विवेचनम् ।

ऐहिकानां स्रक्चन्दनविषयभोगानां कर्मजन्यतयानित्यत्ववदामुष्मिकाणामप्यमृतादिविषयभोगानामनित्यतया तेभ्यो नितरां विरतिरिहामुत्रफलभोगविरागः । १०

शमादयस्तु शमदमोपरतितितिक्षासमाधानश्रद्धाः । शमस्तावत् श्रवणादिव्यतिरिक्तविषयेभ्यो मनसो निग्रहः । दमो बाह्यविषयेन्द्रियाणां तद्व्यतिरिक्तविषयेभ्यो निवर्तनम् निवर्तितानामेतेषां तद्व्यतिरिक्तविषयेभ्य उपरमणमुपरतिः । अथ वा विहितानां कर्मणां विधिना परित्यागः । तितिक्षा शीतोष्णद्वन्द्वसहिष्णुता । निगृहीतस्य मनसः श्रवणादौ तदनुगुणविषये च समाधिः समाधानम् गुरुवेदान्तवाक्येषु विश्वासः श्रद्धा । मुमुक्षुत्वं मोक्षेच्छा । १५

एवंभूतः प्रमाताधिकारी । शान्तो दान्त इति श्रुतेः । उक्तं च २०
प्रशान्तचित्ताय जितेन्द्रियाय प्रक्षीणदोषाय यथोक्तकारिणे ।
गुणान्वितायानुगताय सर्वदा प्रदेयमेतत्सततं मुमुक्षवे ॥

विषयो जीवब्रह्मैक्यं शुद्धचैतन्यं प्रमेयम् तत्रैव वेदान्तानां तात्पर्यात् ॥

सम्बन्धस्तु तदैक्यप्रमेयस्य तत्प्रतिपादकोपनिषत्प्रमाणस्य च बोध्यबो-
धकभावलक्षणः ॥

४ प्रयोजनं तु तदैक्यप्रमेयगताज्ञाननिवृत्तिः स्वस्वरूपानन्दावाप्तिश्च ।
तरति शोकमात्मविदिति श्रुतेः । ब्रह्मविद्ब्रह्मैव भवतीति श्रुतेश्च ॥

५ अयमधिकारी जननमरणादिसंसारानलसंतप्तो दीप्तशिरा जलराशि-
मिवोपहारपाणिः श्रोत्रियं ब्रह्मनिष्ठं गुरुमुपसृत्य तमनु सरति । समि-
त्पाणिः श्रोत्रियं ब्रह्मनिष्ठमिति श्रुतेः । स गुरुः परमकृपयाध्यारोपा-
पवादन्यायेनैनमुप दिशति । तस्मै स विद्वानुपसन्नाय प्राहेत्यादिश्रुतेः ॥

असर्पभूतरज्जौ सर्पारोपवद्वस्तुन्यवस्त्वारोपो ऽध्यारोपः । वस्तु सच्चि-
१० दानन्दाद्वयं ब्रह्म । अज्ञानादिसकलजडसमूहो ऽवस्तु । अज्ञानं तु सद-
सद्भ्यामनिर्वचनीयं त्रिगुणात्मकं भावरूपं ज्ञानविरोधि यत्किंचिदिति
वदन्ति । अहमज्ञ इत्याद्यनुभवात् देवात्मशक्तिं स्वगुणैर्निगूढामित्या-
दिश्रुतेश्च ॥ इदमज्ञानं समष्टिव्यष्ट्यभिप्रायेणैकमनेकमिति च व्यवह्रियते ।
तथा हि यथा वृक्षाणां समष्ट्यभिप्रायेण वनमित्येकत्वव्यपदेशः । यथा वा
१५ जलानां समष्ट्यभिप्रायेण जलाशय इति । तथा नानात्वेन प्रतिभासमाना-
नां जीवगताज्ञानानां समष्ट्यभिप्रायेण तदेकत्वव्यपदेशः । अजामेकामि-
५ त्यादिश्रुतेः । इयं समष्टिरुत्कृष्टोपाधितया विशुद्धसत्त्वप्रधाना । एतदुप-
हितं चैतन्यं सर्वज्ञत्वसर्वेश्वरत्वसर्वनियन्तृत्वादिगुणकम् अव्यक्तम-
न्तर्यामी । जगत्कारणमीश्वर इति व्यपदिश्यते । सकलाज्ञानावभासकत्वा-
२० दस्य सर्वज्ञत्वम् यः सर्वज्ञः सर्वविदिति श्रुतेः । अस्येयं समष्टिर-
खिलकारणत्वात्कारणशरीरम् आनन्दप्रचुरत्वात्कोशवदाच्छादकत्वा-
च्चानन्दमयकोशः । सर्वोपरमत्वात्सुषुप्तिः । अत एव स्थूलसूक्ष्मप्रपञ्च-
लयस्थानमिति चोच्यते ॥

यथा वनस्य व्यष्ट्यभिप्रायेण वृक्षा इत्यनेकत्वव्यपदेशः । यथा वा

जलाशयस्य व्यष्ट्यभिप्रायेण जलानीति । तथाज्ञानस्य व्यष्ट्यभिप्रायेण तदनेकत्वव्यपदेशः । इन्द्रो मायाभिः पुरुरूप ईयत इत्यादिश्रुतेः ॥ अत्र समस्तव्यस्तव्यापित्वेन समष्टिव्यष्टिव्यपदेशः । इयं व्यष्टिर्निकृष्टोपाधितया मलिनसत्त्वप्रधाना । एतदुपहितं चैतन्यमल्पज्ञत्वानीश्वरत्वादिगुणकं प्राज्ञ इत्युच्यते । एकाज्ञानावभासकत्वादस्य प्राज्ञत्वमस्पष्टोपाधितयानतिप्रकाशकत्वम् अस्यापीयमहंकारादिकारणत्वात्कारणशरीरम् आनन्दप्रचुरत्वादेवानन्दमयकोशः । सर्वोपरमत्वात्सुषुप्तिः । अत एव स्थूलसूक्ष्मशरीरलयस्थानमिति चोच्यते ॥

तदानीमेतावीश्वरप्राज्ञौ चैतन्यप्रदीप्ताभिरतिसूक्ष्माभिरज्ञानवृत्तिभिरानन्दमनु भवतः । आनन्दभुक्चेतोमुखः प्राज्ञ इति श्रुतेः । सुखमहमस्वाप्सं न किं चिद्वेदिषमित्युत्थितस्य परामर्शानुपपत्तेश्च ॥

अनयोर्व्यष्टिसमष्ट्योर्वनवृक्षयोरिव जलाशयजलयोरिव चाभेदः । एतदुपहितयोरीश्वरप्राज्ञयोरपि वनवृक्षावच्छिन्नाकाशयोरिव जलाशयजलयोरिव चाभेदः । एतदुपहितयोरीश्वरप्राज्ञयोरपि वनवृक्षावच्छिन्नाकाशयोरिव जलाशयजलगतप्रतिबिम्बाकाशयोरिव चाभेदः । एष सर्वेश्वर इत्यादिश्रुतेः ॥

वनवृक्षतदवच्छिन्नाकाशयोर्जलजलाशयतद्गतप्रतिबिम्बाकाशयोर्वाधारभूतानुपहिताकाशवदनयोरज्ञानतदुपहितचैतन्ययोराधारभूतं यदनुपहितं चैतन्यं तत्तुरीयमित्युच्यते । शिवं शान्तमद्वैतं चतुर्थं मन्यन्त इत्यादिश्रुतेः । इदमेव तुरीयं शुद्धचैतन्यमज्ञानादितदुपहितचैतन्याभ्यां तप्तायःपिण्डवदविविक्तं सन्महावाक्यवाच्यम् विविक्तं सल्लक्ष्यमित्युच्यते ॥

अस्याज्ञानस्यावरणविक्षेपनामकं शक्तिद्वयमस्ति । आवरणशक्तिस्तावत् अल्पो पि मेघो नेकयोजनायतमादित्यमण्डलमवलो-

कयितृनयनपथपिधायकतया यथा छादयतीव । तथाज्ञानं परिच्छिन्नम-प्यात्मानमपरिच्छिन्नमसंसारिणमवलोकयितृबुद्धिपिधायकतया छादय-तीव । तादृशं सामर्थ्यम् तदुक्तम् घनच्छन्नदृष्टिर्घनच्छन्नमर्कं यथा निष्प्रभं मन्यते चातिमूढः । तथा बद्धवद्भाति यो मूढदृष्टेः स नित्यो-
५ पलब्धिस्वरूपो ऽहमात्मेत्यादि । अनयावृतस्यात्मनः कर्तृत्वभोक्तृत्वसु-खित्वदुःखित्वादिसंसारभावनापि भवति यथा स्वाज्ञानावृतायां रज्ज्वां सर्पत्वसंभावना ॥

विक्षेपशक्तिस्तावत् यथा रज्ज्वज्ञानं स्वावृतरज्जौ स्वशक्त्या सर्पादिकमुद्भावयति । एवमज्ञानमपि स्वावृतात्मनि स्वशक्त्याकाशा-
१० दिप्रपञ्चमुद्भावयति । तादृशं सामर्थ्यम् तदुक्तम्

विक्षेपशक्तिर्लिङ्गादिब्रह्माण्डान्तं जगत्सृजेदिति ।

शक्तिद्वयवदज्ञानोपहितं चैतन्यं स्वप्रधानतया निमित्तं स्वोपाधि-प्रधानतयोपादानं च भवति । यथा लूता तन्तुकार्यं प्रति स्वप्रधानतया निमित्तं स्वशरीरप्रधानतयोपादानं च भवति ॥

१५ तमःप्रधानविक्षेपशक्तिमदज्ञानोपहितचैतन्यादाकाशमाकाशाद्वा-
८ युर्वायोरग्निरग्नेरापो ऽद्भ्यः पृथिवी चोत्पद्यते । तस्माद्वा एतस्मादात्मन आकाशः संभूत इत्यादिश्रुतेः । तेषु जाड्याधिक्यदर्शनात्तमःप्राधान्यम्

तत्कारणस्य तदानीं सत्त्वरजस्तमांसि कारणगुणप्रक्रमेण तेष्वाका-शादिषूत्पद्यन्ते । इमान्येव सूक्ष्मभूतानि तन्मात्राण्यपञ्चीकृतानि चोच्यन्ते ॥

२० एतेभ्यः सूक्ष्मशरीराणि स्थूलभूतानि चोत्पद्यन्ते । सूक्ष्मशरीराणि सप्तदशावयवानि लिङ्गशरीराणि च । अवयवास्तु ज्ञानेन्द्रियपञ्चकं बुद्धि-मनसी कर्मेन्द्रियपञ्चकं वायुपञ्चकं चेति । ज्ञानेन्द्रियाणि श्रोत्रत्वक्चक्षु-र्जिह्वाघ्राणाख्यानि । एतान्याकाशादीनां सात्त्विकांशेभ्यो व्यस्तेभ्यः पृथ-क्क्रमेणोत्पद्यन्ते । बुद्धिर्नाम निश्चयात्मिकान्तःकरणवृत्तिः । मनो नाम

संकल्पविकल्पात्मिकान्तःकरणवृत्तिः। अनयोरेव चित्ताहंकारयोरन्तर्भावः । अनुसंधानात्मिकान्तःकरणवृत्तिश्चित्तम् अभिमानात्मिकान्तःकरणवृत्तिरहंकारः। एते पुनराकाशादिगतसात्त्विकांशेभ्यो मिलितेभ्य उत्पद्यन्ते । तेषां प्रकाशात्मकत्वात्सात्त्विकांशकार्यत्वम् इयं बुद्धिर्ज्ञानेन्द्रियैः सहिता सती विज्ञानमयकोशो भवति । अयं कर्तृत्वभोक्तृत्वाभिमानित्वेनेहलोकपरलोकगामी व्यावहारिको जीव इत्युच्यते। मनस्तु कर्मेन्द्रियैः सहितं मनोमयकोशो भवति । कर्मेन्द्रियाणि वाक्पाणिपादपायूपस्थानि। एतानि पुनराकाशादीनां रजोंशेभ्यो व्यस्तेभ्यः पृथक्क्रमेणोत्पद्यन्ते। वायवः प्राणापानव्यानोदानसमानाः।प्राणो नाम प्राग्गमनवान्नासाग्रस्थानवर्ती । अपानो नामावाग्गमनवान्पाय्वादिस्थानवर्ती।व्यानो नाम विष्वग्गमनवानखिलशरीरवर्ती। उदानः कण्ठस्थानीय ऊर्ध्वगमनवानुत्क्रमणवायुः । समानः शरीरमध्यगो शितपीतान्नादिसमीकरणकरः । समीकरणं तु परिपाककरणं रसरुधिरशुक्रपुरीषादिकरणम् के चित्तु नागकूर्मकृकरदेवदत्तधनंजयाख्याः पञ्चान्ये वायवः सन्तीत्याहुः। तत्र नाग उद्गिरणकरः । कूर्मो निमीलनादिकरः। कृकरः क्षुधाकरः। देवदत्तो जृम्भणकरः । धनंजयः पोषणकरः। एतेषां प्राणादिष्वन्तर्भावात्प्राणादयः पञ्चैवेति के चित् इदं प्राणादिपञ्चकमाकाशादिगतरजोंशेभ्यो मिलितेभ्य उत्पद्यते। इदं प्राणादिपञ्चकं कर्मेन्द्रियसहितं सत्प्राणमयकोशो भवति । अस्य क्रियात्मकत्वेन रजोंशकार्यत्वम् ॥

एतेषु कोशेषु मध्ये विज्ञानमयो ज्ञानशक्तिमान्कर्तृरूपः । मनोमय इच्छाशक्तिमान्करणरूपः । प्राणमयः क्रियाशक्तिमान्कार्यरूपः । योग्यत्वादेवमेवमेतेषां विभाग इति वर्णयन्ति । एतत्कोशत्रयं मिलितं सत्सूक्ष्मशरीरमित्युच्यते ॥

अत्राप्यखिलसूक्ष्मशरीरमेकबुद्धिविषयतया वनवज्जलाशयवद्वा समष्टिः। अनेकबुद्धिविषयतया वृक्षवज्जलवद्वा व्यष्टिश्च भवति। एतत्समष्ट्युपहितं चैतन्यं सूत्रात्मा हिरण्यगर्भः प्राण इति चोच्यते सर्वानुस्यूतत्वाज्ज्ञानक्रियाशक्त्युपहितत्वाच्च।

अस्यैषा समष्टिः स्थूलप्रपञ्चापेक्षया सूक्ष्मत्वात्सूक्ष्मशरीरम् विज्ञानमयादिकोशत्रयं जाग्रद्वासनामयत्वात्स्वप्नः। अत एव स्थूलप्रपञ्चलयस्थानमिति चोच्यते। एतद्व्यष्ट्युपहितं चैतन्यं तैजसो भवति तेजोमयान्तःकरणोपहितत्वात्

अस्यापीयं व्यष्टिः स्थूलशरीरापेक्षया सूक्ष्मत्वात्सूक्ष्मशरीरम् विज्ञानमयादिकोशत्रयं जाग्रद्वासनामयत्वात्स्वप्नः। अत एव स्थूलशरीरलयस्थानमिति चोच्यते।

एतौ सूत्रात्मतैजसौ तदानीं सूक्ष्माभिर्मनोवृत्तिभिः सूक्ष्मविषयाननुभवतः। प्रविविक्तभुक्तैजस इत्यादिश्रुतेः।

अत्रापि समष्टिव्यष्ट्योस्तदुपहितसूत्रात्मतैजसयोश्च वनवृक्षवत्तदवच्छिन्नाकाशवच्च जलाशयजलवत्तद्गतप्रतिबिम्बाकाशवच्चाभेदः। एवं सूक्ष्मशरीरोत्पत्तिः॥

स्थूलभूतानि पञ्चीकृतानि। पञ्चीकरणं तु। आकाशादिपञ्चस्वेकैकं द्विधा समं विभज्य तेषु दशसु भागेषु प्राथमिकान्पञ्च भागान्प्रत्येकं चतुर्धा समं विभज्य तेषां चतुर्णां भागानां स्वस्वद्वितीयभागं परित्यज्य भागान्तरेषु संयोजनम् अस्याप्रामाण्यं नाशङ्कनीयम् त्रिवृत्करणश्रुतेः पञ्चीकरणस्याप्युपलक्षणत्वात् पञ्चानां पञ्चात्मकत्वे समाने पि वैशिष्यात्तु तद्वादस्तद्वाद इति न्यायेनाकाशादिव्यपदेशः सं भवति।

तदानीमाकाशे शब्दो भिव्यज्यते। वायौ शब्दस्पर्शौ। अग्नौ शब्दस्पर्शरूपाणि। अप्सु शब्दस्पर्शरूपरसाः। पृथिव्यां शब्दस्पर्शरूपरसगन्धाः॥

एतेभ्यः पञ्चीकृतेभ्यो भूर्भुवःस्वर्महर्जनस्तपः सत्यमित्येतन्नामकानामुपर्युपरि विद्यमानानामतलवितलसुतलरसातलतलातलमहातलपातालनामकानामधोधोविद्यमानानां लोकानां ब्रह्माण्डस्य तदन्तर्गतचतुर्विधस्थूलशरीराणामन्नपानादीनां चोत्पत्तिर्भवति । शरीराणि जरायुजाण्डजस्वेदजोद्भिज्जाख्यानि । जरायुजानि जरायुभ्यो जातानि मनुष्यपश्वादीनि । अण्डजान्यण्डेभ्यो जातानि पक्षिपन्नगादीनि । स्वेदजानि स्वेदेभ्यो जातानि यूकमशकादीनि । उद्भिज्जानि भूमिमुद्भिद्य जातानि लतावृक्षादीनि ॥

अत्रापि चतुर्विधस्थूलशरीरमेकानेकबुद्धिविषयतया वनवज्जलाशयवद्वा समष्टिः । वृक्षवज्जलवद्वा व्यष्टिरपि भवति । एतत्समष्ट्युपहितं चैतन्यं वैश्वानरो विराडिति चोच्यते सर्वनराभिमानित्वाद्विविधं राजमानत्वाच्च । अस्यैषा समष्टिः स्थूलशरीरमन्नविकारत्वादन्नमयकोशः । स्थूलभोगायतनत्वाज्जाग्रदित्युच्यते । एतद्व्यष्ट्युपहितं चैतन्यं विश्व इत्युच्यते । सूक्ष्मशरीरमपरित्यज्य स्थूलशरीरादिप्रवेष्टृत्वात् अस्याप्येषा स्थूलशरीरमन्नविकारत्वादिहेतोरन्नमयकोशः । स्थूलभोगायतनत्वाज्जाग्रदित्युच्यते ॥ १३

तदानीमेतौ विश्ववैश्वानरौ दिग्वातार्कप्रचेतोश्विभिः क्रमान्नियन्त्रितेन श्रोत्रादीन्द्रियपञ्चकेन क्रमाच्छब्दस्पर्शरूपरसगन्धान् अग्नीन्द्रोपेन्द्रयमप्रजापतिभिः क्रमान्नियन्त्रितेन वागिन्द्रियपञ्चकेन क्रमाद्वचनादानगमनविसर्गानन्दान् चन्द्रचतुर्मुखशङ्कराच्युतैः क्रमान्नियन्त्रितेन मनोबुद्ध्यहंकारचित्ताख्येनान्तरिन्द्रियचतुष्केण क्रमात्संकल्पनिश्चयाहंकार्यचैत्तांश्च सर्वानेतान्स्थूलविषयाननुभवतः । जागरितस्थानो बहिःप्रज्ञ इत्यादिश्रुतेः ।

अत्राप्यनयोः स्थूलव्यष्टिसमष्ट्योस्तदुपहितयोर्विश्ववैश्वानरयोर्वन-

वृक्षवत्तदवच्छिन्नाकाशवच्च जलाशयजलवत्तद्गतप्रतिबिम्बाकाशवच्च
वा पूर्ववदभेदः । एवं पञ्चीकृतपञ्चभूतेभ्यः स्थूलप्रपञ्चोत्पत्तिः ॥

एषां स्थूलसूक्ष्मकारणशरीरप्रपञ्चानां समष्टिरेको महान्प्रपञ्चो भव-
ति । यथा वावान्तरवनानामपि समष्टिरेकं महद्वनम् यथा वावान्त-
५ रजलाशयानां समष्टिरेको महाञ्जलाशयः । तदुपहितं चैतन्यं विश्ववै-
१४ श्वानरादीश्वरपर्यन्तं चैतन्यमप्यवान्तरवनावच्छिन्नाकाशवदवान्तरजला-
शयगतप्रतिबिम्बाकाशवच्चैकमेव ॥

आभ्यां महाप्रपञ्चतदुपहितचैतन्याभ्यां तप्तायःपिण्डवदविविक्तं
सदनुपहितं चैतन्यं सर्वं खल्विदं ब्रह्मेति महावाक्यस्य वाच्यं भवति ।
१० विविक्तं सल्लक्ष्यमपि भवति । एवं वस्तुन्यवस्त्वारोपो ऽध्यारोपः सा-
मान्येन प्रदर्शितः ॥

इदानीं प्रत्यगात्मनीदमिदमयमयमारोपयतीति विशेष उच्यते ।
अतिप्राकृतस्त्वात्मा वै जायते पुत्र इत्यादिश्रुतेः । स्वस्मिन्निव स्वपुत्रे
पि प्रेमदर्शनात् पुत्रे नष्टे पुष्टे ऽहमेव नष्टः पुष्टश्चेत्यनुभवाच्च । पुत्र
१५ आत्मेति वदति ॥

चार्वाकस्तु स वा एष पुरुषो ऽन्नरसमय इत्यादिश्रुतेः । प्रदीप्तगृहा-
त्स्वपुत्रं परित्यज्यापि स्वस्य निर्गमदर्शनात् स्थूलो ऽहं कृशो ऽहमि-
त्यनुभवाच्च । स्थूलशरीरमात्मेति वदति ॥

अपरश्चार्वाकः । ते ह प्राणाः प्रजापतिं समेत्य ब्रूयुरित्यादिश्रुतेः ।
२० इन्द्रियाणामभावे शरीरचलनाभावात् काणो ऽहं बधिरो ऽहमित्यनु-
भवाच्च । इन्द्रियाण्यात्मेति वदति ॥

अपरश्चार्वाकस्तु । अन्यो ऽन्तरात्मा प्राणमय इत्यादिश्रुतेः । प्राणा-
१५ भाव इन्द्रियचलनायोगात् अहमशनायावानहं पिपासावानित्या-
द्यनुभवाच्च । प्राण आत्मेति वदति ॥

अन्यस्तु चार्वाकः। अन्योऽन्तरात्मा मनोमय इत्यादिश्रुतेः। मनसि
सुप्ते प्राणादेरभावात् अहं संकल्पवानहं विकल्पवानित्याद्यनुभ-
वाच्च। मन आत्मेति वदति॥

बौद्धस्तु। अन्योऽन्तरात्मा विज्ञानमय इति श्रुतेः। कर्तुरभावे करणस्य
शक्त्यभावात् अहं कर्ताहं भोक्तेत्याद्यनुभवाच्च। बुद्धिरात्मेति वदति॥ ५

प्राभाकरतार्किकौ। अन्योऽन्तरात्मानन्दमय इत्यादिश्रुतेः। बुद्ध्यादी-
नामज्ञाने लयदर्शनात् अहमज्ञोऽहं ज्ञानीत्याद्यनुभवाच्च। अज्ञान-
मात्मेति वदतः॥

भाट्टस्तु। प्रज्ञानघन एवानन्दमय आत्मेत्यादिश्रुतेः। सुषुप्तौ प्रका-
शाप्रकाशसद्भावात् मामहं न जानामीत्यनुभवाच्च। अज्ञानोपहितं १०
चैतन्यमात्मेति वदति॥

अपरो बौद्धः। असदेवेदमग्र आसीदित्यादिश्रुतेः। सुषुप्तौ सर्वा-
भावात् अहं सुषुप्तौ नासमित्युत्थितस्य स्वाभावपरामर्शविषयानु-
भवाच्च। शून्यमात्मेति वदति॥

एतेषां पुत्रादीनां शून्यपर्यन्तानामनात्मत्वमुच्यते॥ एतैरतिप्राकृतवा- १५
दिभिरुक्तेषु श्रुतियुक्त्यनुभवाभासेषु पूर्वपूर्वोक्तश्रुतियुक्त्यनुभवाभासा- १६
नामुत्तरोत्तरश्रुतियुक्त्यनुभवाभासैर्बाधदर्शनात्पुत्रादीनामनात्मत्वं स्पष्ट-
मेव॥ अमना अकर्ता चैतन्यं चिन्मात्रं सदित्यादिप्रबलश्रुतिविरोधात्
अस्य पुत्रादिशून्यपर्यन्तस्य जडस्य चैतन्यभास्यत्वेन घटादिवदनित्यत्वात्
अहं ब्रह्मेति विद्वदनुभवप्राबल्याच्च। तत्तच्छ्रुतियुक्त्यनुभवाभासानां २०
बाधितत्वादपि। पुत्रादिशून्यपर्यन्तमखिलमनात्मैव॥

अतस्तत्तद्भासकं नित्यशुद्धबुद्धमुक्तसत्यस्वभावप्रत्यक्चैतन्यमेवात्म-
तत्त्वमिति वेदान्तविद्वदनुभव एवमध्यारोपः॥

अपवादो नाम रज्जुविवर्तस्य सर्पस्य रज्जुमात्रत्ववत् वस्तुवि-

वर्तस्यावस्तुनोऽज्ञानादेः प्रपञ्चस्य वस्तुमात्रत्वम्   तथा ह्येतद्भोगायतनं चतुर्विधस्थूलशरीरजातं भोग्यरूपान्नपानादिकमेतदाश्रयभूतभूरादिचतुर्दशभुवनान्येतदाश्रयभूतं ब्रह्माण्डं चैतत्सर्वमेतेषां कारणभूतपञ्चीकृतभूतमात्रं भवति ॥

५ एतानि शब्दादिविषयसहितानि पञ्चीकृतभूतजातानि सूक्ष्मशरीरजातं चैतत्सर्वमेतेषां कारणभूतापञ्चीकृतमात्रं भवति ॥

१७ एतानि सत्त्वादिगुणसहितान्यपञ्चीकृतपञ्चभूतान्युत्पत्तिव्युत्क्रमेणैतत्कारणभूताज्ञानोपहितचैतन्यमात्रं भवति ॥

एतदज्ञानमज्ञानोपहितं चैतन्यं चेश्वरादिकमेतदाधारभूतानुपहितचैतन्यतुरीयब्रह्ममात्रं भवति ॥ १०

आभ्यामध्यारोपापवादाभ्यां तत्त्वंपदार्थशोधनमपि सिद्धं भवति। तथा हि। अज्ञानादिसमष्टिरेतदुपहितं सर्वज्ञत्वादिविशिष्टं चैतन्यमेतदनुपहितं चैतत्त्रयं तप्तायःपिण्डवदेकत्वेनावभासमानं तत्पदवाच्यार्थो भवति ॥ एतदुपाध्युपहिताधारभूतमनुपहितचैतन्यं तत्पदलक्ष्यार्थो भवति ॥ १५ अज्ञानादिव्यष्टिरेतदुपहिताज्ञत्वादिविशिष्टचैतन्यमेतदनुपहितं चैतत्त्रयं तप्तायःपिण्डवदेकत्वेनावभासमानं त्वंपदवाच्यार्थो भवति ॥ एतदुपाध्युपहिताधारभूतमनुपहितं प्रत्यगानन्दं तुरीयं चैतन्यं त्वंपदलक्ष्यार्थो भवति ॥

अथ महावाक्यार्थो वर्ण्यते ॥ इदं तत्त्वमसि वाक्यं संबन्धत्रयेणा- २० खण्डार्थबोधकं भवति ॥

संबन्धत्रयं नाम पदयोः सामानाधिकरण्यं पदार्थयोर्विशेषण- १८ विशेष्यभावः प्रत्यगात्मपदार्थयोर्लक्ष्यलक्षणभावश्चेति ॥ तदुक्तम्

सामानाधिकरण्यं च विशेषणविशेष्यता ।
लक्ष्यलक्षणसंबन्धः पदार्थः प्रत्यगात्मनाम् ॥ इति ।

सामानाधिकरण्यसंबन्धस्तावत् यथा सो यं देवदत्त इति वाक्ये तत्कालविशिष्टदेवदत्तवाचकसशब्दस्यैतत्कालविशिष्टदेवदत्तवाचकायंशब्दस्य चैकस्मिन्नपि पिण्डे तात्पर्यं संबन्धः। तथा तत्त्वमसि वाक्ये पि परोक्षत्वादिविशिष्टचैतन्यवाचकतत्पदस्यापरोक्षत्वादिविशिष्टचैतन्यवाचकत्वंपदस्य चैकस्मिंश्चैतन्ये तात्पर्यं संबन्धः॥

विशेषणविशेष्यभावसंबन्धस्तु। यथा तत्रैव वाक्ये सशब्दार्थतत्कालविशिष्टदेवदत्तस्यायंशब्दार्थैतत्कालविशिष्टदेवदत्तस्य चान्योन्यभेदव्यावर्तकतया विशेषणविशेष्यभावः। तथात्रापि वाक्ये तत्पदार्थपरोक्षत्वादिविशिष्टचैतन्यस्य त्वंपदार्थापरोक्षत्वादिविशिष्टचैतन्यस्य चान्योन्यभेदव्यावर्तकतया विशेषणविशेष्यभावः॥

लक्ष्यलक्षणभावसंबन्धस्तु। यथा तत्रैव सशब्दायंशब्दयोस्तदर्थयोर्वा विरुद्धतत्कालैतत्कालविशिष्टत्वपरित्यागेनाविरुद्धदेवदत्तेन सह लक्ष्यलक्षणभावः। तथात्रापि वाक्ये तत्त्वंपदयोस्तदर्थयोर्वा विरुद्धपरोक्षत्वापरोक्षत्वादिविशिष्टत्वपरित्यागेनाविरुद्धचैतन्येन सह लक्ष्यलक्षणभावः॥

इयमेव भागलक्षणेत्युच्यते। अस्मिन्वाक्ये नीलमुत्पलमिति वाक्यवद्वाक्यार्थो न सं गच्छते। तत्र नीलपदार्थनीलगुणस्य। उत्पलपदार्थोत्पलद्रव्यस्य च। शुक्लपटादिव्यावर्तकतयान्योन्यविशेषणविशेष्यसंसर्गस्यान्यतरविशिष्टस्यान्यतरस्य वा तदैक्यस्य वाक्यार्थत्वाङ्गीकरणे प्रमाणान्तरविरोधाभावाद्वाक्यार्थः सं गच्छते। अत्र तु तत्पदार्थपरोक्षत्वादिविशिष्टचैतन्यस्य त्वंपदार्थापरोक्षत्वादिविशिष्टचैतन्यस्य चान्योन्यभेदव्यावर्तकतया विशेषणविशेष्यभावसंसर्गस्यान्यतरविशिष्टस्यान्यतरस्य तदैक्यस्य वा वाक्यार्थत्वाङ्गीकारे प्रत्यक्षादिप्रमाणविरोधाद्वाक्यार्थो न सं गच्छते। तत्र तु गङ्गायां घोषः प्रति वसतीतिवज्ज-

जहल्लक्षणा न सं गच्छते। अत्र गङ्गाघोषयोराधाराधेयभावलक्षणस्य वा-
क्यार्थस्याशेषतो विरुद्धत्वाद्वाक्यार्थमशेषं परित्यज्य तत्संबन्धितीरल-
क्षणाया युक्तत्वाज्जहल्लक्षणा सं गच्छते। अत्र तु परोक्षत्वापरोक्षत्वा-
२० दिविशिष्टचैतन्यैकत्वरूपस्य वाक्यार्थस्य भागमात्रे ऽविरोधाद्भागान्तरमप-
५ रित्यज्यान्यलक्षणाया अयुक्तत्वाज्जहल्लक्षणा न सं गच्छते। न च गङ्गापदं
स्वार्थपरित्यागेन तीरपदार्थं यथा लक्षयति। तथा तत्पदं त्वंपदं वा वा-
च्यार्थपरित्यागेन त्वंपदार्थं तत्पदार्थं वा बोधयतु। तत्कुतो जहल्लक्षणा
न सं गच्छत इति वाच्यम् तत्र तीरपदाश्रवणेन तदर्थाप्रतीतौ
लक्षणया तत्प्रतीत्यपेक्षायामपि तत्त्वंपदयोः श्रूयमाणत्वेन तदर्थप्रतीतौ
१० लक्षणया पुनरन्यतरपदेनान्यतरपदार्थप्रतीत्यपेक्षाभावात् अत्र शो-
णो धावतीति वाक्यवदजहल्लक्षणापि न सं गच्छते। अत्र शोणगुण-
गमनलक्षणस्य वाक्यार्थस्य विरुद्धत्वात्तदपरित्यागेन तदाश्रयाश्वादिल-
क्षणायां तद्विरोधपरीहारसंभवादजहल्लक्षणा सं भवति॥ अत्र तु परो-
क्षत्वापरोक्षत्वादिविशिष्टचैतन्यैकत्वस्य वाक्यार्थस्य विरुद्धत्वात्तदपरि-
१५ त्यागेन तत्संबन्धिनो यस्य कस्य चिदर्थस्य लक्षितत्वे ऽपि तद्विरोधाप-
रीहारादजहल्लक्षणापि न सं भवत्येव॥ न च तत्पदं त्वंपदं वा स्वार्थ-
२१ विरुद्धांशपरित्यागेनांशान्तरसहितं तत्पदार्थं त्वंपदार्थं वा लक्षयतु। अतः
कथं प्रकारान्तरेण भागलक्षणाङ्गीकरणमिति वाच्यम् एकेन पदेन
स्वार्थांशपदार्थान्तरोभयलक्षणाया असंभवात् पदान्तरेण तदर्थप्रतीतौ
२० लक्षणया पुनस्तत्प्रतीत्यपेक्षाभावाच्च॥ तस्माद्यथा सो ऽयं देवदत्त इति
वाक्यं तदर्थो वा तत्कालैतत्कालविशिष्टदेवदत्तलक्षणस्य वाक्यार्थ-
स्यांशे विरोधाद्विरुद्धतत्कालैतत्कालविशिष्टत्वांशं परित्यज्याविरुद्धं देव-
दत्तांशमात्रं लक्षयति। तथा तत्त्वमसीति वाक्यं तदर्थो वा परोक्षत्वा-
परोक्षत्वादिविशिष्टचैतन्यस्यैकत्वलक्षणस्य वाक्यार्थस्यांशे विरोधाद्वि-

रुद्धपरोक्षत्वापरोक्षत्वविशिष्टत्वांशं परित्यज्याविरुद्धमखण्डचैतन्यमात्रं लक्षयति ॥

अथाहं ब्रह्मास्मीत्यनुभववाक्यार्थो वर्ण्यते । एवमाचार्येणाध्यारोपापवादपुरःसरं तत्त्वंपदार्थौ शोधयित्वा वाक्येनाखण्डार्थे वबोधितेधिकारिणो हं नित्यशुद्धबुद्धमुक्तसत्यस्वभावपरमानन्दानन्ताद्वयं ब्रह्मास्मीत्यखण्डाकाराकारिता चित्तवृत्तिरुदेति ॥ सा तु चित्प्रतिबिम्बसहिता सती प्रत्यगभिन्नमज्ञातपरं ब्रह्म विषयीकृत्य तद्गताज्ञानमेव बाधते । २२ तदा पटकारणतन्तुदाहे पटदाहवदखिलकार्यकारणेऽज्ञाने बाधिते सति तत्कार्यस्याखिलस्य बाधितत्वात्तदन्तर्भूता खण्डाकाराकारिता चित्तवृत्तिरपि बाधिता भवति । तत्र वृत्तौ प्रतिबिम्बितं चैतन्यमपि यथा प्रदीपप्रभा आदित्यप्रभावभासनासमर्था सती तयाभिभूता भवति तथा स्वयंप्रकाशमानप्रत्यगभिन्नपरब्रह्मावभासनानर्हतया तेनाभिभूतं सत्स्वोपाधिभूताखण्डवृत्तेर्बाधितत्वात् दर्पणाभावे मुखप्रतिबिम्बस्य मुखमात्रत्ववत्प्रत्यगभिन्नपरब्रह्ममात्रं भवति ॥ एवं च सति मनसैवानुद्रष्टव्यं यन्मनसा न मनुत इत्यनयोः श्रुत्योरविरोधः । वृत्तिव्याप्यत्वाङ्गीकारेण फलव्याप्यत्वप्रतिषेधप्रतिपादनात् उक्तं च

फलव्याप्यत्वमेवास्य शास्त्रकृद्भिर्निराकृतम् ।
ब्रह्मण्यज्ञाननाशाय वृत्तिव्याप्तिरपेक्षिता ॥ इति ॥
स्वयंप्रकाशमानत्वान्नाभास उप युज्यते । इति च ॥

जडपदार्थाकाराकारितचित्तवृत्तेर्विशेषो स्ति । तथा हि । अयं घट इति घटाकाराकारितचित्तवृत्तिरज्ञातघटं विषयीकृत्य तद्गताज्ञाननिरसनपुरस्सरं स्वगतचिदाभासेन जडमपि घटं भासयति । यथा प्रदीपप्रभामण्डलमन्धकारगतं घटादिकं विषयीकृत्य तद्गतान्धकारनिरसनपुरःसरं स्वप्रभया तदवभासयतीति । एवं स्वस्वरूपचैतन्यसाक्षात्कारपर्यन्तं

श्रवणमनननिदिध्यासनसमाध्यनुष्ठानस्यापेक्षितत्वात्ते पि प्र दर्श्यन्ते ॥

श्रवणं नाम षड्विधलिङ्गैरशेषवेदान्तानामद्वितीयवस्तुनि तात्पर्यावधारणम् लिङ्गान्युपक्रमोपसंहारावभ्यासो पूर्वता फलमर्थवादोपपत्ती च । लिङ्गं तात्पर्यनिर्णये । तत्र प्रकरणप्रतिपाद्यस्यार्थस्य तदाद्यन्तयोरुपादानमुपक्रमोपसंहारौ । यथा छान्दोग्ये षष्ठे प्रपाठके प्रकरणप्रतिपाद्यस्याद्वितीयवस्तुन एकमेवाद्वितीयमित्यादावेतदात्म्यमिदं सर्वमित्यन्ते च प्रतिपादनम् प्रकरणप्रतिपाद्यस्य वस्तुनस्तन्मध्ये पौनःपुन्येन प्रतिपादनमभ्यासः । यथा तत्रैवाद्वितीयवस्तुनो मध्ये तत्त्वमसीति नवकृत्वः प्रतिपादनम् प्रकरणप्रतिपाद्यस्य वस्तुनः प्रमाणान्तराविषयीकरणमपूर्वत्वम् यथा तत्रैवाद्वितीयवस्तुनो मानान्तराविषयीकरणम् फलं तु प्रकरणप्रतिपाद्यात्मज्ञानस्य तदनुष्ठानस्य वा तत्रतत्र श्रूयमाणं प्रयोजनम् यथा तत्रैवाचार्यवान्पुरुषो वेद । तस्य तावदेव चिरं यावन्न विमोक्ष्ये । अथ सं पत्स्ये । इत्यद्वितीयवस्तुज्ञानस्य तत्प्राप्तिप्रयोजनं श्रूयते । प्रकरणप्रतिपाद्यस्य तत्रतत्र प्रशंसनमर्थवादः । यथा तत्रैव । उत तमादेशमप्राक्ष्यो येनाश्रुतं श्रुतं भवत्यमतं मतमविज्ञातं विज्ञातमित्यद्वितीयवस्तुप्रशंसनम् प्रकरणप्रतिपाद्यार्थसाधने तत्रतत्र श्रूयमाणा युक्तिरुपपत्तिः । यथा तत्र । यथा सौम्यैकेन मृत्पिण्डेन सर्वं मृण्मयं विज्ञातं स्यात् वाचारम्भणं विकारो नामधेयं मृत्तिकेत्येव सत्यमित्यादावद्वितीयवस्तुसाधने विकारस्य वाचारम्भणमात्रत्वे युक्तिरुपपत्तिः श्रूयते ॥

मननं तु श्रुतस्याद्वितीयवस्तुनो वेदान्तानुगुणयुक्तिभिरनवरतमनुचिन्तनम् ॥

विजातीयदेहादिप्रत्ययरहिताद्वितीयवस्तुनि तदाकाराकारिताया बुद्धेः सजातीयप्रवाहो निदिध्यासनम् ॥

समाधिर्द्विविधः सविकल्पको निर्विकल्पकश्चेति। तत्र सविकल्पो
नाम ज्ञातृज्ञानादिविकल्पलयानपेक्षयाद्वितीयवस्तुनि तदाकाराकारि-
तायाश्चित्तवृत्तेरवस्थानम्। तदा मृण्मयगजादिभाने पि मृद्भानवद्द्वैत- २५
भाने प्यद्वैतं वस्तु भासते। तदुक्तमभिनीयाभियुक्तैः॥

दृशिस्वरूपं गगणोपमं परं सकृद्विभातं त्वजमेकमव्ययम्। ५
अलेपकं सर्वगतं यदद्वयं तदेव चाहं सततं विमुक्तः॥
दृशिस्तु शुद्धो हमविक्रियात्मको न मे स्ति बन्धो न च मे विमोक्ष
इत्यादि॥

निर्विकल्पकस्तु ज्ञातृज्ञानादिभेदलयापेक्षयाद्वितीयवस्तुनि तदाकारा-
कारितायाः बुद्धिवृत्तेरतितरामेकीभावेनावस्थानम्। तदा जलाकारा- १०
कारितलवणानवभासेन जलमात्रावभासवदद्वितीयवस्त्वाकाराकारित-
चित्तवृत्त्यनवभासेनाद्वितीयवस्तुमात्रमेव भासते॥ ततश्चास्य सुषुप्ते-
श्चाभेदशङ्का न भवति। उभयत्र वृत्त्यभावे समाने पि तत्सद्भावासद्भाव-
मात्रेणानयोर्भेदोपपत्तेः। अस्याङ्गानि यमनियमासनप्राणायामप्रत्याहा-
रधारणाध्यानसमाधयः। तत्राहिंसासत्यास्तेयब्रह्मचर्यापरिग्रहा यमाः॥ १५
शौचसंतोषतपःस्वाध्यायेश्वरप्रणिधानानि नियमाः॥ करचरणादिसं-
स्थानविशेषलक्षणानि पद्मस्वस्तिकादीन्यासनानि॥ रेचकपूरककुम्भ-
कलक्षणाः प्राणनिग्रहोपायाः प्राणायामाः॥ इन्द्रियाणां स्वस्ववि- २६
षयेभ्यः प्रत्याहरणं प्रत्याहारः॥ अद्वितीयवस्तुन्यन्तरिन्द्रियधारणं धा-
रणा॥ तत्राद्वितीयवस्तुनि विच्छिद्यविच्छिद्यान्तरिन्द्रियवृत्तिप्रवाहो २०
ध्यानम्॥ समाधिस्तूक्तः सविकल्पक एव॥ अस्याङ्गिनो निर्विकल्प-
कस्य लयविक्षेपकषायरसास्वादलक्षणाश्चत्वारो विघ्नाः संभवन्ति॥
लयस्तावदखण्डवस्त्वनवलम्बनेन चित्तवृत्तेर्निद्रा॥ अखण्डवस्त्वनव-
लम्बनेन चित्तवृत्तेरन्यावलम्बनं विक्षेपः॥ लयविक्षेपाभावे पि

चित्तवृत्ते रागादिवासनया स्तब्धीभावादखण्डवस्त्वनवलम्बनं कषायः॥ अखण्डवस्त्वनवलम्बनेनापि चित्तवृत्तेः सविकल्पानन्दास्वादनं रसास्वादः। समाध्यारम्भसमये सविकल्पानन्दास्वादनं वा ॥ अनेन विघ्नचतुष्टयेन रहितं चित्तं निर्वातदीपवदचलं सदखण्डचैतन्यमात्रमव ५ तिष्ठते यदा तदा निर्विकल्पकसमाधिरित्युच्यते। तदुक्तम्

लये संबोधयेच्चित्तं विक्षिप्तं शमयेत्पुनः।
सकषायं विजानीयाच्छमप्राप्तं न चालयेत्॥
नास्वादयेद्रसं तत्र निःसङ्गः प्रज्ञया भवेत्।
यथा दीपो निर्वातस्थ इत्यादि॥

१० अथ जीवन्मुक्तलक्षणमुच्यते। जीवन्मुक्तो नाम स्वस्वरूपाखण्डशुद्ध- २७ ब्रह्मज्ञानेन तदज्ञानबाधनद्वारा स्वस्वरूपाखण्डब्रह्मणि साक्षात्कृते सति अज्ञानतत्कार्यसंचितकर्मसंशयविपर्ययादीनामपि बाधितत्वादखिलबन्धरहितो ब्रह्मनिष्ठः।

भिद्यते हृदयग्रन्थिश्छिद्यन्ते सर्वसंशयाः।
१५ क्षीयन्ते चास्य कर्माणि तस्मिन्दृष्टे परावर इत्यादिश्रुतेश्च॥

अयं व्युत्थानसमये मांसशोणितमूत्रपुरीषादिभाजनेन शरीरेणान्ध्यमान्द्यापटुत्वादिभाजनेनेन्द्रियग्रामेणाशनायापिपासाशोकमोहभाजनेनान्तःकरणेन च तत्तत्पूर्वपूर्ववासनया क्रियमाणानि कर्माणि भुज्यमानानि ज्ञानाविरुद्धान्यारब्धफलानि च पश्यन्नपि बाधितत्वात्परमार्थतो २० न पश्यति॥ यथेदमिन्द्रजालमिति ज्ञानवांस्तदिन्द्रजालं पश्यन्नपि परमार्थमिति न पश्यति॥ सचक्षुरचक्षुरिव सकर्णो कर्ण इवेत्यादिश्रुतेः। उक्तं च

सुषुप्तवज्जाग्रति यो न पश्यति द्वयं च पश्यन्नपि चाद्वयत्वतः।
तथापि कुर्वन्नपि निष्क्रियश्च यः स आत्मविन्नान्य इतीह निश्चयः॥

अस्य ज्ञानात्पूर्वं विद्यमानानामेवाहारविहारादीनामनुवृत्तिवच्छुभवा-
सनानामेवानुवृत्तिर्भवति शुभाशुभयोरौदासीन्यं वा । तदुक्तम् । २८

बुद्धाद्वैतसतत्त्वस्य यथेष्टाचरणं यदि ।
शुनां तत्त्वदृशां चैव को भेदो शुचिभक्षणे ॥
ब्रह्मवित्त्वं तथा मुक्त्वा स आत्मज्ञो न चेतर इति ॥ ५

तदानीममानित्वादीनि ज्ञानसाधनान्यद्वेष्टृत्वादयः सद्गुणाश्चालङ्कारवदनु
वर्तन्ते । तदुक्तम् ।

उत्पन्नात्मावबोधस्य ह्यद्वेष्टृत्वादयो गुणाः ।
अयत्नतो भवन्त्यस्य न तु साधनरूपिण इति ।

किं बहुना । अयं देहयात्रामात्रार्थमिच्छानिच्छापरेच्छाप्रापितानि १०
सुखदुःखलक्षणान्यारब्धफलान्यनुभवन्नन्तःकरणाभासादीनामवभा-
सकः सन्तदवसाने प्रत्यगानन्दपरब्रह्मणि प्राणे लीने सति अज्ञानत-
त्कार्यसंस्काराणामपि विनाशात्परमकैवल्यमानन्दैकरसमखिलभेदप्र-
तिभासरहितमखण्डं ब्रह्मावतिष्ठते । न तस्य प्राणा उत्क्रामन्त्यत्रैव
समवनीयन्ते विमुक्तश्च विमुच्यत इत्येवमादिश्रुतेः ॥ १५

इति परमहंसपरिव्राजकाचार्यश्रीसदानन्दविरचितं वेदान्तसारप्रकरणं
समाप्तम् ॥

॥ श्रीगुरवे नमः ॥

भाषापरिच्छेदः ॥

ओं नमो गणेशाय ॥

नूतनजलधररुचये गोपवधूटीदुकूलचौराय ।
तस्मै कृष्णाय नमः संसारमहीरुहस्य बीजाय ॥

द्रव्यं गुणास्तथा कर्म सामान्यं सविशेषकम् ।
समवायस्तथाभावः पदार्थाः सप्त कीर्तिताः ॥ १ ॥
क्षित्यप्तेजो मरुद्व्योमकाला दिग्देहिनौ मनः ।
द्रव्याण्यथ गुणा रूपं रसो गन्धस्ततः परम् ॥ २ ॥
स्पर्शः संख्या परिमितिः पृथक्त्वं च ततः परम् ।
संयोगश्च विभागश्च परत्वं चापरत्वकम् ॥ ३ ॥
बुद्धिः सुखं दुःखमिच्छा द्वेषो यत्नो गुरुत्वकम् ।
द्रवत्वं स्नेहसंस्कारावदृष्टं शब्द एव च ॥ ४ ॥
उत्क्षेपणं ततो ऽवक्षेपणमाकुञ्चनं तथा ।
प्रसारणं च गमनं कर्माण्येतानि पञ्च च ॥ ५ ॥
भ्रमणं रेचनं स्यन्दनोर्ध्वज्वलनमेव च ।
तिर्यग्गमनमप्यत्र गमनादेव लभ्यते ॥ ६ ॥
सामान्यं द्विविधं प्रोक्तं परं चापरमेव च ।
द्रव्यादित्रिकवृत्तिस्तु सत्ता परतयोच्यते ॥ ७ ॥
परभिन्ना च या जातिः सैवापरतयोच्यते ।
द्रव्यत्वादिकजातिस्तु परापरतयोच्यते ॥ ८ ॥

व्यापकत्वात्पराऽपि स्याद्व्याप्यत्वादपराऽपि च ।
अन्त्यो नित्यद्रव्यवृत्तिर्विशेषः परिकीर्त्तितः ॥ ९ ॥
घटादीनां कपालादौ द्रव्येषु गुणकर्मणोः ।
तेषु जातेश्च संबन्धः समवायः प्रकीर्त्तितः ॥ १० ॥
अभावस्तु द्विधा संसर्गान्योन्याभावभेदतः ।
प्रागभावस्तथा ध्वंसो ऽप्यत्यन्ताभाव एव च ॥ ११ ॥
एवं त्रैविध्यमापन्नः संसर्गाभाव इष्यते ।
सप्तानामपि साधर्म्यं ज्ञेयत्वादिकमुच्यते ॥ १२ ॥
द्रव्यादयः पञ्च भावा अनेके समवायिनः ।
सत्तावन्तस्त्रयस्त्वाद्या गुणादिर्निर्गुणक्रियः ॥ १३ ॥
सामान्यपरिहीनास्तु सर्वे जात्यादयो मताः ।
पारिमाण्डल्यभिन्नानां कारणत्वमुदाहृतम् ॥ १४ ॥
अन्यथासिद्धिशून्यस्य नियता पूर्ववर्तिता ।
कारणत्वं भवेत्तस्य त्रैविध्यं परिकीर्त्तितम् ॥ १५ ॥
समवायिकारणत्वं ज्ञेयमथाप्यसमवायिहेतुत्वम् ।
एवं न्यायनयज्ञैस्तृतीयमुक्तं निमित्तहेतुत्वम् ॥ १६ ॥
यत्समवेतं कार्यं ज्ञेयं भवति समवायिजनकं तत् ।
तत्रासन्नं जनकं द्वितीयमाभ्यां परं तृतीयं स्यात् ॥ १७ ॥
येन सह पूर्वभावः कारणमादाय वा यस्य ।
अन्यं प्रति पूर्वभावे ज्ञाते यत्पूर्वभावविज्ञानम् ॥ १८ ॥
जनकं प्रति पूर्ववर्तितामपरिज्ञाय न यस्य गृह्यते ।
अतिरिक्तमथापि यद्भवेन्नियतावश्यकपूर्वभाविनः ॥ १९ ॥
एते पञ्चान्यथासिद्धा दण्डत्वादिकमादिमम् ।
घटादौ दण्डरूपादि द्वितीयमपि दर्शितम् ॥ २० ॥

तृतीयं तु भवेद्व्योम कुलालजनको परः ।
पञ्चमं रासभादिः स्यादेतेषामवश्यकस्त्वसौ ॥२१॥
समवायिकारणत्वं द्रव्यस्यैवेति विज्ञेयम् ।
गुणकर्ममात्रवृत्ति ज्ञेयमथाप्यसमवायिहेतुत्वम् ॥२२॥
अन्यत्र नित्यद्रव्येभ्य आश्रितत्वमिहोच्यते ।
क्षित्यादीनां नवानां तु द्रव्यत्वगुणयोगिता ॥२३॥
क्षितिर्जलं तथा तेजः पवनो मन एव च ।
परापरत्वमूर्तत्वक्रियावेगाश्रया अमी ॥२४॥
कालखात्मदिशां सर्वगतत्वं परमं महत् ।
क्षित्यादिपञ्च भूतानि चत्वारि स्पर्शवन्ति हि ॥२५॥
द्रव्यारम्भश्चतुर्षु स्यादथाकाशशरीरिणाम् ।
अव्याप्यवृत्तिः क्षणिको विशेषगुण इष्यते ॥२६॥
रूपद्रव्यत्वप्रत्यक्षयोगि स्यात्प्रथमत्रिकम् ।
गुरुणी द्वे रसवती द्वयोर्नैमित्तिको द्रवः ॥२७॥
आत्मानो भूतवर्गाश्च विशेषगुणयोगिनः ।
यदुक्तं यस्य साधर्म्यं वैधर्म्यमितरस्य तत् ॥२८॥
स्पर्शादयो ष्टौ वेगाख्यसंस्कारो मरुतो गुणाः ।
अष्टौ स्पर्शादयो रूपं द्रवो वेगश्च तेजसि ॥२९॥
स्पर्शादयो ष्टौ वेगश्च गुरुत्वं च द्रवत्वकम् ।
रूपं रसस्तथा स्नेहो वारिण्येते चतुर्दश ॥३०॥
स्नेहहीना गन्धयुताः क्षितावेते चतुर्दश ।
बुद्ध्यादिषट्कं संख्यादिपञ्चकं भावना तथा ॥३१॥
धर्माधर्मौ गुणा एत आत्मनः स्युश्चतुर्दश ।
संख्यादिपञ्चकं कालदिशोः शब्दश्च ते च खे ॥३२॥

संख्यादयः पञ्च बुद्धिरिच्छा यत्नो पि चेश्वरे ।
परापरत्वसंख्याद्याः पञ्च वेगश्च मानसे ॥ ३३ ॥
तत्र क्षितिर्गन्धहेतुर्नानारूपवती मता ।
षड्विधस्तु रसस्तत्र गन्धस्तु द्विविधो मतः ॥ ३४ ॥
स्पर्शस्तस्यास्तु विज्ञेयो ह्यनुष्णाशीतपाकजः ।
नित्यानित्या च सा द्वेधा नित्या स्यादणुलक्षणा ॥ ३५ ॥
अनित्या तु तदन्या स्यात्सैवावयवयोगिनी ।
सा च त्रिधा भवेद्देह इन्द्रियं विषयस्तथा ॥ ३६ ॥
योनिजादिर्भवेद्देह इन्द्रियं घ्राणलक्षणम् ।
विषयो द्व्यणुकादिश्च ब्रह्माण्डान्त उदाहृतः ॥ ३७ ॥
वर्णः शुक्लो रसस्पर्शौ जले मधुरशीतलौ ।
स्नेहस्तत्र द्रवत्वं तु सांसिद्धिकमुदाहृतम् ॥ ३८ ॥
नित्यतादि प्रथमवत्किं तु देहमयोनिजम् ।
इन्द्रियं रसनं सिन्धुहिमादिर्विषयो मतः ॥ ३९ ॥
स्पर्श उष्णस्तेजसस्तु स्याद्रूपं शुक्लभास्वरम् ।
नैमित्तिकं द्रवत्वं तु नित्यतादि च पूर्ववत् ॥ ४० ॥
इन्द्रियं नयनं वह्निस्वर्णादिर्विषयो मतः ।
अपाकजो नुष्णाशीतः स्पर्शस्तु पवने मतः ॥ ४१ ॥
तिर्यग्गमनवानेष ज्ञेयः स्पर्शादिलिङ्गकः ।
पूर्ववन्नित्यताद्युक्तं देहव्यापित्वगिन्द्रियम् ॥ ४२ ॥
प्राणादिस्तु महावायुपर्यन्तो विषयो मतः ।
आकाशस्य तु विज्ञेयः शब्दो वैशेषिको गुणः ॥ ४३ ॥
इन्द्रियं तु भवेच्छ्रोत्रमेकः सन्नप्युपाधितः ।
जन्यानां जनकः कालो जगतामाश्रयो मतः ॥ ४४ ॥

परापरत्वधीहेतुः क्षणादिः स्यादुपाधितः ।
दूरान्तिकादिधीहेतुरेका नित्या दिगुच्यते ॥ ४५ ॥
उपाधिभेदादेकापि प्राच्यादिव्यपदेशभाक् ।
आत्मेन्द्रियाद्यधिष्ठाता करणं हि सकर्तृकम् ॥ ४६ ॥
शरीरस्य न चैतन्यं मृतेषु व्यभिचारतः ।
तथात्वं चेदिन्द्रियाणामुपघाते कथं स्मृतिः ॥ ४७ ॥
मनो पि न तथा ज्ञानाद्यनध्यक्षं तदा भवेत् ।
धर्माधर्माश्रयो ध्यक्षो विशेषगुणयोगतः ॥ ४८ ॥
प्रवृत्त्याद्यनुमेयो यं रथगत्येव सारथिः ।
अहंकारस्याश्रयो यं मनोमात्रस्य गोचरः ॥ ४९ ॥
विभुर्बुद्ध्यादिगुणवान्बुद्धिस्तु द्विविधा मता ।
अनुभूतिः स्मृतिश्च स्यादनुभूतिश्चतुर्विधा ॥ ५० ॥
प्रत्यक्षमप्यनुमितिस्तथोपमितिशब्दजे ।
घ्राणजादिप्रभेदेन प्रत्यक्षं षड्विधं मतम् ॥ ५१ ॥
घ्राणस्य गोचरो गन्धो गन्धत्वादिरपि स्मृतः ।
तथा रसो रसज्ञायास्तथा शब्दो पि च श्रुतेः ॥ ५२ ॥
उद्भूतरूपं नयनस्य गोचरो द्रव्याणि तद्वन्ति पृथक्त्वसंख्ये ।
विभागसंयोगपरापरत्वस्नेहद्रवत्वं परिमाणयुक्तम् ॥ ५३ ॥
क्रियां जातिं योग्यवृत्तिं समवायं च तादृशम् ।
गृह्णाति चक्षुः संयोगादालोकोद्भूतरूपयोः ॥ ५४ ॥
उद्भूतस्पर्शवद्द्रव्यं गोचरः सो पि च त्वचः ।
रूपान्यच्चक्षुषो योग्यं रूपमत्रापि कारणम् ॥ ५५ ॥
द्रव्याध्यक्षे त्वचो योगो मनसा ज्ञानकारणम् ।
मनोग्राह्यं सुखं दुःखमिच्छा द्वेषो मतिः कृतिः ॥ ५६ ॥

ज्ञानं यन्निर्विकल्पाख्यं तदतीन्द्रियमिष्यते ।
महत्त्वं षड्विधे हेतुरिन्द्रियं करणं मतम् ॥५७॥
विषयेन्द्रियसंबन्धो व्यापारः सो पि षड्विधः ।
द्रव्यग्रहस्तु संयोगात्संयुक्तसमवायतः ॥५८॥
द्रव्येषु समवेतानां शब्दस्य समवायतः ॥५९॥
तद्वृत्तीनां समवेतसमवायेन तु ग्रहः ।
विशेषणतया तद्वदभावानां ग्रहो भवेत् ॥६०॥
यदि स्यादुपलभ्येतेत्येवं यत्र प्रसज्यते ।
प्रत्यक्षं समवायस्य विशेषणतया भवेत् ॥६१॥
अलौकिकः संनिकर्षस्त्रिविधः परिकीर्तितः ।
सामान्यलक्षणा ज्ञानलक्षणा योगजस्तथा ॥६२॥
आसत्तिराश्रयाणां तु सामान्यज्ञानमिष्यते ।
तदिन्द्रियजतद्धर्मबोधसामग्र्यपेक्ष्यते ॥६३॥
विषयो यस्य तस्यैव व्यापारो ज्ञानलक्षणा ।
योगजो द्विविधः प्रोक्तो युक्तयुञ्जानभेदतः ॥६४॥
युक्तस्य सर्वदा भानं चिन्तासहकृतो परः ।
व्यापारस्तु परामर्शः करणं व्याप्तिधीर्भवेत् ॥६५॥
अनुमायां ज्ञायमानं लिङ्गं तु करणं न हि ।
अनागतादिलिङ्गेन न स्यादनुमितिस्तदा ॥६६॥
व्याप्यस्य पक्षवृत्तित्वधीः परामर्श उच्यते ।
व्याप्तिः साध्यवदन्यस्मिन्नसंबन्ध उदाहृतः ॥६७॥
अथ वा हेतुमन्निष्ठविरहाप्रतियोगिना ।
साध्येन हेतोरैकाधिकरण्यं व्याप्तिरुच्यते ॥६८॥

सिषाधयिषया शून्यसिद्धिर्यत्र न विद्यते ।
स पक्षस्तत्र वृत्तित्वज्ञानादनुमितिर्भवेत् ॥ ६९ ॥
अनैकान्तो विरुद्धश्चाप्यसिद्धः प्रतिपक्षितः ।
कालात्ययोपदिष्टश्च हेत्वाभासास्तु पञ्चधा ॥ ७० ॥
आद्यः साधारणस्तु स्यात्स्यादसाधारणो मतः ।
तथैवानुपसंहारी त्रिधानैकान्तिको भवेत् ॥ ७१ ॥
यः सपक्षे विपक्षे च भवेत्साधारणस्तु सः ।
यस्तूभयस्माद्व्यावृत्तः स चासाधरणो मतः ॥ ७२ ॥
तथैवानुपसंहारी केवलान्वयिपक्षकः ।
यः साध्यवति नैवास्ति स विरुद्ध उदाहृतः ॥ ७३ ॥
आश्रयासिद्धिराद्या स्यात्स्वरूपासिद्धिरप्यथ ।
व्याप्यत्वासिद्धिरपरा स्यादसिद्धिरतस्त्रिधा ॥ ७४ ॥
पक्षासिद्धिर्यत्र पक्षो भवेन्मणिमयो गिरिः ।
ह्रदो द्रव्यं धूमवत्त्वादत्रासिद्धिरथापरा ॥ ७५ ॥
व्याप्यत्वासिद्धिरपरा नीलधूमादिके भवेत् ।
विरुद्धयोः परामर्शो हेत्वोः सत्प्रतिपक्षिता ॥ ७६ ॥
साध्यशून्यो यत्र पक्षस्त्वसौ बाध उदाहृतः ।
उत्पत्तिकालीनघटे गन्धादिर्यत्र सिध्यते ॥ ७७ ॥
ग्रामीणस्य प्रथमतः पश्यतो गवयादिकम् ।
सादृश्यधीर्गवादीनां या स्यात्सा करणं मतम् ॥ ७८ ॥
वाक्यार्थस्यातिदेशस्य स्मृतिर्व्यापार उच्यते ।
गवयादिपदानां तु शक्तिधीरुपमाफलम् ॥ ७९ ॥
पदज्ञानं तु करणं द्वारं तत्र पदार्थधीः ।
शाब्दबोधः फलं तत्र शक्तिधीः सहकारिणी ॥ ८० ॥

लक्षणा शक्यसंबन्धस्तात्पर्यानुपपत्तितः ।
आसत्तियोग्यताकाङ्क्षातात्पर्यज्ञानमिष्यते ॥ ८१ ॥
कारणं संनिधानं पदस्यासत्तिरुच्यते ।
पदार्थे तत्र तद्वत्ता योग्यता परिकीर्तिता ॥ ८२ ॥
यत्पदेन विना यस्याननुभावकता भवेत् ।
आकाङ्क्षा वक्तुरिच्छा तु तात्पर्यं परिकीर्तितम् ॥ ८३ ॥
साक्षात्कारे सुखादीनां करणं मन उच्यते ।
अयौगपद्याज्ज्ञानानां तस्याणुत्वमिहेष्यते ॥ ८४ ॥
अथ द्रव्याश्रिता ज्ञेया निर्गुणा निष्क्रिया गुणाः ।
रूपं रसः स्पर्शगन्धौ परत्वमपरत्वकम् ॥ ८५ ॥
द्रवो गुरुत्वं स्नेहश्च वेगो मूर्तगुणा अमी ।
धर्माधर्मौ भावना च शब्दो बुद्ध्यादयो पि च ॥ ८६ ॥
एते ऽमूर्तगुणाः सर्वे विद्वद्भिः परिकीर्तिताः
संख्यादिश्च विभागान्त उभयेषां गुणो मतः ॥ ८७ ॥
संयोगश्च विभागश्च संख्या द्वित्वादिकास्तथा ।
द्विपृथक्त्वादयस्तद्वदेते नेकाश्रिता गुणाः ॥ ८८ ॥
अतः शेषा गुणाः सर्वे मता एकैकवृत्तयः ।
बुद्ध्यादिषट्कं स्पर्शान्ताः स्नेहः सांसिद्धिको द्रवः ॥ ८९ ॥
अदृष्टभावनाशब्दा अमी वैशेषिका गुणाः ।
संख्यादिरपरत्वान्तो द्रवः सांसिद्धिकस्तथा ॥ ९० ॥
गुरुत्ववेगौ सामान्यगुणा एते प्रकीर्तिताः ।
संख्यादिरपरत्वान्तो द्रवत्वं स्नेह एव च ॥ ९१ ॥
एते तु द्वीन्द्रियग्राह्या अथ स्पर्शान्तशब्दकाः ।
बाह्यैकैकेन्द्रियग्राह्या गुरुत्वादृष्टभावनाः ॥ ९२ ॥

अतीन्द्रिया विभूनां तु ये स्युर्वैशेषिका गुणाः ।
अकारणगुणोत्पन्ना एते तु परिकीर्तिताः ॥ ९३ ॥
अपाकजास्तु स्पर्शान्ता द्रवत्वं च तथाविधम् ।
स्नेहवेगगुरुत्वैकपृथक्त्वपरिमाणकम् ॥ ९४ ॥
स्थितिस्थापक इत्येते कारणगुणोद्भवाः ।
संयोगश्च विभागश्च वेगश्चैते तु कर्मजाः ॥ ९५ ॥
स्पर्शान्तपरिमाणैकपृथक्त्वस्नेहशब्दके ।
भवेदसमवायित्वमथ वैशेषिके गुणे ॥ ९६ ॥
आत्मनः स्यान्निमित्तत्वमुष्णस्पर्शगुरुत्वयोः ।
वेगे पि च द्रवत्वे च संयोगादिद्वये तथा ॥ ९७ ॥
द्विधैव कारणत्वं स्यादथ प्रादेशिको भवेत् ।
वैशेषिको विभुगुणः संयोगादिद्वयं तथा ॥ ९८ ॥
चक्षुर्ग्राह्यं भवेद्रूपं द्रव्यादेरुपलम्भकम् ।
चक्षुषः सहकारि स्याच्छुक्लादिकमनेकधा ॥ ९९ ॥
जलादिपरमाणौ तन्नित्यमन्यत्सहेतुकम् ।
रसस्तु रसनाग्राह्यो मधुरादिरनेकधा ॥ १०० ॥
सहकारी रसज्ञाया नित्यतादि तु पूर्ववत् ।
घ्राणग्राह्यो भवेद्गन्धो घ्राणस्यैवोपकारकः ॥ १०१ ॥
सौरभश्चासौरभश्च स द्वेधा परिकीर्तितः ।
स्पर्शस्त्वगिन्द्रियग्राह्यस्त्वचः स्यादुपकारकः ॥ १०२ ॥
अनुष्णाशीतशीतोष्णभेदात्स त्रिविधो मतः ।
काठिन्यादि क्षितावेव नित्यतादि च पूर्ववत् ॥ १०३ ॥
एतेषां पाकजत्वं तु क्षितौ नान्यत्र कुत्र चित् ।
तत्रापि परमाणौ स्यात्पाको वैशेषिके नये ॥ १०४ ॥

नैयायिकानां तु नये द्व्यणुकादावपीष्यते ।
गणनव्यवहारे तु हेतुः संख्याभिधीयते ॥ १०५ ॥
नित्येषु नित्यमेकत्वमनित्ये ऽनित्यमिष्यते ।
द्वित्वादयः परार्धान्ता अपेक्षाबुद्धिजा मताः ॥ १०६ ॥
अनेकाश्रयपर्याप्ता एते तु परिकीर्तिताः ।
अपेक्षाबुद्धिनाशाच्च नाशस्तेषां निरूपितः ॥ १०७ ॥
अनेकैकत्वबुद्धिर्या सापेक्षाबुद्धिरुच्यते ।
परिमाणं भवेन्मानव्यवहारस्य कारणम् ॥ १०८ ॥
अणु दीर्घं महद्ध्रस्वमिति तद्भेद ईरितः ।
अनित्ये तदनित्यं स्यान्नित्ये नित्यमुदाहृतम् ॥ १०९ ॥
संख्यातः परिमाणाच्च प्रचयादपि जायते ।
अनित्यं द्व्यणुकादौ तु संख्याजन्यमुदाहृतम् ॥ ११० ॥
परिमाणं घटादौ तु परिमाणजमुच्यते ।
प्रचयः शिथिलाख्यो यः संयोगस्तेन जन्यते ॥ १११ ॥
परिमाणं तूलकादौ नाशस्त्वाश्रयनाशतः ।
संख्यावत्तु पृथक्त्वं स्यात्पृथक्प्रत्ययकारणम् ॥ ११२ ॥
अन्योन्याभावतो नास्य चरितार्थत्वमुच्यते ।
अस्मात्पृथगिदं नेति प्रतीतिर्हि विलक्षणा ॥ ११३ ॥
अप्राप्तयोस्तु या प्राप्तिः सैव संयोग ईरितः ।
कीर्तितस्त्रिविधस्त्वेष आद्यो न्यतरकर्मजः ॥ ११४ ॥
तथोभयक्रियाजन्यो भवेत्संयोगजो परः ।
आदिमः श्येनशैलादिसंयोगः परिकीर्तितः ॥ ११५ ॥
मेषयोः संनिपातो यः स द्वितीय उदाहृतः ।
कपालतरुसंयोगात्संयोगस्तरुकुम्भयोः ॥ ११६ ॥

तृतीयः स्यात्कर्मजो ऽपि द्विधैव परिकीर्तितः ।
अभिघातो नोदनं च शब्दहेतुरिहादिमः ॥ ११७ ॥
शब्दाद्धेतुर्द्वितीयः स्याद्विभागो ऽपि त्रिधा भवेत् ।
एककर्मोद्भवस्त्वाद्यो द्वयकर्मोद्भवो परः ॥ ११८ ॥
विभागजस्तृतीयः स्यात्तृतीयो ऽपि द्विधा भवेत् ।
हेतुमात्रविभागोत्थो हेत्वहेतुविभागजः ॥ ११९ ॥
परत्वं चापरत्वं च द्विविधं परिकीर्तितम् ।
दैशिकं कालिकं चापि मूर्त एव तु दैशिकम् ॥ १२० ॥
परत्वं सूर्यसंयोगभूयस्त्वज्ञानतो भवेत् ।
अपरत्वं तदल्पत्वबुद्धितः स्यादितीरितम् ॥ १२१ ॥
तयोरसमवायी तु दिक्संयोगस्तदाश्रये ।
दिवाकरपरिस्पन्दपूर्वोत्पन्नत्वबुद्धितः ॥ १२२ ॥
परत्वमपरत्वं तु तदनन्तरबुद्धितः ।
अत्र त्वसमवायी स्यात्संयोगः कालपिण्डयोः ॥ १२३ ॥
अपेक्षाबुद्धिनाशेन नाशस्त्वेषामुदाहृतः ।
बुद्धेः प्रकारः प्रागेव प्रायशो ऽपि निरूपितः ॥ १२४ ॥
अथावशिष्टो प्यपरः प्रकारः परि दर्श्यते ।
अप्रमा च प्रमा चेति ज्ञानं द्विविधमुच्यते ॥ १२५ ॥
तच्छून्ये तन्मतिर्या स्यादप्रमा सा निरूपिता ।
तत्प्रपञ्चो विपर्यासः संशयो ऽपि प्रकीर्तितः ॥ १२६ ॥
आद्यो देहे यात्मबुद्धिः शङ्खादौ पीततामतिः ।
भवेन्निश्चयरूपा या संशयो ऽथ प्र दर्श्यते ॥ १२७ ॥
किं स्विन्नरो वा स्थाणुर्वेत्यादिबुद्धिस्तु संशयः ।
तदभावाप्रकारा धीस्तत्प्रकारा तु निश्चयः ॥ १२८ ॥

स संशयो मतिर्या स्यादेकत्राभावभावयोः ।
साधारणादिधर्मस्य ज्ञानं संशयकारणम् ॥ १२९ ॥
दोषो प्रमाया जनकः प्रमायास्तु गुणो भवेत् ।
पित्तदूरत्वादिरूपो दोषो नानाविधः स्मृतः ॥ १३० ॥
प्रत्यक्षे तु विशेष्येण विशेषणवता समम् ।
संनिकर्षो गुणस्तु स्यादथ त्वनुमितौ गुणः ॥ १३१ ॥
पक्षे साध्यविशिष्टे च परामर्शो गुणो भवेत् ।
शक्ये सादृश्यबुद्धिस्तु भवेदुपमितौ गुणः ॥ १३२ ॥
शाब्दबोधे योग्यतायास्तात्पर्यस्याथ वा प्रमा ।
गुणः स्याद्भमभिन्नं तु ज्ञानमत्रोच्यते प्रमा ॥ १३३ ॥
अथ वा तत्प्रकारं यज्ज्ञानं तद्विशेष्यकम् ।
तत्प्रमा न प्रमा नापि भ्रमः स्यान्निर्विकल्पकम् ॥ १३४ ॥
प्रकारतादिशून्यं हि संबन्धानवगाहि तत् ।
प्रमात्वं न स्वतो ग्राह्यं संशयानुपपत्तितः ॥ १३५ ॥
व्यभिचारस्याग्रहो पि सहचाराग्रहस्तथा ।
हेतुर्व्याप्तिग्रहे तर्कः क्व चिच्छङ्कानिवर्तकः ॥ १३६ ॥
साध्यस्य व्यापको यस्तु हेतोरव्यापकस्तथा ।
स उपाधिर्भवेत्तस्य निष्कर्षो यं प्र दर्श्यते ॥ १३७ ॥
सर्वे साध्यसमानाधिकरणाः स्युरुपाधयः ।
हेतोरेकाश्रये येषां स्वसाध्यव्यभिचारिता ॥ १३८ ॥
व्यभिचारस्यानुमानमुपाधेस्तु प्रयोजनम् ।
शब्दोपमानयोर्नैव पृथक्प्रामाण्यमिष्यते ॥ १३९ ॥
अनुमानगतार्थत्वादिति वैशेषिकं मतम् ।
तन्न सम्यग्विना व्याप्तिबोधं शब्दादिबोधतः ॥ १४० ॥

द्वैविध्यं तु भवेद्व्याप्तेरन्वयव्यतिरेकतः ।
अन्वयव्याप्तिरुक्तैव व्यतिरेकादथोच्यते ॥ १४१ ॥
साध्याभावव्यापकत्वं हेत्वभावस्य यद्भवेत् ।
अर्थापत्तेस्तु नैवेह प्रमाणान्तरतेष्यते ॥ १४२ ॥
व्यतिरेकव्याप्तिबुद्ध्या चरितार्था हि सा यतः ।
सुखं तु जगतामेव काम्यं धर्मेण जन्यते ॥ १४३ ॥
अधर्मजन्यं दुःखं स्यात्प्रतिकूलं सचेतसाम् ।
निर्दुःखत्वे सुखे चेच्छा तज्ज्ञानादेव जायते ॥ १४४ ॥
इच्छा तु तदुपाये स्यादिष्टोपायत्वधीर्यदि ।
चिकीर्षा कृतिसाध्यत्वप्रकारेच्छा च या भवेत् ॥ १४५ ॥
तद्धेतुः कृतिसाध्येष्टसाधनत्वमतिर्भवेत् ।
बलवद्द्विष्टहेतुत्वमतिः स्यात्प्रतिबन्धिका ॥ १४६ ॥
तदहेतुत्वबुद्धेस्तु हेतुत्वं कस्य चिन्मते ।
द्विष्टसाधनताबुद्धिर्भवेद्द्वेषस्य कारणम् ॥ १४७ ॥
प्रवृत्तिश्च निवृत्तिश्च तथा जीवनकारणम् ।
एवं प्रयत्नत्रैविध्यं तान्त्रिकैः परिदर्शितम् ॥ १४८ ॥
चिकीर्षा कृतिसाध्येष्टसाधनत्वमतिस्तथा ।
उपादानस्य चाध्यक्षं प्रवृत्तौ जनकं भवेत् ॥ १४९ ॥
निवृत्तिस्तु भवेद्द्वेषाद्द्विष्टसाधनताधियः ।
यत्नो जीवनयोनिस्तु सर्वदातीन्द्रियो भवेत् ॥ १५० ॥
शरीरे प्राणसंचारकारणं परिकीर्तितम् ।
अतीन्द्रियं गुरुत्वं स्यात्पृथिव्यादिद्वये तु तत् ॥ १५१ ॥
अनित्ये तदनित्यं स्यान्नित्ये नित्यमुदाहृतम् ।
तदेवासमवायि स्यात्पतनाख्ये तु कर्मणि ॥ १५२ ॥

सांसिद्धिकद्रवत्वं स्यान्नैमित्तिकमथापरम् ।
सांसिद्धिकं तु सलिले द्वितीयं क्षितितेजसोः ॥ १५३ ॥
परमाणौ जले नित्यमन्यत्रानित्यमुच्यते ।
नैमित्तिकं वह्नियोगात्तपनीयघृतादिषु ॥ १५४ ॥
द्रवत्वं स्यन्दने हेतुर्निमित्तं संग्रहे तु तत् ।
स्नेहो जले स नित्यो ऽणावनित्यो ऽवयविन्यसौ ॥ १५५ ॥
तैलान्तरे तत्प्रकर्षाद्दहनस्यानुकूलता ।
संस्कारभेदो वेगो ऽथ स्थितिस्थापकभावने ॥ १५६ ॥
मूर्तमात्रे तु वेगः स्यात्कर्मजो वेगजः क्व चित् ।
स्थितिस्थापकसंस्कारः क्षितौ के चिच्चतुर्ष्वपि ॥ १५७ ॥
अतीन्द्रियो ऽसौ विज्ञेयः क्व चित्स्पन्दे ऽपि कारणम् ।
भावनाख्यस्तु संस्कारो जीववृत्तिरतीन्द्रियः ॥ १५८ ॥
उपेक्षानात्मकस्तस्य निश्चयः कारणं भवेत् ।
स्मरणे प्रत्यभिज्ञायामप्यसौ हेतुरुच्यते ॥ १५९ ॥
धर्माधर्मावदृष्टं स्याद्धर्मः स्वर्गादिसाधनम् ।
गङ्गास्नानादियागादिव्यापारः परिकीर्तितः ॥ १६० ॥
कर्मनाशाजलस्पर्शादिना नाश्यस्त्वसौ मतः ।
अधर्मो नरकादीनां हेतुर्निन्दितकर्मजः ॥ १६१ ॥
प्रायश्चित्तादिनाश्यो ऽसौ जीववृत्ती त्विमौ गुणौ ।
इमौ तु वासनाजन्यौ ज्ञानादपि विनश्यतः ॥ १६२ ॥
शब्दो ध्वनिश्च वर्णश्च मृदङ्गादिभवो ध्वनिः ।
कण्ठसंयोगादिजन्या वर्णास्ते कादयो मताः ॥ १६३ ॥
सर्वः शब्दो नभोवृत्तिः श्रोत्रोत्पन्नस्तु गृह्यते ।
वीचीतरङ्गन्यायेन तदुत्पत्तिस्तु कीर्तिता ॥ १६४ ॥

कदम्बकोरकन्यायादुत्पत्तिः कस्य चिन्मते ।
उत्पन्नः को विनष्टः क इति बुद्धेरनित्यता ॥१६५॥
सो यं क इति बुद्धिस्तु साजात्यमव लम्बते ।
तदेवौषधमित्यादौ सजातीये पि दर्शनात् ॥१६६॥

इति
श्रीमन्महामहोपाध्यायविद्यानिवासभट्टाचार्यसुतश्रीयुतविश्वनाथपञ्चाननभट्टाचार्यविरचितो
भाषापरिच्छेदः
समाप्तः ॥

अथश्रीमाघकृतौ शिशुपालवधे महाकाव्ये
प्रदोषवर्णनं नाम
नवमः सर्गः ॥

अभितापसंपदमथोष्णरुचिर्निजतेजसामसहमानइव ।
पयसि प्रपित्सुरपराम्बुनिधेरधिरोढुमस्तगिरिमभ्यपतत् ॥ १ ॥
गतया पुरः प्रति गवाक्षमुखं दधती रतेन भृशमुत्सुकताम् ।
मुकुरन्तरालभुवमस्तगिरेः सवितुश्च योषिदमिमीत दृशा ॥ २ ॥
विरलातपच्छविरनुष्णवपुः परितो विपाण्डु दधदभ्रशिरः ।
अभवद्गतः परिणतिं शिथिलः परिमन्दसूर्यनयनो दिवसः ॥ ३ ॥
अपराह्णशीतलतरेण शनैरनिलेन लोलितलताङ्गुलये ।
निलयाय शाखिनइवाह्वयते ददुराकुलाः खगकुलानि गिरः ॥ ४ ॥
उपसन्ध्यमास्त तनु सानुमतः शिखरेषु तत्क्षणमशीतरुचः ।
करजालमस्तसमये पि सतामुचितं खलूच्चतरमेव पदम् ॥ ५ ॥
प्रतिकूलतामुपगते हि विधौ विफलत्वमेति बहुसाधनता ।
अवलम्बनाय दिनभर्तुरभून्न पतिष्यतः करसहस्रमपि ॥ ६ ॥
नवकुङ्कुमारुणपयोधरया स्वकरावसक्तरुचिराम्बरया ।
अतिसक्तिमेत्य वरुणस्य दिशा भृशमन्वरज्यदतुषारकरः ॥ ७ ॥
गतवत्यराजत जपाकुसुमस्तवकद्युतौ दिनकरे वनतिम् ।
वहलानुरागकुरुविन्ददलप्रतिबद्धमध्यमिव दिग्वलयम् ॥ ८ ॥

द्रुतशातकुम्भनिभमंशुमतो वपुरर्धमग्नवपुषः पयसि ।
रुरुचे विरञ्चिनखभिन्नबृहज्जगदण्डकैकतरखण्डमिव ॥ ९ ॥
अनुरागवन्तमपि लोचनयोर्दधतं वपुः सुखमतापकरम् ।
निरकासयद्रविमपेतवसुं वियदालयादपरदिग्गणिका ॥ १० ॥
अभितिग्मरश्मि चिरमा विरमादवधानखिन्नमनिमेषतया ।
विगलन्मधुव्रतकुलाश्रुजलं न्यमिमीलदब्जनयनं नलिनी ॥ ११ ॥
अविभाव्यतारकमदृष्टहिमद्युतिबिम्बमस्तमितभानु नभः ।
विरतोरुतापमतमिस्रमभादपदोषतैव विगुणस्य गुणाः ॥ १२ ॥
रुचिधाम्नि भर्तरि भृशं विमलाः परलोकमभ्युपगते विविशुः ।
ज्वलनं त्विषः कथमिवेतरथा सुलभो न्यजन्मनि स एव पतिः ॥ १३ ॥
विहिताञ्जलिर्जनतया दधती विकसत्कुसुम्भकुसुमारुणताम् ।
चिरमुज्झितापि तनुर्नोज्झदसौ न पितृप्रसूः प्रकृतिमात्मभुवः ॥ १४ ॥
अथ सान्द्रसान्ध्यकिरणारुणितं हरिहेतिहूतिमिथुनं पततोः ।
पृथगुत्पपात विरहार्तिदलद्धृदयस्रुतासृगनुलिप्तमिव ॥ १५ ॥
निलयः श्रियः सततमेतदिति प्रथितं यदेव जलजन्म तया ।
दिवसात्ययात्तदपि मुक्तमहो चपलाजनं प्रति न चोद्यमदः ॥ १६ ॥
दिवसोऽनु मित्रमगमद्विलयं किमिहास्यते बत मयाबलया ।
रुचिभर्तुरस्य विरहाधिगमादिति सन्ध्ययापि सपदि व्यगमि ॥ १७ ॥
पतिते पतङ्गमृगराजि निजप्रतिबिम्बरोषितइवाम्बुनिधौ ।
अथ नागयूथमलिनानि जगत्परितस्तमांसि परितस्तरिरे ॥ १८ ॥
व्यसरन्नु भूधरगुहान्तरतः पटलं बहिर्बहुलपङ्करुचिः ।
दिवसावसानपटुनस्तमसो बहिरेत्य चाधिकमभक्त गुहाः ॥ १९ ॥
किमलम्बताम्बरविलग्नमधः किमवर्धतोर्ध्वमवनीतलतः ।
विससार तिर्यगथ दिग्भ्य इति प्रचुरीभवन्न निरधारि तमः ॥ २० ॥

स्थगिताम्बरक्षितितले परितस्तिमिरे जनस्य दृशमन्धयति ।
दधिरे रसाञ्जनमपूर्वमतः प्रियवेश्मवर्त्म सुदृशो ददृशुः ॥२१॥
अवधार्य कार्यगुरुतामभवन्न भयाय सान्द्रतमसं तमसम् ।
सुतनोः स्तनौ च दयितोपगमे तनुरोमराजिपथवेपथवे ॥२२॥
ददृशे ऽपि भास्कररुचाह्नि न यः स तमीं तमोभिरधिगम्य तताम् ।
द्युतिमग्रहीद्ग्रहगणो लघवः प्रकटी भवन्ति मलिनाश्रयतः ॥२३॥
अनुलेपनानि कुसुमान्यबलाः कृतमन्यवः पतिषु दीपशिखाः ।
समयेन तेन चिरसुप्तमनोभवबोधनं सममबोधिषत ॥२४॥
वसुधान्तनिःसृतमिवाहिपतेः पटलं फणामणिसहस्ररुचाम् ।
स्फुरदंशुजालमथ शीतरुचः ककुभं समस्कुरुत माघवनीम् ॥२५॥
विशदप्रभापरिगतं विबभावुदयाचलव्यवहितेन्दुवपुः ।
मुखमप्रकाशदशनं शनकैः सविलासहासमिव शक्रदिशः ॥२६॥
कलया तुषारकिरणस्य पुरः परिमन्दभिन्नतिमिरौघजटम् ।
क्षणमभ्यपद्यत जनैर्न मृषा गगनं गणाधिपतिमूर्तिरिति ॥२७॥
नवचन्द्रिकाकुसुमकीर्णतमः कबरीभृतो मलयजार्द्रमिव ।
ददृशे ललाटतटहारि हरेर्हरितो मुखे तुहिनरश्मिदलम् ॥२८॥
प्रथमं कलाभवदथार्धमथो हिमदीधितिर्महदभूदुदितः ।
दधति ध्रुवं क्रमत एव न तु प्रथितौजसो ऽपि सहसोपचयम् ॥२९॥
उदमज्जि कैटभजितः शयनादपनिद्रपाण्डुरसरोजरुचा ।
प्रथमप्रबुद्धनदराजसुतावदनेन्दुनेव तुहिनद्युतिना ॥३०॥
अथ लक्ष्मणानुगतकान्तवपुर्जलधिं व्यतीत्य शशिदाशरथिः ।
परिवारितः परित ऋक्षगणैस्तिमिरौघराक्षसकुलं बिभिदे ॥३१॥
उप जीवति स्म सततं दधतः परिमुग्धतां वणिगिवोडुपतेः ।
घनवीथिवीथिमवतीर्णवतो निधिरम्भसामुपचयाय कलाः ॥३२॥

रजनीमवाप्य रुचमाप शशी सपदि व्यभूषयदसावपि ताम् ।
अविलम्बितक्रममहो महतामितरेतरोपकृतिमच्चरितम् ॥ ३३ ॥
दिवसं भृशोष्णरुचिपादहतां रुदतीमिवानवरतालिरुतैः ।
मुहुरामृशन्मृगधरो ग्रकरैरुदशिश्वसत्कुमुदिनीवनिताम् ॥ ३४ ॥
प्रतिकामिनीति ददृशुश्चकिताः स्मरजन्मघर्मपयसेव चिताम् ।
सुदृशो भिभर्तृ शशिरश्मिगलज्जलबिन्दुमिन्दुमणिचारुवधूम् ॥ ३५ ॥
अमृतद्रवैर्विदधदब्जदृशामपमार्गमोषधिपतिः स्म करैः ।
परितोऽपसर्पि परितापि भृशं वपुषो व तारयति मानविषम् ॥ ३६ ॥
अमलात्मसु प्रतिफलन्नभितस्तरुणीकपोलफलकेषु मुहुः ।
वि ससार सान्द्रतरमिन्दुरुचामधिकावभासितदिशां निकरः ॥ ३७ ॥
उपगूढवेलमलघूर्मिभुजैः सरितामचुक्षुभदधीशमपि ।
रजनीकरः किमिव चित्रमहो यदुरागिणां गणमनङ्गलघुम् ॥ ३८ ॥
भवनोदरेषु परिमन्दतया शयितो ऽलसः स्फटिकयष्टिरुचः ।
अवलम्ब्य जालकमुखोपगतानुदतिष्ठदिन्दुकिरणान्मदनः ॥ ३९ ॥
अविभावितेषुविषयः प्रथमं मदनो पि नूनमभवत्तमसा ।
उदिते दिशः प्रकटयत्यमुना यदघर्मधाम्नि धनुराचकृषे ॥ ४० ॥
युगपद्विकाशमुदयाद्गमिते शशिनः शिलीमुखगणो लभत ।
द्रुतमेत्य पुष्पधनुषो धनुषः कुमुदे ङ्गनामनसि चावसरम् ॥ ४१ ॥
ककुभां मुखानि सहसोज्ज्वलयन्दधदाकुलत्वमधिकं रतये ।
अदिदीपदिन्दुरपरो दहनः कुसुमेषुमत्रिनयनप्रभवः ॥ ४२ ॥
इति निश्चितप्रियतमागतयः सितदीधितावुदयवत्यबलाः ।
प्रतिकर्म कर्तुमुपचक्रमिरे समये हि सर्वमुपकारि कृतम् ॥ ४३ ॥
सममेकमेव दधतुः सुतनोरुरुहारभूषणमुरोजतटौ ।
घटते हि संहततया जनितामिदमेव निर्विवरतां दधतोः ॥ ४४ ॥

कदलीप्रकाण्डरुचिरोरुतरौ जघनस्थलीपरिसरे महति ।
रशनाकलापकगुणेन वधूर्मकरध्वजद्विरदमाकलयत् ॥ ४५ ॥
अधरेष्वलक्तकरसः सुदृशां विशदं कपोलभुवि लोध्ररजः ।
नवमञ्जनं नयनपङ्कजयोर्बिभिदे न शङ्खनिहितात्पयसः ॥ ४६ ॥
स्फुरदुज्ज्वलाधरदलैर्विलसद्दशनांशुकेसरभरैः परितः ।
धृतमुग्धगण्डफलकैर्विबभुर्विकसद्भिरास्यकमलैः प्रमदाः ॥ ४७ ॥
भजते विदेशमधिकेन जितस्तदनु प्रवेशमथ वा कुशलः ।
मुखमिन्दुरुज्ज्वलकपोलमतः प्रतिमाच्छलेन सुदृशामविशत् ॥ ४८ ॥
ध्रुवमागताः प्रतिकृतिं कठिने मदनेषवः कुचतटे महति ।
इतराङ्गवन्न यदिदं गरिमग्लपितावलग्नमगमत्तनुताम् ॥ ४९ ॥
न मनोरमास्वपि विशेषविदां निरचेष्ट योग्यमिदमेतदिति ।
गृहमेष्यति प्रियतमे सुदृशां वसनाङ्गरागसुमनःसु मनः ॥ ५० ॥
वपुरन्वलिप्त परिरम्भसुखव्यवधानभीरुकतया न वधूः ।
क्षममस्य वाढमिदमेव हि यत्प्रियसंगमेष्वनवलेपमदः ॥ ५१ ॥
निजपाणिपल्लवतलस्खलनादभिनासिकाविवरमुत्पतितैः ।
अपरा परीक्ष्य शनकैर्मुमुदे मुखवासमास्यकमलश्वसनैः ॥ ५२ ॥
विधृते दिवा सवयसा च पुरः परिपूर्णमण्डलविकाशभृति ।
हिमधाम्नि दर्पणतले च मुहुः स्वमुखश्रियं मृगदृशो ददृशुः ॥ ५३ ॥
अधिजानु बाहुमुपधाय नमत्करपल्लवार्पितकपोलतलम् ।
उदकण्ठि कण्ठपरिवर्तिकलस्वरशून्यगानपरयापरया ॥ ५४ ॥
प्रणयप्रकाशनविदो मधुराः सुतरामभीष्टजनचित्तगृहः ।
प्रजिघाय कान्तमनु मुग्धतरस्तरुणीजनो दृशइवाथ सखी ॥ ५५ ॥
न च मेऽवगच्छति यथा लघुतां करुणां यथा कुरुते स मयि ।
निपुणं तथैनमुपगम्य वदेरभिदूति काचिदिति संदिदिशे ॥ ५६ ॥

दयिताय मानपरयापरया त्वरितं ययावगदितापि सखी।
किमु चोदिताः प्रियहितार्थकृतः कृतिनो भवन्ति सुहृदः सुहृदाम्॥५७॥
प्रतिभिद्य कान्तमपराधकृतं यदि तावदस्य पुनरेव मया।
क्रियते नुवृत्तिरुचितैव ततः कलयेदमानमनसं सखि माम्॥५८॥
अवधीर्य धैर्यकलिता दयितं विदधे विरोधमथ तेन सह।
तव गोप्यते किमिव कर्तुमिदं न सहास्मि साहसमसाहसिकी॥५९॥
तदुपेत्य मा स्म तमुपालभथाः किल दोषमस्य न हि विद्म वयम्।
इति संप्रधार्य रमणाय वधूर्विहितागसे पि विससर्ज सखीम्॥६०॥
ननु संदिशेति सुदृशोदितया त्रपया न किंचन किलाभिदधे।
निजगेहि मन्दमनिशं निश्वसितैः कृशितं शरीरमशरीरशरैः॥६१॥
ब्रुवते स्म दूत्य उपसृत्य नरानरवत्प्रगल्भमतिगर्भगिरः।
सुहृदर्थमीहितमजिह्मधियां प्रकृतेर्विराजति विरुद्धमपि॥६२॥
मम रूपकीर्तिमहरद्भुवि यस्तदनुप्रसक्तहृदयेयमिति।
त्वयि मत्सरादिव निरस्तदयः सुतरां क्षिणोति खलु तां मदनः॥६३॥
तव सा कथासु परिघट्टयति श्रवणं यदङ्गुलिमुखेन मुहुः।
घनतां ध्रुवं नयति तेन भवद्गुणपूगपूरितमतृप्ततया॥६४॥
उपतप्यमानमलघूष्मभिः श्वसितैः सितेतरसरोरुहदृशः।
द्रवतां न नेतुमधरं क्षमते नवनागवल्लिदलरागरसः॥६५॥
दधति स्फुटं रतिपतेरिषवः शिततां यदुत्पलपलाशदृशः।
हृदयं निरन्तरबृहत्कठिनस्तनमण्डलावरणमप्यभिदन्॥६६॥
कुसुमादपि स्मितदृशः सुतरां सुकुमारमङ्गमिति नापरथा।
अनिशं निजैरकरुणः करुणां कुसुमेषुरुत्तपति यद्विशिखैः॥६७॥
विषतां निषेवितमपक्रियया समुपैति सर्वमिति सत्यमदः।
अमृतस्रुतो पि विरहाद्भवतो यदमूं दहन्ति हिमरश्मिरुचः॥६८॥

उदितं प्रियां प्रति सहार्दमिति श्रदधीयत प्रियतमेन वचः।
विदितेङ्गिते हि पुर एव जने सपदीरिताः खलु लगन्ति गिरः॥६९॥
दयितमहतस्य युवभिर्मनसः परिमूढतामिव गतैः प्रथमम्।
उदिते ततः सपदि लब्धपदैः क्षणदाकरे नुपदिभिः प्र ययें॥७०॥
नि पपात संभ्रमभृतः श्रवणादसितभ्रुवः प्रणादितालिकुलम्।
दयितावलोकविकसन्नयनप्रसरप्रणुन्नमिव नीरुहम्॥७१॥
उपनेतुमुन्नतिमतेव दिवं कुचयोर्युगेन तरसाकलिताम्।
रभसोत्थितामुपगतः सहसा परिरभ्य कश्चन वधूमरुधत्॥७२॥
अनुदेहमागतवतः प्रतिमां परिणायकस्य गुरुमुद्वहता।
मुकुरेण वेपथुभृतो निभरादिव बभ्रशे नववधूकरतः॥७३॥
अवनम्य वक्षसि निमग्नकुचद्वितयेन गाढमपगूढवता।
दयितेन तत्क्षणचलद्रशनाकलकिङ्किणीरवमुदासि वधूः॥७४॥
कररुद्धनीवि दयितोपगतौ गलितं त्वराविरहितासनया।
क्षणदृष्टहाटकशिलासदृशस्फुरदूरुभित्ति वसनं ववसे॥७५॥
पिदधानमन्वगुपगम्य दृशौ ब्रुवते जनाय वद को यमिति।
अभिधातुमध्यवससौ न गिरा पुलकैः प्रियं नववधूर्न्यगदत्॥७६॥
उदितोरुसादमतिवेपथुमत्सुदृशो ऽभिभर्तृ विधुरं त्रपया।
वपुरादरातिशयशंसि पुनः प्रतिपत्तिमूढमपि बाढमभूत्॥७७॥
परिमन्थराभिरलघूरुभरादधिवेश्म पत्युरुपचारविधौ।
स्खलिताभिरप्यनुपदं प्रमदाः प्रथयातिभूमिमगमन्गतिभिः॥७८॥
मधुरोन्नतभ्रु ललितं च दृशोः सकरप्रयोगचतुरं च वचः।
प्रकृतिस्थमेव निपुणागमितं स्फुटनृत्यलीलमभवत्सुतनोः॥७९॥
तदयुक्तमङ्ग तव विश्वसृजा न कृतं यदीक्षणसहस्रतयम्।
प्रकटीकृता जगति येन खलु स्फुटमिन्द्रताद्य मयि गोत्रभिदा॥८०॥

न वि भावयत्यनिशमक्षिगतामपि मां भवानतिसमीपतया ।
हृदयस्थितामपि पुनः परितः कथमीक्षते वहिरभीष्टतमाम् ॥ ८१ ॥
इति गुप्तमिच्छुमभिधाय पुरः क्षणादृष्टिपातविकसद्वदनाम् ।
स्वकरावलम्बनविमुक्तगलत्कलकाञ्चि कांचिदरुणात्तरुणाः ॥ ८२ ॥
अपसृयाति सरोषया निरस्ते कृतकं कामिनि चुक्षुवे मृगाक्ष्या ।
कलयन्नपि सव्यथोऽवतस्थेऽशकुनेन स्खलितः किलेतरोऽपि ॥ ८३ ॥
आलोक्य प्रियतममंशुके विलग्ने यत्तस्थे नमितमुखेन्दु मानवत्या ।
तन्नूनं पदमवलोकयां बभूवे मानस्य द्रुतमपयानमास्थितस्य ॥ ८४ ॥
सुदृशः सरसव्यलीकतप्तस्तरसाश्लिष्टवतः सयौवनोष्मा ।
कथमप्यभवत्स्मरानलोष्णः स्तनभारो न नखंपचः प्रियस्य ॥ ८५ ॥
दधत्युरोजद्वयमुर्वशीतलं भुवो गतेव स्वयमुर्वशी तलम् ।
बभौ मुखेनाप्रतिमेन काचन श्रियाधिका यां प्रति मेनका च न ॥ ८६ ॥
इत्थं नारीर्घटयितुमलं कामिभिः काममासन्प्रालेयांशोः सपदि रुचयः शान्तमानान्तरायाः ।
आचार्यत्वं रतिषु विलसन्मन्मथश्रीविलासा ह्रीप्रत्यूहप्रशमकुशलाः शीधवश्चाङ्गनासाम् ॥ ८७ ॥

इति
श्रीमाघकृतौ शिशुपालवधे महाकाव्ये प्रदोषवर्णनं नाम
नवमः सर्गः ॥

Anhang.

न वि भावयत्यनिशमक्षिगतामपि मां भवानतिसमीपतया ।
हृदयस्थितामपि पुनः परितः कथमीक्षते वहिरभीष्टतमाम् ॥ ८१ ॥
इति गन्तुमिच्छुमभिधाय पुरः क्षणदृष्टिपातविकसद्वदनाम् ।
स्वकरावलम्बनविमुक्तगलत्कलकाञ्चि कां चिदरुणत्तरुणः ॥ ८२ ॥
अपसृयाति सरोषया निरस्ते कृतकं कामिनि चुक्षुवे मृगाक्ष्या ।
कलयन्नपि सव्यथोऽवतस्थेऽशकुनेन स्खलितः किलेतरोऽपि ॥ ८३ ॥
आलोक्य प्रियतममंशुके विलग्ने यत्तस्थे नमितमुखेन्दु मानवत्या ।
तन्नूनं पदमवलोकयां बभूवे मानस्य द्रुतमपयानमास्थितस्य ॥ ८४ ॥
सुदृशः सरसव्यलीकतप्तस्तरसाश्लिष्टवतः सयौवनोष्मा ।
कथमप्यभवत्स्मरानलोष्णः स्तनभारो न नखंपचः प्रियस्य ॥ ८५ ॥
दधत्युरोजद्वयमुर्वशीतलं भुवो गतेव स्वयमुर्वशी तलम् ।
बभौ मुखेनाप्रतिमेन का चन श्रियाधिका यां प्रति मेनका च न ॥ ८६ ॥
इत्थं नारीर्घटयितुमलं कामिभिः काममासन्प्रालेयांशोः सपदि रुचयः शान्तमानान्तरायाः ।
आचार्यत्वं रतिषु विलसन्मन्मथश्रीविलासा ह्रीप्रत्यूहप्रशमकुशला शीधवश्चक्रुरासाम् ॥ ८७ ॥

इति
श्रीमाघकृतौ शिशुपालवधे महाकाव्ये प्रदोषवर्णनं नाम
नवमः सर्गः ॥

Anhang.

अथ

श्रीकाश्मीरिकमहामात्यचम्पकप्रभुसूनोः कल्हणस्य कृतौ राजतरङ्गिण्यां

पञ्चमस्तरङ्गः ॥

काप्येतेषु रुचिः कचेषु फणिनां पुंस्कोकिलस्येव ते
गोभिः कण्ठतटस्य कृष्यति पुरो दृक्पश्य चक्षुःश्रुतेः ।
संधाने भिनवे मिथो भगवतोर्जिह्वा पृथक्स्यन्दिनी
भिन्नार्था सदृशाक्षरामपि वदन्त्येवं गिरं पातु वः ॥ १ ॥
अवन्तिवर्मा साम्राज्यं प्राप्य पाटितकण्टकः ।
चकार चरितैश्चित्रं सतां कण्टकितं वपुः ॥ २ ॥
आसतां क्षितिपामात्यौ तौ द्वावपि परस्परम् ।
आज्ञादाने परिवृढौ भृत्यावाज्ञापरिग्रहे ॥ ३ ॥
कृतज्ञः क्षान्तिमान्क्ष्माभृन्मन्त्री भक्तः स्मयोज्झितः ।
अभङ्गुरो यं संयोगः सुकृतैर्जातु दृश्यते ॥ ४ ॥
विविक्ता प्राप्तराज्यः स क्ष्माभृद्वीक्ष्य नृपश्रियम् ।
अविलुप्तस्मृतिर्धीमानन्तरेवमचिन्तयत् ॥ ५ ॥
गोभुजां वल्लभा लक्ष्मीर्मातङ्गोत्सङ्गलालिता ।
सेयं स्पृहां समुत्पाद्य दूषयत्युन्नतात्मनः ॥ ६ ॥
स नास्ति कश्चित्प्रथमं यः प्रदर्श्यानुकूलताम् ।
संताप्यते न चरमं नीचप्रीत्येव नान्यया ॥ ७ ॥

चपलाभिः प्रवृद्धेयं स्ववेश्याभिः सहाम्बुधौ
तदेकचारिणीवृत्तमनया शिक्षितं कुतः ॥ ८ ॥
निःस्नेहानन्वगात्कांश्चित्सुचिरं संस्तुताप्यसौ।
परलोकाध्वगान्भूपानपाथेयानबान्धवान् ॥ ९ ॥
हेमभोजनभाण्डादि भाण्डागारे यदर्जितम्।
कस्मादस्य न नाथास्ते लोकान्तरगता नृपाः ॥ १० ॥
अन्योच्छिष्टेषु पात्रेषु भुक्तेषु महीभुजः।
कस्मान्न लज्जामवहञ्छौचचिन्तां न वा दधुः ॥ ११ ॥
स्थूलेषु राजतस्थालकपालेष्ववलोकितैः।
प्रेतभूपालनामाङ्कैः शङ्का कस्य न जायते ॥ १२ ॥
कृष्टाः प्रविष्टे ये कालपाशे कण्ठान्मुमूर्षताम्।
अशस्ता अपवित्राश्च ते हाराः कस्य हारिणः ॥ १३ ॥
संदूष्य बाष्पैर्दुष्प्रोष्णैस्त्यक्तान्पूर्वैर्मुमूर्षुभिः
स्पृशन्नेतानलंकारान्न संकोचः कमाप्नुयात् ॥ १४ ॥
या वारिराशिसलिलान्तरसंनिधान-
संसेवयापि सततं मलिनैव लक्ष्मीः।
पात्रेषु रोहशिखिभागिषु सा विमुक्ता
वैमल्यमेति हरिणीव हुताशशौचे ॥ १५ ॥
इति निर्ध्याय नृपतिर्नीत्वा स्वर्णादि चूर्णताम्।
निन्नैरञ्जलिभिः प्रादाद्द्विजन्मभ्यः करम्भकम् ॥ १६ ॥
साधु भूपेति वक्तव्ये हर्षान्निर्गौरवं द्विजः।
साध्ववन्तिन्निति वदन्नेकः प्रापाञ्जलीन्बहून् ॥ १७ ॥
लक्ष्मीं कृत्वार्थिसात्कृत्स्नां कृतिनावन्तिवर्मणा।
विभूतिश्चामरच्छत्रमात्रशेषा व्यधीयत ॥ १८ ॥

अनल्पसंपत्संपन्नभूरिगोत्रजविप्लवे ।
राजश्रीर्दुर्जरा तस्य नवत्वे भूभुजो भवत् ॥ १९ ॥
विप्लुतः समरे भ्रातॄन्भ्रातृव्यांश्च विजित्य सः ।
चकार भूरिभिर्वारै राज्यं विगतकण्टकम् ॥ २० ॥
राज्यं निष्पाद्य निर्विघ्नमथ वात्सल्यपेशलः ।
विभज्य बन्धुभृत्येषु बुभुजे पार्थिवः श्रियम् ॥ २१ ॥
भ्राता द्वैमातुरस्तेन शूरवर्माभिधः सुधीः ।
ज्ञातिप्रियेण वितते यौवराज्ये भ्यषिच्यत ॥ २२ ॥
खाधूयाहस्तिकर्णाख्यावग्रहारौ प्रदाय यः ।
शूरवर्मः स्वामिनं च गोकुलं च विनिर्ममे ॥ २३ ॥
संपूर्णपुण्यमहिमा मर्त्यमाहात्म्यमन्दिरम् ।
पञ्चहस्ताप्रदश्चक्रे मठं सुकृतकर्मठः ॥ २४ ॥
भ्राता व्यधत्त नृपतेरपरः समराभिधः ।
केशवं चतुरात्मानं समरस्वामिनं तथा ॥ २५ ॥
द्वौ शूरावरजौ धीरवित्रपाख्यौ निजाख्यया ।
व्यधत्तां विबुधावासौ द्वावन्यौ गणनापती ॥ २६ ॥
भूत्वा बाहुलताच्छन्नप्रभावानुभवौ भुवि ।
गतौ सविग्रहावेव हरावासाग्रसत्यताम् ॥ २७ ॥
राजदौवारिकः श्रीमाञ्छूरस्यासीन्महोदयः ।
महोदयस्वामिनो यः प्रतिष्ठां समपादयत् ॥ २८ ॥
रामजाख्यमुपाध्यायं ख्यातव्याकरणाश्रमम् ।
व्याख्यातृपदकं चक्रे स तस्मिन्सुरमन्दिरे ॥ २९ ॥
अमात्येन महीभर्तुः श्रीप्रभाकरवर्मणा ।
कृतं प्रभाकरस्वामिनाम्नो विष्णोर्निकेतनम् ॥ ३० ॥

आयातेन शुकैः सार्धं दत्ता गृह्यशुकेन यः।
मुक्ताः प्राप्य प्रतिष्ठायां चक्रे ख्यातां शुकावलीम् ॥ ३१ ॥
विच्छिन्नप्रसरा विद्या भूयः शूरेण मन्त्रिणा।
सत्कृत्य विदुषः सभ्यान्देशे ऽस्मिन्नवतारिता ॥ ३२ ॥
युग्यैः क्षितिभुजां योग्यैरूह्यमाना मरुर्द्धयः।
बुधाः प्रवृद्धसत्कारा भूपतेर्विविशुः सभाम् ॥ ३३ ॥
मुक्ताकणः शिवस्वामी कविरानन्दवर्धनः।
प्रथां रत्नाकरश्चागात्साम्राज्ये ऽवन्तिवर्मणः ॥ ३४ ॥
आस्थाने कलमन्दारो वन्दी शूरस्य मन्त्रिणः।
संकल्पस्मृतिमाधातुमिमामार्यां सदापठत् ॥ ३५ ॥
अयमवसर उपकृतये प्रकृतिचला यावदस्ति संपदियम्।
विपदि सदाभ्युदयिन्यां पुनरुपकर्तुं कुतो ऽवसरः ॥ ३६ ॥
कृतः सुरेश्वरीक्षेत्रे बकुगेहविधायिना।
शिवयोर्मिश्रयोस्तेन प्रासादः सो ऽव्यवस्थितिः ॥ ३७ ॥
शूरेश्वरं प्रतिष्ठाप्य स्ववेश्मेव समुन्नतम्।
चक्रे शूरमठं धीमान्स भोगाय तपस्विनाम् ॥ ३८ ॥
स्वकृते पत्तनवरे तेन शूरपुराभिधे।
क्रमवर्त्तुप्रदेशस्थो ढक्को भूद्विनिवेशितः ॥ ३९ ॥
सुरेश्वरीप्राङ्गनतश्चक्रे भूतेश्वरं हरम्।
मठं शूरमठान्तश्च शूरजो रत्नवर्धनः ॥ ४० ॥
काव्यदेव्यभिधा शूरवधूः शुद्धान्वया व्यधात्।
सदाशिवं सुरेश्वर्यां काव्यदेवीश्वराभिधम् ॥ ४१ ॥
निर्मत्सरो ऽवन्तिवर्मा सोदरेभ्यो नपायिनीम्।
शूराय च सपुत्राय नृपतिः प्रक्रियां ददौ ॥ ४२ ॥

छन्दानुवर्ती भूपालो दैवतस्येव मन्त्रिणः ।
आ बाल्याद्विजवो ध्यासीद्दैवतामुपदर्शयन् ॥ ४३ ॥
क्षेत्रे विश्वैकसाराख्ये मृतानामपवर्गदे ।
भूरिभोगास्पदं राज्ञा तेनावन्तिपुरं कृतम् ॥ ४४ ॥
अवन्तिस्वामिनं तत्र प्राग्राज्याधिगमात्कृती ।
विधाय प्राप्तसाम्राज्यश्चक्रे ऽवन्तीश्वरं तदा ॥ ४५ ॥
त्रिपुरेश्वरभूतेशविजयेशेषु भूभृता ।
ज्ञानद्रोणया रौप्यमय्या तेन पीठत्रयं कृतम् ॥ ४६ ॥
शूरस्यापि नरेन्द्रं तं ध्यायतः स्वाधिदैवतम् ।
नाभिप्रियार्थमुपेक्ष्यौ भूकर्मः प्राणाः सुतो पि वा ॥ ४७ ॥
तथा चार्चयितुं जातु यातो भूतेश्वरं नृपः ।
विभवानुगुणे स्वस्मिन्पूजोपकरणे र्पिते ॥ ४८ ॥
ददर्श पीठे देवस्य पूजकैरुपपादितम् ।
वन्यमुत्पलशाकाख्यं तिक्तशाकमवस्थितम् ॥ ४९ ॥
तत्रस्थाः क्ष्माभुजा पृष्टास्तन्निवेदनकारणम् ।
व्यज्ञिज्ञपन्क्षितिन्यस्तजानुप्राञ्जलयस्ततः ॥ ५० ॥
डामरो धन्वनामास्ति लहरे विषये बली ।
शूरस्य मन्त्रिणो देवसेवको यः सुतोपमः ॥ ५१ ॥
हृतेषु तेन ग्रामेषु निरवग्रहशक्तिना ।
निवेद्यमेतदेवास्मै भूतेशाय नि वेद्यते ॥ ५२ ॥
अकाण्डशूलजनितां पार्थिवः कथयन्व्यथाम् ।
श्रुतमश्रुतवत्कृत्वा त्यक्तपूजो थ निर्ययौ ॥ ५३ ॥
पूजां संत्यज्य गमनं शूलं चाकस्मिकं प्रभोः ।
सकेतुकं विदञ्शूरो वृत्तान्तान्वेषको भवत् ॥ ५४ ॥

ज्ञाततत्त्वस्ततस्तूर्णं भूतेशाभ्यर्णवर्तिनः।
क्रुद्धः समातृचक्रस्य भैरवस्याविशद्गृहम् ॥ ५५ ॥
निषिद्धजनबाहुल्यो भूत्वा विरलपार्श्वगः।
प्रदक्षिणोद्धन्त्वमानेतुं ततो दूतान्पुनःपुनः ॥ ५६ ॥
स क्षितिं पत्तिपृतनासंमर्देन प्रकम्पयन्।
अप्रकम्पतनुः प्राप क्रूरः शूरान्तिकं पुनः ॥ ५७ ॥
तस्य प्रविष्टमात्रस्य शस्त्रिणः शूरचोदिताः।
मुण्डं सजीवितस्यैव चिच्छिदुर्भैरवाग्रतः ॥ ५८ ॥
आसन्ने सरसि क्षिप्त्वा रुधिरोद्गारि तद्वपुः।
क्ष्मापतेः क्षालितामर्षो धीरः शूरो विनिर्ययौ ॥ ५९ ॥
तस्य श्रुत्वा शिरश्छिन्नं स्वपुत्रस्येव मन्त्रिणा।
क्षीणमन्युः क्षितिपतिः सवैलक्ष्य इवाभवत् ॥ ६० ॥
शूरो ऽथ पृष्टकुशलो निर्व्यथो स्मीति भाषिणम्।
उत्थाप्य तल्पात्तं देवं पूजाशेषमकारयत् ॥ ६१ ॥
इत्थं समस्तकृत्येषु भावज्ञः स महीपतेः।
अनुक्तैव हितं तत्तु प्राणांस्त्यक्त्वाप्यसाधयत् ॥ ६२ ॥
परस्परमनुत्पन्नमन्युकालुष्यदूषणौ।
न दृष्टौ न श्रुतावन्यौ तादृशौ राजमन्त्रिणौ ॥ ६३ ॥
श्रीमेघवाहनस्येव साम्राज्ये ऽवन्तिवर्मणः।
अशेषप्राणिनामासीदमारी दश वत्सरान् ॥ ६४ ॥
जलं जहद्भिः शिशिरं तटानेत्याकुतोभयैः।
तत्कालं सेवितः पृष्ठे पाठीनैः शरदातपः ॥ ६५ ॥
अनुग्रहाय लोकानां भट्टाः श्रीकल्लटादयः।
अवन्तिवर्मणः काले सिद्धा भुवमवातरन् ॥ ६६ ॥

चरित्रे बहुवक्तव्ये येषामेकस्य पावनः ।
अयं प्रासङ्गिकः कश्चिद्वृत्तान्तो वर्णयिष्यते ॥ ६७ ॥
देशः प्रबलतोयो यं मल्हापद्मसरोजलैः ।
कूलिनीभिश्च शबलः स्वल्पोत्पत्तिः सदाभवत् ॥ ६८ ॥
ललितादित्यभूभर्तुरुद्योगेन बलीयसा ।
किंचिदाकृष्टसलिलः प्रापोत्पत्तिं मनाक्ततः ॥ ६९ ॥
जयापीडे क्रमाद्याते स्वल्पवीर्येषु राजसु ।
सलिलोपप्लवैरासीत्पुनरेवावृता क्षितिः ॥ ७० ॥
दीनाराणां दशशती पञ्चाशत्यधिकाभवत् ।
धान्यखारीक्रये हेतुर्देशे दुर्भिक्षविक्षते ॥ ७१ ॥
अवन्तिवर्मणः पुण्यैस्तां संजीवयितुं ततः ।
स्वयमन्नपतिः श्रीमान्सूय्यः क्षितिमवातरत् ॥ ७२ ॥
यस्याविज्ञातसंभूतेस्तूर्यं काले पि निश्चितम् ।
अयोनिजत्वं कृतिनश्चरितैर्भुवनाद्भुतैः ॥ ७३ ॥
पुरा रथ्यारजःपुञ्जं संमार्जन्ती पिधानवत् ।
सुय्याभिधाना चण्डाली मृद्भाण्डं प्राप नूतनम् ॥ ७४ ॥
तस्मिन्पिधानमुद्धृत्य सापश्यन्मध्यशायिनम् ।
बालं कमलपत्राक्षं धयन्तं स्वकराङ्गुलीः ॥ ७५ ॥
मात्रा कयापि त्यक्तो सौ सुन्दरो मन्दभाग्यया ।
अथेति चिन्तयन्त्यासीत्सा स्नेहात्प्रस्नुतस्तनी ॥ ७६ ॥
अदूषयन्त्याः स्पर्शेन धात्र्याः शूद्रस्त्रियो गृहे ।
तया विहितवृत्तिः स शिशुर्वृद्धिमनीयत ॥ ७७ ॥
स सुय्यनामा मतिमान्प्रवृद्धः शिक्षिताक्षरः ।
कस्याप्यासीद्गृहपतेरर्भकाध्यापको गृहे ॥ ७८ ॥

व्रतस्नानादिनियमैस्तं सतां हृदयंगमम्।
गोष्ठीषु विशदप्रज्ञं विदग्धाः पर्यवारयन् ॥ ७९ ॥
तेषां कथाव्यवस्थासु निन्दतां जलविप्लवम्।
धीरस्ति मे निरर्थस्तु किं कुर्यामिति सो ब्रवीत् ॥ ८० ॥
उन्मत्तस्येव वदतस्तस्य तन्नियमाद्वचः।
निशम्य भूभृच्चारेभ्यश्चिरमासीत्सविस्मयः ॥ ८१ ॥
ततस्तमानीय नृपः किं ब्रूष इति पृष्टवान्।
धीरस्तीत्यादि राजाग्रे प्यवोचत्सो प्यसंभ्रमः ॥ ८२ ॥
वातूलो सावितिं निर्दिष्टो प्यथ महीपतिः।
धियं दिदृक्षुर्वि दधे तस्यायत्तं निजं धनम् ॥ ८३ ॥
कोशाद्दीनारभाण्डानि बहून्यादाय हेलया।
ययौ मडवराज्यं स नावमारुह्य रंहसा ॥ ८४ ॥
ग्रामे तत्र प्रवृद्धाम्बुनिमग्ने नन्दकाभिधे।
एकं निक्षिप्य दीनारभाण्डं व्यावर्तत द्रुतम् ॥ ८५ ॥
सत्यं वातूल एवासौ सभ्येष्वपि वदत्स्वपि।
वार्त्तां निशम्य तां राजा तन्निष्ठान्वेषको भवत् ॥ ८६ ॥
क्रमराज्यं समं प्राप्य देशे यक्षदराभिधे।
अञ्जलिभ्यां नि चिक्षेप दीनारान्सलिलान्तरे ॥ ८७ ॥
यत्र तीरद्वयालम्बिशैलनिर्लुठिताः शिलाः।
चक्रुर्वितस्तां निष्पीड्य पयः प्रतिपथोन्मुखम् ॥ ८८ ॥
दुर्भिक्षोपहता ग्राम्या दीनारान्वेषिणास्तदा।
शिलाः प्रवाहादुद्धृत्य वितस्तां समशोधयन् ॥ ८९ ॥
एवं दिनानि द्वित्राणि पयो युक्त्या विकृष्य तत्।
वितस्तामेकतः स्थानात्कर्मकृद्भिरबन्धयत् ॥ ९० ॥

पाषाणसेतुबन्धेन सुय्येनाद्भुतकर्मणा ।
सप्तक्रममभवद्बद्धा निखिला नीलजा सरित् ॥ ९१ ॥
अथ प्रवाहं संशोध्य लुठदश्मप्रतिक्रियाम् ।
कृत्वाबद्धैः शिलाबन्धैः सेतुबन्धमपाठयत् ॥ ९२ ॥
चिरकालनिरोधेन सोत्कण्ठेवाम्बुधिं प्रति ।
ततः प्रावर्तत जवाज्जलं सागरगामिनी ॥ ९३ ॥
जम्बालाङ्का स्फुरन्मीना भूर्बभौ सलिलोज्झिता ।
व्यक्तकार्ष्ण्या सनक्षत्रा निर्मेघेव नभस्थली ॥ ९४ ॥
यत्रयत्र विवेदौघवेधं सलिलविप्लवे ।
तत्रतत्र वितस्तायाः प्रवाहान्नूतनान्व्यधात ॥ ९५ ॥
मूलस्रोतोग्रनिष्ठ्यूतभूरिस्रोता बभौ सरित् ।
एकभोगाश्रयानेकफणेवासितपन्नगी ॥ ९६ ॥
वामेन सिन्धुस्त्रिग्राम्या वितस्ता दक्षिणेन तु ।
याल्यौ ये समगंसातां प्राग्वैन्यस्वामिनोन्तिके ॥ ९७ ॥
वर्तते स्म महानद्योः कल्पापायेप्यनत्ययः ।
संगमो नगरोपान्ते स सुय्योपक्रमस्तयोः ॥ ९८ ॥
अद्याप्यास्तां फलपुरपरिहासपुरस्थितौ ।
विष्णुस्वामी संगमस्य वैन्यस्वामी च तीरयोः ॥ ९९ ॥
सुन्दरीभवनाभ्यर्णप्राप्तस्यायतनस्य तु ।
योगशायी हृषीकेशस्सुय्यस्याभ्यर्चितस्तटे ॥ १०० ॥
दृश्यन्ते द्यापि सरितां पूर्वस्रोतस्तटोद्भवाः ।
निषादाकृष्टनौरज्जुरेखाङ्का जीर्णपादपाः ॥ १०१ ॥
स्फुरत्तरङ्गजिह्वाः स नदीर्मार्गमजिग्रहत् ।
तास्ताः स्वेच्छानुसारेण मान्त्रिकः पन्नगीरिव ॥ १०२ ॥

बद्ध्वा शैलमयान्सेतून्विततस्तां सप्तयोजनीम् ।
महापद्मसरोवारि स चकार नियन्त्रितम् ॥ १०३ ॥
महापद्मसरःकुण्डाद्वितस्ता येन योजिता ।
जवान्निर्याति कोदण्डयन्त्रादिषुरिवाधुना ॥ १०४ ॥
उद्धृत्य सलिलादुर्वीमिवमादिवराहवत् ।
अनेकजनसंकीर्णान्ग्रामान्नानाविधान्व्यधात् ॥ १०५ ॥
पालीभिरम्भः संरोध्य यान्कुण्डसदृशान्व्यधात् ।
कुण्डलानीति सर्वान्नसमृद्धान्ब्रुवते जनाः ॥ १०६ ॥
उत्खातकीलनिवहान्नद्यो यापि शरत्कृशाः ।
व्यञ्जन्ति जलगन्धेभबन्धनस्तम्भसंनिभान् ॥ १०७ ॥
दीनारभाण्डमौज्झीत्स यदगाधजलान्तरे ।
नन्दके निर्गतजले स्थलात्तात्तदलभ्यत ॥ १०८ ॥
अदेवमातृकान्ग्रामान्परीक्ष्य विविधाः क्षितीः ।
संविभेजे विभक्तेन नादेयेन स वारिणा ॥ १०९ ॥
असिञ्चच्च जलैर्ग्रामान्ग्रामान्मृदमुपहताम् ।
या यावता क्षणेनागाच्छोषं तां तावता हृदि ॥ ११० ॥
कालेन मत्वा सेकार्हां प्रतिग्रामं जलप्लुतेः ।
परिमाणं विभागं च परिकल्प्य निरत्ययम् ॥ १११ ॥
चकार चानूलाख्याभिः सिन्धुभिः सर्वतो दिशः ।
सत्फलोदारकेदारसंपत्संपन्नविभ्रमाः ॥ ११२ ॥
न कश्यपेनोपकृतं न यत्संकर्षणेन वा ।
हेलया मण्डले मुष्मिंस्तत्सुय्येन सुकर्मणा ॥ ११३ ॥
भूमेर्जलादुद्धरणं द्विजक्षेत्रे तथार्पणम् ।
सेतुबन्धोऽम्भसिस्तोये दमनं कालियस्य च ॥ ११४ ॥

चतुर्षु सिद्धमिमि यद्द्विजोः सत्कर्मजन्मसु ।
सुय्यस्य तत्पुण्यराशेरेकस्मिन्नेव जन्मनि ॥ ११५ ॥
यस्मिन्महासुभिक्षेषु दीनाराणां शतद्वयी ।
धान्यखार्य्याः प्राप्तिहेतुरा सर्गादभवत्पुरा ॥ ११६ ॥
ततः प्रभृति तत्रैव चित्रं कश्मीरमण्डले ।
षट्त्रिंशता धान्यखारी दीनारैरुदितः क्रयः ॥ ११७ ॥
निर्गताया महापद्मसलिलात्स्वर्गसंनिभम् ।
वितस्तायास्तटे चक्रे स्वनामाङ्कं स पत्तनम् ॥ ११८ ॥
सुकृता स्थापिता तेन सरसि व्यासदित्कटे ।
आसंसारं स्थिरा मारमर्यादा कृषपत्त्रिणाम् ॥ ११९ ॥
सुय्याकुण्डलनामानं ग्रामं कृत्वा द्विजातिसात् ।
सुय्यामुद्दिश्य तन्नाम्ना सुय्यासेतुं स निर्ममे ॥ १२० ॥
तेनोद्धृतासु सलिलाद्भूषु ग्रामाः सहस्रशः ।
अवन्तिवर्मप्रमुखैर्जयस्थलमुखाः कृताः ॥ १२१ ॥
ईदृशैर्धर्म्यवृत्तान्तैः प्रवर्तितकृतोदयः ।
अवन्तिदेवः पाति स्म मान्धातेव वसुंधराम् ॥ १२२ ॥
प्राणप्रयाणसोद्योगरोगग्रस्तस्ततो ययौ ।
क्षेत्रं स त्रिपुरेशाद्रिनिष्ठज्येष्ठेश्वराश्रितम् ॥ १२३ ॥
आत्मनस्तत्र निश्चित्य विपत्तिं चिरगोपिताम् ।
प्राणान्ते प्राञ्जलिः शूरो वैष्णवत्वमदर्शयत् ॥ १२४ ॥
तेनान्ते भगवद्गीताः शृण्वता भावितात्मना ।
ध्यायता वैष्णवं धाम निरमुच्यत जीवितम् ॥ १२५ ॥
आषाढशुक्लपक्षस्य तृतीयस्यां क्षमापतिः ।
वर्षे एकोनषष्ठे स क्ष्मावृषो स्तमुपाययौ ॥ १२६ ॥

तस्मिन्प्रशान्ते प्रत्येकं विभवोत्सिक्तचेतसाम् ।
तुल्यमुत्पलवंश्यानां राज्येच्छा भूयसामभूत् ॥१२७॥
ततश्चक्रे प्रतीहारः प्रयत्नाद्रत्नवर्धनः ।
नृपं शङ्करवर्माणमवन्तिनृपतेः सुतम् ॥१२८॥
कर्णपो विन्नपामात्यस्तत्तनूजं शूरवर्मणः ।
तद्द्वेषात्सुखवर्माख्यं यौवराज्ये न्ययोजयत् ॥१२९॥
अतस्तयोरभूद्वैरं क्षितीशयुवराजयोः ।
यस्मिन्क्षणे क्षणे राज्यमासीद्दोलामिवाश्रयत् ॥१३०॥
शिवशक्त्यादयो वीराः स्वामिकार्यैकतापसाः ।
यत्राभूवन्स्वसत्त्वस्य परीक्षाक्षणलाभिनः ॥१३१॥
कुर्वतां स्वामिशत्रूणां दानमानप्रतिश्रवम् ।
सत्त्वैकाग्र्यान्न ते यस्मादानुकूल्यमशिश्रियन् ॥१३२॥
पिण्डस्पृहां परित्यज्यालंकृताः शिक्षिताः क्व चित् ।
तावन्न वीततमसः स्ववृत्तिमनुजीविनः ॥१३३॥
कथं चिदथ निर्जित्य युवराजं महौजसम् ।
प्राज्यः स्वविजयोङ्कारश्चक्रे शङ्करवर्मणा ॥१३४॥
सम्राट् समरवर्माद्यैर्वितीर्णसमरो सकृत् ।
कीर्त्तिं श्रिया प्रणयिनीं लब्धयाधि विवेद सः ॥१३५॥
अथ निर्जित्य दायादाँल्लब्धा लक्ष्मीं क्षितीश्वरः ।
जिज्ञुर्दिग्विजयं कर्तुं श्रीमानासीन्महोद्यमः ॥१३६॥
तस्य कालबलाद्देशे प्रक्षीणजनसंपदि ।
लक्षाणि नव पत्तीनां द्वारान्निष्क्रामतो भवन् ॥१३७॥
स्वपुरस्योपकण्ठे ऽपि यो भूत्कुण्ठितशासनः ।
स एव रत्नोत्तंसेषु राज्ञामाज्ञां न्यवेशयत् ॥१३८॥

गच्छन्नाम्नायविच्छेदसंप्रदायः ककुब्जये ।
स्वप्रज्ञया समुन्नीतो राज्ञा शङ्करवर्मणा ॥ १३९ ॥
तत्सेना नरनाथानां पृतनाभिः पदेपदे ।
कुल्यापगेव कुल्याभिर्विशन्तीभिरवर्धत ॥ १४० ॥
दार्वाभिसारराजेन त्रस्यता समुपाश्रिताः ।
अद्रिद्रोण्यो न वाहिन्यस्तत्सेनानादमा दधुः ॥ १४१ ॥
जवोल्वणैर्हरिगणैर्गृह्णन्हरिगणं क्षणात् ।
अनासादितदुर्गं स चक्रे दुर्गान्तरातिथिम् ॥ १४२ ॥
लक्षाणि नव पत्तीनां वारणानां शतत्रयी ।
लक्षं च वाजिनामासीद्यस्य सेनापुरःसरम् ॥ १४३ ॥
स गुर्जरजयव्यग्रः स्वपराभवशङ्किनम् ।
त्रैगर्तं पृथिवीचन्द्रं निन्ये तमसि क्वास्यताम् ॥ १४४ ॥
पुत्रं भुवनचन्द्राख्यं नीविं प्रागेव दत्तवान् ।
स क्वाभूत्प्रणतिं कर्तुं तस्याभ्यर्णमुपागतः ॥ १४५ ॥
अथ तत्कपटकं भ्राम्यद्भूरिमण्डलनायकम् ।
वीक्ष्य संमुखमायान्तं महार्णवमिवोज्ज्वलम् ॥ १४६ ॥
समागमक्षणो यस्माच्छङ्कमानः स्वबन्धनम् ।
पलाय्य प्र ययौ दूरं निर्वाणौजोविजृम्भितः ॥ १४७ ॥
यमप्रतिमसौन्दर्यमवाप्याङ्कः पुराविदः ।
तमेवाद्रान्नुरुत्त्रस्ता नृपाः कालमिवोल्वणम् ॥ १४८ ॥
उच्चखानालखानस्य संख्ये गुर्जरभूभुजः ।
बद्धमूलां क्षणाल्लक्ष्मीं शुचं दीर्घामारोपयत् ॥ १४९ ॥
तस्मै दत्त्वा ठक्कदेशं विनयादङ्गुलीमिव ।
स्वशरीरमिवापासीन्मण्डलं गुर्जराधिपः ॥ १५० ॥

कृतं भोजाधिराजेन स साम्राज्यमस्रापयत्।
प्रतीहारतया भृत्यीभूते थक्कियकान्वये ॥ १५१ ॥
दरत्तुरुष्काधिपयोर्यः केशरिवराहयोः।
हिमवद्विन्ध्ययोरासीदार्यवर्तइवान्तरे ॥ १५२ ॥
नक्षत्रेष्विव भूपेषु नभसीवोत्तरापथे।
यस्यैव विपुला ख्यातिर्मार्तण्डस्येव मण्डलम् ॥ १५३ ॥
स श्रीमाँल्लल्लियः शाहिरलखानाश्रयः क्रुधा।
निराकरिष्णुः साम्राज्यात्तस्य सेवां न लब्धवान् ॥ १५४ ॥
एवं दिग्विजयं कृत्वा प्राप्तः स निजमण्डलम्।
प्रदेशे पञ्चसत्राख्ये स्वनाम्ना वि दधे पुरम् ॥ १५५ ॥
तस्य श्रीस्वामिराजस्य तनयोदक्पथप्रभोः।
पूर्णिमेव क्षपाबन्धोः सुगन्धाख्याभवत्प्रिया ॥ १५६ ॥
तया समं पुरवरे सुरराजोपमो नृपः।
तस्मिञ्शङ्करगौरीशसुगन्धेशौ विनिर्ममे ॥ १५७ ॥
द्विजस्तयोर्नायकाख्यो गौरीशसुरसद्मनोः।
चातुर्विद्यः कृतस्तेन वाग्देवीकुलमन्दिरम् ॥ १५८ ॥
परकाव्येन कवयः परद्रव्येण चेश्वराः।
निर्लोठितेन स्वकृतिं पुष्णन्त्यद्यतने क्षणे ॥ १५९ ॥
स्वल्पसत्वो नरपतिः स्वपुरख्यापनाय सः।
सारापहारमकरोत्परिहासपुरस्य यत् ॥ १६० ॥
ख्यातिहेतुः पट्टवानां पशूनां क्रयविक्रयौ।
इत्यादि यत्पत्तने स्ति तत्तस्मिन्हि पुरे भवत् ॥ १६१ ॥
राज्यप्रदेन नृपते रत्नवर्धनमन्त्रिणा।
श्रीरत्नवर्धनेशाख्यो व्यधीयत सदाशिवः ॥ १६२ ॥

चित्रं नृपद्विपाः पूतमूर्तयः कीर्त्तिनिर्झरैः ।
भवन्ति व्यसनासक्तिपांशुस्नानमलीमसाः ॥ १६३ ॥
अथ क्रमेण नृपतिर्लोभाभ्यासेन भूयसा ।
आधीयमानचित्तो भूत्प्रजापीडनपण्डितः ॥ १६४ ॥
आरब्धैर्व्यसनैर्भूम्ना क्षीणकोशः क्षणेक्षणे ।
देवादीनां स सर्वस्वं जह्रारायामयुक्तिभिः ॥ १६५ ॥
कर्मस्थाने पुरगृहग्रामादिधनहारिणा ।
तेनाढ्पतिभागाख्यगृहकृत्याभिधे कृते ॥ १६६ ॥
धूपचन्दनतैलादिविक्रयोत्थं समाददे ।
द्रविणं देववेश्मभ्यः क्रयमूल्यकलाच्छलात् ॥ १६७ ॥
प्रत्यवेक्षां मुखे दत्त्वा विभक्तैरधिकारिभिः ।
चतुःषष्टिं सुरगृहान्मुमोषेतरदञ्जसा ॥ १६८ ॥
ग्रामान्देवगृहग्राह्यान्नाज्ञा प्रतिकरेण सः ।
स्वयं स्वीकृत्य चोत्पत्तिं क्ष्मां कार्षकइव व्यधात् ॥ १६९ ॥
तुलां कृत्वा त्रिभागोनां वर्षदेयां स्वपर्षदे ।
भुक्तिकम्बलमूल्यादि दम्भादप्यधिकं ददौ ॥ १७० ॥
दिगन्तरस्थो ग्रामीणानूढभारानना गतान् ।
तद्देशार्घ्यैर्भारमूल्यं वर्षमेकमदण्डयत् ॥ १७१ ॥
वर्षेऽपरस्मिन्निखिलान्भारमूल्यं निरागसः ।
तयैव संख्यया ग्राम्यान्प्रतिग्राम्यमदण्डयत् ॥ १७२ ॥
इत्येषा रूढभारोढिः प्रथमं तेन पातिता ।
दारिद्र्यदूती ग्रामीणां या त्रयोदशधा स्थिता ॥ १७३ ॥
स्कन्दकग्रामकायस्थमासवृत्त्यादिसंग्रहैः ।
अन्यैश्च विविधायासैर्व्यधाद्ग्रामान्स निर्धनान् ॥ १७४ ॥

तूलापहारोपचयग्रामदण्डादिसंग्रहैः।
इत्येष तेन संवाहो गृहकृत्ये प्रवर्तितः॥१७५॥
व्यधत्त पञ्च शिविरान्स तस्मिन्भिन्नकर्मणि।
पष्ठं तथा गञ्जवरं शकचं लवटाभिधम्॥१७६॥
आत्मनो निरयं मूढः सो ङ्गीकृत्येत्युपक्रियाम्।
भाविनामकरोद्राज्ञां पापीयस्त्वानियोगिनाम्॥१७७॥
निमित्तं मण्डले ऽमुष्मिन्सविद्यानामनादरे।
राज्ञां प्रतापहानौ च नान्यः शङ्करवर्मणः॥१७८॥
मुख्येन गुणिनां राज्ञां धनहान्या प्रथापहाः।
मूर्खेण येन कायस्था दास्याःपुत्राः प्रवर्तिताः॥१७९॥
तथा कायस्थभोज्या भूर्जाता तत्प्रत्यवेक्षया।
यथा संजायते वर्णाहरणादिव भूभुजाम्॥१८०॥
तस्मिन्घोरे प्रजादुःखे कृपार्द्रः पृथिवीपतिम्।
पुत्रो गोपालवर्माख्यः कदा चिदिदमब्रवीत्॥१८१॥
प्रदातुस्तात भवतः पूर्वं न्यासीकृतः स्थितः।
वरो यः सत्यसंधस्य सो ऽधुना प्रार्थ्यते मया॥१८२॥
कायस्थप्रेरणादेतैर्देवेनाद्य प्रवर्तितैः।
आयासैः श्वासशेषैव प्राणवृत्तिः शरीरिणाम्॥१८३॥
न च नामास्ति तातस्य का चिल्लोकद्वयोचिता।
मनागपि हितप्राप्तिरेतया जनपीडया॥१८४॥
अदृष्टविषयां वार्त्तां गहनां वि वृणोति कः।
दृष्टे ऽप्यनिष्टादन्यन्न कर्मणो येन दृश्यते॥१८५॥
एकतो व्याधिदुर्भिक्षप्रमुखा विपदो ऽखिलाः।
प्रजानामेकतस्त्वेका लुब्धता वसुधापतेः॥१८६॥

भूभुजो भ्यस्तलोभस्य श्रीः कैश्चिन्नाभि नन्द्यते ।
अकालकुसुमस्येव फलसंभावनोज्झिता ॥ १८७ ॥
दानं च सूनृता सूक्तिर्विश्वसंवननं प्रभोः ।
लोभः पूर्वं तयोरेव विनाशाय महोद्यमः ॥ १८८ ॥
प्रतापमायतिं शोभां हेमन्ताहस्य वारिदः ।
स्मृतिशेषां करोत्येव लोभश्च पृथिवीभुजाम् ॥ १८९ ॥

दायादा व्ययभीरुतापरिहृतारब्धैर्भवन्त्युन्नता
भृत्याः प्रत्युपकारकातरमतेः कुर्युर्न के ऽपि प्रियम् ।
राशीभूतधनस्य जीवितहृतौ शश्वद्यतेरन्निजा
भूभर्तुः क्रियते द्विषेव रभसाल्लोभेन किं नाप्रियम् ॥ १९० ॥

राजसंवाहनामायं नवाय्सो जनासुहृत् ।
तदेष लोभप्रभवः प्रजानाथ नि वार्यताम् ॥ १९१ ॥
श्रुत्वेति राजपुत्रस्य सौजन्येनोज्ज्वलं वचः ।
स्मितधौताधरो राजा शनैर्वचनमब्रवीत् ॥ १९२ ॥
तवाकृत्यविसंवादि वचः सौजन्यपेशलम् ।
स्मारयत्यस्य मामेतच्चित्तवृत्तिं पुरातनीम् ॥ १९३ ॥
कुमारभावे पूर्वं मे तवेवार्द्रान्तरात्मनः ।
प्रजावत्सलता वत्स पर्याप्ता पर्यवर्धत ॥ १९४ ॥
सो हं घर्मे वहन्वर्म शीते ऽदधोष्णमंशुकम् ।
पदातिरुपपादत्रः पित्रा संचारितो भवम् ॥ १९५ ॥
मृगव्याधा हयैः सार्धमटन्तं कण्टकाञ्चितम् ।
अन्तर्बाष्पं मां विलोक्य तमासूयिषुरग्रगाः ॥ १९६ ॥
स तानुवाच सामान्यो भूत्वाहं राज्यमाप्तवान् ।
कालेकाले सेवकानां जाने सेवापरिश्रमम् ॥ १९७ ॥

ईदृग्दुष्खमयं भुक्त्वा ज्ञास्यत्यन्यव्यथां ध्रुवम् ।
प्राप्तैश्वर्यो भवेन्मूढो गर्भेश्वरतयान्यथा ॥ १९८ ॥
उपायैरीदृशैर्यो ऽहं कृतः पित्रा सुशिक्षितः ।
तेनापि प्राप्तराज्येन मयैवं पीडिताः प्रजाः ॥ १९९ ॥
गर्भवासव्यथां जातः शरीरी वि स्मरेद्यथा ।
प्राप्तराज्यस्तथा राजा नियतं पूर्वचिन्तनम् ॥ २०० ॥
त्वयैव तस्मादेको ऽद्य वरो मह्यं प्र दीयताम् ।
प्राप्तराज्यः प्रजापीडां मा कार्षीस्त्वमतो ऽधिकाम् ॥ २०१ ॥
सासूयमिति तेनोक्तः कृतान्योन्यस्मितैर्विटैः ।
राजाप्तैर्वीक्षितश्चासीत्कुमारो ह्रीनताननः ॥ २०२ ॥
त्यागभीरुतया तस्मिन्गुणिसङ्गपराङ्मुखे ।
आसेवन्तावरा वृत्तीः कवयः भल्लटादयः ॥ २०३ ॥
निर्वेतनाः सुकवयो भारिको लवटस्त्वभूत् ।
प्रसादात्तस्य दीनारसहस्रद्वयवेतनः ॥ २०४ ॥
कल्यपालकुले जन्म तत्तेनैव प्रमाणितम् ।
क्षीबोचितापभ्रंशोक्तिर्दैवी वाग्यस्य नाभवत् ॥ २०५ ॥
वेष्टितश्मश्रुरुष्णीषो घ्राणस्याग्रे प्रदेशिनी ।
ध्यानैकाग्रा दृगित्यासीत्सुखराजस्य मन्त्रिणः ॥ २०६ ॥
यो यमार्योचितो वेशो दुर्नयासेविनः प्रभोः ।
छन्दानुवृत्त्या स प्राप नटस्येव विडम्बनाम् ॥ २०७ ॥
सो ऽनुगैः सह निर्दोहं जघान द्रोहशङ्कया ।
शूरं दार्वाभिसारेशं शर्वर्यां नरवाहनम् ॥ २०८ ॥
प्रजाभिशापे पतिते नृपस्योन्मार्गवर्तिनः ।
त्रिंशद्विंशाः सुतास्तस्य व्यपद्यन्तामयं विना ॥ २०९ ॥

वंशः श्रीर्जीवितं दारा नामापि पृथिवीभुजाम् ।
क्षणादेव क्षयं याति प्रजाविप्रियकारिणाम् ॥ २१० ॥
इत्युक्तं वच्यते चाग्रे व्यक्तमेतत्तु चिन्त्यताम् ।
प्रनष्टं तस्य नामापि यथा क्रूरेण कर्मणा ॥ २११ ॥
नाम्ना पत्तनमित्येव प्रख्यातं स्वपुरं कृतम् ।
कस्यान्यस्याभिधाध्वंसि यथा शङ्करवर्मणः ॥ २१२ ॥
स्वस्रीयः सुज्जराजस्य तेन द्वाराधिपः कृतः ।
वीरानकाभिधे स्थाने प्रमादादासदद्वधम् ॥ २१३ ॥
तत्कोपात्स स्वयं राज्ञा दत्तयात्रो मदोर्जितः ।
वीरानकं समुन्मूल्य प्र विवेशोत्तरापथम् ॥ २१४ ॥
सिन्धुकूलाश्रयान्देशाञ्जित्वा भूरीन्भयातुरैः ।
कृतानतिर्मण्डपालैः प्रत्यावृत्तो भवन्नतः ॥ २१५ ॥
उरशां विशतस्तस्य वास्तव्यैर्वैरिशैः समम् ।
निकेतहेतोः सैन्यानामकस्मादुदभूत्कलिः ॥ २१६ ॥
गिरिशृङ्गाधिरूढेन श्वपाकेन निपातितः ।
वेगवाही शरस्तस्य प्रमादादविशद्गलम् ॥ २१७ ॥
मुमूर्षुराप्तान्कण्ठकं संरक्ष्य नयतेति सः ।
उक्त्वा कर्णीरथारूढः स्थानात्तस्माद्विनिर्ययौ ॥ २१८ ॥
क्षीनदर्शनसामर्थ्यः परिज्ञाय शनैर्गिरा ।
क्रन्दन्त्या वपुरालिङ्ग्य स्थितायाः क्षामभाषितः ॥ २१९ ॥
पुत्रं गोपालवर्माख्यं न्यासीकृत्य च रक्षितुम् ।
शिशुर्देश्यं महादेव्याः सुगन्धाया अबान्धवम् ॥ २२० ॥
फाल्गुणे कृष्णसप्तम्यां वत्सरे सप्तसप्ततौ ।
उत्क्षाय्यमानविशिखो मार्ग एव व्यपद्यत ॥ २२१ ॥

सुखराजादयः सैन्यं रक्षन्तः परभूमिषु।
वृत्तान्तैर्गोपायन्तस्तं यान्त एवाभवन्पथि ॥२२२॥
तं यन्त्रसूत्रैस्ते मूर्ध्नो नम्रतोन्नम्रतावहैः।
प्रतिप्रणामं प्राप्तानां सामन्तानामकारयन् ॥२२३॥
षड्भिर्दिनैर्निजे स्थाने प्राप्ते वोल्लासकाभिधे।
चक्रिरे गतसंत्रासास्ततस्तस्यान्तसत्क्रियाम् ॥२२४॥
तिस्रः सुरेन्द्रवत्याद्या राज्ञ्य राजानमन्वयुः।
वालावितुः कृतघ्नश्च जयसिंहाह्वयः कृती ॥२२५॥
द्वौ लाडो वज्रसारश्च तं भृत्यावनु जग्मतुः।
इति सद्भिश्चितारूढैः सहसाक्रियताग्निसात् ॥२२६॥
ततो जुगोप गोपालवर्मा धार्मिकतोज्ज्वलः।
सुगन्धया पाल्यमानः सत्यसंधो वसुंधराम् ॥२२७॥
मध्ये लालितकादीनां दुर्वृत्तानां वसन्नपि।
अनतिक्रान्तबाल्यो पि दुःसंस्कारान्न सो ग्रहीत् ॥२२८॥
भूपालजननी भोगैर्वैधव्ये धिकमुन्मदा।
सा प्रभाकरदेवाख्यमचीकमत मन्त्रिणाम् ॥२२९॥
तया निर्भरसंभोगप्रीतया स व्यधीयत।
सौभाग्यपदशृङ्गारमौलिचक्रत्रयाङ्कितः ॥२३०॥
कोशाध्यक्षेण राज्ञ्यास्तस्या लुण्ठितसंपदा।
तदा भाण्डापुरे तेन शाहिराज्यं व्यधीयत ॥२३१॥
आज्ञातिक्रमिणः शाहेः कृत्वा कमलकाभिधम्।
तोमराणाय स प्रादाद्राज्यं लल्लियसूनवे ॥२३२॥
प्रत्यावृत्तो थ नगरं विवेश विजयोर्जितः।
शौर्यशृङ्गारवसतौ साभिमानः स्वविग्रहे ॥२३३॥

स राजजननीजारः साहंकारो जयार्जनात् ।
मानक्षतिमधिक्षेपैर्वीराणां व्यधितान्वहम् ॥ २३४ ॥
क्षुद्रेण कामिना वेश्यावेश्मनीव नृपास्पदे ।
तेनावृते संप्रवेशो नाभूदन्यस्य कस्य चित् ॥ २३५ ॥
शनैर्विज्ञातवार्त्तस्य धनमानापकारकृत् ।
सो भूदक्षिगतो त्यर्थं राज्ञो गोपालवर्मणः ॥ २३६ ॥
विद्यते यन्न गञ्जे स्मिंस्तत्सर्वं शाहिविग्रहे ।
गतमित्यब्रवीद्भूपं स कोषगणनोद्यतम् ॥ २३७ ॥
अथ गञ्जाधिपो राजभीतः खर्खोदवेदिनम् ।
रामदेवाह्वयं बन्धुमभिचारमकारयत् ॥ २३८ ॥
तयाभिचारक्रियया भुक्तभूर्वत्सरद्वयम् ।
गोपालवर्मनृपतिर्जातदाहो व्यपद्यत ॥ २३९ ॥
व्यक्तीभूतकुकर्मा स राजदण्डभयाकुलः ।
रामदेवो वधीत्पापः स्वयमेव स्वविग्रहम् ॥ २४० ॥
रथ्यागृहीतो गोपालवर्मभ्राताथ सङ्कटः ।
बभूव प्राप्तराज्यः स दशभिर्दिवसैर्व्यसुः ॥ २४१ ॥
अथ वंशक्षये वृत्ते राज्ञः शङ्करवर्मणः ।
प्रजाप्रार्थनया राज्यं सुगन्धा वि दधे स्वयम् ॥ २४२ ॥
गोपालपुरगोपालमठगोपालकेशवान् ।
सा पुरं च स्वनामाङ्कं वि दधे धर्मवृद्धये ॥ २४३ ॥
गोपालवर्मणो जाया नन्दानिन्द्यान्वयोद्भवा ।
शिशुरप्यभवन्नन्दा मठकेशवधारिणी ॥ २४४ ॥
अन्तर्वत्न्याः क्षणे तस्मिन्पत्न्या गोपालवर्मणः ।
जयलक्ष्म्यां बबन्धास्थां श्वश्रूः संतानकाङ्क्षिणी ॥ २४५ ॥

तस्यां विपन्नापत्यायां प्रसवान्ते तिडुष्खिता ।
साभूदन्वयिने राज्यं कस्मै चिद्दातुमुद्यता ॥ २४६ ॥
तस्मिन्काले मही पालविग्रहानुग्रहक्षमम् ।
तत्रतत्र पदातीनां कृत्यसंकृत्यभूत्कुलम् ॥ २४७ ॥
ततः समाश्रितैकाङ्गा स्वयं संवत्सरद्वयम् ।
सुगन्धा वि दधे राज्यं समन्त्रिवेन तन्त्रिणाम् ॥ २४८ ॥
योग्याय दातुं साम्राज्यं कस्मै चित्सा किलैकदा ।
मन्त्राय मन्त्रिसामन्तान्तन्त्रैकाङ्गानढौकयत् ॥ २४९ ॥
अवन्तिवर्मवंशान्ते नप्तारं शूरवर्मणः ।
गर्गायाः स्वकुटुम्बिन्याः संजातं सुखवर्मणा ॥ २५० ॥
अनुव्रतो मे संबन्धिस्नेहादेवं भवेदिति ।
राज्ये निर्जितवर्माख्यं कर्तुं तस्या मनो भवत् ॥ २५१ ॥
तथा तदुक्तं विषयव्यसनित्वेन जागरात् ।
रात्रौ दिवाशयतया यो प्यनुत्थानदूषितः ॥ २५२ ॥
नाम पङ्गुरिति प्राप राज्ये का तस्य योग्यता ।
इत्युदीर्याभवन्भ्रन्तो यावत्के चन मन्त्रिणः ॥ २५३ ॥
संहतैर्भेदनिर्यातैस्तावन्निर्जितवर्मजः ।
दशवर्षः कृतो राजा पार्थस्तन्त्रिपदातिभिः ॥ २५४ ॥
ते गङ्गाधिपवाक्यानां सुगन्धोत्पाठनात्कृतम् ।
प्रायश्चित्तममन्यन्त मानद्वतिविधायिनाम् ॥ २५५ ॥
सा राजधान्याः साम्राज्यपरिभ्रष्टा विनिर्ययौ ।
कृताधिकारा हारस्य पतितैर्बाष्पविन्दुभिः ॥ २५६ ॥
शरणं प्रत्यभाद्भृत्यो योयस्तस्याः क्रमागतः ।
तंतमैक्षिष्ट निर्यान्ती विपन्नैः सह संगतम् ॥ २५७ ॥

वर्ष एकोनन्नवते संभूयैकाङ्गसैनिकाः ।
गत्वा सुगन्धामानिन्युः पुनर्हुष्कपुरे स्थिताम् ॥ २५८ ॥
तामापतन्तीमाकर्ण्य पार्थानुग्राहका मदात् ।
चैत्रान्ते तन्त्रिणः सर्वे निर्ययुः समरोन्मुखाः ॥ २५९ ॥
ते जित्वा नवते वर्षे वैशाखे भिन्नसंहतीन् ।
एकाङ्गान्व्यूढसंघातान्बबन्धुस्तां पलायिताम् ॥ २६० ॥
निष्पालकविहारान्तस्तैर्बद्ध्वा सा व्यपद्यत ।
अनित्यपतनोच्छ्राया विचित्रा भाग्यवृत्तयः ॥ २६१ ॥
अस्मिन्धनजनक्षेण्यनिमित्तं मण्डलोत्तमे ।
सर्वतोदिक्कमुत्तस्थावथानर्थपरम्परा ॥ २६२ ॥
जनकः पालको भूत्वा पङ्गुर्बालस्य भूपतेः ।
सामात्यो पीडयल्लोकमुत्कोचग्रहतत्परः ॥ २६३ ॥
भूभुजो ग्रामकायस्थाइवान्योन्यविपाटनम् ।
दत्ताधिकाधिकोत्कोचा वि दधुस्तन्त्रिसेवया ॥ २६४ ॥
यद्राजैः कान्यकुब्जाद्या विलब्धास्तत्र मण्डले ।
तन्त्रिणां कुण्डिकादानाद्भूभुजां जीविकाभवत् ॥ २६५ ॥
विष्णुः पुराणाधिष्ठाने मेरुवर्धनमन्त्रिणा ।
श्रीमेरुवर्धनस्वामिनामा येन व्यधीयत ॥ २६६ ॥
तदात्मजाः क्षणे तस्मिन्गहनद्रोहचाक्रिकाः ।
चक्रुर्निगूढराज्येच्छाः प्रजायासैर्धनार्जनम् ॥ २६७ ॥
सार्धं सुगन्धादित्येन गूढं शङ्करवर्धनः ।
तेषां ज्येष्ठो बहुसख्यो मुमोष नृपमन्दिरम् ॥ २६८ ॥
क्षीणप्रजे क्षणे तस्मिन्क्षारपातइव क्षते ।
उद्दीपः प्लाविताशेषशरच्छालिरजृम्भत ॥ २६९ ॥

खार्यां सहस्रक्रेयायां दुर्लभे भोजने भवत्।
वर्षे त्रिनवते घोरे दुर्भिक्षेण जनक्षयः ॥२७०॥
शवैश्चिरप्रविष्टाम्बुसंसेकोच्छूनविग्रहैः।
वितस्ता सर्वतश्छन्ना दुर्लक्ष्यसलिलाभवत् ॥२७१॥
विश्वतो स्थिमये जाते नैविड्यात्क्षितिमण्डले।
सर्वभूतभयादायि श्मशानैकमजायत ॥२७२॥
महार्घधान्यसंभारविक्रयप्राप्तसंपदः।
मन्त्रिणः क्ष्मापतेः प्रापुस्तन्त्रिणश्च धनाढ्यताम् ॥२७३॥
आदेयः क्ष्माभुजः सो भून्मन्त्री यस्तादृशीः प्रजाः।
विक्रीय वाह्यन्नासीत्तन्त्रिणां कुण्डिकाधनम् ॥२७४॥
अटव्यां वृष्टिसंपाते वातवर्षैरुपद्रुतम्।
वह्निः सर्वं जनं पश्यन्कश्चित्प्राप्तोज्ज्वमन्दिरः ॥२७५॥
यथा तथा जनं दुःस्थं वीक्ष्य कापुरुषश्चिरम्।
राजधानीस्थितः पङ्गुः स्वसुखं बह्वमन्यत ॥२७६॥
तुञ्जीनचन्द्रापीडादिप्रजापालप्रियाः प्रजाः।
एवं तस्मिन्क्षणे नीताः संक्षयं राजराक्षसैः ॥२७७॥
प्रापुश्चिरमवस्थानं पार्थिवा न तदा क्व चित्।
धारासंपातसंभूता बुद्बुदाइव दुर्दिने ॥२७८॥
पार्थः पितरमुत्पाद्य कदा चित्प्राभवत्स्वयम्।
कदा चित्सुतमुत्पाद्य तन्त्रिचक्रिकयाप्यभूत् ॥२७९॥
अप्रीणयत्पङ्गुवधूवडवामण्डलं युवा।
सुगन्धादित्यवीजाश्वो व्यवायविधिसेवया ॥२८०॥
राज्ञ्या वप्यटदेव्याः स निर्दयैः सुरतोत्सवैः।
खण्डयामास कण्डूतिं साप्यस्यार्थैषणां धनैः ॥२८१॥

भगिनीभगसौभाग्यबद्धराज्याः स्वयं ददुः ।
यां पङ्गवे मनोज्ञाङ्गीं मेरुवर्धनसूनवः ॥ २८२ ॥
सुगन्धादित्यमौत्सुक्यात्सापि देवी मृगावती ।
स्वयं सं बुभुजे त्यर्थकालाकामितकामिनी ॥ २८३ ॥
पर्यायेणाभवद्भृत्यः स तयोर्भोगवृद्धये ।
दरिद्रयोषितोरेकं भुक्तिपात्रमिवान्वहम् ॥ २८४ ॥
पुत्रयो राज्यलाभाय स्पर्धयाभ्यां स्वमन्त्रिणे ।
दत्ता निधुवनश्रद्धा धनदानैः सदन्त्रिणा ॥ २८५ ॥
अथ पार्थं समुत्पाद्य तत्पिता पङ्गुराश्रितः ।
तन्त्रिभिः सप्तनवते वर्षे पौषे भिषेचितः ॥ २८६ ॥
माघे ष्टानवते वर्षे सो भिषिच्य शिशुं सुतम् ।
चक्रवर्माभिधं राज्ये क्षीणपुण्यो व्यपद्यत ॥ २८७ ॥
पैतृकं वाञ्छतो राज्यं पार्थस्यानुचरा व्यधुः ।
एकाङ्गैः सह संग्रामं तत्र तन्त्रिपदातयः ॥ २८८ ॥
मातुर्वप्यटदेव्याः स कं चित्कालं शिशुर्नृपः ।
मातामह्याः क्षिल्लिकायाः पाल्यस्त्वासीत्समा दश ॥ २८९ ॥
बाल्यादव्यक्तदौःशील्ये तस्मिंस्तत्पालनं तयोः ।
निर्दोषमासीदण्डस्थफणिलालनसंनिभम् ॥ २९० ॥
ज्ञातः पङ्गोर्मृगावत्यां नवमे ब्दे थ मन्त्रिभिः ।
चक्रवर्माणमुत्पाद्य शूरवर्मा नृपः कृतः ॥ २९१ ॥
निःस्नेहा मातुलामात्याः प्र ययुः स्वार्थतत्पराः ।
अदत्त्वा तन्त्रिणां देयं तस्योत्पाटनहेतुताम् ॥ २९२ ॥
अदुर्वृत्तो पि स क्ष्माभृद्विना भूरिधनार्पणाम् ।
गुणवानिव वेश्यानां तन्त्रिणां नाभवत्प्रियः ॥ २९३ ॥

वर्षे गते तमुत्पाद्य दृष्टोत्पत्तितया नृपम्।
बह्वर्थदं पुनः पार्थं व्यधुस्तन्त्रिपदातयः॥२९४॥
अभूत्साम्बवती वेश्या साम्बेश्वरविधायिनी।
पार्थप्रिया तन्त्रिचक्रसंग्रहे ज्ञातचक्रिका॥२९५॥
कालापेक्षी चक्रवर्मा ततो प्यैच्छद्धनं बहु।
एकादशाब्दस्याषाढे कृतो भूयो पि तन्त्रिभिः॥२९६॥
पार्थादीन्यैः समुत्पाद्य भुक्तं चक्रिकया पुरा।
तैस्तैः स्थानैश्च ये तेभ्यो जीवनाद्युपलेभिरे॥२९७॥
पिता भ्राता च यैरस्य राज्यादुत्पाटितो भवत्।
संबन्धिभ्यो पि यैर्दुग्धं कन्यां दत्त्वेतरेतरम्॥२९८॥
अकरोद्दृष्टदोषाणां तेषामेव स नष्टधीः।
मेरुवर्धनपुत्राणामधिकारसमर्पणम्॥२९९॥
कृतो ज्ञपटलाधीशस्तेन शङ्करवर्धनः।
गृहकृत्ये व्यसत्कृत्यो दाम्भिकः शम्बुवर्धनः॥३००॥
पौषे तस्यैव वर्षस्य धनाभावात्स तन्त्रिणाम्।
अदत्तकुपिडकादेयः पलायिष्ट भयाकुलः॥३०१॥
स्थिते मडवराज्यान्तस्तस्मिञ्छङ्करवर्धनः।
राज्यार्थी तन्त्रिणां दूतं प्राहिणोच्छम्बुवर्धनम्॥३०२॥
आवर्जितैः स निखिलैरधिकोत्कोचचर्चया।
वञ्चयित्वाग्रजं राज्ये तैः स्वमेवाभ्यषेचयत्॥३०३॥

> तीर्थस्थितः स्वकुलजां तिमिरत्ति भुङ्क्ते
> मौनी वकस्तिमिमुपेत्य वनान्तवासी।
> व्याधो नि हन्ति तु वकं प्र भवन्ति तेते
> पात्राण्युपर्युपरि वञ्चनचञ्चुतायाः॥३०४॥

भ्रष्टश्रीश्चक्रवर्माथ निशि श्रीढक्कवासिनः ।
एकदा डामराग्र्यस्य संग्रामस्याविशद्गृहम् ॥ ३०५ ॥
ज्ञात्वा कान्तिविशेषेण राज्ञानं स कृताञ्जलिः ।
प्रणम्य ग्राहयामास संभ्रमान्निजमासनम् ॥ ३०६ ॥
राज्यभ्रंशादिवृत्तान्तमुक्त्वा साहाय्यकार्थिनम् ।
तं विपत्पेशलं प्रह्वो विचिन्त्योवाच डामरः ॥ ३०७ ॥
तन्त्रिणां वा तृणानां वा राजन्का गणना रणे ।
त्वत्सेवनार्थं सामर्थ्यं कस्मिन्न मम कर्मणि ॥ ३०८ ॥
प्राप्तोत्साहः पुनर्नूनमस्मानेव हनिष्यसि ।
वि स्मरन्त्युपकारं हि कृतकार्या महीभुजः ॥ ३०९ ॥
ऊर्ध्वारोहे य आलम्बेहतुर्भूभृच्छिनत्ति तम् ।
कुठारिकस्तरुस्कन्धमिवाधोगमनोन्मुखः ॥ ३१० ॥
धीधैर्यादिप्रकर्षेण येनोपक्रियते नृपः ।
प्राप्तोदयः स तेनैव शङ्क्यं वेत्त्युपकारिणाम् ॥ ३११ ॥
अस्मिन्स्थिते विपद्भूदिति संचिन्त्य वर्ज्यते ।
मूढैः परिवृढैरापत्सेवको मङ्गलेच्छुभिः ॥ ३१२ ॥
संपद्यापत्सहायस्य विस्मृतोपक्रिया नृपाः ।
मध्ये प्रमादस्खलितमुत्पन्नं हृदि कुर्वते ॥ ३१३ ॥
आमयार्त्तिरिपुत्रासक्षुदादौ दृष्टवैकृतान् ।
लब्धोदया ह्रीभयेन क्ष्मापा घ्नन्त्यनुयायिनः ॥ ३१४ ॥
राज्ञः सतो पि नाश्वासो यस्येभस्येव कर्णयोः ।
अविशुद्धप्रकृतयो घ्नन्ति मधुपाइव ॥ ३१५ ॥
दिवसे संनिधानेन पिशुनप्रेरणा प्रभोः ।
ईर्ष्यालुना स्वैरिणीव रक्षितुं यदि पार्यते ॥ ३१६ ॥

राजन्नजन्युपाध्यायो देवी यच्छिक्षयेद्गृहः।
तत्र प्रजागरः कर्तुमसर्वज्ञैः न शक्यते ॥३१७॥
कथं चिदङ्कि हृदये कुशलैर्विनिवेशिता।
शिक्षा गौरवरेणेव राज्ञा वि स्मार्यते निशि ॥३१८॥
न के लोभं समुत्पाद्य जिह्वया स्निग्धदीर्घया।
पिपीलिकाइव ग्रस्ताः क्ष्मापालैः शल्यकैरिव ॥३१९॥
जानाति हन्तुं हन्तव्यमासन्नं न तु दूरगम्।
एको बकः परः सत्यं द्रोहवृत्तिर्महीपतिः ॥३२०॥
न नाम कण्टकाकीर्णाः कौटिल्यं लक्ष्यतां नयेत्।
कालापेक्षी क्षितिपतिः शरीरमिव जार्यकः ॥३२१॥
नमन्नपि हरिर्हन्यादाश्लिष्यन्नपि पन्नगः।
विहसन्नपि वेतालः स्तुवन्नपि महीपतिः ॥३२२॥
अद्रोहवृत्त्या तस्मात्त्वं द्रक्ष्यस्यस्मान्सदा यदि।
ससैन्यस्ते तदेषो हं प्रातरेव पुरःसरः ॥३२३॥
तदाकर्ण्याब्रवीद्राजा लज्जास्मितसिताधरः।
स्वात्मेव यूयं संरक्ष्या मम पूर्वोपकारिणः ॥३२४॥
ततो निक्षिप्य चरणां रक्ताक्ते मेषचर्मणि।
कोषं चक्रतुरन्योन्यं सखड्गौ नृपडामरौ ॥३२५॥
अथ संघटितासङ्ख्यचण्डडामरमण्डलः।
चक्रवर्माकरोद्यात्रां प्रत्यूषे नगरोन्मुखः ॥३२६॥
तस्मिन्क्षणे पुरस्कृत्य योद्धुं शङ्करवर्धनम्।
विनिर्ययुः सिताष्टम्यां चैत्रे तन्त्रिपदातयः ॥३२७॥
कालानुवृत्तिप्रच्छन्नं तेषां संभावनोज्झितम्।
स तत्वरे पुरस्कर्तुं चक्रवर्मा स्वविक्रमम् ॥३२८॥

अथ प्रवृत्ते संग्रामे घोरे पद्मपुराद्वहिः ।
जघान प्रेरितह्यः पूर्वं शङ्करवर्धनम् ॥ ३२९ ॥
हते सेनाधिपे तत्र शतधा तन्त्रिवाहिनी ।
प्र ययौ पवनाघातप्रेरिता नौरिवार्णवे ॥ ३३० ॥
पृष्ठानुसारेणोद्युक्तो नृपस्तेषामपाहरत् ।
गतिं तुरगवेगेन शिरःश्रेणीं तथासिना ॥ ३३१ ॥
भ्रमतः समरे बभ्रुर्वैरिपट्टाञ्चलच्छटाः ।
चक्रवर्ममृगेन्द्रस्य सटापाटलविभ्रमम् ॥ ३३२ ॥
किमन्यत्पञ्चषाण्यासन्सहस्राणि रणाङ्गने ।
पतितानि क्षणादेव हतानां तत्र तन्त्रिणाम् ॥ ३३३ ॥
तन्त्रिणो रणसंरम्भपरिश्रान्ताः क्षमातले ।
गृध्रपक्षकृतच्छाये शायिताश्चक्रवर्मणा ॥ ३३४ ॥
विशुद्धवंश्यैर्गुणिभिर्निहतैः संश्रितैः समम् ।
अभूषयद्वीरशय्यां शूरः शङ्करवर्धनः ॥ ३३५ ॥
उदयं संहता एव संहता एव च क्षयम् ।
प्रयान्तः स्पृहणीयत्वं तन्त्रिणः कस्य नागमन् ॥ ३३६ ॥
माननीयानधृष्यांश्च महावंश्यान्महीपतीन् ।
अहीनिव खिलीकृत्य भिक्षयन्तः क्षणेक्षणे ॥ ३३७ ॥
अनयन्क्रीडया व्रीडां माद्यन्तो जीविकाकृते ।
प्रागाहितुपिडकाः क्रूराइव ये गर्ह्यवृत्तयः ॥ ३३८ ॥
ते तन्त्रिणः क्षणाद्दग्धा गूढवैरविषाग्निना ।
विमाननाविविग्नेन चक्रवर्ममहाहिना ॥ ३३९ ॥
अथ द्वितीये दिवसे भग्नानामपि तन्त्रिणाम् ।
वीरसंघट्टनं यावदकरोच्छम्भुवर्धनः ॥ ३४० ॥

तावन्मिलितसामन्तसचिवैकाङ्गलालितः।
सैन्यैर्नानापथायातैर्मदद्भिर्व्याप्तदिक्पथः ॥३४१॥
वल्गन्मध्ये ऽश्ववाराणां नृत्यतेवाश्ववाजिना।
वल्गाङ्किनोद्वहल्लम्बं शिरस्त्रं वामपाणिना ॥३४२॥
सस्वेदेतरहस्ताग्रवेष्टनोल्लासनं स्पृशः।
खड्गस्य बिम्बितार्कस्य भाभिर्द्योतितकुण्डलः ॥३४३॥
कवचोत्सेधसंरब्धकण्ठायासेन ताम्यता।
वक्रभ्रुकुटिबन्धेन वदनेन भयावहः ॥३४४॥
तर्जयन्कृतहुङ्काराल्लुब्धकाल्लुण्ठितापणान्।
शिरोङ्गुलिसंज्ञया त्रस्तवास्तव्यकृतसान्त्वनः ॥३४५॥
भेरीरवैः श्रुतिं छिन्दन्पौराशीर्घोषरोधिभिः।
संग्रामजयशोभाढ्यश्चक्रवर्माविशत्पुरम् ॥३४६॥
तस्मिन्सिंहासनं प्राज्यमाक्रम्यातिजयोर्जिते।
बद्ध्वा कुतश्चिदानिन्ये भूभटः शम्भुवर्धनम् ॥३४७॥
राज्ञः पुरस्तात्तं शस्त्रपाताभिमीलितेक्षणम्।
भक्तिं प्रदर्शयन्पापश्चण्डालइव सो वधीत् ॥३४८॥
उल्लङ्घितां धर्ममर्यादां भृत्यानां जनकोपमान्।
हन्तुं नरेन्द्रान्द्रोहेण प्रारब्धः शम्भुवर्धनः ॥३४९॥
प्राप्य निष्कण्टकं राज्यं चक्रवर्मनृपः क्रमात्।
अजायत धृतोत्सेको नृशंसविषमक्रियः ॥३५०॥
स्वविक्रमकथास्तोत्ररोमन्थप्रियताहृतः।
सो भवद्विटवन्यादिचाटुकारविधेयधीः ॥३५१॥
आत्मानं दैवतमिव स्तुतिमोहितचेतसः।
जानतः प्राभवंस्तस्य विवेकविगुणाः क्रियाः ॥३५२॥

तस्मिन्प्रसङ्गे रङ्गाख्यः प्रख्यातो डोम्बगायनः ।
वैदेशिको भवद्द्वाःस्था वितीर्णावसरो बहिः ॥ ३५३ ॥
प्राप्तान्सचिवान्सामन्तान्विन्यस्यन्तो यथाक्रमम् ।
प्रतीहारा नृपस्याग्रमनयन्त विविक्तताम् ॥ ३५४ ॥
वि बभौ धवलोष्णीषा सभा दीपप्रभोज्ज्वला ।
शेषशय्येव मणिभिः कृतालोका फणोद्भवैः ॥ ३५५ ॥
कृतावरोधधम्मिल्लमालान्दोलनकेलिभिः ।
प्रदोषपवनैश्चक्रे शिशिरैर्घ्राणतर्पणम् ॥ ३५६ ॥
ज्ञातगीतदिदृक्षाणां गवाक्षावलयो बभुः ।
आसवामोदिभिर्वक्त्रैरवरोधमृगीदृशाम् ॥ ३५७ ॥
हारकङ्कणकेयूरपारिहार्यादिशोभिना ।
स्ववृन्देनानुयातो थ प्राविशड्डोम्बगायनः ॥ ३५८ ॥
हंसी नागलता चास्य सुते ललितलोचने ।
चक्रतुः कौतुकोद्ग्रीवां सभां चित्रार्पितामिव ॥ ३५९ ॥
तयोर्विलासवलितैश्चलितापाङ्गविभ्रमैः ।
द्वितीयपुष्पप्रकरो व्यकीर्यत सभान्तरे ॥ ३६० ॥
गायनैर्जय जीवेति कृतकोलाहलैरभूत् ।
सदः सशब्दं कुर्वद्भिस्तत्तन्नृपगुणाग्रहम् ॥ ३६१ ॥
भुक्तोत्तरोचितोदात्तपञ्चमस्थानधारिणः ।
वंशी रागविशेषस्य दत्ते स्थाने ततः शनैः ॥ ३६२ ॥
अविक्रियशिरःकम्पभ्रूनेत्रभ्रमशोभितः ।
अभिन्नइव गायन्त्योर्गीतिध्वनिरजृम्भत ॥ ३६३
अथ ताम्बूलरोमन्थत्यागनिश्चलमूर्तिना ।
जातं राजकुरङ्गेण प्रमोदास्पन्ददृष्टिना ॥ ३६४ ॥

गायन्त्यौ भावमालक्ष्य तस्य स्निग्धमगायताम्।
अधिकोद्रेचिताभिख्यं विलासस्मितविभ्रमैः ॥३६५॥
राज्ञस्तयोश्च संसक्तचित्तयोरितरेतरम्।
दृग्व्यापारैः स्वसंवेद्यैः संलापइव पप्रथे ॥३६६॥
नृपं हारितचित्तं तं विज्ञायैकः प्रियो विटः।
ततः प्रसङ्गे प्रोवाच प्रीतिवृद्धिकरं वचः ॥३६७॥
देव गीतमिदं यातं संप्राप्यैते मनोरमे।
कर्पूरपारीपतितं मैरेयमिव हारितम् ॥३६८॥
गायन्त्योर्मार्जितामेतां रागाद्दलचतुष्किकाम्।
अनयोः प्रतिमाव्याजाच्चुम्बतीव निशाकरः ॥३६९॥
करन्यस्तकपोलान्तमुद्गायन्त्याविमे ध्रुवम्।
कटाक्षैः कुरुतो व्योम्नि वैमानिकविमोहनम् ॥३७०॥
जानन्त्या स्वाश्रयां चर्चामनयोरेकयावयोः।
असूयास्मितगर्भो यं कटाक्षः पश्य पातितः ॥३७१॥
गायत्येकानतामुखी कर्णव्यालोलकुण्डला।
विपरीतरतोद्रेककृतारम्भेव शोभते ॥३७२॥
सफलं तस्य तारुण्यमीदृश्यो निर्जने स्त्रियः।
औत्सुक्याद्विरहे यस्य गायन्त्येवंविधैः स्वरैः ॥३७३॥
उपपत्तिपरित्यक्तशास्त्रानुष्ठानमोहितैः।
एकसार्थप्रयातेभ्यः कथमेको वि वर्ज्यते ॥३७४॥
नेत्रस्य रूपं श्रोत्रस्य ध्वनिं संस्पृशतो न चेत्।
तदङ्गस्यान्यकान्ताङ्गं स्पृशतो दुष्कृतं कुतः ॥३७५॥
अभिलाषाङ्कुरः सिक्तइव तैर्विटभाषितैः।
राज्ञः स्वभावलोलस्य शतशाखत्वमा ययौ ॥३७६॥

ये विस्तारितवर्णसंकररुचः संदर्श्य गोत्रान्तकृद्-
बद्धावस्थितिचापलं घनमलं पार्श्वे ध्वनन्त्युद्धताः ।
नीयन्ते विपथावपातपरतां लब्धोदयैस्तैः क्षणात्
सिंहा वारिधरैरमी च रभसाद्भूपालसिंहा विटैः ॥ ३७७ ॥

वस्तुक्षणादनुपपत्त्युपपत्तियुक्तं
कृत्वा जडान्यदि विमोहयितुं समर्थाः ।
न स्युर्विटा अथ कुतर्कपथस्थिताश्च
नित्योद्धसेषु निरयेषु मृगाश्चरेयुः ॥ ३७८ ॥

संतोष्य हारकेयूरकुण्डलैर्डोम्बमण्डलम् ।
अमार्गत्यागराधेयः शुद्धान्तमगमन्नृपः ॥ ३७९ ॥

कान्तो स्याः क्षितिवल्लभो यमभिधेत्युर्वीपतेरेकतो
ब्रूते सावतिचण्डताण्डवयुतं डोम्बः स्वनामान्यतः ।
मध्ये यत्किमपीति गीतिरचना काव्यं यदेतद्विदो
यल्लक्ष्मीं क्षपयन्ति तान्धिगबुधान्कीर्त्यर्थिनः पार्थिवान् ॥ ३८० ॥

वेश्यानुरागस्य महेन्द्रचापधाम्नो हरिद्रारसरञ्जनस्य ।
उपाङ्गगीतस्य च हारिणो पि सौन्दर्यमस्थैर्यहतप्रकर्षम् ॥ ३८१ ॥

दर्शनाभ्याससंवृद्धचक्षूराग क्षमापतिः ।
विना श्वपाककन्ये ते न पुनः प्राप निर्वृतिम् ॥ ३८२ ॥

गायन्त्यौ शयनोपान्ते शनैर्विहितचुम्बनम् ।
नृपं रतिसुखाभिज्ञं तं हठात्तु प्र चक्रतुः ॥ ३८३ ॥

समागमेन नव्येन तयोर्वैयात्यशोभिना ।
चक्रे क्षपितसामर्थ्यः स लज्जोद्वहनाक्षमः ॥ ३८४ ॥

रत्यन्तसुलभोद्भेदैर्निस्सृतैः स्वेदविन्दुभिः ।
भाग्योष्मसंक्षयजडं वपुस्तस्य व्यधीयत ॥ ३८५ ॥

रागान्धेन कृता हंसी महादेवी महीभुजा।
भेजे राजवधूमध्ये बालव्यजनवीजनम्॥३८६॥
तस्या यैर्भुक्तमुच्छिष्टं ते यथा चक्रवर्मणः।
नृपान्तराणामन्येषामप्यभूवन्सभासदः॥३८७॥
मन्त्रिणामक्षपटलप्रख्यमुख्याधिकारदा।
प्रवृद्धिहेतुतां प्राप डोम्बसेवनचक्रिका॥३८८॥
मौर्ख्यात्सचिवतां केचिच्छ्वपाका न व्यधुः स्वयम्।
केचित्त्वकुर्वन्नीतिज्ञा राजकार्याणि मन्त्रिवत्॥३८९॥
मन्त्रिणस्तस्करा राज्ञी श्वपाकी श्वपचाः प्रियाः।
किं न लोकोत्तरमभूद्भूपतेश्चक्रवर्मणः॥३९०॥
ऋतुस्नातार्तवाङ्गानि श्वपाकी स्वांशुकान्यदात्।
तदाच्छादनदृप्तेच्छा मन्त्रिणः प्राविशन्सभाम्॥३९१॥
कैश्चित्क्षितिभुजो वैरमङ्गीकृत्यापि तत्क्षणम्।
यैर्नाशि श्वपचोच्छिष्टं ते भूवन्सोमपैः समाः॥३९२॥
मण्डलेऽस्मिन्प्रभावोग्रा न देवा न्यवसन्ध्रुवम्।
तद्वेश्मनि तदा नो चेच्छ्वपाकी प्रविशेत्कथम्॥३९३॥
तां रणस्वामिनं द्रष्टुं तिलद्वादश्यहोगताम्।
सामन्तेभ्यः साभिमाना मान्वयुर्डामराः परम्॥३९४॥
राजकौटुम्बदृप्तानां डोम्बानां निर्गता मुखात्।
राज्ञामिवाज्ञा दुर्लङ्घ्या न केनाप्युदलङ्घ्यत॥३९५॥
राज्ञा प्रदत्ते रङ्गाय हेलुग्रामे ग्रहारवत्।
लिलेख पट्टोपाध्यायो न यदा दानपट्टकम्॥३९६॥
तदाक्षपटलं गत्वा रङ्गः कोपात्तमब्रवीत्।
रङ्गः स हेलुदिण्णेति दासीसुत न लिख्यते॥३९७॥

लिलेख सो थ संत्रासादुद्भ्रूभङ्गतर्जितः ।
को न राजनि दुर्वृत्ते भवेन्नीतिव्यतिक्रमः ॥ ३९८ ॥
अन्त्यागमनपापस्य पापः पृच्छन्स निष्कृतिम् ।
विटैर्हास्यावहान्येव प्रायश्चित्तानि कारितः ॥ ३९९ ॥
हिमेनैव हिमं शाम्येद्दुष्कृतेनैव दुष्कृतम् ।
सो नुशिष्टो विटैरेवं दधत्पामरसारताम् ॥ ४०० ॥
पवित्रास्पर्शतो स्पृश्या स्पर्शपापं जिहीर्षुणा ।
तेनादूष्यत विप्रस्य योषिन्मासोपवासिनः ॥ ४०१ ॥
ततो पि पापिनो भूवन्के पि तस्मिन्क्षणे द्विजाः ।
तस्मादप्यग्रहारान्ये जगृहुर्गृहभोजिनः ॥ ४०२ ॥
चक्रे चक्रमठं सो पि पापः पाशुपताश्रयम् ।
तस्मिन्कृते र्धनिष्पन्नं तद्धूर्यद्योजयत् ॥ ४०३ ॥
पूर्वोपकारान्विस्मृत्य डामरान्स निरागसः ।
नृपतिः श्वपचाकामी विश्वस्तांश्छद्मनावधीत् ॥ ४०४ ॥
हन्तुं व्याजेन विश्वस्ताः के चिड्डामरतस्कराः ।
तस्थुस्तस्यान्तिके द्रोहच्छिद्रानेकःप्रतीक्षिणः ॥ ४०५ ॥
श्वपाकीशयनावासासन्नावस्करमन्दिरे ।
शौचस्थितं तं निःशस्त्रं ते रात्रौ प्रापुरेकदा ॥ ४०६ ॥
अथ तैः प्राप्तसमयैरेकस्मात्तस्य सर्वतः ।
क्षिप्रं न्यपात्यताशेषशातशस्त्रपरम्परा ॥ ४०७ ॥
सुप्तस्तटाह्रदे भ्रष्टइव निद्रालसेक्षणः ।
प्रबुद्धः शस्त्रपातैः स व्यमुचद्भैरवान्रवान् ॥ ४०८ ॥
निःशस्त्रः शस्त्रमन्विष्यन्दारल्दातजनिर्झरः ।
अनुद्रुतो रिभिर्धावञ्छ्वपाक्यावेश्म विवेश सः ॥ ४०९ ॥

अप्राप्तकीर्तिं क्रन्दन्त्या श्वपाक्यालिङ्गिताङ्गकम्।
तत्कुचोत्सङ्गलग्नार्धं न्नग्रुस्ते नुप्रविश्य तम् ॥४१०॥
स्वैरेव प्रेरिता दारैस्ते तस्य नृपतेः किल।
मुमूर्षोर्जानुनी स्वैरं शिलायां समचूर्णयन् ॥४११॥
त्रयोदशाब्दे ज्यैष्ठस्य शुक्लाष्टम्यां नृपाधमः।
श्वपाकभोग्यः स श्वेवावस्करे तस्करैर्हतः ॥४१२॥
उन्मत्तावन्तिनामाथ पार्थसूनुर्दुराशयः।
अभ्यषिच्यत वैधेयैः सचिवैः शर्वटादिभिः ॥४१३॥
श्वपाकीकामुके पापे निहते निशि तस्करैः।
प्रजानां पाप्मना सो भूत्पापात्पापतरो नृपः ॥४१४॥
स्थगिता तत्कथापापस्पर्शभीत्या सरस्वती।
कथं चित्तस्तुरश्वेव सेयं प्र स्थाप्यते मया ॥४१५॥
आसोत्पितृकुलं तस्य भव्यं दुर्नृपरक्षसः।
और्वाभिधस्य क्रव्याशविशेषस्येव जीवनम् ॥४१६॥
तस्यासंष्टकराघातसटङ्कारकरोटिकाः।
प्राणास्कन्दादिवाच्छ्नाः सभायां मुख्यमन्त्रिणः ॥४१७॥
ते मात्याश्चारणालेन निर्लज्जास्तमरञ्जयन्।
कालान्तरेण यैरेव भूमिपालैर्भविष्यते ॥४१८॥
पर्वगुप्तो भवत्तस्य सर्वेभ्यो प्यधिकं प्रियः।
आस्थाने नर्तनं कुर्वन्नपाकृतकटीपटः ॥४१९॥
आ तन्त्रिविप्लवाद्दृष्ट्वा कीटप्रायान्महीपतीन्।
पर्वगुप्तः सर्वदाभूद्राज्यावाप्तिकृतोद्यमः ॥४२०॥
तदा निगूढराज्येच्छः सख्यं मुख्यैः स मन्त्रिभिः।
पीतकोशैः प्रविदधे पञ्चभिर्भूभटादिभिः ॥४२१॥

भूभटः शर्वटश्छोजः कुमुदः सो मृताकरः ।
पर्वगुप्तेन संबन्धं चक्रिरे कोशपीथिनः ॥ ४२२ ॥
गवाक्षसरसि प्राप्तश्रीजलो वागलद्विजः ।
संग्रामडामरगृहे यो रक्कः ख्यातपौरुषः ॥ ४२३ ॥
पदातिमात्रो भूपेन दृष्टशौर्यः स संयुगे ।
महोदरो महाकायः प्रापितो मुख्यमन्त्रिताम् ॥ ४२४ ॥
यादृशी तेन ददृशे देवी श्रीः सरसो ऽन्तरे ।
तादृग्रक्कजया देवीत्यभिधानेन निर्ममे ॥ ४२५ ॥
राज्यं निष्कण्टकं कृत्वा धूर्तेनापजिहीर्षुणा ।
प्रेरितः पर्वगुप्तेन भूभृच्चक्रे कुलक्षयम् ॥ ४२६ ॥
तेन लुण्ठितसर्वस्वः पार्थस्तस्थौ कलत्रवान् ।
श्रीजयेन्द्रविहारान्तः श्रमणादत्तभोजनः ॥ ४२७ ॥
शिशूञ्छङ्करवर्मादीन्भ्रातॄन्दाराग्निरोध्य सः ।
तत्र स्थितानन्शनैरुत्क्रान्तासूनकारयत् ॥ ४२८ ॥
उद्यतः पितरं हन्तुं मन्त्रिणो ऽनुमतप्रदान् ।
बद्धपट्टान्व्यधाद्बद्धनिगडानितरान्पुनः ॥ ४२९ ॥
एकदा मन्त्रिसामन्ततन्त्रिकायस्थसैनिकाः ।
पार्थं तदाज्ञामासाद्य निशायां पर्यवेष्टयन् ॥ ४३० ॥
स्नानक्षीणां वरां पत्नीं रुद्धद्वारां निपात्य ते ।
आलिङ्ग्यमानां क्रन्दद्भिस्तार्णकैरिव दारकैः ॥ ४३१ ॥
केशानालम्ब्य कर्षन्तः शर्करोत्पाटिताङ्गकम् ।
विपन्नं गोकुलाद्दान्तमिव निर्हृत्य तं गृहात् ॥ ४३२ ॥
लुण्ठामरुक्मं क्रन्दन्तं नि ऽजघ्नुर्नग्नविग्रहम् ।
चण्डालाइव निःशस्त्रं कुमुदाद्या नृपप्रियाः ॥ ४३३ ॥

पितरं निहतं श्रुत्वा राजा संजातकौतुकः ।
प्रातः स्वसचिवैः सार्धं गत्वा हृष्टो थ दृष्टवान् ॥ ४३४ ॥
अत्राङ्गे स्य प्रहारो यं मद्दत्त इति वादिनः ।
तस्याग्रे राजपुरुषाः शशंसुर्निजविक्रमम् ॥ ४३५ ॥
न्यक्कृत्य स्वीकृतो राज्ञा तदा तद्रञ्जनोद्यतः ।
अचूचुदत्पर्वगुप्तो देवगुप्ताभिधं सुतम् ॥ ४३६ ॥
पार्थस्य निहतस्याङ्गे सो क्षिपच्छुरिकां ततः ।
रञ्जितो येन भूपालो जातहासो भवच्चिरम् ॥ ४३७ ॥
डामरैर्लुण्ठितो देशः प्रणाशे चक्रवर्मणः ।
उत्थाप्य पापकायस्थांस्तेन भूयो पि दण्डितः ॥ ४३८ ॥
संप्रेरितः कुसचिवैः शस्त्राभ्यासं चकार सः ।
पाटयञ्छुरिकाघातैः कोट्टवीस्तनकोटरम् ॥ ४३९ ॥
गर्भिणीनां च जठरं गर्भान्द्रष्टुमपाटयत् ।
काठिन्यस्य परीक्षार्थमङ्गं कर्मकृतामपि ॥ ४४० ॥
प्रतिग्रहाग्रहाद्रोगाद्यद्वा वधभयाद्द्विजाः ।
प्रत्यगृह्णन्नग्रहारांस्तस्मादपि नृपाधमात् ॥ ४४१ ॥
क्रूरपापानुरूपेण क्षयरोगेण पार्थिवः ।
तेनानुबाध्यमानो भूदपर्यन्तव्यथातुरः ॥ ४४२ ॥
व्यथया तस्य तादृश्या प्रजा एव न केवलम् ।
तुतुषुर्निजशुद्धान्तमहिष्यो पि चतुर्दश ॥ ४४३ ॥
अथान्तःपुरदासीभिर्यः कुतश्चिदुपाहृतः ।
क्षितिपालात्प्रजातो यमिति प्रख्यापितो मृषा ॥ ४४४ ॥
तं शिशुं शूरवर्माख्यं विनिवेश्य नृपासने ।
हस्ते निक्षिप्य सामन्तसचिवैकाङ्गतन्त्रिणाम् ॥ ४४५ ॥

कम्पनाधिपतेर्बद्धद्वेषः कमलवर्धनात् ।
बिभ्यन्मडवराज्यस्थाड्डामरोत्पाटनक्षमात् ॥ ४४६ ॥
आसन्ननिरयप्राप्तिः पितृघ्नो पार्थिवाधमः ।
शुचौ पञ्चदशाब्दस्य प्रजापुण्यैः क्षयं ययौ ॥ ४४७ ॥
पितृघातिसुतो राज्ञा जयस्वामिविरोचनम् ।
आषाढशुक्लसप्तम्यां शिशुर्द्रष्टुं विनिर्ययौ ॥ ४४८ ॥
नवा वि रेजे राजश्रीर्बालस्य पृथिवीपतेः ।
कृपाणावेल्लिललिता छत्रचामरहासिनी ॥ ४४९ ॥
अत्रान्तरे जवायातैश्चारैरावेदितसुतः ।
सामन्तैर्नगरोपान्तं प्राप्तः कमलवर्धनः ॥ ४५० ॥
एकाङ्गतन्त्रिसामन्तश्यालकारकसादिभिः ।
नगरं प्रविशञ्छ्रान्तः समं सैन्यैररुध्यत ॥ ४५१ ॥
विरुद्धडामरानीकान्युद्ध्वा मार्गेषु निर्गतः ।
श्रान्तो प्यसौ वैरिसेनामजयद्विक्रमोर्जितः ॥ ४५२ ॥
सहस्रमश्ववाराणां विद्राव्य तुरगैर्मितैः ।
राजधानीमसंरुद्धः प्र विवेश ततः क्षणात् ॥ ४५३ ॥
तं लब्धजयमाकर्ण्य सैन्यैस्त्यक्तं पलायितैः ।
एकाकिनं क्वाप्यनयज्जननी शिशुभूपतिम् ॥ ४५४ ॥
प्राक्कर्मभिर्मोहितो वा प्रेरितो वा कुमन्त्रिभिः ।
नाभूत्सिंहासनारूढो मूढः कमलवर्धनः ॥ ४५५ ॥
तदानीं स्वगृहान्यातो राज्यकामो न्यवासरे ।
संघट्टयन्द्विजान्सर्वानबूबुधदनीतिवित् ॥ ४५६ ॥
प्रौढं शक्तं च कुरुत क्ष्मापं कंचित्स्वदेशजम् ।
मामेव कुर्युः सामर्थ्यादिति मूढः स चिन्तयन् ॥ ४५७ ॥

एकाकिनीं रक्तः क्षीबां लब्ध्वा दुर्लभयोषितम्।
अप्रौढो नुपभुज्यान्यदिने दूत्यार्थयेत यः॥४५८॥
विभूतिं रभसावाप्तां यश्च संत्यज्य तत्क्षणम्।
नीत्या कामयते न्येद्युः शोच्यस्ताभ्यां परो स्ति कः॥४५९॥
अथोत्पलकुले छिन्ने स्थूलकम्बलवाहिनः।
अभृङ्गोज्ज्वलनिभा विप्राः समगंसत गोकुले॥४६०॥
धूमनिर्दग्धकूर्चानां राज्ञस्तांस्तांश्चिकीर्षताम्।
राज्यव्यवस्थोपन्यासस्तेषां चिरमवर्धत॥४६१॥
वैमत्येन मिथस्तेषां नान्यः को प्यभ्यषिच्यत।
कूर्चाभाषणानिष्यूतैः स्वकूर्चष्ठीवनैः परम्॥४६२॥
राज्यार्हान्वेषिभिर्विप्रैः प्राप्तः स्वस्मृतिक्लृप्तये।
अवार्यतेष्टकाघातैर्मुग्धः कमलवर्धनः॥४६३॥
पञ्चषाणि दिनान्येव यावत्तस्थुर्द्विजातयः।
काहलाकांस्यतालादिवाद्यकोलाहलाकुलम्॥४६४॥
उत्पताकध्वजच्छत्त्रशोभियुग्यार्पितासनम्।
अशेषं पारिषद्यानां तावत्तत्रामिलद्बलम्॥४६५॥
स्वपत्नीं बन्धकीभूतामिवान्यवशवर्तिनीम्।
वीक्ष्य राजश्रियं शोचन्नासीत्कमलवर्धनः॥४६६॥
पितृघातिवधूश्छन्नपुत्रराज्यार्थिनी ततः।
प्राहिणोद्राजपुरुषान्प्रार्थ्य प्रायोपवेशिनाम्॥४६७॥
पिशाचकपुरे ग्रामे वीरदेवाभिधस्य यः।
कुटुम्बिनः कामदेवनामा सूनुरजायत॥४६८॥
स शिक्षिताक्षरो लब्ध्वा मेरुवर्धममन्दिरे।
बालाध्यापकतां स्नानशीलादिगुणभूषितः॥४६९॥

क्रमाद्गञ्जाधिकार्यासीदथ तस्यात्मजः शनैः ।
लेभे गञ्जाधिकारित्वं राज्ञः शङ्करवर्मणः ॥ ४७० ॥
यः प्रभाकरदेवो ऽपि सुगन्धाच्छन्नकामुकः ।
लक्ष्म्या सरस्वतीद्वेषाद्देशविप्लवतो ऽथ वा ॥ ४७१ ॥
विद्वान्यशस्करो नाम तत्पुत्रो ऽत्यन्तदुर्गतः ।
सख्या फल्गुनकाख्येन समं देशान्तरं गतः ॥ ४७२ ॥
सुस्वप्नदर्शनैः पीठदेव्याशीर्भिश्च कर्षुलः ।
तस्मिन्प्रसङ्गे सोत्साहः प्रत्यावृत्तो निजां भुवम् ॥ ४७३ ॥
पितृघातिवधूद्भूतैर्यातैर्बोधयितुं द्विजान् ।
मध्ये गृहीत्वा वाग्मित्वात्प्र विवेश तदन्तिकम् ॥ ४७४ ॥
दृष्ट्वैव तं दैववशादेकमत्यस्पृशो द्विजाः ।
ध्वनिं राजायमेवास्त्वित्युच्चकैरुदचारयन् ॥ ४७५ ॥
अथाभ्यषिच्यत क्षिप्रं विप्रैरेत्य यशस्करः ।
क्ष्माधृतिः प्रौढसामर्थ्यैः सानुमानिव तोयदैः ॥ ४७६ ॥

दग्धं वेणुवनं परस्परमहासंघर्षजेनाग्निना
तन्मूलोद्धृतिरम्भसा क्षणधृतोद्रेकेण संपादिता ।
वात्यावेगविपाटितं विटपिनं प्राप्तं कुतश्चिद्दूर्गां
वृद्धिं नेतुमहो महाद्रिकुहरे धात्रा न किं सूत्रितम् ॥ ४७७ ॥

भृत्यप्रेरणया वंशं पार्थजः स्वं न चेद्दहेत् ।
तत्पुत्रोत्पाटनं कुर्यान्न चेत्कमलवर्धनः ॥ ४७८ ॥
अनुच्चकुलजातस्य दरिद्रस्याटतः क्षितिम् ।
तद्यशस्करदेवस्य राज्यप्राप्तिः कथं भवेत् ॥ ४७९ ॥

पद्भ्यां व्रजन्निरनुगो ददृशे जनेन
यस्तत्क्षणां निखिललोकसमानकीर्तिः ।

साम्राज्यरम्यममुमीक्षितुमास्त नारी-
दृङ्गीरजस्तवकितो नरनाथमार्गः ॥ ४८० ॥
नृपतिवसतिं प्रत्यागच्छन्यशस्करभूपतिः
पुरमृगदृशामाशीर्मध्ये वचो ऽपि विवक्षितम्।
स्तिमितवलितापाङ्गं शृण्वन्निमीलदलंकृतिः
कृतपरिकरस्तस्थौ रक्षौ प्रजापरिपालने ॥ ४८१ ॥
प्रतिमितरविदीपोद्भासिशुभ्रातपत्र-
प्रचयरजतपात्रासूत्रितारात्रिकाश्रीः।
अथ मुखरितमाशीर्मङ्गलैरङ्गनाना-
मवनिकरिणधामा राजधाम प्र पेदे ॥ ४८२ ॥

इति

श्रीकाश्मीरिकमहामात्यचम्पकप्रभुसूनोः

कल्हणस्य

कृतौ राजतरङ्गिण्यां पञ्चमस्तरङ्गः ॥

मण्डले १ ॥ अनुवाके ९ ॥ सूक्तं ५ ॥

उषा देवता ॥ प्रस्कण्व ऋषिः ॥

सह वामेन न उषो व्युच्छा दुहितर्दिवः ।
सह द्युम्नेन बृहता विभावरि राया देवि दास्वती ॥ १ ॥
अश्वावतीर्गोमतीर्विश्वसुविदो भूरि च्यवन्त वस्तवे ।
उदीरय प्रति मा सूनृता उषश्चोद राधो मघोनाम् ॥ २ ॥
उवासोषा उच्छाच्च नु देवी जीरा रथानाम् ।
ये अस्या आचरणेषु दध्रिरे समुद्रे न श्रवस्यवः ॥ ३ ॥
उषो ये ते प्र यामेषु युञ्जते मनो दानाय सूरयः ।
अत्राह तत्कण्व एषां कण्वतमो नाम गृणाति नृणाम् ॥ ४ ॥
आ घा योषेव सूनर्युषा याति प्रभुञ्जती ।
जरयन्ती वृजनं पद्वदीयत उत्पातयति पक्षिणः ॥ ५ ॥
वि या सृजति समनं व्यर्थिनः पदं न वेत्योदती ।
वयो नकिष्टे पप्तिवांस आसते व्युष्टौ वाजिनीवति ॥ ६ ॥
एषायुक्त परावतः सूर्यस्योदयनादधि ।
शतं रथेभिः सुभगोषा इयं वि यात्यभि मानुषान् ॥ ७ ॥
विश्वमस्या नानाम चक्षसे जगज्ज्योतिष्कृणोति सूनरी ।
अप द्वेषो मघोनी दुहिता दिव उषा उच्छदप स्रिधः ॥ ८ ॥

उष आ भाहि भानुना चन्द्रेण दुहितर्दिवः ।
आवहन्ती भूर्यस्मभ्यं सौभगं व्युच्छन्ती दिविष्टिषु ॥ ९ ॥
विश्वस्य हि प्राणनं जीवनं त्वे वि यदुच्छसि सूनरि ।
सा नो रथेन बृहता विभावरि श्रुधि चित्रामघे हवम् ॥ १० ॥
उषो वाजं हि वंस्व यश्चित्रो मानुषे जने ।
तेना वह सुकृतो अध्वराँ उप ये त्वा गृणन्ति वह्नयः ॥ ११ ॥
विश्वाँ देवाँ आ वह सोमपीतये न्तरिक्षादुषस्त्वम् ।
सास्मासु धा गोमदश्वावदुक्थ्यमुषो वाजं सुवीर्यम् ॥ १२ ॥
यस्या रुशन्तो अर्चयः प्रति भद्रा अदृक्षत ।
सा नो रयिं विश्ववारं सुपेशसमुषा ददातु सुग्म्यम् ॥ १३ ॥
ये चिद्धि त्वामृषयः पूर्व ऊतये जुहूरे वसे महि ।
सा न स्तोमाँ अभि गृणीहि राधसोषः शुक्रेण शोचिषा ॥ १४ ॥
उषो यदद्य भानुना वि द्वारावृणवो दिवः ।
प्र नो यच्छतादवृकं पृथु छर्दिः प्र देवि गोमतीरिषः ॥ १५ ॥
सं नो राया बृहता विश्वपेशसा मिमिक्ष्वा समिळाभिरा ।
सं द्युम्नेन विश्वतुरोषो महि सं वाजैर्वाजिनीवति ॥ १६ ॥

सूक्तं ६ ॥

उषो भद्रेभिरा गहि दिवश्चिद्रोचनादधि ।
वहन्त्वरुणप्सव उप त्वा सोमिनो गृहम् ॥ १ ॥
सुपेशसं सुखं रथं यमध्यस्था उषस्त्वम् ।
तेना सुश्रवसं जनं प्रावाद्य दुहितर्दिवः ॥ २ ॥
वयश्चित्ते पतत्रिणो द्विपच्चतुष्पदर्जुनि ।
उषः प्रारन्नृतूँरनु दिवो न्तेभ्यस्परि ॥ ३ ॥ ५

व्युच्छन्ती हि रश्मिभिर्विश्वमाभासि रोचनम्।
तां त्वामुषर्वसूयवो गीर्भिः कण्वा अहूषत ॥४॥

सूक्तं ७ ॥ सूर्यदेवत्यम् ॥

उदु त्यं जातवेदसं देवं वहन्ति केतवः। दृशे विश्वाय सूर्यम् ॥१॥
अप त्ये तायवो यथा नक्षत्रा यन्त्यक्तुभिः। सूराय विश्वचक्षसे ॥२॥
अदृश्रमस्य केतवो वि रश्मयो जनाँ अनु। भ्राजन्तो अग्नयो यथा ॥३॥
तरणिर्विश्वदर्शतो ज्योतिष्कृदसि सूर्य। विश्वमा भासि रोचनम् ॥४॥
प्रत्यङ् देवानां विशः प्रत्यङ्ङुदेषि मानुषान्। प्रत्यङ्विश्वं स्वर्दृशे ॥५॥
येना पावक चक्षसा भुरण्यन्तं जनाँ अनु। त्वं वरुण पश्यसि ॥६॥
वि द्यामेषि रजस्पृथ्वहा मिमानो अक्तुभिः। पश्यञ्जन्मानि सूर्य ॥७॥
सप्त त्वा हरितो रथे वहन्ति देव सूर्य। शोचिष्केशं विचक्षण ॥८॥
अयुक्त सप्त शुन्ध्युवः सूरो रथस्य नप्त्यः। ताभिर्याति स्वयुक्तिभिः ॥९॥
उद्वयं तमसस्परि ज्योतिष्पश्यन्त उत्तरम्।
देवं देवत्रा सूर्यमगन्म ज्योतिरुत्तमम् ॥१०॥
उद्यन्नद्य मित्रमह आरोहन्नुत्तरां दिवम्।
हृद्रोगं मम सूर्य हरिमाणं च नाशय ॥११॥
शुकेषु मे हरिमाणं रोपणाकासु दध्मसि।
अथो हारिद्रवेषु मे हरिमाणं नि दध्मसि ॥१२॥
उदगादयमादित्यो विश्वेन सहसा सह।
द्विषन्तं मह्यं रन्धयन्मो अहं द्विषते रधम् ॥१३॥

अनुवाके ११ ॥ सूक्तं ७ ॥

मरुतो देवता ॥ नोधा ऋषिः ॥

वृष्णे शर्धाय सुमखाय वेधसे नोधः सुवृक्तिं प्र भरा मरुद्भ्यः ।
अपो न धीरः मनसा सुहस्त्यो गिरः समञ्जे विदथेष्वाभुवः ॥ १ ॥
ते जज्ञिरे दिव ऋष्वास उक्षणो रुद्रस्य मर्या असुरा अरेपसः ।
पावकासः शुचयः सूर्याइव सत्वानो न द्रप्सिनो घोरवर्पसः ॥ २ ॥
युवानो रुद्रा अजरा अभोग्घनो ववक्षुरध्रिगावः पर्वताइव ।
दृळ्हा चिद्विश्वा भुवनानि पार्थिवा प्र च्यावयन्ति दिव्यानि मज्मना ॥ ३ ॥
चित्रैरञ्जिभिर्वपुषे व्यञ्जते वक्षःसु रुक्माँ अधि येतिरे शुभे ।
अंसेष्वेषां नि मिमृक्षुरृष्टयः साकं जज्ञिरे स्वधया दिवो नरः ॥ ४ ॥
ईशानकृतो धुनयो रिशादसो वातान्विद्युतस्तविषीभिरक्रत ।
दुहन्त्यूधर्दिव्यानि धूतयो भूमिं पिन्वन्ति पयसा परिज्रयः ॥ ५ ॥
पिन्वन्त्यपो मरुतः सुदानवः पयो घृतवद्विदथेष्वाभुवः ।
अत्यं न मिहे वि नयन्ति वाजिनमुत्सं दुहन्ति स्तनयन्तमक्षितम् ॥ ६ ॥
महिषासो मायिनश्चित्रभानवो गिरयो न स्वतवसो रघुष्यदः ।
मृगाइव हस्तिनः खादथा वना यदारुणीषु तविषीरयुग्ध्वम् ॥ ७ ॥
सिंहाइव नानदति प्रचेतसः पिशाइव सुपिशो विश्ववेदसः ।
क्षपो जिन्वन्तः पृषतीभिरृष्टिभिः समित्सबाधः शवसाहिमन्यवः ॥ ८ ॥
रोदसी आ वदता गणश्रियो नृषाचः शूराः शवसाहिमन्यवः ।
आ वन्धुरेष्वमतिर्न दर्शता विद्युन्न तस्थौ मरुतो रथेषु वः ॥ ९ ॥
विश्ववेदसो रयिभिः समोकसः संमिश्लासस्तविषीभिर्विरप्शिनः ।
अस्तार इषुं दधिरे गभस्त्योरनन्तशुष्मा वृषखादयो नरः ॥ १० ॥
हिरण्ययेभिः पविभिः पयोवृध उज्जिघ्नन्त आपथ्यो३ न पर्वतान् ।
मखा अयासः स्वसृतो ध्रुवच्युतो दुध्रकृतो मरुतो भ्राजदृष्टयः ॥ ११ ॥

घृषुं पावकं वनिनं विचर्षणिं रुद्रस्य सूनुं हवसा गृणीमसि।
रजस्तुरं तवसं मारुतं गणमृजीषिणं वृषणं सश्चत श्रिये ॥१२॥
प्र नू स मर्तः शवसा जनाँ अति तस्थौ व ऊती मरुतो यमावत।
अर्वद्भिर्वाजं भरते धना नृभिरापृच्छ्यं क्रतुमा क्षेति पुष्यति ॥१३॥
चर्कृत्यं मरुतः पृत्सु दुष्टरं द्युमन्तं शुष्मं मघवत्सु धत्तन।
धनस्पृतमुक्थ्यं विश्वचर्षणिं तोकं पुष्येम तनयं शतं हिमाः ॥१४॥
नू ष्ठिरं मरुतो वीरवन्तमृतीषाहं रयिमस्मासु धत्त।
सहस्रिणं शतिनं शूशुवांसं प्रातर्मक्षू धियावसुर्जगम्यात् ॥१५॥

अनुवाके १४ ॥ सूक्तं १ ॥ गोतम ऋषिः ॥

प्र ये शुम्भन्ते जनयो न सप्तयो यामन्रुद्रस्य सूनवः सुदंससः।
रोदसी हि मरुतश्चक्रिरे वृधे मदन्ति वीरा विदथेषु घृष्वयः ॥१॥
त उक्षितासो महिमानमाशत दिवि रुद्रासो अधि चक्रिरे सदः।
अर्चन्तो अर्कं जनयन्त इन्द्रियमधि श्रियो दधिरे पृश्निमातरः ॥२॥
गोमातरो यच्छुभयन्ते अञ्जिभिस्तनूषु शुभ्रा दधिरे विरुक्मतः।
बाधन्ते विश्वमभिमातिनमप वर्त्मान्येषामनु रीयते घृतम् ॥३॥
वि ये भ्राजन्ते सुमखास ऋष्टिभिः प्रच्यावयन्तो अच्युता चिदोजसा।
मनोजुवो यन्मरुतो रथेष्वा वृषव्रातासः पृषतीरयुग्ध्वम् ॥४॥
प्र यद्रथेषु पृषतीरयुग्ध्वं वाजे अद्रिं मरुतो रंहयन्तः।
उतारुषस्य वि ष्यन्ति धाराश्चर्मेवोदभिर्व्युन्दन्ति भूम ॥५॥
आ वो वहन्तु सप्तयो रघुष्यदो रघुपत्वानः प्र जिगात बाहुभिः।
सीदता बर्हिरुरु वः सदस्कृतं मादयध्वं मरुतो मध्वो अन्धसः ॥६॥
ते वर्धन्त स्वतवसो महित्वना नाकं तस्थुरुरु चक्रिरे सदः।
विष्णुर्यद्धावद्वृषणं मदच्युतं वयो न सीदन्नधि बर्हिषि प्रिये ॥७॥

शूरा इवेद्युयुधयो न जग्मयः श्रवस्यवो न पृतनासु येतिरे ।
भयन्ते विश्वा भुवना मरुद्भ्यो राजान इव त्वेषसंदृशो नरः ॥८॥
त्वष्टा यद्वज्रं सुकृतं हिरण्ययं सहस्रभृष्टिं स्वपा अवर्तयत् ।
धत्त इन्द्रो नर्यपांसि कर्तवेऽहन्वृत्रं निरपामौब्जदर्णवम् ॥९॥
ऊर्ध्वं नुनुद्रेऽवतं त ओजसा दादृहाणं चिद्बिभिदुर्वि पर्वतम् ।
धमन्तो वाणं मरुतः सुदानवो मदे सोमस्य रण्यानि चक्रिरे ॥१०॥
जिह्मं नुनुद्रेऽवतं तया दिशासिञ्चन्नुत्सं गोतमाय तृष्णजे ।
आ गच्छन्तीमवसा चित्रभानवः कामं विप्रस्य तर्पयन्त धामभिः ॥११॥
या वः शर्म शशमानाय सन्ति त्रिधातूनि दाशुषे यच्छताधि ।
अस्मभ्यं तानि मरुतो वि यन्त रयिं नो धत्त वृषणः सुवीरम् ॥१२॥

सूक्तं २ ॥

मरुतो यस्य हि क्षये पाथा दिवो विमहसः । स सुगोपातमो जनः ॥१॥
यज्ञैर्वा यज्ञवाहसो विप्रस्य वा मतीनाम् । मरुतः शृणुता हवम् ॥२॥
उत वा यस्य वाजिनोऽनु विप्रमतक्षत । स गन्ता गोमति व्रजे ॥३॥
अस्य वीरस्य बर्हिषि सुतः सोमो दिविष्टिषु । उक्थं मदश्च शस्यते ॥४॥
अस्य श्रोषन्त्वा भुवो विश्वा यश्चर्षणीरभि । सूरं चित्सस्रुषीरिषः ॥५॥
पूर्वीभिर्हि ददाशिम शरद्भिर्मरुतो वयम् । अवोभिश्चर्षणीनाम् ॥६॥
सुभगः स प्रयज्यवो मरुतो अस्तु मर्त्यः । यस्य प्रयांसि पर्षथ ॥७॥
शशमानस्य वा नरः स्वेदस्य सत्यशवसः । विदा कामस्य वेनतः ॥८॥
यूयं तत्सत्यशवस आविष्कर्त महित्वना । विध्यता विद्युता रक्षः ॥९॥
गूहता गुह्यं तमो वि यात विश्वमत्रिणम् । ज्योतिष्कर्ता यदुश्मसि ॥१०॥

सूक्तं ३ ॥

प्रत्वक्षसः प्रतवसो विरप्शिनो नानता अविथुरा ऋजीषिणः ।
जुष्टतमासो नृतमासो अञ्जिभिर्व्यानज्रे के चिदुस्राइव स्तृभिः ॥१॥
उपह्वरेषु यदचिध्वं ययिं वयइव मरुतः केन चित्पथा ।
श्चोतन्ति कोशा उप वो रथेष्वा घृतमुक्षता मधुवर्णमर्चते ॥२॥
प्रैषामज्मेषु विथुरेव रेजते भूमिर्यामेषु यद्ध युञ्जते शुभे ।
ते क्रीळयो धुनयो भ्राजदृष्टयः स्वयं महित्वं पनयन्त धूतयः ॥३॥
स हि स्वसृत्पृषदश्वो युवा गणो३ या ईशानस्तविषीभिरावृतः ।
असि सत्य ऋणयावानेद्यो स्या धियः प्राविताथा वृषा गणः ॥४॥
पितुः प्रत्नस्य जन्मना वदामसि सोमस्य जिह्वा प्र जिगाति चक्षसा ।
यदीमिन्द्रं शम्यृक्वाण आशतादिन्नामानि यज्ञियानि दधिरे ॥५॥
श्रियसे कं भानुभिः सं मिमिक्षिरे ते रश्मिभिस्त ऋक्वभिः सुखादयः ।
ते वाशीमन्त इष्मिणो अभीरवो विद्रे प्रियस्य मारुतस्य धाम्नः ॥६॥

सूक्तं ४ ॥

आ विद्युन्मद्भिर्मरुतः स्वर्कै रथेभिर्यात ऋष्टिमद्भिरश्वपर्णैः ।
आ वर्षिष्ठया न इषा वयो न पप्तता सुमायाः ॥१॥
ते रुणेभिर्वरमा पिशङ्गैः शुभे कं यान्ति रथतूर्भिरश्वैः ।
रुक्मो न चित्रः स्वधितीवान्पव्या रथस्य जङ्घनन्त भूम ॥२॥
श्रिये कं वो अधि तनूषु वाशीर्मेधा वना न कृणवन्त ऊर्ध्वा ।
युष्मभ्यं कं मरुतः सुजातास्तुविद्युम्नासो धनयन्ते अद्रिम् ॥३॥
अहानि गृध्राः पर्या व आगुरिमां धियं वार्कार्यां च देवीम् ।
ब्रह्म कृण्वन्तो गोतमासो अर्कैरूर्ध्वं नुनुद्र उत्सधिं पिबध्यै ॥४॥

एतत्त्यन्न योजनमचेति सस्वर्ह यन्मरुतो गोतमो वः ।
पश्यन्हिरण्यचक्रानयोदंष्ट्रान्विधावतो वराहून् ॥५॥
एषा स्या वो मरुतो नुभर्त्री प्रति ष्टोभति वाघतो न वाणी ।
अस्तोभयद्वृथासामनु स्वधां गभस्त्योः ॥६॥

सूक्तं ८ ॥ अग्निदेवताकान्यतृचवर्गमुषोदेवत्यम् ॥

एता उ त्या उषसः केतुमक्रत पूर्वे अर्धे रजसो भानुमञ्जते ।
निष्कृण्वाना आयुधानीव धृष्णवः प्रति गावो रुषीर्यन्ति मातरः ॥१॥
उदपप्तन्नरुणा भानवो वृथा स्वायुजो अरुषीर्गा अयुक्षत ।
अक्रन्नुषासो वयुनानि पूर्वथा रुशन्तं भानुमरुषीरशिश्रयुः ॥२॥
अर्चन्ति नारीरपसो न विष्टिभिः समानेन योजनेना परावतः ।
इषं वहन्तीः सुकृते सुदानवे विश्वेदह यजमानाय सुन्वते ॥३॥
अधि पेशांसि वपते नृतूरिवापोर्णुते वक्ष उस्रेव बर्जहम् ।
ज्योतिर्विश्वस्मै भुवनाय कृण्वती गावो न व्रजं व्युषा आवर्तमः ॥४॥
प्रत्यर्ची रुशदस्या अदर्शि वि तिष्ठते बाधते कृष्णमभ्वम् ।
स्वरुं न पेशो विदथेष्वञ्जञ्चित्रं दिवो दुहिता भानुमश्रेत् ॥५॥
अतारिष्म तमसस्पारमस्योषा उच्छन्ती वयुना कृणोति ।
श्रिये छन्दो न स्मयते विभाती सुप्रतीका सौमनसायाजीगः ॥६॥
भास्वती नेत्री सूनृतानां दिव स्तवे दुहिता गोतमेभिः ।
प्रजावतो नृवतो अश्वबुध्यानुषो गोअग्राँ उप मासि वाजान् ॥७॥
उषस्तमश्यां यशसं सुवीरं दासप्रवर्गं रयिमश्वबुध्यम् ।
सुदंससा श्रवसा या विभासि वाजप्रसूता सुभगे बृहन्तम् ॥८॥
विश्वानि देवी भुवनाभिचक्ष्या प्रतीची चक्षुरुर्विया वि भाति ।
विश्वं जीवं चरसे बोधयन्ती विश्वस्य वाचमविदन्मनायोः ॥९॥

पुनःपुनर्जायमाना पुराणी समानं वर्णमभि शुम्भमाना।
श्वघ्नीव कृत्नुर्विज आमिनाना मर्तस्य देवी जरयन्त्यायुः॥१०॥
व्यूर्ण्वती दिवो अन्ताँ अबोध्यप स्वसारं सनुतर्युयोति।
प्रमिनती मनुष्या युगानि योषा जारस्य चक्षसा वि भाति॥११॥
पशून्न चित्रा सुभगा प्रथाना सिन्धुर्न क्षोद उर्विया व्यश्वैत्।
अमिनती दैव्यानि व्रतानि सूर्यस्य चेति रश्मिभिर्दृशाना॥१२॥
उषस्तच्चित्रमा भरास्मभ्यं वाजिनीवति।
येन तोकं च तनयं च धामहे॥१३॥
उषो अद्येह गोमत्यश्वावति विभावरि।
रेवदस्मे व्युच्छ सूनृतावति॥१४॥
युक्ष्वा हि वाजिनीवत्यश्वाँ अद्यारुणाँ उषः।
अथा नो विश्वा सौभगान्या वह॥१५॥

अश्विना वर्तिरस्मदा गोमद्दस्रा हिरण्यवत्।
अर्वाग्रथं समनसा नि यच्छतम्॥१६॥
यावित्था श्लोकमा दिवो ज्योतिर्जनाय चक्रथुः।
आ न ऊर्जं वहतमश्विना युवम्॥१७॥
एह देवा मयोभुवा दस्रा हिरण्यवर्तनी।
उषर्बुधो वहन्तु सोमपीतये॥१८॥

अनुवाके १६ ॥ सूक्तं ७ ॥ आद्यः पादो द्यावापृथिव्यः ।
द्वितीय आग्नेयः ॥ शिष्टं सूक्तमाश्विनम् ॥ आङ्गिरसः
कुत्स ऋषिः ॥

ईळे द्यावापृथिवी पूर्वचित्तये ग्निं घर्मं सुरुचं यामन्निष्टये ।
याभिर्भरे कारमंशाय जिन्वथस्ताभिरू षु ऊतिभिरश्विना गतम् ॥ १ ॥
युवोर्दानाय सुभरा असश्चतो रथमा तस्थुर्वचसं न मन्तवे ।
याभिर्धियो वथः कर्मन्निष्टये ताभिरू षु ऊतिभिरश्विना गतम् ॥ २ ॥
युवं तासां दिव्यस्य प्रशासने विशां क्षयथो अमृतस्य मज्मना ।
याभिर्धेनुमस्वं१ पिन्वथो नरा ताभिरू षु ऊतिभिरश्विना गतम् ॥ ३ ॥
याभिः परिज्मा तनयस्य मज्मना द्विमाता तूर्षु तरणिर्विभूषति ।
याभिस्त्रिमन्तुरभवद्विचक्षणस्ताभिरू षु ऊतिभिरश्विना गतम् ॥ ४ ॥
याभी रेभं निवृतं सितमद्भ्य उदन्दनमैरयतं स्वर्दृशे ।
याभिः कण्वं प्र सिषासन्तमावतं ताभिरू षु ऊतिभिरश्विना गतम् ॥ ५ ॥
याभिरन्तकं जसमानमारणे भुज्युं याभिरव्यथिभिर्जिजिन्वथुः ।
याभिः कर्कन्धुं वय्यं च जिन्वथस्ताभिरू षु ऊतिभिरश्विना गतम् ॥ ६ ॥
याभिः शुचन्तिं धनसां सुषंसदं तप्तं घर्ममोम्यावन्तमत्रये ।
याभिः पृश्निगुं पुरुकुत्समावतं ताभिरू षु ऊतिभिरश्विना गतम् ॥ ७ ॥
याभिः शचीभिर्वृषणा परावृजं प्रान्धं श्रोणं चक्षस एतवे कृथः ।
याभिर्वर्तिकां ग्रसिताममुञ्चतं ताभिरू षु ऊतिभिरश्विना गतम् ॥ ८ ॥
याभिः सिन्धुं मधुमन्तमसश्चतं वसिष्ठं याभिरजरावजिन्वतम् ।
याभिः कुत्सं श्रुतर्यं नर्यमावतं ताभिरू षु ऊतिभिरश्विना गतम् ॥ ९ ॥
याभिर्विश्पलां धनसामथर्व्यं सहस्रमीळ्ह आजावजिन्वतम् ।
याभिर्वशमश्व्यं प्रेणिमावतं ताभिरू षु ऊतिभिरश्विना गतम् ॥ १० ॥

याभिः सुदानू औशिजाय वणिजे दीर्घश्रवसे मधु कोशो अक्षरत्।
कक्षीवन्तं स्तोतारं याभिरावतं ताभिरू षु ऊतिभिरश्विना गतम्॥११॥
याभी रसां क्षोदसोद्नः पिपिन्वथुरनश्वं याभी रथमावतं जिषे।
याभिस्त्रिशोक उस्रिया उदाजत ताभिरू षु ऊतिभिरश्विना गतम्॥१२॥
याभिः सूर्यं परियाथः परावति मन्धातारं क्षैत्रपत्येष्वावतम्।
याभिर्विप्रं प्र भरद्वाजमावतं ताभिरू षु ऊतिभिरश्विना गतम्॥१३॥
याभिर्महामतिथिग्वं कशोजुवं दिवोदासं शम्बरहत्य आवतम्।
याभिः पूर्भिद्ये त्रसदस्युमावतं ताभिरू षु ऊतिभिरश्विना गतम्॥१४॥
याभिर्वम्रं विपिपानमुपस्तुतं कलिं याभिर्वित्तजानिं दुवस्यथः।
याभिर्व्यश्वमुत पृथिमावतं ताभिरू षु ऊतिभिरश्विना गतम्॥१५॥
याभिर्नरा शयवे याभिरत्रये याभिः पुरा मनवे गातुमीषथुः।
याभिः शारीराजतं स्यूमरश्मये ताभिरू षु ऊतिभिरश्विना गतम्॥१६॥
याभिः पठर्वा जठरस्य मज्मनाग्निर्नादीदेच्चित इद्धो अज्मन्ना।
याभिः शर्यातमवथो महाधने ताभिरू षु ऊतिभिरश्विना गतम्॥१७॥
याभिरङ्गिरो मनसा निरण्यथो ग्रं गच्छथो विवरे गोअर्णसः।
याभिर्मनुं शूरमिषा समावतं ताभिरू षु ऊतिभिरश्विना गतम्॥१८॥
याभिः पत्नीर्विमदाय न्यूहथुरा घ वा याभिररुणीरशिक्षतम्।
याभिः सुदास ऊहथुः सुदेव्यं१ ताभिरू षु ऊतिभिरश्विना गतम्॥१९॥
याभिः शन्ताती भवथो ददाशुषे भुज्युं याभिरवथो याभिरध्रिगुम्।
ओम्यावतीं सुभरामृतस्तुभं ताभिरू षु ऊतिभिरश्विना गतम्॥२०॥
याभिः कृशानुमसने दुवस्यथो जवे याभिर्यूनो अर्वन्तमावतम्।
मधु प्रियं भरथो यत्सरड्भ्यस्ताभिरू षु ऊतिभिरश्विना गतम्॥२१॥
याभिर्नरं गोषुयुधं नृषाह्ये क्षेत्रस्य साता तनयस्य जिन्वथः।
याभी रथाँ अवथो याभिरर्वतस्ताभिरू षु ऊतिभिरश्विना गतम्॥२२॥

याभिः कुत्समार्जुनेयं शतक्रतू प्र तुर्वीतिं प्र च दभीतिमावतम्।
याभिर्ध्वसन्तिं पुरुषन्तिमावतं ताभिरू षु ऊतिभिरश्विना गतम्॥२३॥
अप्नस्वतीमश्विना वाचमस्मे कृतं नो दस्रा वृषणा मनीषाम्।
अद्यूत्ये वसे नि ह्वये वां वृधे च नो भवतं वाजसातौ॥२४॥
द्युभिरक्तुभिः परि पातमस्मानरिष्टेभिरश्विना सौभगेभिः।
तन्नो मित्रो वरुणो मामहन्तामदितिः सिन्धुः पृथिवी उत द्यौः॥२५॥

Anmerkungen.

S. 3—63: Ambopâkhyânam aus dem Mahâbhârata Calc. T. II, pag. 302 ff.; einige Stellen sind von Hrn Dr. A. Kuhn mit nr. 394 (bei Weber, ehemals 326) der Sskrit-Hdschriften der Berl. Bibliothek verglichen, welche ich durch Cd bezeichne.

III, 7 ist wohl महायुद्धे zu corrigiren. — 9 मा अत्यगात् ep. gegen Gr. §. 808, B. 4. — 20 अभ्युद्धत् s. Gl. धा mit अस्तु. — 22 Cd. बे सन्तु गतय:. — 25 उक्ता würde einfacher sein; doch ist auch उक्त्वा richtig. — 27 प्रहीना s. Gl. 2 हा mit प्र. — IV, 7 समस्थाया würde einfacher sein. — 14 Calc. अभीप्स्यामि. — 29 अभि° gegen gew. Metrum, vgl. IX, 13 und Gildem. in Ztschr. KM. V, 269; vgl. Gr. §. 915, Bem. — V, 6 अकृतव्रणा gegen gew. Metr., vergl. X, 17; XIV, 14 und Gildem. a. a. O. — VI, 5 Calc. ब्रह्मन् शाल्व, was vielleicht als archaïstisch (s. Sâma-V. Einl. XXXVII), zumal da hier Vokativ, hätte bewahrt werden sollen. — 16 Calc. राजन् ज्ञटा° (vgl. das vor. u. XI, 10 u. Sâma-V. XXXVIII). — 24 शिरसा उभौ Hiatus Gr. §. 86, Bem. 2. — 29 l. ममर्श, vgl. Westerg. मृश्. — 35 Cd पूर्वं मनो° und Calc. scheint पूर्व्वं मनो° nur Druckfehler; daher l. पूर्वं मनो°. — 37 औपायिकं, wie Calc. hat, ist gegen §. 566, VI; dennoch bin ich nicht ganz sicher, ob man die Regel der Gr. auf ein episches Gedicht anwenden darf. — 39 Calc. °क्रियां, ich nach Cd. — VII, 9 °मा इदं Hiatus in der Cäsur, Gr. §. 86, B. 2. — 9, b gegen gew. Metr., vgl. IV, 29. — VIII, 52 राजतम् ep. für राजन्तम् viell. wegen Metr., s. Gl. राज्. — IX, 1. 13 gegen gew. Metr., vgl. 22 u. s. Gildem. bei IV, 29. — 10 Cal. चुठे Druckf. Cd. क्रोशन्याहि वाह्येति. — 13 s. 1. — 14 Calc. शास्त्व Druckf. — 22 s. IV, 29; über अभावम् s. Gl. — 25 statt प्रहारे ist wohl zu lesen प्र हरे. — X, 17 s. V, 6. — 25 ist wohl भजत् zu corr. — 35 ob वेतिरे? — XI, 10 s. VI, 16. — 13 Cd. चैव मक्षं. — 14 Calc. und Cd. रथे सा च; von mir corrig. — XII, 2 आन्ते für अभ्रान्ते. — 5 nach Cd.; Calc. जहत्. — 23 अभिसंवृणोत् s. Gl. वृ. — 25 उन्नदत् s. Gl. नद्. — 31 विंशति: s. Gl. — XIII, 7 und XV, 9 Calc. सान्त्वित; obgleich die Etym. die Schreibart शा° als die organische erweist, war es, da die mit स° ebenfalls besteht, doch nicht nöthig, zu ändern. — XIV, 7 Calc. असृन्मे Druckf.;

Cd. richtig. — 14 s. V, 6. — 15 s. Gl. महावृत. — 21 Calc. प्रेक्षमाण° Druckf.; ich nach Cd. — XV, 2 अयुञ्जन् s. Gl. युज्. — 9 s. XIII, 7. — XV, 16 योत्स्ये: s. Gl. युध्. — 17 gegen gew. Metr., vgl. Gildem. a. a. O. 273. — 33 प्रेहि s. Gl. इ u. Sâma-V. S. १७३. — XVI, 20 Calc. तपाधना Druckf. — 22 Cd. श्रीपर्णपर्णेन u. °ग्रथिश्लिष्टा; mir schien धिश्लिष्टा dem Sinn angemessener u. archaïstisch Gr. §. 241, Bem. 3. — XVIII, 1 s. Gl. युधिष्ठिर. — 6 ist wohl महादेवो zu schreiben. — 7 भावी इति, 9 भूत्वा ऋ° und 20 वाक्येन ब्रह्म° Hiatus in der Cäsur, Gr. §. 87, Bem. — XIX, 5 s. Gl. शूलपाणि. — 10 दृष्टापाक° s. Gl. s. v. — 18 Cd. स्त्रीत्वमेवातिरोचयन्; obgleich diese Leseart grammatisch richtig ist, giebt sie keinen passenden Sinn; man sollte am ehesten erwarten „ihre Frauennatur verbergend" तिरोदधत्; und vielleicht liegt in der von mir bewahrten Leseart eine archaïstische Form mit diesem Sinn; im Gl. ist sie jedoch unter Vb. ह्यु gestellt, wo s. — 24 gegen gew. Metr. vgl. IV, 29. — XX, 3 पञ्चाल° s. Gl. s. v. — 7 Calc. राजन् श्रि°, vgl. VI, 16. — 9 पाञ्चालेषु s. Gl. s. v.; वासयिष्याम für °मस् Gr. §. 870. — XXI, 2 Cd. अपुत्रया मया राजन् welches den Sinn bestimmter ausspricht. — 4 Cd. भार्योढा (sic l. °र्योढा) वै त्वया चैव und देवकावचनादर्शनात्, beides wohl besser. — 6 Cd. द्रुपदो मं (l. यं) यज्ञसेनश्च मन्त्रविदो निवेप तत्. — 9 Cd. fehlt alles zwischen परमं und 11 दृष्ट्वा तदा, Versehn des Abschreibers. — 10 अर्चयत् s. Gl. अर्च् und Gr. S. 362 n. 2. — 11 Calc. °मत्ते; ich nach Cd.; Cd. भार्या. — 12 Cd. साधुमता तदा. — 21 ist statt सर्जयति wohl sicher वर्जयति zu schreiben, s. Gl. वृज्. — XXII, 1 चिन्त्य Gr. §. 915, I, Bem. — 8 सं क्राम° ohne Augment; s. Gl. क्रम् und Gr. S. 362, n. 2. — 28 विमर्द° s. Gl. s. v. — 32 Calc. निर्भर्त्स्य Druckf. — 36 ist °द्ब्रह्मोमम् zu schreiben.

S. 63—93: Sîtâharaṇam aus dem Râmâyaṇa nach Gorresio's Ausgabe T. III, S. 191 ff.: 48, 4 G. °टोरयुक्तं in einem Wort. — 6 आश्रम° die Einsiedelei des Mârîca, welchen Râvaṇa zur Hülfe beim Raube der Sîtâ beredet hatte 39, 40 ff. — 49, 1 राजत s. Gl. s. v. — 29 G. प्राव्यवृ°. — 31 u. sonst G. अधिष्यामि und 33 विजश्यं; brauchte nicht geändert zu werden. — 50, 18 G. निर्वहया: wohl Druckf.; von mir corrigirt. — 51, 1 und 2 G. आर्त°. — 2 G. जीवित स्थामे gewiss Druckf. für जीवितं स्थाने wie zu schreiben. — 12 G. मा चिरं getrennt. — 14 G. मृगवधू°. — 30 तत्र उर: Hiatus in der Cäsur Gr. §. 86, Bem. 2. — 31 G. सीतया लो°. — 34 G. वने चरा: getr., s. Gl. वनेचर; ebendas. würde न्याय्य° einfacher sein. — 36 G. पञ्चात् ताप° getr. — 52, 3 G. न चिर° getr. — 28 च अनु° Hiatus in Cäsur §. 87, Bem. — 43 अ in der Cäsur hinter ए bewahrt, vergl. Gr. §. 88, Bem. 1. — 49 आह्वयेति für °या इति aus आह्वया: । इति Gr. §. 89, Bem. 1. — 50 G. मैथिलीव gegen Sinn und Metrum. — 40 G. पञ्चदासी°

in einem Worte. — 55, 8 G. वत्वसे Druckf.; von mir corr. — 18 राक्षसेति für राक्षस इति wie 52, 49, wo s. — 33 wie 52, 43 wo s. — 44 s. Gl. टङ्कवत्.

S. 94 einige Sloken aus den dort angegebnen Stellen des Mahâbhârata T. III und einer in Indien erschienenen Sammlung von Sskrit-Versen कवितामृतकूप „der Born der Ambrosia gleichen Dichtkunst" genannt, als Lückenbüsser um die Seite nicht leer zu lassen. vs. 10, b प्रतरपा⁰ s. Metra.

S. 97—137 einige Geschichten aus dem ersten Buch des Pantschatantra, nach Kosegarten's Ausgabe; zur Zeit des Drucks waren „Böhtlingk's Beiträge zur Kritik des poetischen Theils im Pank'atranta" (im Bull. de l'Acad. de St. Petersburg, hist.-phil. VIII, n. 8. 9.) noch nicht erschienen. S. 97, Z. 16 Kos. विद्यार्थं एक⁰ ohne ।; ich habe mehrfach aus Rücksicht auf Anfänger ein Interpunctionszeichen gesetzt. — 98, 4 K. स्वयं कृता: getr. gegen Gr. §. 662, 1. — 5 K. वक्षति Druckf. — 99, 3 K. भाद्रो विते; von mir nach 4 corr. — 9 Çârng. bei Böhtl. न vor ज्ञायते, nicht vor स. — 14—17 vgl. S. 157, 34. — 100, 21 K. कृत्क⁰; es war in कृत्कं⁰ zu verwandeln, s. Wils. Dict. — 23 K. ⁰वयन् भ्रान्ते:. — 101, 9 प्रोक्तेन भन्न⁰ Hiatus in der Cäsur Gr. §. 87, Bem. — 15 ist wegen Metrum wohl नगरे zu lesen. — 103, 4 K. ⁰कौरहसि verb. — 19 K. पामात्मा, was mir, obgleich es sich deuten lässt, Druckf. scheint u., wie von mir geschehn, zu corr. — 104, 2 नलक्ष्म für अनलक्ष्म. — 105, 23 K. ⁰भमया u. so auch IV, 59; allein dieser Fehler ist zu stark u. wohl nur durch die vielen Plurale auf भा: in diesem Vers herbeigeführt, daher ich ihn (in „Druckf.") corrig. zu müssen glaubte; ebds. K. गुञ्जक⁰ welches Böhtl. corrigirt. — 106, 10 K. कृत्क⁰ s. 100, 21. — 24 K. भूरि गद्र⁰ getr. — 107, 7 K. एष । Druckf. — 109, 6 statt चीना l. नीचा wie Böhtl. bemerkt; ich hatte an dem von Böhtl. bemerkten Ort नीची vorgeschlagen, weil Wils. diese Form als fem. von नीच angiebt; doch kenne ich keine Regel, worauf sich seine Angabe stützt, und da das in उच्चावच erscheinende अवच im fem. अवचा hat und aus अवाच् ganz nach derselben Anal. gebildet ist wie नीच aus न्यच् (vgl. auch उच्च im fem. उच्चा), so ist mir jetzt wahrscheinlich, dass in Wilson's Angabe ein Irrthum waltet, auf jeden Fall auch fem. नीचा möglich ist. — 111, 3 K. व्याकुली भूत्वा getr. gegen §. 246, vergl. jedoch Gl. भू mit व्याकुली. — 7 K. त्रिसङ्कटं, ich nach der Schrbweise der Gramm., vgl jedoch Gl. s. v. — ebds. K. वदत्यां gegen §. 888; obgleich vd. u. ep. diese Regel übertreten wird (Gr. S. 411, n. 1) so schien mir doch im Pantschat., zumal da bei der gewöhnlichen Schrbweise वदंत्यां der Anuśvara leicht übersehen werden konnte, corrigirt werden zu müssen. — 112, 8 K. वसुदे⁰ s. Gl. वसुदेव. — 18 das Distichon ist in dieser Gestalt nicht so ein-

fach wie III, 83; es ist wohl auch hier in b statt मा भूगात् wie dort zu lesen मा वास्तु; oder विषं भवतु मा zu erklären: „gesetzt es sei kein Gift da". — 22 K. सनातनः. — **114**, 8 ist अपि hinter सुगुप्तस्य schwerlich richtig; sollte हि zu schreiben sein? — **117**, 6 K. अमतीव gegen Gr. §. 795, III, war nothwendig zu verbessern. — **119**, 8 ist nach IV,10 statt ग्राहृस्तु zu schreiben ग्रहस्तु. — **121**, 13 Parasm. s. Gl. मन्त्र्. — 21 K. ०चित् तत्रं Druckf. — **122**, 3 l. तान्मम० nach Böhtl. — **125**, 10 K. यतते सदा; von mir in सदा verändert. — 12 ist wohl दृष्टनारस्तु० zu lesen. — **126**, 1 अनागतवि०. — 11 संश्रितव्य s. Gl. श्रि. — 18 K. न पुंसका: getr. — **128**, 5. 6 = Yâjñav. III, 11 mit VV. — 10. 11 in diesem Distichon, welches IV, 17 wiederkehrt, wird an letztrer Stelle statt उपकृतं und उपकृत्य gelesen अपकृतं und अपकृत्य; ich glaube, dass man sowohl hier als dort zu lesen hat अपकृतं und उपकृत्य und übersetze: „den Mann halte ich für einen wahrhaft Wiedergebornen nachdem er den beiden vergolten hat, von denen der eine im Unglück sich gegen ihn vergangen, der andre in traurigen Verhältnissen über ihn gespottet hat", oder wörtlich „von wem in Unglück vergangen ist und von wem in traurigen Verhältnissen gelacht ist, diesen beiden vergolten seiend, halte ich den Mann für einen sogar Wiedergebornen". — **129**, 13 मध्यन्दिन s. Gl. s. v. — **130**, 21 ist wohl दारिद्र्योप० zu schreiben s. Gl. s. v. दरिद्र्. — 24 K. वार्द्धकभावे; es ist aber sicher वार्द्धकभावे zu schreiben: „im Alter". — **131** K. प्रतिनेतुं was ich auch hätte bewahren können. — **132**, 3 K. रिक्तं मापदं Druckf. — 10 K. विवादमानौ; ist in विवदमानौ zu ändern gewesen, s. Gl. वद्. — 22 K. चोरित: Druckf. — **133**, 6 धनलब्ध.

S. **135—145** erstes Capitel des Mânava Dharmaçâstra nach Ed. Loiss. — **135**, v. 5. 7 Haught. u. Loiss. स एव; ich nach V. L. bei Loiss.; dem यो सौ ist स एव: parallel. — **138**, 40 ०पक्षिकृत० s. Gl. s. v. — **142**, 85 habe ich ऽपरे mit Avagraha geschrieben um Missverständniss abzuwenden.

S. **146—150** Kâlidâsa Ritusamhâra Cap. VI, nach ed. Bohlen; Haeberlin's Chr. war, als diese gedruckt ward, mir noch nicht zugänglich; ich theile dessen VV. LL. mit. S. 146, vs. 1 Boh. u. H. ०प्रायशो; ich die etym. richtigere Schrbweise. — S. 145, vs. 1, b H. द्विरेफमालाविलसद्धनुर्गुणा: viel conciser und dem Charakter dieses Gedichtes homogener. „eine von einer Bienenschnur erglänzende Bogensehne habend". — Zwischen vs. 2 und 3 hat Haeb. einen Vers in einer metrischen Form, die bis jetzt sehr selten ist, nämlich eine Mischung von Indravajra (11 Sylben) und Vançashta (12 S.), jenen an den ungleichen, diesen an den gleichen Stellen; es scheint in a ०हर्म्यं: in ०हर्म्या: verändert werden zu müssen. —

v. 3, d H. wie A B (bei Boh.) ददाति und ausserdem सौरभ्यम् statt सौभाग्यम्; jenes (ददाति) hätte ich in den Text nehmen sollen. — 4, b H. भुजेषु कम्बूवलयाङ्कदानि. — d H. नितम्बिनीनां wie A B (bei Boh.), welches aufzunehmen. — 6, b H. स्तनेषु हारा: सलके-त्वशोक:; B (bei Boh.) चमेषु ist ebenfalls Corruption von स्तनेषु; अशोक: hat B ebenfalls; es möchte einfacher scheinen; doch erklärt sich das ntr. nach Gr. §. 531. — c. d. H. शिखासु माला नवमल्लिकाया: प्र यान्ति शोभां प्रम॰; in A (bei Boh.) ist शिख्यासु Corrupt. von शिखासु; mit शोभां vgl. कान्तिं in B. — 7 c. Boh. रत्नान्तरे ich nach Calc. womit auch H. stimmt. — H. मौक्तिकसङ्गजात: (wie auch B bei Boh.). — 8 a H. उच्छ्वासयन्त्य:. — 9 a H. पाण्डूनि मद्रालसानि. — b Boh. und H. ॰नुगमन॰ (A bei Boh. richtig). — d H. करोति लावण्यरसोत्सुकानि. — 10 a H. नेत्रोत्पलोत्पी. — 11 a Boh. निद्रालसितानि नित्यं wo नित्यं Flickwort, ich nach A (bei Boh.); allein H. und B (bei Boh.) haben निद्रालसविह्वलानि, welches vorzuziehn. — c H. u. A B (bei Boh.) ॰मानि च वीक्षितानि besser. — d H. wie B (bei Boh.) चकार कामं:. — 12 b H. विसर्जितानि. — c H. श्लिष्यन्ते च॰ wie auch B und wohl A (bei Boh.) einfacher. — 14 d H. प्रियं प्रियाया: wie auch A (bei Boh.). — 15 a H. ताम्र-प्रवाल॰. — d H. समुत्सुकप्रमानसमङ्गनानाम्; so auch sicher B (bei Boh.); viel einfacher. — 17 d H. ॰मुक्तलतिका:. — 18 a H. कान्तानानयु॰. — c Boh. दृष्टा प्रिये, da er aber videndo übersetzte, so schien es mir nur Druckf. und ward von mir in दृष्ट्वा verändert, wie auch H. hat. — H. c प्रिये हि पथिकस्य भवेन्नकस्य (trenne ॰न्न कस्य); vgl. A B (bei Boh.). — 19 a Boh. ॰शैरपि पारिजातै:; ich nach A. (bei Boh.) weil des Vergleichs wegen nur von einer Pflanze die Rede sein kann. H. und B. (bei Boh.) मत्तताल॰ welches ich jetzt vorziehen würde. — c H. ॰गते हि. — 20 b H. न कृतं मनोज्ञै:, das letzte auch B (bei Boh.). — 21 a H. ॰लै: फलरसै: समुपात्तह॰. — b H. und B (bei Boh.) ॰सि धीरं. — 22 a H. und sicher auch A B (bei Boh.) haben Plur. ॰मिता: und ॰शाखा was aufzunehmen. — c H. हरन् अधूर्ता. — 23 b H. und A B (bei Boh.) उद्योतितान्युप॰; aufzunehmen. — c H. B (bei Boh.) निवृत्तरागं; daraus auch A (bei Boh.) nur corrumpirt; aufzunehmen. — d H. रागवलितानि daraus B (bei Boh.) nur corrumpirt; entschieden vorzuziehn. — 24 a H. प्रालम्बि॰. — d H. रामा हर॰. — 25 a H. द्रुमभूषितायान्; ähnlich B (bei Boh.). — b H. und B (bei Boh. vergl. auch A wo nur corrump.) ॰पुष्पनिमदाकु-लसा॰; vorzuziehn. — c H. शिलागुहान्त॰ vgl. B (bei Boh.). — d H. und Boh. मुदमेति. — 26 d H. und B (bei Boh.) दृष्टाध्वगा: कु॰ besser. — zu b ist zu bemerken, dass wenn man bei Schmerz nur mit einer Hand sich das Gesicht zuhält, sie über der Nase liegt. — 27 c H. und A (bei Boh.) ॰र्भ मानिनीनां. — d H. und B (bei Boh.) कुसुमचापो. — 28 a H. und wohl auch B (bei Boh.)

कान्तीन् मु°. — ebds. H. पुष्पराग्नीन्. — d H. °ग्रारनिवातैर्मो°. — 29 b H. und B (bei Boh.) मयूखान्. — d H. उपहसति वसन्तः. — 30 b Boh. उपनिहितसुहा°, ich nach A B wozu jetzt auch H. kommt; (शाद्वे bei ihm statt शाद्वे ist nur Druckf.). — ebds. H. स्तनान्तैः. — c Boh. मदनशनितलास°; ich nach A B; H. मदनशनिविलास°. — ebds. u. d H. u. B (bei Boh.) °लासैर्दृष्टिपातैर्मुनीन्द्रान् स्तनभरनतनार्यः (B नार्यः) कामयन्ति (B u. A corrupt कामयन्ती) प्रशान्तान् (für das letzte B corr. प्रसादान्); entschieden besser. — 31 a H. स्तोभ्रतान्ते (vgl. A bei Boh.). — c H. गुरुतरकुच° statt अतिगुरुकु°. — d H. °तां मन्मथाय. — 32 c H. संबाधितं पर्भृ°. — d H. गीतनादैः. — 33 d H. सर्वं रसायनमिदं — 34, a Boh: विकल्पितधरमधुमंबहि° ich nach B. — bei H. fehlt dieser Vers wie in A (bei Boh.). Dagegen folgen noch die beiden Verse, welche Boh. in seinen Noten anführt und zwar zunächst der bei Boh. S. 147 छाया u. s. w., dann der bei Boh. S. 146 मलय u. s. w. jedoch beide in ziemlich abweichender aber ganz verständlicher Gestalt; nur ist im erstren in d गाठनु° Druckfehler und in गाढमु° zu ändern.

S. 151—169 Bhartrihari Cent. II; nach Bohl.; als dieses gedruckt, waren Schiefner et Weber Variae lectiones ad Bohlenii ed. Bhartriharis etc. Berol. 1850 noch nicht erschienen, und Haeberlin's Chrestomathie mir noch nicht zugänglich; die VV. LL. bei letzterem, obgleich sie grösstentheils mit Ed. Seramp. stimmen, theile ich im folg. mit; vergl. auch Böhtlingk Beiträge zur Kritik des poetischen Theils des Pank'atantra (vgl. oben S. ३०१) S. 29 ff.; eine nachträgliche critische Behandlung dieser Centurie zu geben, kann nicht dieses Ortes sein; ich beschränke mich auf die nothwendigsten Änderungen. — S. 151, 1 fehlt bei H.; a Boh. दिक्कालाद्यनवच्छिन्नाय चिन्मा°; ich nach Boh. B und A, die ich mit einander verband, bestätigt durch Web.; ich hätte statt °तारय auch मानाय aus Boh. B (bestätigt durch Web.) aufnehmen sollen, da diese Leseart auch der Galanos'schen Übers. zu Grunde liegt. — 2 = H. 1; b H. °न्यरक्तः; — c H. °कृते पि परि. — d Hiatus. — 3 = H. 2; b H. राध्यते ऽप्रेय° gegen Metrum. — 4 = H. 4 a प्रसय (nur Druckf.). — b H. चपलमूर्मि°; चपलत् lässt sich nach Gr. §. 212 vertheidigen, ist dem letzteren gegenüber die doctior L., besseres Epitheton der Wogen als des Meeres und durch Sch. (nach Boh.) geboten; doch ziehe ich jetzt die bei Schiefner u. Web. प्रचलदू° vor, welche vielleicht auch in प्रचुरदू° (in Boh. A) zu erkennen ist; die Bed. scheint auch hier „wankend, zitternd" zu sein, so dass चपलम् vielleicht dessen Glossem war. Galanos' ἀπέραντον scheint auf einer uns noch unbekannten Leseart zu beruhen; ob प्रचुरम् statt des erwähnten प्रचुरदू? — 5 = H. 3; b ohne eine der gebotenen Cäsuren. — 6 =

H. 90; a H. समुज्जृम्भितं (Druckfehler für °मुज्जृ°). — b H. अतनुपि शिरो°. — d H. सुधास्यन्दि°. — 7 = H. 91; a und b Boh. °यन्तमे° °ज्ञाता° Druckfehler. — b H. विनिर्मिते छादनमज्ञतायाः. — 8 fehlt bei H. — 9 = H. 33, und Çântiç. S. 416, 8; — b H. an beiden Stellen निरुपमरसप्रीत्या sicher richtig; lag auch wohl Gal. vor. — c H. S. 416 °पतिमिव पार्श्वस्थं प्रवा सम्प्राप्तिमोक्षते. — d H. S. 416 गणयति नहि क्षुद्रो लोकः परि°. — d H. परिग्रहफलफल्गुतां gegen Metrum. — 10 fehlt bei H. — a Boh. स्वर्गं; ich nach Boh. Vermuthung, für welche auch Gal. und Roger's Übersetzung sprachen; jetzt bestätigt durch Web. B; auch die unmittelbar folgende Leseart dieses Cod. पशुपतिशिरस्तः क्षि°, für welche das corrump. शिरसस्त in A °स्तः in B (bei Boh.) spricht, scheint vorzuziehn; denn पतति ist überflüssig; auch Web. Leseart अधोगङ्गा सेयं (wovon अधोगङ्गासेयं in A bei Boh. nur Corruption) so wie शतमुखः scheinen mir vorzuziehn. Ich übersetze die Stelle: „vom Himmel auf Sivas Haupt, vom Haupt des Siva auf den Berg, vom hohen Berg auf die Erde, von der Erde ins Meer, oder vielmehr als irdische Ganga zu einem kleinen Ort (niederer Stelle) gelangt, ist sie der (= stellt sie dar den) hundertfache Sturz derer, welche die Unterscheidung (zwischen Gut und Schlecht) eingebüsst haben“. — d Boh. आष्ट° Druckf. — 11 = H. 62; a H. वरं गहनदु°; so auch bei Böhtl. zu Pank'at. S. 29. — 12 = H. 7; a Boh. und H. शिष्याः प्रदेयागमा, ich mit Schütz nach B (bei Boh.), da auch Gal. damit zu stimmen scheint. — d H. धैर्यतः Web. hat अर्थतः welches wohl das einfachste und angemessenste, vgl. jedoch S. 259, vs. 171, wenn da nicht auch अर्थे° statt अर्थ्ये° zu lesen. — 13 = H. 11; c H. विद्याख्यमन्त° welches vielleicht richtig: „aus Wissenschaft bestehendes Vermögen“; आख्य° ist sehr matt. — d H. मानमृच्छति नृपः कस्तैः. — 14 = H. 12; c H. u. Schief. स्थलानां; vorzuziehen. — 15 = H. 43; a H. विलासहेतुं हं°. — b H. हन्तुमपरामपि तां विध°. — c H. नो तस्य. — °विधौ प्रशास्तां (Fehler für प्रशस्तां). — 16 = H. 106; b Boh. विलेपनं कुसु°; ich habe न wegen Metr. eingeschoben, welche Conjectur durch Web. Hdschrift und Böhtl. zu Pank'at. S. 29 bestätigt wird; H. विलेपनं सुकु°. — 17 = H. 93 und auch S. 523,3. — d Boh. und H. an der 2ten Stelle नहि statt शुचि, welches ich nach Ed. Seramp. und so auch H.; ausserdem hat H. an der 2ten Stelle पूज्यते statt पूजिता; vgl. Böhtl. Chrest. S. 199, 17 u. Anm. — 18 fehlt bei H. im Bhartrih., findet sich aber im Pantschar. S. 4, 4 wo c दुर्जनः und d भूषणेन कवि°. — 19 = H. 94; b c u. d H. °धुजने क्षमा गुरुजने नारीजने धूर्तता । शौर्यं शत्रुजने स्मयः खलजने विद्वज्जने चार्जवं ये त्वेवं; damit stimmt bezüglich स्मयः खलजने in c auch Web. — 20 = H. 48. — 21 = H. 69; b H. रसवेधाः कवी°. — d H. u. Web. °मरपाशंमभिः scheint

aus 0क्षते: entstanden; जन्मन् ist dann Wiedergeburt. — 22 = H. 13; b Boh. नश्यत्स्व0 Druckf. — c H. उन्मत्तोभवि0. — 23 = H. 34 a H. 0वश्याव0. — c H. निहस्ति Druckf. — 24 = H. 98 wie bei Web. umgesetzt, so dass der 2te Halbvers voransteht. — 25 = H. 39; a H. 0येव हे वृक्षी तु मन0. — c umgesetzt सर्वलोकस्य वा मूर्ध्नि, vgl. Böhtl. Chr. S. 199, 19 u. Anm. — 26 = H. 71; a. H. 0वालमध0 Druckf. — 77 = H. 66; c H. भास्वरो. — 28 = H. 96; a H. 0पाणिं कपाणि फणाग0. — c H. पयोनिधिरनाद्0 gegen Metr., vergl. Web. पयोनिधिरद्0. — 29 = H. 58. — 30 = H. 88. — 31 = H. 100; b fehlt गतेषु. — 32 = H. 24; c H. प्राशु पतनु त्वर्य0. — d Boh. समास्ता Druckf. — 33 = H. 64; b u. c umgesetzt. — 34 = H. 21; a Boh. H. दौर्मन्त्र्यान्नृ0; ich nach B (bei Boh.), womit Pantschat. I dist. 185 (S. 99) stimmt; jedoch mit Unrecht, da im Bhartr. jene Leseart die besten Autoritäten, auch die bei Web. Schiefn. und Gal., für sich hat. — d H. 0मृतिरपाया0 Fehler eines Abschreibers. — 35 = H. 63. — 36 = H. 6; a Boh. ग्रोपालीढः ich mit Schütz nach Ed. Seramp., wozu auch H. stimmt; Web. ग्रापोल्लोढाः woraus A B bei Boh. und Schiefn. wohl nur corrump. — b H. 0विजयी vorzuziehn, auch bei Web. — ebds. Boh. हेतिदलितो, ich nach Ed. Seramp., womit auch H. Web. und Schiefn. stimmen. — d hat Schiefn. aus seiner Var. क्षतिभा sehr geistreich क्षतिभ्यः „in Folge der Verletzungen" vermuthet; dennoch möchte ich nicht wagen diese Conjectur in den Text zu nehmen; der Gal.'schen Übersetzung ἐκ τῆς μειώσεως, auf welche sich Schiefn. bezieht, und den Varianten न निम्नाः und क्षतिभा noch näher liegt vielleicht कनिम्ना von कनिमन् „durch die Verkleinerung"; erklären lässt sich übrigens auch die vulg. — 37 = H. 7; b H. 0पूर्णो गणयति ध0; auch Web. — c Boh. 0ग्रानैकान्त्या; ich nach Ed. Seramp., womit auch H. und Web. stimmen. — 38 = H. 72; a Boh. 0धेनुमेनां; Böhtl. Chrest. (S. 199, 23) und ich nach Ed. Seramp., womit auch H. stimmt, und welches die Gr. fordert. — b H. पुषाणं Fehler. — c H. 0पोष्यमाने Fehler. — 39 = H. 73. — 40 = H. 89. — 41 = H. 70; a Boh. वा धनं; ich nach Ed. Seramp., womit H. stimmt. — b Boh. नितरां मे0; ich nach Ed. Seramp., womit H. stimmt. — c Boh. त्वं धी0; ich nach Ed. Seramp., womit H. stimmt; auch wohl Web. der तद्वीरो angiebt. — d H. घटा गृह्णन्ति. — 42 = H. 76; b Boh. 0धने च स्पृहा पर0; ich nach Ed. Seramp., womit auch H. und Samskr̥tap. bei Böhtl. zu Pank'at. 29; auch Web. Leseart scheint nur Corruption davon. — 43 = H. 30 und Tschâṇakyaç. 25 S. 314; a H. 0यगपि समन्वित; an der 2ten Stelle 0पि स:. — b H. in Bhartr. मपिनालंकृत: सर्प:. — 44 = H. 23; b H. 0र्षुपाता श्रतौ वि0. — 45 = H. 42 und Shaḍr. 6 S. 5; in letztrem a लोभो यस्ति;

b und c umgesetzt, in c (= b) किं परै: सुमहिमा (सुम° auch Web.). — c Böh. किं प्रनै: स्व°, ich nach Ed. Seramp., womit H. im Bhartr. stimmt. — 46 = H. 5 u. in Ashtar. 7 S. 8; a H. in Bhart. प्राप्तो हि°, aber in Asht. प्राप्ती; in letztrem °धूपरो; d H. an beiden Stellen und auch Böhtl. नृपाङ्गणाग°; ebds. H. in Asht. शैलान्तिमे. — 47 = H. 74 statt der grammatisch falschen Form जुहुन्तम् (Gr. §. 744, I) hat B (bei Boh.) und Web. so wie der Sch. जुह्वानम्, allein auch diese Form verstösst gegen die Gr., da हु nicht Atmanep. ist; जुहुत् ist archaïstisch declinirt, vgl. Gr. S. 310, n. 4 und Ntr. — 48 = H 40; b und c bei H. umgesetzt; c (= b) H. प्रायसो ना°. — 49 = H. 92; b °विस्मृत° auch Web.; ebds. Boh. und H. °कर्मचित्रे: ich nach Ed. Seramp. und Sch. womit auch Web. Hdschrift stimmt. — 50 = H. 78; a H. °गुर्वत्तयि°. — d Boh. क्षायेन, Fehler, obgleich auch im Pantschat. H. (auch Pantschat. II, 38) °त्री खलु सत्व°. — 51 = H. 36. — 52 = H. 49 und Saptar 1 S. 5; a H. in Bhartr. °गामे गुणिगणो aber in Saptar. wie Boh. und ich; c H. in Saptar. भक्तिश्चक्रिणि प्रा°. — 53 = H. 9. — 54 = H. 79; b Boh. mit welchem Web. stimmt कथनं नाप्यु°; ich nach Ed. Seramp. und B (bei Boh.) wozu auch H. stimmt u. Gal. Übersetzung. — c H. लक्ष्याणि°. — 55 = H. 95; a H. प्रलापस्त्या°. — c H. (wie auch Ed. Seramp.) °हि स्वेच्छा वृ°; Web. Handschr. hat स्वच्छा, welches mir fast die beste Leseart zu sein scheint „rein“; auf jeden Fall kann man nur zwischen ihr oder स्वेच्छा schwanken; letztre ist mit वृत्ति zu einem Wort zu verbinden: „Handeln nach eignem Willen“ selbstständiges Handeln; स्वस्था sieht wie ein Glossem aus. — 56 = H. 29; a H. सम्पदमह° und भवेदुत्पल° (Druckf. für °दुत्पल°). — 57 = H. 37; b H. °पत्रे स्थितं. — c H. °रसुक्ति°; ebds. H. पतितं मुक्ताफलं जा° (auch Web.). — d Boh. गुणा: ich den Sing. wegen जायते, bestätigt durch H., vgl. Böhtl. zu Pank'at. I, 280. — 58 = H. 28; c H. u. Boh. च समं प्रयाति; ich सुखे mit Boh.; dann nach dessen A, welcher Leseweise nun Web. Hdschrift beistimmt. — 59 = H. 41; b H. °रम्भवन्त: प°. — c H. वान्त्येव°. — 60 fehlt bei H. — a Boh. प्रापोचा° gegen Gr.; von mir nach Web. Hdschr. in den „Druckfehlern“ geändert. — c Boh. °श्रोतो°. — 61 = H. 14; c Boh. उच्चै: स्थेयं getr. — 62 = H. 81; b H. भूमिवि°, vgl. Böhtl. Chrest. S. 200, 28 u. Anm. — 63 = H. 68; b H. न च कष्ट°. — c H. क्षा भाति. — 64 = H. 35. — 65 = H. 84; c °र्थितो पि जलद: सलिलं ददाति; diese auch von der Ed. Seramp. gebotene Leseart hat Böhtl. vorgezogen Chr. S. 201, 31. — 66 = H. 47. — 67 = H. 31; a H. पुरातो खिला:. — c H. °कमुन्मदन्तद°. — d H. युक्ता तेन und °लेन सम्प्रति सतां. — 68 = H. 16; c H. इतश्च बडव°. — 69 = H. 101; b H. °तेरसेन वन्नि°; beiläufig bemerke ich, dass Web. keine Var. aus seiner

Hdschr. für Boh. °तिरास्ते न च° angiebt; c ist zu übersetzen „schämt sich aber etwa nicht ein Braver — ein Versprechen zu brechen?“ Die Leseart bei Web. सहसा statt मनसा ist sehr passend „wird er indem er das Versprechen bricht, nicht plötzlich von Schaam übergossen?“ — 70 = H. 51; a zu छिन्धि für छिन्द्धि vgl. Gr. §. 21; — d Boh. und H. (auch Web. und Ed. Seramp.) सतां चेष्टितम्, Böhtl. (Chr. S. 201, 32) und ich nach A B bei Boh. — 71 = H. 15; c H. °मानुं पर्व° Fehler. — 72 = H. 65; Boh. und H. °रामं विनिश्चितार्थं°; Böhtl. (Chrest. S. 201, 33) und ich nach A bei Boh.; damit stimmt theilweis Web. Handschr. welche न निश्चितार्था हि रम°, welches dem Sinn nach das beste. — 73 fehlt bei H. — 74 = H. 61; b H. महारिपु:; d H. कृत्वा यन्नावसो° (so auch Samskrtap. bei Böhtl. zu Pank'at. 29 und auch wohl Web. Handschr. कृत्वायं नाव सो). — 75 = H. 82; a b c H. °वृत्तेर् बुद्धेर्विनाशो न हि शकुनीय: । अध: कृतस्यापि तनूनपातो नाध:° (wie Ed. Seramp.). — 76 = H. 77; c Boh. °पाशैर् wogegen er sich im Commentar selbst schon einigermaassen erklärt; ich nach Ed. Seramp. mit welcher auch H. und Web. stimmen. — 77 = H. 86; c Boh. und H. तीव्रदृशा°; Böhtl. (Chr. S. 202, 37) und ich nach B bei Boh. womit auch Web. stimmt; beiläufig bemerke ich, dass Web. Hdschrift auch in ihren übrigen VV. in a und b theilweise, vielleicht ganz, mit Boh. B stimmend, vorzuziehn ist. — 78 = H. 87; a H. निधि: कूपायते. — 79 = H. 78; a H. भूमीशय्या: Boh. und H. °शयन:; ich nach B bei Boh., womit Web. stimmt, allein die Bahuvrîhi's भूमीशय्य:, पर्यङ्कशयन: sind den ff. theils ebenfalls Bahuvr. theils Adject. शाकाहार:, °रुचि:, °धारी, °धर: u. s. w. conformer und entschieden vorzuziehn; c Boh. °कान्था nur Druckf. — 80 = H. 46; d H. सर्वकालनियमं श्री°; beiläufig bemerke ich, dass mit Boh. Text auch Web. Hdschr. stimmt. — 81 = H. 10. — 82 = H. 25. — 83 = H. 26; a Web. पातितो ist der Gr. conformer. — 84 = H. 80; a. H. छिन्नापि. — 85 = H. 59; a Boh. वाहन: H. वाहनम्; ich in „Druckf. und Verb.“ nach Schütz, der mit Recht die Leseart वारणा: vorzog; diese hat auch Web. Handschr. — c H. °स्वयंसमन्वितो; ebds. Boh. बलिभिर्भं°; ich, wie Schütz, nach Ed. Seramp., womit auch H. stimmt. — 86 = H. 44; a H. सन्तापिते. — 87 fehlt bei H. in Bhartr., findet sich aber Nîtipr. 4 S. 526 mit Umsetzung von a u. b; vgl. Böhtl. zu Pank'at. S. 29.—88 fehlt bei H.; in c bietet Web. und Schiefn. Hdschr. °भङ्गि, wodurch Boh. ungrammatische °भङ्ग entfernt wird. — 89 fehlt H.; b Boh. °लोकयते, ich nach Conjectur, die der Sinn fast gebietet (denn dass die Eule bei Tag nicht sehen kann, ist ein wesentlicher Nachtheil derselben) und die dadurch begünstigt wird, dass der Vers nur auf der Autorität einer einzigen Handschr.

nämlich Boh. A beruht. — 90 = H. 103; Boh. वर्षन्ति ich nach Schütz, womit H. und Web. stimmen; Boh. °पूरिते; ich nach Ed. Seramp. °पूरके womit H. und Web. stimmen. — 91 = H. 57. — 92 = H. 20 und Çântiç. 1 S. 410; a H. an beiden Stellen °न्नानु हतवि°; nur A bei Boh. hat हित (nach Boh. Angaben auch die Sch.); Web. hat हन्त, welches gegen Metrum; eine Hdschrift bei Schiefn. hat वत, welches wohl das richtige. — c H. an der 2ten Stelle °यत्नं किमपरागणो: किं. — 93 = H. 38 und Ashtar. 4 S. 8; b und c und d H an der zweiten Stelle °नै न्यस्तो, dann पानिरटनं (so!) भिक्षाटनं; dann सूर्यो भास्यति und गणो. — 94 = H. 45; c H. तपसा किल सं°. — 95 = H. 54. — 96 = H. 32; a Boh. साधूंश्च, ich nach Ed. Seramp. साधून्हि, wie auch H.; c H. °धय प्राङ्गीम्भगवतीन्द्रात्रीं कलां; — d H. साधो त्वमतो गुणो°. — 97 = H. 52 vgl. Böhtl. zu Pank'at. S. 29; a H. und Böhtl. कार्यज्ञानं. — 98 fehlt bei H.; a Boh. °स्खलो; ich nach Schütz Conject., welche durch Gal. Übers. und Web. Hdschr. unterstützt wird; diese hat °स्खलि; in c ist Web. इव für इह vorzuziehn. — 99 = H. 55. — 100 = H. 99; a H. लज्जां गु° entschieden besser (vergl. 69) „der Schaam folgend lassen lieber u. s. w.“.

S. 170—175: das 5te Capitel des Kirâtârdschunîya nach der Calc. Ausg. 1814. S. 170, vs. 6, b निःस्वन s. Gl. s. v.

S. 175. 176: einige Verse aus dem Drama Vikramorvaçî nach Bollensen's Ausg. als Lückenbüsser, um die 176ste Seite nicht leer zu lassen.

S. 179—201: aus Daçakumâracarita die Geschichte des Apahâravarman nach Wilson's Ausg. S. 59—94. — 179, 12 scheint उत्पम् nothwendig in उत्पाम् verändert werden zu müssen; त्प und त्पा sehen sich in vielen Hdschriften so ähnlich, dass sie leicht zu verwechseln sind. — 19 ऐहिक आमुष्मिक und श्वोवसीय s. Gl. — 20 आर्तानुपपत्तिविज्ञ „berühmt für ihr Wohlwollen gegen Gequälte“. — 180, 13 कार्तान्तिक nach der Vaijayantî (bei Wils. S. 61, n. 6) सामुद्रिकज्ञ (von सामुद्र) „Kenner des Glücks oder Unglücks, welches durch Flecke (Leberflecke?) am Körper vorbedeutet wird“. — 181, 8 °ता सा W. ohne ।. — 14 Wils. कृपणाता: हि° — ebds. उद्मनायत s. Gl. उन्मनाय. — 182, 11 Wils. मध्रुमा° Druckfehler. — 21 Wils. °प्रतिपादनं फलम्; dieses ist entschieden falsch; man kann nur schwanken, ob man °प्रतिपादनफलम् schreiben soll; allein dann muss man auch °ग्रहादिपरि° als Bhvr. schreiben; desswegen und wegen der sogleich folgenden parallelen Darstellung des Kâma habe ich फलं च geschrieben. — 23 Wils. °सुदीरित° Druckf. — 183, 15 उद्धाम्य s. Gl. — 184, 4 Wils. °ग्राम्य । नीत°. — 7 °सृष्ट° ist Conjectur von Wils.; die Hdschrr. स्पृष्ट, eine स्पृष्ट;

bei der in diesem Werke herrschenden verzwickten Darstellungsweise möchte die Leseart der Hdschrr. behauptet werden können „ohne geistige Versenkung erlangt zu haben“, vgl. das weitere क्व तप: क्व च रुदितं „wie kommen Busse und Thränen zusammen“?— 20 Wils. ⁰मुष्या स्म⁰. — 185, 1 W. ⁰नां षोडुमि⁰, beruht diese Verwandlung auf einem andern grammatischen System? die Wz. सह् hat auch im Pâṇ. System gegen sonstige Analogieen ष statt स (vgl. Gr. §. 31; 41 s. Ntr.; 45). — ebds. statt ⁰मिहैवाय⁰ Wils. Hdschrr. ausser A ⁰मिह् डेनाय⁰ s. Wils. S. 68, 4. — 2 वर्त्मा s. Gl. — 6 Wils. ⁰हितेनेव, vielleicht von mir mit Unrecht verändert, s. Gr. §. 86, Ausn. 7; es ist aber daselbst statt „besonders verstärken“ zu schreiben „auf ein bestimmtes Maass beschränken“ (Pâṇ. II, 1, 7); es würde z. B. अ आ vor एव nicht ausfallen, wenn dieses die Bed. „nur“ hat; allein ich glaube, dass es diese grade an vorliegender Stelle hat und habe desshalb ⁰नैव geschrieben „meine Vorfahren wandelten nur den in den Veden und durch die Gesetze vorgeschriebenen Weg“. — 11 u. mehr (s. Gl.) अत्रुवम् nach Anal. von Gr. S. 357 n. 2. — 15 इति अर्था⁰ Gr. §. 87, Ausn. zu 2. — 24 Wils. कितवे प्रति⁰ ohne ।. — 186, 3 Wils. व्यत्यसज्जत्; einige Hdschrr. haben व्यत्यसज्जाव oder व्यत्यसज्जावहि; Atm. war nach Gr. §. 789, IV auf jeden Fall nothwendig, auch ष für स nach §. 35, aber ich schwanke, ob ich nicht besser gethan, die letzte Leseart statt meiner übrigens überaus leichten Conjectur (vergl. zu 190, 24) aufzunehmen; für Bewahrung von स kann man, da dieses Werk gegen die Gr. verstossende Eigenheiten hat, Gr. §. 43, 5 anführen. — 21 अथ उद⁰ ohne Sandhi. — 187, 5 प्रवेपमाना Gr. §. 29, 6. — 6 Wils. ग्राययं gegen alle Gr.; ich habe die gramm. richtige Form des Potential geschrieben; sollte die richtige Form des Potent. geschrieben; sollte die richtige Leseart vielleicht ग्राययेयम् sein (vgl. Gr. §. 789, I, 2)? — 7 Wils. वाच्या: निशि ohne । und eben so प्रविष्टा: दृष्ट⁰. — 12 निवपर्य s. Gl. — 14 Wils. शुचा अलं ohne Sandhi; „klage nicht“ Gr. §. 785. — 17 अन्तरा „inmitten“ (ihres Weges). — 188, 13 Wils. सपैवैनां; ich habe es in den „Druckfehlern“ corrigirt, aber bei den mancherlei Eigenheiten dieses Werkes vergl. Gr. §. 111 Anm. 1. — 18 रथिक s. Gl. s. v. — 189, 1 अग्रिासम् ist gegen Gr., welche, wie man es auch hier zu erklären versuchen möchte, wahrscheinlich Atman. (nach §. 790, II) gebieten würde; ich vermuthe अग्रिासयम्. — 6 उपपौरिक s. Gl. — ebds. Wils. ⁰शालिक: wohl Druckf. — 13 Wils. ⁰वात्सं मत्स⁰ ohne Interpunction. — 14 Wils. दुग्धे इति ohne । und in der Note nicht richtig erklärt; es heisst wörtlich: denn so ist die ihn betreffende Bekanntheit = denn diess ist seine bekannte Eigenschaft. — 15 Wils. प्रतीति: कि⁰ ohne ।. —

24 Wils. ग्राह्ने gegen Gr. §. 25, 5; oder soll auch diese Abweichung zu den Eigenheiten dieses Werkes gezählt werden? — **190**, 3 Wils. चौर्यमतेने°; ich kann damit keinen passenden Sinn verbinden und habe desswegen °मेते° als Conjectur aufgenommen. — 8 °नु स्यास्यति gegen Gr. für °नु ष्टा. — 12 Wils. °शृङ्गलाभि°. — 15 und 16 Wils. °भूलतामभिवीक्ष्य geht auf keinen Fall; durch Auslassung des म entsteht die gewöhnlich in solchen Fällen erscheinende Bahuvrîhi-Zsstzg „kokett die Schlingpflanzen(-gleiche)-Brauen zusammenziehend“; vielleicht wäre aber besser °लतमभि° mit Accus. ntr. des Bahuvr. als Adverb., da grade derartige Adverbia in diesem Werk sehr beliebt sind, wie denn in ग्राविष्कृतदर्शनचन्द्रिकम् sogleich eines folgt; auch ग्रारेचित ist ganz ungewöhnlich; eher würde man ग्रारचित erwarten. — ebds. Wils. ग्राविस्कृ° gegen Gr. §. 48, 2. — 19 °निष्पात von Vb. स्ना Gr. §. 39. — 24 Wils. °गिरत् गु°; es musste Atm. sein (s. Gl.) und so erscheint auch 191, 9; ich schwankte, weil die Bed. „versprechen“ nicht so entschieden hervortritt. — **191**, 2 Wils. प्रतिषिद्धयाकृ° welches hier nur eine andere Schreibweise (nach Gr. §. 19) für °षिध्या, nicht Instrum. von °षिद्धि sein kann, wie das davon regierte तद् zeigt. — 3 माधवसेनारा° s. Gl. — **192**, 14 Wils. मोहान्मय°. — 17 निर्ग्रन्थिक s. Gl. — 20 W. वमियो; meine Verbesserung (in Druckf. und Verb.) ist wohl unzweifelhaft. — **193**, 2 ग्राशङ्कनीयग्नर्मरत्नलाभः: ist die Leseart von B und D bei Wils.; die von A °नीयासि चर्मरत्नलाभा ist jeden Falls eben so gut, vielleicht noch besser: „jetzt in Folge der bekannt gewordnen Verschenkung von Hab und Gut musst du nothwendig in Verdacht gerathen den juwelgleichen Beutel erhalten zu haben“. — 10 W. कुटम्ब° Druckf. — 19 Wils. °चरछद् nach C allein; ich folge den andern Handschr., weil jene Leseart auch gegen Gr., vergl. §. 344 mit den Bedd. von छद्. — **194**, 1 Wils. मुषित: यथा. — 3 Wils. नियति शिखि° getr. — 6 ist Wils. wohl nicht genau; ich nehme शीलं° so: „denn der Charakter des Rausches und Wahnsinns ist die gewohnten Handlungen auch wo sie nicht passen zu thun“. — 17 Wils. °र्यया: मदे° ohne ।. — 23 Wils. °दूघटित°; ich habe es, weil उद्घाटितज्ञ als ein besondres Wort bei Wils. Dict. (aus dem Trikâṇḍa) erscheint, verändert (in Druckf. u Verb.). — **195**, 4 °मित्र: स्व° und Z. 6 ज्ञन: त° Wils. ohne ।. — 8 Wils. ग्रशिशावम्, welches man nach Gr. §.212 vielleicht für Denom. von शिशु nehmen könnte; allein es ist sicher Fehler für ग्रशिशयम् wie ich (in Druckf. und Verb.) corrigirt habe. — 18 giebt die Leseart चर्मरत्नप्रत्याशां keinen Sinn; es ist gewiss zu schreiben चर्मरत्नं प्रत्याशां „die Hoffnung des Arthap. meines Feindes auf den Beutel meines Freundes Dhanamitra“. — 19 Wils. ग्रदत्वै° nur verkürzte Schreibweise (Gr. §. 21, Bem.). — **196**, 2 Wils.

°पन्नसृकृदा° Druckf. — 10 W. हृदन्त्यै gegen Gr. §. 888, schwerlich mit ved. u. ep. Analogieen ebds. n. 1 zu schützen. — 11 W. कथित: मम° ohne ।. — 14 Wils. °तिग्रस्तुना Druckf. — **197**, 11 प्रातिवेश्य s. Gl. — **198**, 1 निगडयित्वा s. Gl. निगडि. — 6 W. नय एव ohne । und भूयान् Druckf. — 9 Wils. आरभ्य उरग ohne Sandhi; vielleicht hätte ich Interpunktion setzen sollen, da Absolutivsätze etwas abgetrennt zu sein scheinen, vgl. auch S. 184, Z. 4. — 10 Wils. कृत: त° ohne ।. — 12 W. °न्यकृतम् gegen Gr., welche die Aor. von कृत् nicht nach der IIten Form bildet; will man es zu den grammatischen Eigenheiten dieses Werks rechnen, so wäre der Aor. nach Anal. von §. 856, 5 formirt. — 19 vermuthe ich परस्पराश्लिष्ट°. — 24 Wils. °गड्डचक° Fehler. — **199**, 1 Wils. °व्यविष्ठ° — 12 W. घ्रेय इति ohne Sandhi. — 13 W. वर्पावर्त्तिकामु° welches keinen Sinn giebt und sicher in वर्पावर्पिकामु° zu ändern ist, wie in „Druckf. und Verbess." geschehn. — **200**, 7 Wils. नि:क्रम° gegen Gr. §. 48, 2. — ebds. Wils. परिधाव्य wohl Druckf. — 12 Wils. काका श्रोङ्गे°. — Wils. या अनुम° ohne Sandhi, aber अनुमत, als Gedanke des Angeredeten und durch इति hervorgehoben, vertrug vielleicht eine Trennung und hätte eher durch Interpunktion von mir abgetrennt werden sollen. — 24 पारग्रामिकं kann ich nicht erklären; es lässt sich zwar aus पार् oder पर् mancherlei rathen, ist aber schwerlich richtig; ich vermuthe, dass परिग्रामिकं zu schreiben, so dass es heisst „während der Feind eine sich auf die umliegenden Dörfer beziehende Disposition auszuführen gesonnen ist". Der König von Anga benutzt den Umstand, dass sein Feind Truppen in die umliegenden Dörfer verlegt, dadurch also seine Armee zertheilt, zu einem Ausfall mit seiner ganzen Macht. — **201**, 2 Wils. संपराये. — 5 sollte nicht विवाहावेव „wie zu dessen Hochzeit" zu lesen sein? — 11 Wils. °र्व्यमानम°. —

S. **202**—**219**: des Sadânanda Vedântasâraprakarana, nach O. Frank mit Benutzung der Calc. Ausg. 1829. Die grösseren Sanskritzahlen am Rande bezeichnen die Seite der Calc. Ausg. — S. **202**, Z. 10 Fr. °स्मिन् ग्रन्म°. — 14 Fr. °माद्योनि निषि° ohne ।. — **203**, 4. 5 Fr. °प्राप्तो कर्म° ohne ।. — **206**, 4 Fr. निसम° gegen Gr. §. 48, 2. — 5 Fr. °हमात्मा इत्यादि ohne Sandhi. — **207**, 11 Fr. und Calc. विश्वग्ग°; es ist das eine häufige Verwechslung (von mir in „Druckf. und Verbess." corrigirt); विश्व mit अञ्च् hätte entweder विश्वद्र्यञ्च् oder archaïstisch विश्वाच् werden müssen (Gr. S. 133). — **208**, 20 Fr. अस्य प्राम°, vergl. dessen Ausg. S. VII; ich nach Calc. — ebds. Fr. °रपाश्मृते: Druckf. — **209**, 10 Fr. °श्रयाद्वा समष्टिर्वृक्ष°, Calc. °समष्टि: वृक्ष°. — 12 Fr. u. Calc. °विकारित्वाद्°; ich nach Anal. von Z. 15 und nach Sank. Comm. S. 85, 9. — **210**, 4 Fr. वनं यथा ohne

Interpunction. — 14 Fr. ०त्तम पुत्र ohne Interpunction, ich nach Anal. der ff. Stellen. — 23 Fr. ०भावे इन्द्रि० ohne Sandhi. — ebds. Fr. (auch Calc.) ०भागवत० Druckf. der Calc. — 211, 5 Fr. कार्ण अहं भोक्ता इता० und Z. 6 ०रजस वात० ohne Sandhi. — 212, 6 vgl. Fr. S. VII u. zu dessen Änderung die Analogie Z. 4. — 11. 12 Fr. तथा कृता०; Calc. तथाहि कृता० vgl. zu S. 215, Z. 20. — 16 vgl. Fr. S. VIII und zu dessen Änderung die Analogie Z. 13; 17. — 213, 5 Fr. ०कल्पितः वेदान्ते ohne Sandhi. — 17 u. 18 Fr. ०गुणस्य उत्त० und च शुक्ल० ohne ।. — 214, 5 vgl. Fr. S. VIII und die Anal. Z. 2. — 12 Fr. तदाश्रये ऽस्मादि० Calc. तदाश्रयः प्रस्त० beides nicht construirbar; ich als Compositum nach Anal. von Z. 2. — 215, 11 ०प्रमा सादि० ohne Sandhi, weil सादि० bis सती, als Parenthese stehend, von प्रमा phonetisch getrennt ist; ich hätte aber doch eher ein Interpunctionszeichen setzen sollen; allein die indischen Interpunctionszeichen । und ॥ entsprechen nur ungefähr jene unserm Semicolon, dieses dem Punct; in solchen Fällen — und es giebt in der Prosa viele der Art — sollte man wohl noch ein kleineres Interpunctionszeichen in die indische Schrift einführen. — 12 Fr. प्रत्यक्ष० Calc. परं स० gegen Gr. und Sank. Comm. S. 114 zu तत्; vgl. auch Z. 14. — 20 Fr. तथा कृतं; Calc. तथाहि कृतं; vgl. zu S. 212, 11. — 216, 6 एतदात्म्यम् nach Fr. weil es die Leseart der Chandogya Up. (S. 442 Roer) ist; Calc. hat एतदात्म्यम्, welches Fr. nicht angemerkt hat. — 15 ich habe अवगम्ये die Leseart der Chandogya Up. (S. 384 Roer) aufgenommen; die der Calc. (auch bei Fr.) अवगतो ist ohne alle grammatische Anal. und wohl nur Corruption von jener.

S. 220—234: Viçvanâtha-Pantschânana's Bhâshâparitschheda nach Roer. — 220, vs. 1, c Roer gegen Metrum नमः कृष्णाय; die Umstellung war ein zu einfaches Heilmittel, als dass ich mich hätte scheuen dürfen, es anzuwenden; obgleich ich nicht verkenne, dass die Verskunst in diesem Werkchen überaus tief steht (vergl. z. B. vs. 5, 6, 10). — 5 R. ०वाक्यतया० gegen Gr. S. 22. — 221, 14 R. परिहीना० gegen Gr. S. 29, b. — ebendas. परिमाणपृथक्त्व, s. Gl. — 17 a R. कार्यं भवति संयन्तु समवायितत्वक (nur Druckf.) तन्तु gegen Metrum; dass ich Umsetzung und Auslassung von तु zugleich zur Heilung angewendet, ist vielleicht zu kühn. — 18, c habe ich nicht zu ändern gewagt, obgleich der 3te Fuss ०त्यमते gegen die Regeln der Aryâ in der ersten Cäsur eine prosodische Länge statt der Kürze hat und der Fuss ◡ – ◡ an dieser Stelle eigentlich nicht erlaubt ist (vergl. zu vs. 1). — 222, 32, a R. द्वौ ते भावाः० ohne Sandhi. — 223, 44 a R. अन्योन्यम् अर्थ० ohne Sandhi; und ebds. b भावाः० Druckf. — 53 d R. एकत्व परि० wohl nur Druckf., wie das Metrum zeigt. — 225, 57 hat nur einen Halb-

vers; eben so ist nach R. Übers. S. 54* ein Halbvers von 97 und 98 ausgelassen; die letzteren sind S. 97 und 98 des Textes in einer Note mitgetheilt; in Folge dieser Auslassungen fehlt ein Halbvers in diesem Werkchen. — 60, b R. भवत् wohl Druckfehler. — **221**, 81 b R. °वाग्यत° Druckf. — 90 a R. °वना शाड्व° getrennt. — **223**, 97. 98 s. zu 59. — 99, b R. स्यात् शुक्ल° ohne Sandhi. — **229**, 106 c परार्ध s. Gl. — **231**, 136 d R. चित् शङ्कु° ohne Sandhi. — 151 b ist V. L. °रयां तत्पकीर्त्तितम् deutlicher.

S. **235—242**: das 9te Capitel aus Mâgha's Çiçupâlavadha nach der Calc. Ausg. 1815. — **236**, vs. 20, c Calc. Text प्रससार°; ich nach Sch. — 23 Calc. Text °भिर्भिन्न°, ich nach Sch. — 24, d Calc. Text समवको°, ich nach Sch. — **238**, 33, a der Text der Sch. रुचिम् doch ohne entscheidende Glosse. — 35, d Text der Sch. दारु statt चारु ebenfalls ohne entscheidende Glosse.; aber schwerlich richtig. — **239**, 48, a b „der Kluge wendet sich, von dem Mächtigeren besiegt, zu einem andern Gebiet oder zu hartnäckiger Verfolgung desselben“ (diesem Satz gemäss) drang der Mond u. s. w.; anders Schütz. Die Sch. haben eine Lücke. — 52, a Calc. Text hat तट; ich nach Sch., bemerke jedoch, dass er keine entscheidende Glosse hat. — **241**, 71 Calc. Text नीरुरुहम् wo रु nur Druckf.; Sch. Text वारिरुहम् ohne entscheidende Glosse. — **242**, 84 a Calc. विलग्नं aber Sch. अंशुके विलग्नौ (so!) प्रियावलोकनाद्दिगलितबन्धे सति; das folg. scheint übrigens auch noch auf eine andre Variante zu deuten; die Stelle des AK., welche citirt wird, ist S. 338, 5 ed. Loiss., doch kann ich die Var. nicht mit Sicherheit bestimmen.

S. **245—286**: fünftes Buch von Kalhaṇa's Râjataranginî, nach Troyer's Ausg. — **245**, vs. 3, a Tr. आसतां, welches nicht haltbar, ich habe (in „Druckf. und Verb.“) आसातां corrigirt „sie sassen als Herrn u. s. w. = sie waren“ s. Gl. आस्. — 7, c Tr. संताप्येतं न चर° gegen Metrum; ed. Calc. संताप्य तेन च रसं नो°; aber auch in नानया, obgleich es nicht absolut unmöglich, liegt wohl sicherlich ein Fehler; sollte man आमया statt dessen vermuthen dürfen? — **246**, 9, Troyer supplirt gewissermaassen किम् und bezieht निःस्नेहान् auf भूपान्; diese Auffassung ist nicht unmöglich, aber etwas complicirt; sollte man nicht wagen dürfen zu schreiben निःस्नेहा नान्वगा°? निःस्नेहा bildet dann einen Parallelismus zu सुचिरं संस्तुतापि „obgleich noch so lange gepriesen, fasst sie doch zu keinem Liebe und folgt keinem u. s. w.“. — 11, c d Tr. °वहन् ग्रो° ohne Sandhi. — **247**, 28, a b Tr. श्रीमान् शूर° ohne Sandhi. — **248**, 39 c Tr. क्रमवत् तु wohl nur Druckf., s. dessen Note und Übers.; dass क्रमवत्तु = क्रमवर्त sein soll, zeigt die Vgl. von

III, 227; vielleicht ist mehr prakritartig क्रमवत्र zu schreiben. — **249**, 54 Tr. विद्न् श्रू⁰ ohne Sandhi, vgl. Gl. 1. विद्. — **250**, 60, b ⁰पुत्रस्येव scheint ⁰पुत्रस्य। एव। zu sein nach Gr. §. 86, Ausn. 7, vgl. oben zu S. 185, 6. — **251**, 71 a u. sonst Tr. दीन्नार⁰. — 72, b Tr. ज्ञन्तूं चीव⁰. — **252**, 86, क्रम habe ich = क्रमवर्त genommen, welches an der Vitastâ = heutigem Djelum liegt; vgl. Troyer I, p. 526. 527. — 96, Tr. ⁰निष्कूत⁰, welches gegen Gr.; doch würde ich es vielleicht ungeändert gelassen haben, da auch Wils. diese Form hat, wenn nicht das richtige S. 284, vs. 463 erschiene. — **254**, 107 a Tr. (und Calc.) ⁰निवहा नद्यो⁰ und in d ⁰बन्धं स्त⁰ gegen den Wortsinn und Construction; ich nach Conjectur. — 108, a Tr. (und Calc.) ⁰भापडानौ⁰ gegen Gr. und Construction; ich nach Conjectur. — d Tr. स्थलान्तरात् gegen Metrum; ich nach Calc. — **255**, 126, c T. वर्षे एको⁰ ohne Sandhi. — **256**, 129 für विन्नप⁰ ist, wie Tr. vermuthet, höchst wahrscheinlich वित्रप⁰ zu lesen, vgl. vs. 26. — **256**, 132 d Tr. ⁰मश्रिश्रयन् (von mir in „Druckf. und Verb." geändert) vgl. Gl. श्रि. — 137, d Tr. ⁰रान्निष्क्रमतो gegen Gr. §. 795, III, da es wohl nur Schreibfehler, habe ich es geändert. — **258**, 157 a Tr. तस्मिन् श्रा⁰ ohne Sandhi. — 158 c चातुर्विद्य: s. Gl. s. v. — 161, a पट्टव⁰ s. Gl. s. v. — **259**, 165, d Calc. ⁰रायासयु⁰ wohl besser, vergl. vs. 174. — 170 Tr. सपर्षद्; ich nach Conjectur. — 171, c, vgl. zu S. 153, vs. 12. — 173, a भारोहि: gegen Gr. §. 86, Ausn. 3; ich hätte भारौहि: corrigiren sollen. — c Calc. ग्रामीणां; bei Tr. nicht bemerkt; ging ebensogut als Tr. Lesung. — **260**, 176, c scheint mir jetzt kaum fraglich, dass गञ्जवर das pers. گنجور „Schatzmeister" ist; — ebds. प्राकच्च s. Gl. — 179, b Tr. प्रयापहा unerklärbar; von mir verändert. — **261**, 196, Tr. तमसूयिषुर⁰ ohne Augment; von mir verändert. — **264**, 221, in ⁰सप्ततो stände das Ordin. im Sinn eines Card., was ich nicht zu ändern wagte, weil sich analoges fast in allen Sprachen zeigt; die Änderung in ⁰ते wäre übrigens nicht zu gewaltsam. — **266**, 249, c Tr. und Calc. सामन्तात् त⁰; giebt keinen Sinn; von mir verändert. — **267**, 258 Tr. वर्षे एक⁰ ohne Sandhi. — 262, Tr. दिक्वमु⁰ wohl nur Druckf. da die Calc. Leseart दिक्कमु⁰ nicht unter den VV. aufgeführt ist; einen Versuch sie mit der Gr. in Harmonie zu bringen s. im Gl. s. v. सर्वतोदिक्क; der Gr. conform wäre सर्वतोदिश्राम् nach §. 680. — **268**, 278 c Tr. und Calc. ⁰संभूताद्बुद्बुदा ohne Sinn; ich nach Conjectur. — 281, d Tr. ⁰स्यार्थेषपा† gegen Sandhi, da das letztre Wort एषपा†. — **269**, 283 Tr. बुभुजे ऽयर्थका⁰ aber nach den Corrections S. 313 sollte ऽयर्थ्यक⁰ stehn; ob im Text oder in den Noten der Druckfehler liegt, kann ich nicht entscheiden; ich habe die Calc. Leseart. — 289 Tr. und Calc. वप्पट⁰; ich wie 281 ohne zu wissen, welche

Leseweise richtig. — 272, 321, s. Gl. सार्थक. — 325 कोशं nach Tr. in den Correct. S. 313. — 273, 339, c Tr. in den Corr. S. 313 विमानेन, im Text वि-मानेना; ich nach der Calc. — 274, 348 b Tr. पातमिर्निरिति०; Calc. पातमीमो०; beide falsch; ich nach Conj. — 275, 358 Tr. ०विश्राम् उ०० gegen Sandhi. — 276, 366 Tr. संलेकविश०ohne Sinn; ich nach Conj. — 278, 392 a Tr. ०भुक्ता, welches wohl vielleicht ginge „versprochen = bedroht"; doch ist meine Conj. sehr einfach. — 392, c Tr. प्रत्यपकोशिक्ष० Fehler; ich nach Calc. — 394, b kann ich aus तिल keinen Sinn erhalten; sollte नील zu schreiben sein „die schwarze Hälfte des Monats"? — 394, c Tr. साभिमानानन्वयु० daraus kann ich keinen passenden Sinn erhalten; die Veränderung welche ich mir erlaubt habe, entspricht der Tr. Übersetzung: les Damaras indignés ne suivaient pas les chefs de provinces. — 395, a Tr. ०कोटुम्ब०. — 279, 409 c d Tr. भावन् प्राया० ohne Sandhi. — 281, 422 b वमुनाकर् c. — 426, Tr. ०कपठक०; ich nach Calc. und den öfters vorkommenden analogen Stellen (S. 245, 2; 247, 20; 257, 146; 261, 196; 272, 321) wo stets ०पुटि०. — 433, a ०तृष्ण s. Gl. s. v. — 282, 436, b Tr. ०नोपता; der Sing. war aber nothwendig, daher ich änderte. — 284, 461, b Calc. Tr. तोसा-विकोरो०; in letztrem wohl nur aus der Calc. überkommenes Versehen.

S. 287—298 einige Hymnen aus dem ersten Mandala des Rig-Veda nach M. Müller's Ausg. - 287, vs. 6 व्याश्चि० Gr. §. 4, S. 13. — 288, 11 u. 12 स्वर्णैः u. s. w. Gr. §. 100. — 12, vgl. zu S. 287, vs. 6. — 14 s. zu 11. — 3 Gr. §. 100. — 289, 3 und 6 vgl. zu S. 288, vs. 11. — 5—7, s. Nir. XI, 22—25 und Roth Erläut. und zur Litt. der Wed. S. 81. — 290, 4, s. zu 288, 11. — 293, 6, vergl. Nir. IV, 16. — 1, (in sûkt. 4) vergl. Nir. XI, 13. — 294, 5, vgl. Nir. V, 4. — 1, vgl. Nir. XII, 7. — 4, s. zu S. 287, vs. 6. — ebds. भावन् s. Gl. वृ mit Präf. वि. — 7 und 295, 11, s. zu S. 288, 11. — 295, 13, vgl. Nir. XII, 6. — 15, s. zu S. 288, vs. 11. — 297, 19, vgl. zu S. 287, vs. 6. — 22, s. zu S. 288, vs. 11.

Metra,

welche in der Chrestomathie vorkommen, u. ihre Gesetze im Allgemeinen.

A. Vedische.

Die Inder bestimmen dieselben bloss nach der Sylbenzahl ihrer rhythmischen Glieder; nachdem die gewöhnlichen Sandhi-Gesetze auch, grösstentheils irrig, auf die Vedentexte ausgedehnt waren, musste der eigentliche metrische Charakter derselben fast ganz verdunkelt werden und eine bestimmte, musicalische Art des Vortrags derselben, welche sich in Indien fortgeerbt zu haben scheint, leider aber noch nicht in Noten bekannt gemacht ist, verhinderte, dass er wieder zum Bewusstsein kam. Um ihn sich zum Bewusstsein zu bringen, muss man im Wesentlichen folgende Punkte berücksichtigen (vergl. Sâma-V. Einleit. XLIX ff.); von diesen giebt es zwar einige Ausnahmen, aber sie sind so spärlich, dass man sie vielleicht für Criterien der Unursprünglichkeit, oder einer Übergangsperiode ansehn darf.

1. Am Ende eines Versgliedes (Pâda) findet kein Sandhi Statt, z. B. S. 288, vs. 14 ist राधसा उष: zu lesen; eben so z. B. S. 292, vs. 11 दिशा असिक्न°.

2. Die Liquidirung wort- oder compositionsglied-auslautender Vocale ist aufzuheben, z. B. S. 287, vs. 6 ist zu lesen वि अर्थिनः, वेति अोद्°, ebenso S. 294, 2 सुआयुजो; eine Ausnahme findet sich S. 288, vs. 2 अध्यस्था.

3. Ein hinter ए ओ ausgelassenes अ ist zu lesen, z. B. S. 288, 12 °पीतये अन्तरिक्षाद्, ebenso vs. 14 जुहूरे अवसे; ebds. vs. 3 दिवो अन्तेभ्यस्परि; 292, vs. 9 कर्तवे अहन्; ebds. v. 11 नुनुद्रे अवतं.

4. Von der Zusammenziehung auslautender अ आ mit anlautenden Vocalen zu Diphthongen, so wie ähnlicher Vocale, z. B. इ mit इ oder ई zu ihrer Länge, z. B. ई, giebt es nur mehrfach sporadische Ausnahmen (z. B. S. 287, 7 ist सुभगा उषा

zu lesen; S. 288, vs. 16 0तुरा उषो), welche theilweis auch in der überlieferten Textesconstitution anerkannt sind, z. B. S. 296, 1 ff. षु उतिं0[1]).

5. Die Liquidirung des zweiten Vokals in den Diphthongen, welche sehr offen gesprochen wurden (ओ z. B. noch fast wie आउ) lässt sich nach Analogie von 2 bezweifeln, doch bis jetzt nichts über diese Frage entscheiden. Ob S. 296, 10 statt आताविति0 zu lesen sei आताउ (vgl. Sâma-V. Einl. LIII) अति0, oder in diesem Vers die drei Sylben 0ल्ह आता, deren zwei letzte lang sind, die erste (eig. 0ल्हे) ursprünglich lang war, metrisch für vier gelten, wage ich noch nicht zu entscheiden; dagegen bemerke ich, dass Rig-Veda Maṇḍ. VII, 3, 6, 3 in Nir. XII, 43 उराबन्तरिक्षे zu lesen ist, als ob उरा (die ved. Form für उरौ Gr. S. 302, n. 3) gestanden hätte und dieses nach der gewöhnlichen Regel mit dem folgenden अ in अन्तरि0 zu einem आ (vgl. Rv. I, 108, 1) sich verbunden hätte.

6. Die Verdoppelung von auslautendem न् hinter kurzem Vokal vor Vokal ist S. 297, 17, b und wohl auch 296, 1, b; 2, c nicht zu lesen, nur अत्मन् आ (vgl. den Reim in a मत्मना) und यामनिष्टये, कर्मनिष्टये[2]).

---

1) die Texte schreiben niemals die phonetische Verbindung von auslautendem अ आ mit anlautendem ऋ; sie ist aber ausser wo आ zu आँ wird zu lesen, z. B. S. 293,1 (vgl. Rig-V. I, 15, 1; 2; 3; 4; 23, 24; 51, 5; 110, 1; 111, 2 u. s. w. Roth zur Litt. u. s. w. d. Veda S. 77).

2) Da diese vedische Abweichung von den Sanhitâ-Regeln des gewöhnlichen Sanskrit, so viel ich mich erinnere, noch nicht bemerkt ist, so erlaube ich mir eine Bemerkung darüber. Damit die Unterlassung dieser Verdoppelung von न् nicht auffalle, mache ich darauf aufmerksam, dass in der uns überlieferten Textesconstitution gegen dieselbe Regel bisweilen ङ् nicht doppelt geschrieben wird (s. Bspiele in Sâma-V. Einl. XXXIV). Liest man mit mir S. 167, 17, b इ।ठो अत्मना। wofür auch der Reim in a मत्मना spricht, so erhält man eine iambische Dipodie in der Form des Epitrit als Schlussrhythmus. Die iambische Dipodie ist aber in allen vedischen Versgliedern (Pâda), welche aus 8 oder 12 Sylben bestehn, so überaus vorwaltend, dass unter 3109 derartigen Gliedern (in den Metren Gâyatrî, Anushṭubh, Ushṇih, Bṛihatî und Satobṛihatî, Pankti und Jagatî), welche ich im 1sten Ashṭaka des Rig-Veda gezählt habe (wobei ich gern zugebe, dass ich mich beim Zählen einmal geirrt haben kann, was aber unerheblich sein wird), — abgesehen vom Epitrit, von welchem sogleich, — nur überhaupt 178 nicht iambisch schliessen. Lassen wir an unsrer und der ganz analogen Stelle (Rv. I, 37, 13, b 0षो अत्वन्ना) die Verdoppelung bestehn, so entsteht als Schlussrythmus – – – ⏑̄, welcher unter allen 3109 Gliedern nur noch 7 mal vorkommt, also wohl so verdächtig ist, dass man berechtigt ist, ihn, wo es mit so leichter Mühe, wie hier, geschehn kann, wegzuschaffen.

Sind wir aber berechtigt, die Verdoppelung des न् an diesen beiden Stellen wegzuschaffen, so ist kein Grund vorhanden, sie an andern zu erhalten, wo insbesondre me-

7. Sind statt der Wortgestalten, welche der überlieferte Text darbietet, mehrfach archaïstischere zu lesen; so a) in Casus von Nominibus auf ĭ ŭ, nicht

trische Momente ihre Wegschaffung anrathen und so habe ich denn auch in S. 196, 1, b und 2, c in या। मन्निष्टये । und का। मन्निष्टये । ihre Wegschaffung angerathen, so dass wir dann als Schlussrhythmus statt eines Epitrits einen reinen Diiambus erhalten. Ganz analog wären Rv. I, 55, 7; 80, 1; 2; 11 zu behandeln. Die Gründe, wesswegen ich auch den Epitrit als Schlussrythmus scheuen zu müssen glaube, sind folgende. Erstens aus dem vedischen achtsylbigen Glied ist der epische Slokas, aus dem 12sylbigen durch Vermittlung des längeren epischen Verses der gewöhnliche Indravança und Vançastha entstanden; in diesen drei Versen ist aber der Hauptschlussrhythmus (im Slokas im 2ten und 4ten Glied) nur reiner Diiambus. Ferner: in den Veden finden wir Wortveränderungen, welche augenscheinlich nur dem Bestreben den Epitrit zu vermeiden und mit einem reinen Diiambus zu schliessen verdankt werden. So Rig-Veda I, 17, 3; 7; 8; 9 इन्द्रावरुणा statt °रुणा; ebenso I, 15, 6 मित्रावरुणा statt °रुणा (das dazu gehörige धृतव्रत statt °ता scheint mir nur eben dieser Zugehörigkeit wegen verkürzt); ferner Rv. I, 8, 5 प्रथिना für प्रथिम्ना, und ganz ebenso महिना statt महिम्ना Sâma-V. II, 8, 2, 2, 2 u. 9, 1, 3. Auch Sâma-V. II, 2, 2, 11, 2 steht महिना des Metrums wegen, so wie sich überhaupt alle vedischen Dehnungen und viele andre Abweichungen vom gewöhnlichen Sanskrit aus dem Metrum erklären, wovon ich an einem andern Ort genauer handeln werde (z. B. Rig-V. I, 2, 1, c श्रुधी (um als Schluss ◡ – ◡ ⏓ statt ◡ ◡ ◡ – zu haben); ebenso 3, 5, b सुताव्रत: (◡ ◡̄ ◡ ⏓), 5, 10, c यवया; 7, 6, b अपावृधि; 9, 2, b सुतता u. s. w.). Drittens: die bei weitem grösste Anzahl der Epitrite entsteht wie in den beiden zu Anfang dieser Anmerkung vorkommenden Stellen (S. 197, 17 und Rv. I, 37, 13) dadurch, dass sie mit einem श्रो oder ए vor Wort- oder Compositionsglied anlautendem श्र beginnen. Existirten diese Fälle nicht und schliessen wir die erwähnten aus, wo die erste Sylbe durch die von uns für diese Stellen bestrittene Verdoppelung von न् lang ist, so bleiben unter den erwähnten 3109 Schlüssen nur 26 Epitrite und auch von diesen lassen sich noch mehrere, durch Anwendung vedischer Analogieen auf sie, wegräumen (z. B. अस्म। भ्यं धूनुहि । Rv. I, 10, 8, d; अस्मभ्यं पिशतु I, 81, 6, c; मह्यं रन्धयन् I, 50, 13, c durch Vergleichung des häufigen तुभ्य für तुभ्यम्). Mit jenen °श्रो श्र° oder °ए श्र° ist es aber in der That eine eigne Sache. Dass श्रो ए vor श्र im gewöhnlichen Sskrit ganz anders behandelt wird, als vor den übrigen Vokalen, erklärt sich dadurch, dass श्र stets eingebüsst wird (der einzige Fall mit गो, hinter welchem die Auslassung des श्र arbiträr, kann dagegen nicht urgirt werden, schon desshalb nicht, weil dieses श्रो seinem Ursprung nach ein ganz andres ist als die unendliche Mehrzahl der hier in Betracht kommenden Fälle, wo श्रो aus श्रस् entstanden ist). Wo aber wie in den Veden श्र, wenn auch nicht geschrieben, doch fast immer zu sprechen ist (freilich auch bisweilen nicht zu sprechen, wo es geschrieben, wie Rig-V. I, 53, 2 प्रदिवोऽका° und wohl auch 70, 2 विश्वोऽमृत:), sieht man keinen Grund warum ए श्रो davor nicht nach der allgemeinen Analogie behandelt also zu श्र wird, wodurch an die Stelle der Epitrite Diiamben treten.

die Liquida dieser Vokale, welche der Text zeigt, sondern entweder der Vokal selbst, oder, was wahrscheinlicher, dessen Auflösung in bezüglich इय् उव् (vgl. Sâma-Veda Einl. LIV), z. B. नप्त्य: aus नप्ती + अस् ist S. 289, 9 नप्तिय: zu lesen; गभस्त्यो: aus गभस्ति + ओस् S. 290, 10 गभस्तियो:; ebenso S. 290, 11 आपयियो; S. 296, 10 अपर्वियं; S. 287, 3 असिया:; S. 297, 19 सुदेवियम् (s. jedoch Gl. सुदेवी); eben so अस्वम् aus असू + अम् S. 296, 3 असुवम्. — b) in mehreren Bildungen durch hinzutretendes य ist dieses इअ, welches nach Analogie der verwandten Sprachen und aus Gründen, welche das Sanskrit selbst darbietet (insbesondre vielfach die Accentuation durch den Nachton, vgl. Gr. §. 4 und die Einbusse eines Vokals vor diesen Suffixen) für die archaïstischere Form zu nehmen ist, oder इय zu sprechen; so insbesondre das sekundäre und zwar durchgängig, wo es mit Nachton accentuirt ist (Sâma-V. LV), z. B. उक्थिय 288, 12; 291, 14; मनुषिय 295, 11 und vielfach auch sonst, z. B. अश्विय S. 296, 10; ओमियं 296, 7; 297, 20; द्विविय 290, 3; 5; 296, 3; दैविय 295, 12; मर्तिय 292, 17; सुग्मिय 288, 13; सुवीरिय 288, 3; 289, 1; सूरिय 289, 1; 7; 8; 10; 11 (dagegen सूर्य 295, 12; 297, 13); हस्तिय 290, 1; ferner das des Ptcp. Fut. Pass., z. B. कारिय 293, 4; गुहिय 292, 8; चर्कृतिय 291, 14; पृच्छिय 291, 13; वाहिय 297, 22 (dagegen अप्रबुध्य 294, 7 u. 8, daher mir zweifelhaft wird, ob man in बुध्य ein anomales ved. Ptcp. Fut. Pass. erkennen darf). Da dieses य unzweifelhaft aus dem Pronomen relativum entstanden ist und ebendaher das Pronomen त्यद्, so wird es uns nicht überraschen, dass S. 294, 5 auch तियद् zu lesen; davon stammt aber wahrscheinlich das Suffix त्य, welches wir S. 298, 24 analog अपूतिय zu sprechen finden. Analog das य der 4ten Conj. Cl. in शियन्ति 291, 5. — Endlich findet sich die Endung des Dat.-Abl. Plur. भ्यस्, der Entstehung aus भि analog, भियस् zu sprechen 290, 1; 292, 8; 296, 5; 297, 21 (vgl. Sâma-V. Einl. LV, wo हरिभियाम् für हरिभ्याम् aus Rig-V. II, 6, 6, 1 im Gl. zu Sâma-V. 83 übersehn). — c) das Suff. वत् ist S. 294, 7 उवत् in भासुवत् zu sprechen; त्वम् ist seiner Entstehung (aus तु + अम् = तु + इस् = तु + अम्) gemäss vorwaltend तुवम् zu sprechen, z. B. S. 288, 2; eben so dessen vd. Loc. तुवे, z. B. 288, 10; स्वर् stets सुवर्, z. B. 289, 5. Die Endung der 2ten Sing. स्व ist S. 288, 11 सुव zu lesen; die des Plur. ध्वम् S. 290, 7; 291, 4; 293, 2 धुवम् (dagegen ध्वम् 291, 6 und wohl auch 291, 5). — d) das in den schwächsten Casus der Themen auf अन् ausgestossene अ ist bisweilen als nicht ausgestossen zu betrachten, z. B. धामन: S. 293, 6; eben so in Ableitungen von Themen auf ऋ bisweilen der in diesem Vokal mit र् verbundene indiffirenziirte Vokal, welcher sich regelrecht in der gewöhnlichen Sprache unter bestimmten Bedingungen als अ geltend macht,

daher wir ihn auch in diesen Fällen so sprechen mögen, z. B. नेतरी (für नेत्री) S. 294, 7 (vgl. Rv. I, 113, 4); doch ist auch in anders entstandenen Conson.-Gruppen mit hinterem र् bisweilen ein Vokal vor letzterem zu lesen (vgl. Sâma-V. Einl. LII) z. B. S. 293, 2 चितर: statt चित्र:.

8. Lange Vokale sind mehrfach ihrer ursprünglichen Entstehung gemäss offen als zwei kurze zu lesen, so insbesondre in der Pluralendung Genit. auf नाम्, z. B. S. 287, 2; 3; 292, 2 (vgl. Sâma-V. a. a. O.); ferner in नू 291, 15; in नाकं 291, 7; रोदसी 290, 9.

Wenn man diese Punkte beim Lesen der in dieser Chrestomathie vorkommenden vedischen Verse nicht unberücksichtigt lässt, so erhält man mannigfaltig und doch regelmässig gebaute Rhythmen, welche überaus schön ins Ohr fallen. Sie genauer zu behandeln, ehe sämmtliche Veden in verlässigen Ausgaben vorliegen, würde voreilig sein, daher ich mich beschränke hier die in der Chrestomathie vorkommenden Vedenmetra nur im Allgemeinsten zu charakterisiren:

1. Gâyatrî besteht aus 3 durch Cäsur getrennten Gliedern, jedes von 8 Sylben; die beiden ersten sind begrifflich enger und den spätern Sanskrit-Gesetzen gemäss durch Sandhi verbunden (vgl. aber S. 317, 1); das dritte ist ganz abgetrennt; das Metrum besteht demnach aus einer Strophe von ungleichen Theilen. Die 4 letzten Sylben der 3 Glieder bilden vorwaltend eine iambische Dipodie ⏑ – ⏑ ⏓, in der Form – – ⏑ – S. 289, 7, b; in der Chrestomathie stets mit Ausnahme von 292, 1, b; 8, b und 9, a, in welcher statt ihrer ein Proceleusmaticus ⏑ ⏑ ⏑ ⏑ erscheint.

In diesem Metrum ist gedichtet S. 289, 1—9; 292 (Sûkta 2).

2. Ushnih besteht aus 3 Gliedern, deren beide ersten je 8 Sylben enthalten, das dritte 12; die beiden ersten sind enger verbunden (grade wie 1 u. 2 der Gâyatrî); das dritte ist ganz abgetrennt. Das Metrum besteht also aus einer Strophe von zwei ungleichen Theilen. Der Schluss der Glieder wird vorwaltend wieder durch eine iambische Dipodie ⏑ – ⏑ ⏓ gebildet und so durchweg in der Chrestomathie.

Dies Metrum erscheint S. 295, vs. 13—18.

3. Anushṭubh besteht aus 4 Gliedern, jedes von 8 Sylben, von denen das erste und zweite einerseits, so wie das dritte und vierte andrerseits unter sich (grade wie 1 und 2 der Gâyatrî) enger verbunden sind, das dritte vom zweiten aber vollständig getrennt ist. Das Metrum besteht also aus einer Strophe

von zwei gleichen Theilen. Auch hier ist wie in der Gâyatrî der Schluss der Glieder vorwaltend eine iambische Dipodie ◡ – ◡ ⏓; S. 289, vs. 10, c u. 13, c in der Form – – ◡ ⏑̄; in der Chrestomathie bilden nur Ausnahmen S. 289, vs. 11, a mit Paeon I – ◡ ◡ ◡; S. 289, v. 12, a mit Paeon III ◡ ◡ – ◡; und vs. 13, a mit Antispast ◡ – – ◡̄ (im Schluss nur prosodische Länge statt metrischer Kürze).

In diesem Metrum ist gedichtet S. 288 (Sûkt. 6) und S. 289, vs. 10—13.

4. **Prastârapankti** besteht aus 4 Gliedern, deren beide ersten je 11 Sylben enthalten (Sch. Rv. I, S. 708 nimmt 12 an u. so viele hat S. 293, 1, b) während die beiden letzten je 8; S. 293, 1 hat aber d 9. Das erste u. zweite einerseits, so wie das dritte und vierte andrerseits sind enger verbunden, dagegen das dritte vom zweiten ganz getrennt, wie in Anushṭubh (3). Es ist also eine Strophe mit gleichen Theilen aber ungleichen Gliedern. Den Schlussrhythmus bildet in den 11sylbigen Gliedern (auch in dem 12sylbigen), so wie in dem 9sylbigen ein Bacchius ◡ – –, in den 8sylbigen (S. 294, 6) eine iambische Dipodie ◡ – ◡ ⏓; aber S. 293, 1, c – ◡ ◡ – und d ◡ – –.

Das Metrum erscheint S. 293, 1 (Sûkta 4) und 294, 6.

5. **Virâḍrûpâ** besteht aus 4 Gliedern, deren drei erste 11 Sylben enthalten; das vierte soll nach dem Sch. (Rig-V. I, p. 708) achtsylbig sein; man müsste alsdann S. 294, 5 वाग्गृह्न् viersylbig lesen; der rhythmische Schluss der drei übrigen Glieder ist aber, wie in 11sylbigen Gliedern fast ohne Ausnahme, Bacchius ◡ – – (in S. 294, 5, c mit prosodischer Länge statt der metrischen Kürze ◡̄ – –); diesen möchte ich daher auch lieber im vierten Glied anerkennen, so dass es nur 7sylbig wäre. Das erste und zweite Glied einerseits, so wie das dritte und vierte andrerseits gehören wieder enger zusammen; während das dritte und zweite vollständig von einander getrennt sind wie in 4; das Metrum besteht also aus einer gleichtheiligen Strophe, in welcher jedoch nur der erste Theil gleichgliedrig ist.

Das Metrum erscheint S. 294, 5.

6. **Trishṭubh** besteht aus 4 Gliedern, jedes von 11 Sylben; das erste und zweite einerseits, so wie das dritte und vierte andrerseits sind enger verbunden, das zweite und dritte ganz getrennt (wie 5). Das Metrum bildet also eine gleichtheilige Strophe. Den Schluss jedes Gliedes bildet Bacchius, bisweilen mit prosodischer Länge für die beginnende Kürze (S. 293, 3, d; 4, c; 294,

6, d), natürlich auch mit prosodischer Kürze für die schliessende Länge. Für den rhythmischen Charakter dieses Metrum ist die Bemerkung dienlich, dass es sich im spätern Sskrit zu der Mischung von Indravajra und Upendravajra verfeinert hat (s. diese bei den 44sylbigen Versen S. 327).

Dies Metrum erscheint S. 291, 15; 5 (in Sûkt. 1); 292, 12; 293 (Sûkt. 4 2—4; 294 (Sûkt. 8) 5—12; 298, 24; 25.

7. Jagatî besteht aus 4 Gliedern von je 12 Sylben; verbunden und getrennt wie 6; also ebenfalls eine gleichtheilige Strophe. Jedes Glied schliesst in der Chrestomathie mit einer iambischen Dipodie ◡ – ◡ ⏓; dafür – – ◡ – S. 291, 3, a; 6, d; 293, 1, c; 2, c; 296, 1, b; 2, c (s. oben S. 319); 297, 11, b; 17, b. (?s. a. a. O.); 18, b. Nur S. 291, 3, c hat statt deren Proceleusmaticus ◡ ◡ ◡ ◡ (vergl. 1) und 293, 5, d, sowie 297, 11, a Paeon IV ◡ ◡ ◡ –. Für den rhythmischen Charakter dieses Metrum ist die Bemerkung dienlich, dass es sich im spätren Sskrit zu der Mischung von Vançastha und Indravança verfeinert hat (s. diese bei den 48sylbigen Versen S. 328).

Dies Metrum erscheint S. 290 ff. (Sûkta 7) 1—14; 291 ff (Sûkt. 1) 1—4 und 6—11; 293 (Sûkt. 3) 1—6; 294, 1—4; S. 296 ff. 1—23.

8. Prâgâtha besteht aus 2 Strophen, deren jede in 4 Glieder zerfällt; die erste, Bṛhatî genannt, hat zuerst zwei Glieder von je 8 Sylben, dann eins von 12, dann wieder eins von 8; die zweite Strophe, Satobṛhatî genannt, zerfällt in zwei gleiche Theile, deren jeder ein Glied von 12 und eins von 8 Sylben enthält. Das erste und zweite Glied einerseits, sowie das dritte und vierte andrerseits in jeder Strophe sind enger verbunden, das dritte von dem zweiten getrennt, wie in 7. Man kann dies Metrum für eine viertheilige Strophe nehmen, bestehend aus einem kurzen Vorgesang und drei gleichgliedrigen Theilen. Den Schluss der Glieder bildet auch hier vorwaltend die iambische Dipodie ◡ – ◡ ⏓, in der Form – – ◡ – S. 287, 3, a; 288, 9, c; 13, a; in der Chrestomathie bilden Ausnahmen S. 287, 1, a; 2, a; 4, d (wo ◡ ◡ ◡ ⏓); 287, 4, c (wo – ◡ ◡ –), S. 288, 15, c (wo ◡ – – ◡) und S. 287, 4, d (wo wohl ◡ ◡ ◡ ◡).

Dies Metrum erscheint S. 287 ff. vs. 1—16.

B. Metra des gewöhnlichen Sanskrit.

I. Metra, von denen die Zahl der Sylben bestimmt ist, die Quantität aber nur theilweis.

1. Epischer Sloka.

Er ist aus dem vedischen Anushtubh (S. 321, nr. 3) entstanden; besteht wie dieser aus 2 Theilen von 16 Sylben, deren jeder in 2 Glieder von 8 zerfällt; aber während die Veden beide Glieder gewöhnlich gleichmässig mit einer iambischen Dipodie abschliessen, ist hier dieser Schluss (◡ – ◡ ⏓) auf das hintere Glied (b u. d) beschränkt, während der des vordren (a u. c) vorwaltend durch einen wesentlich entgegengesetzten Rhythmus gebildet wird, und zwar insbesondre entweder durch einen antispastischen ⏒ – – ⏒ oder choriambischen ⏓ ◡ ◡ ⏓, seltner einen trochäischen – ◡ – ⏒. Auch bezüglich der vorderen vier Sylben jedes Gliedes schreiben die indischen Metriker einige Beschränkungen vor, die grösstentheils durch die Beobachtung bestätigt werden. Bisweilen, jedoch selten erscheinen im vordren Glied statt der ersten 4 Sylben 5 (in der Chrestom. S. 12, 29, c; 13, 6, c; 19, 9, c; 27, 1, a; 28, 22, c; 31, 17, c; 40, 14, a; 42, 17, a (– – ◡ – – das zweite Beispiel dieser Form); 53, 24, a). Für den Anfänger möchte es noch immer am dienlichsten sein ein Schema aufzustellen, in welchem die vier Anfangssylben jedes Gliedes in ihrer Quantität unbestimmt gelassen und nur die Füsse angegeben werden, welche die Grammatiker ausschliessen; die hinteren vier Sylben dagegen sind nach ihrer Quantität bezeichnet und im vordren Glied habe ich die, wie mir scheint, rhythmisch identischen durch Klammern zusammengefasst; also:

„ „ „ „	◡ – – ◡ }	„ „ „ „	◡ – ◡ ⏓.
ausser	◡ – – – }	ausser	
◡ ◡ ◡ ◡	– – – – }	– – ◡ –	
◡ ◡ ◡ –[1])	– – – ◡ }	◡ ◡ ◡ ◡	
– ◡ ◡ ◡	◡ ◡ ◡ – }	◡ ◡ ◡ –	
– ◡ ◡ –	◡ ◡ ◡ ◡ }	– ◡ ◡ ◡	
	– ◡ ◡ – }	– ◡ ◡ –	
	– ◡ ◡ ◡ }	◡ – ◡ –	
	– ◡ – ◡ }		
	– ◡ – – }		
	◡ ◡ – –		

In den alten epischen Gedichten schliesst jedes Glied vorwaltend mit einem vollen Wort, sehr selten mit einem Compositionsglied; in den späteren Gedichten ist das letztre dagegen sehr oft der Fall, ja es findet sich sogar ein und

1) Dieser Fuss erscheint S. 94, 10; es ist aber wohl sicher प्रतारुपा° zu verbessern s. Gl.

und das andre Beispiel, dass das Glied mitten in einem Worte endet (so Bhâshâpar. S. 220, 5 und 221, 11); gliedaus- und anlautende Vokale gehn phonetische Verbindungen ein, z. B. S. 27, 6; 151, 1; 220, 6; 224, 48; 225, 61; 227, 88.

Zu genauerer Kenntniss dieses Metrum verweise ich auf Gildemeister (Zeitsch. f. Kunde des Morgenlandes V, 260; vgl. Böhtlingk Chrest. S. 443 ff. u. Bollensen Vikramorv. 601 ff.). In diesem Metrum sind alle Verse der Chrestomathie, für welche im folgenden nicht ein andres Metrum angegeben ist.

2. Epische Trishtubh, bisweilen mit Jagatî gemischt (vgl. S. 322 ff. nr. 6. 7).

Dieselbe besteht aus 4 Gliedern, welche zu zwei Theilen verbunden sind. Die Glieder bestehen gewöhnlich aus 11 Sylben, deren drei letzte ein Bacchius ⏑ – ⏓; bisweilen ist eins 12sylbig und schliesst dann ⏑ – ⏑ – (so S. 34, vs. 8, d; 37, 30, a und c), oder – ⏑ – ⏓ (so S. 34, vs. 7, a; 9, b und d; 14, a; 15, d; S. 61, 47, b). Viele derselben enthalten schon ganz regelrechte Indravajra's oder Upendravajra's (s. 44sylbige Verse), Indravança's oder Vançastha's (s. 48sylbige Verse), so dass sie gewissermaassen den Übergang von der vedischen Trishtubh und Jagatî zu den genannten Versen des spätern Sanskrit bilden; daher ich auch die ganz deren Gesetzen conformen zu ihnen gesetzt. Bezüglich des Schlusses der Glieder gilt dasselbe, wie beim epischen Sloka.

Dies Metrum erscheint S. 33 ff. vs. 5—16; 35, vs. 12; 36, 18; 37, 30; 31; 41, 8; 42, 9; 52, 10; 55, 6; 7; 60, 27; 28; 61, 47.

Da die indische Metrik eine Mischung von 11- und 12sylbigen regelrechten Gliedern nicht anerkennt, so erwähne ich hier auch S. 86, 56; 57 in denen a b c regelrechte Vançastha (s. 48sylbige) sind und d ein Upendravajra (s. 44sylbige); ferner S. 203, Z. 21. 22 wo a Upendravajra, b Indravança (s. 48sylb.), c u. d Vançastha; auch S. 217, Z. 5. 6 wo a b c Vançastha, d Upendravajra; endlich (im Bhâshâpariccheda) S. 224, 53, wo a Vançastha, b u. d Indrav., c Upendrav.

II. Metra, in welchen im Allgemeinen nur die Anzahl der metrischen Momente bestimmt ist[1]).

Von den hieher gehörigen Formen kommen in der Chrestomathie vor:

1. Vaitalîya κατ᾽ ἐξοχήν.

Dieses zerfällt, wie die meisten bisher kennen gelernten, in zwei Theile

1) ein metrisches Moment wird prosodisch durch eine kurze Sylbe repräsentirt, zwei metrische Momente durch zwei kurze oder eine lange.

von je zwei Gliedern. Diese vier Glieder stimmen darin überein, dass sie - ◡ - ◡ ⏓ schliessen, unterscheiden sich aber dadurch, dass in dem ersten und dritten Glied nur 6 metrische Momente in der Gestalt ◡ ◡ - ◡ ◡, in dem 2ten und 4ten aber 8 in der Gestalt ◡ ◡ - - ◡ ◡ jenem Schluss vorhergehn. Das Schema ist also:

◡ ◡ - ◡ ◡ - ◡ - ◡ ⏓ ‖ ◡ ◡ - - ◡ ◡ - ◡ - ◡ ⏓

Der Schluss der Glieder fällt auf ein Wortende oder Ende eines Compositionsgliedes; dies gilt auch für alle ff. Metra.

Dies Metrum erscheint S. 104, vs. 202. 203; S. 221, 19.

2. Aupacchandasika

von dem eben besprochenen nur dadurch unterschieden, dass der Schluss der Glieder eine Länge mehr hat, also:

◡ ◡ - ◡ ◡ - ◡ - ◡ - ⏓ ‖ ◡ ◡ - - ◡ ◡ - ◡ - ◡ - ⏓; vgl. 1.

Dies Metrum erscheint S. 171, 17; 176, 95; 242, 83; 85.

3. Pushpitâgrâ

von dem eben besprochenen nur dadurch verschieden, dass die vier ersten metrische Momente aller Glieder unzusammengezogen bleiben, also Schema

◡ ◡ ◡ ◡ ◡ ◡ - ◡ - ◡ - ⏓ ‖ ◡ ◡ ◡ ◡ - ◡ ◡ - ◡ - ◡ - ⏓; vgl. 1.

Dieses Metrum erscheint S. 88, vs. 28; 173, 32; 38; 174, 40; 44.

III. Metra, welche nach Füssen (d. i. grösstentheils nach Abtheilungen, deren jede vier metrische Momente (s. S. 326, n.) enthält) bestimmt werden.

Von den hierher gehörigen Metren erscheinen in der Chrestomathie:

1. Âryâ od. Gâthâ in der Form Pathyâ; auch dieses Metrum zerfällt in 2 Theile von je 2 Gliedern; die beiden vorderen Glieder (a c) enthalten 3 Füsse; die beiden hinteren (b d) 4 und ½ Fuss, jeder Theil also 7½ Fuss; im vierten Glied besteht der dritte Fuss (der sechste des zweiten Theils) nur aus einer Kürze, in allen übrigen Füssen können sich die vier metrischen Momente zu - -, - ◡ ◡, ◡ ◡ - zusammenziehn; im zweiten u. vierten Fuss auch zu ◡ - ◡; im sechsten des ersten Theils kann nur dieser Fuss oder ◡ ◡ ◡ ◡ eintreten; im achten nur Zusammenziehung -, wofür aber als in der Pause auch ◡ stehen kann. Das Schema ist demnach:

erster Theil

1	2	3	4	5	6	7	8
⏑ ⏑ ⏑ ⏑	⏑ ⏑ ⏑ ⏑	⏑ ⏑ ⏑ ⏑	⏑ ⏑ ⏑ ⏑	⏑ ⏑ ⏑ ⏑	⏑ ⏑ ⏑ ⏑	⏑ ⏑ ⏑ ⏑	⏓
– ⏑ ⏑	– ⏑ ⏑	– ⏑ ⏑	– ⏑ ⏑	– ⏑ ⏑	⏑ – ⏑	– ⏑ ⏑	
⏑ ⏑ –	⏑ ⏑ –	⏑ ⏑ –	⏑ ⏑ –	⏑ ⏑ –		⏑ ⏑ –	
– –	– –	– –	– ⏑ ⏑	– –		– –	
	⏑ – ⏑		⏑ – ⏑				

zweiter Theil

ganz ebenso, nur dass der sechste Fuss nur aus | ⏑ | besteht. Vgl. II, 1.

Dieses Metrum erscheint S. 101, vs. 189 (aber mit 2 Fehlern, nämlich im ersten Theile ⏑ – ⏑ im fünften Fuss und im sechsten ⏑ ⏑ ⏑; letztrer Fehler liess sich leicht corrigiren und ist in den Druckf. u. Verbess. [illegible]chehn); ferner S. 101, 190; 191; 192; S. 102, 195; S. 103, 196; 197; S. [illegible]5, 212; S. 112, 232; S. 128, 381; S. 131; 445; 446; S. 151, vs. 3; 156, 30; 31; 157, 35; 160, 51; 166, 84 (wo das erste Glied am Schluss ⏑ ⏑ ⏑ –); S. 199, Z. 15 und 16; S. 248, 36.

2) Udgîti od. Vigâthâ. Ganz das vor. Metrum, nur mit Umstellung, so dass der kürzere Theil vorausgeht und der längere folgt, vgl. II, 1.

Dieses Metrum erscheint S. 221, 18 (wo aber im dritten Glied der dritte Fuss gegen die Regel ⏑ – –) und 222, 22.

3. Gîti od. Udgâthâ von den beiden vorigen nur dadurch verschieden, dass der zweite Theil dem ersten gleich ist, die Differenz bezüglich des sechsten Fusses also nicht besteht.

Dieses Metrum erscheint S. 220, 1; 221, 16; 17.

IV. Metra, in denen die Zahl der Sylben und die Quantität jeder einzelnen bestimmt ist.

Vorbemerk. Von den folgenden Metren zerfällt jedes in 4 gleiche Glieder, deren Schluss wie in II, 1.

1. Metra von 44 Sylben, 11 in jedem Glied, Trishṭubh genannt.

1. Indravajrâ, jedes Glied – – ⏑ – – ⏑ ⏑ – ⏑ – ⏓, vgl. vd. Trishṭubh S. 322; erscheint S. 76, 43; 147, 10.

2. Upendravajrâ, jedes Glied ⏑ – ⏑ – – ⏑ ⏑ – ⏑ – ⏓, vgl. vd. Trishṭubh S. 322; erscheint S. 146, 4.

3. Upajâti, Mischung der beiden vor., also ⏓ – ⏑ – – ⏑ ⏑ – ⏑ – ⏓, vgl. ved. Trishṭubh S. 322. Die indischen Metriker haben für verschiedene durch

diese Mischung entstehende Combinationen verschiedene Namen, welche wir hier unberücksichtigt lassen, wie wir auch die verschiednen Mischungen nicht sondern.

Dieses Metrum erscheint S. 60, 35; 36; 65, 17; 18; 70, 57; 73, 28; 86, 59; 60; 61; 62; 88, 27; 104, 198; 201; 110, 226; 227; 122, 322; 324; 126, 365; 133, 453; 146, 2; 3; 5; 6; 7; 8; 9; 147, 11; 12; 13; 14; 15; 16; 152, 7; 157, 33; 160, 50; 162, 63; 164, 72; 75; 168, 95; 277, 38.

4. Çâlinî, jedes Glied mit einer Cäsur (‖), für welche dasselbe wie in II, 1 für den Schluss der Glieder gilt, nach der vierten Sylbe. Schema - - - - ‖ - ◡ - - ◡ - ⏓; erscheint S. 158, 40; 173, 36.

5. Rathoddhatâ, jedes Glied - ◡ - ◡ ◡ ◡ - ◡ - ◡ ⏓; erscheint S. 172, 22.

2. Metra von 48 Sylben, 12 in jedem Glied, Jagatî.

1. Vançastha, jedes Glied - - ◡ - - ◡ ◡ - ◡ - ◡ -, vgl. ved. Jagatî S. 323; erscheint S. 76, 44; 81, 52; 53; 86, 58; 146, 1; 162, 62; 173, 35; 218, Z. 23; 24; 242, vs. 86.

2. Drutavilambita, jedes Glied ◡ ◡ ◡ - ◡ ◡ - ◡ ◡ - ◡ ⏓; erscheint S. 158, 42; 160, 53; 167, 87, 88; 170 ff. 1—16; 171, 19; 174, 45; 175, 47; 48.

3. Jaloddhatagati, jedes Glied mit einer Cäsur (vergl. 1, 4) nach der sechsten Sylbe. Schema ◡ - ◡ ◡ ◡ - ‖ ◡ - ◡ ◡ ◡ -; erscheint S. 172, 27.

4. Prabhâ od. Mandâkinî u. s. w.; jedes Glied hat Cäsur (vgl. 1, 4) nach der siebenten Sylbe; Schema ◡ ◡ ◡ ◡ ◡ ◡ - ‖ ◡ - - ◡ ⏓; erscheint S. 171, 21, aber ohne Cäsur im ersten Glied.

5. Pramitâksharâ; jedes Glied ◡ ◡ - ◡ - ◡ ◡ ◡ - ◡ ◡ ⏓; erscheint S. 110, 228; 171, 20; 172, 24; 25; 235, ff. 1—82.

6. Jaladharamâlâ, jedes Glied hat Cäsur (vgl. 1, 4) nach der vierten Sylbe. Schema - - - - ‖ ◡ ◡ ◡ ◡ - - - ⏓; erscheint 172, 23.

3. Metra von 52 Sylben, 13 in jedem Glied, Atijagatî.

1. Praharshinî; jedes Glied mit Cäsur (s. 1, 4) nach der 3ten Sylbe. Schema - - - ‖ ◡ ◡ ◡ ◡ - ◡ - ◡ - ⏓; erscheint 172, 26; 173, 34; 174, 39; 175, 50; 51; 242, 84.

2. Candrikâ od. Kshamâ u. s. w.; jedes Glied mit Cäsur (s. 1, 4) nach der siebenten Sylbe. Schema ◡ ◡ ◡ ◡ ◡ ◡ - ‖ - ◡ - - ◡ ◡; erscheint 171, 18.

4. Metra von 56 Sylben, 14 in jedem Glied, Çakkarî.

1. Vasantatilakâ u. s. w., jedes Glied - - ◡ - ◡ ◡ ◡ - ◡ ◡ - ◡ - ⏓; erscheint S. 105, 206; 207; 210; 109, 224; 147, 17; 18; 150, 32; 33; 151, 2; 153, 15; 154, 20; 156, 26; 158, 38; 39; 160, 49; 161, 58; 162, 64; 65; 164, 73;

165,76; 166,81; 168,94; 169,99;100; 172,28;29;30; 173,33;37; 174,41;42; 46; 175,49; 176,94; 246,15; 270,304; 277,378; 285,480.

2. **Kuṭilâ**; jedes Glied mit Cäsuren (s. 1,4) nach der vierten und zehnten Sylbe; Schema – – – – ‖ ◡ ◡ ◡ ◡ ◡ ◡ ‖ – – – ⏓; erscheint 173, 31.

5. Metra von 60 Sylben, 15 in jedem Glied, Atiçakkarî.

Mâlinî; jedes Glied mit Cäsur (s. 1, 4) nach der achten Sylbe. Schema ◡ ◡ ◡ ◡ ◡ ◡ – – ‖ – ◡ – – ◡ – ⏓; erscheint S. 149, 27 bis 31; 153, 14; 164,71; 169, 97; 175, 52; 176, 105; 286, 482.

6. Metra von 68 Sylben, 17 in jedem Glied, Atyashṭi.

1. **Çikhariṇî**; jedes Glied mit Cäsur (s. 1, 4) nach der sechsten Sylbe. Schema ◡ – – – – – ‖ ◡ ◡ ◡ ◡ ◡ – – ◡ ◡ ◡ ⏓; erscheint S. 152,8; 10; 156,29; 157,36; 37; 160,54;55; 162,61; 165,77; 79; 168,92.

2. **Pṛthvî**; jedes Glied mit Cäsur (s. 1, 4) gewöhnlich hinter der achten, bisweilen hinter der eilften Sylbe.
Schema ◡ – ◡ ◡ ◡ – ◡ – ‖ ◡ ◡ ◡ | – ◡ – – ◡ ⏓; erscheint S. 150, 4 (d mit Cäsur hinter der eilften Sylbe); 5 (a und d Cäsur hinter 11; b ohne eine der beiden Cäsuren); 159, 46; 163,68.

3. **Vançapatrapatita**; jedes Glied mit Cäsur (s. 1, 4) nach der zehnten Sylbe. Schema – ◡ ◡ – ◡ – ◡ ◡ ◡ – ‖ ◡ ◡ ◡ ◡ ◡ ◡ ⏓; erscheint 174, 43.

4. **Hariṇî**; jedes Glied mit Cäsur (s. 1, 4) hinter der sechsten und zehnten Sylbe. Schema ◡ ◡ ◡ ◡ ◡ – ‖ – – – – ‖ ◡ – ◡ ◡ – ◡ ⏓; erscheint S. 152,9; 156, 28; 286, 481.

5. **Mandâkrântâ**; jedes Glied mit Cäsur (s. 1, 4) hinter der 4ten und zehnten Sylbe. Schema – – – – ‖ ◡ ◡ ◡ ◡ ◡ – ‖ – ◡ – – ◡ – ⏓; erscheint S. 159, 48; 175, 76; 242, 87.

7. Metra von 76 Sylben, 19 in jedem Glied Atidhṛti.

Çârdûlavikrîḍita mit Cäsur (s. 1, 4) hinter der zwölften Sylbe. Schema – – – ◡ ◡ – ◡ – ◡ ◡ ◡ – ‖ – – ◡ – – ◡ ⏓; erscheint S. 99, 185; 105,205; 150,34; 152,6;12;13; 154,16 bis 19; 155,22; 23; 156,27; 157,32;34; 158,41; 159,44;45; 160,52; 161,57; 163,66;67;69;70; 165,78;80; 166,82;85; 167, 86; 89 bis 91; 168,93;96; 176,110; 245,1; 261,190; 277,380; 285,477.

8. Metra von 84 Sylben, 21 in jedem Glied, Prakṛti.

Sragdharâ; jedes Glied mit Cäsur (s. 1, 4) hinter der siebenten und vierzehnten Sylbe. Schema – – – – ◡ – – ‖ ◡ ◡ ◡ ◡ ◡ ◡ – ‖ – ◡ – – ◡ – ⏓; erscheint S. 104, vs. 204; 109, 225; 161, 59; 60; 169, 98.

Druckfehler und Verbesserungen.

S. 3—**93** streiche man die kleinen Zahlen links neben den Sloken. — S. **3**, vs. 8 l. दारक्रियां. — 5, 8 l. एतद्बुभूषा. — **17**, 29 l. ममर्श s. Anm. — **18**, 35 l. पूर्वं मनो° s. Anm. — 37 l. औपयिकं s. jedoch Anm. — **25**, 52 l. सूपस्करं — **29**, 25 s. Anm. — **33**, 4 l. श्लेरत्नेषु. — **35**, 11 l. शार्ङ्गं. — **37**, 17 l. °मूर्छित: — **41**, 3 l. °गणा:. — **46**, 24 l. सिद्धचार°. — **51**, 5 l. प्रच्छादिता. — **56**, 16 l. मानुषो°. — **59**, 22 l. तदुपालम्भ°. — **60**, 36 l. °दत्तहोमम् s. Anm. — **69**, 44 l. पत्त्रोर्णां. — **73**, 2 l. जीवितं स्थाने s. Anm. — **89**, 3 l. वैश्रवणा°. — **94**, 10 s. S. 324, n. — **99**, Z. 21 l. पत्त्रिका°. — **100**, 21 l. फुत्कर्तु°. — **101**, 11 l. शौचभो° ohne न. — 15 l. नगरीव°. — 23 l. खट्वां. — **103**, 4 l. °को रहसि getr. — **105**, 23 l. °वमध्यो. — 24 l. गुञ्जाफल°. — **106**, 10 l. फुत्कर्तु°. — **109**, 19 l. °भूमिकाप्रासाद°. — **111**, 7 l. वदन्त्यां. — **112**, 8 l. वासुदे°. — **113**, 18 l. दारुमये. — **114**, 8 l. ब्रह्माण्य°. — **117**, 6 l. क्रामतीव. — **128**, 20 l. पराभूता°. — **129**, 22 l. गुञ्जाफल°. — **130**, 24 l. वार्द्धकभावे. — **131**, 19 l. श्वापदै°. — **132**, 10 l. विवदमानौ. — 13 l. पत्त्रं. — 22 l. चोरित:. — **138**, vs. 44 l. चैवंप्रका° verb. — **142**, 90 l. अपिशक्य°. — 92 l. स्वयंभुवा. — **145**, Z. 1 l. अथ u. Z. 2 sowie in der Überschrift von S. 147 u. 149 und in der Unterschrift S. 150 l. °वर्णना wie Haeberl. — **145**, vs. 6 l. प्रमदाजनस्य verb. — 7 l. सपत्त्रले°. — **147**, 22 a l. °मिता: u. °शाखा, s. Anm. — **152**, 5 d l. °मूर्खजनचित्त°. — 6 c l. क्षाराम्बु. — 9 a l. जुगुप्सि°. — **153**, 12 d l. कुत्सा: स्यु: कु°. — 13, b l. प्रतिपाद्य°. — 15 l. हन्ति नि°. — **155**, 21, b l. °श्वरा:. — **156**, 26, a l. °श्चरपाव°. — 27, a l. पन्नगा. — **159**, 46, d l. शल्यानि. — 48, d, l. सेवाधर्म:. — **161**, 58, a l. पुत्रो. — 59, b l. विनत°. — **162**, 60, a l. प्राणाघात°. — **165**, 21, a l. वचसि काये पुण्य°. — **166**, 85, b l. वारणा:. — **167**, 88, c l. °जपाभङ्गि कर°. — 90, d l. हिंस्रा: प°. — **169**, 99, b l. जन: सु°. — **172**, 24, d l. °तुमौषधय:. — 27, d l. सुनिनदैर्नदैर्वृत°. — **173**, 38, c l. °कोमला मणी°. — **175**, Z. 1 v. u. l. °रोचामरापि. — **176**, vs. 105, a l. मदिराक्ष्या:. — **182**, Z. 11 l. बडव°. — 13 l. दारसं°. — **183**, 21 l. प्रसादादिति. — **184**, 19 l. °पताकामिति. — **188**, 13 l. सच एवैनां. — **189**, 13 l. °त्रात्सम् मत्स°. — 15 setze । hinter प्रतीति:. — **190**, 24 l. °गिरत। गु°. — **192**, 20 l. पार्थिवं मिथो. — **193**, 19 l. पटच्चर°. — **194**, 23 l. °दुद्घाटित°. — **195**, 8 l. °मग्निचयमे°. — **196**, 10 l. हृदत्यै. — **197**, 2 l. पत्त्रिणा°. — **198**, 24 l. °रागहृच°. — **199**, 13 l. °बालुकाकल्क° u. वर्णावर्णिकामु°. — **207**, 8 l. रक्षोऽग्निभ्यो. — 11 l. °विष्वग्ग°. — **220**, vs. 5 l. °वक्षेपणामा°. — **224**, 50, c l. स्मृतिभ्र. — **236**, 13, a l. भृशंवि° verb. — 14, c l. तनुनौस्क°. — **237**, 28, b l. °तम:कव° verb. — 32, b l. अपि°. — **239**, 48, b l. तदनुप्रवे° verb. — **240**, 63, b l. तदनुप्र° verb. — **242**, 83, a l. अपयाति. — **245**, 3, a l. आसातां. — **246**, 11, c l. पात्रेषु (statt पोत्रषु). — **251**, 72, d l. सुख्य:. — **257**, 132, d l. °मग्निम्प्रियन्. — **258**, 152, d l. °दार्यावर्त. — **263**, 221, a l. फाल्गुने. — **268**, 280, b l. °बड़वा°. — **269**, 292, a l. °लामात्या:. — **272**, 328, c l. पुरस्कर्तु. — **276**, 372, a l. °नतमुखी. — **278**, 389, c l. °र्वन्नीति°. — **287**, 6, e l. पप्तिवांसं. — 8, c l. द्विव.

Handbuch

der

Sanskritsprache.

Zum Gebrauch

für

Vorlesungen und zum Selbststudium.

Von

Theodor Benfey.

Zweite Abtheilung:

Chrestomathie.

Zweiter Theil.

Leipzig:

F. A. Brockhaus.

1854.

Chrestomathie

aus

Sanskritwerken.

Zum Gebrauch

für

Vorlesungen und zum Selbststudium.

Von

Theodor Benfey.

Zweiter Theil:

Glossar.

Leipzig:
F. A. Brockhaus.
1854.

Göttingen,
Druck der Dieterichschen Univ.-Buchdruckerei.
(W. Fr. Kästner.)

Glossar.

Die eingeklammerten §§. und Zahlen, vor denen S. steht, beziehen sich auf meine „vollständige Grammatik der Sanskritsprache"; uneingeklammerte Citate, wenn sie nicht genauer bestimmt sind, betreffen die Chrestomathie; die erste Zahl bezeichnet dann die Seite, die zweite den Vers oder die Zeile.

Die Abkürzungen sind die gewöhnlichen der grammatischen Kunstausdrücke und leicht verständlich; ausserdem:

Atm. = Atmanepadam (Gr. §. 789).
Avybh. = Avyayîbhâva (§. 678).
Bhvr. = Bahuvrîhi (§. 663).
Dvg. = Dvigu (§. 658).
Dvn. = Dvandva (§. 687).
Ind. = Indeclinabile (Gr. §. 781 ff.).
Kmdh. = Karmadhâraya (§. 654).
Par. = Parasmaipadam (§. 789).
Ttp. = Tatpurusha (§. 652).
Vb. = Verbum.
V. L. = Varians Lectio.
vd. = vedisch.

Die römischen Zahlen vor Par. oder Atm. bezeichnen die Conjugationsclasse (§. 794—806).

ↄ vor einem Worte bedeutet, dass es in Zusammensetzungen auslautet; dahinter, dass es in solchen anlautet.

अ

अ Pronominalstamm (§. 776, II), vgl. अतस् अत्र इदम्.

अ Interj. (§. 786) bei Mitleid.

अ vor Vokalen und Diphthongen अन् (§. 247; S. 247, X; §. 624; 639, Ausn; 643, 3; 662, 1; 674, 2; 693), inseparable Part.; negirt den damit zusammengesetzten Begriff, z. B. अचल „unbeweglich"; अनश्व „Nicht-Pferd"; verwandelt ihn in seinen Gegensatz अधर्म „Unrecht"; giebt ihm die Bed. „sehr wenig, nicht richtig, schlecht" (अकाल „schlechte Zeit"); bildet Karmadhâraya- (Gr. §. 654 vgl. §. 662) Bahuvrîhi- (§. 663) Avyayîbhâva- (§. 678) u. Verbal- (§. 247) Zusammensetzungen; in dem ersteren entspricht es unserm un- gewöhnlich; in den beiden ff. kann es „ohne" übersetzt werden.

अंश् X Par. (§. 209, vgl. 843; 844) theilen.

अंश msc. (S. 139; §. 476; 708, 4) Theil; Beziehung 181, 24; Beute 296, 1 (°çâya auf dass er Beute macht).

अंशक msc. शिका fem. (S. 230, क, 2) Erbe.

अंशु msc. (S. 156; §. 397; 475) Strahl, Glanz.

अंशुक ntr. (§. 708) Kleid, Gewand (geographisches N. pp. Gr. §. 475).

अंशुमत् adj. (अंशु + मत् S. 239) ती fem. strahlenbegabt; msc. Sonne.

अंशुमालिन् (°ला + इन् §. 563) mascul. Sonne (etymolog. mit Strahlenkranz versehen).

अंस् X Par. (§. 209, vgl. 843; 844) theilen.

अंस msc. (§. 563, V, vgl. I) Schulter.

अंसभार msc. (§. 532, IX) Schulterlast.

अंसभारिक adj. अंसभारिकी fem. (§. 532, IX) Schulterlast nehmend.

अंसल adj. starkschultrig (§. 563, V, vgl. I).

असेभार = अंसभार (§. 532, IX).

असेभारिक adj. असेभारिकी fem. = अंसभारिक (§. 532, IX).

अंह् I Atm. (§. 789, V) gehn. X Par. leuchten, sprechen.

अंहति m. f., oder ती fem. (S. 144 अति; §. 703) Geschenk.

अंहस् ntr. (S. 149) Sünde.

अंहसस्पति (§. 644, III, 11) vd.

अंहूरणा (S. 146; §. 388, B., vd. vgl. Roth Nir. 6, 27).

अंह्रि m. (S. 169) Fuss.

अक् I Par. (§. 202; vgl. §. 881, 4) krumm gehen.

अकण्टक adj. (Bhvr. अऽक°) टिका fem. ungefährdet, unbeunruhigt.

अकत (§. 554, Bem.).

अकम्प्य adj. (Krmdh. अ und Ptc. Fut. Pass. von कम्प्) या fem., nicht zu bewegend.

अकरण (Kmdh. अऽक°) n. das Nichtthun.

अकरुण adj. (Bhvr. अऽक°) णा fem., mitleidlos.

अकरुणत्व (das vorige + त्व §. 554) ntr. Mitleidlosigkeit.

अकशाय (§. 431).

अकस्मात् (§. 566, VI) Ind. (Kmdh. अऽक°) ohne Grund, plötzlich.

अकाण्डशूल subst. m. n. (अका°ऽशू° Kmdh.;

अऽक° Bhvr.) ohne Veranlassung eingetretene Colik.

अकाम adj. मा fem. (अ und Vb. कम् nach §. 274) nicht liebend, ungern.

अकामिन् adj. नी fem. (Kmdh. अऽक°) nicht liebend.

अकारण adj. (Bahuvr. अऽक°) णा fem. grundlos.

अकार्य (Kmdh. अ und Ptc. Fut. Pass. von कृ) f. र्या nicht zu thuend; subst. n. Unrecht.

अकाल (Bhvr. und Kmdh. अऽक°) adj. ला fem. unzeitig; subst. msc. böse Zeit; Unzeit.

अकिञ्चन adj. ना fem. (Bhvr. अऽकि°) arm (§. 666; 554, VI).

अकिञ्चनिमन् sbst. msc. Armuth (§. 554, VI).

अकुतस् Ind. (Kmdh. अऽकु°) von nichts.

अकुतोभय adj. (Bhvr. अकु°ऽभ° §. 666) या fem. vor nichts sich fürchtend.

अकुशल adj. ungeschickt u. s. w. (§. 588, VII).

अकुसुम (Bhvr. अऽकु°) adj. मा fem., blumenlos.

अकूतवणा N. ppr. 13, 6 (NB. अ überzählig im Metrum).

अकृत्य (अ und Particip. Fut. Pass. von कृ) या fem., nicht zu thuend; sbst. ntr. Unrecht.

अकृत्यविसंवादिन् (Tatp. अकृ°ऽवि°; Krmdh. अऽकृ°) adj. नी fem., nicht dem Rechte widersprechend.

अकृश (Kmdh.) adj., शा fem. nicht klein = gross.

अकृशलक्ष्मी adj. (Bhvr. अकृ°ऽल° §. 671) ntr. क्ष्मि reichen Segen habend.

अक्त n. (S. 161; §. 400) Oel; vd. Nacht (§. 71, B. 2).

अक्तु msc. (§. 709, 1) ved. Nacht (§. 71, B. 2). 289, 2; 6.

ऽअक्तपुष्य fem. ष्पा (§. 690 aus ऽअक्तुऽपु°).

अक्र (S. 136, अ 5).

अक्रीयमाण (oxyton. §. 643, अ und Part. Praes. Pass. von क्री).

अक्रोध (Kmdh. अऽक्र°) msc. das Nichtzürnen.

अक्ष् I. V Par. (§. 156, 3) durchdringen, aufhäufen.

अक्ष msc. (§. 708, 4; S. 172 स; §. 86, Ausn. 3; §. 545) Achse; Wagen; Würfel (in dieser Bed. nur Plur.? §. 716); in Zssetzung auslautend oft für अक्षि, vgl. अक्षि.

अक्षण्वत् (S. 239 मत्) adj. ती fem. mit Augen versehen.

अक्षत (अ und Ptcp. Pf. Pass. von क्षण्) adj. ता fem., unverletzt.

अक्षद्यूत (Kmdh. §. 532) n. Würfelspiel.

अक्षधुर् (Ttpr. §. 624) f. Wagendeichsel.

अक्षधूर्त msc. ein Betrüger im Würfelspiel (§. 653, VI, 1).

अक्षपटल n. (wohl eig. Processsammlung von अक्ष Process und पटल Haufen, Sammlung, dann etwa) Staatsarchiv 270, 300; 273, 388; 397.

अक्षपरि (§. 682, I, 3).

अक्षभार (Ttp. §. 545) m. Wagenlast.

ऽअक्षम् (für अक्षि in Avybh. auslaut. §. 681).

अक्षम (Kmdh. अऽक्ष°) adj. मा f., unfähig (mit Infin.).

अक्षय (Bhvr. अऽक्ष°) adj. या fem. unvergänglich.

अक्षर (S. 172 क्षर्; §. 543) ntr. Buchstabe, Sylbe.

अक्षर्य adj. f. र्या (§. 543).

अक्षि (S. 145, अन्; S. 172 क्षि; S. 239 मत्) n. (§. 710; Decl. §. 759, XII) Auge (§. 565, VI); wo es in Zsstzg auslaut. ऽअक्ष wird (§. 624; 669; 681); in Bhvr. fem. ऽअक्षी (§. 669).

अक्षिगत (Ttp. अक्षि und Ptcp. Pf. Pass. von गम्) adj. ता fem. verhasst.

अक्षित (Kmdh. अ und Ptc. Pf. Pass. von क्षि oder क्षिण्) unerschöpflich 290, 6.

अक्षिभ्रुव n. (Dvn.) Auge u. Braue (§. 630; 632).
अक्षिमत् (S. 239 मत्) adj. मती fem. mit Augen versehen.
अक्षेत्रज्ञ (§. 554, I; 588, VII).
अक्षेत्रज्ञ्य n. ज्ञी f. subst., Abstract des vorigen (§. 554, I; 588, VII).
अक्षोभ्य (Kmdh. अ u. Ptc. Fut. Pass. क्षुभ्) adj. या fem. nicht verwirrbar, nicht störbar.
अखण्ड (Bhvr. अऽख°) adj. ण्डा f. ungetheilt, ganz.
अखिल (Kmdh. अऽख°) adj. ला fem. voll, vollständig, ganz, all.
अग् I Par. (§. 202, vgl. 881, 4) krumm gehen.
अग (§. 621, X; §. 272) adj. गा fem. nicht gehend; sbst. msc. Berg.
अगच्छ (S. 137).
अगदंकार adj. री f. (S. 141, अ, 20).
अगदित (Kmdh. अ und Ptc. Pf. Pass. von गद्) adj. ता fem. ungeheissen.
अगय Vb. denom. (§. 235).
अगम्य (Kmdh. अ und Ptc. Fut. Pass. von गम्) adj. या fem. unerlernbar.
अगस्ति N. ppr. eines Rishi (S. 162, ति, 3; §. 443; 444, Bem.; 476).
अगस्तीय (S. 227 ईय).
अगस्त्य N. ppr. eines Rishi (§. 443; S. 227 ईय) fem. त्यी (§. 686, 2).
अगाध (Bhvr. अऽगाध keine Untertauchung habend, weil man keinen Boden findet) adj. धा f. tief.
अगार n. Haus (in Zsstzg. §. 537).
ऽअगारिक (§. 537).
अगुणवत् adj. ती f. (Kmdh. अऽगु°) schlecht.
अगुरु m. n. Aloë (Aquilaria Agallochum).
अगृहपति (oxyt. §. 643).
अगृहपतिक (oxyt. §. 643).
अग्नायी Frau des Agni (§. 701; S. 229 एय; §. 588, V).
अग्नाविष्णु Dvn. msc. (§. 564, III).

अग्नि m. (vgl. अग्नायी) Feuer; heilige Feuer; der Gott des Feuers; Verdauungsthätigkeit (§. 25, Ausn.; 134, 13; S. 166, नि; §. 427; 473; 488; 517; 709, 3, B).
अग्निचित् m. Feuerhaufen, Opferfeuer (§. 319).
अग्निचित्या f. das Feueranlegen für das Opfer (S. 358).
अग्निदत्त (§. 474).
अग्निपद् (§. 506, Bem.).
अग्निमिन्ध adj. धा fem. Feuer anzündend (S. 139, अ, 13).
अग्निवत् Ind. wie Feuer (§. 579).
अग्निवेश (§. 443).
अग्निवेशदशेरुकाः (Nom. Plur. §. 444).
अग्निशर्मन् (§. 430, 2, c; 441).
अग्निष्वात्त eine Art Halbgottheiten (§. 44, 6).
अग्निसात् Ind. ganz zu Feuer (§. 576); mit कृ verbrennen.
अग्नीध् adj. (अग्निऽइध् von Vb. इन्ध् S. 131) feueranzündend (§. 521 vgl. 459).
अग्नीय (§. 471).
अग्नीवरुणौ (Dual Dv. §. 631) msc. Agni und Varuna.
अग्नीषोमीय (§. 456).
अग्नीषोमौ (Dual Dvn. §. 44, 6; 456; 631) msc. Agni und Soma.
अग्नीषोम्य (§. 456).
अग्न्याहित (§. 664).
अग्मन् ntr. (S. 167 मन्).
अग्र (S. 169 र) ntr. (§. 708) Spitze (§. 441; 496; 540; 558, VII); Haupt; das Vordere; Gegenwart; das Beste. Loc. अग्रे und Acc. अग्रम् vor (Augen).
अग्रकर (§. 653, VII) msc. Spitze der Hand; der Hände und Strahlen 238, 34.
अग्रग (§. 272) adj. गा f. an der Spitze gehend.
अग्रज adj. जा fem. (§. 320) zuerst geboren.

अग्रतःसर adj. री f. (§. 277) voran gehend.

अग्रतस् Ind. (§. 575) vorne, vor Augen.

अग्रदत् adj. ती fem. (Bhvr. §. 670, vgl. 700 und 754, I).

अग्रदन्त adj. ता od. ती fem. (Bhvr. §. 670, vgl. 693).

अग्रसर adj. री fem. (§. 277) voran gehend.

अग्रह (Kmdh. अऽग्र॰) msc. das Nichtnehmen.

अग्रहायण (§. 452, vgl. 25, 6, vgl. §. 653, VII) m. ein Monatsnamen (der achte Monat im Mondjahr).

अग्रहार (§. 653, VII) m. erste Gabe; Geschenk an die Brahmanen.

अग्रहारवत् Ind. (§. 579) als Agrahâra (s. vor.), als Priestergeschenk.

अग्रिम adj. मा fem. (§. 496) vorderste.

अग्रिय adj. या f. vd. (§. 540) vorderste.

अग्रीय adj. या f. vd. (§. 540) vorderste.

अग्रु (S. 169 ह्).

अग्रेग adj. ॰गु ntr. (S. 158 उ) an der Spitze gehend.

अग्रेभ्रू adj. ॰भ्रु ntr. (S. 158 उ) an der Spitze herumirrend.

अग्रेसर adj. री fem. (§. 277; 621, II) an der Spitze gehend.

अग्र्य (§. 558, VII) adj. या f. voran seiend, erster, höchster; ntr. das auf der Spitze seiende, Dach.

अघ् X Par. (§. 208, Ausn. 1; 209; 843; 844) schlecht handeln.

अघ n. Sünde; adj. (§. 564) घा fem. sündig.

अघर्मधामन् msc. (Bhvr. अघ॰ऽधा॰; Kmdh. अऽघ॰ wörtlich: nicht heisse Strahlen habend =) Mond.

अघवत् adj. ती fem. sündig (§. 754, I und §. 110; 782; 783).

अघाय Vb. denom. (§. 226 Ausn. 2).

अघोस् (§. 110; 782; 783 Voc. von अघवत् §. 754, 2).

अघ्न्या fem. (S. 168 य 2) Kuh.

अङ्क् I Atm. (§. 789, V) X Par. (§. 209; vergl. 843. 844) bezeichnen, gehn.

अङ्कित bezeichnet, geschmückt.

अङ्क m. Schooss; Nähe; Zeichen; Act (eines Drama); in Bhvr. auslautend: bezeichnet (mit), versehn; benannt.

अङ्कति m. f., oder ती fem. (S. 144, अति; §. 703).

अङ्कुपात् (§. 252, Ausn. 5) adj. 175, 52. (Sch. samîpam gata = çîghram bhâvin) genaht, schnell entstehend (vgl. §. 315).

अङ्कस् n. (S. 149) Zeichen; Körper.

अङ्कार (V. L. §. 461) eine Art Note in der Musik.

अङ्किनी f. (§. 460).

अङ्कुर (S. 158; 225) m. junger Zweig; Reihe; Haar; Blut; Getränk.

अङ्कुरित adj. ता f. (S. 225) Zweige getrieben habend.

अङ्कुश msc. ntr. (§. 711; 158; §. 468) Stachel des Elephantentreibers.

अङ्कुशग्राह adj. हा fem. (§. 276) den Stachel des Elephantentreibers ergreifend.

अङ्कूर = अङ्कुर.

अङ्ग् I Par. gehn; X Par. (§. 209; 843; 844) gehn, bezeichnen.

अङ्ग ntr. (§. 710; 563, VIII) Glied; Theil; Hülfsmittel; Körper; in Bhvr. auslautend im fem. ऽअङ्गी od. ऽअङ्गा (§. 693, γ); wird अङ्गी vor कृ (vgl. कृ).

अङ्ग m. das Land der Anga (Bengalen und Champa); Plur. dient als Plur. von आङ्ग und Bezeichnung des Landes (§. 439, c; 476; 492; 517).

अङ्ग Ind. (§. 127, 2, 4; 134, 4; 786) ehrfurchtsvolle Anrufungspartikel.

अङ्ग adj. (§. 564).

ऽअङ्गक (in Bhvr. auslaut. für अङ्ग §. 671) adj. ॰गिका fem.

अङ्गन n. Hof, Pallast (in रणाङ्गन Kampfplatz, vgl. अजिर).
अङ्गना f. (§. 563, VIII) Frau.
अङ्गराग m. Salbe für den Körper.
अङ्गव (S. 243 व) msc. getrocknete oder welke Frucht.
अङ्गवत् adj. ती f. (§. 563, VIII).
अङ्गविद्या f. (§. 509, vgl. §. 506, Bem.).
अङ्गस् ntr. (S. 149) Vogel.
अङ्गार (S. 151 आर, §. 460; 461) msc. ntr. Holzkohle.
अङ्गारक (S. 225 इत) m. Holzkohle; der Planet Mars; Dienstag.
अङ्गारकित adj. (S. 225 इत) ता fem.
अङ्गारवेणु (§. 588, V).
अङ्गारि (S. 225 इ) fem. ein kleiner tragbarer Heerd.
अङ्गारित adj. (S. 225 इत) ता fem.
अङ्गार्या fem. (§. 460).
अङ्गिन् adj. नी fem. (von अङ्ग nach §. 563) mit Hülfsmitteln versehen.
अङ्गिरस् N. ppr. eines Rishi (S. 149; 243 वत्).
अङ्गिरस्वत् adv. wie Angiras (S. 243 वत्).
अङ्गीकरण (s. कृ mit अङ्गी) n. Übereinstimmung; übereinstimmende Annahme.
अङ्गीकार (s. कृ mit अङ्गी) m. Übereinstimmung; übereinstimmende Annahme.
अङ्गीय adj. (§. 492, vgl. 517).
अङ्गुरि (S. 158) und °री f. Finger.
अङ्गुल m. n. (S. 158) Finger (vgl. अङ्गुलि).
अङ्गुलि od. ली f. (S. 158; §. 709, 3; 506; 558, VII) Finger; wo es in Zsstzg auslautend °ल wird (§. 639).
अङ्गुलित्र n. eine Vorrichtung beim Bogenschiessen den Finger (अङ्गुलि) zu schützen (त्रै)
अङ्गुलित्रवत् adj. ती f. mit einer Vorrichtung u. s. w. (s. vorherg.) versehen.
अङ्गुलिषङ्ग (§. 44, 6).
अङ्गुली s. अङ्गुलि.
अङ्गुलीय n. (§. 506).
अङ्गुलीयक n. Ring.
अङ्गुष्ठ m. Daumen.
अङ्घ् I Atm. (§. 789, V) gehen, tadeln.
अङ्घ्रि (S. 169 रि) m. Fuss.
ऽअच् (aus अञ्च् §. 585, IV; 647, 2; 682, II; 686, I; 690; 754, II) fem. ऽची (§. 700).
अचतुर (§. 554, Bem.; §. 669).
अचन्द्र (Bhvr. अऽच°) adj. रा f. mondlos.
अचल (Kmdh. अऽच°) adj. ला f. sich nicht bewegend; subst. msc. Berg.
अचाल (§. 643).
अचिन्त्य adj. (Kmdh. अ u. Ptc. Fut. Pass. von चिन्त्) या fem. nicht gedacht (begriffen) werden könnend.
अचिर adj. (Kmdh. अऽचि°) रा fem. nicht lang.
अचिरात् Ind. (eig. Abl. des vorigen) in kurzem.
अचेतन (Bhvr. अऽचेतना) adj. ना fem. vernunftlos.
अचेतस् (Bhvr. अऽचे°) adj. besinnungslos.
अच्छ Ind. (§. 241; 782).
अच्युत (Kmdh. अ und Ptc. Pf. Pass. von च्यु, §. 496) ता fem. nicht einstürzend, fest, ewig.
अच्युतदन्ति (V. L. §. 567, II).
अच्युतदन्तीय (V. L. §. 567, II) fem. °या, Pl. msc. अच्युतदन्तयस् u. s. w.
अच्युतन्ति (V. L. §. 567, II).
अच्युतन्तीय (V. L. §. 567, II), fem. °या; Plur. msc. अच्युतन्तयस् u. s. w.
अज् I Par. (§. 147; 195; 327; 331; S. 139, अ, 12; S. 140 (§. 378. 379); §. 329; (S. 152, इ, 5 u. 153; §. 394, a); S. 143, अक, 5; S. 146, अन, 7; §. 858) gehen, werfen, bewegen.
— उद् heraustreiben. Atm. ved. 297, 12.
अज adj. जा fem. (Kmdh. अऽज §. 320) ungeboren. subst. msc. (§. 708) Gott;

Bock; fem. अजा (§. 690); (Pl. Vehikel des Pûshan §. 708?); (§. 441; 443; 459; 460).

अजका oder अजिका (auch in Zsstzg ausl. von अजा „Ziege" S. 230, §. 602).

अजग (§. 564, XVIII).

अजगव n. Bogen des Çiva (§. 564, XVIII).

अजता fem. (§. 460) Menge von अज.

अजथ्य adj. या fem. (§. 544; S. 236) für Ziegen dienlich.

अजपथ (§. 624; 551, XXI; 558, VII) msc.

अजपद् (§. 669) adj. (Bhvr.), fem. दा oder दी bocksfüssig.

अजपाद् (§ 670) adj. (Bhvr.) fem. दा od. दी Füsse wie ein Bock habend.

अजमार् (§. 434).

अजर् (vergl. जरा; Bhvr. §. 674, I) adj. रा fem. nicht alternd; subst. ntr. (§. 708).

अजर्य (S. 168, य, 3) adj. (Krmdh. अं ऽ ज॰ wörtlich: nicht zerreibbar) या fem. nicht vergänglich; nicht verdaulich. sbst. ntr. Freundschaft.

अजवस्ति (§. 431; 433; 444).

अजवाह (§. 501, vergl. 517).

अजस्तुन्द् (S. 248, XVII).

अजस्रम् Ind. (§. 783 von अ u. Verb. जस्) unvergänglich; ewig.

अजहत् (Kmdh. अ und Ptc. Pr. von Verb. हा) ती fem. nicht auslassend.

अजा f. (§. 544; S. 230 (§. 602); §. 690) Ziege (vergl. अज).

अजात (Kmdh. अ und Ptc. Pf. Pass. von Vb. जन्) ता fem. nicht geboren, entstanden, gewachsen.

अजातोल्वलि (§. 656, V).

अजाद् (§. 438).

अजानत् (Kmdh. अ und Ptc. Pr. von Vb. ज्ञा) ती fem. nicht wissend.

अजानिक (§. 554, I).

अजाविक (Dvn. §. 629) n. Ziegen u. Schaafe.

अजिका s. अजका.

अजित (Kmdh. अ und Partc. Perf. Pass. von जि) ता fem. unbesiegt.

अजिन (S. 154; §. 473; 506, 6 vgl. Bem.; 674, II) ntr. (§. 708) Antelopenfell; Haut; Beutel (?) 191, 16.

अजिनफल, ला fem. (§. 690).

अजिर (S. 169 (§. 419); §. 431; 470; 473; 479) ntr. (§. 708) Hof (in रणाजिर Kampfplatz, vgl. अङ्गन).

अजिरीय (§. 473).

अजिह्म (Kmdh. अ ऽ जि॰) adj. मा f. nicht krumm.

अजीगर्त (§. 430, k).

अजीव (Kmdh. अ ऽ जी॰) adj. वा fem. nicht lebend.

अजेय (Kmdh. अ und Ptc. Fut. Pass. von जि) या fem. unbesiegbar.

अजैडक ntr. (Dvn. §. 629 अजा ऽ एड॰) Ziegen und Böcke.

अज्ञ adj. (Kmdh. §. 270) ज्ञा fem. unkundig.

अज्ञता fem. (vom vorhergehenden nach §. 554) Unkunde.

अज्ञात adj. (Kmdh. अ und Ptcp. Pf. Pass. von ज्ञा) ungekannt (§. 566, VI).

अज्ञातक fem. तिका (§. 566, VI) = अज्ञात ता.

अज्ञान (Kmdh. अ ऽ ज्ञा॰) ntr. Unkenntniss.

अज्म msc. Gang (von Vb. अज्), Zug, Schaar (Sch. treibend; Nirukt. IV, 13 = अजनि वाति), Kampf (vgl. das folgende).

अज्मन् (S. 167) ntr. (= lat. agmen) Kampf.

अञ्च् 1 Par. Atm. gehen, verehren, bitten, undeutlich sprechen, biegen, krümmen; X Par. erklären (§. 154, 2, 2; S. 131, O, 1; S. 170 वन्, 1; §. 288; 789, I; 896, 2 (vgl. 914, 1); 897, 2). — उद् aufwärts gehen.

अञ्चति msc. fem., oder ती fem. (S. 144; §. 703) = अङ्गति.

अञ्चल m. Borde.

अञ्ज् VII Par. (§. 154, 2, 2; 156, 3, vgl. 896, 2, 1; 191; S. 133, O, 2; S. 161

(§. 402); S. 170 अन्; §. 803; 857) beschmieren (अक्त), salben, glänzen; gehn. — vd. Ptcp. Pr. msc. für fem. 294,5; vd. Atman. sich schmücken. — Causale: sichtbar machen.

— वि deutlich machen, zeigen; vd. Atm. sich schmücken; ved. Pf. आनज्रे (S. 377 n. 3) 293, 1. — Ptc. Pf. Pass. व्यक्त deutlich, augenscheinlich, sicher, offenbar; vor भू (nach §. 242) व्यक्ती (s. भू).

— — अभिवि deutlich unterscheiden.

— सम् vd. Atm. schmücken.

अञ्जन (§. 564, III) n. ein schwarzes Pulver die Augenwimpern damit zu färben.

अञ्जनक adj., निका fem. (§. 564, III) mit अञ्जन versehn.

अञ्जलि (S. 148) msc. (§. 708) Haltung der Hände, so dass sie offen und hohl neben einander liegen, zum Zeichen der Verehrung und bei Bitten; Handvoll (als Maas).

अञ्जस् (§. 653, II, s. das folgende).

अञ्जसा Ind. (§. 783, vgl. 653, II) augenblicklich, schnell, wahrlich.

अञ्जि (von अञ्ज्) m. Glanz, Schmuck.

अञ्जिष्ठ (S. 135 „glänzendste") m. Sonne.

अट् I Par. (§. 164, Ausn.; 169, Ausn. 6) durchwandern, durchirren.

— परि herumirren. पर्यटित herumgewandert seiend (§. 894, 2, 2).

अट (§. 212, B. 2).

अटन n. das Gehen.

अटवि od. वी (S. 148) fem. (§. 710) Wald.

अटा (§. 225) f. das Herumvagabondiren als religiöser Bettler.

अटाट्या fem. (§. 336) Herumvagabondiren als religiöser Bettler; vieles Reisen.

अट्ट् I Atm. (§. 186 (vgl. 843); 789, V) überragen; X Par. missachten.

अट्ट m. Zimmer auf dem Dach eines Hauses. Indecl. hoch.

अट्टपतिभागाख्यागृहकृत्य ntr. (Ttpr. अ०ऽगृ; Bhvr. अ०ऽआख्या; Ttpr. अ०ऽभाग; Kmdh. अ०ऽपति; Ttp. गृहऽकृत्य) Ministerium des Hauses, genannt: Theil des hohen Herrn.

अट्टस्थली fem. (§. 488, vgl. 517).

अट्टा fem. (§. 225).

अठ् (?) I. Atm. gehn.

अड् I Par. sich anstrengen.

अड्ड् I Par. (§. 79 Bem. 3; §. 186, vgl. 843) urtheilen, entscheiden.

अण् I Atm. (§. 789, V) tönen.

अणक adj. niedrig, gemein (§. 656, II; 473).

अणकीय (§. 473).

अणव्य (§. 555) adj. व्या fem. für Korn dienlich.

अणिमन् msc. (§. 554, VI) Kleinheit; insbesondre die übermenschliche Eigenschaft sich unbemerkbar klein machen zu können.

अणीव (§. 431, 3).

अणु (S. 156 (§. 397); §. 554, VI; 555; 565; 566, VI) adj. m. f. n., oder अणवी fem. (§. 703) klein; msc. Atom; Compar. अणुतर sehr klein, sanft.

अणुक (§. 565; 566) adj. का fem. spitzfindig.

अणुत्व n. (§. 554) atomische Natur.

अणुमात्रिक (०णुऽमात्रिक von मात्रा Maass) adj. का fem. sehr klein.

अण्ठ् I Atm. (§. 789, V) gehn.

अण्ड (S. 160; §. 468) n. Ei.

अण्डक (§. 559) n. kleines Ei, Vogelei.

अण्डर, री fem. (§. 225; 691).

अत् (§. 243).

अत् I Par. (§. 329; S. 153 (§. 394, a)) gehn.

अतदर्ह adj. (Kmdh. ऽत०; Ttp. तद्ऽ) र्हा fem. nicht dies verdienend.

अतमिस्र adj. (Bhvr. ऽतमिस्रा) स्रा fem. nachtlos, nicht umnachtet.

अतल (eig. Bhvr. ऽत० bodenlos) n. eine der sieben Höllen.

अतस् (§.572, IV, vgl. §.607 (S. 234)) Ind. von da; daher; darum.

अतस (S. 150) m. Wind; Seele. fem. सी (§. 691).

अति über; Präposition mit Acc. (§. 784); Präfix (§. 241); vorderes Glied in Zusammensetzungen: sehr, übermässig (vergl. §. 128; 624, Bem.; 626; 639; 653, V, 1. 2. 3. 4; 662, 1; 669).

अतिकठोर adj. (Kmdh. ऽक०) रा fem. sehr hart.

अतिकान्त (Kmdh. ०ति und Ptc. Pf. Pass. von कम्) adj. ता fem. übermässig geliebt.

अतिक्रम (Vb. क्रम्) mascul. Überschreitung.

अतिक्रुद्ध (Kmdh. ०ति und Ptc. Pf. Pass. von क्रुध्) adj., द्धा fem. sehr erzürnt.

अतिगुरु (Kmdh. ऽगु०) adj. m. f. n., od. ०गुर्वी fem. sehr schwer. Comp. ०गरीयस् (S. 228) n. höherer Preiss.

अतिचण्ड (Kmdh. ऽच०) adj., ण्डा fem. sehr heftig.

अतितपस्विन् (Kmdh. ऽतप०) adj., नी fem. sehr fromm.

अतितराम् (Comparativ von अति §. 574; 606) adv. sehr übermässig.

अतिथि (S. 151, इ, 1; §. 431; 539, III; V) msc. (§. 708) Gast.

अतिथिग्व adj. von Gästen zu besuchend (?).

अतिथिवत् adv. (§. 579) wie ein Gast.

अतिदारुण adj. (Kmdh. ऽदा०) णा fem. sehr furchtbar.

अतिदुर्लभ S. 139, nr. 14; Kmdh.) adj., भा fem. sehr schwer zu erlangend.

अतिदुःखित adj. (Kmdh. ऽदु०) ता fem. sehr betrübt.

अतिदूर adj. (Kmdh. ऽदू०) रा fem. sehr fern.

अतिदेश (Bhvr. ऽदे०) adj. शा f. früher ausgesprochen.

अतिधवल adj. (Kmdh. ऽध०) ला fem. sehr weiss.

अतिनिपुण adj. (Kmdh. ऽनि०) णा fem. sehr geschickt.

अतिप्रणय msc. (Kmdh. ऽप्र०) übermässige Liebe.

अतिप्रसङ्ग msc. (Kmdh. ऽप्र०) übermässige Anhänglichkeit.

अतिप्राकृत (Ttp. nach §. 653, V) adj., ता fem. übernatürlich.

अतिभर m. (Kmdh. ऽभ०) übermässige Schwere.

अतिभूमि (Kmdh. ऽभू०) fem. sehr hoher Platz, sehr hohe Stufe.

अतिमात्रम् (Avybh. ऽमात्रा §. 678) adv. übermässig.

अतिमानुष (Ttp. nach §. 653, V ऽम०) adj. षा fem. übermenschlich.

अतिमुक्त m. eine Art Schlingpflanze (Gaertnera racemosa, oder Banisteria Bengalensis).

अतिरभस m. (Kmdh. ऽर०) übermässige Eile.

अतिरूप adj. (Ttp. nach §. 653, V ऽरू०) überschön.

अतिरेक (von Vb. रिच्) m. das Überragen, Übermaass.

अतिवर्तिन् (von Vb. वृत् §. 282) adj. नी fem. übertretend.

अतिविपिन (Bhvr.) adj. ना fem. sehr viele Wälder habend.

अतिवृत्ति fem. (von Vb. वृत्) Übertretung.

अतिवेपथु m. (Kmdh. ऽ वे०) übermässiges, heftiges Zittern.

अतिवेपथुमत् (vom vorigen nach §. 562) adj. ती fem. sehr zitternd.

अतिवैचक्षण्य n. (Kmdh.; वै० Abstract von विचक्षण „geschickt" nach §. 554) sehr grosse Kenntniss.

अतिशय (von Vb. शी) m. Übermaass.

अतिशायिन् (wie das vorige; §. 282) adj. नी fem. überragend, übertreffend.

अतिश्व (von ऽ श्वन् nach §. 653, V; 639) adj. श्वी fem. einen Hund übertreffend.

अतिसक्ति f. (Kmdh. ऽ स०) enge Verbindung.

अतिसमीप (Kmdh. ऽ स०) adj. पा fem. sehr nah.

अतिसमीपता fem. (vom vorigen nach §. 554) sehr grosse Nähe.

अतिसुलभ (S. 139, nr. 14; Kmdh. ऽ सु०) adj. भा fem. sehr leicht zu erlangend.

अतिस्निग्ध (Kmdh. ०ति und Ptc. Pf. Pass. von स्निह्) धा fem. sehr schön.

अतीक्ष्ण (Kmdh. ऽ त० §. 643) adj., णा fem. nicht scharf.

अतीत (Ptc. Pf. Pass. von इ) ntr. Vergangenheit.

अतीन्द्रिय (Ttp. nach §. 653, V; ऽ इन्द्रिय) adj., या fem. die Sinne übersteigend, nicht durch die Sinne begreiflich, übersinnlich.

अतीव (०ति ऽ इव) adv. sehr.

अतीसार (S. 142, nr. 23; §. 563, IV) m. Dysenterie, Diarrhöe.

अतीसारकिन् (§. 563, IV) adj. ०किणी fem. an Dysenterie leidend.

अतुल (Bhvr. ऽ तुला „Ähnlichkeit") adj. ला fem. unvergleichlich.

अतुषारकर m. (Kmdh. ऽ तु०; Bhvr. तु० ऽ क० wörtlich: (nicht kalte =) heisse Strahlen habend =) Sonne.

अतृप्त (Kmdh. अ und Ptc. Pf. Pass. von तृप्) ता fem. unersättlich.

अतृप्तता (vom vor. nach §. 554) fem. Unersättlichkeit.

अतृप्ति (Kmdh. अ ऽ तृ०) fem. das Nichtgesättigtsein.

अत्क m. (S. 160, क) Glied des Körpers; m. f. n. Reisender, -e, -es.

अत्त्रि (S. 164; gew. अत्रि geschrieben) m. N. ppr. eines Rishi (vgl. आत्रेय).

अत्त्रिन् (S. 154; gew. अत्रिन् geschrieben) m. (von Vb. अद् „Esser") ein böser Dämon (= Râkshasa).

अत्न (S. 165) m. Sonne.

अत्य m. Ross.

अत्यन्त (Ttp. nach §. 653, V ऽ अन्त; vgl. S. 227 ईन) adj. न्ता fem. endlos, übermässig, ewig, überaus.

अत्यन्तग (§. 272) adj. गा fem. beständig gehend.

अत्यन्तम् (Avybh.) adv. endlos.

अत्यन्तीन (S. 227 ईन) adj. ना fem. in endloser Richtung gehn werdend.

अत्यय (von Vb. इ; vgl. §. 566, VI) msc. das Vorübergehn; Tod.

अत्यर्थम् (Avybh.) adv. übermässig.

अत्युग्र (Kmdh. ऽ उ०) adj. ग्रा fem. sehr wüthend.

अत्युदार (Kmdh. ऽ उ०) adj. रा fem. sehr freigebig.

अत्युदारता (vom vorigen nach §. 554) fem. grosse Freigebigkeit.

अत्र (§. 572; S. 234; §. 607) adv. hier; an diesem Ort; in dieser Zeit.

अत्रत्य (vom vorigen nach §. 498, A) adj. त्या fem. hiesig.

अत्रभवत् (§. 773, VI; 572, Bem.) ती fem.

(§. 700) ehrfurchtsvolle Bezeichnung eines Anwesenden; Herr.

अत्रि s. अत्त्रि.

अत्रिन् s. अत्त्रिन्.

अत्वरमाण (Kmdh. अ u. Ptc. Pr. Atm. von त्वर्; §. 643).

अथ (S. 236; §. 612; §. 687); vd. auch ०था; darauf; sogleich darauf; jetzt; bei Segenspruch; fragend; zusammenfassend; mit folg. वा „oder aber", es müsste denn sein, dass; mit folg. किम् (§. 786) ja (eig. was dann?); steht im Anfang vor einer nachfolgenden Schrift („jetzt folgt").

अथर्वण m. ein Brahmane, der mit dem Atharva-Veda (s. das folg.) vertraut ist.

अथर्वन् (§. 461; 485; 518; S. 231, क, 11; S. 243 वन्) n. Name des vierten Veda (eig. Feuer-Priester-Veda); m. N. ppr. eines Rishi (eig. Feuerpriester, aus dem Zend entlehnt).

अथर्वी fem. vd. nicht gehen könnend (?).

अथा s. अथ.

अथो (aus ०थ ऽ उ §. 786; vgl. Sv. Gl. und LVIII) glbd. mit ०थ, aber.

अद् II Par. (§. 154, 2, 3; 156, 1; 195; S. 170 वन्, 1; §. 286; 327; S. 138, 11; 139, 12; 141, 23; 161 (§. 402); §. 329; S. 165, न; §. 819; 831; 833; 915, II) essen.

अदत्त (Kmdh. अ und Ptc. Pf. Pass. von दा) त्ता fem. nicht gegeben.

अदत्त्वा (Kmdh. अ und Absolut. von दा) nicht gegeben habend; nicht umgelegt habend.

अददत् (Kmdh. अ und Partc. Pr. von दा) adj. ती fem. nicht gebend.

अदमुयच् m. n. ०मुईची fem. (§. 90, Ausn. 4; §. 214, Bem.; §. 754, II).

अदर्शन (Kmdh. ऽद०) n. das Nichtsehen; Unsichtbarkeit; wird vor भू zu ०नी (s. भू).

अदस् Pronomen (§. 239, Bem. 1; §. 241; S. 133, 0, 2; §. 431, Bem.; 441; §. 560; 572; 582; 776; अमी §. 90; अमुके ebds.; असौ §. 244) jener; dieser; oft hinter Pronomen relativum.

अदिति fem. (§. 104, Ausn. 3, 2; 427) Name einer Göttin; Erde.

अदीन (Kmdh. अ und Ptc. Pf. Pass. von दी) ना fem. nicht unglücklich, nicht arm.

अदीपित (Kmdh. अ und Ptc. Pf. Pass. Caus. von दीप्) ता fem. nicht erleuchtet.

अदीर्घ (Kmdh. ऽदी०) adj. र्घा fem. nicht lang, nicht weit.

अदुर्वृत्त (Kmdh. ऽदु०; Bhvr. दुः ऽवृ०) adj. त्ता fem. nicht schlecht sich betragend; nicht böse.

अदुष्ट (Kmdh. अ und Ptc. Perf. Pass. von दुष्) ष्टा fem. nicht schlecht.

अदूर (Kmdh. ऽदू०) §. 666) adj. रा fem. nicht fern.

अदूरात् (eig. Ablat. des vorigen) adv. nicht fern.

अदूषयत् (Kmdh. अ und Ptc. Pr. Caus. von दुष्) fem. ०यन्ती nicht schlecht machend, nicht verunreinigend.

अदृश्य (Kmdh. अ und Ptc. Fut. Pass. von दृश्) श्या fem. nicht zu sehend.

अदृष्ट (Kmdh. अ u. Ptc. Pf. Pass. von दृश्; §. 674) ष्टा fem. ungesehn; ntr. die unbekannte Zukunft, Schicksal, Bestimmung.

अदेय (Kmdh. अ und Ptc. Fut. Pass. von दा) या fem. nicht zu gebend.

अदेवमातृक (Kmdh. ऽदे०; Bhvr. देव ऽ मातृ + क „Götter als Mütter habend" (vgl. Sskr. Gr. §. 671 und 663, vgl. mit 656, II) = von den Göttern getränkt

= beregnet) adj. का fem. nicht beregnet.

अदृ (S. 160) msc. geklärte Butter.

अद्धा Ind. (§. 244; 782; 786) in Wahrheit; augenscheinlich; sicherlich; richtig.

अद्भुत (S. 161 (§. 400); S. 247, VI; §. 128 vgl. §. 644, VIII) adj. ता fem. wunderbar, erstaunlich.

अद्मनि (S. 167) m. Feuer.

अद्मर (§. 303) adj. रा fem. essgierig.

अद्य Ind. (S. 237, §. 613) heute, jetzt.

अद्यतन (§. 496, B, 2, c) adj. नी fem. heutig; jetzig.

अद्यश्वीन (S. 227) adj. ना fem. nahe (heute oder morgen eintretend).

अद्युत्य (von 0द्युत् „nicht leuchtend“ (von Vb. दिव् nach Skr. Gr. S. 132, 5) mit Suff. त्य S. 235) msc. oder neutr. (?) der letzte Theil der Nacht.

अद्रि m. (S. 169) Berg, Wolke, Stein (zum Somapressen); Baum.

अद्रोहवृत्ति fem. (Ttp. ऽवृ0; Bhvr. ऽद्रु0 etymologisch: Zustand eines Harmlosen, Braven =) Treue.

अद्वय (Kmdh. ऽद्व0) n. das Nichtzwei = Einheit.

अद्वयतस् (vom vor. nach §. 575) adv. in Folge der Nichtzweiheit.

अद्वेष्टृ (Kmdh. ऽद्वे0) त्री fem. nicht hassend.

अद्वेष्टृत्व n. (vom vor. nach §. 554) Nicht-Feindschaft.

अध (S. 237; §. 786) hier, dann.

अधःप्रवाह (Kmdh. ऽप्र0) m. Abwärtsströmung.

अधन (Bhvr. ऽध0) adj. ना fem. arm.

अधम (§. 499; S. 237 ध; S. 238 म) adj. मा fem. unterste; gemeinste; in Kmdh.-Zsstzgen nachstehend (§. 656, II, 3) z. B. पापाधम „gemeinster Bösewicht“ राजाधम „gemeinster König“.

अधमपक्ष (§. 492, vgl. 517).

अधमपक्षीय (§. 492, vgl. 517) adj. या fem.

अधमर्ण (§. 653, II, Bem.) adj. र्णा fem. Schuldner.

अधमशाख (§. 492, vgl. 517).

अधमशाखीय (§. 492 vgl. 517) adj. या fem.

अधमार्ध (§. 500).

अधमार्ध्य (§. 500) adj. या fem.

अधर (§. 239, Bem. 1; S. 133, O, 2, b; §. 561; 572; 573; 582; S. 242 र; §. 653, VII, Bem.; 778, I, 2) adj. रा fem. untere, gemeinere; vergl. अधरोधर; — msc. untere Lippe.

अधरतस् (§. 572, vgl. §. 573) Ind. von unten.

अधरत्र (§. 572, II) Ind. unten.

अधरथा (§. 572, IV) Ind. wie unten.

अधरदा (§. 572, III) Ind.

अधराच् (S. 133, O, 2; §. 647, 2) adj. ची fem. abwärts gehend.

अधराचीन (S. 227) adj. ना fem. = dem vorigen.

अधरात् (§. 573, vgl. 782) Ind. unterhalb; mit Genit. (§. 785, 11).

अधरेण (§. 573, vgl. 782) Ind. unterhalb; mit Acc. oder Genit. (§. 785, 4).

अधरेद्युस् (S. 237, §. 613) Ind. am folgenden Tag.

अधरोत्तर (Dvn. 0र ऽ उत्तरे) ntr. Sing. od. Dual. (§. 629, C) untere und obere.

अधरोधर (0र: ऽ अधर nach §. 683, VI) adj. रा fem.

अधरोष्ठ (Kmdh. 0र ऽ ओ0 §. 86 Ausn. 1) msc. untere Lippe.

अधर्म (Kmdh. ऽध0) msc. Unrecht, Verschuldung.

अधस् (§. 499; 573); unterhalb; mit Genit. (§. 785, 11) 0धोधस् (0धः ऽ अधस् nach §. 683, III) immer tiefer; einer unter dem andern.

अधस्तात् (§. 573) Ind. unterhalb; mit Genit. (§. 785, 11).

अधस्पद् (§. 104, A).

अधि (§. 241, Bem. 3; 566, IV; S. 235 त्यक; S. 237 ध; §. 626; 653, V, 1. 2. 3. 4) über; Präposition mit Loc. (§. 784), vd. auch Ablativ; Verbalpräfix (§. 241); vorderes Glied in Nominalzsstzgen. अध्यधि (अधि ऽ अधि nach §. 683, III) mit Accus. (§. 784).

अधिक (§. 588, IV, 3; S. 230 क 2; §. 666) adj. का fem. über seiend; übertreffend; theurer; mit Abl. über; mit Loc. überschüssig seiend (mit); अधिकाधिक (vgl. §. 683) einander überbietend. ntr. Übermacht. adv. 0कम् mehr, sehr.

अधिकरण n. (von Vb. कृ) Verwaltung. — S. 190, 19 (nach Sch. नागरिका संसद्) städtischer Rath (? Gericht? vgl. धर्माधिकरण). — (fem. 0णी §. 691).

अधिकार m. (von Vb. कृ) Oberaufsicht; Amt; Obliegenheit; Pflicht. (nach §. 269 fem. री s. §. 691).

अधिकारित्व (vom folgenden nach §. 554) ntr. Stelle eines Oberaufsehers.

अधिकारिन् (von 0र nach §. 563) adj. रिणी fem. Amt (Obliegenheit) ausübend; Oberherr; Oberaufseher; der Obliegenheit entsprechende, geeignete Person.

अधिकार्म (§. 650, I).

अधिकोद्रेचिताभिरूप्यम् (Acc. gen. ntr. als) adv. (§. 783, I von Bhvr. ऽ अभिरूपा (Schönheit); Kmdh. अधिक und Ptcp. Pf. Pass. Caus. von रिच् mit Präf. उद्) ganz übermässig schön.

अधिक्षेप (von Vb. क्षिप्) m. Tadel, Beschimpfung.

अधिगम (von Vb. गम्) m. Erlangung; Erkenntniss.

अधिगमन (wie das vorige) ntr. eheliche Verbindung.

अधिजानु (Avybh. ऽ जा0) auf das Knie.

अधित्यका (S. 235) fem. Land am oberen Theil eines Berges.

अधिदेव (§. 506; 588, V).

अधिदैवत (Ttp. nach §. 653, V) adj. (die Gottheiten überragend) n. höchste Gottheit.

अधिप (von Vb. पा „herrschen") m. Oberherr; König.

अधिपति (Kmdh. von ऽ प0; §. 554) m. Oberherr; König; Oberaufseher.

अधिभूत (Ttp. §. 653, V; 506; 588, V) adj. die Wesen überragend.

अधिराज (Ttp. nach §. 653, V) adj. जा und जी fem. Könige übertreffend; m. f. Oberkönig, -gin.

अधिवास (von Vb. वस् mit Präf. अधि) m. Wohnung.

अधिवेश्म (Avybh. ऽ वेश्मन्) adv. im (eignen) Hause.

अधिष्ठातृ (von Vb. स्था) Beherrscher (gegen §. 653, VII, 10 zsgstzt) 223, 46.

अधिष्ठान (wie das vorige) n. Wohnort; Stadt; Hauptstadt; das Wohnen; die Gewohnheit; Würde; Macht; Rad.

अधीतिन् (von 0धीत Ptc. Pf. Pass. von इ S. 225) adj. नी fem.

अधीन (von अधि durch ईन vgl. Gr. §. 566, IV; 653, VI, 1) adj. ना fem. unterthänig; abhängig.

अधीर (Kmdh. ऽ धी0) adj. रा fem. nicht fest, unstet.

अधीवास (S. 142 अ, 23) m. Wohnung.

अधीश (Kmdh. ऽ ईश) m. Oberherr; Herr.

अधुना (S. 237; 238) Ind. jetzt, nun.

अधृष्ट (Kmdh. अ und Ptc. Pf. Pass. von धृष्) टा fem. nicht zu besiegend (? einer gegen den man sich nichts herausnehmen darf).

अधोगमन (Kmdh. 0धः ऽ ग0) ntr. das Herabsteigen.

अधोधस् s. अधस्.

अधोभाग (Kmdh. Oधः:sभO) m. Untertheil.

अधोमुख (Bhvr. Oधः:sमुO) adj.; खा oder खी fem. das Gesicht nach unten (gesenkt) habend.

अधोवेक्षिन् (Kmdh. Oधः:sअवेO von Vb. ईक्ष् mit Präf. अव) adj. Oक्षिणी fem. zu Boden sehend.

अध्यक्ष (Ttp. §. 653, V von अधि s अक्षि, wo s.; §. 650, I) adj. unter den Augen seiend; sichtlich; begreiflich; subst. ntr. das Begreifen; Erkenntniss; msc. Oberaufseher.

अध्यच् (§. 647, 2), Oधीची fem.

अध्ययन ntr. das Durchlesen, Studiren (insbes. der Veden).

अध्ययनतपसी n. (Dual; Dvn. §. 629) Vedenstudium und Kasteiung.

अध्यधि s. अधि.

अध्यर्ध (§. 546 2 und 4).

अध्यर्धक adj. र्धिका fem. (§. 546, 2).

अध्यर्धकार्षापण (§. 546, 4).

अध्यर्धकार्षापणिक adj. की fem. (§. 546, 4).

अध्यर्धपण (§. 546, 4).

अध्यर्धपण्य adj. ण्या fem. (§. 546, 4).

अध्यर्धपाद् (§. 546, 4).

अध्यर्धपाद्य adj. द्या fem. (§. 546, 4).

अध्यर्धमाष (§. 546, 4).

अध्यर्धमाष्य adj. ष्या fem. (§. 546, 4).

अध्यर्धविंशतिक (§. 546, 4).

अध्यर्धविंशतिकीन adj. ना fem. (§. 546, 4).

अध्यर्धशत (§. 546, 4).

अध्यर्धशतमान (§. 546, 4).

अध्यर्धशत्य adj. त्या fem. (§. 546, 4).

अध्यर्धशाण (§. 546, 4).

अध्यर्धशाण्य adj. ण्या fem. (§. 546, 4).

अध्यर्धशातमान adj. नी fem. (§. 546, 4).

अध्यर्धसहस्र (§. 546, 4).

अध्यर्धसाहस्र adj. स्री fem. (§. 546, 4).

अध्यर्धसुवर्ण (§. 546, 4).

अध्यर्धसौवर्णिक adj. की (§. 546, 4).

अध्यापक (§. 646, 2; 653, VII, 10; 656, II, IV; vom Causale von Vb. इ) पिका f. Lehrer, -rin.

अध्यापकता (vom vorigen nach §. 554) f. Stelle eines Lehrers.

अध्याय (§. 344) msc. eine Lection; Abschnitt einer Schrift.

अध्यारोप (vom Caus. von रुह् mit den Präff. अधि und आ) m. falsche Übertragung.

अध्रिगु (S. 156) msc. (ved. Nom. pl. Oगावस्) unaufhaltsam.

अध्रियमाण (Kmdh. अ u. Ptc. Pr. Pass. von धृ §. 643).

अध्वग (Ttp. von Oध्वन् und Vb. गम् nach §. 272) adj. गा fem. Reisender, -de.

अध्वन् (S. 170; §. 543 (V. L.); S. 227; §. 598; 624) m. Weg.

अध्वन (V. L. §. 543).

अध्वनीन (S. 227, §. 598 und ईन, 4) adj. ना fem. rüstig auf dem Wege gehend.

अध्वन्य adj. न्या fem. (§. 543).

अध्वर m. (§. 441; 508, vgl. 506 Bem.) Opfer.

अध्वर्य Vb. denom. (§. 226, Ausn. 4).

अध्वर्यु (vom vorigen nach §. 298; vgl. §. 521; vgl. 459; 554, II; 644, III, 2) m. Priester.

अन् s. अ.

अन् II Par. IV Atm. (§. 29, 2; 191, Bem.; 789, V; 819, 2. 3; 896, 2; 914, I) athmen, gehen.

अन Pronominalthema s. इदम्.

अनकस्मात् (§. 643).

अनक्षस् (S. 133, §. 365).

अनक्षर (Bhvr. अन्s adj. रा fem. nicht die Buchstaben kennend; der Rede unkundig.

अनघ (Bhvr. अन्s) adj. घा fem. sündenlos.

अनङ्ग (Bhvr. अन्ऽ eig. körperlos) m. der Gott der Liebe.

अनङ्गका oder ङ्गिका fem. auch in Zsstzg auslautend (S. 230, §. 602).

अनङ्गा (S. 230, §. 602).

अनडुह् (§. 475 (V. L.); 520; S. 249, XVIII; §. 680; 742; 754, XI) m. Ochs; fem. ०नडुही oder ०नड्वाही (§. 702, 3) Kuh.

अनडुह (§. 443; 520).

अनडुहक (§. 475 V. L.)

ऽअनडुहम् (in Avybh. auslautend §. 680).

अनतिक्रान्त (Kmdh. अन्ऽ; das hintere Glied Ptc. Pf. Pass. von क्रम्) ता fem. nicht überschritten.

अनतित्रसु (Kmdh. अन्ऽ; Kmdh. अतिऽअ०) adj. nicht sehr furchtsam.

अनतिदर्शन (Kmdh. अन्ऽअ०; Kmdh. अतिऽद०) n. das Nichtübersehn; der Gehorsam.

अनतिवलित (Kmdh. अन्ऽ; Kmdh. अति und Ptc. Pf. Pass. von वल्) ता fem. nicht sehr gefaltet, nicht sehr mit Falten versehen (vgl. वलि und Amaruç. 47 Sch.).

अनतिशयनीय (Kmdh. अन्ऽ; das hintere Glied Ptcp. Fut. Pass. von शी) या fem. nicht zu übertreffend.

अनत्यय (Bhvr. अन्ऽअ० wo s.) adj., या fem. verganglos, ewig.

अनध्यक्त (Kmdh. अन्ऽअ०, wo s.) adj. unsichtlich, unbegreiflich.

अनध्ययन (Kmdh. अन्ऽअ०, wo s.) n. das Nichtstudiren der Veden.

अननङ्गमेजय (§. 643, c, β).

अननुभावकता (nach §. 554 aus अननुभावक, Kmdh. von अन्ऽअनुभ०, welches von Vb. भू mit Präf. अनु) fem. Zustand eines Nichtbegreifenden; das Nichtverstehen; Unverständlichkeit.

अननुमान्य (Kmdh. अन् und Absol. von मान् mit Präf. अनु) nicht verehrt habend.

अनन्त (§. 566, XII; Bhvr. अन्ऽ) adj. ता fem. endlos.

अनन्तकर् adj. री fem. (§. 277).

अनन्तग adj. गा fem. (§. 272).

अनन्तर् (Bhvr. अन्ऽअ० wo s.; §. 492, vgl. 517) adj. रा fem. keinen Zwischenraum habend, unmittelbar folgend; in Zsstzg ausl. im Accus. ntr. adv. „gleich danach“ (s. das folgende).

अनन्तरम् (Avybh. vom vor.) adv. sogleich.

अनन्तरीय adj. या fem. (§. 492, vgl. 517).

अनन्तगुण्य (Bhvr. von ०न्तऽगु०) adj. ewige Kraft habend.

अनन्न (§. 643, d, β).

अनन्यपूर्वा (Kmdh. अन्ऽअ० wo s.) adj. र्वा fem. keinen andern früher gehabt habend.

अनपायिन् (Kmdh. अन्ऽ; das hintere Glied von Vb. इ) adj. नी fem. nicht weggehend, dauernd.

अनपेक्षा (Kmdh. अन्ऽअ० wo s.) fem. Nicht-Rücksicht.

अनभिज्ञ (Kmdh. अन्ऽअ०; vgl. letzteres) adj. ज्ञा fem. unkundig.

अनभिम्लान (§. 430; Vb. म्लै).

अनभिरूप (Kmdh. अन्ऽअ० wo s.) adj. पा fem. nicht schön = hässlich.

अनभिहित (§. 444 Vb. धा).

अनभ्यनुज्ञा (Kmdh. अन्ऽअ०, letzteres von Vb. ज्ञा mit den Präf. अभि und अनु) f. Nicht-Erlaubniss.

अनय (Kmdh. अन्ऽअय „Glück“) m. Unglück.

अनर्थ (Bhvr. अन्ऽ) adj. था fem. unnütz; subst. ntr. (oder Kmdh.?) Unglück 267, 262.

अनर्थक (Bhvr. §. 671) adj. र्थिका fem. = dem vorhergehenden.

अनर्थसंशय (Kmdh. अन्ऽअ०; letzteres Tpr.) msc. Sicherheit des Geldes.

अनर्घ्यता (nach §. 554 von °र्घ, Kmdh. अन् und Ptc. Fut. Pass. von अर्ह्) fem. Zustand des Nichtgleichgeschätztwerdendürfens : Unverhältnissmässigkeit, Unangemessenheit.

अनल (S. 148) m. Feuer (vgl. बडवानल).

अनवगाहिन् (Kmdh. अन् ऽ; Vb. गाह्) adj. नी fem. sich nicht versenkend, nicht eingehend.

अनवच्छिन्न (Kmdh. अन् und Ptc. Pf. Pass. von छिद्) ना fem. unabgegränzt.

अनवद्य (Kmdh. अन् ऽ) adj. द्या fem. nicht niedrig = erhaben.

अनवद्याङ्ग (Bhvr. vom vorigen und अङ्ग) adj., fem. ङ्गा oder ङ्गी, erhabnen (schönen) Körper habend.

अनवरत (Kmdh. अन् u. Ptc. Pf. Pass. von रम्) ता fem. unaufhörlich.

अनवलम्बन (Kmdh. अन् ऽ; von Vb. लम्ब्) ntr. das sich Nichtstützen.

अनवलेप (Bhvr. अन् ऽ) adj. पा fem. ohne Stolz und ohne Parfum.

अनवसाद्य (Kmdh. अन् u. Absol. vom Caus. von सद्) ohne zu betrüben (quälen).

अनवेक्षण (Kmdh. अन् ऽ; von Vb. ईक्ष्) n. das Nichtberücksichtigen; Rücksichtslosigkeit.

अनशन (Kmdh. अन् ऽ) ntr. das Nichtessen, Hunger.

अनश्व (Bhvr. अन् ऽ) adj. श्वा fem. rosselos.

अनश्नान (Kmdh. अन् u. Ptc. Pr. von 1 अश्) ना fem. nicht essend.

अनसूया (Kmdh. अन् ऽ) fem. Gutwilligkeit.

अनागत (Kmdh. अन् und Ptc. Pf. Pass. von गम् mit Präf. आ) ता fem. nicht gekommen. ntr. das noch nicht Gekommene = Zukunft.

अनागतविधातृ (eig. Ttpr. gegen §. 653, VII, Ausn. „der stets das Zukünftige ordnende“, aber) N. ppr.

अनागस् (Bhvr. अन् ऽ) adj. sündenlos.

अनातप (Bhvr. अन् ऽ; von Vb. तप् mit Präf. आ) adj. पा fem. hitzelos.

अनाथ (Bhvr. अ ऽ ना°) adj. था fem. ohne Beschützer.

अनादर (Kmdh. अन् ऽ; von Vb. दृ mit Präf. आ) m. Nichtberücksichtigung, Nichtachtung, Sorglosigkeit.

अनादृत्य (Kmdh. अन् und Absol. von Vb. दृ mit Präf. आ) nicht beachtend, unbesorgt, unbekümmert.

अनाधृष्य (Kmdh. अन् und Ptc. Fut. Pass. von धृष् mit Präf. आ) ष्या fem. nicht zu bewältigend.

अनानत (Kmdh. अन् und Pf. Pass. von नम् mit Präf. आ) ता fem. ungebeugt, nicht zu beugend.

अनामृष्ट (Kmdh. अन् und Ptc. Pf. Pass. von मृश् mit Präf. आ) ष्टा fem. unberührt.

अनाम्य (Kmdh. अ und Ptcp. Fut. Pass. von नम्) म्या fem. nicht zu biegend.

अनार्य (Kmdh. अन् ऽ) adj. र्या fem. unwürdig, gemein.

अनासादित (Kmdh. अन् und Ptcp. Perf. Pass. von सद् mit Präf. आ, X) ता fem. unangegriffen.

अनाहत (Kmdh. अन् und Ptcp. Pf. Pass. von हन् mit Präf. आ) unangeschlagen.

अनिच्छत् (Kmdh. अन् und Part. Pr. von इष्), °च्छन्ती oder च्छती fem., nicht wünschend.

अनित्य (Kmdh. अ ऽ नि°) adj. त्या fem. unbeständig.

अनिन्दित (Kmdh. अ und Ptc. Pf. Pass. von निन्द्) ता fem. ungetadelt, untadelhaft.

अनिन्द्य (Kmdh. अ und Ptcp. Fut. Pass. von निन्द्) द्या fem. nicht zu tadelnd.

अनिपुण (Kmdh. अ ऽ नि° §. 588, VII) णा fem. ungeschickt.

अनिमेष (Bhvr. अ ऽ नि°; von Vb. मिष् mit Präf. नि) adj. षा fem. nicht blinzelnd, wachsam.

अनिमेषता (vom vor. nach §. 554) f. Zustand, wo man nicht mit den Augen blinzelt; von Blumen, wenn die Blätter sich nicht zusammenziehn; Zustand des Wachens.

अनियोगिन् (nach §. 563 von ०ग Kmdh. अऽनि०) adj. नी fem. nicht sich anhängend.

अनिर्भेद (Kmdh. अऽनि०; von Vb. भिद् mit Präf. निर्) m. das Nichtverrathen.

अनिल (S. 169, §. 420) m. Wind; Gott des Windes.

अनिवार्य (Kmdh. अ und Ptc. Fut. Pass. von वृ mit Präf. नि) र्या fem. nicht abzuwehrend.

अनिवेद्य (Kmdh. अ und Absol. vom Caus. von विद् mit Präf. नि) nicht zu wissen gethan habend.

अनिशम् Ind. (§. 783) beständig, fortwährend.

अनिष्ट (Kmdh. अन् und Ptc. Pf. Pass. von इष्) टा fem. ungewünscht.

अनीक msc. ntr. (§. 711) Heer.

अनीतिविद् (Kmdh. अऽनी०) adj. nicht Politik verstehend.

अनीरसन (Kmdh. अऽनी०; letztres Bhvr. von निर्ऽरसना) adj. ना fem., nicht gürtellos.

अनु Präposition (aber fast immer hinter dem regierten Nomen) mit Accusativ (§. 784); Verbalpräfix (§. 241); vorderes Glied in Nominalzusammensetzung (§. 624, I; 626; 682, II): hinter, nach, neben, unter, gegen, mit, in Betracht, bezüglich, gemäss, gleich, bei Eintheilung, bei Folge von mehreren.

अनुक (S. 136) adj. का fem. wohllüstig.

अनुकम्पा (Vb. कम्प्) fem. Mitleid.

अनुकूल (Ttp. nach §. 653, V; vgl. §. 533, XII) adj. ला fem. (eig. dem Ufer folgend) gewogen, freundlich.

अनुकूलता (vom vor. nach §. 554) fem. Geneigtheit, Leichtigkeit.

अनुक्त्वा (Kmdh. अन् und Absol. von वच्) Ind. nicht gesprochen habend; ungeheissen.

अनुक्रोश (Vb. क्रुश्) m. Mitleid, Zärtlichkeit.

अनुक्षपम् (Avybh. अ०ऽक्षपा) adv. Nacht für Nacht.

अनुग (Vb. गम् §. 272) adj. गा fem. nachgehend; msc. fem. Diener, -rin.

अनुगामिन् (Vb. गम्) adj. नी fem. Begleiter (Plur. Gefolge).

अनुगुण (Ttp. nach §. 653, V vgl. §. 485) adj. णा fem. der Eigenschaft gemäss, angemessen.

अनुग्रह (Vb. ग्रह्) m. Gunst, Reserve (Arrieregarde).

अनुग्राहक (Vb. ग्रह्) m. n. हिका fem. begünstigend; msc. Anhänger.

अनुचर (Vb. चर्) adj. रा fem. begleitend, dienend; m. Anhänger.

अनुचरण (Vb. चर्; §. 588, V) ntr. das Begleiten.

अनुचित (Kmdh. अन् und Ptc. Pf. Pass. von उच्) ता fem. nicht würdig.

अनुचिन्तन (Vb. चिन्त्) ntr. das Nachdenken.

अनुच्च (Kmdh. अनुऽउ०) adj. च्चा fem. nicht hoch = niedrig.

अनुज (§. 320) adj. जा f. nachgeboren, jünger.

अनुजीविन् (Vb. जीव्) adj. नी fem. lebend von; lebend nach; nachahmend (mit Accus.).

अनुत्तम (Kmdh. und Bhvr. von अन्ऽउ०) adj. मा fem. nicht-beste; nichts bestes (über sich) habend = allerbeste.

अनुत्थान (Kmdh. अन्ऽउ०; letztres von Vb. स्था mit Präf. उद् vgl. §. 241, Bem. 1) ntr. das Nicht-Aufstehn.

अनुत्पत्ति (Kmdh. अन्ऽउ०; letztres von Vb. पद् mit Präf. उद्) das Nichtentstehen.

अनुत्पन्न (Kmdh. अन् und Ptcp. Pf. Pass. von पद् mit Präf. उद्) ना fem. unentstanden.

अनुत्सेक (Kmdh. अन् ऽ उ°; letztres von Vb. सिच् mit Präf. उद्) m. Nicht-Übermuth = Demuth.

अनुदिनम् (Avybh.) adv. Tag für Tag.

अनुदेहम् (Avybh.) adv. hinter dem Körper.

अनुद्धत (Kmdh. अन् und Ptc. Pf. Pass. von हन् mit Präf. उद्) ता fem. nicht stolz.

अनुनय (von Vb. नी mit Präf. अनु) m. Gefälligkeit, Demuth (vgl. सानुनय).

अनुपदम् (Avybh. §. 506 u. Bem.) Schritt vor Schritt, bei jedem Schritt, hinterher, nach.

अनुपपत्ति (Kmdh. अन् ऽ उ°; letztres von Vb. पद् mit Präf. उप) fem. das Nichtzukommen, Nichteintreten; das Nichterlangen, Nichtvollenden (vgl. उपपत्ति); Unrecht 277, 375.

अनुपपत्तितस् (vom vorigen nach §. 575) adv. in Folge des Nichteintretens.

अनुपभुज्य (Kmdh. अन् und Absol. von भुज् mit Präf. उप) nicht genossen habend.

अनुपलक्षित (Kmdh. अन् und Ptcp. Pf. Pass. von लक्ष् mit Präf. उप) ता fem. ungesehn.

अनुपसंहारिन् (Kmdh. अन् ऽ उ°; letztres von Vb. हृ mit den Präff. उप und सम्) adj. °रिणी fem. nicht zusammen unter sich begreifend.

अनुपहत (Kmdh. अन् und Ptc. Pf. Pass. von हन् mit Präf. उप) ता fem. ungehindert, ununterbrochen.

अनुपूर्व oder °पूर्व (Ttp. nach §. 653, V; vergl. §. 554) adj. र्वा (र्वी) fem. dem vorhergehenden folgend, der Ordnung nach gehend, geordnet.

अनुपूर्वशस् (vom vorigen nach §. 578) adv. dem Range nach, der Ordnung gemäss.

अनुबन्ध (Vb. बन्ध्) m. Verbindung, Verknüpfung, Beziehung, Bestimmung, Erforderniss.

अनुबन्धिन् (vom vor. nach §. 563) adj. नी fem. in Verbindung (Beziehung) stehend.

अनुबुभूषु (vom Desid. von भू) adj. geniessen wollend.

अनुभर्तृ m. n. त्री fem. angemessen nachbildend (vom Hymnus).

अनुभव (Vb. भू) m. Wahrnehmung, Erkenntniss; Genuss.

अनुभाव (wie das vor. vgl. §. 327, Ausn.) m. Anzeige, Meinung, Gewissheit, Ansehn, Würde.

अनुभूति (wie das vor.) f. Erkenntniss 224, 50.

अनुमत (Ptcp. Pf. Pass. von मन् mit Präf. अनु) n. (nach §. 333) Erlaubniss, Beistimmung.

अनुमति (von Vb. मन्) f. Erlaubniss, Beistimmung.

अनुमा (von Vb. मा) f. Schluss aus gegebnen Prämissen.

अनुमान ntr. = dem vorigen.

अनुमानन (von Vb. मन् im Causale) ntr. Überredung.

अनुमिति f. = अनुमान.

अनुयायिन् (Vb. या) adj. नी fem. nachgehend; nachfolgend; msc. Anhänger.

अनुयुगम् (Avybh.) adv. den Weltaltern (yuga's) gemäss.

अनुयोग (Vb. युज्) m. Frage.

अनुराग (Vb. रञ्ज् S. 141 nr. 23) m. Liebe; Röthe.

अनुरागवत् (aus vor. nach §. 562) adj. ती fem. mit Liebe und Röthe begabt.

अनुरूप (Ttp. nach §. 653, V) adj. पा fem. angemessen; °पम् adv. gemäss.

अनुरूपतस् (aus dem vor. nach §. 572) adv. gemäss.

अनुरोध (Vb. रुध्) m. Gefälligkeit, Freundlichkeit, Beistimmung.

अनुलेपन (Vb. लिप्) n. Einschmierung; Parfum.

अनुवर्तिन् (Vb. वृत्) adj. नी fem. nachfolgend, gefesselt an, anhänglich.

अनुवाक (Vb. वच्) m. (§. 640) Repetition, Vedenabschnitt.

अनुवृत्ति (Vb. वृत्) f. das Nachfolgen, Folge, Wirkung, Anschliessung, Anhänglichkeit.

अनुवृत्तिवत् (vom vor. nach §. 579) adv. wie die Wirkung.

अनुव्रत (Ttp. nach §. 653, V von व्रत) adj. ता fem. ihren Pflichten getreu, ergeben.

अनुशय (Vb. शी) m. Reue.

अनुष्टुभ् (Vb. स्तुभ् §. 427) f. eine Art Metrum.

अनुष्ठान (Vb. स्था) ntr. Beschäftigung, Befleissigung, Studium.

अनुष्ठापन (vom Caus. von स्था) ntr. das Antreiben sich zu beschäftigen (zu verrichten).

अनुष्ठायिन् (Vb. स्था) adj. नी fem. übend, verrichtend, vollziehend.

अनुष्ठित (Ptc. Pf. Pass. von स्था) ntr. (nach §. 333) das Beginnen.

अनुष्ण (Kmdh. अन् ऽ उ°) adj. ष्णा fem. nicht warm.

अनुष्णाशीत (Dvn. अनु° ऽ अशी° vgl. §. 629, 3) n. nicht warm u. nicht kalt = gemässigt.

अनुसंधान (Vb. धा) n. das Erwägen, Prüfen, Untersuchen.

अनुसायम् (Avybh. §. 506 vgl. Bem.) adv. jeden Abend.

अनुसार (Vb. सृ) m. das Nachgehn, Befolgen, Verfolgen, Ähnlichkeit.

अनुसारिन् (Vb. सृ) adj. रिणी fem. nachgehend.

अनूल m. N. ppr. eines Flusses 254, 112.

अनृण (Bhvr. अन् ऽ ऋण) adj. णा f. schuldlos.

अनृणता (vom vor. nach §. 554) f. Schuldlosigkeit.

अनृत (Kmdh. अन् ऽ ऋ° §. 536) adj. ता f. unrecht; n. (§. 710) Falschheit.

अनेक (Kmdh. अन् ऽ ए° §. 473 nicht einer) adj. Plur. manche, viele, mannigfach, nicht ein und dasselbe.

अनेकधा (§. 572) adv. auf mancherlei Weise.

अनेकधा (§. 580) adv. mehrfach, mannigfach.

अनेकशस् (§. 578) adv. vielfach.

अनेकान्त (Bhvr. °क ऽ अन्त) adj. ता fem. mehrere Beziehungen habend, relativ.

अनेकैकत्वबुद्धि (Ttp. °त्व ऽ बु°; das erstre nach §. 554 aus °क; dieses Kmdh. aus अन् ऽ ए°) f. die Erkenntniss der Mannigfaltigkeit 229, 108.

अनेद्य (Kmdh. अ und Ptcp. Fut. Pass. von निद्) द्या f. nicht zu tadelnd, untadelhaft.

अनेहस् (S. 179; §. 718) m. Zeit.

अनैकान्त (Kmdh. अन् ऽ ऐ°) adj. ता fem. irre gehend (eig. nach manchen Richtungen gehend) 226, 70.

अनैकान्तिक (vom vorigen) adj. का fem. irre gehend 226, 71.

अन्त् I Par. (§. 795, II) binden.

अन्त (S. 161; §. 496; 506; 575; 626) m. ntr. (§. 711) Ende, Gränze, Spitze.

अन्तःकरण (Kmdh. अन्तर् ऽ क°) n. die innre Thätigkeit) Geist, Herz, Willen.

अन्तःपुर (Kmdh. °तर् ऽ पु°) n. innre Gemach, Frauenhaus.

अन्तःसंज्ञ (Bhvr. °तर् ऽ संज्ञा) adj. ज्ञा fem. Vernunft in sich habend, vernünftig.

अन्तःसानु (Avybh.) adv. auf der Bergebne.

अन्तक m. der Beendende; Gott des Todes; N. ppr.

अन्तकर (§. 277) adj. री fem. Ende machend, vernichtend.

अन्ततस् (§. 573) adv. endlich.

अन्तर् (§. 29; S. 148 अन्त्र; §. 506 vgl. Bem. S. 236 (§. 606); §. 624; 782; 783) Präpos. mit Acc. (§. 785); Verbalpräfix (§. 244); vorderes u. hinteres Glied in Nominalzsstzgen; zwischen, inwendig, in, unter.

अन्तर (§. 239 B. 1; S. 133, O, 2, b; §. 560; 572; 582; S. 234, तर; §. 653) adj. रा

fem. andre (Decl. §. 778, I, 2); subst. ntr. Zwischenraum, Kluft, Unterschied, Periode, Verlauf, Zeit, passende Gelegenheit, passender Augenblick; das Andre, Unterschied (am Ende von Zsstzg §. 662, 1); das Innre, die Wahrheit. अन्तरे (Loc.) in „ ohne (eig. in anderm als).

अन्तरतस् (§. 572 und 573) adv. aus dem Innern, von anders her.

अन्तरा (§. 782; 783) Ind. Präp. mit Accus. (§. 785) in mitten, ohne (vgl. अन्तर).

अन्तरात्मन् (Kmdh. ऽआ०) m. innrer Geist, Seele, Herz.

अन्तरान्तर 185, 23 (? nach §. 683, VII müsste अन्तरोन्तर stehn) einander, gegenseitig, abwechselnd (?).

अन्तराय (Vb. इ) m. (das Zwischentreten) Hinderniss.

अन्तराल (Kmdh. von ०तर् ऽआल von Vb. ली (vgl. §. 149, 4 und §. 270) oder aus आलय zsgezogen) ntr. Zwischenraum.

अन्तरिक्ष (von Vb. ईक्ष् (vgl. अन्तरीक्ष) mit इ nach Anal. von धीप्स् धिप्स् §. 190) n. (§. 711) Luft (eig. das Durchsichtige).

अन्तरिन्द्रिय (Kmdh. ऽइ०) n. der innre Sinn.

अन्तरीक्ष n. = अन्तरिक्ष.

अन्तरीय (§. 488; 517) n. Hemd.

अन्तरेण (§. 783) Präp. in, ausser (vgl. ०र), mit Accus. (§. 785).

अन्तर्गृह (Kmdh. ऽगृ०) n. innre Haus, Gemach.

अन्तर्धन (Kmdh. ०ऽध०) n. der innere Schatz.

अन्तर्भाव (Vb. भू) m. das Darinsein.

अन्तर्यामिन् (Vb. यम्) adj., fem. नी oder णी; innerlich beherrschend; sbst. msc. Seele.

अन्तर्बाष्प (Bhvr. von ०ऽब० nach §. 666, 4) adj., पा fem. Thränen im (Auge) habend, weinend.

अन्तसत्क्रिया (Ttp. अ०ऽस०; letztres von कृ mit सत्) f. Begräbniss.

अन्तिक (von vd. अन्ति; S. 228 ईयस्; S. 233 तम; S. 234 तस्) adj. का fem. nah; (Compar. नेदीयस् Superl. नेदिष्ठ (S. 228; vgl. अन्तितम S. 233)) sbst. ntr. Nähe. Loc. अन्तिके adv. in der Nähe, nah, vor Augen.

अन्त्य (§. 506 vgl. Bem. und §. 651) adj. त्या fem. letzte, niedrigste, aus der gemeinsten Kaste.

अन्दू I Par. (§. 795, II) binden.

अन्दोल् X Par. (§. 209; 843; 844) schwingen.

अन्दोलन (vom vorigen) n. das Sichschwingen, Sichhinundherbewegen.

अन्ध् X Par. (§. 209; 843; 844) blind sein.

अन्ध adj. धा fem. blind (vgl. भू).

अन्धकार adj. री fem. blind machend; sbst. msc. ntr. (§. 640; S. 225 इत) Nacht.

अन्धस् ntr. (S. 149) Somatrank (verblendender, berauschender), Opfer, Speise, gekochter Reiss.

अन्न (S. 165 न, 1; 6; §. 539, IV) n. Speise.

अन्नपति (Ttp. vom vorigen und पति) m. Herr der Nahrung, Gott.

अन्नमय adj. यी fem. in Speise bestehend.

अन्य (§. 127, 2, 10; 239, B. 1; S. 133, O, 2, b; §. 492 (vergl. 517); 560; 572; 582; S. 227 ईय; S. 247, IX; §. 778, I, 1) adj. fem. न्या; andrer; mit Ablat.: andrer (als).

अन्यतम (§. 239 B. 1; S. 133, O, 2, b; §. 431; 560; 572; 582; 778, I, 1) Superl. von अन्य; fem. मा; ein andrer (einer) von mehr als zweien.

अन्यतर (§. 239 B. 1; S. 133, O, 2, b; §. 431; 560; 572; 582; 778, I, 1) Comp. von अन्य; fem. रा; ein andrer (einer) von zweien.

अन्यतस् (§. 572) adv. von einem andern, anderswoher; anderswo; auf der andern Seite; im reinen Gegensatz.

अन्यत्र (§. 572, II) adv. anderswo; ausser (mit Abl.).

अन्यथा (§. 572, IV) adv. auf andre Weise; andern Falls; sonst.

अन्यथासिद्ध (Kmdh. vom vorigen und Ptcp. Pf. Pass. von सिध्) fem. द्धा, auf andre Weise vollendet 221, 20.

अन्यद् (eig. Accus. Gen. ntr. von अन्य aber) adv. (§. 783) sonst; ausser (hinteres Glied der Zsstzg) 224, 55.

अन्यदीय (§. 492 vgl. 517 S. 227 ईय) adj. या fem. anderartig.

अन्यपुष्ट m. (eig. Ttpr. von अन्य und Ptcp. Pf. Pass. von पुष् eig. von anderen ernährt, aber Bezeichnung des) Kukkuk.

अन्याय (Kmdh. अऽन्या⁰) या f. adj. unrecht; msc. das Unrecht.

अन्येद्युस् (S. 237 §. 613) adv. an einem andern Tag.

अन्योन्य (§. 683, VI) adv. या fem. einer den andern, einander.

अन्वक् (eig. Accus. gen. ntr. von अन्वच्, als) adv. (§. 783) von hinten; nach; mit Abl. (§. 785); mit Absol. (§. 909).

अन्वय (von Vb. इ mit Präf. अनु) msc. ntr. (§. 640) das Nachfolgen, Folge, das Hintereinanderfolgen, Geschlecht.

अन्वयिन् (vom vor. nach §. 563) adj. नी fem., in unmittelbarem Zusammenhang stehend; zum Geschlecht gehörig.

अन्वहम् (Avybh. von अनु ऽ अहन् nach §. 680) adv. jeden Tag.

अन्वेषक m. n. षिका fem. Aufsucher, -rin; Untersucher; mit Genitiv zsgstzt (gegen §. 653, VII, Bem.) 249, 54.

अन्वेषिन् adj. षिणी fem. aufsuchend.

अप् (S. 133, §. 364; S. 220, अ, 1; S. 241, ঘ, 10; 246, II) fem. (§. 709) nur Plur. (§. 716, Declination §. 737; 742; 746; 748 und insbesondre §. 754, VII) Wasser; in Zsstzg ausl. ऽअप oder ऽईप (§. 624).

अप (S. 238, प; §. 626) Präposition, mit Ablat. (§. 784); Verbalpräfix (§. 241 und Bem. 3); vorderes Glied in Nominalzsstzgen (vgl. §. 658, V, 1. 2. 3. 4; §. 681; 682, II): ab, von, unter.

अपकार (Vb. कृ) m. das Vergehen.

अपक्रिया (Vb. कृ) fem.; schlechte (falsche) Handlung; Bosheit, Unrecht.

अपक्रोश (Vb. क्रुश्) m. Verwünschung, 192, 20.

अपचार (Vb. चर्) m. das Weggehn, Tod 200, 20.

अपजिहीर्षु (vom Desiderat. von हृ) adj. wegzunehmen begierig.

अपटुत्व ntr. (nach §. 554 von Kmdh. अऽपटु) Ungeschick.

अपण्डित (Kmdh. अऽप⁰) adj. ता fem. unwissend.

अपण्डितता (nach §. 554 vom vor.) fem. Unwissenheit.

अपत्य (S. 235 त्य) ntr. (§. 208) Nachkommenschaft; in Bhvr. auslaut. fem. त्या.

अपत्रपा (Vb. त्रप्) f. Schaam, Schande.

अपथ (Kmdh. von अऽपथिन् §. 624) ntr. (§. 640, vergl. 639, Ausn.) falscher (schlechter) Weg 175, 50.

अपद् (Bhvr.) adj. द्रा fem. (§. 693) fusslos.

अपदी s. अपाद्.

अपदेश (Vb. दिश्) m. Anzeige, Angabe, Ausdruck, Vorwand.

अपदोष (Bhvr. §. 666) adj. षा fem. fehlerlos.

अपदोषता (vom vor. nach §. 554) fem. Zustand des Fehlerlosseins.

अपनिद्र (Bhvr. ऽनिद्रा §. 666) adj. द्रा fem. schlaflos, wach, aufgeblüht.

अपपयस् (Bhvr.) adj. wasserlos.

अपपादत्र (Bhvr. ऽपादत्र Ttp. von पाद् und Vb. त्रै, Schuh) adj. schuhlos, ohne Schuhe.

अपभ्रंश (Vb. भ्रंश्) m. fehlerhafte, solöcistische, Sprache.

अपमान (Vb. मान्) m. Verachtung, Beschimpfung.

अपमार्ग (मृज् S. 141 nr. 23 vgl. §. 148) msc. das Abwischen.

अपयशस् (Kmdh.) ntr. Verlust der Ehre, Schande.

अपयान (Vb. या) ntr. Weggang, Rückzug.

अपर (§. 239, B. 1; S. 133, 0, 2, b; §. 560; 572; 573; 582; S. 242, र; §. 653, VII, Bem.; 656, II) adj., fem. रा und bisweilen री (s. §. 689); besondre Declination (§. 778, I, 2): mehr ab (dahinter) seiend, westlich 235, 1; folgend, andrer; Gegensatz von पर, niedrig (wenig umfassend) 220, 7, vgl. 3; 8.

अपरता (nach §. 554) fem. Niederheit (vgl. अपर).

अपरत्व (nach §. 554) ntr. Nicht-fern-heit, Nähe.

अपरत्वक (vom vor. nach §. 559, II?) n. Niederheit 220, 3; 227, 85 (vgl. अपर).

अपरथा (§. 572, IV) adv. auf andre Weise.

अपरम् (eig. Acc. ntr. von 0र) adv. (§. 782) ferner, ausserdem.

अपराध (Vb. राध्) m. Vergehn, Schuld.

अपराधकृत् (Ttp. vom vor. nach §. 319) adj. Vergehn begangen habend.

अपराह्ण (§. 25, 5; 496; 639; Ttp. von 0र अहन् nach §. 653, VII, Bem.) msc. ntr. (§. 640) Nachmittag.

अपरित्यज्य (Kmdh. अ und Absol. von त्यज् mit Präf. परि) Ind. nicht verlassend.

अपरिवर्तिन् (Kmdh. Vb. वृत् mit Präf. परि) adj. नी fem. sich nicht umwendend.

अपरोक्ष (Kmdh. अऽपरोक्ष wo s.) adj. fem. क्षा, nicht übersinnlich.

अपर्यन्त (Bhvr. अऽप0) adj. ता fem. gränzenlos.

अपर्याप्त (Kmdh. अ und Ptc. Pf. Pass. von आप् mit Präf. परि) ता fem. nicht zureichend.

अपलताभवन (Bhvr. 0पऽल0; letztres Kmdh. 0ताऽभ0) adj. ना fem. ohne aus Sträuchern bestehende Wohnung.

अपलायिन् (Kmdh. अऽप0; letztres von Vb. अय् mit Präf. परा §. 241 B. 2) adj. यिनी fem. nicht fliehend.

अपवर्ग (Vb. वृज्) msc. Befreiung der Seele von der Materie; Seligkeit.

अपवर्गद (Ttp. vom vor. u. Vb. दा §. 269, Ausn. 1) adj. दा fem. Seligkeit gebend.

अपवाद (Vb. वद्) m. Verbot, Tadel, Anklage; dialektisches Verfahren, wodurch eine falsche Anschauung durch Abweisung des Falschen darin auf das richtige Maass reducirt wird 211, 24.

अपवाहन (Vb. वह्) ntr. Entfernung.

अपवित्र (Kmdh. ऽप0) adj. त्रा fem. unrein.

अपश्यत् (Kmdh. अ und Ptc. Präs. von दृश्) यन्ती fem. nicht sehend.

अपस् (S. 199) vd. adj. thätig; msc. Krieger; ntr. Werk; Heldenthat.

अपसद (§. 656, II) m. Kind eines Vaisja von einer Frau aus niederer Kaste.

अपसरण (Vb. सृ) ntr. das Weggehn, Entfernung.

अपसर्प (Vb. सृप्) m. Spion.

ऽअपह (von Vb. हन् §. 272 aber gegen die Regel auch in प्रतापह) adj. हा fem. vernichtend.

अपहरण (Vb. हृ) ntr. das Wegnehmen.

अपहार (Vb. हृ) msc. Wegnahme.

अपहारवर्मन् m. N. ppr.

अपहारिन् (Vb. हृ) adj. रिणी fem. wegnehmend.

अपाकज (Kmdh. अऽप0, s. letztres) adj. जा fem. nicht durch Erwärmen entstanden 228, 94.

अपाङ्ग (eig. Ttp. nach §. 653, V) msc. (§. 640) äussere Augenwinkel.

अपाच् (Vb. अञ्च्, welches gegen §. 754, II, 2 अ bewahrt; S. 133 nr. 2; §. 500) adj. ची

fem. bes. Decl. (§. 754, II); abwärts geneigt.

अपाथेय (Bhvr. ऽ प॰ s. letztres) adj. या fem. ohne Reisezehrung.

अपाद् (Bhvr.) adj. fem. अपदी fusslos (§. 670).

अपान (Vb. अन्) m. der Wind in den Eingeweiden.

अपाय (Vb. इ) msc. Weggang, Tod.

अपाश्रय (Vb. श्रि mit den Präff. अप u. आ) m. Einfassung (Geländer des Betts) 198, 20.

अपि (S. 238 प) Ind. (§. 786) und Verbalpräfix (§. 241): dazu, obendrein, auch, und, noch; — hebt das voranstehende Wort verstärkend hervor: selbst, obgleich; hebt das nachfolgende 44,6; 45,7; — hebt hinter किम् und dessen Derivaten das Moment der Frage verstärkend hervor und schwächt so die Realität des dadurch bezeichneten; bezeichnet dasselbe demnach als unbekannt, arm, klein; — hinter एक „ganz allein"; hinter aa. Zahlwörtern dient es abschliessend पञ्चापि „alle fünf"; hinter सर्व „alle zusammen"; — steht in der Frage: „etwa?"; mit folgendem नाम eig. „etwa nämlich"; — mit folgend. तु (§. 786) „und auch"; adversativ: „sondern vielmehr" 184,17; — mit folg. च „und auch"; — correl. अपि च — न च „eher — als 76,29; — mit folg. वा eig. „oder auch" „und sogar" 249, 47; — correl. अपि वा — नहि „eher — als" 76,41.

अपुत्र (Bhvr. ऽ पु॰) adj. त्रा fem. kinderlos; sohnlos (§. 128; S. 247, VI; §. 644, VIII).

अपुष्प (Bhvr. ऽ पु॰) adj. पा fem. blumenlos.

अपूप (§. 539; 543) m. Kuchen.

अपूर्व od. ॰र्व (ऽ पू॰ Kmdh.) nicht früher gewesen, neu; (Bhvr.) keinen früher habend, oder gehabt habend.

अपूर्वता (vom vor. nach §. 554) fem. Zustand des Nichts-früher-Habens (kein Prius zu haben) 216, 3.

अपूर्वत्व ntr. wie das vorige 216, 10.

अपेक्षा (Vb. ईक्ष्) fem. Erwartung; Hoffnung; Bedürfniss; Rücksicht; Betracht.

अपेक्षाबुद्धि (Ttp. ॰क्षा ऽ बु॰) fem. Erkenntniss der Beziehung 229, 106; 107 comprehending intellect, (Roer).

अपेक्षितत्व (nach §. 554 von ॰क्षित Ptc. Pf. Pass. von ईक्ष् mit Präf. अप nach §. 333) ntr. Berücksichtigung.

अपेक्षिन् (Vb. ईक्ष्) adj. क्षिणी fem. abwartend; berücksichtigend.

अप्नस् (S. 165 नस्) ntr. Werk, religiöse Handlung, Opfer.

अप्नस्वत् (vom vor. nach §. 562) adj. ती fem. mit Werk versehen, erfolgreich 298, 24.

अप्रकम्प (Bhvr. ऽ प्र॰) adj. पा fem. ohne Zittern.

अप्रकाश (Bhvr. ऽ प्र॰) adj. शा fem. unsichtbar.

अप्रगल्भ (Kmdh. ऽ प्र॰) adj. भा fem. nicht frech.

अप्रजस् (Bhvr. ऽ प्रजा §. 669) adj. ohne Nachkommenschaft, ohne Unterthanen.

अप्रज्ञात (Kmdh. ऽ प्र॰ Ptcp. Pf. Pass. von ज्ञा mit Präf. प्र) ता fem. unerkannt, unerkennbar.

अप्रणय (Kmdh. ऽ प्र॰ Vb. नी mit Präf. प्र) m. Lieblosigkeit.

अप्रणोद्य (Kmdh. ऽ प्र॰ Ptc. Fut. Pass. von नुद् mit Präf. प्र) द्या fem. nicht abzuweisend.

अप्रतर्क्य (Kmdh. ऽ प्र॰ Ptc. Fut. Pass. von तर्क्) र्क्या fem. nicht durch Vernunftthätigkeit zu erkennend.

अप्रतिभिद्य (Kmdh. ऽ प्र॰ Ptc. Fut. Pass. von भिद् mit Präf. प्रति) द्या fem. nicht zu verrathend.

अप्रतिम (Bhvr. ऽप्रतिमा) adj. मा fem. unvergleichlich.

अप्रतियोगिन् (Kmdh. ऽप्र०; letztres nach §. 563 von ०ग) adj. नी fem. nicht verbunden.

अप्रतिरूप (Bhvr. ऽप्र०) adj. पा fem. unvergleichlich.

अप्रतीक्षमाण (Kmdh. ऽप्र०; letzteres Ptc. Pr. von ईक्ष् mit Präf. प्रति) णा fem. nicht erwartend.

अप्रतीति (Kmdh. ऽप्र०; letztres von Vb. इ mit Präf. प्रति) fem. das Nichtverstehn.

अप्रत्यय (Kmdh. ऽप्र०; letzteres wie das vorige) msc. Unzuverlässigkeit.

अप्रभुत्व (Kmdh. ऽप्र०; letzteres nach §. 554 von ०भु) ntr. Schwäche 121, 10.

अप्रमत्त (Kmdh. ऽप्र०; letztres Ptc. Pf. Pass. von मद् mit Präf. प्र) त्ता fem. sorglich.

अप्रमा (Kmdh. ऽप्र०; von Vb. मा mit Präf. प्र) fem. falsches Erkennen 230, 125; 126.

अप्रमाद (Bhvr. ऽप्र०; von Vb. मद् mit Präf. प्र) adj. दा fem. nicht unvorsichtig.

अप्रमाद्यत् (Kmdh. ऽप्र०; letztres Ptcp. Pr. von मद् mit Präf. प्र) nicht nachlässig seiend.

अप्रमेय (Kmdh. ऽप्र०; letztres Ptc. Fut. Pass. von मा mit Präf. प्र) या fem. nicht erschliessbar, nicht beweisbar.

अप्रयात् (Kmdh. ऽप्र०; letztres Ptc. Pr. von या mit Präf. प्र) fem. ०याती od. यान्ती; nicht vorgehend.

अप्रवृत्त (Kmdh. ऽप्र०; letztres Ptcp. Pf. Pass. von वृत् mit Präf. प्र) त्ता fem. nicht begonnen, nicht geschehn.

अप्रसक्ति (Kmdh. ऽप्र०; letztres von Vb. सञ्ज् mit Präf. प्र) fem. Nichtanhänglichkeit.

अप्रस्तुत (Kmdh. ऽप्र०; letzteres Ptcp. Pf. Pass. von स्तु) ता fem. nicht belobt, böse.

अप्राप्त (Kmdh. ऽप्र०; letzteres Ptcp. Pf. Pass. von आप् mit Präf. प्र) प्ता fem. nicht erlangt.

अप्रामाण्य (Kmdh. ऽप्र०; letztres Abstr. nach Anal. von §. 554, I) ntr. Autoritätlosigkeit 208, 20.

अप्रिय (Kmdh. ऽप्रि०) adj. या fem. unfreundlich, feindlich.

अप्रौढ (Kmdh. ऽप्र०; letztres Ptcp. Pf. Pass. von वह् mit Präf. प्र vgl. §. 86, Ausn. 3) ढा fem. nicht kühn, feig 284, 458.

अप्सरस् (S. 149) fem. (§. 709) nur Pl. (§. 116) Apsrasen, himmlische Tänzerinnen.

अफल (Bhvr. ऽफ०) adj. ला fem. keine Frucht habend, fruchtlos, heillos.

अबध्य s. अवध्य.

अबल (Bhvr. ऽब०) adj. ला fem. kraftlos; subst. fem. Mädchen, Frau.

अबान्धव (Bhvr. ऽबा०) adj. वा fem. verwandtenlos.

अबुध (Kmdh. ऽबु०) adj. धा fem. unweise, thöricht.

अब्ज (Ttp. अप्ऽज im Wasser gewachsen S. 246, II; §. 320) subst. ntr. (§. 710) Lotus.

अब्द (S. 135; Ttp. अप्ऽद „Wasser gebend") msc. Wolke, Jahr (aus „Regenzeit" vgl. वर्ष).

अभक्ष्य (Kmdh. अ und Ptcp. Fut. Pass. von भक्ष्) क्ष्या fem. nicht zu essend.

अभङ्गुर (Kmdh. अऽभ०) adj. रा fem. unzerbrechlich.

अभय (Kmdh. अऽभ०) ntr. Furchtlosigkeit, Sicherheit, Schutz.

अभव्य (Kmdh. अ und Ptcp. Fut. Pass. von भू) व्या fem. unpassend, zu tadelnd, schlecht.

अभाव (Kmdh. ऽभा० von Vb. भू) m. das Nichtdasein, Nichtsein, Negation.

अभावतस् (vom vor. nach §. 573) adv. in Folge des Nichtdaseins, der Negation.

अभाव्य (Kmdh. अ und Ptc. Fut. Pass. von भू) व्या fem. das nicht nothwendig sein müssende.

अभि (§. 572; S. 238, भ) Präposition mit Accus. (§. 784); Verbalpräfix (§. 241); vorderes Glied in Nominalzsstzgen (§. 653, V, 1. 2. 3. 4; §. 682, II); „entgegen, zu, an, vor“.

अभिक (S. 136) adj. का fem. wohllüstig.

अभिकाङ्क्षा (Vb. काङ्क्ष्) fem. Begierde (wie Vb. construirt) 65, 15.

अभिकाङ्क्षिन् (Vb. काङ्क्ष्) adj. क्षिणी fem. begehrend.

अभिख्या (Vb. ख्या) fem. Namen, Ruf, Ruhm, Schönheit.

अभिगम (Vb. गम्; §. 588, V) m. das Hinzugehn.

अभिघात (Vb. हन् vgl. §. 380) msc. Schlag, Stoss, das Stossen.

अभिचार (Vb. चर्) msc. Bezauberung; Beschwörung, um zu zerstören.

अभिजन (Vb. जन्) m. Geburtsort, Familie, Geschlecht.

अभिज्ञ (Vb. ज्ञा) adj. ज्ञा fem. kundig, erfahren.

अभिज्ञान (Vb. ज्ञा) ntr. Erkennung, Erkennungszeichen.

अभितस् (§. 572) Adv. und Präposition mit Accus. (§. 785); gegenüber, nah, von beiden Seiten; schnell.

अभिताप (Vb. तप्) msc. Brand.

अभितिग्मरश्मि (Avybh. ऽति०; letzteres eig. Bhvr. तिग्म ऽर० heisse Strahlen habend, dann m. Sonne) adv. der Sonne entgegen.

अभिदूति (Avybh. ऽदूती) adv. zur Botin.

अभिधा (Vb. धा) fem. Namen, Wort. — in Bhvr. auslautend ०ध fem. धा, benannt.

अभिधाध्वंसिन् (Ttpr. vom vor. und ध्वंसिन् von Vb. ध्वंस्) adj. नी fem. den Namen verlierend.

अभिधान (Vb. धा) ntr. Namen.

अभिनव (Kmdh. ऽन०) adj. वा fem. neu, frisch.

अभिनासिकाविवरम् (Avybh. ऽना०; letzteres Ttpr. ०का ऽवि०) adv. zur Öffnung der Nase.

अभिनिवेशिन् (nach §. 563 von ०श; Vb. विश्) adj. नी fem. Aufmerksamkeit habend, Bedacht nehmend.

अभिप्राय (Vb. इ mit den Präff. अभि प्र) msc. Absicht, Wunsch, Meinung, Plan.

अभिभर्तृ (Avybh. ऽभर्तृ) adv. zum Geliebten, vor dem Gemahl.

अभिभाषिन् (Vb. भाष्) adj. षिणी fem. anredend.

अभिमन्तृ (Vb. मन्) m. n., त्री fem. sich überhebend.

अभिमर्शिन् (Vb. मृश्) adj. नी fem. berührend.

अभिमाति (Vb. मन् vd. Accus. ०तिनम्) msc. Nachsteller, Feind 291, 3.

अभिमान (Vb. मन्) msc. Stolz, Egoismus, Beleidigung, Verletzung, Liebe, Verlangen.

अभिमानित्व (nach §. 554 vom folgenden) ntr. Zustand des in Egoismus (stolzem Selbstbewusstsein) befangenen 209, 11.

अभिमानिन् (von Vb. मन् nach §. 280, g; und vom vor. nach §. 563) adj. नी fem. „sich haltend für“ 187, 12; sich überhebend, stolz, egoistisch, zornig.

अभिमुख (§. 626; Ttpr. nach §. 653, V; ऽमु०) adj. खा fem. dem Gesichte gegenüber; vor Augen. ०खम् (Acc. gen. ntr. als) adv. gegenüber.

अभियान (Vb. या) ntr. Angriff, feindlicher Zug gegen.

अभियोग (Vb. युज्) msc. Fleiss, Thätigkeit, Angriff, Anklage.

अभिराम (Vb. रम् gegen §. 256; oder Ttpr. nach §. 653 V) adj. मा fem. erfreuend 67, 23.

अभिरुचि (Ttpr. nach §. 653, V; ऽरु०) adj. gefällig, schön.

अभिरूप (§. 554, III; Ttpr. nach §. 653, V; ऽरू०) adj. पा fem. schön, gebildet, unterrichtet, gelehrt.

अभिलाष (Vb. लष्) msc. Begierde.

अभिवाह्य (eig. Ptc. Fut. Pass. von वह्) ntr. das Herbeibringensollen, Herbeibringen 143, 9.

अभिशाप (Vb. शप्) msc. Fluch.

अभिषङ्ग (Vb. सञ्ज्) msc. Eid, Fluch, grundlose Beschuldigung, Betrug; Umarmung.

अभिषेचन (Vb. सिच्) ntr. das Benetzen, das Salben zum König.

अभिसंदेह (Vb. दिह् mit den Präff. अभि सम्) msc. Vertauschung.

अभिसर (Vb. सृ) adj. रा fem.; Begleiter, -in, Gefährte, -tin.

अभिसरण (Vb. सृ) ntr. Besuch.

अभीरु (Kmdh. अऽभी०) adj. furchtlos.

अभीरुघ्न् (Ttpr. अभीरुऽहन्; erstres Kmdh. अऽभी०) vd. msc. Tödter der nicht opfernden 290, 3.

अभ्यधिक (Kmdh. ऽअ०) adj. का fem. sehr überlegen.

अभ्यन्तर (Ttpr. nach §. 653, V) adj. रा fem., inwendig, innerlich.

अभ्यन्तरीकरण (vom vorigen und Vb. कृ nach §. 242) n. das Innerlichmachen, Einweihung.

अभ्यर्ण (Ptcp. Pf. Pass. von अर्द् §. 897) णा fem. nah.

अभ्यवहार (Vb. हृ mit den Präff. अभि अव) m. das Essen.

अभ्यास (Vb. अस् II. IV) m. Nähe, Befleissigung, Übung, Gewohnheit, Vervielfachung, Reduplication.

अभ्युदय (Vb. इ mit den Präff. अभि उद्) msc. Glück, Festtag.

अभ्युदयिन् (Vb. इ wie im vor.) adj. नी fem. entgegen aufgehend, drohend.

अभ्युपपत्ति (Vb. पद् mit den Präff. अभि उप) fem. Wohlwollen.

अभ्युपाय (Vb. इ mit den Präff. wie das vor.) msc. Mittel, Weise.

अभ्र् I. Par. gehn, umherirren.

अभ्र (अप्ऽभ्र (von Vb. भृ) §. 225; 434; 540; 558, VII; S. 225 इत) ntr. (§. 708) Wolke, Luft.

अभ्रशिरस् (Kmdh. ऽशि०) n. das aus Luft bestehende Haupt.

अम् I Par. gehn, tönen (§. 819, 2. 3; 896, 2) X krank sein (§. 202).

अमति m. (S. 144) Zeit, Mond, Betrüger; vd. fem. Gestalt 290, 9.

अमर (Bhvr. §. 674, I) adj. रा fem. unsterblich.

अमरावती (S. 239) fem. N. ppr. der Stadt des Indra.

अमर्ष (Kmdh. ऽम०; letztres von Vb. मृष्) msc. Ungeduld, Ärger, Zorn.

अमर्षण (Bhvr. ऽम०; letztres von Vb. मृष्) adj. णा fem. ungeduldig, zornig.

अमल (Bhvr. ऽम०) adj. ला fem. fleckenlos.

अमलि Vb. denom. (vom vorigen nach §. 213) Par. fleckenlos machen.

अमात्य (von अमा durch Suff. त्य §. 498) m. Minister, Rath.

अमानित्व (von अमानिन् (Kmdh. ऽम० von Vb. मन्) nach §. 554) ntr. Nichtanmaassung.

अमार (Kmdh.; ऽम० von मृ) msc. das Nichtsterben.

अमार्ग (Bhvr. ऽम०) msc. unrichtigen Weg habend, vom rechten Weg abweichend.

अमित (Kmdh. अ und Ptc. Pf. Pass. von मा) ता fem. ungemessen, unermesslich.

अमितौजस् (§. 430, 2, c. Bhvr. 0त ऽ ओजस्) adj. unermessliche Kraft habend.

अमिनत् (Kmdh. अ und Ptcp. Pr. von मी) fem. ती nicht verletzend (bedrohend?) 295, 12.

अमुतस् (§. 572) adv. von jenem.

अमुत्र (§. 572, II) adv. in jener Welt, dort.

अमूर्त (Kmdh. ऽमू0) adj. ता fem. unkörperlich.

अमृत (Kmdh. अ und Ptc. Pf. Pass. von मृ) fem. ता nicht sterbend; (Bhvr. ऽमृ0 §. 674, I) ntr. (§. 710) die Götterspeise, Ambrosia.

अमृतस्रुत् (Kmdh. vom vor. und Vb. स्रु) adj. von Ambrosia fliessend.

अमृताकार (Bhvr. 0त ऽ आका0) adj. unsterbliche Schönheit habend (Troyer nimmt es als N. ppr.) 281, 422.

अमेधस् (Bhvr. ऽमेधा §. 669) adj. verstandlos.

अमेय (Kmdh. अ und Ptcp. Fut. Pass. von मा) या fem. nicht ausmessbar, unermesslich.

अम्ब् I Atm. (§. 789, V); tönen; I Par. (§. 154, 2, 2; S. 131, O, 1; S. 161, §. 402; S. 170, वन्, 1) gehn.

अम्बर ntr. (§. 708) und msc. (§. 711) Wolke, Gewand, eine Art Parfum.

अम्बा (§. 722) fem. Mutter; N. ppr. 1; 2, 10; 111, 7 (vgl. Lassen Ind. Alt. I, 632).

अम्बालिका (§. 721) fem. Mutter; N. ppr. 2, 10; 11; 196, 16.

अम्बिका (§. 721) f. Mutter; N. ppr. 2, 10; 11.

अम्बु n. Wasser.

अम्बुजस्थ (Ttp. 0ज ऽ स्था §. 270; erstres Ttp. 0बु ऽ ज „in Wasser gewachsen“ = Lotus) adj. था fem. in Lotus sitzend.

अम्बुद (Ttp. 0बु ऽ द von दा nach §. 270) m. Wolke.

अम्बुधि (Vtp. 0बु ऽ धि letzteres von Vb. धा nach §. 356) m. Ocean.

अम्बुनिधि (Ttp. 0बु ऽ नि0; letzteres von Vb. धा mit Präf. नि) m. Ocean.

अम्बुमुच् (Ttp. 0बु ऽ मु0 nach §. 289) msc. Wolke.

अम्बुरुह (Ttp. 0बु ऽ रु0 von Vb. रुह्) msc. Lotus 146, 7; 171, 10.

अम्बुवाह (Ttp. 0बु ऽ वा0 von Vb. वह्) msc. Wolke.

अम्भस् (S. 149; §. 430, 2, c; 533, XIII) ntr. Wasser.

अम्भोज (§. 460; 563, IV; Ttp. vom vor. u. ज nach §. 320) msc. Lotus.

अम्भोजिनी (§. 563, IV) f. Lotusfeld.

अम्भोधर (Ttpr. 0भः ऽ ध0 von Vb. धृ) m. Wolke.

अय् I Par. Atm. (§. 789, I) und I Atm. (§. 789, V; 836) gehn.

— परा wird davor पला (§. 241, Bem. 2) fliehen; पलायित (Ptc. Pf. Pass.) „geflohen“ und „fliehend“.

अय vd. adj. gehend 290, 11; — sbst. msc. Glück.

अयत्नतस् (nach §. 575 von 0त्न) adv. mühelos.

अयथोचित (Kmdh. अ ऽ य0; letztres Kmdh. 0था ऽ उचित) adj. nicht wie würdig.

अयन n. Gang; Sonnengang im halben Jahr = halbes Jahr (vd. §. 90).

अयवत् (nach §. 562) adj. ती fem. glücklich.

अयशस् (Kmdh. ऽय0) ntr. Schande.

अयस् (S. 149; §. 473; 566, XII) ntr. Eisen; wann es in Zsstzg auslautend ऽअयस wird (§. 639; 680).

अया (vd. Instrum. fem. von इदम् S. 325 n. 2 oft in adv. Bed.) hier 293, 4.

अयि Ind. (§. 786) Interj. des Rufens, Aufmunterns, Fragens.

अयुक्त (Kmdh. अ und Ptc. Pf. Pass. von युज्) ता fem. unpassend, unrecht.

अयुग्मशर (Bhvr. 0म ऽ श0; erstres Kmdh.

अऽयुº; unpaare Zahl von Pfeilen habend). msc. Gott der Liebe 190, 22.
अयुत (§. 128; 644, VIII; §. 674) n. Zehn Tausend.
अयुद्ध (Kmdh. अ und Ptcp. Pf. Pass. von युध्) fem. द्धा ungekämpft.
अयोग (Kmdh. अऽयोº) msc. Nichtmöglichkeit 210, 23.
अयोदंष्ट्र (Bhvr. ºयःऽदंष्ट्रा) adj. ष्ट्रा fem. Zähne (so hart) wie Eisen habend.
अयोध्या N. ppr. einer Stadt, jetzt Oude.
अयोनिजत्व (nach §. 554 von ºज, welches Kmdh. von अऽयोº; letzteres Ttp. von योनिऽज nach §. 320) ntr. Zustand nicht in einem uterus geboren zu sein.
अयौगपद्य (Kmdh. अऽयौº; letztres nach §. 554 Abstr. von युगपद्) n. Nichtgleichzeitigkeit 227, 84.
अरणि (S. 147, §. 391) m. f. und णी fem. (§. 709, 3, vgl. §. 703) Holz zum Feueranmachen durch Reiben.
अरण्य (S. 147; §. 487; 488) msc. ntr. (§. 711) Wald.
अरति (S. 147; aber vielmehr Kmdh. अऽरº) fem. Leid.
अरस (Bhvr. अऽरº; §. 554, Bem.) adj. सा fem. saftlos, geschmacklos.
अरि (S. 153, §. 394) m. Feind, Rad.
अरिंदम (§. 279; 496) adj. Feinde bändigend, siegreich.
अरुण (S. 157 oxytonirt; §. 488 vgl. 517) adj. णा od. णी fem. (vgl. §. 690, 2) feuerfarben, braun, schwarzroth, gelb 297, 14.
अरुणता (vom vor. nach §. 554) fem. Dunkelfarbigkeit.
अरुणप्सु (Bhvr. ºणऽप्सु) adj. feuerfarbige Gestalt habend; fem. Kuh 288, 1.
अरुणार्चिस् (Bhvr. ºणऽअर्चिस्) m. Sonne.
अरुणित (nach Anal. von S. 225 इत) adj. ता fem. geröthet 146, 5; 236, 15.
अरुष (S. 158 vd.) adj. vd. fem. अरुषी (§. 693) blutigroth (von अरुस्), flammendroth, 291, 5; 294, 1 (vd. ºषीस् statt ष्यस् vgl. §. 741, IV).
अरेपस् (Bhvr. अऽरेº) adj. (schmutzlos) sündenlos 290, 2.
अरोग (Kmdh. अऽरोº) m. Gesundheit.
अर्क् X Par. loben, brennen.
अर्क (S. 160 क; eher von Vb. अर्च् vgl. अर्चि; §. 441; 469; 473) m. Sonne Schwalbenwurzel (Asclepias gigantea = Somawürzel, als Gegenstand des Lobes vgl. weiter); vd. Preislied; Gegenstand des Lobliedes, Indra 291, 2.
अर्कमूल n. Wurzel der Schwalbenwurzel (s. अर्क); oder eher = अर्कमूला fem. Osterluzey (Aristolochia Indica).
अर्घ् I (X?) Par. werth sein.
अर्घ (S. 138; §. 539, V; 546, IX) msc. (§. 708) und ntr. (§. 711) Preiss, Verehrung, eine Art von Oblation aus acht Ingredienzen zur Verehrung von Göttern oder Brahmanen.
अर्घ्य (§. 539, V; 547, IX) adj. र्घ्या fem. zur Verehrung bestimmt, Verehrung verdienend; eine Art Oblation u. s. w. wie bei अर्घ; Werth, Preiss 259, 171.
अर्घ्यतस् (nach §. 575 vom vor.) adv. von dem (wahren) Werth.
अर्च् I. X Par. (ep. auch, und nach einem Gramm. überhaupt nur Atm.; hiernach ist §. 789, I zu verbessern; vgl. S. 376, n. 1) verehren; ep. अर्चयत् (ohne Augm.) 56, 10; Atmanep. (nach §. 789, I, 2) 56, 12; 17; ep. Absol. अर्च्य; Ptc. Pf. Pass. अर्चित (S. 225 इत्).
— अभि verehren. अभ्यर्चित mit Genit. 253, 100.
अर्चन n. Verehrung.
अर्चा (§. 334, A; 563, XI) f. Verehrung.
अर्चावत् (§. 563, XI) adj. ती fem. verehrt.

अर्चि (S. 135 §. 394) f. Flamme.

अर्चिस् (S. 155) ntr. fem. (§. 710) Flamme.

अर्ज् I. X Par. erwerben, anordnen.

— उप erwerben.

— — समुप anordnen.

अर्जन ntr. Erwerbung, Erwerb.

अर्जुन (S. 157; §. 430, k; 441; 470; 479; 517) adj. fem. अर्जुनी (§. 690, 2) weissfarbig; msc. N. ppr. des dritten Sohns des Paṇḍu; fem. Bezeichn. der Morgenröthe 288, 3.

अर्णव (§. 563, XII) m. Meer, Ocean.

अर्थ् I. X (§. 209; 326; 843. 844) Atm. (§. 789, V) bitten, verlangen; mit Accus. der Person und Sache 199, 15.

— अभि bitten, suchen. अभ्यर्थनीय mit Genit. 161, 59.

— प्र auch Parasmaip. (welches nach Westerg. die Gr. für Denom. von अर्थ nach §. 213 nehmen, vgl. aber §. 220) verlangen, bitten 11, 11; 131, 14.

— सम् auch Par. (eher Denomin. von समर्थ passend finden) schätzen, loben 124, 8.

अर्थ (S. 165; §. 533, XX; 539, VII; 563, IV, c. d.; 643; 644, IV, 2; 653, II. III) msc. (§. 710) Reichthum, materielles Gut, Geld, Frucht, Nutzen, Gewinn, Sache, Bedeutung, wahre Bedeutung, Wahrheit, Sinn, Grund (Construction §. 712); — hinter किम् „welche Sache ist" = was ist vor, mit Genit. 191, 21; mit Instrum.; — insbesondre am Ende einer Zsstzg im Acc. und Loc. „wegen". — अर्थे vor कृ (§. 245).

अर्थकामौ (Dual. Dvn. §. 632) m. Streben nach Glücksgütern und Liebesgenuss 181, 24.

अर्थजात (Kmdh. O र्थ und Ptc. Pf. Pass. जन्) adj. ता (durch Vermögen erzeugt?) geldeswerth 192, 16; 195, 2.

अर्थतस् (§. 575) adv. der Sache nach.

अर्थपति m. N. ppr. 186, 22.

अर्थपर (Bhvr. र्थ ऽ परO) adj. रा fem. geizig.

अर्थवत् adj. (§. 563, IV) ती fem. die Sache zur Hand habend; adv. (nach §. 579) der Sache gemäss.

अर्थापत्ति (Ttp. र्थ ऽ आपO) fem. Nothwendigkeit der Sache; eine der fünf Beweisarten der Mîmânsaka's: dass ein Gegenstand, welcher selbst nicht wahrgenommen wird, existiren müsse, weil sonst ein wahrgenommener nicht so sein könne, wie er erscheint.

अर्थिन् (von Vb. अर्थ् und vom Sbst. O र्थ nach §. 563, IV, c. d) adj. नी fem. begehrend, bettelnd, bedürftig; msc. Genosse, Gefährte, Diener, Kläger.

अर्थिसात् (vom vor. nach §. 576) adv. in die Hände der Bedürftigen.

अर्द् I. X Par. Atm. (jedoch auch Par. in Bed. des Atm. und nach einem Gr. Atm. in Bed. des Par.; hiernach ist Gr. §. 789, I zu bessern; vgl. §. 858; 897) gehn, quälen, verletzen.

— अभि quälen; अभ्यर्ण (§. 897) s. bes.

अर्ध (§. 500; 546, 2, B; C; 547, IV; 588, IV, 2; 3; 639; 653, VII, Bem.) adj. धा fem. (Decl. §. 778, III) halb; sbst. m. Theil; n. Hälfte.

अर्धचन्द्र (Ttp. §. 653, VII, Bem.) m. die Hälfte des Monds, Halbmond.

अर्धदग्ध (Ttp. O र्ध u. Ptcp. Pf. Pass. von दह्) ग्धा fem. zur Hälfte verbrannt.

अर्धदिवस (Ttp. §. 653, VII, Bem.) m. n. Hälfte des Tages.

अर्धभास्कर (Ttp. §. 653, VII, Bem.) msc. Hälfte der Sonne.

अर्धरात्र (Ttp. §. 639; §. 653, VII, Bem.) m. (§. 640) Hälfte der Nacht.

अर्धोक्त (Ttp. ०र्ध und Ptc. Pass. von वच्) ता fem. zur Hälfte gesprochen.

अर्धोरुक (Ttp. अर्धोरु (= ०र्ध ऽ ऊरु) + क bis zur Hälfte der Hüfte reichend) n. Unterrock 186, 9.

अर्पि s. ऋ.

अर्पण (Vb. ऋ im Caus.) n. das Geben, Übergeben, Übergabe, das Aufstellen.

अर्ब् I Par. gehn, tödten.

अर्बुद m. n. (§. 711) hundert Millionen.

अर्भ (S. 166) m. Kind, Mündel.

अर्भक (S. 143 §. 385) msc. Kind, Junges, Thor; adj. र्भिका fem. klein.

अर्य (S. 168) adj. र्या fem. würdig, vortrefflich; sbst. msc. Herr, Vaisja (einer der dritten Kaste); fem. von diesen र्या und र्याणी (§. 695); deren Frau ०र्यी (ebds.).

अर्यवर्य (Kmdh. nach §. 656, II, 3, 2) m. vornehmer Vaisja (vgl. अर्य) 186, 17.

अर्व् I Par. tödten.

अर्वन् (S. 171; 243, अन्; §. 669; Declin. §. 754, III, Anm. 3) ०र्वती fem. (§. 699); adj. niedrig, gemein; sbst. Pferd, Stute.

अर्वाञ्च् (vom vor. mit Vb. अञ्च् nach S. 133) adj. ची fem. niedrig, abwärts 295, 16.

अर्ह् (S. 376 n. 1) I. X Par. (ep. auch Atm.) werth sein, passend sein, verdienen, ehren, mit Infin. wollen.

अर्ह adj. (in Zsstzg auslautend) र्हा fem. werth, würdig; sbst. msc. (§. 441) Indra.

अल् I Par. schmücken, genug sein, einhalten.

अलक m. n. Locke; m. toller Hund; fem. ०लका (S. 143 §. 385) N. ppr. der Stadt des Kuvera; ein junges Mädchen zwischen acht und zehn Jahren.

अलक्तक n. Lack 199, 19.

अलक्षण (Bhvr. ऽल०) adj. fem. णा, ohne Kennzeichen, ununterscheidbar.

अलक्षित (Kmdh. अ u. Ptc. Pf. Pass. von लक्ष्) ता fem. ungesehn.

अलक्ष्य (Kmdh. अ u. Ptc. Fut. Pass. von लक्ष्) या fem. nicht zu sehend, unsichtbar.

अलखान m. N. ppr. 257, 149; 258, 154.

अलघु (Kmdh. अ ऽ ल०) adj. m. f. n. oder ०घ्वी fem. (§. 703) nicht leicht, schwer.

अलंकरण (von Vb. कृ mit अलम्) n. Schmuck, Zierde.

अलंकार (von Vb. कृ mit अलम्) msc. Schmuck.

अलंकारवत् (vom. vor. nach §. 579) adv. wie Schmuck.

अलम् Verbalpräfix vor कृ (§. 244); vorderes Glied in Nominalzsstzg (§. 653, III, vgl. 566, IV); Ind. (§. 783) schön, genug, fähig zu (mit Infin.), überflüssig, weg (mit Dat. §. 785; mit Instr. ebds.); „nicht“ bei Verbot mit Absol. (§. 911, II).

अलस् (Kmdh. अ u. Vb. लस् nach §. 289) adj. nicht glänzend 238, 39.

अलस (Kmdh. अ u. Vb. लस् nach §. 276? vgl. §. 442; 554 und Bem.) adj. सा fem. nicht thätig, träge, schlaff.

अलाभ (Kmdh. अ ऽ ला०) m. das Nichtempfangen, Nichtnehmen.

अलि (S. 153 §. 394) m. Biene.

अलीक (S. 155; §. 506, vgl. Bem.; 563, IV; 664) adj. का fem. falsch, hässlich, klein; sbst. ntr. Falschheit, Treulosigkeit, Luft, Stirn.

अलेपक (Bhvr. अ ऽ लेप + क §. 671) adj. पका oder पिका fem. (§. 602 S. 230) fleckenlos.

अलोमहर्षण (Kmdh. अ ऽ लो० welches s.) adj. णा fem. nicht die Haare vor Freude aufsträuben machend.

अलौकिक (Kmdh. अ ऽ लौ० welches s.) adj.

का fem. nicht weltlich, übersinnlich, transcendental.

अल्प (S. 243 आस्) adj. पा fem. (Declin. §. 778, III) klein, wenig; Compar. अल्पीयस् und कनीयस्, Superlat. अल्पिष्ठ und कनिष्ठ (S. 228 इयस्).

अल्पत्व (§. 554) ntr. Kleinheit (des Intervalls bis die Sonne zu der Stelle kömmt) 230, 121.

अल्पप्रजस् (Bhvr. §. 669) adj. wenig Nachkommenschaft habend, wenig Unterthanen habend.

अल्पमेधस् (Bhvr. §. 669) adj. wenig Verstand habend.

अल्पिष्ठ s. अल्प.

अल्पीयस् s. अल्प.

अव् (§. 152; S. 132, O, 1) I Par. schützen 291, 13; gehen, lieben, sich freuen, erfreuen, erkennen, eintreten, hören, besitzen (stark sein), bitten, thun, wünschen, glänzen, erlangen, umarmen, schlagen, nehmen (?brennen), sein (?theilen), wachsen, essen.

— प्र schützen 296, 5; besuchen 288,2.

— सम् schützen 297, 18.

अव (S. 243 अ) Verbalpräfix (§. 241 und Bem.); vorderes Glied in Nominalzsstzgen (vgl. §. 653, V, 1. 2. 3. 4; so ist auch §. 566, VII zu fassen): abwärts, niederwärts, ab, von.

अवक्षेपण (Vb. क्षिप्) ntr. das Niederwerfen, Verachten.

अवग्रह (Vb. ग्रह्) m. Widerstand, Elephantenheerde, Elephantenstirn, ursprünglicher Charakter, falsche Idee, Dürre, Durst, ein Fluchwort.

अवचय (Vb. चि) msc. das Aufsammeln von der Erde 181, 20.

अवज्ञा (Vb. ज्ञा) fem. Verachtung.

अवतंस (Vb. तंस्) m. (Wils. auch ntr.) Ohrring, Kamm; in Bhvr. auslautend (nach §. 671) °संक, fem. °सका (gegen §. 687) 84, 36 (Ziane?).

अवतस् (gegen §. 573, aber nach Anal. von 3, d) adv. abwärts, unten, in der Unterwelt 172, 27.

अवतार (Vb. तॄ) m. das Herabsteigen, insbesondre die Herabsteigung und Fleischwerdung eines Gotts, vorzüglich die Avatâren des Vishṇu.

अवदात (Vb. दै; §. 565) adj. fem. ता (§. 689) weiss, gelb, rein, schön.

अवदान (Vb. दा) n. gerechte Beschäftigung, vollendete Handlung, das Theilen, Legende (Burnouf Bouddh. 64; 89).

अवम (S. 237) adj. मा fem. niedrig, gemein.

अवधान (Vb. धा; S. 225 इन्) n. Anspannung, Aufmerksamkeit, Andacht (Sch. अभिमुखावस्थाननिर्बन्ध) 236, 11.

अवधारण n. (Vb. धृ) das Betrachten, Erkennen, Bestimmen 216, 3; Beschränken.

अवधि (Vb. धा) m. Gränze, Zeitraum, Grube, Übereinkommen.

अवधीर् X (eig. Denom.) Par. (§. 209; 843; 844) verachten; Absol. अवधीर्य 240, 59 (nach §. 242, Bem. 9).

अवधीरिन् (vom vor.) adj. रिणी fem. verachtend, übertreffend.

अवध्य od. अवाध्य (Kmdh. अ u. Ptc. Fut. Pass. von हन् §. 906, II, 3) ध्या fem. nicht zu tödtend.

अवनति (Vb. नम्) fem. das Bücken, Herablassung, Untergang (der Sonne) 235,8.

अवनम्र (Vb. नम्) adj. म्रा fem. abwärts gebogen, gekrümmt.

अवन्तिदेव m. König Avantivarman 255,122.

अवन्तिन् N. ppr. statt Avantivarman 246, 17.

अवन्तिपुर n. N. ppr. einer Stadt 249, 44.

अवन्तिवर्मन् m. N. ppr. 245, 2; 260, 250.

अवन्तिस्वामिन् (Kmdh. °तिन् ऽ स्व°) m. Herr Avantivarman (ein Bild oder eine Statue eines Schutzgottes) 249, 15.

अवन्तीश्वर (Kmdh. 0तिन् ऽ ईश्वर0) m. König Avantivarman (ein Bild oder eine Statue wie das vor.) 249, 45.

अवपात (Vb. पत्) m. das Herabfallen, Grube (Ort in welchen man fällt).

अवबोध (Vb. बुध्) m. das Wachsein.

अवबोधन (Vb. बुध्) n. Erkennen 180, 8.

अवभास (Vb. भास्) m. das Erscheinen, Offenbarwerden 217, 11.

अवभासक (Vb. भास्) adj. सिका fem. ausstrahlend 219, 12.

अवभासकत्व (vom vor. nach §. 554) ntr. Zustand der Ausstrahler zu sein.

अवभासन (Vb. भास्) n. das Ausstrahlen, Leuchten.

अवमर्द्दन (Vb. मृद्) n. Abreiben, Waschen 99, 21.

अवमान (Vb. मान्) m. Verachtung.

अवयव (Vb. यु) m. Glied, Theil; in Bhvr. auslautend fem. वा.

अवयविन् (vom vor. nach §. 563) adj. नी fem. aus Theilen bestehend.

अवरज (von अवर् „später" u. जन् nach §. 320) m. jüngerer Bruder.

अवरोध (Vb. रुध्) m. Hinderniss, Decke, Serail in einem Palast (Verschluss).

अवलम्बन (Vb. लम्ब्) n. das Gestütztsein, Sichstützen,, Abhängigkeit, Unterstützung, Zufluchtsort.

अवलिप्तता (nach §. 554 von Ptc. Pf. Pass. von लिप्) fem. Eitelkeit, Stolz.

अवलेप (Vb. लिप्) m. das Beschmieren, Einsalben, Schmuck, Stolz.

अवलोक (Vb. लोक्) m. das Sehen.

अवलोकयितृ (Vb. लोक्) m. n. त्री fem. Beobachter, -rin, beobachtend.

अवश (Bhvr. अ ऽ व0) adj. शा fem. ungern, ohnmächtig.

अवशेष (Vb. शिष्) m. Überrest; in Bhvr.-Zsstzg auslautend „bis auf" 188, 14; (nach §. 242) 0षो vor क् (s. letztres).

अवश्यम् (S. 247, VI) adv. sicherlich, nothwendig.

अवष्टम्भ (Vb. स्तम्भ् §. 35, Bem. 1) m. das Beginnen, der Pfosten, Vortrefflichkeit, Gold, Vertrauen 107, 5.

अवस् (Vb. अव्; §. 108, Ausn. 2; S. 149) ntr. Schutz, Hülfe, Speise (Sch.) 288, 14; 292, 11.

अवसर (Vb. सृ) m. Gelegenheit, Reihe, Regen, geheime Berathschlagung.

अवसान (Vb. सो; §. 60; 515) n. Beendigung, Ende, Gränze, Tod.

अवस्कर (§. 241, Bem. 5; 503) m. Unrath, Schaamtheile.

अवस्करमन्दिर (Tlp. 0र ऽ म0) n. Abtritt.

अवस्था (Vb. स्था §. 335) f. Lage, Zustand; in Bhvr. auslautend 0स्थ fem. 0स्था.

अवस्थान (Vb. स्था) n. Stellung, Lage, Befinden, Ort oder Zeit des Aufenthaltens.

अवस्थापन (Vb. स्था im Caus.) n. das Aufstellen.

अवहार (Vb. हृ) m. Waffenstillstand.

अवाक् (Acc. gen. ntr. des folg.) adv. abwärts.

अवाच् (Vb. अञ्च् S. 133) adj. ची fem. abwärts geneigt.

अवान्तर (Tlp. §. 653, V ऽ अन्तर) adj. रा fem. eingeschlossen, dazu gehörig, untergeordnet.

अवाप्ति (Vb. आप्) f. Erlangung.

अवि (§. 544; 566, VI) m. Sonne, Berg, Schaaf.

अविकल्पम् (Avybh. अ ऽ विकल्प) adv. unbedenklich.

अविक्रिय (Bhvr. ऽ विक्रिया) adj. या fem. keine Veränderung (Verschiedenheit) habend, ganz gleich 275, 363.

अविचल (Kmdh. ऽ वि0) adj. ला fem. unbeweglich, fest.

अविचार (Kmdh. ऽ वि°) m. Nichtbetrachtung, Nichtberathung.

अविचार्य (Kmdh. अ u. Absol. von Caus. चर् mit Präf. वि) nicht überlegt habend.

अविच्छिन्नपातम् (Avybh. ऽ विच्छिन्न (Ptcp. Pf. Pass. von छिद्) ऽ पात) adv. ungetrennten, ununterbrochenen Falls = so niederfallend, dass sie auf den Knieen liegen bleiben.

अविजानत् (Kmdh. ऽ वि° (Ptc. Pr. von ज्ञा mit वि)) ती fem. nicht erkennend.

अविज्ञात (Kmdh. ऽ वि° (Ptc. Pf. Pass. von ज्ञा mit वि)) ता fem. unbekannt.

अविज्ञाय (Kmdh. ऽ वि° (Absol. von ज्ञा mit वि)) nicht erkannt habend.

अविज्ञेय (Kmdh. ऽ वि° (Ptcp. Fut. Pass. von ज्ञा mit वि)) या fem. nicht zu unterscheidend.

अविथुर vd. adj. ungetrennt (Vb. व्यथ्); eher wohl „furchtlos" 293, 1.

अविदग्ध (Kmdh. ऽ वि° (Ptc. Pf. Pass. von दह्)) धा fem. ungebildet.

अविदित (Kmdh. ऽ वि° (Ptc. Pf. Pass. von विद्) ता fem. ungewusst.

अविदित्वा (Kmdh. ऽ वि (Absol. von विद्)) ohne zu kennen.

अविदूरात् (Kmdh. ऽ वि° (eig. Abl.)) adv. nicht fern; mit Acc. Abl. Gen. (§. 785); mit Gen. 65, 19.

अविनय (Kmdh. ऽ वि (Vb. नी)) msc. Unbescheidenheit, schlechte Aufführung, Unkeuschheit; — als Bhvr. adj. या fem. unbescheiden u. s. w.

अविनाश (Kmdh. ऽ वि° (Vb. नश्)) msc. das Nichtverderben, Rettung.

अविभावित (Kmdh. ऽ वि° (Ptc. Pf. Pass. Caus. von भू)) ता fem. unbemerkt.

अविभाव्य (Kmdh. ऽ वि° (Ptcp. Fut. Pass. Caus. von भू)) या fem. nicht zu bemerkend (erblickend).

अविभ्रान्त (Kmdh. ऽ वि° (Ptc. Pf. Pass. von भ्रम्)) ता fem. unbewegt.

अवियोग (Kmdh. ऽ वि° (von Vb. युज्)) msc. Nichttrennung.

अविरत (Kmdh. ऽ वि° (Ptc. Pf. Pass. रम्)) ता fem. unaufhörlich.

अविरहित (Kmdh. ऽ वि° (Ptc. Pf. Pass. रह्)) ता fem. nicht getrennt (von) = reich (an).

अविलम्बित (Kmdh. ऽ वि° (Ptcp. Pf. Pass. लम्ब्)) ता fem. unverzögert, schnell.

अविलुप्त (Kmdh. ऽ वि° (Ptcp. Pf. Pass. लुप्)) ता fem. ununterbrochen.

अविशुद्ध (Kmdh. ऽ वि° (Ptcp. Pf. Pass. शुध्)) धा fem. unrein.

अविश्वास (Kmdh. ऽ वि° (von Vb. श्वस्)) msc. Misstrauen.

अविषयीकरण (von °यी mit Vb. कृ §. 242) n. Nichtobjectivirung 216, 9; 10.

अविसंवादिन् (Kmdh. ऽ वि° (Vb. वद्)) adj. नी fem. nicht sich einander widersprechend.

अविह्वल (Kmdh. ऽ वि° (Vb. ह्वल्)) ला fem. nicht aufgeregt, beruhigt, gestärkt.

अवृक vd. (Bhvr. ऽ वृ°) adj. feindlos.

अवृष्टि (Kmdh. ऽ वृ°) fem. das Nichtregnen.

अवोचम् s. वच्.

अव्यक्त (Kmdh. ऽ व्य° (Ptcp. Pf. Pass. अञ्ज्)) ता fem. unsichtbar, unerkennbar.

अव्यग्र (Kmdh. ऽ व्य°) adj. रा fem. unzerstreut, aufmerksam.

अव्यथ (Bhvr. ऽ व्यथा) adj. था fem. mühelos.

अव्यथि (Bhvr. s. Sv. Gl. unter diesem Wort und व्यथि) adj. leidlos, harmlos.

अव्यय (Bhvr. ऽ व्य°) adj. या fem. unvergänglich; (Kmdh.) msc. ntr. (§. 640) Nichtvergang

अव्याप्य (Kmdh. ऽ व्या° (Absol. von आप्)) nicht durchdringend.

अव्युच्छिन्न (Kmdh. ऽ व्यु° (Ptc. Pf. Pass. छिद् mit den Präff. वि उद्)) ना fem. ununterbrochen.

1. अश् (§. 156, 3; 164, Ausn.; 169, Ausn. 6; 191; 896, 2; 914, I, Ausn.) IX Par. essen; ep. Atm. 57, 23.
— प्र ep. Atm. kosten 47, 39.
2. अश् (§. 156, 3; 164, Ausn.; 169, Ausn. 6; 191; 789, V; 826, 9; 896, 2) V Atm. durchdringen, erreichen; ved. II Par. 294, 8; Atm. 291, 2.
अशकुन (Kmdh. ऽश॰) n. Unglückszeichen (?) 242, 83.
अशक्त (Kmdh. ऽश॰ (Ptcp. Pf. Pass. शक्)) ता fem. unvermögend, schwach.
अशक्ति (Kmdh. ऽश) fem. Kraftlosigkeit, Schwäche.
अशक्य (Kmdh. ऽश॰ (Ptcp. Fut. Pass. शक्)) या fem. unmöglich.
अशङ्कम् (Avybh. ऽशङ्का) adv. furchtlos.
अशन n. Futter, Speise.
अशनाया (§. 334 und 226, Ausn. 1) fem. Hunger.
अशनि (S. 147 §. 391; §. 439; 558, VI; 566; 567, II) m. f. (§. 709, 3) oder नी fem. (§. 703) 40, 12 Indra's Donnerkeil, Blitz.
अशरीर (eig. Bhvr. ऽश॰ „körperlos") m. der Gott der Liebe.
अशस्त (Kmdh. अ und Ptc. Pf. Pass. शंस्) ता fem. ungepriesen.
अशिक्षित (Kmdh. अ u. Ptcp. Pf. Pass. von शिक्ष् Desid. von शक्) ता fem. ungelehrt.
अशिशिर (Kmdh. ऽशि॰) adj. रा fem. nicht kalt.
अशिष्य (Kmdh. अ u. Ptc. Fut. Pass. von शास्) या fem. einer der sich nicht belehren lässt.
अशीत (Kmdh. ऽशी॰) adj. ता fem. nicht kalt.
अशीतरश्मि (Kmdh. ऽशी॰; letztres Bhvr. शीत ऽर॰) m. ((nicht kalte =) heisse Strahlen habend =) Sonne.
अशीतल (Kmdh. ऽशी॰ vgl. §. 563, V) adj. ला fem. heiss.

अशुचि (Kmdh. ऽशु॰; §. 588, VII; §. 643) adj. unrein.
अशृङ्ग (Bhvr. ऽशृ॰) adj. ङ्गा fem. (§. 693, d) hornlos, gipfellos.
अशेष (Bhvr. ऽशे॰) adj. षा fem. (ohne Überrest) vollständig, ganz.
अशेषतस् (vom vor. §. 575) adv. vollständig.
अशोक (§. 460; 474) m. Asoka-Staude (Jonesia Asoca).
अशोच्य (Kmdh. अ u. Ptcp. Fut. Pass. शुच्) या fem. nicht zu beklagend.
अश्मन् (S. 167; §. 431; 441; 473; 475; 476; 477; 545; 547, II; 558, VI; S. 221, §. 592) m. Stein; wann es auslautend ऽअश्म wird (§. 639).
अश्मन्तक n. ein kleiner Heerd.
अश्रवण (Kmdh. ऽश्र॰) n. das Nichthören.
अश्रु (S. 169) ntr. (§. 708, 4) Thräne.
अश्रुतवत् (Kmdh. ऽश्रु॰; letztres nach §. 579) adv. wie nicht gehört.
अश्रेयस् (Kmdh. ऽश्रे॰; vgl. प्रशस्य S. 228) n. Unseligkeit.
अश्लील (Kmdh. ऽश्ल॰ §. 563, V, vgl. S. 243, ल) adj. ला fem. unglücklich.
अश्व (S. 170, §. 431; §. 441; 460; 475; 532, VII; 543; 545; 547, II; 561, V; S. 239 मत्; §. 675) m. श्वा f. (§. 690) Pferd, Stute.
अश्वतर (§. 561, V; 219; 222) f. री (§. 606) Maulthier 69, 49.
अश्वपर्ण (Bhvr. ऽप॰) adj. र्णा fem. Pferde als Flügel habend 293, 1.
अश्वबुध्य (Kmdh. ऽबु॰; letztres vd. Ptcp. Fut. Pass. बुध्) या fem. durch Rosse zu erkennend 294, 7.
अश्वावत् (vd. S. 239) ती fem. rossversehn; vd. तीस् für त्यस् (Gr. §. 741) 287, 2; vd. Thema für Acc. msc. 288, 12.
अश्विदेवताक (Bhvr. ॰श्विन्ऽदेवता + क §. 671) adj. का fem. die Asvins (s. folg.) als Gottheit habend.

अश्विन् m. Dual. die Zwillingssöhne der Asvinî; himmlische Ärzte (eig. Dioskuren); Herrn der Erde 209, 17.

आश्व्य (§. 543) m. Sohn des Açva 296, 10 (vd.).

अष् s. 3. अस्

अष्टक (§. 546) ntr. Zusammenfassung von acht; 0का (S. 161; §. 543; 563) fem. (§. 687, Bem.) der achte Tag dreier Monate, in denen die Manen verehrt werden; Verehrung der Manen.

अष्टचत्वारिंश Ordin. fem. श्री (§. 770, V) achtundvierzigste.

अष्टन् (S. 161; §. 430, 2, c; S. 246, IV; 247, IV; Declin. §. 766, VII) Cardin. acht.

अष्टम Ordin. fem. मी (§. 770, IV) achte.

अष्टमासिक (§. 496) adj. fem. की (§. 603, 3) achtmonatlich.

अष्टादश Ordin. शी fem. (§. 770, V) achtzehnte.

अष्टानवत Ordin. ती fem. (§. 770, V) achtundneunzigste.

1. अस् (§. 38 mit Ntr.; 147; 195; 242—244; 576; 800 (wo das Beispiel 0स्0 zu streichen); 809; 816; 819, I, II; 833) II Par. sein; s. अस्ति und सत् besonders.

— आविस् (§. 244) sichtbar sein.

— उप darunter sein, wohnen (mit Acc.)

— प्रादुस् (§. 244; 38 mit Ntr.) sichtbar werden, erscheinen.

2. अस् (§. 790 u. Ntr.; 841; 858; 879; 896, 2 (vgl. 914, I); 909) IV Par. werfen.

— अभि (§. 790 u. Ntr.) sich auf (etwas) werfen, beeifern, eifrig betreiben; अभ्यस्त (Ptcp. Pf. Pass.) gebraucht.

— उद् (§. 790 u. Ntr.) in die Höhe werfen.

— नि abwerfen, ablegen, vertrauen. Caus. न्यासि ablegen machen.

— — विनि anordnen, ordnen.

— निर् herauswerfen, entfernen, abweisen.

— परा verlassen.

— परि herumwerfen, verbreiten, einfassen 198, 23.

— वि auseinander werfen, trennen; व्यस्त (Ptc. Pf. Pass.) besondert.

— सम् zusammenwerfen; समस्त ganz, all.

3. अस् od. अष् I Par. Atm. (§. 789, I) gehn, nehmen, leuchten.

असंरूढ (Kmdh. ऽसं0 (Ptcp. Pf. Pass. von रुध् mit Präf. सम्)) धा fem. ungehindert.

असकृत् (Kmdh. ऽस0) adv. mehrfach.

असंकेतित (Kmdh. ऽसं0 (Ptcp. Pf. Pass. von संकेत)) ता fem. uneingeladen.

असंख्य (Bhvr. ऽसंख्या) adj. या fem. zahllos, unzählbar.

असत् (Kmdh. ऽसत्; §. 245, 4) ती fem. nicht gut, schlecht, vgl. कृ.

असत्कृत्य (Kmdh. ऽस0; letztres Bhvr. सत् ऽकृ0) या fem. schlechte Thaten gethan habend (schwerlich Ptcp. Fut. Pass. von असत् कृ nach §. 245, 4?).

असत्य (Kmdh. ऽस0) adj. या fem. unwahr.

असदृश (Kmdh. ऽस0) adj. शी fem. ungleich, unähnlich.

असन् s. असृज्.

असन n. das Werfen (Vb. अस् IV); m. (vd. Sch.) Kampf 297, 21.

असम (Bhvr. u. Kmdh. ऽस0) a[illegible] मा fem. unvergleichlich, ungleich.

असमर्थ (Kmdh. ऽस0) था fem. nicht fähig zu, nicht gewachsen.

असमवायित्व (nach §. 554 vom folg.) n. Zustand des nicht in innrer Beziehung Stehens 228, 96.

असमवायिन् (Kmdh. ऽस0; letztres von समवाय (wo s.) nach §. 563) adj. नी fem. nicht in innrer Beziehung stehend 230, 122.

असंप्राप्य (Kmdh. अ und Absol. von आप्

mit den Präf. सम् u. प्र) ohne zu erreichen.

असंबन्ध (Kmdh. ऽसं⁰) m. Nichtverbindung.

असंभ्रम (Bhvr. ऽसं⁰) adj. आ fem. ruhig.

असर्वज्ञ (Kmdh. ऽस⁰; letztres Ttp. सर्व ऽ ज्ञ von ज्ञा nach §. 270) adj. ज्ञा fem. nicht alles wissend.

असश्चत् (Kmdh. अ u. Ptcp. Pr. von सश्च्) न्ती fem. nicht verfolgend 296, 2 (Sch. eher Bhvr. keinen der folgt (folgen kann) habend = dicht).

असहिष्णुता (Kmdh. ऽस⁰; s. letztres) fem. Unfähigkeit zu tragen, Ungeduld, Unnachgiebigkeit.

असाधारण (Kmdh. ऽसा⁰) adj. णा fem. nicht gemeinsam (gemein), ungewöhnlich.

असाध्य (Kmdh. अ u. Ptcp. Fut. Pass. साध्) या fem. nicht zu vollendend (mit Genit.).

असान्निध्य (Kmdh. ऽसा⁰) ntr. Ferne.

असामर्थ्य (Kmdh. ऽसा⁰) n. Schwäche.

असार (Bhvr. ऽसा⁰) adj. रा fem. geschmacklos, fade.

असाहसिक (Kmdh. ऽसा⁰ wo s.) adj. की fem. nicht gewaltthätig.

असि (S. 153, §. 394) m. Schwerdt,

असित adj. fem. सिता oder सिक्नी (§. 689) schwarz.

असितभ्रू (Bhvr. ऽभ्रू) adj., ntr. भ्रु schwarze Augenbrauen habend.

असिताश्मन् (Kmdh. ⁰त ऽ अश्मन्) m. Smaragd.

असिद्ध (Kmdh. अ u. Ptcp. Pf. Pass. von सिध्) द्धा fem. nicht gefolgert (geschlossen).

असिद्धि (Kmdh. ऽसि⁰) fem. Unschliessbarkeit, Unfähigkeit einen Schluss zu bilden.

असिधाराव्रत (Kmdh. ऽव्र⁰; erstres Ttp. असि ऽ धारा) m. n. Gelübde, gelobte Handlung so scharf wie die Schneide eines Schwertes, bezeichnet Keuschheit, vgl. व्रतमासिधारम् Rghvança XIII, 67.

असिधेनु f. ein Messer.

असु (S. 156 §. 397) msc. (§. 708) nur Plur. (§. 716) Leben.

असुभङ्ग (Ttp. ऽभ⁰) m. das Brechen des Lebens, Furcht für das Leben, Lebensgefahr.

असुकर (Kmdh. ऽसु⁰; nach §. 324 von Vb. कृ) adj. रा fem. nicht leicht zu thuend.

असुख (Kmdh. ऽसु⁰) adj. खा fem. schwer (mit Inf.)

असुतर (Kmdh. ऽसु⁰; nach §. 324 von Vb. तृ) adj. रा fem. nicht leicht zu übersteigend.

असुर (S. 158; §. 541; 543; 566; 567, II) m. Asur, böse Dämonen, Götterfeinde; vd. Gott (lebendig, ewig lebend?) 290, 2.

असुहृद् (Kmdh. ऽसु⁰; s. letzteres) adj. Nicht-Freund, Feind.

असू (Kmdh. ऽसू von Vb. सू) adj. nicht gebährend; vd. Accus. अस्वम् (S. 296 n. 3).

असूया (Vb. असूय nach §. 334) fem. Verläumdung, Zorn.

असृज् (§. 66, 1, Bem.) n. (Decl. §. 754, X) Blut.

असृष्ट (Kmdh. अ u. Ptc. Pf. Pass. सृज् §. 66, 4) ष्टा fem. nicht losgelassen; in Bhvr. unaufhörlich.

अस्त (Vb. अस् IV) m. Untergang; Berg des Westens, hinter welchem die Sonne untergeht; n. Ende, Tod.

अस्तगिरि (Kmdh. ऽगि⁰ s. das vor.) m. Berg des Sonnenuntergangs.

अस्तम् (eig. Acc. von ⁰त) dient als Präf. (§. 241): unter.

अस्तमय (vom vor. und Vb. इ nach §. 326) m. Untergang.

अस्ति (§. 468; 506, Bem.; S. 231, क, 11) Ind. (§. 782; 783 eig. 3. Sing. Pr. von Vb. अस् II) jetzt seiend, vorhanden, gegenwärtig, einmal.

अस्तृ (Vb. अस् IV) m. n. त्री fem. Schütz; Schleuderer (Sch. Feindevernichter) 290, 10.

अस्तेय (Kmdh. s स्ते°) n. das Nichtstehlen.

अस्त्र (Vb. अस् IV; S. 164, §. 409) n. Geschoss, Bogen.

अस्थन् s. अस्थि.

अस्थायिन् (Kmdh. s स्था°; letztres von Vb. स्था nach §. 282) adj. नी fem. nicht bestehend, nicht dauernd.

अस्थि (S. 165; §. 566, VI; S. 239) ntr. (Declin. §. 754, XII) Knochen.

अस्थिक (§. 566, VI) n. Knochen; (nach §. 559) kleiner, elender Knochen.

अस्थिमय (§. 565, III) adj. यी fem. knochenreich, mit Knochen bedeckt.

अस्थैर्य (Kmdh. s स्थै°; letzteres nach §. 554 von स्थिर् „fest") ntr. Unbeständigkeit, Vergänglichkeit.

अस्पन्द (Kmdh. s स्प°; letztres von Vb. स्पन्द्) adj. दा fem. nicht zitternd, sich nicht bewegend.

अस्पष्ट (Kmdh. s स्प°) adj. टा fem. undeutlich.

अस्पृश्य (Kmdh. अ u. Ptc. Fut. Pass. von स्पृश्) या fem. nicht zu berührend.

अस्मद् (§. 239, Bem. 1; S. 133, O, 2, b; §. 431, Bem.; 491; 560; 582; 583; S. 221 (§. 592); S. 227 ईन; S. 243 वत्; S. 246, I) Pronomen der ersten Person: ich (Declin. §. 773 u. Tafel III, nr. 8).

अस्मदीय (§. 491) adj. या fem. unser.

अस्मद्विध (Bhvr. s विधा) adj. धा fem. unserartig, einer wie ich.

अस्वतन्त्र (Kmdh. s स्व°; s. letzteres) adj. न्त्रा fem. unselbstständig.

अह् I Par. vermehren; V Par. durchdringen; bildet Pf. zu ब्रू wo s.

अह (§. 127, 2, b u. Bem. u. 11, Bem.) Ind. (§. 786) wahrlich.

अहंकार (S. 246, I; §. 662, 2) msc. das Ichmachen, Ichheit vergl. 207, 3; Stolz.

अहंकृत (S. 246, I) adj. ता stolz.

अहंकृति (S. 246, I; §. 662, 2) f. Stolz.

अहत्वा (Kmdh. अ u. Absol. von हन्) nicht getödtet habend.

अहन् (S. 145; §. 25,5; §. 28, Ausn.; §. 104, A Bem. 2 u. b; §. 108, Ausn. 1; §. 242, Bem. 2; §. 458; 464; 585; S. 227 (§. 598); in Zsstzg ausl. §. 549; 628, vgl. 640; wann s अह् §. 639; S. 220, अ, 4; wird msc. §. 628, vgl. 640; 639; 660, 1.3. wann s अह्न §. 639; fem. s अह्नी §. 699) ntr. (§. 708; Decl. §. 754, III und Anm. 1 und §. 731) Tag; vd. अहा für अह्नि 237, 23 (§. 742, IV).

अहम् (§. 564, XII) Nom. Sing. von अस्मद् (wo s.).

अहर्निश (Dvn. °हन् (§. 83, 2 vergl. mit §. 754, III und §. 108 Ausn. 1) s निशा (§. 628, II)) ntr. Tag und Nacht.

अहल्या fem. N. ppr. der Frau des Gautama.

अहह Interj. (§. 786) des Rufens, Verwunderns, Schmerzes.

अहार्य (Kmdh. अ und Ptc. Fut. Pass. हृ) या fem. nicht wegzunehmend, nicht zu ändernd.

अहि (S. 153, §. 394; §. 506, vgl. Bem.; S. 239 मत्; §. 669) m. f. oder f. ही (§. 703) Schlange.

अहिंसा (Kmdh. s हिं°) f. Nichtverletzung.

अहिपति (Ttp. s प°) m. Schlangenkönig.

अहिमन्यु (Bhvr. s म°) adj. wüthend wie eine Schlange 290, 8.

अहेतु (Kmdh. s हे°) m. Nicht-Ursache.

अहेतुत्व (nach §. 554 vom vor.) ntr. Zustand nicht Ursache zu sein, das Nichthervorbringen.

अहो (§. 127, 2, b und Bem. und Bem. 11)

Interj. (§. 786) des Schmerzes, der Billigung, Verwunderung.

अहोरात्र (§. 108, Ausn. 1) msc. (Dvn. §. 628, I, II; 630) Tag und Nacht; gegen Gr. (a. a. O.) ntr. 140, 64.

आ

आ Interj. (§. 786; §. 90, 3 u. Ausn. 1) der Erinnerung: ah!; des Mitleids.

आ Präposition jedoch postpositiv (mit Ablat. §. 784): bis an (den Anfang oder das Ende), an, ringsum, (vd. auch mit Loc.); Verbalpräf. (§. 241; 134, 13) an, ringsum; in Zsstzg anlautend (§. 653, V, 2. 4; 682, II); untrennbar (§. 662, 2) mit der Bed.: (anfangend =) wenig (vgl. आनील).

आकर (Vb. कृ) m. Fülle, Grube.

आकरिन् (vom vor. nach §. 563) adj. रिणी fem. in Gruben geboren 170, 7.

आकल्प (Vb. क्लृप्) m. Schmuck.

आकस्मिक (von अकस्मात् §. 566, VI, vergl. §. 587) adj. की fem. unveranlasst.

आकाङ्क्षा (Vb. काङ्क्ष्) fem. Wunsch; Hinzufügung des zur Vervollständigung des Verständnisses Nöthigen 227, 81 vergl. 83.

आकार (Vb. कृ) m. Zeichen, Miene, Gestalt.

आकाश (Vb. काश् §. 506, vgl. Bem.) m. n. (§. 640) Äther, das fünfte Element (nach indischer Vorstellung): ein ätherisches Fluidum, welches das gesammte Universum erfülle.

आकाशग (Ttp. vom vor. u. Vb. गम् §. 272) adj. in der Luft gehend; m. Vogel.

आकुञ्चन (Vb. कुञ्च्) n. das Sichkrümmen.

आकुल (Vb. कुल् §. 259) adj. ला fem. verwirrt, voll (von).

आकुलत्व (vom vor. nach §. 554) ntr. Geistesverwirrung (aus Liebe), Sehnsucht.

आकृति (Vb. कृ) f. Form, (schöne) Gestalt.

आक्षेप (Vb. क्षिप्) m. Tadel, Vorwurf.

आखु (S. 156, उ, 1) m. Ratte, Maus.

आखेटक (Vb. खिट्) adj. टिका fem. scheuchend; sbst. Jäger, -rin.

आख्या (Vb. ख्या) fem. Namen; in Bhvr. auslautend °ख fem. खा „genannt“.

आख्यान (Vb. ख्या) n. Erzählung (eigentlich dessen, was der Erzähler selbst gesehn Burn. Bhag. Pur. Préf. 38).

आगत (Ptcp. Pf. Pass. von गम् §. 648, I) ntr. das Herankommende, Zukunft 113, 11.

आगति (Vb. गम्) f. Ankunft, Zufall 193, 9.

आगत्व (von आऽग (§. 272) nach §. 554) n. Zufall 193, 4.

आगन्तुक (आगन्तु (von Vb. गम्) + क) adj. का fem. zufällig, unbedeutend.

आगम (Vb. गम्) msc. Besuch, Zugang, Zufluss, heilige Schrift (Puranen, Tantras u. s. w.); in Bhvr. मा fem.

आगमन (Vb. गम्) n. Ankunft, das Besuchen (fleischlicher Umgang) 279, 399.

आगस् (Vb. अग्) n. Schuld, Sünde.

आगार n. Haus.

आग्नेय (§. 472; S. 229) adj. यी fem. dem Agni (Gott des Feuers) heilig.

आग्रहिका (Vb. ग्रह्) fem. Gunst, Hülfe.

आघात (हन् §. 380) m. Schlag, Stoss, Wurf 166, 83; 273, 330; 280, 417; 284, 463.

आङ्ग m., Plur. Nom. अङ्गास् u. s. w. (§. 439, c) fem. आङ्गी (§. 439, b, अ) aus dem Lande Anga stammend.

आङ्गिरस msc., Plur. Nom. अङ्गिरसस् u. s. w.

(§. 444) f. आङ्गिरसी, zum Gotra (Stamm) des Angiras gehörig.

आचरण (Vb. चर्) n. das Heranschreiten, der Wandel 219, 3.

आचार (Vb. चर्) msc. (Betragen) Regel, Vorschrift; in Zsstzg hinteres Glied „wandelnd, gehend“.

आचारतस् (vom vor. nach §. 575) adv. der Vorschrift gemäss.

आचार्य (Vb. चर्) m. geistlicher Führer, Lehrer (§. 28); Frau desselben आचार्यानी (§. 701; 28).

आचार्यता (vom vor. nach §. 554) fem. Stand des geistlichen Führers.

आचार्यत्व (wie das vor.) ntr. Thätigkeit eines Lehrers, Unterweisung.

आचार्यवत् (von ०र्य nach §. 562) adj. ती fem. mit einem Lehrer versehn.

आच्छादकत्व (von ०क (Vb. छद्) nach §. 554) ntr. Zustand oder Thätigkeit eines, der bedeckt.

आच्छादन (Vb. छद्) ntr. Bedeckung, Gewand.

आजि (§. 329; S. 152; S. 153 §. 394) fem. (§. 710) Schlacht, Schlachtfeld.

आजीव (Vb. जीव्) m. Thätigkeit, von der man lebt; Handwerk.

आज्ञा (Vb. ज्ञा) fem. Befehl.

आज्ञाप्ति (Vb. ज्ञा) fem. Befehl.

आञ्छ् I Par. (§. 826, 9) ausstrecken.

आटोप (Vb. टुप्) msc. Stolz.

आढ्य (prakritartig für आर्द्ध्य von ऋद्धि) adj. आ fem. reich.

आढ्यता (vom vor. nach §. 554) fem. Reichthum.

आत् (alter Ablat. des Pronomth. अ) adv. (§. 786) vd. danach, darauf.

आततायिन् (S. 154 इन्; aber vielmehr für organ. ०ताविन् nach Anal. von §. 563, XII eig. „mit dem gespannten (Bogen Vb. तन्) versehn“) adj. नी fem. mordend, Mörder, Dieb.

आतप (Vb. तप्) m. Sonnengluth, Sonnenschein.

आतपत्र (Ttp. vom vor. und Vb. त्रै nach §. 269, Ausn. 1 vor der Sonnengluth schützend) ntr. Sonnenschirm.

आतिथ्य (von अतिथि §. 539) adj. आ fem. für den Gast bestimmt.

आतिरश्चीन (Kmdh. ऽ तिर०) adj. ना fem. ein wenig in die Quer 198, 23.

आतुर (von Vb. तुर् in Bed. „springen“ etwa eig. „zitternd“ od. anomal von तूर् „verwunden“?) adj. रा fem. krank, wahnsinnig, wund.

आत्त (aus आ ऽ दत्त §. 622) s. दा.

ऽ आत्मक s. आत्मन्.

आत्मज (Ttp. आत्मन् ऽ ज §. 320) m. Sohn; f. जा Tochter.

आत्मज्ञ (Ttp. आत्मन् ऽ ज्ञ von Vb. ज्ञा §. 269) adj. ज्ञा fem. den Atman (das höchste Wesen) kennend.

आत्मत्याग (Ttp. आत्मन् ऽ त्याग) msc. Selbstmord.

आत्मन् (S. 167 मन्; aber vielmehr aus ***अवत्मन् zsgzg. von Vb. *अव् = वा; §. 544; S. 227; §. 598) msc. Hauch, Luft, Athem, Geist, Seele, höchstes Wesen, Leben, eigne Person (§. 777); in Zssetzung anlautend im Instrum. (§. 653, II), im Dativ (§. 653, III); in Bhvr. auslautend: „Geist, Wesen habend“ u. s. w. fast bedeutungslos; wird ऽ आत्मक (§. 671) f. मिका (§. 602).

आत्मभू (Ttp. ०न् ऽ भू von Vb. भू eig. „durch sich selbst werdend“ aber) msc. Bezeichnung des Brahman, Vishṇu, Siva, Kâma (Liebesgott).

आत्मवत् (von आत्मन् nach §. 562) adj. ती f. mit dem Atman versehn, weise 76, 44; vom höchsten Wesen erfüllt 144, 108.

आत्मवत् (von आत्मन् nach §. 579) adv. wie sich selbst.

आत्मीय (von आत्मन् durch ईय) adj. या fem. auf ihn selbst bezüglich: eigen, verwandt, Freund.

आथर्वण (von अथर्वन् im Sinn von आथर्वणिक (§. 485) „einer der den Atharva-Veda studirt" §. 520; 521, vgl. §. 592) adj. णी fem. den Atharva-Priestern eigenthümlich 201, 11 (vgl. §. 461; 518).

आदर (Vb. दृ) m. Ehrfurcht, Liebe, Anfang.

आदर्श (Vb. दृश्) msc. Spiegel.

आदान (Vb. दा) n. das Empfangen, Ergreifen.

आदायिन् (von Vb. दा nach §. 282) adj. नी fem. mit sich bringend.

आदि (§. 329, vgl. aber S. 237 य; §. 496; 499; 506, vgl. Bem.; 575) msc. der erste, der Anfang; in Bhvr. auslautend: als ersten (Anfang) habend = „und andre", „und so weiter"; in derselben Bed. auch ऽआदिक (nach §. 671).

ऽआदिक s. आदि.

आदितस् (von आदि nach §. 575) adv. von Anfang an.

आदित्य (§. 427) msc. Bezeichnung einer bestimmten Götterclasse: die Aditya's (Kinder der Aditi, der Ewigkeit Roth Nir. Erl. XI, 22); Sonne.

आदिम (§. 496; 499) adj. मा fem. erste.

आदृष्टि (Vb. दृश्) fem. das Vermögen zu sehn 187, 14.

आदेश (Vb. दिश्) m. Befehl, Anweisung, Lehre 216, 15.

आद्य (S. 237 य; §. 506; 651) adj. या fem. erste; आद्याद्य der erste immer.

आधार (Vb. धृ) m. das Umfassen, Bassin, Canal.

आधि (Vb. ध्यै?) m. Angst, Kummer.

आधिक्य (von अधिक nach §. 554) n. Übermaass.

आधोरण (Vb. धोर्) msc. Reiter od. Treiber eines Elephanten.

आनति (Vb. नम्) fem. Verbeugung, Huldigung 263, 215.

आनन (Vb. अन् mit Präf. आ, vielleicht eher anomale Dehnung wegen Accents) n. Mund, Gesicht.

आनन्द (Vb. नन्द्) adj. न्दी fem. (§. 691) glücklich; sbst. msc. Glück, Freude, Geschlechtslust 309, 20 (vgl. Içvara Kr. Sânkhyâk. 28).

आनन्दमय (vom vor. nach §. 565, III) adj. यी fem. glückselig.

आनन्दवर्धन m. N. ppr. 248, 34.

आनयन (Vb. नी) n. das Herbeibringen.

आनील (Kmdh. आऽनी⁰) adj. ला fem. etwas dunkel (Sch. असित).

आनुकूल्य (von अनुकूल nach §. 554) ntr. Freundschaft.

आनृण्य (von अनृण nach §. 554) ntr. Schuldlosigkeit, Frömmigkeit.

आनृशंस्य (nach §. 554, I (vergl. II) von अनृशंस) ntr. Güte, Wohlwollen.

आन्ध्य (nach §. 554 von अन्ध) ntr. Blindheit.

आप् I. V Par. (§. 156, 1; 194; 856, 5; 915, II ursprünglich Caus. von इ gehn machen, nähren, anpassen) erlangen; Ptc. Pf. Pass. आप्त erlangt, treu, zuverlässig, Vertrauter.

— अभि mit Desiderativ ईप्स् (§. 194) begehren.

— अव erlangen (nach I अवापम्) 39, 1 (vielleicht eher ep. Aorist I) Conditionalis अवाप्स्यस् 176, 105.

— — समव erlangen; auf sich laden 23, 30.

— परि genügen; Ptc. Pf. Pass. पर्याप्त genügend, passend, sehr gross, viel.

— प्र erreichen, erlangen, finden, er-

halten, zu etwas kommen; episch Atm. 38, 15; 90, 17. — Caus. geben, befördern zu 281, 424.

— — अनुप्र wieder erlangen, finden 70, 54; gerathen in 54, 11.

— — — समनुप्र erreichen.

— — संप्र erlangen, kommen, angehn (angegangen) 113, 11, zu Theil werden 276, 368.

— वि durchdringen, erfüllen. व्याप्त und व्याप्य s. bes.

— सम् vollständig erlangen; समाप्त beendet.

आपगा (Ttp. von आप Wassermenge (nach §. 457) = Ocean und ग (§. 272) von Vb. गम् „zum Ocean strömend") fem. Fluss.

आपगेय (Patronym. vom vor. nach §. 431, 3) यी fem. Spross der Gangâ 15, 3; 16, 9.

आपण (Vb. पण्) Markt, Bude.

आपत्ति (Vb. पद्) fem. das Erlangen, Verschaffen, Zukommen, Missgeschick, Fehler.

आपथी (od. आपथ्य (vgl. Sch. Rv. I, S. 582; welcher es in beiden Fällen von पथिन् in der schwächsten Form पथ् (§. 754, IV) leitet, nach §. 540 oder 563, XII) „mit einem Wege versehn = zusammengespannt" (supplirt: Elephant), oder „auf einem Wege seiend" (supplirt: Wagen); mir scheint es eine primäre Bildung durch ई (S. 155) von Vb. पथ् mit Präf. आ, jedoch mit einer aus der etymologischen individualisirten Bed., welche noch unbekannt ist 290, 11.

आपद् (Vb. पद् §. 491) fem. (§. 409, 9) Unglück.

आपद्गत (Ttp. vom vor. u. Ptc. Pf. Pass. von गम् §. 653) ता fem. in Unglück gerathen.

आपद्धर्म (Ttp. °पद् ऽ ध°) msc. das Gesetz (die Ermässigung des Gesetzes) bei Unglück.

आपस् 1. (Plur. Nom. von अप् s. das.); 2. ntr. (S. 149) Wasser; Sünde.

आपात (Vb. पत्) m. das Fallen (Zutreffen), (Zufall) Augenblick, das Herabwerfen.

आपाततस् (vom vor. nach §. 575) adv. (in Folge des Zutreffens =) dadurch 202, 10.

आपीड (Vb. पीड्) m. Kranz.

आभरण (Vb. भृ) ntr. Schmuck.

आभा (Vb. भा) fem. Glanz, Schönheit; in Bhvr. °भ fem. भा Schein habend von, gleich.

आभाषण (Vb. भाष्) ntr. Rede.

आभास (Vb. भास्) msc. Erscheinung, Offenbarung 211, 16; 215, 19; 219, 11; 226, 70.

आभू (Vb. भू) adj. von allen Seiten werdend (kommend) = in Fülle, mit Macht, seiend, strömend 290, 1; 6; Sch. mächtig die Götter herbeizubringen, Priester.

आमन्त्रण (Vb. मन्त्र्) n. das Anrufen, Begrüssen.

आमय (Vb. अम् nach Analogie von S. 137, §. 373) m. Krankheit (vgl. §. 563, XII).

आमिष (S. 154 इष „das stärkende" als Speise?) msc. ntr. (§. 711) Fleisch.

आमुष्मिक (gegen Gr. von अमुष्मिन् Loc. vom Pron. अदस् wie आकस्मिक von अकस्मात् §. 566, VI) adj. (की fem.?) jenseitig, in der andern Welt eintretend, 179, 19; 203, 11.

आमोद (Vb. मुद्) m. Vergnügen, starker Geruch, Parfum.

आमोदिन् (vom vor. nach §. 563) adj. नी fem. duftend.

आम्नाय (Vb. म्ना §. 380) msc. Rath, Vorschrift; überlieferte Lehre, Veda-Religion, Veda.

आय (Vb. इ) m. Erwerb, Gewinn (Reichthum Nalod. I, 13; II, 63; III, 52).

आयत (Ptcp. Pf. Pass. von Vb. यम्) ता fem. lang.

आयतन (Vb. यत्) n. Altar, Capelle.

आयतनत्व (vom vor. nach §. 554) ntr. Zustand der Altar (Sitz) zu sein.

आयति (Vb. यम्) fem. (Grösse) Würde, Majestät.

आयात (Ptcp. Pf. Pass. von Vb. या nach §. 333) n. (das Zugehn, Zunahme) Übermaass 172, 23.

आयाम (Vb. यम्) m. Länge, das Einhalten, Zwang (vgl. §. 563, II).

आयामिन् (vom vor. §. 563, II) adj. नी fem. lang.

आयास (Vb. यस्) m. Anstrengung, Müdigkeit, Plage, Qual, Leid.

आयुःशेषता (von °ष nach §. 554; jenes Bhvr. आयुः ऽ शेष „(nur) das Leben übrig habend") fem. Zustand wo man weiter nichts als das nackte Leben hat.

आयुध (Vb. युध् §. 532, VIII; 640) m. n. (§. 708) Waffe.

आयुष्य (von आयुस् §. 551) adj. या fem. (langes) Leben gewährend.

आयुस् (S. 158 उस्; aus Vb. इ mit Präf. आ eig. „das zunehmende, wachsende") ntr. Lebensdauer, Alter (vgl. §. 551).

आरक्षिक (von °रक्ष Man. III, 204, Vb. रक्ष्) adj. beschützend; m. Wächter 195, 11.

आरण vd. Grube, Brunnen, Teich 296, 6.

आरण्य (von अरण्य §. 487) adj. या fem. im Walde lebend.

आरण्यककाण्ड (Kmdh. °क ऽ काण्ड) m. n. die den Wald betreffende (§. 488, 5, vgl. §. 517), die Vorgänge im Waldleben, erzählende Abtheilung (des Râmâyana).

आरब्धि (Vb. रभ्) fem. das Beginnen, Unternehmen.

आरम्भ (Vb. रभ् vgl. §. 149, 5) m. das Beginnen, Unternehmen, Thätigkeit.

आरम्भण (wie das vor.) n. das Anfangen (§. 551).

आरात् (Ablat. von °र; §. 496; 682, I;) adv. (§. 783, I) fern, nahe (mit Abl. §. 785).

आराम (Vb. रम्) m. Garten.

आरुण (von अरुण) adj. णी fem. vd. flammenfarbig, roth (Sch. suppl. Stute).

आरोप (von Vb. रोपि Causale von रुह्) msc. Erhebung, Übertragung.

आरोह (Vb. रुह् §. 563, II) msc. die Erhebung, das Ansteigen, Besteigen, der Unterleib der Frauen, Hüfte.

आरोहण (Vb. रुह् §. 551) ntr. das Ansteigen, Wachsen.

आर्जव (Abstr. von ऋजु §. 554, VI) ntr. Gradheit, Redlichkeit.

आर्जुनेय (von अर्जुन nach Analogie von §. 431, 3) यी fem. Sohn des Ardschuna.

आर्तव (von ऋतु §. 505) adj. वी fem. der Zeit gemäss, insbesondere in Bezug auf die Menstruation; ntr. die Menstruation.

आर्त (Ptc. Pf. Pass. von अर्द् mit anomaler Dehnung? S. 418 n. 6, vgl. n. 7) ता fem. gequält.

आर्ति (wie das vor. durch ति?) fem. Qual, Leid, Schmerz.

आर्द्र (S. 169 र; §. 503) adj. द्रा fem. nass, feucht, mitleidig 161, 194; sbst. msc. ntr. (§. 711) Feuchtigkeit (vgl. §. 245).

आर्य Vb. (§. 235).

आर्य adj. या fem. ehrwürdig (s. °र्यावर्त) sbst. fem. Arja-Versmaass.

आर्यपुत्र (Ttp. vom vor. und पु°, vgl. jedoch Böhtl. zu Nal. VII, 7) msc. Bezeichnung des Ehemanns von Seiten der Frau 66, 9; 67, 23; Sohn des geistlichen Führers.

आर्यावर्त m. (Tp. आर्य ऽ आवर्त eig. wohl Aufenthaltsort, Land der Arier, welches der alte Namen des ost- und westasiatischen Zweigs (des Sanskrit-Volks und der ihm verwandten Einwohner des persischen Reichs) war; im Sanskrit bezeichnet es jedoch nur den) Landstrich, welcher zwischen dem Meere in Osten und Westen von Indien liegt und im N. den Himâlaya im S. den Vindhya zur Gränze hat.

आर्ष (von ऋषि §. 518) adj. र्षी fem. von einem Rishi (alten Weisen) gedichtet 64.

आलम्ब (Vb. लम्ब्) m. Stütze.

आलम्बिन् (Vb. लम्ब् §. 282) adj. नी fem. stützend, haltend.

आलम्भिन् (लभ् §. 282, vgl. §. 149, 5) adj. नी fem. berührend.

आलवाल (von Vb. लू durch Suff. आल?) n. eine Wassergrube um einen Baum.

आलस्य (von अलस nach §. 554 u. Bem.) ntr. Trägheit.

आलाप (Vb. लप्) m. Anrede, Rede.

आलापिन् (vom vor. nach §. 563 od. von Vb. लप् nach §. 282) adj. नी fem. anredend, redend.

आलि (Vb. ली) fem. Biene.

आलिङ्ग (Vb. लिङ्ग्) m. Umarmung 201, 14.

आलोक (Vb. लोक्) m. das Sehen, Anblick.

आलोल (Vb. लुल् §. 255) adj. ला fem. sich bewegend.

आवरण (Vb. वृ) ntr. Bedeckung, Schild, Schutz 172, 25.

आवर्त (Vb. वृत्) m. das Umdrehn, Strudel.

आवलि od. ०ली (Vb. वल्) fem. Reihe.

आवश्यक (von अवश्य durch Suff. अक) fem. यिका nothwendig 221, 19; 21.

आवह (Vb. वह्) adj. हा fem. herbeibringend, bewirkend 264, 223; 274, 344; 279, 399.

आवास (Vb. वस्) msc. Wohnung, Haus.

आविक (von अवि „Schaaf" §. 532, V?) adj. (f. की?) aus Schaafwolle bereitet; ntr. (Wils. msc.) wollnes Zeug 69, 44.

आविल (Vb. विल्?) adj. ला fem. schmutzig. beschmutzt.

आविस् (§. 48; 498) Ind. (§. 783), Verbalpräfix vor अस् कृ भू (§. 244) sichtbar.

आशंसा (Vb. शंस्) fem. Wunsch, Begierde.

आशङ्का (Vb. शङ्क्) fem. Furcht, Irrthum.

आशय (Vb. शी) msc. Absicht.

आशा (Vb. अश् V?; wohl von शास् anomal) fem. Hoffnung (vgl. S. 247, IX).

ऽ आशिन् (Vb. अश् IX) adj. नी fem. essend.

आशिस् (Vb. शास् vgl. S. 131) fem. (§. 709) Segen; als vorderes Glied einer Zusammensetzung आशीः (§. 83, 2, vgl. mit §. 751 und 57, 3; vergl. auch S. 247, IX).

आशी (Vb. अश् ?) fem. eine Art Schlangengift.

आशीविष (Bhvr. vom vor. und विष) msc. Schlange.

आशु (S. 157; §. 554, VI) adv. (vd. adj.) schnell.

आश्चर्य (§.241, Bm. 5; aber vielmehr von der org. Form des Vb. चर् für gew. चर्) adj. र्या fem. wunderbar; sbst. msc. Verwunderung.

आश्चर्य्य (§. 235) erhaben sein (?).

आश्रम (Vb. श्रम्) m. n. Einsiedelei eines Anachoreten; religiöse Lebensweise eines Brahmanen, deren es vier für die verschiedenen Lebensalter giebt, die des Brahmacârin, wo er den Studien obliegt, des Grihasta wo er sich den Pflichten eines Hausvaters widmet, des Vanaprastha wo er sich in die Einsamkeit zurückzieht, des Bhikshu wo er nur von Almosen lebt.

आश्रय (Vb. श्रि) msc. Nähe (Verbindung, Beziehung), Zufluchtsort (Stütze).

आश्रयतस् (vom vor. nach §. 575) adv. in Folge der Nähe (Beziehung).

आश्रितत्व (nach §. 554 von ०त Ptc. Pf. Pass. von Vb. श्रि) ntr. Abhängigkeit.

आश्वास (Vb. श्वस्) m. Vertrauen, Verlass.

आश्वासन (Vb. श्वस्) ntr. Stärkung.

आश्विन (von अश्विन् §. 456, vgl. S. 221) adj. ०नी fem. an die Asvins gerichtet.

आषाढ (von अषाढ (Vb. सह् §. 45) wohl eig. „unerträglich heiss"; §. 651) m. Namen eines Monats (Juni-Juli).

आषाढभूति N. ppr. 98, 11.

आस् Interj. (§. 786) bei Ärger, Schmerz.

आस् (§. 62; 836; 885; 894) II Atm. (§. 789, V) sitzen, stehen 235, 5; 253, 99; sein 97, 13; 245, 3; 286, 480.

— अधि bewohnen (mit Acc.).

— उप sitzen auf (mit Loc.); verehren, verrichten (das Abendceremoniell) 184, 3.

आसंसारम् (Avybh. आ ऽ संसार) adv. bis zum Ende der Welt 255, 119.

आसक्ति (Vb. सञ्ज्) fem. Anhänglichkeit.

आसत्ति (Vb. सद्) fem. innerste Verbindung, Erlangung, Erwerb, Gewinn.

आसन् s. आस्य.

1. आसन (von अस् IV) ntr. das Verjagen 180, 22 (Sch. क्षेपण bei Wils. Daçak. 62, n. 2).

2. आसन (Vb. आस्; §. 646, II) ntr. (§. 711) Sitz; besondre Art des Sitzens bei Verrichtung religiöser Ceremonieen; msc. (§. 711) ein Baum (Terminalia alata tomentosa); fem. ०ना und ०नी das Sitzen (§. 334); ०नी eine Bude.

आसन्न (Ptc. Pf. Pass. von सद् mit Präf. आ) ०ना fem. nahe.

आसव (Vb. सु) m. ein aus Zucker u. Syrup destillirtes geistiges Getränk, Rum.

आसीन Ptc. Pr. von आस् w. s.

आसुर (von असुर, vgl. S. 158; §. 438; 439, 6; §. 541; 566, I) adj. ०री fem. asurisch, böse 182, 13 (Sch. bei Wils. Daç. 64, 3); subst. msc. eine Heirathsform, wo der Bräutigam dem Vater und den väterlichen Verwandten der Braut giebt, soviel er vermag.

आसेविन् (Vb. सेव्) adj. ०नी fem. thuend.

आस्तरण (स्तृ §. 506; Bem. §. 691) ntr. das sich Ausstrecken, Liegen 101, 17; Teppich 67, 15.

आस्था (Vb. स्था; §. 245; S. 247, IX) fem. Ort zum Stehen, Stütze, Rücksicht (Hoffnung 265, 245); Sorgfalt, Versammlung; in Bhvr. auslautend ०स्थ fem. ०स्था 200, 6.

आस्थान (Vb. स्था) ntr. und fem. ०नी Versammlung; ntr. Sorge.

आस्पद (§. 231, Anm. 5?) ntr. (§. 710) Ort, Geschäft (Gegenstand) 195, 3; Würde, Ansehn.

आस्पर्श (स्पृश्) msc. Berührung.

आस्पर्शतस् (vom vor. nach §. 575) adv. von der Berührung.

आस्य (wohl von अन् (vgl. आनन) für अंस्य aus अंसन् für organ. अंसन्त् von अंस् einer Vbbildung von अन्; wegen आस् für अंस् vgl. Sv. Gl. रम् u. aa. a. a. O. S. 241) ntr. (§. 708; bes. Declin. durch Nebenthema आसन् u. vd. आस् §. 754, XV) Mund, Gesicht.

आस्वादन (Vb. स्वाद्) n. das Kosten, Genuss.

आह् s. अह्.

आहङ्कार्य (Abstr. nach §. 554 von अहंकार) ntr. Zustand des stolzen Selbstbewusstseins.

आह्व msc. (Vb. ह्वे, aber aus der Form ह्व vgl. §. 795 und sonst) Ruf; (Vb. हु) Opfer.

आहवनीय (eig. Ptcp. Fut. Pass. von हु) msc. ein heiliges Feuer zum Opferbringen.

आहार (Vb. हृ) msc. das Nehmen, Speise.

आहितुण्डिक (durch क nr. 11 (S. 231) vom Ttp. अहि ऽ तुण्ड Schlangenmund) msc. Schlangenfänger, Jongleur.

आह्लादन (Vb. ह्लाद्) n. Erfreuung.

आह्वय (Vb. ह्वे S. 137) m. Namen.

इ

इ Pronominalthema s. इदम्.

इ (§. 58, Ausn. 1, vgl. §. 815; §. 86, Ausn. 8. 9; Desid. 186 u. 195; Caus. 199 u. 204; 297; 331; 629; Pf. red. 832; Aor. 856, vgl. 847; Prec. 866; Aor. Pass. 881; Ptcp. Pf. 890; Ptcp. Fut. Pass. 906) I. II Par. gehn; gehn zu (mit Accus.); mit Acc. eines Abstracts = werden, sein was das Concretum desselben bezeichnet, z. B. तुलाम् gleich sein, शोषम् trocken werden. Aor. अगाम् (§. 856, 2); Pass. ईय erkannt werden 205, 2; ved. Infin. एतवे 296, 8. — Desid. जिगमिष् जिगांस् (§. 195 und 182); Caus. गमि (§. 204).

— अति (§. 238; Prec. 866) überschreiten, überwinden 202, 5; vorübergehn, vergehn, episch मा अत्यगात् mit Augment (gegen §. 808) 6, 9. (अतीत §. 653, I, 1, 1).

— — व्यति (Prec. §. 866) vorübergehn, überschreiten, vergehn, abwechselnd gehn (vgl. §. 789, IV).

— — समति (Prec. §. 866) übertreffen.

— अधि (§. 195; 199; 204; 326, Ausn.; 789, I; 790; Pf. red. 833; Aor. 856, vgl. 847; Prec. §. 866; Condit. 871; Aor. Pass. 881; Ptcp. Pr. 889; Ptcp. Fut. Pass. 906) erreichen, sich erinnern; Atm. (§. 790) lesen, studiren (Ptc. Pf. Pass. अधीत S. 225 इन्). — Caus. अध्यापि (§. 199; 789, I).

— अनु (Prec. §. 866) nachgehn, folgen; अन्वित begleitet, begabt, versehn.

— — समनु (Prec. §. 866) zusammen nachgehn; समन्वित = अन्वित.

— अप (Prec. §. 866) weggehn; vd. per tmesin getrennt (§. 240) 289, 1; (अपेत §. 653, IV).

— अभि (Prec. §. 866) hinzugehn (ग्रहणम् lässt sich fangen).

— — समभि (Prec. §. 866) mit hinzukommen.

— अव (§. 866 Prec.) einsehn.

— — समव (Prec. §. 866) zusammenkommen; समवेत (Ptcp. Pf. Pass.) innerlich verbunden.

— आ (Prec. §. 866) hinzugehn, gerathen in.

— — अभ्या (Prec. §. 866) hinzugehn, herbeikommen.

— — — समभ्या (Prec. §. 866) zusammen herbeikommen, gehn zu 131, 24.

— — समा (Prec. §. 866) zusammen herbeigehn (hingehn) 131, 16, zusammenkommen, sich versammeln 112, 23, zusammentreffen 20, 16, angehn, besuchen 54, 12.

— उद् (Prec. §. 866) aufgehn, entstehn, werden 255, 117; उदित (§. 656, IV) erzählt 240, 61.

— — समुद् (Prec. §. 866) sich erheben 170, 4; aufgehn 190, 11; auffliegen 170, 1 (Sch. समुत्पतितमिव स्थित).

— उप (Prec. §. 866) unter (etwas) gehn, sich unterziehn; mit Accus. eines Abstract, wie beim Simplex, z. B. भिदाम् gespaltet werden 174, 43; विस्तरताम् sich ausbreiten 146, 7; nahe gehn, sich nahen; उपेत versehn, begabt 56, 16; 89, 6; 109, 24.

— — अभ्युप (Prec. §. 866) hinzugehn, hinzutreten, beistimmen 184, 19; zufrieden sein 189, 22; beim Passiv Nominativ eines Abstracts, wie beim Activ Accusativ (s. Simplex und mit उप): werden (Sclavin) 183, 12.

— — समुप (Prec. §. 866) zusammengehn (zum Kampf) 100, 12; mit Accus. eines Abstracts (wie bei Simpl., vgl. mit उप und अभ्युप) sich verwandeln (in Gift) 240, 68.

— नि (Prec. §. 866; §. 326, Ausn.)

— निर् (Prec. §. 866) weggehn (mit Abl.).

— परि (Prec. §. 866; §. 326, Ausn.) herumgehn; परीत umgeben.

— — विपरि; विपरीत entgegengesetzt, umgekehrt.

— प्र (Prec. §. 866) vorangehn zu (Acc.) प्रेहि (gegen §. 86, Ausn. 9, wenn man प्र ऽ आ ऽ इहि theilen wollte; wahrscheinlich ist प्र एहि zu theilen; letztres die vd. Form S. 356, n. 2); weggehn, sterben.

— — अभिप्र entgegen gehn, nach etwas streben, beabsichtigen, meinen 182, 1.

— प्रति (Prec. §. 866) herankommen; Pass. erkannt werden; प्रतीत erkannt, wahr; Caus. in der Bed. verstehn machen, überreden, regelrecht प्रत्यायि (§. 204).

— वि (Prec. §. 866) durchwandern (Acc.) 289, 5; वीत weggegangen; in Bhvr. anlautend: ohne.

— सम् zusammenkommen; kommen zu (mit Genit.) 114, 18.

इख् I Par. gehn.

इङ्ख् I Par. gehn.

इङ्ग् I Par. gehn, sich bewegen. इङ्गित s. bes.

इङ्गित (Ptcp. Pf. Pass. vom vor.; nach §. 333) n. Bewegung, Herzenszustand (हृद्गतो भाव: Sch.) 241, 69; Gestus, Zeichen, Andeutung.

इच्छ् s. 1. इष्.

इच्छा (von Vb. इष् §. 336) f. Wunsch, Willen.

इच्छु (Vb. इष् §. 298) adj. wünschend, wollend.

इज्या (Vb. यज् §. 338) f. Opfer, Götterverehrung.

इट् I Par. gehn.

इडा (vd. mit ळ für ड nach §. 52; vgl. §. 104, Ausn. 3, 2; S. 136; §. 372; 473; 564, III) fem. Erde, Kuh 288, 16.

इतर (§. 239, B. 1; S. 133, 6, 2, b; §. 431; 464; §. 560; 572; 582; vom Pronominalth. इ durch Comparativ-Suff. तर, S. 234 तर; Declin. §. 778, I) Pronominaladj. रा f. andrer. इतरेतर (§. 683, VI) einander, abwechselnd.

इतरथा (vom vor. nach §. 572, IV) adv. auf andre Weise.

इतस् (§. 106, Bem. 3; vom Pronomth. इ nach §. 572, I) adv. von hier; इतश्चेतस् hier und dort.

इति (§. 89, Bem. 2; 90, 5, Ausn.; von Pronominalth. इ durch Suff. ति S. 235) Ind. (§. 786) adv. auf diese Weise; so; bezeichnet Worte, Sätze sowohl fremde als eigne als solche: so sprechend, so denkend 1, 2; 2, 15; 1, 84; 3, 8; 41, 22; 121, 6; wenn du so sprichst 187, 22; hinter Namen „so genannt" 84, 32; so rufend 80, 49 (vgl. Böhtl. zu Sakunt. p. 145; 157). — In der Frage hinter किम् 197, 22; dient

den Schluss von Abschnitten, Schriften zu bezeichnen: so lautet es.

इत्थम् (§. 572, IV vom alten Ntr. इद् des Pronomth. इ) adv. so.

इत्था (§. 572, IV wie das vor.) adv. (vd.) so.

इद् (altes Ntr. des Pronomth. इ lat. id) adv. (diess) dient vd. verstärkend, insbes. hinter Pronominibb. (z. B. तदिद्).

इदम् (S. 133, O, 2, b; S. 136, ब, 6; §. 239, Bem.; 431, 6; 556, Bem.; 560, vgl. Suff. वत्; §. 582; 674; 683, VI) Pronom. (Declin. §. 776 u. Tafel) dieser, -se, -ses.

इदानीम् (von इदा §. 572, III, durch Suff. न S. 238, eig. Accus. fem.) adv. jetzt.

इन्द् kann nicht flectirt werden (§. 795, II), ist also wohl ursprünglich nur grammatische Abstraction aus इन्द्र und den damit verwandten Wörtern; es wird ihm die Bed. „die höchste Herrschaft haben" gegeben.

इन्दीवर n. der blaue Lotus (Nymphaea caerulea).

इन्दु m. (wohl ursprünglich der heilige Soma, dessen Tönen, Singen (beim Tropfen) so oft in den Veden hervor gehoben wird, von इन्द् (s. bei इन्द्र), dann wie das Wort सोम ebenfalls) Mond.

इन्दुमणि m. f. od. णी f. Mondedelstein = चन्द्रकान्त „vom Mond geliebt" ein fabelhafter Stein, aus den Mondstrahlen entstanden.

इन्द्र (S. 169 र; von इन्द् für निन्द् (wie vd. इमस् für निमस्; इर् für निर् §. 71, Bm. 2) welches eigentlich Specialthema nach der III. Conj. Cl. von नद् (d. h. altes aber abgeschwächtes Intensiv) „sehr tönen", so dass इन्द्र etwa „der donnernde" hiess §. 558, VII; 588, V; 656, IV) m. höchster der alten ved. Naturgötter, der Donnergott, Herr des Himmels, König der Götter; seine Frau इन्द्राणी (§. 701); Bezeichnung der höchsten unter aa. Wesen: König; menschliche oder thierische Seele, der Theil des Allgeistes in einem Körper.

इन्द्रजाल (Ttp. vom vor. u. जाल) n. Sinnentäuschung.

इन्द्रता (von इन्द्र nach §. 554) fem. Indracharakter 241, 80.

इन्द्रधनुस् (Ttp. von ०र ऽधनुस्) m. n. Indras Bogen = Regenbogen.

इन्द्रिय (S. 239 von इन्द्र) n. Sinneswerkzeug; vd. Stärke 291, 2.

इन्द्रियाश्व (Kmdh. vom vor. und अश्व) m. mit einem Ross zu vergleichendes Sinneswerkzeug 175, 50.

इन्ध् (§. 154, 2, 2; S. 131, O, 1; S. 141, ब, 23; S. 161, §. 402; 166 न) VII Atm. (§. 789) Ptcp. Pf. Pass. इद्ध (§. 896, 2, 3) anzünden.

इन्धन (vom vor.) n. Brennmaterial, Holz.

इन्व् (Ntr. zu S. 32 Z. 18) I Par. umfassen.

इभ (S. 186 भ?; §. 547, IX) m. Elephant.

इभ्य (§. 547, IX) adj. या fem. reich.

इमक (§. 776, VIII und §. 560) s. इदम्.

इल् VI Par. gehn, werfen, schlafen.

इव (S. 11, n. 2; §. 127, 2, 1; vom Pronomth. इ durch व Abstumpfung von वत्, S. 243 ब, vgl. §. 579; wird mit dem ihm vorhergehenden Wort zusammengstzt §. 684) Ind. (§. 786) gleichwie, gewissermaassen, auch nur 240, 59.

1. इष् (§. 156, 3; 298; 336) VI Par.; Specialthema इच्छ (§. 797) wünschen, zu erlangen suchen 290, 296. Pass. इष्य gebilligt, angenommen werden, erschlossen werden, folgen 227, 84; Ptcp. Pf. इष्ट gewünscht, werth gewünscht zu werden, lieb, freundlich.

— अनु verlangen.
— अभि wünschen.
2. इष् (§. 203, Ausn.; 337) IV Par. ep. auch Atm. gehn.
— अनु nachgehn, suchen.
— प्र Caus. प्रेषि (§. 86, Ausn. 8) vorwärts gehn machen; senden (Dat.); werfen.
— — संप्र Caus. wie das vorige; संप्रैषीत् (Aorist).
3. इष् IX Par. oft thun.
इष् (von 1. इष्) fem. (das was gewünscht wird) ved. Speise 288, 15; 292, 5; 293, 1.
इषु (S. 156, §. 397; §. 565; 675) m. f. Pfeil.
इषुध्य Vb. Denom. (§. 235 von इषुधि Köcher) Par. (nach etwas wie mit einem Pfeil (?) zielen) wünschen.
इष्टक (S. 161; §. 465) m. (f. इष्टका §. 687, Bem.) Ziegelstein.
इष्टि (von 1. इष् und von यज् S. 162 ति, 2, vergl. §. 66, 2, Ausn. mit 4) fem. Wunsch, Opfer.
इष्मिन् (von इष्म von 2 इष् (vgl. इध्म von 1. इध् S. 166 म) adj. (vd.) fem. 0ष्मिणी eilend 293, 6.
इष्वस्त्र (Ttp. इषुऽअस्त्र Instrument zum Werfen (अस् IV) von Pfeilen) n. Bogen.
इष्वास (Ttp. इषुऽआस (von अस् IV) Werfer von Pfeilen) msc. ntr. (§. 640 V. L.) Bogen.
इह (S. 237 ध, §. 498; vom Pronomth. इ §. 572) Ind. hier; in dieser Welt.

ई

ई I Par. IV Atm. (§. 789, V; Desid. §. 186; Ptcp. Pf. Pass. 897, 5) gehn, 287, 5 (eig. Pass. refl. von इ).
ईक्ष् (§. 275; 644, VII) I Atm. (§. 789, V), ep. auch Par. sehn. Aor. ऐक्षिष्ट.
— अप berücksichtigen, beabsichtigen; Pass. erlangt werden 225, 63.
— — निरप im Ptcp. Pf. Pass. निरपेक्षित nicht berücksichtigt (eher Kmdh. von निर्ऽअपे0) 193, 3.
— अव ansehn, betrachten, prüfen, überlegen.
— — समव betrachten.
— उद् aufsehn, ansehn, warten.
— — समुद् nach jemand aufschauen, ihn verehren 3, 7.
— उप übersehn, vernachlässigen.
— निर् niederwärts sehen, betrachten.
— परि herumsehen, erforschen, erproben, erkunden 254, 109.
— प्र vorwärts sehen, ansehen.
— — अभिप्र ansehn.
— — विप्र zweifeln (?) 77, 3.
— — संप्र erblicken.
— प्रति (entgegensehn) erwarten, warten.
— — संप्रति dazu betrachten 79, 37.
— वि durch (genau) sehn, ansehn, betrachten.
— — अभिवि ansehn, erblicken 86, 62.
— — उद्वि erwägen 117, 22.
— सम् erblicken.
— — प्रसम् erblicken, bemerken 81, 52.
ईक्षण (vom vor.) n. Auge; in Bhvr. auslautend fem. णा.
ईख् I Par. gehn.
ईङ्ख् I Par. gehn.
ईज् od. ईञ्ज् I Atm. (§. 789, V) gehn, tadeln.
ईड् (§. 789, V; 819) II Atm. preisen.

ईदृश् (Ttp. Pronomth. इ und दृश् §. 274; S. 133, O, 2; §. 718) adj. wie dieses aussehend, solcher, -e, -es.

ईदृश (Ttp. von Pronom. इ und ऽदृश von Vb. दृश्; §. 274; S. 136, श, 6) adj. fem. शी, wie dieses aussehend, solcher, -e, -es.

ईप्स् Desider. von Vb. आप् wo s.

ईम् (S. 11 n. 2 eig. Acc. von ई f. des Pronmth. इ, auch ohne म् s. S.-V. Gl.; nur bewahrt ved. als) Partikel, welche verstärkend insbes. hinter Pronomina tritt (= griech. -ῑν, z. B. οὑτοσίν und ῑ, z. B. οὑτοσί).

ईर् II Atm. (§. 789, V) gehn; Caus. ईरि gehn machen, die Stimme in Bewegung setzen, reden, sprechen 241, 69.

— उद् in die Höhe gehn, sich erheben; hieher wohl, obgleich anomal उदीर्ण Ptcp. Pf. Pass. (würde regelrecht zu ऋ gehören) Daçak. 182, 16. — Caus. heraus gehen machen, aussprechen, zur Folge haben 182, 23.

— — समुद् Caus. in die Höhe heben, treiben.

— प्र Caus. senden, reizen, treiben, fragen 182, 1.

— संप्र Caus. antreiben.

ईर्ष्य Vb. Par. (§. 235) Aor. Atm. beneiden (vgl. die beiden ff.).

ईर्ष्य् od. ईर्ष्य् (§. 168) I Par. beneiden.

ईर्ष्या (vom vor.) fem. Eifersucht; in Bhvr. auslaut. Oष fem. षा.

ईर्ष्यालु (von ईर्ष्य् vgl. §. 308) adj. eifersüchtig.

ईश् II Atm. (§. 789, V; Anomalie §. 819) herrschen.

ईश (vom vor.) m. Herrscher; N. ppr. des Siva.

ईशानकृत् (Ttp. Oन ऽकृत्; erstres Ptcp. Pr. von ईश्; letzteres von कृ nach S. 131, O, 1) adj. zu Herrschenden machend.

ईश्वर (von Vb. ईश् §. 310, vgl. S. 171 वर, 1. 2) msc.; fem. रा und री, Herr, Herrin; Siva und dessen Frau.

ईष् I Atm. (§. 789, V) fliehen; Par. Ähren lesen.

ईषत् (§. 644, VIII; 662, 1) Ind. ein wenig.

ईह् I Atm. (§. 789, V) sich anstrengen.

ईहित (Ptcp. Pf. Pass. des vor.) n. (nach §. 333) Bemühung.

उ

उ (S. 11 n. 2; §. 89, Bem. 1; §. 90, 3, Ausn. 2; §. 101, Ausn. 2; §. 685) Ind. (§. 786) 1) Interjection des Rufens, Mitleids, Befehls, Ärgers, der Beistimmung. 2) verstärkende Partikel (aus Pronom. व GWL. I, 272, wahrscheinlich für org. वा vgl. कु aus कु für org. क्वा) insbesondre hinter Casus von Pronominibus (z. B. स उ = griech. οὑ in οὑ-τος).

उ I Atm. (§. 789, V; Desid. §. 186) tönen.

उक्त (Ptcp. Pf. Pass. von वच् nach §. 333) n. Rede, Wort.

उक्ति (von Vb. वच्) fem. Rede.

उक्थ (von Vb. वच् S. 165 थ; §. 443, vgl. 491; 485; 566, XII) ntr. (§. 708) Preislied 292, 4.

उक्थ्य (vom vor. §. 566, XII; S. 241, य, 10) adj. या fem. Preisliedes werth 291, 14.

उक्ष् I Par. besprengen, benetzen; उक्षता ved. Imperat. mit gedehntem Auslaut 293, 2. उक्षित Ptcp. Pf. Pass. vgl. auch वक्ष्.

उक्षन् (S. 145 अन्; §. 485; 561, V; S. 221; §. 592) msc. Befeuchter, Regner; vd.

290, 2; Stier (in dieser Bed. wohl eher von वक्ष् als altem Desider. (S.47,2) von वह् „tragen“).

उख् I Par. gehn.

उखा (§. 320; §. 455; §. 506, Bem.; 518) fem. Topf (in Zssetzung fem. ऽखा §. 693).

उख्य (vom vor. §. 506 und Bem., vgl. §. 495) adj. या fem. in einem Topf gekocht (in Zsstzg §. 651).

उग्र (S. 169 र; §. 431; wohl von वज् mit der Bed., welche in वज्र „hart“, वाज und ओजस् „Stärke“ erscheint) adj. ग्रा fem. grausam, zornig, furchtbar, gewaltig.

उङ्ख् I Par. gehn.

उच् IV Par. (Aor. औचत् §. 858, VII, 2) passend, angemessen sein. उचित (§.554, I) angemessen, passend, gewohnt, rhythmisch (?) 275, 365.

— सम् gewohnt sein.

उच्च (von उदच् durch Suff. अ S. 218, n. 1) adj. च्चा fem. hoch.

उच्चकैस् (aus उच्चैस् nach §. 560, vgl. S. 222) adv. hoch, laut.

उच्चय (Vb. चि mit Präf. उद् vgl. §. 326) msc. das Sammeln, Aufhäufen, Aufhäufung.

उच्चावच (§. 656, II aus उच्च ऽ अवच; letztres aus अवाच् (= अव ऽ अच्) durch Suffix अ wobei das अ in अच् eingebüsst wird S. 218, n. 1) adj. (hoch und niedrig) adj. चा fem. mannichfach, verschiedenartig.

उच्चैःस्थेय (Kmdh. vom folg. und Ptcp. Fut. Pass. von स्था, eig. das hoch feststehn Müssen) ntr. erhabne Festigkeit 162, 61.

उच्चैस् (Instr. Plur. von उच्च, aber) adv. (§. 784) hoch, laut.

उच्चैस्तरत्व (nach §. 554 von °तर, Comparat. vom vor.) ntr. der Zustand des zu hoch Seins.

उच्छ् I. VI Par. (ursprünglich Inchoativ von वस् „wohnen“ §. 144 und wohl wie im späteren Sskr. auf die Verbindung mit dem Präf. वि beschränkt (s. Westerg.) in der Bed. „entfernt wohnen machen“ = „entfernen“; ved. insbesondre von der Entfernung, Vertreibung der Nacht durch die Morgenröthe; dann, jedoch noch selten, ved. dieselbe Bed. auch ohne Verbindung mit वि (vgl. ähnlich पत् „fallen“, für, उद् पत् in die Höhe fallen = fliegen) und dann überhaupt) aufleuchten, उच्छात् ved. Conjunct. (Leṭ §. 811) 287, 3.

— अव vd. entfernen 287, 8.

— वि (eig. entfernen s. Simplex) aufleuchten 287, 1; 289, 4; 9; in der gewöhnl. Sprache: wohnen, überschreiten, verlassen, enden, binden.

उच्छेदन (Vb. छिद् mit Präf. उद्) ntr. das Ausrotten.

उच्छ्राय (Vb. श्रि mit Präf. उद् §. 326, Ausn.) msc. das Aufgehn, Erhebung.

उच्छ्वास (Vb. श्वस् mit Präf. उद्) msc. Aufathmung, (Ausruhung) Capitel eines Buches.

उज्जयिनी fem. (auch उज्जयनी von जि mit Präf. उद् „die siegreiche“ (§. 488, vgl. 517; 478); aber) N. ppr. einer Stadt, jetzt Oudjein.

उज्ज्वल (Vb. ज्वल् mit Präf. उद्) adj. ला fem. leuchtend, glänzend, schön.

उज्झ् (prakritartig entstanden aus उद् ऽ हा §. 142) VI Par. verlassen, lassen 254, 108, aufgeben.

— प्र verlassen 124, 18.

उञ्छ् I. VI Par. die bei der Ärndte zurückgelassenen Ähren auflesen.

उठ् I Par. schlagen.

उडुपति (Ttp. उडु (eine Mondstation) ऽपति Herr der Mondstation Udu) msc. Mond.

उत (aus उ für Pronomth. अ und त wohl für ता alten Instrumental vom Pronomth. त) Conjunction (§. 786): und, auch, oder; auch bei Frage, Zweifel.

उतथ्य (vd. उचथ्य) N. ppr. eines alten Weisen (Vedendichters) 182, 12.

उताहो (aus उत und अहो) Ind. „etwa" in der Frage; „oder" bei Zweifel.

उत्कण्ठा (Vb. कठ् mit Präf. उद्?; eher wohl von कण्ठ „Hals": das sehnsuchtsvolle Hinblicken nach etwas; S. 225 इत) fem. Sehnsucht.

उत्कण्ठ Vb. Denom. (vom vor.) ersehnen; उदकण्ठि (nach §. 808, Bem. 2) Aor. Pass. 239, 54.

उत्कर्ष (Vb. कृष्; S. 225 इत) msc. Übermaass, Auszeichnung.

उत्कोच (Vb. कुच्) msc. Bestechung.

उत्कृष्टोपाधिता (nach §. 554 von ०धि; dieses ist Bhvr. ०ष्ट ऽ उप०; jenes Ptcp. Pf. Pass. von कृष्, letztres s.) fem. Zustand der erhabnen Täuschung 204, 17.

उत्क्रमण (Vb. क्रम्) ntr. das Herausgehn.

उत्क्षेपण (Vb. क्षिप्) ntr. das in die Höhe Werfen.

उत्तंस (Vb. तंस्) msc. Ohrring.

उत्तम (Superl. von उद् S. 234 तम; §. 464; 492; 656, II) adj. मा fem. höchste, beste, äusserste; ०मम् adv. sehr laut.

उत्तमर्ण (Ttp. vom vor. und ऋण „der oberste bei einer Schuld §. 653, II, Ntr.) adj. र्णा fem. Gläubiger, der, die, das geborgt habende.

उत्तमाङ्ग (Kmdh. ०म ऽ अङ्ग) ntr. Kopf.

उत्तर (Compar. von उद् S. 234 तर; §. 239, Bem. 1; S. 133, O, 2; §. 492; §. 560; 572; 573; 582; 639; 653, VII, Bem.; 683, VI) adj. रा fem. der, die, das obere; übertreffend; nördlich; sbst. ntr. Antwort. — Instr. उत्तरेण als Adv. „über" mit Acc. od. Abl. (§. 785).

उत्तरच्छद (Ttp. vom vor. u. Vb. छद् S. 140, §. 379, vgl. §. 344) msc. Oberdecke 199, 66.

उत्तरण (Vb. तृ mit Präf. उद्) ntr. Durchschiffung 98, 22; 99, 5.

उत्तरापथ (Kmdh. ०रा (alter Instrum. §. 573) ऽपथिन् (§. 624, 4) §. 551, XXI) msc. (eig. der Weg nach Norden) Nordland 258, 153; 263, 214.

उत्तरेद्युस् (S. 237, §. 613) adv. am andern Tag.

उत्तान (Vb. तन् mit Präf. उद्) adj. ना fem. auf dem Rücken ausgestreckt schlafend.

उत्तुङ्ग (Kmdh. ऽतुङ्ग) adj. गा fem. hoch.

उत्थ (von Vb. स्था mit Präf. उद् §. 241, Bem. 1) adj. था fem. (= उत्थित Sch. ad Chaurap. 18) entstehend 230, 119, einkommend 259, 167.

उत्पताकध्वज (Kmdh. ऽप०; letzteres Dvn. ०क ऽ ध्व०) adj. erhobne Standarten und Fahnen 284, 465.

उत्पत्ति (Vb. पद् mit Präf. उद्) fem. das Aufgehn, Entstehn, Entstehung, Production, Ertrag (Product) 251, 68; 259, 169.

उत्पत्तिकालीन (von ०त्तिकाल (Ttpr. ऽका०) nach §. 496) adj. ना fem. zur Zeit der Entstehung eingetreten.

उत्पथ (Ttp. §. 653, V, vgl. §. 624, 4) adj. था fem. vom (richtigen) Weg abweichend (Unrecht, Sünde) 22, 25.

उत्पल (Vb. पल् mit Präf. उद् §. 563, IV)

ntr. blauer Lotus; msc. N. ppr. 256, 127; 284, 460.

उत्पलशाक (Ttp. vom vor. und शा०) msc. ntr. (Lotusstengel?) Name einer Pflanze 249, 49.

उत्पाटन (Vb. पट् mit Präf. उद्) ntr. Vertreibung 266, 255; 269, 292; 283, 464.

उत्पादन (Vb. पद्) ntr. Erregung.

उत्फुल्ल s. फल्.

उत्स (Ttp. उद्ऽस von उद् „Wasser“ (s. Sv. Gl. उदक) und Vb. सन् „spenden“, S. 172, ञ; §. 427; 441, 2, b) msc. Quelle, Wolke 290, 6.

उत्सङ्ग (Vb. सञ्ज् mit Präf. उद् §. 532, VII; 564, XVI) msc. Vordertheil des Oberkörpers (Hemach. 110, 89), Schooss.

उत्सधि (Ttp. von उत्स und धि von Vb. धा §. 356) msc. (eigentl. Wolkenlager) Wolkenschatz 293, 4.

उत्सर्ग (Vb. सृज् mit Präf. उद्) m. Entleerung.

उत्सव (Vb. सु in Bed. „Somatrank bereiten“, „opfern“) msc. Festtag.

उत्साह (Vb. सह्; §. 563, II) msc. Anstrengung, Festigkeit (Macht) Glück.

उत्सुक (S. 136; 247, IX; §. 225) adj. का fem. eifrig nach etwas strebend, nach etwas sich sehnend, es vermissend, bedauernd.

उत्सुकता (vom vor. nach §. 554) fem. Eifer, Sehnsucht.

उत्सुकाय Vb. Denom. (§. 225) Atm. sehnsüchtig werden.

उत्सेक (Vb. सिच् mit Präf. उद्) msc. Übermuth 274, 350.

उत्सेध (Vb. सिध्) msc. Höhe, Körper.

उद् (§. 566, VII; 643, 3, 3) Verbalpräfix (§. 241), vorderes Glied in Nominalzusammensetzungen (vgl. §. 653, V, 1. 2. 3. 4): aufwärts, aus.

उदक (von Vb. उन्द् S. 142 अक; §. 244; 430, k; 547, IX; 563, V. VI; S. 241, ञ, 10; §. 624) ntr. (Declin. §. 754, XV; Nbth. उदन्) Wasser (wird in Zsstzg उद् ऽ §. 622, I; S. 248, XIII; §. 649).

उदक्पथ (Kmdh. उदञ्च् ऽ पथिन् vgl. उत्तरापथ) msc. Nordland 258, 156.

उदञ्च् (Vb. अञ्च् S. 133, O, 2; §. 500; 585; 624) adj. (Declin. §. 754, II) fem. उदीची (§. 686) aufwärts, nördlich.

उदञ्जलि (Bhvr. ऽ अञ्ज०) adj. die Hände bittend in die Höhe haltend 180, 1.

उदधि (Ttp. उदन् (statt उदक) S. 248, XIII) ऽ धि (von Vb. धा §. 356) msc. Meer, Ocean.

उदन् s. उदक.

उदन्य Vb. Denominat. (§. 227) Par. dürsten.

उदय (Vb. इ) msc. Aufgang, Berg hinter welchem die Sonne aufgeht, Erhebung, Glück, Glanz.

उदयन (Vb. इ) ntr. das Aufgehn.

उदयप्रस्थ (Ttp. उदय ऽ प्रस्थ) msc. Bergebne des Berges, hinter welchem die Sonne aufgeht.

उदयवत् (von उदय nach §. 562) adj. ती fem. aufgegangen.

उदर (Vb. ऋ; S. 139, §. 376; vgl. S. 140, ञ, 15; §. 558, II; 563; 673) ntr. (§. 708) Bauch (das hervorstehende eigentlich); das Innere; in Zsstzg auslautend fem. रा oder री (§. 693).

उदान (Vb. अन्) msc. von den 5 Lebenshauchen, welche die Inder annehmen, derjenige, welcher aufwärts vom Herzen zum Kopf steigt 207, 11.

उदायुध (Bhvr. ऽ आयु०) adj. धा fem. die Waffen erhoben habend.

उदार (Vb. ऋ) adj. fem. रा oder री (§. 693) edelmüthig, freigebig.

उदारक (vom vor. nach §. 559) msc. Beinamen eines Menschen: der arme Freigebige 186, 21; 187, 16.

उदारता (von उदार nach §. 554) fem. Freigebigkeit.

उदोप (Bhvr. उद् ऽ अप् nach §. 624) adj. पा fem. Hochwasser habend 267, 269.

उद्गम (Vb. गम्) msc. Aufgang, Ausbruch, 146, 7, das Aufgehen (Wachsen) 162, 62, Schössling eines Baums 173, 38.

उद्गमनीय (eig. Ptcp. Fut. Pass. von गम्, aber) ntr. ein Paar gebleichter Gewänder; wohl Bezeichnung eines bestimmten Obergewands 181, 18.

उद्गार (Vb. गृ VI) msc. das Ausbrechen, Ausspeien.

उद्गारिन् (Vb. गृ VI) adj. रिणी ausspeiend, entströmend 250, 59.

उद्गिरण (Vb. गृ) ntr. das Erbrechen (Sch. छर्दि) 207, 15.

उद्ग्रीव (Bhvr. ऽ ग्री०) adj. fem. वा (§. 693) den Nacken in die Höhe hebend (aus Begierde zu sehen) 275, 359.

उद्दीपन (Vb. दीप्) ntr. Entflammung, Aufregung.

उद्देश (Vb. दिश्) msc. Ort 189, 13; 196, 11. Gegend 71, 12.

उद्धरण (Vb. हृ) ntr. das Herausheben, Entwurzeln eines Baumes.

उद्धृति (Vb. धृ) fem. ein Ausschlag, Spross, 285, 477.

उद्भव (Vb. भू) msc. Geburt, Entstehung; in Bhvr. auslautend fem. वा gewachsen, 253, 101, geboren 265, 244.

उद्भासिन् (nach §. 563, II von ०स) adj. नी fem. mit Glanz versehn.

उद्भिन्न (vom folgenden und न von Vb. जन् nach §. 320) adj. न्ना fem. durch Keimen, Ausschlagen, entstanden 209, 5.

उद्भिद् (Vb. भिद्) ausschlagend, keimend.

उद्भेद (Vb. भिद्) msc. das Hervorbrechen 277, 385.

उद्यम (Vb. यम्) msc. ntr. (§. 640) Anstrengung, Thätigkeit.

उद्यमभृत् (Ttp. vom vor. u. भृ nach §. 289 vgl. S. 131, Z. 3 v. u.) adj. Anstrengung ertragend, über sich nehmend.

उद्यान (Vb. या) msc. ntr. (§. 640) königlicher Garten, Park.

उद्योग (Vb. युज्) msc. ntr. (§. 640) Anstrengung, thätige Bemühung, Namen eines Theils des Mahâbhârata 1.

उद्रेक (Vb. रिच्) msc. Übermacht, Sieg 276, 372, Fülle (?) 275, 477.

उद्वस (Vb. वस्) msc. (?) Wohnung (?) 277, 378.

उद्वह (Vb. वह् eig. (das Geschlecht forttragend, fortsetzend) msc. Sohn, हा fem. Tochter.

उद्वहन (Vb. वह्) ntr. das auf sich Tragen 121, 4; Fühlen 277, 384.

उद्वेग (Vb. विज्) msc. Kummer, Furcht.

उध्रस् (aus उद् ऽ भ्रस् entstanden §. 142, vergl. 138) IX. X Par. Ähren lesen; X herauswerfen.

उन्द् (§. 154, 2; S. 131, 0, 1; S. 141, ष, 23; S. 161, §. 402) VII Par. nass machen; Ptcp. Pf. Pass. उन्न od. उत्त (§. 897).
— वि durchnetzen 291, 5.

उन्नति (Vb. नम् mit Präf. उद्) fem. Erhebung.

उन्नतिमत् (vom vor. nach §. 562) adj. ती fem. in die Höhe wogend 241, 72.

उन्नमृता (nach §. 554 von ०नृ) fem. Zustand des Kopfaufhebens 263, 223.

उन्मत्तावन्ति (oder तिन्?) N. ppr. (wohl eher Beiname: der tolle (Vb. मद् mit Präf. उद्) Avanti wegen seiner wahnsinnigen Grausamkeiten) 288, 413.

उन्मद (Vb. मद् mit Präf. उद्) adj. दा fem. wahnsinnig, toll.

उन्मनस् (Bhvr. उद् ऽ म० §. 225; 230) adj. geistesverstört, schmerzvoll, sehnsüchtig.

उन्मनाय Vb. Denom. Âtmanep. (vom

vor. §. 225; 230) geistesverstört werden, betrübt werden; उद्मनायत (§. 808, Bem. 2) 181, 14.

उन्माद् (Vb. मद् mit Präf. उद्) msc. Tollheit.

उन्मार्गवर्तिन् (Ttp. °र्ग ऽ व°; letztres von Vb. वृत्; erstres उद् ऽ म° Ttp. nach §. 653, V, vgl. उत्पथ) adj. नी fem. wandelnd in dem vom (rechten) Wege Abweichenden (Sünde) 262, 209.

उन्मुख (Bhvr. उद् ऽ मु°) adj. fem. खी od. खा (§. 693) das Gesicht in die Höhe gehoben habend, nach etwas blickend, gewendet, etwas beabsichtigend.

उप (S. 283 प; aus Pronomth. अ zusammengesetzt mit *अप् statt आप्) Präposition (§. 784); Verbalpräfix (§. 241); vorderes Glied in Nominalzsstzungen (vgl. §. 683, V, 1. 2. 3. 4; §. 681): von unten nach oben, über; als Präposition: unter, nach, gegen, für, mit, längs (mit Acc. §. 784), über (mit Loc. §. 784); — verdoppelt (§. 683, VIII).

उपकण्ठ (Ttp. §. 653, V von ऽ कण्ठ) adj. ठा fem. (eig. dem Halse nah) nahe; sbst. ntr. die Bannmeile einer Stadt 256, 138.

उपकन्यापुरम् (Avybh. ऽ क°; letztres Ttp. °न्या ऽ पुर) adv. beim Frauenhaus 196, 21.

उपकरण (Vb. कृ) ntr. Mittel, Zubehör, königliche Insignia.

उपकर्णिका s. कर्णोपक°.

उपकान्तम् (Avybh. ऽ का°; letztres Ptcp. Pf. Pass. von कम्) adv. in des Freundes Nähe.

उपकार (Vb. कृ) msc. Beistand, Schutz, Gunst.

उपकारक (Vb. कृ) adj. रिका fem. helfend 228, 102.

उपकारिन् (von °कार nach §. 563) adj. रिणी fem. Beistand (Gunst, Schutz) gewährend 162, 62; 202, 7; 238, 43; 271, 311.

उपकृति (Vb. कृ) fem. Beistand, Wohlthun, Wohlthat 160, 54; 248, 36.

उपकृतिमत् (vom vor. nach §. 562) adj. ती fem. Wohlthaten erweisend.

उपक्रम (Vb. क्रम्) msc. Anfang 216, 3 vgl. 5; zuerst ausgedachtes Unternehmen (in Bhvr.) 253, 98; wann es in Zusammensetzung auslautend ntr. wird (§. 640, vgl. §. 643, III, 10).

उपक्रिया (Vb. कृ) fem. Wohlthat, Dienst 260, 177.

उपक्रोशन (Vb. क्रुश्) ntr. Tadel, Vorwurf 180, 24.

उपक्षेप (Vb. क्षिप्) msc. Vorwand (?), Drohung (?) 193, 14.

उपगति (Vb. गम्) fem. Herbeikunft.

उपग (Vb. गम् nach §. 272) adj. गा fem. (untergehend, sich unterziehend) tragend 139, 46.

उपघात (Vb. हन् §. 380) msc. Verletzung, Krankheit 224, 47.

उपघोषणा (Vb. घुष्) ntr. Verkündigung 180, 13.

उपचय (Vb. चि) msc. Grösse, Fülle 237, 29; 260, 175.

उपचार (Vb. चर्; §. 566, VI) m. Dienst, Bedienung, Sitte, Gebrauch 144, 111; 116.

उपच्छन्दन (Vb. छन्द् vgl. छन्दस् „Wunsch, Wille") ntr. Begütigung, Mittel der Güte, Überredung 196, 12.

उपजीविन् (Vb. जीव्) adj. नी fem. lebend von 120, 15; 189, 15.

उपदेश (Vb. दिश् §. 532, VIII) msc. Rath, Belehrung, Unterweisung.

उपनयन (Vb. नी) n. Herbeiführung 176, 76.

उपनिषद् (Vb. सद् mit den Präff. उप नि; §. 244; 508, vgl. 506, Bem.; 532, VIII) fem. Namen einer Abtheilung der Veden (s. Weber Ind. St. I u. II).

उपन्यास (अस् IV mit den Präff. उप नि) msc. Anfang.

उपपत्ति (Vb. पद्) fem. Eintritt 217,14; das Geeignetsein, Passendsein 216,4, vgl. 17; Erlangung 276, 374.

उपपत्तियुक्त (Ttp. vom vor. und युक्त Ptcp. Pf. Pass. von युज्) adj. क्ता fem. (mit dem Passendsein übereinstimmend =) recht 277, 378.

उपपौरिक (ob von उपपुर „Vorstadt", „in der Vorstadt gelegen"? ich kenne aber keine Regel wonach der erste Vokal des 2ten Gliedes hier vriddhirt wäre; wäre उपपौरकम् zu schreiben, als Avybh. von पौरक „Garten", nahe am Garten"?) 189, 6.

उपप्रलोभन (Vb. लुभ् mit den Präff. उप प्र) ntr. (heimliche Verlockung) Überlistung 185, 22; 198, 4.

उपप्लव (Vb. प्लु) msc. Überströmung, Überschwemmung 251, 70.

उपभोग (Vb. भुज्) msc. Genuss, Vergnügen.

उपमा (Vb. मा) fem. Vergleichung 226,79, Ähnlichkeit; in Bhvr. ausl. म fem. मा ähnlich, gleich.

उपमान (Vb. मा) ntr. Vergleich 231, 139.

उपमिति (Vb. मा, vgl. §. 154, 2, 3, Ausn.) fem. Vergleichung, Ähnlichkeit, Analogie 224, 51.

उपरति (Vb. रम्) fem. das Aufhören, Ruhe, Zufriedenheit 203, 13, vgl. 16.

उपरमण (Vb. रम्) ntr. Beruhigung 203,16.

उपरि (S. 242 रि; §. 573) Präposition (mit Gen. vd. auch Acc. §. 785): über; उपर्युपरि (§. 683, III, mit Acc. §. 785) einer über den andern 209, 2.

उपरिनिहित (Kmdh. des vor. u. नि०; letzteres Ptcp. Pf. Pass. von धा mit Präf. नि) ता fem. darüber gelegt.

उपरिपुरुष (Bhvr. ०रि ऽ पु०) adj. षा f. einen Mann auf sich habend.

उपरिष्टात् (§. 573, vgl. S. 235, §. 608, 2) Präpos. (mit Gen. §. 785) über.

उपल (§. 510) msc. (§. 710) Fels, Stein, Edelstein.

उपलक्षणत्व (nach §. 554 von ०ण „Synecdoche, Mitandeutung") ntr. Zustand, dass eine Mitandeutung statt findet.

उपलब्धि (Vb. लभ्) fem. das Wahrnehmen, die Wahrnehmung, der Geist.

उपलम्भ (Vb. लभ् vgl. §. 149, 5) msc. Wahrnehmung.

उपलम्भक (wie das vor.) adj. म्भिका fem. wahrnehmen (erkennen) machend 228, 99.

उपलिप्सु (vom Desider. von Vb. लभ् §. 194) adj. zu vernehmen begierig.

उपवन (Ttp. §. 653, V ऽ व०) ntr. Garten, Park.

उपवास (Vb. वस् §. 506, Bem.; 539; 551, XXIII) msc. ntr. (§. 640) das Fasten.

उपवासिन् (vom vor. nach §. 563) adj. नी fem. fastend.

उपवेशिन् (Vb. विश्) adj. नी fem. niedersitzend zu, vollziehend.

उपशम (Vb. शम्) msc. geistige Ruhe, Zufriedenheit.

उपसंहार (Vb. हृ mit den Präff. उप सम्) msc. Zusammenfassung, Schluss 216, 3 vergl. 5.

उपसंध्यम् (Avybh. ऽ संध्या) adv. gegen die Dämmerung.

उपस्कर (Vb. कृ §. 241, 5) n. Rüstzeug (?) 36, 18.

उपस्तुत N. ppr. 297, 15 (Sch. aber nehmen es als Ptcp. Pf. Pass. von स्तु, vgl. Sâmav. Gl.).

उपस्थ (Vb. स्था §. 532, VIII) msc. männliche und weibliche Geschlechtstheile; Hüfte, Lende. — adj. स्था fem. nahe.

उपहार (Vb. हृ) m. Geschenk an einen höher Stehenden, religiöse Exaltation 181, 20.

उपहास (Vb. हस्) msc. Gespött.

उपह्वर (Vb. ह्वृ) n. Einsamkeit, das Geheime, Nähe; msc. Wagen; vd. Neige, Höhe 293, 2 (Sch. nahe Gegenden des Himmels).

उपांशु (Bhvr. und Avybh.; ob von अंशु in der Bed. „Somatrank"?) adj. Gebete murmelnd; adv. (§. 783) flüsternd, heimlich, einsam.

उपाख्यान (Kmdh. उप ऽ आख्यान) ntr. Erzählung von etwas gehörtem; Nacherzählung (Burn. Bhag. Pur. Préf. p. 38.)

उपाङ्गगीत (उपाङ्ग im Gegensatz von अङ्ग „Glied, Theil", etwa „untergeordnete Abtheilung" und गीत Ptcp. Pf. Pass. nach §. 333 „Gesang") ntr. Bezeichnung einer Art Gesänge 277, 381.

*उपात्त (s. Vb. दा mit den Präff. उप आ).

उपादान (Vb. दा mit den Präff. उप und आ) ntr. materielle Ursache 216, 5; 206, 13; 232, 149 (vgl. Lass. zu Içvara Kr. 9; Windischmann Sankar. 12; Burn. Bouddh. 496).

उपाधि (Vb. धा mit den Präff. उप आ) msc. unterscheidende Eigenthümlichkeit 224, 46; 231, 137; in der Vedanta-Philosophie bezeichnet es Naturformen, welche als Verhüllungen des höchsten Geistes angesehn werden; Verkleidung, Täuschung.

उपाधितस् (vom vorigen nach §. 575) adv. in Folge der Eigenthümlichkeit.

उपाध्याय (Vb. इ mit den Präff. उप अधि §. 326) fem. या यी geistlicher Lehrer, -rin; यी oder यानी (§. 693; 701) Frau eines geistlichen Lehrers.

उपान्त (Ttp. §. 653, V) adj. ता fem. nahe; ntr. Nähe.

उपान्तसर्पिन् (Ttp. vom vor. und सर्पिन्, letztres von Vb. सृप्) adj. र्पिणी fem. in die Nähe kommend.

उपाय (Vb. इ mit den Präff. उप आ) msc. Mittel.

ऽउपायत्व (nach §. 554 in इष्टोपायत्व, worin O॰ Bhvr. इष्ट ऽ उ॰) ntr. Zustand, wo man die (gewünschten) Mittel hat 232, 145.

उपार्जन (Vb. अर्ज्) ntr. Erwerb 130, 22.

उपालम्भ (Vb. लभ् (vgl. §. 149, 5) mit den Präff. उप आ) m. Beschimpfung, Tadel.

उपाश्रय (Vb. श्रि mit den Präff. उप आ) msc. Zuflucht (zu) 158, 40.

उपासन (Vb. आस्) ntr. Umgang (?) 99, 15; 157, 34 Verehrung, Studium, Betrachtung 202, 12, vgl. 18.

उपेक्षा (Vb. ईक्ष्) fem. Aufmerksamkeit 233, 159.

उपेन्द्र (Ttp. nach §. 653, V nach Indra geboren §. 554, VI) msc. ein Namen des Vishnu oder Krishna; Beherrscher der Gehwerkzeuge 209, 19.

उब्ज् VI Par. (Reduplic. im Desiderat. und Aorist des Causale §. 186; 843) strecken, niederschlagen.

— नि॰ herabsenken 292, 9.

उभ् VI Par. erfüllen.

उभ (§. 239, Bem.; S. 133, O, 2; §. 557; 560; 572; 582) nur Dual: beide.

उभय (vom vor. nach §. 557; §. 239, Bem.; S. 130, O, 2; §. 560; 563, XII; 572; 582) fem. यी (Accent? vgl. §. 688 und 691) nur Sing. und Plur. (Declin. §. 778, I, 2): beide.

उभयतस् (vom vor. nach §. 572) adv. von beiden Seiten 125, 13; 139, 4.

उभयतोदत् (Bhvr. vom vor. und दन्त wofür दत् nach §. 670) adj. fem. ती auf beiden Seiten, in beiden Kiefern, Zähne habend (ep. Nom. Plur. O॰दन्तस् gegen §. 670) 138, 39.

उभयत्र (von O॰ nach §. 572) adv. beider Orten 217, 13.

उमा (§. 527; 547; 555) fem. Name der

Göttin Pârvatî oder Durgâ, Gemahlin des Siva.

उमापति (Ttp. vom vorigen und पति) msc. (Declin. §. 725; 727; 729; 731) Gemahl der Umâ = Siva.

उमापतिसेविन् (Ttp. vom vor. u. से°; letzteres von Vb. सेव्) adj. fem. नी Siva verehrend.

उम्भ् (§. 154, 2, 2; S. 131, 0, 1; S. 161; §. 402) VI Par. anfüllen.

उरग (§. 272 उर = उरस् vgl. S. 142, §. 381, eigentl. „auf der Brust gehend") msc. Schlange.

उरगप्रतिसर (Bhvr. vom vor. und प्र°) adj. fem. रा eine Schlange als Hochzeitsring habend 173, 33.

उरगास्य (eig. Bhvr. °ग ऽ आ°) eine Art Grabscheit (Wils. Daçak. 88 n. 3).

उरशा fem. N. ppr. eines Gebiets 263, 216 (vgl. Troyer Râjatar. n.).

उरस् (S. 149; §. 435; 516; 539, VIII; 558, VII; 563, VIII; 564) ntr. Brust; am Ende von Bhvr. ऽ उरस्क (§. 671); wo in Zsstzg auslautend ऽउरस (§. 639); wo ऽउरसम् (§. 680).

उरस्क s. उरस्.

उरु (S. 156 उ; 554, VI) adj. fem. उरु und उर्वी (§. 703) breit, Comparat. वरीयस् Superl. वरिष्ठ (S. 224 ईयस्).

उरोज (Ttp. उरस् ऽ ज; letzteres nach §. 320) msc. die weibliche Brust.

उर्द् I Atm. (§. 789, V) messen, spielen, schmecken.

उर्व् I Par. verletzen (Ptcp. Pf. Pass. §. 897, 2).

उर्वशी fem. N. ppr. einer der Apsarasen, himmlischen Tänzerinnen.

उर्विया (für उर्व्या vd. §. 75, Bem., Instrum. fem. von उरु aber) adv. weithin 294, 9.

उर्वी (eig. fem. von उरु) fem. Erde (= Ῥείη Ῥέα).

उर्वीपति (Ttp. vom vor. und पति, vgl. उमाप°) msc. Herr der Erde = König.

उल्लपड् (für उद् ऽ लपड् s. letzteres) X Par. herauswerfen.

उलूक (S. 159; §. 399; §. 443, vgl. 491; 458) msc. Eule, ein Name des Indra.

उलूकाश्रम (Ttp. des vor. und आश्रम) msc. Einsiedelei des Indra 46, 26.

उलूखल (§. 623; 629) ntr. ein hölzerner Mörser, Reiss zu reinigen.

उल्का (von Vb. ज्वल् mit Einbusse des ज् wie in Vulcanus S. 160) fem. (§. 709) Feuerbrand.

उल्मुक (wie das vor.; S. 168) ntr. (§. 708) Feuerbrand.

उल्लापिक (Vb. लप् mit Präf. उद् ich weiss nicht nach welcher Regel gebildet; wäre °पक zu schreiben?) adj. verrathend 57, 22.

उल्लासन (Vb. लस् mit Präf. उद्) ntr. Glanz 274, 343.

उल्लक्ष adj. क्षा fem. sichtbar 257, 148, kenntlich (?) 157, 142.

उशनस् (S. 146) msc. (Declin. §. 718; 721) N. ppr. des Regenten des Planeten Venus.

उष् I Par. (Pf. red. od. periphr. §. 836; Ptcp. Pf. Pass. 896, 2; Absol. 914, I) brennen.

उषर्बुध् (Ttp. उषस् ऽ बुध् vd. स् in र्, vgl. das folg. und §. 108, Ausn. 2) adj. früh wachend.

उषस् (S. 149; §. 456; 631) fem. (§. 709, 9) Morgenröthe, Morgen; vd. उषर् vor व (§. 108, Ausn. 2) 289, 4; Nom. Pl. उषासस् (§. 754, XVII) 294, 2.

उषित s. 1. वस्.

उषोदेवत्य (vom Bhvr. उषोदेवत aus उषस् ऽ देवता) adj. त्या fem. die Morgenröthe als Gottheit habend 294.

उष्ट्र (S. 164; §. 409; 458; 526, Au.) m. Kameel.

उष्णा (S. 165; §. 554, VI; 565, V; 566, VI; S. 230, क, 2; 3) adj. fem. ष्णा heiss.
उष्णरश्मि (eig. Bhvr. 0ष्ण ऽ र0) m. Sonne.
उष्णिमन् (§. 554, VI) msc. Hitze.
उष्णीष msc. ntr. Turban, Diadem; in Bhvr. ausl. fem. षा.
उष्म msc. heisse Jahreszeit.
उष्मन् (§. 225; §. 563, VIII) msc. (Wils.) Hitze.
उस्र (S. 169 र) msc. Stier, Lichtstrahl; fem. स्रा Kuh 294, 4.
उस्रिया (S. 226 इय) fem. Kuh 297, 12.
उह् I Par. (Aor. §. 858) quälen, schlagen.

ऊ

ऊ ved. = Partikel उ (wo s.) 296, 1; Interj. (§. 786) des Mitleids.
ऊठ् I Par. schlagen.
ऊढि (Vb. वह् mit Suff. ति, vgl. §. 154, 2, 3 und §. 66, 5) fem. das Tragen.
ऊति (Vb. अव् S. 162, ति, 2; S. 247, IX) fem. Schutz, Hülfe 288, 14; ऊती vd. Instr. (S. 298 n. 1) 291, 13.
ऊधस् (wird ved. 0धर् vor दिव्य0 §. 108, Ausn. 2; §. 543) ntr. Euter 290, 5; wird in Bhvr. auslautend im fem. ऽऊध्नी aus einem Nebenthema ऊधन् (§. 669).
ऊन् X (eig. Denom. vom folgenden) Par. (Thema ऊनि oder ऊनापि §. 209, Aor. औननत्, ohne Augm. ऊननत् §. 844; vd. औनयीत् §. 858) verringern.
ऊन (Vb. वन् S. 136, §. 372 GWL. II, 52;) adj. ना fem. verringert um, zu wenig um 259, 170 (wann in Zsstzg auslautend ऽऊना §. 26; §. 643).
ऊम् Interj. (§. 786) der Frage, des Ärgers, Vorwurfs, Stolzes.
ऊय् I Atm. (§. 789, V; entstanden aus dem Specialthema des Passiv von वे; Ptcp. Pf. Pass. ऊत §. 896, 2) weben.
ऊररी Indecl. Präf. (§. 243) weit; ja.
ऊरी = ऊररी.
ऊरु (S. 156, उ, 1) msc. Hüfte; in Zsstzg ausl. wann im fem. 0रू (§. 704).
ऊर्ज् X (eig. Denomin. des folgenden) Par. stark sein; Ptcp. Pf. Pass. stark 163, 68; edel, stolz, sich brüstend 264, 233; 274, 347.
ऊर्ज् (phonet. Umwandlung des glbdt. vd. वृज् (vgl. ऊर्णु aus वृणु S. 72) von Vb. वृज् eig. „drängen" (lat. urg-eo) dann „stark sein", „vermögen", „thun" (ϝεργ) §. 313) fem. Stärke, Speise (das stärkende); fem. ऊर्जानी (§. 704).
ऊर्णु (zu einem Generalthema erweitertes Specialthema von वृ nach der V. Conj. Cl. S. 72; §. 149; §. 800; bildet Intensiv ऊर्णोनु 0र्णोनूय §. 164, Ausn., §. 170, 2; Desiderat. ऊर्णुनूष् od. ऊर्णुनविष् od. ऊर्णुनुविष् §. 186; 189, vgl. §. 843; Pf. red. ऊर्णुनु §. 826, 12 und §. 836; Ptcp. Pf. Pass. ऊर्णुत §. 896, 2; Absol. ऊर्णुत्वा §. 914) II Par. Atm. (§. 789, I) bedecken.
— अप enthüllen 294, 4.
— प्र bedecken.
— वि enthüllen; vd. व्यूर्णुवती statt 0र्णुव0 295, 11.
ऊर्ध्व (S. 170, व, Bem.; §. 496; 573) adj. र्ध्वा fem. hoch; 0र्ध्वम् (mit Abl.) über, nach 81, 4.
ऊर्मि (S. 167, मि; S. 239) m. f. (§. 709, 3) Welle.
ऊष् (aus einem Specialthema von उष्

mit Dehnung statt Guna) I Par. krank sein.

ऊह् I Atm. (§. 789, V hinter Präfixen auch Par. §. 790; Aor. §. 858, VIII; 2 (?); Precat., Specialform des Passiv und Absolutiv auf य hinter Präfixen haben उ statt ऊ §. 866, 5; 874 und 915, II) einsehn, verstehn.

ऋ

ऋ Interj. (§. 786) des Tadels, Bezeichnung des Lachens, Stammelns.

1. ऋ (bildet Intensiv अर्र्ऋ अरिय् अरीय् अरिऋ अरीऋ, अरार्य §. 164; 171; 175; Desider. अरिरिष् §. 189, vgl. Bem.; Caus. अर्पि §. 199) I. (Specialthema ऋच्छ §. 795, VI) III. V. IX Par. (Pf. red. आर् §. 826, 10; 829; 831; Aor. §. 856, 4; Prec. अर्यासम् §. 866, 2; Pass. Specialth. अर्य §. 874; Ptcp. Pf. Act. आरिवस् §. 890) gehn; Caus. अर्पि (§. 199) bewegen, legen, geben, im Pass. अर्प्यमाण 201, 11, अर्पित gebracht 275, 359; 249, 48; gelegt 239, 54; bereitet 284, 465; wo ऽऋत mit vorhergehendem अ zu ०आर्त wird (§. 86, Ausn. 6).

— प्र hervorgehn; प्रारत् (§. 856, 4) 288, 3.

— प्रति Caus. प्रत्यर्पि zurückgeben.

— सम् Par. aber, wenn intransitiv, Atm. (§. 790); Caus. समर्पि übergeben, zusammenlegen 200, 2.

2. ऋ V Par. „verletzen“.

ऋक्वन् (S. 170, वन्, 1; S. 243, वन्; eher Th. ऋक्वत् durch Suff. मत् von ऋच् S. 239 मत्; die organ. Form von वत् ist वन्त्, dessen abgestumpfte वन् in der Declination mit der schwachen wechselt S. 312 n. 3) msc. (mit Loblieder versehn) Lobsänger 293, 5.

ऋच्छ् (?) V Par. schlagen, tödten.

ऋक्ष (S. 172, स; §. 656, III) msc. ntr. Stern; msc. eine Pflanze (Bignonia Indica); in beiden Bedd. 237, 31.

ऋग्वेद (Kmdh. ऋच् ऽ वेद) s. ऋच्.

ऋच् VI Par. loben, preisen.

ऋच् (vom vor. ohne Suff.; §. 441; 508, vergl. 506, Bem.) fem. Lobvers; Bezeichnung des aus solchen Versen bestehenden Rigveda 137, 23; wird in Zsstzgen auslautend ऽऋच (§. 624).

ऋचीक N. ppr. Sohn des Bhṛgu, einer der Muni 43, 22.

ऋच्छ् (eig. zu generellem Thema erweitertes Specialthema (genauer Inchoativ) von ऋ welches s.; vgl. §. 144) VI Par. (Pf. red. आनर्छ् §. 826, 9; 828, 3) gerinnen, blödsinnig werden.

— सम् Par., aber, wenn intransitiv, Atm. (§. 790).

ऋज् I Atm. (§. 789, V) (gradaus) gehn, (gradauf) feststehn, kräftig sein, (vermögen) gewinnen.

ऋजीषिन् (von ०ष nach §. 563) adj. षिणी fem. mit der Röstpfanne (ऋजीष von Vb. ऋज् S. 156; §. 708; S. 225 इष) versehn; ob wohl auch: mit Röstgluth: flammendroth? (vgl. Roth Nir. Erl. V, 12); das Vb. ऋज् heisst vd. insbes. „sich schmücken“; daher vielleicht ऋजीष „Schmuck“ überhaupt und ०षिन् „der geschmückte“ 291, 12.

ऋजु (Vb. ऋज् S. 156, उ, 1) adj. grade (§. 554, VI; Compar. u. Superl. S. 228).

ऋञ्ज् I Atm. (§. 789, V) rösten; ved. leuchtend machen, schmücken.

ऋण् (§. 154, 2, 4; S. 161, §. 402; vgl. नि, 1) VIII Par. gehn (Aor. §. 858, IX; Ptcp. Pf. Pass. ऋत §. 896, 2; Absol. ऋणित्वा od. ऋत्वा §. 914, I; II).

— वि eröffnen; ऋणावस् Conjunct. Impf. 288, 15.

ऋणयावन् ved. (Ttp. ऋण (Schuld §. 86, Ausn. 6; §. 708; 711) ऽयावन् (von Vb. या nach §. 265) adj. (ऽव्नी od. ऽवरी fem.) eig. Schuldgänger, Schuld übernehmend, Sünden tilgend 293, 4.

ऋत् I Atm. (§. 789, V) bildet im Specialthema nothwendig, in dem generellen arbiträr ऋतीय (§. 211 eig. Denom. von ऋत) gehn, tadeln, verachten, bemitleiden, kämpfen, beherrschen (Absol. अर्तित्वा od. ऋतित्वा §. 914, III).

ऋत adj. ता fem. wahr (eig. recht von ऋ „gehn“, vergl. ऋतु); ऋतानृते (Dvn. Dual. ntr. §. 629) Wahrheit und Unwahrheit 137, 29.

ऋतस्तुभ् N. ppr. 297, 20.

ऋतीषाह् (Ttp. ऋति (Feindschaft?) ऽसाह् (von सह् §. 45 u. §. 285) vgl. Sâma-V. Gl.) adj. Feinde bewältigend 291, 15.

ऋतु (Vb. ऋ S. 162 तु; §. 456; S. 241, त, 10; §. 551, XXIV; S. 226, इय, 1) m. (Gang, Bewegung, Ordnung, s. Sâma-V. Gl.?) 288, 3; Jahreszeit, Zeit der Frauen: Menstruation.

ऋते (eig. Loc. Ptc. Pf. Pass. ntr. nach §. 333: im Weggang, aber) adv. ohne (mit Accus. oder Ablat. §. 785).

ऋत्विज् (Ttp. ऋतु (zur richtigen Zeit) ऽइज् (von Vb. यज् §. 288, S. 133, 3; §. 547, IX); msc. (§. 708, Nom. ऋत्विक् u.s.w., vgl. §. 66, 2, Bem.) Priester.

ऋद्धि (Vb. ऋध् Suff. ति) fem. Reichthum.

ऋद्धिमत् (vom vor. nach §. 562) adj. ती fem. mit Reichthum versehn, reich.

ऋध् IV. (Aor. §. 858, VIII, 2; Ptcp. Pf. Pass. ऋद्ध §. 896, 2; Absol. अर्धित्वा od. ऋद्ध्वा §. 914, I) V Par. wachsen, verherrlichen; ved. VII loben (Desid. अर्दिधिष् od. ईर्त्स् §. 190).

— सम् glbdt. समृद्ध reich.

ऋफ् VI Par. verletzen, tödten.

ऋम्फ् (§. 154, 2, 2; S. 131, O, 1; S. 161, §. 402) wie das vorige.

ऋभुक्षिन् (S. 154, §. 394) msc. (Declin. §. 754, II; 742) Indra (s. Sâma-V. Gl.); in Bhvr. Zsstzg fem. ०क्षी (§. 699).

ऋष् VI Par. (Ptc. Pf. Pass. ऋष्ट §. 896, 2, 3) gehn, erregen.

ऋषभ (S. 147, अभ, Bem.; eher ऋषन् (nicht im Sskr. aber = zend. arshan (Vend. lith. 461 ff. und sonst) und griech. ἀρσέν „Mann“) ऽभ (von Vb. भा §. 270); die etymol. Bed. tritt nur im Fem. ऋषभी „Mannweib“ hervor. ऋषन् wohl von der vd. Bed. des Vb. ऋष् „tropfen“, „fliessen“, „besaamen“, daher) msc. Stier; als hinteres Glied einer Kmdh.-Zsstzg (nach §. 656, III): mit einem Stier zu vergleichender, bester, vorzüglichster (§. 544, II; 561, V; 656, III).

ऋषि (S. 152, §. 394; scheint mir aus dem im vor. Artikel bemerkten *ऋषन् geschwächt zu sein, wie अक्षि aus अक्षन् u. aa. (S. 153), also eig. „Mann“ zu bed.) msc. (§. 708, 4) bezeichnet die alten Weisen, deren man sieben aufzählt; Dichter der Vedenhymnen.

ऋष्टि (Vb. रिष्) fem. Schwerdt.

ऋष्टिमत् (vom vor. nach §. 562) adj. ती fem. mit Schwerdt versehn.

ऋष्व vd. (S. 170, Bem.) gross, schön (s. Sâma-V. Gl.) 290, 2.

ॠ

ॠ IX Par. (wird im Specialth. ऋणा, ऋणी §. 805) gehn (vgl. ईर् mit Präf. उद्).

ए

एक (S. 160, क; wohl vom Pronomth. इ; §. 239; 431, Bem.; 443, Bem.; 560; 564,II; 570; 572; 580; 582; S. 224, आकिन्; S. 230, क, 2; S. 230, त; S. 247, X; §. 653,IV; 656, 2; 682,II; 683,VI; vd. auch एकएक und selbst एकमेक Rv. IV, 3, 26, 1; IV, 3, 10, 7) Num. का fem. (Declin. §. 778,I,2) einer, -e, -es; allein (एक-एक §. 127, 2, 40).

एकचारिन् (Ttp. vom vor. und च° von Vb. चर् §. 282) adj. रिणी fem. (zu einem gehend) treue Gattin.

एकतम (Superlat. von एक §. 570; 683, V. VI; Declin. §. 778, I) मा fem. einer von mehr als zweien.

एकतर (Comparat. von एक §. 570; 683, V. VI) रा fem. einer von zweien.

एकतस् (von एक nach §. 572) adv. von einem 252, 90; von einer Seite 170, 2; 277, 380.

एकत्र (von एक nach §. 572) adv. in einem 231, 129.

एकत्व (von एक nach §. 554) ntr. Einheit.

एकदा (von एक nach §. 572, IV) adv. zu einer Zeit, zugleich, einmal, einst.

एकदेश (Kmdh. ऽदे°) ein Ort, Theil 129, 19; 176, 96.

एकपञ्चाश m. n., fem. शी Ordin. (§. 770) einundfunfzigste.

एकपृथक्त्व (nach §. 554 aus ऽपृथक्) ntr. Einheit und Besonderheit.

एकरात्र (Dvg. °रात्र für रात्रि nach §. 639) ntr. (§. 660) eine Nacht.

एकविंश m. n., fem. शी Ordin. (§. 770) einundzwanzigste.

एकाकिन् (von एक S. 224 आकिन्) adj. नी fem. alleinig, einsam.

एकाग्र (Bhvr. एकऽअग्र eins als Ziel habend) adj. रा fem. sehr aufmerksam, tief meditirend, in sich versenkt, ungestört, bekannt.

एकाङ्ग msc. (gegen Gr., aber) 267, 260 (Kmdh. एक ऽ अङ्ग einzige =) beste Corps = Garde 267, 258; 269, 288; 274, 341; in Bhvr. ausl. fem. गा 266, 248.

एकादश m. n., fem. शी Ord. (§. 770) eilfte.

एकान्त (Bhvr. एकऽअन्त) adj. ता fem. allein, geheim 197, 10; übermässig.

एकापाय (Tlp. एक ऽ अप°) msc. Weggang von einem = weniger ein (Tausend und Hundert) 141, 70.

एकीभाव (von Vb. भू mit एक nach §. 242) msc. das Einswerden 217, 10.

एकैक (verdoppeltes एक §. 683, VI) का fem. immer einer, je einer, jeder, jeder einzelne.

एकैकशस् (vom vor. nach §. 578) adv. je einzeln.

एकोननवत m. n., ती fem. Ord. (§. 770) neunundachtzigste.

एकोनविंश m. n., शी fem. Ord. (§. 770) neunzehnte.

एकोनषष्ठ m. n., ठी fem. Ord. (§. 770) neunundfunfzigste.

एज् I Atm. (§. 789, V; es giebt auch) I Par. (d. h. der Unterschied in §. 789, I gilt dafür nicht) zittern (Caus. Aor. §. 844; §. 280).

— उद् Caus. (§. 267; S. 137).

एठ् I Atm. (§. 789, V) schlecht sein, quälen; soll nur mit Präf. वि erscheinen.

एतद् (§. 239, Bem. 1; vgl. S. 133, O, 2, b; §. 431, Bem.; 556, Bem.; 560; 572; 582; 607; 674, II; 683, VI) Pronomth. (zsgstzt aus अद् altem Ntr. des Pronomth. अ oder इद् und तद् auf jeden Fall = lat. istud; Declination §. 776, V. VI; über स् im Nomin. msc. एषस् §. 109) dieser, -se, -ses; bei dem Pron. der 1sten Ps. 2, 16; 19, 26; für die 1ste Ps. 33, 25.

एतदन्त (Bhvr. ऽअन्त) adj. ता fem. dieses als Ende habend 139, 49.

एतदर्थम् (Ttp. एतद् und Accus. von अर्थ) adv. desshalb 123, 22.

एतदात्म्य (एतदात्मन् + य ved. nach §. 540; vergl. S. 240, §. 615; jenes Kmdh. एतद्ऽआ0) adj. या fem. in diesem Atman seiend (sein Princip habend) 216, 6.

एतर्हि (von एतद् §. 572, III) adv. in dieser Zeit, sogleich.

एतावत् (von एतद् nach §. 556, Bem., vgl. S.243, वत्, 2) adj. ती fem. dieses als Maass habend, so gross, so viel, solch.

एध् I Atm. (§. 789, V) wachsen, blühen (Präfixe auf अ आ behalten diese davor §. 86, Ausn. 8).

एनद् bildet unaccentuirte Casus von Pronom. इदम् und एतद् (§. 776, V. VI; vgl. §. 30).

एनस् (S. 165, नस्?; §. 566, I) ntr. Sünde, Fehler, Tadel.

एलूय Vb. Parasm. (§. 235) wollüstig sein.

एव (S. 170, व, 2; S. 243, व; besser Kuhn Ztschr. II, 235 एवा vd. als alten Instrum. von एव „gehend", „Gang") Indecl. (§. 786; 86, Ausn. 7; 127, 2, 11 u. Bem.) adv. so, grade so, auch, wahrlich.

एवंभूतवत् (nach §. 562 von 0त Kmdh. des folgenden und भूत Ptcp. Pf. Pass. von भू oder एवम् und Ptcp. Pf. Act.) adj. ती fem. versehen mit eben so gewordenem = gleich 200, 19.

एवम् (vgl. एव, ebenfalls von एव „Gang") Indecl. (§. 786) adverb. so, darum 23, 27; wahrlich; als vorderes Glied in Kmdh. (z. B. एवंगत „so gegangen") 23, 23 in Bhvr. (एवंरूप fem. पी „sogestaltig"; एवंविध fem. धा solchartig) 79, 36; 92, 39; 276, 273.

एष् I Atm. (§. 789, V) sich bewegen, gehn (Caus. Aor. §. 844).

एषणा (von Vb. इष् nach §. 337) fem. Begierde 268, 281.

ऽएषिन् (इष्) adj. षिणी fem. wünschend 26, 64; 73, 4,

ऐ

ऐकमत्य (durch य nach Anal. von §. 554 aus एकऽमति) ntr. Übereinstimmung 285, 475.

ऐकागारिक fem. की (nach §. 551 „durch ein einzeln stehendes Haus zum Diebstahl veranlasst") Dieb.

ऐकाग्र्य (nach §. 554 aus एकाग्र) ntr. Versenkung in, tiefe Meditation.

ऐकाङ्ग (von एकाङ्ग) adj. zur Garde gehörig 266, 249.

ऐकाधिकरण्य (nach §. 554 von एकाधिकरण Kmdh. von एकऽअधि0) n. Zustand des derselben Sphäre Angehörens 225, 68.

ऐक्य (von एक nach §. 554) ntr. Einheit (fem. की §. 443, vgl. 521, 459).

ऐक्ष्वाक (von इक्ष्वाकु nach S. 221, §. 592

und S. 222, अ, 17) fem. की abstammend von Ikshvâku.

ऐरावण (von इरावन् Nbform von इरावत् (Sv. Gl.) durch अ, vergl. das folg.) msc. Indras Elephant.

ऐरावत (von इरावत् s. Sv. Gl.) msc. Indras Elephant; ntr. Indras Bogen.

ऐश्वर्य (nach §. 554 von ईश्वर) ntr. Herrschaft; übermenschliche, göttliche Macht.

ऐहिक (von इह nach Anal. von §. 566, VI, vgl. आमुष्मिक) adj. (की fem?) hiesig, irdisch 179, 19; 203, 10.

ओ

ओकस् (Vb. उच्; §. 86, Ausn. 1) ntr. Haus, Zufluchtsort.

ओख् I Par. trocken werden, schmücken, stark sein, abwehren (Caus. Aor. ohne Augment ओचिखत् §. 844).

ओघ (ob für वाघ von वह्, vergl. §. 55, Ausn. zu a, wo ebenfalls â durch v zu o wird, ein Einfluss, der sich im Zend fast regelrecht geltend macht) msc. reissender Strom, Strom, Menge.

ओङ्कार (Ttp. ओम्ऽकार) msc. das Machen von ओम् (s. dieses) Gebet, Dankgebet 256, 134.

ओज् X Par. (eig. Denom. von ओज einer Nbform des folgenden; bildet ओजति und ओजयति §. 209) stark sein (Aor. §. 844).

ओजस् (S. 149; wohl von वज्, vgl. उग्र; §. 225; 230; 533, XIII; 565, XII) ntr. Macht, Kraft, Glanz; in Zsstzung im Instrum. ओजसाऽ (§. 653, II).

ओजाय Vb. Denomin. Atm. (vom vor. §. 225; 229; 230) stark werden, sich wie ein Mächtiger betragen.

ओण् (phonet. Wandlung von अर्ण्, aus ऋ nach der Vten Conj. Cl. अर्णु verstümmelt, S. 19; 47) I Par. (Aor. Caus. §. 844; S. 170, §. 421) wegnehmen.

ओदती (aus Vb. उन्द् mit Präf. आ s. Sv. Gl.) fem. Morgenröthe.

ओदन (Vb. उन्द् S. 146, §. 388; §. 537; 543; 551, XXIII) msc. ntr. (§. 710. 711) gekochter Reiss.

ओम् (§. 85; 134, 1; S. 166) Indecl. (§. 783; 786) Partikel der Beistimmung: ja; des Befehls, des Glücks; heilige Sylbe, womit alle Gebete und Schriften beginnen, als Ausdruck tiefster Meditation über und Devotion gegen das Heiligste, in welches durch mannigfache religiöse Speculation der tiefste Sinn gelegt ward; ओ als Zusammenfassung von अ und उ soll Vishnu und Siva, म् Brahma bedeuten, die ganze Sylbe also die indische Dreieinigkeit.

ओम्यावत् (nach §. 562 von ओम्य und dieses von ओम; letztres von Vb. अव् „Helfer") adj. ती fem. schutzreich, hülfreich, angenehm 296, 7; 297, 20.

ओलण्ड् (vgl. उलण्ड्) X Par. herauswerfen.

ओलस्ज् (?) X Par. herauswerfen.

ओषधि (§. 566, I) fem. (§. 708 vd. Declin. §. 756) eine Jahrespflanze, welche nach ihrer Reife abstirbt.

ओषधिज (Ttp. vom vorigen und जन् nach §. 320) adj. जा fem. aus einer Pflanze erzeugt 171, 14.

ओषधिपति (Ttp. ०धिऽपति, vgl. उमाप०) msc. Herr der Pflanzen, Bezeichnung des Mondes und Arztes 238, 36.

ओष्ठ (wohl aus अवस्थ zsgezogen S. 135; Vb. स्था) msc. Lippe, insbesondre die obere (§. 565, VI); in Bhvr. auslautend fem. ष्ठा oder ष्ठी (§. 693).

औ

औत्तमि msc. N. ppr. Sohn des Uttama (nach §. 430), einer der sieben Manu 140, 62 vgl. Vishnu Pur. S. 261 Wils.

औत्पातिक (von उत्पात Wunder, Phänomen nach §. 545) adj. fem. की wunderbar, Unglück bedeutend 37, 26.

औत्सुक्य (nach §. 554 von उत्सुक) ntr. Angst, Verwirrung, Bedauern, Leidenschaft 269, 282; 276, 373.

औदक (von उदक) adj. (की fem.?) in Wasser geboren 138, 54, vgl. Mânavadh. VI, 12.

औदार्य (nach §. 554 von उदार) ntr. Freigebigkeit.

औदासीन्य (nach §. 554 von उदासीन eig. Ptcp. Pr. von आस् mit Präf. उद् „Fremder", gleichgültige Person, die weder Freund noch Feind) ntr. Zustand eines Fremden, gleichgültig seienden, Fremdheit, Gleichgültigkeit, Indifferenz gegen.

औपयिक (von उपाय mit Verkürzung des आ §. 566, VI) adj. की fem. als Hülfsmittel dienend, passend, recht 18, 37.

औरश (§. 435; 439) adj. शी fem. Bewohner von Uraçâ 263, 216.

औरस (von ओरस §. 435; उरसा §. 515; उरस् §. 539, VIII) adj. सी fem. von Orasâ stammend; Einwohner von Urasâ; leiblich, eigen, ein mit einer Frau aus derselben Kaste gezeugtes Kind.

और्व msc. Feuer unter dem Meere (welches nach einer Sage von dem Weisen Urva ausging); adj. f. र्वी von Urva stammend; ihm eigenthümlich (§. 442; 521, vgl. 459).

औशिज msc. जी fem. von Uçij stammend 297, 11; msc. = उशिज् (§. 566, I).

औशीर m. n. Bett; der als Wedel dienende Kuhschweif.

औषध (von ओषधि §. 566, I) ntr. Heilmittel.

औषधि (ich kenne keine Regel, wonach es gebildet wäre, aber Text, Schol. und Gaṇa दासीभार §. 644, VI haben es) = तृणज्योतिस् „Glanz der Pflanzen" nach den Sch. 172, 24.

क

क 1. Buchstabe ka 234, 165; 2. Pronomth., vergl. किम्; 3. Namen des Brahman (eig. Pronomen Interrogativum „der Wer", aber nominal flectirt; daher die Nbform कि nach S. 221, §. 592 in Bed. von §. 564 काय fem. यी bildet).

कंस् (oder कस् कश्) II Atm. (§. 789, V) gehn, befehlen, vernichten.

कक्ष् I Atm. (§. 789, V) wanken, stolz sein.

काकुत्स्थ (Tp. ककुद् ऽस्थ eig. auf dem Buckel des Stiers stehend, vgl. Vishnu Pur. Wils. 361) msc. N. ppr. (§. 430) einer der Voreltern des Râma (Lass.

Ind. Alt. I Blge IV; Wils. Vishn. Pur. 384, p. 16).

ककुद् fem. oder ककुद m. n. (S. 133, §. 365; §. 670) der Buckel auf der Schulter des indischen Ochsen; Bergspitze.

ककुद्रुम (wohl für ककुद् ऽ द्रु०, vgl. §. 21, Bem.) msc. N. ppr. 118, 21; 119, 18.

ककुभ् (S. 133, §. 365; §. 427) fem. (wohl eigentlich: der sich zu krümmen (कुभ् GWL. II, 322) scheinende Horizont) Weltgegend 257, 139.

कक्ख् oder कख्ख् I Par. lachen (vgl. auch कख् und GWL. II, 133).

कक्ष (S. 172, स; GWL. II, 24; §. 225; 563, IV) msc. Armhöhle, 98, 8; 12; 99, 22; (Arm) Seite; Sünde; m. f. ०क्षा Mauer; in Bhvr. auslaut. fem. क्षा 87, 15.

कक्षाय Denom. (vom vor.) Atmanep. (§. 225, 5) „sündigen" (?).

कक्षीवत् (aus कक्ष्या durch मत् S. 239, vgl. Sâma-V. Gl. und Sch.-Rv. I, 195) msc. N. ppr. eines Vedendichters 297, 11.

कख् I Par. lachen (vergl. कक्ख्); Aor. und Causale ohne, Aor. Pass., Absol. auf अम् arbiträr mit Vriddhi (§. 202; 849, 2, Ausn.; 881, 4; 916).

कग् I Par. gehn, thun, bedecken (?) Aor. und Causale ohne, Aor. Pass., Absol. auf अम् arbiträr mit Vriddhi (§. 202; 849, 2, Ausn.; 881, 4; 916.).

कङ्क् I Atm. (§. 789, V) gehn.

कङ्क msc. Reiher 26, 24 (vgl. Sv. Gl.).

कङ्कण (vom Intensiv von कण् §. 169) ntr. ein Armband, Leibband (weil sie mit Glöckchen verziert waren, vgl. fem.) fem. णी Glöckchen.

कङ्कपत्र (eig. Bhvr. ऽ पत्र „Reiherfedern habend", aber mit individueller Bed.) msc. Pfeil.

कङ्कपत्रिन् (nach §. 563 von ०त्र als Ttp.) adj. (mit Reiherfedern versehn =) msc. Pfeil (vgl. das vor.) 28, 20.

कच् I Atm. (§. 789, V) binden, glänzen; I Par. tönen.

कच (ob von कश्, कच्? Haar als eine der augenfälligsten durch Glanz sich auszeichnenden Schönheiten, oder das zu bindende) msc. Haar.

कच्चित् (aus कद्, altem ntr. dés Prnmth. क und चिद्) Indecl. (§. 783) Fragwort, freundlich wünschend (§. 127, 2, 2).

कच्छ msc. fem. च्छा Saum eines Gewandes; msc. (Saum des Landes) Küste; msc. fem. ntr. (?) Küstenland (= vom Wasser leicht überschwemmtes Sumpfland).

कच्छप (vom vor. u. Vb. पा in Küstenland trinkend = lebend) msc. Schildkröte; पी fem. eine weibliche oder kleine Schildkröte.

कञ्ज् (? s. West.) I Par. verwirrt sein.

कञ्च् I Atm. (§. 789, V) glänzen, binden.

कञ्चुक (vom vor.) msc. Schlangenhaut, Panzer (S. 225 उक).

कञ्चुकिन् (vom vor. nach §. 563 eig. „gepanzert") msc. Diener im Serail.

1. कट् I Par. gehn (Ptcp. Pf. Pass. कट्ट und कटित? §. 896, 2).

2. कट् I Par. regnen, umhüllen. Aor. und Caus. ohne, Aor. Pass., Absol. auf अम् arbiträr mit Vriddhi (ist §. 202 vergessen; 849, 2; 881, 4; 916).

— प्र Caus. s. प्रकटि.

कट msc. टी (§. 691) Hüfte.

कटक (S. 143, §. 385) msc. ntr. (§. 711) Heer 263, 218.

कटाक्ष (Ttp. (?) कट ऽ अक्षि nach §. 624) msc. ein (Seitenblick) Liebesblick.

कटाक्षविशिख (Kmdh. vom vorigen ऽ वि० §. 656, III, Bem.) msc. pfeilgleicher

Liebesblick (mit Identität der verglichenen Gegenstände) 165, 76.

कटो s. कट.

कटु (S. 157, §. 397) adj. fem. टु und टी (§. 703) stechend, heiss; msc. schlechte Handlung.

कठ् I Par. elend leben.

कठिन (S. 154 इन) adj. ना fem. hart (S. 231, क, 11).

कठोर (S. 160) adj. रा fem. hart, fest, rauh 129, 20.

कड् I Par. (nach einem Gramm. im Aor. u. Caus. ohne, Aor. Pass. u. Absol. auf अम् arbiträr mit Vriddhi) sich freuen; VI Par. essen; X Par. spalten.

कड्ड् (§. 79, 2, Bem.) I Par. rauh sein.

कण् I Par. tönen, seufzen (Aor. Caus. §. 844, B); gehn (in letztrer Bed. Caus. कणि §. 202; Aor. अचकणत् §. 844; Aor. Pass. अकणि od. अकाणि §. 881, 4; vgl. 916). — X Par. die Augen zuzwinken.

कण msc. Funke 129, 22; 24.

कण्ट् I Par. gehn.

कण्टक (vgl. कटु) msc. ntr. (§. 711) Dorn, Feind, Fehler, Sünde 245, 2; das Aufstarren der Haare am Körper (Zeichen der Freude; S. 225 इत).

कण्टकित (vom vor. S. 225 इत) adj. ता fem. vor Freude die Haare am Körper aufstarrend habend 245, 2.

कण्ठ् I Atm. (§. 789, V) X Par. kömmt nur mit Präf. उद् vor (und ist Denom. von उत्कण्ठा nach Anal. von §. 212 und 213): sich sehnen.

कण्ठ (S. 160 ठ) msc. ntr. fem. (§. 708) ठा oder ठी Kehle, Hals; in Zsstzg abhängig auslautend fem. ठा oder ठी (§. 693).

कण्ठगत (Ttp. ऽगo Ptcp. Pf. Pass. von गम्; §. 653, 1) ता fem. bis zur Kehle kommend (entfliehen wollend) 123, 19.

कण्ठतट (Ttp. oठऽतo) msc. ntr. Rand des Halses 245, 1.

कण्ड् I Atm. (§. 789, V) sich freuen. — X Par. spalten, schützen (vgl. कड्).

कण्डूति (vom folgenden nach §. 363, 3 durch ति) fem. das Jücken, der Kitzel, Geilheit 268, 281.

कण्डूय Vb. Par. (§. 235) schaben, jücken.

कण्व (S. 170 व) msc. N. ppr. eines Rischi, Vedendichters; im Superl.: am meisten Kanva seiend (S. 234; Sch. sehr weise) 287, 4; vergl. काण्व्य. — ntr. (§. 710) Sünde (§. 225).

कण्वाय Denom. (vom vor.) Atm. (§. 225, 5) sich versündigen.

कतम कतर s. किम्.

कति (von किम् §. 556, Bem.) gen. comm. Plur. (Declin. §. 780, II) „wie viel“ interrogativ.

कतिपय (vom vor. durch प S. 238 und य; §. 557; 656, II) adj. fem. या (Declin. §. 778, III) wie viele, einige 192, 19; 195, 21; 201, 12.

कतिपयाह (Kmdh. vom vor. u. अहन् §. 639) msc. irgend ein Tag; im Genit. eines Tages 52, 19.

कत्थ् I Atm. (§. 789, V) sich rühmen; 24, 39; 89, 8.

— वि glbd. (§. 296).

कत्र् X Par. Thema कत्रि कत्रापि (§. 209; Aor. §. 843; 844) lösen.

कथ् X Par. bildet als Thema कथि (§. 208) oder कथापि (§. 209), Aor. अचकथत् od. अचीकथत् (S. 385, n. 2) sprechen, auseinandersetzen, erzählen.

कथन (vom vor.) ntr. das Sagen, Erzählen.

कथम् (vom Pronomth. किम् §. 572, IV) adv. wie; mit folg. अपि „wie auch immer“, mit Mühe 97, 16; auch nur ein wenig 100, 14; mit folg. अपि न fast 121, 8; 127, 21; mit folgend. चन irgend wie

38, 10; 41, 4; चित् auf irgend eine Weise 19, 4; einigermaassen (nach und nach), mit Mühe 108,9; 256,133; 272, 318; 280, 415; als ein Wort vor secundärem Suffix (§. 566, VI); mit folg. चिन्न (= चिद् । न ।) „wie irgend nicht" = „auf alle Weise, stets" 129, 4. कथंकथम् mit folg. अपि, „mit grösster Mühe" 187, 11; 197, 3 beidemal als nähere Bestimmung von „gehn", wohl „schwankenden Schritts".

कथा 1) (Vb. कथ् §. 333, a; §. 539) fem. Erzählung. — 2) ved. (von Pronth. किम् §. 572, IV) adv. wie, warum.

कद् s. कु.

कद् oder कन्द् I Atm. (§. 789, V, vgl. jedoch 2. कन्द्) besorgt sein (vergl. κεδ-νό „einer, für den man besorgt ist", κῆδ-ος Sorgfalt) Caus. कदि (§. 202) Aor. Pass. अकदि od. अकादि, अकन्दि od. अकान्दि (§. 881, 4; vgl. 916).

कदम्ब (S. 148 अम्ब?) msc. Name von dreierlei Pflanzen: Nauclea Cadamba; Sinapis dichotoma; Andropogon serratum. — ntr. Menge.

कदम्बक (vom vor.) ntr. Menge 170, 9.

कदर्थि Denomin. (von कदर्थ aus कद् (S. 247, XI) und अर्थ) Par. verachten, quälen 164, 75; 200, 15.

कदल (wohl eig. Bhvr. von क (Pronomth.) und दल eig. „welche (= grosse) Blätter habend") msc. fem. ली (§. 691) Platane (musa sapientum); fem. ली eine Art Antelope, deren Haut als Sitz dient.

कदा (von Pronomth. क §. 572, III; S. 236 दा) adv. zu welcher Zeit; mit folg. चन wann irgend, mit न jemals nicht = nie 81, 7; mit folgend. चिद् einstmals 70, 50, irgend einmal 152, 5; und zugleich न jemals nicht = nie 39, 18; 43, 21; 126, 4.

कन् I Par. leuchten, lieben, gehn. Ptcp. Pf. Pass. कान्त (§. 896, 2, vgl. §. 154, 2, 4) 149, 28; 30; 273, 31.

कनक ntr. Gold.

कनकमय (vom vor.) adj. यी fem. golden 174, 39.

कनिष्ठ (Superl. zu अल्प und युवन् S. 228 ईयस्) fem. ष्ठा (§. 689) wenigste, jüngste (§. 432).

कनीयस् (Compar. zu अल्प und युवन् S. 228 ईयस्) fem. सी weniger, jünger.

कन्था fem. ein Lumpen, geflicktes Zeug (Bündel) 100, 5; 7; Mauer (§. 496; 492, vgl. 517); wann in Zastzg ausl. ntr. (§. 640, vgl. 651, I).

कन्थाधारिन् (Ttp. vom vor. u. धा°, letztres von Vb. धृ), adj. रिणी fem. geflickte Kleider tragend.

कन्द् 1. s. कद्; 2. I Par. rufen, klagen (augenscheinlich mit कन्द् bei कद् bedeutungsverwandt; es gilt aber §. 789, I nicht).

कन्दर (§. 477; eher कम् (vom Pronomth. किम् altes Ntr. aus क) u. Vb. दृ „welche Spalten habend" = sehr zerklüftet) msc. ntr. fem. री (§. 708; AK.; §. 691) Grotte.

कन्दर्प (wohl wie das vor. von कम् + दर्प eig. „welchen Übermuth habend") msc. der Gott der Liebe.

कन्दु (S. 156. §. 397) msc. ein eiserner Kochtopf.

कन्दुक (von Vb. कद्?) msc. ein Holz- od. Federball zum Spielen.

(कन्य (S. 168, य, 2)) fem. या (§. 689) Mädchen (§. 432).

(कन्यका) fem. का (S. 230, क, 2) ein Mädchen.

कप् (? neben कम्प् angeführt) I Atm. (§. 789,

V) bemitleiden, gehn (West. s. कम्प्). Caus. कपि (§. 202, vgl. 881, 4; 916).

कपट msc. ntr. (§. 640) Betrug.

कपर्द (Ttp. von क Pronmth. u. पर्द „Haarmenge“) msc. Siva's Haarflechte (wahrscheinlich wie eine Kaurimuschel gewunden, Roth, zur Litt. 120).

कपर्दिन् (nach §. 563 vom vor.) msc. Siva.

कपाल (S. 151 आल? von कम्प् in der Bed. von καμπ GWL. II, 222; 224) msc. ntr. die eine Hälfte eines Wasserkrugs; msc. und ली fem. Topf (vgl. folg. und Bhrtrh. III, 24) Hirnschädel.

कपालपाणि (Bhvr. ऽपा⁰) adj. mit einem Topfe in der Hand um das erbettelte Essen darin zu empfangen (vergl. Bhartrh. I, 64; III, 24) 168, 93; 194, 1.

कपि (S. 153, §. 394) msc. (§. 708, 4) und fem. od. fem. पी (§. 703) Affe (§. 554, V; 558, VII; 563, V; IX; S. 239 मत्) N. ppr. (§. 443, 2; §. 521, vgl. 459).

कपोल (S. 169 wie कपाल wo s.) m. Wange.

कपोलकाष (Ttp. ऽकाष von Vb. कष्) msc. Wangenschläger (der Elephanten), Bezeichnung eines Baumzweigs 172, 26 (Sch.)

कब् oder कव् I Atm. (§. 789, V) färben, loben; Caus. Aor. अचकाबत् (§. 844, 3).

कम् (altes Ntr. Sing. des Pronomth. क nur bewahrt als) Partikel (§. 783; 786; S. 11 n. 2) wohl (= κέν, vgl. Sv. Gl.) 293, 2 (§. 564, IX).

कम् Atm. (§. 789, V) bildet das Specialthema nothwendig, das generelle arbiträr nach der Xten कामि (§. 795, VI; 202; Pf. 836, Bem.; Aor. §. 858 und 845, II अचकमत oder अचीकमत; Prec. u. s. w. §. 865; Fut. I 869; 870; 871; 874; 879; 883; Ptc. Pf. Pass. कान्त कामित §. 896, 2; S. 417, n. 8, vgl. 914, I; IV; 915, II; Desid. चिकमिष् od. चिकामयिष्; §. 29, 6; 104, A; 275) lieben, wünschen, wollen; episch Parasm. (schwerlich Caus.) 75, 28. कान्त geliebt (§. 667; §. 708, 4).

कमठ (S. 144) msc. Schildkröte; msc. ntr. ein Wassergefäss aus einem Kürbis, Kürbisflasche.

कमठपति (Ttp. vom vor. und प⁰) msc. König der Schildkröten (Instr. तिना §. 725, III).

कमण्डलु msc. ntr. (§. 640; 711) Krug (§. 554, II; 704).

कमल msc. ntr. (§. 711) Lotus (Nelumbium speciosum oder Nymphaea nelumbo; §. 460; 563, IV; 656, III; in Zsstzg ausl. wann fem. ला oder ली §. 693) in Bhvr. Zssetzung ऽकमलक 109, 7.

कमलक N. ppr. einer Stadt 264, 232.

कमलवर्धन (eig. Ttp. ⁰लऽव⁰ letzteres von Vb. वृध्) N. ppr. 283, 446.

कम्प् (§. 154, 2, 2, vgl. 175, 2; S. 131, 0, 1; S. 161, §. 402 u. s. w.) I Atm. (§. 789, V) zittern. Caus. erschüttern.

— अनु (eig. (nach) mit (einem) zittern) bemitleiden.

— आ Caus. erschüttern, schütteln 148, 22; bewegen 150, 32.

— वि sich bewegen 77, 11.

कम्प (vom vor.) msc. das Zittern, Bewegung 275, 363.

कम्पन (§. 294) adj. ना fem. zitternd; N. ppr. eines Landes 283, 446.

कम्ब् I Par. gehn.

कम्बल (S. 148 अल) msc. (§. 710) Gewand 259, 170; Obergewand 284, 460 (§. 86, Ausn.). ntr. Wasser (§. 543).

कम्बु adj. fem. बू (§. 704) gefleckt, bunt; sbst. msc. ntr. Muschel.

कम्बुग्रीव (eig. Bhvr. ऽग्रीवा einen einer Muschel ähnlichen Nacken habend,

was als Glück bedeutend angesehen ward) msc. N. ppr. einer Schildkröte 125, 2.

कर् (Vb. कृ §. 280; 327; S. 139, ऋ, 12) m. Hand, Rüssel, Sonnenstrahl, Mondstrahl, Strahl und Hand 235, 6.

ऽकर् adj. री fem. machend (§. 277) 148, 21; 154, 17; bewirkend 207, 12; — fem. रा in शंकर् (§. 276).

करकिसलय (Kmdh. ऽकि० nach §. 656, III, s. किसल०) msc. ntr. zweiggleiche Hand 149, 29; 191, 17.

करण (Vb. कृ) ntr. das Thun, Werkzeug zum Thun, Handeln; Werkzeug, Instrument; Sinnesorgan; Veranlassung, Grund.

करण्ड (S. 144 अण्ड) msc. (§. 708, 4) geflochtener Korb, Bienenkorb, (Geflecht?) 105, 1.

करतस् (von कर् nach §. 575) adv. aus der Hand 241, 73.

करन्यस्तकपोलान्तम् (Acc. n. als) adv. (§. 783; eig. von Bhvr. Zsstzg ०स्त ऽकपोलान्त; das hintere Glied Ttp. ०ल ऽअन्त; das vordere ebenfalls Ttp. कर ऽन्य०; letzteres Ptcp. Pf. Pass. von Vb. अस् IV mit Präf. नि) das Ende der Wange auf die Hand gestützt 276, 370.

करम्भक msc. Kuchen 246, 16.

करसाद (Ttpr. ऽसा०) msc. Erschöpfung (Schwäche) der Hand.

कराल adj. ला fem. (wohl von कर् durch ल mit Dehnung nach Analogie von §. 563, IV eigentl. „langhändig“ =) mächtig, furchtbar.

करिन् (von कर् „Rüssel“ nach §. 563) msc. Elephant.

करीर (S. 155, ईर; §. 465; 526) msc. eine in Wüsten wachsende (blätterlose) Pflanze (Capparis aphylla Rox.) 167, 89.

करुण (S. 157, उन, 1, 2) msc. fem. णा Mitleid (§. 563, IV; 664; §. 225); adv. णम् kläglich 240, 67 (Sch.); 8, 23; 75, 25; 133, 12.

करुणाय Vb. Denom. (vom vor. §. 225) Atm. (ep. auch Par. West.) Mitleid fühlen.

करेणु (S. 159?) msc. fem. (§. 708, 4) Elephant.

करेणुक fem. का (vom vor. nach §. 559) kleiner Elephant 108, 4.

करोट ntr. und fem. टा od. टी Schädelknochen, Schädel; in करोटिक in Zusammensetzung auslautend 280, 417 (Troyer: exécutant, ob „klug, geschickt“).

कर्कटक ntr. Krebs.

कर्कटकरज्जु (Kmdh. mit Ellipse (§. 656; V) vom vor. und र०) msc. ein Seil, mit dessen Hülfe man, wie ein Krebs, auch rückwärts klettern kann.

कर्कन्धु msc. fem. धू (§. 712; vgl. S. 158, उ, 2; §. 86, Ausn.; §. 465; 466; 526, a) ein Baum (Zizyphus jujuba); msc. N. ppr. 296, 6.

कर्कश adj. शा fem. hart, grausam.

कर्द् I Par. quälen.

कर्ण् X Par. Thema कर्णि oder कर्णापि (§. 209; vgl. 843) spalten.

— आ hören.

— — समा hören 126, 8; 127, 22.

कर्ण (S. 165, न; Vb. कृ verletzen, eigentl. auseinanderwerfen = spalten, vergl. कर्ण्) msc. Ohr (eig. Spalt; §. 276; 104, A; in Zssetzung ausl. fem. र्णी §. 690, र्णा oder र्णी §. 693); N. ppr. (§. 430; 434; 469; 470). [vgl. noch §. 506 und Bem.; 563, V; 565, VI; S. 246, IV; 677.]

कर्णपाश (s. पाश) msc. schönes Ohr.

(कर्णिक (§. 506; S. 225 इक)) fem. र्णिका (S. 230) Ohrring.

कर्णिकार msc. eine Pflanze (Pterospermum acerifolium od. Pentapetes acerifolia; Webera corymbosa Roxb.); ntr. deren Blüthe (§. 531).

कर्णीरथ (von कर्णिन् ऽ र° anomal?) msc. ein bedeckter Wagen, oder Tragsessel für Frauen.

कर्णीसुत N. ppr. eines Verfassers einer Anweisung zur Kunst zu stehlen 185, 16.

कर्णोपकर्णिका (weiss ich mit keiner Regel zu deuten; es scheint mir कर्णोप° zunächst zu bessern zu sein, so dass das Thema nach §. 504 formirt wäre; allein dieses कर्णोपकर्णिक hat im fem. की und dann wäre im Text °र्णिका zu schreiben) eine die immer in den Ohren liegt, Ohrenbläserin 102, 6.

कर्त् X (§. 209, vergl. 843; 844) Par. lösen.

कर्तुकाम (Ttp. कर्तुम् ऽ का° §. 622, VI; §. 275) adj. मा fem. zu thun wünschend.

कर्तृ (§. 277 Vb. कृ) msc. ntr. fem. त्री thuend; msc. 110, 2; ein die religiösen Vorschriften vollziehender, gute Werke verrichtender 143, 97; in Zusstzg (gegen §. 653, VII, Ausn.) 115, 17; 51, 6.

कर्त्र् = कत्र्.

कर्द् I Par. einen obscönen Ton von sich geben.

कर्पूर (S. 159 ऊर) msc. ntr. Kampfer (§. 431; 460; 472).

कर्पूरखण्ड (vom vor. §. 460) msc. Kampferfeld 169, 98.

कर्ब् I Par. gehn.

कर्मकृत् (Ttp. कर्मन् ऽ कृत् letztres (§. 319) von कृ S. 131) adj. gearbeitet habend, Arbeiter 252, 90; 282, 440.

कर्मज (Ttp. कर्मन् ऽ ज §. 320) adj. जा fem. aus Handlungen entsprungen; msc. (Wils.) aber ntr. 84, 32: Bezeichnung des 4ten oder schlechten Weltalters, des Kaliyuga.

कर्मठ (S. 223 अठ) adj. ठा fem. sorglich vollendend, eifrig 247, 24.

कर्मतस् (nach §. 575 von कर्मन्) adv. den Werken gemäss 186, 8.

कर्मन् (S. 167 मन्; §. 536; 551, XV; XXIII; 563; 592 (S. 221); S. 223 अठ) msc. ntr. (§. 711, 3) Handlung, Werk (Sache) 260, 185; religiöse Handlung.

कर्मनाशा (Ttp. कर्मन् ऽ नाश letztres von Vb. नश् „religiöse Werke vernichtend") fem. N. ppr. eines Flusses (Lassen Ind. Alt. I, 130).

कर्मभूमि (Ttp. कर्मन् ऽ भू°) fem. Erde der religiösen Werke (wo man religiöse Handlungen verrichten soll) 169, 98.

कर्मस्थान (Ttp. कर्मन् ऽ स्थान) ntr. Ort der Handlungen, Geschäfte, Administrationsgebäude 259, 166.

कर्मात्मन् (Bhvr. कर्मन् ऽ आ°) adj. (§. 699) religiöse Handlungen als ihr Wesen habend, heilig, Beisatz einer Götterclasse 137, 22; 139, 53.

कर्व् I Par. stolz sein (S. 419, n. 2).

कर्षण (von Vb. कृष् nach §. 553) adj. णा fem. schleppend, bewältigend (in Zusammensetzung) 7, 11.

कर्हि (Pronominth. किम् §. 572, III) adv. wann; mit folg. चिद् einstmals, bisweilen.

1\. कल् I Atm. tönen, zählen.

2\. कल् X Par. gehn, zählen, überlegen, denken, schätzen कलि (§. 208; 209; 843; 844); कलित (§. 656, IV) bekannt 240, 59.

— आ (vgl. 3. कल्) befestigen 241, 72; werfen 239, 54.

— प्रत्या vorwerfen, anklagen, verurtheilen 185, 10.

3. कल् (vgl. कृ) X Par. कालि werfen.

कल (von कृ in Bed. zerwerfen = brechen) adj. ला f. weich (gebrochen vom Ton), lieblich 149, 29; 241, 74; 242, 83; undeutlich und lieblich, summend 239, 54; sbst. msc. ein leiser, lieblicher Ton, Summen, Zirpen.

कलकल (das vor. verdoppelt) msc. verwirrtes Geräusch, Summen, Lärm 185, 23.

कलङ्क msc. Fleck (S. 225 ङ्क).

कलत्र (S. 164, §. 410?) ntr. (§. 709) Hüfte und Lenden, Frau.

कलत्रवत् (vom vor. §. 562) adj. ती fem. mit Frau versehn, mit einer Frau 281, 427.

कलवचस् (Bhvr. ऽव०) adj. lieblich redend, singend 148, 21.

कलश msc. ntr. शी fem. ein irdenes (wohl bauchiges) Wassergefäss; in Kmdh. (nach Anal. von §. 656, III) 109, 6.

कलह msc. ntr. (§. 640; 277; 643; 653, II; §. 225) Streit, Kampf.

कलहंस (eig. Kmdh. mit Ellipse (§. 656, V) ऽहं०) msc. Kriechente, Gänserich.

कलहाय Vb. Denom. (von कलह) Atm. (§. 225) streiten, kämpfen.

कला (vgl. कल) fem. Theil (Bruch), $\frac{1}{16}$ Theil der Mondscheibe; eine Zeiteintheilung von etwa 8 Sekunden, Handwerk, Kunst 180, 7, Betrug, Zins, Mondtheil und Zins 237, 32.

कलाप (Ttp. क Pronomth. und लाप von लप् eig. wie tönend) msc. eine Glöckchenschnur, als Gürtel der Frauen.

कलापक (vom vor. nach §. 559) msc. kleine Glöckchenschnur 239, 45.

कलि m. Streit, Zwietracht, das vierte, od. schlechte Weltalter; N. ppr. 297, 15.

कलि Vb. Denom. (vom vorigen) Par. (§. 213, Bem.; 224, Bem. Aor. §. 844, 2) Streit u. s. w. nehmen.

कलिका fem. Knospe 147, 17.

कलुष (S. 158, vergl. काल) adj. षा fem. schmutzig; sbst. ntr. Sünde.

कलेवर ntr. Körper.

कल्क (S. 160 क?) msc. ntr. (§. 711) Niederschlag von Öl und anderm 199, 13; Schmutz, Sünde, Trug.

कल्प (Vb. कॢप् S. 140, §. 379; §. 485; §. 104, A) msc. Angemessenheit, religiöse Vorschrift, Entschluss, ein Tag und eine Nacht des Brahma als Dauer der Welt; Vernichtung der Welt; Namen eines alle Wünsche gewährenden Baumes in Indra's Paradies; in Zsstzg ausl. adj. पा fem. ähnlich jedoch untergeordnet, geringer (vgl. S. 232 कल्प §. 127, 2, 1).

कल्पद्रुम (Kmdh. vom vor. und द्रु०) msc. Kalpa-Baum (s. das vor.) 184, 5; 188, 21.

कल्पलता (Kmdh. ०प ऽल०) fem. ein dem Kalpabaum ähnlicher Strauch 158, 38.

कल्पविधि (Kmdh. ०प ऽवि० §. 656, III) msc. eine einer religiösen Vorschrift gleiche Bestimmung 189, 17.

कल्पान्त (Ttp. ०प ऽअन्त) msc. Ende einer Weltdauer.

कल्मष adj. षा fem. schmutzig; sbst. ntr. Sünde.

कल्य (s. कल्याण) ntr. Anbruch des Tages कल्यंकल्य (§. 683) im Accus. „jeden Morgen" 37, 31. — ntr. fem. या spirituoses Getränk.

कल्यपाल (Ttp. vom vor. und प०) msc. Destillateur.

कल्याण (wohl von *कल्या altem Instrum. von कल्य durch न S. 238 कल्य steht für कर्य = καιρό von कृ eig. „zu thuend" (nach Analogie von vd. कार्य §. 906)

dann „die Zeit in der man etwas thun muss, in der zu thun, Glück bringt", vergl. §. 901) adj. fem. णा oder णी (§. 693) glücklich, gut, recht (§. 554, III; 432; 667).

कल्ल् I Atm. (§. 789, V) einen undeutlichen Ton von sich geben (vgl. कल), schweigen.

कल्लट N. ppr. eines Philosophen 250, 66.

कल्हण N. ppr. des Verfassers der Râjatarangiṇî 245 ff.

कव् s. कब्.

कवच (S. 143?) msc. ntr. (§. 711) Panzer, Rüstung.

कवर (S. 148) sbst. msc. ntr. und fem. री (§. 691) Haarflechte, Haarzopf.

कवरीभृत् (Ttp. vom vor. und भृत् in ऽतमोक°) adj. aus Finsterniss bestehende Flechten tragend 237, 28.

कवल ntr. ein Mundvoll, Bissen.

कवि (Vb. कु S. 153, §. 394; §. 226, 4; 554; 566, XII) msc. (§. 708) Dichter; N. ppr. (§. 434); adj. fem. वि od. वी gelehrt, weise.

कविता (nach §. 556 vom vorigen) fem. Dichtkunst, Dichtung 94, 10.

कवित्व (nach §. 554 vom vor.) ntr. Weisheit (?) 196, 5.

कवीश्वर (Kmdh. §. 656, II) msc. Dichterkönig 155, 21.

कव्य (Vb. कु) ntr. (§. 708) Opfer für die Manen (§. 285; vd. §. 566, XII).

कव्य् Vb. Denom. vd. (von कवि §. 226, 4) Par. dichten.

कश् (§. 35) I Par. tönen, gehn (Intens. §. 169, 3) vgl. 1. कस्.

— वि auseinander gehn (von Blumen), aufblühen 164, 71; Caus. aufblühen machen काशयति 162, 65.

कशोतृ adj. (Ttp. कशस् welches vd. „Wasser" bedeuten soll und तृ (nach S. 131, Z. 1 v. u.) von Vb. तृ „erregen") sehr zweifelhaft; कशा heisst „Peitsche", daher vielleicht eher „peitschenschwingend", als Bez. eines Wagenkämpfers) 297, 14.

कश्मल (S. 167 wo कश्मल zu corrigiren; ntr. (Wils. hat msc.) Ohnmacht.

कश्यप msc. N. ppr. eines Weisen.

कष् I Par. schlagen, tödten (wohl eig. „zusammenziehn", vgl. कषाय कषण कष्ट; dialekt. Nbform von कृष् ?); Ptcp. Pf. Pass. कषित und कष्ट (§. 896, 2 s. bes.) Absol. काषम् (§. 912, 4).

— वि (§. 296).

कषण (vom vor.) ntr. das Reiben 175, 47 (Sch.); adj. णा fem. unreif, eig. sauer? (s. कष्).

कषाय (s. कष्) adj. या fem. zusammenziehend (den Mund); gelbbraun (gelbes Gewand) 77, 9; sbst. msc. ntr. zusammenziehender, scharfer, Geschmack 217, 22; 218, 1.

कष्ट (eig. Ptcp. Pf. Pass. §. 896, 2) ष्टा fem. schwer (eig. zusammenziehend, sauer?), undurchdringlich 155, 22; gefährlich 75, 23; sbst. ntr. Leid (§. 225), Übel.

कष्टाय Vb. Denom. (vom vor. §. 225) Atm. körperliches Leid über sich ziehn.

1. कस् oder कश् (§. 256) I Par. gehn (Intens. §. 169, 3).

— निर् Caus. vertreiben 236, 10.

— वि auseinandergehn, sich weit öffnen, aufblähen, aufblühen 136, 14 239, 47; 241, 71; 242, 82 (vd. Ptcp. Pf. Pass. §. 896, 9).

2. कस् oder कंस् oder कश् II Atm. (§. 789, V) gehn, befehlen, vernichten.

कस्तूरिका fem. Moschus.

काऽ s. कु.

कांस् s. काश्.

कांस्य ntr. ein musikalisches Instrument, bestehend aus einer Metallplatte, die mit einem Stab angeschlagen wird.

काक (S. 160, क; §. 436; 638) m. Krähe.

काकलि (von का und कल) oder ली fem. ein leiser und angenehmer Ton, wie Zirpen u. s. w.; ein Instrument mit diesem Ton um dadurch zu erproben ob jemand fest schläft 186, 10.

काकुत्स्थ (von ककुत्स्थ Patron. §. 430) msc. Nachkomme des Kakutstha, Bez. des Râma 66, 6, des Lakshmaṇa 67, 22.

काङ्क्ष् I Par. wünschen.

— अभि ep. Atman. begehren 85, 55.

काङ्क्षा fem. (vom vor.) Begierde.

ऽकाङ्क्षिन् (von काङ्क्ष्) adj. क्षिणी fem. wünschend 30, 4; 265, 245.

काञ्च् I Atm. (§. 789, V) glänzen, binden (s. कच्).

काञ्चन ntr. (vom vor.) Gold.

काञ्चन adj. (vom vor. nach §. 525) fem. नी golden 78, 21; 85, 47.

काञ्चनवर्मन् = dem glbdeutenden हिरण्यवर्मन् eigentl. „goldnen Panzer habend" N. ppr. 53, 22.

काञ्ची fem. Gürtel; in Avybh. auslautend °चि (§. 678, vgl. §. 625, I) 242, 82.

काठिन्य (nach §. 554 von कठिन) ntr. Härte 280, 103; Stärke 281, 440.

काण msc. Krähe; adj. णी fem. einäugig.

काण्ड msc. ntr. (§. 708) Stamm, Stengel (§. 563, X; 651, II. III; 656, III); in Dvigu auslautend wann °ण्डा (§. 661).

काण्व्य (Patron. von कण्व §. 443, 3 Ntr.) fem. ण्वी und ण्व्यायनी (S. 224), Plur. msc. कण्वास् u. s. w. (§. 444) Nachkomme des Kaṇva 289, 4.

कातर (काऽत° letztres von तृ) adj. रा fem. verwirrt, unentschlossen 261, 190 (N. ppr. §. 441).

कानन ntr. (§. 708) Wald.

कान्त s. कन् und कम्.

कान्तक msc. N. ppr. 195, 13.

कान्तार msc. ntr. schlechter Weg, Forst.

कान्तारपथ (Ttp. vom vor. und पथिन् §. 624) msc. Waldweg 188, 10.

कान्ति (von कन् und कम्) fem. Glanz, Schönheit, Wunsch, Begierde.

कान्तिमत् (vom vor. nach §. 562) adj. ती fem. strahlend 66, 2.

कान्यकुब्ज (von कन्याकुब्ज N. ppr.) msc. König von Kanyâkubja = heutigem Canodje 267, 265.

कापुरुष (Kmdh. काऽपु° S. 248, XI; §. 554) msc. ein verächtlicher, gemeiner, schlechter Mensch.

काम (S. 142, ष, 23; §. 551; 632) msc. Wunsch, Begehr, Liebe, Gott der Liebe; कामात् von selbst 66, 6.

ऽकाम (§. 275; S. 246, II; S. 247, VI; §. 644, VII) adj. मा fem. begehrend.

कामग (Ttp. कामऽग letztres von गम् nach Anal. §. 272) adj. fem. गा nach dem Wunsch gehend (wohin man will gehend, ohne gelenkt zu werden) 64, 5; 87, 6.

कामचारिन् (Ttp. कामऽचा°, letztres von Vb. चर्) adj. रिणी fem. (nach Wunsch gehend =) in ihren Wünschen unbeschränkt 58, 4; 80, 38; unabhängig, begierig, wollüstig.

कामद (Ttp. कामऽद von दा §. 270) adj. दा fem. nach eighem Wunsch spendend 89, 10.

कामदेव msc. N. ppr. 284, 468.

कामम् (eig. Accus. von काम aber) Ind. (§. 789) adv. gern, wohl, freilich.

काममञ्जरी (Ttp. ऽमञ्ज° „Perle der Liebe") fem. N. ppr. 179, 13.

कामरूप (Bhvr. ऽरूप) adj. पा fem. angenehm; nach Gefallen jede Gestalt annehmend.

कामरूपिन् (vom vorigen nach §. 563) adj. पिणी fem. nach Gefallen jede Gestalt annehmend.

कामार्थौ (Dual. Dvnd. §. 632) = अर्थकामौ.

कामिन् (nach §. 563 von ०म) adj. नी liebend, wohllüstig, begierig.

कामुक (§. 299; 441) adj. का fem. begehrend, liebend; fem. की eine ausgelassene Frau (§. 691).

काम्पिल्य msc. N. ppr. eines Landes (Lass. Ind. Alt. I, 602) 52, 17; 58, 121.

काम्य (Ptcp. Fut. Pass. von कम्) या fem. begehrlich, lieblich, angenehm, beliebig.

काम्य (selbst eig. Vb. Denom. bildet Denominativa §. 239, vgl. Bem. 3).

काम्या (vom vorigen nach §. 334) fem. Liebe 21, 11.

काय (§. 326, a) msc. ntr. Körper.

कायस्थ (vom vor. und स्थ von Vb. स्था) msc. einer aus der Schreiberkaste, Sohn eines Kshatriya und einer Sûdra-Frau.

कार (Vb. कृ §. 277; 278) msc. vd. der Thuende, Tapfre (? vgl. aber kâra im Altpers.; Rig-V. Sch. „Muschel") 296, 1; in Zsstzung auslautend adj. fem. री thuend, machend.

कारण (vom Caus. von कृ) ntr. Ursache, Grund, Bewirkung, Mittel zu bewirken; fem. णा Qual 195, 16.

कारणत्व (nach §. 554 vom vor.) ntr. Zustand der Grund zu sein, Causalität 221, 14; 15; 228, 98.

कारा (§. 335) fem. Gefängniss.

ऽकारिन् (von कृ §. 282) adj. रिणी thuend, bewirkend 111, 5; 203, 21.

कार्कश्य (nach §. 554 von कर्कश) ntr. Härte 105, 3.

कार्तान्तिक (von कृतान्त „Geschick") msc. Astrolog.

कार्त्स्न्य (nach §. 554 von कृत्स्न) ntr. Ganzheit 11, 22.

कार्पण्य (von कृपण nach §. 554) ntr. Armuth.

कार्मुक (nach §. 551, XXIII von कर्मन्) adj. fem. की (? s. §. 688) gut ein Werk verrichtend; sbst. ntr. Bogen.

कार्मुकिन् (nach §. 563 vom vor.) adj. किणी mit Bogen versehn 90, 12.

कार्य (eig. Ptcp. Fut. Pass. कृ) ntr. das zu Thuende, That, Geschäft, Grund, Sache, Wirkung 207, 22; 215, 9; 218, 12.

कार्यत्व (vom vor. nach §. 554) ntr. Zustand der Grund zu sein, Bewirkung 207, 4.

कार्यवत् (nach §. 562 von कार्य) adj. ती fem. eifrig 10, 1.

कार्षक (कृष् S. 142 अक nr. 1) msc. Ackersmann 259, 169.

कार्ष्ण्य (von कृष्ण nach §. 554) ntr. Finsterniss 253, 94 (msc. ष्णी fem. Patron. nach §. 443; §. 491; 521, vgl. 459).

काल् X Par. (eig. Denomin. des folgenden) Thema कालि oder कालापि (§. 209; Aor. §. 843. 844) die Zeit angeben.

काल (Vb. कल्) msc. (§. 506, vgl. Bem.; 551, XXIV; XXV; §. 563, V) Zeit, Weltalter 251, 73; Yama, der Gott des Todes (als Herr der Lebenszeit); Tod; in Zsstzg auslautend (§. 496; S. 246, II). कालेकाले (§. 683) zu jeder Zeit 261, 197.

काल adj. fem. ला (§. 565, V; 566, VI) schwarz; fem. ला oder ली (§. 691) Namen der Göttin Durgâ; N. ppr. der Frau des Çantanu, des Vaters von Bhîshma 6, 1.

कालागुरु (Kmdh. ०लऽअगु०) n. eine schwarze Art Aloë.

कालात्ययोपदिष्ट (Tip. ०यऽउप०; das vordre Ttp. कालऽअत्यय; das hintere Ptcp. Pf.

Pass. von दिश् mit Präf. उप) durch den Verlauf der Zeit gelehrt (berichtigt); Bezeichnung des scheinbaren Grundes, welcher बाध genannt wird, weil das dafür gegebne Beispiel durch den Verlauf der Zeit sich als absurd erweist 226, 70, vgl. 77.

कालिक (von काल §. 551, XXV) adj. की fem. sich auf die Zeit beziehend, lang dauernd, zeitlich 230, 120.

कालिदास msc. N. ppr. des berühmtesten indischen Dichters, Verfassers der Sakuntala u. s. w.

कालिय msc. N. ppr. einer Schlange, Spross der Kadru, von Krishna überwältigt und in den Ocean gesandt (Vishnu Pur. 149, n. 16; 512 ff.) 254, 114.

काली s. काल.

कालीयक (von कालीय nach §. 559; dieses von काल) ntr. ein gelbes wohlriechendes Holz, vielleicht eine Art Sandel; eine schwarze Art Sandelholz 147, 12.

कालुष्य (nach §. 554 von कलुष) ntr. Beschmutzung, Beleidigung, Versündigung 250, 63.

काल्य (von काल §. 506, vgl. Bem. und §. 651; 551, XXIV) adj. या fem. in der Zeit seiend, zu thuend, gegeben werdend, der Zeit angemessen; sbst. ntr. Morgen; fem. या eine befruchtungsfähige Kuh (N. ppr. §. 441).

काव्य (von कवि nach §. 554) ntr. (§. 708) Dichtkunst, Gedicht 258, 159; 277, 380. — msc. fem. व्या (§. 690) Spross des कवि (§. 434; 441).

काव्यदेवी fem. Nom. ppr. 248, 41.

काव्यदेवीश्वर (Ttp. „Schutzgott der Kâvyadevî) eine Statue des Siva unter diesem Namen von der Kâvyadevî aufgestellt 248, 41.

काश् (oder कास् काश्) I. IV. Atm. (§. 789, V) leuchten, glänzen. Caus. Aor. अचकाशत् (§. 844).

— प्र hervorleuchten, sichtbar sein 71, 6.

काशि (S. 152, §. 394; 491) fem. N. ppr. einer Stadt, des heutigen Benares.

काशिकन्या (Ttp. काशि (nach Analogie von §. 439, 4 König von Kâçi) ऽक॰) fem. Tochter des Königs von Kâçi 19, 6; 20, 18; 31, 17.

काशिपुरी (Kmdh. ॰शि ऽपु॰) fem. Stadt Kâçi 14, 17.

काशिराज (Ttp. ॰शि ऽराजन् nach §. 639) msc. König von Kâçi 1, 9; 17, 22.

काशिराजन् (Ttp. ॰शि ऽराजन् gegen §. 639, vgl. aber §. 624, Ausn.) msc. König von Kâçi 11, 19.

काश्मीरिक (von कश्मीर N. ppr. Kaschmir) adj. (की fem.?) kaschmirsch, sich auf Kaschmir beziehend, dort angestellt 245.

काश्य (von काशि nach §. 438, 2; vgl. 441) msc. fem. श्या Kaçier, Kaçierin, Tochter des Königs von Kâçi 18, 2; 22, 18; 32, 26; 47, 35.

काष (Vb. कष्) msc. das Schlagen 172, 26, s. कपोलक॰.

काष्ठ ntr. (§. 708) Holz (काष्ठ §. 128; S. 247, VI; §. 644, VIII, wohl von Vb. काश् „brennbar").

काष्ठकूट (eig. Bhvr. vom vorigen und कू॰ „Holzhaus habend", aber) msc. N. ppr. 127, 14 ff.

काष्ठा (Vb. काश् S. 165 ष) fem. Weltgegend; ein Zeitmaass: der 30ste Theil einer Kalâ, od. 18 Augenblicke 140, 64.

कास् 1) vgl. काश्. 2) I Atm. (§. 789, V) husten. Caus. अचकासत् (§. 844).

काहल (ob का und *हल? vergl. GWL. II, 133) msc. ला fem. eine grosse Trommel 284, 465.

कि III Par. erkennen.

किंशुक msc. eine Baumart mit schönen rothen Blumen (Butea frondosa).

किंकर्तव्यता (nach §. 554 von °व्य; dieses Kmdh. किम् s क°; letzteres Ptcp. Fut. Pass. von कृ) fem. Zustand, in dem man nicht weiss, was man thun soll 199, 9.

किङ्किणि oder णी fem. Gürtel mit kleinen Glöckchen, jeder Schmuck mit Glöckchen 241, 74.

किंच (किम् च) Ind. (§. 786) ferner, kurz.

किंचिद् (किम् चिद् §. 127, 2, 7) Ind. (§. 786) etwas, ein wenig 103, 10; 251, 69.

किंचिज्ज्ञ (Kmdh. vom vor. und ज्ञ von Vb. ज्ञा §. 270) adj. ज्ञा fem. wenig wissend 152, 8.

किंचिन्मात्र (von किंचिद् nach §. 566, vgl. मात्र) ntr. nur ein wenig 131, 14; 132, 1.

किट् I Par. gehn, schrecken, fürchten.

कित् vd. III Par. erkennen; gewöhnlich I „wohnen" aber in Causalform Par. (eher Xte Conj. Cl.) केति; „heilen" in Desiderativform चिकित्स् (§. 183; 188) Atm. (§. 789, V? und im Par. belegt); ärztlich behandeln 200, 5. — „wegführen, strafen, vernichten" (wohl auch in Desiderativform). — वि mit Desiderativform Atm. (?) zweifeln.

कितव (§. 435; 441, 2, b; 473; 653, VI, 1; 656, II) msc. ntr. fem. वा spielend, Spieler.

कितमाम् (von किम् nach §. 574) adv. welches von mehreren?

कितराम् (von किम् nach §. 574) adv. welches von zweien?

किंतु (किम् तु) Ind. (§. 786) aber 34, 8; 182, 18; auch 110, 3.

किंनर (Kmdh. किम् s न° „was für ein Mensch") msc. री fem. eine Art Halbgottheiten, welche im Gefolge des Kuvera, des Gottes des Reichthums, sind; sie werden in menschlicher Gestalt aber mit Pferdekopf gedacht.

किंनिमित्तम् (Avybh. किम् s नि°) adv. aus welchem Grund, warum 80, 47.

किंनु (किम् नु) Ind. (§. 786) was? bei Frage oder Zweifel; mit folg. अथ „soll ich etwa — oder" 8, 28; ferner.

किम् (§. 127, 2, 2, Bem.; §. 239; S. 133, 0, 2, b; S. 136, म, 6; §. 431, Bem.; 556, Bem.; §. 560; 570; 572; 574; 582; 624 (vgl. 669); 656, II) Pron. interr. „wer, was" (Declin. §. 776, vgl. IX); verdoppelt (§. 683, VI; §. 104, A, b; §. 98, Bem.); hinter Pron. rel. „wer immer" 93, 48; mit folg. अपि s. dieses 60, 27; 108, 14; 125, 10; 155, 24; 277, 380 279, 402; mit folg. चिद् indefinit. irgend wer, gewisse, einige. Ablat. कस्मात् „warum". Comp. कतर Superl. कतम (§. 570; 644, VIII; 656, II; 683, VI; Declin. 778, I).

किम् (eig. Ntr. Acc. des vor.) Ind. (§. 786) Fragwort: was; insbesondre mit Instr. „was mit diesem (zu thun)? = wozu dieses 22, 20; 113, 2; 118, 6; 123, 10; 154, 18; 168, 92 u. aa.; „etwa" bei Frage u. Zweifel; किम् — किम् ob — oder 99, 24. Mit folg. पुनर् geschweige 110, 6; vgl. कितमाम् कितराम् कितु किंनु.

किमर्थ (Bhvr. किम् s अ°) adj. था fem. was bedeutend 57, 25.

किमर्थम् (Avybh. vgl. das vor.) adv. warum 1, 1; 46, 30; 83, 25.

किमु (किम् उ) Ind. (§. 786) etwa 240, 57; „ob" bei Zweifel, Unterscheidung, „um wie vielmehr, geschweige" 56, 12.

किमुत (किम् उत) Ind. (§. 786) ob, oder bei Zweifel, Unterscheidung; „um wie vielmehr, geschweige".

कियत् (§. 556, Bem.) adj. ती fem. (§. 700) wie viel = nicht eben viel 164, 71 (in Avybh. ऽकियतम् §. 680).

कियन्मात्र (vom vor. nach §. 556, vgl. मात्र) nur wenig 112, 5; 129, 6.

किरण (S. 154 अन; §. 467) msc. Strahl.

किरात msc. ein wilder Waldbewohner aus der barbarischen Urbevölkerung Indiens.

किरातार्जुनीय (vom Dvndv. 0न nach §. 513) ntr. das Gedicht von (dem Kampf des) Arjuna und des Kirâta 170.

किरीट (S. 155) msc. ntr. (§. 711; 708) Diadem.

किरोडाट्य Vb. Par. (§. 235).

किल् VI Par. weiss sein (frieren?), spielen. — X Par. werfen.

किल adv. wie gemeldet, gewiss, wahrlich, wahrscheinlich, ungenau, falsch, freilich 14, 18; 48, 12; 52, 14; 54, 15; 16; 59, 22; 66, 32; 179, 17; 182, 2; 186, 23; 201, 4; 266, 249; 280, 411.

किल्बिष ntr. (§. 708) Schuld, Sünde.

किशलय oder किसलय (§. 225 इत; 656, III) ntr. (§. 708 Wils. auch msc.) junger Zweig.

किष्क् X Atm. (§. 789, V) tödten.

किसलय s. किशलय.

कीट् X Par. färben (binden).

कीट msc. ntr. (§. 711) Wurm, Insekt.

कीदृश् (von किम् mit Vb. दृश् §. 274, vgl. S. 133, O, 2, b) adj. wie aussehend, welch.

कीनाश (S. 135, श, 2) adj. शा fem. geizig, niedrig, klein, Ackerbauer; msc. Yama, der Todesgott; eine Affenart.

कीर्त् s. कृत्.

कीर्त्ति (einigemal unrichtig कीर्ति gedruckt aus Vb. कृत् S. 152, §. 394; S. 162 ति) fem. Ruf, Ruhm.

कील् I Par. binden (festkeilen), durchbohren.

कील (vom vor.) msc. Keil, Pfahl, Pfosten, Pfeiler.

कुऽ (aus कु vokalisirt) erscheint in Zusammensetzung als vorderes Glied mit der Bed.: schlecht, gering; dafür unter bestimmten Bedingungen (S. 247, XI; §. 639; 662, 1): कद् (altes ntr. des Pronomth. क) का (das Th. क mit Dehnung) कव (organischere Form von कु).

1. कु II Par. schreien; Intens. कोकु (§. 169).

2. कु oder कू (§. 149) VI Atm. (§. 789, V) schreien.

3. कु s. क्नू.

कुंश् oder कुंस् oder क्नंस् I. X Par. sprechen, leuchten (?).

कुक् I Atm. (§. 789, V) nehmen.

कुकर्मन् (Bhvr. कुऽक0) adj. msc. ntr. fem. oder र्मा fem. (§. 699) schlechte Handlungen begehend, Bösewicht 265, 240.

कुक्षि (§. 281; S. 172 सि; von Vb. कुष्; §. 480, vgl. 517; 495) msc. (§. 708, 4) Bauch.

कुङ्कुम ntr. (§. 708) Saffran (crocus sativus).

1. कुच् I Par. klingen, laut tönen, krümmen, sich krümmen, verbinden, mischen, verhindern, zeichnen.

— सम् sich zusammenkrümmen machen, zusammenziehn 158, 37.

2. कुच् (§. 149) VI Par. zusammenziehn, krümmen.

— सम् sich beugen (?) 184, 3.

कुच msc. Brustwarze, Brust, Busen.

कुञ्ज् (S. 140, §. 378) I Par. wüthen. Ptcp. Pf. Pass. कुक्त (§. 896, Ausn. 2, 4, wo es hinzuzufügen, vgl. §. 914, Ausn. 3)

कुञ्च् (§. 154, 2; 175, 2) I Par. krümmen, krumm gehn, klein sein (= zusammengezogen). Ptcp. Pf. Pass. u. Absol. (§. 896, 2, vgl. 914, I).

— आ आकुञ्चित (Caus.?) eingekrümmt 198, 19.

कुञ्ज् I Par. murmeln.

कुञ्ज msc. ntr. des Elephanten Stosszahn.

कुञ्जर (vom vor. §. 564, XIII; 656, II. III) msc. Elephant.

कुट् (§. 149) VI Par. krümmen, krumm sein, verschlagen sein. — X Atm. (§. 789, V) Schwierigkeiten machen, verworren reden.

कुटि (vom vor.) msc. fem. oder टी fem. Haus.

कुटिल (Vb. कुट् S. 169, §. 420) adj. ला fem. krumm.

कुटीर (vgl. कुटि) msc. Hütte (§. 526, Ausn.; 561, V).

कुटीरक (vom vor. nach §. 559) msc. Hütte 99, 18.

कुटुम्ब् X Atm. (§. 789, V, eig. Denom. vom folgenden) ernähren.

कुटुम्ब ntr. (§. 710) msc. (Wils.) Familie, Verwandter, Kind 131, 24.

कुटुम्बक (vom vor. nach §. 559) ntr. arme Familie 181, 7.

कुटुम्बिन् (nach §. 563 von °ब) adj. नी fem. (§. 460 zweimal) Verwandter 131, 13; 266, 250; 284, 468.

कुट्ट् X Par. spalten, verachten, anfüllen. — X Atm. (§. 789, V) warm sein.

कुठ msc. Baum.

कुठार (vom vor.) msc. fem. री Axt.

कुठारिक (vom vorigen) msc. Holzhacker 271, 310.

कुड् (§. 149) VI Par. Kind sein, essen, sammeln.

कुड्मल (S. 167) msc. junge Knospe.

कुण्ट् od. °ण्ड् I Par. verstümmeln.

कुण्ठ् I Par. hinken, verstümmelt, schwach sein, träg sein. कुण्ठित träg 256, 138.

कुण्ड् 1. s. कुण्ट्. 2) I Atm. (§. 789, V) brennen. 3) X Par. schützen.

कुण्ड (S. 160 ड) ntr. (§. 710) eine Quelle, Brunnen, Wasserbassin; msc. und डी fem. (§. 691) Wasserkrug (S. 168, च; §. 563, V; 651, II, 7; 657).

कुण्डल msc. ntr. (§. 711) Ohrring, Armband, Halsband (§. 475; 477; 554, II; 563, V; 564).

कुतनय (Kmdh. कु ऽ) msc. schlechter Sohn 99, 15.

कुतर्कपथ (Tlp. ऽपथिन् nach §. 624; das vordere Glied Kmdh. कु ऽतर्क „schlechte Argumentation, Sophistik") msc. Weg der Sophistik 277, 378.

कुतस् (von Prnmth. किम् §. 572, vgl. S. 234, §. 607; §. 104, A) adv. woher, auf welche Weise, geschweige 168, 91; von wem = कस्मात् 179, 8.

कुतूहल ntr. Eifer, Wunsch, Begierde (§. 554, I; II; S. 225 ल).

कुत्र (vom Pronomth. किम्, vergl. कुतस्) adv. wo; mit folg. चिद् irgendwohin 102, 9.

कुत्स् X Atm. (§. 789, V) tadeln, verachten, कुत्स्य 153, 12.

कुत्स N. ppr. eines Vedendichters 296; der Plur. ist Plur. vom Patronymicum (§. 444; 468).

कुथ् IV Par. stinken.

कुद् s. कुन्द्.

कुन्थ् (§. 154, 2, 2) I. IX Par. Schmerz bereiten, leiden.

कुन्द (S. 165) msc. (§. 708) ntr. (Wils.) eine Art Jasmin (Jasminum multiflorum oder pubescens).

कुन्द् oder कुद् (?) X Par. lügen.

1. कुप् IV Par. zürnen. Aorist अकुपत् (§. 858). कुपित erzürnt. Caus. कोपि

in Zorn bringen. कोपित in Zorn gebracht.

— प्र sehr zürnen. प्रकुपित 53,23; 103,14; Caus. sehr aufbringen. प्रकोपित 181,6.

— — अति in अतिप्रकुपित übermässig erzürnt 194 (wohl eher Kmdh. अतिऽप्र०).

2. कुप् X Par. sprechen, leuchten (vor Zorn ?).

कुपरीक्षक (Kmdh. कुऽ) msc. ntr. क्षिका fem. schlechter Prüfer (Kenner) 153, 12.

कुबुद्धि (Bhvr. कुऽ) adj. schlechtgesinnt 134, 15.

कुमति (Kmdh. कुऽ) fem. falscheDenkweise 181, 7.

कुमन्त्रिन् (Kmdh. कुऽ) msc. schlechter Berather, schlechter Minister 283, 455.

कुमार् X (eig. Denom. des folg.) Par. (§. 209, vgl. 843; 844) spielen.

कुमार (eigentl. Kmdh. von कु und Vb. मृ GWL. I, 494 ff.; §. 282; S. 151; §. 563; §. 656, II) msc. ein Knabe; fem. री (§. 563, S. 222, ष, 13) ein Mädchen.

कुमाल् = कुमार्.

कुमुद (कु aber in Bed. „wie" und von Vb. मुद् S. 115 Ntr.) msc. ntr. (§. 640) die weisse Wasserlilie, Nymphaea esculenta (§. 460; 465; 475; 563, IV; 644, VIII); msc. N. ppr. 281, 422.

कुमुद्वती (vom vor. §. 563, IV) fem. ein an Lotus reicher Platz.

कुमुद्वतीवनिता (Kmdh. (§. 556, III) vom vor. und व०) fem. der Lotusteich, welcher die Geliebte ist 238, 34.

कुम्प् oder कुम्ब् oder कुम्भ् I. X Par. bedecken.

कुम्ब्, कुम्भ् s. das vorige.

कुम्भ msc. kleiner Wasserkübel; Knolle an der Stirn des Elephanten, deren er zwei hat, welche in der Brunstzeit anschwellen (§. 104, A; 464; 468; 476; 495); hat auch die Bed. des folgenden Worts.

कुम्भक (vom vor.) msc. eine religiöse Übung, darin bestehend, dass Nase und Mund eine Zeitlang geschlossen wird, um das Athmen zu hemmen.

कुर् VI Par. einen Ton von sich geben.

कुरङ्ग (S. 143) msc. Antelope.

कुरङ्गाय Vb. Denom. (vom vor.) Atm. (nach §. 225) sich wie eine Antelope betragen 165, 78.

कुरर (S. 169 रर; §. 563) msc. री fem. Meeradler, Weibchen desselben; fem. Schaaf.

कुरु (§. 427; 434; 435; 438; 439; 496, vergl. 517) msc. N. ppr. mythischer König und Stammvater beider Partheien im grossen Kampfe, welchen das Mahâbhârata beschreibt; von diesem Thema wird der Plur. des Patronymikum gebildet (vgl. कौरव), bezeichnet jedoch vorzugsweise die Söhne des Dhṛtarâshtra, während die andre Parthei nach ihrem Vater, des Dhṛtarâshtra Bruder, Pandu benannt wird.

कुरुक्षेत्र (Tp. कुरु (als Plur. des Patronym.) und क्षेत्र) ntr. das Schlachtfeld der Nachkommen des Kuru, Eigennamen eines Ortes.

कुरुनन्दन (Ttp. ऽन०) msc. Sohn (Nachkomme) des Kuru 22, 18.

कुरुवक msc. purpurfarbiges Tausendschön; eine purpurfarbige oder gelbe Art Barleria 147, 18; 149, 31.

कुरुविन्द msc. Rubin 235, 8.

कुर्द् I Atm. (§. 789, V) spielen.

कुल् (§. 259) I Par. aufhäufen, ununterbrochen vorwärtsgehen, verwandt sein, zählen.

— आ आकुलित verwirrt, bewegt 147, 17.

कुल (vom vor.) ntr. Familie, Geschlecht, Stamm, Kaste, Haus (Hof) 193, 12; Menge 241, 71; 266, 247 (§. 430; 476; 477; 495; 563, II).

कुलटा fem. eine unkeusche Frau (§. 86,* Ausn.; §. 432).

कुलतस् (von कुल nach §. 575) adv. dem Geschlechte nach 52, 10.

कुलधर्म (Ttp. ऽध॰) msc. ntr. der Inbegriff besondrer Obliegenheiten eines bestimmten Stammes oder einer Kaste.

कुलस्त्री (Ttp. ऽस्त्री) fem. (eigentl. an der Spitze einer Familie lebende Frau, Matrone) eine keusche Frau.

कुलाल (S. 151; §. 520; 566, I) msc. ein Töpfer.

कुलालवत् (nach §. 579 vom vor.) wie von einem Töpfer 168, 93.

कुलिश (ob कु und Vb. लिश् „wie (sehr) zerschmetternd") msc. ntr. (§. 711; 469; 558, VII) Indra's Donnerkeil.

कुलीन (von कुल §. 430) adj. ना fem. von (hoher) Familie stammend.

कुलीर msc. ntr. (§. 708) Krebs.

कुलीरक (vom vor. nach §. 559) msc. ntr. ein Krebschen 133, 24.

कुल्य (von कुल §. 430; 476) adj. या fem. von guter Familie; fem. ein Kanal zum Bewässern (Ableitung).

कुल्याय Vb. Denom. Atm. (vom vor. §. 225) sich in einen Kanal verwandeln 165, 78.

कुवलय (S. 225 इत) ntr. Wasserlilie.

कुवेर (Bhvr. ऽवे॰) adj. रा fem. missgestaltet; msc. N. ppr. des (sehr missgestaltet, dreibeinig und nur achtzahnig, gedachten) Gotts des Reichthums.

कुवेरवल्लभ (eig. Ttp. vom vor. und व॰) N. ppr. 186, 17.

कुश् s. कुस्.

कुशल adj. ला fem. glücklich, gut, recht, geschickt, erfahren; sbst. ntr. Glück, Wohlergehn, Geschicklichkeit; fem. N. ppr. (§. 430, 1, 2; 554; 563, V; 644, VIII; 653, VI; 656, IV).

कुष् IX Par. herausziehn. Pass. refl. (§. 875).

— निर् (§. 156, 3, 2) herausziehn.

कुषुभ्य Vb. Par. (§. 235) werfen.

कुस् oder कुश् IV Par. umarmen; Aor. अकुसत् (§. 858); Ptcp. Pf. Pass. कुसित (Frau eines कुसित N. ppr. (?) कुसितायी §. 701).

कुसचिव (Kmdh. ऽस॰) msc. schlechter Minister 282, 439.

कुसीद (S. 137) msc. ntr. दा fem. (aber Frau eines कु॰ कुसिदायी §. 701) geldleihend, Geldleiher, Wucherer (§. 533, XIV).

कुसुम (S. 136; S. 225, इत; §. 656, IV) msc. ntr. (§. 711) Blume.

कुसुमायुध (eig. Bhvr. ॰म ऽआ॰ „Blumen als Waffe habend") msc. Gott der Liebe.

कुसुमित (von कुसुम S. 225 इत) adj. ता fem. mit Blüthen (Blumen) bedeckt 148, 22; 149, 26.

कुसुमेषु (eig. Bhvr. ॰म ऽइ॰ „Blumenpfeile habend") msc. Gott der Liebe.

कुसुम्भ (S. 136; §. 372) msc. Gold; wilder Saffran (Carthamus tinctorius).

कुस्तुभ्य Vb. Par. (§. 235) blühen (?).

कुस्म् (aus कु u. Vb. स्मि) X Atm. (§. 789, V) (hässlich) mit verzerrtem Gesicht lachen; im Geiste sehn (?).

कुह् X Atm. (§. 789, V) Thema कुहि (§. 208) oder कुहापि (§. 209) sich wundern, Verwunderung erregen; Aor.

(§. 843. 844). — Denom. Thema कुह् (§. 212, Bem. 2) Bed.?

कुह (Pron. किम् §. 572, II; S. 237 घ) adv. wo.

कुहर ntr. Grotte, Hals; das sich Paaren 196, 22 (nach Wils. Daçak. 87 n. 6).

1. कू s. 2. कु.

2. कू s. कन्.

कूज् I Par. piepen (vom Ton der Vögel) singen (vom Kukkuk) 148, 21 summen (von Bienen) 150, 30; klagen.

— उत् Ptcp. Pf. Pass. herausgesungen und gesummt 150, 32.

कूट् X Atm. (§. 789, V) Schwierigkeiten machen, dunkel reden; geizig sein; verzweifeln, traurig sein. — X Par. (§. 209; 843; 844) brennen, rathen.

कूट msc. ntr. (§. 711) Betrug (§. 473; 475; 476; 650, 2).

कूड् VI Par. essen, fett werden.

कूण् X Atm. (§. 789, V jedoch auch im primären Gebrauch ohne Bed.-Unterschied) Par. sich falten, zusammenziehn (§. 209; die Ausn. in §. 843; 844 sind arbiträr).

कूप् (§. 208; 209; vergl. 843; 844) X Par. schwach sein.

कूप (S. 166, प; §. 471; 475; 543) msc. Brunnen.

कूर्च msc. ntr. (§. 711) Bart.

कूर्पर msc. fem. रा Ellbogen.

कूर्म msc. Schildkröte.

कूल् I Par. abwehren.

कूल (§. 279; 280 (S. 137); 488, vgl. 517; 563, II) ntr. Ufer (in Zsstzg §. 651, II, 3; §. 681).

कूलिन् (nach §. 563 vom vor.) नी fem. Fluss 251, 68.

1. कृ (§. 32; 35, vgl. 37; 57, 2, Ausn.; 104, A; 242 bis 245; 576) I. (?) VIII Par. Atm. (§. 789, I; II; aber als Hülfsverbum §. 791) Thema nach VIII stark करो, schwach कुरु (804), कुर् (§. 815; auch im Potent. §. 57, Ausn.), ved. Aor. अकरम् अकर् अचक्रत् (§. 856 und S. 393, n. 5) चकरम् (§. 859) अक्रत (2te Form für अकरन्त) 290, 5; 294, 1; अक्रन् (für अकरन्) 294, 2; कर्त 292, 10; Pf. red. (§. 830, Bem. 2; §. 831), Ptcp. Fut. Pass. (§. 906); Absol. auf अम् (§. 909; 912; 913); vd. Intens. (§. 167, Bem. 1): machen, thun, erweisen; mit मतिम् den Sinn auf etwas richten, beabsichtigen (Loc.) 10, 2; (Dat.) 20, 21; मनस् beabsichtigen 11, 11; निर्बन्धम् heftig begehren (Infin.) 26, 66; वचस् gehorchen 17, 32; हृदि zu Herzen nehmen 271, 313; zutheilen (mit Gen.) 264, 232; einsetzen (Loc.) 266, 251; mit सव्यतस् links machen (angreifen) 31, 14; कृत s. bes.; कार्य (§. 906) zu thuend; कार्यतम (Superl.) 15, 30; vgl. कार्य bes. — vd. Infin. कर्तवे (§. 919) 292, 9. — Vgl. कृपव्. — Ptcp. Fut. Pass. Int. चर्कृत्य alles thun könnend (? §. 901) 291, 14; Desid. चिकीर्ष् zu thun begierig sein 15, 1; 26, 64; 284, 461; Caus. कारि machen, dass jemand etwas thut, machen lassen 16, 12; 51, 19; 168, 93; 197, 18; 264, 223; 265, 238; 279, 399.

— अधि wann nur Atm. (§. 790, 1): über etwas setzen, an die Spitze stellen 107, 7.

— अनु nur Parasm. (§. 790, 2) nachmachen.

— अप weg machen, mit Gen. beleidigen; अपकृत (§. 656, IV).

— आ anmachen, aufregen; Desid. ausführen wollen 200, 24; Caus. veranlassen, bewirken 215, 6; schaffen (?) 219, 17.

— — अपा entfernen 154, 20; ablegen 280, 419.

— — उपा spenden; उपाकृत (S. 225, इन्; §. 656, IV).

— — निरा verstossen 8, 27; 48, 2; verwerfen, läugnen 215, 17.

— उप wann उप स्कृ (§. 241, Bem. 5, vgl. 159, Bem. 2); wohlthun 128, 10; 11; 248, 36; 271, 311; उपकृत (S. 225, इन्; §. 656, IV); उपस्कृत geschmückt 153, 12.

— नि (niedermachen) verletzen; निकृत (nach §. 330) ntr. Verletzung 156, 30.

— परा nur Par. (§. 790, 2) entfernen.

— परि wann परि ष्कृ (§. 241, Bem. 5, vgl. 159, Bem. 2 und §. 32); परिष्कृत geschmückt 2, 21; 28, 18.

— प्र beginnen 60, 34; 147, 14; (verlocken) verführen 277, 383.

— प्रति vergelten 15, 1; 34; 48, 6.

— वि wann nur Atm. (§. 790, 1) sich entfalten zu (Acc.) कुरुते 141, 75 विकुर्वाणा 141, 76.

— सम् wann सं स्कृ (§. 241, Bem. 5, vgl. §. 159, Bem. 2); संक्रियमाणा bereitet werdend 81, 5; schmücken समस्कुरुत 237, 25; संस्कृत 79, 30; 154, 16.

— अग्निसात् (§. 576) verbrennen 264, 226.

— अङ्गी (von अङ्ग §. 242) versprechen 163, 69; 185, 21; zufrieden sein mit (Acc.) 101, 22; sich versichern अङ्गीकृत्य (§. 915) 260, 178; 278, 392.

— अभ्यन्तरी (von °र §. 242) zu nächsten (Freunden) machen 120, 11.

— अलम् (§. 245) schmücken 60, 36; 146, 5.

— — अत्यलम् sehr schmücken 84, 36.

— — समलम् sehr schmücken 55, 8; 65, 1; 154, 16.

— आविस् (§. 244, vgl. §. 48, 2) sichtbar machen 190, 15. कर्त (ved. Aor. vgl. Simplex) 292, 9.

— खिली (°ल §. 242) leer, wüst machen, vernichten °कृत्य 273, 337.

— जर्जरी (von °र §. 242) schwach machen °कृत्य (§. 915) 106, 12.

— दासी (°स §. 242) zu Sclaven machen, unterjochen 94, 30.

— दूरी (°र §. 242) entfernen 190, 18.

— द्विजातिसात् (§. 576) den Brahmanen schenken 255, 120.

— धिक् verachten 185, 1.

— नमस् (§. 242, vgl. 245 und 104, A, 5) verehren 88, 24 °कृत्य (§. 915) 28, 18; 184, 5.

— निमित्ती (°त §. 242) zum Grund machen °कृत्य (§. 915) 184, 14.

— निराशी (°श §. 242) hoffnungslos machen °कृत्य (§. 915).

— निर्धनी (°न §. 242) arm machen °कृत्य (§. 915) 194, 6.

— न्यक् (§. 242) niederwärts machen, beleidigen °कृत्य (§. 915) 282, 436.

— न्यासी (°स §. 242) anvertrauen 263, 219; schenken, versprechen 260, 182.

— पञ्ची (°ञ्चन् §. 242) fünffach machen 206, 19.

— पर्वती (°त §. 242) zu einem Berg machen 164, 71.

— पुरस् (§. 242, vgl. §. 104, A, 4) voran machen, an die Spitze stellen 20, 24; 272, 327; पुरस्कृत्य (§. 915) folgend 21, 3; im Absol. vorgebend, wegen 189, 2; zeigen, entfalten 272, 328.

— पूत् den Ton des Pustens machen (§. 242) 129, 22.

— प्रकटी (°ट §. 242) sichtbar machen 162, 64; 241, 80.

— प्रमाणी (°ण §. 242) zumessen 167, 90.

— प्रादुर् (§. 244; 48, 2) sichtbar machen, zeigen 34, 12; 40, 15.

— फुत् Ton der Verachtung von sich geben (§. 242) 100, 21; 106, 10.

— मिथ्या (§. 245) falsch machen; wann im Caus. Atm. (§. 789 III).
— विकची (0च §. 242) aufblühen machen 162, 65.
— विनिगडी (0ड §. 242) fessellos machen 198, 8.
— विषयी (0य §. 242) zum Gegenstand der Thätigkeit machen 215, 23.
— व्याकुली (0ल §. 242) verwirrt machen.
— शिथिली (0ल §. 242) locker machen, auflösen 148, 24.
— शीर्षावशेषी (0ष §. 242) bis auf den Kopf vernichten 156, 27.
— संक्रमी (0म §. 242) zum Mittel machen 0कृत्य (§. 915) 196, 17.
— सज्जी (0ज्ज §. 242) rüsten 119, 2.
— सत् (§. 245) gastlich aufnehmen 58,15; 83, 25; 101, 11; 248, 32; aufgenommen 110, 24.
— समृद्धी (0द्ध §. 242) reich machen 194, 2.
— स्वी (स्व §. 242) zu eigen machen 186, 4; 259, 169 gewinnen 180, 19; billigen 282, 436.

2. कृ s. 2. कॄ.

कृकर msc. einer der von den Indern angenommenen fünf Lebenshauche, der die Verdauung befördernde 207,16.

कृच्छ्र (§. 225; S. 169; §. 563, IV; 644, III, 12; 653, IV; 664; 225) adj. रा fem. leidvoll, schmerzlich; ntr. (§. 708) körperliches Leid, Sünde, Busse.

कृच्छ्राय Vb. Denom. (vom vor.) Atm. (§. 225, 5; 6) Schmerz leiden, Sünde über sich ziehn (?).

कृड् (§. 149) I Par. essen, fett werden.

कृण्व् (aus कृ nach der Vten entstanden S. 47) V Par. (auch Atm.) bildet als Specialth. stark कृणो, schwach कृणु (§. 804): machen, thun 293, 4; कृणवन्त Conj. (Let) 293, 3.

— निर् abmachen, reinigen, putzen; निष्कृण्वान 294, 1.

1. कृत् VI Par. (§. 156, 3; 662, 2) Specialth. कृन्त (§. 797) zerschneiden 34, 14; abschneiden 201, 7.
— नि abschneiden 34, 12; 198, 12.

2. कृत् VII Par. bekleiden; Ptcp. Perf. कृत्त (ist §. 896, 2, 3 nachzutragen).

ऽकृत् (von कृ nach S. 131, O, 1) thuend, gethan habend (§. 289; 319).

कृत (eig. Ptcp. Pf. Pass. aber nach §. 333) ntr. That; im Loc. कृते (ergo) wegen 101, 12; 109, 22; 182, 24; in Zsstzg auslautend 16, 14; 56, 19; 74, 11; das erste Weltalter, das Weltalter der heiligen Werke, auch das der Wahrheit, Satyayuga, genannt; (§. 213, Bem.; 224, Bem.; 656, IV; 664; 674, II).

कृतक (von कृत nach §. 559?) adj. तिका fem. (Wils. तका) künstlich gemacht, hervorgebracht; acc. ntr. adv. 242, 83. sbst. ntr. (S. 142 तक?) durch Kunst präparirtes Salz.

कृतज्ञ (Ttp. ऽज्ञ von ज्ञा nach §. 270) adj. fem. ज्ञा dankbar, sich gut betragend.

कृतदार (Bhvr. ऽद0) msc. verheirathet 52, 14.

कृतमन्दार (eig. Zssetzung ऽम0, letztres „einer der 5 Bäume des Paradieses“) m. N. ppr. 248, 35.

कृतयुग (Kmdh. ऽयु0) ntr. das erste Weltalter, das der heiligen Werke.

कृतान्त (eig. Bhvr. 0त ऽ अन्त) msc. der Gott des Todes, Yama.

कृतार्थ (Bhvr. 0त ऽ अर्थ) adj. था fem. die Sache gethan habend, Zweck erreicht habend 105, 18; glücklich.

कृति (Vb. कृ) fem. Handlung, That, Werk, Schrift 146, 245.

कृतिय Vb. Denom. (von कृत §. 213, Bem.) Par. das Gethane nehmen (?).

कृतिसाध्यत्व (durch §. 554 von ०त्व; dieses ist Ttp. von कृति und Ptcp. Fut. Pass. des Caus. von सिध्) ntr. Zustand des durch Thätigkeit vollendet werden Könnens 232, 145.

कृतिन् (nach §. 563 von कृत) adj. ०नी fem. tugendhaft, gut, weise, geschickt.

कृत्नु (Vb. कृ S. 163) msc. fem. ntr. Künstler; zu thun geschickt, kundig 295, 10 (aber Sch. von Vb. कृत् „zerschneidend, zerlegend").

कृत्य (eig. Ptcp. Fut. Pass. von कृ §. 906) ntr. das zu Thuende 55, 19; Rechte 261, 193; sbst. fem. (§. 338) That, Handlung, Geschäft 106, 5; Form (?) 199, 3; adj. meuterisch 266, 247.

कृत्रिम (von Vb. कृ §. 343; 656, VI) adj. ०मा fem. künstlich hervorgebracht, verstellt 192, 5.

कृत्स्न (S. 172; S. 244) adj. ०स्ना fem. ganz, all.

1. कृप् (? wird neben क्रप् erwähnt) I Atm. (§. 789, V) bemitleiden, gehn. Caus. कृपि (§. 202).

2. कृप् X Parasm. Thema कृपि oder कृपापि (§. 208; 209 Aor. §. 843; 844) schwach sein.

कृपण (Vb. कृप्) adj. fem. ०णा und ०णी (§. 693) geizig, gemein 158, 41; jämmerlich 24, 46; 184, 8 (§. 225; 563, IV; 656, IV; 664).

कृपणाय Vb. Denom. (vom vor.) Atm. (§. 225) geizig sein.

कृपा (Vb. क्रप् od. कृप् §. 335) fem. Mitleid, Zärtlichkeit (§. 225).

कृपाण msc. Dolch, Schwerdt.

कृपाय Vb. Denomin. (von कृपा) Atm. (§. 225) bemitleiden.

कृपालु (von कृपा durch ०आलु) adj. mitleidig.

कृमि (S. 152, §. 394, Bem.; §. 563, VIII) msc. (§. 709) Wurm.

कृश् IV Par. mager machen; Aor. अकृशत् (§. 858); Ptcp. Pf. Pass. wenn ohne Präfix कृश, sonst ऽकृशित (§. 897, 5); Absol. कर्शित्वा od. कृशित्वा (§. 914, III).

कृश (vom vor. wo vergl.) adj. ०शा fem. mager, dünn, klein, wenig (§. 554, VI); Comp. क्रशीयस् Superl. क्रशिष्ठ (S. 228 ईयस्).

कृशानु (Vb. कृश् S. 150 „das verzehrende?") msc. Feuer; N. ppr. 297, 21 (§. 564, III).

कृष् (§. 149, 2; 156, 1) I Par. VI Par. Atm. (§. 789, I) ziehen. Aor. अकृक्षत् oder अकार्क्षीत् अक्राक्षीत् (§. 856, 10); Absol. auf ०कृष्य (§. 909); episch auch I Atm. (im Sinn von §. 789, I) 54, 14; कृष्ट (§. 554, VI); ep. Absol. कृष्य (§. 915, Bem.) 40, 10. — Caus. कर्षि quälen.

— अप wegziehen, weglocken 77, 2; entführen 93, 50.

— आ anziehen 253, 101; 127, 19; 188, 16; spannen 197, 2; 238, 40; versetzen (?) 201, 11; verringern (?) 251, 69.

— — समा ausreissen (Abl.) 106, 7.

— उद् hervorziehn; उत्कृष्ट vorzüglich, erhaben (§. 656, II).

— नि niederziehn; निकृष्ट niedrig, gemein 196, 7; 205, 3.

— प्र hervorziehen; प्रकृष्ट vorzüglich, gross, stark 184, 17; 185, 4; 198, 2.

— वि auseinanderziehen, spannen 35, 7; 72, 21; entfernen 252, 90.

कृषि (vom vorigen §. 329; 360; S. 152 (§. 394, Bem.); §. 536; 564, XVI) fem. das Pflügen, Ackerbau.

कृषिसेवा (Ttp. vom vorigen und से०) fem. Ackerbau.

कृष्ण (von कृष् S. 165 ०न, wohl von der Schwärze der durch den Pflug aufgebrochenen Erde) adj. ०णा f. schwarz; die letzte Hälfte des Monats, wo der Mond abnimmt; N. ppr. von Vishnu

(Burnouf, Bouddh. 136; §. 430; 441; 443; 491; 521, vergl. 459; 563, V; 565; 566, I; 624; 225).

कृष्णासर्प (Kmdh. s स॰) msc. schwarze Schlange, wohl Bez. einer gewissen sehr giftigen Schlange 85,55; 133,21.

कृष्णाय Vb. Denom. (von कृष्णा) Atm. (§. 225) schwarz machen.

1. कृ VI Par. (wann Atm. §. 789, V) werfen, zerstreuen; Atm. dient als Pass. refl. (§. 873); Intens. vd. (§. 172, VI; 189); कीर्ण (Ptcp. Pf. Pass. §. 897,2) unter einander geworfen, ungeordnet (vom Haar) 179,15; zerstreut 237,28.

— अप in der Bed. „Unrath einscharren" wird स्कृ und Atm. (§. 241, Bem. 5; vgl. §. 32, 35; 159, Bem.; §. 789, V).

— अव bewerfen, überschütten 29, 34; अवकीर्ण (S. 225 इन्).

— — समव überschütten 30, 6.

— आ anfüllen, bedrängen 272, 321.

— — व्या व्याकीर्ण untereinander und voll, dicht 105, 11.

— — समा समाकीर्ण voll 83, 23.

— उप in Bed. „verletzen, abschneiden" (vgl. 2. कृ) wird स्कृ (§. 241, Bem. 5; vgl. 32; 35; 159, Bem.).

— प्रति in Bed. „verletzen" (vgl. 2. कृ) wird प्रति स्कृ (§. 241, Bem. 5; 32; 35; 159, Bem.).

— वि auseinanderwerfen, zerstreuen 275, 360.

— सम् füllen, mischen; संकीर्ण voll 185,3; 254, 105; gemischt 144, 116.

2. कॄ od. कृ IX. V Par. Atm. (§. 789, I) in IX Specialth. stark कृणा, schwach कृणी (§. 805) verletzen, tödten.

3. कॄ (od. गॄ) X Atm. (§. 789, V) erfahren, benachrichtigen.

कॄत् X Par. Th. कीर्त्ति (§. 59) erzählen, erwähnen, nennen, loben 13,12; 138,42.

— परि erzählen, nennen 105,24; 144, 92; 221, 9.

— प्र nennen 221, 10.

— सम् nennen 13, 4.

कॢप् (§. 156, 3) I Atm. (§. 789, V) fähig sein zu (Dat.) 143, 98; 182, 7. Aor. अकल्पिषि od. अकॢप्सि (§. 857, vgl. mit 156) od. अकॢपम् (§. 857, Ausn.) Fut. I. II. und Cond. können auch Par. haben (§. 869 und add. §. 870, vergl. 871). Desid. kann Par. werden (§. 790, II). — Caus. bereiten 189, 1; anordnen, vorschreiben 142,87; abfassen 143, 102.

— परि Caus. bestimmen 254, 111.

— वि in Zweifel, bedenklich, sein 129, 4.

— सम् Caus. sich denken 197, 1.

कॢप्ति (vom vor.) fem. das Machen, Bewirken 284, 463.

केत् X Par. (§. 209; 843. 844) einladen, anreden, hören.

केतु (S. 162 तु; eher von Vb. कित्) msc. Zeichen, Licht, Komet, Sternschnuppe 138, 38; ved. adj. deutlich machend, beleuchtend 289, 3; Licht 294, 1.

केदार msc. ntr. (AK.) Feld, Wasserbassin um einen Baum (§. 460).

केप् od. गेप् I Atm. (§. 789, V) zittern. Caus. Aor. (§. 844).

केयूर ntr. (§. 708) Armband auf dem Oberarm.

केल् I Par. sich hin und her bewegen, ausgelassen sein. Caus. Aor. अचिकेलत् (§. 844).

केलाय Vb. Par. (§. 235) ausgelassen sein.

केलि (von केल् S. 152, §. 394) fem. (§. 709) Spiel (wohl eig. Tanz).

केव् गेव् ग्लेव् I Atm. (§. 789, V) verehren, bedienen; Caus. Aor. अचिकेवत् u. s. w. (§. 844).

केवल (S. 243 वल) adj. fem. ला od. ली (§. 689) einzig, allein, ganz, all;

0लम् adv. sicherlich, nothwendig, nur, bloss 282, 443.

केश (S. 140, श, 16) msc. Haar (§. 460; 565, VII; 632).

केशपाश (vgl. पाश) m. schönes Haar 149, 31.

केशर (von केश nach Anal. §. 564, XIII. XVIII) msc. Löwenmähne (auch केसर geschrieben, wie denn केस die etymologisch richtige Schreibweise für केश wäre, vgl. caesaries aus केसरि).

केशरिन् (vom vor. nach §. 562) msc. Löwe.

केशव (von केश §. 563) adj. वा fem. viel oder schönes Haar habend; msc. ein Name des Vishnu oder Krishna; eine Statue desselben (§. 558) 247, 25; 265, 24.

केशान्त (Ttp. ऽ अन्त) Ende des Haares = das ganze Haar; in Bhvr. fem. ता 89, 6; 90, 14.

केसर (vgl. केशर) msc. ntr. (AK.) Pflanzenfaser 239, 47.

केसरिन् (vgl. केशरिन् und 0र) msc. N. ppr. 182, 11.

कै I Par. krähen, krächzen.

कैकेयी (Patronym. von केकय §. 439; 588) fem. 0केयी (§. 686) Nachkomme des Kekaya 81, 5.

कैटभजित् (Ttp. ऽ जित् letztres von Vb. जि nach S. 131, O, 1) msc. Namen des Vishnu (Sieger des Asuren Kaiṭabha).

कैतव (nach §. 554, II von कितव) ntr. Betrug 159, 44.

कैरव ntr. eine Art Wasserlilie, die bei Nacht blüht.

कैलास (von कील nach Lassen) m. N. ppr. Berg Kailâsa, Aufenthalt des Kuvera.

कोक msc. Wolf.

कोकिल (S. 169) msc. ला fem. (§. 690) der indische Kukkuk (§. 420; 430; 434).

कोटर msc. ntr. (AK.) Höhle (§. 477; S. 246, IV).

कोटाय Vb. Denom. Atm. (§. 225).

कोटि (S. 152, §. 394, Bem.) fem. Schärfe des Schwertes; äusserstes, höchstes Ende 125, 3; 14; Spitze des Bogens 29, 27; zehn Millionen 189, 3.

कोटिक msc. Wurm (in Kmdh. als Tadelwort nachstehend §. 656, II, 3) 110, 1.

कोटवी fem. nackte Frau 282, 439.

कोण msc. Ecke 187, 8; 198, 9.

कोदण्ड (Kmdh. को Nom. für Pronth. क (vgl. Zend) und द0) msc. ntr. Bogen 254, 104.

कोद्रव (eig. Bhvr. को wie im vor. und द्रव) msc. eine Art Getreide, welches die ärmeren Classen essen (Paspalum frumentaceum).

कोप् Vb. Denomin. Atm. (vom folgenden §. 212, Bem. 2; 255) zürnen.

कोप (Vb. कुप्) msc. Zorn.

कोमल (S. 148; eher को (vgl. कोदण्ड कोद्रव) und मल GWL. I, 478 von मृ ebds. 494 ff.) adj. ला fem. weich, zart, schön.

कोरक msc. ntr. Knospe (S. 225 इत).

कोलाहल msc. lautes Schreien, Jauchzen 275, 361.

कोश msc. ntr. (§. 711) Scheide 204, 22; Schatz 115, 1; 252, 84; 259, 165; 280, 421; vd. Wolke 293, 2; 297, 11 (auch कोष geschrieben).

कोशवत् (nach §. 579 vom vor.) adv. wie eine Scheide 204, 21.

कोषय् Vb. Denom. vom folgenden (§. 212, Bem. 2; §. 255).

कोष (vgl. कोश) msc. ntr. Knospe 79, 34; Schatz 265, 237; Eid 272, 325.

कौक्षेय (von कुक्षि §. 506, vgl. Bem.) msc. (vergl. कौक्षेयक glbd. msc.) Schwerdt, Dolch 186, 10 (Wils. Daçak. 71 n. 1).

कौटिल्य (von कुटिल nach §. 554) ntr. Rundung 105, 4; Bosheit 272, 321.

कौटुम्ब (nach §. 554, II von कुटुम्ब) ntr. Verwandtschaft 278, 395.

कौतुक (nach §. 554, II von कुतुक „heftige Begierde") ntr. heftige Begierde 97,14; Vergnügen 275,359; 282,434; Hochzeitsguirlande 201, 4.

कौपीन ntr. (von कूप) ein die obscönen Theile bedeckendes Gewand 185, 3 (Wils. Daçak. 68, n. 3); eine schlechte That (S. 227 ईन).

कौरव (Patronym. von कुरु §. 427; 429, vergl. 521 und 459) fem. वी Nachkomme des Kuru; den Plur. msc. bildet कुरु (§. 439), doch ep. auch कौरव inZsstzg36,17; 60,29;41,1;63,69.

कौरव्य (Patronym. von कुरु §. 434; 435; 438; 439, ep. auch gegen die Beschränkung der Gr.) fem. व्यायणी (S. 224 ायन und §. 639); Plur. msc. bildet कुरु (§. 439): Nachkomme des Kuru 22,18; 24,44; 31,19; 37,27; 38,9; 39,17; 41, 3; 4; 46,28; 30; 47,39; 63,71.

कौलिक (von कुल) msc. Ketzer, Betrüger, Weber.

कौलीन्य (von कुलीन nach §. 554) ntr. hohe Geburt, Adel 123, 21.

कौशल (von कुशल nach §. 554, II) ntr. Geschicklichkeit, Kenntniss 180, 7; 180, 7; 185, 18; Glück (§. 437; 521 (nach §. 430) vgl. 459).

कौशिक (Patronym. von कुशिक §. 442; 521, vgl. 459; §. 518, Bem.) m. f. की, Spross des Kuçika, Bez. des Viçvâmitra 46, 27.

कौशेय (von कोश §. 505) adj. यी fem. von Seide, seiden (§. 567, II).

कौषेय = कौशेय.

कौस्तुभ msc. der Edelstein, welcher Krishna's Brust schmückt.

क्नंस् s. कुंस्.

क्नथ् od. क्लथ् I Par. tödten. Caus. क्नथि (§. 202, vgl. 881, 4 u. §. 916).

क्नस् IV Par. krumm sein; krümmen; leuchten; Ptcp. Perf. Pf. Pass. क्नस्त; Abs. क्नस्त्वा oder क्नसित्वा (§. 896, 2, vgl. 914, I); Caus. क्नसि (§. 202, vgl. 881, 4 und 916).

क्नु od. क्नू od. क्रु od. क्रू IX Par. einen Ton von sich geben.

क्नूय् I Atm. (§. 789, V, eig. Pass. refl. des vor.) einen Ton von sich geben, feucht werden, riechen; Ptcp. Pf. Pass. क्नूत (§. 896, 2); Caus. क्नोपि (§. 199); Absol. auf यू (§. 912).

क्मर् I Par. krumm sein.

क्यु (?) I Atm. (§. 789, V) gehn.

क्रतु (von Vb. क्रम् „übersteigen, überwinden", eigentl. Stärke) msc. Opfer (§. 634); vd. Stärke, Weisheit 291, 13 (Sch. Opfer). N. ppr. eines der 10 Prajâpati, der ersten Geschöpfe des Brahman 138, 35.

1. क्रथ् I Par. tödten, verletzen; Caus. क्रथि (§.202, vgl.881,4; 916, doch kömmt क्राथि vor; daher soll nur §. 881; 916 gelten).

2. क्रथ् X = 1 क्रथ् (? wohl nur wegen क्राथि als Wz. aufgenommen). — X Par. wieder und wiederum erfreuen.

क्रथनक msc. N. ppr. eines Kameels 120, 18; 121, 23.

क्रद् (?) I Atm. (ist §. 789, V ausgelassen) traurig sein; Caus. क्रदि (§. 202, vgl. 881; 916).

क्रन्द् I Atm. (§. 789, V) schreien, weinen; Aor. Pass. und Absol. (§. 881 und 916); Intens. vd. (§. 167, Bem. 1; 169, Bem. 2).

क्रप् I Atm. (§. 789, V) bemitleiden, gehn. Caus. क्रपि (§. 202, vgl. 881; 916).

क्रम् (§. 154, 1; 156, 2) I. IV Par.; wann Atm. (§. 789, V); Specialth. nach I im

Par. क्राम, im Atm. क्रम (§. 795, III), nach IV Par. क्राम्य Atm. क्रम्य (796,V), Ptcp. Pf. Pass. क्रान्त und Absol. क्रान्त्वा oder क्रन्त्वा oder क्रमित्वा (§.894; 896, 2, vgl. 914, I; II); क्रमितव्य (§. 903): schreiten, überschreiten, überwinden 117, 6; durchschreiten 173, 34. — Caus. क्रमि (§. 202, vgl. 881; 916).

— अति Par. (§. 789, V) überschreiten, übertreffen, vorübergehn 106, 1; sterben 128, 1; übertreten 191, 6. Caus. (§. 202).

— अभि Par. (§. 789, V) gehen zu (Acc.) 77, 4. Caus. (§. 202).

— आ Par. (§. 789, V) besteigen 274, 347; Atm. „aufgehn" (§. 790). Caus. (§. 202).

— उद् Par. (§. 789, V) heraustreten 139, 55; weggehn 219, 14; 281, 428. Caus. (§. 202).

— उप Par. (§. 789, V) angehn 196, 11; 198, 1; (um zu heilen) 187, 12 (Daçak. Wils. 73, 3); anfangen 238, 43; wann Atm. (§. 789, V; 790). Caus. (§. 202).

— निर् Par. (§. 789, V) herausgehn. Caus. (§. 202).

— परा Par. (§. 789, V) muthig heranschreiten 25, 59; wann Atm. (s. 789, V). Caus. (§. 202).

— प्र Par. (§. 789, V) vorschreiten; Atm. (§. 790) beginnen. Caus. (§. 202).

— वि Par. (§. 789, V) auseinandergehn; kämpfen 86, 4; 87, 8; Atm. „auf eignen Füssen gehn" (§. 790); stolz einherschreiten 85, 46. Caus. (§. 202).

— सम् Par. (§. 789, V) zusammengehn. Caus. ep. क्रामि (gegen §. 202) übereinkommen 58, 8 (zugleich Impf. ohne Augment). Caus. (§. 202).

— — उपसम् besuchen 200, 19. Caus. (§. 202).

क्रम (vom vor.) msc. (Schritt) Fuss, Ordnung, Reihenfolge, Rang (§. 484); क्रमेण und क्रमात् nach und nach, stufenweise (wohl aus Bed. „Schritt") 160, 50; 259, 164; 251, 70; 274, 350; 285, 470. — क्रम N. ppr. = क्रमवर्त्.

क्रमतस् (vom vor. nach §. 575) adv. nach der Ordnung 237, 29.

क्रमयोग (Ttp. ऽयो॰) msc. Rangfolge, Stufenfolge 188, 42.

क्रमवर्त् N. ppr. eines Gebiets in Kaschmir 248, 39.

क्रमशस् (von क्रम nach §. 578) adv. Reihe für Reihe, nach der Ordnung 140, 65.

ऽक्रमिन् (von Vb. क्रम् §. 282) adj. मिणी fem. überschreitend 264, 232.

क्रय (Vb. क्री) msc. das Kaufen, Kauf.

क्रयविक्रय (eig. Dvnd. ऽवि॰ Kauf und Verkauf) msc. Handel.

क्राशि Vb. Denomin. von कृश (§. 217) abmagern; क्राशित 240, 61.

क्राशिष्ठ क्रशीयस् s. कृश.

क्रिया (von कृ §. 336) fem. das Thun, Handlung, That, Werk, Behandlung, Besorgung 180, 3.

क्री IX Par. Atm. (§. 789, I) kaufen; Ptcp. Fut. Pass. क्रेय 268, 270; क्रय्य (§. 905); क्रीत (§. 644, VII) in Zsstzg ausl. fem. ता oder ती (§. 692). Caus. क्रापि (§. 199).

— अव nur Atm. (§. 790).

— आ ankaufen 191, 24.

— परि nur Atm. (§. 790).

— वि nur Atm. (§. 790), verkaufen 268, 274. Desid. चिक्रीष् ebenfalls Atm. (§. 790, II) verkaufen wollen 191, 6.

क्रीड् I Par. spielen 104, 18; 194, 11; Caus. Aor. अचिक्रीडत् (§. 844).

— अनु Atm. (§. 790).

— आ Atm. (§. 790; §. 296).

— परि Atm. (§. 790).

— सम् Atm. in Bed. „tönen, klingen“ Par. (§. 790).

क्रीडा (vom vor.) fem. Spiel.

क्रीळि ved. (nach §. 52) statt क्रीडि (von क्रीड) msc. spielend 293, 3.

क्रुञ्च् (§. 154, 2, 2) krümmen, sich krümmen, krumm gehn, klein sein; Ptcp. Perf. Pass. क्रुक्त (vgl. crux aus cructu) und Absol. (§. 896, 2; 914, I).

क्रुञ्च् (vom vor.) msc. fem. Kibitz (§. 79, Bem. 3; §. 252, Ausn.).

क्रुड् (§. 149) VI Par. sich untertauchen.

क्रुध् (§. 156, 1) IV Par. zürnen; Aor. अक्रुधत् (§. 856, 5); क्रुद्ध zornig 4, 17; 23, 28; 29, 34; 85, 55; 86, 4.

— सम् zornig werden; संक्रुद्ध erzürnt 33, 36; 39, 4; 61, 64.

क्रुध् (vom vor.) fem. Zorn.

क्रुन्थ् (§. 154, 2, 2) IX Par. quälen, leiden.

क्रुश् (§. 156, 1) I Par. schreien 72, 22; 73, 2.

— अभि zurufen 27, 10.

— आ tadeln, beschimpfen 75, 30; 191, 22; आक्रुष्ट „tadelnd“ (§. 894).

— उद् aufschreien, laut schreien 35, 10.

— प्र einen Schrei ausstossen 91, 34.

— वि aufjauchzen 31, 17.

क्रूर adj. रा f. hart, grausam, schrecklich.

क्रोड ntr. fem. डा (Wils.) Brust, Schenkel, Hüfte; in Zsstzg ausl. fem. डा und डी (§. 693).

क्रोध (Vb. क्रुध्) msc. Zorn.

क्रोधन (Vb. क्रुध् §. 294) adj. ना fem. zornig 71, 9.

क्रोधवशग (Ttp. ंश letztres s., §. 272, „unter die Herrschaft des Zorns gerathend“) adj. गा fem. in Zorn gerathend 102, 7.

क्रोश (Vb. क्रुश्) msc. ein Längenmaass von 4000 Ellen (eig. so weit ein Schrei gehört wird).

क्लथ् s. क्नथ्.

क्लद् (?) I Atm. (§. 789, V) traurig sein; Caus. क्लदि (§. 292; 881; 916).

क्लन्द् I Atm. (§. 789, V) traurig sein (§. 881; 916). — I Par. schreien, klagen.

क्लप् X Par. sprechen, tönen.

क्लम् (§. 154, 1) I. IV Par. Specialth. क्लाम (§. 795, III); क्लाम्य (§. 796, V) ermüden. Aor. अक्लमत् (§. 858, VIII); Ptcp. Pf. Pass. und Absol. (§. 896, 2; 914, I). Caus. क्लमि (§. 202; 881; 916).

क्लव् I Atm. (§. 789, V) sich fürchten. Caus. क्लवि (§. 202; 881; 916).

क्लिद् (§. 156, 3) IV Par. nass werden. Aor. (§. 857); Ptcp. Pf. Pass. क्लिन्न (§. 897) 152, 9.

क्लिन्द् I Par. Atm. (aber ohne dass §. 789, I gilt, vgl. §. 789, V) klagen.

क्लिश् IX (§. 156, 3) Par. quälen; Aor. (§. 857); IV Atman. (§. 789, V) sich quälen, leiden 46, 30; Ptcp. Pf. Pass. (§. 896, 2, 1 u. 4; 914, I. III).

— परि IV परिक्लिष्ट (§. 896, 2, 4) sehr leidend 80, 41.

क्लीब् oder क्लीव् I Atm. (§. 789, V) sich fürchten. Caus. Aor. अचिक्लीबत् (§. 844). — Denom. (von क्लीब) Atm. (§. 212, Bem. 2) Eunuch sein.

क्लु I Atm. (§. 789, V) sich bewegen.

क्लेश् (?) I Atm. (§. 789, V) sprechen, verhindern, verletzen..

क्लेश (Vb. क्लिश् §. 272) msc. Mühe, Leid, Sorge, Zorn.

क्व (Prnth. क §. 572, II; S. 243, अ; §. 498) adv. wo, wohin (in der Frage); क्व-क्व zur Bezeichnung vollständiger Unverträglichkeit, Gegensatzes 131, 14; mit folg. अपि „irgendwo 131, 14; mit चिद् irgend, (mit न) nirgend 90, 17;

कृ छिद् mehrfach hintereinander: bald-bald 71, 7 ff.

क्वण् I Par. klingen, tönen (§. 327).

क्वथ् I Par. kochen. Aor. (§. 849, 2) अक्वथीत् (§. 256).

क्ष्वेल् od. क्ष्वेल् I Par. sich hin und her bewegen. Caus. Aor. अचिक्ष्वेलत् (§. 844).

क्षञ् I Atm. (§. 789, V) gehn, geben. Aor. अक्षत (§. 202; 881; 916).

1. क्षञ्ज् (od. jedoch? क्षञ्ज्) I Atm. (§. 789, V) gehn, geben. Caus. Aor. Pass. und Absol. (§. 202; 881; 916).

2. क्षञ्ज् X Par. elend leben.

क्षण् (§. 154, 2, 4) VIII Par. tödten, verletzen. Aor. (§. 849, 2 und 858, VIII); Ptcp. Pf. Pass. und Abs. (§. 896, 2; 914, I); क्षत verwundet 39, 7; 261, 196; vernichtet 267, 269.

— वि विक्षत verwundet 38, 6; geplagt 251, 70.

— — संवि संविक्षत sehr verwundet 34, 15.

क्षण (S. 140, क्ष, 20 von Vb. ईक्ष्) msc. Augenblick, Zeit, Gelegenheit, Musse; तत्क्षणम् (Acc.) augenblicklich 122, 1; 235, 5; क्षणात् augenblicklich 71, 5; तत्क्षणात् glbd. 65, 11; 100, 20; 109, 15. क्षणेक्षणे jeden Augenblick 259, 165; 273, 337.

क्षणदा (vom vor. und द von Vb. दा) fem. Nacht (die Ruhe gebende).

क्षणदाकर (Ttp. vom vor. und कर von Vb. कृ „Nacht machend“) m. Mond 240, 70.

क्षणदाचर (Ttp. ऽचर von Vb. चर् §. 277) adj. री fem. in der Nacht umhergehend = Râkshasa, böser Dämon 90, 12.

क्षणिक (von क्षण) adj. की fem. momentan 222, 26.

क्षत (eig. Ptcp. Pf. Pass. von क्षण्, aber nach §. 333) ntr. Wunde.

क्षतज (Ttp. vom vor. und ज nach §. 320) ntr. Blut.

क्षति (Vb. क्षण्) fem. Verletzung 265, 134.

क्षत्र (etymolog. richtiger क्षत्त्र von Vb. क्षद् „zerbrechen, vernichten“ S. 164 त्र) msc. ein Mann aus der Kriegerkaste, ntr. (vgl. §. 711) Kriegerkaste 14, 17; 19, 15 (§. 430).

क्षत्रधर्म (Ttp. ऽध०) msc. Pflicht des Kriegers 29, 25; 36; 43, 24.

क्षत्रधर्मन् (Bhvr. ऽधर्म nach §. 669) adj. [fem. §. 699] die Pflicht des Kriegers kennend, übend. 30, 37.

क्षत्रबन्धु (Ttp. ऽब०) msc. der Blutsverwandte eines aus der Kriegerkaste = einer aus der Kriegerkaste (s. folg.).

क्षत्रबन्धुवत् (vom vor. nach §. 579) adv. wie ein Krieger 23, 28.

क्षत्रिय (etymol. richtiger क्षत्त्रिय, vgl. क्षत्र; §. 430) msc. fem. या od. याणी (§. 695) ein Mann (Frau) aus der Kriegerkaste.

क्षत्रियत्व (nach §. 554 vom vor.) ntr. Wesen des Kshatriya 29, 25.

क्षत्रियहणा (vom vor. und Vb. हन्, gegen Gramm., vgl. jedoch रक्षोहणा §. 564, III) msc. Kshatriya-Mörder 26, 67.

क्षत्रियान्तकर (Ttp. ०य ऽ अ० wo s.) msc. Kschatriya-Vernichter 27, 11.

क्षद् vd. I Atm. zerbrechen.

क्षप् X Par. werfen (§. 208; 209; 843; 844). — Denom. (§. 212, Bem. 2; 255).

क्षप् msc. Vernichter (vgl. Vb. क्षै) nach Sch. 290, 8 (?).

क्षपण adj. णा fem. schaamlos = क्षपणक Buddhist in क्षपणीभूत (s. भू nach §. 242) Buddhist geworden 192, 16.

क्षपणक (vom vorigen) msc. णिका fem. Buddhist 184, 6.

क्षपा (vom Caus. von क्षै „lichtvernichtend“) fem. Nacht.

क्षपाचर (Ttp. vom vor., vergl. क्षणदाचर) adj. री fem. Râkshasa, böser Dämon 62, 53.

क्षपाह (Dvn. von क्षपा ऽ अहन्; episch nach Anal. von §. 639) ntr. (nach §. 628) Tag und Nacht 140, 68.

क्षम् (§. 154, 1; 156, 3) I Atm. (§. 789, V) IV Par.; Specialth. von IV क्षाम्य (§. 796, V) erdulden, ertragen 194, 3; aushalten 185, 11; über sich nehmen 108, 14; können 240, 65; nachsehn, verzeihen 23, 27; Aor. (§. 857; 858, XII). क्षान्त Ptcp. Perf. Pass. (§. 844; 896, 2; §. 667; u. Absol. 914, I). Caus. (§. 202; 881; 916) um Verzeihung bitten क्षमयामास 26, 70.

क्षम् Vb. Denomin. (vom folg.) Atm. (§. 212, Bem. 2; 255, Bem.).

क्षम (von Vb. क्षम् §. 212; 275; 644, VII) adj. मा fem. tragend, fähig (mit Infin.), angemessen, passend.

क्षमा (von Vb. क्षम् §. 335) fem. Geduld (Freundlichkeit) 67, 25; Nichtüberhebung 160, 53; 163, 70; Erde.

क्षमातल (Ttp. ऽ त°) ntr. (eig. Erdboden, aber das hintere Glied fast bedeutungslos) Erde 273, 334.

क्षमापति (Ttp. ऽ प°, vgl. उमाप°) msc. Herr der Erde, König 255, 126.

क्षम्प् X Par. ertragen.

क्षय (Vb. 1 und 3 क्षि, S. 140, §. 379) msc. das Vergehn, Vernichtung, Untergang, Haus 292, 1.

क्षयिन् (क्षि §. 297) adj. यिणी fem. vergehend 195, 23; abnehmend 160, 50.

क्षर् I Par. fliessen, strömen 279, 409; ausströmen lassen, ergiessen 29, 29; 297, 11.

1. क्षल् I Par. sich hin und her bewegen, sammeln.

2. क्षल् X Par. (eig. Caus. von क्षर् mit ल für र्) abwaschen, (sühnen?) 250, 59.

क्षात्र (etym. besser क्षात्त्र s. क्षत्र) adj. त्री fem. sich auf die Kriegerkaste beziehend 21, 11; 175, 49.

क्षान्ति (Vb. क्षम्) fem. Geduld, Nachsicht.

क्षान्तिमत् (vom vor. §. 562) adj. ती fem. nachsichtig 245, 4.

क्षाम s. क्षै.

क्षार (Vb. क्षर् §. 256; 473) msc. Salz; ntr. eine besondre Salzart; adj. (?) mit Salz gemischt (? vgl. §. 532, XI u. 564, I) 126, 23.

क्षाराम्बुधि (Ttp. °र् ऽ अम्बुधि wo s.) msc. Salzmeer 152, 6.

1. क्षि (§. 297; S. 151, ङ, 2) I. V. IX Par. vernichten 90, 2; 154, 16; 188, 18; 218, 15; quälen 240, 63; Pass. zu Grunde gehn, hinschwinden; Ptcp. Pf. Pass. क्षीण (§. 895, 3; 897, 5) vergangen 174, 43; 250, 60; abgenommen 166, 84; abgezehrt 184, 7; aufgebraucht 259, 165; 269, 278; Ptcp. Fut. Pass. (§. 905), Absol. hinter Präfixen (§. 915, II).

— परि rings plagen; परिक्षीण sehr arm 157, 37.

— प्र sehr vernichten; प्रक्षीण verschwunden 203, 21; 256, 137.

2. क्षि I Par. herrschen 296, 3.

3. क्षि VI Par. wohnen.

— आ vd. II Par. sich einwohnen, einziehen, in Besitz nehmen 291, 13.

क्षिण् (§. 154, 2, 4) VIII Par. Atm. (§. 789, I) tödten, verletzen; Aor. (§. 858), Ptcp. Pf. Pass. und Absol. (§. 896, 2; 914, I).

ऽ क्षित् (vom Vb. 2 क्षि nach §. 289 und S. 131, O) adj. „herrschend“.

क्षिति (Vb. 1 u. 3 क्षि) fem. Erde, Land, Vernichtung, Haus.

क्षितिधर (Ttp. ऽ ध° letztres von Vb. धृ „erdtragend“) msc. Berg.

क्षितिधेनु (Kmdh. ऽ धे° nach §. 656, III) f. die einer Kuh zu vergleichende Erde 158, 38.

क्षितिभुज् (Ttp. ऽभु० von Vb. भुज् §. 289) msc. König 248, 33; 278, 392.

क्षितिभृत् (Ttp. ऽभृत् von भृ nach §. 289 und S. 131, O „erdtragend") msc. Berg 149, 25; 171, 20.

क्षितीश (Ttp. ०तिऽई०) msc. König 256, 130.

क्षिप् (§. 156, 1) VI Par. Atm. (§. 789, I) werfen 29, 37; 35, 6; 39, 8; 118, 14; 163, 69; 174, 45; stossen 282, 437.
— अति nur Par. (§. 790).
— अधि verletzen, beschimpfen 14, 18; 183, 19.
— अभि nur Par. (§. 790).
— उद् aufheben 196, 21.
— — समुद् aufheben 18, 38; 104, 9; 108, 8.
— उप übertünchen 192, 6.
— नि hineinwerfen 252, 85; niederlegen, niedersetzen 272, 325; verbergen 131, 15; vertrauen 282, 445.
— परि umgeben 84, 35.
— प्र vor (einem Orte) hinwerfen 120, 3; 134, 9; darreichen 197, 10.
— प्रति nur Par. (§. 790).
— वि schleudern 34, 10.

क्षिप्र (vom vor. S. 169, र, §. 554, VI) adj. रा fem. schnell; Comp. क्षेपीयस्, Superl. क्षेपिष्ठ (S. 228 ईयस्).

क्षिल्लिका fem. N. ppr. 269, 289.

क्षिव् s. क्षीव्.

क्षी (?) IX Par. Atm. (?) Specialth. stark क्षिणा, schwach क्षिणी (§. 805) verletzen.

क्षीड् I Par. seufzen, klagen.

क्षीब् od. क्षीव् I Atm. (§. 789, V) trunken sein (wohl eig. = 1 क्षीव welches s.). Caus. Aor. अचिक्षीवत् (§. 844).

क्षीब (vom vor.) adj. बा fem. betrunken, Trunkenbold 262, 205; 284, 458.

क्षीर (Vb. घस् S. 135, §. 233) ntr. msc. (§. 711) Milch (§. 455).

क्षीरस्य Vb. Denomin. (vom vor.) Par. (§. 233) nach Milch begierig sein.

1. क्षीव् od. क्षिव् क्षेव् (?) I. IV Par. speien; Ptcp. Pf. Pass. und Abs. (§. 896, 2; 914, I, vgl. 895, 4). — 2. क्षीव् s. क्षीब्.

क्षु (§. 155, II, A) II Par. niessen 242, 83. Ptcp. Pf. Pass. und Absol. (§. 896, 2; 914, I); Desid. चुक्षूष (§. 189).

क्षुद् (§. 156, 1) VII Par. Atm. (§. 789, I) zerreiben, zerbrechen. Aor. अक्षौत्सीत् अक्षुत्त अक्षुदत् (§. 856, 5). Ptcp. Pf. Pass. क्षुण्ण (§. 897).

क्षुद्र (vom vor. S. 169 र; §. 473; 520; 554, VI; 563, V) adj. रा fem. klein, gemein, niedrig; Comp. क्षोदीयस्, Sup. क्षोदिष्ठ (S. 228 ईयस्).

क्षुद्रोग (Kmdh. क्षुध्ऽर०) msc. Hunger 122, 19.

क्षुध् (§. 144; vgl. vd. क्षु „Speise" aus घसु; §. 156, 1) IV Par. hungern. Ptcp. Pf. Pass. क्षुधित (§. 896, 1). Absol. क्षुधित्वा oder क्षोधित्वा (§. 914, I. III; S. 427 n. 3).

क्षुध् (vom vorigen) fem. (§. 709; §. 331; S. 225 इत) Hunger.

क्षुधा (vom vorigen §. 697) fem. Hunger (S. 225 इत).

क्षुभ् I Atm. (§. 789, V) IV. IX Par. (Specialth. क्षुभ्ना, schwach क्षुभ्नी §. 23) bewegt, geschüttelt werden. Aor. अक्षोभीत् ०भिष्ट अक्षुभत् (§. 858, VIII, 1, 1 und 2). Ptcp. Pf. Pass. क्षुभित bewegt 97, 5; 102, 6 (vgl. §. 896, 2, 7). Caus. in Bewegung setzen, erschüttern 238, 38.

क्षुर् VI Par. schaben, schneiden, graben.

क्षुर (vom vor. S. 136, §. 372) msc. (§. 708) ein Rasirmesser.

क्षुरिका (vom vorigen §. 559) fem. Dolch 282, 437.

क्षेत्र (Vb. 3. क्षि; §. 277; 461) ntr. Feld, Land, Körper.

क्षेप (Vb. क्षिप्) msc. das Werfen, in die

Höhe Ziehn (vgl. भ्रूक्षेप), Verachtung, Stolz; das in die Länge Ziehn.

क्षेपिष्ठ क्षेपीयस् s. क्षिप्र.

क्षेव् s. क्षीव्.

क्षै I Par. hinschwinden (aus 1 क्षि entwickelt); Ptcp. Pf.Pass. क्षाम (§. 897, 2) abgezehrt 155, 22; 281, 433; schwach 97, 3; 103, 16; 116, 3; 263, 219. Caus. क्षपि (§. 199, 2, vergl. 881; 916) vernichten 277, 380 löschen (vom Zorn) 116, 23.

क्षैण्य (von क्षीण (s. क्षि) nach §. 554) ntr. Verminderung, Abnahme 267, 262.

क्षैत्रपत्य (von क्षेत्रपति Ttp. von ०त्र ऽ प० vd. gegen §. 427) adj. त्या fem. die Landesherrn betreffend 297, 13.

क्षोट् od. क्षोट् क्षोड् X Par. (§. 209, vgl. 843. 844) werfen.

क्षोदस् (von Vb. क्षुद्) ntr. Brandung 295, 12; 297, 13.

क्षोदिष्ठ क्षोदीयस् s. क्षुद्.

क्ष्णु (aus क्षिणु V. Conj. Cl. von 1. क्षि zu generellem Thema erweitert; §. 155, II, A) II Par. wetzen (aus „dünn machen"); Desid. चुक्ष्णूष् (§. 189),

— सम् Atm. (§. 790) wetzen.

क्ष्मा (aus क्षमा (durch Ekthlipse, vgl. S. 137, §. 372; S. 139, §. 376) wo s.) fem. Erde.

क्ष्माधृति (eig. Bhvr. ऽ धृ० „erdtragend") msc. König und Berg (vergl. क्ष्माभृत्) 285, 476.

क्ष्माप (Ttpr. vom vor. und vom Vb. पा „herrschen" nach §. 270) msc. König 271, 314; 283. 457.

क्ष्मापति (Ttp. ऽ प०, vgl. उमाप०) msc. König 250, 59.

क्ष्मापाल (Ttp. ऽ पा०) msc. König 272, 319.

क्ष्माभुज् (Ttp. ऽ भु० von Vb. भुज् §. 289) msc. König 249, 50.

क्ष्माभृत् (Ttp. ऽ भृत् von Vb. भृ §. 289, vgl. S. 131, O) msc. König, Berg.

क्ष्माय् I Atm. (§. 789, V) sich bewegen, zittern; Ptcp. Pf. Pass. क्ष्मात (§. 896, 2); Caus. क्ष्मापि (§. 199).

क्ष्मावृष (Ttp. ऽ वृ० von Vb. वृष्) msc. Erde beherrschend 255, 126.

क्ष्मील् I Par. mit den Augen zwinken.

क्ष्विड् (auch क्ष्विद् ?) I Par. mit den Zähnen knirschen, schreien, klebrig sein (schwitzen), lieben, befreien. Ptcp. Pf. Pass. क्ष्विण्ण क्ष्वेडित (§. 894; 895, 9; 896, 2, 8; 897, Bem.).

क्ष्विद् IV Par. I Atm. (§. 789, V) klebrig sein (schwitzen), befreien (vgl. क्ष्विड्); Aor. von IV अक्ष्विदत् (§. 858, VIII) von I अक्ष्वेदिष्ट; Ptcp. Pf. Pass. क्ष्विण्ण, क्ष्वेदित (§. 894; 895, 9; 896, 2; 897, Bem.).

क्ष्वेडित (von क्ष्विड्) msc. ntr. (§. 711) Kriegsgeschrei.

क्ष्वेल् s. क्ष्वेल्.

ख

ख (S. 136, ख, 5?) ntr. Luft.

खक्खख् I Par. lachen.

खग (Ttp. ख ऽ ग letztres von गम् §. 272) msc. Vogel.

खगवत् (vom vor. §. 579) adv. wie ein Vogel.

खच् (?) IX Par. erscheinen (von einem Gespenst). — X Par. binden (§. 208, vgl. 209; 843; 844).

खज् I Par. hin und her bewegen.

खञ्ज् I Par. hinken.

खर्द् I Par. ehren, reinigen, quälen.

खट् I Par. wünschen.
खट्ट् X Par. bedecken.
खट्वा (S. 170, व; §. 545; 644, VII, 2; 653, I, 1, 2) fem. eine Bettstelle, Divan.
खड् X Par. zerbrechen.
खड्ग (vom vor. S. 160, ग, eig. Zsstzung vergl. §. 272) msc. Schwerdt.
खण्ड् 1 Atm. (§. 789, V); X Par. zerreiben 112, 7; zerbrechen, vernichten, löschen 268, 281. खण्डित s. bes.
खण्ड msc. ntr. (§. 711) Theil (Hälfte) 236, 9; Stück (§. 473; 475; 477; 554, VI; S. 225, इत).
खण्डन (Vb. खण्ड्) ntr. das Zerstücken (zerbissen sein) 110, 12; Bruch, Verletzung 211, 5.
खण्डशस् (von खण्ड §. 578) adv. in Stücke 120, 9; 125, 16.
खण्डित (von खण्ड S. 225, इत) adj. ता fem. zerstückt, zerbissen 174, 43; 111, 3 (§. 476).
खद् I Par. fest sein, tödten, essen.
खन् (§. 154, 2, 4. 5) I Par. Atm. (§. 789, I) graben, bohren, durchbohren 84, 36; 132, 2; 165, 76. Prec. खन्यासम् oder खायासम् (§. 866); Pass. Specialth. खन्य oder खाय (§. 874); Ptcp. Pf. Pass. खात, Absol. खनित्वा oder खात्वा (§. 896, 2; 914, I); Ptcp. Fut. Pass. खेय (vd. खन्य §. 906); Absol. auf ऽखाय od. ऽखन्य (§. 915, II, Ausn.); Intensiv चङ्खन्य oder चाखाय (§. 178).
— उद् ausgraben 254, 107; entwurzeln 257, 149; ausbohren 263, 221.
खनन (vom vor.) ntr. das Graben 197, 21.
खम्ब् oder खर्ब् I Par. gehn.
खर msc. Esel (§. 543; 564, XIII); N. ppr. des Bruders des Râvana 83, 29.
खर्खोदवेदिन् (Ttp. ऽवे°, letzteres von वेद् nach §. 563) adj. नी fem. erfahren in der Kunst des Kharkhoda = Zauberer (?) 265, 238.
खर्द् I Par. beissen.
खर्ब् s. खम्ब्.
खर्ब ntr. eine Billion.
खर्व् I Par. stolz sein.
खल् I Par. sich hin und her bewegen, sammeln.
खल adj. ला fem. gemein, grausam, böse; msc. ntr. (§. 711) Bodensatz von Öl, Boden, Tenne, Erde, Platz.
खलि Bodensatz von Öl (vgl. das vor.) 169, 98.
खलु Ind. (§. 786; 911, II) wahrlich 66, 7; 94, 30; 125, 16; 156, 31; doch, ja (bittend) 82, 16; 132, 6; nicht (verbietend §. 911, II).
खल्वाट (vgl. खलति Kahlkopf) msc. Kahlkopf 167, 86.
खव् IX Parasm. Specialth. stark खौना, schwach खौनी (S. 805) erscheinen (von Gespenstern).
खष् I Par. schlagen, tödten.
खसमुत्थ (Ttp. ऽस°, letztres von स्था (§. 270) mit den Präff. सम् u उद् §. 241, Bem. 1) adj. था fem. aus der Luft entstanden 33, 34.
खात्मन् (Bhvr. खऽआ°) adj. fem. (§. 699) Luft als Wesen habend 225, 25.
खाद् I Par. essen 85, 49; ved. खाद्या mit Dehnung des Auslauts 290, 7 (§. 662, 2). Caus. Aor. अचखादत् (§. 844).
खाधूषा fem. N. ppr. eines Districts 247, 22.
खारी fem. ein Kornmaass, etwa 3 engl. Scheffel; wann in Zsstzg ausl. ऽखार (§. 639), wann ऽखारि od. ऽखार (§. 659).
खिट् I Par. erschrecken. — X Par. (? §. 208, Ausn.; 209; 843; 844) essen.
खिद् (§. 149, 4; 156, I) VI Par. Specialth. खिन्द (§. 797) betrüben; IV und VII Atm.

(§. 789, V) betrübt sein 70, 57; खिन्न ermüdet, ermattet 109, 3; 199, 16; 236, 11. Caus. ved. खेदि oder खादि (§. 203, Ausn.).

— परि Caus. betrüben 149, 26.

खिल adj. leer, wüst; msc. ntr. (§. 711) eine Compilation, abgekürzte (lückenhafte, nicht voll (= leer) seiende) Darstellung (vergl. Lassen I. Alt. I, 485, 2).

खु I Atm. (§. 789, V) tönen (?).

खुज् I Par. wüthen. Ptcp. Pf. Pass. und Abs. (§. 896, 2, 4 wo es hinzuzufügen; vergl. 914, I).

खुड् (§. 149, vergl. स्खुड्) VI. Par. bedecken, vergl. खुण्ड् und खुड्.

खुण्ड् od. खुड् I Atm. (§. 789, V) zerbrechen, hinken. — X Par. zerbrechen.

खुर् VI Par. zerbrechen, zerschneiden, schaben, graben.

खुर्द् I Atm. (§. 789, V) spielen, scherzen.

खेट् od. खेड् X Par. essen (§. 208; 209; 843; 844).

खेद (von Vb. खिद्) msc. Müdigkeit, Kummer, Betrübniss.

खेल् X Par. sich hin und her bewegen, wollüstig sein (§. 209; 843; 844).

खेल (vom vor.) msc. Liebesspiel 176, 96.

खेलाय Vb. Par. (§. 235) wollüstig sein.

खेव् I Atm. (§. 789, V) verehren. Caus. Aor. अचिखेवत् (§. 844).

खै I Par. fest sein (machen), schlagen, graben (vergl. खन्).

खोट् s. खोड् und खोर्.

खोड् s. खोट् und खोर्.

खोर् od. खोल् खोट् खोड् I Par. lahm sein. Aor. Caus. अचुखोरत् u. s. w. (§. 844).

खोल् s. खोर्.

ख्या (§. 29, 6; 104, A; §. 147) I Par. aber als Vertreter von चक्ष् (§. 147) auch Atm. (§. 789, I): sprechen, nennen; Aor. अख्यत् ०त (§. 856 vgl. 841); Aor. Pass. und Pass. refl. (§. 879; 883); Ptcp. Pf. Pass. ख्यात (§. 897, 4, Ausn.) genannt, berühmt 84, 32; 247, 29; 281, 473. Caus. ख्यापि sagen lassen, bekannt machen 50, 15; 161, 59.

— आ erzählen 9, 37; 54, 19; 58, 11. आख्यात (§. 508, vergl. 506, Bem.).

— — प्रत्या verstossen 14, 26; 88, 21; 22; widerlegen 192, 13.

— प्र in प्रख्यात berühmt 263, 212; 275, 353. Caus. Ptcp. Perf. Pass. प्रख्यापित ausgegeben 282, 444.

— वि in विख्यात berühmt 13, 16; 90, 16; 153, 12.

— सम् zählen.

— — परिसम् zusammenrechnen 140, 71.

ख्याति (vom vor.) fem. Ruhm.

ख्यापन (von ख्यापि Caus. von ख्या) ntr. das Sagenlassen, Mittheilen 55, 22; das Berühmtmachen 258, 160.

ग

ऽग (von Vb. गम् §. 272; S. 242, IX) in Zsstzg auslautend, fem. गा „gehend, sich befindend" 108, 18; fem. गी „singend" (§. 270, Ausn.).

गगण od. गगन (S. 146, §. 388) ntr. Luft, Atmosphäre, Firmament 237, 27.

गग्घ् oder घग्घ् घघ् I Par. lachen.

गङ्गा (S. 134, O, 4 von altem Intensiv vom

गङ्गा „krumm gehend" §. 165, Ausn. 1) fem. N. ppr. des Flusses Ganges 462; 435; 547, II).

गज् I Par. brüllen, trunken sein. — X Par. brüllen.

गज (vom vor.) msc. (§. 708) Elephant.

गजपुंगव (Kmdh. s पुं० nach §. 656, II, 3, 2) msc. ausgezeichneter Elephant 156, 26.

गजापसद (Kmdh. s अप० §. 656, II, 3, 1) msc. gemeiner, niedrig geborner Elephant 128, 8.

गजाह्वय (Bhvr. s आह्वय) ntr. (nach Elephanten benannt) Beinamen der Stadt Hastinâpura (von हस्तिन् Elephant).

गञ्ज् I Par. einen Ton von sich geben.

गञ्ज msc. ntr. Schatzhaus.

गञ्जवर (Kmdh. s व० §. 656, II, 3, 2) msc. Hauptschatzhaus (?) 260, 176.

गड् I Par. benetzen. Caus. गाडि (§. 202; vgl. §. 881; 916). — X Par. fliessen (? ob zu §. 208; 209; 843; 844).

गण् X Par. (eig. Denom. von गण) Th. गणि (§. 208; 209. Aor. अजगणत् und अजीगणत् S. 385, n. 2) zählen, rechnen, beachten, in Betracht ziehn 152, 9; 159, 44; 165, 79; 181, 24; 184, 7; गणित (S. 225 इन्).

— अनु nachzählen. अनुगणित (S. 225 इन्).

गण (von ग्रह् in der Form गृह् gunirt गर्ह् mit Suffix न und Einbusse des ह् गर्ण dann vermittelst dialektartigen गण्ण गण) msc. (§. 441; 485; 506, vgl. Bem.; 539, III; IV; 545, Bem.; 547, II; 557; 650, VI; 669) Schaar, Menge, Zahl.

गणना (Vb. गण् §. 337) fem. das Zählen, Rechnen, Erwägung 188, 9.

गणनापति (Ttp. s प० s. उमापति) msc. Herr des Zählens u. s. w. = Ganeça (sonst gewöhnlich गणपति) 247, 26.

गणभर्तृ (Ttp. nach §. 653, VII, 10, Ausn.) msc. (eigentl. Herr der Schaaren der Untergötter, aber Bezeichnung von) Siva 174, 42.

गणशस् (von गण §. 578) adv. schaarenweis 183, 14.

गणाग्रि od. ०ग्री (vgl. S. 132, e, Ttp. s ग्रि, vd. gegen S. 131, O oder nach S. 132, e) adj. in Schaaren gehend 290, 9.

गणाधिप (Ttp. s अधिप s. das folg.) msc. Siva 237, 27.

गणाधिपति (Ttp. s अधि०, vgl. उमापति) msc. (eig. Herr u. s. w. s. गणभर्तृ) Siva.

गणिका (anomal (?) von गण) fem. Buhlerin 236, 10; Hetäre (§. 670).

गणेश (Ttp. ० ण s ईश eig. Herr der Schaaren der Götter, aber) N. ppr. des Gottes der Weisheit, Ganeça.

गण्ड् I Par. aber ohne Flexion (§. 795, II).

गण्ड msc. (§. 708) Wange.

गण्डफलक (Kmdh. s फ० §. 656, III) msc. ntr. Wange als Fruchthülle 239, 47.

गण्डूष (S. 159 उष ?) msc. fem. षा eine Handvoll Wasser, um sich den Mund zu spülen.

गण्य (von गण §. 506 u. Bem. §. 651) adj. या fem. zu einer Schaar, Menge, gehörig.

s गत् (von Vb. गम् S. 131, O, 1) adj. gehend.

गत (eig. Ptcp. Pf. Pass. von गम्) ntr. (§. 333) Gang, Ankunft 175, 47.

गति (Vb. गम् §. 154, 2, 4) fem. das Gehen, der Gang, Schritt 241, 78; Weg, Ort, wohin man geht (Stenzl. Vaij.), Lebenszeitraum, Periode, Mittel, Kenntniss, Schicksal, Begebenheit.

1. गद् I Par. sprechen 125, 11; 171, 16; गदित (§. 476), Ptcp. Fut. Pass. गद्य und गाद्य (§. 906).

— नि (§. 29, 7) zu erkennen geben 241, 76. निगदित (S. 225 इन्).

— परि परिगदित (S. 225 इन्).

2. गद् X Par. Th. गदि (§. 208; 209; 843; 844) donnern.

गदा fem. Keule.

गद्गद (S. 138, अ, 11 von einem alten Intens. von गद् §. 169) adj. दा fem. stammelnd 106, 24; 187, 10.

गद्गद्य Vb. Par. (§. 235, vergl. §. 169) stammeln.

गन्ध् X Atm. (§. 789, V) verletzen, quälen.

गन्ध msc. (§. 708) Geruch, Duft (§. 563); in Bhvr. f. धा; wann ausl. ॰गन्धि (§. 670).

गन्धमाल्य (Kmdh. mit Ellipse eines mittleren Gliedes §. 656, V) ntr. duftender Kranz 62, 59.

गन्धर्व od. ॰र्ब msc. Bezeichn. einer Classe niederer Gottheiten, himmlischer Musiker; deren Frauen ॰र्वी.

गन्धवती N. ppr. der Mutter des Vyâsa 6, 1.

गभस्ति (S. 150 अस्ति) msc. fem. Lichtstrahl; vd. Arm 290, 10.

गम् (§. 29, 6; 154, 2, 4. 5; 156, 1) I Par. ep. auch Atm. गमिष्ये 11, 13; 12, 29; 86, 59. Specialth. गच्छ (§. 795, VI), Aor. अगमत् अगंस्त od. अगत (§. 847; 856, 5; vd. auch Aor. I) अगन्म 289, 10. Prec. (Atm.) गंसीय od. गसीय (§. 867). Fut. II गमिष्यति (§. 870, vgl. 871) गंस्यते (§. 870); ep. auch गमिष्ये (s. oben). Ptcp. Pf. Act. जगन्वस् od. जग्मिवस् (§. 890); vd. Potent. Perf. (§. 837) जगम्यात् 291, 15; Absol. (§. 915, Ausn. 1) gehn, erreichen, gelangen zu, mit Accus. von Abstractis: werden (vgl. इ) 35, 11; 38, 14; 72, 27; 172, 126. गत (vgl. §. 894) erreicht, gegangen, sich richtend auf 15, 5; sich beziehend 204, 3; eingegangen in, beigemischt 163, 67; gegangen zu 160, 49 (§. 653, I, 1; 656, IV); गतागत (§. 532, X); in Bhvr. auslautend: dessen (was das hintere Glied bezeichnet) beraubt, ohne, z. B. गतवेदन ohne Schmerz, schmerzlos 31, 18. — Intensiv जङ्गम् ved. auch गनीगम् und गनिगम् (§. 167; 169) „komm gehn" (§. 163). — Desider. Par. जिगमिष् (§. 156), Atm. जिगांस् (§. 193), als Substitut von इ जिगांस् (ebendas. und §. 195). — Caus. गमि (§. 202, vgl. 881; 916) gehn machen, schicken 201, 13.

— अधि erlangen 22, 19; 237, 23; erfahren 152, 8; 153, 14; 161, 55; 185, 24; verstehen, begreifen 84, 33; 202, 10.

— — समधि überschreiten, übersteigen 172, 24.

— अनु nachgehn, folgen 78, 20; 83, 21; 194, 9; 203, 22; 264, 226; hinten bedeckt (पश्चादावृत Sch.) 170, 2; अनुगत (§. 532, 10).

— अन्तर् dazwischen gehn 116, 11; dazwischen sich befinden 98, 12; untergehn.

— अप weggehn.

— — व्यप (voreinander) weggehn 152, 8.

— अभि hinzugehn 5, 1; 20, 23; 135, 1; ep. Atm. 78, 20.

— अव abwärts gehn, geistig durchgehn, erkennen 67, 19; erfahren 195, 2; denken 239, 56. Caus. begaben 200, 19.

— आ herangehn, kommen 58, 3; 90, 18; 121, 18; 126, 7; ved. Imper. Aor. I गहि (auch गधि = $\beta\alpha\vartheta\iota$) 288, 1; आगत्य (§. 915, Ausn. 1) 64, 8; 80, 49; 103, 18; आगम्य 60, 30. आगत angegangen (Pass. (§. 894) 266, 257; gekommen (Activ ebendas.) 13, 14; 111, 18; 189, 13 (§. 653, I) 120, 121; zu Theil werden 97, 8. — ep. Atm. 28, 16. Caus. gehn machen, einüben 241, 79.

— — अभ्या hinzugehn, kommen 101, 24; 109, 23; 116, 21.

— — उपा herbeikommen 64, 4; 257, 145.

— — — समुपा sich nahen 146, 1.

— — प्रत्या zurückkehren 62, 58; प्रत्यागत (§. 656, IV).

— — समा zusammengehn, treffen 33,1; 100, 4; zusammenkommen 23,38; sich versammeln 4, 15; 19, 15; zurückkommen 100, 7; समागम्य समागत्य versammelt, vereint 43, 23; 126, 12.

— उद् aufgehn 112,20; 147,18; 156,29; sich erheben zu अगन्म (ved. Aor. I) 289,10.

— उप hinzugehn 26,27; 98,17; 153,10; 184,21; eindringen 238,39; mit Abstr. (vgl. Simplex) werden 235, 6.

— — अभ्युप sich nahen 236, 10; sich zu etwas verstehen (Dat.) 191, 12; beistimmen, versprechen 201, 8. Caus. zur Beistimmung bewegen ०गमय्य (§. 915, Ausn. 3) 193, 12.

— निर् herausgehn (Ablat.), weggehn 44, 36; 61, 45; 102, 9; 116, 14; 186, 24; 254, 108; 255, 118; 278, 395; hervorbrechen 174, 41; 283, 452; einen Ausfall machen 201, 2. निर्गत (§.653,IV).

— — विनिर् herausgehn 113, 15.

— परि umgehn, परिगत umgeben 237,26.

— प्रति hinzugehn 97, 12; sich richten 66, 12; zurückgehn 192, 17.

— वि weggehn, sich entfernen 159,46; 161, 59; 236, 17; 247, 20.

— सम् wenn intransitiv Atm. (§. 790), zusammengehn, zusammenkommen 185, 17; 200, 17; 21; zusammenpassen, sich eignen 213, 7; 214, 1; sich verbinden 253, 97; 266, 257. Caus. zusammengehn machen 194, 22.

गमन (vom vor.) ntr. das Gehen, der Gang.

गम्ब् oder गर्ब् I Par. gehen.

गम्भीर (S. 155 ईर ?; §. 464; 506, Bem.) adj. रा fem. tief, auch vom Ton.

गम्य (eig. Ptcp. Fut. Pass. von गम्) msc. Liebhaber (der zu dem die Liebende nach indischer Anschauungsweise gehn muss) 180, 21.

गर् Vb. Denom. (vom folg.) Atman. (§. 212, Bem. 2, vergl. §. 255, Bem.) krank sein (?).

गर (S. 139, अ, 12 S. 225 इत) msc. Krankheit; msc. ntr. Gift; ntr. das Benetzen; fem. रा das Verschlingen; री (§. 689) eine Art Grass.

गरल ntr. Gift, Schlangengift.

गरिमन् (Abstract von गुरु nach §. 554, VI, vgl. S. 228 ईयस्) msc. die Schwere 239, 49.

गरिष्ठ गरीयस् s. गुरु.

गरुड (S. 136 Ttp. für org. गरुड्ड aus गरुत्स्ड letzteres von Vb. डी) msc. der Vogel und Träger des Vishnu.

गरुत् (Vb. गर् statt गल् fallen = fliegen wie पत्; Suff. उत् (S. 157) für org. अत् wegen र्) msc. Flügel.

गरुत्मत् (nach §. 562 vom vor., vergl. S. 239 मत्) msc. Vogel; Vogel des Vischnu.

गार्गि N. ppr. 266, 250 (गर्ग N. ppr. eines Vedendichters §. 443 vgl. 521; 459; 492, vgl. 517; 521; 650, VI).

गर्ज् I Par. X Par. brüllen 19, 7.

गर्त (S. 161, त, 2; §. 488; 492, vgl. 517; 466; 471; 473; 475) msc. ता fem. (AK.) Grube 129, 11—14; 131, 23; 132, 4.

गर्द् I. X Par. brüllen.

गर्ध् s. गृध्.

गर्ब् s. गम्ब्.

गर्भ (S. 166, भ; von ग्रह्, welches गृह् und ved. गृभ् wird; S. 225 इत; §. 650, VI) msc. (der empfangende) Leib, Leib, Inneres, (das im Mutterleib entstehende) Embryo, Frucht, Kind; in Bhvr. ausl. das Innere habend von = gefüllt mit 198, 17; enthaltend 240, 62.

गर्भगृह ntr. (Kmdh. ऽगृ०) das innre Haus (wohl Bezeichnung eines bestimmten

Raumes im Pallast: die eigentlichen Wohnzimmer) 201, 14.

गर्भिणी (von गर्भ nach §. 563 im) fem. eine schwangere (§. 461; 656, II).

गर्भेश्वरता (nach §. 554 von ०र Ttp. König kraft der Conception, der Geburt) fem. Erbherrschaft 262, 198.

गर्व् I Par. X Atm. (§. 789, V; §. 209; 843) stolz sein (eig. Denom. des folgenden nach §. 211 und 208).

गर्व (S. 170 व von गृ = गल् eig. gravitas s. गुरु S. 225 इत) msc. Stolz.

गर्वाय Vb. Denomin. (vom vor.) Atm. (§. 225) Stolz zeigen, sich stolz benehmen.

गर्वित (von गर्व S. 225 इत) adj. ता fem. stolz.

गर्ह् I Atm. (§. 789, V; aber auch Par., d. h. §. 789, I gilt nicht) X Par. tadeln (Par.) 8, 28; Ptcp. Pf. Pass. गर्हित hässlich 75, 23; Ptcp. Fut. Pass. गर्ह्य gemein, elend 273, 338.

गर्हा (vom vor.) fem. Tadel.

गल् I Par. X Atm. (§. 789, V) fallen. I Par. essen (= गृ); गलित „gefallen" 241, 75; in Bhvr. vorderes Glied: verloren, ohne 175, 36; 159, 46.

— अव abfallen, fallen 281, 423.

— वि fallen, herausfliegen 236, 11.

गल (Vb. गृ) msc. (§. 709; 460) Kehle, Hals; fem. ला od. ली (§. 693, 2), in Bhvr. nur ला (ebds. 3).

गल्भ् I Atm. (§. 789, V) kühn sein.

गल्वर्क msc. Trinkgefäss, Krystall.

गल्ह् I Atm. (§. 789, V) tadeln (vgl. गर्ह्).

गवय msc. eine Art Ochsen (Bos gavoeus), Gayal (§. 690; 691).

गवार्थे (Ttp. गो ऽ अर्थे, letztres Loc. von अर्थ) adv. eines Rinds halber 112, 21.

गवाक्ष (Ttp. गो ऽ अक्षि nach §. 88, Ausn.; 624, B, 3 eig. Kuhauge, oeuil de boeuf) msc. Fenster (§. 639, 3); N. ppr. eines Sees 281, 423.

गवेष् X Par. (§. 209; 843; 844, eig. Denom. von गवेष (§. 464) „Kühe suchend" für „suchend" überhaupt, vgl. S. 233 गोयुग गोष) suchen.

गह् X Par. Th. गहि (§. 208; 209; 843; 844) schwer verstehn; dicht, undurchdringlich sein (= griech. $\beta\alpha\vartheta$-υ GWL. II, 67).

गहन adj. undurchdringlich (eig. „tief"). ntr. Grotte, Höhle, dichter Wald, Dickicht, Leid (§. 29, 6, Ausn.; 225).

गहनाय Vb. Denom. (vom vor.) Atm. (§. 225) sich Leid bereiten.

1. गा (§. 147; 154, 2. 3) I Atm. (§. 789, V ved. II. III. Par.) gehn (bildet अगात् अगीषि als Aor. von इ §. 856, 1. 2, vgl. 847; Prec. §. 865); vgl. इ mit अनु उद् निर्.

— अधि (bildet Perf. red. von इ (wo s.) Atm. §. 833) lesen, studiren; अगी 140, 59.

— आ herangehn 293, 4.

— — पर्या rings herangehn 293, 4.

— प्र hervorgehn; जिगाति und जिगात (vd.) 293, 5; 291, 6.

2. गा (§. 147; 154, 2, 3) ved. III Par. preisen (? es passt allenthalben „gehn" s. 1. गा).

गाङ्गेय (Patronym. von गङ्गा §. 432) fem. यी Spross der Ganga, Bezeichn. des Bhîshma 3, 2.

गाढ (eig. Ptcp. Perf. Pass. von गाह् oder गाहू untersinken, untertauchen) adj. (untergetaucht = tief) übermässig, sehr viel, schwer, fest, gewaltig 35, 7.

गातु (von 1. गा S. 162 oder गम् wie गात्र, wo s.) msc. Gang, Weg vd. 297, 16.

गात्र् (?) X Atman. auflösen.

गात्र (Vb. गम् S. 164, §. 409 und त्र 3) ntr. Körper, Glied; in Bhvr. ausl. fem. त्रा oder त्री (§. 693) 201, 13.

गात्रयष्टी (Kmdh. vom vor. und य०) fem. mit einer Schlingpflanze zu vergleichendes Glied, hat (gegen §. 625) im Bhvr. auslautend ई nicht verkürzt 148, 24.

गाध् I Atm. (§. 789, V) feststehn. Caus. Aor. अजीगधत् (§. 844).

गान (Vb. गै) ntr. das Singen, Gesang.

गान्धर्व (von गन्ध०) adj. र्वी fem. gandharvisch; ntr. eine Form der ehelichen Verbindung, welche nur beider Gatten Einstimmung voraussetzt 110, 6.

गान्धारि (Metron. von गान्धारी der Mutter des Duryodhana, anomal (gegen §. 431) aber vgl. §. 438) msc. 27, 5.

गामिन् (Vb. गम् §. 315; S. 154, §. 395; §. 653, I, 1) adj. नी fem. gehen werdend, wollend 207, 6; 253, 93; gehend 85, 45.

गायन (Vb. गै §. 252, Ausn. 1; 270, Ausn.) msc. नी fem. Sänger, -rin 278, 353.

गार्हपत्य (von गृहपति S. 241, ग, 15) msc. das ewige Feuer, welches vom Vater überkommen beständig vom Hausvater unterhalten und seinem Nachkommen brennend hinterlassen werden muss.

गालोडि Vb. Denom. Atm. (§. 219; 222) prüfen.

गालोडित (ntr. nach §. 333? §. 219) Prüfung (?).

गाह् (§. 156, 3) I Atm. (§. 789, V) (eig. sich in etwas tauchen, senken) eingehn, durchdringen. गाढ s. bes. — Vb. Denom. (§. 212, Bem.; 255).

— अव untertauchen, sich versenken (stürzen) in etwas, eindringen in (mit Acc.) 189, 6; 194, 10.

— वि episch Par. व्यगाहत् sich auseinandersenken, herabsinken 37, 30.

गिर् (Vb. गृ §. 83, 2, Ausn. §. 104, 2) fem. (§. 709) Stimme, Wort, Antwort 239, 4, Loblied (vd.) 289, 4.

गिरि msc. (§. 329; S. 153, §. 394; „verehrungswürdig" ist wohl die eigentliche Bedeutung; dann wegen der hohen Verehrung davor) Berg (es gehört alsdann zu गृ = गल् und ist nur eine andre Form von गुरु; wie in letztrem durch Suff. उ der Wzvokal zu उ assimilirt wird, so in गिरि durch Suffix इ zu इ; §. 441, 2, b; §. 563, IX); wann in Zssetzung ausl. रि oder रम् (§. 680).

गिरिगैरिकधातुवत् (nach §. 579 von ०तु wörtlich „Substanz der rothen Bergkreide") adv. wie rothe Kreide 39, 7.

गीत (eig. Ptcp. Perf. Pass. von गै; aber nach §. 383) ntr. das Singen, Gesang; fem. ता Bezeichnung von Büchern, insbesondre eines Abschnitts im Mahâbhârata, dessen voller Namen भगवद्गीता 255, 125 (Plur.).

गीति (von Vb. गै, vgl. §. 154, 2, 3) fem. das Singen, Lied, Gedicht.

1. गु I Atm. (§. 789, V) einen Ton von sich geben.

2. गु od. गू (?) (§. 149, 2) VI Par. ausleeren; Ptcp. Perf. Pass. गून (§. 895, 3; 897, 5).

गुच्छ (dialekt. für गुत्स von Vb. गुध् S. 172, ग) msc. Halsband, Bündel, Haufen, Grasshaufen, Blumenmenge.

गुड् VI (§. 149, 2) I (?) Par. murmeln.

गुञ्ज् I Par. murmeln, summen 147, 14.

गुञ्ज msc. Blumenbouquet; fem. ञ्जा ein kleiner Busch mit rothen und schwarzen Beeren 129, 22 (auch 105, 24 ist wohl so zu corrigiren).

गुड् (§. 149) VI Par. schützen (vergl. गुण्ड्).

गुण् X (eigentl. Denom. des folgenden: gut machen, als gut darstellen) Par. Th. गुणय (§. 208; 209; 843; 844) Rath geben; गुणित s. besonders.

गुण (ob von Vb. ग्रह् in der Form गुर्ण für गृह्+न das Angenommene?) msc. Eigenschaft, insbesondre die drei ursprünglichen der Schöpfungssubstanz: Wahrheit (सत्त्व), Leidenschaft (रजस् eig. Weltlichkeit), Finsterniss (Unwissenheit तमस्); dann gute Eigenschaft, Auszeichnung, Trefflichkeit, Tugend; Schnur 239, 45; Tugend u. Schnur 115, 4; (§. 485; 564, IV); in Zsstzg ausl. (eig. Bhvr. „geeigenschaftet") multiplicirend: °mal (wann ऽगुणा §. 245) 141, 79. — fem. णा eine Pflanze, aus welcher Bogensehnen gemacht werden, Bogensehne 146, 1.

गुणज्ञ (Ttp. vom vor. und Vb. ज्ञा §. 270) adj. ज्ञा Tugend kennend 157, 33.

गुणसंपद् (Ttp. ऽसं°) fem. Tugendvollendung, Vollkommenheit 172, 74.

गुणवत् (von गुण nach §. 562) adj. ती fem. ausgezeichnet, tugendhaft.

गुणित (wohl von गुण nach Analogie von S. 225 इत) adj. ता fem. multiplicirt.

गुणिन् (von गुण nach §. 563) adj. नी fem. mit guten Eigenschaften versehn; ausgezeichnet, tapfer 273, 335; tugendhaft, glücklich 193, 22.

गुण्ठ् X Par. bedecken.

— अव glbd. 197, 16.

गुण्ड् X Par. bedecken, schützen, zerstossen.

गुद् (od. गुध्?) I Atm. (§. 789, V) spielen.

गुध् IV Par. anziehn. — IX Par. zürnen (Absol. गुधित्वा §. 914, III).

गुन्द् X Par. lügen.

गुप् I Par. bildet गोपाय im Specialth. nothwendig, im generellen arbiträr (§. 211, vgl. §. 156, 3) schützen 6, 3; 55, 5; 154, 17; 193, 12; 264, 222; 227; verbergen 140, 59; — I Atm. nur in Desiderativform (§. 183, Bem.; 188; 789, V), जुगुप्स् (sich vor etwas schützen) sich abwenden, tadeln, verachten; जुगुप्सित verachtet 152, 9. — IV Par. verstört werden. — X Par. sprechen, leuchten. — Caus. गोपि oder गोपायि (§. 211) schützen 55, 8; verhehlen, abläugnen 255, 124; 240, 59.

गुप्ति (vom vorigen) fem. das Schützen, Verbergen.

गुफ् VI Par. binden.

गुम्फ् (§. 154, 2) VI Par. binden.

गुर् (§. 149, 2) VI. X Atm. (§. 789, V) sich anstrengen (eig. sich schwer machen, wohl urspr. Denomin. von गुरु). — Ptcp. Perf. Pass. von VI गूर्ण (§. 897, II).

— अप Absolut. अपगोरम् oder °गारम् (§. 916, 4).

गुरु (S. 156, उ; von *गर् = गल् durch sich selbst fallend) adj. msc. ntr. fem. od. fem. गुर्वी schwer; wichtig, würdig; Comp. गरीयस् Superl. गरिष्ठ (S. 228 ईयस्). — msc. die respectvolle Bezeichnung des natürlichen Vaters, des religiösen Erziehers, Lehrers, älteren Bruders (oder Gemahls?) 92, 36.

गुरुजन (Kmdh. ऽज°) msc. Vater oder geistlicher Lehrer 131, 6; 154, 19.

गुरुता (von गरु nach §. 554) fem. Wichtigkeit 237, 22.

गुरुत्व (wie eben) ntr. Schwere, Eigenschaft des Lehrers 22, 21.

गुरुत्वक (vom vor. durch क nach §. 559?) ntr. Schwere.

गुरुलघुता (von गुरु ऽ लघु Dvnd., nach §.554) fem. Schwere und Leichtigkeit.

गुरुशिखरिन् (Kmdh. ०शि०) msc. (eig. der ehrwürdige Berg) msc. Bezeichnung des Himâlaya.

गुर्जर msc. N. ppr. eines Gebiets, jetzt Guzarat 257, 144.

गुर्द् (od. गूर्द्) I Atm. (§.789, V) spielen, scherzen. X Par. spielen, wohnen.

गुर्व् (vgl. गुर्) I Par. sich anstrengen. Ptcp. Perf. Pass. गूर्ण (§. 897, 2).

गुल्फ msc. Knöchel (§. 565, VI).

गुल्म (ntr. §. 708, aber AK. und Wils. haben) msc. Busch; im Dvnd. als ntr. ausl. 139, 48.

गुह् (§. 148, 2; 156, 3) I Par. Atman. (§. 789, I) verbergen. Specialth. गूह् (§. 795, III, vergl. §. 148, 2) 162, 64; गूहता (ved. Dehnung des Auslauts) 292, 10. Pf. red. (§. 827 nach §. 148, 2); Aor. (§. 853, Bem.); Ptcp. Fut. Pass. गुह्य (vgl. §. 547, IX) oder गोह्य (§. 906) 162, 64; Absolut. गूहित्वा oder गूढ्वा (§. 914, III nach §. 156, 3, vergl. mit 148, 2); Ptcp. Perf. Pass. गूढ im ntr. „insgeheim“ 191, 13; 267, 268. Desider. जुघुक्ष् (§. 191); Caus. गूहि (§. 203).

— अव verbergen 37, 30.

— उप umarmen 238, 38; 241, 74.

— नि verbergen 102, 6; 204, 12; निगूढ verborgen, geheim 267, 267; 280, 421; निगूढतर sehr versteckt 111, 9.

— परि umhüllen (?); परिगूढ (§. 475)

गुहा (vom vor.) fem. Grotte.

गुह्यक (von गुह्य nach §. 559) msc. eine Art Halbgötter, Diener des Kuvera, des Gottes des Reichthums, Beschützer seiner Schätze.

गुह्यकाधिप (Ttp. ०क ऽ अधिप) msc. (Herr der Guhyaka, Bezeichnung des) Kuvera, Gott des Reichthums.

गू s. 2. गु.

1. गूर् IV Atm. (§. 789, V) verletzen; Ptcp. Perf. Pass. गूर्ण (§. 897, 2).

2. गूर् X Atm. (§. 789, V) sich anstrengen, essen.

गृ I Par. benetzen, ausgiessen, spenden.

गृञ् od. गृञ्ज् I Par. brüllen.

गृध् IV Par. begehren. Aor. (§. 858, VIII); Ptcp. Pf. Pass. und Absol. (§. 896, 2; 914, I). Caus. begierig machen; in der Bed. „täuschen“ Atm. (§. 789, III).

गृध्र (vom vor. S. 169 र) adj. रा fem. begierig; msc. Geier.

गृह् (§. 156, 3) I. X Atm. (§. 789, V) greifen; Specialth. von X गृहि (§. 208; 209; 843; 844).

ऽगृह् (in Zsstzg auslautend nach §. 289, vgl. mit S. 131, O und §. 154, 2, 1 von Vb. ग्रह्) greifend, ergreifend, bewegend 239, 55.

गृह (Vb. ग्रह् §. 259) ntr. (§. 709) Haus; msc. Pl. (§. 711) Frau.

गृहकृत्य (Ttp. ऽकृ०) ntr. (eig. „Geschäfte des Hauses“) Ministerium des (königlichen) Hauses 260, 178; 270, 300.

गृहपति (Ttp. ०प०; vgl. उमापति) Hausherr (§. 427).

गृहभोजिन् (Ttp. ऽभो० von Vb. भुज्) adj. नी fem. in seinem Hause essend 279, 402.

गृहमेधिन् (wohl nach §. 563 von ०ध, Ttp. गृह ऽ मेध) msc. der Brahmane in seiner Lebensstufe als Hausherr, Familienvater 101, 4. 5 (§. 456).

गृहशुक (Kmdh. mit Ellipse ऽशु०) msc. Hauspapagei = Hausdichter 248, 31.

गृह्य (von गृह) adj. या fem. zum Hause gehörig, dienend, Diener 191, 20.

1. गॄ s. 3. कॄ.

2. गॄ (§. 59) VI Par. Specialth. गिर् od. गिल (vergl. §. 59) verschlingen; das Atman. dient als Pass. refl. (§. 873); Intensiv जेगिल्य (§. 165, Ausn. 2; 175; 172; 174); Desider. जिगरिष् जिगलिष् (§. 189).

— अव Atm. (§. 790) verschlingen.

— नि verschlingen 86, 59.

— सम् verschlingen; in Bed. „versprechen" (wohl zu 3. गॄ gehörig) Atm. (§. 790); mit dem Dativ, übereinkommen 191, 9; 190, 24 ist wohl समगिरत zu lesen mit Instrum. „sich vornehmen".

3. गॄ IX Parasm. Specialth. stark गृणा, schwach गृणी (§. 805) einen Ton von sich geben, preisen; गृणीमसि (vd. für °मस् §. 813, IV, 2) 291, 12; 287, 4.

— अभि beistimmen, billigen, gnädig aufnehmen 288, 14.

गेप् s. केप्.

गेय (eig. Ptcp. Fut. Pass. von गै §. 905, 2) ntr. Gesang, das Singen.

गेव् s. केव्.

गेष् (aus गवेष्, welches vgl., durch Ausstossung des व्,) I Atm. (§. 789, V) suchen; Aor. Caus. अजिगेषत (§. 844).

गेह ntr. Haus, Tempel 248, 37 (S. 226, इन्; §. 648, I; 650, VI; 653, VI).

गै (§. 154, 2, 3) I Par. singen 22, 24; 275, 363; 276, 365; Prec. (§. 865); गीत und गेय (vgl. §. 901) s. bes.

— उद् heraussingen 276, 370.

गैरिक (von गिरि) ntr. rothe Kreide, Rauschgelb, Gold.

गो fem. (§. 709; Decl. §. 750) Kuh, Auge, Erde; msc. Stier, Strahl 245, 1 (§. 88, Ausn.; §. 89, Bem. 3; 92; 427; 460; 526, Ausn.; 528, Ausn.; 543; 554; 564, II. XVIII; wann in Zsstzg ausl. ऽग्र §. 624; wann ऽगव §. 639, 3; 669, 2; vgl. §. 650, I; 656, III; 662, I).

गोअग्र (Bhvr. vergl. §. 88, Ausn.) adj. ग्रा fem. Rinder an der Spitze habend 294, 7.

गोअर्णस् (Ttp. vgl. §. 88, Ausn.) ntr. das Kuhmeer = Kuhheerde (Sch. गोअर्णस-रयीणं धनम्) 297, 18.

गोकुल (Ttp.) ntr. Kuhheerde, Kuhstall, Bezeichn. eines Tempels des Krishna(?) 247, 23.

गोचर (Ttp. ऽचर° von चर् in die Augen fallend §. 345) msc. Sinnesobject; Object 202, 3; Gegend (Gesichtskreis).

गोतम (§. 644; 690; 691) N. ppr. eines Rishi, Vedendichters 291; Plur. s. गौतम.

गोत्र ntr. Stamm, Familie, edle Familie (§. 125; 126; 127, S. 164, त्र; §. 428 ff.); fem. त्रा Kuhheerde (§. 460; 709); msc. Berg; als vorderes Glied einer Zusammensetzung: Adel und Berg zugleich 277, 377.

गोत्रज (Ttp. vom vor. und ज nach §. 320) msc. Verwandter.

गोत्रभिद् (Ttp. °भिद् nach §. 289) msc. Berge und Namen vernichtend = Indra 241, 80.

गोदावरी fem. N. ppr. eines Flusses, jetzt Godâvarî 76, 40; in Zssetzung ausl. wenn °वर (§. 624).

गोधा (§. 335) fem. ein lederner Überzug auf dem linken Arm der Schützen, um ihn gegen das Anprallen der Bogensehne zu schützen (N. ppr. §. 432).

गोधाय Vb. Par. (§. 235).

गोप (Ttp. गो ऽप letztres von Vb. पा nach §. 270, vergl. Ausn.) masc. fem. पा Kuhhirt, -tin; fem. पी Frau eines Kuhhirten (§. 701).

गोपति (Ttp. ऽप०, vgl. उमापति) msc. König.

गोपाल (Ttp. ऽप०) msc. Kuhhirt, König (§. 632; 646, I).

गोपालवर्मन् N. ppr. eines Königs 260, 181.

गोपुर (eig. Ttp. ऽपु०, aber गो bedeutungslos, vergl. गवेषु; पुर = πύλη) ntr. Stadtthor, Thor überhaupt.

गोभुज् (Ttp. ऽभुज् §. 289) msc. König 245, 6.

गोमय् X (eig. anomales Denomin. von गोमत्) Par. (§. 209; 843; 844) beschmieren (mit Kuhmist?).

गोमत् (nach §. 562 von गो) adj. ती fem. Kühe besitzend, reich an Kühen 292, 3; 295, 14; vd. तोस् statt त्यस् (§. 741, IV) 287, 2; Thema statt Acc. msc. 288, 12 (गोमती §. 480).

गोमातृ (eigentl. Bhvr. ऽमा०) msc. die (in) Kuh (gestalt gedachte Erde) als Mutter habend, Bezeichnung der Marut 291, 3.

गोमायु msc. Schakal; als N. ppr. 97, 3.

गोलक msc. Kugel V. L. 234, 165.

गोषुयुध् (Ttp. Loc. Pl. von गो (S. 246, II) und युध् nach §. 289) unter Kühen = um Kühe kämpfend 297, 22.

गोष्ट् I Atm. (§. 789, V) aufhäufen.

गोष्ठ (गो und Vb. स्था nach §. 278) msc. ntr. Kuhstall, Hürde; in पक्षगोरगोष्ठ 190, 8 vielleicht (nach Analogie von S. 233) „Versammlungsplatz“. fem. ष्ठी Versammlung, Unterhaltung, Familienverbindung.

गौतम (Patronym. von गोतम) fem. मी (vgl. §. 690; 691) Spross, aus dem Gotra des Gotama; Plur. msc. गोतमास् u. s. w. (§. 444) 293, 4.

गौर (S. 169, र; §. 657) fem. रा gelb, weiss, blassroth; fem. रा oder री Namen der Göttin Pârvatî, Gattin des Siva; fem. री (§. 691) ein junges noch unentwickeltes Mädchen.

गौरव (von गुरु nach §. 554, VI; S. 225, इत) ntr. Gewicht, Würde, Ernst.

गौरीगुरु (Ttp. ऽगु० ehrwürdig durch den Aufenthalt der Gaurî) msc. Bezeichnung des Berges Himâlaya 171, 21.

गौरीशौ (Dvn. ०री ऽईश) Gaurî und Siva 258, 58.

1. 2. **ग्रथ्** s. 1. 2. ग्रन्थ्.

1. **ग्रन्थ्** (§. 154, 2) IX. I (?) X (auch ग्रथ्) Par. knüpfen, winden 170, 9. Pf. red. (§. 828, Ausn. zu 2) Pass. (§. 875, vgl. 879; 883).

2. **ग्रन्थ्** (nach einigen gilt auch für dieses Vb. §. 154, 2; nach aa. nicht; einer schreibt auch ग्रथ्) I Atman. (§. 789, V) krumm sein, böse sein, krümmen (einer auch: winden).

ग्रन्थि (S. 153, §. 394 von ग्रन्थ्) msc. Knoten; Knotenglied an Rohr, Glied am Körper, Verkrümmtheit (§. 563, V).

ग्रस् od. ग्लस् I Atm. (§. 789, V) X Par. verschlingen, essen 156, 27. Ptcp. Pf. Pass. ग्रस्त 105, 17; 115, 23; 255, 123; 272, 319 (§. 896, 2, Absol. §. 914, I) vd. ग्रसित 296, 8.

ग्रह् (§. 154, 2, 1; 155, II, B) IX Par. Specialth. stark गृह्णा, schwach गृह्णी (§. 805, III) nehmen 22, 17; 234, 54; erhalten 237, 23; fangen 199, 24; 257, 142; ergreifen, die Hand ergreifen = heirathen 191, 17; wählen 264, 228; Aor. अग्रहीषम् (§. 849, Ausn., vgl. §. 155, II, B); Pass. (§. 883; 884); Ptcp. Fut. Pass. ग्राह्य und wann गृह्य (§. 906, II, 6), ग्राह्य zu begreifend 135, 7; 224, 56; anzunehmendes, angenehmes (gratus fur grah-tus) 180, 12; Absolut. auf अम् (§. 912, vgl. 909), auf त्वा गृहीत्वा (§. 914, II) episch गृह्य (§. 915, Bem.) 25, 55; Ptcp. Pf. Pass. गृहीत ertappt 53, 1 (vgl. S. 225, इत्); Desider. जिघृक्ष् (§. 190); Caus. ग्राहि nehmen machen, überge-

ben (Acc.) 140, 58; 192, 11; 197, 5; 277, 306; greifen lassen 193, 15; vorzeichnen 253, 102; vgl. ग्लह्.

— अनु wohlwollend aufnehmen 183, 14; 15; (= reden) 189, 8; begünstigen, begnadigen 189, 22; 193, 22; 201, 16.

— अपि (Ptcp. Fut. Pass. §. 906, II, 6).

— अभि ergreifen 201, 3.

— आ heraufnehmen, heben (?) 265, 241.

— नि einhalten 27, 12; 203, 17; gefangen nehmen 192, 14; Caus. Pass. gefangen genommen werden 194, 17.

— परि umfassen 36, 15; 91, 30; übersetzen 20, 24.

— प्र ergreifen 25, 60.

— प्रति entgegen nehmen 18, 36; empfangen 21, 4; 7; 36, 17; 82, 17; 189, 14; billigen 81, 6. प्रतिगृहीत (§.647, I, Ausn.).

— वि auseinandernehmen, trennen 180, 22; kämpfen 112, 23.

— सम् zusammennehmen, versammeln 180, 11; fassen (oder einhalten?) 64, 9; lenken 36, 17.

— — उपसम् (die Füsse umfassen um zu) begrüssen 5, 1; empfangen 75, 28; nehmen, sich bedienen 191, 15.

ग्रह (vom vor. §. 257; S. 139, §. 327; 472) msc. das Fassen, Ergreifen, Festhalten, festes Haften u. Hartnäckigkeit 119, 8; das Ergreifen der Sonne oder des Mondes durch Rahu = Sonnen oder Mondfinsterniss; ein Kobold; das Begreifen 225, 58; 60; das Berühren, Erwähnen 257, 361; Planet, Stern 237, 23.

ग्रहण (Vb. ग्रह्) ntr. das Fassen, Nehmen, Übernahme 99, 18; das Fangen (mit Vb. इ) gefangen werden 68, 26; Annehmen, Empfangen 123, 16; Anstrengung.

ग्रहीतृ (Vb. ग्रह् vgl. §. 155, II, B) msc. ntr. त्री fem. empfangend, begreifend 136, 15.

ग्राम् (? aa. ग्रम्) X Par. (§. 209; 843; 844) einladen, rufen.

ग्राम (S. 166, म; von Vb. ग्रह् eig. wie greg-s Versammlung) msc. ein Dorf; in Zusammenstzg: Menge (§. 460; 492, vgl. 517; 644, III, 15; 650, I).

ग्रामीण (vom vor. §. 492, vgl. 517) adj. णा fem. in einem Dorfe geboren, wohnend u. s. w., Bauer, Bäuerin.

ग्राम्य (von ग्राम §. 435; 492; 517) adj. या fem. in einem Dorfe geboren, wohnend u. s. w. Bauer, Bäuerin.

ग्रावन् (S. 170, वन्) msc. Stein, Fels, Berg.

ग्रास (Vb. ग्रस्) msc. Bissen, Mundvoll.

ग्राह (Vb. ग्रह् §. 257) msc. das Greifen, Alligator, ein grosser Fisch.

ग्राहिन् (Vb. ग्रह् §. 254) adj. हिणी fem. fassend, enthaltend 189, 11.

ग्राह्य s. ग्रह्.

ग्राह्यवाच् (Ttp. s य°, letztres von Vb. वच् S. 131, O, 1) adj. angenehme Rede führend, lobend 180, 12.

ग्रीवा (S. 170 व, wohl von ग्रह् für ग्रह्, vergl. ग्राम und aus ग्रप् z. B. ०ईप) Nacken (§. 495; 506; 677; in Zsstzg regiert ausl. fem. वा §. 693).

ग्रुच् oder ग्लुच् I Par. wüthen. Aor. (§. 858) Ptcp. Perf. Pass. und Absol. (§. 896, 2; 914, I).

ग्रैवेयक (von ग्रीवा §. 495) ntr. Halsband, Strick (Sch. bei Wils. Daçak. 74, 4) 188, 16.

ग्लस् s. ग्रस्.

ग्लह् aa. ग्रह् गृह् (§. 156, 3) I Atm. (§. 789, V) nehmen, Würfel spielen.

ग्लह (vom vor. §. 327) m. das Würfelspielen, Einsatz 185, 22 (Wils. Daçak. 70, 3).

ग्लुच् s. ग्रुच्.

ग्लुञ्च (§. 154, 2, 2) I Par. gehn. Aor. (§. 855); Ptcp. Perf. Pass. und Abs. (§. 896, 2; 914, I).

ग्लेप् (eigentl. anomales Caus. von ग्लै) I Atm. (§. 789, V) elend sein, sich fürchten. Aor. Caus. (§. 844).

ग्लेव् s. केव्.

ग्लेष् I Atm. (§. 789, V) suchen. Caus. Aor. (§. 844).

ग्लानि (vom folg. §. 354; S. 166, नि) fem. Schwäche, Ohnmacht, Ermüdung.

ग्लै I Par. matt sein. Caus. ग्लापि und ग्लपि (§. 199, Bem. 2; 881, 4; 916) abzehren machen; Ptcp. Pf. Pass. abgemagert, schmal gemacht 239, 49.

घ

घ auch घा vd. organischere Form von ह् (= γέ) Indecl. (§. 786) verstärkend: wahrlich 287, 5; 297, 19.

घंष् घंष् I Atman. (§. 789, V) tropfen; vgl. घुंष्.

घंस् s. घंष् und घुष्.

घग्घ् घघ् s. गघ्.

1. घट् I Atm. (§. 789, V) sich anstrengen, thätig sein, passend sein 238, 44. Caus. घटि (§. 202; 881, 4; 916) verbinden 242, 87; schliessen 106, 3. — Vgl. घण्ट्.

— सम् zusammenmachen, verbinden 272, 326.

2. घट् X Par. schlagen, verbinden.

— उद् öffnen, उद्घाटितज्ञ weise, klug 194, 23 (s. Wils. unter diesem Worte).

घट (§. 212) msc. ein grosser irdener Wasserkrug (§. 650, I).

घटक (घट्) msc. ntr. टिका fem. strebend, thätig seiend, sich bemühend 163, 66; 105, 10 mit श्मशान scheint es eine Art weiblicher böser Geister zu bezeichnen: die auf den Kirchhöfen hausen.

घट्ट् I Atm. (§. 789, V) X Par. in Bewegung setzen.

— परि ausbreiten. Caus. öffnen (= स्फालयति Sch.) 240, 64.

— वि reiben, kratzen (Wils.).

— सम् Caus. zusammenrufen 283, 456.

घण् s. घृण्.

घण्ट् घट् X Par. leuchten, reden.

घन (§. 327) adj. ना fem. fest, hart, grob; msc. Härte, Substanz, Wolke; ntr. Glocke.

घनता (nach §. 554 vom vor.) fem. Dichtheit 240, 64.

घनपद्वी (Ttp. s प॰) fem. Wolkenpfad = Luft 173, 34.

घनमल (Dvnd. s म॰) ntr. Glocke (= Donner) und Sünde 277, 377.

घनवर्त्मन् (Ttp. s व॰) ntr. Wolkenpfad = Luft 171, 17.

घनवीथि (Ttp. s वी॰) fem. Wolkenpfad = Luft 237, 32.

घर्म (S. 166, म von Vb. घृ) msc. Schweiss, Hitze, heisse Jahreszeit; ved. adj. (θερμό) heiss 296, 1.

घर्मद्युति (eig. Bhvr. s द्युति) msc. (heissen Glanz habend, Bez. der) Sonne 174, 41.

घर्मपयस् (Ttp. s प॰) ntr. Schweiss 238, 35.

घस् (§. 32; 147; 154, 2, 5; 156, 1) I Par. essen. Pf. red. Sing. 2 (§. 831); Aor. (§. 856, 5); Ptcp. Pf. red. (§. 890, 2), vgl. अद्.

घात (von Vb. हन् S. 140, §. 380) msc. das Tödten, Morden, Schlagen, der Schlag 35, 4.

घात्ति Causale von हन्, s. letztres.

ऽघातिन् (von हन् §. 321) adj. नी fem. tödtend, mordend 283, 448.

घिष्ण् s. घृण्.

घु I Atm. (§. 789, V) einen Ton von sich geben.

घुंष् (aa. घंष् घंस्) I Atm. (§. 789, V) schön machen.

घुट् VI Par. (§. 149, 2) entgegenschlagen, sich widersetzen. — I Atm. (§. 789, V) zurückkehren. Aor. (§. 858, VIII).

— आ

— — व्या zurückkehren 102, 4.

घुड् (§. 149, 2) VI Par. abhalten, schützen.

घुण् (dialekt. aus घूर्ण्) I Atm. (fehlt §. 789, V); VI Par. sich wälzen.

घुष्ण् s. घृण्.

घुर् VI Par. schrecken.

घुष् I. X Par. einen Ton von sich geben; bekannt machen. Aor. (§. 858, IV. VIII). Ptcp. Pf. Pass. (§. 896, 2, 5).

— सम् (Ptcp. Pf. Pass. §. 896, 2, 5) umtönt 92, 46.

घूर् IV Atm. (§. 789, V) alt werden; verletzen; Ptcp. Pf. Pass. (§. 897, 2).

घूर्ण् (S. 47) VI Par. I Atm. (fehlt §. 789, V) sich wälzen, drehn.

— अव sich wegwenden 194, 12.

— आ glbdt.

— — व्या sich herumwälzen; Pass. Ptcp. Pf. umgestürzt 132, 29.

घृ I (und ved. III) Par. benetzen (eig. schmelzen), leuchten. — X Par. ausgiessen, bedecken.

घृण् (od. घण् prakritartig aus घर्ण् für घर्ण्) VIII (§. 154, 2, 5) Par. Atm. (§. 789, I) leuchten. Aor. (§. 858); Ptcp. Pf. Pass. und Absol. (§. 896, 2; 914, I).

घृणा fem. Mitleid.

घृष्ण् जिघृण् घृण् (aus गृह्, der Specialform von ग्रह् entstanden S. 47) I Atm. (§. 789, V) nehmen.

घृत (von घृ; S. 161, §. 400) ntr. (msc.? §. 711) geschmolzene Butter; vd. Bezeichn. des Regens 291, 3 (S. 170, क्षन्).

घृतवत् (vom vor. nach §. 579) adv. wie geschmolzene Butter 290, 6.

घृष् I Par. reiben. Ptcp. Pf. Pass. und Absol. (§. 896, 2; 914, I).

घृषु (vom vorigen) msc. Zermalmer der Feinde 291, 12.

घृष्वि (Vb. घृष्) msc. Eber, Zermalmer der Feinde 291, 1.

घोर (Vb. घुर् S. 139, §. 376) adj. रा fem. furchtbar, schrecklich (§. 128; S. 161, §. 402; S. 247, VI; §. 644, VIII).

घोरवर्पस् (Bhvr. ऽव॰) adj. furchtbar gestaltet 290, 2.

घोष (Vb. घुष्) msc. Hirt (eigentl. der die Heerde zusammenrufende?), Ton, Sprache 78, 20; Ruf 274, 346 (§. 488, vgl. 517; 650, I).

घोषणा (Vb. घुष्) fem. Bekanntmachung 183, 5.

ऽघ्न (Vb. हन् §. 273) fem. घ्नी tödtend.

घ्रा I Par. Specialth. जिघ्र (§. 795, VI) riechen. Aor. (§. 856). Ptcp. Pf. Pass. (§. 897, 4, Ausn.). Intensiv. (§. 176, 2). Caus. Aor. (§. 844).

— आ anriechen, küssen.

— — उपा küssen 3, 3.

घ्राण (vom vor.) ntr. Nase (ῥῖν für ῥῖνο, vergl. §. 154, 2, 3) Geruch. N. ppr. 280, 417.

घ्राणज (Ttp. ऽज von जन् §. 320) adj. जा fem. durch die Nase entstanden, bewirkt 224, 51.

घ्राणतर्पण (Ttp. ऽत॰) ntr. Nasenergötzung 275, 356.

ड्ढ

ड्ढ I Atm. (§. 789, V) einen Ton von sich geben.

च

च S. 11, n. 2; §. 127, 2, 8. 11 und Bem.) Indecl. (alter verkürzter Instrum. des Pron. Indefin. च = τό; §. 78, 6) „und" (immer nachstehend, und (mit seltner Ausnahme) bei jedem der zu verbindenden Wörter oder Sätze, Nirukt. I, 8, ganz = lat. que griech. τε), obendrein, auch 26, 73; च-च (= que-que, τε-τε) sowohl-als auch. — wenn (s. Böhtl. Ind. Pâṇ. चण्) 54, 18; 159, 45 (vgl. चेद्); oder 236, 19.

चक् I Par. und Atm. (§. 789, V, aber ohne die Bedeutungsdifferenz in §. 789, I) sich sättigen, widerstehn, leuchten (?). Caus. चकि, Aor. Pass. und Absol. auf अम् (§. 202; 881; 916), doch ist auch चाकि erlaubt. चकित s. besonders.

चकास् (§. 62) II Par. (eig. zu generellem Thema erweitertes Specialth. der IIIten von कास् §. 138; 813, 2) leuchten, glänzen (Perf. §. 836; Caus. Aor. 843; 844).

चकित (schwerlich von चक् in den angegebnen Bedd.; vgl. die Sautra Wz. चकु u. चक von चक्) adj. ता fem. furchtsam, erschrocken 238, 35.

चकक् चुकक् (aa. auch चिकक्) X Par. quälen.

चक्र (S. 169, र; §. 328; vgl. §. 139) ntr. Rad, Wagenrad, Wagen 125, 19; Kranz 264, 230; Discus, eine scharfe kreisrunde Waffe, insbesondre des Vishṇu 109, 16; 111, 16; 113, 22; kreisrunde Stellung einer Armee, 270, 295 (§. 441, 2, b; 474). — msc. (§. 711) eine Art Ente (Anas casarca).

चक्रमठ (Kmdh. mit Ellipse (§. 656, V) चक्र⁰) msc. ein Kloster Tschakra genannt (? oder vom Diskus des Vishṇu) 279, 403.

चक्रवर्मन् N. ppr. eines Königs 269, 287; 291.

चक्रवाक msc. (§. 474) eine Art Ente (Anas casarca).

चक्रवाल (eig. Ttp. s चक्र⁰, letztres von Vb. वल्) msc. eine Reihe Berge, welche nach indischer Ansicht die Erde umgeben und die Grenze des Lichtes und Dunkels bilden; in Kmdh.-Zusstzung (nach §. 656, III) auslautend 162, 65.

चक्रिका (ob von चक्रि von Vb. कृ „ein Handelnder" S. 152; ich kenne aber keine Regel, wonach es gebildet) fem. die Kunst zu handeln, behandeln, vollziehn, Intrigue (?) 268, 279; 270, 295; 297; 278, 388.

चक्ष् (altes Desider. für org. अचक् = ὀπιπτ, ὀπῖπ, ὀπωπ, von einem primären Th., aus welchem die ebenfalls ursprünglichen Desid. ईक्ष् und अक्ष् in अक्षि hervorgegangen sind) sehen (nur ved., vgl. jedoch चक्षुस्), sagen (ergänzt durch ख्या §. 147, Ntr. u. §. 833 u. 906, III) II Atm. (§. 789, V); Pf. चचक्षे 55, 1; 62, 55; vd. Infin. चक्षसे 287, 8; als Gerundiv सूराय विश्वचक्षसे 289, 2 (vgl. चक्षस्).

— अभि अभिचक्ष्या (Absol. mit ved. Dehnung) erleuchtend 294, 9.

— आ ansagen, erzählen 55, 21; 189, 2.

— — प्रत्या abweisen, verschmähen 181, 6.

चक्षस् (vom vor. S. 149) ntr. das Ansehn 293, 5; Auge 289, 5 (Sch. Leuchten); 295, 11 (Sch. Leuchten); msc. geistlicher Lehrer; Namen des Vrihaspati, des geistlichen Lehrers der Götter.

चक्षुःश्रुति (eig. Bhvr. ऽ श्रु॰ „dessen Augen Ohren sind“, vgl. Wils. चक्षुःश्रवस्) msc. Schlange 145, 1.

चक्षुस् (von चक्ष् S. 158) ntr. Auge (§. 242, Bem. 1; 566, 2).

चघ् (?) V Par. tödten.

चञ्च् (§. 154, 2, 2) I Par. (verstümmelt aus Intensiv चञ्चल् von चल्) sich rasch hin u. her bewegen, zittern; Ptcp. Pf. Pass. und Absol. (§. 896, 2; 914, I).

चञ्चु od. चञ्चू (vom vorigen §. 704) fem. Schnabel.

चञ्चुता (nach §. 554 vom vor.) fem. Zustand oder Thätigkeit des Schnabels, Zungenfertigkeit (?) 270, 304.

चट् I Par. regnen, bedecken, spalten. Aor. (§. 849, 2). — X spalten.

चटक fem. ॰टका (S. 143, §. 385; 690) Sperling (§. 441; 443).

चण् 1) I Par. tönen. — 2) geben, gehn, verletzen (§. 202 wo so statt क्षण् zu corrigiren); 881; 916). Aor. Caus. अचीचणत् oder अचचाणत्.

चण्ड् I. X Atm. (§. 789, V) zürnen (wohl abstrahirt aus prakritartigen Umlautungen von Ableitungen von चन्द्र, vgl. चण्डवर्मन्).

चण्ड (S. 160, ड; dialekt. aus चन्द्र, vgl. das vorige; S. 12, n. 1) adj. fem. डा heiss, leidenschaftlich, zornig; fem. डा und डी (§. 693) Namen der Göttin Durgâ, Frau des Siva (§. 430; 554, VI).

चण्डरव (eig. Bhvr. ऽ र॰) msc. N. ppr. eines Schakals 118, 23.

चण्डवर्मन् N. ppr. (prakritartig für sskr. चन्द्रवर्मन्, vgl. Wils. Pref. Daçak. S. 12 ff. mit dem Text) N. ppr. 200, 23.

चण्डाल (S. 151 von चण्ड् wo s.) fem. ली (§. 690) Tschandâla, Bezeichnung der der niedrigsten eigentlich gar keiner Kaste angehörigen (§. 430; 520; 566, I).

चत् I Par. Atm. (§. 789, I) suchen, verlangen. Aor. (§. 849, Ausn.); Ptcp. Pf. Pass. vd. (§. 896, 9); Ptcp. Fut. Pass. (§. 906, II, Ausn. 2).

चतसृ s. चतुर्.

चतुःपञ्चाश msc. ntr. शी fem. Ordin. (§. 770) der vierundfunfzigste.

चतुःषष्टि fem. Card. (§. 764; 765) vierund sechzig.

चतुर् msc. ntr. चतसृ fem. (§. 764; 765; 766; 698; 104, Ausn. 2; 105, Ausn. 3; S. 227, इय; S. 241, ध, 10) Card. vier; wo in Zsstzg ausl. ऽचतुर (§. 669, 4), ऽचतुरम् (§. 680).

चतुर (S. 158, उर) geschickt, gewandt (§. 564).

चतुरात्मन् (Bhvr. ॰र् ऽ आ॰) adj. vier Wesen (Gesichter) habend 247, 25.

चतुर्थ msc. ntr. र्थी fem. Ord. (§. 770) der vierte.

चतुर्दश msc. ntr. शी fem. Ord. (§. 770) der vierzehnte (§. 496).

चतुर्दशन् msc. fem. ntr. Card. (§. 764 ff.) vierzehn.

चतुर्धा (von चतुर् nach §. 580) adv. in vier getheilt, vierfältig, viermal.

चतुर्मुख (Bhvr. ॰र् ऽ मु॰) adj. खा od. खी f. viergesichtig; msc. Namen des Brahman.

चतुर्विद्य (eig. Bhvr. ऽ विद्या) msc. ein Priester der die vier Veden kennt (vgl. चातुर्विद्य).

चतुर्विध (Bhvr. ऽ विधा) adj. fem. धा vierfach 22, 16; 224, 50.

चतुष्किका (von चतुर् durch क (§. 546, vgl.

§. 104, Ausn. 2) und क nach §. 559) fem. (§. 687, Bem.) Vierheit, die vier Reihen 276, 369.

चतुष्पथ (Bhvr. 0र् (§. 104, Ausn. 2) ऽपथिन् (§. 624)) adj. था fem. an den vier Wegen (Kreuzwegen) stehend 62, 59.

चतुष्पद् (Bhvr. 0र् (§. 104, Ausn. 2) ऽपद् vd. für पाद् statt पाद् §. 670 vgl. Sâma-V. Gl.) adj. vierfüssig 288, 3.

चतुष्पाद् (Bhvr. 0र् (§. 104, Ausn. 2) ऽपाद् für पाद् §. 670) adj. (Decl. §. 754, VIII) fem. 0पदी (ebds.) vierfüssig 141, 81; aus vier Abtheilungen bestehend 63, 62.

चद् I Par. Atm. (§. 789, I) bitten. Aor. (§. 849, Ausn.).

चन् 1) I Par. einen Ton von sich geben. — 2) beschädigen. Caus. चनि (§. 202; 881; 916).

चन Indecl. (§. 786; 127, 2, 1 und 7 Bem.) „und nicht" macht किम् und dessen Ableitungen indefinit. „irgend" 7, 10; 38, 9; 10.

चन्द् (für organischeres श्चन्द् s. §. 169, Bem. 3 u. S. 248, XVIII) I Par. leuchten (= lat. cand-ere) glänzen, erfreuen, sich freuen.

चन्दन (vom vorigen, weil es zum Räuchern dient) msc. ntr. (§. 711) Sandel, der Baum (Sirium myrtifolium), dessen Holz und das balsamartige Parfum, welches daraus bereitet wird (§. 656, III).

चन्दनवारि (Ttp. ऽवा0) ntr. Sandelwasser (mit Sandel gemischt, oder bezeichnet es Sandelbalsam, s. das vor.) 86, 57 (vgl. 149, 30).

चन्द्र (von चन्द् S. 169, र; S. 248, XVIII) msc. Mond (§. 656, III).

चन्द्रापीड (eigentl. Bhvr. ऽआ0; Mond als Kranz habend) msc. Siva (welcher mit dem Mond auf dem Kopfe abgebildet wird); N. ppr. eines Menschen 268, 277.

चन्द्रिका (fem. von चन्द्रक §. 687, Bem., vgl. S. 225, इत; von चन्द्र) fem. Mondlicht.

चप् I Par. beruhigen. — X Par. चपि (§. 208; 843) betrügen (?) zerstossen.

चपल (Vb. चम्प् S. 148) adj. ला fem. sich rasch hin und her bewegend, rasch, zitternd, schwankend, geistig bewegt, unbeständig (§. 225; 441, 2, b; 554, I. II; 644, VIII; 653, VI, 1; 656, IV; 667); Acc. gen. ntr. als adv. schnell.

चपलातन (Ttp. 0ला ऽ aber तन bedeutungslos) msc. die unbeständige und die Göttin des Glücks, Lakshmî 236, 16.

चपलाय Vb. Denomin. (von चपल) Atm. (§. 225) zitternd werden.

चम् (§. 154, 1 organischer श्चम् Rv. I, 104, 2, vgl. चन्द्) I vd. V Par. essen, trinken; Ptcp. Perf. Pass. und Absol. (§. 896, 2; 914, I). Caus. चामि (§. 202). — आ Specialth. I चाम (§. 795, III) den Mund ausspülen.

चमर (S. 148) msc. री fem. der Bos grunniens, Yac; msc. Wedel, gewöhnlich aus dem Schweif des Bos grunniens gemacht.

चम्प् oder क्षम्प् X Par. gehn.

चम्पकप्रभु N. ppr. des Vaters von Kalhaṇa 245.

चम्पा fem. N. ppr. einer Stadt, jetzt Bhagalpore (§. 480).

चय् I Atm. (§. 789, V) gehn.

चय (Vb. चि S. 139) msc. Haufen, Menge, Masse (§. 526, Ausn.; 558, VI).

चर् (organischer श्चर्, vergl. आश्चर्य und चम्; §. 154, 2, 3) I Par. gehn; durchgehn 62, 56; begehn, vollziehn 47, 35; 169, 98; vd. Inf. चरसे 294, 9. — Ptcp. Fut. Pass. (§. 906). Intens. (§. 165, 2; 169, 2; 173; 806). — X denken, zwei-

feln (vergl. mit वि). — चरित s. besonders.

— अनु nachgehn 90, 21; durchwandern 188, 23.

— अभि begehn, verletzen.

— — व्यभि überschreiten 173, 34.

— आ begehn 106, 17 (§. 275).

— — समा betreten 185, 9; begehn, vollziehn 15, 17; 115, 4; 117, 4; 183, 2; thun 105, 22.

— — — समुदा Atm. wenn mit Instrum. (§. 790).

— उद् aufgehn; wenn transitiv Atm. (§. 790); verlassen. Caus. herausgehn machen (von der Stimme), ausrufen 285, 475.

— — प्रोद् (= प्र उद्) Caus. tönen machen 97, 6 (Ptcp. Pf. Pass. „tönend“).

— उप unterwürfig, dienend, verehrend, hinzugehn; pflegen 199, 21. Caus. bedienen machen; Pass. besorgt, ärztlich behandelt 108, 9; bedient 179, 10.

— परि um (einen dienend) herumgehn, bedienen 84, 41; besorgen 50, 12.

— प्र hervorschreiten 65, 17.

— वि durchwandern 47, 33; 83, 22; herumgehn 65, 13; 84, 38; sich bewegen, leben 46, 25; 87, 13; 121, 6. — Caus. auseinandergehn machen = analysiren, denken, überlegen 15, 6; 67, 16; 181, 21; 194, 15.

— — अनुवि längs (der Reihe nach, ganz) durchwandern 201, 13.

— सम् zusammengehn, gehn; Atm. wenn mit Instrum. (§. 790); Caus. zusammengehn machen; Pass. zusammengehn müssen 261, 195.

चर् Vb. Denom. (vom folgenden) Atm. (§. 212; 255).

चर (von Vb. चर्) msc. Spion; in Zusammensetzung auslautend, fem. रा (§. 276) री (§. 276, g u. 277; 689) „gehend“ (§. 441).

चरण (Vb. चर्) msc. ntr. (§. 711) Fuss (§. 235; 464; 472; 474; 558, VIII).

चरणय Vb. Par. (§. 235) gehn.

चरम (S. 148; S. 238, म von चर् in der primären, noch in चिर् u. s. w. (GWL. II, 82) hervortretenden Bed. „reiben, zögern, langsam sein“) adj. (Decl. §. 778, III) मा fem. letzte (§. 235; 485; in Zsstzg §. 656, II); ntr. Acc. als adv. zuletzt 245, 7.

चरम्य Vb. Par. (§. 235).

चराचर (Vb. चर् altes Intens. §. 255, Bem.) adj. रा fem. beweglich, sich bewegend, 139, 57.

चरित (Ptcp. Pf. Pass. von चर् nach §. 330) ntr. That 251, 73; Handlung 238, 33; Begegniss, Abentheuer 179, 2; festgesetzter, bestimmter Gebrauch, Wandel 245, 2 (§. 225).

चरिताय Vb. Denom. (vom vor.) Atm. (§. 225), zu einem bestimmten Gebrauch werden.

चरितार्थत्व (nach §. 554 von ०र्थ, Bhvr. चरितऽअर्थ) ntr. Zustand, dass der eigentliche Begriff ausgegangen ist von (enthalten in) 229, 113.

चरित्र (Vb. चर् §. 353) ntr. festgesetzter Gebrauch, Wandel, Betragen.

चरिष्णु (Vb. चर् §. 312) adj. sich bewegend, beweglich.

1. चर्च् (eig. Denom. von चर्चा) X Par. Atm. (fehlt §. 789, I) studiren.

2. चर्च् (?) I. VI Par. drohen, sprechen, verletzen.

चर्चा (von चर्च् einer verstümmelten Form eines alten Intens. von चर् चर्चर्) fem. das Denken, Überlegen (vergl. चर् mit वि), das Ersinnen 270, 303; das Einreiben (vergl. चरम चिर् und aa.)

des Körpers mit wohlriechendem Parfum.

चर्च्चित (nach Analogie von S. 225 इत vom vor.) adj. ता fem. mit wohlriechenden Salben eingerieben.

चर्मन् (von चर् (GWL.II,83) §. 360; S. 167 मन्) ntr. Haut, Fell, Rinde, Schild (§. 461; 473; 563; S. 221, §. 592; §. 213, Bem. 1).

चर्या (von Vb. चर्) fem. beharrliche Übung der religiösen Pflichten, guter Wandel (in Bhvr. ausl.) 59, 161; Verrichtung 42, 11; 144, 111.

चर्व् I X. Par. kauen, essen.

चर्षणि fem. (S. 149, §. 391) Mensch 292, 5.

1. चल् I Par. (ep. auch Atm.) sich hin und her bewegen, schwanken 40, 20; bewegen (Acc.) 121, 9; Atm. (in Pancat., vgl. jedoch den folg. Art.) 131, 18. चलित ging (§. 894) 109, 17; bewegt 75, 31; 275, 360; erschüttert 26, 24; चलितव्य sich zu rührend 67, 14. — VI Par. spielen. — Caus. चलि und चालि (§. 202; vgl. 881; 916) in Bewegung setzen 218, 7. — Intens. (§. 169, 2). — X ernähren.

— उद् weggehn 184, 6; 187, 3; 194, 10.

— — समुद् zusammen weggehn 188, 15.

— प्र vorwärts bewegen 121, 22.

— — प्रवि entfernen (Abl.) 166, 81.

2. चल् Vb. Denom. (vom folg.) Atm. (§. 212; 255) sich bewegen (? s. 1. चल्).

चल (von Vb. चल् §. 212) adj. ला fem. sich bewegend, wankend, unbeständig.

चलन (Vb. चल्) ntr. Bewegung 210, 20; adj. (§. 294) sich hinundherbewegend, schwankend.

चष् I Par. Atm. (§. 789, I) essen. I Par. schlagen.

चह् I. X Par. täuschen (§. 208; 209; S. 385, n. 2).

चाक्रिक (ob von चक्रि? vgl. चक्रिक) adj. bewirkend (?) 267, 267; Chorsänger, Ölmacher (letztre Bedd. von चक्र).

चाक्षुष (von चक्षुस् §. 566, I) adj. षी fem. sichtbar; msc. N. ppr. 140, 62.

चाटु (S. 157) msc. ntr. angenehme Rede; Liebesgeschwätz, Liebkosung 101, 19; 104, 9; 147, 14; 156, 26.

चाटुकार (Ttp. ऽकृ० §. 297, Ausn.) adj. री fem. Schmeichler 274, 351.

चाण्डाल (S. 151; §. 566, I) fem. ली = चण्डाल (§. 430).

चातक msc. eine Art Kukkuk (Cuculus melano-leucus).

चातुर्विध 258, 158 (ist gegen Gr. §. 566, XII, vgl. mit §. 588, V; daher wohl चतुर्वि० zu schreiben; vgl. letztres).

चान्द्रायण (§. 463; 551) msc. eine religiöse Askese, welche sich nach der Abnahme und Zunahme des Mondes richtet; der Asket isst während der Abnahme des Mondes jeden Tag einen Mundvoll weniger, während der Zunahme einen Mundvoll mehr.

चाप (Vb. चप्) msc. Bogen.

चापल (nach §. 554, II von चपल) ntr. Unbeständigkeit.

चामर (von चमर) ntr. (§. 708) und fem. रा oder री (AK.) Wedel aus dem Schweif des Bos grunniens.

चाय् (§. 153, aus चि entstanden, vgl. mit अप) I Par. Atm. (§. 789, I) verehren, sehn. Aor. (§. 858); Prec. Atm. (§. 867); Absol. (§. 914, I); Intens. (§. 173); Caus. Aor. (§. 844).

— अप Ptcp. Pf. Pass. (§. 896, 2, 6).

चार (Vb. चर्) msc. Spion; Gefängniss.

चारक (vom vor.) msc. Gefängniss 195, 11; 200, 20.

चारण (Vb. चर्) m. Tänzer, Schauspieler.

चारणत्व (nach §. 554 vom vorigen) ntr. Tanzkunst.

चारित्र (Vb. चर् S. 164, §. 410) ntr. = चरित्र.

ऽचारिन् (Vb. चर् §. 282) gehend 58, 4; 62, 52; 75, 26; 79, 27; 80, 38; 92, 42; 121, 7; 275, 362; wandelnd in 83, 21.

चारु (Vb. चर् in Bed. „reiben", s. चरम S. 141; 157) adj. fem. रु oder र्वी (§. 703) schön (wohl eig. „zart"); Comp. चारुतर, रा schöner 146, 2.

चारुहासिन् (Tlp. ऽहा° von Vb. हस् §. 282) adj. नी fem. schön lächelnd 79, 31.

चार्वाक (anomal aus चारुऽवाक; letztres von वच् nach §. 325 (?), eig. Bhvr. „schöne Reden führend") msc. Sophist, Skeptiker, Leugner der Autorität der Veden, Atheist, Namen der Anhänger einer bes. Philosophenschule (Windischmann Philos. im Fortg. I, 4, 1940).

चालन (Vb. चल् im Caus.) ntr. das Hinundherbewegen, Wedeln 156, 26.

चि V. X (Th. चयि oder चपि §. 208, Bem.) vd. II Par. Atm. (§. 789, I) sammeln 293, 2 (vd. अचिकवम्); aufhäufen 297, 17; चित bedeckt, voll 78, 24; 152, 9; 172, 23; bedeckt 238, 35; Desid. (§. 193, 1); Caus. (§. 200).

— आ anhäufen, bedecken; आचित (§. 647, 1, a; 661) 173, 37.

— — पर्या पर्याचित (§. 647, I, Ausn.)

— — समा bedecken 34, 13.

— उप Pass. refl. zunehmen, wachsen 166, 84; उपचित stark 78, 25. Absol. (§. 906).

— नि (§. 29, 7 s. Ntr.) bedecken; निचित bedeckt 34, 14; gefüllt 170, 8 (Sch. संघट्टित).

— — आनि (आनिचेय fem. यी §. 690, 6).

— निस् (bis zu Ende sammeln in Gedanken:) überlegen 239, 50; 255, 124; entscheiden 20, 19; entschliessen, beschliessen 17, 31 u. s. w. निश्चित gewiss 238, 43.

— — विनिस् überlegen 18, 89; entscheiden 3, 8.

— परि sammeln. Absol. (§. 906).

— — विप विपचित (§. 470).

— वि prüfen 15, 6.

— सम् sammeln 168, 94; संचित all 218, 12.

चिकित् s. कित्.

चिकित्सक (von चिकित्स् bei कित्) m. Arzt.

चिकीर्षा (vom Desider. von कृ) fem. Begierde (Wille) zu thun (handeln).

चिकीर्षु (vom Desid. von कृ) adj. zu thun begierig.

चिक्क s. चक्क.

चिट् I Par. senden.

चित् I Par. X Atm. (§. 789, V) bemerken, erkennen 294, 5; 295, 12; Ptcp. Perf. Pass. (§. 896, 2); ved. Caus. (§. 203, Ausn.).

— वि विचित्त (§. 644, VIII).

चित् (vom vor. S. 133, § 365) fem. Geist, Weisheit (vgl. Web. Ind. St. II, 116).

चिता (eig. aufgehäuft Ptcp. Pf. Pass. von चि) fem. Scheiterhaufen.

चित्त (Ptcp. Pf. Pass. von चित् nach §. 333) ntr. das Denken, Geist, Herz.

चित्र् X (eig. Denom. des folgenden) Par. (§. 209) malen, ein Wunder sehn, selten sehn.

— वि bunt malen; विचित्रित bunt 34, 10; 68, 35.

चित्र (S. 163, त्र; eher von चित् „sehenswerth") adj. रा fem. wunderbar, schön, bunt, gefleckt, mannigfach; ntr. das Malen, Gemälde 275, 359. — fem. त्रा ein Stern an der Spitze der Jungfrau (§. 441; 468; 503; 225; 226, Ausn.)

चित्रक msc. (vom vor. „gefleckt") eine kleine Art Leopard, Cheeta.

चित्रभानु (Bhvr. ऽभा°) adj. wunderbar strahlend 290, 6; 292, 11.

चित्रा s. चित्र.

चित्राङ्गद N. ppr. Sohn des Çântanu 3, 5.

चित्रामघ (Bhvr. चित्र ऽ म॰ mit vd. Dehnung des Auslauts im vordern Glied) adj. घा fem. wunderbare Schätze habend 288, 10.

चित्रीय Vb. Denom. (चित्र) Atm. (§. 225; 226, Ausn.) wunderbar sein.

चिद् (eig. Ntr. des Prnomth. चि) Indeclin. (§. 786; S. 11, n. 2; §. 127, 2, 7; 134; 662, 2) „irgend" macht das vorhergehende Wort indefinit, insbes. Ableitungen von किम्; „gleichwie" (S.-V.Gl.) 292, 5; giebt vd. Singularen Pluralbed. 290, 3; 291, 4; 292, 10; hinter Pluralen bedeutet es etwa „alle" 288, 3.

चित्त् X Par. denken, bedenken, beachten; Absol. चिन्त्य (§. 915, Bem.) 58, 1; 65, 17.

— प्र ausdenken, ersinnen 124, 11.

— वि überlegen 98, 12; 111, 1; 271, 307; ausdenken 191, 12.

— सम् überdenken 37, 2; 39, 1; überlegen 72, 25; 271, 312; denken 54, 16.

चिन्तन (vom vorigen) ntr. das Denken, Denkweise 262, 200.

चिन्ता (Vb. चिन्त् §. 337; 244) fem. das Denken, Überlegung, Gedanke.

चिर (S. 169, र; eher von चर् in der Form ohne vokalisch differenzirtes r, vgl. चरम und S. 72) adj. रा fem. lang; alle Casus des Singul. Neutr. sind Adverbia geworden (§. 783; vgl. §. 496; in Zsstzg ausl. §. 644, III, 12).

चिरकाल (Kmdh. ऽ का॰) msc. lange Zeit; Acc. (der Zeitbestimmung) 102, 16.

चिरम् चिरस्य चिरात् चिराय s. चिर.

चिरि (S. 72) V Par. tödten.

चिरे चिरेण s. चिर.

चिल् VI Par. bekleiden.

चिल्ल् I Par. locker, lose werden, andeuten.

चिह्न ntr. (§. 708) Zeichen, Symbol, Flagge.

चिह्नित (vom vor. nach Anal. S. 225 इत) adj. ता fem. bezeichnet 109, 17; 113, 22.

चीक् X. I Par. ertragen, berühren.

चीन msc. N. ppr. eines Landes (China?) 198, 21; ein Gewand (chinesische Seide?).

चीना 109, 9, s. Anmerkk.

चीनांशुक (Kmdh. ऽ अंशुक) ntr. ein Chinagewand (chinesische Seide?) 198, 21.

चीब् s. चीव्.

चीभ् (? s. बीभ्).

चीय् s. चीव्.

चीर ntr. (§. 708) Baumrinde, Kleid, insbesondre der Asketen 16, 16; 82, 10; 90, 15, und der Buddhisten.

चीव् oder चीब् oder चीय् Parasm. Atm. (§. 789, I) nehmen, bedecken. Caus. Aor. (§. 844). — चीव् X Par. reden, leuchten.

चीवर (S. 171 वर) ntr. (§. 708) das zerlumpte Kleid eines buddhistischen oder andern Bettelmönchs (§. 222).

चीवरि Vb. Denomin. (vom vor.) Atm. (§. 222) Lumpen sammeln, anziehn.

चुक्क् s. चक्क्.

चुच्य् s. शुच्य्.

1. चुट् (aa. auch चुण्ट्) VI Par. (§. 149) X Par. schneiden.

2. चुट् (oder चुण्ड् चुण्ट्) I Par. — X (od. चुट्ट्) Par. klein, gering sein.

चुट्ट् s. 2. चुट्.

चुड् (? aa. बुड्) VI Par. (§. 149) bedecken.

चुड्ड् (§. 79, 2) I Par. wollüstig sein, vermuthen.

चुण् s. 1. चुट्.

1. चुपट्ट (aa. auch चुपड्) X I Parasm. schneiden.

2. चुण्ट् s. 2. चुट्.
चुण्ड् s. 2. चुट् und 1. चुण्ट्.
चुत् s. च्युत्.
चुद् X vd. auch I Par. antreiben 18,1; 25,8; drängen; fragen 283,456; entbieten 282,436; befehlen 59,10; 250, 58; vorwerfen 236,16. — ved. चोद् sende 287, 2.
— अभि antreiben 4,17; 193, 22.
— प्र bewegen, bereden 26,69.
चुन्द् (? §.154,2,2) I Par. Atm. (§.789,I) wahrnehmen, erkennen. Aor. (§.858); Ptcp. Perf. Pass. (§.897); Absol. (§.914, I, 3, 2).
चुप् I Par. langsam gehn. — VI (?) s. क्षुप्.
चुम्ब् I. X (?) Par. küssen 147,14; 276, 369. — X tödten (?).
— परि abküssen 147, 17.
चुम्बन (vom vor.) ntr. das Küssen, der Kuss 277, 388.
चुर् X I Par. stehlen 132,22; 188,14; 199,9.
चुरण्य Vb. (§. 235) Par. stehlen.
चुल् X Par. aufheben (vgl. बुल्).
चुलुम्प् X Par. zerbrechen (vgl. लुप्).
चुछ् I Par. wollüstig sein, vermuthen (vgl. चुड्ड्).
चूण् X Par. zusammenziehn.
चूत msc. (§. 708) der Mangobaum.
चूर् IV Atm. (§. 789, V) brennen. Ptcp. Pf. Pass. (§. 897, 2).
चूर्ण् X (eig. Denom. des folg.) Par. zu Pulver machen, zerreiben, zerstossen.
— सम् zu Pulver zerstossen 280, 411.
चूर्ण (eig. altes Ptcp. Pf. Pass. ohne Bindevok. von चर् (nach §. 154,2,3, Ausn., vergl. mit §. 897 und §. 57) in Bed. „reiben", vgl. चिर्) msc. (zerriebenes) Pulver, Staub; ntr. (§. 711) wohlriechendes Pulver (§. 213).
चूर्णता (nach §. 554 vom vorigen) fem. Wesen des Staubes 246, 16.
चूष् I Par. trinken.
चृत् (§. 156, 3) VI Par. tödten, binden. Ptcp. Fut. Pass. (§. 906). — X Par. (?) beleuchten.
चृप् (?) X Par. beleuchten.
चेतन (Vb. चित्) ntr. Seele.
चेतना (§. 337) fem. das Denken, Besinnung 100,20; Verstand, Herz 67,22.
चेतस् (Vb. चित् S. 149) ntr. Geist, Herz, Verstand, Besinnung 29, 35; Sinn; wann in Zsstzg ऽचेतस (§. 680).
चेद् (च „wenn" und इद्) Indecl. (§. 786; 127,2,8) „wenn"; mit Präsens 54,7; Potential 28,16; 199,10; (in Bed. des Conditionalis) 285,478; Futur II 12,27; 17, 33.
चेल् (चेल्ल् von चल्) I Par. wanken, gehn. Caus. Aor. (§. 844).
चेष्ट् I Atm. (§. 789, V) zappeln 91, 30; sich anstrengen, thun. Caus. Aor. (§. 843).
— आ unternehmen, ins Werk setzen 197, 2.
— वि sich rühren 87, 10.
चेष्टा (vom vor. §. 334) fem. das Thun, Thätigkeit 140, 65.
चेष्टित (eig. Ptcp. Pf. Pass. vom vor. nach §. 333) ntr. Bewegung, Thätigkeit, Treiben, Werk.
चैतन्य (von चेतन nach Anal. von §. 554) ntr. Seele, Geist, Wesenheit aller Dinge 203, 23; 204, 18; 224, 47.
चैत्त (von चित्त) adj. (त्ती fem.?) in das Bereich des Denkens fallend 209, 22.
चैत्य (eig. von einem alten Ptcp. Fut. Pass. von चि, vgl. §. 338) ntr. Opfer-

platz, Grabdenkmal; msc. ein heiliger Feigenbaum in oder neben einem Dorf.

चैत्र (von चित्रा) msc. ein Monatsnamen, entsprechend unserm März - April (§. 452).

चैत्ररथ msc. N. ppr. des Gartens des Gottes Kuvera.

चोरय् Vb. Denom. (vom folgenden) Atm. (§. 212; 255) stehlen.

चोर (Vb. चुर्) msc. री fem. (§. 689) Dieb (§. 212; 554, I. III; 566, I).

चोरित (eig. Ptcp. Pf. Pass. von चुर् aber nach §. 333) ntr. Diebstahl 193, 9.

चोरितक (vom vor. nach §. 558 ff.) ntr. kleiner, elender Diebstahl, gestohlener Gegenstand 195, 15.

चौर (von चोर §. 566, I) msc. री fem. (§. 566, I; 689) Dieb (§. 536; 565; 656, II).

चौररूप (vom vor. nach §. 565, I) msc. ein guter (schöner) Dieb (ironisch?).

चौररूपिन् (nach §. 563 vom vorigen aber als Zussetzung Ttp. „Diebesgestalt") adj. पिणी fem. „diebesgestaltig = Dieb" (?) 116, 18.

चौरिका (von चोर §. 554, III) fem. Diebstahl.

चौर्य (von चोर §. 554, II) ntr. Diebstahl; adj. verstohlen 101, 18.

च्यवन N. ppr. eines Rischi 46, 26 (vgl. Vishn. Pur. Index u. Rig-V. Wils. I Ind.).

च्यु I Atm. (§. 789, V) fallen 184, 1; gehen, kommen 287, 2. Caus. Aor. und Desider. (§. 185, Ausn. 2, Bem.; 843). — X Par. lachen (? tragen?).

— प्र herausfallen, herausgestossen werden (Abl.) 83, 22; Caus. vor sich niederstürzen 196, 21; 290, 3.

— वि abfallen, abweichen (Abl.) 144, 109.

च्युत् auch चुत् I Par. (eig. Denomin. von च्युत vom vorigen) fallen, tropfen (intransit. und transit.). Aor. (§. 858).

च्युस् (?) X Parasm. verlassen, lachen, tragen (?).

छ

छटा fem. Glanz, Licht; Zahl, Menge; Linie, Streife 273, 332.

छत्त्र (Vb. छद् S. 164, §. 409) ntr. (msc. auch §. 711) Sonnenschirm, dient insbesondre als Königsinsigne und Abzeichen buddhistischer Mönche (§. 536).

छत्त्रधार (Ttp. छध० von Vb. धृ §. 269) adj. री fem. Sonnenschirm tragend, besitzend.

छत्त्रधारत्व (nach §. 554 vom vor.) ntr. das Amt den Sonnenschirm über den König zu halten 119, 24.

छत्त्रिन् (von छत्त्र nach §. 563) adj. त्रिणी fem. mit Sonnenschirm versehn 77, 9.

छद् X (§. 208; 209; 843; 844) I Par. bedecken 206, 1; verbergen 51, 18. Ptcp. Pf. Pass. छादित und छन्न (§. 896, Bem.); छन्न beschattet 173, 36; 206, 3; bedeckt 268, 271; verborgen 284, 476; heimlich 197, 10; 285, 471. — I stark sein (§. 202; 881; 916). — X ehren.

— आ bedecken; आच्छन्न 78, 18; 247, 27; verbergen 71, 8.

— प्र verbergen; प्रच्छन्न 50, 15; 154, 17; 160, 54; 164, 70; 272, 328; das Geheime, Schleichweg 75, 26; प्रच्छादित 51, 5.

— प्रति प्रतिच्छन्न sich verstellend 75, 27.

छद (vom vor.) msc. Blatt, Flügel, vgl. उत्तरच्छद.

छद्मन् (Vb. छद् S. 167 मन्) ntr. Verkleidung, List.

छन्द् X Par. bedecken, begnadigen, begünstigen 48, 7; erleuchten (?).

छन्द (vom vor.) msc. ein Gnade spendender, gnädiger Herr 294, 6 (Sch. उपच्छन्दयितृ „ein Bittender"). neutr. Wunsch.

छन्दस् (Vb. छन्द् S. 149) neutr. Wunsch; (Wünsche ausdrückender Hymnus;) Vedenmetrum; (Leben nach eignem Wunsch) Freiheit, Unabhängigkeit (§. 508, vgl. 506, Bem.; 509; 539, VIII; 554, III; S. 241, ग, 10).

छम् (§. 154, 1) I Par. essen. Ptcp. Pf. Pass. und Absol. (§. 896, 2; 914, I).

छम्प् s. चम्प्.

छर्द् X Par. ausbrechen (s. छृद्).

छर्दिस् (S. 155 इस्) Haus, Schutz 288, 15.

छल (wohl mit छद् verwandt; vielleicht für छद्+ल) msc. ntr. (§. 711) Trug, Täuschung, Vorwand.

छवि (S. 171 वि) fem. (§. 709) Licht, Glanz, Schönheit.

छष् I Par. Atm. (§. 789, I) tödten.

छात्त्र (§. 536; 554, III; 656, II von छत्त्र) msc. (§. 710) Schüler.

छात्त्रता (vom vor. nach §. 554) fem. Zustand eines Schülers, Lehre 98, 14.

छादन (Vb. छद्) ntr. Verbergung, Verheimlichung, Blatt.

छान्दोग्य (von छन्दोग (aus छन्दस् ऽ ग von Vb. गै §. 270, Ausn. „den Sâmaveda singend") nach §. 521) ntr. Namen einer Upanischad, welche eine der Hauptautoritäten der Vedantaphilosophie.

छाया (mit Vb. छद् verwandt GWL. I, 609 ff.) fem. Schatten, Schattenbild, Schönheit, Licht, Glanz; wann in Zsstzg ausl. ntr. (§. 640; 644, III. IV).

छिद् (§. 156, 1) VII Par. Atm. (§. 789, I) spalten, abschneiden, ausrotten, vernichten, beenden 12, 25; Aor. (§. 856, 5).

— अव absondern 205, 13.

— — व्यव wechselseitig von einander entfernen 72, 17 (indem die eine Faust den Bogen hält, die andere die Sehne anzieht, gehn sie in verschiednen Richtungen auseinander).

— उद् ausrotten 116, 9; 197, 15; Pass. refl. ausgehn, aufhören 101, 7.

— परि ringsschneiden (verkleinern); परिच्छिन्न klein 206, 1.

— वि auseinander spalten, trennen 179, 16; scheiden 217, 10; abschneiden 179, 16; 248, 32.

— सम् zerspalten 33, 37.

छिद् (vom vor. §. 313) fem. das Schneiden; in Zsstzg ausl. (§. 252, Ausn. 5; 289) adj. spaltend, abschneidend.

छिद्र X (eig. Denom. vom folg.) Par. (§. 209; 843; 844) durchbohren.

छिद्र (von छिद् S. 169) ntr. Loch, Spalt, Schnitt 106, 3; Fehler, Gebrechen, Blösse, Gelegenheit 279, 405.

छुट् VI (§. 149) X Par. schneiden.

छुड् (§. 149) VI Par. bedecken.

छुप् od. चुप् (?) VI Par. (§. 156) berühren.

छुर् (§. 57, Ausn., vergl. S. 400, n. 1; §. 149) VI Par. schneiden; छुरित eingeschnitzt 198, 17.

छुरिका (vom vor. durch Suff. अक im) fem. Messer.

छृद् (§. 156, 3) VII Par. Atm. (§. 789, I) spielen, leuchten, ausbrechen. Aor. (§. 858). — X Par. beleuchten.

छेद् X (eig. Denom. vom folg.) Par. (§. 209; 843; 844) spalten.

छेद (Vb. छिद्) msc. das Schneiden, Abschneiden, der Schnitt, Theil, Stück, Aufhören 176,76 (§. 547; 691).

छो (§. 154, 2, 3) IV Par. Specialth. छ्य (§. 796, III) schneiden. Aor. (§. 856). Caus. छापि (§. 199, 2).

छोत्र N. ppr. 281, 422.

छ्यु (aa. auch ज्यु ज्रु प्यु, vgl. च्यु) I Atm. (§. 789, V) gehn.

ज

ऽज (von Vb. जन् §. 330) am Ende von Zsstzgen adj. जा fem. entstanden, geboren, Sohn, Tochter (S. 246, II).

जंस् X Par. schützen, lösen.

जक्ष् (eig. zu generellem Thema erweitertes Specialth. von घस् und हस् nach der III. Conj. Cl., vgl. §. 154, 2, 3. 5 und Vb. घस् भक्ष्) II Par. essen, lachen, (§. 813; 819, 2. 3; Ptcp. Pr., vgl. §. 754, II, Ausn. 1).

— वि विजग्ध (§. 475).

जगत् (eig. Ptcp. Pr. von गा nach III. Conj. Cl. nach §. 814, 3) adj. (Declination archaïstisch mit starker Form जगन्त्, z.B. Nom. Sing. m. जगन् §. 754, I, 2 gegen die Anal. von Ausn. 1) fem. ती sich bewegend. sbst. m. (nur schwach, z.B. Nom. Sing. जगत्) Wind; ntr. und fem. ती Welt; Dual ntr. 171, 20 beide Welten = Himmel und Unterwelt (S. 144, अत्, 3; §. 427; 521, vgl. 459; 526; S. 241, य, 10).

जगदीश्वर (Ttp. ०गत् ऽ ई०) msc. Herr der Welt, Bezeichn. des Siva 86, 60.

जग्मि (Vb. गम् §. 295; S. 151, इ, 2) adj. eilend 292, 8; sbst. msc. Wind.

जघन (Vb. हन् reduplic. §. 158, Bem. 2; S. 139, §. 376) ntr. (§. 708) Mons Veneris, Hüfte und Lenden (§. 506, vgl. Bem.; 558, VII).

जघन्य (vom vor. in Bed. „der Hintere" §. 506, vgl. Bem. u. §. 651; 558, VII) adj. या fem. letzte, gemein.

जञ्ज् s. 1. चञ्ज्.

जङ्गम (vom Intens. des Vb. गम्) adj. मा sich bewegend, beweglich.

जङ्घा (vom Intens. von हन् S. 134, O, 4; §. 277) fem. Bein; als hinteres regiertes Glied einer Zssetzg fem. घा oder घी (§. 693; vgl. 677).

जज् oder जञ्ज् I Par. kämpfen.

जट् oder झट् I Par. zusammengeballt sein (vom Haar s. das folg.).

जटा (S. 160, ट; eher vom vor.) fem. die Haartracht des Siva und der Asketen: die langen Haare wild zusammengeballt von hinten nach vorn genommen und wie ein Horn über die Stirn hervorragend; überhaupt wild herumhängendes Haar (§. 563, V; 564).

जटाधर (Ttp. vom vor. und धर० von Vb. धृ) msc. Dschaṭâ tragend, Bezeichn. des Siva und der Asketen 99, 6; 189, 7.

जटिल (von जटा §. 563, V) adj. ला fem. mit Dschaṭâ (s. जटा) versehn, Dschaṭâ tragend; das Haar wild herumhängend habend.

जठर (S. 148, अर; wohl von जन्) msc. ntr. (§. 708, vergl. aber Med.) Bauch,

Leib (§. 657); adj. रा fem. hart, alt (Stenzler).

जड (Vb. जल् dialekt. ड für ल S. 5) adj. डा fem. kalt, starr, materiell, irrationell 204, 10; 215, 22; fühllos 277, 385; steif, dumm, stumm (§. 441, 2, b; 554, VI).

जत्रु (S. 169, रु?) ntr. Halsknochen.

जन् (§. 154, 1; 2, 4. 5) III Par. (§. 801, IV; 819; Prec. 866) erzeugen; IV Atm. (eig. Pass. refl. §. 789, V) geboren werden, entstehn, werden; Specialth. जाय (§. 796, II); Aor. (§. 858, X). — Pass. (sowohl für III als IV §. 874); Aor. (§. 881, 3; vergl. 916); Ptcp. Pf. Pass. (§. 894; 896, 2; 441, 2, b; 674, II; 692); als Pass. imps. mit Instrum. und Attraction = der König wurde u. s. w. 275, 364; Ptcp. Fut. Pass. (§. 901; 906); Absol. auf य (§. 915, II); Intens. (§. 178). — Caus. (§. 202, vgl. 881, 4; 916) gebären, hervorbringen.

— अधि geboren werden 143, 99 (अधि ist hier aber Präposition (s. dasselbe) „über“ als Herrscher von).

— अभि अभिजात edel 159, 48.

— उप unbemerkt (von selbst?) entstehn 138, 45; 194, 15.

— प्र gebären 50, 14.

— वि auseinander geboren werden, werden 47, 41.

— सम् geboren werden, entstehn, werden, geschehn 260, 180.

जन (vom vor. S. 139) msc. Geschöpf, Menschengeschlecht, Weltall, Himmel der seligen Menschen; Mann, Person; als hinteres Glied von Kmdh.-Zsstzg ohne Bedeutung oder pluralisirend, vgl. z. B. कामिजन गुरुजन चपलाजन नारीजन 154, 19 u. aa. (§. 441, 2, b; 460; 497; 566, XII; जना (?) §. 335).

जनक (von Vb. जन्) msc. ntr. निका fem. (S. 143, अक, 5) Erzeuger, Vater.

जनता (nach §. 554 von जन) fem. Menschheit, Menschenmenge 236, 14.

जननी (Vb. जन्) fem. Mutter.

जनस् (ntr. Nebenform von जन? vergl. S. 142, §. 381) eine der 7 Oberwelten 209, 1 (vergl. जनर्लोक Web. Ind. Studien II, 178. nach Analogie von §. 108, Ausn. 2 und महस्).

जनस्थान (eig. Ttp. ०स्थ०) ntr. N. ppr. eines Waldes, synonym mit Dandaka.

जनस्थानरुह (Ttp. vom vor. und ऽरु० von Vb. रुह् nach §. 259) adj. हा fem. in Dschanasthâna wachsend 77, 10.

जनि oder नी fem. (von Vb. जन् S. 153, §. 394) Frau (§. 538).

जनेश्वर (Ttp. ०न ऽ ई०) msc. Herr des Weltalls, König 60, 31.

जन्तु (Vb. जन् S. 162) msc. Geschöpf 251, 72; (mit verächtlicher Bed.) 152, 9.

जन्मन् (Vb. जन् S. 167) ntr. Geburt, Geschöpf 289, 7; Abstammung 293, 5.

जन्य (Ptcp. Fut. Pass. von जन् §. 901; 906; vgl. S. 168, य, 2; von जन §. 566, XII; S. 241, य, 10; von जनी §. 538) was entstehn muss 223, 44; entstehend 229, 110; 238, 35 (§. 473).

जन्यता (vom vor. nach §. 554) fem. Zustand entstehn zu müssen 203, 10.

जप् I Par. beten. Ptcp. Perf. Pass. ep. जप्त 20, 22; Ptcp. Fut. Pass. जप्य oder जाप्य (§. 906); Intens. (§. 165, 2; 169, 2).

जपा fem. Chinarose (Hibiscus Rosa Sinensis).

जप्य (Ptcp. Fut. Pass. von जप्) ntr. Gebet 20, 22.

जभ् (§. 149, 5) oder जम्भ् I Atm. (§. 789, V) gähnen; Ptcp. Pf. Pass. (§. 896, 2); Intens. (§. 165, 2; 169, 2) vgl. यभ्.

जम् oder कम् (§. 154, 1) I Par. essen. Ptcp. Pf. Pass. und Absol. (§. 896, 2; 914, I).

जमदग्नि msc. N. ppr. ein alter Rischi (§. 443; 491; 521, vgl. 459).

जम्बाल msc. ntr. Schlamm, Lehm, eine Wasserpflanze (Vallisneria); msc. eine wohlriechende Pflanze (Pandanus odoratissimus).

जम्बु oder जू fem. Rosenapfel (Eugenia Jambu); fem. ntr. बु dessen Frucht (§. 530).

जम्बुक (S. 157 उक) msc. Schakal.

जम्भ् 1) s. जभ्. — 2) X Par. tödten.

जय (Vb. जि S. 140, §. 379) msc. Sieg, Besiegung (§. 558, VI). — fem. या Namen der Pârvatî, Gemahlin des Siva.

जयलक्ष्मी (Kmdh. §. 656, V s ल॰) fem. die Sieges-Lakshmî, die Sieg verleihende Lakshmî 265, 245.

जयसिंह (Kmdh. s सिं॰ „siegreiche Löwe") msc. N. ppr. 264, 225.

जयस्वामिन् (Ttp. s स्वा॰) msc. Herr des Sieges, Bezeichn. des Siva 283, 448.

जयेन्द्र msc. N. ppr. eines buddhistischen Heiligen 281, 426.

जरत् (eigentl. Ptcp. Präs. von जृ nach I; §. 317) adj. ती fem. (Declin. §. 754, I) alt (§. 432; 649, I; 656, I, 2).

जरतिका (nach §. 559 von जरती vergl. S. 229, §. 602) fem. eine schlechte alte Frau 194, 20.

जरस् s. जरा.

जरा (Vb. जृ §. 335) fem. (in welchen Casus arbiträr जरस् als Thema eintritt §. 755) 172, 22; 189, 13 das Alter (wann ausl. ॰जरस §. 680).

जरायु (S. 157, उ, Bem.) msc. Gebärmutter.

जरायुज (Ttp. s ज §. 330) adj. जा fem. aus einer Gebärmutter geboren, lebendig zur Welt gebracht.

जर्ज् जर्ज् जर्क् I. VI Par. drohen, sprechen, verletzen, zerreissen.

जर्झ् s. जर्ज्.

जर्जर (S. 138, अ, 11; 148; von einem alten Intens. von जृ) adj. रा fem. alt, schwach, (nach §. 242 vor कृ „durchbläuen") 106, 12.

जर्जरित (vom vor. nach Anal. S. 225 इत) adj. ता fem. durchbläut 102, 17; 112, 12.

जर्फ् s. जर्ज्.

जर्त्स् I Par. drohen, sprechen, schützen.

जल् I Par. kalt sein (lat. gelu). — X Par. bedecken.

जल (vom vor.) ntr. Wasser.

जलगन्ध (Ttp. von s ग॰ von Vb. गन्ध्) adj. Wasser trübend (?), oder ob von गन्धि als Denom. von गन्ध Wasser duftend machend (?) 254, 107.

जलजन्मन् (eig. Bhvr. s ज॰ „in Wasser geboren") ntr. Lotus.

जलद (Ttp. s द von Vb. दा §. 270) msc. Wolke.

जलधर (Ttp. s ध॰ von Vb. धृ) msc. Wolke.

जलधि (Ttp. s धि von Vb. धा §. 356) msc. Ocean.

जलाय Vb. Denom. (von जल nach §. 225) zu Wasser werden 165, 78.

जलाशय (Ttp. s आश॰ von Vb. शी „Lager") msc. ein Wasserbehälter, Teich, See, Ocean.

जल्प् I Par. sprechen 100, 20; 45, 14; verehren (bleibt Par. auch bei Gegenseitigkeit §. 789, IV).

जव (Vb. जु §. 327) msc. Eile, Lauf 297, 21 (§. 469).

जवन (Vb. जु §. 294) adj. ना fem. eilend; ntr. Eile (§. 554, VI).

जष् I Par. tödten.

जस् IV Par. lösen, befreien; vd. I Med. verwundet werden 296, 6; Aor. (§. 858);

Ptcp. Pf. Pass. u. Absol. (§. 896, 2; 914, I). — X Par. verletzen, schlagen, verachten.

जहल्लक्षणा (जहत् (Ptcp. Pr. von हा) ऽल०) fem. (die eig. Bed. des Wortes verlassende) aufgebende Ellipse 214, 1.

जागर (Vb. जागृ §. 334) msc. fem. रा das Wachen, Wachsamkeit.

जागरित (eig. Ptcp. Perf. Pass. von जागृ aber nach §. 333) ntr. das Wachen 209, 22.

जागृ (§. 150) II Par. (§. 799; 800, V; 813); Perf. red. (§. 828; 831; 836); Prec. (§. 866, 2); Pass. (§. 874, 2; 881); Ptcp. Pf. Pass. (§. 895, 9); Absol. (§. 915, II, Ausn.). — जाग्रत् (Ptcp. Pr. Declin. §. 754, I) ntr. das Wachen 209, 13; Zustand des Wachens 218, 23 (vgl. Web. Ind. St. II, 55). Caus. जागरि wecken; vd. Aor. अजीगर् (S. 383, n. 2) 294, 6 (Sch. zu गृ verschlingen).

जाग्रत् s. जागृ.

जाड्य (nach §. 554, VI von जड) ntr. Kälte, Dummheit, Thorheit, Dumpfheit, Stumpfheit des Verstandes.

जातकर्मन् (Ttp. ०त (Ptcp. Perf. Pass. von जन्) ऽक०) ntr. Opfer wegen eines Neugebornen 51, 19.

जातमात्र (vgl. मात्रा) adj. त्रा fem. eben geboren 117, 20; 186, 18.

जातरूप (eig. Bhvr. ऽरू० „angeborne Gestalt habend" = gediegen gefunden werdend) ntr. Gold.

जातरूपमय (vom vor.) adj. यी fem. goldgleich 65, 13.

जातवेदस् (S. 149; vergl. Bhvr. ऽवे०) adj. angebornes Wissen (oder Reichthum) habend, Bez. der Sonne 289, 1 (Sch. Kenner der Geschöpfe, oder weise, oder reich).

जाति (Vb. जन् vgl. §. 154, 2, 4) fem. Geburt, Geschlecht, Gattung (§. 566, V).

जातिधर्म (Ttp. ऽध०) msc. Pflicht (Sitten, Gebräuche) eines bestimmten Geschlechts 145, 18.

जातु (von Vb. जन् vergl. S. 162, तु und §. 154, 2, 4) Ind. (§. 786; 127, 2, b) bisweilen, zufällig, irgend, in aller Welt, je 22, 22; einmal 249, 48; mit न nie 38, 15; 50, 6; 182, 15; 245, 4.

जातेष्टि (Ttp. ०त ऽइ०) fem. Opfer wegen eines Neugebornen 202, 16.

जात्य (von जाति) adj. त्या von guter Familie, vortrefflich, schön; in Zsstzg ausl. 119, 24 im Sinn von जातीय (§. 566, V) zum Geschlecht gehörig.

जानक (Patronym. von जनक) msc. fem. की Sohn, Tochter des Janaka, Vaters der Sîtâ.

जानि s. जाया.

जानु (S. 137, उ, 6) ntr. (§. 708) Knie (§. 633).

जामदग्न्य (Patronym. von जमदग्नि §. 443) fem. ०ग्नी (ग्न्यायनी) Nachkomme (aus dem Stamm, Gotra) des Dschamadagni (§. 491; 521, vgl. 459), Bezeichnung des Paraçurâma.

जामातृ (S. 163, §. 405; von *जम् (= दम्) = γαμ; wegen मातृ vgl. जैवातृक, welches ein जीवातृ voraussetzt, u. जीवातु) msc. (Decl. §. 754, XIV) Schwiegersohn.

जामातृक (vom vor.) adj. (की fem.?) dem Schwiegersohn eigen 111, 20.

जामातृत्व (nach §. 554 von ०तृ) ntr. Zustand zum Schwiegersohn zu haben 113, 24.

जाम्बूनद (von जम्बुनदी, wohl auch जम्बून० (vgl. जम्बु) N. ppr. eines mythischen, goldführend gedachten Flusses) ntr. Gold.

जाया (von Vb. जन् vgl. §. 154, 2, 4; S. 168,

न, 2) fem. Ehefrau (§. 273; 631; 632; wo जानि dafür eintritt §. 670).

जार msc. Ehebrecher, Liebhaber, Bezeichn. des Soma (weil er die Sinne durch Rausch erfreut?) 295, 11.

जारता (vom vor. nach §. 554) fem. Ehebruch 182, 10.

जार्यक msc. 272, 321 (? Troyer übersetzt es hypothetisch „Blutigel"; sollte जालिक „Spinne" zu schreiben sein? dann wäre zu übersetzen: „denn ein König, wenn von Feinden umgeben, zeigt, die Zeit abwartend, seine Falschheit nicht, wie eine Spinne nicht ihren Körper". Die Spinne lässt sich nicht eher sehen, als bis ihre Feinde in ihr Netz gegangen sind).

जाल (Vb. जल् §. 256) ntr. Netz, Gitter, Fenster, Menge (§. 532, VII; VIII).

जालक (vom vor. nach §. 558 ff.) msc. (Wils.?) Fenster.

जालिक (von जाल §. 532, VII. VIII) msc. Spinne.

जाह्नव (Patronym. von जह्नु N. ppr.) m. f. वी Spross, Tochter des Jahnu, Bezeichn. der Gangâ.

जि I Par. besiegen; mit 2 Accus. um etwas, abgewinnen 186, 3; siegen, siegreich sein, als Wunsch = hoch leben 155, 21. — Pf. red. (§. 826, I); Partcp. Fut. Pass. (§. 905, 4; 906, 2 जेय जित्य जय्य jedoch mit Bedeutungsdifferenzen); vd. Infin. जिषे (§. 919, V) 297, 12. — Desider. जिगीष् (§. 193, Bem. 1); Caus. जापि (§. 199).

— अव abgewinnen 87, 6.

— निर् vollständig (niederwärts) besiegen, besiegen 19, 10; 15; 23, 35 u. s. w.

— — विनिर् vollständig besiegen 15, 3.

— परा Atm. (§. 790) besiegen 130, 5.

— वि Atm. (§. 790) besiegen; ep. auch Par. 45, 16; 94, 3; Fut. I ohne इति 38, 10.

जिगीषा (vom Desider. von जि nach §. 334) fem. Lust zu besiegen 28, 19; 31, 20; Rivalität.

जिघांसा (vom Desiderativ von हन् nach §. 334) fem. Begierde zu tödten 20, 22; 32, 23.

ऽजित् (von Vb. जि S. 133, nach §. 252, Ausn. 5; 289) adj. siegend, besiegend.

जितकाशिन् (Ttp. जित (Ptcp. Pf. Pass. nach §. 333) und काशिन् von Vb. काश्) adj. नी fem. siegesleuchtend, siegreich.

जितेन्द्रिय (Bhvr. ०त ऽ इ०) adj. या fem. seine Sinne besiegt habend; msc. ein Asket.

जिन्व् (vgl. दिन्व्) I Par. erfreuen, lieben 290, 8; helfen 296, 1; 6; 9. — X Par. sprechen (?).

जिम् (?) I Par. essen. Ptcp. Pf. Pass. und Absol. (§. 896, 2; 914, I).

जिरि (S. 72) V Par. tödten.

जिष् I Par. benetzen, ausgiessen. Ptcp. Pf. Pass. u. Absol. (§. 896, 2; 914, I).

जिष्णु (von Vb. जि §. 311; S. 172, स्नु) adj. siegreich, triumphirend.

जिहीर्षु (vom Desider. von हृ) adj. wegzunehmen, zu sühnen, begierig 279, 401.

जिह्म (Vb. ह्वृ S. 135) adj. मा fem. krumm, zusammengezogen (drohend: von den Augen) 91, 25; 147, 11; sich schlängelnd (wie eine Wolke) 292, 11; irrig 47, 34; trügend 240, 62.

जिह्व (Vb. ह्वे S. 135, §. 369, Bem.) msc. fem. वा Zunge.

जीमूत (S. 168) msc. Wolke (§. 623).

जीर (s. Sâma-V. Gl.) adj. रा fem. rasch, treibend (?) 287, 3; ntr. (S. 169) Kümmel.

जीर्ण s. जॄ.

जीव् I Par. leben. Absol. जग्य् (§. 912, 2, 4). Caus. जीवि leben machen 251, 72.

Aor. अजिजीवत् अजीजिवत् (§. 844, B); s. जीवित und जीवितव्य bes.

— अनु Caus. wieder zum Leben bringen 187, 9.

— उप von etwas, oder von jemand leben, zum Lebensunterhalt benutzen 189, 19; verehren und empfangen (eig. um davon sich zu nähren) 237, 32.

— सम् Caus. lebendig machen 139, 57.

जीव (vom vor.) msc. ntr. fem. वा das Leben, der lebendige Geist, die Emanation der ewigen Seele in den endlichen Creaturen 203, 23; am Ende der Zsstzg (nach §. 269) „lebend von" 195, 5 (§. 431).

जीवक (Vb. जीव्) adj. fem. विका lebend; sbst. fem. Mittel zum Leben, eine Profession, eine Thätigkeit, durch welche man seinen Lebensunterhalt gewinnt, Lebensunterhalt 267, 265; 273, 338 (§. 244).

जीवन (Vb. जीव्) ntr. das Leben, Lebensunterhalt.

जीविका s. जीवक.

जीवित (Ptcp. Pf. Pass. von जीव् nach §. 333) ntr. Leben.

जीवितव्य (Ptcp. Fut. Pass.) ntr. die Möglichkeit zu leben (§. 901) 101, 21.

जीविन् (von जीव nach §. 563) adj. नी fem. lebendig Geschöpf 120, 20; in Zsstzg ausl. (Vb. जीव्र् §. 282) lebend (von) 143, 96; 126, 12.

1. जु s. ज्यु.

2. जु I Par. eilen; IX (ved.) antreiben.

जुङ्ग् I Par. verlassen, ausstossen (vgl. युङ्ग् जुङ्गित).

जुघ् (?) X (I) Par. sprechen.

जुट् s. जुड्.

जुड् VI Par. (auch जुट्?) binden (§. 149). — VI Par. (oder जुन्) gehn. — X Par. (eigentlich Causale des letzteren) anreizen.

जुत् (auch ज्युत् युत् phonet. aus द्युत् entstanden) I Atm. (§. 789, V) glänzen, leuchten. — ज्युत् folgt nach einer Autorität §. 856, 5, b. — Caus. Aor. (§. 844).

जुन् s. जुड्.

जुर्व् I Par. tödten.

जुल् (aus जॄ entstanden, vgl. §. 59, Bem.) X Par. zusammenreiben.

जुष् VI Atm. (§. 789, V) lieben 78, 24; verehren 293, 1; Ptcp. Pf. Pass. (§. 894, 2; 896, 2); Ptcp. Fut. Pass. (§. 906, 2, 4).

जूर् IV Atm. (§. 789, V aus जॄ eig. Pass. §. 59, Bem.) alt werden, mürrisch sein, böse sein. Ptcp. Pf. Pass. (§. 897, 2).

जूष् auch यूष् (auch झूष्?) I Par. (जूष् nach Vop. Par. Atm.) schlagen, tödten.

जृ (?) I Par. überwinden.

जृभ् (?) = जृम्भ्. Ptcp. Pf. Pass. (§. 896, 2 wo „arbiträr" zu streichen).

जृम्भ् (जृभ्? s. bes.) I Atm. (§. 789, V) gähnen 267, 269; den Mund aufsperren 68, 34; den Mund öffnen (ertönen) 275, 363; Glieder verrenken, biegen.

— उद् sich ausdehnen, wachsen.

— — समुद् sich anstrengen, bemühn 152, 6.

— वि den Mund aufsperren 257, 147.

जृम्भण (vom vorigen) ntr. das Gähnen 207, 16; 106, 9 (Schlaf).

जॄ IV. IX. I. X (zerrieben werden) zerbrechlich sein, verdaut werden, altern, schwach werden, altern machen; IX Spcth. stark जृणा, schwach जृणी (§. 805); Pf. red. von IV (§. 828, c); Aor. (§. 858, VII); Ptcp. Perf. Pass. (§. 894). — Caus. जारि (§. 203, Aor.

Pass. §. 881) altern machen 287, 5; 295, 10.

जेष् I Atm. (§. 789, V) gehn. Caus. Aor. (§. 844).

जेह् I Atm. (§. 789, V) sich Mühe geben, gehn.

जै (phonet. aus ज्या vgl. जुत् aus ज्युत्) hinschwinden.

जोष (Vb. जुष्) msc. Freude, Glück, Zufriedenheit.

जोषम् Ind. (§. 783 Acc. des vorigen, als) adv. freudig, glücklich, still, zufrieden; vd. mit (mit Instrum. §. 783; 785).

ज्ञ (Vb. ज्ञा §. 259; 269, Ausn. 1; S. 230, §. 602) adj. ज्ञा fem. kennend, erkennend; msc. ein in religiöser Wissenschaft Bewanderter.

ज्ञप् (eig. Caus. von ज्ञा vgl. das.) X Par. Th. ज्ञपि (§. 208; 209; 843; 844; 881) sehen, hören, erfreuen, tödten. Ptcp. Pf. Pass. (§. 896, Bem.).

ज्ञा IX Par. und wann Atm. (§. 789, V); Specialth. stark जाना, schwach जानी (§. 805): gewahren, erkennen, erforschen, kennen, wissen. Par. 73, 2; 97, 10; 101, 2; 262, 198; (meinen, halten) 274, 352; Atm. 187, 21; 261, 197; 22, 17; 23, 26; 92, 37; ज्ञात erkannt u. s. w., gedacht 97, 19 (§. 566, VI). — Desid. ist Atman. (§. 790, II). — Caus. ज्ञापि, in Bedeutung „sehn, erhören, erfreuen, tödten" ज्ञपि (§. 199, Bem. 2); Ptcp. Perf. Pass. (§. 896, 2); Desider. जिज्ञापयिष्, जिज्ञपयिष् od. ज्ञीप्स् (§. 190). — X Par. Th. ज्ञापि (eigentl. Causale §. 208, Bem. 1) auftragen, befehlen (vgl. bei ज्ञप्).

— अनु beistimmen, versprechen Par. 186, 19; erlauben, lassen, entlassen 124, 9. अनुज्ञात (§. 128; S. 247, VI; §. 644, VIII). — Desider. Par. wenn transitiv (§. 790, II).

— — अभ्यनु entlassen 21, 10; 82, 15; 131, 6.

— — समनु entlassen; Par. und episch ohne Augment 6, 2. Caus. mit entlassen machen, die Erlaubniss zum Entlassen sich erbitten 6, 1.

— अप wird Atm. in Bed. „ableugnen" (§. 790, I).

— अभि anerkennen, kennen Par. 15, 5

— — प्रत्यभि wieder erkennen Atm. 38, 11; erkennen 14, 27.

— अव verachten 11, 22; 189, 4.

— आ erkennen, beachten 73, 8. Caus. ज्ञापि befehlen 188, 8.

— — समा समाज्ञात (§. 656, IV).

— परि rings, genau, erkennen; erkennen 97, 13; 98, 21; 107, 2; 263, 219.

— प्र vorher erkennen 135, 5.

— प्रति Par. gedenken, sich erinnern 58, 5; sonst, wenn intransit., Atman. (§. 790, I) versprechen 10, 45 (ep. obgleich transitiv); 57, 30; 115, 21.

— वि untersuchen 111, 1; erkennen 47, 36; (Par.) 130, 14; 265, 236; 276, 367; kennen 116, 12; 119, 22; bemerken, wahrnehmen 73, 1; 102, 19. Caus. ज्ञापि benachrichtigen, in Kenntniss setzen 180, 2; 192, 20; berichten (anreden) 121, 17; 123, 12; 124, 7; 191, 3; 249, 50; unterrichten 196, 4.

— सम् Par. gedenken, sich erinnern; sonst, wenn intransitiv, Atm. (§. 790, I). — Caus. ज्ञापि episch Atm. anordnen 14, 20.

ज्ञाति (von Vb. ज्ञा? ob von जन्? vergl. lat. cogna-tus und म्ना aus मन् u. aa.) fem. msc. Vater, Verwandter, insbesondre entfernterer 46, 23; 154, 18.

ज्ञान (Vb. ज्ञा) ntr. Erkenntniss, Kenntniss,

insbesondre die speculativ-religiöse des höchsten Wesens.

ज्ञानतस् (nach §. 575 vom vorigen) durch die Erkenntniss 230, 121.

ज्ञानवत् (von ज्ञान nach §. 562) adj. ती fem. Erkenntniss (vergl. ज्ञान) besitzend 218, 20.

ज्ञेय (Ptcp. Fut. Pass. von ज्ञा §. 906) या fem. zu erkennend.

ज्ञेयत्व (nach §. 554 vom vor.) ntr. Zustand des zu Erkennenden, Vermögen erkannt zu werden 221, 12.

ज्या (§. 154, 2, 2) IX Par. Specth., stark जिना, schwach जिनी, alt werden, alt sein. Perf. reduplic. (§. 826, 3; 828); Absolut. (§. 915, II, Ausn.); Intensiv (§. 806).

ज्यायस् (Comparat. zu प्रशस्य „vortrefflich" und वृद्ध „alt" S. 228 ईयस्) fem. सी vortrefflicher, älter.

ज्यु s. ह्यु.

ज्युत् s. ज्युत्.

ज्येष्ठ (Superl. von प्रशस्य „vortrefflich" und वृद्ध „alt" S. 228 इष्ठ) fem. ष्ठा vortrefflichste, älteste; subst. fem. ein Sternbild, welches die 18te Mondstation (nakshatra) bildet (§. 432; 696; 565; 644, VIII).

ज्यैष्ठ (von ज्येष्ठा) msc. ein Monatsnamen Dschyaishtha = Mai-Juni.

ज्यैष्ठ्य (nach §. 554, I von ज्येष्ठ) ntr. Ältestheit, Erstgeborenheit 142, 93.

ज्यो (? §. 154, 2, 2, Ntr.) I Atm. einhalten, geloben, unterrichten, darbieten (wenn die Wurz. anzuerkennen, so gelten die Regeln bei ज्या auch für sie).

ज्योतिष्कृत् (Ttp. ज्योतिस् (nach Anal. von §. 319) ऽकृत्, vergl. §. 48, 2, c) adj. Licht spendend 289, 4.

ज्योतिष्टोम (Ttp. (?) °तिस् ऽस्तोम, vgl. §. 106, Bem. u. §. 44, 4) ntr. eine Art Opfer, zu welchem sechzehn Priester nöthig sind.

ज्योतिस् (Vb. ज्युत् S. 135) ntr. Licht, Stern, Pupille im Auge. msc. Sonne (ved. wird स् zu ष् vor कृ प्) 287, 8; 289, 10 (§. 104, Ausn. 3; 564, XVIII).

ज्योत्स्ना (von ज्योतिस् §. 564, XVIII, wohl eig. Zssetzung ज्योतिः ऽस्ना (von Vb. स्ना) = ज्योतिःस्ना = ज्योत्स्ना) fem. (§. 709) Mondlicht.

1. ज्रि I Par. überwinden, gehn (vgl. ज्रृ).

2. ज्रि oder ज्री (vgl. जॄ) IX (§. 805) X I Par. alt werden. Ptcp. Perf. Pass. (§. 897, 5).

ज्वर् (§. 152) I Par. fieberhaft (vergl. ज्वल्), krank sein. Caus. (§. 202; 881, 4; 916).

ज्वर (vom vor. S. 139; S. 225 उत) msc. Fieber, Krankheit.

ज्वल् I Par. brennen 17, 23; 39, 5; 133, 12; leuchten 172, 24; ज्वलित brennend 72, 18; Pass. impson. mit Instrum. 24, 40. Caus. ज्वालि, ज्वलि (§. 202; 881; 916) leuchten machen 171, 14.

— उद् Caus. ज्वलि aufflammen machen, erleuchten 238, 42.

— प्र anfangen heiss zu werden 156, 30; brennen 41, 21; sehr flammen 33, 5; 85, 54; 116, 6; sehr leuchten 198, 15.

ज्वलन (vom vorigen) adj. (§. 294) ना fem. brennend; ntr. das Brennen; msc. Feuer 236, 13.

ज्वाल (Vb. ज्वल्, §. 256) msc. ला fem. Flamme.

क

कट्ट s. जट्ट.
कटिति Indecl. (§. 783) schnell, augenblicklich.
काम् s. ज्ञम्.
कर्क्क (?) oder कर्फ् (?) I. VI Par. drohen, sprechen, verletzen.
1. कष् (aa. उष्) I Par. verletzen, tödten. — 2. (aa. झष्) I Par. Atman. (§. 789, I) nehmen, bedecken.
कष ntr. Fisch.
कृष् s. झृष्.
कृ (vgl. जृ) IV. IX Par. (§. 805) altern.
कृयु s. झृयु.

ट

टक्कदेश (Kmdh. s दे॰) msc. N. ppr. 257, 150 (vergl. टक्कदेशीय msc. ein Küchenkraut (Chenopodium album) s. jedoch Troyer zu Râjatar. V, 39).
टक्कार eine Art musicalische Töne hervorzurufen, Schlag (? vgl. टगार) 280, 417.
टङ्क् X (I) Par. binden.
टङ्क msc. ntr. (§. 711) eine Art Holzäpfel, Borax, Hacke; msc. Axt, Stolz; fem. का Bergkante.
टङ्कवत् (vom vor. nach §. 562) adj. ती fem. an Holzäpfeln reich, stolz (?) 92, 44 (wäre टङ्काव॰ zu schreiben „reich an Bergkanten“ ?).
टङ्कार msc. Erstaunen, Ruhm, der gellende Ton einer Bogensehne.
टल् od. ट्वल् I Par. verwirrt sein (§. 256).
टिक् od. टीक् I Atm. (§. 789, V) gehn, sich bewegen. Caus. Aor. (§. 844).
टिप् s. डिप्.
टीक् s. टिक्.
टुप् (Sautra Wz.) stolz sein.
टीक् s. टीक्.
ट्वल् s. टल्.

ड

डप् od. डिप् auch डम्प् डिम्प् ढिम्प् ढृम्प् डम्भ् डिम्भ् ढम्भ् ढिम्भ् X Atm. (§. 789, V; nach Vop. Par. Atm. nach §. 789, I) aufhäufen.
डम्प् s. डप्.
डम्ब् s. डिप् und विडम्ब्.
डम्भ् s. डप्.
डामर msc. Namen eines Volksstammes 249, 51; 272, 305; 307; 278, 394; 279, 404; 405; 282, 438. — Rauferei, Aufruhr, Toben.
डिप् 1) s. डप्. — 2) IV. VI (§. 149) Par. werfen; Aor. (§. 858). — 3) oder (nach Vop.) टिप् क्षेप् डम्ब् डिम्ब् ढम्भ् ढम्भ् ढिम्भ् X Par. stossen.
डिम्प् s. डप्.
डिम्ब् s. डिप्.
डिम्भ् s. डप्.
डी (§. 155, II, A; vgl. ved. ढी Sâma-V. Gl.) I. IV Atm. (§. 789, V) fliegen; Ptcp. Pf. Pass. (§. 897, 5).
डोम्ब Namen einer niedrigen Kaste 275, 353; 358 (vgl. Troyer Râjat. I, pag. 358, Pott, Zigeuner I, 42).

ढ

ढक्क msc. N. ppr. einer Stadt oder eines Districts 248, 39; 271, 305 (vgl. Troyer Râjat. I, p. 526).

ढुण्ढ् (Sautra Wz.) suchen.

ढौक् oder ढौक् (prakritartige Umwandlung von त्रौक् w. vgl.) I Atm. (§. 789, V) sich näheren. Caus. ढौकि kommen lassen 266, 249; Aor. (§. 844).

त

तंस् I. X Par. schmücken.

तक् I Par. tragen, lachen, gehn; Ptcp. Fut. Pass. (§. 906).

1. तक्ष् auch त्वक्ष् (§. 156, 3) I. V Par. (§. 789, IX) dünn machen, schärfen, (behauen), bauen, machen.

— अनु anregen, antreiben, vd. Atm. (Aor. IV Sch. nimmt es für 2 Plur. Impf., welches, kraft Enallage, statt der 3ten stehe) 292, 3 (nacheilen, mit Eifer folgen?).

2. तक्ष् auch त्वक्ष् I Par. mit einer Haut bedecken, Haut abziehen.

तक्षन् (von 1. तक्ष् S. 144 अन्) msc. Zimmermann (§. 434; 473, 585, VII; 639); तक्ष्णी fem. (§. 699).

तङ्क् I Par. in Elend leben, unglücklich sein.

तङ्ग् I Par. gehn, zittern, straucheln.

तज्ज्ञ (Ttp. तद् ऽ ज्ञ) adj. ज्ञा fem. das wissend, kundig, weise 286, 481.

1. तञ्च् oder तञ्ज् (§. 154, 2; 156, 3) VII Par. zusammenziehn.

2. तञ्च् auch त्वञ्च् (§. 154, 2) I Par. gehn. Ptcp. Pf. Pass. u. Abs. (§. 896, 2; 914, I).

तञ्ज् s. 1. तञ्च्.

तट् I Par. hoch sein. — X Par. s. तड्.

तट (vom vor.) ntr. Feld, Fläche 237, 28; msc. ntr. u. fem. टी Ufer, Erhöhung, Rand 129, 11; 157, 32; 238, 44; 239, 49 (§. 563, IV; 656, II).

1. तड् X Par. reden, leuchten. — 2. (auch तट्) schlagen 88, 22; 97, 14; 104, 21; 132, 3; treffen 35, 3.

तडित् (von 2. तड् S. 153) fem. Blitz.

तडित्वत् (vom vor. nach §. 562) adj. ती fem. blitzreich 170, 4.

तण्ड् I Atm. (§. 789, V) schlagen (vgl. तड्, 2).

तण्डु (vom vor.) msc. einer von Sivas Thürhütern und Tanzlehrer.

ऽतत् (von Vb. तन् S. 131, O, 1; S. 132) adj. spannend (§. 289).

तत s. तन्.

ततम ततर s. तद्.

ततस् (von तद् §. 572) adv. von daher, demnach, darauf; verdoppelt ततस्ततस् von allen Seiten 25, 62.

तत्कुलीन (von Oल nach §. 430) adj. ना fem. zu diesem Geschlecht, dieser Kaste, gehörig.

तत्क्षण (Kmdh. तद् ऽ क्षO) ntr. (diese) gegenwärtige Zeit; Acc. jetzt 285, 480.

तत्त्व (von तद् nach §. 554; das Vedantasystem sieht es aber als Zsstzg. von तद् und त्वम् Pronomen der 2ten Pson an) ntr. Wesenheit, Wahrheit.

तत्त्वतस् (nach §. 575 vom vor.) adv. der Wahrheit gemäss 55, 20; 83, 24.

तत्पर (Bhvr. तद् ऽ पO) adj. रा fem. diess als höchstes Ziel habend, versenkt in 146, 9; einzig beschäftigt mit 267, 263; erpicht auf 269, 292.

तत्र (von तद् nach §. 572) Ind. (§. 786) darin, dort, dahin; vergl. यत्र (§. 572; 663, VI, 6); doppelt तत्रतत्र bald hier bald dort 266, 247.

तत्रस्थ (Ttp. ऽस्थ von Vb. स्था) adj. था fem. da seiend 249, 50.

तथा (von तद् §.572,IV) Ind. auf diese Weise, so; correlativ von यथा im Schwur 7, 16; mit folg. एव so auch, auf dieselbe Weise 4, 10; 34, 14; — „trotz dem" 43, 27; eben so mit folg. अपि 99, 22; ja 121, 6; auch, und 12, 2; 51, 20; 150, 31; 273, 331.

तथारूप (Bhvr. ऽरू°) adj. पा fem. so gestaltet 109, 21.

तथाविध (Bhvr. ऽविधा) adj. धा fem. solchartig 102, 7; 134, 4; Acc. ntr. adv. gleicher Weise 228, 94.

तथ्य (von तथा, vgl. §. 587) adj. था fem. wahr; ntr. Wahrheit.

तद् Pron. demonstrat. „der, dieser, -e, -es" (Declin. §. 776; Nomin. Sing. Msc. सस् §. 109 und Bem.); bei der 1sten Pson 4, 12; 7, 13; 47, 32; bei der 2ten 4, 16; 54, 19; 83, 24; तेन darum 16, 11; so 196, 21; तस्मात् darum 6, 9; vd. तेना (vgl. S. 297, n. 2) 288, 2; verdoppelt (§. 683): dieser immer, in derselben Reihenfolge, nach einander 136, 20; 180, 12; 211, 22; 266, 257; 270, 364; diess und jenes 182, 13; 270, 297; 275, 361; तेनैव तेनैव immer auf demselben (Pfad, auf welchem er gekommen war) 73, 28 (vgl. §. 239, Bem. 1; S. 133, O, 2, b; S. 136, श्र, 6; §. 431, Bem.; 491; 556, Bem.; 560; 572; 582; 674, II; in Zusammensetzung auslautend wann ऽतद्म् §. 680). — तेन Präpos. (mit Accus.) „so gegen" (§. 785). — Comparativ तत्तर, Superl. तत्तम (§. 570; 683, V. VI; Declination §. 778, I, 1).

तद् (Acc. gen. ntr. als) Conjunction (§. 786) „darum" 129, 7; 181, 12; „desshalb" 97, 6; im Nachsatz correl. von यदि „so" 113, 6; von चेद् „dann" 285, 479; von वरम् mit verstärkendem अपि und न „selbst dann nicht" 165, 77.

तदनन्तरम् (Ttp. ऽअनन्त° Acc. als) adv. unmittelbar danach, sogleich 77, 13; 100, 6; 122, 23.

तदर्ह (Ttp. तद्ऽअर्ह Vb. अर्ह् §. 276) adj. हा fem. dieses verdienend, dessen würdig.

तदा (§. 572, III तद्) adv. in der Zeit, alsdann.

तदानीम् (§. 572, III, vgl. S. 238, न) adv. in dieser Zeit, alsdann, nun.

तदीय (von तद् §. 491, vgl. §. 520, b) adj. diesem eigenthümlich, sein, ihr 109, 4; 163, 68; diesem wesentlich 202, 8; solch 197, 9.

तद्रूप (Bhvr. तद्ऽरूप) adj. पा fem. so gestaltig, solch 104, 8.

तद्वत् (तद् nach §. 579) adv. auf dieselbe Weise 115, 14; 225, 60.

तद्वत् (तद् nach §. 562) adj. ती fem. derartig 224, 53.

तद्वत्ता (vom vor. nach §. 554) fem. Gleichartigkeit, gegenseitige Correspondenz 202, 8; 227, 82.

1. तन् (§. 154, 2, 4. 5) VIII Par. Atm. (§. 789, I) dehnen, strecken, ausbreiten 146, 3; Aor. (§. 858); Pass. (§. 874); Ptcp. Pf. Pass. und Absol. (§. 896, 2; 914, I) तत ausgedehnt, dicht 237, 23 mit अभितत voll 171, 11; Desid. (§. 190).

— वि auseinanderstrecken; वितत ausgestreckt 171, 11; gross, mächtig 163, 68; 174, 45; 247, 22.

— सम् संतत oder सतत (S. 147, VI).

2. तन् (aa. वन्) X. I Par. glauben, helfen, schlagen, tönen; mit Präfixen:

dehnen (ist §. 896, 2 hinzuzufügen, so dass auch §. 914, I gilt, also Ptcp. Pf. aus 1. तन्).

तनय (von 1. तन् S. 148) msc. या fem. (§. 667) Sohn, Tochter, Spross.

तनु (Vb. 1. तन्) msc. ntr. fem. oder fem. नू (§. 704) dünn, zart, klein (§. 443; 554, VI; 566, VI; 657).

तनु od. नू (Vb. 1. तन् S. 156, §. 397; S. 158, उ, 4) fem. (§. 708, 4) Körper 236, 14; Gestalt (§. 443).

तनुता (nach §. 554 von तनु) fem. Dünnheit, Magerkeit 239, 49.

तनूज (Ttp. तनू ऽ ज) msc. जा fem. Sohn, Tochter.

तनूरुह (Ttp. Vb. रुह् §. 259) msc. ntr. das Haar am Körper.

तन्तस्य Vb. Par. (§. 235) Schmerz empfinden.

तन्तु (§. 360; S. 162, तु) msc. Faden (Staubfaden) 152, 6; 153, 14; Spinnwebe 206, 13 (§. 443).

तन्त्र् X (eig. Denomin. des folg.) Atm. (§. 789, V) ernähren.

तन्त्र (Vb. तन्) adj. त्रा f. abhängig; — sbst. m. Weber; n. Faden; Namen einer Art religiöser Schriften, welche mystische Formeln und Gebräuche zur Gewinnung übernatürlicher Macht enthalten; ärztliche Sprüche, ärztliche Hülfe 187, 12; Sprüche, wodurch Liebe bewirkt wird (Buch?) 190, 20; Abtheilung (aus der Bed. „Faden“?, vgl. सूत्र) 97, 1; Armee; Vorsorge für eine Familie, für die Sicherheit eines Reiches, einer Armee und aa.

तन्त्रिन् (vom vorigen in Bed. „Armee“ nach §. 563) msc. General 266, 248; 249; 254; 267, 259; 264; 268, 279; 269, 288; 292; 271, 308 (nach Wils. s. v. तन्त्रिपालक und der Etymologie, allein sicher) Soldat 273, 330; 334; 334; 336; 339 und diese Bed. passt auch an allen übrigen Stellen, von denen mehrere jedoch auch die Bed. „General“ zulassen.

तन्मात्र (तद् ऽ मात्र°, vgl. letztres; wörtlich „nur dieses“ = unzusammengesetzt, untheilbar) ntr. Atom, Element 206, 19.

तप् (§. 156, 1) I Par. IV Atm. (§. 789, V? vgl. §. 873) X Par. Atm. (ist §. 789, I hinzuzufügen) brennen intrans.; in Brand setzen, entflammen 296, 7; erwärmen 233, 154; durch Erwärmung in Fluss bringen, schmelzen, giessen 68, 35; 79, 30; 84, 36; 89, 5; quälen 90, 5. — Pass. Aor. (§. 879, 2); Pass. refl. (§. 871) mit तपस् sich mit Busse kasteien, Busse thun 42, 14; 46, 19; 47, 32; 28, 24; 11, 14; episch auch im Parasm. 9, 42. Aor. (§. 879, 1). — Caus. brennen machen, durch Busse quälen, seine Busse richten 46, 23.

— अभि quälen 34, 16.

— अव Caus. fertig erwärmen, aufhören zu erwärmen 30, 39.

— उद् Par.; aber wenn intransitiv oder das Object ein eignes Glied Atm. (§. 790); quälen Par. 240, 67.

— उप brennen, glühen 240, 65.

— निर् (wann र् zu ष् wird §. 50) निष्टप्त gegossen 198, 23.

— प्र hervorbrennen; ep. Atm. 32, 32.

— वि Par. aber Atm. unter denselben Bedingungen wie bei उद् (§. 790).

— सम् erhitzen 161, 57; quälen 166, 84; 204, 5; sich ängstigen 40, 20. — Caus. heiss machen, brennen 167, 86; quälen 245, 7.

तपन (vom vor. §. 253) msc. Sonne.

तपनीय (von तप् eig. Ptcp. Fut. Pass.) n. Gold.

तपस् (von तप्) ntr. religiöse Kasteiung, Busse, eine der sieben Oberwelten,

in die die Heiligen nach dem Tode gelangen (§. 536; 563, XII; 629).

तपस्य Vb. Denom. (vom vor.) Parasm. (§. 224) Busse thun 175, 49.

तपस्विन् (von तपस् §. 563, XII) adj. °नी fem. sich kasteiend, fromm; msc. fem. Büsser, -rin, Asket.

तपोधन (Bhvr. तपस्ऽध°) adj. °ना fem. an Büssungen reich; Asket.

तपोयुक्त (Ttp. तपस्ऽयुक्त Ptcp. Pf. Pass. von युज्) adj. °ता fem. mit Busse versehn; Kasteiungen geübt habend 9, 41.

तपोवन (Kmdh. तपस्ऽव° §. 656, V) ntr. Busswald 14, 26; 77, 12.

तपोवृद्ध (Ttp. तपस्ऽवृ° Ptcp. Pf. Pass. von वृध्) an Büssungen gross, reich 9, 39; 12, 3; 23, 27; 48, 2.

तप्तहेममय (durch Suff. मय aus तप्तहेमन् Kmdh. worin तप्त Ptcp. Pf. Pass. von तप्) adj. °यी fem. geschmolzenem (gegossenem?) Gold gleich 84, 36.

तम् (§. 154, 1) IV Par. Specialth. ताम्य (§. 796, V) matt sein, leiden 274, 344; sehnsüchtig sein, wünschen; Aor. (§. 858); Ptcp. Perf. Pass. und Absol. (§. 896, 2; 914).

— नि Ptcp. Perf. Pass. नितान्त (eig. ermattet von Überanstrengung; dann sehr angestrengt) übermässig, sehr 202, 12.

तमस् (vom vor. eig. „Ermattung“ dann „Nacht“? vgl. तमी u. रात्रि eig. „Ruhe“) n. Dunkel, Finsterniss, Schande 257, 144; die niedrigste der drei ursprünglichen Eigenschaften (s. गुण) der Schöpfungssubstanz, Unwissenheit u. s. w. (§. 104, A, 6; 564, XVIII); wann in Zsstzung ausl. ऽतमस (§. 624), wann anlautend तमसा (§. 653, II).

तमाल (von तम् S. 151, vgl. GWL. II, 244) msc. (und ntr. §. 711) Messer, ein Sektenzeichen, Namen eines Baumes (Xanthocymus pictorius), einer Pflanze, und einer schwarzen Art Mimosa (§. 474; 563, IV).

तमिस्र (von तमस् §. 564, XVIII) ntr. Finsterniss; fem. °स्रा dunkle Nacht, starke Finsterniss (§. 564, I).

तमी (von तम्, vgl. तमस्) fem. (auch तमा) Nacht.

तमोनुद् (Ttp. तमस्ऽनुद् von Vb. नुद् §. 259) adj. °दा fem. Finsterniss vertreibend 135, 6; 141; 77.

तमोपह (Ttp. तमस्ऽअपह von Vb. हन् §. 272) adj. °हा fem. Finsterniss (= Unwissenheit) vernichtend 172, 22.

तमोभूत (Kmdh. तमस्ऽभू° Ptcp. Perf. Pass. §. 656, IV) adj. °ता fem. zu Finsterniss geworden, finster seiend 135, 5.

तम्ब् oder तर्ब् I Par. gehn.

तय् I Atm. (§. 789, V, Verkürzung von ताय् wo s.) herabsteigen, schützen.

तर् Vb. Denom. (von तर Floss u. s. w.) Atm. (§. 212; 255) übersetzen.

तरक्षु msc. Hyäne.

तरङ्ग (S. 143 wörtlich „einander überschreitend (तरम् von तृ) gehend) msc. (§. 708) Woge; Pferdegalopp (§. 563, IV; S. 225, इत).

तरङ्गिणी (vom vor. §. 563, IV) fem. Strom.

तरणि (Vb. तृ S. 147, §. 391) msc. ein Floss (Bezeichn. der Sonne, welche den Himmel zu durchschiffen scheint) 289, 4; Sonne; Lichtstrahl; adj. übersetzend, schnell (?) 296, 4 (vgl. Sch. Rv. I, 458 und Sâma-V. Gl.)

तरपय Vb. Par. (§. 235) gehn.

तरल (Vb. तृ S. 148) adj. °ला fem. (wohl eig. springend) zitternd, beweglich.

तरलता (vom vorigen nach §. 554) fem. Beweglichkeit, Lebhaftigkeit 105, 3.

तरस् (Vb. तृ S. 149, अस् 1. 2) ntr. Schnel-

ligkeit, Kraft, Gewalt 241, 72 (der Instrum. ist Indecl. geworden. §. 783).

तरस्विन् (vom vor. nach §. 563, XII) adj. ◌नी fem. schnell, stark.

तरिण्य Vb. Par. (§. 235) gehn (vergl. तरिणी Boot).

तरु (Vb. तृ vergl. Rv. I, 104, 4; S. 156, §. 397) msc. Baum (§. 460; 563, IX; 656, III).

तरुण (Vb. तृ S. 175, vgl. तरु, wohl eig. Schössling) msc. Jüngling; fem. ◌णी (§. 689) Mädchen.

तर्क् X (eig. Denom. des folg.) überlegen, denken 199, 10; zweifeln, sprechen, leuchten.

— प्र denken, gewahren.

— वि denken 100, 15.

तर्क msc. Überlegung 231, 36; Zweifel, Discussion.

तर्ज् I Par. X Atm. (§. 789, V) tadeln, schimpfen. Caus. drohen, schimpfen 191, 21; 274, 345; 279, 398.

— अभि einschüchtern 91, 32.

तर्जन (vom vor.) Drohung 195, 20; Wuth, Ärger.

तर्ण (verstümmelt aus तरुण) msc. Kalb.

तर्णक (vom vor. nach §. 559) msc. Kalb.

तर्द् I Par. tödten (vgl. तृद्).

तर्पण (Vb. तृप्) ntr. Erfreuung, Freude, Genuss.

तर्ब् s. तम्ब्.

तर्हि (von Pronomth. तद् §. 572, III, vgl. S. 242) adv. in der Zeit, dann 99, 10; 116, 17; so 103, 6; 108, 24; 131, 21;

तल् X (eig. Denomin. des folg.) I (?) Par. feststehen, Grund legen.

तल (Vb. तृ in Bed. „gehn") Grund, Boden (vgl. lat. tel-lus ter-ra G. g. A. 1852, S. 558) 119, 19; 124, 2; 5; 239, 53; Tiefe; msc. Palmyra-Baum; Handfläche (§. 518, Bm.; 708; 711; 716).

तलतस् (vom vor. nach §. 575) adv. vom Boden, aus dem Boden.

तलातल (zu तल nach Anal. von §. 225, Bem., vgl. चराचर) ntr. eine der sieben Unterwelten.

तल्प (Vb. तृ „übersteigen"? S. 142, अ, 23; S. 166, व) ntr. (§. 708 Wils. auch msc.) Bett; oberes Geschoss eines Hauses, Frau.

तवस् (Vb. तु) adj. (S. 149) stark 291, 12; sbst. ntr. Stärke.

तविष (vom vorigen durch sek. अ und Schwächung des primären Suff. अ in इ, vgl. jedoch S. 154) msc. Himmel, Meer; fem. ◌षी Stärke 290, 5.

तस् IV Par. herauswerfen, umkommen (?); Aor. (§. 858); Ptcp. Pf. Pass. Absol. (§. 896, 2; 914, I).

तस्कर (für अतस्ऽकर Ttp. „wegmachend, wegbringend" §. 104, A, 6) msc. Dieb (§. 656, II, 3).

तस्करत्व (nach §. 554 vom vorigen) ntr. Diebstahl 193, 15.

तस्करवत् (nach §. 579 von ◌र) adv. wie ein Dieb 191, 10.

ताण्डव (von तण्डु durch sekund. अ) msc. ntr. (§. 711) heftiger sivaïtischer Tanz.

तात (S. 161, §. 400 Vb. तन्, vgl. तनय „der von welchem eine Familie ausgeht"?, vgl. ved. तत तात्य bei Roth. Erl. Nir. VI, 6) msc. Vater, heiliger Mann; adj. ◌ता fem. ehrwürdig.

तात्पर्य (nach §. 554 von तत्पर) ntr. einzige Richtung auf, Vorsatz, Absicht, Object.

तादृश् (तद्ऽदृश् §. 274) adj. dem ähnlich, solch.

तादृश (तद्ऽदृश Vb. दृश् §. 274, vgl. S. 136, अ, 6) adj. ◌शी fem. dem ähnlich, solch.

तान्त्रिक (von तन्त्र) msc. ein Gelehrter, Philosoph.

ताप (Vb. तप् S. 142) msc. Hitze, Leid.

तापस (von तपस् §. 586; 563, XII) adj. सी fem. zur Kasteiung, Busse geneigt, Kasteiungen übend, Asket.

तापस्य (vom vor. nach §. 554) ntr. der Zustand, die Thätigkeit eines Asketen 9, 44; 45, 10; 144, 114.

तामस N. ppr. eines der 7 Manu 140, 62 (vgl. Vishnu Pur. S. 162, n. 2 Wils.).

ताम्बूल ntr. (Medini) Betel (Areca faufel) 119, 23; 146, 4; 197, 8; 275, 363.

ताम्र (S. 169, र) ntr. Kupfer; adj. fem. म्री (nach Wils., vgl. §. 690, 2 (?), oder ob nach §. 450) kupferroth (§. 554, VI).

ताय् I Atm. (§. 789, V; eig. zu generellem Thema erweitertes Specialth. des Pass. refl. von तन्, vgl. §. 874, 7) sich ausstrecken, schützen; Aorist (§. 858); Caus. Aor. (§. 844).

तायु (S. 157; für org. स्तायु Yajurv. 16, 21, aber schon alt, wie das ächte griech. Intens. τητά-ω = तातायु zeigt; die Wz. betreffend, vgl. GWL. I, 660) msc. Dieb 289, 2.

तार (Vb. तॄ) msc. ein hoher Ton in der Musik. — 2. (Verstümmelung von स्तार von स्तॄ GWL. I, 661) msc. ntr. fem. रा Stern, Augenstern, Pupille (§. 385; 709).

तारक (S. 143; eher vom vor. nach §. 559) ntr. fem. का Stern, Augenstern, Pupille (S. 225. इत).

तारकित (vom vor. S. 225, इत) adj. ता fem. gestirnt.

तारा s. तार.

तारामृग (Kmdh. ऽमृ°) msc. das Sternbild Mṛga (Antelope), gewöhnlich मृगशिरस्, λ Orionis welches durch einen Antelopenkopf bezeichnet wird 67, 17; 69, 45.

तारुण्य (von तरुण nach §. 554) ntr. Jugend.

तार्किक (von तर्क) msc. ein Philosoph, Dialektiker, Sophist 211, 6.

ताल (von तल) msc. (§. 710) das Zusammenschlagen der Handflächen, das Taktschlagen, ein musikalisches Instrument, eine Art Cymbel (§. 526, An.).

तालमात्र (vgl. मात्र, wörtlich: „nur ein Zusammenschlagen der Hände") Accus. adv. einen Augenblick 72, 19.

तावत् (von तद् §. 556, vgl. S. 243, वत्, 2) adj. ती fem. so gross, so lang; correlativ von यावत् 57, 31; 254, 110; ohne Correl.: ebensoviel 140, 64; so viel 200, 4; — Acc. gen. ntr. als Adv. (Indecl. §. 786), als Correl. von यावत्:, während - indessen 266, 254; damit - so 97, 6; 7; als-da 97, 12; 13; ohne Correl.: so lang 67, 14; 114, 19; 123, 8; 184, 1; (doch?) 116, 7; bislang 256, 133; einerseits, nun 182, 19; indess 97, 11; (nur) 83, 23; insofern 203, 8.

तावच्छत (nach §. 545, VIII gegen §. 546, B aus Kmdh. तावत्ऽशत) adj. ती fem. eben so viel Hundert als Maass habend 140, 69.

तावद्गुण (Bhvr. तावत्ऽगुण) adj. णा fem. so viel Eigenschaften habend 136, 20.

तिक्क् (oder तीक्क्) I Atm. (§. 789, V) gehn. Caus. Aor. (§. 844). — 2. (oder तिग्) V Par. gehn, tödten wollen.

तिक्तशाक (eig. Kmdh. तिक्त („bitter") ऽशाक „Kraut") msc. eine Pflanze: Capparis trifoliata; eine Art Mimosa.

तिग् s. तिक्क् 2.

तिग्म (Vb. तिज् S. 166, म) adj. मा fem. scharf, stechend, heiss.

तिग्मरश्मि (eig. Bhvr. vom vor. und र°) msc. Sonne (s. अभिति°).

तिघ् (?) V tödten.

तिज् „scharf sein"; das primäre Thema wird aber nicht flectirt; dessen De-

siderativform तितिक्ष् (§. 183. 188) ist Atm. (§. 789, V) u. bed. über sich ergehn lassen (eig. scharf sein wollen gegen etwas), ertragen. Caus. तेजि scharf machen.

तितिक्ष् s. तिज्.

तितिक्षा (vom vor.) fem. Geduld (§. 536).

तिप् (auch दिप्? §. 156, 1; Verstümmelung von स्तिप्) I Atman. (§. 789, V) tropfen. Caus. Aor. (§. 844).

तिम् (auch तीम्; Verstümmelung von स्तिम्) IV Par. nass sein, unbeweglich sein 87, 13.

तिमि (vom vor. S. 152, §. 394) msc. ein fabelhafter, ungeheuer grosser Fisch.

तिमिर (S. 169, §. 419, wohl von तम, vgl. तमो) msc. ntr. (§. 711) Finsterniss.

तिरश्च् s. तिर्यञ्च्.

तिरस् (für org. *तरन्स् (alter Acc. Pl. eines Thema तर?) wie einerseits zend tarô, andrerseits lat. trans zeigt) Indecl. (§. 783) in die Quer, krumm (schleichend) geheim, verdeckt, schlecht, verächtlich; mit Acc. u. Loc. (§. 785); Präfix (§. 241); vor कृ (§. 241; 104, A, 5); wird in den starken und schwachen Formen तिरि vor अञ्च् (S. 133, O, 2, vgl. तिर्यञ्च्).

तिरस्य Vb. Par. (§. 235) verschwinden.

तिर्यञ्च् (aus तिरस् ऽ अञ्च् S. 133, O, 2; stark तिर्यञ्च्, schwächste Form तिरश्च् §. 754, II; §. 585, IV; 686, I) adj. तिरश्ची fem. krumm gehend; acc. gen. ntr. तिर्यक् adv. krumm.

तिल् I Par. (oder तिल्ल्) gehn. — VI. X Par. ölig sein.

तिल msc. Sesampflanze (Sesamum orientale); Sesamöl 169, 98; ??? 278, 394 (s. Anm.); ein Maal oder Fleck, wie ein Sesamkorn (§. 528; 544; 555).

तिलक (vom vor. nach §. 559) msc. ntr. Fleck, Zeichen auf der Stirn und zwischen den Augenbrauen mit farbiger Erde oder Salben gemacht, als Schmuck oder religiöses Zeichen (§. 554).

तिलशस् (von तिल nach §. 578) adv. in Stückchen so klein wie Sesamsaamen 112, 7.

तिलोत्तमा (eig. Kmdh. तिल ऽ उत्तम §. 656, II, 3, 2) fem. N. ppr. einer der Apsarasen 182, 8.

तिल्ल् s. तिल्.

तिसृ s. त्रि.

तीक् s. तिक्.

तीक्ष्ण (von तिज् S. 172; von dem verstümmelten Desider.) adj. ष्णा fem. scharf, stechend, heiss, heftig (§. 441, 2, b).

तीम् s. तिम्.

तीर् X (eig. Denomin. des folg.) Par. (§. 209; 843; 844) ein Geschäft bis zu Ende bringen.

तीर (von Vb. तृ durch Einfluss des Accents für तार, welches bisweilen dafür eintritt, s. weiterhin; eig. „der Punct nach welchem man übersetzt") ntr. (§. 708) Ufer (§. 487; in Zsstzg auslaut. wann ऽतार dafür §. 622, IV; 681).

तीर्थ (Vb. तृ S. 165) msc. ntr. (§. 711) eine Treppe an einem Wasser, welche als Landungsplatz dient; ein heiliger Badeplatz, insbesondre am Ganges oder aa. heiligen Wassern; heiliger Ort überhaupt; ein geistlicher Lehrer, Guru (Sch. सत्पात्र) 182, 20 (§. 476; 488; 500; 510; 517; 547, IX).

तीव् (wohl eig. Denom. von einem Nomen organ. *तिग्व von तिज्, vgl. तिग्म und das folgende) I Par. gross, stark sein.

तीव्र (vom vor.) adj. fem. व्रा stechend, heiss, überaus gross (§. 463, vergl. तिग्म तीक्ष्ण).

तु (§. 160, Bem. 1) II Par. (§. 819, 3, 2) wachsen (stark sein), gehn, füllen, verletzen; vd. Intens. (§. 170).

तु Ind. (§. 786) Part. aber, ferner, wahrlich, vergl. नु; hinter अपि „sondern, vielmehr" 184, 17 (§. 91; 127, 2, b).

तुङ्ग (Vb. तुञ्ज्) adj. गा fem. hoch.

तुज् (§. 160, Bem. 1) I Par. stossen, schwanken, eilen. — X Par. s. तुञ्ज्.

तुञ्ज् I Par. stossen (in die Höhe ragen), stark sein, schützen, vd. reichen. — X (auch तुज्) Par. glbd. und wohnen (vgl. §. 208, Bem. 2). — तुञ्ज् X Par. sprechen (leuchten?).

तुञ्जीन N. ppr. 268, 277.

तुट् (§. 149) VI Par. sich zanken.

तुड् I u. VI (§. 149) Par. oder तूड् I Par. oder तुण्ड् I Atm. (§. 789, V) stossen, brechen. Caus. Aor. von तुड् तूतुडत् (§. 844).

तुड्ड् od. तूड् od. तोड् I Par. verachten.

तुण् VI Par. krumm sein.

तुण्ड् s. तुड्.

तुत्थ् X Par. (§. 209; 843; 844) bedecken.

तुद् (§. 156, I) VI Par. Atm. (§. 789, I) stossen, treffen 149, 27.

तुन्द् s. त्रन्द्.

तुप् oder तुम्प् (§. 241, Bem. 5; 32; 159, Bem. 2; 154, 2) oder तुफ् oder तुम्फ् (§. 154, 2) I. VI Par. stossen, verwunden.

तुफ् s. तुप्.

तुभ् IV. IX Par. I Atm. (§. 789, V) stossen, tödten. Aor. von I u. IV (§. 858, VIII, 1. 2).

तुमुल (auch तुमुर ved. तुम् s. Sâma-V. Gl., vergl. lat. tumultu) msc. ntr. wirrer Kampf, Aufruhr, wildes Geschrei; ep. adj. Beisatz von युद्ध verwirrt, wild 33, 1; 3; 39, 2; auch 188, 23 (Daçak.) scheint „verwirrt" die Bed.

तुम्प् s. तुप् und तुम्ब्.

तुम्फ् s. तुप्.

तुम्ब् I Par. quälen. — oder तुम्प् (?) quälen, unsichtbar sein (?).

तुर् s. त्वर्.

तुर 296, 4 (Sch. leitet es nach §. 289 (vergl. 59, Bem.) von Vb. तृ, mit der Bed. „laufen", oder त्वर् (nach §. 152) ab, also „eilend"; mir scheint es von तुर्व् S. 132, 5 zu stammen und „kämpfend, Kämpfer" zu bedeuten; vgl. वृत्रतुर अप्तुर Sv. Gl.).

तुरग (Ttp. *तुर (für *त्वर von त्वर्) „Schnelligkeit" und ग „gehend" §. 272) msc. Pferd.

तुरण्य Vb. (vgl. तुरण्य S. 145) Par. eilen.

तुरीय (S. 227, ईय, für चतुरीय wie zend. (â)-khtûirya = तूर्य = तुर्य für चतुर्थ zeigt) msc. ntr. या fem. Ordin. (§. 770) vierte; in der Vedantaphilosophie bezeichnet es das rein geistige, den Allgeist (ursprünglich den vierten (dem des Jâgrat Svapna und Sushupti nachfolgenden) Zustand des durch Speculation und Intuition in die Identität eindringenden, in welchem er den Allgeist erkannt hat, vgl. Web. Ind. Stud. II, 55 und 61, vs. 11).

तुरुष्क N. ppr. eines Volkes (= dem Namen der Türken) im Norden 258, 152.

तुर्य (S. 241, य, 10, für चतुर्थ, vgl. तुरीय) msc. ntr. या fem. Ord. (§. 770) vierte (§. 653, VII).

तुर्व् I Par. schlagen, tödten. Ptcp. Pf. Pass. तूर्ण aber vd. (auch gewöhnlich?) ऽतूर्त (§. 897, 2).

— प्र प्रतूर्त (§. 964, III).

तुर्वीति (vom vor. gegen §. 57) N. ppr. 298, 23.

तुल् (aus Vb. तृ) X Par. in die Höhe heben (eig. Caus. steigen machen).

तुला (vom vor.) fem. das Wägen, die Wage; Gleichheit (eig. an Gewicht, dann überhaupt), Ähnlichkeit (S. 241, य).

तुलि Vb. Denomin. (vom vor., vergl. Siddh. K. 147, b, 5) Par. vergleichen 74, 21.

तुल्य (von तुला S. 241, य) adj. या fem. gleich.

तुवि (Vb. तु) adv. viel (vd. nur als vorderes Glied in Zsstzg belegt).

तुविद्युम्न (Bhvr. vom vor. und द्यु°) adj. (म्ना fem.) reich 293, 3.

तुष् (§. 156, 1) IV Par. sich freuen, zufrieden sein 164, 72; 282, 433; Aor. (§. 856, 10); Ptcp. Pf. Pass. (§. 894); Caus. तोषि zufriedenstellen, erfreuen 44, 36; 49, 3; 191, 141.

— परि sehr erfreut sein 151, 2. Caus. sehr erfreuen 104, 10.

— सम् Caus. erfreuen 277, 379.

तुषार (S. 151) adj. (री fem. Wils.) kalt; sbst. msc. Eis, Schnee.

तुषारकिरण (eig. Bhvr. ऽ कि° kalte Strahlen habend) msc. Mond 237, 27.

तुषाराद्रि (Kmdh. §. 656, V °र ऽ अद्रि) msc. Schneeberg = Himâlaya 156, 29.

तुष्टि (Vb. तुष्) fem. Freude, Zufriedenheit.

तुस् I Par. tönen.

तुह् I Par. quälen. Aor. (§. 858, VIII, 2).

तुहिन (S. 154) ntr. (§. 708) Frost, Mondschein.

तुहिनद्युति (eig. Bhvr. ऽ द्यु°) msc. Mond 237, 30.

तूड् s. तुड् und तुड्ड्.

तूण् X (eig. Denom. des folg.) Atm. (ist §. 789, V hinzuzufügen) anfüllen. — sich zusammenziehn (?? würde als „arbiträr" bei §. 209 (vgl. 843. 844) hinzuzufügen sein).

तूण msc. fem. णी (§. 691 Wils. auch णा) Köcher.

तूर् (vgl. त्वर्) IV Atm. (§. 789, V) eilen, tödten Ptcp. Pr. (§. 23, Bem.); Ptcp. Pf. Pass. (§. 897, 2).

ऽतूर (nach §. 289 von Vb. त्वर् vergl. S. 132, 6) adj. eilend.

तूर्ण Ptcp. Pf. Pass. von तुर्व् तूर् त्वर्.

तूर्य 1. (= तुर्य wo s.) vierte 251, 73. — 2. ntr. (§. 708) musikalisches Instrument (weil deren 4 Classen gerechnet werden?).

तूल् I. X Par. wägen (vgl. तुल्). — anfüllen (?).

तूल msc. ntr. Baumwolle, vergl. हंसतूल (§. 213, Bem. 1; 681).

तूलक (vom vor. §. 558 ff.) ntr. Baumwolle.

तूष् I Par. (vgl. तुष्, Dehnung statt Guna und zu generellem Thema erweitert) sich freuen, zufrieden sein.

तूष्णीम् (vom vor. S. 166 s. Ntr.) Ind. (§. 783) still (§. 560).

तृंह् (§. 154, 2; 156, 3) VI Par. Specialth. तृह (§. 797) tödten (vgl. तृह्).

तृक्ष् I Par. gehn.

तृच (Dvigu aus त्रि ऽ ऋच् S. 247, VIII) ntr. drei Lobverse 294 Überschr.

तृण् (§. 154, 2, 4) VIII (aus dem Spcth. von तृद् entstanden) Par. Atm. (§. 789, I) essen; Aor. (§. 858, IX), Ptcp. Pf. Pass. und Abs. (§. 896, 2; 914, I).

तृण (ob statt तृण्ण Ptcp. Pf. Pass. von तृद् „essbares" Futter? aber wegen goth. þaurnu-s Dorn vielleicht zu तृ durchbohren, stechen GWL. II, 256) msc. ntr. (§. 711) Gras und Unbedeutendes 24, 40; Kraut (§. 430; 434; 441; 460, 7; 12; 472; 473; 528; 585, VII; 650, I).

तृतीय (von त्रि §. 770) msc. ntr. या fem. Ord. dritte (§. 244; 566, III; 653, VII).

तृद् (§. 156, 3) VII Par. u. Atm. (§. 789, I) tödten, verachten, essen.

तृप् IV (§. 149, 2; 156, 3) V (§. 23, Ausn.) VI Par., auch तृफ् od. तृम्प् (§. 154, 2, 2) oder तृम्फ् (§. 154, 2, 2) VI Par. sich sättigen, freuen, तृप्त 101, 8; 166, 82 (§. 225; 563, IV; 664). — Caus. sättigen, erfreuen 36, 17; vd. (auch ep. s. Westerg.) Atm. (befriedigen von sich aus) ohne Augm. 292, 11. — X. I sättigen, satt werden, beleuchten.

तृपत् (vom vor. S. 144) msc. Sonnenschirm, Mond.

तृपाय Vb. Denomin. (von तृपत्) Atm. (§. 225; 230) satt werden (?).

तृप्राय Vb. Denom. (von तृप्र) Atm. (§. 225) satt, erfreut, werden.

तृप्ति (Vb. तृप्) fem. Sättigung, Vergnügen, Zufriedenheit.

तृफ् s. तृप्.

तृम्प् s. तृप्.

तृम्फ् s. तृप्.

तृष् IV Par. durstig sein. Ptcp. Perf. Pass. (§. 894, II).

तृषा (vom vor.) fem. Durst.

तृष्णज् (Vb. तृष् §. 301) adj. durstig.

तृष्णा (Vb. तृष् S. 165; S. 12, n. 1) fem. Durst, Begierde.

तृह् (§. 156, 3) VI. VII (Specth. stark तृणेह् §. 803) tödten.

तॄ I Par. übersteigen, übersetzen; Pf. red. (§. 828); überwinden 204, 4; erlangen 94, 3; erreichen 294, 6; ep. Infin. तर्तुम् 85, 52 (§. 918, Bem.). — Caus. übersteigen machen, befreien, erretten (mit Ablat.) 194, 19. — ved. Intens. (§. 172; 174).

— अव herabsteigen (Ablat.) absteigen 27, 12; 64, 9; 111, 17; 114, 2; 179, 5; 188, 19; 237, 32; 250, 66; ep. ohne Augm. 30, 4; vom Himmel auf die Erde herabsteigen, Mensch werden 110, 4. — Caus. herabsteigen machen 248, 32; herabnehmen 100, 5; weggehn machen, entfernen 238, 36.

— वि überschreiten, vollenden 256, 135; geben (erzeugen) 173, 31; erlauben 275, 353.

— सम् übersetzen 151, 4.

तेड् I Par. schützen.

तेजस् (Vb. तिज्) ntr. Schärfe, Glanz, Licht, Flamme, Ruhm, Stärke, Berühmtheit = tapfrer Mann 24, 40.

तेजस्वित्व (nach §. 554 vom folg.) ntr. Glanz 34, 7.

तेजस्विन् (von तेजस् §. 563, XII) adj. °नी fem. glänzend, berühmt.

तेजोनिधि (Bhvr. तेजस् ऽ नि°) msc. reich an Glanz, Ruhm.

तेप् (vergl. तिप्) auch देप् (?) I Atman. (§. 789, V) tropfen, wanken. Caus. Aor. (§. 844).

तेव् I Atm. (§. 789, V) spielen (vergl. दिव्), klagen (vergl. देव्); Caus. Aor. (§. 844).

तैजस (von तेजस्) msc. der Glänzende (definirt) 208, 7.

तैल (von तिल §. 525) ntr. aus Sesam gepresstes Öl.

तोक (vgl. τέκ-νο und Sâma-V. Gl. तुच्) ntr. Kind, Sohn, Tochter.

तोड् s. तुड्.

तोमरागा N. ppr. 264, 232.

तोय ntr. Wasser.

तोयद (Ttp. vom vor. und द von Vb. दा §. 270) msc. Wolke.

तोरण (von तुर् als Nbform von तॄ) msc. ntr. (§. 711) die geschmückte Wölbung eines Thors.

त्यस् (aus अति ऽ अस् entstanden; §. 156, 1) I Par. (wegtreiben) wegwerfen 105, 18; weggeben 189, 16; 192, 22; aufgeben 74, 21; 90, 17; hingeben 123, 4; verlassen 7, 18; 43, 26; 56, 20; 119, 6; verlieren 91, 24; 124, 20; episch Atm. 76, 40. — त्यक्त्वा mit Verlassen, Vernachlässigung, ohne Rücksicht auf 33, 3. — Ptcp. Fut. Pass. (§. 905, 3).

— परि verlassen 8, 23; 89, 3; 164, 73; ausser Acht lassen 163, 66; aufgeben 192, 3; 256, 133; 276, 374; auslassen 208, 19.

— — संपरि fliehen 87, 5.

— सम् aufgeben 169, 100; 249, 54.

त्यद् (aus Prnth. त ऽ यद् „dieser, welcher" zsgezogen) Pronmth. „dieser" (Declin. §. 776, Nom. Sing. msc. स्यस् §. 109, Bem. 2; 239, Bem.; S. 133, O, 2; 136, स, 6; §. 431, Bem.), dient vd. insbesondre zur Anknüpfung des Prädicats 289, 1. 2 (vergl. Sâma-V. Gl.); wann in Zsstzg ausl. ऽत्यद्य (§. 680).

त्याग (von Vb. त्यज् S. 142, ज, 23) msc. das Verlassen, Aufgeben, insbesondre weltlicher Genüsse und der sie verschaffenden Mittel; Freigebigkeit.

त्रंस् X Par. leuchten, sprechen.

त्रख् त्रङ्ख् त्रिङ्ख् (?) I Par. gehn.

त्रङ्क् I Atm. (§. 789, V) gehn.

त्रङ्ख् s. त्रख्.

त्रङ्ग् I Par. gehen.

त्रन्द् oder तुन्द् I Par. sich anstrengen, handeln, geschäftig sein.

त्रप् (§. 156, 3) I Atm. (§. 789, V) sich schämen, scheuen. Pf. red. (§. 828), Ptcp. Fut. Pass. (§. 906, II, Ausn. 1 und a); Caus. त्रपि (§. 202; 881, 4; 916).

त्रपा (vom vor. §. 335) fem. Schaam.

त्रय (von त्रि §. 557) ntr. यी fem. Dreiheit 117, 1; 165, 76; vgl. शतत्रयी dreihundert 257, 143.

त्रयोदश msc. ntr. शी fem. Ord. (§. 770) dreizehnte.

त्रयोदशधा (von °शन् §. 580) adv. dreizehnfach.

1. त्रस् I. IV Par. (eig. zittern) laufen, sich fürchten 257, 141; Pf. red. (§. 828, Ausn.); Ptcp. Perf. Pass. त्रस्त (§. 896) 74, 14; 274, 345.

— अप अपत्रस्त (§. 653, IV).

— उद् उत्त्रस्त zitternd 257, 148.

— परि sehr sich fürchten, zittern 87, 7.

— सम् erschrecken संत्रस्त 119, 16. — Caus. in Furcht, Schrecken, setzen 106, 22.

2. त्रस् X Par. halten, nehmen (?), wehren (?).

त्रस्नु (von Vb. 1. त्रस् §. 302) adj. furchtsam.

त्रा s. त्रै.

त्रास (Vb. 1. त्रस्) msc. Furcht, Schrecken.

त्रासन (Vb. 1. त्रस्) ntr. das Erschrecken 196, 22.

त्रि msc. ntr. तिसृ (Verdoppelung von त्रि mit Übergang von त in स u. Schwächung des रि zu ऋ nach Bopp) fem. Num. (§. 764 ff. Decl. 766) drei (§. 557; 580; 674, III; 698; 770).

त्रिंशत् Num. f. dreissig (§. 546, II; 547, VIII).

त्रिंशद्विंश (Zsstzg aus त्रिंशत् ऽ विंशति nach §. 666, 1; 669) adj. शा fem. zwischen dreissig und zwanzig 262, 209.

त्रिक ntr. (§. 546) Dreiheit; der untere Theil des Rückgrats, Hüften 105, 4.

त्रिगुण (Bhvr. ऽ गु°) adj. णा fem. die drei Eigenschaften (s. गुण) besitzend.

त्रिग्राम्य (von °म, Dvigu von त्रि ऽ ग्राम) adj. या fem. (in drei Haufen getheilt) dreigetheilt 253, 97.

त्रिङ्ख् s. त्रख्.

त्रिचतुर (Zsstzg von त्रि ऽ चतुर् nach §. 666, 1, vergl. 669, 4) adj. रा fem. zwei oder drei 187, 3.

त्रिदण्ड (Kmdh. त्रि ऽ द॰) msc. ntr. drei Stäbe (von Bambus die der wandernde Asket trägt, daher er त्रिदण्डिन् (§. 563) heisst) 77, 9 (vorderes Glied einer Zusammensetzung).

त्रिदिव (wohl eig. Dvigu त्रि ऽ दिव aber gegen §. 660, „die drei Himmel") msc. ntr. Himmel, Paradiess.

त्रिदिवौकस् (Bhvr. ॰व ऽ ओ॰) adj. im Himmel wohnend, Gott 143, 95.

त्रिधा (von त्रि §. 580) adv. in drei Theile getheilt 33, 6.

त्रिधातु (Bhvr. त्रि ऽ धा॰) adj. die drei Welten tragend 292, 12 (vgl. Sâma-V. Gl.).

त्रिनवत msc. ntr. ती fem. Ord. (§. 770) dreiundneunzigste.

त्रिपञ्चाश msc. ntr. शी fem. Ord. (§. 770) dreiundfunfzigste.

त्रिपुर (Dvigu §. 660) ntr. drei Städte; ntr. fem. री N. ppr. jetzt Tipperah; msc. N. ppr. eines von Siva verbrannten Asuren.

त्रिपुरदाह (Ttp. vom vor. und ॰दाह von Vb. दह् §. 269) msc. (den Tripura verbrennend) Siva (s. das vor.) 171, 14.

त्रिपुरेश (Ttp. ऽ ईश) msc. Siva (vgl. त्रिपुर) 255, 123.

त्रिपुरेश्वर (Ttp. ऽ ईश्वर) msc. Siva (vergl. त्रिपुर) 249, 46.

त्रिभाग (Kmdh. त्रि ऽ भ॰) msc. drei Theile, drei Viertel 259, 170 (vorderes Glied einer Zsstzg.).

त्रिभुवन (Dvigu त्रि ऽ भु॰ §. 660) ntr. (§. 708) die drei Welten, Himmel Erde und Unterwelt.

त्रिमन्तु msc. 296, 4 (nach Sch. Rv. I, 895 Kenner der drei Opfergattungen; eher wohl N. ppr.).

त्रिलोक (Kmdh. त्रि ऽ लो॰) msc. drei Welten 78, 22 (Plur.).

त्रिवर्ग (Kmdh. त्रि ऽ व॰) msc. die drei Classen, welche die Gegenstände menschlichen Trachtens unter sich begreifen: Besitz, Genuss, Tugend.

त्रिविध (Bhvr. त्रि ऽ विधा) adj. धा fem. dreigestaltig 114, 117; dreifach 223, 36; 225, 62.

त्रिवृत् (Kmdh. ऽ वृत्, letztres nach §. 289) adj. sich dreimal drehend (Rv. I, 118, 2); dreifach 208, 20.

त्रिशोक msc. N. ppr. 297, 12.

त्रिष्टुभ् (त्रि ऽ स्तुभ्, letztres von Vb. स्तुभ् §. 44, 6) fem. eine Art Metrum (§. 44, 6; 427).

त्रिस् (von त्रि §. 580; 48) adv. dreimal.

त्रुट् (§. 149) VI. IV Par. zerspringen; X Atm. (§. 789, V, eig. Caus.) zerspalten.

त्रुप् oder त्रुम्प् (§. 154, 2), त्रुफ्, त्रुम्फ् (§. 154, 2) I Par. schlagen, tödten.

त्रुफ् s. त्रुप्.

त्रुम्प् s. त्रुप्.

त्रुम्फ् s. त्रुप्.

त्रेता (von त्रि wohl aus त्रय (vergl. Gen. Plur. von त्रि und §. 580) nach §. 554) fem. die Dreiheit der heiligen Feuer, die drei heiligen Feuer; Bezeichnung des zweiten Weltalters (Juga).

त्रै I Atm. (§. 789, V) schützen 72, 22; ep. auch Par. und Imperat. aus der generellen Form त्रा (wesshalb, wie es scheint, einige Gramm. त्रा II als Wz. hinstellten Dhtpth. 22, 69; doch kann man diese Formen als Imperat. u. s. w. Aor. nehmen §. 796, IX, vgl. §. 862) 58, 4.

— परि schützen 73, 3; abwehren 106, 11; retten 194, 18.

त्रैगर्त (von त्रिगर्त (Name eines Gebiets in der Nähe des heutigen Lahore) §. 567, II, 4, vergl. §. 439 und §. 438) msc. र्ती fem. ein Einwohner jenes Gebiets; Plur msc. त्रिगर्तास् u. s. w. — König dieses Gebiets 257, 144.

त्रैलोक्य (von त्रिऽलोक nach §. 554) ntr. die Dreiweltheit, die drei Welten 51, 6; 110, 2; 119, 20 (§. 566, XII).

त्रैविध्य (von त्रिविध nach §. 554) ntr. Dreifachheit 220, 12; 232, 148.

त्रोटक ntr. eine Art Drama (vgl. Bollensen Vikramorv. 134).

त्रौक् I Atm. (§. 789, V) gehn, sich nähren. Caus. Aor. (§. 844).

त्व Pronmth. „andrer" (Declin. §. 778; vgl. S. 11, n. 2; §. 239; S. 133, O, 2, b; §. 560; 582; 683, VI).

1. 2. त्वक्ष् s. 1. 2. तक्ष्.

त्वक्सार (त्वच्ऽसा°) msc. Bambus, Cassia-Holz.

त्वङ्ग् I Par. gehn, wanken, zittern.

त्वच् VI Par. bedecken.

त्वच् (S. 160) fem. (§. 709) Haut, Fell, Borke, Rinde.

त्वचि Vb. Denom. (vom vor. §. 213, Bem.) Par. die Haut abziehn.

त्वक्ष् s. 2. तक्ष्.

त्वद् Pronomth. „andrer" (Declin. §. 778; vgl. S. 11, n. 2; §. 239, Bem. 1; S. 133, O, 2; S. 136, ब, 6; §. 431, Bem.; 560; 582; 683, VI); vgl. युष्मद्.

त्वद्विध (Bhvr. त्वद् („du" s. युष्मद्) ऽ विधा) adj. धा fem. deinartig, dir ähnlich 75, 26.

त्वर् (§. 152) I Atm. (§. 789, V), vd. auch तुर् III Par. eilen 53, 3; 272, 328 (mit Infin.). Ptcp. Pf. Pass. (§. 894; 897, 2 S. 419, n. 2) त्वरित 23, 38; 41, 23; 240, 57 und तूर्ण 30, 3; 33, 36; 62, 53; 147, 13. Caus. त्वरि §. 202 (vgl. 881; 916). Aor. (§. 843, Ausn.). Caus. von तुर् (vgl. §. 203, Ausn.).

त्वरा (vom vor. §. 335) fem. Eile.

त्वरायस्य Vb. Par. (§. 235) eilen (?).

त्वष्टृ (Vb. त्वक्ष्) msc. Zimmermann, der göttliche Zimmermann, einer der 12 Götter (Sâma-V. Gl.) 292, 9.

त्विष् (§. 156, 1) I Par. Atm. (§. 789, I) glänzen, leuchten.

त्विष् (vom vor.) fem. (§. 709) Glanz (= Stern) 236, 13; Flamme, Schönheit.

त्वेषसंदृश् (Ttp. त्वेष (nach §. 325 von त्विष्) „Flamme") ऽ सं° (= gewöhnl. सदृश्) adj. flammenähnlich 292, 8.

त्सर् (verstümmelt aus उत्ऽसर् von सृ §. 142) I Par. schleichen.

त्सरु (S. 156, §. 397) msc. Schwerdtgriff.

थ

थक्किकायक N. ppr. eines Geschlechts 258, 151.

थुड् स्थुड् (§. 33; 149; aa. खुड् स्खुड् कुड्) स्फुड् (§. 149) VI Par. bedecken.

थुर्व् (vgl. तुर्व्) I Par. schlagen, tödten. Ptcp. Pf. Pass. (§. 897, 2).

द

ऽद् fem. दा (von den Vbb. दा दे दै दो §. 270 und Ausn.) gebend 170, 6; schützend, reinigend, theilend (brechend, löschend) 172, 25.

दश् (§. 154, 2, 2; 156, 1) I Par. Specialth. दश (दंश? §. 795, V) beissen 187, 7. Pf. red. (§. 828); Absol. auf अम् (§. 909); Intens. (§. 165, 2; 169, 2). — X (auch दंस् दस्) Atm. (§. 789, V) beissen, sehen (?). — X (auch दंस्) Par. sprechen, leuchten.

दंश (vom vor.) msc. Zahn, Wespe, Bremse, Rüstung.

दंशित (vom vor. nach Anal. S. 225) adj. ता fem. gerüstet, gepanzert, gebissen, gestochen.

दंष्ट्रा (Vb. दंश् §. 352) fem. (§. 708; 710) grosser Zahn, Zahn wilder Thiere (§. 563).

दंष्ट्रिन् (vom vor. §. 563) adj. ष्ट्रिणी fem. beissend, Bezeichn. der wilden Thiere; sbst. msc. Eber, Schlange.

दंस् s. दंश्.

दंह् (vgl. दह्) X Par. brennen, leuchten.

दक्ष् I Atm. (§. 789, V) 1. zunehmen, wachsen, schnell sein, stark sein, (vgl. vd. दक्ष दक्षस्). — 2. gehn, verletzen (für diese Bedd. gilt im Caus. Aor. Abs. §. 881, 4; vgl. 916).

दक्ष (Vb. दक्ष् in Bed. „schnell sein") adj. क्षा fem. gewandt, geschickt.

दक्षिण (Vb. दक्ष् S. 154, vergl. das vor.) adj. (Decl. §. 778, I, 2) णा fem. gewandt, geschickt, rechts (von der rechten, als der gewandteren Hand), aufrichtig, rechtschaffen, südlich (weil der Inder beim Gebet nach Osten steht, also den Süden zur rechten hat), das eine der drei heiligen Feuer, welches das südliche genannt wird (Stevenson Translation of the Sâma-Veda, Pref. VII). — sbst. fem. das Beschenken der Priester bei Opfern (§. 239, Bem. 1; S. 133, O, 2, b; §. 461; 547, IX; 560; 572; 573; 582; 683, VI).

दक्षिणा Indecl. (vom vor. eig. alter Instrum. §. 573, vgl. 782; 783) zur Rechten, im Süden; mit Abl. oder Gen. (§. 785).

दक्षिणायन (Ttp. ⁰णा ऽ अयन) ntr. südliche Wendung der Sonne 140, 67.

दघ् V Par. schlagen, schützen; IV (vd.) gehn, laufen (ταχ-ύ).

दङ्घ् I Par. schützen, verlassen.

दण्ड् (X eig. Denom. des folg.) Par. (§. 209) strafen, züchtigen 259, 171; 282, 438 (mit Acc. der Pson und der Strafe).

दण्ड (S. 160, ड; eher dialekt. für दन्त्र von दम्) msc. ntr. (§. 711) Stock, Stab, insbesondre der des Todesgottes (vgl. die ῥάβδος des Hermes); msc. Strafe durch Geld oder Tod (§. 430; 475; 516, Bem.; 532, VIII; 547, IX; 554, VI; 558, VII; Stenzler, Lex. 25).

दण्डक (ntr. ?) N. ppr. eines Waldes im nordöstlichen Indien 71, 4; 80, 47; 83, 29; gewöhnlich दण्डकारण्य (Ttp. ⁰का ऽ अर⁰) der Welt von Daṇḍakâ (letztres Name des Gebiets).

दण्डत्व (nach §. 554 von दण्ड) ntr. Zustand eines Stabes 221, 20.

दण्डिन् (nach §. 463 von दण्ड) adj. नी fem. einen Stab habend, tragend; sbst. msc. Pförtner; ein Jaina-Asket; einer von der Sekte der Stabträger (eine Art Bettelmönche, die ihre Regel von Sankara Achârya ableiten); N. ppr. (vgl. jedoch Wils. Pref. insbes. S. 4) des Vfs. des Daçakumâracarita (§. 441; 518, Bem.; S. 224, अयन).

ऽदत् msc. ntr. fem. ती (Declin. §. 754, I) in Bhvr.-Zsstzg wann für ऽदन्त (§. 670); wann überhaupt (§. 754, XV).

दद् (aus दा) I Atm. (§. 789, V) geben; Pf. red. (§. 828).

दध् (aus धा) I Atm. (§. 789, V) setzen, halten.

दन्त (S. 161; eher statt अदन्त Vb. अद्) msc. (Decl. §. 754, XV) Zahn, Elephantenzahn (§. 563, VII; 564, XIV; XVIII; 565, VI; in Zsstzung regiert ausl. fem. ता oder ती §. 693, wann in Bhvr. s दत् fem. ती §. 693).

दन्तिन् (vom vor. nach §. 563) adj. नी fem. gezahnt; msc. Elephant.

दन्व् s. धन्व्.

दभ् s. डिप्.

दभीति N. ppr. 298, 23.

दम् (§. 154, 1) IV Par. Specialth. दाम्य (§. 796, V) bezähmt, gebändigt werden 203, 20; 281, 432. Ptcp. Pf. Pass. Absol. (§. 896, 2; 914, 1). Caus. दमि (§. 789, I, 2, Ausn. 3).

दम (vom vor.) msc. Bezähmung, Selbstüberwindung, Herrschaft über die Leidenschaften.

दम्पती (Dvnd. von दम् (S. 131, O, 1, Ausn.) s पति §. 631, 4, 3; 632; 634; vgl. §. 90, Ausn. 2) msc. Dual Mann und Frau.

दम्भ् (S. 154, 2, 2) V Par. Specialth. stark दभ्नो, schwach दभ्नु (§. 802) täuschen, trügen. Pf. red. (§. 828); Ptcp. Pf. Pass. Abs. (§. 896, 2; 914, 1); Ptcp. Fut. Pass. (§. 906, II); Desid. (§. 190). — vgl. उप् und डिप्.

दम्भ् Vb. Denom. (vom folg.) Atman. (§. 212, Bem.; 255) heucheln (?).

दम्भ (Vb. दम्भ्) msc. Heuchelei, Betrug.

दय् (von दा vgl. नय् u. दाय्, eig. Almosen geben?) I Atm. (§. 789, V) Mitleid fühlen 187, 2; 195, 7; 10; lieben. दयित geliebt 27, 9 oft; fem. ता Geliebte 241, 70; schützen, geben, verletzen, gehn; Pf. (§. 836).

दया (vom vor.) fem. Mitleid, Liebe, Zärtlichkeit (§. 543).

दयालु (vom vor. §. 508) adj. mitleidig.

दर (Vb. दृ §. 327; S. 139, अ, 12) msc. ntr. (§. 711) eine Höhle, Grotte; (von Vb. दृ) Schrecken (§. 543).

दरद् (Vb. दृ und दृ S. 145, अद्) fem. (§. 709, 9) Berg, Schrecken; N. ppr. eines Volksstammes im N. von Kaschmir 258, 152 (§. 515, Bem.).

दरिद्र (vom folg. S. 140, §. 380) adj. रा fem. arm.

दरिद्रा (altes Intens. von दृ „zerlumpt sein" §. 138; beachte §. 155, I, vgl. mit §. 56) II Par. arm sein (§. 813); Pf. (§. 836); Aor. (§. 858); Prec. (§. 865); Pass. Specth. (§. 874); Aor. (§. 881, 2); Ptcp. Perf. Par. Atm. (§. 891); Ptcp. Pf. Pass. (§. 895, 5); Ptcp. Fut. Pass. (§. 905, 2); Absol. (§. 914, I. III); Desid. (§. 189); Caus. (§. 199).

दरी für दर (§. 242) vor भृ (s. letztre beide).

दर्दुर (von einem alten Intensiv von दृ) msc. Berg („geklüftet"), Frosch (wegen seiner eigenthümlichen Sprung- oder Schwimmweise §. 533, XVI).

दर्प् Vb. Denomin. (vom folg.) Atman. (§. 212, Bem.; 255) stolz sein.

दर्प (Vb. दृप्) msc. ntr. (§. 711) Stolz, Hitze.

दर्पण (Vb. दृप् §. 253) ntr. das Anzünden, das Auge (das Leuchtende), m. Spiegel.

दर्भ (von दृभ्) msc. eine Art Gras (= ahd. zurba zurft, Rasen, Torf).

दर्वि oder र्वी (S. 171, वि) fem. (§. 709, 3) abgestreifte Schlangenhaut.

दर्वीकर (Ttp. vom vor. und s कार) msc. Schlange.

दर्श् Vb. Denom. (vom folgenden) Atm. (§. 212, Bem.; 255) sehen (?).

दर्श (Vb. दृश्) msc. das Sehen, der Tag des Neumonds, halbmonatliches Opfer.

दर्शन (Vb. दृश्) ntr. das Sehen, das Auge, Gesicht, Traum, das Wahrnehmen,

Wahrnehmung, das Erfahren 62, 57; Erkenntniss, Einsicht, philosophisches System; im Bhvr. fem. ना; ऽदर्शन adj. „zu sehend“ (§. 324, Ausn.).

दर्शनपथ (Ttp. ऽपथिन् §. 624) msc. Gesichtskreis 110, 6.

ऽदर्शिन् (Vb. दृश् §. 282) adj. नी fem. sehend 8, 25; 182, 17.

दल् (von दृ) I Par. sich spalten, reissen, brechen 236,15; दलित (§. 656, IV). — Caus. (§. 202; vgl. 881; 916).

— वि zerschmettert werden 165, 77.

दल (vom vor,) ntr. das Abreissen, etwas abgerissenes, ein Stück, Theil; msc. ntr. Blatt (§. 476; 563, IV).

दविष्ठ दवीयस् s. दूर.

दशकुमारचरित (Ttp. ऽच॰; erstres Kmdh. दशन्ऽकु॰) ntr. (Abenteuer) Geschichte der 10 Jünglinge 179, 2.

दशग्रीव (eig. Bhvr. दशन्ऽग्रीवा) msc. (zehn Nacken habend, vgl. दशास्य) Bezeichn. des Râvaṇa 77, 4; 84, 32; 89, 1.

दशन् Ord. (§. 764, ff.) zehn (§. 547, VIII).

दशन (Vb. दंश् S. 146, अन) msc. ntr. Zahn.

दशम msc. ntr. मी fem. Ord. (von दशन् §. 770) zehnte.

दशशती (Dvigu von दशन्ऽशत §. 660) fem. tausend 251, 70.

दशा (Vb. दंश् S. 135, अ, 4; S. 137, अ, 8) fem. oder msc. Plur. (§. 716) das untere Ende (der zahnartige Saum?) eines Gewands; Zustand des Lebens (Jugend, Mannbarkeit, Alter, weil er durch den Zustand der Zähne sich vielfach kund giebt?), Zustand überhaupt.

दशार्ण (§. 86, Ausn. 6) msc. N. ppr. eines Gebiets in Centralindien, südöstlich vom Vindhya-Gebirge 52, 9; 53, 22; 56, 9; 59, 17; der König desselben 60, 33 (gegen §. 438 nach Anal. von §. 439, 6); Plur. s. दाशार्ण.

दशार्णक (vom vor.) adj. dasarnisch 52, 10 (ist wohl दाशार्णक zu lesen?)

दशार्ध (Ttp. दशन्ऽअर्ध) adj. धा fem. halb von zehn = fünf 137, 27.

दशास्य (Bhvr. दशन्ऽआस्य) adj. था fem. zehn Gesichter habend, zehnköpfig, msc. Bezeichn. des Râvaṇa.

दस् IV Par. (untergehn?) umwerfen; Aor. (§. 858, VIII); Ptcp. Pf. Pass. Abs. (§. 896, 2; 914, I). — Caus. दासित Ptcp. Pf. Pass. (§. 896, Bem.).

दस्र (vom vor. S. 169, र) adj. (रा fem.) zerstörend, Bez. der Asvins 295, 16.

दह् (§. 156, 1) I Par. brennen, verbrennen, quälen 18, 33; 109, 9; 133, 12; 148, 20; 157, 32; 159, 47; 285, 478; दग्ध schlau (= विदग्ध) 193, 15 (?). — Intens. (§. 165, 2; 169, 2).

— निर् niederbrennen 91, 26; 165, 76; 186, 1; निर्दग्ध geschwärzt (?) 284, 461.

— प्र wegbrennen 101, 19.

— वि विदग्ध (durchbrannt) verschlagen 188, 9; 252, 79 (§. 475).

दहन (vom vor.) ntr. das Brennen; msc. der Gott des Feuers, Agni.

1. दा (§. 154, 2, 3) III Par. Atm. (§. 789, I); Spcth. stark ददा, schwach दद् (§. 801); I Par. (vergl. aber यम्) hat als Specialth. यच्छ (§. 795, VII; VI) geben; III Parasm. 21, 9; 99, 4; Atm. 58, 3; 103, 14; Imperat. Sing. 2 Par. देहि (§. 809); Aor. (§. 847; 856); Prec. (§. 865, Ausn.); Pass. Specialth. दीय (§. 874) 124, 2; Ptcp. Perf. Pass. दत्त (§. 154, 2, 3; 895, 2) gegeben (§. 622, III; 649, VII); gezogen (im Spiel) 185, 24; Absol. (§. 154, 2, 3; 914, II) दत्त्वा 99, 20; Ptcp. Fut. Pass. देय (§. 905, 2) zu gebend 176, 96 ntr. Sold. 269

292. — Intens. (§. 806). — Desid. दित्स् (§. 194) geben wollen 186, 23. — Caus. दापि (§. 199) geben machen 258, 151, verschaffen 193, 13. — vergl. यम्.

— आ wann III nur Atm. (§. 790); vgl. यम्; III Atm. nehmen 37, 28; 85, 49; अदत्स् 44, 34; empfangen 60, 26; Ptcp. Pf. Pass. आत्त (§. 622, III) 98, 8; आदाय genommen habend, mit 20, 18; 101, 10; 13; 130, 22. — Desid. Atm. nehmen wollen 201, 11.

— — उपा erheben, erhalten; उपात्त (§. 622, III) 148, 21.

— — समा mitnehmen 131, 23 (§. 622, III).

— उद् vgl. यम् (§. 622, III).

— उप vgl. यम् (§. 622, III).

— नि (§. 29, 7; 622, III).

— प्र darreichen; Par. I यच्छति 122, 8; प्रददत् übergebend 62, 61 (Aor. प्रादात् §. 856) 52, 11; 60, 31; 82, 15. प्रत्त (§. 622, III) und प्रदत्त (gegen §. 622, III) 98, 16; 114, 6; 121, 16; daran legen 49, 18. Desider. Par. geben wollen 190, 6.

— — संप्र I Atm., wenn mit Instr. in Dativbed. (§. 790).

— प्रति zurückgeben Par. 58, 6. प्रतीत्त (§. 622, III).

— सम् vgl. यम्.

2. दा II Par. schneiden.

दाक्षिण्य (nach §. 554 von दक्षिणा) ntr. Verträglichkeit.

दान् I Par. Atm. (§. 789, I) grade sein, grade machen, bildet aber kein primäres Thema in dieser Bedeutung, sondern ein anomales Desider. दीदांस् (§. 183, Bem.). — X. I Par. zertheilen, zerschneiden.

दान (Vb. 1. 2. दा) ntr. das Geben, Gabe, Geschenk; der Saft welcher zur Zeit der Brunst aus einer Öffnung an der Schläfe des Elephanten fliesst (§. 566, VI).

दानव (von दनु Name der Tochter des Kasyapa) msc. Kind der Danu, ein Titanengeschlecht, Feinde der Götter.

दानु (Vb. दा und दो) msc. Geber, Sieger; ved. Gabe.

दामन् ntr. ein Band. Seil, Faden, Strick, Fessel (§. 699).

दाम्भिक (von दम्भ) msc. Betrüger 270, 300.

दाय् (?, wenn richtig altes Pass. refl. von दा) I Atm. (§. 789, V) geben.

दाय (Vb. दा) msc. Gabe, Erbtheil.

दायकता (nach §. 554 von °क von Vb. दा nach §. 252) fem. Zustand eines Gebers (in Zsstzg mit Genit., vergl. §. 653, VII, Ausn.) 180, 21.

दायाद (Ttp. दायऽआद letztres von Vb. दा mit Präf. आ) msc. दा fem. Erbe, Sohn, Tochter (§. 554; 644, III, 8).

दार (Vb. दृ „lieben") msc. Plur. (§. 708; 709; 716) Frau.

दारक (Vb. दृ) msc. Sohn, Kind; रिका fem. Tochter, Hure.

दारिद्र 130, 21 Armuth (ist gegen die Gramm. und vielleicht दारिद्र्य (s. das folg.) zu lesen; auch Hitop. 31 d. 128 haben P. und S. दारिद्र्य welches an die Stelle des von Lassen mit Unrecht aufgenommenen दारिद्र zu setzen).

दारिद्र्य (von दरिद्र nach §. 554) ntr. Armuth.

दारु (Vb. दृ S. 157, उ, 6) msc. ntr. (§. 711) Holz; (Vb. दा दं दो §. 306, S. 169, रु) adj. रु und र्वी fem. freigebig, mitleidig, theilend (§. 526).

दारुण (Vb. दृ S. 157, उन) adj. णा fem. furchtbar, schrecklich, Furcht einflössend (§. 128; S. 247, VI; §. 644, VIII).

दारुमय (von दारु) adj. यी fem. hölzern 113, 12.

दार्वाभिसार Dârva und Abhisâra, zwei Länder in der Nähe von Kaschmir 257, 141.

दाव (§. 257) msc. Wald, Waldbrand, Brand überhaupt.

1. दाश् I Par. Atm. (§. 789, I) geben, opfern 292, 6; Ptcp. Pf. red. (§. 891). दाश्वस् 292, 12; vd. auch ददाश्वस् 297, 20. — Caus. Aor. (§. 844).

2. दाश् (auch दास्) V Par. tödten.

दाशरथि (Patronym. von दशरथ §. 430) msc. (Plur. msc. दशरथास् u. s. w.) थी fem. Spross des Daçaratha 257, 31.

दाशार्ण (von दशार्ण) msc. (Plur. दशार्णास् u. s. w. §. 439); र्णी fem. Einwohner von Dasarna, Dasarner 56, 13; 60, 29; Plur. 52, 12.

दाशार्णक (von दशार्ण §. 488) adj. र्णिका fem. dasarnisch 52, 11; 16; 55, 7; 59, 13.

दास् I Par. Atman. (§. 789, I) geben. Caus. Aor. (§. 844). — 2) s. 2. दाश्.

दास (S. 170, स, 17. 18, aber wohl von दस् für दंस, vgl. Sv. Gl. unter यम् रम्) msc. सी fem. Diener, Sclav, Dienerin, Sclavin (§. 225; 441; 629; S. 246, III, vgl. दासी (nach §. 242) bei कृ).

दासजन (vgl. जन) msc. = दासी Dienerin 182, 3.

दासप्रवर्ग (Bhvr. ऽप्रव०) adj. र्गा fem. eine grosse Menge von Sclaven enthaltend 294, 8.

दासाय Vb. Denomin. (von दास) Atm. (§. 225) Sclav werden.

दासीसुत (Ttp. ऽसु०) msc. Sohn einer Sclavin 278, 397.

दासेय (von दासी nach §. 431, 3) msc. यी fem. von einer Sclavin stammend; यी N. ppr. ५, 1.

दास्य (von दास nach §. 554) ntr. Sclaverei.

दास्याःपुत्र (Ttp. दास्यास् (Genit. von दासी) ऽपु० nach S. 246, III). msc. Sohn einer Sclavin 260, 179.

दास्वत् (S. 170, वत्) adj. fem. ती spendend 287, 1.

दाह (Vb. दह्) msc. das Brennen, Verbrennen 215, 8; Brand 171, 14; 192, 4; 265, 239.

ऽदाहिन् (§. 282) adj. नी brennend 169, 97.

दिक्पथ (Ttp. दिश् ऽपथिन् §. 624, 4) msc. der Pfad, Weg, die Gegend 274, 341.

दिदृक्षा (vom Desider. von दृश्) fem. Begierde zu sehen 170, 1; in Bhvr. fem. क्षा 275, 357.

दिदृक्षु (vom Desider. von दृश् §. 298) adj. zu sehn begierig 35, 11; 252, 83.

दिन (S. 154, इन, eher für दिवन Lassen, von दिवन् glbed.) msc. ntr. (§. 711) Tag; दिनेदिने Tag für Tag (§. 683) 189, 28.

दिनकर (Ttp. ऽक० „Tag machend") msc. Sonne.

दिनपति (Ttp. ऽप० „Herr des Tages") msc. Sonne 163, 69.

दिनाधीश (Ttp. ऽअधीश „Oberherr des Tages") msc. Sonne 112, 23.

दिनेश्वर (Ttp. दिन ऽईश्वर „Herr des Tages") msc. Sonne 156, 27.

दिन्व् (vgl. दिव्) I Par. sich freuen, erfreuen.

दिप् s. तिप्.

दिम्प् s. डप्.

दिम्भ् s. डप् und डिप्.

दिलीप N. ppr. eines Königs, Vorfahr des Râma 46, 28.

1. दिव् IV Par. Specialth. दीव्य (§. 57) spielen 186, 2; kaufen, verkaufen, glänzen, loben, sich freuen, trunken sein, schlafen, begehren. Ptcp. Pf. Pass. Absol. (§. 896, 2, vgl. 914, I; 897, 5); Intens. (§. 818); Desid. (§. 190).

2. दिव् X Par. drücken, bitten. — Atm. (§. 789, V) klagen.

दिव् (von 1. दिव् „glänzen") f. (vd. auch msc. §. 708) bildet die schwachen Casus aus द्यु, den Nomin. und Voc. Sing. aus द्यो (§. 754, IX) Himmel (§. 104, A, b und Ausn. 3, 2; §. 500; 631; wo in Zsstzg ausl. ऽदिवम् §. 680, vergl. §. 630).

दिवस (Vb. 1. दिव् „leuchten" ist S. 150, अस, 2 beizufügen; von einem Thema दिवस् Nbenform von दिवन् glbd.) msc. ntr. (§. 711) Tag; दिवसेदिवसे Tag für Tag 33, 2; 45, 14.

दिवसेश्वर (Ttp. 0स ऽ ईश्वर „Herr des Tages") msc. Sonne 167, 86.

दिवा (eig. Instrum. von दिव् aber) Indecl. (§. 782; 783) bei Tag.

दिवाकर (Ttp. दिवा (ob = दिव्? vergl. §. 697)? und कर) msc. Sonne.

दिवानिशा (Dvnd. दिवाऽनिशा) ntr. Acc. adv. bei Tag und Nacht 46, 25.

दिवाशयता (nach §. 554 von 0शय, Ttpr. wohl nach Analog. von §. 276 „bei Tag schlafend") fem. das Schlafen bei Tag 266, 252.

दिविष्टि (eig. Bhvr. दिव् ऽ इष्टि „himmelbegehrend) fem. Opfer 288, 9; 292, 4.

दिविष्ठ (§. 44, 2; Ttp. दिवि (Loc. von दिव् S. 246, II) ऽ स्थ (§. 35) von Verb. स्था §. 270) adj. ठा fem. im Himmel sich befindend, himmlisch, Gott 41, 5.

दिवोदास (Ttp. दिवस् (Gen. von दिव् S. 246, III) ऽदास) msc. N. ppr. 297, 14 (§. 650, VI).

दिव्य (von दिव् §. 500) adj. व्या fem. himmlisch, schön, angenehm; ntr. Gottesurtheil (?) 132, 11; 14.

दिव्यचक्षुस् (Ttp. ऽच0) ntr. himmlisches Auge = Prophetenblick 179, 7.

दिश् (§. 66, 4; 156, 1) VI Par. Atm. (§. 789, I), zeigen, spenden, geben, anweisen, befehlen, erzählen (Par.) 150, 34; 154, 20; 172, 28 (mit Infin.); 197, 13; दिष्ट bestimmt 62, 57 s. bes.

— अप (Par.) anzeigen, verrathen 193, 4; vorgeben 190, 19.

— — व्यप (Par.) bezeichnen 204, 19; verrathen 193, 19; überlisten 88, 24.

— आ (Par.) anweisen 116, 21; 183, 9; 196, 1; lehren 6, 9; abordnen 45, 13; Absol. auf अम् (§. 909).

— — समा (Par.) befehlen 70, 57; 1; 119, 21; anordnen 142, 91.

— उद् aufzeigen, lehren 160, 54; 162, 61; angeben 8, 28; ins Auge fassen. Absol. उद्दिश्य nach, zu 6, 4; 72, 17; 100, 17; 102, 2; 121, 19; 255, 120.

— उप (Par.) nachweisen 9, 44; vorschreiben 108, 9; anweisen 199, 22; lehren 22, 16; belehren 129, 18; 185, 1; 204, 8.

— निर् (Par.) anzeigen, andeuten 197, 23.

— प्र zeigen.

— — संप्र schleudern 34, 8.

— सम् (Par.) anzeigen 53, 2; befehlen 20, 1; Anweisung geben (Atm.) 239, 56; 240, 61.

दिश् (vom vorig. §. 252, Ausn.; 66, 4) fem. (§. 709, 9) Gegend, Raum, Weltraum, Weltgegend, Ort, Leute (?) 180, 12 (§. 431; 506, vgl. Bem.; wo in Zsstzg ausl. ऽदिशम् §. 680; 697).

दिश्य (vom vor. §. 506, vgl. Bem. und §. 651) adj. श्या fem. in einer Gegend liegend.

दिष्ट (eig. Ptcp. Pf. Pass. von दिश्) ntr. Bestimmung, Schicksal (S. 231, क, 11).

दिष्टान्त (Ttp. दिष्ट ऽ अन्त) msc. Tod.

दिष्टि (Vb. दिश्) fem. Vergnügen.

दिष्ट्या (eig. Instrum. des vor.) Indecl. (§. 283) ein Ausruf der Freude oder der glücklichen Vorbedeutung; zum

Heil, Segen, Glück auf, brav 3, 3; 19, 61; 24, 43; 42, 17; 109, 11.

दिह् (§. 156, 1) II Par. Atm. (§. 789, I) beschmieren, zunehmen. Aor. (§. 853).

— नि (§. 29, 7).

— सम् zusammenschmieren. संदिग्ध vergiftet 197, 2 (Wils. Daçak. n.); zweifelhaft 103, 2.

दी (§. 149, 4; 154, 2, 5) IV Atm. (eig. Pass. refl. von 2. दा oder दो und daraus entstandenes generelles Thema) vergehn, zu Grunde gehn. Pf. red. (§. 826, 5; 830; 832); Ptcp. Pf. Pass. दीन (§. 897, 5) unglücklich. Desid. (§. 193, Bem. 2); Caus. (§. 199).

दीक्ष् I Atm. (§. 789, V) opfern, sich beherrschen, die heiligen Gebräuche lehren, kahlköpfig sein; Caus. einweihen दीक्षित geweiht 69, 49; 99, 7 (vgl. jedoch दीक्षित nach S. 225, इत vom folg.).

दीक्षा (vom vor.) fem. Opfer, Unternehmen von Askese, Bussübungen 48, 3 (S. 225, इत; §. 629).

दीदांस् s. दान्.

दीधिति (von दीधी S. 162, ति, 2, vgl. §. 58, Ausn. 2) fem. (§. 708) Strahl, Licht.

दीदी s. das folgende.

दीधी vd. auch दीदी (§. 138, vgl. §. 207, §. 58, Ausn. 2 u. Ntr.; 149, 1 (S. 78) Ntr.) II Atm. (§. 789, V) leuchten, glänzen (Specth. §. 815) vd. Par. अदीदेत् 297, 17. Perf. periphr. (§. 835); Aor. (§. 849, Ausn. 4); Prec. (§. 865); Fut. I u. s. w. (§. 869, ff.); Pass. Specialth. (§. 874); Aor. (§. 881); Ptcp. Pf. Pass. (§. 896, 2); Ptcp. Fut. Pass. (§. 903; 905); Absol. (§. 914, III). — Caus. (§. 203, Ausn.).

दीन s. दी.

दीनार (S. 151, आर, fremd δηνάριον, vgl. Burnouf Introd. à l'h. d. Bouddh. 423, n.) msc. eine Münze, ein Gewicht Goldes, verschiedentlich bestimmt, ein Siegel, ein Goldschmuck.

दीप् IV Atm. (§. 789, V) glänzen 34, 6; 43, 31; Aor. (§. 858); Ptcp. Pf. Pass. दीप्त (§. 896, 2) flammend, leuchtend, glänzend 2, 21; 30, 7; 32, 23 u. s. w. (§. 543). — Caus. glänzend machen 41, 7; Aor. (§. 844) अदिदीपत् entflammen 238, 42. दीपित erleuchtet, leuchten gemacht 170, 2.

— आ आदीप्त angezündet 147, 19.

— प्र प्रदीप्त entflammt 33, 34; 34, 13; 75, 29; 84, 28; beleuchtet 205, 9.

— सम् संदीप्त flammend 33, 5. Caus. संदीपित angezündet 133, 11.

दीप (vom vorig.) msc. Lampe (§. 543; 558, VI).

दीपन (Vb. दीप्) ntr. das Anzünden 181, 21.

दीपिका fem. (von दीपक „beleuchtend" von Vb. दीप्) Laterne 187, 4.

दीप्तात्मन् (Bhvr. दीप्त (Ptcp. Pf. Pass. von दीप्) ऽ आत्मन्) adj. (fem. §. 699) flammendes Wesen (Körper) habend, ganz flammend, Flamme seiend 20, 15.

दीप्ति (Vb. दीप् §. 334) fem. Licht, Glanz.

दीर्घ (S. 137, §. 327 von Vb. दृह् „wachsen") adj. आ fem. lang; Comparat. द्राघीयस्; Superl. द्राघिष्ठ (S. 228, ईयस्; §. 554, VI; 588, I; 639).

दीर्घश्रवस् (eig. Bhvr. ऽ श्र०) msc. N. ppr. 297, 11.

1. दु V Par. quälen, leiden, दू IV Atm. (§. 789, V, eigentl. Pass. refl. von दु) leiden, gequält werden 183, 7; Ptcp. Pf. Pass. दून (§. 897, 4).

2. दु I Par. gehn, sich entfernen; Aor. (§. 856, 3) Prec. u. s. w. (§. 867; 869; 870; 871; 903; 917) Ptcp. Pf. Pass. दूत (§. 895, 3).

दुः s. दुस्; दुःख् s. दुष्ख्; दुःख s. दुष्ख.

दुःखाकर (von दुःख und कृ nach §. 245, 1, c) adj. री fem. betrübend 181, 10.

दुःखित s. दुष्खित.

दुःसंस्कार (Ttp. दुस्ऽसं0) msc. schlechter Gedanke 264, 228.

दुःसंचर (§. 324 Vb. चर् mit Präf. सम्) adj. रा fem. schwer passirbar 101, 15.

दुःसंपाद (§. 324 Vb. पद् im Caus. mit Präf. सम्) adj. दा fem. schwer zu bewirkend 181, 11.

दुःसाध्य (§. 324 Vb. साध्) adj. ध्या fem. schwer zu vollendend.

दुःस्थ (Ttp. दुस्ऽस्थ von Vb. स्था) adj. स्था fem. arm, unglücklich.

दुःस्वन (Bhvr. दुस्ऽस्वन) adj. ना fem. schlecht tönend 37, 25.

दुकूल ntr. gewebte Seide, feines Gewand.

दुग्ध s. दुह्.

दुध्र (S. 140, ध्र, 14; ved. für दुर्धर nach §. 324 Vb. धृ) adj. schwer zu ertragend.

दुध्रकृत् (Ttp. ऽकृत्) adj. furchtbares thuend 290, 11 (anders Sch. Rv. I, 582).

दुन्दुभि (S. 152, इ, 2; von einem alten Intensiv, vgl. §. 169, Ausn. 2 von *दुभ् dialekt. für तुभ्) msc. (§. 708, 4) Pauke; fem. (§. 708, 4) Würfel.

दुर् s. दुस्.

दुरतिक्रम (§. 324 Vb. क्रम् mit Präf. अति) adj. मा schwer zu übersteigend, überwindend 110, 24.

दुरधिगम (§. 324 Vb. गम् mit Präf. अधि) adj. मा fem. schwer zu studirend 171, 18.

दुरात्मन् (Bhvr. दुस्ऽआ0) adj. (fem. §. 699) schlechtes Wesen habend, schlecht 91, 24; 104, 6; 128, 18; 132, 6; 158, 42.

दुराशय (Bhvr. दुस्ऽआ0) adj. या f. schlechtgesinnt 280, 413.

दुरासद (§. 324 Vb. सद् mit Präf. आ) adj. दा fem. schwer anzugreifend 8, 28.

दुरुपलक्ष (§. 324 Vb. लक्ष् mit Präf. उप) adj. क्षा fem. schwer zu erkennend, beobachtend 185, 18.

दुरोदर msc. Spieler, Einsatz; ntr. das Spielen.

दुर्ग (Ttp. दुस्ऽग §. 356 Vb. गम्) adj. गा fem. schwer zugänglich; ntr. Festung, enger (leicht zu vertheidigender) Weg, Schlucht (§. 441).

दुर्गत (Kmdh. दुस्ऽगत Ptcp. Pf. Pass. von गम्) adj. ता fem. arm.

दुर्गस्थ (Ttp. दुर्गऽस्थ) adj. स्था fem. sich in einem schwer anzugreifenden Ort befindend 117, 7; 8.

दुर्गान्तरातिथि (Ttp. 0रऽअतिथि; jenes Ttp. दुर्गऽअन्तर) msc. (Gast des Innern einer Festung) Gefangener 257, 142.

दुर्ग्राह्य (Kmdh. दुस्ऽग्रा0 Ptcp. Fut. Pass. von ग्रह्) adj. ह्या fem. schwer zu greifend, verstehend 105, 1.

दुर्जन (Kmdh. दुस्ऽज0) adj. ना fem. böse, gemein.

दुर्जर (§. 324 Vb. जॄ) adj. रा fem. schwer alt zu machend, zu befestigend 247, 19.

दुर्दिन (Kmdh. दुस्ऽदिन) ntr. trüber, regnigter Tag 268, 278; thränende Augen damit verglichen 187, 16 (§. 225).

दुर्दिनाय Vb. Denom. (vom vor.) Atm. (§. 225) einen trüben Tag machen.

दुर्दिवस (Kmdh. दुस्ऽदि0) msc. ntr. trüber, regnigter Tag 101, 15.

दुर्धर्ष (§. 324; Vb. धृष्) adj. र्षा fem. schwer zu bewältigend 42, 14; 52, 12.

दुर्नय (Kmdh. दुस्ऽन0) msc. schlechte Aufführung, schlechtes Betragen 185, 10. 262, 207.

दुर्निवार (§. 324 Vb. वृ nach der Xten Conj. Cl., mit Präf. नि) adj. रा fem. schwer einzuhaltend, zu besiegend, unbesiegbar 190, 18.

दुर्नीत (Kmdh. दुस्ऽनी0 Ptcp. Perf. Pass.

von नी) adj. schlecht geführt, unrecht 8, 3.

दुर्नृप (Kmdh. दुस् ऽ नृ⁰) msc. schlechter König 280, 416.

दुर्बल (Bhvr. दुस् ऽ ब⁰) adj. ला f. schwach, kraftlos, zart.

दुर्बुद्धि (Bhvr. दुस् ऽ बु⁰) adj. dumm, thöricht 88, 25; 90, 15; 125, 1.

दुर्भिक्ष (eig. Bhvr. दुस् ऽ भिक्षा) ntr. Hungersnoth 251, 71; 160, 286; 268, 270.

दुर्मति (Bhvr. दुस् ऽ मति) adj. thöricht 53, 25; 59, 16; 77, 6; 85, 47; 197, 7.

दुर्मद (Bhvr. दुस् ऽ मद) adj. दा fem. wahnsinnig 23, 38; 24, 48.

दुर्मनस् (Bhvr. दुस् ऽ मनस्) adj. traurig (§. 225; 441, 2, c).

दुर्मनाय Vb. Denom. (vom vor.) Atm. (§. 225; 230) traurig werden.

दुर्मन्त्र (Kmdh. und Bhvr. दुस् ऽ म⁰) msc. schlechter Rath; schlechter Rathgeber 99, 14; 157, 34.

दुर्मन्त्रित (Kmdh. दुस् ऽ म⁰ Ptcp. Perf. Pass. von मन्त्र्) adj. fem. ता schlecht berathen 53, 23.

दुर्मुख (Bhvr. दुस् ऽ मु⁰) adj. fem. खा oder खी (§. 693) loses, spöttisches Maul habend.

दुर्योधन (nach §. 324, Ausn. aber) msc. N. ppr. 1, 1; 3; 63, 71.

दुर्लक्ष्य (Kmdh. दुस् ऽ ल⁰ Ptcp. Fut. Pass. von लक्ष्) adj. या fem. schwer zu bemerkend, erkennend, unterscheidend 199, 2; 268, 271.

दुर्लङ्घ्य (Kmdh. दुस् ऽ ल⁰ Ptcp. Fut. Pass. von लङ्घ्) adj. या fem. schwer zu übertretend 278, 395.

दुर्लभ (§. 324, Vb. लभ्, vgl. S. 139 nr. 14) adj. भा fem. schwer zu erlangend, geliebt, theuer.

दुर्व् (vgl. धुर्व्) I Par. schlagen, tödten. Ptcp. Pf. Pass. (§. 897, 2).

दुर्वच (§. 324, Vb. वच्) adj. चा fem. unangenehm zu reden 183, 6.

दुर्विदग्ध (Kmdh. दुस् ऽ वि⁰, letztres Ptcp. Perf. Pass. von दह् mit Präf. वि) adj. धा fem. mit Mühe durchbrannt (begabt) 151, 3.

दुर्वृत्त (Bhvr. दुस् ऽ वृ⁰) adj. ता fem. sich schlecht aufführend, schlecht 264, 228; 279, 398.

दुल् (vgl. तुल्) X Par. in die Höhe heben, werfen, schleudern.

दुवस्य Vb. (eig. Denom. von दुवस् „feierlicher Aufzug zu Ehren eines Gottes" S. 149) Par. (§. 235) verehren, verherrlichen 297, 15.

दुश्चर (§. 324 दुस् Vb. चर्) adj. रा fem. schwer zu vollziehend, hart 9, 42.

दुष् (§. 156, 1) IV Par. sündigen, दुष्ट versündigt, schlecht 70, 56; 76, 35; 78, 20; 92, 42; 106, 6; 107, 5; 108, 6; 134, 9; दुष्टतर (Compar.) ärger 103, 23. Aor. (§. 856, 10). Caus. दूषि und wann दोषि (§. 203) verderben 245, 6; misshandeln 106, 20; eine Schuld vorwerfen, anklagen 132, 11; verachten 161, 59; 266, 252.

— प्र Caus. प्रदूषित verschlimmert, übertrieben 73, 5.

— सम् संदुष्ट durch und durch schlecht 75, 27; Caus. beflecken 246, 14.

दुष्ऽ s. दुस्.

दुष्कर (§. 324, Vb. कृ) adj. रा schwer zu thuend, schwer 46, 29.

दुष्कृत (Kmdh. दुस् ऽ कृ⁰ Ptcp. Pf. Pass. von कृ) ntr. Sünde.

दुःख् (auch दुःख् eig. gegen Gr. s. दुस् vergl. jedoch §. 48, Bem.) X und IV (eig. Denom. vom folg., vgl. §. 235) Par. Schmerz erregen (§. 209; 843; 844).

दुष्ख (auch दुःख vgl. das vor. eig. Bhvr. दुस् ऽ ख „Luft") ntr. (§. 710) Schmerz, Leid, Kummer (§. 225; 244; 563, IV; S. 225, इत; §. 644).

दुष्खाय Vb. Denomin. (vom vor.) Atm. (§. 225) Schmerz empfinden.

दुष्खित (auch दुःखित, von दुष्ख S. 225 इत) adj. ता fem. leidend, unglücklich.

दुष्खय Vb. Par. (§. 235) Schmerz erregen.

दुष्टर (§. 324, Vb. तॄ §. 51, 2) adj. रा fem. schwer zu übersteigend, bewältigend 291, 14.

दुष्टात्मन् (Bhvr. दुष्ट (s. दुष्) ऽ आत्मन्) adj. (fem. §. 699) schlechtes Wesen habend, schlecht 70, 52; 90, 22.

दुस् eine (nur?) in Zsstzungen das vordere Glied bildende Part. (= δυς): schlecht, gering, schwer, nicht (§. 48; 51; 241 u. Bem. 2; 6; 246, 1; §. 647, I, Ausn.; 653, V, 2; 4; 662, I).

दुस्तीर्ण (Kmdh. दुस् ऽ त° Ptcp. Perf. Pass. von तॄ) adj. र्णा fem. schwer überschritten, zu überschreitend 47, 36.

दुस्तीर्थ (Bhvr. ऽ ती°) adj. र्था fem. (schwere Landungsplätze habend) schwer zu passirend 47, 36.

1. दुह् (§. 156, 1) II Par. Atm. (§. 789, I) melken (Par.) 290, 5; herausziehn 137, 23. Aor. (§. 853); Pass. refl. (§. 873; 875; 879; 883) Milch geben, spenden überhaupt. दुग्धे 189, 14. — Ptcp. Perf. Pass. दुग्ध gemolken; ntr. Milch 153, 15; geplündert 192, 16. Ptcp. Fut. Pass. (§. 906). — Desid. दुधुक्ष् melken wollen (Par.) 158, 38.

2. दुह् I Par. quälen, Aor. (858).

दुहितृ (Vb. 1. दुह् S. 163) fem. (§. 709; Declin. §. 754, XIV; eigentl. die Melkerin) Tochter (§. 404; 442; 667; 698).

दू s. 1. दु.

दूत (eig. Ptcp. Pf. Pass. von 2. दु wo s., vergl. jedoch S. 161, §. 400) adj. ता fem. gesandt; sbst. msc. ती fem. Bote, Botin, Kupplerin (§. 554).

दूतिका (vom vor. दूती nach §. 559, vergl. S. 229; §. 602) fem. Kupplerin.

दूर (Vb. 2. दु; S. 169, र) adj. रा fem. fern, weit 100, 11; Acc. adv. sehr 197, 7. Compar. दवीयस्, Superl. दविष्ठ (S. 228, ईयस्); Compar. दूरतर Acc. adv. weiter weg 119, 12; subst. neutr. (§. 708) Entfernung (§. 498, Bem.).

दूरग (Ttp. ऽ ग §. 272) adj. गा fem. entfernt 272, 320.

दूरतस् (nach §. 575 von दूर) adv. aus der Ferne 118, 9; fern 159, 48.

दूरत्व (nach §. 554 von दूर) ntr. Entfernung 231, 130.

दूरि (Vb. Denom. (von दूर) Par. in die Ferne gehn, aus der Ferne kommen (§. 217, Ausn.).

दूषण (vom Caus. von दुष्) ntr. Verführung 182, 9; Anklage 250, 63; Schuld 167, 89; msc. N. ppr. eines Râkshasa (§. 253).

दृ VI Atm. (§. 789, V) berücksichtigen, verehren. Pass. refl. (§. 873). Ptcp. Fut. Pass. (§. 906). — X Par. fürchten (? Dhtp. 34, 15, vgl. 2. दृ). — vergl. 2. दृ.

— आ berücksichtigen, beachten, besorgen.

— — सत्या besondre Sorgfalt verwenden 181, 19.

दृंह् I Par. befestigen. Ptcp. Pf. Pass. दृढ (§. 896, 2, 7) s. bes. ved. Intens. Ptcp. दाढृहाण sehr hart 292, 10 (Sch. zu दृह् gross).

दृक्पथ (Ttp. दृश् ऽ पथिन् §. 224) msc. Pfad des Gesichts, Gesichtskreis 176, 95.

दृङ्नीरज (Kmdh. nach §. 656, V aus दृश् ऽनीरज) ntr. lotusgleiche Augen 286, 480.

दृढ (vgl. दृंह् jedoch auch दृह्) ved. दृल्ह (§. 52) ढा fem. hart, fest, stark, gross; Acc. als Adv. sehr, viel; Compar. द्रढीयस्; Superl. द्रढिष्ठ (S. 228, ईयस्); Compar. दृढतर härter 125, 12.

दृढव्रत (Bhvr. ऽव्रत) adj. fem. ता festen Entschluss habend 81, 52.

1. दृप् (§. 149, 2; 156, 3, vergl. तृप्) IV Par. sich freuen, stolz sein. Aor. (§. 857). दृप्त stolz, anmaassend 278, 391; 395; दृप्ततर ziemlich übermüthig 195, 12.

2. दृप् od. दृफ् दृम्फ् (§. 154, 2, 2) VI Par. betrüben.

3. दृप् X (I) Par. beleuchten.

दृफ् s. 2. दृप्.

दृभ् VI Par. knüpfen (eig. „sich ringeln, schlängeln"). Ptcp. Pf. Pass. (§. 896, 2). — X. (I) Par. gleichbed. — X fürchten (? Ptcp. Pf. Pass. würde दृब्ध lauten und §. 897, Bem. hinzuzufügen sein).

दृम्फ् s. 2. दृप्.

दृश् (§. 66, 4; 149, 2; 156, 1) I Par. Specialth. पश्य (§. 795, VII) sehn 41, 5; 63, 66; 122, 21; 125, 20; 182, 17; ep. Atm. 24, 45; 25, 61. (पश्य Ind. §. 783; vgl. §. 127, 2, b; पश्यत ebds.) Pf. red. (§. 831); Aor. (§. 841; 856, 5) 13, 13 (द्रष्टा Fut. 2. Ps. ohne सि); 43, 32; 59, 16; 184, 6; 257, 148. Pass. 26, 74; 65, 10; 71, 12; 92, 40; 107, 5; ved. अदृश्रम् (S. 366, n. 5); दृशान 295, 12 (vgl. §. 873, 3 mit S. 410, n. 2); Aor. u. s. w. (§. 883; 884); Ptcp. Pf. red. (§. 890); Ptcp. Pf. Pass. (§. 894; 656, IV) 25, 54; 102, 7; sichtbar 270, 398; entschieden 132, 12; दृष्टवत् gesehn habend 108, 5; 123, 3; दर्शनीय sehenswerth 79, 29; 157, 33; Superl. ०तम 69, 37. द्रष्टव्य 111, 13. द्रष्टुम् (Inf.) 15, 3. Absol. auf अम् (§. 912). vd. Gerund. दृशे (विख्याय) 289, 1; 5. — Caus. दर्शि zeigen 38, 5; 40, 16; 44, 2; 102, 12 u. s. w. bekennen 255, 124. — sich zeigen 48, 7; 57, 24.

— अनु beachten, betrachten 215, 15. — Caus. nachweisen 118, 11.

— उप Caus. unter die Augen bringen, zeigen 198, 15; bekennen 249, 43.

— परि Caus. umschreiben, beschreiben 230, 125; bestimmen 232, 148.

— प्र Caus. erkennen machen, zur Einsicht bringen 185, 15; 216, 1; 245, 7; kund geben 274, 348.

— प्रति erblicken 71, 15; 91, 32; 288, 13; 294, 5.

— वि an verschiedenen Orten sehn. vd. अदृश्रम् (s. Simpl.) 289, 3.

— सम् wenn intransitiv, Atm. (§. 790) erblicken 34, 9; Caus. zusammen zeigen 277, 377; sich zeigen 71, 10.

दृश् (vom vor. §. 252, Ausn. 3; §. 66, 4) fem. Auge, das Sehen; दृशे s. bei Vb. दृश्; wann in Zsstzung auslaut. ऽदृशम् (§. 680).

दृशि (Vb. दृश् S. 151, इ, 2) fem. Auge 217, 5; 7.

दृषद् (S. 145, अद् auch दृशद्) fem. Stein, Fels (§. 632; 656, IV).

दृष्टपूर्व (Kmdh. दृष्ट (Ptcp. Perf. Pass. von दृश्) ऽपू० §. 656, II) adj. र्वा fem. früher gesehn 67, 25; 79, 36.

दृष्टान्त (Ttp. दृष्ट ऽ अन्त) msc. Wissenschaft.

दृष्टि (Vb. दृश्) fem. das Sehen, Erkenntniss, Auge (§. 359).

दृष्टिगोचर (Ttp. ऽगो०) msc. Gesichtskreis 97, 6.

दृष्टिपात (Ttp. ऽ पा०) msc. das Fallen, Werfen der Blicke (Liebesblick, vergl. दृष्टिविक्षेप bei Wils.) 149, 30.

दृह् I Par. wachsen.

दृल्ह् s. दृह.

1. दॄ (§. 78, Ausn.) IX Par. Specialth. stark दृणा, schw. दृणी (§. 805) spalten; Pf. red. (§. 828, Ausn. 3); vd. Intens. (§. 172); Caus. (§. 843, Ausn.?).

— उद् ausreissen 185, 2.

— वि Caus. zerreissen 97, 16; 17; 124, 9.

2. दॄ I oder IV oder IX Par. (?) fürchten; Caus. schrecken दरि (§. 203); Aor. (§. 843, Ausn.). Pass. Aor. (§. 881, 4).

दे (§. 154, 2, 3 und Ntr., wo S. 80, Z. 14 zu lesen) I Atm. (§. 789, V) schützen, bemitleiden. Pf. red. (§. 826, 2; 829); Aor. (§. 847; 856); Prec. (§. 865); Ptcp. Perf. Pass. (§. 622, III); Intens. (§. 806); Desid. (§. 194).

— आ lieben (? vgl. दृश्) 268, 274.

— नि (§. 29, 7).

देप् s. तेप्.

देव् I Atm. (§. 789, V) klagen, spielen, glänzen. Caus. Aor. (§. 844).

देव् Vb. Denomin. (vom folg.) Atman. (§. 212, Bem.; 255) wie ein Gott handeln, wie einen Gott behandeln.

देव (Vb. दिव्) adj. (? nur vd.) leuchtend 289, 1; 293, 4; msc. वी fem. Gott, Göttin, König, Königin (§. 132; S. 133, 0, 2; §. 427; 431; 497; 566, VIII; IX; 576; 656, IV; 689).

देवगुप्त (vergl. §. 357) masc. N. ppr. 282, 436.

देवता (eig. nach §. 554 vom vor., vgl. aber 539, V; 566, I; VIII) fem. Gottheit, Gott.

देवत्रा (von देव §. 576) adv. unter, zu den Göttern 289, 10.

देवत्व (nach §. 554 von देव) ntr. Zustand eines Gottes, Gottähnlichkeit 101, 5.

देवदेव (Ttp. ऽ दे०) msc. Gott der Götter, Bezeichn. des Brahma, Siva.

ऽदेवत्य (von ऽदेवता §. 539, V) adj. त्या fem. für eine Gottheit bestimmt.

देवदत्त (§. 357) N. ppr. 101, 13; 207, 16; 213, 1 (§. 491; 496).

देवपाद (Ttp. ऽ पा०) masc. Fuss des Königs für „König" 122, 10.

देवयज्ञ N. ppr. 46, 27.

देवशर्मन् N. ppr. 98, 5 (§. 430, 1, 2).

देवाय Vb. Denom. (देव §. 226 Ausn. 2 vd.) Par. Götter verehren.

देवर्षि (Kmdh. देव ऽ ऋषि) msc. ein Rischi aus der Classe der Götter.

देवारण्य (Ttp. देव ऽ अर०) ntr. Götterwald.

देवार्चन (Ttp. ०व ऽ अर्च०) ntr. Verehrung der Götter 100, 6.

देश (Vb. दिश्) msc. Land, Gegend, Ort, Stelle (§. 506, vgl. Bem.).

देशधर्म (Ttp. ऽ ध०) msc. Pflicht, geheiligte Gebräuche eines bestimmten Landes 145, 118.

देश्य (von देश) adj. त्या fem. in einem Lande seiend (§. 506, Bem. §. 651); Ptcp. Fut. Pass. von Vb. दिश् zu zeigend, beweisend.

देह (Vb. दिह्) msc. ntr. (§. 711) Körper (fem. देही §. 691); in Bhvr. ausl. fem. ·हा 102, 17; 112, 12.

देहधारण (Ttp. ऽ धा०) ntr. Leben 38, 11.

देहिन् (nach §. 563 von देह) adj. नी fem. mit Körper versehn 137, 30; = Seele 220, 2.

दै I Par. reinigen.

— अव अवदात s. bes.

दैन्य (nach §. 554, I von दीन) ntr. Armuth, Bettelei, Gemeinheit.

दैव (von देव §. 427, 1; 521; vergl. 459; 526) adj. वी fem. göttlich, himmlisch, königlich 262, 205; subst. msc. ntr. (§. 711) Schicksal, Bestimmung.

दैवत (von देवता §. 566, 1) adj. ती fem. göttlich; msc. ntr. (§. 711) Gott, Gottheit.

दैविक (von देव) adj. की fem. göttlich.

दैव्य (von देव §. 427, 1; 506, vgl. Bem.; 526) adj. या fem. (S. 242, nr. 16) göttlich, himmlisch 295, 12.

दैशिक (von देश) adj. (की fem.) örtlich 230, 120.

दो (§. 154, 2, 3) IV Par. Specialth. य (§. 796, III) schneiden (vgl. 2. दा) zerschneiden, zertheilen. Aor. (§. 847; 856); Prec. (§. 865); Ptcp. Pf. Pass. दित (§. 895, 2, aber vgl. §. 622, III); Intens. (§. 806); Desid. (§. 194).

— नि (§. 29, 7; 622, III).

दोग्धुकाम (Ttp. दोग्धुम् ऽ का° S. 247, VI) adj. मा fem. zu melken wünschend 192, 15.

दोला (Vb. दुल् §. 337, a) fem. (Wils. auch ल msc. u. ली fem.) Schwinge, Schwebe.

दोषू Vb. Denomin. (vom folg.) Atman. (§. 212, Bem.; 255) sündigen (?).

दोष (Vb. दुष्) msc. Schuld, Sünde, Fehler, Vergehn, Unordnung in den Flüssigkeiten im Körper, Fehler in den Funktionen der Galle, in der Blutcirculation, diese Flüssigkeiten selbst 180, 4 (षी fem. §. 689).

दोषा (§. 783, vgl. प्रदोष) Ind. bei Nacht.

दोह (Vb. दुह्) msc. das Melken (S. 225, इत).

दौःशील्य (nach §. 554, I von दुःशील, Bhvr. दुस् ऽ शील „schlechten Charakter habend) ntr. schlechter Charakter 269, 290.

दौर्भाग्य (von दुर्भाग Kmdh. दुस् ऽ भाग) adj. या fem. unglücklich, hart.

दौर्मन्त्र्य (von दुर्मन्त्र nach §. 554, I) ntr. schlechte Berathung (eig. Thätigkeit eines schlechten Rath Gebenden) 157, 34, Anm.

दौवारिक (von द्वार् §. 588, III) msc. Thürhüter, Kämmerer 247, 28.

दौहित्र (von दुहितृ §. 442; 446; 521, vgl. 459) msc. त्री fem. Tochtersohn, Tochtertochter, Enkel, -lin.

द्यावापृथिवी (Dvnd. Dual aus दिव् (wofür der vd. Dual von द्यो eintritt §. 631, vgl. दिव्) ऽ पृथिवी Himmel und Erde, °थिवी (ved. Zsziehung statt °व्यौ §. 733, V) 296, 1 (§. 456).

द्यावापृथिव्य (vom folg. §. 456) adj. या fem. an Himmel und Erde gerichtet 296.

द्यु II Par. angreifen; ved. ep. glänzen (vgl. दिव्).

द्यु s. दिव्.

द्युत् (§. 160, Bem. 2 von दिव्, eigentl. Denom. aus द्युति) I Atm. (§. 789, V) glänzen. Aor. (§. 858); Ptcp. Perf. Pass. (§. 895, 9, d, S. 416, n. 14) glänzend 274, 343 (oder vom Caus.); vd. Intens. (§. 170, vgl. Ausn. 2); Desid. (§. 185, Ausn. 1).

द्युति (wohl aus दिव् nach Analog. von §. 818 und sonst, vgl. Nomen दिव्) fem. Glanz, Licht, Schönheit.

द्युतिमत् (nach §. 562 vom vor.) adj. ती fem. glänzend 170, 8.

द्युमत् (S. 166, मत् eher von द्यु als Nbform von दिव्) adj. (ती fem.) glänzend 291, 14.

द्युम्न (von द्यु vergl. das vor. und S. 240 म्न) ntr. Reichthum, Stärke, Macht; vd. erklären es die Sch. durch Speise 287, 1; Ruhm (यशस् kann auch nach vd. Auslegung „Speise" sein) 288, 16.

द्यूत (eig. Ptcp. Pf. Pass. von दिव् wo s., aber nach §. 333) ntr. u. msc. (§. 711) Spiel.

द्यूतकार् (Ttp. ऽ कº §. 269) msc. der Halter eines Spielhauses.

द्यूतसमाज (Ttp. ऽ सº) msc. Spielhaus 185, 16.

द्यै I Par. verachten, verunstalten (?).

द्यो (Vb. दिव्) fem. (§. 708) Himmel 289, 5 (vgl. Nomen दिव्).

द्रढिष्ठ द्रढीयस् s. दृढ.

द्रप्सिन् (nach §. 563 von द्रप्स dünne, geronnene Milch) adj. °नी fem. tropfend, regenströmend 290, 2.

द्रम् (§. 154, 1) I Par. laufen (vgl. द्रा).

द्रव (Vb. द्रु) msc. (S. 139, अ, 12) das Laufen, Gehn, das Flüssigwerden, Ausschwitzen, Tropfen, Flüssigkeit.

द्रवता (nach §. 554 vom vor.) fem. Zustand des Flüssigseins 240, 65.

द्रवत्व (nach §. 554 von द्रव) ntr. Zustand des Flüssigseins, Flüssigkeit 220, 4.

द्रवत्वक (vom vor. nach §. 559) ntr. = dem vor. 222, 36.

द्रवस्य Vb. Par. (§. 235) brennen, quälen, verehren.

द्रविण (S. 154, इन, 2, vgl das folg.) ntr. Reichthum, Eigenthum, Kraft, Substanz, Ding.

द्रव्य (von द्रु „Baum" §. 427; 548, VII) adj. व्या fem. hölzern; ntr. (Materie) Substanz, elementare Substanz, Wesenheit, Eigenthümlichkeit, Ding, Eigenthum, Reichthum (§. 558, VII).

द्रव्यत्व (vom vor. nach §. 554) ntr. Substantialität 221, 23.

द्रा II Par. fliehen, schlafen (vgl. द्रै).
— नि (§. 29, 7).

द्राख् od. ध्राख् I Par. trocknen, schmücken. Caus. Aor. (§. 844).

द्राघ् I Atm. (§. 789, V eig. Denom. von दीर्घ, vgl. §. 217) stark sein, ausstrecken. Caus. Aor. (§. 844).

द्राघिष्ठ द्राघीयस् s. दीर्घ.

द्राङ्क्ष् oder ध्राङ्क्ष् ध्वाङ्क्ष् (ध्माङ्क्ष्?) I Par. furchtbar schreien (von Vögeln).

द्राड् oder ध्राड् I Atm. (§. 789, V) spalten, zergehn. Caus. Aor. (§. 844).

द्राह् I Atm. (§. 789, V) aufwachen, niederwerfen (?).

1. द्रु (vgl. द्रम्) I Par. laufen, fliehen, fliessen. Perf. red. (§. 830, Bem. 2; 831); Aor. (§. 856, 3, vergl. S. 384, n. 2); Pass. Aor. u. s. w. (§. 879; 883; 884). द्रुत gelaufen, laufend, fliessend = geschmolzen 236, 9; Acc. adv. schnell 103, 20 u. s. w.; Comp. द्रुततर Acc. adv. in aller Eile 101, 24. Caus. (§. 789, I, 2); Aor. und Desid. (§. 843; 185, Ausn.).
— अभि hinzulaufen, angreifen 32, 26.
— उप उपद्रुत angefeindet 268, 275.
— प्र vorwärts laufen 70, 1; eilen 70, 3; verfolgen 70, 3; fliehen 77, 13.
— वि auseinanderlaufen, fliehen 86, 3; 87, 7; ep. Atm. 91, 29. विद्रुत fliehend 71, 7. Caus. in die Flucht schlagen 7, 11; 83, 28; 283, 453.

2. द्रु oder द्रू द्रू (beide?) V Par. tödten (bereuen, gehn?).

द्रु msc. Baum.

द्रुड् VI. I Par. untergehn.

द्रुण् VI Par. gehn, verletzen, krumm sein.

द्रुपद msc. N. ppr. eines Königs 49, 14; 2; 50, 9; 63, 64 (§. 469; 670).

द्रुम (von द्रु §. 564, XI) msc. Baum.

द्रुह् (§. 66, 5; 156, 3) IV Par. (trügen) hassen. द्रुग्ध einer dem nachgestellt ist 270, 298.

द्रू s. 2. द्रु.

द्रेक् oder ध्रेक् I Atm. (§. 789, V) rufen, wachsen, stolz sein, sich freuen. Caus. Aor. (§. 844).

द्रै I Par. schlafen (vgl. द्रा).

द्रोण (wohl von द्रु „Holz" (vergl. द्रोणि; S. 165, न) msc. ntr. (§. 708) ein Messgefäss; msc. N. ppr. des Waffenlehrers der Panduiden 51, 2; 62, 61 (§. 443; 441; 546, 2; 547, IX).

द्रोणि (wie das vor.; S. 161, नि) oder णी fem. ein ovales Wassergefäss von Holz, Stein u. s. w., ein Tober, Trog; nur णी, Schlucht zwischen zwei Bergen (§. 691).

द्रोह (Vb. द्रुह्) msc. Bosheit, Bösthat, Unrecht, Nachstellung 262, 208; Trug, Verrath 274, 349; 279, 405.

द्रोहवृत्ति (Bhvr. ऽवृ०) adj. böse, Bösewicht 272, 320.

द्वन्द्व (द्वम् altes Ntr. von द्वि, verdoppelt §. 683, VI) ntr. (§. 710) Paar, Gegensatz 137, 26; 203, 17; Streit, Kampf 23, 34; 86, 4.

द्वय ntr. यी fem. (von द्वि §. 557; 563, XII) Paar; in Zsstzg ausl. beide 123, 20; 252, 88; zwei 255, 116.

द्वादश msc. ntr. शी fem. Ord. (§. 770) zwölfte; fem. शी der 12te Tag des Halbmonds 278, 394.

द्वादशन् Num. (§. 764, ff.) g. comm. zwölf.

द्वापर (Ttp. द्वा (ved. Dual) und पर „auf zwei folgend") msc. das dritte der vier Weltalter (Yuga).

द्वार् (Vb. द्वृ) fem. (§. 709) Thür; Instrum. द्वारा vermittelst 218, 11.

द्वार (Vb. द्वृ) ntr. (§. 708) Thür, Thor 288, 15 (Sch. Osten und Westen); Vermittlung (vergl. das vorige) 226, 80 (§. 588, III).

द्वाराधिप (Ttpr. ऽअधि०) msc. Thürhüter 263, 213.

द्वाविंश msc. ntr. शी fem. Ord. (§. 770) zweiundzwanzigste.

द्वाविंशति Num. fem. (§. 764, ff.) zweiundzwanzig.

द्वि Flexionsth. द्व msc. ntr. द्वा fem. (§. 764, ff.) zwei (§. 239, Bem.; S. 133, O, 2, b; §. 560; 431, Bem.; 557; 580; 582; S. 223, चक्; §. 624, I; 674, III).

द्विगुण (Bhvr. ऽगु०) adj. णा fem. zweimalig; Comp. ०णतर zweimal so stark 118, 13.

द्विगुणित (Ttp. ऽगु०) adj. ता fem. verdoppelt 174, 16.

द्विज (Ttp. ऽज) adj. जा fem. zweimal geboren; msc. Bezeichnung eines Mannes der drei ersten Kasten, bei denen die Confirmation durch Anlegung der Schnur als eine zweite Geburt angesehn wird, insbesondre ein Brahmane; Vogel.

द्विजन्मन् (Bhvr. ऽज०) msc. Brahmane (vgl. das vor.) 246, 16.

द्विजमुख्य (Kmdh. ऽमु० nach §. 656, II, 3, 2) adj. vornehmster Brahmane 40, 13.

द्विजर्षभ (Kmdh. ०ज ऽ ऋष० nach §. 656, III, Bem.) msc. ein mit einem Stier zu vergleichender Brahmane, ein gewaltiger 14, 21.

द्विजश्रेष्ठ (Kmdh. ऽश्रे० nach §. 656, II, 3, 2) adj. bester Brahmane 83, 22.

द्विजसत्तम (Kmdh. ऽस० nach §. 656, II, 3, 2) adj. bester Brahmane 28, 13; 137, 33.

द्विजाति (Bhvr. ऽजा०) adj. zwei Geburten habend, ein Mann aus den drei ersten Kasten, ein Brahmane (vgl. द्विज).

द्विजातिसात् (vom vor. nach §. 576 mit कृ) adv. den Brahmanen zu Eigenthum 255, 120.

द्विजोत्तम (Kmdh. ०ज ऽ उत्तम nach §. 656, II, 3, 2) adj. bester Brahmane 31, 14; 39, 19; bester Kschatriya 43, 24.

द्वितय ntr. यी fem. (§. 557; 778, III) Paar.

द्वितीय msc. ntr. या fem. Ord. (§. 770, Decl. §. 778, II) zweite (§. 566, III; 653, VII, Bm.).

द्वित्र (nach §. 666, vgl. 669) Plur. zwei oder drei.

द्वित्रिचतुर् (nach §. 666, vergl. 669 und त्रिचतुर्) Plur. zwei oder drei oder vier 193, 8.

द्वित्व (nach §. 554) ntr. Zweiheit 227, 88; 229, 106.

द्विधा (von द्वि §. 580) adv. zwiefach, auf zwei Arten.

द्विप (Ttp. ॰प von Vb. पा „zweimal trinkend") msc. Elephant (weil er erst mit dem Rüssel dann mit dem Mund trinkt).

द्विपञ्चाश msc. ntr. ॰शी fem. Ord. (§. 770) zweiundfunfzigste.

द्विपद् (ved. vgl. §. 674, III) adj. ॰दी fem. (§. 670) zweifüssig 288, 3 (vgl. Sâma-V. Gl. द्विपाद्).

द्विमातृ (Bhvr. ॰मा॰) adj. zwei Mütter habend = Agni (weil er durch Reiben zweier Hölzer entzündet wird) 296, 4.

द्विरद (Bhvr. ॰र॰) msc. Elephant.

द्विरेफ (Bhvr. ॰रे॰ zwei Repha, Name des Buchstaben र, habend, nämlich in dem gewöhnlichen Namen भ्रमर) msc. eine grosse schwarze Biene.

द्विविध (Bhvr. ॰विधा) adj. ॰धा fem. zwiefach 217, 1.

द्विष् (§. 156, 1) II Par. Atm. hassen, zürnen (§. 813).

द्विष् (vom vor. S. 133, §. 365; §. 252, Ausn. 5; 289) msc. Feind; in Zsstzg ausl. adj. hassend 19, 13; 160, 49; 163, 68.

द्विषत् (Ptcp. Präs. von द्विष्) adj. ॰ती fem. hassend, Feind 289, 13 (vgl. §. 279 und Bem.).

द्विस् (von द्वि §. 580) adv. zweimal (§. 48; 655, IV).

द्वीप (Bhvr. द्वि ॰अप् §. 624, I „an beiden Seiten Wasser habend") msc. ntr. (§. 640) Insel, Tigerfell (§. 441; 488; 500; vgl. 501; 517).

द्वीपश्रेष्ठ (Kmdh. ॰श्रे॰ nach §. 656, II, 3, 2) adj. ॰ष्ठा fem. beste Insel 84, 35.

द्वीपिन् (nach §. 563 von द्वीप) msc. Tiger, Panther.

द्वृ I Par. bedecken, vernachlässigen (?).

द्वेधा (von द्वि §. 580, vgl. S. 237, ॰धा und त्रेधा) adv. zwiefach, auf zwei Weisen.

द्वेष (Vb. द्विष्) msc. Hass, Feindschaft.

द्वेषस् (द्विष् S. 149) ntr. Feindschaft 220, 4; vd. = Feind 287, 8.

द्वेषिन् (Vb. द्विष्) adj. ॰षिणी fem. hassend, sbst. Feind.

द्वेष्टृ (Vb. द्विष्) msc. ॰ष्ट्री fem. Hasser, -rin.

द्वेष्टृत्व (vom vor. §. 554) ntr. Hass 219, 6.

द्वैत (von द्विता nach §. 554 durch sek. अ nr. 13, vergl. §. 566) ntr. Zweiheit.

द्वैमातुर (Patron. von द्विमातृ vgl. S. 221, §. 592, VI) adj. ॰री fem. von zwei (verschiednen) Müttern, von einer andern Mutter, stammend 247, 22.

द्वैविध्य (von द्विविध nach §. 554, I) ntr. Zwiefachheit 232, 141.

ध

धक्क् X Par. tödten, vernichten.

धण् s. ध्वण्.

धन् III Par. Früchte tragen. Caus. vd. Atm. Früchte, Schätze tragen machen 293, 3.

धन (S. 145, धन, 2; eher vom vor.) ntr. Reichthum, Schatz, Eigenthum (§. 530, IV; 551; S. 230, क, 2; §. 644, III, 15).

धनगर्व (Bhvr. ॰ग॰) msc. N. ppr. 191, 23.

धनंजय (Ttp. धनऽजय (Vb. जि) nach Anal. von §. 279) msc. der Gott des Feuers; einer der 5 Lebenswinde, welcher Fettigkeit bewirken soll 207, 16 (§. 443).

धनमित्र (धनऽमित्र) msc. N. ppr. 186, 18.

धनसा (Ttp. धनऽसा letztres von Vb. सन् nach S. 134, nr. 4) adj. Schätze besitzend 296, 7.

धनस्पृत् (Ttp. ऽस्पृत् von Vb. स्पृ S. 133, O, 1) adj. sich an Schätzen erfreuend 291, 14.

धनाधिगोप्तृ (Ttp. धनऽअधि°, letztres von Vb. गुप्; gegen §. 653, VII) msc. Oberherr der Schätze = Kuvera 60, 35.

धनाधिपति (Ttp. ऽअधि°) msc. = dem vor. 171, 16.

धनाय Vb. Denom. (von धन) Par. geldgierig sein (§. 226, Ausn.), in den aa. Bedd. धनीय (s. §. 224).

धनु (S. 156, §. 397) msc. Bogen.

धनुर्गुणा (Ttp. °नुस्ऽगु°) fem. Bogensehne.

धनुर्धर (°नुस्ऽध° von Vb. धृ) msc. Bogenschütz.

धनुर्वेद (Ttp. °नुस्ऽवे°) msc. Bogenkenntniss, Kriegskunst 63, 62.

धनुष्पाणि (Bhvr. °नुस्ऽपा° §. 664, Ausn. 6; vgl. §. 48, c) adj. den Bogen in der Hand habend 16, 17; 63, 66; 71, 12; 83, 21.

धनुष्मत् (von धनुस् nach §. 562, vgl. §. 93, Ausn. 1) adj. ती fem. mit Bogen versehn; msc. Bogenschütz.

धनुस् (S. 158, उस्) msc. ntr. (§. 710) Bogen (§. 532, VII) in Bhvr. anlaut. wann ऽधन्वन् (§. 669).

धनेश्वर (Ttp. धनऽई°) msc. Herr der Schätze = Kuvera 57, 26.

धन्य (von धन §. 539, IV, vgl. 551; 441, 2, b) adj. या fem. glücklich; Comp. °यतर glücklicher (mit Instrum.) 111, 18.

धन्यमन्य (Ttp. ऽम° von Vb. मन् nach §. 282) adj. या fem. sich für glücklich haltend 196, 23.

धन्व् I Par. gehn, eilen (vgl. धाव् und Sâma-V. Gl.).

धन्व msc. Bogen; N. ppr. 249, 51; 250, 56.

धन्वन् (S. 171, वन्) msc. ntr. Bogen (vgl. धनुस्).

धन्विन् (nach §. 563 von धन्व) adj. नी fem. mit Bogen versehn; msc. Bogenschütz.

धम्मिल्ल msc. geschmücktes Haar um den Kopf gewunden und mit Blumen und Perlen verziert.

धर (Vb. धृ) msc. Berg; in Zsstzg ausl. „tragend“ (auch ausser nach §. 279).

धरणि oder णी (Vb. धृ S. 147, §. 391) fem. Erde.

धरित्री (Vb. धृ S. 164, §. 410) fem. Erde.

धर्म (Vb. धृ S. 166, म) msc. ntr. (§. 711) Tugend, moralisches und religiöses Verdienst; Pflicht (Recht), Gerechtigkeit 166, 80; Gebräuche bestimmter Secten, Kasten; Angemessenheit, Eigenthümlichkeit (§. 441, 2, b; 485; 539, VII; 563, IV; S. 231, क, 11; §. 632) in Bhvr. ausl. wo ऽधर्मन् (§. 669). — msc. Bezeichnung des Yama als Todtenrichters.

धर्मकोष (Ttp. ऽको°) msc. ntr. der Schatz (die Gesammtheit) der Pflichten 143, 99.

धर्मतस् (von धर्म §. 575) adv. der Pflicht (dem Recht) gemäss 1, 7; 142, 93.

धर्मपत्नी (Kmdh. nach §. 656, V etwa धर्मयुक्तऽपत्नी?) fem. tugendhafte, rechtmässige Gemahlin (?) 92, 41.

धर्मपथ (Ttp. ऽपथिन् §. 624) msc. Pfad der Tugend 65, 18.

धर्मबुद्धि (Bhvr. ऽबु°) adj. Tugend kennend 132, 9; msc. N. ppr. 130, 19; 131, 7; 133, 4.

धर्मभृत् (Ttp. ऽभृत् von भृ S. 133, O, 1) adj. die Tugend unterstützend, übend 6, 10.

धर्मरक्षिता (nach §. 557 von धर्म (als N. ppr. des Yama) und Ptcp. Perf. Pass. von रक्ष्) fem. N. ppr. 191, 14.

धर्मवत् (nach §. 579) adv. als (wäre es der der) Tugend 185, 9.

धर्मशास्त्र (Ttp. ऽशा°) ntr. das Buch der Pflichten 135, 2.

धर्मशील (Ttp. ऽशी° §. 275 von Vb. शील्) adj. ला fem. tugendhaft.

धर्मात्मन् (Bhvr. °र्म ऽ आ°) adj. (fem. §. 699) das Wesen der Tugend habend, tugendhaft, pflichtgetreu, gerecht 3, 4; 7; 19, 8; 26, 74; 77, 3; sbst. msc. ein Heiliger.

धर्माधर्म (Dvnd. Dual) msc. Recht und Unrecht 137, 26; 29.

धर्माधिकरण (Ttp. °र्म ऽ अधि°) ntr. (Oberbehörde des Rechts) Gericht 132, 10; 11.

धर्माधिकरणस्थान (Ttp. vom vor. und स्थ°) ntr. Gerichtshof 106, 13.

धर्माधिकरणिन् (von °ण nach §. 563) msc. Richter.

धर्माधिकरणिक (vom vor. nach §. 558 ff.?) msc. Richter 133, 4.

धर्माधिकृत (Ttp. ऽ अधि° Ptcp. Pf. Pass. von कृ mit Präf. अधि) msc. über die Rechtsverwaltung gesetzt, Richter 107, 7.

धर्मिन् (nach §. 563, IV von °र्म) adj. र्मिणी f. tugendhaft, fromm, gerecht (§. 431).

धर्म्य (von धर्म §. 539, VII) adj. र्म्या fem. der Pflicht, dem Recht, der Moral angemessen, damit stimmend, gerecht.

धर्षण (Vb. धृष्) ntr. Eitelkeit, Stolz, Verletzung, Bewältigung 69, 42; Beschimpfung 107, 5.

धवल (vgl. Vb. धाव्) adj. ला fem. weiss.

धा (§. 154, 2, 3, Ausn.) III Par. Atman. (§. 789, I) Specialth. stark दधा, schwach दध् (§. 801, vergl. 64. 65; Imperat. 2 Sing. §. 809, Bem.); Aor. (§. 847; 856); Prec. (§. 865) setzen, festsetzen, bestimmen (Par.) 137, 29; ansetzen, erlangen (उपचय) 237, 29; richten (मनस् denken) 3, 8 (Atm.); (Par.) fassen 246, 11; halten, tragen 235, 3; 242, 86; (Atm.) 147, 16; 172, 26; 290, 10; nähren (ved. Atm. Conj. धामहे §. 860) 295, 13; haben (Par.) 170, 5; 7; 235, 2; 237, 32; 240, 66; machen 236, 10 (Par.); thun (Atm.) 147, 13; 173, 32; nehmen (Atm.) 292, 9; geben (Par.) 288, 400; (vd. धत्त §. 813) 291, 19; (ved. दधासि §. 813) 289, 12; (vd. धास् §. 860) 288, 12; Ptcp. Pf. Pass. हित (§. 895, 2 vgl. mit §. 154, 2, 3, Ausn.; §. 653, III); Intensiv. (§. 806; wofür auch §. 64. 65 gelten). Desid. (§. 194).

— अधि Atm. darüber erwerben 291, 2.

— अन्तर् Pass. verschwinden 49, 16; 139, 61. अन्तर्हित 39, 19.

— अभि darlegen (Par.) 138, 42; sagen, sprechen (Atm.) 188, 6; Pass. 229, 105; 240, 61; Ptcp. 74, 11; 124, 19 u. s. w. Absol. 102, 1; 121, 29; 242, 82; Inf. 182, 2; nennen 241, 76.

— — प्रत्यभि dazu sprechen, billigen 55, 5.

— अव weglegen.

— — व्यव zwischenlegen, bedecken 237, 26.

— आ anlegen, tragen 214, 1; ansetzen, einsetzen 54, 8; setzen 172, 30; vorsetzen (sich vornehmen) 21, 11; 43, 20; richten 259, 164; bilden (Atm.) 174, 39; (Par.) 257, 141; 108, 3; 248, 35.

— — समा nehmen (Atm.) 259, 166.

— — — उपसमा anordnen 201, 9.

— — — प्रतिसमा wieder anheften (Par.) 196, 21; Pass. dagegen beruhigen, wieder zurecht finden 182, 8.

— उप auflegen 239, 54; unterlegen, Ptcp. Pf. Pass. darunter liegend, bedeckt 204, 18, vgl. 4; 9; 209, 10.

— नि (§. 29, 7) niederlegen 100, 6; 109, 4; 188, 14; giessen 239, 46; übergeben (vd. दृध्यसि §. 813) 289, 12; Pass. refl. sich setzen 190, 9.

— — आनि (आनिधेय fem. ती §. 690).

— — संनि zusammen, nahe, niederlegen. संनिहित nah 103, 7.

— परि umlegen, umkleiden 186, 4. — Caus. परिधापि umlegen machen 200, 7.

— पि (statt अपि §. 241, Bem. 3) auflegen, bedecken 108, 15; zuhalten (Atm.) 241, 76.

— प्र vorlegen, zeigen. प्रहित 200, 7 (schwerlich zu Vb. हि).

— वि in (die gehörige) Ordnung setzen, ordnen 264, 231; einrichten 160, 51; 251, 77; 55, 19 (Par.); 55, 20 (Atm.); richten 90, 17; lenken 27, 7; halten 106, 9; verwalten, behandeln 259, 169 (Par.); 185, 16 (Par.); 265, 242 (Atm.); bestimmen 42, 19; 274, 351; einsetzen 270, 294 (Par.); anstellen 260, 176 (Atm.); vorschreiben 22, 25; 107, 15; 181, 4; 185, 6; 203, 16; beschliessen 240, 59 (Atman.); bilden, schaffen, vollziehn, erweisen, machen 88, 27; 100, 6; 18; 106, 11; 114, 15 (Par.); 116, 2; 117, 13; 184, 22; 236, 14; 238, 36 (Atm.); 252, 83; 253, 95; 265, 234 (Atman.); 269, 298 (Par.); 278, 389; Pass. werden 277, 385; aufstellen, erbauen 248, 41 (Par.); 247, 25 (Atm.); 249, 45; 258, 155 (Atm.); 258, 162 (Pass.); 264, 230 (Pass.); 265, 243 (Atman.) 267, 266 (Pass.); geben (277, 383).

— — अनुवि hinter jemand setzen, nachtreten 162, 60.

— — प्रवि Atm. anordnen, schliessen 280, 421.

— — संवि anordnen, entscheiden Par. 54, 17.

— श्रत् (§. 241, g) glauben (= lat. cred) Par. 7, 20 (ep. अश्रद्दधत् statt अश्रद्दधात् vgl. Vb. दध्); 59, 13; Atm. 51, 18; 113, 8; Pass. 60, 70; 241, 69.

— सम् zusammenlegen, Pfeil auflegen 72, 16; mittheilen 175, 51 (Atman.); übereinkommen (Instr.) 198, 1; sich einlassen mit, aufwiegen (Atm. mit Acc.) 117, 10 (?). संहित oder सहित (S. 247, VI; §. 647, I, Ausn.).

धातु (vom vor. S. 162, तु 2) msc. (Grundlage) elementare Substanz überhaupt wie Erde, Feuer u. s. w.; des Körpers insbesondre, wie Fleisch, Blut u. s. w.; Eigenthümlichkeit eines Elements, wie Geruch, Geschmack u. s. w.; Mineral, Metall, Sinnesorgan; in der grammatischen Sprache: Wurzel.

धातृ (Vb. धा) msc. Schöpfer.

धात्री (Vb. धे §. 262, eher fem. von Suff. तृ §. 698) fem. Amme, Nährerin.

धाना (S. 165, न) fem. Coriander; Plur. (§. 716) geröstete Gerste oder Reiss.

धान्य (vom vor.) ntr. (§. 708) Getreide überhaupt, insbesondre Reiss, Coriander.

धामन् (Vb. धा) ntr. Wohnung, Haus, Ort, Körper, Licht, Lichtstrahl, Nahrung 292, 11 (Sch.; es bezeichnet: Regen).

धारण (Vb. धृ) ntr. das Halten (Richten) 217, 19; Tragen, Besitzen, Erhaltung 123, 14. — fem. णा Festigkeit, Beständigkeit; Bezeichnung eines des Theile des Yoga: ununterbrochene feste Richtung des Geistes auf den âtman, mit Unterdrückung des Athems und aller körperlichen Bedürfnisse (vgl. Kâth. Up. VI, 11) 217, 15; 19.

धारा (§. 335, Vb. धृ) fem. (§. 709, 3)

fem. (§. 709, 3) Schärfe eines schneidenden Instruments; das Tropfen (§. 563, IV; V); vd. 291, 5 (Sch. Tropfen; eher: Schärfe, Schneide des Blitzes).

ऽधारिन् (Vb. धृ §. 282) adj. रिणी fem. tragend 165, 79; stiftend (?) 265, 244.

धार्मिक (von धर्म §. 485; 544; S. 231, क, 11) adj. की fem. tugendhaft, fromm, gerecht.

धार्मिकता (nach §. 554 vom vor.) fem. Gerechtigkeit 264, 227.

धाव् I Par. Atm. (§. 789, I) laufen (Par.). 71, 11; 279, 409. — waschen. Ptcp. Pf. Pass. धौत (§. 896, 2, vgl. 895, 4; Absol. §. 914, I) gewaschen 188, 22; rein, weiss 133, 4; 181, 18; heiter 261, 192.

— अनु nachlaufen, verfolgen (Par.) 75, 27. 200, 11.

— अभि hinzulaufen, zu Hülfe eilen (Atm.) 73, 4.

— परि hereinlaufen (Par.) 47, 48; 118, 24; (Atm.) durchlaufen (Acc.) 71, 13.

— प्र vorwärts laufen.

— — अनुप्र nach u. hervoreilen. ^{0}धावित^0 eilend 179, 16.

— वि hin und herlaufen, stürmen. Par. 294, 5.

धावन (Vb. धू) ntr. das Knirschen 113, 1.

धि für अधि (§. 241, Bem. 2).

धि VI Par. halten (vgl. धा).

ऽधि (von Vb. धा §. 329; 356) msc. Lage, Ort wo etwas liegt.

धिक् Interjection des Tadels oder Vorwurfs; pfui, wehe (mit Accus. §. 785) 8, 31; 76, 35; 98, 10; 151, 2; 277, 380; verdoppelt धिग्धिक् 29, 36; 121, 24; 166, 85.

धिक्कृत (von धिक् und ऽकृ Ptcp. Pf. Pass. aber nach §. 333) ntr. Verachtung 185, 1.

धिक्ष् I Atm. (§. 789, V; eig. altes Desid. von दह्) brennen, ermatten, leben.

धिन्व् V Par. Spcth. stark धिनो, schw. धिनु (§. 804, vgl. हिन्व्) erfreuen, gehn.

धियावसु (Ttp. धिया (Instr. von धी §. 653, II, B) ऽव^0) msc. durch Opfer gut, freigebig (Sch. Reichthum besitzend) 291, 15.

धिष् III Par. tönen.

धिष्ण्य (von ved. धिषणा s. Sâma-V. Gl.) ntr. Stern.

धी IV Atm. (§. 789, V, eig. Pass. refl. von धा, woraus ein generelles Thema) tragen (aa.?); Ptcp. Pf. Pass. (§. 897, 5).

धी (Vb. ध्यै S. 131, O) fem. das Denkende, Verstand, Geist, das Erkennen, Erkenntniss 224, 45; 225, 67; 226, 78. — vd. Opfer 293, 4; 296, 2.

धीन्द्रिय (Kmdh. धीऽइ^0 nach §. 656, V) ntr. ein geistiges Organ, wie Verstand, Auge, Ohr u. s. w.

धीमत् (nach §. 562 vom vor.) adj. ती fem. mit Verstand versehn, weise, gelehrt.

धीर (Vb. धृ vgl. तीर; S. 169, र) adj. रा fem. fest, standhaft, verständig, weise, sinnvoll 290, 1. — msc. N. ppr. 247, 26.

धीवर msc. Fischer.

धु s. धू.

धुक्ष् I Atm. (§. 789, V) = धिक्ष् (wo s.).

— सम् संधुक्षित entflammt 197, 10.

धुनि (Vb. धु) adj. erschütternd; msc. Erschüttrer 290, 5.

धुर्व् (vgl. तुर्व्) I Par. schlagen, tödten (Ptcp. Pf. Pass. (§. 897, 2).

धू (oder धु) V; धू IX Spcth. stark धुना, schwach धुनी (§. 805); X (§. 208) Par. Atm. (§. 789, I); धू (§. 149; 155, II, A, Ausn.) VI Par. erschüttern. Ptcp. Pf.

Pass. (§. 897, 5). Caus. (§. 201). — vd. Intens. (§. 170).

— अव abschütteln, entfernen 183, 21; abweisen 200,23; schütteln 147, 15; 19.

— आ bewegen.

— — व्या schütteln 175, 26.

— उद् aufschütteln 174, 39.

— वि hin und her bewegen, bewegen 149, 28.

धूति (vom vor.) fem. Erschütterung; vd. Erschütterer 290, 5.

धूप् I Par. Specth. nothwendig, generelles arbiträr, धूपाय (§. 211) räuchern 60, 36; 174, 39. — X sprechen, leuchten.

धूप (vom vor.) msc. Räucherwerk.

धूपन (Vb. धूप्) msc. Harz.

धूम (Vb. ध्मा S. 136) msc. Rauch (§. 441, 2, *b*; 443; 460; 473; 488, vgl. 517; S. 239, मत्; §. 225, 3. 4).

धूमवत् (nach §. 562 vom vor.) adj. ती fem. mit Rauch versehn, rauchend.

धूमवत्त्व (vom vor. nach §. 554) ntr. Zustand des Rauchens 226, 75.

धूमाय Vb. Denominat. (von धूम) Atm. (§. 225, 3. 4) rauchen 41, 21.

धूर् IV Atm. (§. 789, V) schlagen, verletzen. Ptcp. Pf. Pass. (§. 897, 2).

धूर्जटि (Bhvr. von धुर् „Last" und जटि „Menge" „die Menge der Lasten (= die drei Welten) tragend" vgl. §. 83, 2 mit §. 752 und §. 57, 2) msc. Bez. des Siva.

धूर्त (Vb. ध्वृ; S. 161, त, 2) adj. ता fem. betrügend, unehrlich, schlecht; sbst. msc. (§. 708) ein Betrüger, Spieler (§. 554, I. III; 653, VI, 1; 656, II).

धूर्तता (nach §. 554 vom vor.) fem. Bosheit, Trug 154, 19 (wo aber अधू°, Truglosigkeit).

धूश् धूष् धूस् X Par. schön machen.

धूसर (vom vor. S. 172) adj. रा fem. grau, bleich 159, 46.

1. धृ (§. 160, Bem. 1) I Par. Atman. (§. 789, I) VI Atm. (§. 789, V eigentl. Pass. refl.) halten, 36, 14; 45, 10; 48, 1; 170, 9; 171, 15; 274, 350; stützen, tragen 50, 11 (Par.); 61, 40; 25, 85; 116, 18; entschlossen 45, 15. ved. दध्रिरे (S. 377; n. 3) eilen 287, 3 (Sch. rüsten). — Pass. refl. (von VI §. 873). — Desider. (von VI §. 189). — Caus. tragen 58, 5; 151, 4; erhalten 123, 3; 156, 28; 58, 6 (Atm.); besitzen 154, 16; leben 46, 21.

— अव Caus. einsehn, erkennen 237, 22; betrachten 186, 8; überlegen 169, 97; अवधारित (S. 225, इत्; §. 656, IV).

— निर् Caus. erkennen 236, 20.

— प्र

— — सम्प्र Caus. auftragen 240, 60.

— वि halten 239, 35.

2. धृ I Atm. (§. 789, V) fallen (= 1. धृ vgl. लम्ब् fallen und stützen).

धृज् धृञ्ज् s. ध्रज्.

धृति (von धृ) fem. das Halten, Festigkeit, Glück, Vergnügen, Freude.

धृतिमत् (vom vor. nach §. 562) adj. ती fem. standhaft 171, 19.

धृष् (§. 66, 2, Ausn. Ntr.) V Par. kühn sein. Ptcp. Pf. Pass. (§. 894; 895, 9; 896, 2, 7; 656, II) kühn, frech, aufdringlich 159, 48; 198, 2. — X. I Par. überwältigen 73, 6; 103, 24.

— आ s. अनाधृष्य.

धृष्टद्युम्न msc. N. ppr. 63, 62.

धृष्णु (Vb. धृष् §. 302) adj. kühn, schamlos, frech; msc. Krieger 294, 1.

धे (§. 154, 2, 3) I Par. trinken, saugen 251, 75. Aor. (§. 844; 847; 856) Prec. (§. 865). Pass. Aor. u. s. w.

(§. 879; 883; 884). Intens. (§. 806). Desid. (§. 194). Caus. (§. 789, I, 2).
— नि (§. 29, 7).

धेक्क् X Par. (§. 209, vgl. 843. 844) sehn.

धेप् I Atm. (§. 789, V) gehn. Caus. Aor. (§. 844).

धैर्य (nach §. 554, I von धीर) ntr. Standhaftigkeit, Festigkeit, Muth 97, 11; 271, 311.

धैर्यकलित (Bhvr. nach §. 664, 3, Ausn. 2 statt कलितधैर्य s. Vb. कल् Ntr.) adj. ता fem. Standhaftigkeit besitzend 240, 59.

धोर् I Par. im Gehen geschickt sein. Caus. Aor. (§. 844).

धौत s. धाव्.

ध्मा I Parasm. Specialth. धम (§. 795, V) blasen; durch Blasen fortbewegen, werfen 34, 9; 292, 10. — Intensiv. (§. 176, Bem. 2).
— प्र blasen 25, 6. Caus. tönen machen, blasen 28, 18.
— वि zerblasen, vernichten 33, 3.

ध्माङ्क् s. ध्राङ्क्.

ध्यै I Par. denken 7, 16; 17, 29; 63, 71; 101, 13; 249, 47. — Ptcp. Pf. Pass. (§. 897, 2, Ausn.).
— अभि meditiren 135, 8.
— निर् überlegen 246, 16.
— प्र überlegen 175, 51.

ध्रज् ध्रञ् धृज् धृञ् ध्रिज् I Par. gehn.

ध्रण् s. ध्वण्.

ध्रस् = उध्रस् wo s.

ध्राख् s. द्राख्.

ध्राघ् I Atm. (§. 789, V) stark sein (Nbform von द्राघ् durch Einfluss des र्). Caus. Aor. (§. 844).

ध्राङ्क् s. द्राङ्क्.

ध्राड् s. द्राड्.

ध्रिज् s. ध्रज्.

ध्रु I. VI (oder ध्रू ध्रुव् §. 149) Par. fest sein, gehn.

ध्रुव् s. ध्रु.

ध्रुव (von Vb. ध्रु) adj. वा fem. fest, beständig, ewig, wahrhaftig, wahr; ntr. Wahrheit, Gewissheit, Acc. adv. in Wahrheit 69, 42; 237, 29.

ध्रुवच्युत् (Ttpr. s च्युत् von Vb. च्यु nach S. 131, O in Causalbed.) adj. das Feste einstürzend 290, 11.

ध्रू s. ध्रु.

ध्रेक्क् s. द्रेक्.

ध्रै I Par. sich sättigen.

ध्वंस् (§. 79; 154, 2, 2) I Atm. (§. 789, V) fallen, gehn. Aor. (§. 858). Ptcp. Pf. Pass. u. Absol. (§. 894; 895, 9; 896, 2; 914, I). Intens. (§. 169, 3). Caus. einstürzen 188, 1.
— वि auseinanderfallen 201, 13; Caus. verletzen, verderben 85, 51.

ध्वंस (vom vor.) msc. Vernichtung.

ध्वंसिन् (Vb. ध्वंस्) adj. नी fem. vernichtend, fallend, verlierend 263, 212.

ध्वज् ध्वञ् I Par. gehn, sich bewegen.

ध्वज (vom vor.) msc. ntr. (§. 711) Fahne (fem. आ oder ई §. 693).

ध्वञ् s. ध्वज्.

ध्वण् धण् ध्रण् ध्वण् I Par. tönen (das ausl. ण् ist als न् zu betrachten, z. B. Intens. दन्ध्वन्ति nicht दन्ध्वण्टि; ध्वण् und धण् sind wohl nur dialekt. Formen).

ध्वन् I Par. tönen 271, 315; 277, 377. — Caus. ध्वनि (§. 202; vgl. 881, 4; 916; Aor. vd. §. 858, IV, Ausn.). — X Par. tönen (§. 209; 843; 844 Aor. ved. §. 858, IV, Ausn.).

ध्वनि (vom vorigen S. 155, §. 394) msc. (§. 709, 5) Ton, Gesang 275, 363.

ध्वनित (Ptcp. Perf. Pass. von ध्वन् nach §. 333) ntr. Ton (Donner) 171, 12.

ध्वसन्ति N. ppr. 298, 23.

ध्वाङ्क्ष् s. ध्राङ्क्ष्.

ध्वान्त (S. 161, त) ntr. Finsterniss, Nacht.

ध्वान्तजाल ntr. (Kmdh. ॰जा॰ nach §. 656, V) Nachtnetz = Schleier (?) 187, 15.

ध्वृ I Par. krümmen, (betrügen) verletzen.

ध्वृण् s. ध्वण्.

न

न Ind. (§. 786) nein, nicht (in Zsstzung als vorderes Glied gewöhnlich durch अ॰, vor Vokalen अन्॰ vertreten S. 247, X; §. 643, III; 661, I; 674, I, 2); hinter Comparativ „als" 65, 16; mit folg. तु in comparativen Sätzen: nicht aber, als (mit zu supplirendem „eher" im vorderen Satz) 88, 27; 102, 5; 151, 4; 198, 2. — gleichwie (insbes. vd. hinter dem verglichenen Gegenstand §. 30) 294, 4; zwischen त्वद् und dem verglichenen Gegenstand 294, 5; vd. „jetzt" 294, 6 (?).

नकिस् (eig. Zsstzg न und alter Nom. msc. von किम्) Ind. (§. 786; 782) nicht (स् wird mit folg. न् zu ष्, vgl. §. 51) 287, 6.

नकुल (S. 247, X) msc. Ichneumon, viverra Ichneumon (§. 558, VII).

नक्क् (§. 29, 1) X Par. tödten.

नक्तंचर (Ttp. vom folg. und ॰चर Vb. चर् nach §. 277) msc. री fem. (bei Nacht gehend) ein Dämon, Dieb, Eule.

नक्तम् (S. 161, त, 2) Ind. (§. 783) bei Nacht (noctu).

नक्र (§. 272; S. 247, X) msc. Krokodil.

नक्ष् I Par. erlangen (= nanciscor aus altem Desider. von नश्, निनङ्क्ष्, durch Einbusse der Reduplic. entstanden); erreichen.

नक्षत्र (S. 164, §. 410 vom vor., vgl. auch S. 247, X) ntr. Stern, insbesondre die Sternbilder, welche die sogenannten Mondstationen bilden; ved. ॰त्रा für ॰त्राणि (§. 742, IV).

नक्षत्रपथ (Ttp. vom vor. und पथिन् §. 624) msc. Pfad der Sterne, Himmel 66, 4.

नख् (§. 29, 1) oder नङ्ख् I Par. gehn.

नख (S. 160, ख; S. 247, X, vergl. aber GWL. II, 23) msc. ntr. (§. 708) Nagel (§. 25, Ausn.; 565, VI); in Zsstzg. regiert ausl. fem. खा (jedoch auch खी §. 693).

नखंपच (Ttp. vom vor. und Vb. पच् nach §. 280) adj. चा fem. nagelverbrennend 242, 85.

नखायुध (Bhvr. नख ॰आयुध) adj. धा fem. Nägel, Krallen als Waffen habend.

नखायुधत्व (nach §. 554 vom vor.) ntr. der Zustand des Krallen als Waffe Habens 123, 18.

नग (Kmdh. §. 272; S. 247, X; S. 136, ग, 5; §. 477; 564, XIII) msc. (eig. nicht gehend) Baum, Berg.

नगर (§. 25, Ausn.; 94, Ausn; 112; 477; 488; 492; 517; 564, XIII; 588, V; 650, I) ntr. und fem. री Stadt.

नग्न (Ptcp. Pf. Pass. s. नज्) fem. ग्ना nackt.

नङ्ख् s. नख्.

नचिरात् (Kmdh. न ॰चि॰) adv. bald, schnell 57, 27; 77, 3.

नचेद् (Kmdh. न॰) Ind. (§. 786) wenn nicht (mit Potent.) 28, 16.

नज् VI Atm. (§. 789, V) sich schämen; Ptcp. Pf. Pass. नग्न (§. 897, 2).

नट्ट (prakritisch für नर्त् aus नृत्) I Par. (§. 29, I) tanzen, als Schauspieler darstellen. Caus. नटि und नाटि (§. 202 wo „arbiträr" hinzuzufügen; vergl. §. 881, 4; 916). — X Parasm. 1) als Schauspieler darstellen; 2) fallen (auch नड्?); — 3) sprechen, leuchten.

नट (S. 144, घट; eher vom vor.) msc. टी fem. (§. 691) Schauspieler, -rin, Hure (§. 25, Ausn.; 460, vgl. 709, 2; 521 vergl. 459).

नड् s. नट्ट.

ऽनत् (von Vb. नम् S. 131, O, 1) adj. beugend, sich beugend.

न तु s. न.

नद् (§. 29, 1) I Par. schreien, jauchzen. 274, 341; Intens. नानद् brüllen 290, 8.— Caus. (ved. §. 202, Bem.). — X Par. sprechen, (leuchten).

— उद् aufschreien (episch ohne Augm. S. 362, n. 2) 37, 25.

— नि Caus. durchtönen machen, mit Geräusch erfüllen 87, 16.

— प्र durchtönen, durchsummen 241, 71.

— वि brüllen 35, 9; tönen 37, 25.

नद् Vb. Denomin. (vom folg.) Atman. (§. 212, Bem. 255) strömen (?).

नद (Vb. नद्) msc. fem. दी (§. 709, 1; 689) Fluss (eig. rauschend; §. 25, Ausn.; 39; 494; 554); wann für ऽनदी in Zsstzg ऽनद (§. 624); in Avybh: ऽनदि oder ऽनदम् (§. 680).

नदराज (Ttp. ऽराजन् nach §. 639, 2) msc. König der Flüsse = Sindhu, Vater der Çrî 327, 30.

ननन्दृ oder ननान्दृ (von einem alten Intens. von नन्द्) fem. (§. 709, 6) des Mannes Schwester (Decl. §. 754, XIV; 442; 698).

ननु (Kmdh. नऽनु) Ind. (§. 786; 127, 7, 2) Fragpartikel, wenn man eine Bejahung voraussetzt 92, 37; 166, 88; 168, 92; 181, 10; 187, 21; bei Aufforderung (Imperat.) „doch" 240, 61; bei Zweifel, Antwort, Tadel.

ननुच (Kmdh. vom vor. und च) Ind. Partikel bei Nichtbeistimmung, Zweifel, bei Andeutung eines Widerspruchs.

नन्द् (§. 29, 1, Ausn.) I Par. (aus altem Intens. von नद्, oder Specialth. nach der III. Conj. Cl., zu generellem erweitert) sich freuen.

— अभि glückwünschen 118, 15; freundlich annehmen 59, 19; loben 261, 187.

— प्रति mit Beifall aufnehmen (ep. Atm.) 45, 13; mit Gruss entlassen 25, 51.

नन्द msc. N. ppr. des Pflegevaters von Krishṇa 46, 26; 110, 3; fem. न्दा N. ppr. 265, 244.

नन्दक N. ppr. eines Dorfes 252, 85.

नन्दन (Vb. नन्द् §. 253; 25, Ausn.) adj. ना fem. erfreuend; subst. msc. ना fem. Sohn, Tochter; ntr. Paradies, Indra's Himmel.

नन्दा s. नन्द.

नन्ध्य Vb. Par. (§. 235).

नपात् (S. 247, X, vgl. aber Sâma-V. Gl.) msc. नप्ती fem. (§. 702) Enkel, Enkelin, Nachkomme 289, 9 (§. 30; 56; S. 226, इय; S. 227, ईय).

नपुंसक (Kmdh. नऽपु° S. 247, X) adj. unmännlich, feig 126, 18.

नप्तृ (S. 163, §. 406, vgl. aber Sâma-V. Gl.) msc. त्री fem. Enkel, -in (§. 456; S. 226, इय; S. 227, ईय).

नभ् I Atm. (§. 789, V) IV. IX. Par. verletzen, verletzt werden, nicht sein. Aor. (§. 858, VIII, 1. 2).

नभःश्रित् (Ttp. नभस्ऽश्रित् letztres nach §. 289, S. 131, O, 1 von Vb. श्रि) adj. bis zum Himmel gehend, reichend 170, 4.

नभश्चर (Ttp. नभस् ऽ चर vgl. §. 276; 277) adj. (रा oder री fem.?) in der Luft, am Himmel gehend 69, 45.

नभस् (S. 149) ntr. Luft, Atmosphäre, Himmel; m. Wolke, Regenzeit (S. 243, वत्).

नभस्थली (Ttp. vom vor. ऽस्थली §. 106, Bem.) fem. Wolkenraum, Himmel 253, 94.

नम् (§. 154, 2, 4, Ausn.; 156, 1) I Par. neigen, krümmen, sich neigen 239, 54. Aor. (§. 856, I, Ausn. 1). Pass. refl. (nur durch Atm. ausgedrückt §. 875; 879; 883). Ptcp. Pf. Pass. नत (§. 895, 2, vergl. mit §. 154, 2, 4, Ausn.) gebogen, krumm 28, 20; 176, 95; gesenkt 111, 7; 262, 202. Ptcp. Fut. Pass. (§. 906). — Intens. (vd.? नानाम vgl. S. 373, n. 8) 287, 8. — Caus. (§. 202; 881, 4; 916); biegen 130, 13.

— अव sich bücken 241, 74. अवनत (§. 473).

— आ आनत zu jemand geneigt, sich neigend 59, 23; gesenkt, niedergebeugt 146, 3; 172, 25; 270, 372.

— उद् sich erheben, aufrichten 161, 59; उन्नत in die Höhe gezogen 241, 79; hoch 171, 15; erhaben 245, 6; stolz 261, 190.

— — प्रोद् प्रोन्नत überragend 118, 4.

— — समुद् समुन्नत erhaben, hoch 248, 38; ausgezeichnet 79, 30.

— परि sich umkrümmen, krumm werden (vor Alter) 173, 37; sich bücken (um zu stossen) 188, 17.

— प्र sich verbeugen aus Ehrfurcht, verehren 22, 15; 37, 1; 98, 19; 116, 5; 121, 2; 183, 12 (§. 856, 1); 271, 306.

— — अभिप्र sich entgegen (vor jemand) verbeugen 76, 44.

— वि विनत gekrümmt, gebogen 70, 1; demüthig, anspruchslos 161, 59.

नमस् (vom vor.) Ind. (§. 783) Beugung, Verehrung (mit Dat. (§. 785); präfixartig vor कृ (§. 244; 104, A, 5).

नमस्य Vb. Denomin. (vom vor.) Par. (§. 224, vgl. 235) verehren 168, 92.

नम्ब् नर्ब् I Par. gehn.

नम्र (Vb. नम् §. 304) adj. gekrümmt, gebogen, sich beugend 147, 10; 162, 62.

नम्रता (nach §. 554 vom vor.) fem. das Nicken, sich niederwärts Biegen 264, 223; Ehrfurcht 160, 52.

नम्रत्व (nach §. 554 von नम्र) ntr. Demuth 161, 59.

नय् I Atm. (Specialth. von नी zu generellem erweitert S. 47) gehn, schützen.

नय (nach §. 326 von Vb. नी gegen Ausn. d; vgl. aber S. 139, 7) msc. das Führen, Leiten, (Aufführnng) kluges politisches Betragen (vgl. नीति) 154, 19; 172, 24 (Sch. नीति); (Ausführung) Darstellung, Meinung 228, 104; Gedanke, Unternehmung (?), Zug (im Spiel?) 129, 4; Würfel (§. 558, VI).

नयज्ञ (Ttp. vom vor. und ज्ञ nach §. 270) adj. ज्ञा fem. Meinung kennend, Anhänger 221, 16.

नयन (Vb. नी) ntr. Auge.

नयनपथ (Ttp. vom vor. und पथिन् §. 624) msc. Pfad der Augen, Gesichtsfeld 206, 1.

नयवत् (von नय nach §. 562) adj. ती fem. mit klugem Betragen begabt, weise 171, 20.

नयशालिन् (Ttp. ऽशा0) adj. नी fem. Klugheit besitzend, klug 172, 24.

नर (von नृ Nbform) msc. Mann, Mensch (§. 441) fem. नारी (§. 690, s. नृ) Frau, Mädchen; msc. Bezeichn. des ewigen Geistes.

नरक (für *अनरक (wie पर neben अपर u. aa.) = ἐνερο vgl. अनक GWL. II, 48)

msc. ntr. (S. 143, §. 385) Unterwelt (fem. नरिका §. 687 ob von नर् nach §. 558 ff.?).

नरदेव (Ttp. s दे⁰) msc. König.

नरनाथ (Ttp. s नाथ) msc. König, Häuptling 257, 140.

नरनाथमार्ग (Ttp. vom vor. s म⁰) msc. Weg des Königs, Königsstrasse 286, 480.

नरपुंगव (Kmdh. nach §. 656, III, Bem.) msc. (ein Mann wie ein Stier) ein ausgezeichneter Held 21, 12.

नरवत् (von नर् nach §. 579) adv. wie ein Mann.

नरवरवृषभ (Kmdh. s वृ⁰ nach §. 656, III, Bem.; das erstre Kmdh. nach §. 656, II, 3, 2) msc. ein ausgezeichneter stiergleicher (= hervorragender, trefflicher) Mann 105, 1.

नरवाहन (eig. Ttp. s वा⁰ §. 25, Ausn.) msc. N. ppr. des Kuvera; eines Königs 262, 208.

नरव्याघ्र (Kmdh. §. 656, III, Bem.) msc. ein Mann wie ein Tiger, ein ausgezeichneter Held 67, 20.

नराधिप (Ttp. s अधिप) msc. König 17, 32; 25, 56.

नरेन्द्र (Ttp. s इन्द्र) msc. König.

नरेश्वर (Ttp. s ईश्वर) msc. König 54, 8; 115, 17.

नर्त् Vb. Denom. (von नर्त „das Tanzen" Vb. नृत्) Atm. (§. 212, Bem.; 255) tanzen.

नर्तक msc. की fem. (Vb. नृत् §. 252, Ausn.) Tänzer, -rin; Schauspieler, -rin.

नर्तन (Vb. नृत्) ntr. das Tanzen, Darstellen als Schauspieler (§. 25, Ausn.).

नर्द् (§. 29, 1, Ausn.) I Par. brüllen.

नर्ब् s. नम्ब्.

नर्य msc. N. ppr. 296, 9.

नल् I Par. riechen, binden (?). — X Par. sprechen, leuchten.

नलद ntr. Wurzel des Andropogon muricatum 172, 25 (§. 535).

नलिन (S. 154, इन) msc. ntr. (§. 711) Wasserlilie, Lotus; fem. नी Stengel einer Wasserlilie, Menge von Wasserlilien, lotusreicher Platz.

नव adj. वा fem. neu, frisch, jung (§. 566, IV; XII; 656, I, 2).

नवकृत्वस् (von नवन् nach §. 580, II) adv. neunmal 216, 9.

नवग्रह (Bhvr. s ग्र⁰) adj. हा fem. jüngst gefangen (? neue Anstrengung machend?) 185, 4.

नवचत्वारिंश msc. ntr. शी fem. Ord. (§. 770) neunundvierzigste 70.

नवत msc. ntr. ती fem. Ordin. (§. 770) neunzigste 267, 260..

नवत्व (nach §. 554 von नव) ntr. Neuheit 247, 19.

नवन् Num. (§. 764 ff.) gen. comm. neun.

नवनीत (eig. Kmdh. s नीत Ptcp. Pf. Pass.) ntr. frische Butter.

नवम msc. ntr. मी fem. Ord. neunte.

नवमल्लिका (Kmdh. s म⁰) fem. doppelter Jasmin.

नवयौवना (eig. Bhvr. s यौ⁰) fem. junge Frau.

नववधू (Kmdh. s वधू) fem. junge Frau 148, 19; 241, 73.

नवै (न वै) Ind. (§. 786) vielleicht nicht so, Partikel des Zweifels.

नव्य (von नव §. 566, XII) adj. व्या fem. jung, frisch, neu.

नश् (§. 29, 1, Ausn.; 66, 4; 149, 3; 156, 3) IV Par. umkommen, zu Grunde gehn 112, 17; 155, 22. Aor. अनशम् (§. 857); Ptcp. Pf. Pass. नष्ट verloren 71, 7; 103, 16; 128, 1; 210, 14; 270, 299. Ptcp. Fut. Pass. zu Grunde gehen müssend 233, 161. Absol. auf अम् (§. 912). — Caus. (§. 789, I, 2) vernichten, verderben 12, 30; 191, 10; 289, 11.

— अप
— — अप Caus. vernichten 24, 41.
— प्र (vergl. §. 29, 1, Ausn.) vernichtet werden, zu Grunde gehn 263, 211.
— — विप्र zu Grunde gehn 89, 6.
— वि zu Grunde gehn 74, 11; 76, 35; 88, 25; 97, 6; 99, 14; 122, 15; 125, 1; 157, 34. — Caus. umbringen 124, 7; 134, 9.

नश्वर (vom. vor. §. 310) adj. री fem. verderblich, bös, verloren gehend.

नश्वरत्व (nach §. 554 vom vor.) ntr. das Verlorengehn, Gestohlenwerden 185, 15.

नस् I Atm. (§. 789, V) krumm sein; gehn (νέ(σ)-ομαι, νίσσομαι für νίσjομαι).

नस् (§. 25, 3) in der Declin. (§. 754, XV) und in Ableitungen, und Zsstzung bisweilen नासिका vertretend (vergl. नासिका).

नस् s. अस्मद्.

नह् (§. 66, 5; 156, 1) IV Par. Atman. (§. 789, I) knüpfen, binden 34, 10; sich anziehn (s नद्ध §. 25, Ausn.).
— परि umhüllen. परिणद्ध (§. 29, 1) bedeckt 149, 25.
— पि (für अपि §. 241, Bem. 2) anbinden, umlegen 201, 5. पिनद्ध (§. 475).
— सम् anschirren 27, 7; sich anziehen, anschicken 152, 6; rüsten 113, 9.

नहि (न und हि) Ind. (§. 786) dann nicht 20, 20; 187, 23; 194, 3; nicht.

नाक (S. 247, X) msc. Himmel.

नाग msc. गी fem. (§. 691) Schlange, insbesondre Brillenschlange, Elephant, Name einer der 5 Lebenslüfte: die durch Rülpsen ausgestossen wird.

नागाधिराज (Ttp. s अधि⁰) msc. König der Schlangen 176, 110.

नागर (von नगर) adj. री fem. in der Stadt erzogen, gebildet 190, 8; geschickt (§. 495; 545).

नागरिक (von नगर vgl. Sch. zu Sakunt. p. 60, 2) adj. (की fem. ?) städtisch, fein, gebildet 180, 14; 188, 15; (nach §. 537, XXXI) Stadtaufseher.

नागरिकबल (Ttpr. s ब⁰) ntr. Wache des Stadtaufsehers, Polizeidirektors 187, 4.

नागलता fem. N. ppr. einer Dame.

नागवल्लि (Zsstzg s व⁰) oder ल्ली fem. die Betelpflanze (Piper betel) 240, 65.

नाट्य (von नट nach §. 554) ntr. Kunst zu tanzen, zu spielen (als Schauspieler) und zu musiciren (§. 521, vgl. 459).

नाथ् und नाध् (§. 29, 1, Ausn.) I Atm. bitten, herrschen, brennen, quälen, krank sein; Caus. Aor. (§. 844).

नाथ (vom vor.) msc. Herr, Gebieter, König 201, 6.

नाद (Vb. नद्) msc. Ton.

नादेय (von नदी §. 431; 494) fem. यी von einem Strome abgeleitet.

नाध् s. नाथ्.

नाना (S. 238, न) Indeclin. (§. 783) verschieden (von), ohne (mit Acc. Instr. Abl. §. 785), verschiedentlich, mannigfach, doppelt.

नानात्व (vom vor. nach §. 554) ntr. Mannigfaltigkeit 204, 15.

नानापथ (Kmdh. s पथिन् §. 624) ntr. (§. 640) (Pl.) verschiedne Wege 274, 341.

नानाविध (Bhvr. s विधा) adj. धा fem. mannigfach 231, 130; 254, 104.

नापि (न अपि) Ind.. (§. 786) selbst nicht.

नापित (S. 161, त) msc. Barbier ती fem. Frau eines Barbiers (§. 701) 102, 19.

नाभि (S. 153, §. 394, Ausn.) msc. fem. oder भी fem. Nabel; fem. Nabe des Rades (§. 543).

नाभिजात (Kmdh. न s अभि⁰ oder unzusammengesetzt?) adj. ता fem. gemein, niedrig 159, 48.

नाम (Acc. von नामन्) Ind. (§. 783) näm-

lich, in Wahrheit, möglich; bei Ärger, Vorwurf, Versprechen, Beistimmung, Erinnerung, Erstaunen, Anmaassung (§. 125; 126; 127, 2, 1).

नामधेय (vom folg. §. 566, XI) ntr. Namen.

नामन् (Vb. ज्ञा S. 167) ntr. Namen (§. 566, XI); Ruhm (?) 287, 4.

नायक (Vb. नी) msc. Führer, General, Liebhaber; N. ppr. 258, 158; fem. यिका Frau, Geliebte.

नार (Vb. नृ, aber im Mânavadh. 136, 10 von नर durch अ nr. 13 patron. abgeleitet) ntr. (§. 708) रा fem. Wasser.

नारद msc. N. ppr. eines Muni, Sohn des Brahman 41, 2; 43, 26.

नारायण (nach §. 441 von नर; anders, als Zsstzg von नारा ऽ अयन, im Mânavadh. 136, 10) msc. N. ppr. des Vishnu 111, 8; des Brahman als Urwesens 136, 10.

नारी s. नर und नृ.

नाश (Vb. नश्) msc. das Untergehn, Vergehn, Vernichtung, Untergang, Tod, Verlust.

नाशतस् (nach §. 575 vom vor.) = नाशात् 229, 112.

नास् I Atm. (§. 789, V) tönen. Aor. Caus. अननासत् (ist §. 844, S. 386, Z. 2 hinzuzufügen).

नासा fem. Nase (§. 476).

नासिका (vom vor. nach §. 558 ff.) fem. (Decl. §. 754, XV) Nase (§. 476; S. 234, नस्; S. 241, व, 10; S. 248, XIV; dafür in Bhvr. ऽनस §. 669; in Zsstzg regiert ausl. fem. की §. 693).

नि Verbalpräfix (§. 241) und in Zusammensetzungen anlautend (§. 626; 666); (nieder vergl. निम्न) in, auf (§. 498; 566, VII).

निंस् (§. 29, 1, Bem.) II Atm. (§. 789, V) küssen (vgl. निक्ष्).

निःशङ्कम् (Avybh. निर् ऽ शङ्का) adv. ohne Furcht, ohne Bedenken 146, 4.

निःशल्यम् (Avybh. निर् ऽ शल्य) ohne Pfeil, ohne Schmerz 194, 23.

निःशस्त्र (Bhvr. निर् ऽ श०) adj. स्त्रा fem. waffenlos 279, 406.

निःश्रेयस (Kmdh. निर्ऽश्रेयस् §. 655, IV) ntr. Seligkeit (speciell: vollständige Erlösung der Seele von der Materie und Verbindung derselben mit dem Allgeist), Glück.

निःश्वास (Vb. श्वस् mit Präf. निर्) msc. Seufzen 198, 22.

निःसंशय (Bhvr. निर् ऽ सं०) adj. या fem. in keinen Zweifel gerathend 23, 31.

निःसङ्गता (von einem Bhvr. निर् ऽ सङ्ग nach §. 554) fem. der Zustand, wo man keine Liebe zu etwas, keinen Wunsch nach etwas fühlt, ganz frei von menschlichen Zu- oder Abneigungen und Bedürfnissen ist 99, 12.

निःसत्त्व (Bhvr. निर्ऽस०) adj. त्त्वा fem. thierelos 116, 4.

निःसंबाध (Kmdh. निर् ऽ सं० = निश्चितसंबा० wie §. 655, IV?) msc. ganz nah, ganz zusammengezogen, vor वेला ganz zusammengezogne Zeit = plötzlich (?) 186, 14.

निःसीमन् (Bhvr. निर् ऽ सी०) adj. m. n. f. od. मा fem. (§. 699) gränzenlos.

निःस्नेह (Bhvr. निर् ऽ स्नेह) adj. हा fem. ohne Liebe (= ohne Liebende, Freunde) 246, 9.

निःस्पृह (Bhvr. निर् ऽ स्पृहा) adj. हा fem. begierdelos 98, 16; 199, 9.

निःस्व (Bhvr. निर् ऽ स्व) adj. स्वा fem. arm.

निःस्वन (Vb. स्वन् mit Präf. निर्; sollte निस्वन zu schreiben sein?) msc. Donner (गर्जित Sch.) 170, 6.

निकट (§. 566, VII; 537, eig. Zsstzung

mit कट „Hüfte") adj. टा fem. nahe; msc. ntr. (§. 711) Nähe (?).

निकर (Vb. कृ) msc. Menge, Mark, Kraft, Wesenheit, passende Gabe, Schatz.

निकषा (S. 150, षा, für निकर्षेणा vgl. §. 782; 783) Ind. (§. 783), inmitten, nahe; mit Acc. (§. 785).

निकाय (Vb. चि §. 326) msc. Versammlung, Schaar, Wohnung (§. 649, 2).

निकृष्टाशयता (nach §. 554 von °य, Bhvr. °ष्ट ऽ आ°) fem. Zustand eines gemeine Absichten Habenden = Eifersucht 196, 7 (Wils. Daçak.).

निकृष्टोपाधिता (nach §. 554 von °धि Kmdh. °ष्ट ऽ उपा°) fem. Zustand der niedern Täuschung 205, 3.

निकेत (Vb. कित्) msc. Wohnung, Aufenthaltsort.

निकेतन (Vb. कित्) ntr. Wohnung, Tempel 247, 30.

निक्ष् (§. 29, 1, Bem.) I Par. küssen.

निखर्व ntr. Billion (vgl. खर्व).

निखिल (vgl. खिल und अखिल, ob नि für निर्?) adj. ला fem. voll, ganz, all.

निगड (Vb. गल् = गड्? eig. eine Fessel zum Niederwerfen, eine Schlinge?) msc. ntr. (§. 640) eiserne Fessel, vgl. कृ.

निगडन (wie das vor. oder ob vom folg. Denom.?) ntr. das Binden 198, 11.

निगडि Vb. Denomin. (von निगड) Par. binden, fesseln 198, 1 (निगडयित्वा wohl nicht gegen §. 915, Bem.).

निगम (Vb. गम् §. 345) m. Gewissheit (Erkenntniss?), die heilige Schrift, die Veden (§. 509, vgl. 506, Bm.). Stadt, Handel.

निगृहीतृ (Vb. ग्रह् gegen S. 162, §. 403, aber es erscheint auch गृहीतृ bei Wils. aus AK. und संगृहीतृ vd.; Schwächung zu ऋ weil das Wort Oxytonon) msc. einer der greift, bindet 200, 13.

निग्रह (Vb. ग्रह् §. 327, a) msc. Einhaltung 217, 17; Zurückziehung von, Abscheu vor, Enthaltsamkeit 203, 14; Ungunst, Gefängniss, Strafe 61, 44; 102, 17; 107, 16.

निघात (Vb. हन् S. 140, §. 380) msc. Wurf 149, 28 V. L.

निघ्न (Vb. हन् vgl. §. 270) adj. घ्ना fem. dienend, abhängig, gelehrig.

निचय (Vb. चि) msc. Anhäufung, Menge (§. 558, VI; 656, IV).

निचुल msc. Name einer Pflanze, Barringtonia acutangula.

निज् (§. 156, I) III Par. Atm. (§. 789, I) Specialth. नेनिज् (§. 801) reinigen, nähren. Aor. (§. 856, 5).

निज (Vb. जन् nach Anal. von §. 320) adj. जा fem. (eig. eingeboren) eigen, ewig.

निञ्ज् II Atman. (§. 789, V) reinigen (vgl. निज्).

नितम्ब (Vb. तम्ब्, wohl eher von स्तम्भ्) msc. Hüfte (Hintertheil) der Frauen; die Seite eines Berges (§. 25, A).

नितराम् (nach §. 574 und S. 234, §. 606) Compar. von नि, fortgesetzt, immer, auf ewig.

नितान्त s. तम्.

नित्य (von नि §. 498; 506, Bem.) adj. या fem. ewig (vgl. नितराम्), regelmässig vorgeschrieben, unabänderlich. °यम् (eig. Acc. ntr.) Ind. (§. 783) stets.

नित्यता (vom vor. nach §. 554) fem. Ewigkeit 228, 101.

नित्यदा (von नित्य §. 572, III) Ind. (§. 783) beständig, zu allen Zeiten.

निद् oder नेद् I Par. Atm. (§. 789, I) tadeln (vergl. निन्द्), nahe sein (vergl. नेदिष्ठ).

निदाघ (Vb. दह् S. 141, ब, 23) msc. ntr. (§. 640) Hitze, heisse Jahreszeit, Schweiss (§. 444).

निदिध्यासन (vom Desid. von ध्यै) ntr. tiefes und wiederholtes Denken, Betrachten.

निद्रा (Vb. द्रै) fem. Schlaf (S. 135; §. 225; S. 225, इत); in Bhvr. ausl. fem. द्रा.

निद्राय Vb. Denom. (vom vor.) Atman. (§. 225) schlafen.

निद्रालु (§. 308; eher nach §. 565 von निद्रा) adj. schläfrig, schmachtend 147, 11.

निधन (*धन् = हन्) msc. ntr. (§. 640) Tod (§. 656, IV).

निधान (Vb. धा S. 145, अन) ntr. Ort, wo man etwas niedergelegt hat, Versteck (§. 464; 475).

निधि (Vb. धा §. 329; 356) msc. Ort, worin etwas liegt; Schatz, insbesondre einer von Kuvera's himmlischen Schätzen.

निधिपालित N. ppr. (Ttp. vom vor. und ऽपा० nach §. 357) 184, 11.

निधुवन (Vb. धू S. 145, अन, 2 vgl. §. 149, 1) ntr. das Zittern, Liebesgenuss, Vergnügen, Zeitvertreib.

निनद (Vb. नद् §. 327) msc. Ton.

निन्द् (§. 29, 1, Bem.) I Parasm. tadeln 166, 81; 185, 7; 200, 15; 252, 80.

निन्व् (aa. सिन्व्) I Par. benetzen (verehren?).

निपात (Vb. पत्) msc. das Niederfallen, Tod (§. 554, I. VI).

निपीडितालक्तकवत् (nach §. 579 von ०क Kmdh. ०त ऽ अल०) adv. wie zerdrücktes Lack 105, 18.

निपुण (Vb. पुष् mit Suff. न wodurch (dialekt.?) पुष्ण = पुण) adj. णा fem. geschickt, erfahren, kundig (§. 554, I. II; 644, VIII; 653, II; VI, 1; 656, IV).

निबर्हण oder निवर्ह० (Vb. बर्ह्) ntr. das Tödten; in Zsstzg ausl. 40, 10 (entweder Bhvr., oder episch ein Nomen agentis nach Anal. von §. 253 „Tödter" und die Zsstzg Ttp.)

निभ (Vb. भा) adj. भा fem. ähnlich.

निमित्त (Vb. मिद् eig. altes Ptcp. Pf. Pass.? nach §. 333) ntr. (§. 710) Grund, Veranlassung, vermittelnde Ursache, das was nöthig ist, um irgend etwas zu bewirken, z. B. ein Instrument (verschieden von हेतु) 233, 155; Zeichen, Vorbedeutung 76, 38 (§. 485; 509, vergl. 506, Bem.); in Zsstzung ausl. „wegen" 14, 17; vgl. कृ.

निमित्तहेतुत्व (nach §. 554 von ०तु, Kmdh. vom vor. ऽ हेतु) ntr. Zustand die vermittelnde Ursache zu sein 221, 16.

निमीलन (Vb. मील्) ntr. das Zwinken mit den Augen, Schliessen der Augen, Tod.

निमेष (Vb. मिष्) msc. das Zwinken mit den Augen, Augenblick als Zeitmaass.

निम्न (von नि S. 240) adj. म्ना fem. tief; sbst. ntr. (§. 708) Tiefe.

नियति (Vb. यम्) fem. (Zwang ἀνάγκη), eine religiöse Verpflichtung.

नियन्तृ (Vb. यम्) msc. ein Herrscher, Herr, Lenker, Wagenführer.

नियन्तृत्व (nach §. 554 vom vor.) ntr. Bezähmung, Beherrschung 204, 12.

नियम (Vb. यम् §. 327) msc. Bezähmung der sinnlichen Gelüste durch Übung religiöser Kasteiungen wie Fasten, Pilgerfahrten u. s. w., jede religiöse Übung, Versicherung, Versprechen, Sicherheit, Gewissheit.

नियोग (Vb. युज्) msc. Befehl, Auftrag, Ansehn, eifrige Beschäftigung.

नियोगतस् (nach §. 575 vom vor.) dem Befehl gemäss.

निर् (für *नित्र aus नि S. 236, त्र) Präfix

(§. 241, vgl. Bem. 2), vorderes Glied in Zsstzg (vgl. §. 624; 653, V, 2. 4) nieder, heraus, sicher, nicht, ohne (§. 48, s. Ntr.; 50; 498), vergl. निः० निश्० निष्० निस्० नीर्०.

निरतिशय (Bhvr. s अति०) adj. या fem. unübertrefflich 182, 22.

निरत्यय (Bhvr. s अत्य०) adj. या fem. unvergänglich 254, 111.

निरनुग (Bhvr. s अनुग) adj. गा fem. keinen Begleiter, Diener habend 285, 480.

निरन्तर (Bhvr. s अन्तर) adj. रा fem. keinen Zwischenraum habend, dicht.

निरपेक्ष (Bhvr. s अपेक्षा) adj. क्षा fem. nicht beachtend 185, 19.

निरपेक्षम् (Avybh. s अपेक्षा) adv. ohne Rücksicht 192, 22.

निरभिभव (Bhvr. s अभि० Mangel, Unterjochung) adj. वा fem. nicht demüthig 160, 54 (Galanos nimmt अभिभव in der Bed. „das Übertreffen", die Zsstzung „keine Übertreffung habend = höchst").

निरय (eig. Bhvr. s अय) msc. Hölle.

निरर्थ (Bhvr. s अर्थ) adj. था fem. vermögenlos 252, 80; nutzlos, gewinnlos 105, 18.

निरर्थक (Bhvr. s अर्थ nach §. 671) adj. र्थिका (Wils. hat र्थकी?) gewinnlos, nutzlos, sinnlos; Acc. gen. ntr. adv. nutzlos 163, 66.

निरवग्रह (Bhvr. s अव०) adj. हा fem. unabhängig.

निरसन (Vb. 2. अस्) ntr. Entfernung, Verwerfung, Vernichtung.

निरस्तराग (Bhvr. s र०; das vordre Glied Ptcp. Perf. Pass. von 2. अस्) adj. गा fem. einer der die Liebe zu sinnlichen Bedürfnissen aus sich entfernt hat, sich andächtiger Askese gewidmet hat 148, 23.

निराकरिष्णु (Vb. कृ §. 312) adj. hindernd (mit Abl.) 258, 154.

निरागस् (Bhvr. s आगस्) adj. unschuldig 259, 172.

निरानन्द (Bhvr. s आन०) adj. दा fem. freudelos 9, 44.

निरामिष (Bhvr. s आमि०) adj. षा fem. fleischlos 152, 9.

निराश (Bhvr. s आशा) adj. fem. शा hoffnungslos s. कृ und भू.

निराहार (Bhvr. s आह०) adj. रा fem. speiselos, fastend.

निरुद्वेग (Bhvr. s उद्वेग) adj. गा fem. furchtlos 62, 51.

निरुपम (Bhvr. s उपमा) adj. मा fem. unvergleichlich, höchst 152, 9.

निरोध (Vb. रुध्) msc. das Hemmen, Zurückhalten 253, 93; Zwang 122, 10.

निरोधन (Vb. रुध्) ntr. das Einschliessen 180, 24.

निर्गम (Vb. गम्) msc. das Herausgehn 201, 9.

निर्गुण (Bhvr. s गुण) adj. णा fem. eigenschaftslos, ohne gute Eigenschaften, schlecht.

निर्गौरवम् (Avybh. s गौरव) adv. ohne Stolz 246, 17.

निर्ग्रन्थ fem. था, oder निर्ग्रन्थक (Bhvr. s ग्रन्थ „Eigenthum" §. 671 „einer der kein Eigenthum hat") fem. थिका ein religiöser Bettler, nackter Büsser, Gauner.

निर्ग्रन्थिक 192, 18 Buddhismus (weil die Buddhisten als religiöse Bettler, Asketen insbesondre, auftraten; aber ich kann diese Form mit keiner grammatischen Regel in Analogie bringen, sollte ०न्थिका zu schreiben sein? vgl. §. 554, III „Schule oder Lehre (Orden) der Nirgrantha's"? vgl. das vor.).

निर्घात (Vb. हन् S. 140, §. 380) msc. Orkan, Erdbeben (?) 138, 38.

निर्घृणता (nach §. 554 von °ण, Bhvr. von निर् s घृणा) fem. Mitleidlosigkeit.

निर्जन (Bhvr. s जन) adj. ना fem. menschenleer, einsam 10, 11; 56, 20; 92, 42; ntr. Einsamkeit 276, 373.

निर्जितवर्मन् N. ppr. 266, 251.

निर्जीव (Bhvr. s जी°) adj. वा fem. leblos 180, 9.

निर्झर (Vb. झर्?) msc. eine Cascade, Wasserfall, Strom.

निर्णय (Vb. नी) msc. das Erschliessen, Vergewissern 216, 4.

निर्दय (Bhvr. s दया) adj. या fem. mitleidlos, grausam, maasslos 268, 281.

निर्दुःखत्व (nach §. 554 von °ख, Bhvr. निर् s दुःख) n. Schmerzlosigkeit 232, 144.

निर्दोष (Bhvr. s दोष) adj. षा fem. fehlerlos, tadellos, schuldlos.

निर्द्रोह (Bhvr. s द्रोह) adj. हा fem. unschuldig 262, 208.

निर्धन (Bhvr. s ध°) adj. ना fem. arm.

निर्बन्ध (Vb. बन्ध्) msc. hartnäckiges, heftiges Verfolgen von etwas, Hartnäckigkeit.

निर्बुद्धि (Bhvr. s बु°) adj. verstandlos, dumm 118, 17.

निर्भय (Bhvr. s भ°) adj. या fem. furchtlos.

निर्भर (eig. Bhvr. s भर wohl in Bed. „Last" von भृ) adj. रा fem. übermässig, viel 264, 230.

निर्मत्सर (Bhvr. s म°) adj. रा fem. neidlos 248, 42.

निर्मत्स्यता (nach §. 554 von °य Bhvr. निर् s मत्स्य) fem. Fischlosigkeit 127, 9.

निर्मर्याद (Ttpr. §. 653, V s मर्यादा) adj. दा fem. die Angemessenheit überschreitend, unangemessen verfahrend 28, 22.

निर्मल (Bhvr. s मल) adj. ला fem. fleckenlos, rein.

निर्मांस (Bhvr. s मां°) adj. सा fem. fleischlos 155, 23.

निर्माल्य (wohl eig. Bhvr. निर् s माल्य, letzteres nach §. 554 von मल) ntr. Überrest eines einer Gottheit dargebrachten Opfers; Überrest überhaupt 197, 8.

निर्मेघ (Bhvr. s मेघ) adj. घा fem. wolkenlos 253, 94.

निर्यास (Vb. यस्) msc. ntr. (§. 640) (Auspressung) Extract, Decoct 199, 12 (§. 475).

निर्लज्ज (Bhvr. s लज्जा) adj. ज्जा fem. schaamlos 280, 418.

निर्वाण (Ptcp. Pf. Pass. von वा S. 419, n. 10) adj. णा fem. ausgehaucht, entschwunden, verloren 257, 147.

निर्वात (Bhvr. s वात) adj. ता fem. windlos, gegen den Wind geschützt 218, 4.

निर्वाह (Vb. वह्) m. Durchführung, Standhaftigkeit 163, 69.

निर्विकल्पक (Bhvr. s विकल्प §. 671) adj. पिका fem. keine Gegenseitigkeit, kein gegenseitiges Aufeinanderwirken habend 217, 1; keines gegenseitigen Verhältnisses fähig (nicht bestimmbar) 225, 57; 231, 134.

निर्विघ्न (Bhvr. s वि°) adj. ना fem. ungestört, ungetrübt 247, 21.

निर्विवरता (nach §. 554 von °र, Bhvr. निर् s विवर) fem. Zwischenraumlosigkeit 238, 44.

निर्विशङ्क (Bhvr. s विशङ्का = शङ्का) adj. का fem. furchtlos 121, 4.

निर्विष (Bhvr. s विष) adj. षा fem. giftlos 112, 18.

निर्वृति (Vb. वृ) fem. (eig. Auswahl) Glück, Seligkeit, Ruhm, Zufriedenheit, Tod, das Verschwinden.

निर्वृत्ति (Vb. वृत्) fem. Vollendung, Seligkeit, Zufriedenheit.

निर्वेतन (Bhvr. ऽवे°) adj. ना fem. keinen Lohn erhaltend 262, 204.

निर्वेद (Vb. 3. विद्) msc. Schaam, Niedrigkeit (Vergessen?) 90, 19.

निर्व्यथ (Bhvr. ऽव्यथा) adj. था fem. schmerzlos 250, 61.

निर्व्याजता (nach §. 554 von °ज, Bhvr. निर् ऽव्याज „kein Falsch habend") fem. Truglosigkeit 166, 80.

निल् VI Par. schwer verstehn, unwegbar sein.

निलय (Vb. ली S. 138, घ, 11) msc. Wohnung, Haus.

निवर्तक (Vb. वृत्) adj. तिका fem. aufhebend 231, 136.

निवर्तन (Vb. वृत्) ntr. Rückwendung, Abwendung von 203, 15.

निवर्तितपूर्व (Kmdh. ऽपू° nach §. 656, II, 1; jenes Ptcp. Perf. Caus. von वृत्) adj. र्वा fem. sich früher abgewendet habend 43, 21.

निवर्तिन् (Vb. वृत् §. 282) adj. ॰नी sich umdrehend 7, 13.

निवर्हणा s. निबर्हणा.

निवह (Vb. वह्) msc. Menge, Grösse.

निवास् (Dhtpṭh. 35, 33) X (wohl eig. Denomin. vom folg.) Par. bedecken (§. 209; 843; 844).

निवास (Vb. वस्) msc. Haus, Wohnung (§. 25, Ausn.; 539).

निवासिन् (vom vorig. nach §. 563 oder eher von Vb. वस् nach Anal. §. 254) adj. ॰नी fem. wohnend 119, 10; 170, 3.

निविड (S. 244, विड, eig. Zsstzg mit विल „Loch" und नि in der Bed. von निर्) adj. डा f. zwischenraumlos, undurchdringlich, grob, dick.

निवृत्त (eig. Ptcp. Pf. Pass. von वृत् aber nach §. 333) ntr. das Aufhören, Ruhe, Lassen 183, 6.

निवृत्ति (Vb. वृत्) fem. das Aufhören (Abkommen) 56, 14; 204, 3; Ablassen von (Abl.) 162, 60; 190, 5; Ruhe 232, 148; Seligkeit 182, 4.

निवेदन (Vb. 3. विद्) ntr. das Darbringen, Opfern 249, 50.

निवेद्य (eig. Ptcp. Fut. Pass. von 3. विद्) ntr. Opfer 249, 52.

निवेशन (Vb. विश्) ntr. das Eintreten, Haus, Wohnung.

निश् I Par. denken, überlegen.

निश् s. निशा.

निशा (Vb. शी S. 136, घ, 5) fem. (wann in der Declinat. निश् dafür eintreten kann §. 754, XV) Nacht (§. 496; wann in Zsstzg ausl. ntr. §. 640).

निशाकर (Ttp. ऽक° §. 277) msc. Mond.

निशाचर (Ttp. ऽच° nach §. 277) msc. री fem. (eig. in der Nacht gehend) böser Dämon, Râkshasa.

निशाचरेश (Ttp. von ऽईश) msc. König der Râkshasa's 88, 27.

निशाप्राणेश्वर (Ttp. ऽप्रा°) msc. (eig. Gemahl der Nacht) Mond 156, 27.

निशीथ (Vb. शी S. 165) msc. Mitternacht, Nacht.

निश्चय (Vb. चि Präf. निर् §. 326, a) msc. Entscheidung, Beschluss, Entschluss 23, 29; 43, 27; 48, 3; 65, 17; 72, 16; 102, 24; 113, 9; 14; 126, 7; 188, 1; 206, 24; Gewissheit.

निश्चयरूप (Bhvr. ऽरू°) adj. पा den Schein der Gewissheit habend, nicht gewiss, unrichtig 230, 127.

निश्चल (Kmdh. निर् ऽच°) adj. ला unbeweglich.

निष् (vgl. निश्) I Par. benetzen. Ptcp. Pf. Pass. und Abs. (§. 896, 2; 914, I).

निषाद (Vb. सद्) msc. ein kastenloser, oder einer aus der niedersten Kaste (§. 430; 442; 509, vgl. 506; 566, I).

निषिद्धि (Vb. सिध्) fem. Verbot 192, 5.

निष्क X (eig. Denom. von निष्क „ein bestimmtes Gewicht Goldes") Atman. (§. 789, V) wägen, messen.

निष्कण्टक (Bhvr. निर् ऽ क॰) adj. ण्टका fem. gefahrlos 274, 350; 281, 426.

निष्कम्प (Bhvr. निर् ऽ क॰) adj. म्पा fem. bewegungslos 87, 13.

निष्कर्ष (Vb. कृष्) msc. Ausführung, Erläuterung 231, 137.

निष्कारणावैरिन् (nach §. 563 von ॰र; dieses Kmdh. ऽ वैर; das vordere Glied Bhvr. निर् ऽ कारण) adj. रिणी f. grundlose Feindschaft habend 160, 51.

निष्कृति (Vb. कृ) fem. Reinigung 128, 15 (weil पुत्र von पू abgeleitet wird); 279, 399.

निष्क्रमण (Vb. क्रम्) ntr. das Herausgehn (Ablat.) 103, 11 (§. 506 und Bem.; S. 225, इत).

निष्क्रिय (Bhvr. निर् ऽ क्रिया) adj. या fem. handlungslos 227, 85.

निष्ठ (Vb. स्था §. 270) adj. ष्ठा fem. feststehend (in) 218, 13; 204, 6 (kundig); wohnend 255, 123.

निष्ठा (Vb. स्था §. 335) fem. das sich Befinden (in Bhvr.) 225, 68; Ende 252, 86.

निष्पालक (Bhvr. निर् ऽ पाल §. 671) adj. लिका unbeschützt, unbewacht 267, 261.

निष्प्रभ (Bhvr. निर् ऽ प्रभा) adj. भा fem. lichtlos, dunkel.

निष्प्रवाणि, auch वाण, adj. neu, ungebleicht.

निष्फल (Bhvr. निर् ऽ फल) adj. ला fem. unfruchtbar.

निस्तेजस् (Bhvr. निर् ऽ ते॰) adj. kraftlos 113, 4.

निस्त्रिंश (Tlp. §. 653, IV निर् ऽ त्रिंशत् §. 624) msc. Dolch.

नी (§. 25, 2) I Par. Atm. und in einigen Bedd. nur Atman. (§. 789, I; II) führen zu 106, 13; 87, 10; Parasm. 183, 5; mit Abstr. (ähnlich wie इ, गम्) zu dem machen, was dessen Eigenschaftswort ausdrückt 132, 24; 171, 19; 99, 20 (unterrichten); 99, 22 (erfreuen); 117, 20 (vernichten); 127, 9 (fischleer machen); 173, 31 (verbreitet); bringen in 131, 13; 273, 338; verwandeln in 246, 16 (mit ॰सात् §. 576) 104, 6; zubringen 108, 2; 114, 7; 184, 4; 7; 200, 16; wegführen 6, 7; 21, 5; 131, 16; entführen 85, 53; 54; — führen Atm. 187, 3; 263, 218; bringen 257, 144; bilden 275, 354. — Pass. geführt werden 107, 6; 125, 19; 20; Ptcp. Fut. Pass. (§. 906). — Caus. नायि; ep. (§. 200, Bem.).

— अनु nachführen; (Par.) sich günstig machen, gewinnen 164, 70; 192, 17.

— अप wegführen 15, 5; 88, 26; entfernen (Par.) 12, 26; 92, 40; 174, 46 (trennen); wegnehmen ep. Pf. periphr. (S. 380, n. 4) 30, 1.

— — व्यप entfernen (Par.) 24, 38; 19, 5.

— अभि herbeiführen, anführen 217, 4.

— अव wegführen, entführen, herabführen 43, 29 (?).

— आ herbeiführen, holen, bringen (Par.) 67, 23; 101, 12; 132, 1; (Atm.) 274, 347; ep. नयिष्यामहे 54, 8 (könnte zu नय् gezogen werden, vergl. aber sogleich auch Par.); Pass. 61, 44; 106, 5; 120, 24; 121, 1; 125, 12; 195, 11; 201, 4; 250, 56; mit Abstr. (vergl. Simplex) 251, 77 (aufziehn); — zurückführen (Par.) 267, 258; ep. नयिष्यति 93, 52.

— — उपा anziehn zu 72, 17.

— उद् erforschen, erkunden 200, 4.

— — समुद् zusammen herausführen 257, 139.

— उप hinzuführen 188, 13; darbieten (Par.) 167, 90; erheben zu 241, 72.

— नि niederführen, hineinführen (Par.) 125, 14.

— निर् (erreichen) erkennen, finden 194, 19.

— परि herumführen (um das Feuer) um zu heirathen, heirathen 201, 3.

— वि entfernen 60, 33; 68, 29; erziehen 92, 37; dressiren 290, 6.

नीच (von न्यञ्च्) adj. fem. चा (? Wils. ची s. Anm. zu S. 109, 6) niedrig, klein, gemein, tiefliegend (vom Nabel) 109, 6, Anm.

नीड (Vb. सद्, für निषद् = निष्द् = निड्ड = नीड) msc. ntr. (§. 711) Nest.

नीति (नी) fem. das Führen, Aufführung, die Kunst sich zu betragen, Lebensweisheit, politische Klugheit, Moral 151; 158, 39; 166, 81; 278, 389; 279, 398.

नीर (von Vb. स्ना aus नार wegen Accent, vgl. तीर) ntr. (§. 708) Wasser.

नीरज (Ttp. ऽज nach §. 320) ntr. Lotus.

नीरद (Ttp. ऽद von दा §. 270) msc. Wolke 186, 14.

नीररुह (Ttp. ऽरुह von रुह् §. 259) ntr. Lotus.

नील् (ist nach einem Gr. §. 29, 1, Ausn. beizufügen) VI Parasm. schwarzblau sein, schwarzblau färben.

नील (§. 450; eher von निग्र् durch Suff. ल = निग्रल = (lat. nigro in niger) = निल्ल = नील) adj. fem. ला schwarzblau (§. 225; 435; fem. ली §. 691).

नीलकण्ठ (eig. Bhvr. ऽक0) msc. Pfau.

नीलगङ्गा fem. Name der Vitastâ 253, 91.

नीललोह (Kmdh. ऽलोह) msc. ntr. blauer Stahl 86, 57.

नीलाय Vb. Denom. (नील) Atm. (§. 225) blau werden.

नीली (§. 450) fem. Indigo-Pflanze, Indigofera tinctoria.

नीलोत्पल (Kmdh. 0ल ऽ उत्प0) ntr. blauer Lotus (Nymphaea caerulea).

नीलोत्पलमय (von 0ल) adj. यी fem. blauem Lotus gleich 184, 21.

नीव् (gehört nach mehreren Gr. zu §. 29, 1, Ausn.) I Par. fett werden.

नीवि oder वी (S. 153, §. 394) fem. Capital, Hauptbesitz, Schatz; die Enden des Frauengewands, welche, um die Taille genommen, dasselbe zusammenhalten.

नीहार (Vb. हृ mit Präf. नि vergl. S. 142) msc. Frost (§. 225).

नीहाराय Vb. Denom. (vom vor. §. 225) Atm. Frost machen.

नु (§. 155, II, A; ved. §. 29, 1, Bem.) II und VI (§. 149 auch नू) Par. loben. Aor. (§. 858, V); Prec. u. s. w. (§. 867; 869; 870; 871; 903; 917); vd. Intens. (§. 170). Desider. (§. 189).

— प्र Atm. (§. 790).

नु (org. नू wie noch in den Veden, Zsziehung von नव vgl. §. 566, IV) Ind. (§. 786) nun; bei Frage (insbesondre hinter किम्) 8, 28; Unterscheidung, Überlegung, Zweifel; नु - नु - नु entweder - oder - oder 170, 1; Achtung, Verachtung, Angabe eines Grundes; ved. mit Dehnung 291, 13.

नुड् (§. 149) VI Par. schlagen.

नुति (Vb. नु) fem. das Loben, Lob, Verehrung.

नुद् (§. 156, 1) VI Par. Atm. (§. 789, I) stossen, treiben; Atman. ved. नुनुद्रे (S. 377, n. 3) 292, 10. Ptcp. Pf. Pass. (§. 897, 1, Ausn.).

— प्र vorstossen, herausstossen 241, 71.

— — अतिप्र sehr vorwärts stossen, antreiben; अतिप्रणुद (auch vielleicht Kmdh. अति ऽ प्र0) 193, 14.

ऽनुद् (vom vor. § 289) adj. entfernend 172, 28.

नू s. नु.

नू s. नु.

नूतन (von नव §. 566, IV) adj. नी fem. neu, jung.

नूनम् (aus नू (org. für नु) nach S. 238, न) Ind. (§. 786) wahrlich; sicherlich, auch bei Zweifel.

नृ (S. 159, ख, Vb. अन्) msc. (Decl. §. 754, XIV; 750; ved. नृन् §. 98, 2, Bem.) Mann, Held. Superlat. नृतम kriegerischst 293, 1. fem. (aus der stärksten Form नार् §. 754, XIV) नारी (§. 698) Frau, Mädchen.

नृत् (§. 23, 1; 156, 3) IV Par. tanzen 31, 19; 274, 342; नृत्त s. bes.—Intens. §. 23, Ausn. — Caus. (§. 789, I, 2).

नृतम s. नृ.

नृतू (Vb. नृत् S. 158, उ) comm. Tänzer, Tänzerin.

नृत्त (Ptcp. Pf. Pass. von नृत् aber nach §. 333) ntr. Tanz 190, 9.

नृत्य (Ptcp. Fut. Pass. von नृत्) ntr. Tanz.

नृप (Ttp. नृ ऽ प von पा §. 270) msc. König.

नृपति (Ttp. ऽ पति) msc. König.

नृपतिपथ (Ttp. ऽ पथिन् §. 624) msc. Hauptstrasse 199, 24.

नृपदीप (Kmdh. §. 656, III) msc. ein mit einer Lampe zu vergleichender König 115, 9.

नृपाधम (Kmdh. §. 656, II नृप ऽ अधम) msc. ein sehr gemeiner, schlechter König 282, 441.

नृवत् (nach §. 562 von नृ, vd. statt नृमत्) adj. ती fem. heldenreich 296, 7.

नृशंस (Ttp. ऽ शंस्) adj. सा fem. Menschen verletzend, schlecht, grausam.

नृषाच् (Ttp. ऽ साच् ved. nach Anal. von §. 285 von सच् vgl. सश्च् und §. 47) adj. Männer verehrend 290, 9.

नृषाह्य (Ttp. नृ ऽ सौह्य S. 423, n. 4, §. 47) ntr. (das von den Männern zu tragende) Schlacht 297, 22.

नी (§. 29, 1, Ausn. Ntr.) IX Par. Spcth. नृणा नृणी (§. 805) führen. — Caus. (§. 203, Ausn.; 881; 916).

नेतृ (Vb. नी) msc. ntr. त्री fem. Führer, -rin, Herr, Gebieter (§. 30); wenn in Bhvr. ऽ नेत्र (§. 669, E).

नेत्र (Vb. नी) ntr. Auge; in Zsstzg regiert ausl. fem. त्रा oder त्री (§. 693).

नेद् s. निद्.

नेदिष्ठ नेदीयस् s. अन्तिक.

नेम (Vb. नम्, ए statt Reduplication wie z. B. in नेमि Umkreis des Rades S. 152, vgl. S. 138, ख, 11) msc. Theil.

नेष् I. Atm. (§. 789, V) gehn, sich bewegen. Caus. Aor. (§. 844).

नैकऽ (न ऽ एक) adj. (का fem.) nicht eins, mehrere 198, 15.

नैगम (von निगम §. 509, vgl. §. 506, Bem.) msc. मी fem. Bürger, Kaufmann.

नैपुण्य (nach §. 554, I von निपुण) ntr. Geschicklichkeit 185, 22.

नैमित्तिक (von निमित्त nach §. 485?) adj. (fem. की) durch besondre Umstände veranlasst 180, 21; 202, 11; 16; abgeleitet 222, 27; 233, 153; 154.

नैयायिक (von न्याय §. 485, vgl. §. 588, II) adj. की fem. Logik kennend, studirend, Anhänger der Nyâya-Philosophie.

नैरन्तर्य (nach §. 554 von निरन्तर) ntr. Fortgesetztheit 185, 8.

नैविड्य (von निविड nach §. 554) ntr. Dicke, Menge 268, 272.

नैश (von निशा §. 496) adj. शी fem. nächtlich, sich auf die Nacht beziehend; einer, der etwas bei Nacht thut.

नो (न उ) Ind. (§. 786) nicht.

नोचेद् (das vor. und चेद्) Ind. (§. 786) wenn nicht 104, 17; 110, 6; 125, 15.

नोदन (Vb. नुद्) ntr. das Bewegen 230, 17.

नोधस् (S. 149) N. ppr. eines Vedendichters 290.

नौ von Pron. अस्मद् (wo s.).

नौ (S. 160; eher aus *नाव zsgzgen, von स्ना) fem. (§. 709, 8) Schiff (§. 532, VI; 563; S. 241, व, 10); wann in Zsstzg ausl. ऽनाव (§. 639); wann in Bhvr. ausl. ऽनौक (§. 671, I).

नौका (vom vor. §. 559) fem. Boot.

न्यक् s. das folg.

न्यञ्च् (Vb. अञ्च् mit Präf. नि S. 133, 2, 2; §. 647, 2) adj. नीची fem. (§. 700) niederwärts, niedrig, gemein, verächtlich; klein, träg, ganz; acc. gen. ntr. न्यक् adv. verächtlich; vgl. कृ.

न्याय (Vb. इ mit Präf. नि §. 326, Ausn.) msc. Angemessenheit, Passendheit 185, 20; 208, 22; angemessenes Verfahren, Verfahren überhaupt 132, 12; Methode 204, 7; Art 233, 164; Recht 189, 15; 16; 193, 13; das Angemessene, Richtige 75, 34; die Nyâya (wesentlich rationelle, logische) -Philosophie (§. 125; 126; 127, 2, 1; 485; 506, Bem.; 509; 539, VII).

न्याय्य (vom vor. §. 506, vgl. Bem.; 539, VII; 651) adj. य्या fem. passend, richtig, angemessen, mit Infin. in Passivbed. 42, 16.

न्यास (Vb. 2. अस् mit Präf. नि) msc. ein Pfand, anvertrautes Gut 74, 18; Geschenk, vgl. कृ.

प

ऽप (von Vb. पा §. 270) fem. पा herrschend, trinkend; wann in letztrer Bed. fem. ऽपी (§. 270, Ausn.).

पंश् s. das folg.

पंस् oder पंश् X Par. vernichten.

पक्व s. पच्.

पक्ष् I (nach aa. nicht) X (eig. Denom. des folg. §. 209; 843; 844) Par. nehmen, zu jemand halten.

पक्ष msc. (S. 172, स; eher von reduplicationslosem Desiderat. von Wz. *पज् (vgl. पाजस् Stärke) = lat. pag, παγ vergl. GWL. II, 89 u. a. e. a. O., wohl eig. die durch die Rippen gebildeten „festen, harten" Seiten der Brust (vergl. lat. pectus = der Nebenform पक्षस्) im Gegensatz zu den „Weichen" dann) Seite, Flügel (in dieser Bed. auch ntr.); Hälfte eines Mondenmonats; Genosse, Helfershelfer; Subject eines Schlusses (§. 468; 506, Bem.; 565, VIII; reg. ausl. fem. क्षा oder क्षी §. 693); in Zsstzg ausl. hinter WW., welche „Haar" bedeuten (Dichtigkeit) Fülle.

पक्षिन् (vom vor. nach §. 563) msc. क्षिणी fem. (mit Flügeln versehen) Vogel.

पक्ष्य (von पक्ष nach §. 506, vergl. Bem. und §. 651) adj. क्ष्या fem. in oder an der Seite, den Flügeln, den Mondhälften seiend; in den Mondhälften gegeben werdend, oder zu thuend.

पङ्क msc. ntr. (§. 711) Sumpf, Schlamm, Thon (§. 565).

पङ्कज (eig. Ttp. vom vor. und ज) msc. Lotus (§. 563, IV).

पङ्क्ति (Vb. पञ्च् S. 162, ति, 2; von पञ्चन् §. 547, VIII) fem. auch ती Linie, Reihe, lebende Stamm 143, 105.

पङ्गु (anomal für अपङ्गु, vgl. खञ्ज?) adj. गु fem. (§. 704) lahm.

1. पच् (§. 156, 1) I Par. Atm. (§. 789, I) durch Hitze geniessbar machen, kochen, reifen. Pass. refl. (§. 873, 1,

Ausn.; 879); Ptcp. Pf. Pass. पक्व (§. 897, 2) gekocht, reif (§. 28, Ausn.; S. 170, व; 646, I, Ausn.; 653, VI, 1); vgl. पञ्च्.

2. पच् Vb. Denom. Atm. (§. 212, Bem. 2; 255) kochen (?).

पज्ज (Ttp. पाद्+ज nach Anal. von S. 248, XV) adj. aus den Füssen geboren, Sudra.

पञ्च् (alte Zsstzg अप+अञ्च्?) auch पच् I Atm. (§. 789, V) X Par. ausbreiten.

पञ्चक (von पञ्चन् §. 546, 2; 547, VIII) adj. की fem. fünf enthaltend als Maass habend, fünf 156, 27; sbst. msc. ntr. (§. 711) Fünfzahl, Fünfheit 84, 42.

पञ्चतन्त्रक (eig. Bhvr. पञ्चन्+तन्त्र §. 671 „aus 5 Büchern bestehend") sbst. ntr. die 5 Bücher (ein Titel).

पञ्चत्व (nach §. 554 von पञ्चन्) ntr. Fünfheit, insbes. die der (von den Indern angenommenen) 5 Elemente; dann die Rückkehr, Auflösung in diese = Tod.

पञ्चदश (von ०दशन्) msc. ntr. शी fem. (§. 770) funfzehnte (§. 496).

पञ्चन् (Vb. पञ्च् das Ausbreiten der Hand, als Bezeichnung der Zahl durch die fünf Finger) gen. comm. Num. (§. 764, ff.) fünf, vgl. पञ्ची bei कृ (§. 430; 547, VIII).

पञ्चपञ्चाश msc. ntr. शी fem. Ord. (§. 770) fünfundfunfzigste.

पञ्चम msc. ntr. मी fem. Ordin. (§. 770) fünfte; die siebente Note in der Musik (weil nach der indischen Ansicht ihr Ton durch aus fünf Theilen des Körpers gezogne Luft gebildet würde; eher wohl von der Einrichtung eines musikalischen Instruments); eine der Tonweisen.

पञ्चवटी oder ०टि (? vgl. वट msc. ntr. टी fem. „Seil") fem. N. ppr. eines Waldes 77, 12.

पञ्चवीरगोष्ठ (nach S. 233?) ntr. (§. 710) Stall der fünf Helden, Namen eines Districtes (? s. Wils. Daçak. 77, n. 2) 190, 8.

पञ्चशर (eig. Bhvr. पञ्चन्+शर fünf Pfeile habend) msc. Namen des Gottes der Liebe.

पञ्चष (aus पञ्चन्+षष् nach §. 666, 1 vgl. §. 669, D) adj. षा fem. fünf oder sechs 156, 27; 273, 333; 284, 464.

पञ्चसत्र N. ppr. eines Districts 258, 155.

पञ्चहस्त N. ppr. eines Districts 247, 24.

पञ्चानन (eig. Bhvr. पञ्चन्+आनन „fünf Gesichter habend") msc. Namen des Siva; Theil des N. ppr. des Vfs des Bhâshâpariccheda 235 Unterschr.

पञ्चाल (S. 151, आल; eher Zsstzung aus पञ्चन्+आलि, vergl. आल bei W.) msc. Namen eines Landes im nördlichen Indien; ep. Name des Königs desselben 53, 3 (gegen §. 438; oder sollte पाञ्चाल zu schreiben sein; vgl. aber analog §. 429); bildet den Plur. vom Patron. पाञ्चाल (§. 439, vgl. 427; §. 441).

पञ्चालक (vom vor. §. 488) adj. लिका fem. pantschalisch 59, 18.

पञ्चालराज (Ttp. +राजन् §. 639) msc. König von Pantschala 54, 8.

पञ्चालराजन् = dem vor. (gegen §. 639 vgl. aber Bem. dazu) 54, 8.

पञ्चाश msc. ntr. शी fem. Ordin. (§. 770) funfzigste.

पञ्चाशत् fem. Num. (§. 764 ff.) funfzig.

पञ्ची s. कृ.

पञ्जर ntr. (§. 708) Käfig, Vogelhaus (§. 476).

1. पट् I Par. gehn. Caus. zu Wege bringen 253, 92. — X Par. spalten, durchbohren, durchbrechen 187, 18; 282, 439; entfernen 245, 2; sprechen, scheinen.

— उद् herausbohren 124, 20; herausbrechen, herausreissen, vertreiben 268, 279; 269, 291; 270, 298; zerschlagen 281, 432.

— — समुद् vertreiben, verjagen 269, 266; 270, 297.

— वि herausreissen 285, 477; entfliehen.

2. पट्ट् X Par. Th. पटि (§. 208; 209; 843; 844) bekleiden.

पट (Nbform von पट्ट) msc. ntr. Tuch, feines Gewand, Ehrengewand 281, 429; टी fem. (§. 691) eine Art grobes Zeug.

पटच्चर fem. री altes Kleid.

पटभाक्ष (ob पटभ (von पटऽभ Vb. भा) ऽअक्षि §. 624; 669, oder sollte पटलाक्ष zu schreiben sein: eine Blendlaterne, wörtlich „ein Auge mit einem Dach (पटल) darüber?) msc. ein Instrument zum Spioniren (Sch. bei Wils. zu Daçak. 71, n. 3) 186, 12.

पटल ntr. und fem. ला oder ली Haufen, Menge, Fülle; ntr. Dach.

पटु (S. 156, §. 397) adj. scharf, geschickt, redelustig (§. 554, VI; 644, VIII; 653, VI; 656, IV).

पटुता (nach §. 554 vom vor.) fem. Geschicklichkeit 160, 53.

पटुत्व (nach § 554) ntr. = dem vor.

पट्ट (wohl dialekt. für पत्त्र) msc. ntr. (§. 711, vgl. aber §. 708) Zeug, gewebte Seide, Gewand, königliches Patent, Befehl (vgl. पत्त्र), Schild; eine Pflanze aus deren Fibern Seile gemacht werden; eine Bandage, Verband; fem. ट्टा ein Putz auf der Stirn 100, 12.

पट्टक (vom vor. §. 558 ff.?) ntr. (? msc.?) Urkunde 278, 396.

पट्टव (nach Anal. S. 243, व, oder sollte पट्टश „eine Art Canvass" zu schreiben sein?) Zeug 258, 160.

पट्टोपाध्याय (Tp. पट्टऽउपा°) msc. Ausfertiger königlicher Patente 278, 396.

पठ् I Par. (vergl. auch §. 789, IV) lesen, hersagen 97, 18; 248, 35.

— अनु अनुपठित (S. 225, इत्).

— नि निपठित (S. 225, इत्).

पठर्वन् N. ppr. msc. 297, 17.

पण् I Atm. (ist §. 789, V hinzuzufügen); kaufen, spielen, wetten; Par. पणाय (§. 211) preisen. Ptcp. Fut. Pass. (§. 906).

पण (vom vor. §. 327) msc. Kauf, Wette, Einsatz beim Spiel (§. 564, 2, 4).

पण्ड् I Atm. (§. 789, V) gehn. — X Par. aufhäufen (vernichten?).

पण्डा (vom vor.) Gelehrsamkeit, Weisheit.

पण्डित (vom vor. S. 225, इत) msc. ein Gelehrter, Lehrer, ein der heiligen Wissenschaften kundiger Brahmane (§. 225; 554, VI; 644, VIII; 653, VI, 1; 656, IV).

पण्डितता (vom vorig. nach §. 554) fem. Weisheit 167, 88.

पण्डितमानिन् (nach §. 282, g) adj. नी fem. sich für weise, klug haltend, ohne es zu sein 90, 20.

पण्डिताय Vb. Denom. (von पण्डित) Atm. (§. 225) gelehrt weise werden.

पण्यस्त्री (Kmdh. ऽस्त्री; erstres Ptcp. Fut. Pass. von पण्) fem. eine Hure.

1. पत् (§. 29, 7; 154, 2, 5) I Parasm. fallen, fliegen; ved. Partcp. Perfect. Activ. (§. 154, 2, 5) पप्तिवस्; Aor. (§. 858, vgl. 841); पतित (§. 653, I, 1; IV). — Absol. auf अम् (§. 909, vergl. अविच्छिन्नपातम्). — Intensiv. पनीपत् (§. 169, 3, ved. vgl. Bem.). — Desid. पिपतिष् und पित्स् (§. 190). — Caus. पाति fallen machen, stürzen, werfen, niederwerfen, stossen 194, 12. — X Par. पति (पाति? §. 208; 209; 843; 844) gehn; vd. fliegen.

— अभि anfallen 194, 10; 200, 2; herbeieilen 235, 1.

— आ herbeieilen 187, 3; heranstürmen, -stürzen, -kommen 2, 21; 21, 10; 32, 21; 267, 259; zufallen 97, 15; herbeifliegen पप्तता (ved. Imper. Aor. §. 841). Ptcp. Fut. Pass. (§. 901).

— — समा zusammenherbeifliegen 34, 13; herbeieilen 201, 6.

— उद् auffliegen 91,30; 236,15; 294,2; aufspringen, sich erheben 72, 19; 166, 83. — Caus. auffliegen machen 287, 5.

— — समुद् aufspringen 2, 17; herausspringen, समुत्पतित verloren 106, 21.

— नि niederfallen, fallen; sich stürzen auf (Loc.) 156, 31. — Caus. nieder werfen; schiessen 263, 217.

— निर् herausfallen 68, 34; heraus, wegeilen 188, 14; 198, 11.

— परि herumfliegen 36, 24.

2. पत् IV (ursprünglich Denomin. von einem Nomen von पा) Atm. (§. 789, V) herrschen. — Caus. (vd. §. 202, Bem.).

पत् Vb. Denomin. (पत) Atman. (§. 212, Bem. 255) fallen (?).

पतग (Ttp. पत „Flug“ ऽग „gehend“) msc. Vogel.

पतङ्ग (S. 143, अङ्ग, eher wie das vor.; aber nach Anal. §. 279) msc. Vogel, Grasshüpfer, Sonne (welche in den Veden mit einem Vogel verglichen und wie ein Vogel angesehn wird); Motte (?) 138, 40.

पतङ्गवत् (nach §. 579 vom vor.) adv. wie ein Vogel (Lichtmotte?) 118, 3.

पतत् (eig. Ptcp. Pr. von पत् daher nach §. 754, I) msc. Vogel.

पतत्र (Vb. पत् S. 164, §. 410) ntr. Flügel.

पतत्रिन् (nach §. 563 vom vor.) adj. त्रिणी geflügelt 288, 3; msc. Vogel (§. 564, III).

पतन ntr. das Fallen 232, 152; der Fall 32, 25; 101, 21; 267, 261 (§. 294; 551).

पताका (Vb. पत् S. 150, आक „die fliegende“) fem. Fahne (§. 563).

पति (S. 144 अति, eher von 2. पत्) msc. und fem. (Declin. §. 725; 727; 729; 731) Herr, -in, Gebieter, -in, f. पत्नी Gemahl, -lin; (§. 700) (§. 427; 554; S. 239, मत्; S. 246, III; S. 247, V; §. 632; 644, III, 11; vd. §. 104, Ausn. 3, 2).

पतिधर्म (Ttp. ऽधर्म) msc. Pflicht des Gatten, Ehe.

पतिधर्मतस् (nach §. 575 vom vor.) adv. von der Pflicht des Gatten, der Ehe 48, 2.

पतिलोक (Ttp. ऽलोक) msc. Welt des Gatten 48, 4.

पतिव्रत (Bhvr. ऽव्रत) adj. ता zu dem Gatten Ergebenheit habend, ihm ergeben, treu 103, 24.

पत्तन (Vb. पत् S. 161, तन) ntr. Stadt.

पत्ति (Vb. पद् S. 162, ति, 3) msc. Fussgänger.

पत्त्र (so ist statt पत्र überall in der Chrestom. zu schreiben Vb. पत् §. 352) msc. ntr. (§. 711) Blatt, Flügel, Gefieder am Pfeil, Blatt zum Schreiben, Document 132, 13 (§. 543; 563, V).

पत्त्रक (vom vor. §. 558 ff.) ntr. fem. त्त्रिका Sandelblätterschminke (vgl. das folg.) 99, 21.

पत्त्रलेखा (Ttp. ऽले⁰) fem. Verzierung durch wohlriechende Schminke aus Sandel, Moschus u. s. w.

पत्त्रिका s. पत्त्रक.

पत्त्रिन् (nach §. 563 von पत्त्र) msc. Vogel, Pfeil.

पत्त्रोर्ण (Ttp. पत्त्रऽऊर्ण) ntr. gewebte Seide (sollte es nicht auch „Baumwolle“ sein können? vgl.) 69, 44.

पत्नी s. पति.

पत्त्र पत्त्रक पत्त्रलेखा पत्त्रिका पत्त्रिन् s. stets ०त्र०.

पथ् I Parasm. gehn. Aor. (§. 849, 2, Ausn.). — X (? sonst eigentl. Caus.) werfen.

पथ् s. Declin. von पथिन्.

पथिन् (organischere Form पन्थन् vgl. Declinat. Vb. पथ् S. 154, §. 365) msc. (Declin. §. 754, IV) Pfad, Weg (§. 104, Ausn. 3, 2; 468; 503; 506, Bem.; 539, I, VII; 551, XX; 558, VI); wann in Zsstzg ausl. dafür ऽपथ (§. 624; 639, Ausn.; 660; 680); wann ntr. (§. 640; 660); regiert ausl. fem. ऽपथी (§. 699).

पथ्य (vom vor. §. 506 u. Bem.; 651) adj. या f. angemessen, passend (§. 539, VII).

पद् (§. 29, 7; 156, 1) IV Atm. (§. 789, V) gehn. Aor. (§. 856, 6); Absol. (§. 909). Intens. पनीपद् (§. 169, Ausn. 3); Desid. पित्स् (§. 194). — X Atm. (§. 789, V) Spcth. पादि (§. 208; 209; 843; 844). — vgl. बद्.

— अभि hinzugehn, kommen zu, in (Acc.) 137, 30; 70, 52; zu Hülfe eilen (mit Acc.) 73, 9; verehren 237, 27.

— आ gehn zu, erlangen 191, 7; 155, 22; 221, 12; gerathen in 8, 30; 23, 21; 73, 4; 74, 13; in Unglück gerathen 196, 2; ध्रुपन्न hinteres und vorderes Glied im Ttp. (§. 653, I, 1).

— — प्रत्या wieder erlangen 200, 19.

— — व्या Caus. tödten 100, 1; 112, 2; 113, 19; 114, 14; 120, 2; 21; 122, 2.

— उद् aufgehn, entstehn 141, 78; 179, 7; 206, 16; 219, 8; 228, 93; 271, 313. — Caus. पादि entstehn machen, schaffen, hervorbringen 79, 37; 140, 63; 184, 15; 16.

— — प्रत्युद् प्रत्युत्पन्न bereit s. प्रत्युत्पन्नमति.

— — समुद् aufgehn; समुत्पन्न erhaben (?) 39, 8; entstehn 123, 8. — Caus. entstehn machen 117, 4; 272, 319.

— उप zugehn, zu Theil werden; ep. Parasm. 48, 9. — उपपन्न angemessen 15, 9; 69, 42; 204, 8; begleitet, versehn, begabt 25, 52. — Caus. darbringen 249, 49.

— निर् zu Ende gehn, werden; निष्पन्न vollendet 279, 403. — Caus. machen 247, 21.

— प्र vorwärts gehn zu, gehn zu (Acc.) 17, 25; 27; 19, 14; 43, 27; 44, 3; 286, 482; gelangen zu (चिन्ताम् überlegen) 51, 4; (मतिम् Entschluss fassen) 51, 7; erlangen 184, 24.

— — अभिप्र kommen 179, 20.

— प्रति zu, an etwas gehn (Aor.) 22, 25 (vgl. §. 653, I); 82, 9; (मनसा überlegen) 11, 23; wiederkehren zu (Acc.), wieder annehmen 62, 51; 89, 2; annehmen, erlangen 58, 9; 63, 62; 200, 18; eingehn 198, 4; versprechen 191, 16; übernehmen 163, 69; antworten 113, 20; 195, 2; thun 195, 8. — darbieten 10, 6 (ep. Parasm.). प्रतिपन्न (§. 647, I; 674, II). — Caus. erlangen machen 14, 25; übergeben 153, 13; erkennen 216, 4.

— वि umkommen 155, 22; 262, 209; 263, 221; 265, 239; 267, 261.

— सम् (zusammen gehn) erlangen (Acc.) 87, 12; werden 26, 63; 82, 19; glücklich werden 216, 13. — संपन्न (§. 644, VIII) begabt 202, 13. — Caus. bewirken 121, 12; 196, 14; 285, 477; vollenden 191, 17; 247, 28; erfüllen 18, 41; möglich machen 200, 21 (vgl. §. 576); verschönen 161, 59.

पद् tritt vielfach für पाद् und पाद ein, welche siehe.

पद (Vb. पद्) ntr. (§. 708) Fuss, Fusstapfe, Schritt, Stelle, Amt 247, 29; Ort, Rast 287, 6; Gegenstand 117, 1; Wort,

Satz (पद् präfixartig §. 244; vgl. §. 104, Ausn. 3, 2; 485; 533, XX; 644, III, 9 vgl. पाद्).

ऽपद्क in Bhvr. für पद् (§. 671) 247, 29; fem. द्दिका.

पद्वि oder वी fem. Pfad, Weg (§. 533, XIX).

पदाजि (Ttp. पद् (S. 248, XV) ऽआजि Vb. अज् §. 329; S. 153, §. 394, Ausn.) msc. Fussgänger, Fusssoldat.

पदाति (Ttp. पद् (S. 248, XV) ऽआति Vb. अत् §. 329; S. 153, §. 394, Ausn.) msc. Fussgänger, Fusssoldat (§. 461).

पदातिमात्र (vom vor. nach §. 556) msc. blosser Fusssoldat 281, 424.

पदार्थ (Ttp. पद्ऽअर्थ) msc. wahre Bedeutung eines Worts oder Satzes; wahres Wesen, Wesenheit; logische Categorie.

पद्धति (Ttp. पद् (S. 248, XV) ऽहति Vb. हन्) oder ती (§. 703) fem. Weg, Linie, Ritual (§. 461).

पद्म (S. 166, म; wohl eher verstümmelt aus altem *पद्मत् mit पद् für पाद् „stengelreich“?) msc. ntr. (§. 711) Lotus; eine Art meditirenden Sitzens 217, 17 (§. 460; 563, IV; 656, III).

पद्मनाभ (eig. Bhvr. ऽनाभि §. 669) msc. N. ppr. des Vishnu (weil aus seinem Nabel (नाभि) der Lotus, welcher Brahman enthielt, hervorwuchs).

पद्मपुर (Ttp. ऽपुर oder पुरु s. dieses) ntr. N. ppr. einer Stadt 273, 329.

पद्मयोनि (eig. Bhvr. ऽयो0) msc. N. ppr. des Brahman (weil ein Lotus seine Geburtsstatt).

पद्मराग (eig. Bhvr. ऽराग „Lotusfarbe habend“) msc. Rubin.

पद्माकर (Ttp. पद्मऽआक0) msc. ein grosser Teich, in welchem Lotus wächst oder wachsen kann.

पद्माक्ष (Bhvr. पद्मऽअक्षि §. 669) adj. क्षी fem. Augen von der Farbe des Lotus habend 91, 26.

पद्मोपल (Kmdh. nach §. 656, IV von पद्म ऽउपल lotusfarbiger Edelstein) msc. Rubin (vgl. पद्मराग) 79, 26.

पद्वत् (ved. पाद् + मत् nach S. 239, मत्) adj. ती fem. mit Füssen versehn 287, 5.

पन् I Atm. (§. 789, V, aber Par. nach §. 211) Spcth. nothwendig, generelles arbiträr पनाय (§. 211) Par. preisen. — ved. auch X (§. 208, Bem.) 293, 3 (könnte hier Caus. sein „preisen machen“, verkünden).

पन्थ् (eig. Denomin. der starken Form von पथिन्) X Par. gehn.

पन्थन् पन्थस् s. पथिन् Declination.

पन्नग (§. 272 Ttp.) msc. Schlange (nicht (न) mit Füssen (पद्) gehend (ग)).

पपस्य (?) पम्पस्य Vb. Parasm. (§. 235) Schmerz empfinden.

पम्ब् पर्ब् I Par. gehn.

पय् I Atm. (§. 789, V) gehn.

पयस् (für org. पावस् aus पा) ntr. Wasser, Milch (§. 104, A, b; Ausn. 3, 2; 527; 563, IV, in Bhvr. ausl. ऽपयस्क §. 671).

पयस्य Vb. (eig. Denomin. vom vor.) Par. fliessen, flüssig sein (sich ausstrecken? für प्रसृतौ in der Erklärung ist wohl प्रस्नुतौ zu lesen).

पयोधर (Ttp. पयस्ऽधर) msc. weibliche Brust.

पयोधि (Ttp. पयस्ऽधि) msc. Ocean 156, 28.

पयोवृध् (Ttp. पयस्ऽवृध् letztres nach §. 289) adj. Wasser mehrend 290, 11.

पर (für org. अपर S. 242, र) adj. (Declin. §. 778, I, 2) रा fem. (mehr ab) entfernt, nachfolgend, hervorragend, umfassend 220, 7; bester, andrer, verschieden, fremd, entgegengesetzt, feindlich; in Bhvr. ausl. „als hervorragendes, höchstes habend“ =

„eifrig in, versenkt in“ 17,28; 176,76 u. aa. — Ntr. Acc. als Adv. hinterher, nach 278,394 (mit Instr.); ferner, aber 97,17; 99,12; 110,3; 113,3; 121, 15; 220,2; sehr 4,16; 116,7; (anders) allein, ausser 284,462 (§. 239, Bem. 1; S. 133, O, 2, b; §. 497; 560; 572; S. 246, III; §. 653, III; 656, IV).

परता (nach §. 554 vom vor.) fem. Umfassendheit 220, 7; Höchstheit (in Ttp. आपातपरता höchster Sturz) 277, 377.

परत्र (von पर §. 572) adv. in der andern (Welt) 99, 19; 124, 12.

परत्व (nach §. 554 von पर) ntr. Nachfolgendheit, Posteriorität 220, 3; 227, 85; 230, 120; 121.

परंतप (§. 279, c) adj. पा fem. einen andern, den Feind quälend.

परपूर्व adj. र्वा fem. 6, 8 (Bhvr. „einen andren als früheren gehabt habend“ oder Ttp. „eines andern früher gewesen“?).

परभृत (Ttp. ऽभृत Ptcp. Pf. Pass. von भृ) adj. ता fem. von einem andern ernährt; subst. msc. Kukkuk (weil er seine Eier in Krähennester zum Ausbrüten legen soll).

परम (von पर S. 238, म) adj. (Decl. §. 778, I, 2, Bem.) मा fem. beste, höchste, erhabenste (§. 128; S. 247, VI; §. 644, VIII; 656, II).

परमक (vom vorigen §. 559) fem. मिका höchste 35, 11.

परमहंस (Kmdh. ऽहंस vgl. letztres in Sâma-V.-Gl.) msc. ein Asket, der durch Meditation Herr seiner Leidenschaften geworden ist (vgl. Weber Ind. Stud. II, 76, ff. 175).

परमाणु (Kmdh. ०म ऽ अणु) msc. (eig. allerkleinst) Atom.

परमार्थ (Kmdh. ०म ऽ अर्थ) msc. die ganz eigentliche Bedeutung, das eigentliche, höchste Wesen 153, 14; 218, 21.

परमार्थतस् (nach §. 575 vom vor.) adv. im eigentlichsten Sinn 218, 19.

परमेष्ठिन् (§. 44, 2; S. 153, §. 395, vergl. S. 246, II) msc. (im höchsten Raume sich befindend) Brahman.

परम्पर (von पर nach §. 683, VI, Ntr.) adj. रा fem. auf, hinter einander folgend; sbst. fem. रा Folge hinter einander, Ordnung, Methode (S. 227, इन).

परलोक (Kmdh. ऽलोक) msc. andre Welt, Paradies (§. 588, V).

परश्वध msc. Axt (§. 535).

परश्वधिन् (vom vor. nach §. 563) adj. नी fem. mit Axt versehn 16, 17.

परस्पर (पर nach §. 683, VI und §. 104, A, b) adj. रा fem. einander, abwechselnd, der immer folgende 136, 20.

परा (alter Instrum. von पर) Präfix (§. 241 und Bem. 2) und vorderes Glied in Nominalzsstzg: seitab, weg, entfernt, über.

पराक्रम (Vb. क्रम्) msc. Macht, Kraft, Tapferkeit.

पराग (Vb. गम् §. 272? oder Vb. गा §. 270) msc. Staub, Blumenstaub.

पराङ्मुख (Bhvr. vom folg. und मुख) adj. खी fem. (§. 693, ב) mit abgewandtem Gesicht.

पराञ्च् (Vb. अञ्च् S. 133, O, 2) fem. ची (§. 700) Declin. (§. 754, II) seitwärts gewandt, abgewandt, abgeneigt 262, 203.

पराजय (Vb. जि) msc. Niederlage.

परापरत्व (nach §. 554 von ०र, Dvnd. पर ऽ अपर) ntr. Zustand des Umfassens und Nichtumfassens 222, 24; der Posteriorität und Priorität 224, 45.

पराभव (Vb. भू) msc. Überwältigung, Niederlage, Verachtung.

परामर्श (Vb. मृश्) msc. Unterscheidung, Beurtheilung, Urtheil 205, 11; 225, 65.

परायण (eig. Bhvr. पर ऽ अयन vgl. §. 26, 1) adj. (sich nach einem andern richtend) abhängig, versenkt in 56, 18; 78, 17.

परार्ध (Kmdh. पर ऽ अर्ध) ntr. spätre Hälfte 160, 50; ungeheure oder unbestimmte Zahl 229, 106 (heisst sonst परार्ध्य ntr.; ist so a. a. O. zu schreiben? §. 500).

परार्ध्य (vom vor. nach §. 500) adj. र्ध्या fem. höchste, beste; sbst. ntr. s. das vor.

परावत् (vd. von परा S. 243, वत्) adj. ती fem. fern, die Ferne 287, 7; 298, 3; 297, 13.

परावर (Dvnd. पर ऽ अवर) adj. रा fem. vorhergehend und nachfolgend 143, 105; (Bhvr.) höchste und niedrigste enthaltend (Sch. सर्वात्मक) 218, 15.

परावृज् (Vb. वृज्) msc. N. ppr. 296, 8.

पराशर msc. N. ppr. des Vaters des Vyâsa (Vishnu Pur. S. 272, ff. und sonst; §. 443; 473; 491).

परि (von पर, archaïst. Loc.) Präfix (§. 241 und Bem. 2 und Bem. 5; vergl. परिस् S. 244, स्) Präposition mit Accus. und Abl. (§. 784; vgl. §. 104, Ausn. 3, 2), in Zssetzungen anlautend (§. 682, I, 3): ringsum, um, an, aus, von, über, übermässig, sehr (§. 572); verdoppelt (§. 683, II).

परिकर (Vb. कृ) msc. Gefolge, Unterthan.

परिकीर्तन (Vb. कृत्) ntr. genaue Erwähnung, Erzählung 14, 27.

परिखा (Vb. खन्) fem. Festungsgraben (§. 544, III, IV); in Bhvr. खा fem.

परिग्रह (Vb. ग्रह् §. 327, I) msc. (das Umfassen) das Annehmen, Annahme; Wurzel, Ursprung; Frau.

परिग्रहत्व (vom vor. nach §. 554) ntr. Zustand einer Frau, Verheirathung.

परिचर्या (Vb. चर् nach §. 336) Dienst, Abhängigkeit.

परिचारक (Vb. चर्) fem. रिका Diener, -rin (§. 646, 2; 653, VII, Ausn. 10).

परिच्छेद (Vb. छिद्) msc. genaue Abscheidung, Unterscheidung, Definition 221, 1.

परिजन (Kmdh. nach §. 656, IV) msc. umgebende Leute, Umgebung 154, 19; Gefolge, Dienerschaft 127, 7; 197, 19.

परिज्मन् (Vb. ved. ज्म् = गम् S. 145, मन्) msc. Wind (?) 296, 4; Mond, Feuer.

परिज्रि (Vb. ज्रि S. 151, इ, vielleicht eher von जृ eig. „reiben“ (terram terere), aus welchem auch ज्रि entstanden ist) adj. herumgehend; Nom. Plur. ०ज्रयस् 290, 5.

परिणति (Vb. नम्) fem. Reife 132, 23; Ende 169, 97; Alter 245, 3.

परिणाय (Vb. नी) msc. Hochzeit.

परिणायक (Vb. नी) msc. Freier, Liebhaber 241, 73.

परिणाह (Vb. नह्) msc. Breite, Umfang (§. 563, II).

परिणाहिन् (vom vor. nach §. 563, II) adj. fem. नी Umfang, Fülle habend 109, 3.

परितस् (von परि nach §. 572) adv. ringsum; mit Accus. (§. 785).

परिताप (Vb. तप्) msc. Qual, Leid.

परितापिन् (Vb. तप् §. 282) adj. नी fem. sehr quälend 238, 36.

परितोष (Vb. तुष्) m. Zufriedenheit, Vergnügen, Freude 99, 21; 101, 20; 155, 23.

परित्याग (Vb. त्यज्) msc. das Verlassen, Aufgeben.

परिपाक (Vb. पच्) msc. das Verdauen, Verdauung 207, 13.

परिपालन (von पालि Caus. von पा) ntr. Beherrschung 286, 481.

परिपूरक (Vb. पूर्) adj. रिका erfüllend 167, 90.

परिबर्ह (Vb. बर्ह्) msc. Abzeichen der königlichen Würde, Reichthum, Gefolge; Gewänder (Ober- und Untergewand Sch.) 180, 11.

परिभाव (Vb. भू §. 327, Ausn.) msc. Verachtung.

परिमण्डल (Kmdh. *s* म॰) ntr. Kreis, Kugel.

परिमण्डलित (vom vor. nach Anal. von S. 225, इत) adj. ता f. gerundet, kreisähnlich geformt 174, 42.

परिमन्थर (Kmdh. *s* मन्थ॰) adj. रा fem. sehr langsam 241, 78.

परिमन्द (Kmdh. *s* म॰) adj. दा fem. sehr matt 235, 3; sehr wenig 237, 27.

परिमन्दता (nach §. 554 vom vor.) fem. grosse Ermattung 238, 39.

परिमल (Vb. मल् = मृ in Bed. „reiben"?) msc. das Reiben von Räucherwerk; ausgezeichnet angenehmer Geruch, wie er durch das Reiben von wohlriechenden Substanzen entsteht.

परिमाण (Vb. मा) ntr. Maass, Grösse 224, 53, definirt 229, 108.

परिमाणक (nach §. 558 ff. vom vor.?) ntr. = dem vor. 228, 94.

परिमिति (Vb. मा vgl. §. 154, 2, 3) fem. Grösse 220, 3.

परिमुग्धता (vom Ptcp. Pf. Pass. von मुह् nach §. 554) fem. Lieblichkeit und Thorheit 237, 32.

परिमूढता (vom Ptcp. Perf. Pass. von मुह् nach §. 554) fem. Verwirrung, Irrthum 241, 70.

परिरम्भ (Vb. रभ् §. 149, 5) msc. Umarmung.

परिवत्सर (Kmdh. *s* व॰) msc. Jahr (§. 549).

परिवर्तिन् (Vb. वृत् §. 282) adj. नी fem. sich umdrehend, sich im Kreislauf befindend 155, 24; sich befindend 239, 54.

परिवार (Vb. वृ) msc. (Umgebung), Unterthan, Gefolge, Diener (Hülfsmittel) 182, 20, ff.

परिवारण (Vb. वृ) ntr. Bedeckung, Decke 25, 51.

परिवृढ (eig. Ptcp. Perf. Pass. von बृंह् §. 896, 2, wohl eher von वृह्) msc. Herr, Gebieter, Eigenthümer; (Ptcp. Perf. Pass. von वृह्) erhaben; Comp. परिवृढीयस्; Superl. परिवृढिष्ठ (S. 228, ईयस्; §. 554, VI).

परिवृढिष्ठ ॰वृढीयस् s. das vor.

परिव्राज् (Vb. व्रज् S. 133, §. 364) msc. Bettelmönch (§. 66, 1, Ausn.).

परिव्राजक (Vb. व्रज्) msc. जिका fem. Bettelmönch (§. 554; 629).

परिश्रम (Vb. श्रम्) msc. Ermüdung, Leid.

परिषद् (Vb. सद् §. 252, Ausn. 5) fem. (§. 709) Versammlung insbesondre von Zuhörern, Zuschauern, um etwas zu hören, oder zu sehen, Gesellschaft (§. 485; 487, Ausn.; 520; 521; 564, XVI).

परिसंख्या (Vb. ख्या) fem. Zählung 141, 72.

परिसर (Vb. सृ) msc. Bezirk am Saum eines Flusses, Berges, um eine Stadt.

परिस्कन्द (Vb. स्कन्द्) msc. Pflegekind (vgl. §. 212, Bem. 255).

परिस्पन्द (Vb. स्पन्द्) msc. Umlauf 230, 122.

परिहासपुर (eig. Kmdh. *s* पुर) ntr. N. pr. einer Stadt 253, 99; 258, 160.

परीक्षक (Vb. ईक्ष्) adj. क्षिका fem. sorgsam erforschend, prüfend, Prüfer.

परीक्षण (Vb. ईक्ष्) ntr. Prüfung.

परीक्षा (Vb. ईक्ष् §. 334) fem. Prüfung.

परीहार (Vb. हृ vgl. S. 241, अ, 23, 9) msc. Weglassung 214, 13; Verachtung.

परुष (von परुस् „Knoten, Knollen im Rohr" S. 158, उष) adj. षा fem. (knollig), rauh, hart, grausam.

परोक्ष (Ttp. nach Anal. von §. 653, V; परस् (ved. vergl. S. 224, अस्) *s* अक्षि nach §. 624 eigentl. „über die Augen

gehend", übersinnlich) adj. क्षा fem. unsichtbar, unbegreiflich. — 0क्षम् (Avybh. §. 680).

परोक्षत्व (nach §. 554 vom vor.) ntr. Unsichtbarkeit 213, 4.

पर्क (Vb. पृच्) msc. Mischung 16, 19.

पर्ण् X (eig. Denomin. des folg.) Par. grün sein.

पर्ण (S. 165, न; eher für *पर्ण von Vb. पत्; vgl. πέταλο, πτερό, πτελέα, ahd. fedara und GGA. 1852, S. 564) ntr. (§. 708) Blatt (§. 430; 473; 479; in Zsstzg ausl. fem. ऽपर्णी §. 690); msc. (§. 708) eine Art Baum (Butea frondosa); fem. र्णी eine Wasserpflanze, Pistia stratiotes (§. 480; 492, vergl. 517; 510; 535; 563, V).

पर्णशाला (Kmdh. §. 656, V ऽशा0) fem. eine Hütte von Blättern, Einsiedelei.

पर्द् I Atm. (§. 789, V) einen Wind lassen.

पर्प् (?) I Par. gehn.

पर्ब् s. पम्ब्.

पर्यङ्क (ursprünglich Ttp. §. 653, V ऽअङ्क in Bed. „Körper") msc. Bett (auch पल्यङ्क) Palankin.

पर्यटित (Ptcp. Perf. Pass. von अट् nach •, §. 333) ntr. das Herumwandern 122, 18.

पर्यन्त (eig. Ttp. nach §. 653, V ऽअन्त „um das Ende seiend") msc. ntr. Saum, Rand 90, 11; 198, 17; Ende 210, 6; 223, 43.

पर्यय (Vb. इ ep. gegen §. 326, Ausn.) msc. das Herumgehn, Wechsel 137, 30; das Vorübergehn, Verlauf 49, 15; Vernachlässigung durch Gebot oder Gewohnheit obliegender Gebräuche.

पर्यश्रु (Bhvr. §. 666, 4 ऽअश्रु) adj. von Thränen umströmt 5, 3.

पर्याकुल (Kmdh. ऽआकु0) adj. ला fem. wirr, sehnsüchtig 148, 21; wild 21, 12; 26, 73.

पर्याय (Vb. इ §. 326, Ausn.) msc. regelmässige Folge 97, 7; Überlieferung 97, 7; Abwechslung 269, 284.

पर्व् I Par. anfüllen (vgl. पृ पूर्व्).

पर्वगुप्त (eig. Ttp. पर्वन् ऽ गु0 Vb. गुप् §. 357) msc. N. ppr. 280, 419.

पर्वत (S. 144, अत, eig. aus einer schwachen Form von पर्वन् *पर्वत् durch sek. अ „aus Knollen (Erhebungen) bestehend") msc. Berg (§. 441; 492; 517; 515, vgl. 0ती bei कृ).

पर्वतश्रेष्ठ (Kmdh. nach §. 656, II, 3) adj. ष्ठा fem. bester Berg 87, 5.

पर्वन् (S. 171, वन्) ntr. Knollen, Knoten, Verbindung, Absatz im Rohr (des Pfeils) 28, 20; Glied am Körper, Verbindung, Zusammentreffen von Sternen, Sternzeiten, welche eine Mond- oder Sonnen-Eclipse herbeiführen 156, 27; Bezeichnung bestimmter Tage im Mondesmonat; Absatz, Abtheilung in Büchern.

पर्ष् oder वर्ष् स्पर्ष् I Atm. (§. 789, V) nass werden.

पर्षद् (Zsziehung von परिषद्) fem. Versammlung, Hof 259, 170 (§. 520; 521).

पल् I Par. gehn; vgl. पाल्.

पलाय् s. अय् mit Präf. परा.

पलायन (Vb. अय्) ntr. Flucht.

पलायिन् (Vb. अय् §. 282) adj. नी fem. fliehend, s. अप0.

पलाश (vgl. पल्ल पल्लव) ntr. Blatt (§. 464; 472; 473; 475; 526).

पलित (S. 161; §. 400; 401) adj. fem. ता oder 0लिक्नी (§. 689) grau; sbst. ntr. (§. 710) graue Farbe des Haars (§. 564; S. 226, इन्).

पल्कुल् पल्यूल् वल्कुल् वल्यूल् (wohl aus परि कृ entstanden) X Par. (§. 208; 209; 843; 844) abschneiden, reinigen.

पल्ल् I Par. gehn.

पल्लव (wohl von पल्ल „kriechende Pflanze" nach Anal. von S. 243, व) msc. (§. 708, 4) ein Schössling, Zweig (S. 225, इत).

पव् (?) I Atm. (würde §. 789, V hinzuzufügen sein) gehn.

पवन (Vb. पू) msc. Luft, Wind.

पवि (S. 153, §. 394, Ausn.) msc. Rad (Roth Nir. Erl. V, 5) 290, 11; Donnerkeil (vgl. lat. pavio u. s. w. GWL. II, 77).

पवित्र (Vb. पू §. 263; 353) adj. आ fem. rein, eine reine, heilige Person; sbst. ntr. (§. 711) heiliges Gras, das Gefäss, in welchem das Argha-Opfer dargebracht wird, die brahmanische Schnur; fem. आ der eilfte der hellen Hälfte des Mondenmonats, an welchem ein Fest des Vishnu gefeiert wird.

पश् (auch पस् पष्) X Par. binden; — (auch पष्) X (§. 241, Bem. 8) Par. (§. 208; 209; 843; 844) binden, gehn, schlagen, berühren. — Intensiv. (von पश् oder पस्) §. 169, 2. — vgl. 1. स्पश्.

पशु (S. 156, उ, wohl vom vor. das „angebundene Vieh", vgl. jumentum जन्तु von जन्) msc. Thier, Ziege, lebendes Wesen, Weltseele (§. 632).

पशुधर्म (Ttp. ऽधo) Recht, Art und Weise eines Viehs; Instr. wie ein Vieh 100, 1.

पशुपति (Ttp. ऽपति) msc. (Herr der lebenden Wesen) Namen des Siva (§. 427).

पशुपाल्य (Ttp. ऽपाल्य von पाल nach §. 554) ntr. Viehzucht 182, 20.

पश्चात् (Abl. von *पश्च für organ. अपश्च vom schwachen Th. अपश्च् aus अपस्ऽअञ्च् (vgl. तिरश्च् aus तिरस्ऽअञ्च् S. 218, n. 1) adv. nach, hinter (mit Gen. §. 785, 11), hinterher, nachher (§. 498; 573; 682).

पश्चात्ताप (Kmdh. ऽताप) msc. Reue.

पश्य s. दृश्.

पष् s. पश् und 1. स्पश्.

पस् s. पश् und 1. स्पश्.

1. पा (§. 154, 2, 3) I Par. Specth. पिब पिब (§. 795, VI) trinken; Aor. (§. 856); पेय (Ptcp. Fut. Pass.) s. bes.; vd. Inf. पिबध्यै 293, 4; पीत Partcp. Perf. Pass. (§. 154, 2, 3) geplündert 280, 421 (§. 656, IV); vd. Desid. (§. 193, Bem. 2); Caus. पायि (§. 199; vd. 207; vgl. §. 789, I, 2; Aor. 844; ऽपाय्य §. 651, IV).

— आ austrinken 89, 9.

— नि hereintrinken, küssen 104, 21.

— वि trinken; ved. III Atm. विपिपान austrinken könnend 297, 15; विपीत (§. 656, IV).

2. पा II Par. schützen; ved. पाथा (mit Dehnung des Auslauts §. 813, 3) 292, 1; पातु (§. 104, Ausn. 3, 2). — Caus. पालि (§. 199) auch in Bed. des primären Thema, daher पाल् und auch पल् als besondre Themen der X. Conj. Cl. angeführt werden mit Bed.: schützen 57, 12; 115, 11; bevormunden 264, 227; 269, 289.

— परि ringsschützen, schützen 298, 25; — Caus. u. s. w. (s. Simpl.) bewahren 70, 55; beschützen, beherrschen 119, 19; wahren, halten 3, 5.

पांशु oder पांसु (welches wohl etymolog. richtiger, da es wohl von पंस् stammt, S. 156, उ, 1) n. Staub, Dünger (§. 563, V; 564, XIII).

पांसन (Vb. पंस्) adj. नी fem. vernichtend, verderbend (Trikâṇḍa 3, 1, 10 = दूषक) 75, 25, vgl. Râmay. in Böhtl. Chrest. S. 122, 71.

पाक (Vb. पच्) msc. das Kochen, das Reifen (in Zusammensetzung ausl. की fem. §. 690); fem. का (§. 689) ein Junges (wohl auch von पच् ein reifendes,

vergl. jedoch S. 160, क); (§. 468; 554, VI).

पाकज (Ttp. ऽज) adj. जा durch Erwärmen entstanden.

पाकजत्व (vom vor. nach §. 554) ntr. das Entstehn durch Erwärmen 228, 104.

पाञ्चाल adj. fem. ली (von पञ्चाल §. 427; 521, vgl. §. 459; 526) vom Pantschâla stammend (dann Pl. aus पञ्चाल §. 439; dagegen aber) 54, 8; König von Pantschâla 54, 9; pantschalisch, sich auf Pantschâla beziehend.

पाञ्चालराज (Kmdh. ऽराजन् §. 639) msc. der König von Pantschâla.

पाञ्चाल्य (von पञ्चाल nach §. 567?) adj. fem. या (ली?) zu dem Volke von Pantschâla gehörig 53, 6; 58, 10; 59, 15; 62, 60.

पाटल ntr. ला fem. die Blume der Bignonia suaveolens; adj. (§. 526) ला fem. blassroth, von der Farbe der Bignonia; blutroth 273, 332 (§. 460).

पाटलि msc. fem. oder ली fem. (§. 712) eine Blume: Bignonia suaveolens (§. 526, Ausn.).

पाटव (nach §. 554, II) ntr. Geschicklichkeit.

पाठक (Vb. पठ्) msc. Leser, öffentlicher Vorleser der Puranen oder andrer heiliger Schriften; ein das Gesetz auslegender Pandita; ein geistlicher Lehrer.

पाठीन msc. Schellfisch (Silurus Pelorius).

पाणि (S. 153, §. 394) msc. (§. 708, 4) Hand (§. 244; 280) in Bhvr. auslautend hinter Waffennamen: in der Hand habend (§. 664).

पाणिग्रहण (Ttp. ऽग्र° das an die Hand Fassen) ntr. Heirath.

पाण्डर adj. रा fem. gelblich weiss, weiss 79, 27.

पाण्डव (von पाण्डु) msc. वी fem. Nachkomme des Pându.

पाण्डवश्रेष्ठ (Kmdh. §. 656, II ऽश्र°) adj. ष्ठा fem. bester Nachkomme des Pându 42, 19.

पाण्डित्य (nach §. 554, VI von पण्डित) ntr. ती fem. Gelehrsamkeit, Weisheit.

पाण्डु adj. gelblich weiss, bleich (§. 564, XIII). — N. ppr. des Vaters des Yudhishthira und seiner Brüder, der Helden der einen Partei im grossen Bharatidenkampf (S. 229; §. 601; 624).

पाण्डुर (vom vor. §. 564, XIII) adj. रा fem. gelblich weiss, bleich.

पात (Vb. पत्) msc. das Fallen, der Fall.

पातक (Vb. पत्) ntr. Sünde (auch msc. §. 711).

पाताल (Vb. पत् S. 151) n. Unterwelt, Hölle.

पात्र (Vb. पा S. 164) msc. ntr. त्री fem. (§. 714); Gefäss; ntr. Opfergefäss, Körper, Gegenstand, Person 192, 22; 196, 19; 246, 15; Minister des Königs; Angemessenheit, das Angemessene 165, 80 (§. 104, A; 547, III; VI; IX; 650, VI).

पाथेय (von पथिन् §. 539, III) ntr. Wegzehrung, Reisevorrath (§. 488; 517).

ऽपाद् (kennt die Gramm. nur in der Zusammensetzung, s. पाद; aber das Lexikon auch als Simplex) msc. Fuss (Decl. §. 754, VIII; wo ऽपद् vor sek. Suff. §. 585, IV, vgl. S. 223, कक; fem. ऽपाद् oder ऽपदी oder पदा §. 700, vgl. 686, I).

पाद (Vb. पद् §. 260; S. 142, ख, 23) msc. (Declin. §. 754, XV, wann Nebenth. पद्) Fuss, Sonnenstrahl; diese beiden Bedd. zugleich 156, 30; 238, 34; bedeutungsloser Beisatz 161, 55 (nach §. 656, II ?); ein Verstheil, insbesondre eine Viertelstrophe 296 (§. 441; 532, VII; VIII; 539, V; 546, 2, 4; 558, VI; 565, VI; wann in Zsstzg ausl. ऽपाद्

§. 670, vergl. ऽपाद् und S. 223, अक; wann ऽपद् S. 239, मत्; S. 241, व, 10, c; S. 244, ग्रस्; wann dafür in Zsstzung anlaut. पद्ऽ S. 248, XV, vgl. auch पद्य).

पाद्प (Ttp. ऽप von Vb. 1. पा §. 270, Ausn. „mit dem Fuss (der Wurzel) trinkend") msc. Baum (§. 460; 520).

पादशस् (von पाद nach §. 578) adv. einen Fuss nach dem andern 142, 82; in dem Verhältniss wie die Füsse = um ein Viertheil 142, 83.

पादुका (Vb. पद् §. 299) fem. Schuh.

पान (Vb. 1. पा) ntr. das Trinken, Trank (wann ऽपाना §. 26).

पानदोष (Ttp. ऽदोष) msc. Schuld des Trinkens, Betrunkenheit 196, 3.

पानीय (eig. Ptcp. Fut. Pass. von 1. पा) ntr. Trank 113, 2; Wasser.

पाप (S. 166; eher für org. अपाप von Vb. आप् mit Präf. अप „ungeziemend") adj. पा fem. (wann पी §. 689) böse, schlecht, gemein, lasterhaft, sündig; Compar. पापतर und पापीयस्; Superl. पापतम पापिष्ठ; verdoppelter Superlat. पापिष्ठतम (S. 234, तम) 189, 9 (mit Abl. comparativisch); sbst. ntr. (§. 708) Sünde, Verbrechen (§. 575; 644, VIII; 650, VII; 656, II).

पापकृत् (Ttp. ऽकृत् von Vb. कृ §. 319) adj. sündig, Bösewicht.

पापबुद्धि (Ttp. ऽबु0) fem. böser Sinn 85, 50; (Bhvr.) adj. bösgesinnt, sündig 61, 47; msc. N. ppr. 130, 19; 133, 14.

पापात्मन् (Bhvr. ऽआत्मन्) adj. fem. (§. 699) böse 103, 7; 113, 6.

पापाधम (Kmdh. §. 656, II पापऽअधम) adj. मा f. allergemeinst, allerbösest 121, 24.

पापिन् (nach §. 563 von पाप) adj. नी fem. sündig 278, 402.

पापिष्ठ s. पाप.

पापिष्ठतम s. पाप.

पापीयस् s. पाप.

पापीयस्त्व (nach §. 554 vom vorigen) ntr. Sünde 260, 178.

पाप्मन् (S. 167, मन् für org. अपाप्मन् vgl. पाप) ntr. Sünde, Schlechtigkeit.

पामर (von पामन् Krätze §. 477) adj. रा fem. (Wils. hat री, wofür ich keine Regel kenne) böse (eig. räudig), gemein, thöricht; ntr. das Schlechte, Schlechtigkeit 279, 400.

पायु (S. 157, उ?) msc. After.

पारय् (eig. Denom. von पार) X (§. 209; 843; 844) zu Ende bringen, leben 46, 22; Pass. gelingen 271, 316.

पार (von अपा organ. Form von अप und Suff. र vergl. S. 242, र?) ntr. das entferntere, entgegengesetzte Ufer; msc. ntr. (§. 711) Ende (§. 104, Ausn. 3, 2; §. 682, II).

पारग (Ttp. पारऽग §. 272) adj. गा fem. übersetzend, vollendend 82, 8; studirt habend 60, 25.

पारग्रामिक s. Anm. zu S. 200, 24.

पारावत msc. Taube.

पाराशर्य (von पराशर §. 443, 3) fem. (S. 242, य, 16) Nachkomme des Parâçara, Bez. des Vyâsa 182, 12 (§. 518, Bem.).

पारिजात od. 0तक (wohl von परिजात) msc. Corallenbaum.

पारिमाण्डल्य (ob von einem Bhvr. *परिऽमाण्डल्य? (letztres nach Analogie von §. 554 von मण्डल „Kreis") „rings Kugelgestalt habend" durch sek. अ „kugelgestaltig"? doch existirt परिमण्डल „Kugel"; davon könnte aber nur पारिमण्डल्य kommen; wäre so zu corrigiren?) Atom 221, 14 (Sch. अणुपरिमाण).

पारिषद्य (von परिषद् §. 533, XXI; 539, III) adj. द्यी f. Versammlungen besuchend, in Gesellschaften sich gut benehmend, Zuschauer, Hofmann 284, 465.

पारिहार्य (von परिहार्य eig. Ptcp. Fut. Pass. von हृ, aber sbst. msc. „Armband") msc. Armband.

पारी (Vb. पृ) fem. ein Trinkgefäss.

पार्थ msc. N. ppr. 266, 254.

पार्थज (Ttp. ˢज) msc. Sohn des Pârtha 285, 478.

पार्थिव (von पृथिवी §. 427) adj. वा oder वी fem. irdisch; vd. वा für वानि (§. 742, IV) 290, 3; msc. König (§. 521, vgl. 459; 526; 547; 656, V).

पार्थिवर्षभ (Kmdh. §. 656, III ˚वऽऋषभ) msc. ein ausgezeichneter König 55, 4.

पार्थिवाधम (Kmdh. §. 656, II ˚वऽअधम) msc. ein ganz gemeiner König 283, 447.

पार्श्व (S. 170, व, 3, vgl. §. 460 wonach von पर्शु „Rippe"; vgl. GWL. II, 87) ntr. Rippenmenge; msc. ntr. (§. 711) Seite (Rippengegend). Acc. पार्श्वम् zu 284, 467 (§. 563, V; 575).

पार्श्वग (Ttp. ˢग) adj. गा fem. Anhänger, Gefolge 250, 56.

पार्श्वतस् (von पार्श्व §. 575) adv. zur Seite (§. 492, vgl. 517).

पार्श्वस्थ (Ttp. ˢस्थ von स्था §. 270) adj. था fem. zur Seite stehend 152, 9.

पार्षत (von पृषत) Patronym. fem. ती Nachkomme des Pṛshata (Bez. von dessen Enkel Dhṛshtadyumna, Sohn des Drupada) 50, 10; 51, 17; 63, 62.

पार्ष्णि (S. 166, नि GWL. II, 87) msc. fem. Ferse (§. 563, V).

पाल् s. 2. पा.

पाल (§. 256; eher Vb. 2. पा) msc. Schützer (§. 474); पाली s. bei पालि.

पालक (von Vb. पाल्) msc. Schützer, Vormund 267, 263 (vgl. §. 701 u. 711).

पालन (Vb. पाल्) ntr. das Beschützen, Ernähren; Bevormunden 269, 290.

पालि oder पाली fem. (eig. fem. von पाल) Damm (§. 656, II).

पावक (Vb. पू S. 143) adj. वका (nur ved.; sonst विका?) fem. (a. a. O., vgl. §. 687) reinigend, Reiniger; sbst. msc. Feuer.

पावन (Vb. पू Caus.) adj. नी fem. rein, reinigend.

पाश (Vb. पश्) msc. Fessel, Kette, Strick, in Zusammensetzung oder suffixartig hinter WW., welche „Haar" bed.: Fülle (z. B. केशपाश „volles Haar"); hinter कर्ण „Schönheit" (कर्णपाश „schönes Ohr"), sonst „Tadel" (§. 561; 472; 656, II; 104, A).

पाशुपत (von पशुपति §. 427) adj. ती fem. sich auf Siva beziehend 279, 403; Anhänger des Siva.

पाषण्ड msc. (§. 708, 4) Ketzer.

पाषण्डपथ (Ttp. ˢपथिन् §. 624) msc. Weg der Ketzer, Irrlehre.

पाषाण msc. Stein.

पि VI Par. gehn.

पि = अपि (§. 241, Bem. 3).

पिंस् X (I) Par. sprechen, leuchten.

पिच्च् s. das folg.

पिच्छ् (पिच्च्) X Par. zerschneiden, erhitzen; vgl. पिछ्.

पिञ्ज् (पृञ्ज्?) II Atm. (§. 789, V) färben (verbinden, verehren, tönen). — X (I) Par. schlagen, stark sein, geben, nehmen (?), wohnen, sprechen, leuchten.

पिञ्जर (vom vor.) ntr. (§. 708) Gold.

पिञ्जरित (vom vor. nach Anal. S. 225, इत) adj. ता fem. s. मञ्जरीपिञ्जरित 199, 1.

पिट् I Par. tönen, aufhäufen.

पिठ् I Par. schlagen, Schmerz leiden.

पिण्ड् I Atm. (§. 789, V) X Par. sammeln, aufhäufen.

पिण्ड (vom vor.) msc. (§. 708) Klumpen, Haufen, Menge; Mundvoll, Happen, Essen; Körper (§. 441; 700); fem. डी

(§. 691) **Nabe eines Rades, Namen mehrerer Pflanzen, unter andern des Asoka (Jonesia Asoca) 185, 19 (Wilson Daçak. 69, n. 2).**

पिण्डवत् (vom vor. §. 579) adv. wie ein Klumpen 205, 21.

पिण्डीखण्ड (nach Anal. §. 460, 11) msc. Asokafeld 185, 10.

पितामह (von पितृ S. 224, आमह) m. Grossvater, Brahman; fem. ही Grossmutter.

पितृ (S. 163, §. 404 von पा, Schwächung des Vokals zu इ, weil das Thema oxytonirt) msc. (Declin. §. 754, XIV) Vater; Dual: Eltern; Plur.: Vorfahren, Manen (§. 427; 456; 510; S. 224, आमह; §. 631).

पितृघातिन् (Ttp. ऽघा° von Vb. हन् §. 282, vergl. S. 154, §. 396) Vatermörder 283, 448.

पितृत्व (von पितृ §. 554) ntr. Vaterschaft 110, 19.

पितृपैतामहिक (Ttp. ऽपैता°) adj. की fem. (schon) den Vätern von den Grossvätern überliefert (?) 127, 1.

पितृहन् (Ttpr. ऽहन् §. 289) msc. Vatermörder 283, 447.

पित्त ntr. (§. 710) Galle (§. 563, V).

पित्र्य (von पितृ §. 456, 4; 510) adj. त्र्या fem. väterlich, sich auf die Vorfahren beziehend.

पिधान (Vb. धा mit Präf. अपि §. 242, Bm. 3) msc. ntr. (§. 640) Deckel.

पिधानवत् (vom vor. §. 562) adj. ती fem. zugedeckt 251, 74.

पिधायकता (nach §. 554 von °क nach §. 252 von Vb. धा mit Präf. अपि §. 242, Bem. 3) fem. Zustand eines Bedeckenden 206, 1.

पिनाक (S. 150?) msc. ntr. (§. 711), der Bogen oder Dreizack des Siva.

पिनाकभृत् (Ttp. ऽभृत् von भृ §. 289, S. 131, O, 1) msc. der den Dreizack führende = Siva.

पिन्व् I Parasm. benetzen, bewässern 290, 5; 297, 12; befruchten 296, 3; herabgiessen 290, 6.

पिपासा (vom Desiderat. von 1. पा) fem. Durst (S. 225, इस).

पिपीलक msc. grosse schwarze Ameise. fem. लिका gewöhnliche kleine rothe Ameise (§. 705, Bem.).

पिल् (विल् किल्) I Par. werfen.

पिव् s. 1. पा.

पिश् VI Par. Specialth. पिंश (§. 797, V) gliedern, theilen, bilden, schmücken (eig. „bunt sein", vgl. ποικ-ίλο).

पिश (vom vor.) msc. Reh 290, 8 (Sch.).

पिशङ्ग (ist S. 143 bei अङ्ग hinzuzufügen) adject. ङ्गी fem. (§. 689) schwarzgelb (§. 650, I).

पिशाच (§. 623; aus einem Thema *पिशाच् (nach S. 134, Bem. 3 von पिश und Vb. अच् durch sek. अ, wohl in Bed. von पिशङ्ग) msc. ची fem. böser Geist (§. 439; 558, VI; 563, IV; 566, I; 567, VII); Plur. m. zugleich von पैशाच (§. 567, VII).

पिशाचक adj. fem. चिका (§. 558, VI); msc. fem. mit dem vor. gleichbedeutend (nach §. 558 ff.).

पिशाचकपुर (Ttp. ऽपुर) ntr. N. ppr. einer Stadt 284, 468.

पिशित (S. 161, §. 401) ntr. Fleisch.

पिशुन (S. 157, उन) adj. ना fem. grausam, böse.

पिशुनता (vom vor. §. 554) fem. Grausamkeit, Schlechtigkeit 159, 49.

पिष् (§. 23; 66, 2; 156, 1) VII Par. zermalmen; Aor. (§. 856, 10), Absol. auf अम् (§. 912); पिष्ट Ptcp. Pf. Pass. (§. 430; 444; 528).

— नि

— — विनि reiben 89, 1.
— परि schlagen rings auf (Acc.) 75, 30.
पिस् पेस् (विस् वेस् बिस् बेस्?) I Parasm. gehn. — Caus. Aor. (§. 854). — पिस् X Par. gehn (schlagen, stark sein, nehmen, wohnen?).
पी IV Atman. (§. 789, V) trinken (eig. Pass. refl. von पा zu generellem Vb. erweitert) Ptcp. Pf. Pass. पीन (§.897,5).
ऽपी (von प्यै S. 132, O, 1) adj. fett werdend.
पीठ (prakritartig aus पिऽसद् = पिषद् = पिषृद् = पिषुड = पीठ) ntr. (§. 710) Sitz, Stuhl, Sessel; der heilige aus Kusa-Gras gebildete Sitz eines Studirenden; Göttersitz 249, 46; 285, 473.
पीठमर्द (Ttp. ऽमर्द Vb. मृद् §. 268) msc. Hurer.
पीड् (aus पिऽसद् (πιέζω) entstanden, vgl. पीठ) X Par. drücken, quälen 30, 38; 151, 5; 186, 14; drängen, verdrängen, entfernen 139, 51; Aor. (§. 844, B); Absol. (§. 909).
— अभि quälen 40, 19.
— नि zusammendrücken 105, 18.
— — उपनि bezwingen 58, 1.
— निर् befreien 252, 88.
— प्र sehr quälen 31, 16; 35, 5.
पीडन (vom vor.) ntr. das Quälen, Bedrängen.
पीडा (Vb. पीड् §. 335) fem. Qual, Bedrängniss, Leid.
पीत (wohl von प्यै nach der Farbe der Hauptfettigkeiten, Butter und Öl) adj. ता fem. gelb (§. 450; 566, VI).
पीतता (vom vor. §. 554) fem. Gelbheit 230, 127.
पीति (Vb. 1. पा §. 154, 2, 3) f. das Trinken.
पीथ (Vb. 1. पा S. 165, थ) ntr. Wasser.
पीथिन् (in कोशपीथिन् nach §. 563 von 0थ, welches Kmdh. nach §. 656, III) adj. नी fem. mit dem mit Wasser zu vergleichendem Schatz versehn = den Schatz wie Wasser behandelnd, austrinkend, ausschöpfend, vergeudend 281, 422.
पीन s. पी und प्याय्.
पीयूष (auch पेयूष S. 159, ऊष von 1. पा) ntr. Göttertrank, Götterspeise.
पीयूषवर्ष (Kmdh. §. 656, IV) msc. ntr. ein aus Göttertrank bestehender Regen.
पीयूषवर्षाय Vb. Denomin. Atm. (vom vor. §. 225) zu einem Regen von Nektar werden 165, 78.
पील् I Parasm. hindern, aufhören, erstarren.
पीव् (eig. Denomin. von einem Nbth. पीव von पीवन्) I Par. fett werden.
पीवन् (Vb. प्यै S. 170) adj. fem. वरी fett, gross.
पीवर (S. 171, वर; eig. von der Nbform des vor. पीवर् durch sek. अ) adj. री fem. fett, gross.
पुंलिङ्ग (Ttp. पुंस् (§. 83, Ausn. zu 2) ऽलिङ्ग) ntr. männliches Geschlechtsglied 58, 3.
पुंवद्विधान (Kmdh. पुंवत् (nach §. 575 von पुंस्, vergl. §. 83 Ausn. zu 2) ऽवि0) ntr. die Vorschrift wie bei einem Knaben 51, 19.
पुंश्चली (Ttp. पुंस् (§. 83 Ausn. zu 2) ऽचल von Vb. चल्) fem. Hure.
पुंस् X Par. zermalmen.
पुंस् (S. 158, उंस्; organischer पुमंस्; für पुऽमन्त् von अपिऽमन् genaueres an e. a. O.) msc. (Declin. §. 754, VI; 742) Mann, Mensch (§. 79, Bem. 3; 83, 2, Ausn.; 104, A, C; 427; 653, II; in Zusammensetzung auslaut. fem. ऽपुंसी §. 700; in Bhvr. auch ऽपुंस्क §. 671).
पुंस्कोकिल (Kmdh. पुंस् (§. 83, 2, Ausn.) ऽक0 §. 653, II) msc. männlicher Kukkuk 147, 14; 245, 1.

पुंस्त्व (nach §. 554 von पुंस् vgl. §. 83, 2, Asn.) ntr. Mannheit, männlicher Samen.

पुङ्ख msc. (§. 708, 4 u. ntr. §. 711) der gefiederte Theil eines Pfeils.

पुङ्गव (पुंस् (§. 83, 2, Ausn.) s गो nach §. 639, 3) msc. Bulle; in Kmdh. als Vergleich nachstehend, vgl. §. 656, III und राजपु॰ गजपु॰ नरपु॰.

पुच्छ (von अपि und dem Vb. welches छाय zu Grunde liegt) msc. ntr. (§. 711) Schweif; in Zsstzg regiert auslautend fem. छा und छी (§. 693).

पुच्छय Vb. Denomin. (vom vor.) Atman. (§. 222); mit Präf. उद् den Schwanz in die Höhe heben.

पुञ्ज् s. युञ्ज्.

पुञ्ज (अपि s गुञ्ज von Vb. गुञ्ज्?) msc. (§. 708, 4) Haufen, Menge.

पुट् VI (§. 149) Par. zusammenschliessen, verbinden, umarmen. — X binden (§. 208; 209; 843; 844), sprechen, leuchten. — vgl. पुट्ट् und पुट्.

पुट (vom vor. §. 149) msc. das Zusammenfalten, Zusammenlegen von etwas, so, dass eine Höhlung gebildet wird; msc. ntr. und fem. टी (§. 691; 714) Deckel (§. 441, 2, b; 471); in Bhvr. ausl. टा fem. 110, 1; s पुटक (nach §. 671).

पुटक (Vb. पुट् §. 149) ntr. eine Höhlung gebildet durch ein trichterartig zusammengelegtes Blatt; Lotus; vergl. पुट (§. 563, IV).

पुट्ट् (पुट्?) X Par. klein sein.

पुड् (बुड् मुड्) VI Par. (§. 149) herauslassen. — vgl. 2. मुट्.

पुण् VI Par. gut sein. — vgl. पूण्.

पुण्ट् (?) X Par. sprechen, leuchten.

पुण्ड् s. 2. मुट् मुण्ड्.

पुण्डरीक (S. 155, ईक; eher durch sek. ईक von पुण्डर = पुण्ड् Vb. पुण्ड् zermalmen) msc. Elephant; ntr. weisser Lotus (§. 558, VII; 656, III).

पुण्य (von *पुण (von Vb. पुष् (s. निपुण) für organ. पुष्ण)+य) adj. या rein, tugendhaft, gerecht; ntr. Tugend, gutes Werk (§. 643).

पुण्यकृत् (Ttp. s कृत् Vb. कृ §. 319) msc. fem. tugendhaft.

पुण्यगन्धि (Bhvr. s गन्ध §. 670, 3) adj. reinduftend 34, 6.

पुण्यशील (Bhvr. s शी॰) adj. ला fem. tugendhaften Charakter habend 9, 36; 46, 24.

पुण्याह ntr. (Kmdh. पुण्य s अहन् nach §. 640) ein (reiner) heiliger Tag.

पुत्र (Vb. पू S. 163, त्र) msc. (§. 710) Sohn; त्री fem. (§. 689) Tochter (§. 19; 104, Ausn. 2 und 3, 2; 436; 442; 547, II; 564, XVI; 566, VII, 5; S. 247, V; §. 629; 631; 632; 651; 656, IV Ntr.; 700); in Bhvr. ausl. fem. त्रा 85, 51.

पुत्रक (nach §. 559 vom vor., vgl. jedoch auch §. 566, VI) msc. fem. त्रका und त्रिका (§. 687, Bem.) Söhnchen, Töchterchen.

पुत्रकर्मन् (Ttp. s क॰) ntr. Opfer für die Geburt eines Sohns 55, 4.

पुत्रकार्य (Ttp. s का॰) ntr. mit dem vor. gleichbedeutend 50, 16.

पुत्रधर्मतस् (nach §. 575 von ॰र्म Ttp. पुत्र s धर्म) adv. in Folge der Gebräuche wie bei der Geburt eines Sohnes 55, 20.

पुत्रवत् (nach §. 575 von पुत्र) adv. wie bei einem Sohn 50, 16; 51, 3.

पुथ् IV Par. schlagen, tödten. — X Par. sprechen, leuchten.

पुनर् (S. 236, अर्) Ind. (§. 783) Verbalpräfix (§. 241) zurück 8, 27; wiederum, dagegen, andrerseits, aber 122, 8. — hinter किम् „geschweige“ 132, 19;

verdoppelt पुनःपुनर् fort und fort, wiederholt, jeden Tag von neuem 295, 10.

पुन्थ् andre पुन्थ् I Par. schlagen, Leid erregen, Leid fühlen.

पुर् (eig. Denomin. vom Thema von पुरा पुरस्) VI Par. vorangehn.

पुर् (Vb. पृ §. 313) fem. (§. 709) Stadt 170, 5 (§. 104, 2; in Zsstzung ausl. ऽपुर ntr. §. 624).

पुर (Vb. पृ) msc. (§. 711) eine Art Harz, bdellium; ntr. Haus, Körper; ntr. und fem. री (auch पुरि S. 153, §. 394 fem.) Stadt, Haus (§. 430; 434; 491; 649, I).

पुरःसर (Ttp. पुरस्ऽसर von Vb. सृ §. 277) adj. री fem. voran gehend; रम् Acc. adv. (in Zsstzg ausl.) nach 202, 11; in Folge von 215, 4.

पुरंजय (Ttp. पुर ऽजय von Vb. जि nach §. 279, 1) adj. städtebesiegend 22, 20.

पुरतस् (von पुर dem Nominalthema von पुरा nach §. 573 s. Ntr.) Ind. (§. 783) adv. vor; mit Gen. (§. 785, 11).

पुरंदर (Ttp. §. 279, e „städtezerstörend") msc. Namen des Indra.

पुरवर (Kmdh. §. 656, II ऽवर) ntr. schönste Stadt 258, 157.

पुरस् (§. 573, vgl. S. 224, अस् und 242, र) Ind. (§. 783) adv. vor, östlich (mit Gen. §. 785, 11) vorn, voran, früher, in Osten (§. 498; s. कृ und §. 104, A, 4).

पुरस्तात् (§. 573, vgl. §. 608, S. 235) Ind. (§. 783) adv. vor, östlich (mit Gen. (§. 785, 11) vorn, vorne, früher.

पुरा (alter Instrum., vgl. S. 242, र) Ind. (§. 783) adv. vor alter Zeit, früher, jüngst, einstmals, zukünftig.

पुराण (vom vor. S. 238, न) adj. fem. णा oder णी (§. 693) alt; sbst. ntr. Purâna Namen einer bestimmten Classe von Götter- Menschen- u. Naturgeschichte im religiösen Sinn darstellenden Werken (§. 656, II).

पुराणय Vb. Par. (§. 235).

पुरातन (von पुरा) adj. नी fem. alt, früher geschehn.

पुराविद् (Ttp. पुरा im Sinn von पुराण und विद्) adj. die Vorzeit kennend 257, 148.

पुरी s. पुर.

पुरीतत् (Ttp. पुरी (= पुर Körper) ऽतत् (von Vb. तन् §. 289, S. 133, O, 1; S. 132) „spannend = füllend") msc. ntr. Eingeweide.

पुरीष (S. 156, ईष Vb. पृ) ntr. (§. 708) Unrath, Excremente (S. 225, इत).

पुरु (Vb. पृ S. 156, उ, 1) adj. viel (§. 576).

पुरुकुत्स msc. N. ppr. 296, 7; Oत्सानी dessen Frau (§. 693).

पुरुष auch पूरुष (S. 158, उष, eher von einem Nominalth. पुरुस् = पूरु N. ppr. eines mythischen Stammvaters der Menschen, wie नहुष von नहुस् vergl. Sâma-V. Gl. unter diesem Worte und मानुष „Spross des Manus = Mensch" von मनुस् S. 222, स, 17) msc. Mann, Seele, Energie 136, 19; Weltseele, höchstes Wesen, Brahman (§. 520; 521, vgl. 459; 526 und Ausn.; 544; 554; 556, Bem.; 576; in Dvgu-Zsstzg षा oder षी §. 661).

पुरुषकार (Ttp. ऽकाO) msc. Menschenarbeit 45, 18; Manneswerk, Mannhaftigkeit 175, 52.

पुरुषत्व (nach §. 554 von Oष) ntr. Mannheit 49, 13.

पुरुषन्ति msc. N. ppr. 298, 23.

पुरुषमानिन् (Ttp. §. 282, g) adj. नी fem. sich für einen Mann haltend 16, 12.

पुरुषर्षभ (Kmdh. §. 656, III Oष ऽऋषभ) msc. ein Mann wie ein Stier; ein tapfrer ausgezeichneter Mann.

पुरुषव्याघ्र (Kmdh. §. 656, III ऽव्याO) msc.

ein Mann wie ein Tiger, ein tapfrer, ausgezeichneter Mann 21, 8; 82, 19.

पुरुषशीर्षक (Bhvr. ०ष s शिरस् nach §. 670; 671) adj. einen Menschenkopf habend; eins der Diebesinstrumente, welches einen Holzkopf hatte 186, 10 (Wils. Daçak. 71, 2).

पुरूरवस् (S. 149) msc. N. ppr. Sohn des Budha, berühmt durch sein Verhältniss mit Urvaçî (Vishnu Pur. 399 und sonst) 88, 22.

पुरोधस् (Kmdh. पुरस्sधस् von Vb. धा S. 149) msc. der Hauspriester.

पुरोहित (Kmdh. पुरस्s हित Ptcp. Pf. Pass. von धा) msc. (eig. der vorangestellte, beim Opfer an der Spitze stehende) Hauspriester (§. 534; 554).

पुर्व् (पुर्व्) I Par. füllen. — (auch पूर्व्) wohnen (aus पृ).

पुल् I. VI. X Parasm. gross, hoch sein (aus पृ).

पुलक (§. 259, Bem.) ntr. das Sträuben der Haare am Körper, als Zeichen der Freude (S. 225, इत); gelbes Auripigment.

पुलकित (vom vor. S. 225, इत) adj. ता fem. haarsträubend (vor Freude) 120, 5.

पुलस्त्य (von पुलस् = पुरस् durch Suff. त्य) msc. N. ppr. eines Rischi, Sohn des Brahman (s. Vishnu Pur. Ind.).

पुलह msc. N. ppr. eines Rischi, Sohn des Brahman.

पुलिन (S. 154, इन, 2) msc. ntr. (§. 711) Insel, Fels in einem Fluss (§. 476).

पुष् I. IX. X Par. nähren, pflegen 158, 38; 210, 14; 258, 159. — IV Parasm. (§. 156, 1; Aor. §. 856, 10) wachsen, gesegnet sein 291, 13; पुष्ट stark 4, 18. — Absol. (§. 912). — vgl. व्युष्.

— अति अतिपुष्ट (vielleicht Kmdh.) übermässig blühend, versehen 184, 14.

— परि X sehr pflegen 158, 38.

— सम् IX zunehmen 153, 13.

पुष्कर (S. 160, कर; eher anomale Zsstzg *पुष s कर) ntr. (§. 708) Himmel, Wasser, die Spitze eines Elephantenrüssels (fem. री §. 691; vergl. §. 480; 495; 563, IV).

पुष्कल (S. 160, कल und §. 563, 5; eher dem vorigen gleich mit ल für र) adj. ला fem. (§. 691, aber Wils. ला) vorzüglich, ausgezeichnet, viel, vollständig (§. 464; 495).

पुष्टि (Vb. पुष्) fem. Zunahme, Segen.

पुष्प् IV Par. aufblühn (wohl Denomin. vom folg. nach Anal. §. 235); पुष्पित s. bes.

पुष्प (Vb. पुष्) ntr. (§. 708) Blume (§. 280; 558, VII; S. 225, इत; in Zsstzg ausl. fem. s पुष्पी §. 690).

पुष्पक (vom vor. §. 558 ff.) ntr. N. ppr. eines Wagens 87, 6.

पुष्पधनुस् (eig. Bhvr. s ध० „Blumenbogen habend, mit Blumen schiessend") msc. Namen des Gottes der Liebe (§. 669, 3) 238, 41.

पुष्पवत् (von पुष्प §. 579) adv. wie eine Blume 151, 4.

पुष्पागम (Ttp. ०प s आ०) msc. (Ankunft der Blumen) Frühling 150, 34.

पुष्पित (S. 225, इत und Ptcp. Pf. Pass. von पुष्प्) adj. ता fem. mit Blumen versehn, blühend 78, 23; 92, 43; 147, 15; 148, 25; 149, 28.

पुष्पिन् (von पुष्प §. 563) adj. पिणी fem. mit Blumen versehn 139, 47.

पुष्प्य Vb. Par. (§. 235) blühen (?).

पुष्य (S. 168, य, 1) msc. या fem. das achte Mondhaus (§. 451; 686, 2).

पुस् s. व्युष्.

पुस्त् X Par. binden. — (? बुस्त्) ehren, nicht ehren.

पू IX Par. Atm. (§. 789, I; 29, 6, Ausn.) I. IV Atm. (§. 789, V) reinigen 143, 105; Ptcp. Perf. Pass. (§. 895, 9; 896, 2; 897, 5); पूत rein 259, 163; Absol. (§. 914, I, Ausn.). — Desid. (§. 189).

— अप अपपूत (§. 626).

— वि reinigen. Ptcp. Fut. Pass. (§. 906).

पूग (S. 160, ग; ob अपि ऽ गुज्, vergl. पुञ्ज?) msc. (§. 708, 4) Menge (§. 506, vgl. Bem.; §. 557; 656, IV).

पूग्य (vom vor. §. 506, vergl. Bem.) adj. ग्या fem. in einem Haufen enthalten, gegeben (§. 651).

पूज् X Par. ehren 11, 17; 16, 19; 56, 13; 60, 32; 62, 59; 81, 50; 110, 2.

— प्रति begrüssen 135, 1.

पूजक (vom vor.) msc. ntr. जिका fem. verehrend, Verehrer 249, 49 (§. 646, 2; 653, VII, Ausn. 10).

पूजा (Vb. पूज् §. 337, a) fem. Verehrung, Ehrerweisung.

पूण् (prakritart. Denom. von पूर्ण; aber ? auch पूल् पुण्) X Par. aufhäufen. — vgl. पूल्.

पूत् Nachbildung des Tones des Pustens 129, 22.

पूय् I Atm. (§. 789, V) faulen, stinken.

पूर् (aus पृ) IV Atm. (§. 789, V) X Par. (eigentl. Caus.) füllen; Aor. von IV (§. 858, X); Ptcp. Pf. Pass. (§. 897, 2, vgl. 896, Bem.) पूर्ण voll; पूरित glbd. 97, 15; 122, 23; 240, 64. Absol. (§. 912).

— आ anfüllen 189, 24.

— परि परिपूर्ण परिपूरित voll 119, 2; 120, 5; 61, 37; übervoll 81, 52.

— सम् संपूर्ण voll 144, 109; 157, 37; 247, 24.

पूर (vom vor.) msc. (§. 708, 4) Wasserfülle (§. 474).

पूरक (Vb. पूर्) adj. रिका fem. anfüllend; subst. msc. das Athmen durch die linke Nasenöffnung, bei Verschliessung der rechten, eine der speculativ-religiösen Manipulationen.

पूरण (Vb. पूर्) ntr. das Füllen, Ausfüllen (§. 551).

पूरु (Vb. पूर् S. 156, उ, 1) adj. fem. र्वी oder रु viel 292, 6 (§. 438; 449; 703).

पूर्ण s. पूर्.

पूर्णचन्द्र (Kmdh. ऽच॰) msc. Vollmond 78, 16; 85, 44.

पूर्णिमा (nach Anal. von §. 532, X von पूर्ण) fem. Tag des Vollmonds.

पूर्ब् s. पुर्व्.

पूर्भ s. पूर्व.

पूर्भिद (ved. von पूर्भिद् Ttp. पुर् ऽ भिद् oder Ttp. पुर् ऽ भिद letztres in Abstractbed. nach Analog. von §. 338 und sonst) ntr. (?) Kampf 297, 14.

पूर्व् s. पुर्व्.

पूर्व (auch पूर्ब geschrieben; S. 243, ब) adj. र्वा fem. (Decl. §. 778, I, 2) vordere, frühere, ältere, östliche (§. 239, Bem. 1; S. 133, O, 2, b; §. 560; 566, XII; 572; 573; 579; S. 225, इन्; §. 644, VIII; 653, II; VII, 6; 656, II; 683, IV; VI).

पूर्वचित्ति (Kmdh. ऽ चि॰) fem. das erste Gedenken 296, 1.

पूर्वज (Ttp. ऽ ज) adj. जा fem. früher geboren, Vorfahr 185, 7.

पूर्वथा (§. 572, IV) adv. wie früher 294, 2.

पूर्वभाव (Kmdh. ऽ भा॰) msc. früherer Zustand 221, 18.

पूर्ववर्तिता (nach §. 554 von ॰वर्तिन्) fem. frühere Zuständlichkeit 221, 15.

पूर्वेद्युस् (S. 236, §. 613) adv. gestern, morgens.

पूर्वार्ध (Kmdh. ॰व ऽ अर्ध) ntr. vordre Hälfte 160, 50.

पूर्वोत्पन्नत्व (nach §. 554 von ॰न्न) ntr. Zustand des Früher-gewesen-seins 230, 122.

पूल् (vgl. पूर्) I Par. zusammenhäufen.

पूष् (aus पुष्) I Par. nähren.

पूषन् (vom vor. S. 145, अन्) msc. (Declinat. §. 754, III; XVI) Sonne (§. 634).

पृ V Par. erfreuen. — VI Atm. (§. 789, V) sich anstrengen. — vgl. पॄ.

पृच् VII. X. Par. — (auch पृञ्ज् पृञ् पृञ्च्?) II Atm. (§. 789, V) verbinden. Ptcp. Perf. Pass. (§. 896, 2, 3, wo jedoch hinzuzufügen nach einigen in II. C. C. mit इ).

पृञ्च् s. पृच्.

पृच्छ् s. प्रच्छ्.

पृञ् s. पृच्.

पृञ्ज् s. पिञ्ज् und पृच्.

पृड् VI Par. erfreuen.

पृण् VI Par. erfüllen (von पॄ).

पृत् s. पृतना.

पृतना (S. 161, तन) fem. (Declin. mit Nebenthema पृत् §. 754, XV) Heer, Schlacht 291, 14.

पृतन्य Vb. Denom. (vom vor. §. 226, Ausn. 4) Par. kampflustig sein.

पृथ् s. प्रथ्.

पृथक् (S. 144, अक्; vgl. jedoch S. 134, 0, 2 und lat. part) Ind. (§. 783) adv. getrennt, besonders, ohne (mit Acc. Instr. Abl. §. 785).

पृथक्त्व (vom vor. nach §. 554) ntr. Besonderheit, Individualität 220, 3; 227, 88.

पृथग्जन (Kmdh. पृथक् ऽ) msc. ein gemeiner, böser, sündiger Mensch; Plur. Kinder von einem Vater und verschiedenen Müttern.

पृथग्विध (Bhvr. पृथक् ऽ विधा) adj. आ fem. verschiedenartig 138, 40.

पृथा fem. Name der Kunti, Frau des Pandu.

पृथासुत (Ttp. ऽ सुत) msc. Sohn der Prithâ (= Kunti) Bez. des Ardschuna 175, 51.

पृथि msc. N. ppr. 297, 15.

पृथिवी (S. 148, इवि; vielmehr für पृथवी oder पृथ्वी jenes archaist. dieses gewöhnl. Femin. von पृथु) fem. Erde (§. 427; 547; 643).

पृथिवीभुज् (Ttp. ऽ भुज् nach §. 289) msc. König 176, 110; 261, 189.

पृथु (Vb. प्रथ् S. 156, उ, 1) adj. fem. उ oder व्वी sich ausdehnend, gross, breit; Compar. पृथुतर sehr gross 161, 59 und प्रथीयस्; Superlat. पृथुतम und प्रथिष्ठ (S. 228, ईयस्; vgl. §. 104, Ausn. 3, 2; 554, VI; 563, V).

पृथुल (vom vor. §. 563, V) adj. आ fem. gross, breit.

पृश्नि (S. 166, नि vergl. Sâma-V. Gl. und S. 272, n. 2) Sonnenstrahl; Namen der Mutter der Marut.

पृश्निगु (eig Bhvr. ऽ गो nach §. 625 „schöne Kuh habend"?) N. ppr. 296, 7 (Sâma-V. Gl. S. 129, Col. 2, Z. 29 u. S. 130, Col. 1, Z. 1 u. 6 schr. man ebenfalls °gu; der anomale Nom. Plur. °पृश्निगावस् welcher mich zur Annahme des anomalen Th. verführte, findet seine Analogie in Sskr. Gr. S. 305, n. 2, 4).

पृश्निमातृ (Bhvr. ऽ म°) adj. (fem. §. 698, Ausn.) Priçni zur Mutter habend 291, 2.

पृष् I Par. benetzen (verletzen, geben); Ptcp. Pf. Pass. und Absol. (§. 896, 2; 914, I); vgl. पॄ.

पृषत् (S. 144, अत्) ntr. Wassertropfen; msc. ती fem. Antelope, Vehikel der Marut 290, 8 (Declin. §. 754, I).

पृषत (S. 154, अत; eher vom vor. durch sek. अ) msc. Regentropfen, Antelope; N. ppr. des Vaters des Drupada 51, 7.

पृषती s. पृषत्.

पृषत्क (von पृषत् nach §. 558 ff.?) msc. Pfeil (schnell wie eine Antelope).

पृषदश्व (Bhvr. पृषत् ऽ) adj. श्वा fem. Antelopen als Rosse habend 293, 4.

पृष्ठ (S. 135) ntr. (§. 708) Rücken (§. 104, Ausn. 3, 2; 460; 565, VI; in Zsstzung ausl. §. 677).

पृष्ठतस् (vom vor. nach §. 575) adv. von hinten 43, 25; 122, 12.

पॄ III. (auch पृ), IX. (Specth. पृणा पृणी §. 805), X (auch पृ) Par. füllen; Perf. red. (§. 828, Ausn. 4, Bem.); Ptcp. Pf. Pass. पूर्त (§. 897, 2; S. 225, इन्); ved. Conj. Aor. पर्षथ (§. 860, 2, 2) erfüllen 292, 7 (Sch. zu पृष्).

पेट msc. टा oder टी fem. Korb.

पेटक msc. ntr. टिका fem. (vom vorigen §. 558 ff.) kleiner Korb, Behälter 197, 4.

पेण् s. पैण्.

पेब् s. पेव्.

पेय (eig. Ptcp. Fut. Pass. von 1. पा) ntr. ntr. Getränk, Wasser, Milch.

पेल् I Par. gehn; sich hin und her bewegen; Caus. Aor. (§. 844).

पेव् (पेब् प्रेव्) I Atm. (§. 789, V) verehren. Caus. Aor. (§. 844).

पेशल (nach §. 563, V von पेश, welches nach §. 325 von Vb. पिश्) adj. ला fem. schön, sanft, angenehm, geschickt, listig.

पेशस् (Vb. पिश् griech. ποικ-ίλο) ntr. Schmuck 294, 4; 294, 5.

पेष् (येष्) I Atm. (§. 789, V) sich anstrengen. Caus. Aor. (§. 844).

पेस् s. पिस्.

पै I Par. trocken werden. Caus. पायि (§. 199, Bem. 2).

पैण् (पेण् लैण् प्रैण्?) I Par. gehn, umarmen, schicken. Caus. Aor. (§. 844).

पैतामहिक (von पितामह) adj. की fem. (?) grossväterlich 127, 1.

पैतृक (von पितृ nach §. 510) adj. की fem. väterlich 269, 288.

पैलगार्ग (Dvnd.) Paila und Garga; (oder Kmdh.) N. ppr. Garga Sohn der Pîlâ (fraglich, da ich keinen Zusammenhang zwischen der Pîlâ (vergl. पीला §. 432; 449) und Garga kenne; Garga ist einer der Vedendichter, welcher zum Rig-V. als Bhâradvâja aber zum Sâma-V. (in NA) als Ângirasa bezeichnet wird; vgl. Vishnu Pur. p. 449; Paila wird als Anordner des Rig-V. angeführt Vishnu Pur. 277; 275, vgl. auch Roth zur Litt. des Veda 27, Weber Sanskrit-Handschriften der Berl. Bibl. 127; 136; 251 (S. 58); 366) 46, 28.

पोट msc. Grundlage eines Hauses; fem. टा eine Frau mit einem Bart (§. 225).

पोटाय Vb. Denomin. (von पोटा) Atm. eine पोटा machen (?).

पोत (S. 161, त, 2) msc. ती das Junge eines Thiers; msc. die Lage eines Hauses; Gewand.

पोतक (vom vor. nach §. 559) in चूतपोतक „das Junge (Thier gleichsam) eines Mangobaums = ein junger Mangobaum (?) 179, 9.

पोषण (Vb. पुष्) ntr. das Ernähren.

पौत्र (von पुत्र) msc. Enkel; fem. त्री Enkelin (§. 442; 446; 449; 521, vergl. 459; 629).

पौनःपुन्य (nach §. 554 von पुनःपुनर्, vergl. §. 587) ntr. öftre Wiederholung.

पौर (von पुर्) adj. री fem. städtisch, Bürger.

पौरलोक (Kmdh. ऽलोक) msc. pl. städtische Leute 114, 2.

पौरवृद्ध (Kmdh. §. 656, II) adj. द्धा fem. vornehmer Bürger 185, 1.

पौराण (von पुराण) adj. णी fem. alt, eingewurzelt 24, 1.

पौरुष (von पुरुष §. 556, Bem.) adj. षी fem. männlich; ntr. (§. 554) Wesen eines Mannes, Menschen, Mannheit, Tapferkeit.

पौलस्त्य (von पुलस्त्य §. 443) m. स्त्री f. Sohn, Tochter des Pulastya, Patronymikum des Kuvera insbesondre, aber auch des Râvaṇa und Vibhîshaṇa und seiner Schwester Śûrpanakhâ (§. 459; 521 nach 443).

पौष (von पुष्य §. 451) msc. der Monat Pausha = December-Januar; fem. षी (§. 686, 2) der Tag des Vollmonds in diesem Monat.

प्याय् (§. 29, 6, Ausn.) I Atm. (§. 789, V) fett werden, wachsen; Pf. red. (§. 829); Aor. (§. 858); Prec. (§. 867); Ptcp. Pf. Pass. प्यान पीन (§. 895, 2, Bem.; 897, 5; zu पीन vgl. §. 477) fett, stark, dick, gross; Absol. (§. 914, I, Ausn. 3); Intensiv (§. 173).

— आ fett werden; Ptcp. Perf. Pass. (§. 895, 2).

प्युष्, प्युस् } s. व्युष्.

प्यै I Atman. (§. 789, V) fett werden, wachsen.

प्र (S. 242, र) Verbalpräfix (§. 241, und Bem. 2. 5; §. 86, Ausn. 3), vorderes Glied in Nominalzusammensetzungen (z. B. nach §. 653, V; 666, vgl. §. 626), Indecl. (§. 783) vor, vorwärts, weg, vorragend, sehr (§. 496, d; 566, IV. VII); verdoppelt (§. 683, VIII).

प्रकट (von प्र nach §. 566, VII; eig. Zusammensetzung mit कट) adj. टी fem. ausgebreitet, sichtbar, vergl. ०टी mit कृ 241, 80; und भू.

प्रकटि Vb. Denom. (vom vor.) sichtbar machen, erhellen 238, 40.

प्रकम्प (Vb. कम्प्) msc. heftige Bewegung, Sturm 33, 33.

प्रकर (Vb. कृ und कॄ) msc. Menge, Blumenbouquet, Hülfe.

प्रकरण (Vb. कृ) ntr. Einleitung, Buch.

प्रकरणत्व (vom vor. nach §. 554) ntr. der Zustand, eine Einleitung zu sein 202, 8.

प्रकर्ष (Vb. कृष्) msc. das Vorwalten 233, 156; Vorzüglichkeit 271, 311; 277, 381 (§. 547, IX)

प्रकाण्ड (Kmdh. ऽका०) msc. ntr. Baumstamm.

प्रकार (Vb. कृ) msc. Verschiedenheit, Besonderheit, Ähnlichkeit, Art und Weise.

प्रकारता (§. 554 vom vor.) fem. Zustand der Besonderheit 231, 135.

प्रकारान्तर (§. 662, 2) ntr. eine andre Art 182, 3.

प्रकाश (Vb. काश् S. 142, श, 23) das Sichtbarwerden, Bekanntwerden, Ausbreitung; adj. offen, öffentlich, sichtbar, bekannt.

प्रकाशक (Vb. काश्) msc. Erleuchter.

प्रकाशकत्व (nach §. 554 vom vor.) ntr. Zustand Erleuchter zu sein.

प्रकाशन (Vb. काश्) ntr. das Zeigen, Offenbaren 239, 55; das öffentliche Zeigen 180, 11.

प्रकृति (Vb. कृ) fem. Natur; die materielle (passive) Grundlage alles endlichen, der natürliche Zustand eines Wesens, sein eigentliches Wesen, Charakter, Schamtheile.

प्रकृतिस्थ (Ttp. ऽस्थ von Vb. स्था §. 270) adj. स्था fem. sich in seinem natürlichen Zustand befindend = hergestellt 195, 21; natürlich 241, 79; im Naturzustand sich befindend = nackt und bloss = ganz ausgeplündert 185, 15.

प्रकोप (Vb. कुप्) msc. das Erzürnen, Bösmachen 130, 15.

प्रक्रम (Vb. क्रम्) msc. das Vorwärtsschreiten 206, 18.

प्रक्रिया (Vb. कृ, vgl. क्रिया) fem. das Tragen der königlichen Abzeichen.

ऽप्रख्य (Vb. ख्या nach §. 320) adj. (in Zusammensetzungen) ख्या fem. ähnlich.

प्रख्यापन (Caus. von ख्या vgl. §. 29, 6, Ausn.) ntr. das Verkündenmachen, Ausbreiten 180, 12.

प्रगल्भ (Vb. गल्भ्) adj. ल्भा fem. kühn, frech.

प्रगे (Locat. von *प्रग Vb. गम् §. 272) Ind. (§. 783) am Morgen (§. 496).

प्रगेतन (vom vor. §. 496) adj. नी fem. morgendlich.

प्रचय (Vb. चि) msc. Menge, Haufen.

प्रचुर (Vb. चर् vgl. §. 154, 2, 3) adj. रा viel; vgl. °री bei भू.

प्रचुरत्व (vom vor. §. 554) ntr. Fülle 204, 21.

प्रचेतस् (Bhvr. ऽचे°) adj. weise 290, 8; Name des Varuṇa; N. ppr. eines Rishi (§. 108, Ausn. 2).

प्रच्छन्न (Ptcp. Pf. Pass. nach §. 333) ntr. das Verborgene 75, 26.

प्रच्छ् (§. 154, 2, 2; 156, 1) VI Par. Spcth. पृच्छ (§. 797) fragen; vd. अपाक्ष्यस् (Sch. पृष्टवानसि Leseart geschützt) 216, 15 (wäre es Condit. mit anomaler ved. Dehnung? sehr zweifelhaft wegen der Bed.). — Pass. refl. (§. 873). — Desid. (§. 191).

— आ Atm. (§. 790) आपृच्छ्य (ved. Ptcp. Fut. Pass. §. 906, II, Ausn. 2, 7) anzustaunend 291, 13.

— सम् Atm. wenn intransitiv (§. 790) fragen.

प्रजा (Vb. जन् §. 330) fem. (§. 709) Nachkommenschaft, Volk, Unterthanen; wo in Zsstzg ausl. ऽप्रजस् (§. 669).

प्रजागर (Vb. जागृ) msc. das Wachen, Fürsorgen, Fürsorge.

प्रजानाथ (Ttp. ऽना°) msc. König 261, 191.

प्रजापति (Ttp. ऽप°) msc. König, Brahman; Namen der von Brahman zuerst geschaffenen zehn Rischi (§. 534).

प्रजापाल (ऽपा°) msc. Fürst 268, 277.

प्रजावत् (von प्रजा §. 562) adj. ती fem. reich an Nachkommen 294, 7.

प्रज्ञ (Vb. ज्ञा) adj. ज्ञा fem. kundig, weise.

प्रज्ञा (Vb. ज्ञा §. 335) fem. Erkenntniss, Verstand (§. 563, V. XI).

प्रज्ञान (Vb. ज्ञा) ntr. Kenntniss, Wissen, Weisheit.

प्रणति (Vb. नम् §. 154, 2, 4, Ausn.) fem. Beugung zum Gruss, Verehrung, Huldigung 237, 145.

प्रणय (Vb. नी) msc. Liebe (§. 563, IV).

प्रणयिता (nach §. 554 vom folg.) fem. Liebe 161, 55.

प्रणयिन् (nach §. 563, IV von °य) adj. नी fem. liebend; msc. Liebhaber, Mann; fem. Liebhaberin, Frau.

प्रणाम (Vb. नम्) msc. ehrfurchtsvoller Gruss, Fussfall 194, 9.

प्रणाश (Vb. नश्) msc. Tod 282, 438.

प्रणिधान (Vb. धा mit Präf. नि (§. 29, 7) und प्र) ntr. tiefe religiöse Meditation.

प्रणिधि (Vb. धा wie im vor.) msc. Spion.

प्रतरण (Vb. तॄ) ntr. das Durchschiffen 94, 10 (allein das Metrum s. S. ३२४ n. macht प्रतारणाय fast nothwendig).

प्रतवस् (Ttp. oder Bhvr. ऽत°) sehr kräftig 293, 1.

प्रतान (Vb. तन्) msc. niedrige Schlingpflanze.

प्रताप (Vb. तप्) msc. Hitze, Würde, Majestät, hoher Geist.

प्रतापन (Vb. तप् Caus.) msc. Hölle; ntr. das Plagen, Quälen, Bedrängen; danach könnte man 83, 29 als Bhvr. fassen; eher aber ist प्रतापन ep. (nach Anal. von §. 253) Peiniger.

प्रतापवत् (nach §. 562 von °प) adj. ती fem. würdig, majestätisch 13, 11; 25, 59; 77, 4; 86, 2; 89, 1.

प्रतारण (Vb. तॄ) ntr. das Betrügen, Betrug.

प्रति (S. 235, त्र) Präposition (aber fast nur postpositiv gebraucht mit Accus. Abl. §. 784, vgl. §. 575), Partikel, Verbalpräfix (§. 241 und Bem. 5), vordres Glied in Nominalzusammensetzungen (z. B. §. 653, V; 681; 682, I, II), hinteres (§. 683, I, 3): entgegen, gegen (feindlich) 50, 5; zu, bezüglich, für, anstatt, hintereinander, ein wenig.

प्रतिकार (Vb. कृ) msc. Auflehnung, Gewalt 259, 169.

प्रतिकर्मन् (Kmdh. s क° oder vom Vb.? कृ) ntr. Anzug, Schmuck.

प्रतिकामिन् (Kmdh. s का°) adj. नी fem. (entgegenliebend) fem. Nebenbuhlerin 238, 35.

प्रतिकितव (Kmdh. s कि°) msc. Gegenspieler 185, 24.

प्रतिकूल (Ttp. §. 653, V s कूल „dem Ufer entgegengesetzt, sich davon entfernend") adj. widerhaarig, widerwärtig 232, 144; verkehrt 94, 10; widersetzlich 102, 15.

प्रतिकूलता (nach §. 554 vom vor.) fem. Widerwärtigkeit 235, 6.

प्रतिक्रिया (Vb. कृ s. क्रिया) fem. Vergeltung 16, 12; 18, 39; Gegenwehr, Wehr 253, 92.

प्रतिग्रह msc. Geschenk, wie man es einem Brahmanen giebt; Annahme eines solchen Geschenkes.

प्रतिग्रामम् (Avybh. §. 682 s ग्रा°) adv. Dorf für Dorf 254, 111.

प्रतिग्राम्यम् (Avybh. §. 682 s ग्र°) adv. Bauer für Bauer 259, 172.

प्रतिघात (Vb. हन् vgl. S. 140, §. 380) msc. Abwehr 33, 3; 40, 16.

s प्रतिघातिन् (Vb. हन् §. 282 vgl. S. 140, §. 380) adj. नी fem. abwehrend 181, 1.

प्रतिज्ञा (Vb. ज्ञा §. 335) fem. Versprechen, Übereinkommen, Verpflichtung.

प्रतिदान (Vb. दा) ntr. Rückgabe, Tauschgabe, Gegengabe 188, 3.

प्रतिदिनम् (Avybh. §. 682 s दि°) adv. Tag für Tag.

प्रतिनिधि (Vb. धा) msc. Ebenbild.

प्रतिपक्ष (Kmdh.) msc. Widersacher, Feind, Gegner.

प्रतिपक्षित (von °क्ष nach Anal. von S. 225, इत) adj. ता fem. (mit dem Gegner versehn, Widerspruch enthaltend) sich aufhebend 226, 70.

प्रतिपक्षिता (von °क्षिन् (nach §. 563 von °क्ष vgl. das vor.) nach §. 554) fem. Aufhebung durch sich selbst 226, 76.

प्रतिपत्ति (Vb. पद्) fem. das Gewinnen, Entschluss, Handlung.

प्रतिपथ (Kmdh. s पथिन् nach §. 639, Ausn.) ntr. (§. 640) Rückweg 252, 88 (S. 231, क, 10, a; क, 11).

प्रतिपादक (Vb. पद्, Caus.) adj. दिका fem. darthuend 204, 1.

प्रतिपादन (Vb. पद् Caus.) ntr. Darthuung, das Beweisen; (Übergebung) Geschenk.

प्रतिप्रणाम (Vb. नम्) msc. Gegengruss 264, 223.

प्रतिबन्धक (Vb. बन्ध्) adj. धिका fem. hindernd 232, 146.

प्रतिबिम्ब (Kmdh. s बि° s. letztres) msc. ntr. Reflex, Spiegelbild 118, 12; 205, 15; 210, 10; 236, 18 (S. 225, इत).

प्रतिबिम्बित (vom vor. S. 225, इत) adj. ता fem. zurückgespiegelt 215, 10.

प्रतिबिम्ब s. °बिम्ब.

प्रतिबिम्बित s. °बिम्बि°.

प्रतिभा (Vb. भा §. 335) fem. Licht, Verstand, Selbstvertrauen.

प्रतिभास (Vb. भास्) m. Widerschein 219, 14.

प्रतिमा (Vb. मा §. 335) fem. Ähnlichkeit, Bild.

प्रतियोग (Vb. युज्) Gegensatz, Verbindung (? s. अप्रतियोगिन्).

प्रतियोगिन् (nach §. 563 vom vor., vgl. jedoch auch §. 315) adj. °नी fem. einen Gegensatz, Negation habend (s. Roer zu Bhâshâpar. S. 74 *).

प्रतिरूप (Kmdh. s रूप) ntr. Bild.

प्रतिवचन (Vb. वच्) ntr. Antwort.

प्रतिवचस् (Kmdh. s व०) ntr. Antwort 59, 24.

प्रतिवारण (Vb. वृ) ntr. Abwehr 32, 31.

प्रतिविम्ब s. °तिबिम्ब.

प्रतिवेश (Vb. विश्) msc. Nachbarhaus.

प्रतिशब्द (Kmdh. s श०) msc. Widerhall 118, 13.

प्रतिशम (Vb. शम्) msc. Beruhigung, Stillung 57, 30.

प्रतिश्रव (Vb. श्रु) msc. Versprechen.

प्रतिषेध (Vb. सिध्) msc. Verbot.

प्रतिषेधन (Vb. सिध्) ntr. das Verhindern, Abwehren 56, 13.

प्रतिष्ठा (Vb. स्था §. 335) fem. Ort, Platz, Stelle, Befestigung, Einsetzung, Einweihung, Vollendung, Ruhm, Berühmtheit.

प्रतिसंधान (Vb. धा) ntr. Wiederzusammenfügung 189, 10.

प्रतिसर (Vb. सृ) msc. ntr. fem. °रा dienend, Diener; msc. ntr. (§. 640) Schnur, welche bei der Hochzeit um die Hand getragen wird; Schmuck; msc. Guirlande.

प्रतिहति (Vb. हन् §. 154, 2, 4, Ausn.) fem. Gegenstoss, Rückstoss, das Abprallen 239, 49.

प्रतिहस्तिन् (Sch. आसन्नगृहवेश्यापति Wils. Daçak. 62, n. 2) msc. (von °तिहस्त) „zur Hand seiende, benachbarte" (Hurenvorsteher) 180, 22.

प्रतिहार (Vb. हृ) msc. Thür, Thürhüter.

प्रतिहारत्व (vom vor. §. 554) ntr. Amt eines Thürhüters 119, 23.

प्रतीक (von °त्यच्?) adj. °का entgegen seiend, umgekehrt; sbst. msc. Glied, Theil.

प्रतीकार (°ति gedehnt nach S. 142, 2, 23; Vb. कृ) msc. das Heilen; Vergeltung.

प्रतीक्षिन् (Vb. ईक्ष् §. 282) adj. °क्षिणी fem. erspähend 279, 405.

प्रतीघात (°ति gedehnt nach S. 142, 2, 23; Vb. हन् S. 140, §. 380) msc. Abwehr (in Bhvr.) 33, 3.

प्रतीति (Vb. इ) fem. Kenntniss, Bekanntheit, Überzeugung 229, 113.

प्रतीप (S. 238, प, von Vb. आप्) adj. °पा fem. verkehrt, rückwärts, entgegengesetzt, widersprechend 190, 24 (§. 225; 532, XIII; 563, IV; 664).

प्रतीपाय Vb. Denom. (vom vor.) Atm. (§. 225) verkehrt sein (?).

प्रतीहार (°ति gedehnt nach S. 142, 2, 23, vgl. °तिहार) msc. Thür, Thürhüter.

प्रतीहारता (vom vor. nach §. 554) fem. Amt eines Thürhüters.

प्रतोद (Vb. तुद्) msc. Stachelstock.

प्रत्न (von प्र §. 496) adj. °ना fem. alt (§. 566, IV; 579).

प्रत्यक्ष (Ttp. §. 653, V °ति s अक्षि nach §. 624) adj. °क्षा fem. in die Augen fallend, wahrnehmbar; ntr. das Wahrnehmen 224, 51; 225, 61; 231, 131.

प्रत्यक्षम् (Avybh. °ति s अक्षि §. 680) adv. vor Augen 114, 5.

प्रत्यच् (Vb. अञ्च् S. 133, O, 2) adj. fem. °तीची (§. 700) Declination (§. 754, II) ved. entgegengehend zu (mit Acc.) 289, 5; 294, 9; gewöhnlich: (entgegengesetzt) hinter, später, westlich (§. 500); Acc. gen. ntr. °त्यक् adv. mit Abl. (§. 785).

प्रत्यगात्मन् (Kmdh. 0त्यच् ऽ आ0) msc. der hintere (nachfolgende) Geist, der allmächtige Geist (vgl. Windischmann Sank. 100) 210, 12.

प्रत्यभिज्ञा (Vb. ज्ञा §. 335) fem. das Wiedererkennen 233, 159.

प्रत्यय (Vb. इ) msc. Erkenntniss, Sicherheit, Überzeugung, Vertrauen, Eid, Hülfsmittel (S. 225, इन).

प्रत्यवाय (Vb. इ mit Präff. प्रति अव) msc. Hinderniss, Sünde.

प्रत्यवेक्षा (Vb. ईक्ष्) fem. Durchsicht, Durchforschung (?) 259, 168; Verwaltung 260, 180.

प्रत्यहम् (Avybh. 0ति ऽ अहन् nach §. 680) adv. Tag für Tag; Morgens.

प्रत्याशा (Kmdh. 0ति ऽ आशा) fem. Vertrauen.

प्रत्याहरण (Vb. हृ Präf. 0ति आ) ntr. das Bewältigen der Sinne, so dass Gleichgültigkeit gegen Freud und Leid entsteht.

प्रत्याहार msc. = dem vorigen.

प्रत्युत्तर (Kmdh. 0ति ऽ उ0) ntr. Gegenantwort, Antwort.

प्रत्युत्पन्नमति (Bhvr. ऽ मति; jenes Ptcp. Pf. Pass. von पद् mit den Präf. प्रति उद्) adj. kühn, selbstvertrauend, stolz; N. ppr. 126, 2.

प्रत्युपकार (Vb. कृ) msc. Gegendienst, Vergeltung, Belohnung 128, 23; 261, 190.

प्रत्युष (Kmdh. 0ति ऽ उष = उषस्) msc. Tagesanbruch, Morgen.

प्रत्यूष (Kmdh. 0ति ऽ ऊष = उषस्) msc. Tagesanbruch, Morgen.

प्रत्यूह (Vb. ऊह्) msc. Hinderniss.

प्रत्येकम् (Avybh. 0ति ऽ एक) adv. je einzeln 208, 18; 256, 127.

प्रत्वक्षस् (Bhvr. ऽ त्व0 s. Sâma-V. Gl. s. v.) adj. grosse Stärke habend 293, 1 (Sch. anders).

1. प्रथ् I Atm. (§. 789, V) sich ausbreiten 193, 18; 276, 366; ved. प्रथान (S. 410, n. 2) ausbreitend, entsendend (vergl. 2. प्रथ्) 295, 12. Caus. प्रथि (§. 202; 843, 1, Ausn.; 881, 4; 916) ausbreiten, gross machen 158, 37; zeigen 170, 3; berühmen, preisen 47, 40; 82, 12; 236, 16. — X Par. rühmen.

2. प्रथ् पृथ् X Par. werfen, strecken (vgl. das vor.).

प्रथम (S. 148, अम, vgl. aber S. 236, थम; S. 238, म) msc. ntr. (Decl. §. 778, III) fem. मा Ordin. (§. 770) erster, früherer, oberster; Acc. 0मम् zuerst, vorher (§. 485; 506, Bem.; 508; 644, VIII; 653, VII, Ausn. 3; 656, II; 667; verdoppelt §. 683, IV).

प्रथमतस् (nach §. 575 vom vorigen) adv. zuerst 226, 75.

प्रथा (Vb. प्रथ् §. 335 f.) fem. Ruhm, Berühmtheit.

प्रथिष्ठ प्रथीयस् s. पृथु.

प्रद (Vb. दा §. 259) adj. दा fem. gebend; msc. fem. Geber, -rin.

प्रदातृ (Vb. दा) msc. ntr. fem. त्री Spender, -rin 260, 182,

प्रदान (Vb. दा) ntr. das Schenken, Hingeben 180, 17; Gabe, Geschenk, Mittheilung 108, 13; Auflegung 99, 11.

प्रदीप (Vb. दीप्) msc. Lampe (§. 543).

प्रदेश (Kmdh. ऽ देश) msc. Platz, Gegend, Gebiet, ein kurzer Spann von der Spitze des Daumens bis zu der des Zeigefingers.

प्रदेशस्थ (Tip. ऽ स्थ Vb. स्था) adj. था fem. in der Gegend gelegen 248, 39.

प्रदेशिनी (eig. fem. von 0शिन् „zeigend") fem. Zeigefinger.

प्रदोष (Kmdh. *दोष, welches nur im alten

Instrum. द्दोषा bewahrt ist) msc. Abend, erster Theil der Nacht (§. 496; 503).

प्रधान (Vb. धा) ntr. Natur, Wesenheit (in Bhvr. ausl.) 204, 17; Haupt, vorzüglichste 122, 3; 4; in Zsstzung ausl. 57, 27; 133, 5; als adj. msc. 122, 14; ntr. 169, 99; in Zsstzg Kmdh. anlaut. 122, 13; 191, 14; in Bhvr. ausl. fem. ना 204, 17.

प्रधानता (nach §. 554 vom vorigen) fem. Naturwesenheit, Naturvermögen 206, 12—15; Vorzüglichkeit 66, 12.

प्रपञ्च (Vb. पञ्च्) msc. Entfaltung (Eintritt) 230, 126.

प्रपलायन (Vb. अय् mit Präf. परा (s. अय्) und प्र) ntr. Flucht 126, 10.

प्रपाठक (von *प्रपाठ Vb. पठ् durch क §. 558 ff.) msc. Vorlesung, Capitel 216, 5.

प्रपित्सु (vom Desider. von पत्) adj. fallen wollend, im Begriff zu sinken 135, 1.

प्रफुल्ल s. फल् und vergl. auch §. 212, Bem. 2.

प्रबल (Bhvr. ऽबल) adj. ला fem. sehr stark, gewaltig 185, 3 (oder Kmdh. nach §. 656, III und Bed. „Schössling“?); 251, 68; überwiegend 211, 18; sbst. msc. Schössling.

प्रबाल (Kmdh. ऽबा०) msc. ntr. (§. 640) junger Schössling, neues Blatt, Coralle.

प्रबालमणिशृङ्ग (Bhvr. ऽशृङ्ग; das erstre Dvnd. ०बालऽमणि) adj. fem. गा od. गी (§. 693) Hörner (wie) von Corallen und Perlen habend 67, 21.

प्रबालमणिशृङ्गिन् (vom vor. aber als Kmdh. nach §. 563) adj. fem. गिणी mit Hörnern (wie) von Corallen und Perlen versehn 66, 4.

प्रबोध (Vb. बुध्) msc. das Wachen, Erkennen, Verstand.

प्रभव (Vb. भू) msc. Geburt, Entstehung (in Bhvr.) 135, 2; 238, 42.

प्रभविन् (Vb. भू) msc. Mächtiger 166, 80.

प्रभा (Vb. भा §. 335) fem. Licht, Glanz; in Bhvr. auslaut. ०भ fem. भा 68, 37; 91, 25; 171, 12.

प्रभाकर (Ttp. ऽकर §. 277) msc. Sonne, Mond; N. ppr. = Kumârila Bhaṭṭa, einer der hervorragendsten Philosophen der Mîmânsâ (Windischmann die Philos. im Fortg. I, 4, 1755, Roer Bhâshâpar. S. 67, n.)

प्रभाकरदेव msc. N. ppr. 264, 229; 285, 471.

प्रभाकरवर्मन् msc. N. ppr. 247, 30.

प्रभाकरवर्मस्वामिन् (Ttp. ऽस्वा०) msc. Herr des Prabh०, Statue der Schutzgottheit des Prabh० 247, 30.

प्रभात (eig. Ptcp. Perf. von भा) ntr. Tagesanbruch, Morgen, Frühe.

प्रभाव (Vb. भू §. 327, a) msc. Macht, Stärke, Grossherzigkeit, Grösse, Majestät, Würde.

प्रभु (Vb. भू §. 267, vergl. aber §. 363, Bem. 7) adj. fem. भु oder भ्वी (§. 703) hervorragend, stark; msc. Herr, Gebieter.

प्रभुत्व (vom vor. §. 554) ntr. Herrschaft 119, 18.

प्रभृति Ind. (kennt die Gramm. nicht) von an, mit Abl. 108, 1; 180, 3; 255, 117; hinter अद्य von heut an (wo ich es zusammengesetzt geschrieben, indem ich es als Avybh. von प्रभृति fem. „Art, Weise“, in der Zusammensetzung „ähnliches, und so weiter“ (wohl von भृ in eig. Bed. „Vorantragung, Vorbild oder Vorderes“ überhaupt) nahm; wegen der Stellen, wo es den Abl. regiert, könnte man auch getrennt schreiben) 61, 48; 103, 11; 114, 17;

125, 27; fem. Art und Weise; in Bhvr. Zusammensetzung auslautend „und die übrigen" 156, 27.

प्रभेद् (Vb. भिद्) fem. Unterschied, Art.

प्रमद् (Vb. मद् §. 327) msc. Freude. — fem. दा eine schöne Frau, Frau überhaupt.

प्रमा (Vb. मा §. 335) fem. wahre, richtige Erkenntniss.

प्रमाण (Vb. मा) ntr. Maass, Grösse, Maassstab, Zeugniss, Beweis, Autorität.

प्रमाणान्तरता (nach §. 554 von °र Ttp. °माण ऽ अन्तर §. 653, VI) fem. der Zustand ein andrer Beweis zu sein 232, 142.

प्रमाणित (von °माण nach Anal. S. 225, इत) adj. ता fem. bewiesen 262, 205.

प्रमातृ (Vb. मा) msc. त्री fem. der, die Beweisende 202, 13.

प्रमात्व (nach §. 554 von °मा) ntr. Zustand der richtigen Erkenntniss 231, 135.

प्रमाथिन् (Vb. मथ् §. 296) adj. नी fem. verletzend, tödtend.

प्रमाद् (Vb. मद् §. 327) msc. Unvorsichtigkeit, Nachlässigkeit, Sorglosigkeit, Zufall (?) 263, 217 (§. 646, I, Ausn.).

प्रमुख (Ttp. nach §. 653, V) adj. खा fem. (an der Spitze gehend) vorderste, erste, beste, Oberhaupt.

प्रमोद् (Vb. मुद्) msc. ausserordentliches Vergnügen 275, 364.

प्रयज्यु (Vb. यज् S. 168, यु) adj. vorzüglich zu verehrend (vergl. jedoch Sâma-V. Gl.) 292, 7.

प्रयत्न (Vb. यत्) msc. grosse Anstrengung, Sorgfalt 115, 13.

प्रयत्नतस् (nach §. 575 vom vor.) adv. sorgfältig 143, 103.

प्रयस् (Vb. प्री) ntr. Opfer 292, 7 (vergl. Sâma-V. Gl.).

प्रयाग (Vb. यज्) msc. Opfer; ein berühmter Wallfahrtsort am Zusammenfluss der Gangâ und Jamunâ.

प्रयाण (Vb. या) ntr. das Gehn, Angriff 255, 123.

प्रयास (Vb. यस्) msc. Arbeit, Mühe, Ermüdung.

प्रयुत (Vb. यु) ntr. eine Million (§. 647, I, Ausn.).

प्रयोग (Vb. युज्) msc. Thätigkeit, Bemühung 180, 10; Ausübung 105, 5; Bewegung 241, 79; Zweck, Lohn (§. 547, IX; 588, V).

प्रयोजन (Vb. युज्) ntr. Beweggrund; das was man bezweckt, Zweck (vergl. °योग Sddh. Kaum. 181 b) 202, 9; 231, 139; Absicht 109, 11; Nutzen (vgl. °योग) 216, 12.

ऽप्ररोहिन् (Vb. रुह् §. 282) adj. हिणी fem. hervorwachsend 139, 46.

प्रलय (Vb. ली) msc. Auflösung, Tod (§. 588).

प्रलाप (Vb. लप्) msc. Klage 127, 21; 24.

प्रवचन (Vb. वच्) ntr. vorzügliche Rede (§. 125; 126, 127, 2, 1).

प्रवर (Kmdh. ऽवर) adj. रा fem. best, schönst 25, 60; 50, 14.

प्रवर्तन (Vb. वृत्) ntr. Thätigkeit.

ऽप्रवर्त्तिन् (Vb. वृत् §. 282) adj. नी fem. handelnd, thuend 94, 10.

प्रवर्ष (Vb. वृष् oder Bhvr. ऽवर्ष) adj. stark regnend 129, 20.

प्रवहण (Vb. वह्) ntr. ein bedeckter Wagen für Frauen.

प्रवाद् (Vb. वद्) msc. Gerücht.

प्रवास (Vb. वस्) msc. das Wohnen ausser seinem Hause, seiner Heimath (§. 506 und Bem.; 539; 551, XXIII).

प्रवासिन् (vom Vb. वस् §. 296) adj. नी fem. der entfernt von seiner Heimath sich aufhaltende, Reisende.

प्रवाह (Vb. वह्) msc. Beschäftigung, Strom, Strömung (§. 563, IV).

प्रविभाग (Vb. भज्) m. Eintheilung 140, 66.

प्रवीर (Kmdh. ऽवीर) msc. Held.

प्रवृत्ति (Vb. वृत्) fem. Thätigkeit, Nachricht.

प्रवृद्धि (Vb. वृध्) fem. Ausbreitung, Glück 278, 388.

प्रवेक (Vb. विच्) adj. का fem. (ausgezeichnet) beste, vorzüglichste.

प्रवेश (Vb. विश्) msc. das Hineingehen, Eingang, hartnäckige Verfolgung einer Absicht.

प्रवेष्टृ (Vb. विश्) msc. ntr. ष्ट्री fem. einer, (eine) der (die) in etwas hineingeht.

प्रवेष्टृत्व (nach §. 554 vom vor.) ntr. Zustand eines Eingehenden (vergl. das vor.) 209, 14.

प्रव्रजित (eig. Ptcp. Pf. Pass. von व्रज् aber nach §. 333) ntr. das Herumirren 10, 5.

प्रव्रज्या (Vb. व्रज् §. 338) fem. das Herumirren 10, 8.

प्रव्राजन (von Caus. von व्रज्) ntr. das Verjagen 81, 6.

प्रशंसन (Vb. शंस्) ntr. das Preisen 216, 14.

प्रशंसा (Vb. शंस् §. 334) fem. Preis, Lob.

प्रशम (Vb. शम् vgl. S. 140, §. 380) msc. Ruhe, Vernichtung 117, 20, Beruhigung 242, 87.

प्रशमन (Vb. शम्) ntr. Besänftigung 194, 4; Tödtung.

प्रशस्य (eigentl. Ptcp. Fut. Pass. von शंस् §. 906, II, Ausn. 2, 5) adj. या fem. vorzüglich, trefflich, gut; Compar. श्रेयस् (s. auch bes.) oder ज्यायस्; Superl. श्रेष्ठ oder ज्येष्ठ (S. 228, ईयस्; vergl. §. 217; 588, I).

प्रशस्यि Vb. Denom. (vom vor. §. 217) Par. vorzüglich machen u. s. w.

प्रशासन (Vb. शास्) ntr. Herrschaft 296, 3.

प्रश्न (Vb. प्रछ् §. 330, §. 165, न; §. 72) msc. Frage.

प्रश्रय (Vb. श्रि) msc. Liebe, liebevolles Bitten.

प्रस् I Atm. (§. 789, V) ausbreiten. Caus. प्रसि (§. 202; 881, 4; 916).

प्रसक्ति (Vb. सञ्ज्) fem. Thätigkeit, Anstrengung (Sch. प्रवृत्ति उत्साह) 175, 50 (Anhänglichkeit, Genossenschaft, Freundschaft?).

प्रसङ्ग (Vb. सञ्ज्) msc. Verbindung, Vereinigung 179, 11; Zeit 275, 353; 276, 367; Einleitung, Einschiebung.

प्रसङ्गवत् (vom vor. §. 562) adj. ती fem. mit Vereinigung versehen, in Gesellschaft, Versammlung vollzogen 180, 11.

प्रसङ्गिन् (von प्रसङ्ग nach §. 563) adj. नी fem. Hang habend zu 146, 1.

प्रसन्नकल्प (von °सन्न (Ptcp. Pf. Pass. von सद्) nach §. 565, II, 2) adj. पा fem. ziemlich ruhig 200, 6.

प्रसभम् Ind. (§. 783) mit Gewalt 109, 8; 148, 24.

प्रसर (Vb. सृ) msc. das Sichausdehnen, Sichausbreiten.

प्रसाद (Vb. सद्) msc. Gunst, Gewogenheit.

प्रसादक (Vb. सद्) adj. दिका fem. gewogen machend 92, 36.

प्रसारण (vom Caus. von सृ) ntr. das Ausdehnen 220, 5.

प्रसिद्धि (Vb. सिध्) fem. Ruf, Bekanntheit 184, 13.

प्रसू (Vb. सू §. 289) fem. Mutter.

प्रसूति (Vb. सू) fem. Geburt, Hervorbringung, Nachkomme, Kind 111, 19.

प्रसृति (Vb. सृ) fem. hohle Hand, Handvoll 157, 37.

प्रस्कण्व (S. 248, XVII) msc. N. ppr. eines Vedendichters.

प्रस्ताव (Vb. स्तु §. 327, Ausn.) msc. Lob 116, 12.

प्रस्तावना (vom Caus. von स्तु §. 337) fem. Lobbewirkung 180, 14; ein dramatischer — mit einer eine Gottheit preisenden Strophe beginnender — Prolog.

प्रस्थ (Vb. स्था §. 328, S. 135) msc. ntr. (§. 711) Bergebne, eine Art Maass (§. 487; 491; 650, I).

प्रस्रवण (Vb. स्रु) msc. N. ppr. eines Berges 92, 44.

प्रस्वाप (Vb. स्वप् im Caus.) ntr. N. ppr. einer Waffe (einschläfernd, tödtend) 38, 12; 39, 18; 41, 23.

प्रहरण (Vb. हृ) ntr. Waffe.

प्रहार (Vb. हृ S. 142, अ, 23) msc. das Schlagen, Tödten, Schlag 102, 17; 106, 12; 121, 7; 156, 29.

प्रह्व (Vb. ह्वृ S. 136) adj. वा fem. gebogen, sich krümmend, geneigt.

प्रा II Par. anfüllen (vgl. पृ).

प्राक् s. प्राच्.

प्राकार (Vb. कृ mit den Präff. प्र आ) msc. Mauer.

प्राकृत (von प्रकृति) adj. ती fem. natürlich.

प्रागभाव (Kmdh. 0च् ऽ अभ0) msc. vorheriges Nichtsein 221, 11.

प्रागगमनवत् (nach §. 562 von 0न, Kmdh. 0च् ऽ ग0) adj. ती fem. mit dem Gang nach vorn versehn 207, 10.

प्राङ्गण (so Wils., der es durch primäres Suff. अन von अङ्ग leitet, allein es ist eher Kmdh. प्र ऽ अङ्गन (auch अङ्गण) und danach könnte die Schreibweise 0ङ्गन auch richtig sein; doch scheint die mit ण die herrschende) ntr. Hof.

प्राङ्गनतस् (richtiger 0ङ्गणतस्, s. das vor.; nach §. 575 vom vor.) adv. in der Nähe des Hofes 248, 40.

प्राच् (Vb. अञ्च् S. 133, O, 2) adj. fem. 0ची (§. 700); Declin. (§. 754, II); vordre, frühere, erste, östlich; Acc. gen. ntr. प्राक् adv. vor, vorher, mit Abl. (§. 785).

प्राच्य (vom vor. §. 500) adj. या fem. östlich 224, 46.

प्राड् und ऽ प्राश् (Vb. 0छ् S. 134, O, 5, vgl. S. 132, O, 1) msc. Frager.

प्राजापत्य (von प्रजापति §. 427, 5) adj. त्या fem. von Pradschapati stammend 38, 12.

प्राज्ञ (von प्रज्ञा §. 563, XI; von प्रज्ञ §. 566) adj. fem. ज्ञा und ज्ञी, verständig, weise, kundig; Superl. 0तम.

प्राज्य (Vb. अज्; eig. Ptcp. Fut. Pass. gegen §. 147) adj. ज्या viel, erhaben.

प्राञ्जलि (Bhvr. प्र ऽ अञ्ज0 §. 666) adj. die Hände bittend vorgestreckt habend 16, 18; 36, 18; 249, 50; flehend 193, 16.

प्राण (Vb. अन्) msc. Hauch, Athem, der aufwärts gehende Lebenshauch 207, 9; die Einheit der feinen Körper 208, 3; Plur. Leben (§. 441).

प्राणन (Vb. अन्) ntr. das Athmen 288, 10; Leben.

प्राणपति (Ttp. ऽ पति) msc. Herr des Lebens, Gemahl (§. 427).

प्राणवृत्ति (Ttp. ऽ वृत्ति) fem. Lebensthätigkeit, Leben 260, 183.

प्राणाघात (Ttp. 0ण ऽ आघ0) msc. Lebensverletzung, Verletzung von etwas Lebendem 162, 60.

प्राणिन् (von प्राण nach §. 563) adj. नी fem. beseelt 137, 22; lebendiges Geschöpf.

प्राणेश्वर (Ttpr. 0ण ऽ ई0) msc. Gemahl 156, 27.

प्रातर् (§. 148, अर्, vergl. aber S. 234, §. 606 प्र organ. für प्) Ind. (§. 783) adv. in der Frühe, Morgens; ver-

doppelt °तःप्रातर् jeden Morgen 189, 17 (§. 496).

प्रातिवेश्य (von प्रतिवेश; die Bed. passt zu §. 506, vgl. Bem.; die Form müsste aber प्रति° lauten; darf man so corrigiren?) adj. (आ fem.) im Nachbarhause wohnend, benachbart 197, 11.

प्राथमिक (von प्रथम §. 485, 508, vgl. 506 und Bem.) adj. की fem. im ersten seiend, das erste studirend, erläuternd; erste 208, 18.

प्रादुर् (Ttp. nach §. 653, V von प्रा (für प्र vgl. प्रातर्) und दुर् vd. für द्वार्) Ind. (§. 783) Verbalpräfix (§. 243; 244; 48) Adv. (eig. ausserhalb der Thür, im Freien) sichtbar, zur Erscheinung, existirend, augenscheinlich, nämlich.

प्रादेशिक (von प्रदेश) adj. (की fem.?) auf einen (kleinen) bestimmten Raum beschränkt, beschränkt überhaupt 228, 98.

प्रान्त (Kmdh. s अन्त) msc. Schärfe, Spitze 109, 19 (§. 441, 2, b).

प्राप्तरूप (Bhvr. °प्त (Ptcp. Pf. Pass. आप्) s रूप) adj. पा fem. schön, klug 198, 5.

प्राप्ति (Vb. आप्) fem. das Gelangen zu 283, 447; Aufsteigen zu 203, 4; Erlangen 229, 114.

प्राबल्य (nach §. 554 von प्रबल) ntr. das Überwiegen 211, 20.

प्राभाकर (von प्रभाकर §. 518, Bem.) msc. ein Anhänger des Prabhâkara 211, 6 (vgl. Ztsch. der morgenl. Gesellsch. I, 200).

प्राभृत (eig. Ptcp. Pf. Pass. von भृ mit Präf. प्र आ) ntr. Geschenk.

प्रामाण्य (von प्रमाण nach §. 554) ntr. Zustand Beweis zu sein 231, 139.

प्राय (Vb. इ) msc. das sich zu Tode Fasten; Fülle, Menge; °येण gewöhnlich 161, 57; 166, 83; 175, 49; um wie viel mehr, geschweige 148, 23; in Zusammensetzung ausl. adj. या fem. ähnlich (§. 125; 126; 127, 2, 1).

प्रायशस् (vom vor. §. 578) adv. grösstentheils 230, 124.

प्रायश्चित्त (vgl. S. 248, XVII; eher Kmdh. °यस् s चित्त) ntr. (nach §. 333 von Vb. चित्; Wils. hat msc., vgl. aber Chrest. S. 202, 17) Kasteiung (wohl eigentl. Reue), Busse, Strafe 266, 255.

प्रायश्चित्तविधि (Ttp. s विधि) msc. Vorschrift (Art und Weise) der Kasteiungen 144, 116.

प्रायस् (wohl altes Nbth. von °य S. 142, vgl. §. 381 und die Themen auf अस् neben denen grösstentheils gleichbed. auf अ existiren) Ind. (§. 783) häufig, grösstentheils, gewöhnlich.

प्रायेण s. प्राय.

प्रारम्भ (Vb. रभ् §. 149, 5) Anfang 191, 19.

प्रार्थना (Vb. अर्थ् §. 337) fem. das Verlangen, Bewerbung 200, 23.

प्रालेय (nach §. 588 von प्रलय; eher vielleicht von Ptcp. Fut. Pass. von ली) ntr. Frost.

प्रालेयांशु (Bhvr. vor. s अंशु) msc. Mond (kalte Strahlen habend).

प्रावरण (Vb. वृ mit den Präff. प्र आ) ntr. Obergewand.

प्राविन् (Vb. अव्) msc. Schützer 293, 4.

प्रावेपय ntr. (von प्रवेणि, dessen Bed. „ungeschmücktes Haar, Elephantenschabracke“ nicht passt; sollte es „Haargeflecht“ überhaupt sein, oder von वेणि in der Bed. „das Weben“ stammen und überhaupt „eine Art Gewebe“ bezeichnen?) 69, 44.

प्राव्रस्य (nach Anal. §. 554 von einem Th. *प्रव्रस ? oder sollte प्रव्रस्या fem. nach §. 338 zu schreiben sein?) ntr. das Herumpilgern als Bettelmönch 9, 42.

प्रासङ्गिक (von प्रसङ्ग nach §. 545?) adj. की fem. den Anfang bildend (?) 251, 67.

प्रासाद (Vb. सद् Präf. प्र vgl. S. 142) msc. Pallast, Tempel.

प्राह्ण (Kmdh. प्रऽअहन् nach §. 639 und §. 25, 5) msc. (§. 628; 640) der Morgen; Vormittag (vgl. §. 682, IV).

प्राह्णे (Locat. des vor.) Ind. (§. 783) adv. am Morgen (§. 496).

प्रिय (Vb. प्री §. 259) adj. या fem. geliebt, theuer, gewünscht; Comp. प्रियतर und प्रेयस्; Superl. प्रियतम und प्रेष्ठ (S. 228, ईयस्); msc. Gemahl; fem. Frau, Geliebte (§. 244; 279; 283; 349; 551, VI; S. 228, ईयस्; 644, III, 12; 664; 667; 683, IX); ntr. das Lieben, die Liebe 22, 18; 249, 47.

प्रियङ्गु (von प्रिय und गम् nach Anal. §. 279; 283 und S. 156, उ, 2) fem. (§. 708, 4, D) Priyangu eine wohlriechende Pflanze.

प्रियता (nach §. 554 vom vor.) fem. Liebe 274, 351.

प्रियसख (Kmdh. ऽसखि nach §. 639) msc. fem. खी lieber Freund, -din 13, 12.

प्रियार्ह (Ttpr. प्रियऽअर्ह §. 276) adj. हा fem. Liebe verdienend, liebenswürdig 175, 51.

प्री I. IX. X Par. Atm. (§. 789, I wo X hinzuzufügen) IV Atm. (§. 789, V eig. Pass. refl.); Spcth. der Xten; प्रीणि (§. 208, Bem. 1); sich freuen, zufrieden sein 193, 19; und — ausser nach IV — erfreuen; Ptcp. Pf. Pass. प्रीत und प्रीणा (§. 897, 5). — Caus. प्रीणि (§. 201) erfreuen.

प्रीति (vom vor.) fem. Freude, Liebe.

प्रीतिमत् (vom vor. nach §. 562) adj. ती fem. erfreut 6, 7; 60, 30.

प्रु I Atman. (§. 789, V) berühren. — Caus. (§. 789, I, 2; Aor. §. 843). — Desid. des Caus. (§. 185, Bem.).

प्रुष् I Par. brennen. Ptcp. Perf. Pass. Absol. (§. 896, 2 wo hinter प्रुष् I zu setzen; 914, I, vergl. 225). — IX Par. nass werden, benetzen, füllen.

प्रुष्टाय Vb. Denom. (von प्रुष्ट §. 225) Atm.

प्रेक्षक (Vb. ईक्ष्) adj. क्षिका fem. zuschauend, Zuschauer 26, 63.

प्रेक्षा (Vb. ईक्ष् §. 334) fem. das Sehen, Beobachten, Wahrnehmungsvermögen, Tanzen (§. 471; 650, I).

प्रेक्षित (Ptcp. Pf. Pass. nach §. 333) ntr. das Sehen, der Blick 190, 15.

ऽप्रेक्षिन् (Vb. ईक्ष् §. 282) adj. क्षिणी fem. sehend 77, 13 (§. 471).

प्रेङ्खोल् X Par. hin und her bewegen (§. 209; 843; 844).

प्रेणि (Rig-V. Sch. leitet es I,879 von Wz. प्रेण् welchem dieselben Bedd. wie प्रैण् (s. वैण्) gegeben werden und erklärt स्तुतेःप्रेरयितृ Lobsänger; eher wohl von प्री „liebend" ?) msc. 296, 10.

प्रेमन् (nach §. 554 von प्रिय vgl. S. 228, ईयस्) msc. Liebe.

प्रेरण (Vb. ईर्) ntr. das Senden, Richten, Antreiben, Antrieb.

प्रेरणा (von Vb. ईर् Caus. §. 337) fem. Anreizung 271, 316; 285, 478.

प्रेष् (aa. प्रेष्) I Atm. (§. 789, V) gehn (vgl. इष्). Caus. Aor. (§. 844).

प्रेषण (Vb. इष्) ntr. das Schicken (§. 532, VIII; 547, IX).

प्रेष्य (Vb. इष् §. 86, Ausn. 8) msc. Diener.

प्रैण् s. वैण्.

प्रोच्चैस् (Kmdh. प्रऽउ°) adv. sehr laut 126, 24.

प्रोत्साहन (Vb. सह् mit Präf. प्र उद् vgl. प्रोत्साहक 0साहित bei Wils.) ntr. Anreizung, Anregung 180, 23.

प्रोथ् I Par. Atm. (§. 789, I) genügend sein; wiehern; Caus. Aor. (§. 844). — Intensiv (§. 174).

प्रोषितभर्तृक (Bhvr. प्रोषित (Ptcp. Pf. Pass. von वस् mit Präf. प्र) ऽ भर्तृ nach §. 671) adj. का fem. eine, deren Gatte entfernt, verreist ist 146, 9.

प्रौढ s. Vb. वह् mit Präf. प्र.

प्लक्ष् s. भक्ष्.

प्लव् s. प्लव्.

प्लव् (auch प्लव् beide aus Spth. von प्लु entstanden) I Atm. (§. 789, V) gehn; auch Denom. प्लव् Atm. (§. 212, Bem. 2).

प्लिह् I Atm. (§. 789, V) gehn.

प्ली (ल्वी?) IX Par. Spcth. (§. 805) stark प्लिना (ल्विना), schwach प्लिनी (ल्विनी) gehn. Ptcp. Pf. Pass. (§. 897, 5).

प्लु I Atm. (§. 789, V) schwimmen, baden 46, 25. — Caus. प्लावि schwimmen machen; überschwemmen 267, 269; begiessen 111, 17. — Aor. und Desid. Caus. (§. 942; 185, Bem.).

— प्लाव्य Ptcp. Fut. Pass. (§. 901). — Caus. baden, sich baden 46, 29 (Atman. §. 789, I, 2).

— परि परिप्लुत umströmt 74, 14; überschwemmt 30, 37; 76, 39; 91, 23.

— — अभिपरि अभिपरिप्लुत überschwemmt, bewegt 17, 29.

— वि विप्लुत (auseinandergeflossen), gemischt 7, 21; verwirrt 35, 7; sich bewegend, herumtreibend, verflossen 247, 20.

प्लुष् (vgl. प्रुष्) I. IV Par. brennen. Aor. (§. 858); Ptcp. Pf. Pass. u. Absol. (§. 896, 2; 914, I; vergl. §. 225). — IX Par. (vgl. प्रुष्) nass werden, benetzen, füllen, brennen.

प्लुष्टाय Vb. Denom. (प्लुष्ट) Atm. (§. 225).

प्लुस् IV Par. brennen, theilen (Aor. §. 858).

प्लेव् s. पेव्.

प्सा (aus भस् §. 140, 2; 29, 7) II Par. essen.

फ

फक्क् I Par. langsam gehn, sich schlecht betragen.

फट (wohl von einer Nbform von स्फुट् *स्फट्, vgl. स्फुर् स्फर् u. aa.) msc. ntr. टा fem. die ausgebreitete Haut, oder Hals der Brillenschlange, deren Helm; msc. fem. टा Zahn.

फण् I Par. gehn, leicht bereiten; Pf. red. (§. 828, Ausn. 3 पफण् oder फेण्) Ptcp. Pf. Pass. फाण्ट (§. 896, 2, 7; 448); Intensiv (§. 169, Bem. 3); — Caus. (§. 202; 881, 4; 916).

फण (vom vor. vgl. फट) msc. ntr. fem. णा die ausgebreitete Haut oder Hals der Brillenschlange, deren Helm.

फणावत् (nach §. 562 vom vorigen) msc. Schlange.

फणा s. फण.

फणिन् (nach §. 563 von फणा) m. Schlange.

फणिपति (Tip. फणिन् ऽ पति) msc. König der Schlangen 165, 77.

फणिमुख (eig. Bhvr. फणिन् ऽ मु0 „Schlangenkopf habend") eine Art Spaten 186, 10 (Wils. Daçak. 71, n. 2).

फल् (§. 154, 2, 3) I Par. aufplatzen; Frucht tragen (wegen des Platzens

des reifen Samens), als Frucht tragen, befruchtet sein mit, mit Inst. 158,38; 168,94; wachsen 173,38; Pf. red. (§. 828); Ptcp. Perf. Pass. फलित befruchtet, Frucht getragen habend 196,1; फुल्ल aufgeplatzt, blühend 146,6; 78,19; फुल्त (§. 894; 896,2,8; 897,2). — Intens. (§. 169, Ausn. 2; 173; 806).

— उद् Ptcp. Pf. Pass. उत्फुल्ल (§. 897, 5) aufgeplatzt, weit geöffnet 133,10; gross 71,15; 73,5; blühend 174,39.

— — प्रोद् Ptcp. Perf. Pass. प्रोत्फुल्ल (§. 897, 5) aufgeblüht 154,34.

— प्र प्रफुल्ल (vgl. §. 897, 5) aufgeblüht 29,31; 146,1; 150,32.

— प्रति entgegenprallen, zurückplatzen, reflectirt werden 238,37.

फल (vom vor.) msc. ntr. (§. 711) Frucht, Ergebniss, Gewinn, Schild, Pfeilspitze (§. 281; S. 140, अ, 20; §. 473; 474; 564, VII).

फलक (von Vb. फल् oder vom vor. nach §. 558 ff.) msc. ntr. Schild (in Vergleich nach §. 656, III) 238,37; Fruchtkapsel 239,47 (Sch.); ein Blatt zum Schreiben; Stirnknochen, Spitze (?) 156,28 (§. 471).

फलपुर (फलऽपुर) ntr. N. ppr. einer Stadt 253,99.

फलवत् (von फल §. 562) adj. °ती fem. fruchttragend.

फलिन् (von फल §. 563) adj. °नी fem. fruchttragend.

फल्गु (von स्फुर्ज्, vergl. GWL. II, 538 ff. insbes. 588 ff., in der Bed. luftgebläht, = leer, sein) adj. eitel, nutzlos, saftlos, marklos; sbst. fem. Falschheit; (aus der Bed. „platzen, blühen", vgl. फल्) Frühling.

फल्गुता (nach §. 554 vom vorigen) fem. Marklosigkeit, Elendigkeit, Gemeinheit 152,9, vgl. 155,23.

फल्गुन (S. 157, उन, eher von फल्गु Bed. „Frühling") msc. ein Monatsnamen (= Februar-März); fem. °नी Namen einer Constellation.

फल्गुनक (vom vor.) msc. N. ppr. 285,472.

फाल्गुन (S. 157, उन; vgl. फल्गुन von welchem es durch sek. अ abgeleitet) msc. ein Monatsnamen (= Februar-März).

फुत् Ind. (§. 786) Ton der Verachtung; nachahmender Ton des kochenden Wassers.

फुत्कर्तुमनस् adj. (Bhvr. फुत्कर्तुम् (S. 247, VI) ऽमनस्) Ton der Verachtung ausdrücken wollend 106,10.

फुल्ल (eig. aus फुल्ल (s. फल्) Denom.) I Par. blühen.

फेल् I Par. gehn. Caus. Aor. (§. 844).

ब

बंह् वंह् I Atm. (§. 789, V) wachsen.

बंहिष्ठ बंहीयस् s. बहुल.

बट् s. **वट्**.

बठ् s. **वठ्**.

बडवा fem. eine Stute; die Nymphe Asvini; das personificirte Sternbild gleiches Namens, durch einen Pferdekopf repräsentirt (§. 494; 563, II; 628).

बडवानल (Ttp. vom vor. ऽअनल) msc. ein Feuer unter dem Meere, Seevulkan, eine mythologische Anschauung; es wird mit dem Kopf einer Stute gedacht (Lass. I. A. I, 715).

बणर् s. वणर्.

बणिक्पथ (Ttp. vom folg. und पथिन् §. 639) msc. Weg, Treiben des Kaufmanns, Handel 142, 90.

बणिज् auch वणिज्, aber jenes besser (Vb. पण् S. 153, इज्) jedoch ved. व०; msc. Kaufmann (§. 554, A; C; 566, I).

बद् (पद् बन्द्) I Par. fest sein.

1. बध् s. हन्. — 2. s. बन्ध्. — 3. statt des primären Vb. anomales Desid. बीभत्स् (§. 183; 188) Atm. (§. 789, V) binden, verabscheuen.

बध s. वध.

बधिर (Vb. बन्ध् S. 169, §. 419) adj. रा fem. taub (§. 467; 554, VI; 657).

बध्य s. bei हन्.

बध्यस्थान (Ttp. बध्य (= वध्य unter हन्) ऽस्थान) ntr. Richtplatz 107, 6.

बन् s. वन्.

बन्द् s. बद्.

बन्ध् (§. 154, 2, 2; 156, 1) IX Par. binden 194, 14; knüpfen 265, 245; winden 201, 4. — episch Atman. (nach Anal. von §. 789, I) sich umbinden 27, 2. — Ptcp. Pf. Pass. बद्ध (vergl. §. 895, 2 mit 154, 2, 2) gebunden; umbunden, umgürtet 27, 8; 186, 9; verbunden (in Bhvr.) 187, 10; zusammengefügt, gebildet 183, 11; बद्धबद्ध (verdoppelt) festgebunden 173, 36; fest 257, 149; eingewurzelt 277, 377; Absol. (§. 912). — vd. Intens. (§. 169, Bem. 1 u. 4). — Caus. बन्धि einfassen lassen 252, 90. — X (auch बध्) binden; vgl. 3. बध्.

— अनु binden; auflegen; अनुबद्ध übernommen (verpflichtet zu) 181, 1.

— आ anbinden; आबद्ध verbunden (in Bhvr.) 173, 33; 253, 92; zusammengefügt, gebildet 199, 14; sich umgürten 70, 3.

— निर् (vgl. निर्बन्ध) hartnäckig verfolgen (?), bedrängen 193, 3.

— प्रति (zurückbinden) sich losmachen von (mit Acc.) 190, 6; प्रतिबद्ध besetzt 235, 8.

— वि विबद्ध (§. 475, a, b).

बन्ध (vom vor. S. 142, ब, 23) msc. das Binden, Verbinden, das Bauen 254, 114; Bilden 274, 344; Verbindung, Vertrag 183, 19; 191, 16; Band, Fessel (S. 246, II; §. 646, I, Ausn.; 658, VI, 1).

बन्धकी (Vb. बन्ध्) f. eine Hure (§. 431; 432).

बन्धन (Vb. बन्ध्) ntr. das Binden, Fesseln; ntr. u. fem. नी Instrument zum Binden: Strick, Fessel, Kette; Band (des Anzugs) 146, 8.

बन्धनागार (Ttp. ०न ऽ आगा०) ntr. Gefängniss 197, 17.

बन्धु (Vb. बन्ध् S. 156, §. 397) msc. Verwandter, Freund (§. 427; 460; 566, I; S. 247, V; §. 675).

बन्धुजन = बन्धु (vgl. जन) msc. 158, 42.

बन्धुर (Vb. बन्ध् S. 158, उर, eher von बन्धु nach Anal. §. 564, XIII; XVII; in der etymol. Bed. „Knoten") adj. uneben, vgl. वन्धुर.

बभ्र् (aus बभ्रम् Spcth. von भ्रम् nach III. C. Cl.) बभ्र् I Par. herumirren, gehn.

बम्ब् s. बेब्.

बर्तुह (बर् wohl = वार् in Bed. „Milch" und तुह von Vb. हृ nach Anal. S. 137, ब, 10) msc. oder ntr. (?) Euter 294, 4.

बर्ब् बम्ब् मर्ब् मम्ब् I Par. gehn.

बर्ह् वर्ह् बल्ह् वल्ह् I Atm. (§. 789, V) sprechen, schlagen, bedecken (geben); X Par. sprechen, leuchten; vergl. वर्ह् und वल्ह्.

बर्हिस् (vom vor. S. 154, इस्) ntr. Opferstreu 291, 6 (§. 543; S. 241, व, 10).

बल् I Par. leben, unglücklich machen. —

X Par. unterstützen; leben (§. 208; 209; 843; 844). — vgl. भल्.

बल (vom vor. dessen eig. Bed. „stark sein“ §. 256,) adj. ला fem. stark; sbst. ntr. Stärke, Armee; msc. Krähe (§. 476; 479; 563, II; VII; 565, V); N. ppr. eines Asuren.

बलभिद् (Ttp. ऽभिद्) msc. (Tödter des Bala) N. ppr. des Indra 166, 85; 174, 43 (eigentlich Wolkenspalter, vgl. Sâma-V. Gl. वल).

बलवत् (von बल §. 562) adj. ती fem. stark; Compar. बलीयस् (S. 228, ईयस्) 91, 27; 251, 69.

बलाबल (Dvnd. बलऽअब० §. 629, C) Dual oder Sing. ntr. Stärke und Schwäche 182, 2.

बलिन् (von बल §. 563, II) adj. नी fem. stark.

बलीयस् s. बलवत्.

बल्ह् s. बर्ह्.

बष् s. वष्.

बस् s. 3. वस्.

बहु (von बंह् S. 156, उ) adj. fem. हु oder ह्वी (§. 703) viel; किं बहुना kurz 219, 10; sehr 103, 2; Comp. भूयस् (S. 228, ईयस्) mehr; Acc. gen. ntr. Ind. (§. 783) als Adv. wiederholt, nochmals 43, 28; 99, 9; wiederum 248, 32; ferner 97, 14; भूयो ऽपि von neuem 104, 4; 270, 296; भूयोभूयस् wiederholt 103, 13; Superl. भूयिष्ठ meist, sehr viel (§. 487, Ausn.; 492; 545, Bem.; 554, VI; 557; 565, II, 2, vgl. S. 238; §. 572; S. 228, ईयस्; §. 644, IX; 669; भूयिष्ठ §. 125; 126; 127, 2, 1).

बहुतिथ (nach §. 557 vom vor.) adj. थी fem. vielste; Acc. gen. ntr. adv. recht viel 57, 23.

बहुधा (nach §. 580, vgl. 545, Bem. von बहु) adv. vielfach, auf vielerlei Arten.

बहुल (von बहु nach Anal. §. 563, V) adj. ला fem. viel, reich 47, 41; Compar. बंहीयस्; Superl. बंहिष्ठ (S. 228, ईयस् §. 463; 503; 554, III; VI; 650, VI).

बहुविध (Bhvr. ऽविधा) adj. धा fem. vielartig, verschiedenartig, mannigfach.

बहुशस् (nach §. 578, vgl. S. 244) adv. in Fülle, oft.

बहुसाधनता (nach §. 554 von ०न, Kmdh. बहुऽसाधन) fem. Besitz vieler Hülfsmittel 235, 6.

बाड् वाड् I Atman. (§. 789, V) baden, tauchen. Caus. Aor. (§. 844).

बाणिज्य (von वणिज् §. 554, A) ntr. Handel.

बाध् वाध् I Atm. (§. 789, V) drängen, quälen 182, 6; widersprechen, aufheben 215, 7; 294, 5. — Caus. Aor. (§. 844).

— अनु verfolgen 282, 442.

— अप verjagen 291, 3.

— प्र vernichten 134, 7.

बाध वाध (vom vor.) msc. धा fem. (Widerspruch) Aufhebung, Absurdität 211, 17; 226, 77.

बाधन (Vb. बाध्) ntr. Aufhebung 218, 11.

बाधितत्व (nach §. 554 von ०त Ptcp. Pf. Pass. von बाध्) ntr. Zustand des Widersprochenseins, Aufgehobenseins 211, 21; 215, 9; 218, 13.

बान्धव (von बन्धु §. 566, I) msc. (वी fem.) Verwandter.

बाल (§. 256, vgl. बल) msc. ला od. ली fem. (§. 689; 690; 693) Knabe, Mädchen, Kind, bezeichnet gewöhnlich ein Kind unter fünf Jahren, jedoch bisweilen auch bis zum sechzehnten Jahr; adj. ला fem. jung, unmündig 267, 263. — sbst. msc. Rossschweif, Elephantenschweif 278, 386. — msc. ntr. (§. 711) eine wohlriechende Grassart (§. 554, II; VI; 667).

बालक (vom vor. §. 559) msc. लिका fem. ein kleiner Knabe; Junges 133, 21; kleines Mädchen.

बालिश (von बाल nach Anal. S. 244, श aber mit Schwächung des श) adj. शा fem. jung, unwissend.

बालिश्य (vom vor. nach §. 554, 2) ntr. Dummheit 193, 8.

बालुका fem. Sand, Kiess, Pulver (? vgl. Wils. Daçak. S. 91, n. 7) 199, 13.

बाल्य (von बाल §. 554, II) ntr. Kindheit, Jugend.

बाह्र s. वाह्र.

बाहु (vom vor. S. 156, उ, 1) msc. fem. (§. 708) Arm; 291, 6 (Sch. schutzbringend? es scheint die grösste Schnelligkeit veranschaulichen zu sollen); in Zsstzg ausl. wann fem. ऽबाहू (§. 704; 430, 1, 2; 475).

बाहुदण्ड (बाहु ऽदण्ड) msc. ntr. Armstrafe = Faustschlag (?) 201, 11 (आयामिन् wäre dann „tüchtig“: ihm (der die Hand ergreifen wollte) einen tüchtigen Faustschlag versetzt habend).

बाहुलता (Kmdh. §. 656, III) fem. Schlinggewächsen zu vergleichende Arme 247, 27.

बाहुल्य (von बहुल nach §. 554, I, vgl. VI) ntr. Vielheit, Menge 250, 56.

बिट्ट विट्ट विड्ड हिट्ट I Par. schreien, fluchen, schwören.

बिन्दू (भिन्दू) I Parasm. (vergl. jedoch §. 795, II wo बिन्दू statt बिन्दू zu corr.) spalten.

बिम्ब s. विम्ब; बिम्बित s. बिम्बित.

बिल् s. भिल्.

बिश् s. पिस्.

बिस् IV Par. werfen; vd. gehn, spalten, wachsen; Aor. (§. 858).

बीभ् चीभ् I Atm. (§. 789, V) prahlen. Caus. Aor. (§. 844).

बीभत्स् s. बाध् 3.

बुक्क् I. X. Par. bellen.

बुङ्ग् s. वुङ्ग्.

बुट्ट X. I Par. tödten.

बुड् s. चुड् und पुड्.

बुद् s. बुन्द्.

बुद्धि (Vb. बुध्) fem. das Erkennen, Wahrnehmen, Erkenntniss 220, 4; 230, 128; 234, 165; Überlegung 65, 14; intellectuelles Vermögen, Verstand, definirt 206, 24; 224, 50; Geist 5, 8.

बुद्धितस् (nach §. 575) = Ablat. des vor. 230, 121.

बुद्धिमत् (nach §. 562 von बुद्धि) adj. ती fem. weise; mit Wahrnehmung begabt 143, 96.

बुद्बुद (onomatopoietisch durch Verdoppelung (nach Anal. S. 138, ऋ, 11, Bem.) von बुद् dem Ton platzender Blasen) msc. (§. 708, 4) Blase.

बुध् I Par. Atm. (§. 789, I) IV (§. 156, 1) Atm. (§. 789, V) wahrnehmen 295, 11; erkennen, aufwecken; बुद्ध erweckt, wissend 215, 5; Aor. (§. 856, 6; 858); vgl. अबबुध. Caus. बोधि in Kenntniss setzen 285, 474; zum Bewusstsein bringen 194, 14; erwecken 294, 9.
— अव kennen 197, 17. — Caus. erkennen machen 215, 4.
— —´ समव erwecken 237, 24.
— नि erfahren (Imper.) 38, 8; 58, 2; 140, 68; 145, 119.
— प्र erwachen; प्रबुद्ध 237, 30; 279, 408.
— प्रति erwachen 39, 41; 171, 74.
— वि Caus. zur Erkenntniss bringen, belehren 181, 17.
— सम् Caus. ermahnen 112, 2; erwecken 218, 6.

बुध (vom vor. §. 259) adj. धा fem. weise;

msc. N. ppr. Sohn des Mondes; Regent des Merkur und damit identificirt.

बुन्द् aa. चुन्द्; बुद् बुन्ध् (§. 154, 2, 2) I Par. Atm. (§. 789, I) sehen, hören, denken (vergl. बुध्). Aor. (§. 858); Ptcp. Pf. Pass. u. Abs. (§. 897, I; 914).

बुन्ध् X Par. binden. — 2. s. बुन्द्.

बुभुक्षा (vom Desider. von भुज् nach §. 334) fem. Hunger (§. 536; S. 225, उत).

बुभुत्सु (vom Desiderat. von बुध् IV) adj. zu erfahren begierig (Abl. ps.) 179, 8.

बुल् X Par. tauchen.

बुस् IV Par. ausgiessen. Aor. (§. 858, VIII).

बुस्त् s. पुस्त्.

बृंह् s. वृंह्.

बृह् s. वृह्.

बृहत् (ved. gewöhnlich वृहत्; vom vor. S. 144, अत्, 3) adj. fem. ती (§. 700) Declinat. (§. 754, 1) gross (§. 427; 566, VI).

बृहस्पति (vd. gew. वृहस्पति; Ttp. von बृहस् wahrscheinlich Genit. eines Th. बृह् (vgl. S. 246, III) und पति S. 12, n. 1; §. 104, A, 6; wohl: Herr des Sich-erhebens, der Andacht) msc. N. ppr. einer vedischen Gottheit, des Herrn der Andacht, des Gebets; später Regent des Jupiter und damit identificirt.

बृ s. वृ.

बेश् s. पिस्.

बेह् s. वेह्.

बोध (Vb. बुध्) msc. Erkenntniss 231, 140; Verstand, Weisheit; in Zsstzg ausl. (nach §. 269) adj. धा fem. erkennend 225, 63 (§. 443; 491; 515).

बोधक (Vb. बुध्) msc. Lehrer; adj. (धिका fem.) lehrend, erkennen machend 204, 2; 212, 20.

बोधतस् (nach §. 575 von बोध) adv. = Abl. von बोध 231, 140.

बोधन (Vb. बुध्) ntr. das Erwecken 237, 24; das Unterrichten, Kenntniss.

बौद्ध (von बुद्ध, als Bezeichnung des Stifters der Buddhistischen Religion §. 518, Bem.) adj. द्धी fem. Buddhist.

ब्युस् s. व्युष्.

ब्रण् s. 1. व्रण्.

ब्रह्मचर्य (eig. Bhvr. ब्रह्मन् ऽ चर्या) ntr. die vorgeschriebene Lebensweise eines die heiligen Schriften Studirenden, insbesondere die damit verbundene Keuschheit.

ब्रह्मन् (Vb. बृह् nach Anal. von §. 149, 2; S. 169, मन्) ntr. (eig. Erhebung, Andacht) Gebet 293, 4; Übung religiöser Andacht und Kasteiung, heilige Wissenschaft, die Veden; die göttliche Grundursache alles Endlichen, deren Anfang und Ende. — msc. der Name des höchsten Wesens; dessen Gemahlin ब्रह्माणी (§. 701); ein Priester, Brahmane (§. 520; 554, IV; S. 221, §. 592; 710) wann in Zsstzg ausl. ऽ ब्रह्म (§. 639).

ब्रह्मभूय (Kmdh. ब्रह्मन् ऽ भूय nach §. 333) ntr. das Brahmathum, Identification mit Brahman 143, 98.

ब्रह्मर्षि (Kmdh. ब्रह्मन् ऽ ऋषि) msc. ein Seher (religiöser Dichter) aus der Brahmanen-Kaste.

ब्रह्मलोक (Ttp. ब्रह्मन् ऽ लो⁰) msc. Welt des Brahman, das Paradies der Frommen.

ब्रह्मवादिन् (Ttp. ब्रह्मन् ऽ वादिन् von वद् §. 282) msc. Veden sprechend, fromm, Brahmane 20, 21; 41, 23; ein Anhänger der auf den Veden beruhenden Vedantaphilosophie.

ब्रह्मविन्व (nach §. 554 von ब्रह्मविद् Ttp. ब्रह्मन् ऽ विद् von Vb. विद् nach §. 289) ntr. Zustand eines die Weltseele kennenden, erkannt habenden 219, 5.

ब्रह्महत्या (Ttp. ब्रह्मन्ऽह० letzteres von Vb. हन् nach §. 338) fem. die Ermordung eines Brahmanen 23, 29; 202, 15.

ब्रह्माण्ड (Ttp. ब्रह्मन्ऽअण्ड) msc. das Ei des Brahman, das Weltei, die gesammte Welt.

ब्राह्म (von ब्रह्मन् S. 221, §. 592) adj. मी fem. brahmanisch 40, 15; 16; sich auf Brahman beziehend, von ihm benannt 140, 68; 141, 72; 73.

ब्राह्मण (von ब्रह्मण् S. 221, §. 592) msc. णी fem. (§. 690) (von Brahman stammend) ein Brahmane, einer aus der Priester-Kaste (§. 441; 460; 508, vgl. 506, Bem.; 544; 554; 650, III; 656, IV).

ब्राह्मणब्रुव (Kmdh. ऽब्रुव §. 656, II, vergl. 655, II) fem. ब्राह्मणिब्रुवा (S. 233) ein schlechter Brahmane 24, 38.

ब्राह्मणसत्तम (Kmdh. nach §. 656, II ऽसत्तम Superl. von सत्) adj. fem. ब्राह्मणिसत्तमा (S. 233) bester Brahmane 22, 15.

ब्राह्मण्य (nach §. 554 von ब्रह्मन्) ntr. Zustand eines Brahmanen, Frömmigkeit 28, 24.

ब्रुव (von Vb. ब्रू §. 212, Bem. 2) adj. वा fem. (wohl eig.: „sich ausgebend für") in Zsstzg ausl. als Tadelwort (Siddh. Kaum. 60[b]), schlecht.

ब्रू II Par. Atm. (§. 789, I) nur im Specialthema gebraucht (§. 147; Anomalieen §. 833); ep. und selbst in Daçak. Imperf. Sing. 1. अब्रुवम् statt अब्रवम् 5, 1; 21, 9; 26, 68; 28, 13; 29, 36; 30, 37; Daçak. 185, 11; 187, 2; 16; sprechen; Atman. 24, 49. — ब्रूहि gilt für Ind. (§. 786; 134, 13); die generellen Ff. werden aus वच् gebildet (§. 147, vgl. §. 789, I); das Pf. red. in den meisten Personen auch aus अह् (§. 833).

— प्र sprechen; प्राह् (von अह् vgl. Simpl.) 21, 10; 48, 12; 90, 14; 99, 12; 121, 10; 204, 8.

ब्ली s. व्ली.

भ

ऽभ (von Vb. भा §. 270) adj. भा fem. scheinend.

भक्ति (Vb. भज् und भञ्ज्) fem. Verehrung, Dienst, religiöser Glaube; Bruch, Theilung, Theil (§. 667).

भक्ष् I Par. Atm. (§. 789, I aa. भक्ष् भ्लक्ष् भृक्ष् प्लक्ष्); X Parasm. essen 115, 21; 116, 20; 118, 24; 121, 5; 123, 2; Pass. 119, 1; 131, 19; 70, 50; 133, 22; 280, 416, vgl. भक्ष्य bes.

ऽभक्ष (vom vor. nach §. 275) adj. क्षा fem. essend (§. 644, VII).

भक्ष (S. 142, अ, 23) msc. (§. 325) oder भक्षा (von भक्ष् nach §. 334) fem. das Essen, Speise 114, 18 (§. 536).

भक्षण (Vb. भक्ष्) ntr. das Essen, Geniessen.

भक्ष्य (eig. Ptcp. Fut. Pass. von भक्ष्) sbst. ntr. Speise.

भक्ष्याभक्ष्य (भक्ष्यऽअभ० Dvnd. nach §. 629, C, 3) ntr. Sing. das zu essen erlaubte und nicht erlaubte 144, 113.

भग (Vb. भज्) ntr. (§. 708) weibliche Geschlechtstheile; Glück; göttliche Macht (fem. गा oder गी §. 693, 7, 1; in Zusammensetzung regiert ausl. fem. गा §. 693, 7, 8).

भगवत् (vom vor. §. 562) adj. ती fem. Declin. (§ 754, I) Voc. भगोस् (ebdas. und §. 110) mit Glück, Schönheit, göttlicher Macht versehn; ehrwürdig.

भगिनी fem. (von भगिन् nach §. 563 von भग) Frau, Schwester.

भगीरथ msc. N. ppr. eines Königs, der durch seine Kasteiungen die Gangâ vom Himmel zur Erde brachte, daher sie dessen Tochter heisst 24, 47.

भगोस् (eig. Vocat. msc. von भगवत् welches s., aber auch) Ind. (§. 783) ehrwürdiger, in ehrfurchtsvoller Anrede (§. 110).

भङ्ग (Vb. भञ्ज् S. 141, च, 23, 2) msc. das Zerbrechen, der Bruch, Zerstörung 112, 11 (§. 547, IX); fem. ङ्गा Hanf (§. 555; S. 232, कट).

भङ्गिन् (vom vor. nach §. 563, oder ob eher nach Anal. von §. 296 von Vb. भञ्ज् ?) adj. fem. ङ्गिनी zerbrochen oder zerbrechend, zu Grunde gehend 167, 88.

भङ्गुर (Vb. भञ्ज् §. 305) adj. रा fem. gebogen, gekrümmt.

भज् (§. 156, 1) I Par. Atm. (§. 789, I) Pf. red. (§. 828) verehren; Par. üben 163, 70; lieben 103, 5; zu Theil erhalten 121, 12. — Atm. lieben 7, 12; 84, 42; 90, 16; 111, 29; 164, 72; 278, 386; in Besitz nehmen 137, 28; 174, 42; 236, 19; einnehmen 239, 48; annehmen 89, 3; Ptcp. Pf. Pass. भक्त ergeben, treu 7, 12; 245, 4 (§. 537; 539). — X Par. geben, kochen.

— प्रति zurück zu Theil erhalten, zurückkehren zu Par. प्रति भजिष्यति (mit इ gegen §. 156, 1; jedoch in Übereinstimmung mit dem Gramm. Vyaghr. s. West.) 193, 5.

— वि theilen, eintheilen, vertheilen; Atm. 140, 65; 79, 32; 120, 3; 208, 18; 247, 21; 254, 109; 259, 168.

— — संवि Atm. vertheilend beschenken (Acc. Instr.) 254, 109.

भञ्ज् (§. 154, 2, 2; 156, 1) VII Par. brechen, zerbrechen 127, 19. Pass. Aor. (§. 881, 5); Ptcp. Pf. भग्न (ist S. 419, n. 3 hinzuzufügen) zerbrochen, geschlagen 5, 23; 34, 14; 87, 9; 101, 23; 166, 85; 273, 34; vernichtet, verloren 166, 82. — Intensiv (§. 169, 2). — वि विभग्न (§. 475).

भट् I Par. dingen, ernähren. — 2. sprechen. Caus. भटि (§. 202; 881, 4; 916).

भट्ट msc. ein Philosoph, ein Gelehrter, ein Kenner der philosophischen Systeme.

भट्टाचार्य (Kmdh. vom vor. und आचा°) msc. der Philosophie kundiger Lehrer 234.

भण् I Par. sprechen 198, 13. — Aor. Caus. (§. 844).

भण्ड् X Par. täuschen.

भण्ड् I Atm. (§. 789, V) tadeln, scherzen, verspotten, sprechen. — X Par. glücklich sein, glücklich machen.

भद्र (Vb. भन्द् S. 169; nr. 4) adj. द्रा fem. glücklich, vortrefflich 288, 13; 1; tugendhaft, fromm, lieb 131, 12; 185, 11. ntr. Glück; als sbst. u. adv. „glücklich, gut, recht" oft unabhängig eingeschoben 10, 5; 11, 13; 12, 3; 42, 14; insbesondre bei Einwendungen 74, 19; 79, 37; 81, 2.

भद्रक (vom vor. nach §. 559) द्रिका fem. schön, angenehm, lieb 195, 1.

भन्द् I Atm. (§. 789, V) glücklich sein, erfreuen. — X Par. glücklich machen.

भय (Vb. भी) ntr. (§. 326) Furcht (in Zusammensetzung §. 653, IV).

भयंकर (Ttp. भय ऽ कर nach §. 278; 279) adj. री fem. Furcht machend, fürchterlich, schrecklich.

भर (Vb. भृ §. 327) msc. Übermaass (eig. Last), Menge 163, 68; 69; 239, 47; Fülle 241, 78 (S. 225, इत).

भरण्य Vb. Par. (§. 235) ernähren (?).

भरत (Vb. भृ S. 144) msc. N. ppr. des Sohnes des Dushmanta und der Sakuntalâ, der für den ersten Herrscher von ganz Indien gilt; eig. Personification des in den Veden erscheinenden Volksstamms Bharata (§. 427; 431; 439); bildet den Plur. msc. und ntr. zu (dem nach §. 438 (vgl. 439) und 567, II gebildeten) भारत, auch in Zusammensetzungen (§. 621).

भरतर्षभ (Ttp. 0तऽऋषभ0, oder stände ep. भरत für भारत? dann nach der gewöhnl. Anal. Kmdh. nach §. 656, III) msc. Stier = trefflichster der Bharata's (oder stiergleicher Bharatide?) 24, 48; 25, 57; 29, 27; 41, 6.

भरतशार्दूल (ऽशा0 Zsstzung wie die vor.) msc. Tiger (= vortrefflichster) der Bharata's (oder tigergleicher Bharatide) 39, 6.

भरतश्रेष्ठ (तऽश्रे0 wesentlich wie भरतर्षभ aber im zweiten Fall nach §. 656, II) adj. ष्ठा fem. bester der Bharata's (oder bester Bharatide) 41, 6.

भरतसत्तम (wie die vor.) adj. मा fem. bester der Bharata's (oder bester Bharatide) 25, 55.

भर्तृ (Vb. भृ) msc. त्री fem. Nährer; msc. Gemahl, Herr, König; in Zsstzg ausl. (§. 646, 2; 653, VII, Ausn. 10).

भर्तृहरि msc. N. ppr. eines Dichters, welcher für den Bruder des Vikramâditya gilt 151.

भर्त्स् X Atm. (§. 789, V) ep. und im Pantschat. auch Par. (nach Vop. auch in der gewöhnlichen Sprache Par. Atm. nach §. 789, I) tadeln 195, 14; drohen; s. भर्त्सित bes.

— अव drohen; ep. Par. 26, 66.

— निर् drohen, tadeln; Par. 60, 22; 105, 20; 116, 7.

भर्त्सित (Ptcp. Pf. Pass.; aber nach §. 333) ntr. Drohung 185, 21.

भर्ब् s. भर्व्.

भर्भ् s. भर्व्.

भर्व् (भर्ब् भर्भ्) I Par. schlagen. Ptcp. Pf. Pass. (§. 897, 2).

भल् (बल्?) I Atm. (§. 789, V) beschreiben, tödten, geben. — X Atm. (§. 789, V) beschreiben, werfen (?).

भल्ल् I Atm. (§. 789, V) beschreiben, tödten, geben.

भल्ल (vom vor.) msc. ntr. (§. 708, 4) Pfeil (§. 464; 467).

भल्लट msc. N. ppr. 262, 203.

भव (Vb. भू gegen §. 327, Ausn.) msc. das Sein, das Existirende, Welt, Siva dessen Gemahlin भवानी wo s. (§. 700).

भवत् (S. 148, अवत्; eher von भू anomales Ptcp. Pr. = φώτ) ती fem. (§. 700) Declin. (§. 754, I; 773, V, 9) höfliche Form des Pronomens der 2ten Pson: der Herr, die Herrin; wird mit der 3ten Pson des Verbi construirt (§. 239, Bem. 1; S. 133, O, 2, b; S. 136, अ, 6; §. 431, Bem.; 491; 560; 572, Bem.; 582; 683, VI; 775).

भवतु (eig. Imperat. 3. Sing. von भू, aber Indecl. (§. 782) „sei es“ bei widerwilliger Zustimmung (Entschliessung); „einerlei“ (Hemachandra 285, 1).

भवन (Vb. भू) ntr. (u. msc. §. 711) Wohnung, Haus, Tempel 253, 100.

भवानी (von भव wie θέαινα (aus θεανί) von θεό) fem. die Frau des Bhava; die Göttin Pârvatî oder Durgâ.

भवानीपति (Ttp. ऽप0) msc. (Gemahl der Bhavânî) Siva 171, 21; 182, 9.

भव्य (eig. Ptcp. Fut. Pass. von भू vergl.

§. 905, 4) adj. आ fem. (werden, sein, müssend) glücklich, gut, recht, treu.

भव्यरूप (Bhvr. ऽ रू०) adj. पा fem. mit glücklicher, guter Gestalt begabt, gut 78, 14.

भष् I Par. bellen. — Denom. (von भष „Hund") Atm. (§. 212, Bem.) glbd.

भस् (§. 154, 2, 5) III Par. essen (§. 801, IV).

भस्त्रा (S. 164, त्र) fem. (§. 710) ein (Balg) Blasebalg (§. 473; 532, IX; S. 230, §. 602).

भस्त्रका oder भस्त्रिका (vom vor. nach §. 559, vgl. §. 532, IX; S. 230, §. 602) fem. ein kleiner Balg, Beutel 189, 2.

भस्मन् (S. 167, मन्; vgl. §. 323) ntr. Asche (§. 441).

भस्मसात् (vom vor. nach §. 576) adv. in, zu Asche 104, 6.

भा (§. 29, 6) II Par. glänzen 171, 20; leuchten 29, 30; scheinen 206, 4; sich zeigen 253, 94.

— आ (von allen Seiten) heran strahlen 288, 9; beleuchten 289, 4.

— उद् aufstrahlen, erscheinen 135, 7.

— प्रति entgegen glänzen 41, 3; erscheinen 187, 22; scheinen 80, 42; 266, 257; gut scheinen 127, 6.

— वि auseinander glänzen; leuchten 162, 63; 275, 355; aufleuchten 237, 26; 294, 6; sich offenbaren 217, 5.

भा (vom vor.) fem. Licht, Schönheit.

भाग (Vb. भज्) msc. Theil, Zugetheiltes, Glück (§. 547, IV; IX; 566, XI).

भागधेय (vom vor. nach §. 566, XI, eig. Zsstzg mit धेय Ptcp. Fut. Pass. von धा) ntr. das vom Glück bestimmte Theil. — msc. fem. या oder यी (§. 698) Erbe, Erbin.

भागिन् (von भज् nach §. 296 und von भाग nach §. 563) adj. नी fem. zu Theil erhaltend, erlangend 121, 4; Antheil nehmend 246, 15.

भागीरथ (Patron. von भगीरथ) msc. थी fem. Tochter des Bhagîratha (wo s.) = Gangâ 43, 27.

भाग्य adj. (von भाग §. 547, IV. IX) fem. या Theil, Glück empfangend, verdienend; sbst. ntr. (nach §. 554) Glück, Geschick gutes oder böses; Wollust 277, 385.

भाज् X Par. (§. 209; 843; 844) theilen.

ऽभाज् (in Zsstzg ausl. von Vb. भज् §. 252, Ausn. 5; 285; 289) adj. zu Theil erhaltend, zu Theil habend, erlangend 103, 3; 115, 21; 144, 109; 172, 13; 175, 52; 224, 46.

भाजन (Vb. भज्) ntr. Gefäss (§. 442; 444).

भाट्ट (von भट्ट) msc. ein Anhänger des Philosophen Kumarila Bhaṭṭa, eines der bedeutendsten und ältesten Mîmânsaka's (Vedantisten).

भाण्ड ntr. ein Gefäss; Schmuck.

भाण्डपुर ntr. N. ppr. einer Stadt 264, 231.

भाण्डि Vb. Denom. (von भाण्ड) Atm. (§. 222).

— सम् Gefässe sammeln.

भाण्डोदर (Ttp. ०ड ऽ उदर) ntr. Bauch eines Gefässes (in vergleichender Kmdh.-Zsstzg nach §. 656, III) 168, 93.

भान (Vb. भा) ntr. das Erscheinen, Sichtbarwerden 217, 3; 225, 64.

भानतस् (nach §. 575 vom vor.) = भानात् in Folge des Erscheinens 202, 5.

भानु (Vb. भा S. 166, नु) msc. Licht, Strahl, Sonne.

भाम् I Atman. (§. 789, V). — X Par. (§. 209; 843; 844) zürnen.

भार (Vb. भृ) msc. Gewicht, Last, ein Gewicht Goldes = 1000 Palas; ein Joch.

भारत (von भरत §. 427; 439; 567, II) adj. fem. ती bharateïsch, Nachkomme des Bharata (§. 431; 521, vgl. 459; 526);

Plur. msc. und ntr. wann aus भरत (§. 439; 567, II).

भारतसत्तम (Kmdh. §. 656, II ऽ स॰) adj. मा fem. bester Bharatide 40, 17.

भारवि N. ppr. des Dichters des Kirâtârdschuniya.

भारिक msc. Lastträger 262, 204 (Schatzmeister, Troyer und vgl. meine Anm. zu S. 260, 176).

भार्गव (Patronym. von भृगु) msc. वी fem. Nachkomme des Bhr̥gu; den Plur. msc. bildet भृगु (§. 444); Bezeichnung des Paraçurâma 12, 27; 17, 30; 42, 14; 117, 23.

भार्या (Vb. भृ S. 168, य, 5) fem. Gattin.

भाल (Vb. भा) msc. Licht, Stirn 158, 41.

भाव (Vb. भू §. 327, Ausn.) msc. Zustand, Wesenheit, Eigenthümlichkeit; Geist, Seele, Herz, Empfindung, Gefühl, Leidenschaft, Liebe (§. 563); in Bhvr. ausl. fem. वा 22, 22; 86, 61.

भावज्ञ (Ttp. ऽ ज्ञ von Vb. ज्ञा) adj. ज्ञा fem. Herz kennend 250, 62.

भावना (vom Caus. von भू §. 337) fem. geistige Wahrnehmung, Erinnerung, gegenwärtiges Bewusstsein von früheren Wahrnehmungen.

भावितात्मन् (Bhvr. ॰त ऽ आ „den höchsten Geist erkannt habend") adj. weise 255, 125.

भाविन् (von Vb. भू §. 315; S. 154, §. 395) adj. नी fem. sein werdend; sein müssend 221, 19; (episch von भा nach Anal. von §. 563, XII) schön 10, 8; 11, 6; 17, 32; 44, 1; 84, 39.

भाष् I Atm. (§. 789, V) sprechen. Caus. Aor. (§. 844). भाषित s. bes.

— प्र sprechen 75, 25.

— प्रति entgegenreden, anreden 27, 1; 28, 82 (beidemal ep. Parasm.); 17, 23.

— सम् zusammensprechen 56, 18; 101, 24 (Acc.); 103, 9.

भाषा (vom vor.) fem. Sprache.

भाषापरिच्छेद (Ttp. ऽ प॰) msc. Unterscheidung der Rede, Titel eines logischen Werks: Categorieenbestimmung 221, 1.

भाषित (Ptcp. Pf. Pass. von भाष् nach §. 333) ntr. Sprache, Rede.

भाषिन् (Vb. भाष्) adj. षिणी sprechend 250, 61; 81, 52 (hier eher nach §. 563 von परिपूर्णभाषा).

भास् (eig. Denomin. des folg.) I Atm. (§. 789, V) leuchten, glänzen, erscheinen 217, 4; Caus. offenbaren 215, 22; Aor. (§. 844).

— अव sich offenbaren 212, 12; Caus. erleuchten 238, 37.

— उद् Caus. zeigen 160, 49.

— प्रति erscheinen 204, 15.

भास् (§. 313; eher von Vb. भा phonet. aus भान्त् Ptcp. Pr. wie मास् aus मान्त् von मा) fem. (§. 709, 9) Licht, Glanz, Lichtstrahl; in Bhvr. ausl. 106, 24 (den Glanz des Schweisses auf der Stirn habend).

भासक (Vb. भास्) adj. सिका fem. offenbarend 211, 22.

भासुर (Vb. भास् §. 305, eig. aus भास्वर phonet. entstanden) adj. रा fem. glänzend 39, 19; 156, 27; 170, 5.

भासुरक (vom vorigen nach §. 559) msc. N. ppr. 114, 13; 116, 15.

भास्कर (eig. Ttp. भास् ऽ कर §. 277, vgl. §. 104, B) msc. Sonne, Feuer.

भास्यत्व (nach §. 554 von भास्य eig. Ptcp. Fut. Pass. von भास् aber in Sbstv-Bed.) ntr. Zustand des Sichoffenbarens 211, 19.

भास्वत् (nach §. 562 von भास्) adj. ती fem. glänzend, leuchtend.

भास्वर (§. 310; eher aus *भास्कार् Neben-

form von *भास्वन्, abgestumpft aus भास्वन्त्, der starken Form von भास्वत् vergl. पीवर् neben पीवन् πίαρ, GGA. 1852, S. 551, ff.) adj. ती fem. leuchtend 223, 40.

भिक्ष् (eig. altes Desider. von भज् nach Anal. von §. 190) I Atm. (§. 789, V) betteln.

भिक्षा (vom vor. §. 334) fem. das Betteln (§. 461; 509, vgl. §. 506, Bem.).

भिक्षु (Vb. भिक्ष् §. 298) msc. Bettler.

भिक्षुक (vom vor. (§. 558 ff., oder eher nach Anal. §. 299 von भिक्ष्) msc. की fem. (vgl. §. 688, Bem. 2) Bettler, -rin 180, 14 (§. 458; 657).

भिक्ष्य Vb. Par. (§. 235) betteln (?).

भित्ति (Vb. भिद्) fem. das Spalten, Spalt, Riss, Wand, Loch, Stück, Theil, Ort (§. 656, II).

भिद् (§. 156, 1) VII Par. Atm. (§. 789, I); Par. spalten, durchbohren 72, 18; 240, 66; verrathen 197, 20; Atman. sich unterscheiden 239, 46; Aor. (§. 856, 5); Ptcp. Pf. Pass. भिन्न (§. 897, 2) geschieden 160, 50; 260, 176; getrennt 199, 5; 267, 260; abgeschieden (in Bhvr. „ohne") 106, 21; verschieden (ausser) 220, 8; 231, 133.

— उद् aufwärts spalten 209, 8; hervorbrechen 199, 5.

— निर् zerspalten Par. 89, 10; niederbrechen 201, 1; verrathen 193, 8; bekannt machen 200, 20.

— प्रति sich trennen von, verstossen 240, 58; verrathen 199, 22.

— वि durchspalten 292, 10; durchbrechen, mischen 173, 34.

ऽभिद् (vom vor. §. 252, Ausn.; 289) adj. spaltend.

भिदा (Vb. भिद् §. 335) fem. das Spalten, Trennen.

भिन्दु s. बिन्दु.

भिल् बिल् VI. X Par. spalten (vergl. भिद्, wohl eig. Denomin. aus einem Nomen *भिल für *भिल्ल = भिद्+ल).

भिषज् (S. 144, अज्; eher aus अभि सज्) msc. Arzt (§. 443; 491).

भिषज्य Vb. Par. (§. 235) heilen (vgl. das vor.).

भिष्णज् (S. 165, नज्) vergl. das folgende (§. 443; 491).

भिष्णज्य Vb. Par. (§. 235) studiren (vgl. निष्णात „gelehrt" von स्ना; daher *स्नज् vgl. GWL. II, 54, dessen um स् verstümmelte und vokalisch geschwächte Form निज् ist).

भी III Par. sich fürchten (Anomal. §. 801); Pf. (§. 836); ved. I Atm. 292, 8. — ep. Aor. 2. Sing. भैस् hinter मा (S. 389, n. 2) 36, 16; 55, 20; Ptcp. Pf. Pass. (§. 894, II) fürchtend 8, 24; 115, 23; furchtsam 19, 14; 54, 11; 64, 2; erschrocken 122, 6 (in Zsstzg §. 653, IV). — Caus. भापि Par. und im Atm. (§. 789, III) भापि भीषि (§. 200) erschrecken; भीषित erschrocken 193, 15. — X Par. fürchten.

भी (vom vor.) fem. Furcht (in Zsstzg §. 653, IV).

भीति (Vb. भी) fem. Furcht, Zittern (in Zsstzg §. 653, IV).

भीम (Vb. भी §. 359, S. 166, म) adj. मा fem. furchtbar, schrecklich.

भीमग्राहवत् (von ०ह् nach §. 562; jenes Kmdh. भीमऽग्राह) adj. ती fem. mit furchtbaren Fischen versehn 47, 37.

भीरु (Vb. भी §. 306) adj. fem. रु oder रू (§. 704) furchtsam; fem. Frau, Mädchen 16, 10 (in Zsstzg §. 656, II).

भीरुता (nach §. 554 vom vor.) fem. Furchtsamkeit, Furcht 261, 190; 262, 203.

भीरुत्व (nach §. 554 wie das vor.) ntr. Furcht 105, 5.

भीष्म (vom Caus. भीषि von भी §. 359, S. 166, म) adj. मा fem. schrecklich; msc. N. ppr. eines der Hauptbelden des Mahâbhârata (Lassen Ind. Alt. I, 628).

भीष्मक (vom vor. nach §. 559) msc. der verächtliche Bhîshma 6, 6.

भुक्ति (Vb. 2. भुज्) fem. das Essen, Speise 259, 170.

1. भुज् (§. 156, 1) VI Parasm. biegen; Ptcp. Pf. Pass. भुग्न (§. 897, 2).

— आ आभुग्न (wohl eher Kmdh. आ ऽ „ein wenig gebogen") 198, 21.

2. भुज् (§. 156, 1) VII Par. und in Bed. „essen" Atm. (§. 789, V): essen, geniessen Atm. 81, 3; 7; 88, 17; 128, 5; 143, 101; 125, 26; 270, 304; beherrschen; Ptcp. Fut. Pass. भोज्य zu essend, zu verzehrend, sonst भोग्य (§. 905, 3) 120, 20; 133, 11; 260, 180; 191, 1; 212, 2; 280, 412; भुक्त (§. 564; 656, IV).

— उप geniessen Atm. 114, 21; 189, 21; 110, 13.

— परि geniessen 170, 5.

— प्र vorzugsweise schützen (?) Par. 287, 5.

— वि विभुक्त (§. 656, IV).

— सम् geniessen mit, Atm. 269, 283.

भुज (Vb. 1. भुज् S. 141, अ, 23) msc. Arm, Krümmung.

भुजग (Ttp. vom vor. und ग „krumm gehend") msc. Schlange.

भुजगराज (Ttp. vom vor. und राजन् §. 639) msc. der Schlangenkönig = Çesha 170, 4.

भुजङ्ग (Ttp. भुज ऽ ग nach §. 279 „krumm gehend") msc. Schlange.

भुजङ्गम (wie das vor. nach §. 279) msc. Schlange.

भुज्यु (Vb. भुज् S. 168) msc. das Essen; N. ppr. 296, 6.

भुण्ड् (ऋण्ड्) I Atm. (§. 789, V) tragen, nehmen.

भुरण्य Vb. Par. (§. 235) halten, nähren; eifrig sein, thätig sein 289, 5 (vgl. Sâma-V. २७२ n. 9, vs. 11; Roth Nir. Erl. S. 163, vgl. lat. furere).

भुवन (Vb. भू S. 145, अन, 2) ntr. Welt; Mann, Menschheit, Wesen 290, 3; Geschöpf 292, 8.

भुवस् (vom vor. S. 149) Ind. (§. 781) eine der 7 Oberwelten, der Raum zwischen Erde und Sonne; verwandelt स् in र् (§. 108, Ausn. 2), insbesondre vor लोक भुवर्लोक Bhuvas genannte Welt 209, 1.

भू (§. 29, 6; 242—244) I Par. wann Atm. (§. 789, II; V) werden, sein; Pf. red. (§. 826, IV; 829; als Hülfsverbum §. 835); Aor. (§. 840, III; IV; 858; 861; 862); Ptcp. Pf. red. (§. 891); mit Dat. dienen 235, 6; Pass. Imps. mit Instrum. (statt Nom. mit Par.) 280, 418. भाव्य (Ptcp. Fut. Pass. §. 906, 2) nothwendig werden müssend 66, 13; 168, 91. भव्य s. bes. भूत geworden, seiend (in Zsstzg vorderes und hinteres Glied §. 656, IV) s. bes. — Caus. entstehen machen, hervorbringen 187, 6; 11; erkennen 255, 125.

— अनु sich unterziehn 195, 19; geniessen 103, 18; 114, 7; 198, 8; erfahren, kennen lernen 75, 50; 102, 14; 185, 23.

— अभि überwältigen 149, 29; 215, 11; (von Schmerz?) 127, 21.

— उद् entstehn 263, 216; 224, 53; 54 (Roer: proportionate). Caus. zur Vorstellung bringen 206, 9.

— — समुद् entstehn 107, 17.

— परा zu Grunde gehn 128, 20.

— परि verachten 112, 4.

— प्र voran werden (sein); mächtig (vorwaltend) werden (sein) 168, 92; 268, 279; 270, 304; 274, 352. प्रभूत (§. 564, III; S. 231, क, 11) hervorragend, viel, gross 101, 12; 113, 3; 121, 14; 124, 2; 125, 12; 131, 8; 180, 15 (प्रभूततम höchste); vorzugsweise geworden (§. 656, IV) 180, 15.

— वि Caus. erforschen, bemerken 110, 13; 242, 81; entdecken 176, 96; überzeugen 192, 14.

— सम् zusammen werden, sich vereinen 201, 6; 267, 258; entstehn 28, 19; 137, 27; 172, 22; 206, 17; werden 63, 64; eintreten 39, 2; 214, 13. Caus. denken, erkennen 188, 12; ehren 156, 27. संभावित (§. 656, IV).

— अदर्शनी (von °न (als Bhvr.) §. 242) nicht sehend werden 100, 9.

— अन्धी (von °ध §. 242) blind werden 129, 10.

— कृपणी (von °णा §. 242) s. कृपणा.

— तरुणी (°णा §. 242) ein Mädchen werden 186, 22.

— निःस्वी (°स्व §. 242) arm werden 193, 5.

— निराशी (von °श §. 242) hoffnungslos werden 97, 18.

— प्रकटी (von °ट §. 242) sichtbar werden 237, 23.

— प्रचुरी (°र §. 242) reichlich werden, zunehmen 236, 20.

— प्रादुर् (§. 243; 244) sichtbar werden 40, 18; 76, 38.

— बन्धकी (°क §. 242) zur Hure werden 284, 466.

— भृत्यी (°त्य §. 242) zum Diener werden 258, 51.

— महत् (nach §. 242) gross werden 237, 29.

— राशी (°शि §. 242) zu einem Haufen werden, aufgehäuft werden 261, 190.

— व्यक्ती (°क्त (von Vb. अञ्ज् mit Präf. वि Ptcp. Pf. Pass.) §. 242) sichtbar werden 265, 240.

— व्याकुली (°ल §. 242) verwirrt werden 111, 3 (aber °लीभूत्वा gegen §. 915).

— श्यामी (°म §. 242) dunkelblau werden (= blühen vom blauen Lotus) 173, 37.

— सज्जी (°ज्ज §. 242) gerüstet werden, sein 23, 34.

भू (vom vor.) fem. Erde, Platz; Plur. Ländereien 255, 121; Welten 292, 5.

भूत (eig. Ptcp. Perf. Pass. von भू) msc. ntr. (§. 711) ein böses Wesen, Dämon; ntr. Wesen, Geschöpf, Element, deren die Inder fünf annehmen: Erde, Feuer, Wasser, Luft u. Äther (§. 461).

भूतल (Ttp. ऽतल) ntr. Erdboden 32, 25; 108, 6.

भूति (Vb. भू S. 162) fem. das Werden; Hervorbringen, Glück, übermenschliche Macht, insbesondre die des Siva, oder durch Joga oder Zauber zu erringende.

भूतेश (Ttp. °त ऽ ईश) msc. Siva.

भूतेश्वर (Ttp. °त ऽ ईश्वर) msc. Siva 248, 40; 249, 48.

भूधर (Ttp. भू ऽ धर von Vb. धृ §. 290) msc. Berg.

भूप (Ttp. ऽ प von Vb. पा) msc. König.

भूपति (Ttp. ऽपति) m. König (§. 644, III, 11).

भूपाल (Ttp. भू ऽ) msc. König.

भूभट msc. N. ppr. 274, 347; 280, 421; 281, 422.

भूभर्तृ (Ttp. ऽ भ°, vgl. §. 653, VII, Ausn.) msc. König 251, 69.

भूभुज् (Ttp. ऽभुज् von Vb. 2. भुज् §. 289) msc. König.

भूभृत् (Ttp. ऽभृत् Vb. भृ §. 289, vgl. S. 131, O, 1) msc. König.

भूमन् (von बहु nach §. 554, VI, vgl. mit S. 228, ईयस्) msc. Menge; vd. (Vb. भू) ntr. Erde (s. S. 167 u. Sâma-V. Gl.) 291, 5.

भूमि (Vb. भू S. 167) oder ०मी fem. Erde, Land 264, 222; (§. 432; 510; wann in Zsstg. ऽभूम §. 624).

भूमिपाल (Ttp. ऽप०) msc. König 280, 418.

भूमिका fem. theatralische Kleidung, Charakteranzug, Bilder, Tempel, Thorwege, welche als Zierde dienen.

भूमिष्ठ (Ttp. ०मि ऽस्थ von Vb. स्था nach §. 44, 2) adj. ष्ठा fem. auf der Erde stehend 27, 1.

भूयस् भूयिष्ठ s. बहु.

भूयस्त्व (nach §. 554 von भूयस्) ntr. Zustand des Mehrseins (des Zwischenraums bis die Sonne an die Stelle kommt) 230, 131.

भूर् Ind. (§. 782) eine der Unterwelten.

भूरि (S. 169, रि; eher aus *बहुर vgl. बहुल, wie भूयस् aus बहु + ईयस्, भूमन् aus बहु + इमन्) adj. viel 165, 76; 263, 215; 247, 19; 20; acc. gen. ntr. als adv. viel, oft (§. 432).

भूरिदक्षिणाम् (Avybh. ऽदक्षिणा) adv. mit vielen Opfergaben 56, 13.

भूष् I. X Parasm. schmücken 61, 37; 273, 335.

— वि schmücken 27, 7; 66, 2; 67, 19; 84, 41; 154, 16; 238, 33; 296, 4.

भूषण (vom vor.) ntr. (und msc. §. 711) Schmuck.

भूषा (von Vb. भूष् §. 334) f. das Schmücken.

भृ (folgt nach Vop. der Analogie von §. 154, 3, 2, c) I. III (§. 801, II) Par. Atm. (§. 789, I) tragen, bringen Par. 16, 17; 79, 26; 171, 12; 297; 21; 273, 332; gewinnen Atm. 291, 13; nähren 188, 5; Pf. (§. 830; 837; 836); Ptcp. Fut. Pass. (§. 906); vd. Intensiv (§. 167, Bem. 2); Desiderat. (§. 189).

— अति अतिभृत (ob Kmdh. अति ऽभृत) voll 171, 20.

— नि निभृत verborgen 111, 15; 198, 24.

— प्र darbringen; ved. भरा (Imper. mit Dehnung §. 813, 3) 291, 1.

भृंश् (?) X. I Par. sprechen, leuchten.

भृज्ज् s. भ्रज्ज्.

भृगु (S. 146, उ Vb. भ्रस्ज् vergl. भ्राज् und Roth Nir. Erl. VII, 26) msc. N. ppr. eines der 10 ersten Geschöpfe des Brahman; vgl. भार्गव (§. 444).

भृगुनन्दन (Ttp. ऽन०) msc. Spross des Bhrigu, Bezeichnung des von ihm stammenden Paraçurâma 17, 25; 41, 2.

भृगुशार्दूल (Ttp. von भृगु (als Plur. von भार्गव) und शा० oder Kmdh. (nach §. 656, III) und भृगु ep. für भार्गव, vergl. die mit भरत anlautenden ähnlichen Zusammensetzungen) msc. Tiger der Bhriguiden oder tigergleicher Bhriguide 22, 14.

भृगुश्रेष्ठ (ऽश्रे० Ttpr. oder Kmdh. (nach §. 656, II) wie das vor.) adj. ष्ठा fem. bester der Bhriguiden, oder bester Bhriguide 20, 24; 26, 74.

भृगुसत्तम (ऽस० wie das vorige) adj. मा fem. bester der Bhriguiden, oder bester Bhriguide 45, 11.

भृङ्ग (S. 160, ग? von Vb. भ्रम्) msc. eine grosse schwarze Biene, Hummel.

भृज्ज् I Atm. (§. 789, V) rösten, braten; Ptcp. Perf. Pass. भृक्त (§. 896, 2 frictu frixu).

भृड् (§. 149) VI Par. untertauchen.

ऽभृत् (von Vb. भृ §. 289; S. 131, O, 1) adj. tragend.

भृत्य (Vb. भृ eig. Ptcp. Fut. Pass. §. 906) msc. Sclav, Diener, Unterthan; fem. (§. 331) या Lohn.

भृश् IV Par. fallen (vergl. भ्रंश्) Aor. (§. 858); Ptcp. Perf. Pass. und Absol. (§. 896, 2; 914, I).

भृश (wohl zusammengezogen aus भूरिश von भूरि nach Anal. §. 563, IX, vgl. S. 244 u. das Indecl. भूरिशस् durch शस् nach Anal. §. 578) adj. शा fem. viel, übermässig; Comp. भ्रशीयस्; Superl. भ्रशिष्ठ (S. 228, ईयस्); acc. gen. ntr. शम् adv. viel, sehr, wiederholt 73, 2 (§. 128; 225; 554, VI; S. 247, VI; §. 644, VIII).

भृशाय Vb. Denom. Atm. (§. 225) viel werden.

भृष्टि s. सहस्रभृष्टि.

भॄ IX Par. (stark भृणा, schwach भृणी §. 805) tragen (vgl. भृ); tadeln; rösten (vgl. भृज्); krümmen.

भेक (S. 160, क ?) msc. Frosch.

भेद (Vb. भिद्) msc. das Spalten, Theilen, Zwiespalt, das Scheiden, Unterscheiden, Unterschied, Abart, Verschiedenheit.

ऽभेदिन् (Vb. भिद् §. 282) adj. नी fem. spaltend, verwundend 29, 33.

भेरि (S. 169) msc. fem. oder री fem. Pauke.

भेष् I Par. Atm. (§. 789, I) sich fürchten (s. भी). Caus. Aor. (§. 844).

भैरव (von भीरु) adj. fem. वी schrecklich, fürchterlich; Acc. gen. ntr. adv. (§. 784).

भो (aus भोस् wo s.) Ind. (§. 783) Rufpartikel (eig.: Herr!); auch verdoppelt भोभो (§. 783).

भोक्तृ (Vb. 2. भुज्) msc. Geniesser 211, 5.

भोग (Vb. 2. भुज् S. 142, अ, 23) msc. Genuss, Vergnügen; (Vb. 1. भुज्) Schlangenhaut (§. 544).

भोगकर (Ttp. ऽकर nach §. 277, c) adj. री fem. Genuss, Vergnügen verursachend 154, 17.

भोगवत् (nach §. 562 von भोग) m. Schlange.

भोगवती fem. Namen der Hauptstadt der Schlangen (vergl. das vor. S. 232, §. 604; S. 239, मत्).

भोगिन् (nach §. 563 von भोग) msc. Schlange.

भोग्य s. 2. भुज्.

भोज N. ppr. eines Königs 258, 151; eines Landes = Patna und Bhagalpur (S. 240, ज, 5).

भोजन (Vb. 2. भुज्) ntr. das Essen, Speise.

ऽभोजिन् (Vb. 2. भुज् §. 282) adj. नी fem. essend 279, 402.

भोस् (Vocat. von भवत् §. 754, I) Ind. (§. 782; 783) Rufpartikel he! (§. 110; 134, 2, Bem. 1 vgl. भो).

भ्यस् I Atm. (§ 789, V) fürchten.

भ्रंश् भ्रंस् (§. 154, 2, 2) IV Par. (Spcth. भ्रश्य), I Atm. (§. 789, V) abfallen 125, 1; 279, 408; verloren gehn 88, 20; 120, 18; 271, 305; beraubt werden 153, 10. — Aor. (§. 858, VIII); Ptcp. Pf. Pass. u. Absol. (§. 896, 2; 914, I). — Intensiv (§. 169, Ausn. 3). — Caus. berauben 48, 2.

— परि beraubt werden 266, 256.

— वि Caus. berauben 21, 6; 22, 19.

भ्रंश (vom vor.) msc. das Fallen; das Sichverlieren, Abirren 121, 2; Verlust 271, 307.

भ्रंस् s. भ्रंश्.

भ्रक्ष् s. भक्ष्.

भ्रस्ज् (§. 66, 1; 154, 2, 1; 156, 1) VI Par. Atm. (§. 789, 1) Spcth. भृज्ज (§. 797) rösten, braten (vergl. भृज्). Pf. red.

(§. 827, 3; 828); Aor. (§. 847); Prec. (§. 867); Desider. (§. 191).

भ्रण् I Par. tönen.

भ्रम् (§. 154, 1) I. IV Par. (Spcth. von IV भ्रम्य भ्राम्य §. 796, V) herumirren, herumschweifen, wandern 108, 4; 120, 17; 121, 12; 20; 129, 14; 131, 5; 7; 156, 27; 168, 93; 194, 2; 273, 332; um jemand, ihn umgeben 257, 146; Pf. red. (§. 828, Ausn.); Aor. (§. 858); Ptcp. Pf. Pass. und Absol. (§. 896, 2; 914, I); भ्रान्त herumeilend 35, 2; irrend, wirr 92, 36 (भ्रमत् §. 225). — Caus. भ्रमि (§. 202; 881, 4; 916).

— उद् ausser sich gerathen 183, 17 (ist उद्भ्रम्य zu schreiben; denn ein Causale, wollte man auch die anomale Dehnung zulassen, wäre hier nicht passend).

— परि herumirren 97, 4.

— वि herumschweifen; विभ्रान्त verwirrt.

भ्रम (vom vor. §. 254) msc. das Herumschweifen, Irrthum.

भ्रमण (von भ्रम्) ntr. das Herumirren.

भ्रमर (S. 148, भ्रर्) msc. eine grosse schwarze Biene (§. 520).

भ्रमरकरण्डक (nach §. 558 oder 559 (?) von °ड, Ttpr. भ्रमर s करण्ड) msc. ein Bienenkörbchen; ein Korb mit einem Licht darin, Diebeslaterne 186, 11 (Wils. Daçak. 71, n. 2).

भ्रमाय Vb. Denom. (भ्रमत् §. 230) Atm. (§. 225) ein Vagabund werden.

भ्रश् IV Par. fallen; Pass. impson. 241, 73; Ptcp. Pf. Pass. und Absol. (§. 896, 2; 914, I).

भ्राज् (§. 66, 1) I Atm. (§. 789, V) glänzen, leuchten 67, 5; 78, 23; vd. Par. 289, 3; Pf. red. (§. 828, Ausn.); Caus. Aor. (§. 844).

— वि auseinander leuchten, nach allen Seiten, sehr leuchten 78, 21; 291, 4.

भ्राजदृष्टि (Bhvr. °जत् (von भ्राज् ved. Par.) s ऋष्टि) adj. leuchtende Schwerdter (= Blitze) habend 290, 11.

भ्रातृ (Vb. भृ S. 163, §. 405) msc. (Declin. §. 754, XIV) Bruder (§. 104, Ausn. 2; 433; 564, XVI in Zsstzg §. 671).

भ्रातृव्य (vom vor. §. 433) msc. Brudersohn, Feind.

भ्रान्त (Ptcp. Pf. Pass. von भ्रम्, aber nach §. 333) ntr. das Herumirren 121, 14; 153, 11.

भ्राश् भ्लाश् I. IV Atm. (§. 789, V, wo „I und IV" zu setzen) leuchten, glänzen (vgl. भ्राज्); Pf. red. (§. 828, Ausn.); Caus. Aor. (§. 844, A; B).

भ्री IX Par. (Spcth. §. 805) tragen, fürchten, zürnen; Ptcp. Pf. Pass. (§. 897, 5).

भ्रुकुटि oder भ्रूकुटि oder °टी (Ttp. भ्रू s कुटि; letztres von Vb. कुट् in Bed. „Krümmung" S. 247, IV) fem. (§. 709) das Zusammenziehn, Runzeln der Augenbrauen.

भ्रुड् (§. 149) VI Par. bedecken, vereinen.

भ्रू (S. 158, ऊ) fem. (Declin. §. 723; 725; 727; 729; 731; 733; 739; 741; 744; 750) Augenbraue (§. 431; 565, VI; 630; 632).

भ्रुकुटी s. भ्रुकुटि.

भ्रूक्षेप (Ttp. s क्षेप) msc. das Ziehen der Augenbrauen 147, 11.

भ्रूभङ्ग (Ttp. s भ°) msc. das Brechen der Augenbrauen, Stirnrunzeln 279, 398.

भ्रूण् X Atm (ist §. 789, V hinzuzufügen) hoffen, fürchten, wünschen.

भ्रूलता (Kmdh. s ल° nach §. 656, III) fem. einer Schlingpflanze gleiche Augenbraue 190, 15.

भ्रेश् I Atman. (§. 789, V) glänzen (aus

भास् vgl. dessen Pf. red.). Caus. Aor. (§. 844).

भ्रेष् I Par. Atm. (§. 789, I) gehn, fürchten, zürnen. Caus. Aor. (§. 844).

भ्लक्ष् s. भक्ष्.

भ्लाश् भ्लास् I. IV Atm. (§. 789, V wo „I u. IV" zu setzen) glänzen, leuchten (vgl. भास्); Pf. red. (§. 828, Ausn.); Caus. Aor. (§. 844).

भ्लेष् I Par. Atman. (§. 789, I) gehn; Caus. Aor. (§. 844).

म

मंह् I Atm. (§. 789, V) wachsen, geben. — X. I Par. sprechen, leuchten.

मकर msc. ein Seeungeheuer, fabelhaftes Seethier.

मकरध्वज (eig. Bhvr. s ध्वज einen Makara (auf der Fahne) als Zeichen habend) msc. Bez. des Gottes der Liebe.

मक्क् s. मस्क्.

मक्ष् s. म्रक्ष्.

मक्षिक s. das folg.

मक्षिका (S. 172, सिक; oder von Vb. मक्ष् durch अक §. 252; vergl. GWL. II, 42) fem. Fliege; im Dvnd. (§. 628) erscheint मक्षिक 138, 40 u. 45.

मक्षु (Loc. Pl. wohl für *अमक्षु von अम (in अमा „mit") und अक्ष्, in der schwächsten Form ohne अञ् wie सचा von स s अच्) vd., gewöhnlich मङ्क्षु (mit Bewahrung des org. Nasal) Ind. (§. 782; 783) adv. rasch 291, 15 (= lat. mox).

मख् मङ्ख् I Par. gehn.

मख msc. Opfer; opferreich (?) 290, 11.

मगध्य Vb. Par. (§. 235) umgeben, bedienen.

मगन s. मज्जन्.

मघ (wohl von Vb. मङ्घ् vgl. मंह्) msc. Vergnügen; ntr. vd. (Macht) Reichthum (§. 563, XIV); fem. घा Namen eines Sternbilds, des zehnten Nakshatra.

मघवत् (vom vor. nach §. 562) adj. reich (Bez. der Opfrer ved.) 291, 14.

मघवन् (= dem vor. §. 563, XIV; वन् die abgestumpfte Form von वन्त्, statt वत् der schwachen vergl. S. 239, मत्, IX) msc. (Declinat. §. 754, III) reich 287, 2; Bez. des Indra (mächtig?); fem. मघवती (von मघवत्, welches s.) oder मघोनी (§. 699).

मङ्क् I Atm. (§. 789, V) schmücken, gehn.

मङ्क्षु = मक्षु, wo s.; viel.

मङ्ख् s. मख्.

मङ्ग् I Par. gehn.

मङ्गल (S. 148, अल) adj. ली fem. (§. 691) glücklich, segensreich; sbst. ntr. Glück, Gebet 188, 23; 201, 10; 286; 482; Fest 201, 5; msc. Planet Mars.

मङ्गलविधि (Ttp. s वि०) msc. Festordnung, Festapparat 180, 6.

मङ्घ् I Par. schmücken. — I Atman. (§. 789, V) gehn, tadeln, anfangen, eilen, täuschen.

मच् मञ्च् मुच् मुञ्च् I Atm. (fehlt §. 789, V) betrügen, schlecht sein, prahlen, zermalmen.

मञ्च् (§. 154, 2, 2) I Atm. (fehlt §. 789, V) halten, hoch werden, verehren, leuchten; Ptcp. Perf. Pass. und Abs. (§. 896, 2; 914, I). — vgl. मच् und म्लुञ्च्.

मस्ज् (§. 149, 3; 156, 1) VI Par. tauchen, untertauchen 78, 19; 167, 91;

197, 6; versinken 17, 27; Ptcp. Perf. Pass. मग्न (§. 897, 2).

— उद् auftauchen 237, 30.

— नि niedertauchen, versinken 199, 6; 241, 74; 252, 85.

मज्मन् (S. 167, मन्) ntr. Grösse 290, 3; Stärke 296, 3.

मञ्ज् s. मार्ज्.

मञ्जरि msc. fem. oder री Schössling; fem. Stengel, Perle (S. 228, इत).

मञ्जरीपिञ्जरित (nach S. 228, इत aus °पिञ्जर Dvnd. मञ्जरीऽपिञ्जर) adj. ता fem. mit Perlen und Gold versehn 199, 1.

मठ् I Par. wohnen, zerreiben (?).

मठ msc. ntr. (§. 711, vgl. 708; fem. ठी §. 691) Kloster, Schule, Aufenthaltsort junger Leute, die sich dem Studium der heiligen Schriften widmen.

मडव N. ppr. eines Districts in Kaschmir 252, 84; 270, 302; 283, 446.

मण् I Par. tönen.

मणि msc. fem. (§. 712) oder णी fem. Edelstein, Perle (Dual णी §. 90, Ausn. 2; 563, V; 565; 566, VI; S. 239, मत्).

मणिप्रवेक (Kmdh. nach §. 656, II) adj. (का fem.) vorzüglichster Edelstein 78, 24.

मणिमय (von मणि) adj. यी fem. aus Juwelen bestehend 226, 74.

मण्ठ् I Atm. (fehlt §. 789, V) ersehnen; mit Sehnsucht sich erinnern.

मण्ड् I Atm. (§. 789, V, wo hinzuzufügen ausser in Bed. „sich schmücken“ in welcher es Par.) ankleiden, theilen, sich schmücken (Par.). — X Par. schmücken, erfreuen.

मण्ड (vom vor.) msc. ntr. (§. 711) Schaum; msc. (§. 708) Schmuck (§. 563, V).

मण्डन (vom vor.) ntr. Schmuck.

मण्डल (nach §. 563, V von मण्ड?) msc. ntr. und ली fem. (§. 640; 711; 691) die Scheibe der Sonne oder des Mondes; ntr. Kreis, Kugel, Scheibe, Reflex, reflectirtes Bild 174, 41; Umgebung, Menge, Provinz, Reich, Bez. einer grössern Abtheilung des Rig-Veda (§. 558, VII).

मण्डलोत्तम (Kmdh. °लऽउत्तम) adj. (मा fem.) bestes Reich 267, 262.

मण्डूक (S. 159, ऊक) msc. Frosch (§. 430)

ऽमत् (von Vb. मन् nach §. 289, vergl. S. 131, O, 1) adj. denkend.

मत् s. मद्.

मत (Ptcp. Pf. Pass. von मन् nach §. 333) n. Gedanke, Ansicht, Absicht, Wunsch, Willen.

मतङ्ग (nach S. 143, अङ्ग, eig. Ttp. मतऽग „nach (seinem) Willen gehend“ nach Anal. §. 279) msc. Elephant.

मतङ्गज (Ttp. ऽज letztres von जन् §. 320) msc. Elephant.

मति (Vb. मन् S. 161, ति, 2) fem. Verstand, Gedanke, Wunsch, Absicht, Entschluss, Gedächtniss, Erinnerung; ved. Lied (ausgedachtes) 292, 2 (§. 427; 434).

मतिगर्भ (Bhvr. ऽगर्भ) adj. भा fem. mit Verstand erfüllt 240, 62.

मतिमत् (nach §. 562 von मति) adj. ती fem. verständig 117, 4; 167, 87; 251, 78.

मत्कुण msc. Wanze.

मत्तस् (nach §. 575 von मद्) adv. von mir 240, 59 (§. 572).

मत्सर (S. 172, सर; eher Zsstzg von मद् (Prnth. der 1. Ps.) und सर von Vb. सृ nach Anal. §. 277 „sich auf das Ich beziehend“, vgl. अहंकार u. aa.) msc. रा fem. (Egoismus) Neid.

मत्सरिन् (vom vor. §. 563) adj. रिणी fem. neidisch, bös.

मत्स्य (Vb. मद् S. 172, स्य) msc. स्या fem. (§. 686, 2; 690; 691) Fisch (§. 558, VII).

मत्स्यजीविन् (Ttp. ऽजी° §. 282) msc. Fischer 126, 3; 12.

मथ् I Par. hin und her bewegen, rühren; Aor. (§. 849, 2) vgl. मन्थ्.

मथ् ergänzt मथिन् wo s.

मथिन् (Vb. मन्थ् S. 154, §. 395) msc. (Declin. mit Nebenth. मन्थन्, मन्थस् und मथ् §. 754, IV) Rührholz beim Buttern; in Zsstzg auslaut. fem. s मथी (§. 699).

मद् Thema von अस्मद् (Pronomen der 1. Person) im Singular (§. 239, Bem. 1; S. 133, O, 2, b; S. 136, अ, 6; §. 431, Bem.; 560; wann dafür in Zsstzg अहम् s S. 246, I).

मद् IV Par. Spcth. माद्य (§. 796, V) trunken sein (madidum esse), sich freuen 273, 338; Aor. (§. 858, VIII); Ptcp. Pf. Pass. मत्त (§. 896, 2; 475) trunken, erfreut, wüthend; Ptcp. Fut. Pass. (§. 906); — ved. I Par. sich freuen 291, 1. — Caus. मादि und in Bed. „erfreuen, schlaff machen" मदि (§. 202; 881, 4; 916) 105, 19. — X Atman. (§. 789, V) sich ergötzen 291, 6.

— अनु sich freuen; अनुमत्त toll 200, 14 (und das einemal als Kmdh.: von der Tollheit zurückgekehrt = „wieder vernünftig" ?).

— उद् toll sein; उन्मत्त toll 89, 8; 114, 12; 200, 14; 252, 81; Caus. उन्मादि trunken, toll, verliebt machen 191, 18; मादि trunken, toll machen 180, 16; 197, 7.

— प्र sorglos sein; प्रमत्त unvorsichtig 168, 95; 196, 21; wahnsinnig 35, 6; brünstig 127, 17.

— वि विमत्त brünstig 175, 47.

मद् Vb. Denomin. (vom folg.) Atman. (§. 212, Bem., 255) trunken sein.

मद (Vb. मद् §. 212; 255; 327) msc. Rausch, Freude, Wahnsinn, Stolz, Leidenschaft, Liebe, Brunst, Brunstsaft des Elephanten (der ihm in der Brunstzeit aus zwei Öffnungen an der Schläfe fliesst); berauschendes Getränk.

मदच्युत् (Ttp. s च्युत् von Vb. च्यु nach S. 131, O, 1, od. च्युत्; beidemal nach §. 289) adj. Freude (Seligkeit) träufelnd (spendend) 291, 7.

मदन (Vb. मद् §. 253) msc. Gott der Liebe (der erfreuende).

मदिरा (Vb. मद् S. 169, §. 419) fem. Wein, berauschendes Getränk.

मदिराक्षी fem. (von °क्ष Bhvr. von मदिरा s अक्षि §. 669) Frau, Mädchen (eig. wie von Wein trunkene (schmachtende) Augen habend).

मदीय (von मद् §. 491) adj. या fem. mein.

मदोत्कट (Ttp. °द् s उत्कट; letztres nach §. 566, VII hoch, stolz, wüthend) msc. ein brünstiger Elephant.

मद्य (Vb. मद्) ntr. berauschendes Getränk, Wein.

मद्विध (Bhvr. मद् s विधा) adj. धा fem. mir gleich 24, 40; 70, 53.

मधु (Vb. मद् S. 156, §. 397? ob ध durch Einfluss des उ entstanden ist, aus welchem उ erst hervorging?) adj. fem. धु oder ध्वी (und ved. धू? §. 704) süss; sbst. ntr. Honig; ein gewisses berauschendes Getränk; msc. der Monat Chaitra = März-April (§. 443; 465; 491; 520; 564, IV; XIII; S. 221, §. 592; S. 241, उ, 10; in Bhvr. ausl. auch s मधुक §. 671).

मधुकर (Ttp. vom vor. s कर) msc. Biene.

मधुप (Ttp. s प von Vb. पा „trinken") msc. Biene.

मधुमत् (von मधु §. 562, vgl. §. 465 und S. 239, मत्) adj. ती fem. honigsüss 296, 9 (§. 501; 505; 517).

मधुर (von मधु §. 564, XIII) adj. रा fem. süss, angenehm, lieblich (§. 472; 554, VI).

मधुवर्णा (Bhvr. ऽव०) adj. णा fem. honigfarbig, honiggleich 293, 2.

मधुव्रत (Bhvr. ऽव्रत) msc. Biene.

मध्य (durch य von einem Adv. *मध aus Pronomen म im zend. maṭ griech. μέ-σά) adj. या fem. in der Mitte seiend; msc. ntr. (§. 711) die Mitte, der mittlere Theil des Körpers, die Taille (Locat. मध्ये präfixartig §. 244; 492; 499; 506 und Bem.; 517; 575; S. 246, II; in Zsstzg §. 656, II; 682, II).

मध्यन्दिन (§. 506 und Bem.; 427, aus मध्यं दिनस्य) adj. mittäglich 129, 14 (gegen Gr.; es ist wohl माध्य० zu schreiben nach den citirten Stellen).

मध्यम (von मध्य §. 499) adj. मा fem. (§. 689) mittelst, in der Mitte seiend (§. 432; in Zsstzg §. 656, II).

मध्याह्न (मध्य ऽ अहन् nach §. 639) msc. (§. 640) Mitte des Tages (§. 656, II) 115, 24; 129, 7.

मध्येपृष्ठम् (Avybh. nach §. 682, II) adv. mitten auf dem Rücken 156, 28.

मन् (§. 154, 2, 4, Ausn.; 156, 1) VIII. IV Atm. (§. 789, V) denken, meinen, halten 81, 52; ehren; ved. lernen मन्तवे (ved. Infin. §. 915) 296, 2; Aor. (§. 858); Ptcp. Perf. Pass. und Absol. (§. 896, 2; 914, I); मत (in Zsstzung §. 656, II; IV) mit Genit. (Pāṇ. 2, 3, 67); मन्ये wird zusammenhanglos eingeschoben, daher es für Indecl. (§. 783) gilt: „meine ich" (spottend) 75, 25 (§. 127, 2, 9; Bem. 2). — (Hieher gehört das anomale Desiderativ (theils nach Anal. von §. 193) मीमांस् (§. 183; 188) Atm. (§. 789, V) überlegen). — X Atm. (§. 789, V) stolz, thöricht sein.
— अनु beistimmen 184, 3; 188, 13; 191, 11.
— अव verachten 53, 23; 61, 47; 70, 53; 153, 14.
— सम् denken 77, 2; beschliessen 81, 4; Ptcp. Pf. Pass. gleich geachtet, gleich 32, 23; geehrt 49, 14.

मनन (vom vor.) n. das Begreifen 216, 1; 21.

मनस् (Vb. मन् S. 149) ntr. Geist, als Mittel der Wahrnehmung und der Leidenschaft, Herz, definirt 206, 24; Wille, Absicht 266, 251. मनसा mit Absicht, gern (Sch. durch Lobgesang) 297, 18 (§. 441, 2, b; 443; 566, I, A; S. 247, VI; in Zsstzg मनसा ऽ §. 653, II, Bem.; wird ऽ मनस §. 680; dient präfixartig 241; 242, Bem.; ebenso der Loc. मनसि §. 244).

ऽ मनस s. das vor.

मनसिज (Ttp. मनसि (Loc. vom vor. s. das.) ऽ ज von Vb. जन् §. 320) msc. Gott der Liebe.

मनस्य Vb. Par. (§. 235).

मनस्विन् (von मनस् nach §. 563, XII) adj. नी fem. verständig, aufmerksam; fem. tugendhafte Frau.

मनाक् Ind. (§. 783) ein wenig, langsam, zögernd.

मनायु (nach §. 289 von einem Denomin. मनाय von मनस् nach §. 229) adj. verständig 294, 9.

मनीषा (§. 86, Ausn. 1; vgl. S. 156, ईष, aber jene Etymol. von *मन (= मनस्) und इष् nähert sich hier vielleicht dem Richtigen mehr, vergl. das folgende) fem. Verstand; vd. Lobgesang 298, 24.

मनीषित (vom vor. nach S. 225, इत) adj. ता fem. im Sinn gehabt 12, 4; 18, 35.

मनीषिन् (nach §. 563 von ०षा) adj. षिणी fem. weise.

मनु (Vb. मन् S. 156, §. 397) N. ppr. des Stammvaters der Menschen (§. 437; 443); seine Frau मनु मनावी मनायी (§. 701; vgl. 712).

मनुज (Ttp. ऽज von Vb. जन् §. 320) adj. जा fem. Mensch, Mann, Frau.

मनुष्य (vom folg. §. 437) msc. षी fem. Mensch, Mann, Frau (§. 459; 576; S. 223, §. 594).

मनुस् (Vb. मन् S. 158, उस्) msc. = Manu (S. 243, वत्).

मनोगत (Ttp. मनस् ऽ ग°, letztres Ptcp. Pf. Pass. von गम्) ntr. Wunsch 20, 18.

मनोगति (Ttp. मनस् ऽ ग°) fem. Gang nach Wunsch; die Möglichkeit sich, wie und wohin man will, zu bewegen (oder „Gang so schnell wie ein Gedanke, vergl. das folg. und मनोजव bei Wils.) 83, 31.

मनोजू (Ttp. मनस् ऽ जु nach S. 131, O, 1 letzte Zeile) adj. gedankenschnell, schnell wie ein Gedanke 291, 4.

मनोज्ञ (Ttp. मनस् ऽ ज्ञ von Vb. ज्ञा) adj. ज्ञा fem. schön (§. 554, III).

मनोभव (eig. Ttp. मनस् ऽ भव von भू „im Herzen entstehend") m. Gott der Liebe.

मनोरथ (eig. Ttp. मनस् ऽ रथ) msc. Wunsch, Verlangen.

मनोरम (Ttp. मनस् ऽ रम von Vb. रम्) adj. मा fem. (herzerfreuend) schön, lieblich.

मनोहर (Ttp. मनस् ऽ हर von Vb. हृ) adj. रा fem. (herzraubend) schön, lieblich.

मन्तु (Vb. मन् S. 162, तु) msc. Mann, König, Sünde; fem. Verstand.

मन्तूय Vb. Par. (§. 235; eig. Denom. vom vor.) sündigen, zürnen.

मन्त्र् (eig. Denomin. vom folg.) X Atm. (§. 789, V) rathen, rathschlagen; episch und auch im Pantschat. Par. 55, 6; 121, 13. मन्त्रित 56, 15; überlegt 127, 1 (§. 443; 491).

— अनु mit Zaubersprüchen begleiten 31, 12.

— आ zum Abschied begrüssen 7, 13; 92, 43.

— उप anreden 45, 11 (verabschieden?) 197, 10.

— नि einladen ep. Par. 81, 52.

— — उपनि einladen 81, 51.

— सम् rathschlagen, berathen 53, 6 (ep. Par.) 14, 23; 81, 4.

मन्त्र (S. 139; eher von Vb. मन् durch त्र S. 163, ff.) msc. (§. 710) geheime Berathung, Rath, Vedenvers, eine irgend einem bestimmten Gott heilige Formel, mystischer Vers, Zauberspruch (§. 653, IV).

मन्त्रविद् (Ttp. ऽ विद् von Vb. विद् §. 289) adj. (Rathes kundig) Rathgeber, Spion, geheimer Agent, Priester.

मन्त्रिता (nach §. 554 von मन्त्रिन्) fem. Amt eines königlichen Raths, Ministers 281, 424.

मन्त्रित्व (vom folg. nach §. 554) ntr. Rath.

मन्त्रिन् (§. 254; eher von मन्त्र nach §. 563) msc. Rathgeber, königlicher Rath, Minister.

मन्त्रिवत् (nach §. 579 vom vor.) adv. wie Minister 277, 389.

मन्थ् (§. 154, 2, 2) I. IX Par. hin und her bewegen, rühren, quirlen 172, 30; quälen; Ptcp. Pf. Pass. मथित (§. 895, 2, vgl. mit §. 154, 2, 2) 114, 23; Absol. मन्थित्वा od. मथित्वा (§. 914, II, Ausn. 2).

— नि quälen 88, 28.

मन्थन् s. मथिन्.

मन्थर (Vb. मन्थ्) adj. री fem. (§. 691) langsam, träg.

मन्द् I Atm. (§. 789, V) trunken sein, sich freuen, schmachten, schlafen, langsam gehn, schön sein.

मन्द (vom vorigen) adj. दा fem. (§. 689) langsam, träg, schwer, wenig, dumm; मन्दंमन्दम् recht langsam; Schrittchen vor Schrittchen 97, 12; 116, 2 (§. 225; 554, I. VI).

मन्दचेतस् (Bhvr. ऽ चे॰) adj. wenig Bewusstsein habend, ohnmächtig 29,35.

मन्दर (Vb. मन्द्) adj. रा fem. langsam, gross; ntr. (§. 708) N. ppr. des Berges, mit welchem von den Göttern und Asuren der Ocean gequirlt wurde, um das Amṛta zu gewinnen.

मन्दात्मन् (Bhvr. ॰द् ऽ आ॰ „thörichte Wesenheit habend") adj. thöricht 61,40.

मन्दाय Vb. Denom. (von मन्द) Atman. (§. 225) langsam, träg, thöricht werden.

मन्दिर (मन्द् S. 169, §. 414) ntr. fem. रा Haus, Tempel.

मन्धातृ msc. N. ppr. 297, 13.

मन्मथ (S. 138, अ, 11 von einem nach Anal. von §. 169, Ausn. 2 gebildeten Intensiv von मन्थ्) msc. Gott der Liebe.

ऽमन्य (von मन् nach §. 282) adj. या fem. sich haltend.

मन्यु (von मन् S. 168, यु) msc. fem. (§. 712) Zorn, Ärger, Kummer, Stolz, Unglück.

मन्वन्तर (Ttp. मनु ऽ अन्तर) ntr. Periode eines Manu; der Zeitraum, in welchem ein Manu über das Universum herrscht = 71 mal 12000 Götterjahren; vierzehn Manvantara bilden einen Kalpa, Weltabschnitt.

मभ्र् s. वभ्र्.

मम्ब् s. बर्ब्.

मय् I Atm. (§. 789, V) gehn.

मयस् (S. 149) ntr. Freude.

मयूख (S. 159, ऊख) msc. Lichtstrahl, Glanz, Schönheit.

मयोभू (Ttp. मयस् ऽ भू letztres von Vb. भू) adj. zur Lust seiend, Freude spendend 295, 18.

मरकत msc. Smaragd.

मरण (Vb. मृ) ntr. das Sterben, Tod.

मरीचि (S. 155, ईचि) msc. fem. (§. 712) Lichtstrahl; N. ppr. eines der 10 ersten Geschöpfe des Brahman; eines Weisen 179, 7.

मरु (Vb. मृ) msc. wüstes, wasserloses Land.

मरुत् (S. 157, उत्) msc. (§. 708) Luft, Wind, Windgottheit (§. 439; 465; 564, III; 566, I, A; B; 567, II; S. 239, मत्).

मरुत्त (S. 233, त, 2) msc. N. ppr. eines mythischen Königs (s. Vishnu-Pur. 352).

मरुस्थल (Kmdh. ऽ स्थल) ntr. Wüstenland.

मर्क (S. 160, क) msc. Luft, Körper, Affe.

मर्कट msc. Affe, Spinne, Kranich, eine Art Gift.

मर्च् s. मार्ज्.

मर्त (Vb. मृ S. 161, त, 2) msc. ein Sterblicher, Mensch (§. 566, XII).

मर्त्य (vom vorigen §. 566, XII) msc. ein Sterblicher, Mann; या fem. Frau.

मर्ब् s. बर्ब्.

मर्मन् (Vb. मृ ?) n. Gelenk, Glied, Körper (?) 72, 19; 201, 2 (§. 563, XII).

मर्य (S. 168, य, 3) msc. Mensch 290, 2; fem. या Gränze.

मर्यादा (Ttp. vom vor. und द् von Vb. दा) fem. Gränze (Gränzpfad), Fortgang auf dem richtigen Weg, Rechtschaffheit, tugendhafte Aufführung.

मर्व् I Par. anfüllen. — vgl. मार्ज्.

मल् (मल्ल्) I Atman. (§. 789, V). मल् X Par. (Spcth. मलि मलापि §. 208; 209; 843; 844) halten.

मल (S. 148, अल; eher मृ in Bed. „reiben" s. GWL. I, 494) msc. ntr. Schmutz (§. 564, XVIII); Schwärze und Sünde 277, 377.

मलपङ्किन् (nach §. 563 von ॰ङ्क Dvnd. मल ऽ पङ्क) adj. नी fem. mit Schmutz und Schlamm bedeckt 46, 20.

मलमल्लक ntr. ein Kleid, welches um die Lenden geschlungen wird (= कौपीन nach Vaijay. Wils. Daç. 68, n. 3) 184, 24.

मलय (S. 148, सत) msc. N. ppr. einer Bergkette, von welcher das beste Sandelholz kommt, die westlichen Ghats im Dekhan.

मलयज (Ttp. vom vor. und ज von Vb. जन् §. 320) msc. ntr. Sandel (vgl. das vor.).

मलिन (S. 154; besser von मल §. 564, XVIII) adj ना fem. schmutzig, befleckt, schwarz, gemein, sündig; sbst. ntr. Sünde, Fehler (§. 476).

मलीमस (von मल §. 564, XVIII) adj. सा fem. schmutzig.

मल्ल् s. मल्.

मल्लि (S. 152, §. 394) oder ल्ली fem. arabischer Jasmin.

मल्लिका (vom vor. nach §. 558 ff.) fem. arabischer Jasmin.

मव् (§. 152) I Par. binden. — Intensiv (§. 166, Bem. 2; 818).

मव्य् I Parasm. binden. — Intensiv (§. 166, Bem. 2).

मश् मिश् I Par. tönen, zornig sein (vgl. मश्).

मशक (vom vor.) msc. Mücke.

मष् (मुष्) I Par. tödten, verletzen.

मष्क् s. मस्क्.

मसार msc. Smaragd.

मस् I Par. messen; Aor. (§. 858); Ptcp. Pf. Pass. मस्त (§. 896, 2).

मस्क् मष्क् मक्ष्क् I Atm. (§. 789, V) gehn, sich bewegen.

मस्त ntr. Kopf.

मस्तक (vom vor. §. 558 ff.) msc. ntr. (§. 711) Kopf, Spitze 168, 95 (S. 246, II).

मह् I. X (Spcth. महि महापि §. 208; 209; 843; 844) Par. ehren (vgl. मंह् eig. gross machen); महित geehrt 170, 7; 172, 23 (§. 443; 491; mit Genit. Pân. II, 3, 67). ved. मामहन्ताम् (Pad. ममहन्ताम् nach Sây. (I, p. 769) Imperat. nach III. Conj. Cl. mit anomaler Dehnung des Reduplicationsvokals; eher Intensiv; mit ved. Bewahrung des न् der Personalendung S. 366, n. 1) mögen ehren, bewahren 298, 25.

मह् (vom vor.) fem. ही (§. 691) gross 288, 14.

महत् (von मह् = मंह् S. 144, अत्, 3) fem. ती (§. 700) Declin. (§. 754, I; 742) gross; ved. Accus. msc. महाम् (aus महान्तम् S. 310, n. 2) 297, 14; ntr. das Grosse, die Grösse 222, 25; (§. 427; 554, VI; wo es vor Suff. und als vorderes Glied महा (statt महान्, Nomin. Sing. msc. statt Thema wie im Zend vgl. S. 246, I) wird S. 233 जातीय (eig. Zsstzg nach §. 656, II); §. 638; 639; 655, III; IV; 656, II; 668).

महत्त्व (vom vor. nach §. 554) ntr. 225, 57 Grösse (proportionate greatness Röer).

महर्लोक (Kmdh. महस् ऽ लo, vgl. जनस् und भुवस् nach Anal. von §. 108, Ausn. 2; Weber Ind. St. II, 178 und vgl. 7 u. 213) msc. eine der Oberwelten oberhalb des Polarsterns, Aufenthalt der Heiligen, welche eine Weltzerstörung überdauern.

महर्षि (Kmdh. महा (s. महत्) ऽ ऋषि) msc. ein hoher Seher, einer aus der besonders hervorragenden Classe der Rishi's.

महस् (S. 149 von मह्) ntr. ein Festtag, Licht, Glanz, Opfer; eine der Oberwelten = महर्लोक; wird (nach Anal. von §. 108, Ausn. 2) महर् 209, 1 (vgl. महर्लोक).

महा ऽ in Zsstzg anlaut. für महत् s. dieses.

महाकायशिरोधर (Ttp. ऽधर (von Vb. धृ); der vordere Theil Kmdh. महा ऽ काo; der letztre Dvnd. काय ऽ शिरस्) adj. grossen Körper und Haupt tragend 89, 2.

महाकाव्य (Kmdh. s का⁰) ntr. ein (grosses) regelmässiges classisches Gedicht.

महागज (Kmdh. s ग⁰) msc. ein grosser Elephant 121, 6.

महाचल (Kmdh. s अचल) msc. grosser Berg 84, 43.

महाजन (Kmdh. s ज⁰) msc. ein grosser, tugendhafter Mann (§. 539; 544).

महातपस् (Bhvr. s त⁰) adj. grosse Busse habend, sehr fromm 9, 40; 16, 18; 26, 74; 39, 4.

महातल (eig. Bhvr. s त⁰ „grosse Tiefe habend") ntr. eine der sieben Unterwelten, Aufenthalt böser Wesen.

महातेजस् (Bhvr. s ते⁰) adj. grossen Glanz, Stärke habend 11, 19; 33, 4; 82, 13; 140, 62.

महात्मन् (Bhvr. s आत्मन्) msc. (fem. s. §. 693) grosssinnig 9, 36.

महात्यय (Kmdh. und Bhvr. s अत्यय) msc. grosses Verderben, vollständiger Untergang 11, 15; adj. grosses Verderben bringend 22, 22.

महादंष्ट्र (Bhvr. s दंष्ट्रा) adj. grosse Zähne habend 72, 20.

महादण्ड (Kmdh. s द⁰) msc. grosse Strafe 61, 40.

महादेव (Kmdh. s दे⁰) msc. Siva; fem. वी Königin 50, 7; 263, 220; 278, 386.

महाद्युति (Bhvr. s द्यु⁰) adj. grossen Glanz habend 23, 84; 25, 50; 73, 10; 142, 87.

महाधन (Bhvr. s ध⁰) adj. werthvoll 62, 59; (Kmdh. vergl. GWL. II, 276) Schlacht 297, 17.

महानदी (Kmdh. s न⁰) fem. grosser Strom 253, 98 = Gangâ 26, 70; 36, 17 (§. 427).

महानाद (Kmdh. s ना⁰) msc. lautes Geschrei.

महानुभाव (Bhvr. s अनु⁰) adj. आ fem. grosse Kraft habend.

महान्त् starke Form von महत् wo s.

महापद्म (eig. Kmdh. s प⁰) msc. N. ppr. eines See 251, 68; 254, 103.

महापुरी (Kmdh. s पु⁰) fem. grosse Stadt 84, 37; 87, 14.

महाफल (Bhvr. s फ⁰) adj. ला fem. grosse Früchte habend 167, 86.

महाबल (Bhvr. s ब⁰) adj. ला fem. sehr stark.

महाबाहु (Bhvr. s बा⁰) adj. grossarmig, mächtig 3, 2; 38, 13; 92, 36; 38.

महाबुद्धि (Bhvr. s बु⁰) adj. sehr weise 6, 7.

महाब्राह्मण (Kmdh. s ब्रा⁰) msc. ein grosser Brahmane 20, 18.

महाभाग (Bhvr, s भ⁰) adj. गा fem. grosses Glück habend, sehr glücklich 9, 41; 24, 47; 47, 38.

महाभाण्ड (Kmdh. s भा⁰) ntr. grosses Gefäss 119, 2.

महाभारत (Kmdh. s भ⁰) ntr. Name des den Bharatidenkampf besingenden grossen Epos (§. 644, VIII; Lassen I. A. I, 486, n.).

महाभुज (Bhvr. s भु⁰) adj. fem. जा und जी (§. 693) grossarmig 27, 2; 89, 4.

महाभूत (Kmdh. s भू⁰) ntr. Urelement, deren die Inder fünf annehmen (s. भूत).

महामति (Bhvr. s म⁰) adj. hochweise 6, 4; 22, 8.

महामनस् (Bhvr. s म⁰) adj. grossherzig.

महामात्य (Kmdh. महा s अमात्य) msc. Minister 245.

महामुनि (Kmdh. s मु⁰) msc. grosser, ehrwürdiger Büsser, Bez. des Paraçurâma 15, 29; 19, 12; des Agastya 70, 50.

महामूढ (Kmdh. s मूढ Ptcp. Pf. Pass. von मुह्) adj. ढा fem. grosser Thor 103, 24.

महायज्ञ (Kmdh. s य⁰) msc. (grosses Opfer) Bezeichnung der fünf heiligsten Werke (Sakramente), welche die indische Religion vorschreibt 144, 112.

महायशस् (Bhvr. s य⁰) adj. grossen Ruhm habend, berühmt.

महारण (Kmdh. ऽ र॰) msc. ntr. grosser Kampf 23, 35.

महारण्य (Kmdh. महा ऽ अर॰) ntr. grosser Wald.

महारथ (Kmdh. ऽ र॰) msc. grosser Wagen 91, 32; (Bhvr.) grossen Wagen habend, Held 49, 14; 82, 11.

महाराज (Kmdh. ऽ राजन् §. 639) msc. fem. ज्ञी grosser König, -gin (§. 456; 517).

महाराज्य (Kmdh. ऽ र॰) ntr. Herrschaft 3, 5.

महावन (Kmdh. ऽ व॰) ntr. grosser Wald.

महावाक्य (Kmdh. ऽ व॰) ntr. das erhabne Wort 205, 21; 210, 9.

महावायु (Kmdh. ऽ वा॰) msc. Luft als Element 223, 43.

महाविष (eig. Bhvr. ऽ विष „sehr giftig") msc. eine kleine für zweiköpfig ausgegebne giftige Schlange:

महावीर्य (Bhvr. ऽ वी॰) adj. र्या fem. sehr stark 14, 18; 37, 4; 82, 12.

महावेग (Bhvr. ऽ वे॰) adj. गा fem. sehr rasch 29, 33.

महाव्रत (Bhvr. ऽ व्र॰) adj. ता fem. grosse Büssungen (vollzogen) habend 17, 27; 18, 38; 40, 15 (von einer Waffe; sollte ॰त: zu schreiben sein?).

महाशस्त्र (Kmdh. ऽ श॰) ntr. herrliche Waffe 25, 52.

महाश्मन् (Kmdh. महा ऽ अश्मन्) msc. Edelstein, Rubin (Sch.) 170, 8.

महासंकट (Bhvr. ऽ सं॰) adj. टा fem. Engen, Undurchdringlichkeiten, Mühseligkeiten habend 168, 93.

महासती (Kmdh. ऽ स॰) fem. sehr tugendhafte Frau 103, 24.

महासेन (Bhvr. ऽ सेना) adj. ना fem. grosses Heer habend 52, 12.

महास्त्र (Kmdh. महा ऽ अस्त्र) ntr. grosse Waffe 44, 4.

महास्वर (Bhvr. ऽ स्वर) adj. रा fem. einen lauten Ton bildend, schnaufend, schreiend 91, 32.

महाहव (Kmdh. महा ऽ आह॰) msc. grosser Kampf 23, 32; 32, 30.

महि (Vb. मह् = मंह् S. 152, §. 394, Bem. 2) adj. gross (§. 471, vgl. Sâma-V. Gl.).

महित्वन (vom vorigen nach S. 236) ntr. Grösse 291, 7.

महिमन् (von महत् nach §. 554, VI, vergl. S. 228, इमन्) msc. Grösse, Majestät 291, 2.

महिष (Vb. मह् = मंह् S. 154) msc. Büffel; vd. (gross?) 290, 7. — fem. षी (§. 694) Weibchen des Büffels, Königin insbesondre die gekrönte (§. 465; 534).

मही (eig. fem. von मह् §. 691) fem. Erde (*Μαῖα* für *μαhία*), Land 122, 3 (§. 494).

महीक्षित् (Ttp. ऽ क्षित् von Vb. क्षि §. 289; S. 131, O, 1) msc. König.

महीतल (Ttp. ऽ त॰) ntr. Erdboden 79, 36.

महीध्र (Ttp. ऽ ध्र von Vb. धृ §. 270) msc. Berg.

महीपति (Ttp. ऽ प॰) msc. König 47, 32; 252, 83.

महीपाल (Ttp. ऽ पा॰) msc. König 263, 215.

महीभर्तृ (Ttp. ऽ भ॰ §. 653, VII, Ausn.) msc. König 247, 23.

महीभुज् (Ttp. ऽ भुज् §. 289) m. König 246, 11.

महीभृत् (Ttp. ऽ भृत् §. 289, vgl. S. 131, O, 1) msc. Berg 170, 1.

महीमृग (Ttp. ऽ मृ॰) msc. eine Antelope der Erde 69, 45.

महीय Vb. Âtm. (§. 235) geehrt werden.

महीरुह् (Ttp. ऽ रुह् nach §. 289) msc. Baum.

महीरुह (Ttp. ऽ रुह Vb. रुह् nach Anal. §. 259) msc. Baum.

महेन्द्र (Kmdh. महा ऽ इन्द्र) msc. Indra, als König des Paradieses; Namen einer Bergkette der nördliche Theil der Ghats (§. 456).

महेन्द्रचाप (Ttp. ऽ चा॰) msc. Indra's Bogen = Regenbogen 277, 381.

महेश्वर (Kmdh. महा ऽ ईश्वर) msc. Siva.

महेषुधि (Kmdh. महा ऽ इ0) msc. fem. grosser Köcher 70, 2.

महोत्साह (Bhvr. महा ऽ उ0) adj. हा fem. grosse Tapferkeit habend, hartnäckig, standhaft.

महोदधि (Kmdh. महा ऽ उ0) msc. Ocean, Indra.

महोदय N. ppr. 247, 28.

महोद्यम (Bhvr. महा ऽ उद्यम) adj. मा fem. grosse Anstrengung machend (mit Infin.) 256, 136; (mit Dat. nach §. 325) 261, 188.

महोपाध्याय (Kmdh. महा ऽ उप0) msc. hoher Lehrer 175; 234.

महोरस्क (Bhvr. महा ऽ उरस् nach §. 671) adj. का fem. breite Brust habend 85, 45.

महोल्का (Kmdh. महा ऽ उल्का) fem. grosser Feuerbrand (Flamme) 34, 8.

महौषधि (Kmdh. महा ऽ ओष0) fem. Namen einer Pflanze (Mimosa pudica) 173, 33 (? Sch. nur यवाङ्कुरादि).

1. मा (§. 154, 2, 3 u. Bem.) II Par. III. IV Atm. (§. 789, V) Spcth. nach III stark मिमा, schw. मिमी (§. 801) messen; vd. Atm. tauschen, wechseln 289, 6; Prec. (§. 865); Ptcp. मित (§. 154, 2, 3, Ausn. und मान §. 897, 5) gemessen, abgemessen, mässig 180, 4; wenig 283, 453 (§. 280; in Zsstzung §. 656, IV; 674, II). — Desider. मित्स् (§. 194).

— अनु anzeigen, folgern, schliessen 175, 47; 224, 49.

— उप zumessen, geben 294, 7.

— नि (§. 29, 7) tauschen.

— निर् bilden, schaffen, bauen 94, 5; 136, 13; 255, 120; 281, 425.

— — अभिनिर् schaffen 170, 3.

— — विनिर् schaffen, machen 72, 18; 152, 7; 247 23; 258, 157.

— परि abmessen, begränzen 90, 12.

— प्र abmessen.

— प्रति an (einander) messen, vergleichen 286, 482.

— सम् zusammen messen; संमित ähnlich, gleich 35, 6.

2. मा (§. 154, 2, 3 und Bem.) III Atman. (§. 789, V) Spcth. stark मिमा, schwach मिमी (§. 801) tönen, brüllen; Prec. (§. 865); Desider. (§. 194).

मा Ind. (§. 783; 786) dass nicht (μή); mit Imperat. 41, 3; mit Impf. bei folg. स्म und Aor. überhaupt, aber in beiden Fällen ohne Augment, in Imperativbed. (§. 808, Bem. 4); dagegen ep. mit Augm. 6, 9; verdoppelt मामा ja nicht 26, 66 (S. 231, क, 11).

मास्म (मा und स्म §. 786) = मा 41, 4; 42, 10.

मांस् s. das folg., für welches es in der Declination und sonst eintreten kann.

मांस (S. 172, स?) ntr. Fleisch; msc. Wurm (Declin. §. 754, XV; 537; 551, XXIII; 563, V; in Zsstzg 104, A, b; S. 247, VII).

माघ (von मघा) msc. ein Monatsnamen = Januar-Februar; N. ppr. eines Dichters 235.

माघवन (von मघवन्) adj. नी fem. von dem Maghavan (Indra) beherrscht 237, 25.

माङ्क्ष् I Par. wünschen.

माङ्गलिका (von मङ्गल) fem. N. ppr. 196, 16.

माचिरम् (Kmdh. मा ऽ चि0) Ind. ohne Verzug 19, 5; 57, 54.

माङ्ख् s. माङ्क्ष्.

माण्डव्य (Patron. Gotra von मण्डु §. 443, vergl. §. 585 und §. 60, Bem. 1) msc. 0व्यायनी fem. aus dem Gotra des Mandu 46, 28; Vedenautor, Weber Berlin. Hdschriften 127; 136, 366; Mhbhâr. I, 158 (§. 521; 459).

मातङ्ग (von मतङ्ग in Bed. „sich nicht nach den religiösen Vorschriften richtend?)

msc. ein kastenloser, einer aus der niedrigsten Classe der Bevölkerung 245, 6.

मातरिश्वन् (S. 149, vgl. Sâma-V. Gl. und Roth Nir. Erl. VII, 26) msc. Luft, Wind (§. 564, III).

मातामही (S. 224, स्रामह eig. Zsstzung mit Nomin. im vorderen Glied (vgl. Futur. I) माताऽमही) fem. Grossmutter (von Mutters Seite) 269, 289.

मातुल (von मातृ S. 228; eher für मातुर् + स्र vgl. S. 221, §. 592) msc. mütterlicher Oheim; ला mütterliche Tante; ली oder लानी Frau des mütterlichen Oheims (§. 701).

मातृ (Vb. मा in Bed. „bilden“ S. 163, §. 404) fem. (§. 709; Declin. §. 754, XIV) Mutter, Göttermutter = der Kraft der Götter (S. 221, §. 592; S. 224, स्रामह; in Dvnd. §. 631; Bhvr. §. 671, wo es ऽमात wird §. 670; 698).

मातृका (vom vor. nach §. 558 ff.) fem. Mütterchen, Amme, mütterliche Grossmutter (nach der Vaijayantî Wils. Daçak. 62, n. 5) 181, 3.

मातृचक्र (Ttp. ऽच०) ntr. (eine sich auf die Göttermütter beziehende mystische Figur?) Zauberkreis 250, 55.

मातृवत् (nach §. 579 von मातृ) adv. wie eine Mutter 132, 8.

ऽमात्र s. das folg.

मात्रा (S. 164, त्र) fem. (§. 710) Maass, Quantität (Summe) 98, 7; 11; (Reichthum) 99, 22; (Kleinheit, Moment, Emanation) 136, 16; 19; 137, 27; Locat. Ind. (§. 783); in Bhvr. Maass 131, 11; für Suff. geltend, im fem. त्री (§. 556, S. 246) ungefähr, nur, allein, kaum 202, 17; 246, 18; 250, 58; als sbst. ntr. (eig. Bhvr.) nur, allein; vergl. चिन्मात्र तन्मात्र तालमात्र (§. 644, III, 10; 662, 2).

ऽमाद्य (ob nach Analogie von §. 554, I aus मद्? oder gegen §. 906 eig. Ptcp. Fut. Pass. in Abstractbed. wie कार्य u. aa.? oder vom Caus. von मद्? oder zu corrigiren?) ntr. Trunkenheit 183, 3.

माधव (von मधु §. 491; 521, vergl. 459; 564, IV) msc. Frühling; ntr. Süssigkeit.

माधवसेनाराजन् (Ttp. König des Heeres des Frühlings oder der Süssigkeit; es ist aber wohl unzweifelhaft Kmdh. und राजन् (gegen §. 639, vgl. aber §. 624, Bem.) hinteres Glied; dann ist aber ०सेनर० zu schreiben und Mâdhavasena Namen des Königs) 191, 2.

माधुर्य (von मधुर §. 554, VI) ntr. री fem. Süssigkeit, Lieblichkeit.

मान् X. I Par. (eig. Denom. vom folg.) schätzen, ehren 28, 3; 42, 9; 164, 70; 273, 337; ep. Atman. 43, 23. मीमांस् s. bei मन्.

— अनु ehren.

— प्रति ehren 83, 27.

— सम् ehren 22, 26.

मान (Vb. मा) ntr. das Messen 229, 109; Ermessen 151, 1 V. L.; Maass. — (Vb. मन्) msc. Ehre 42, 17; 115, 8; 256, 132; 265, 234; Stolz 154, 20; 155, 22; Übermuth 117, 22; 153, 13; Zorn 238, 36; 242, 84; 87; (§. 656, V).

मानद (Ttp. ऽद von Vb. दा) adj. दा fem. Ehre gebend 38, 15.

मानपर (Bhvr. ऽपर) adj. रा fem. sehr stolz 240, 57.

मानव (Patron. von मनु §. 437) msc. वी fem. Mann, Frau (§. 521, vgl. 443; 459)

मानवत् (nach §. 562 von मान) adj. ती fem. zürnend 242, 84.

मानस (von मनस्) adj. सी fem. geistig;

sbst. ntr. (§. 566, I) Geist; Herz; N. ppr. eines Sees auf dem Himâlaya.

मानसूत्र (Ttp. §. 653, III) ntr. Messlinie 196, 11 (Wils. Daçak. 71, n. 2).

s मानिन् (Vb. मन् §. 282) adj. नी fem. haltend für, sich haltend für.

मानुष (von मनुस् §. 437, vgl. S. 222, ष, 17) msc. षी fem. Mensch, Mann, Frau; adj. menschlich 81, 3; 140, 65.

मान्त्रिक (von मन्त्र) msc. Zauberer 253, 102.

मान्थ् (?) I Par. verletzen, quälen.

मान्द्य (von मन्द् nach §. 554, I) n. Wenigkeit 105, 4; Dummheit, Stumpfheit 218, 17.

मान्धातृ (vgl. मन्धातृ) msc. N. ppr. eines mythischen Königs 255, 122.

माम (von मम Genit. des Pron. der 1. Ps. gegen S. 221, III, 2) adj. mein (statt मामक) 133, 24 ff. bis 134, 8 oft.

मामक (von ममक nach S. 221, III, 2) adj. fem. मिका (a. a. O. VII; und मकी §. 689) mein.

माया (S. 168, य, 4) fem. Trug, im vedantistischen Sinn: das Endliche als Ergebniss einer blossen Täuschung (der Unkunde des Absoluten), in Wahrheit aber ohne alle Realität; Verstand (§. 494; 563, I u. XII).

मायाधर (Ttp. s धर von Vb. धृ) adj. रा fem. Täuschung tragend, trugvoll 67, 17.

मायामय (von माया) adj. यी fem. täuschungsartig, nicht wirklich, nur scheinbar 68, 31; 91, 31.

मायामृग (Kmdh. nach §. 656, V) msc. Scheinantelope, nur scheinbare Antelope 67, 21; 71, 9.

मायाविन् (nach §. 663, XII von माया) adj. नी fem. trugbegabt, täuschend 69, 47.

मायिन् (von माया nach §. 563) adj. नी fem. weise 290, 7.

मार (Vb. मृ) msc. das Tödten, Tod.

मारीच (Patron. von मरीचि §. 430?) msc. N. ppr. eines bösen Dämons, Râkshasa (§. 521, vgl. 459).

मारुत (von मरुत् §. 439; 564, III; 566, I, A; B; 567, II) adj. ती fem. (aber patronym. nach §. 439 मरुत्) den Marut's (Windgöttern) gehörig 293, 6; aus Marut's bestehend 291, 12; sbst. msc. = मरुत् Wind, Luft, Windgottheit (Plur. msc. ntr. patronym. und in der Bed. nach §. 567, II aus मरुत्).

मार्ग् (eig. Denom. vom folg.) X. I suchen. — X reinigen, gehn.

मार्ग (Vb. मृज् §. 148, 1) msc. das Suchen, Weg.

मार्गण (Vb. मृग्) msc. Pfeil.

मार्ड् (aa. मर्च् मर्व् मश्च्) X Par. reinigen (vgl. मृज् und §. 148, 1), tönen.

मार्तण्ड (Patron. von मृतण्ड) msc. Sonne.

मार्दव (von मृदु Patronym. §. 442; 446; 521, vergl. 459, und Abstr. nach §. 554, VI) ntr. Sanftmuth.

माला fem. Linie, Reihe, Schnur, Guirlande, Gewinde, Kranz (§. 464; 563, II; IV; 650, I).

मालाकार (Ttp. vom vor. und कार von Vb. कृ nach §. 269) msc. Gärtner, Blumenhändler.

माल्य (von माला) ntr. Guirlande, Kranz.

माल्यगुणाय Vb. Denom. (von °ण als Ttp. माल्य s गुण) Atm. (§. 225) die Eigenschaft eines Kranzes annehmen, sich in einen Kranz verwandeln 165, 78.

मास् s. das folg., für welches es in der Declinat. eintreten kann.

मास (aus Vb. मा für org. मान्त्+स) msc. ntr. (§. 711; Declin. §. 754, XV mit Nbth. मास्, ved. मात् §. 737, III; 746; 748) Monat (§. 550; 557; S. 247, VII).

माह् माड् (? §. 156, 3) I Par. Atman. (§. 789, I) messen (vgl. मा).

माहात्म्य (nach §. 554, I von महात्मन्) ntr. Grösse 113, 20; 21; 247, 24.

मि (§. 149, 4) V Par. Atm. (§. 789, I) werfen, vernichten (vgl. मी); Pf. red. (§. 826, 5; 830, Bem. 1); Desiderat. (§. 194); Caus. (§. 199).

मिच्छ् (पिच्छ्) VI Par. quälen.

मिञ्ज् (?) X Par. reden, leuchten.

मित्त्र (Vb. मिद् S. 163, त्र; daher diese Schreibweise die etym. richtige, मित्र die verkürzte, vgl. §. 21, Bem.) ntr. Freund; adj. °त्रा fem. freundlich; msc. N. ppr. einer ved. Gottheit 298, 25; Sonne, Freund und Sonne 236, 17 (§. 441; 506; 554; 566, I; in Zsstzg §. 674, II).

मित्र s. das vor.

मित्रमहस् (Bhvr. s महस्) adj. freundlichen Glanz habend 289, 11.

मिथ् मिद् मिध् मेद् (Auslaut fraglich) I Par. Atm. (§. 789, I) weise sein, schlagen (eig. „abwechseln, täuschen" s. weitre Beitr. zur Erkl. des Zend S. 50); Caus. Aor. (§. 844).

मिथस् (vom vor.) Ind. (§. 783) adv. wechselseitig, einander 107, 13; mit einander 284, 461; insgeheim.

मिथ्या (von मिथ् wohl altes Absol., vergl. §. 915, Bem. und S. 429, n. 1) Ind. (§. 783) falsch (täuschend), irrig 51, 6. lügenhaft.

मिद् I Atm. (§. 789, I) IV Par. (Spoth. मेद्य §. 796, IV); X (auch मिन्द्) Par. klebrig sein, lieben; Aor. (§. 858, VIII); Ptcp. Perf. Pass. (§. 894, II; 895, 9; 897, 1, Ausn. c). — vgl. मिथ्.

मिध् s. मिथ्.

मिन्द् s. मिद्.

मिन्व् (aus मिह् nach der 5ten (*मिह्नु mit Einbusse des ह् मिनु, vergl. ऐकम् von इष्) mit Zutritt des व der ersten, vgl. §. 802 und S. 47) I Par. benetzen, verehren (?).

मिल् VI Par. Atm. (§. 789, I) zusammenkommen, sich verbinden, sich mischen (wohl urspr. Denom. aus *मिश् + ल = मिश्ल मिल्ल् = मिल् vgl. मिश्र und संमिश्ल Sv.-Gl. und मील्) 113, 16; 207, 3; 274, 341; 284, 465.

मिश् s. मश्.

मिश्र् (मिस्र्) X (eig. Denom. vom folg.) Par. (§. 209; 843; 844) mischen.

मिश्र (Vb. *मिश् GWL. II, 42) adj. °रा fem. gemischt (§. 224, Bem.; in Zsstzung §. 643; 653, II); sbst. msc. ein Elephant, eine ehrwürdige Person (in letzterer Bed. zsgesetzt nachstehend §. 656, II eig. in Bed. von §. 656, III; Plur. §. 716).

1. मिष् I Par. ausgiessen; Ptcp. Pf. Pass. u. Abs. (§. 896, 2; 914, I), vgl. 2. मृष्.

2. मिष् VI Par. (mit den Augen zwinken, drohen?) kämpfen (widerwillig zusehn) 4, 16; wetteifern.

— उद् die Augen aufzwinken, öffnen; Ptcp. Praes. aufblinkend, hervorblinkend = sehr schön 186, 16 (vergl. das folg.).

— — प्रत्युद् entgegen die Augen aufzwinken, aufgehn (von der Sonne) 184, 4.

मिस् IV Par. gehn.

मिस्र् s. मिश्र्.

मिह् (§. 156, 1) I Par. Wasser ausgiessen, regnen, Urin lassen, मिहे (vd. Infin. §. 915) 290, 6; Ptcp. Perf. red. मीढुस् (§. 891).

— सम् Desid. besprengen 288, 16 (मिमिक्षत vd. Imper. Pf. red. vgl. §. 837

und S. 380, n. 6); 293, 6 (ved. Perf. red. S. 380, n. 6).

1. मी (§. 29, 4, Ntr.; 149, 4) IX Par. Atm. (§. 789, I) ved. Spcialth. stark मिना, schwach मिनी (§. 805): verletzen; IV Atm. (§. 789, V) umkommen, sterben (eig. Pass. refl.); Pf. red. (§. 826, 5; 830, Bem. 1); Ptcp. Pf. Pass. (§. 897, 5); Desid. (§. 194); Causale (§. 199). — vgl. Sâma-V. Gl.

— आ verletzen; die Flügel verkleinernd (s. Sâma-Gl.), beschneidend (?) 295, 10.

— प्र verletzen 295, 11. — Caus. मापि (§. 199) tödten 139, 57.

2. मी X. I Par. gehn.

मीन (S. 165, न ?) msc. Fisch (§. 477; 533, XVIII).

मीम् I Par. gehn, tönen. Caus. Aor. (§. 844).

मीमांस् s. मन्.

मील् (eig. Denomin. aus मिष्+ल vgl. नील und auch क्मील् प्मील्) I Par. die Augen zuzwinken. Caus. Aor. (§. 844).

— अभि schliessen (von den Augen) 274, 348.

— आ schliessen (von den Augen) 199, 4.

— उद् öffnen (von den Augen), spenden, 187, 23.

— — समुद् sich öffnen, aufgehn, aufblühn 165, 78.

— नि sich schliessen (von den Augen) 129, 8; 13; 236, 11; verbergen 286, 481; schlafen, unthätig sein 139, 52. — Caus. schliessen 149, 26.

मीव् I Par. fett werden.

मुकुर (S. 158 ?) msc. Spiegel (S. 225, इत).

मुक्ता fem. (eig. Ptcp. Pf. Pass. von मुच्) Perle.

मुक्ताकणा (ob dialekt. für °कर्णा und Bhvr. nach Anal. von §. 665, 1, Ausn.? oder ऽकणा) msc. N. ppr. eines Dichters 248, 34.

मुक्ताकारता (nach §. 554 von °र, welches Ttp. मुक्ता ऽ आकार) fem. Zustand die Gestalt der Perle zu haben, Form einer Perle 161, 57.

मुक्ति (Vb. मुच्) fem. Ablösung der Seele vom Körper oder überhaupt allem Irdischen, Befreiung.

मुख (S. 139, §. 376; S. 140, ख, 15) ntr. Mund, Gesicht, Öffnung; msc. Schnabel; adj. खा fem. vorderste, hervorragend, hauptsächlichst (§. 492; 506, vgl. Bem.; 517; 558, VII; 564, XIII; 565, VI; in Zsstzg §. 674, II; regiert ausl. fem. खा oder खी §. 693).

मुखबाहूरुपादतस् (nach §. 575 von °द, Dvnd. मुख ऽ बाहु ऽ ऊरु ऽ पाद) adv. aus Mund, Arm, Hüfte und Fuss 137, 31.

मुखर (von मुख §. 564, XIII) adj. रा fem. thöricht, gemein sprechend, plappernd.

मुखरता (vom vor. §. 554) fem. Plapperhaftigkeit 159, 44; Geschwätzigkeit 171, 16.

मुखरित (von मुखर nach Anal. von S. 225, इत, oder Ptcp. Pf. Pass. eines Denom. मुखरि von मुखर) adj. ता fem. geschwätzig tönen gemacht, widerhallend 286, 482.

मुख्य (von मुख §. 506, vgl. Bem.; 558, VII; 651) adj. या fem. hauptsächlich, erste, vorderste, vorzüglichste.

मुग्ध s. मुह्.

1. मुच् s. मच्.

2. मुच् (§. 156, 1) VI Par. Atm. (§. 789, I) Spcialth. मुञ्च (§. 797) lösen 102, 3; 4; 180, 1; loslassen 98, 8; 99, 22; (das Leben = sterben) 118, 14; auflösen 190, 19; befreien 218, 10; 19, 5; entsenden, abschiessen, schleudern

32,29, 36,20; 41,22; 63,67; 72,18; 156,29; 184,21; ausstossen (vom Ton) 118,12; vergiessen 34,15; 128,5; 185,10; ausgiessen 149,28; ausspucken 173,38; Absol. ausser 109,12; Aor. (§. 797); मुक्त Ptcp. Perf. Pass. (§. 653, IV); Desiderat. (§. 194). — Caus. lösen (befreien) machen 192,18. — X Par. befreien 82,16; 197,24.

— उद् losmachen 187,2; befreien 104,9. — Caus. oder X befreien 103,8.

— निर् loslassen 34,12; fahren lassen (das Leben = sterben) 255,25.

— प्र werfen 44,4.

— वि loslassen 75,33; 107,13; befreien 121,8; 216,13; 219,15; entsenden, ausstossen 41,8; 279,488; annehmen 139,56. विमुक्त (§. 564, III).

ऽमुच् (von 2. मुच् nach §. 289) adj. loslassend.

मुञ्, मुञ्ज्, मृञ्, गृञ्ज् I Par. tönen, abwischen (vgl. मृज्).

मुञ्च् s. मच् म्रुच्.

मुञ्ज् s. मुञ्.

1. मुट् VI (§. 149) Par. zerreiben, tadeln. — X Par. zerreiben.

2. मुट् मुण्ट् मुड् मुण्ड् पुड् पुण्ड् I Par. zerreiben.

मुड् s. पुड् und 2. मुट्.

मुण् VI Par. geloben, versprechen.

मुण्ट् s. 2. मुट्.

मुण्ठ् I Atm. (§. 789, V) fliehen, schützen (?).

1. मुण्ड् I Par. schaben, reiben, vgl. मुट्.

2. मुण्ड् I Atm. (§. 789, V) rein sein, niedrig sein.

मुण्ड (von 1. मुण्ड) adj. ञा fem. kahlköpfig; sbst. msc. ntr. (§. 711) Kopf (§. 224; 656, IV).

मुद् I Atman. (§. 789, V) sich freuen; मुदित erfreut (§. 894, 1, 3) 14,24; 32,21; 60,31.

— अनु sich mit (jemand) über etwas freuen. अनुमोदित (nach §. 895,9,d) 55,3.

— प्र प्रमुदित sehr erfreut 114,1.

मुद् (vom vor.) fem. (§. 709, 3) Freude, Trunkenheit, Wahnsinn.

मुदा fem. Freude.

मुद्गर msc. Keule.

मुद्रा (S. 169, र) fem. Siegel, Siegelring, Stempel, religiöse Handbewegung beim Beten (S. 225, इत).

मुद्रित (vom vor. S. 225, इत) adj. ता fem. gesiegelt, gestempelt.

मुधा (von der organ. Form des Vb. मुह् §. 782) Ind. (§. 783) adv. vergeblich.

मुनि (S. 152, §. 394 von मन्, उ für अ durch Einfluss des Lippenlauts) msc. fem. oder नी fem. (§. 709, 3; 712 ein heiliger Weiser; ein Asket, Anachoret (§. 432; 558, VII; 563, IX S 239, मत्; §. 650, I).

मुनिवर (Kmdh. ऽवo §. 656, II) adj. bester Muni 149,30.

मुमुक्षु (vom Desider. von मुच्) adj. begierig sich (von allen weltlichen Eindrücken zur ewigen Seligkeit) zu befreien; ein Weiser der thut was zur ewigen Seligkeit führt.

मुमुक्षुत्व (vom vor. nach §. 554) ntr. Zustand eines Mumukshu 203,7.

मुमूर्षु (vom Desider. von मृ) adj. einer der sterben will 246,14; der im Begriff ist zu sterben.

मुर् VI Par. umgeben, bekleiden.

मुर्छ् I Par. verwirrt, betäubt, bethört werden; heftig, gross werden; Ptcp.

Perf. Pass. मूर्त मूर्छित (§. 896, 2) bethört 37, 27.

— सम् heftig werden, viel werden 174,41.

मुर्व् I Par. binden. Ptcp. Perf. Pass. मूर्ण (§. 897, 2).

मुल् s. मूल्.

मुष् IX Par. stehlen 100, 19; 147, 18; 189, 22; 191, 16; plündern 259, 168; bestehlen 267, 268; Absol. (§. 914, III, Ausn.); Desider. (§. 192, Ausn. 1) vgl. मष् मूष् मुस्.

मुषल s. मुसल.

मुषितक (von मुषित, Ptcp. Perf. Pass. von मुष्, nach §. 558 ff.) adj. fem. तिका auf schlechte Weise gestohlen 188, 14.

मुष्टि (Vb. मुस्) msc. fem. (§. 712) Faust (§. 280).

मुस् मुष् IV Par. zerbrechen. Aor. (§. 858, VIII).

मुसल oder मुषल (vom vor. S. 148) msc. ntr. (§. 711) Mörserkeule (§. 443; 491; 543; 547, IX; S. 225, इत).

मुस्त् X Par. zusammenhäufen.

मुह् (§. 66, 5; 156, 3) IV Par. betäubt werden (ursprüngl. wohl von einem betäubenden Schlag), die Besinnung verlieren, ohnmächtig werden 32, 24; 35, 4; bethört werden; मूढ (§. 434) 90, 20; verwirrt 241, 77; Thor 262, 198; मुग्ध (vgl. §. 66, 5) verliebt 109, 20; 239, 55; lieblich 239, 47; thöricht 284, 463. Caus. bethören, verwirren 68, 30; 90, 22; 274, 352; 276, 374.

— अति अतिमुग्ध (eher Kmdh. s मु⁰) sehr verliebt 197, 2.

— परि verwirrt werden. — Caus. (Atm. nach §. 789, I, 2, Ausn.).

— वि Caus. bethören 277, 378.

— सम् Caus. bethören 105, 19.

मुहुर् (wohl aus einem Nomen *मुहु Betäubung durch र, verstümmelt zu र् S. 236 „in Betäubungen", vgl. मुहूर्त) Ind. (§. 783; 104, C) adv. wiederholt, wieder und wiederum, मुहुर्मुहु: glbd. 146, 9; das Moment einer Betäubung, einen Augenblick, eben 71, 10 (vgl. मुहूर्त).

मुहूर्त (von मुहुर्, vgl. S. 233, त, nach Anal. von §. 57, 2) msc. ntr. (§. 711); (das Moment einer Betäubung) Augenblick 35, 5; 63, 66; 71, 6; 74, 12; technisch: der 30ste Theil eines vollen astronom. Tages oder 48 Minuten (§. 509; vgl. 506, Bem.).

मू I Atm. (§. 789, V) binden.

मूक (vom vor. „dessen Zunge nicht gelöst ist" griech. μυκό vgl. lat. mûtu = sskr. मूत Ptcp. Pf. Pass. vom vor.) adj. का fem. stumm (§. 656, IV).

मूढ s. मुह्.

मूढवत् (vom vor. §. 579) adv. wie ein Thor 8, 30.

मूत्र् (eig. Denominat. vom folg.) Par. Specth. मूत्रि मूत्रापि (§. 209; 843; 844) Urin lassen. Intensiv (§. 164).

मूत्र (aus *मिव् für मिन्व् wie सूत्र aus सिव्) ntr. Urin.

मूर्ख (Vb. मुर्छ् §. 359; S. 137, §. 327) adj. खा fem. thöricht (§. 554, VI; 656, II).

मूर्छा (Vb. मुर्छ्) fem. Ohnmacht, Bewusstlosigkeit (§. 225; S, 225, इत).

मूर्छाय Vb. Denomin. (vom vor.) Atm. (§. 225) ohnmächtig werden.

मूर्त (Ptcp. Perf. Pass. von मुर्छ् wo s.) ता fem. stark, materiell, körperlich.

मूर्तत्व (vom vor. nach §. 554) ntr. Körperlichkeit, Form 222, 54.

मूर्तमात्र (von मूर्त vgl. मात्रा) ntr. nur körperliches 233, 157.

मूर्ति (Vb. मुर्छ्) fem. Form, Gestalt, Körper, Substanz, Verkörperung 143, 98.

मूर्तितस् (nach §. 575 vom vor.) adv. aus der Gestalt 139, 55.

मूर्धन् (S. 145, अन्?) msc. Haupt (S. 246, II).

मूल् I Par. fest stehn, Wurzel sein. — मूल् (मुल) X Par. pflanzen (eig. Denom. vom folg.).
— उद् X entwurzeln.
— — समुद् ausrotten 263, 214.

मूल (S. 169, ल von Vb. मह् für *महिल, उ durch Einfluss des Labials) ntr. Wurzel, Ursprung, Grund 183, 12; Capital; m. n. (§. 711) Name eines Sternbilds, Nakshatra; in Bhvr. ausl. fem. ला (§. 476; 479; 503; 506, Bem.; 545; 565; Avybh. §. 681).

मूलतस् (nach §. 575 vom vor.) adv. von der Wurzel (an) 147, 16.

मूलस्रोतस् (Kmdh. §. 656, I) ntr. Hauptstrom 253, 96.

मूलहरत्व (nach §. 554 von °र Ttp. मूल ऽहर von Vb. हृ) ntr. Zustand, Thätigkeit eines der die Wurzel ausreisst = Ausrottung, vollständiger Ruin 189, 4.

मूल्य (von मूल §. 476; S. 241, य, 10) ntr. (§. 708) Preiss, Lohn; adj. या fem. käuflich, billig.

मूष् मुष् I Par. (aus मुष् vgl. पुष्) stehlen.

मृ VI Atm. im Specth. Aor. und Prec.; sonst Parasm. (§. 789, V); Spcth. म्रिय (§. 797, II) sterben 72, 21; 134, 7; मृत gestorben, todt 39, 17 u. sonst; Desider. मुमूर्ष् im Begriff sein zu sterben 246, 13. Caus. मारि tödten 99, 24.

मृच् s. म्रुच्.

मृग् IV Par. X (Spcth. मृग्य मृगाय §. 208; 209; 843; 844) Atm. (§. 789, V) aufspüren (eig. von der Jagd und ursprünglich Denom. vom folg.), jagen.

मृग (Vb. मृज् wischen (mit der Schnauze) = spüren?) msc. das Spüren, Suchen, Jagen; (das was ausgespürt wird) Rothwild, Hirsch, Reh, Antelope, Thier überhaupt; Name eines Sternbilds, Nakshatra, gewöhnlich मृगशिरस् genannt; Moschus; fem. गी Hindin (§. 638; wann मृगऽ für मृगीऽ §. 639).

मृगतृष्णिका (vom glbd. °ष्णा durch क nach §. 558 ff., eig. Ttp. मृगऽ) fem. Nebel der sich in Wüsten zeigt und aus der Ferne wie Wasser aussieht, Mirage (eigentlich: Durst eines Wilds = das wonach das durstende Wild läuft).

मृगदृश् (Bhvr. ऽदृश्) adj. antelopen- (gazellen-) äugig 105, 6; 239, 53.

मृगधर (Ttp. ऽधर von Vb. धृ) msc. Mond (eig. Wildträger, nach dem mit einem Hasen identificirten im Mond erscheinenden Bilde).

मृगनाभि (Ttp. ऽना° „Nabel des Moschusthiers“) msc. Moschus.

मृगपति (Ttp. ऽप°) msc. Löwe (König des Wilds wörtlich).

मृगया (von मृग् X §. 336) fem. Jagd.

मृगराज् (Ttp. ऽर°) msc. Löwe (König des Wilds wörtlich).

मृगरूपिन् (nach §. 563 von °प Ttp. मृगऽरूप) adj. पिणी die Gestalt einer Antelope habend 67, 21; 69, 47.

मृगसत्तम (Kmdh. §. 656, II) adj. beste Antelope 67, 25.

मृगावती fem. N. ppr. 269, 283.

मृगीदृश् (Bhvr. ऽदृ°) adj. Augen einer Hindin habend 275, 357.

मृगेन्द्र (Ttp. मृगऽइन्द्र) msc. Löwe (Indra, = König, des Wilds).

मृगोत्तम (Kmdh. मृगऽउत्तम nach §. 656, II) adj. beste Antelope 70, 54; 74, 22.

मृग्य Vb. Par. (§. 235) jagen (?).

1. मृज् (§. 66, 1; 148, 1, Ntr.; 156, 3) II Par. (Specth. §. 800) wischen, reiben, auswischen 167,89. — Pf. red. (§.827); Partcp. Fut. Pass. मृज्य मार्ग्य (§. 906); Absol. (§. 914, III, Ausn.). — Intensiv (§. 806 ved. §. 171). — Caus. मार्जि (§. 203, Ausn.) reinigen. Ptcp. Perf. Pass. weiss 276, 369.

— नि Desider. herunterstreifen wollen = blitzen मिमृक्षुस् (ved. Pf. red. S. 380, n. 6) 290, 4 (West. zu मृक्ष्).

— प्र auswischen, vernichten 164, 75.

— सम् zusammenfegen 251, 74; reinigen 61, 38.

2. मृज् s. मुज्.

मृञ्ज् s. मुज्.

मृड् VI. IX Par. erfreuen; Absol. (§. 914, III, Ausn.).

मृण् (aus मृ durch das Specth. von मृ vermittelt) VI Par. tödten.

मृणाल (S. 151, आल) msc. ntr. (§. 711) Lotusfiber; fem. ली (§. 705).

मृण्मय (von मृद् durch Suff. मय §. 528) adj. यी fem. erdartig, thönern 216, 18; 217, 3.

मृतण्ड oder मृताण्ड (§. 86, Ausn. 1) msc. Vater der Sonne (nach Wils. मार्तण्ड), Sonne.

मृत्तिका (von मृद् §. 566, X) fem. Erde, Thon.

मृत्यु (S. 163, त्यु wohl aus einem Denom. मृत्य von मृत nach Anal. §. 235 und sonst) msc. Tod.

मृद् X Par. reiben, zerreiben; मृदित mitgenommen, angegriffen 157, 36; Absol. (§. 914, III, Ausn.).

मृद् (vom vor. „zerreibbares") fem. Erde, Thon (§. 528; 565; 566, X).

मृदङ्ग (S. 143, अङ्ग) msc. (§. 708) Trommel.

मृदु (Vb. मृद्) adj. fem. दु oder द्वी milde, zart, sanft; Compar. म्रदीयस्; Superl. म्रदिष्ठ (§. 442; 446; 521, vergl. 459; 554, VI; 563, V; S. 228, ईयस्).

मृध् I Par. Atm. (§. 789, I) feucht sein, feucht machen; tödten (vgl. मृ). Ptcp. Pf. Pass. u. Absol. (§. 896, 2; 914, I).

मृध (vom vor.) ntr. Kampf.

मृश् (§. 66, 4; 149, 2; 156, 1) VI Par. berühren, streicheln, tasten, denken. Aor. (§. 856, 10); statt des श् erscheint oft ष्.

— आ berühren 238, 34.

— परा ergreifen, erobern 6, 7; überwältigen 21, 6; Gewalt anthun 199, 11.

— वि überlegen 17, 28; 166, 84; Caus. überlegen 97, 9; 11.

— — अनुवि überdenken 181, 25.

1. मृष् I. IV. X (§. 208, Ausn. 2; vgl. 209; 843; 844) Par. Atm. (§. 789, I) ertragen, insbesondre unwillig, doch auch mit Ergebung; lassen (mit Infin.) Par. 199, 10. Ptcp. Perf. Pass. und Absol. (§. 895, 9; 896, 2; 914, I. III).

— अव

— — प्रअव über Vermögen ertragen, leiden; Par. 185, 5.

— परि nur Par. (§. 790, 2) unwillig sein.

2. मृष् I Par. ausgiessen; Ptcp. Perf. Pass., Absol. (§. 896, 2; 914, I u. III).

मृषा (von 1. मृष्) Indecl. (eig. Instrum. §. 783) adv. falsch, unnütz.

मॄ IX Par. Specth. stark मृणा, schwach मृणी (§. 805) tödten (vgl. मृ).

मे Nebencasus von अस्मद् wo s.

मे (§. 154, 2, 3) I Atm. (§. 789, V) tauschen; Absol. (§. 915, II, Ausn.); Desid. (§. 194).

— अप abtauschen; Absol. (§. 911, vgl. 915, II; 532, X).

— नि (§. 29, 7, Ntr.) vertauschen.

मेखला fem. Gürtel (§. 563, I. XII).

मेघ (Vb. मिह् S. 138, ष, 11) msc. Wolke (§. 225; 506 u. Bem.; 558, VII).

मेघवत् (nach §. 579 von मेघ) adv. wie eine Wolke 35, 9.

मेघवाहन msc. N. ppr. 250, 64.

मेघवृन्द (Ttp. s वृ°) n. Wolkenmasse 25, 62.

मेघाय Vb. Denomin. (von मेघ) Atman. (§. 225) wolkig werden.

मेट् s. म्लेट्.

मेड् s. म्रेड्.

मेथ् मेध् I Par. Atm. (§. 789, I) zusammentreffen, verletzen, weise sein. Caus. Aor. (§. 844).

मेद् s. मिथ्.

मेदस् (Vb. मिद्) ntr. Mark und die seröse Secretion welche sich durch die Muskelfasern verbreitet (§. 104, A, b).

मेदिनी fem. Erde.

मेध् s. मेथ्.

मेध (Vb. मेध्) msc. Opfer; scheint ved. auch ntr. 293, 3 मेधा für मेधानि (§. 742, IV) Sch. anders (§. 212, Bem.; 255; 547, IX; fem. धी §. 691).

मेधा (Vb. मेध् §. 335) fem. Verstand, Weisheit (§. 506; 543; 547, IX; 563, XII; 564, XVIII; 629; dafür in Bhvr. s मेधस् §. 669, vgl. S. 149).

मेधाय Vb. Par. (§. 235) schnell begreifen.

मेधाविन् (von मेधा §. 563, XII) adj. नी fem. weise (§. 554, III).

मेध्य (von मेध §. 506 u. Bem.; 543; 547, IX; 651) adj. या fem. für Opfer passend, rein.

मेनका (S. 143, मक, 2) fem. N. ppr. einer der Apsarasen.

मेप् I Atm. (§. 789, V) gehn. Caus. Aor. (§. 844).

मेब् s. मेव्.

मेरु (S. 169, रु) msc. N. ppr. eines für sehr heilig gehaltenen Berges (§. 656, V).

मेरुमहीभृत् (Kmdh. §. 656, V s मह्°) msc. der Meru genannte Berg 170, 1.

मेरुवर्धन msc. N. ppr. 267, 266; 284, 469.

मेव् म्लेव् मेब् I Atm. (§. 789, V) verehren. Caus. Aor. (§. 844).

मेष (Vb. 1. मिष्) msc. Widder (§. 212, Bem.; 255).

मैत्र्य (von मित्र §. 554) ntr. त्री fem. Freundschaft.

मैथिल (nach §. 438 von मिथिला N. ppr. einer Stadt und Landschaft) msc. ली fem. Nachkomme des Königs von Mithilâ; Bez. der Sita, der Frau des Râma.

मैरेय ntr. ein berauschendes Getränk (§. 650, I).

मो (aus मा उ) dass nicht 289, 13.

मोक्तुकाम (Ttp.; Infin. von मुच् (मोक्तुम्) mit काम §. 275; S. 247, VI) adj. मा fem. abzuschiessen willig 41, 22.

मोक्ष् X Par. lösen, befreien, werfen. — vgl. 2. मुच्, dessen Desider. es nach §. 194 bildet.

मोक्ष (vom vor.) msc. Befreiung der Seele von dem Körper und weitrer Seelenwanderung, ewige Seeligkeit.

मोचन (Vb. मुच्) ntr. das Befreien 198, 10.

मोष (Vb. 1. मुष्) msc. das Stehlen, Bestehlung 198, 10.

मोह (Vb. मुह्) msc. Bethörung, Verwirrung 53, 24; 115, 5; 149, 26; 192, 13.

मौक्तिक (von मुक्ता) ntr. Perle.

मौन (von मुनि §. 554, II) ntr. das Schweigen; (Patronym. §. 432, fem. नी).

मौनिन् (vom vor. §. 563) adj. नी fem. schweigend.

मौर्ख्य (von मूर्ख §. 554) ntr. Dummheit.

मौर्य (Patron. von मुर §. 434) msc. या fem.

zum Stamm des Mura gehörig; Bez. der mächtigsten indischen Dynastie, der Maurya.

मौर्यदत्त msc. N. ppr. eines Königs 193, 17.

मौलि msc. (§. 708, 4; nach Wils. auch fem.) Diadem.

म्ना I Par. Spcth. मन (§. 795, VI) sorgsam überdenken, gedenken, preisen. — समा समाम्नात (§. 656, IV).

म्रक्ष् मृक्ष् मक्ष् I Par. aufhäufen. — मक्ष् zürnen. — म्रक्ष् मृक्ष् X Par. salben, barbarisch sprechen, aufhäufen, zerschneiden (?).

म्रद् I Atm. (§. 789, V) reiben, zerreiben (vgl. मृद्). — Caus. म्रदि (§. 202; 881, 4; 916; Aor. §. 843, 1, Ausn.).

म्रुच् म्लुच् I Par. gehn. Aor. (§. 858); Ptcp. Pf. Pass. u. Absol. (§. 896, 2; 914, I).

म्रुञ्च् म्लुञ्च् मञ्च् मुञ्च् (§. 154, 2, 2) I Par. gehn; Ptcp. Pf. Pass. u. Absol. (§. 896, 2; 914, I).

म्रेट् s. म्लेट्.

म्रेड् म्लेड् मेड् I Par. irrsinnig sein. Caus. Aor. (§. 844).

म्लक्ष् (?) X Par. zerschneiden.

म्लुच् s. म्रुच्.

म्लुञ्च् s. म्रुञ्च्.

म्लेच्छ् I. X Par. barbarisch, dunkel sprechen. Ptcp. Pf. Pass. (§. 896, 2, 7).

म्लेट् मेट् म्रेट् I Par. irrsinnig sein. Çaus. Aor. (§. 844).

म्लेड् s. म्रेड्.

म्लेव् s. मेव्.

म्लै I Par. hinschwinden 166, 82; hinwelken, schwach werden; म्लान (Ptcp. Pf. Pass. §. 897, 4) schwach 281, 431.

य

यकन् in mehreren Casus Nebenth. von यकृत् wo s.

यकृत् ntr. (§. 710; Declin. §. 754, XV) Leber.

यक्ष् X Atm. (§. 789, V) verehren (vgl. यज्).

यक्ष msc. eine Art Halbgott, Diener des Kuvera; क्षी Frau eines Yaksha 79, 35.

यक्षदर Name eines Districts 252, 87.

यक्षराज (Ttp. ऽ राजन् §. 639) msc. Kuvera (vgl. यक्ष).

यक्षेन्द्र (Ttp. यक्ष ऽ इ°) msc. (Indra =) König der Yaksha's = Kuvera 61, 54.

यच्छ् s. दा und यम्.

यज् (§. 66, 1, Ausn.; 154, 3; 156, 1) I Par. Atm. (§. 789, I) opfern, verehren. Pf. red. (§. 926, 3; 828); Ptcp. Fut. Pass. (§. 905; 906).

यजन (vom vor.) ntr. das Opfern 142, 88.

यजमान (eig. Ptcp. Pr. von यज्, aber nach §. 264) msc. der welcher ein Opfer für sich vollziehen lässt und dessen Kosten trägt, Opfrer (§. 534; 554).

यजुस् (von यज् S. 158) ntr. Name des 2ten der vier Veda's.

यज्ञ (Vb. यज् §. 330, S. 165, न) msc. Opfer, Ceremonie, bei welcher ein Opfer gebracht wird, vgl. Sch. Pâṇ. 4, 3, 68 (§. 435; 485; 551).

यज्ञवाहस् (Ttp. ऽ वा° von Vb. वह् S. 149) msc. Opferträger (Bez. der Marut's) 292, 2.

यज्ञसेन (eig. Bhvr. ऽ सेना) msc. Nebennamen des Drupada 55, 6.

यज्ञिय (von यज्ञ §. 551) adj. या fem. zum Opfer tauglich, passend.

यज्वन् (Vb. यज् §. 318) msc. fem. (vd. fem. यज्वरी und यज्वनी §. 699) Opfrer.

यत् I Atm. (§. 789, V; ursprünglich Denomin. von einem von यम् abgeleiteten Nomen यति oder यत S. 75) sich anstrengen 4, 16; 292, 8; sich bemühn, Mühe geben 125, 10; 185, 12; 261, 190; machen 70, 56. Aor. (§. 858); Ptcp. Pf. Pass. (§. 896, 2, 3) यत्त gelenkt 25, 53; sich anstrengend (§. 894) 25, 53; Ptcp. Fut. Pass. (§. 906). — X Par. यातय quälen, überwinden, verachten, bereiten.

— अधि überbinden 290, 4 (vgl. यम्).

— आ आयत्त abhängig (angebunden) 123, 15; 168, 92; 197, 19; 252, 83.

— — अत्या sich übermässig anstrengen 182, 6.

— प्र sich bemühn 196, 14.

ऽयत् (nach §. 289, vgl. S. 131, O, 1 von Vb. यम्) adj. bändigend.

यतम यतर् s. यद्.

यतस् (vom Pronom. यद् nach §. 572) Ind. (§. 783) adv. von wo, weil, dass 26, 67; यतस्ततस् von wo von da = von wo immer es sei 19, 5 (§. 127, 2, 7 u. Bem.).

यति (Vb. यम्) fem. Ruhepunkt, Verbindung; — (von Vb. यत्) m. (S. 152, §. 394) Büsser, Weiser; — (vom Pronom. यद् §. 556, Bem.) wie viel (Declin. §. 780, II).

यत्कारण (Kmdh. यद् ऽ क॰) ntr. acc. adv. weil 99, 12.

यत्कृते (Ttp. यद् ऽ कृ॰ s. कृत) adv. durch welchen 48, 4.

यत्न (Vb. यत् §. 330) msc. Anstrengung, Kraft, Beharrlichkeit, Sorgfalt 51, 1; Willen 220, 4; 223, 33.

यत्नतस् (vom vor. §. 575) adv. angestrengt 151, 5; 169, 97.

यत्र (vom Pronom. यद् §. 572) Ind. (§. 786) adv. wo यत्र तत्र wo da = wohin es immer sei 8, 22 (§. 127, 2, 7 u. Bem.)

यथा (vom Prnm. यद् §. 572) Ind. (§. 783) adv. auf welche Weise, gleichwie, dass (mit Futur.) 12, 30; 83, 25; (mit Potent.) 11, 15; so wahr (bei Betheuerung) 7, 16 (§. 123; 127, 2, 7 u. Bem.; S. 236; §. 612; 682, I, 12; 13).

यथाकथ (Avybh. यथा ऽ कथा §. 678, vergl. 682, I, 12) im Acc. थम् wie immer, mit न auf keine Weise 182, 6.

यथाकर्म (Avybh. यथा ऽ कर्मन् §. 680, 5 vgl. 682, III, 12) acc. ntr. adv. den Werken gemäss 138, 41.

यथाकाम (Avybh. vgl. das vor.) im Acc. ntr. ॰मम् adv. nach Lust 56, 17; 62, 56; in Zsstzg ॰काम 46, 25.

यथाकाल (Avybh. ऽ क॰ s. das vor.) in Acc. ntr. लम् adv. der Zeit gemäss 42, 19; zur richtigen Zeit 50, 14.

यथाक्रम (Avybh. ऽ क्र॰ s. das vor.) im Acc. ntr. मम् adv. der Ordnung, dem Rang gemäss, der Reihe nach.

यथागत (Avybh. s. vor.) Acc. ntr. adv. ॰तम् wie gekommen 45, 11.

यथातत्त्व (Avybh., vgl. ऽ कर्म) im Acc. ntr. त्त्वम् adv. der Wahrheit gemäss 17, 22; 55, 1.

यथातथ (Avybh. ऽ तथा vgl. यथाकथ) im Acc. ntr. adv. थम् angemessen.

यथान्याय (Avybh., vgl. vor.) im Acc. ntr. यम् adv. wie passend ist 15, 16; 16, 19; 23, 32; 61, 43; 75, 34; 135, 1.

यथापूर्व (Avybh., vgl. vor.) im Acc. ntr. र्वम् adv. wie früher 102, 4.

यथाफल (Avybh., vgl. vor.) im Acc. ntr. लम् adv. der Frucht gemäss, wie es Frucht bringt 114, 21.

यथाभीष्टदिश (Avybh. यथा ऽ अभीष्ट (von Vb. इष्) दिश्, vgl. vor., nach §. 680, III, 4)

im Acc. ntr. ग्राम् adv. nach welchem Ort sie wünschen 119, 4.

यथामति (Avybh. ऽम॰) im Acc. ntr. adv. der Einsicht gemäss 202, 6.

यथार्थ (Avybh. यथाऽअर्थ) im Acc. ntr. थम् adv. der Wahrheit gemäss 184, 13; der Bedeutung entsprechend 186, 23.

यथावत् (nach §. 579 von यथा) adv. angemessner Weise 55, 7; 63, 63; 135, 2.

यथाविधि (Avybh. ऽवि॰ s. ऽकर्म) Acc. ntr. adv. der Vorschrift gemäss 3, 6; 41, 7.

यथावृत्त (Avybh., s. vor.) Acc. ntr. त्तम् adv. wie geschehn 9, 37; 11, 22; 26, 68; 45, 13; 52, 18; 58, 11.

यथाशक्ति (Avybh. §. 682, I, 12) Acc. ntr. adv. nach Vermögen 44, 1; 45, 7.

यथासुख (Avybh. ऽसु॰ s. ऽकर्म) Acc. ntr. खम् adv. nach Vergnügen 62, 56; 118, 15.

यथेच्छा (Kmdh. यथाऽइच्छा) fem. Wie-wunsch = jeglicher Wunsch 103, 17.

यथेच्छ (Avybh. s. ॰कर्म) Acc. ntr. च्छम् adv. nach Wunsch 189, 21.

यथेष्ट (Avybh. यथाऽइष्ट Ptcp. Pf. Pass. von इष्) Acc. ntr. ष्टम् adv. wohin man will 6, 9; 44, 3; wie es will 166, 81.

यथोत्साह (Avybh. ऽउत्स॰) Acc. ntr. हम् adv. nach Vermögen 45, 7.

यद् Pronomen relativ.: welcher, -e, -es (Declin. §. 776); = unserm indefiniten „wer" 23, 30; ep. die Apposition anknüpfend (wie im Zend) 42, 11 (vgl. auch 48, 5); mit Potent. 23, 28; (wie lat. qui) auf dass 24, 41; 295, 5 (Sch. anders); verdoppelt (§. 683) wer immer 136, 20; 266, 257; mit folg. Pronom. interrog. wer irgend 93, 48; 265, 235; ved. Instrum. येना (S. 297, n. 2) 289, 5; येन wodurch, damit (*ἵνα οὕνε-κα* fast wie येन कम्) 98, 14; यस्मात् weil 16, 11; 74, 11 (§. 127, 2, u. Bem.; 239, Bem. 1; S. 133, 0, 2, b; 136, ञ, b; §. 431, Bem.; 556, Bem.; 560; 570; 572; 582; ये §. 134, 13; यात् alter Abl. Ind. §. 782; 786; येन Instr. Ind. mit Accus. §. 785; in Zsstzg §. 685; wird ऽयद्य् §. 680); Compar. यतर; Superl. यतम (§. 570, vgl. S. 234; Decl. §. 778, 2).

यद् (Acc. gen. ntr. des vor. aber) Ind. (§. 786) Partik. weil, da, als, wesshalb (§. 127, 2, 7 u. Bem.); mit folg. वा oder 282, 441.

यदर्थ (यद् ऽ nach §. 785) im Acc.; र्थम् wesshalb 3, 3; 65, 10.

यदा (von यद् nach §. 572) Ind. (§. 783) adv. zu welcher Zeit, wann, als, sobald als 290, 7 (§. 127, 2, 7).

यदि (von यद् S. 237, च) Ind. (§. 786) wenn; mit Potent. 10, 10; 13; 19, 10; 27, 2; 72, 23; 277, 378; mit Futur 47, 35; mit folg. वा oder 23, 31.

यदु msc. Land in der Nähe der Jamuna um Mathura, der Schauplatz von Krishna's Jugend; der Plur. dient als Plur. des Volksnamens यादव (nach §. 439, c) 238, 38 (in Kmdh. Zsstzg.).

यद्भविष्य (S. 172, §. 424) msc. N. ppr. Fatalist (es komme, was da kommen will) 126, 1.

यन्त्र् (eig. Denomin. vom folg.) X. 1 Par. zwingen.

— नि beherrschen 209, 17; eindämmen 254, 103.

यन्त्र (Vb. यम्) ntr. Maschine, Instrument, eine Art Gefäss, das Einhalten, Zwang (S. 226, इत्र, 2).

यन्त्रणा (von यन्त्र् §. 337) Beherrschung, Zwang, Strick (?) 185, 5.

यभ् जभ् जम्भ् (§. 156, 1) I Par. beschlafen (auf umgekehrte Weise, inhiare (vgl. जभ्).

यम् (§. 154, 2, 4; 156, 1) I Par. Spcth. यच्छ auch für दा nach I (§. 795, V vgl.

च्छ) strecken, reichen, geben; zwingen, regieren, lenken, bändigen (यमान ved. §. 30); Aor. (§. 847, 4; 856); Ptcp. Pf. Pass. यत und Absol. (§. 894; 896, 2; 914, I); Ptcp. Fut. Pass. यम्य aber hinter Präf. याम्य (§. 906, vergl. नि). — Caus. (§. 202; 881, 4; 916). — X Par. (§. 808; 809; 843; 844; 881, 4).

— अभि spenden 292, 12.

— आ wann Par. u. Atm. nach §. 789, I und wann bloss Atman. (§. 790, 25); spannen 71, 9. — आयत gross 205, 24 s. bes. — Caus. wann Atm. (§. 789, I, 2, Ausn.).

— उद् wann Par. u. Atm. nach §. 789, I und wann bloss Atm. (§. 790, 25), erheben. उद्यत sich erhebend, gewillt 265, 237; (mit Infin.) 266, 246; 281, 429; erhoben 3, 1; 23, 28; 47, 32; 193, 16; lenken 36, 19.

— उप wann Atm. (§. 790, 25), heirathen (Atm.) 193, 23 (vgl. §. 847); 188, 7.

— नि lenken 295, 16; einhalten, zwingen, befehlen 50, 9; नियत gezwungen. Acc. gen. ntr. adv. nothwendig 148, 20; 158, 41; 189, 20; 193, 3; 221, 15; Ptcp. Fut. Pass. नियम्य (§. 906). — Caus. Ptcp. Pf. Pass. नियमित gezwungen 168, 93.

— — प्रतिनि प्रतिनियत vorausbestimmt 168, 92; bezähmt 187, 22.

— प्र darreichen, geben 100, 1; 110, 5; 131, 5; 176, 96; 196, 11; यच्छतात् 2te Pson Imp. (§. 809, Bem. 2) 288, 15.

— — प्रतिप्र zurückgeben 195, 14.

— वि spenden; यन्त (vd. Imper. Aor. I) 292, 12.

— सम् wann Par. u. Atm. nach §. 789, I und wann bloss Atman. (§. 790, 25), beherrschen, lenken.

यम (vom vor. §. 327) msc. Bezähmung der Leidenschaften, Askese; der Todesgott (§. 427); adj. मा fem. zwillingsverbunden; sbst. ntr. ein Paar.

यमन (Vb. यम्) ntr. das Binden, Bezwingen 254, 114.

यमुना fem. N. ppr. eines Flusses, jetzt Jumna.

ययि (Vb. या S. 151, इ, 2) msc. Wolke (eilend) 293, 2.

यव (यु? S. 139, अ, 12) msc. Gerste, Hordeum hexastichon (§. 528; 544; 555; 563; 565; S. 239, मत्); fem. यवानी schlechte Gerste, Ligusticum ajwaen (§. 705).

यवस (S. 244 स) msc. Wiesengras.

यविष्ठ यवीयस् s. युवन्.

यशःकाय (Kmdh. ऽक० nach §. 656, V od. Tatp.) msc. ntr. ruhmerfüllter Körper, oder Ruhmesfülle (vgl. Rghuv. II, 57) 155, 21.

यशस् (S. 149) ntr. Ruhm; adj. ruhmreich 294, 8 (§. 551).

यशस्कर (§. 104, Ausn. A) msc. N. ppr. 285, 472.

यशस्य (von यशस् §. 551) adj. ruhmgewährend 144, 106.

यशस्विन् (von यशस् §. 563, XII) adj. °नी fem. ruhmreich.

यष्टि masc. fem. (§. 712) oder °ष्टी fem. (§. 703) Stab, Stock, Schlingpflanze (§. 535).

यस् IV und I (jedoch nach I nur, wenn ohne Präfix oder mit सम्) sich anstrengen. Aor. (§. 858); Ptcp. Pf. Pass. und Absol. (§. 896, 2; 914, I).

— आ IV sich anstrengen. Caus. (Atm. nach §. 789, I, 2 Ausn.).

— सम् IV. I Par. (s. Simpl.).

या II Par. gehn 6, 2; 24, 50; 45, 10; 64, 6; 71, 5; 87, 6; gehn zu (mit 2 Acc.) 93, 48; mit Abstracten im Accus.

„das werden, was das Eigenschaftswort des Abstract ausdrückt": ein Kschatriya werden 29, 25; besonnen 103, 8; gerathen in (Acc.) 122, 11; यात (mit Infin.) gegangen um zu 249, 48 (§. 532, X). — Caus. यापि machen dass jemand geht, bewegen 194, 4.

— अनु nachgehn 264, 225; folgen 163, 70; अनुयात begleitet 190, 15; 275, 358.

— अप weggehn 242, 83; fallen 35, 3 (Abl.); weggehn zu (Acc.) 57, 31.

— — व्यप weggehn 33, 38; ablassen 42, 13.

— अभि hinzugehn, herbeikommen 16, 17; 27, 10; 170, 1; angreifen 54, 14; 57, 28.

— आ hinzugehn, herankommen, kommen zu, erreichen 5, 23; 13, 13; 106, 23; 248, 31; 257, 146; 274, 341; 276, 376.

— — उपा gerathen in (अस्तम् = sterben) 255, 126.

— — समा zusammentreffen 100, 2; zusammenkommen 34, 6; 111, 8.

— उप hinzukommen 25, 57; mit Abstr. (werden, wie beim Simpl.) 169, 99 (Freund werden). उपयात (§. 532, X).

— नि (§. 29, 7).

— निर् herausgehn, ausziehn, sich entfernen 249, 53; 254, 104; 266, 254; 257; 267, 259.

— — विनिर् herausgehn, sich entfernen 53, 3; 250, 59; 263, 218; 266, 256; 283, 448; 272, 327.

— परि um (etwas schützend) gehn 297, 13.

— प्र vorwärts gehn 25, 55; 187, 15; (Acc. zu) 45, 15; 59, 17; 146, 6; 168, 91; 174, 72 (zur Ruhe); 273, 336; weggehn 87, 9; 257, 147; 241, 70 (Pass. imps.); hervorgehn 276, 374; mit Abstr. (werden wie bei Simplex) 101, 5; 269, 292.

— प्रति zurückgehn 15, 29; 58, 7; 60, 32; 181, 17.

— वि durchgehn (den Himmelsraum) 287, 7; durchdringen, durchbohren, vernichten 292, 10. वियात schaamlos (§. 554, VI).

याग (Vb. यज्) msc. Opfer.

याच् I Par. Atm. (§. 789, I) bitten, begehren Par. 22, 14; 26, 71; Atm. 81, 6; 82, 11; 195, 1. — Pass. 7, 20; 50, 8. — Ptcp. 53, 24; 162, 61 (याचित §. 532, X). Caus. Aor. (§. 844).

— प्र verlangen 26, 65 (Atm.).

याजन (vom Caus. von यज्) ntr. die Leitung eines Opfers.

यातना (vom Caus. von यत् nach §. 337) fem. das Quälen, Qual, Tortur.

यातृ (S. 159 ऋ? eher von यम् wie गात्र von गम्) fem. (Declin. §. 754, XV) des Bruders Frau (§. 698).

यात्रा (S. 164, त्र, 3) fem. das Gehn, Wandern, Reisen, Reise; Fortgang, festliche Procession, Fest; Mittel.

यादस् (Vb. ved. याद् neben या s. West.?) ntr. (§. 709) Seethier.

यादृश (यद् ऽ दृश von Vb. दृश् §. 274, S. 136, अ, 6) adj. शी fem. welchem ähnlich, welch.

याम (Vb. या S. 166, म, und यम् S. 142, अ, 23) msc. Gang 287, 7; 293, 2; (Einhaltung), Ruhe, Nachsicht; der achte Theil eines Tages, eine Wacht von drei Stunden.

यामन् (Vb. या) ntr. Gang, Opfer 291, 1; 296, 1.

यामातृ (Vb. यम् anomal, vgl. *जैवातृ in जैवातृक) msc. (Declin. §. 754, XV) der Tochtermann.

यामिनी (fem. von °मिन् von याम „Wacht" nach §. 563) fem. Nacht.

याम्य (von यम vgl. §. 427) या fem. Süden.

ऽयायिन् (Vb. या §. 282) adj. नी gehend 139, 50.

याव msc. Lack.

यावक (vom vor. §. 566, VI) msc. Lack.

यावत् (von यद् §. 556 Bem. S. 243, वत्, 2) adj. ती fem. so gross als, so viel als, wie viel 93, 49; welch. Acc. gen. ntr. als adv. (Ind. §. 786), Correlat. von तावत् während 66, 13; 114, 3; 266, 254; 273, 340; so lange als 57, 31; 97, 6; 248, 36; bis 134, 9; bis dass 90, 19; 125, 17; 181, 16; 195, 1; als 98, 1; 119, 3; dass 18, 34 (§. 682, I, 2; 127, 2, 7 u. Bem.).

यावतिथ (vom vor. noch §. 557, III, 3) adj. थी fem. der, die, das, wie vielste (Ordinale von यावत् durch तिथ = *τατο*).

1. यु (§. 155, II, A) II Par. IX Par. Atm. (§. 789, I) verbinden, mischen. युत (nach §. 896, 2, 2) verbunden 79, 26; 222, 31; versehn, voll 13, 9; Ptcp. Fut. Pass. याव्य (§. 906); Desider. (§. 189).

— सम् verbinden; संयुत versehn 57, 24; 106, 23.

2. यु III Par. abhalten. — Caus. (§. 203 Ausn.). — X Atm. (ist §. 789, V hinzuzufügen) verachten.

— अप entfernen 295, 11.

युक्त (s. युज्) fem. ता eine Pflanze Eláni.

युक्तत्व (von युक्त Ptcp. Pf. Pass. von युज् nach §. 554) ntr. Passendheit 214, 3.

युक्ति (Vb. युज्) fem. Verbindung, Schluss aus Umständen oder Gründen, Analogie 211, 16; Angemessenheit, angemessne Weise 252, 90; Verfahren, Anwendung 259, 165; Gebrauch, ungeschriebnes Gesetz.

युक्तितस् (vom vor. §. 575) adv. wie angemessen 15, 8.

युग (Vb. युज् S. 141, ब, 23) msc. Joch (ep. ntr.) 34, 14; ntr. ein Paar, Weltalter, ved. Alter überhaupt 295, 11 (§. 543; 547, IX).

युगपद् (eig. Ttpr. युग in der etym. Bed. „Verbindung“ u. Vb. पद् §. 289) Ind. (§. 783) adv. (zusammengehend) zu gleicher Zeit, zugleich.

युगल (von युग nach Anal. §. 563, V) ntr. Paar.

युग्म (Vb. युज् S. 166, म) ntr. Paar.

युग्य (theils von Vb. युज् §. 906, theils vom Nomen युग §. 543; 547, IX) msc. Wagen, Zugthier.

युङ्ग् I Par. verlassen (vgl. 2. यु).

युच्छ् (पुच्छ् मुच्छ्?) I Par. nachlässig sein.

युज् (§. 156, I) VII Par. Atm. (§. 789, I, wann nur Atm. §. 790, 17) X Par. verbinden Atm. 290, 7; anschirren 291, 4, 5; 294, 2; 287, 7; sich anschirren 295, 15 (ved. युक्ष्व statt युङ्क्ष्व); 289, 9; 293, 2; spannen, zielen Par. 41, 2 (episch अयुञ्जम् für अयुनजम्) 39, 18; den Geist anspannen um durch tiefe Meditation sich mit dem Atman zu vereinen, युञ्जान ein nach dieser Vereinigung strebender 225, 64 (§. 564, III); युक्त einer der diese Vereinigung erreicht hat ebds.; Pass. angemessen sein 97, 7; 106, 15 (mit Gen.); 117, 24; 131, 13 (mit Inf.); युक्त verbunden, angestellt 63, 63; treu 144, 108; passend 55, 6; 121, 15; 166, 85 (mit Infin.); 18, 39; 80, 39; mit Loc. 15, 7; 16, 12 (§. 656, IV). — IV Atm. (§. 789, V) sich in tiefe Meditation versenken, um sich mit dem Atman zu verbinden. — Aor. (§. 856, 5, b). — Absol. योग्य (युग्य s. bes. §. 906; 905, 1; 3) s. bes. — Caus. verbinden 254, 104; vollenden 279, 403; begaben 137, 26; einsetzen

256, 129; zwingen 18, 34; Atm. (nach §. 789, I) sich verbinden machen, sich gewöhnen 162, 64. — X Par. werfen 33, 2; geben, zurückgeben 185, 12.— X Atm. verachten (? §. 789, V).

— अनु nur Atm. (§. 790), untersuchen, befehlen; अनुयुक्त 193, 13 (S. 225 इत्).

— अभि nur Atm. (§. 790), sich anschicken 190, 2; anrücken in feindlicher Absicht 200, 23; anklagen (Pass.) 176, 96; अभियुक्त beauftragt 190, 5; beflissen 217, 4.

— आ nur Atm. (§. 790), आयुक्त Beauftragter, Agent (S. 226, इत्).

— उद् wann nur Atm. (§. 790); उद्युक्त rüstig 273, 331.

— उप nur Atm. (§. 790), anwenden 199, 18; Pass. sich passen 215, 19.

— नि nur Atm. (§. 790), bestellen über (Loc.), beauftragen mit 137, 28; zwingen 10, 3 (नियोज्य nach §. 905, 3 Ausn. a oder c) 15, 2; Caus. oder X sich anbieten 122, 9; verurtheilen 132, 11; Ptcp. Fut. Pass. (§. 905, 3 Ausn. a u. c).

— प्र nur Atm. (§. 790): anspannen 291, 5; entsenden, werfen 31, 11; 40, 16; 41, 2; 56, 11; 31, 9 (X); 41, 3 (X); richten 287, 4; bestellen, beauftragen 75, 25; 192, 20; Ptcp. Fut. Pass. (§. 905, 3, Ausn. a und c).

— वि nur Atm. (§. 790), trennen, entlassen 47, 35 (ep. Par.); Caus. 196, 12.

— सम् verbinden 59, 22; (befolgend, treu) 144, 109. — Caus. od. X Atm. (nach §. 789, I, 2) sich rüsten 38, 13.

युज् (vom vor.) msc. (Decl. §. 754, I) ein Verbinder.

ऽयुज् (nach §. 252, Ausn. 5; 289) adj. verbindend, bespannt 27, 7.

युञ्जान s. युज्.

युत s. द्युत्.

युद्ध (Vb. युध् eig. Ptcp. Pf. Pass. aber nach §. 333) ntr. Kampf (§. 563, II).

युद्धमय (vom vor.) adj. यी fem. kriegerisch 24, 41.

युध् (§. 156, I) IV Atm. kämpfen 20, 16; 23, 34; 27, 4; 28, 16; 33, 4; 117, 5.— ep. Par. 23, 26; 28; 26, 65; 28, 15; 36, 19; 42, 16 योत्सी: (ep. Aor. mit Guna statt Vriddhi S. 388, n. 1). — Caus. (bleibt Par. nach §. 789, I, 2 Ausn.).

— प्रति bekämpfen 72, 16.

युध् (vom vor.) fem. (§. 709, 9) Kampf.

युधिश्रेष्ठ (Ttp. mit Loc. des vor. im vorderen Glied nach Anal. von S. 246, II युधिऽश्रे⁰; oder sollte man lieber trennen?) adj. bester in der Schlacht 49, 1.

युन्थ् s. पुन्थ्.

युप् IV Par. verwirren, verletzen; Aor. (§. 858); Ptcp. Pf. Pass. u. Abs. (§. 896, 2; 914, I).

युयुत्सा (vom Desider. von युध् nach §. 334) fem. Kampflust 24, 50.

युयुत्सु (vom Desider. von युध् §. 298) adj. kampflustig 27, 9; 63, 66.

युयुधि (Vb. युध् S. 152 इ) adj. kampflustig 292, 8.

युवति fem. vom folg.

युवन् (S. 145 अन्) adj. (Decl. §. 754, III) fem. युवति यवती यूनी (§. 699) jung, Jüngling, junges Mädchen; Comp. यवीयस् oder कनीयस्, Superl. यविष्ठ oder कनिष्ठ (§. 28 Ausn.; §. 554, II; S. 223, §. 594; S. 228, ईयस्; युवति in Zsstz. §. 699; यविष्ठ §. 566, XII).

युव⁰ s. युष्मद्.

युवराज (Kmdh. युवन्ऽराजन् §. 639) msc. Kronprinz (§. 496).

युष्मद् Pronomen der 2ten Pson du, ihr (Decl. Sgthema त्व, Dual. युव u. s. w.

§. 773) ved. Loc. त्वे 288, 10; Dual. Nom. युवम् 295, 17; युवोस् (statt युवयोस्). 296, 2; ते vd. hinter नकिष् zu टे (§. 51 und 32) 287, 6 (§. 239, Bem. 1; S. 121, O, 2, b; S. 136, ञ, 6; §. 431, Bem.; 439; 491; 560; 582; 583; S. 221, §. 592; S. 227, इन; S. 243, वत्, 2; S. 246, I).

यूक (S. 160, क?) msc. का fem. Laus.

यूथ (S. 165, थ) ntr. (msc. §. 711) Menge von vierfüssigen Thieren oder Vögeln; fem. थी (§. 691) eine Art Jasmin (§. 476; 477; 506, vgl. Bem.; 651; S. 241, थ, 10).

यून् bildet Casus u. aa. Formen aus युवन् wo s.

यूयम् Nom. Plur. von युष्मद् wo s.

यूष् s. जूष्.

यूष msc. ntr. (§. 711) Suppe (Declin. §. 754, XV).

येष् s. पेष्.

योग (Vb. युज्) msc. Verbindung, Rüstung; tiefe Meditation (vgl. युज् IV); die dadurch erlangte übermenschliche Macht, Zauberkraft, mystischer Dienst des Siva und der Durga; Angemessenheit, Regel (§. 551, XXIII).

योगचूर्ण (Kmdh. ऽचू० §. 656, V) msc. Zauberpulver 186, 10 (Wils. Daçak. 71, n. 2).

योगज (Ttp. ऽज०) adj. जा durch Meditation und deren Folgen entstanden 225, 62.

योगवर्त्तिका (ऽव०) fem. Zauberdocht, Zauberlaterne 186, 10 (Wils. Daçak. 71, n. 2).

योगध्यायिन् (Ttp. ऽध्या० von Vb. ध्यै §. 282) adj. नी fem. in tiefer Meditation liegend 253, 100.

योगिता (vom folg. nach §. 554) fem. Verbindung 222, 23.

योगिन् (von युज् nach §. 296 u. योग nach §. 563) adj. नी fem. Verbindung habend, versehn 222, 27; einer der tiefe Meditation (vgl. युज् IV) übt, der sich überirdische Macht dadurch erworben hat, Zaubrer.

योगेश्वर (ग० ऽ ईश्व०) msc. (Herr der mystischen Verehrung) der geistliche Lehrer 100, 8.

योग्य (Ptcp. Fut. Pass. von युज् §. 906; und vom Nomen योग nach §. 551, XXIII) adj. या fem. passend, angemessen, tauglich, geschickt.

योग्यता (vom vorigen nach §. 554) fem. Passendheit (consistency Röer) 227, 81, vergl. 82.

योग्यत्व (von योग्य nach §. 554) ntr. Passendheit 207, 22 (vgl. das vor.)

योजन (Vb. युज्) ntr. (§. 708) das Verbinden; Anstrengung 294, 3 (Sch.); ein Längenmaass von 8, nach aa. 5 engl. Meilen (§. 551, XX).

योद्धृ (Vb. युध्) msc. Kämpfer, Krieger.

योध (Vb. युध्) msc. (ntr. §. 711) Kämpfer; in Zsstzg ausl. adj. धा fem. kämpfend 146, 1.

ऽयोधिन् (Vb. युध् §. 282) adj. नी fem. kämpfend 4, 18; 49 14.

योनि (Vb. यु S. 166) msc. fem. (§. 709, 3, B) oder fem. नी weibliche Geschlechtstheile, Geburtsort, Ursprung.

योषा (Vb. जुष् mit य für ज wie oft) fem. Frau.

योषित् (Vb. जुष्, vergl. das vor., S. 153) fem. Frau.

यौगपद्य (von युगपद् nach Anal. §. 554, I) ntr. Gleichzeitigkeit.

यौट् यौड् I Par. verbinden. Caus. Aor. (§. 844).

यौवन (von युवन् oder युवति nach §. 554, II) ntr. (msc. auch §. 711?) Jugend, Zustand wo man für einen Jüngling,

junges Mädchen gilt; heirathsfähiges Alter 51, 4; 52, 13; (von युवति nach §. 461) Menge von jungen Mädchen.

यौवराज्य (von युवराज nach §. 554, I) ntr. Kronprinzenthum, Stelle des Kronprinzen 197, 15; 247, 22; 256, 129.

र

रंह् I (Vop. X) Par. eilen. Caus. zur Eile antreiben 291, 5. — X रंह् oder वंह् reden, leuchten.

रंहस् (S. 149 vom vor.) ntr. Eile.

रक् लक् रग् लग् रघ् X Par. schmecken, erlangen.

रक्क msc. N. ppr. 281, 423.

रक्कजया (Ttp. ऽज॰) fem. die Jayâ des Rakka, Namen einer Bildsäule 281,425.

रक्त (Ptcp. Pf. Pass. von रञ्ज् wo s.) ता fem. roth; ntr. Blut.

रक्ष् I Par. schützen 36, 13; 18; 76, 37; 100, 8; 104, 13; 109, 13; 122, 14; 168, 95; 175, 50; 271, 316; ep. Atm. 22, 19; 38, 9; 57, 29; Ptcp. Pf. Pass. „geschützt" und „schützend" (§. 894; 653, III). — Caus. glbd. 122, 18.

— अभि beschützen, besorgen 115, 13.

— परि beschützen 11, 14; परिरक्षित (S. 226, इन्).

— सम् schützen, bewahren, behüten 104, 15; 263, 218; 264, 222; 272, 324. संरक्षित (S. 226, इन्).

रक्षण (vom vor.) ntr. Beschützung, Bewahrung.

रक्षस् (von रक्ष् nach §. 359, vgl. S. 149) msc. eine Classe böser Dämonen (vgl. राक्षस von welchem es nach §. 567, II den Plur. bildet); ntr. die Gesammtheit derselben 292, 9 (§. 439; 566, I; 567, II; S. 241, व, 10).

रक्षा (von Vb. रक्ष्) fem. das Beschützen, Schutz (§. 650, I).

रक्षापुरुष (Ttp. §. 653, III) msc. Schutzmann, Wächter.

रक्षिक (von रक्षा oder wäre es in रक्षक zu ändern) adj. (की fem.) beschützend, Wächter 188, 18.

रख् रङ्ख् रिख् रिङ्ख् I Par. gehn, sich bewegen.

रग् I Par. vermuthen. Aor. (§. 849, 2); Caus. (§. 202; 881,4; 916). — vgl. रक्.

रघ् s. रक्.

रघु (von Vb. रङ्घ् S. 156, उ, 1) N. ppr. eines mythischen Königs von Ayodhya, im Plur. dessen Stamm (ep. vgl. भृगु) 70, 57; 71,6; ved. = लघु „schnell".

रघुपत्वन् (Kmdh. ऽप॰ letztres von Vb. पत् S. 170, वन्) adj. वरी fem. schnell fliegend 291, 6.

रघुष्यद् (Kmdh. रघुऽस्यद् von Vb. स्यन्द् §.289, S.131, O, 1, 2) adj. schnell strömend, eilend 290, 7.

रघूत्तम (Kmdh. oder Ttp. fraglich wie bei भृगुशार्दूल und den dort ff.) adj. bester Raghuide oder der Raghuiden 71, 6.

रङ्कु msc. eine Art Antelope, gefleckte axis (§. 489; 501).

रङ्ख् s. रख्.

रङ्ग् रिङ्ग् I Par. gehn, sich bewegen.

रङ्ग (Vb. रञ्ज्) msc. Farbe, Platz wo getanzt, gesungen, Drama gespielt wird; Tanzen, Singen, Dramenaufführen, Schlachtfeld; N. ppr. 275, 353.

रङ्गपीठ (Ttp. ऽपी॰ §. 653, III) msc. ntr. Singplatz, Concertsaal 190, 10.

रङ्गभूमि (Ttp. ऽभू॰) fem. Kampfplatz 100,13; Bühne.

रङ्घ् I Atm. (§. 789, V) gehn, eilen. — X Par. reden, leuchten.

रच् X Par. Spcth. रचि oder रचापि (§. 208; 209; 843; 844) ordnen, bereiten, machen 152, 6.

— आ bereiten, anrichten 183, 6.

— वि machen, verfassen 97, 1; 173, 31; 291, 16.

रचना (vom vor. nach §. 337) fem. Anordnung, Verzierung, schriftliche Abfassung, Bereitung.

रजक (§. 252, Ausn. 1; S. 142, अक) msc. जिका fem. Färber, -in; aber „eines Färbers Frau“ रजकी (nach §. 701).

रजत (Vb. रञ्ज् S. 144) adj. ता fem. weiss; sbst. ntr. (msc. §. 711) Silber, Gold, Halsband.

रजन (Vb. रञ्ज् S. 145, अन) ntr. das Färben (fem. नी §. 691 s. das folg.).

रजनि (Vb. रञ्ज् S. 147, §. 391) oder नी fem. Nacht.

रजनीकर (Ttp. ऽकर) msc. Mond.

रजनीचर (Ttp. ऽचर von Vb. चर् §. 277) msc. री fem. ein Râkshasa, böser Dämon, Dieb, Nachtwächter.

रजस् (Vb. रञ्ज् S. 149, eig. Anhänglichkeit) ntr. Staub; die zweite der Ureigenschaften (guṇa) alles endlichen, das Hängen am Weltlichen; die Leidenschaft, welche mit sinnlicher Begierde, Stolz; Falschheit verbunden ist; ved. Welt (aus Erde = Staub?) 289, 6 (§. 242, Bem. 1 (रजी कृ); 563, XII; wann in Zsstzung ऽरजस §. 680).

रजस्तुर (Ttp. ऽतुर von Vb. तुर्व् §. 289, vgl. S. 132, O, 1) adj. weltbesiegend 291, 12.

रजस्य Vb. Par. (§. 235).

रजिष्ठ रजीयस् Superl. und Comp. von ऋजु wo s.

रज्जु (S. 156, §. 397, wohl für organ. *अज्जु von सृज् „winden“) fem. (in Zsstzg auch msc. §. 709, 4, vgl. 704) Strick.

रज्जुमात्रत्व (nach §. 554 von ०त्र, vgl. मात्र) ntr. Zustand nur ein Strick zu sein 211, 24.

रञ्ज् (§. 154, 2, 2; 156, 1) I (Spcth. रज §. 795, V) IV (Spcth. रज्य §. 796, II) Par. Atm. (§. 789, I) anhängen (vgl. लग्), ergeben sein, färben. Ptcp. Pf. Pass. रक्त roth 29, 31; 79, 34; 89, 4; 5; 90, 11; 13; 148, 19; ergeben 180, 20; 197, 19; Pass. refl. (§. 875). — Caus. रञ्जि färben 147, 13; ergeben machen, gewinnen 109, 20; 151, 3; 280, 418; 282, 437; Aor. Pass. u. Absol. auf अम् (§. 881, 4; 916); — in Bed. „jagen“ रजि (§. 204).

— अनु roth und leidenschaftlich werden (Par.) 235, 7; lieben (Atm.) 90, 15; अनुरक्त ergeben, liebend 90, 20; 200, 22. — Caus. रञ्जि gewinnen (vergl. Simpl.) 100, 9; 114, 4; 181, 22; 196, 17.

— वि feind werden, leidenschaftlos werden; विरक्त lieblos 151, 2; leidenschaftlos 98, 23.

— सम् roth werden; संरक्त 22, 17; 75, 24; 90, 12.

रञ्जन (vom vor.) ntr. das Färben; rothes Sandelholz; Erregung oder Gewinnung von Liebe.

रट् I Par. schreien, heulen. — X Par. Th. रटि oder रटापि sprechen (§. 208; 209; 843; 844).

रठ् I Par. sprechen.

रण् I Par. tönen, gehn. Caus. (§. 202; 881, 4; 916; Aor. 844, B). — vd. IV tönen, sich freuen (aus रम् nach IX *रम्णा entwickelt); रण्य (Ptcp. Fut. Pass. ved.) worüber man sich freuen muss, freudiges 292, 10 (Sch. erfreuend).

— नि sich freuen 297, 18.

रण (vom vor. §. 327, f; S. 139) msc. ntr. (§. 711) (Kampflust) Schlacht (§. 441; S. 225, इत).

रणस्वामिन् (Ttp. ऽ स्वा°) msc. Siva (Gebieter der Schlachten) 278, 394.

रणय s. रण.

रणव् रम्ब् रिणव् रिम्ब् I Par. gehn.

रत (eig. Ptcp. Pf. Pass. von रम् aber nach §. 333) ntr. Beischlaf, Liebe.

रति (Vb. रम्) fem. Beischlaf, Liebe.

रतिपति (Ttp. ऽ प°) msc. Gott der Liebe.

रत्न (S. 163, त्न) ntr. (§. 708) Edelstein, das beste in seiner Art 189, 2; 191, 16 (anders Wils. Daçak. 75 n. 3).

रत्नभाज् (Ttp. ऽ भाज् nach §. 252, Ausn. 5 von Vb. भज्) adj. Edelsteine erlangend 69, 42.

रत्नवर्धन msc. N. ppr. 248, 40; 256, 128; 258, 162.

रत्नाकर (रत्न ऽ आ°) msc. N. ppr. eines Dichters 248, 39.

रथ (S. 165, थ, 2 GWL. II, 306) msc. Wagen, Kriegswagen, Glied, Körper (§. 460; 521, vgl. 459 u. 427; 532, VII; 538; 544; 564, XII).

रथकार (Ttp. ऽ क° von Vb. कृ §. 269) msc. Wagenmacher, Zimmermann, Name eines Sohnes eines aus der Kaste der Mahishya von einer aus der der Karaṇa (§. 434; 475).

रथतुर् (Ttp. ऽ तुर् von Vb. तुर्व् §. 289 und S. 132, O, 1) adj. Kriegswagen bewältigend 293, 2 (vergl. Sâma-V. Gl. वृत्रतुर्).

रथसत्तम (Kmdh. ऽ स° §. 656, II) msc. bester Wagen 63, 64.

रथिन् (von रथ nach §. 563) adj. नी fem. mit Wagen versehn; msc. Krieger, welche auf Kriegswagen fechten (§. 460).

रथेषा (रथ ऽ ई° Ttp.) fem. Wagendeichsel 34, 14.

रथोत्तम (Kmdh. रथ ऽ उ° §. 656, II) msc. beste Wagen 31, 15.

रथोपस्थ (Ttp. रथ ऽ उ°) msc. Hüfte, Hintertheil des Wagens 35, 3.

रथ्य (von रथ §. 521, vgl. 459; 538; 544) ntr. Rad (der Regierung, vergl. चक्र) 265, 241; या fem. (vgl. §. 460) Wagenmenge, Heerstrasse.

रद् I Par. spalten, graben.

रद (vom vor.) msc. das Spalten, Zertheilen, Zahn.

रध्य Vb. Par. (§. 235).

रध् (S. 149, 5; 156, 3) IV Par. umkommen, verletzen; in Jemandes Gewalt gerathen 289, 13 (Aor. अरधम् §. 857). Desid. (§. 194). Caus. रन्धि (§. 149, 5) in jemandes Gewalt liefern 289, 13.

रप् I Par. sprechen, loben; Ptcp. Fut. Pass. राप्य (§. 906, II, Ausn. 1, Ausn. a).

रफ् रम्फ् रफि I Par. gehn, tödten.

रभ् (§. 149, 5; 156, 1) I Atm. (§. 789, V) begehren, unbesonnen handeln (eig. stark, heftig, wüthend sein, packen; lat. rôb-ur, răb-ies). Desider. (§. 194).

— आ (anpacken) anfangen, beginnen, unternehmen 5, 8; 76, 36; 77, 12; 100, 21; 114, 3; 118, 24; 120, 6; 121, 12; 182, 2; 183, 6; 259, 165.

— — प्र anfangen, unternehmen 164, 73; 274, 349 (mit Infin.).

— परि umfassen, umarmen 241, 72.

— सम् संरब्ध wüthend 31, 20; 40, 16; 86, 1; erregt, heftig 274, 344.

रभस् (vom vor. nach S. 140, vgl. §. 564, I) ntr. Heftigkeit Rv. I, 9, 6; vgl. 120, 4; 121, 8.

रभस (von Vb. रभ् nach S. 150; vom vor. nach §. 564) adj. सा fem. freudig (heftig) 170, 1. — sbst. msc. Eile, Freude; Betrachtung der Vergangenheit und

Zukunft, Vermissen; Abl. (fast adverb.) schnell 261, 190; 277, 377.

रम् (§. 154, 2, 4; 156, 1) I Atm. (§. 789, V) sich freuen (ursprünglich: „ruhen") 83, 20; lieben 181, 5. Aor. (§. 856); रत (Ptcp. Perf. Pass. §. 896, 2; vergl. Absol. 914, I) beschäftigt mit, aufmerksam auf 82, 12. रम्य (Ptcp. Fut. Pass. §. 906, II, Ausn. 1) lieblich, angenehm, bezaubernd 64, 7; 79, 34; 146, 2; 150, 34; 171, 11; 182, 22; 286, 480. — Caus. रमि (§. 202, Ausn.; 881, 4; 916) ergötzen 105, 20.

— अभि sich erfreuen; अभिरत ergeben, sorgfältig übend 14, 26; 69, 38.

— अव ablassen, aufhören.

— आ Par. (§. 790) sich erfreuen 200, 9; आरत sanft 170, 6.

— उप Par. aber, wenn intransitiv, arbiträr auch Atm. (§. 790): ablassen, aufhören 30, 38; (mit Ptcp. in Infinitivbed.) 114, 14; 181, 12; उपरत gestorben 130, 11; 133, 14.

— नि निरत ergeben 65, 18.

— परि Par. (§. 790) sich erfreuen.

— वि Par. (§. 790) aufhören 130, 10 (mit Ptcp. in Infinitivbed.); 164, 72; 172, 24 (mit Infin.); 236, 12. विरत (§. 476).

रम (vom vor.) adj. मा fem. erfreuend, theuer; sbst. msc. Liebhaber, Mann; fem. मा Liebende, Frau; Name der Lakshmî, Gattin des Vishṇu.

रमण (Vb. रम् §. 253) msc. Liebhaber, Mann; fem. णा Liebende, Frau.

रमाकान्त (Ttp. ऽका° Ptcp. Pf. Pass. von Vb. कम्) m. der Geliebte der Lakshmî 111, 9.

रम्फ् s. रफ्.

1. रम्ब् I Atm. (§. 789, V) tönen. — 2. s. रव्.

रम्भ् लम्भ् I Atm. (§. 789, V) tönen.

रम्य s. रम्.

रय् लय् I Atm. (§. 789, V) gehn.

रयि (S. 153, §. 394, Bem.) msc. Reichthum 288, 13; 290, 10.

रर्फ् s. रफ्.

रव (Vb. रु) msc. Ton, Geschrei.

रवि (S. 153, §. 394, Ausn.) msc. (§. 708, 4) Sonne.

रशना (wohl richtiger रसना welches vgl., S. 146, §. 388) fem. Zunge, Gürtel.

रश्मि (S. 167, मि Vb. दृश्? vgl. §. 149, 2) msc. Lichtstrahl, Zügel.

रस् I Par. tönen. — X Par. (eig. Denomin. des folg.; Thema रसि रसापि §. 208; 209; 843; 844) schmecken.

रस (vom vor.) fem. सा Zunge, Erde; स msc. Geschmack, Gefühl, Bewegung, Leidenschaft als Gegenstand künstlerischer Darstellung, Leidenschaft überhaupt, Saft, Ausschwitzung, der von den Indern angenommene Ursaft des Körpers, aus welchem Blut und die übrigen Feuchtigkeiten entstehn; Quecksilber; ein mineralisches oder metallisches Salz, wie Schwefel, Borax u. s. w.

रसज्ञा (Ttp. ऽज्ञ von Vb. ज्ञा §. 270) fem. Zunge (die Geschmack erkennende).

रसन (Vb. रस् S. 146, §. 388) ntr. das Schmecken; ना fem. Zunge, Gürtel.

रसा fem. s. रस; Fluss der Unterwelt 297, 12.

रसाञ्जन (Ttp. रसऽअ°) n. eine Art Collyrium.

रसातल (Ttp. ऽत°) ntr. Unterwelt; die unterste der sieben Unterwelten.

रसायन (Ttp. रसऽआयन) ntr. Gift, Buttermilch; Lebenselixir, ein Mittel welches die Jugend erhält und langes Leben gewährt, Alchymie.

रह् I. X (Thema रहि und रहापि 208; 209; 843; 844; S. 385, n. 2) verlassen; रहित beraubt, verlassen, ohne 77, 5; 171, 10; 216, 23.

— वि verlassen 74, 17; विरहित verlassen, beraubt 97, 7; 117, 16; 170, 6; 241, 75.

रहस् (vom vor. S. 149) ntr. Verlassenheit, Einsamkeit, Geheimniss; Acc. als adv. insgeheim, einsam, allein (§. 225; 230; 242, Bem. (रही कृ); in Zsstzg ausl. wann ऽरहस §. 624).

रहस्थ (Ttp. रहस्ऽस्थ §. 106, Bem. 1) adj. था fem. sich allein befindend 111, 1.

रहस्य (von रहस् §. 506, vergl. Bem.; 651) adj. या fem. geheim; ntr. sbst. Geheimniss, Mysterium.

रहाय Vb. Denom. (von रहस् §. 225; 230) Atm. Geheimniss werden.

रहित (Ptcp. Pf. Pass. von रह् aber nach §. 333) ntr. Verlassenheit, Einsamkeit; im Loc. insgeheim, allein 37, 2; 54, 12; 88, 23.

रा II Par. geben.

राक्षस (von रक्षस्) adj. सी fem. dämonisch, rakschasisch; Spross eines Rakschas (fem. u. Plur. msc. ntr. aus रक्षस् §. 439); sbst. msc. fem. सी ein böser Dämon Râkshasa (§. 466, I); Verein der Rakshas (Plur. msc. ntr. aus रक्षस् §. 567, II, 4).

राक्षसेन्द्र (Ttp. ०स ऽ इ०) msc. König der Râkshasa, Bez. des Râvaṇa.

राख् लाख् I Parasm. trocken werden, schmücken, genügend sein, abhalten. Caus. Aor. (§. 844).

राग (Vb. रञ्ज S. 141, ञ, 23) msc. Farbe, Liebe, Leidenschaft, Sinnlichkeit, Weltlichkeit; Musikweise, deren 16 aufgezählt werden (S. 247, IX).

रागमञ्जरिका (von ०जरी nach §. 559, vgl. S. 229, §. 602) fem. schlechte Râgamanjarî 194, 21.

रागमञ्जरी (eig. Ttp. ऽम०) fem. N. ppr. 190, 7.

रागिन् (von रञ्ज §. 296) adj. गिणी leidenschaftlich liebend; färbend.

राघ् लाघ् I Atm. (§. 789, V) stark sein. Caus. Aor. (§. 844).

— उद् mit लाघ् bildet Ptcp. Perf. Pass. उल्लाघ einer der sich von einer Krankheit erholt (§. 897, 5, 2).

राघव (Patron. von रघु) msc. वी fem. aus dem Stamm des Raghu.

राङ्कव (von रङ्कु §. 489) adj. वी fem. aus dem Haar einer Antelopenart (Ranku) gemacht, wollen.

राज् (§. 66, 1, Ausn.) I Par. Atm. (§. 789, I) glänzen, leuchten 25, 52 (राजतम् ep. für ०जन्तम् vergl. S. 310 n. 5.) राजित leuchtend 170, 9; Perf. red. (§. 828). Intensiv ved. (§. 174, wo aber die Kürze nach §. 820 entstanden ist).

— परि rings glänzen 66, 3.

— वि strahlen (Par.) 78, 25; 240, 62; (Atm.) 79, 50; 105, 12; 171, 16; Ptcp. Pf. Pass. leuchtend 170, 4.

राज् (vom vor.) msc. (§. 66, 1, Ausn.) König; in Zsstzg ausl. (§. 252, Ausn. 5 und 289) adj. glänzend, leuchtend.

राजकुल (Ttp. ०जन्ऽकु०) ntr. Königsfamilie, Hof 52, 18; 106, 4; 132, 5; 183, 18.

राजत (von रजत §. 526) adj. ती fem. silbern; ntr. Silber 65, 1 (oder sollte man रजत corr.?).

राजधान (Ttp. राजन्ऽधान letztres von Vb. धा wohl in Bed. „Sitz") ntr. नी fem. Hauptstadt.

राजन् (Vb. राज् S. 145, अन्) msc. König; fem. राज्ञी Königin (§. 433; 459; 497; 554; 644, III, 15; VIII; am Ende von Zsstzg ऽराज §. 639).

राजन्य (S. 147, अन्य; besser vom vorigen §. 433) msc. einer aus der Krieger-(Königs-)Kaste (§. 459; 463; S. 223, §. 594).

राजपुत्र (Ttp. °जन् ऽ पु) msc. ein Kshatriya; Sohn eines Königs; fem. त्री (§. 622, II) Tochter eines Königs (§. 459).

राजपुरुष (Ttp. °जन् ऽ पु°) msc. Mann, Diener, Wachtmann des Königs 106, 12; 133, 10; 284, 467 (§. 554, vgl. §. 588, V).

राजराज (Ttp. °जन् ऽ राजन् nach §. 639) msc. König der Könige, König der Welt, Kaiser.

राजर्षि (Kmdh. °जन् ऽ ऋषि) msc. ein Seher, Weiser aus der Klasse der Könige oder Kschatriya's.

राजशार्दूल (Kmdh. °जन् ऽ शा° nach §. 656, III) msc. ein tigergleicher, ausgezeichneter König 16, 17; 68, 28.

राजसत्तम (Kmdh. °जन् ऽ स° §. 656, II) msc. bester König 53, 5.

राजसिंह (Kmdh. °जन् ऽ सिं° §. 656, III) msc. ein löwengleicher, ausgezeichneter König 35, 12; 41, 8; 52, 10.

राजार्ह (Ttp. °जन् ऽ अर्ह) adj. र्हा fem. eines Königs würdig 69, 42.

राजि (S. 153, §. 394, Ausn., von *रज् in Ableitungen von ऋजु) oder जी fem. (§. 709) Linie, Reihe.

राजीव ntr. Lotus (§. 563, IV).

राजेन्द्र (Kmdh. nach §. 656, III oder Ttp.) msc. ein mit Indra (dem Götterkönig) zu vergleichender König, oder ein Indra (Oberkönig) der Könige 3, 7; 4, 11; 21, 3; 26, 69; 41, 5.

राज्ञी s. राजन्.

राज्य (von राजन् nach §. 554, vgl. S. 240, §. 615) ntr. Herrschaft, Regierung, Königreich (§. 651, II).

ऽरात्र s. रात्रि.

रात्रि (Vb. रम् GGA. 1852, S. 547) oder त्री (§. 700) fem. (§. 709) Nacht; Loc. रात्रौ Ind. (§. 783); in Zsstzg ausl. ऽरात्र (§. 639; 549) wird msc. (ved. ntr. §. 628; 640); wo in Zsstzung anlaut. रात्रिम् ऽ (§. 653, I, 1, Bem.).

रात्रिका (vom vor. §. 558 ff.) fem. Nacht 286, 482.

राध् (§. 156, 1) V Par. vollenden. Pf. red. (§. 828).

— आ vollenden 197, 16; Caus. sich zum Freunde machen, gewogen machen, gewinnen 50, 7; 151, 3; 4; verehren 169, 96; 202, 6.

राधस् (vom vor.) ntr. Vollendung, Vollkommenheit 287, 2 (Sch. Reichthum), Seegen 288, 14 (Sch. Opfer).

राधा fem. N. ppr. 110, 3.

राधेय Bez. des Karṇa nach der राधा, der Frau des Wagenführers von Dhṛtarâshtra, von welcher er, nachdem ihn seine Mutter ausgesetzt hatte, gefunden und aufgezogen ward, (nach §. 431) als ob er deren wirklicher Sohn gewesen wäre 277, 379 (ein Karṇa gleichsam).

राम (Vb. रम्) msc. N. ppr. dreier Incarnationen des Vischnu 1. als Paraçurâma Sohn des Dschamadagni; 2. als Râmatschandra Sohn des Daçaratha, Held des Ramayaṇa; 3. als Balarama Bruder des Krishna (§. 430); fem. मा eine schöne Frau.

रामज्ञ msc. N. ppr. 247, 29.

रामदेव msc. N. ppr. 265, 238.

रामहृद (Ttp. ऽ हृ°) msc. (heiliger) Teich des Rama, N. ppr. eines bestimmten Wallfahrtteichs 46, 28.

रामायण (Ttp. राम ऽ अयन) ntr. Namen des die Thaten Ramas, des Sohns des Daçaratha, besingenden epischen Gedichts.

रावण (Vb. रु im Caus. §. 253) msc. N. ppr. des Rakshasa-Königs, Gebieters von Lanka = Ceylon.

राश् s. रास्.

राशि (S. 153, §. 394, Ausn.) msc. (§. 708) Haufen, Zeichen des Zodiakus (§. 656, IV).

राष्ट्र (Vb. राज्) msc. ntr. (§. 711) Königreich, Reich, bewohntes Gebiet (§. 490).

रास् राश् I Atm. (ist §. 789, V hinzuzufügen) tönen (vgl. रस्). Caus. Aor. (§. 844).

रासभ (S. 147, अभ) msc. Esel.

राहु msc. N. ppr. eines Daitya, dessen Kopf von Vishnu abgehauen ward aber lebendig blieb und am Himmel umherirrend durch Verschlingen der Sonne und des Mondes deren Eclipsen bewirkt.

रि VI Par. gehn. — 2. V Par. = 2 ऋ verletzen.

रिख् रिङ्ख् s. रख्.

रिङ्ग् s. रङ्ग्.

रिच् (§. 156, 1) VII Par. Atm. (§. 789, I) Platz machen, leer machen. Aor. (§. 856, 5). रिक्त leer 132, 3. — X. I Par. mischen, trennen, verlassen.

— अति अतिरिक्त übrig 221, 19; Pass. refl. überragen.

— — व्यति व्यतिरिक्त von einander verschieden; Pass. refl. überragen; व्यतिरिक्त bewältigt, beherrscht 203, 14; 15.

— आ Caus. आरेचित gemischt, zusammengezogen 190, 15.

— उद् Pass. überragen; उद्रिक्त deutlich, sicherlich 20, 19. — Caus. उद्रेचित überragen gemacht, überragend, ausgezeichnet 276, 365.

रिज् (?) I Atm. (§. 789, V) braten, rösten.

रिण्व् s. रण्व्.

रिपु (S. 156, उ, 1 Vb. लिप् vgl. रिप्र रेप und रेपस् „verächtlich gemein“ aus „schmutzig“; oder ob vom Causale von 1. री anomal?) msc. Feind.

रिफ् (रफ् रिह्) VI Par. erzählen (? prahlen), kämpfen, tadeln, verletzen, geben.

रिम्फ् (§. 154, 2, 2) VI Par. verletzen.

रिम्ब् s. रण्व्.

रिश् (§. 156, 1) VI Parasm. verletzen, schlagen.

रिशादस् (*रिश s अादस् vgl. §. 286, Vb. अद्) msc. Vernichter der Schädiger 290, 5.

रिष् (§. 156, 3) I. IV Par. verletzen, tödten. Aor. (§. 858).

रिह् s. रिफ्; ved. = लिह्.

1. री IX Par. Spcth. stark रिणा, schwach रिणी (§. 805): gehn, brüllen, tödten. Ptcp. Pf. Pass. (§. 897, 5). — Caus. रेपि (§. 199).

2. री IV Atm. (§. 789, V) tropfen, fliessen. Ptcp. Pf. Pass. (§. 897, 5). — Caus. रेपि (§. 199).

— अनु nachströmen (Acc.) 291, 3.

रीव् (?) I. Par. Atm. (würde §. 789, I hinzuzufügen sein) nehmen.

1. रु (§. 155, II, A) II Par. (Anomalie §. 819) brüllen, heulen. Desid. (§. 189).

— वि klagen, weinen 149, 26.

2. रु (§. 155, II, A) I Atm. (§. 789, V, wo (l) hinzuzufügen), gehn, brüllen, klagen, schlagen (?); zürnen; Aor. (§. 858); Precat. u. s. w. (§. 867; 869; 870; 871; 903; 917); Desider. (§. 189).

— वि brüllen; विरोतुम् (§. 917) 120, 6.

रुंश् X. I Par. sprechen, leuchten.

रुक्म (Vb. रुच् S. 166, म) ntr. (§. 708) Gold; vd. msc. 293, 2; goldne Kette (?) 290, 4.

रुक्ष (vgl. रूक्ष्) adj. क्षा fem. hart, rauh.

रुक्ण (Vb. रूक्ष् vgl. das vor.) adj. = dem vor.; bis auf die Knochen abgezehrt 281, 433 (ob in रुक्ष zu ändern?)

रुच् (§. 156, I) I Atm. leuchten, strahlen 187,24; gefallen 51,7; 122,16. Aor. (§. 858); Caus. bleibt Parasm. gegen §. 789, I (§. 789, I, 2 Ausn.).

रुच् (vom. vor. S. 132, 0, 1) fem. Licht, Glanz, Blitz, Wunsch; in Zsstzg. ausl. (§. 289) adj. Gefallen findend 277, 377.

रुचक (Vb. रुच्) msc. Hals- oder Brustschmuck; ntr. Guirlande; Kranz.

रुचि (Vb. रुच्) od. ची fem. (§. 709, 3) Licht, Glanz, Lichtstrahl, Schönheit, Wunsch, Begierde, Appetit (zu); Gefallen, Freude 156, 27.

रुचिधामन् (Ttp. ऽध०) ntr. Wohnung des Lichts = Sonne 236, 13.

रुचिभर्तृ (Ttp. §. 653, VII Ausn.) msc. Herr des Lichts 236, 17.

रुचिर (Vb. रुच् S. 169, §. 419) adj. रा fem. schön, lieblich, angenehm, süss.

रुज् (§. 156, I) VI Par. zerbrechen. Ptcp. Pf. Pass. रुग्ण (§. 897, 2).

1. रुट् रुठ् I Atm. (§. 789, V) entgegenschlagen, widerstehn, Schmerz leiden, leuchten. Aor. (§. 358); vgl. लुण्ठ्.

2. रुट् X. sprechen, leuchten.

रुठ् 1. s. I रुट्. — 2. I Par. schlagen, niederwerfen.

रुण्ट् रुण्ड् I Par. stehlen.

रुण्ठ् I Par. 1. s. लुण्ठ्. — 2. gehn. — 3. hinken, träg sein, sich widersetzen.

रुण्ड् s. रुण्ट्.

रुत (Ptcp. Pf. Pass. von रु nach §. 333) ntr. Geschrei, Summen 238, 34.

रुद् II Par. (Anomalie §. 819) weinen 7, 11; 8, 25; 18, 1; 105, 7; 128, 6; 133, 24; 134, 2; 149, 26; ep. Atm. und nach I; 24, 46; ep. Ptcp. Praes. fem. (gegen §. 888) रुदन्ती 76, 42. — Aor. (§. 858); Absol. (§. 914, III Ausn.). Desid. (§. 191).

रुदित (Ptcp. Pf. Pass. des vor., aber nach §. 333) ntr. das Weinen.

रुद्र (von रुद् in der Bed. „brüllen" S. 169 र) msc. Siva; dessen Frau रुद्राणी (§. 701); Vater der Marut 290, 2 (Sch. Rig. V. I, 575); Plur. Rudrasöhne (heulend) 290, 3; eine Classe von Halbgöttern (§. 520; 554; 634).

रुध् (§. 156, I) VII Par. Atm. (§. 789, I) einschliessen, schliessen 187, 14; einhalten (binden) 152, 6; zurückhalten, hindern 33,33; 241,72; 75,82; 283,451; abwehren 33, 5; verbergen 89, 10. Aor. (§. 856, 5); Aor. Pass. refl. (§. 879); Ptcp. Pf. Pass. (§. 894); Absol. auf अम् (§. 909, 2, b).

— अनु auch IV Atm. (§. 789, V) lieben (wohl eig. Pass. refl. mit anomalem Acc. „sich um jemand klammern").

— अव belagern 200, 23.

— उप stören 182, 17.

— नि Caus. zuschliessen lassen 281, 428.

— प्रति einhalten, hindern 43, 30; unfähig machen (?) 28, 21.

— वि zuhalten 149, 26; विरुद्ध entgegengesetzt; sich widersetzend 283, 452; widersprechend 240, 62; widerspruchsvoll 226, 70; 73 (vgl. Müller Ztschr. d. DMG. VII, 290).

— सम् bändigen, bewältigen 153, 14. Caus. einschliessen, einfassen lassen 254, 106.

रुधिर (S. 169, §. 419, vgl. GWL. II, 125) ntr. Blut.

रुप् IV Par. stören, verwirren. Aor. (§. 858). Ptcp. Pf. Pass. u. Absol. (§. 896, 2; 914, I).

रुश् (§. 156, I) VI Par. verletzen; vd. roth sein रुशन्त् (mit anom. Acc.) 288,13; 294,2.

रुष् (§. 156, 3) I. IV Par. verletzen, tödten. — IV. X Par. zürnen; Aor. (§. 858); Ptcp. Pf. Pass. (§. 156, 3, 2; 894) रुष्ट u. रुषित zornig 41,8; 84,42; vom Caus. od. X रोषित in Zorn gebracht, zornig 186, 16; 236, 18.

रुह् (§. 156, I) I Par. in die Höhe steigen, wachsen 166, 84; Ptcp. Perf. Pass. रूढ (§. 894) gewachsen 259, 173; bekannt 193, 10; gewöhnlich, durch Ueberlieferung festgestellt. — Caus. रोहि oder रोपि (§. 200).

— अधि besteigen 235, 1; 263, 17. — Caus. रोपि übersteigen machen, beilegen.

— अभि besteigen 36, 17.

— अव herabsteigen; Caus. verringern 142, 82; अवरोहित (§. 473).

— आ ansteigen, besteigen 27,2; 64,5; 6; 108, 4; 109, 24; 111, 8; 252, 84; 263,218; anwachsen 109,6. — Caus. रोपि besteigen machen 4,14; 91,33; hängen 107,6; heben 11,21; 104,9; wachsen machen 257, 149; anwenden, übertragen 210, 12.

— — अध्या besteigen 188, 16.

— — समा besteigen 45, 12; 113, 12; Caus. besteigen machen 109, 17.

— वि auseinander wachsen, verwachsen, vernarben (von einer Wunde); Caus. heilen 195, 21 (vgl. विरोपणा Sakunt. p. 55 dist. 89).

रुह (vom vor. §. 259) adj. हा fem. wachsend.

रूक्ष् X Par. Thema रूक्षि रूक्षापि (§. 209; 843; 844) rauh sein.

रूक्ष (vgl. das vor.) adj. क्षा fem. hart, rauh, grausam.

रूढ s. रुह्.

रूढि (Vb. रुह्) fem. das Wachsen, Wachsthum, Geburt; Bekanntheit; überlieferte conventionelle Bedeutung eines Wortes im Gegensatz zu der etymologischen.

रूप् X Par. (eig. Denom. des folg. vgl. §. 213, Bem. 1) Thema रूपि रूपापि (§. 209; 843; 844) zeigen, bilden.

— नि bemerken 200, 10; untersuchen, prüfen; निरूपित erkannt, erklärt 230, 124; geprüft = sicher 229, 107.

रूप (S. 166, प von Vb. रुह्) ntr. (§. 708) Gestalt (aus Wuchs), schöne Gestalt, Schönheit, Form, Farbe, natürliche Eigenthümlichkeit (§. 213 Bem.; 563; 564, IV; 566, XI; dient als Suffix §. 565, II; vgl. §. 127, 2, 1).

रूप्य (vom vor. §. 564, IV) adj. प्या fem. schön; ntr. (§. 708) Silber; gemünztes Gold und Silber (§. 435; dient als Suffix §. 510; 565, I).

रूष् I Par. schmücken. — X Par. (Thema u. s. w. §. 209; 843; 844) zittern, zerspringen (?).

रे Interject. (§. 786) beim Ruf, aber insbesondre verächtlich.

रेकृ I Atm. (§. 789, V) Verdacht haben. Caus. Aor. (§. 844).

रेखा (Vb. लिख् §. 335) fem. Linie; ein wenig; Betrug; Fülle.

रेखाय Vb. Par. (§. 235) schmeicheln, quälen.

रेचक (Vb. रिच्) adj. चिका fem. öffnend, Entleerung, Stuhlgang bewirkend.

रेचन (Vb. रिच्) ntr. das Ausleeren, Stuhlgang.

रेज् I Atm. (§. 789, V) glänzen, zittern. Caus. Aor. (§. 844).

— प्र sehr zittern 293, 2.

रेट् Par. Atm. (§. 789, I) sprechen, verlangen. Caus. Aor. (§. 844).

रेप् I Atm. (§. 789, V) gehn, tönen. Caus. Aor. (§. 844).

रेब् s. रेव्.

रेभ् I Atm. (§. 789, V) tönen, loben, preisen. Caus. Aor. (§. 844).
— वि (§. 896, 2, 7).

रेभ msc. N. ppr. 296, 5 (§. 443).

रेव् रेब् I Atm. (§. 789, V) gehn, wogen. Caus. Aor. (§. 844).

रेवत् (aus रयि nach §. 562, vgl. S. 239, मत्) adj. ती fem. reich 295, 14.

रेष् I Atm. (§. 789, V) heulen. — Caus. Aor. (§. 844).

रेहाय Vb. Denom. (aus रेहत् §. 225; 230) Atman.

रै I Par. bellen.

रै (S. 153, §. 394, Ausn.) msc. Reichthum (Declin. wann in Zsstzg ausl. §. 737; 746; 748; 752; S. 300 n. 1).

रैवत msc. N. ppr. des fünften Manu der jetzigen Weltperiode 140, 62 (§. 467).

रोग (Vb. रुज् §. 260) msc. Krankheit (S. 225, रुग्ण).

रोगभाज् (Ttp. ऽभाज् von Vb. भज् nach §. 252, Ausn. 5) adj. an einer Krankheit leidend 107, 14.

रोचन (Vb. रुच् §. 253) adj. ना fem. strahlen machend, schön glänzend; sbst. ntr. das leuchtende, Äther 288, 1; 289, 4; fem. ना (S. 146, §. 388) ein gelbes Pigment Gorochanâ genannt u. aa. (§. 245, 2; 450).

रोड् I Par. wahnsinnig sein. — रौड् रौड़् gering schätzen. — Caus. Aor. (§. 844).

रोदस् ntr. Himmel. Dual. (§. 90, Ausn.) सी Himmel und Erde (nach §. 637, 2, Bem. 2), nach Hemach. 284, 93. Indecl. (ved. jedoch nicht und anomal S. 304, n. 2 und 4).

रोध (Vb. रुध्) msc. Ufer (N. ppr. §. 430).

रोधस् (Vb. रुध्) ntr. Ufer.

ऽरोधिन् (Vb. रुध् §. 282) adj. नी fem. hindernd, übertäubend.

रोप् s. रुप्.

रोपणाका fem. (= शारिका Turdus Salica; Sch.) 289, 12.

रोमन् (Vb. रुह् S. 167, मन्) ntr. das Haar des Körpers (§. 465; 468; 476; 563, IV).

रोमन्थ msc. (§. 708) das Wiederkäuen (§. 225).

रोमन्थाय Vb. Denom. (vom vor.) Atm. (§. 225) wiederkäuen.

रोमराजिपथ (Ttp. ऽपथिन् §. 639; das vordre Glied Ttp. रोमन्ऽराजि) msc. der Pfad der Haarlinie (vom Nabel abwärts), Taille 237, 22.

रोष (Vb. रुष्) msc. Zorn, Ärger.

रोह (Vb. रुह्) msc. Erhebung 246, 15; Knospe, Blume.

रोहिणी s. रोहित.

रोहित (S. 161, §. 401, GWL. II, 125) adj. fem. ता oder हिणी (§. 689) roth; farbig, bunt (?) 138, 38; fem. हिणी auch हिणि N. ppr. einer Tochter des Daksha, welche zugleich eines der Sternbilder, Nakshatra, bildet, und der Mutter des Balarâma.

रौचनिक (von रोचना) adj. की fem. mit Rocanâ gefärbt, orangefarbig.

रौट् s. रोड्.

रौड् s. रोड्.

रौद्र (von रुद्र) adj. द्री fem. schrecklich, furchtbar; fem. Namen der Gattin des Siva; ntr. Wuth, Hitze.

रौप्य (von रूप) ntr. Silber.

रौप्यमय (vom vor.) adj. यी fem. silbern 249, 46.

ल

लक् s. रक्.

लक्ष् X Par. und in derselben Bed. auch Atm. (§. 789, V, vgl. §. 789, I, 2) sehn, erkennen 98, 12; 115, 10; 184, 9; 186, 15; Caus. kenntlich machen, zu erkennen geben 20, 17; andeuten (durch Ellipse) 214, 17; लक्ष्य zu sehend, sichtbar 198, 24; zu kennzeichnend, bezeichnend 210, 18; 212, 13, vgl. 212, 22; s. bes.

— आ erblicken 186, 13; 276, 356.

— उप sehn 181, 23.

लक्ष ntr. fem. क्षा Hunderttausend; msc. Ziel, Trug.

लक्षण (Vb. लक्ष्) ntr. das Sehn, Bezeichnen, Bezeichnung, Definition, Zeichen, Art 144, 112; 113; Namen; Fleck; fem. णा Andeutung, Auslassung von etwas aus dem Zusammenhang leicht verständlichen, zu supplirenden, Ellipse; msc. N. ppr. (S. 146, §. 388, Bem.; §. 430; 485; 564).

लक्षता (von लक्ष nach §. 554) fem. Zustand das Ziel zu sein 184, 24.

लक्षितत्व (von लक्षित Ptcp. Pf. Pass. Caus. von लक्ष् nach §. 554) ntr. Zustand des Angedeutetseins, des Supplirtwerdens 214, 15.

लक्ष्मण (S. 167, मन् vgl. §. 563, VIII, wo von लक्ष्मी; von einem Th. *लक्ष्मन्) adj. णा fem. glücklich; ntr. Zeichen; Fleck; msc. N. ppr. des Bruders des Ramachandra; mit beiden letzten Bedd. 237, 31 (§. 431).

लक्ष्मी (S. 167, मी) fem. (§. 709; Declin. auf Tafel zu §. 762 nr. 45) N. ppr. der Frau des Vishnu, Göttin des Glücks und Reichthums; Glück, Reichthum, Herrschaft, Glanz, Schönheit; Beiname der Sita, der Frau des Rama (§. 563, VIII; in Bhvr. auslaut. auch ऽलक्ष्मीक §. 671).

लक्ष्य (eig. Ptcp. Fut. Pass. von लक्ष् „das, was man ins Auge zu fassen hat") ntr. das Ziel, Object 205, 22 (§. 485).

लक्ष्यता (nach §. 554 von °य Ptcp. Fut. Pass. von लक्ष्) fem. Zustand des Gesehnwerdenmüssens = Sichtbarkeit 272, 321.

लख् लङ्ख् लिङ्ख् I Par. gehn, sich bewegen.

लग् 1. s. रक्. — 2. I Par. an etwas hängen (vgl. रञ्ज्), haften. Aor. (§. 849, 2, Ausn.); Ptcp. Pf. Pass. लग्न „hängend" 199, 13; 280, 410; sonst लगित (§. 897, 3, S. 419, n. 3). — Caus. लगि (§. 202; 881, 4; 916).

— वि von etwas hängen, angeknüpft hängen; विलग्न hängend 236, 20; herabgefallen, aufgelöst 242, 84.

लगुड msc. (§. 708, 4) Stock, eiserne od. eisenbeschlagne Keule.

लघि Vb. Denom. (von लघु nach §. 217, vgl. mit S. 228, ईयस्) Par. leicht machen 170, 4.

लघु (Vb. लङ्घ् S. 136, उ) adj. fem. घु oder घ्वी leicht, schnell, gering, wenig, klein; Compar. लघुतर und लघीयस्; Superl. लघुतम und लघिष्ठ (§. 554, VI).

लघुता (vom vorigen nach §. 554) fem. Leichtsinn 239, 56.

लङ्का fem. (§. 709) Hauptstadt von Ceylon und Ceylon selbst (§. 436; 441).

लङ्ख् s. लख्.

लङ्ग् (§. 154, 2, 2) I Par. gehn. hinken.

लङ्घ् I Par. und in derselben Bed. (nicht mit dem Unterschied nach §. 789, I) Atm. (§. 789, V) überspring-

gen, überschreiten. — nur Parasm. „austrocknen". — X überspringen, übertreffen, gering schätzen, sprechen, leuchten.

— उद् übertreten, geringschätzen 181, 4; 191, 21; 278, 396.

— वि X übersteigen 170, 1.

लङ्घन (vom vor.) ntr. das Überschreiten, Überschiffen 183, 1; Bespringen, Beischlaf 182, 11.

लच्छ् लाञ्छ् (phonet. von लक्ष्) I Par. kennzeichnen.

1. लज् लज्ज् (§. 79, 1) VI Atm. (§. 789, V) sich schämen 163, 69; Ptcp. Pf. Pass. लग्न (§. 897, 3). — X (?) bedecken.

2. लज् लञ्ज् I Par. tadeln, verläumden, rösten, braten. — X लजि लञ्जि लजापि लञ्जापि (§. 208; 209; 843; 844) erscheinen.

लज्ज् s. 1. लज्.

लज्जा (vom vor.) fem. Schaam, Bescheidenheit.

लञ्ज् s. 2. लज्. — od. लुञ्ज X Par. stark sein, schlagen, wohnen, geben, sprechen, leuchten.

लट् I Parasm. kindisch sein, schreien (vgl. रट्).

लट्टय Vb. Par. (§. 235).

लड् लल् I Par. wollüstig sein, spielen; ललित schön, lieblich 173, 32; 275, 359. — Caus. (लडि §. 202; 881, 4; 916 nur in bestimmten Bedd., z. B. lallen; in aa. लाडि s. West.). — लाड् लाल् X Par. lieben, liebkosen, erfreuen; लालित 245, 6; 274, 341. — लल् लड् X Atman. (§. 789, V) wünschen. — लड् लाड् Thema लडि लाडि लडापि लाडापि (§. 208; 209; 843; 844) werfen.

लपड् X Par. herauswerfen (vergl. das vor.), sprechen (?).

लता fem. Schlingpflanze, Zweig, Strauch.

लतागृह (Kmdh. ऽ गृ⁰) ntr. ein Haus, welches aus Sträuchern besteht, Laube 170, 5.

लताङ्गुलि (Kmdh. ऽ अङ्गु⁰) fem. ein Finger welcher ein Zweig ist (dessen Stelle ein Zweig vertritt) 235, 4.

लतिका (von लता nach §. 558 ff.) fem. Schlingpflanze.

लप् I Par. sprechen, klagen. Ptcp. Fut. Pass. लाप्य (§. 906). — Caus. Aor. अलीलपत् und अललापत् (§. 844, B).

— आ Caus. anreden machen, fragen 130, 6; 8.

— प्र sprechen 130, 10.

— वि klagen 100, 22.

— सम् zusammensprechen 197, 7.

लभ् (§. 149, 5; 156, 1) I Atm. (§. 789, V) empfangen, erlangen 30, 2; 31, 18; 49, 13; 50, 10; 12; 62, 60; 70, 54; 100, 20; 128, 4; 151, 5; 155, 23; 161, 58; 174, 43; 175, 49; 189, 23; 256, 135; über sich nehmen 258, 154. — ep. Par. empfangen 21, 8; Pass. inbegriffen werden 220, 5; refl. empfangen 254, 108; Aor. (§. 881, 1); Desider. (§. 194).

— आ anfassen 7, 16; Ptcp. Fut. Pass. (§. 906).

— — उपा tadeln 240, 60.

— उप empfangen 270, 297; finden 185, 14; 192, 10; 11; bemerken, erfahren, einsehn, begreifen 179, 8; 187, 17; 197, 6; 225, 61.

— प्र täuschen.

— — विप्र betrügen 53, 23.

— वि विलब्ध verschenkt (? s. विलम्भ Geschenk) 267, 265.

लम्ब् I Atm. (§. 789, V) tönen, fallen, niedersinken 236, 20.

— अव sich stützen 234, 166; 238, 39.

— आ sich stützen 28, 16; 97, 11; anpacken 281, 432; anstimmen 72, 22.
— वि zögern.
— — प्रवि aufhängen 133, 15.
लम्ब (vom vor.) adj. आ fem. (weit) herabhängend, gross, breit, geräumig.
लम्भ् s. रम्भ्.
लम्भन (von Vb. लभ् und dessen Causale §. 149, 5) ntr. Erlangung, Erwerbung; Schmähung; das Erlangenmachen, das Sichern 180, 12.
लय् s. रय्.
लय (Vb. ली S. 138, अ, 11) ntr. (Wils.) Auflösung; msc. der Schlaf des Geistes 217, 22; 23.
लर्ब् I Par. gehn.
लल् s. लड्.
ललाट ntr. (§. 708) Stirn (§. 506, vergl. Bem.; 563, VII; S. 231, क, 11).
ललाम ntr. Zeichen, Schmuck, Majestät; erstes, hauptsächlichstes (§. 533, XX).
ललित (von लल् Ptcp. Pf. Pass. aber nach §. 333) ntr. Liebe anzeigende Bewegung, Schmachten u. s. w.
ललितादित्य msc. N. ppr. 251, 69.
ललित्तय msc. N. ppr. 258, 154; 264, 232.
लव (Vb. लू) msc. das Schneiden (Schnitzel), Kleinheit, Bischen, klein; in Zsstzg ausl. 151, 3; 157, 32; 174, 44 (Tropfen); 198, 17.
लवट msc. N. ppr. 260, 176; 262, 204.
लवण (Vb. लू §. 253, S. 156, nr. 5) ntr. (§. 708) Salz; msc. Salzigkeit (§. 554, VI; 532, XI; 535, XXIII; 564, I; fem. णी §. 691; in Zsstzg §. 644, III; 224, Bem.; 233; 245, 2).
लवणास्य Vb. Denom. (vom vor. §. 233) Par. heftig nach Salz begehren.
लश् s. 2. लस्.
लष् I. IV Par. Atm. (§. 789, I) begehren. — vgl. 2. लस्.

— अभि begehren 104, 5; 106, 16.
1. लस् I Par. glänzen, leuchten, umarmen. — Caus. ergötzen.
— उद् Caus. ergötzen, leuchten lassen 146, 8.
— — समुद् strahlen 174, 41.
— वि erglänzen, Liebesspiele treiben 242, 87.
2. लस् लश् लष् X Par. eine Kunst üben.
लहर (ntr.?) N. ppr. eines Districts, Lahor 249, 51.
ला II Par. nehmen.
लाक्षा fem. (§. 709) Lack, eine rothe Farbe (§. 450).
लाख् s. राख्.
लाघ् s. राघ्.
लाघव (nach §. 554, VI von लघु) ntr. Leichtigkeit 5, 23; Schnelligkeit 34, 7.
लाङ्गल (S. 148, अल) ntr. Pflug (§. 86, Ausn. 1; S. 221, §. 592).
लाङ्गूल (S. 148, उल) ntr. Schweif.
लाज् लाञ्ज् I Par. verleumden, rösten, braten (vgl. 2. लञ्ज्).
लाज (vom vor.) Plur. msc. oder जा fem. geröstetes Korn.
लाञ्छ् s. लछ्.
लाञ्ज् s. लाज्.
लाट्य Vb. Par. (§. 235) leben.
लाड् s. लड्.
लाड msc. N. ppr. 264, 226.
लाभ् X Par. लाभि लाभापि (§. 209; 843; 844) werfen, senden.
लाभ (Vb. लभ्) msc. das Erlangen, Gewinn.
लाभिन् (Vb. लभ् §. 282) adj. नी fem. erhaltend 256, 131.
लाल् s. लड्.
लालन ntr. (Vb. लाल्) das Lieben, Wollust 99, 14; 157, 34; Liebkosen 269, 290

लालस (vom Intens. von लस् in der Bed. „begehren", vgl. लष् und वि लस् und GWL. II, 137) msc. und सा fem. heftige Begierde.

लाला (von anomalem Intens. von ली; vgl. §. 149, 4, GWL. II, 121) fem. Speichel.

लालित s. लड्.

लालितक msc. N. ppr. 264, 228.

लाव msc. वा fem. eine Art Wachtel, Perdix Chinensis.

लावण्य (von लवण nach §. 554) ntr. Schönheit, Salzigkeit.

लिख् VI Par. schreiben 167, 89; 194, 3; 278; 396; 397 malen.

— आ schreiben 199, 14.

— — व्या durchschaben, durchbrechen 173, 30 s. n. (vgl. das folg. u. West. bei उद्).

— वि durchbrechen 169, 98; malen, bezeichnen 111, 9.

लिङ्ग् s. लख्.

लिङ्ग् I Par. gehn. — X (eig. Denom. vom folg.) das Geschlecht eines Wortes bilden.

— आ umarmen 263, 219; 280, 410; 281, 431.

लिङ्ग ntr. (§. 708) Zeichen, männliches Geschlechtszeichen; Geschlecht; Natur als Grundlage der Schöpfung 206, 11; der feine Leib (vgl. Windischmann Philos. im Fortg. I, 4, 1831); Kennzeichen (Müller, Ztschr. d. DMG. VII, 306); Prämisse, Prämissen, welche zu einem Schluss führen (vergl. Röer zu Bhâshâp. S. 31 u. 32 **).

लिङ्गशरीर ntr. (Kmdh. s श०) die Urkörper, welche Linga, der feine Leib (vgl. das vor.) genannt werden 206, 21.

लिट्ठ्य Vb. Par. (§. 235) klein sein, gering schätzen.

लिप् (§. 156, 1) VI Par. Atm. (§. 789, I) Spcth. लिम्प (§. 797) salben, beschmieren, beschmutzen 143, 104; Aor. (§. 856, 5); Ptcp. Pf. Pass. (§. 894).

— अनु salben, beschmieren 183, 6; 239, 51 (Atm.); baden 236, 15; Caus. salben machen 200, 7.

— अव अवलिप्त stolz, übermüthig 22, 25; 152, 8.

— आ einsalben 147, 12 V. L.

लिपि (vom vor. S. 152, §. 394) oder पी fem. Schreiben, Malen.

लिश् (§. 156, 1) IV Atm. (§. 789, V) klein sein.

लिह् (§. 156, I) II Par. Atm. (§. 789, I) lecken 85, 50; 173, 38; Intensiv I ep. Atm. (gegen S. 352, n. 1) 39, 5.

— आ schaben, schleifen 137, 36.

— परि Intens. I mit der Zunge herum lecken 116, 4.

s लिह् (§. 259, Ausn. 5; 289) adj. leckend.

ली (§. 149, 4) IX Par. (Specth. stark लिना, schwach लिनी §. 805); IV Atm. (§. 789, V) klebrig sein, flüssig werden, an etwas hängen, erlangen; Pf. red. (§. 826, 5; 830); Ptcp. Perf. Pass. लीन (§. 897, 5) aufgelöst 219, 12; abgelöst 172, 26 (Sch.). — Caus. (§. 199; 200) wann Atm. (§. 789, III). — X Par. (§. 208) flüssig machen.

— अव hängen.

— — समव IV sich auflösen 219, 15.

— नि IV ruhen auf etwas. निलीन (§. 475).

— प्र IV sich auflösen 139, 54.

लीला (von einem alten verstümmelten Intensiv. von लस्) fem. Liebesspiel, Spiel überhaupt.

लुञ्च् (§. 154, 2, 2) I Par. ausreissen. Ptcp. Pf. Pass. u. Absol. (§. 896, 2; 914, I u. II).

लुञ्चन (vom vor.) ntr. das Ausreissen 185, 3.

लुञ्ज् s. लञ्ज्.

1. लुट् I. IV Par. sich wälzen, verbunden sein. Caus. Aor. (§. 844, B).

2. लुट् I Atm. (§. 789, V) sich widersetzen, Schmerz leiden, leuchten. — X sprechen, leuchten Aor. (§. 858). — vergl. रुट् und लुन्थ्.

लुठ् I Par. schlagen, niederwerfen. — I Atm. (§. 789, V) sich widersetzen, Schmerz leiden; Aor. (§. 858). — VI (§. 149, 1) Par. sich hin und her wälzen 253, 92. Caus. Aor. (§. 844, B). —

— निर् VI herabwälzen 252, 88. — X ausplündern 258, 159.

1. लुड् oder लुल् I Par. bewegen, in Verwirrung, Bewegung bringen. — Caus. glbd. 235, 4.

2. लुड् (§. 149, 1) VI Par. anhängen, ergeben sein; bedecken.

1. लुण्ट् und लुण्ड् I. X Par. stehlen.

2. लुण्ट् X Par. verachten.

लुण्ठ् रुण्ठ् I Par. stehlen, plündern; लुण्ठित 264, 231; 274, 345; 281, 427.

लुण्ड् s. 1. लुण्ट्.

लुन्थ् I Par. schlagen, tödten, Schmerz leiden.

लुप् VI (§. 156, 1) Par. Atm. (§. 789, I); Spcth. लुम्प (§. 797) brechen, zerbrechen; IV Par. verwirren; Aor. der VIten (§. 856, 5), der IVten (§. 858, VIII); Ptcp. Pf. Pass. und Absol. der VIten nur लुप्त लुप्त्वा, wegen der IVten (s. §. 896, 2; 914, III). Intensiv (§. 165, Bem. 2). — Caus. Aor. (§. 844 B).

— परि unterbrechen 187, 4.

— वि stören.

लुब्ध (Ptcp. Pf. Pass. von लुभ् vgl. §. 894) adj. fem. धा gierig, geizig; msc. Jäger, Wollüstling.

लुब्धक (vom vor. §. 558 ff.) msc. gierig; Jäger, Wollüstling.

लुब्धता (von लुब्ध nach §. 554) fem. Geiz 260, 186.

लुभ् (§. 156, 3, 2) IV VI Par. begierig sein, begehren 68, 31; Ptcp. Pf. Pass. लुब्ध (wann लुभित s. §. 156, 3, 2) willig 197, 21 vgl. bes. — Caus. begierig machen, anlocken 68, 39; verlocken 71, 6.

— अनु Caus. hinter sich locken, sich verlocken lassen 69, 38 (nach §. 789, I, 2 u. Ausn.?).

— वि verwirren (Ptcp. Pf. Pass. u. Abs. §. 156, 3, 2). — Caus. bethören 191, 10.

लुम्ब् I Par. quälen. — X Par. quälen, unsichtbar sein (?).

लुल् s. 1. लुड्.

लुष् s. 2. लूष्.

लुह् (phonet. aus लुभ्) I Par. begehren.

लू IX Par. Atm. (§. 789, I) Spcth. stark लुना, schwach लुनी (§. 805) schneiden, zerschneiden (λύω); Ptcp. Pf. Pass. लून 104, 18 (§. 897, 5; 566, VI).

लूता fem. Spinne, Ameise.

1. लूष् I Par. schmücken. — X Par. verletzen, tödten.

2. लूष् लुष् I. X Par. stehlen.

लेख (Vb. लिख्) msc. Brief; Gottheit (§. 441); fem. खा das Schreiben, Malen; Linie, Reihe, Zeile, Streif.

लेखाय u. लेख्य Vb. Par. (§. 235) wollüstig sein, wanken.

लेख्य (eig. Ptcp. Fut. Pass. von लिख्) ntr. das Malen und Schreiben.

लेट्य und लोट्य Vb. Par. (§. 235) Betrüger sein, der vordere sein, schlafen, glänzen.

लेप् I Atman. (§. 789, V) gehn, verehren (?). — Caus. Aor. (§. 844).

लेप (Vb. लिप्) msc. das Beschmieren, Speise, Mörtel.

लेपन (Vb. लिप्) ntr. das Verschmieren (mit Baumaterial), Vermörteln 57, 22.

लेलाय Vb. Par. (§. 235) glänzen.

लेश (Vb. लिश्) msc. Kleinheit, ein Bischen.

लैप् s. पैप्.

लोक् I Atm. (§. 789, V) sehn. — Caus. Aor. (§. 844). — X Par. sehn.

— अव erblicken, sehn 102, 7; 111, 5; 116, 6; 125, 19; 129, 23; 167, 89; 246, 12; nach etwas blicken X Pass. 242, 84.

— आ X ansehn, erblicken 60, 35; 125, 18; 242, 84.

— वि erblicken, sehn 102, 5; 152, 9; 167, 87; 171, 17 (durch blosses Ansehn). — X blicken 156, 26; in Augenschein nehmen 111, 9.

लोक (vom vor.) msc. das Sehn; Welt, Menschheit, Leute (§. 506, vgl. Bem.).

लोकपाल (Tīp. ऽप°) msc. König.

लोच् I Atm. (§. 789, V) sehn. — Caus. Aor. (§. 844); vgl. लोक्. — X Par. reden, leuchten (?).

— आ I betrachten 202, 8.

लोचन (vom vor.) ntr. Auge; in Bhvr. ausl. ना fem. 50, 11.

लोट् s. लोड्.

लोट्य s. लेट्य.

लोड् लौड् लोट् I Par. wahnsinnig sein (vgl. रोड्). — Caus. Aor. (§. 844).

लोध्र (vgl. रुधिर?) msc. ein Baum, dessen Rinde zum Färben dient, symplocos racemosa.

लोभ (Vb. लुभ्) msc. Begierde (nach materiellem Gewinn, irdischen Gütern).

लोमन् (S. 167 मन् Vb. रुह्) ntr. das Haar am Körper (§. 430, 1, 2; 440; 441; 464; 563, XI; wann in Zsstzg. ausl. ऽलोम §. 624).

लोमवाहिन् (Tīp. ऽव° von Vb. वह् §. 282) adj. नी fem. Haar tragend (? gefiedert? oder sollte लोमन् = लोमहर्षण sein (vgl. das folg.) haarsträubend? Beisatz der Pfeile) 32, 30.

लोमहर्षण (Tīp. ऽह° von Vb. हृष्) ntr. das in die Höhe Starren der Haare; ep. adj. (vgl. §. 253) haarsträubend 39, 2.

लोर्य Vb. Par. (§. 235).

लोल (Vb. लुल्) adj. ला fem. zitternd; begierig.

लोष्ट I Atm. (§. 789, V) Scholle sein (eig. Denom. vom folg. nach §. 212 Bem.).

लोष्ट (S. 161. §. 400? wohl zu GWL. II, 119 ff.) ntr. (§. 708) Erdscholle.

लोष्टवत् (vom vor. §. 579) adv. wie eine Erdscholle.

लोहित (S. 161. §. 401 vgl. रोहित) adj. fem. ता oder हिनी roth. sbst. masc. rothe Farbe; ntr. Blut (§. 234; 443; 566, VI; 588, VII).

लोहिताय लोहिनीय Vb. Denomin. Par. Atm. (§. 234) roth werden.

लौकिक (von लोक §. 506, vgl. Bem.) adj. की fem. weltlich, menschlich.

लौड् s. लोड्.

लौल्य (nach §. 554, I von लोल) ntr. Gierigkeit, Begierde 100, 13; 16; 118, 23.

ल्पी ल्यी ल्वी (?) IX Par. Spcth. mit kurzem इ (§. 805), sich anschliessen.

ल्वी s. ल्यी u. प्ली.

व

वंश msc. (§. 708, 4) Bambusstab; Stamm, Geschlecht, Familie; msc. fem. °शी Flöte, Pfeife (§. 596, vgl. Bem.; 545; S. 239 मत्).

वंश्य (vom vor. §. 506, vgl. Bem. u. §. 651) adj. °श्या fem. zum Geschlecht gehörig 256, 127; abstammend 140, 61; von guter Familie seiend; sbst. msc. Sohn, Schüler.

वंह् s. बंह् und रंह्.

वक msc. Kranich.

वकुल (Vb. वङ्क्) msc. eine Pflanze, Mimusops elengi; eine Apothekerwaare, Cacoli.

वक्क् s. वस्क्.

वक्तुमनस् (Bhvr. वक्तुम् (Infin. von वच्) s म° nach S. 247, VI) adj. zu sprechen die Absicht habend, im Begriff zu sprechen 125, 21.

वक्तृ (Vb. वच्) adj. °त्री fem. sprechend, Sprecher, gesprächig, beredt, wahr redend, weise.

वक्त्र (Vb. वच् S. 164 त्र) ntr. (und masc. §. 711) Mund, Gesicht; Vers (§. 488; 517).

वक्र (Vb. वङ्क् §. 169 र) adj. °रा fem. krumm, unredlich, betrügerisch; sbst. ntr. (§. 708) Arm eines Stroms (§. 554, VI).

वक्ष् I Par. zürnen (?); wachsen; Pf. red. gross, hoch sein 290, 3 (Sch. anders); Ptcp. Pf. Pass. ved. उक्षित (§. 895, 2 Bem.) mächtig geworden 291, 2 (Sch. anders).

वक्षस् (S. 149) ntr. Brust.

वख् वङ्ख् I Par. gehn.

वङ्क् I Atm. (§. 789, V) krumm gehn.

वङ्ख् s. वख्.

वङ्ग् I Par. gehn, hinken.

वङ्घ् I Atm. (ist §. 789, V hinzuzufügen) gehn, tadeln, einen Weg beginnen, anfangen, eilen.

वच् (§. 147; 154, 3; 156, 1) II Par. (wo Atm. §. 789, I; defect. §. 821) sprechen, nennen, sprechen zu, anreden, mit Accus. der Person und Sache 3, 2; 4, 14; 15, 30; 42, 9; 43, 24; 44, 36; 50, 6; 66, 10; 83, 20; 106, 13; 18; 107, 4; 113, 3; 133, 3; 187, 7; 246, 16; 252, 82; beschreiben 34, 7; Atm. (§. 789, I) 103, 13; 126, 8; 202, 6. Pf. red. (§. 826, 3; 828); Aor. (§. 841; 856, 3); Aor. Pass. (§. 883); Ptcp. Pf. Pass. उक्त (§. 656, IV); Ptcp. Fut. Pass. वाच्य zu sprechend u. s. w. s. bes. (§. 905); mit बहु preisen 251, 67. — Desider. zu sagen begehren 57, 26; 286, 481. — Caus. u. X sagen machen, zu sagen befehlen; mit स्वस्ति „Seegen u. s. w." (wo s.) 26, 51 (ep. Absol. वाच्य §. 915 Bem.); sagen.

— निर् erklären 204, 11; निरुक्त (§. 485; 509, vgl. 506 Bem.).

— प्र herausreden, verkünden, sprechen, sprechen zu, anreden 44, 5; 58, 1; 114, 7; 132, 10; 24; 135, 2; 143, 103; 276, 367; प्रवचनीय (§. 901).

— प्रति entgegenreden, antworten (Acc. der Person) 48, 8; 57, 25; 84, 43; 86, 61; 91, 23.

— सम् zusammen sprechen (Acc. der Person) 132, 22.

वचन (vom vor.) ntr. das Sprechen, Rede, Satz, Befehl.

वचस् (Vb. वच् S. 149) ntr. Rede, Stimme, Befehl 12, 27.

वचस (vom vor. nach Anal. §. 564, I) adj. °सा fem. beredt, weise 296, 2.

वञ् I Parasm. gehn, herumstreifen (lat. vag-us). — X Par. einen Weg machen (pflastern), gehn, ved. stärken.

वज्र adj. (vom vor. S. 169 र vgl. उग्र) रा fem. hart; sbst. msc. ntr. (§. 711) Donnerkeil, Diamant, emblic myrobalan, Phyllanthus emblica; saurer Haferschleim; Kind.

वज्रधर (Ttp. ऽधº) msc. Indra (der Träger des Donnerkeils).

वज्रसार msc. N. ppr. 264, 226.

वञ्च् (§. 154, 2, 2) I Par. gehn, herumirren; Ptcp. Pf. Pass. u. Absol. (§. 896, 2; 914, I; II); Ptcp. Fut. Pass. (§. 905); Intens. (§. 169, 3). — Caus. wann Atm. (§. 789, III) u. X Atm. (§. 789, III) betrügen 54, 16; 55, 20; 100, 21; 104, 22; 130, 23; 186, 24.

— अभि Caus. oder X betrügen 59, 20.

वञ्चक (vom vor.) adj. ञ्चिका fem. betrügend, Betrüger.

वञ्चन (Vb. वञ्च्) ntr. Betrug.

वट् I Par. umgeben, bekleiden. — I Par. sprechen. — Caus. (§. 202; 881, 4; 916). — od. वट् X Par. (§. 208; 209; 843; 844) kleiden, knüpfen, theilen.

वट msc. der grosse indische Feigenbaum (ficus Indica).

वठ् बठ् I Par. fett sein, stark sein.

वडवा l. बडवा wo s.

वण् बण् I Par. einen Ton von sich geben. — Caus. Aor. (§. 844).

वणिज् s. बणिज्.

वण्ट् I u. X (§. 209; 843; 844) Par. theilen.

वण्ठ् I Atm. (§. 789, V) allein gehn.

वण्ड् I Atm. (§. 789, V) theilen, kleiden. — X Par. theilen (vgl. वट्, वण्ट्).

वत Indecl. (§. 786 alter Instrum. (?) des Ptc. Pf. Pass. वत von वन् tödten, „vernichtet". Interj. bei Schmerz: wehe! bei Mitleid; Freude; Erstaunen; Ruf.

वत्स ntr. Brust; msc. Kalb, Jahr; masc. fem. सा zärtliche Bezeichnung eines Kindes, Schülers; N. ppr. eines Landes 46, 24; Volkes 47, 41 (§. 443; 554, VI; 561, V; 563, V).

वत्सर (S. 172 सर; vergl. das vor.) msc. Jahr (§. 549).

वत्सल (von वत्स §. 563, V) adj. ला fem. liebend.

वत्सलता (nach §. 554 vom vor.) fem. Liebe 261, 194.

वद् (§. 154, 3) I Par. Atm. (§. 789, I wann nur Atm. §. 789, V) sprechen, anreden, tönen; Par. 7, 10; 59, 24; 75, 22; 102, 10; 103, 12; 111, 7; 113, 16; 119, 21; 179, 12; 194, 20; 252, 81; वदामसि (ved. §. 813, 2). — Atman. 15, 1; 46, 30; 58, 3; Perf. redupl. (§. 826, 3; 828); Aor. (§. 849, 2 Ausn.); Ptcp. Pf. Pass. vd. उदित gesprochen 241, 69; Ptcp. Fut. Pass. (§. 906, 5); Absol. (§. 914, II). — Caus. und X (beachte §. 789, I, 2 Ausn. 3) reden tönen machen; sprechen, befehlen.

— अप wann nur Atm. (§. 790) zanken, schimpfen.

— अभि Caus. od. X sich beugend begrüssen, grüssen 12, 29 (ep. अभिवादयित्वा §. 915 Bem.); 31; 17, 24; 26, 68; 76, 44.

— आ (Par.) anbrüllen 290, 9 (वदता vd. mit gedehntem Auslaut §. 813, 3).

— परि verläumden; परिवादित (S. 226, इन्).

— प्र erklären (Par.) 132, 14; 162, 64.

— प्रति antworten (Par.) 181, 13.

— वि uneins sein (Atm. §. 789, V), streiten 132, 10 (vgl. n.).

— सम् zusammen reden (Par.) 19, 8.

वद् Vb. Denomin. Atm. (§. 212, Bem. 2) sprechen.

वदन (Vb. वद्) ntr. Mund, Gesicht.

वदान्य (Vb. वद् S. 150) adj. या fem. freundlich redend, beredt, freigebig (§. 656, IV).

वध् s. हन्.

वध (vom vor. S. 139 अ, 12 §. 327) auch बध msc. das Morden, Tödten, Vernichten, Mord; Mörder (§. 547, IX).

वधू (S. 158 उ Vb. वह् org. *वधू) fem. Frau, junge Frau, Frauensperson (§. 520; 554, II).

वधूटी fem. eine junge Frauensperson, die im Vaterhaus verheirathet, oder unverheirathet, lebt; des Sohnes Frau.

वन्, (§. 154, 2, 4) I Par. tönen, ergeben sein, verehren; lieben 157, 36. — I Par. handeln, tödten. Caus. (§. 202; 881, 4; 916). — VIII Atm. (§. 789, V wo s.) bitten, verlangen; ved. annehmen 288, 11 (वंस्व ved. Imper. Aor. oder nach II Conj. Cl.). Aor. (§. 858); Ptcp. Pf. Pass. und Absol. (§. 896, 2; 914, I); ved. Desider. (§. 190 Bem.). — X s. 2. तन्.

वन ntr. (§. 708) Wald, Wasser, Haus (§. 472; 476; 479; 626; §. 25, 1 Ausn. 4.; S. 246, IV).

वनगज (Kmdh. §. 656, V) msc. Waldelephant, wilder Elephant 127, 17.

वनचर (Ptpr. ऽ च॰) adj. री fem. im Walde lebend 153, 11.

वनमृग (Kmdh. §. 656, V) msc. im Wald lebende Gazelle 69, 45.

वनराजि oder जी fem. Waldreihe 78, 23; 92, 45.

वनस्थ (Ttp. ऽ स्थ von Vb. स्था) adj. था fem. im Walde wohnend, wild; msc. Eremit, Reh.

वनस्पति (Ttp. वनस् Genit. von वन् (s. Sâma-V. Gl.) od. Thema वनस् (in vd. वनर्षद् Rv. II, 7, 14, 1) = वन) und प॰; S. 12, n. 1) msc. Baum.

वनिता (fem. von Ptcp. Pf. Pass. von वन्, wo s.) fem. Frau.

वनिन् (nach §. 563 von वन) adj. नी fem. mit Wasser versehen, Wasserspender 291, 12.

वनेचर (Ttp. वने (Loc. §. 246, II) ऽ चर §. 277) adj. री fem. Waldbewohner, Wilder, Dämon.

वनौकस् (Bhvr. वन ऽ ओकस्) adj. waldbewohnend 25, 61; msc. Eremit 11, 18; wildes Thier 69, 38; Affe.

वन्द् I Atman. (§. 789, V) begrüssen, verehren 44, 34; 92, 43; 168, 92.

— अभि ehrfurchtsvoll grüssen 179, 15.

वन्दन msc. N. ppr. 296, 5.

वन्दना (Vb. वन्द् §. 334) fem. das Preisen insbesondre der Götter, Beten.

वन्दिन् (Vb. वन्द्) msc. Lobsänger, Barde, Schmeichler.

वन्धुर (wohl eig. identisch mit बन्धुर, wo vergl.) ntr. (nach Sch.) Balken des Wagens (Sch. der Sitz des Wagenlenkers s. Sâma-V. Gl. त्रिवन्धुर) 290, 9.

वन्य (von वन §. 476) adj. या fem. im Wald gewachsen, hervorgebracht, wild.

वप् (§. 154, 3; 156, 1, eig. Caus. von वी वापि mit Verkürzung nach Anal. von §. 199, Bem. 2; vergl. वी und ὀπ-υίω) I Par. Atm. (§. 789, I) Samen geben, säen, werfen, scheeren. Pf. red. (§. 826, 3; 828).

— अधि (Atm.) über sich werfen, sich anziehn (vgl. प्रति) 294, 4 (Sch. sehr spalten, zertheilen).

— नि (§. 29, 7) säen.

— प्रति schmücken 198, 16.

वप् Vb. Denom. Atm. (§. 212 Bem. 1) scheeren, säen (?).

वपुस् (Vb. वप् S. 158, उस्) ntr. Körper, schöne Form oder Gestalt; Schönheit 290, 4.

वप्रदेवी fem. N. ppr. 268, 281; 269, 289.

वप्र (Vb. वप् S. 169, र) msc. ntr. (§. 711) Saatfeld, Wall, Ufer, Hügel 173, 36.

वभ्र s. बभ्र.

वम् I Par. erbrechen; Pf. red. (§. 828). Ptcp. Pf. Pass. und Absol. (§. 896, 2; 914, I). — Caus. (§. 202; 881, 4; 916).

वम्र msc. N. ppr. 297, 15.

वय् I Atm. (§. 789, V) gehn.

वयस् (vom vor. oder Vb. वी S. 149) ntr. Vogel; Lebenszeit, Alter, Jugend (§. 439; 564, III; 566, I; 567, II).

वयस्य (vom vor. S. 241, य, 10) adj. स्या fem. jugendlich; msc. Freund (Altersgenoss).

वयुन (Vb. वी S. 157, उन) ntr. Erkenntniss (? Bewegung, Gang) 294, 2; 6 (in den Stellen im Sâma-V. theilweis „Ritus“ ?) Tempel.

वयोवृद्ध (Tlp. वयस् ऽ वृद्ध Ptcp. Pf. Pass. von वृध्) adj. द्धा fem. alt 13, 7.

वय्य msc. N. ppr. 296, 6.

वर् X Par. वरि वरापि (§. 208; 209; 843; 844) wählen; 52, 9; 10. — X Par. Atm. वारि bedecken (vgl. वृ).

वर (Vb. 2. वृ §. 327) adj. रा fem. (zu wählend) beste, vorzüglichste, älteste; Ntr. Acc. वरम् Indecl. (§. 783) besser, gewöhnlich mit folg. न „als“ 153, 11; 165, 77; vielmehr 293, 2 (Sch. anders „den Preisenden“); msc. das Wählen, Bitten, (das Gewählte) Geschenk, Gabe, Segen; (der Gewählte) Bräutigam.

वरण (S. 146, §. 388) msc. ein gewisser Baum, capparis trifoliata.

वरणय Vb. Par. (§. 235).

वरद (Tlp. ऽद von Vb. दा) adj. दा fem. Segen spendend 57, 26.

वरवर्णिन् (nach §. 563 von ॰र्ण Kmdh. „beste Kaste“) adj. नी fem. von edelster Kaste stammend 6, 5; 18, 2; 47, 39; 49, 17; 83, 30.

वराक (Vb. 1. वृ §. 293) adj. की fem. gemein, niedrig, unrein, elend 106, 20; 107, 7; 129, 6; 186, 2; 200, 1.

वरारोह (Bhvr. वरऽआ॰) f. हा eine schöngebaute Frau.

वराह msc. Eber (§. 475; 656, III).

वराहवत् (vom vor. §. 579) adv. wie ein Eber 254, 104.

वराहु (S. 156, उ, 2) msc. Eber (vgl. वराह und Roth Nir. S. 56; Sch. „Feinde tödtend“) 294, 5.

वरिवस्य Vb. Denomin. Par. (§. 224) verehren, bedienen, gebrauchen 189, 23.

वरिष्ठ वरीयस् s. उरु.

वरुण (Vb. 1. वृ) msc. schützend 289, 6; Gottheit der Gewässer und Regent des Westens; seine Frau वरुणानी (§. 701; 464; 480; 561, III; IV; 588, V).

वरूथ (Vb. 1. वृ S. 165, §. 413) ntr. Rüstung.

वरूथिनी (fem. von ॰थिन् vom vor. nach Thema §. 563) fem. Armee.

वरोरु (Bhvr. वरऽऊरु) adj. schönste Hüfte habend 81, 53.

वर्ग (vulgus Vb. वृज्) msc. Abtheilung, Classe, Menge, von ähnlichen Gegenständen (§. 506, Bem.).

वर्च् I Atm. (§. 789, V) leuchten, glänzen.

वर्चस् (vom vor.) ntr. Glanz, Gestalt, Unrath (§. 225; 230; 566, XII, wo in Zsstzg ऽवर्चस §. 624).

वर्चाय Vb. Denom. (vom vor.) Atman. (§. 225; 230) glänzen.

ऽवर्ज (Vb. वृज्) adj. र्जा fem. ermangelnd, ausser 294 Überschr.

वर्जन (Vb. वृज्) ntr. das Verlassen, Aufgeben.

वर्ण् X Par. वर्णि वर्णापि (209; 843; 844; eig. Denom. vom folg.) malen, beschreiben 171, 18; 207, 23; 257, 67; loben, sich anstrengen, werfen, senden. — नि ansehn (sollte निर् zu corr. sein? dieses ist in dieser Bed. belegt (vgl. West. und निर्वर्णन), aber für नि wäre dies das erste Beispiel, vgl. jedoch das sehr ähnliche नि रूप्) 187, 12.

वर्ण (Vb. 1 वृ S. 165 न) msc. Farbe, Kaste; msc. ntr. (§. 711) Buchstab, artikulirter Laut 233, 163 (§. 477; 563, I. IV. VI).

ऽवर्णक (in Bhvr. nach §. 671 vom vor.) र्णिका fem. 184, 8.

वर्णन (Vb. वर्ण्) ntr. Beschreibung, Malen; fem. ना Preis, Lob.

वर्णि (Vb. Denom. von वर्ण §. 213 Bem. 1) Farbe annehmen, वर्णित gefärbt 199, 13.

वर्णिका (von वर्ण्) fem. eine Schreibfeder.

वर्तक (Vb. वृत्) msc. तका und तिका fem. (S. 143, §. 385) Wachtel (perdix dioeca).

वर्तनि (Vb. वृत् S. 147; 391) fem. Weg, Pfad 298, 18 (Sch. Wagen).

वर्तमान (Ptcp. Praes. von वृत्) ntr. Gegenwart 113, 11.

वर्तिन् (Vb. वृत्) adj. नी fem. sich aufhaltend, befindend.

वर्तिस् (Vb. वृत् S. 154 इस्) ntr. Weg (Sch. Haus) 295, 16.

वर्त्तिका (Vb. वृत् S. 162, तिक) fem. Wachtel (s. वर्तक); Docht, Lampe in योगव° Zauberlampe 186, 10.

वर्त्मन् (Vb. वृत् S. 167 §. 360) ntr. Pfad, Weg; gegen Gramm. msc. 185, 2.

वर्ध् X Par. spalten, füllen.

वर्धन (Vb. वृध् §. 253) ntr. Zunahme, Vermehrung.

ऽवर्धिन् (Vb. वृध् Caus. §. 282) adj. नी fem. vermehrend 51, 5.

वर्पस् (S. 149 wohl von einem alten Caus. von वृ) ntr. Gestalt.

वर्मन् (Vb. 1 वृ) ntr. Panzer (§. 563, S. 221 §. 592; S. 225 इत).

वर्ष् s. पर्ष् und vgl. वृष्.

वर्ष (Vb. वृष्) msc. ntr. (§. 711) Regen, Jahr, Erdtheil, Wolke; fem. Plur. (§. 709, 3; 716) Regenzeit (§. 485; 496; 547, II; 549; 588, II).

वर्षधर (Ttp. ऽधº von Vb. धृ) msc. Eunuch.

वर्षाभू msc.; fem. भू od. भ्वी (§. 703) Frosch (Declination §. 723; 725; 727; 729; 731; 733; 739; 741; 744; 750).

वर्षिष्ठ वर्षीयस् s. वृद्ध.

वर्ह् बर्ह् I Atm. (§. 789, V) gut, vortrefflich sein. — X schlagen, vgl. बर्ह्.

वर्ह ntr. (§. 710) Pfauenschweif (§. 564, VII).

वर्हिण (vom vor. §. 564, VII) msc. Pfau (§. 526 Ausn.).

वल् I Atm. (§. 789, V) bedeckt werden, gehn. — Caus. (§. 202; 881, 4; 916) वलित bewegt, sich bewegend 275, 360; 286, 481.

— अति sehr bedeckt sein अतिवलित (eher Kmdh. ऽअº) 189, 22.

— सम् संवलित verbunden, gemischt 173, 38; 175, 48.

वलय msc. ntr. (§. 711) Armband.

वल्क् X Par. sprechen.

वल्कल msc. ntr. (§. 711) Baumrinde; ein aus Baumrinde gemachtes Kleid.

वल्ग् I Par. springen, gallopiren 274, 342.

वल्गा (vom vor.) fem. Zügel.

वल्गु (Vb. वल्ग् S. 156, §. 397) adj. schön (§. 443; 480; 558, VII; 235).

वल्गूय Vb. Par. (§. 235) ehren, süss, hold sein.

वल्भ् I Atm. (§. 789, V) essen.

वल्युल् वल्यूल् s. पल्युल्.

वल्ह् I Atm. (§. 789, V) bedeckt werden, gehn (vgl. वल्).

वल्लभ (S. 147 अभ) adj. भा fem. geliebt, theuer (§. 650, I).

वल्लि oder ल्ली fem. eine sich um etwas in die Höhe windende Schlingpflanze.

वल्ह् बल्ह् I Atm. (§. 789, V) gut, vortrefflich sein s. बर्ह् u. vgl. वर्ह्.

वश् (§. 154, 2) II Par. wünschen, wollen 292, 10 उश्मसि (ved. §. 813, 2).

वश (vom vor. §. 327) msc. ntr. Wunsch, Wille; ntr. Gewalt, Macht, Ansehn; Willigkeit, Unterwerfung; Abl. vermittelst 98, 6; adj. शा fem. unterworfen, gezähmt, bezaubert; Sbst. fem. शा Frau, Geliebte; msc. N. ppr. 296, 10. वशम् Indecl. (§. 783); वशे präfixartig (§. 244; vgl. §. 656, II).

वशग (vom vor. nach §. 272) adj. गा fem. in die Gewalt fallend, unterliegend 102, 7; 168, 92.

वशतस् (nach §. 575 von वश) adv. in Folge der Gewalt 168, 91.

वशिष्ठ (ved. वसिष्ठ Superlat. von वसु) msc. N. ppr. eines Rishi, Vedendichters.

वश्य (von वश S. 141, य, 10) adj. या dem Willen unterwerfbar, besiegbar, gelehrig, gezähmt.

वष् बष् I Par. verletzen, tödten.

वष्क विष्क X Par. sehen (§. 209; 843; 844). — s. वस्क्.

1. वस् (§. 32; 154, 3; 156, 1) I Par. wohnen, übernachten, weilen, leben 9, 36; 10, 6; 9; 11, 13; 60, 30; 79, 37; 82, 16; 83, 23; 88, 17; 90, 21; 93, 48; 119, 20; 121, 5; 153, 12; 184, 1; 189, 13; 264, 228. Pf. red. (§. 826, 3; 828); Ptcp. Pf. Pass. उषित und Absol. उषित्वा (§. 896, 1 Ausn. §. 914, I). — ved. Morgen machen, leuchten (vgl. उच्छ्) 287, 3; वस्तवे (Infin. §. 919 Sch. „wohnen") 287, 2. — X Par. वासि वासयि (§. 208; 209; 843; 844) wohnen. — Caus. wohnen machen 22, 22; Atm. (nach §. 780, I, 2) 5, 7.
— अधि wohnen 81, 3; bewohnen (mit Acc. Pâṇ. I, 4, 48) 171, 21; 172, 27.
— उद् Caus. herauswohnen machen = vertreiben (?) 112, 8 (vgl. mit निर्; jedoch auch उद्वास das Morden).
— नि wohnen, bleiben 62, 53; 185, 11; 278, 393.
— निर् Caus. vertreiben, ins Exil senden 193, 18; 20.
— परि पर्युषित übernachtet 106, 4.
— प्र entfernt wohnen, प्रोषित abgegangen 179, 11, vgl. bes.
— प्रति neben wohnen, wohnen 98, 5; 107, 23; 114, 13; 118, 22; 126, 3; 213, 24: ep. Atm. 83, 23.

2. वस् (ist nach Vop. §. 154, 3, 2, c hinzuzufügen) II Atm. (§. 789, V) sich anziehn 143, 101; 241, 75; Ptcp. Pf. Pass. (§. 896, 6).

3. वस् बस् IV Par. ungebeugt sein. Aor. (§. 858); Ptcp. Pf. Pass. u. Absol. (§. 896, 4; 914, I).

4. वस् X lieben, spalten, wegnehmen, darbieten, tödten (?).

वस् Casus von युष्मद् wo s.

वसति (Vb. 1. वस् S. 144 अति) oder ती fem. Wohnung, Haus, Nacht (§. 539).

वसन (Vb. 1. 2 वस्) ntr. (u. masc. §. 711) das Bedecken, Gewand, Kleid, Haus (§. 546, I).

वसन्त (S. 147, vgl. aber GWL. I, 309) msc. (und ntr. §. 711) Frühling (§. 485; 496; 523).

वसन्तबन्धु (Ttp. ऽ ब°) msc. (Freund des Frühlings) Gott der Liebe 199, 11.

वसन्तयोध (Ttp. ऽय° s. bes.) msc. (in Frühling kämpfend) Gott der Liebe 146, 1.

वसा (Vb. 4 वस्?) fem. das Mark (des Fleisches, etwas von dem Mark der

Knochen verschiedenes nach indischer Ansicht), Fett.

वसिष्ठ = वशिष्ठ 296, 9 (§. 469).

वसु (Vb. 4 वस् vgl. GWL. I, 303) adj. ved. fem. सुी (§. 703) süss; sbst. msc. Name einer Classe von Halbgottheiten, Vasu's; Lichtstrahl; ntr. (§. 708) Reichthum; Strahl und Reichthum 236, 10 (§. 439; 547, II; 564, III; 566, I; XII; 567, II; S. 241, ग, 10).

वसुदेव msc. N. ppr. des Vaters von Krishna; auch statt वासुदेव (wo s.) Krishna selbst (Lassen Ind. A. I, 619), wonach sich 112, 8 vertheidigen liesse; dennoch glaube ich, dass es in das gewöhnliche वासु० zu corrigiren ist, vergl. 109, 20.

वसुधा (Ttp. ऽध von Vb. धा) fem. (Reichthum tragend) Erde.

वसुधाधिप (Ttp. vom vor. und अधिप) msc. König 153, 12.

वसुंधरा (वसु und धर von Vb. धृ §. 279) fem. (Reichthum tragend) Erde.

वसुपालित (nach §. 357) msc. N. ppr. 184, 12.

वसुमत् (nach §. 562, vgl. 564, III) adj. ती fem. mit Reichthum versehn; fem. sbst. Erde.

वसुमित्र msc. N. ppr. 189, 3.

वसूयु (nach §. 298 von einem Denomin. von वसु nach §. 224; 226) adj. Reichthum begehrend 289, 4.

वस्क वष्क वफ्क I Atm. (§. 789, V) gehn, sich bewegen.

वस्त् X Atm. (§. 789, V) verwüsten, plagen, tödten.

वस्तु (Vb. 1 वस् S. 162 तु, 2) ntr. (§. 708) natürliche Anlage, Wesen, Natur, Ding, Sache (S. 221 §. 592; S. 241 ग, 10).

वस्तुक्षणात् (Kmdh. nach §. 656, V ऽ क्ष० s. क्षण) adv. in einem der Sache angemessenen Augenblick, im wichtigen Moment (den Moment benutzend) 277, 378.

वस्त्र (Vb. 2 वस् S. 164 §. 409) ntr. (u. msc. §. 711) Kleid.

वस्त्रि Vb. Denom. vom vor. (§. 213 Bem. vgl. §. 224 Bem.) Par. sich bekleiden.

वह् (§. 55 Ausn.; 154, 3; 156, 1) I Par. Atm. (§. 789, I, vgl. IV) fahren, tragen, bringen (Par.) 25, 58; 31, 19; 122, 15; 156, 28; 243, 33; 246, 11 (fühlen); 259, 171; 297, 19; heirathen 55, 5; Pf. red. (§. 826, 3; 828). — Caus. befehlen zu bringen 268, 274.

— अति Caus. zubringen (die Zeit) 181, 5.

— अप wegbringen अपोढ (§. 653, IV). — Caus. wegbringen lassen 184, 24; 188, 19; 192, 5.

— आ (§. 134, 13 u. Bem.) herbeiführen 288, 9; 291, 6; bewirken 182, 14.

— — उदा zurückführen 31, 15.

— — उपा herbeibringen 288, 11.

— उद् heraufführen 289, 1; aufheben 89, 9; 274, 342; tragen 241, 73.

— उप herbeibringen 288, 11; उपोढ angeordnet (vorgegeben) 194, 6.

— नि (§. 29, 7) zuführen 297, 19.

— परि (nur Par.? §. 790) herumtragen.

— प्र nur Par. (§. 790) प्रौढ (§. 86 Ausn. 3) vorgerückt, alt 283, 457; stolz 285, 476 (प्रोढम्? §. 682, IV).

— वि व्यूढ breit 89, 4; in Schlachtordnung gestellt 267, 260; heirathen. — Caus. heirathen machen 111, 12.

— सम् bringen. Ptcp. Fut. Pass. (§. 905).

वह् Vb. Denom. Atm. (§. 212 Bem. 2) fahren (?).

वह (Vb. वह् §. 345; 359; S. 140 §. 379) msc. Schulter, Wagen, Weg; in Zusammenstzg. ausl. adj. bringend 141, 76 (§. 491; S. 246, IV).

वहल adj. ला fem. hart, fest, dicht.

वहिश्चर् (Kmdh. वहिस् ऽ चर॰) adj. herausgehend, äusserlich geworden, aussen seiend 192, 2.

वहिस् (§. 782, vgl. S. 237) Indecl. (§. 783; 48) ausserhalb (mit Abl. §. 785), im Freien 268, 275 (§. 427, in Avybh. §. 682, II).

वह्नि (Vb. वह् S. 166 नि der Opferentführende) msc. (§. 709, 3, B) Feuer; Opferbringer 288, 11.

वह्य (Vb. वह् §. 355; S. 168, य, 3) ntr. (§. 708) Wagen.

वा II. IV Par. wehen 34, 6; 87, 12. — Caus. (§. 199 Bem.); Ptcp. Pf. Pass. (§. 897, 5).

— आ anwehn आवात् (Ptcp. Pr.) in (nach §. 683) verdoppeltem Nom. msc. Sing. आवानावान् immer wehend 173, 36.

— नि (§. 29, 7).

— निर् auswehn निर्वाण s. bes.

— प्र wehen 77, 11.

— वि durchwehn 148, 22.

वा (S. 11 n. 2; vom Pronth. व alter Instrum.) Indecl. (§. 786) oder; वा-वा entweder- oder 9, 34; 22, 23; hinter अथ oder aber 8, 28; 97, 7; hinter यदि oder 23, 31; 97, 9 (§. 127, 2, 11 u. Bem.).

वाक्य (Vb. वच् S. 168 य, 5) ntr. Satz, Rede.

वाग्देवी (Ttp. वाच् ऽ दे॰) fem. Göttin der Rede, Sarasvatî.

वाग्देवीकुल (Ttp. ऽ कु॰) ntr. Familie der Sarasvatî = Mittel der Beredsamkeit 258, 158.

वाग्मित्व (nach §. 554 vom folg.) ntr. Beredsamkeit 285, 474.

वाग्मिन् (von वाच् §. 441, 2; 564, VIII) adj. °नी fem. beredt.

वाघत् (Vb. वह् s. Sâma V. Gl.) msc. Priester 294, 6.

वाङ्क्ष् I Par. wünschen.

वाङ्मनस (Dvnd. वाच् ऽ मनस् §. 629; 630) ntr. Sing. oder Du. Wort und Geist 202, 3.

वाङ्मात्र (वाच् ऽ म॰ s. letztres) ntr. ein blosses Wort 127, 1.

वाच् (Vb. वच् S. 131, O, 1) fem. (§. 709, 9) das Sprechen, Rede, Satz, Stimme 44, 36; 74, 20; Göttin der Rede (§. 427; 434; 564, VIII; 566, VI; S. 280 क, 11; §. 697).

वाचक (vom Caus. von वच्) msc. Wort, ein bedeutungsversehener Ton.

वाच्य (eig. Ptcp. Fut. Pass. von वच् §. 905) fem. °या das zu sprechende, das von etwas zu prädicirende; zu tadelnd, gemein (vgl. auch §. 427; 434).

वाजि Caus. von वा wo s.

वाज (vom vor. und von वज्) msc. ntr. Feder; msc. Eile; ntr. geschmolzene Butter; Wasser, Reissopfer beim Todtenritus; msc. Stärke; Speise 288, 12; 291, 5; 13; Opfer 288, 11 (§. 443).

वाजप्रसूत (Ttp. ऽ प्र॰ von Vb. सू) adj. °ता fem. opfergezeugt 294, 8.

वाजसाति (Ttp. ऽ सा॰) fem. Nahrungsspende 298, 24.

वाजिन् (nach §. 563 von वाज) msc. Pferd; Opfrer 292, 3; adj. °नी fem. rasch, stark 290, 6 (? Sch. Wolke).

वाजिनीवत् (vom fem. des vor. nach §. 562) fem. °ती opferversehn 287, 6; 288, 16; 295, 13.

वाञ्छ् I Par. wünschen (vgl. वाङ्क्ष्) 152, 6; 155, 23; 167, 86; 169, 96; 269, 288.

वाञ्छा (vom vor. §. 334) fem. Wunsch.

वाट msc. ntr. °टी fem. (§. 714) ein eingeschlossner Raum, Hof, Garten.

वाड् s. बाड्.

वाढ (eig. Ptcp. Pf. Pass. §. 896, II) adj. °ढा fem. viel, übermässig, hart, fest (Compar. साधीयस्, Superl. साधिष्ठ S. 228,

ईयस्); Ntr. Acc. ॰ढम् Indecl. (§. 783) sehr, gut, ja.

वाण (Vb. वण्) msc. ntr. (§. 708) Pfeife, Pfeil (wohl aus Bed. „Rohr"?); ved. Blitz (?) 292, 10.

वाणमय (vom vor.) adj. यी fem. aus Pfeilen bestehend 34, 9; 39, 3.

वाणिज्य s. बाणिज्य.

वाणिन् (von वाण nach §. 563) adj. नी fem. mit Pfeilen versehn 90, 12.

वाणी (Vb. वण्) fem. Ton, Stimme, Sprache, Göttin der Rede.

वात् (Denom. vom folg.) X Par. वाति वातापि (§. 209; 843; 844) Wind machen.

वात (von वात् Ptcp. Pr. von वा durch श) msc. (§. 708, 4) Wind, Luft (§. 460, 7, Ausn.; 563, IV; VII; 565).

वातप्रमी (Ttp. ऽप्र० von Vb. मी S. 155 „Wind überragend, übertreffend") msc. fem. (§. 708, 4, C) schnelle Antelope (Declin. §. 723; 731; 744).

वातापि msc. N. ppr. eines Asuren, welcher von Agastya gefressen ward (Lassen Ind. Alt. I, 582, n.).

वातायन (Ttp. वात ऽअ०) ntr. (Windgang) Fenster.

वातुल (von वात für वातूल wo s.) adj. toll; sbst. msc. Wirbelwind, Windbeutel.

वातूल (von वात §. 460, 7, a. b; 563, VII; 565) msc. Windbeutel; adj. toll.

वात्या (von वात §. 469, 7, b) fem. (§. 709, 2) Sturmwind.

वात्सल्य (nach §. 554, I von वत्सल) ntr. Liebe 247, 22.

वात्स्य (von वत्स nach §. 443; 521, vergl. 459) msc. स्या fem. aus dem Stamm des Vatsa.

वात्स्यायन (eig. vom vor. nach §. 446) msc. N. ppr. eines Schriftstellers über Liebesgenuss (Web. Ind. St. I, 21, 7) 110, 10.

वाद (Vb. वद्) msc. das Sprechen, Rede, Unterhaltung, Discussion, bewiesene Behauptung, Schluss, Resultat.

वादित्र (Vb. वद् Caus. S. 164, §. 410) ntr. musikalisches Instrument.

वादिन् (Vb. वद् S. 154, इन्, 4) adj. नी fem. sprechend, behauptend.

वाद्य (eig. Ptcp. Fut. Pass. Caus. von वद्) ntr. ein musikalisches Instrument, Instrumentalmusik 180, 7.

वाध् s. बाध्.

वानर msc. री fem. Affe.

वापि oder पी (§. 329, vgl. S. 153, §. 394, Ausn.) fem. Teich.

वाम (S. 166, म wohl von अव) adj. मा fem. links, schön; ntr. Reichthum 287, 7.

वायव्य (von वायु §. 456) adj. व्या fem. sich auf den Wind, auf dessen Gottheit beziehend, ihr heilig 31, 11.

वायस msc. Krähe (§. 439; 564, III; 566, I; 567, II).

वायु (Vb. वा S. 157, उ, 5) msc. Wind, Gottheit des Windes (§. 456; 631).

वायुग्रस्त (Ttp. ऽग्र० von Vb. ग्रस्) adj. स्ता fem. wahnsinnig (vgl. वातूल und das folg. und Wils. Daçak. 92 n. 3) 200, 9.

वायुनिघ्न (Ttp. ऽनि० wo s.) adj. घ्ना fem. toll 200, 9 (vgl. das vor.).

वायुभक्ष (Ttp. ऽभ० Vb. भक्ष्) adj. क्षा fem. (Luft essend =) fastend 46, 12.

वार msc. Menge, Schaar, Schwadron 283, 453; Tag, Gelegenheit, Augenblick; ntr. ein Gefäss für geistige Getränke (§. 474).

वारण (S. 146, §. 388, Bem.) msc. Elephant.

वारणासाह्वय ntr. (eig. Bhvr. ऽसा० letztres Kmdh. समान (nach S. 248, XII) ऽआह्वय „einen mit वारण gleichbedeutenden Namen habend", nämlich हस्तिन =) Hastinapura 8, 27.

वारमुख्या (Ttp. ऽमु०) fem. Vorsteherin von Hetären.

वारयुवति (Ttp. ऽयु० s. युवन्) fem. eine Hetäre 179, 14.

वारयोषित् (Ttp. ऽयो० wo s.) fem. Hetäre 189, 4.

वाराङ्गना (Ttp. वार ऽअङ्ग०) fem. Hetäre 158, 39.

वारि (S. 153) ntr. Wasser; fem. रि oder री (§. 703) Wassergefäss.

वारिज (Ttp. ऽज) ntr. Lotus.

वारिद (Ttp. ऽद von Vb. दा) msc. Wolke.

वारिधर (Ttp. ऽधर Vb. धृ) msc. Wolke, 277, 377.

वारिराशि (Ttp. ऽराशि) msc. Ocean.

वारिरुह (Ttp. ऽरुह von Vb. रुह् §. 259) ntr. (?) Lotus 171, 13.

वारुण (von वरुण) adj. fem. णी dem Varuna heilig, oder von Varuna stammend, erhalten, Namen einer Waffe 31, 12 (§. 464).

वारुणी fem. eine Art Brandwein (aus Palmsaft u. aa.).

वार्कार्य (ved. Ttp. वार् (Wasser) ऽ Ptcp. Fut. von कृ §. 104, Ausn. 2) र्या fem. durch Wasser zu vollziehend (ob eher vielleicht von *वार्कार „Wasserbereitung, ein Wasser = Regen verschaffendes“) 293, 4.

वार्त्त (von वृत्ति §. 563, XI) ntr. Gesundheit (Befinden); fem. र्त्ता Nachricht, Neuigkeit, Bericht, Gerücht, Handwerk, Geschäft, Mittel zum Lebensunterhalt.

वार्द्धक (von वृद्ध §. 459) ntr. eine Menge von alten Leuten; das Alter.

वार्षिक (von वर्ष §. 496; का §. 485; 547, II) adj. की fem. jährlich, sich auf ein Jahr beziehend.

वावृत् वृत् IV Atm. (§. 789, V) wählen, dienen. Ptcp. Perf. Pass. und Absol. (§. 896, 2; 914, I).

वालवितु msc. N. ppr. 264, 225.

वाश्र् वाश् IV Atm. (§. 789, V) heulen. Caus. Aor. (§. 844).

वाश्री (vom vor.; wenn, was wahrscheinlich, identisch mit वाश्रा Rig-V. VIII, 5, 19, 4, so ist es fem.; Nom. वाश्रीस्) 293, 3 das Schreien, Heulen, Singen; Namen einer Waffe der Maruts (der brüllende Donnerkeil?) 293, 3, vergl. Rv. I, 37, 2; IV, 3, 11, 4.

वाश्रीमत् (vom vor. §. 562, vgl. S. 239, मत्) adj. ती fem. mit der Waffe vaçî versehn 293, 6.

वाष्प (S. 166, ष; wohl mit वार् „Wasser“ verwandt) msc. Dunst, Thräne (§. 225).

वाष्पाय Vb. Denom. (vom vor.) Atm. (§. 225) weinen.

वास् X (eig. Denom. vom folg.) Par. वासि वासापि (§. 209; 843; 844) duften, duftig machen. — s. वाश्र्.

वास (Vb. 1. 2. वस् und वा?) msc. (und ntr. §. 711) das Wohnen, Wohnung, Kleid, Wohlgeruch (§. 472; S. 246, II).

वासताम्बूल (Kmdh. nach §. 656, V ऽता०) ntr. Betel mit wohlriechenden Substanzen gemischt, mit Cardamom, Gewürznägeln, Kampher u. aa. 197, 4 (vgl. Wils. Daçak. 88, n. 2).

वासना (vom Caus. von 1. वस् nach §. 337) fem. Kenntniss von etwas vermittelst des Gedächtnisses; gegenwärtiges Bewusstsein vergangener Wahrnehmungen, Fantasie, Einbildung, Überzeugung, Unwissenheit.

वासर (Vb. 1. वस् in ved. Bed. S. 148) msc. ntr. Tag.

वासव (von वसु) msc. Name des Indra (Gotrabildung; wann fem. वसू und Plur. msc. aus वसु §. 439; vgl. 494; 564, III; 566, I; 567, II mit Plur. msc. aus वसु).

वासस् (Vb. 2. वस् S. 149) ntr. Kleid.

ऽवासिन् adj. नी fem. (von Vb. 1. वस्, S. 246, II) bewohnend 118, 23; (von वास „Kleid“ nach §. 563) bekleidet 78, 19; 25; 181, 19.

वासुदेव (von वसुदेव wo s.) msc. Krishṇa (§. 518; 564, II; Lassen Ind. Alt. I, 608, n. 3; 619).

वासू fem. junges Mädchen.

वास्तव्य (Ptcp. Fut. Pass. von 1. वस् §. 901; 903, V) व्या fem. zu bewohnend (?); Bewohner (von वास्तु durch sek. य, 10, vgl. Mahîdh. zu Yajurv. 16, 39) 114, 2; 262, 216; 274, 345.

वास्तु (Vb. 2. वस् S. 162, तु, 2) msc. ntr. Haus.

वास्प = वाष्प.

वाहृ बाहृ I Atm. (§. 789, V) sich anstrengen; Ptcp. Pf. Pass. (§. 896, 2). — Caus. arbeiten machen (missbrauchen?) 120, 8.

ऽवाह् (von Vb. वह् §. 285) adj. fem. ऽऊही (§. 702) tragend (Declin. §. 754, X; vgl. §. 585, IV; 686, I).

वाह (Vb. वह्) m. Pferd (§. 526 nach 427).

वाहन (vom Caus. von वह् S. 146, अन, 7) ntr. Vehikel, ein Mittel fortzubewegen, wie Pferd, Wagen u. aa. (§. 25, 7; 532, VIII).

ऽवाहिन् (Vb. वह् §. 282) adj. नी fem. tragend 32, 30; 263, 217 (eilig); 284, 460.

वाहिनी (fem. einer Ableitung वाहिन् von वाह nach §. 563) fem. (nach Anal. von §. 460, 8) Menge von (Kriegs-) Vehikeln, Heer, Bataillon von 81 Elephanten, 81 Wagen, 213 Pferden und 405 Mann Infanterie.

वाह्य (von बहिस् §. 427; 526) adj. या fem. ausserhalb seiend; fremd 120, 11 (§. 506, vgl. Bem.).

वि (aus द्वि „in zwei“ welche Bed. sich einerseits in die des Getrenntseins, Beraubtseins, andrerseits in die des Auseinandergehns, Sichvermannigfaltigens spaltet) Präfix (§. 241), vorderes Glied in Zsstzg (z. B. §. 653, V, 2. 4; 666) und Ableitungen (§. 566, VII; S. 223 सु स्य स्रु स्नु य): getrennt, weg, ohne; bezeichnet Gewissheit, Trennung, Abscheu, Ungeduld, Verschiedenheit, Mannigfaltigkeit, Grund, Bewegung, Ausbreitung, Beraubung.

वि (S. 153, §. 394) msc. fem. वी Vogel.

विंश Ordin. (von विंशति §. 770) msc. ntr. शी fem. zwanzigste.

विंशति Cardin. (§. 764, ff.) fem. zwanzig; Nom. statt Acc. (vgl. §. 769) 37, 31 (§. 546, 2; 556, 2; S. 220, §. 590).

विकच (Vb. कच्) adj. चा fem. auseinandergegangen, geöffnet, blühend; vergl. कृ.

विकट (§. 566, VII; eig. Bhvr. von कट) adj. fem. टा oder टी (§. 693, I) gross; N. ppr. 125, 2.

विकल (Bhvr. ऽकला) adj. verwirrt, verwelkt, schwach.

विकल्प (Vb. क्लृप्) msc. Zweifel, Unentschlossenheit, Wahl (im Gegensatz von „Gebot“) 181, 20; Ungewissheit, Irrthum; in Bhvr. (nach §. 671) ०पक 217, 2.

विकल्पिन् (vom vorigen nach §. 563) adj. नी Irrthum erregend = ähnlich 150, 34.

विकार (Vb. कृ) msc. das Verändern (die Veränderung) der Gestalt oder Natur; Krankheit, leidenschaftliche Bewegung.

विकारत्व (vom vor. nach §. 554) ntr. Zustand des Veränderns, Umbildens 209, 12.

विकाश (Vb. काश्) msc. das sich Oeffnen, Entfalten, Entfaltung.

विक्रम (Vb. क्रम्) msc. Ueberwältigung, Kraft, Tapferkeit, Macht.

विक्रमोर्वशी (Kmdh. §. 656, V) fem. die durch Tapferkeit gewonnene Urvaçî, Name eines Drama.

विक्रय (Vb. क्री) msc. das Verkaufen, Verkauf.

विक्रान्त (Ptcp. Pf. Pass. von क्रम् nach §. 333) ntr. Schritt, Gang 85, 45; msc. Löwe, Held.

विक्रिया (Vb. कृ §. 336) fem. Veränderung 123, 23; 217, 7; falsche, unrechte That, Bösthat 70, 56; Krankheit 187, 7 (vgl. विकार).

विक्लाव् (Denom. vom folg.) I Atm. sich fürchten.

विक्लव adj. वा fem. von Furcht oder innerer Bewegung überwältigt, verwirrt.

विक्षेप (Vb. क्षिप्) msc. das Wegwerfen; das Verwirrtsein in Folge von Unwissenheit oder Irrthum, Verwirrung.

विक्षेपण (Vb. क्षिप्) ntr. das Verwirrtsein in Folge von Unwissenheit oder Irrthum 217, 24.

विगन्धि (Bhvr. s गन्ध nach §. 670, wo jedoch vergl.) adj. abscheulichen Geruch habend 152, 9.

विगम (Vb. गम्) msc. das Weggehn, die Trennung.

विगर्हण (Vb. गर्ह्) ntr. णा fem. Tadel, Vorwurf.

विगुण (Bhvr. s गु°) adj. णा fem. ohne die Eigenschaft seiend 274, 352; ohne Auszeichnung, Tugend seiend 236, 12.

विग्रह (Vb. ग्रह्) msc. Ausdehnung, Körper, Leib, Gestalt; msc. ntr. Krieg, Feindschaft (§. 470).

विघ्न (Vb. हन् S. 135 §. 328) msc. Hinderniss, Störung (S. 225 इत).

विघ्नित (vom vor. S. 225 इत) adj. ता fem. gehindert, gestört 130, 5.

विच् (§. 156, I) VII Par. Atm. (§. 789, I) trennen. Aor. (§. 856, 5). — vgl. 2. विज्.
— वि trennen; विविक्त getrennt 29, 29; einsam 184, 7; 185, 10. — Caus. abscheiden, unterscheiden 137, 26.
— — प्रवि प्रविविक्त getrennt 208, 13.

विचक्षण (Vb. चक्ष् §. 253; S. 145 अन) adj. fem. णा sehr erkennend 289, 8; kundig, weise, geschickt.

विचर्चित (Kmdh. s च°, wo s.) adj. ता fem. mit wohlriechenden Salben eingerieben 147, 12.

विचर्षणि (S. 147 §. 391) msc. durchschauend (vgl. Sâma V. चर्षणि) 291, 12.

विचल (Vb. चल्) adj. ला fem. beweglich.

विचार (Vb. चर्) msc. Ueberlegung, Betrachtung, Discussion (S. 225 इत).

विचित्र (Kmdh. s चि°) adj. त्रा fem. buntfarbig, mannigfach 267, 261; gefleckt, schön, wundervoll.

विचित्रवीर्य msc. N. ppr. eines Königs, Sohn des Çântanu, Halbbruder des Bhîshma 3, 6; 7.

विचित्रित s. चित्र्.

विचेतन (Bhvr. s चेतना) adj. ना fem. besinnungslos 108, 11.

विचेष्टित (Ptcp. Pf. Pass. von चेष्ट् nach §. 333) ntr. das Gesuchte; Unternehmen 130, 24; Beginnen 133, 14; 185, 20.

विच्छेद (Vb. छिद्) msc. Trennung.

विच्छ् VI Par. Spcth. und arbiträr generelles विच्छाय (§. 211): gehn, sich näheren. — X Par. sprechen, leuchten.

1. विज् (§. 149) VII Par. zittern, sich fürchten. Ptcp. Pf. Pass. (§. 897, 3).
— उद् VI Atm. (§. 789, V) zittern, उद्विग्न (S. 419 n. 3) zitternd, erschreckt, be-

kümmert 11,19; 32,29; 71,5; 179,9.— Caus. erschrecken 181,17; 185,5.
— — समुद् समुद्विग्न erschreckt 32,26.
— वि विविग्न sehr aufgebracht (zitternd vor Wuth?) 273,339.
— सम् संविग्न zitternd, erschreckt 32,25; 64,1.

2. विज् विच् (§. 156, I) III Par. Atm. (ist §.789,I hinzuzufügen) Spcth. वेविज् वेविच् (§.801) trennen; Aor. (§.856,5).

विज् msc. Vogel 295,10.

विजय (Vb. जि) msc. Sieg, Triumph (§.558,VI).

विजयिन् (vom vor. nach §. 563) adj. नी fem. siegreich, Eroberer.

विजयेश (Ttp. °य ऽ ईश) msc. (Herr des Sieges =) Siwa 249,76.

विजातीय (von वि nach §. 565, IV, vergl. aber S. 233 जातीय) adj. या fem. verschiedenartig, nicht gleichartig 216,23.

विजेतृ (Vb. जि) msc. Bewältiger; mit पुराम् „der Städte" Bezeichn. des Siwa 173,34.

विज्ञान (Vb. ज्ञा) ntr. Erkenntniss, Kenntniss, Weisheit, Wissenschaft, Gelehrsamkeit.

विट् s. बिट्.

विट msc. (§. 708, 4) ein zur Unzucht dienender Knabe, ein Schuft, Betrüger (§. 656, II).

विटप (S. 147 अप?) msc. ntr. (§. 640) Baumzweig.

विटपिन् (vom vor. nach §. 563) msc. Baum; die ficus Indica.

विड् s. बिड्.

विडम्ब् X Par. (§. 209; 543; 844) nachahmen 174,46; sich verkleiden, verstellen 105,19.

विडम्बन (vom vor.) ntr. Nachahmung durch Annahme einer gleichen Kleidung u. s. w., Verkleidung.

विडाल msc. Katze (und ntr. §. 711 wohl in Bed. „Auripigment" = विडालक ntr.)

विण्ट् वुण्ट् X Par. tödten, umkommen (vgl. बुट्).

वितर्क (Vb. तर्क्) msc. Discussion, Überlegung, Zweifel.

वितल (Kmdh. ऽ त°) ntr. eine der sieben Unterwelten.

वितस्ता fem. N. ppr. eines Flusses im Pendschab jetzt Behut 252,88; 268,271.

वितान (Vb. तन्) msc. ntr. das Ausbreiten, Überhang, Zelt; Opfer.

वितूस्त Vb. Denom. (तूस्त) Par. (§. 213 Bem. vgl. 224 Bem.) die Haare schlicht machen.

वित्त् (? würde §. 209 hinzuzufügen und eig. Denom. vom folg. sein) X Par. verlassen, geben (?).

वित्त (eig. Ptcp. Pf. Pass. von 2. विद् §. 897, 1 Ausn.; nach §. 333) ntr. (§.710) Reichthum, Eigenthum, Ding.

वित्तक s. 1. विद्.

वित्तजानि (Bhvr. aus Ptcp. Pf. Pass. von 2. विद् und जाया nach §. 670, 4) adj. eine Frau geheirathet habend 297,15.

वित्तदुग्ध (Kmdh. ऽ दु° nach §. 656, III) ntr. mit Milch zu vergleichender Reichthum 115,3.

वित्तमात्रा (Ttp. ऽ मा°) fem. das Capital des Besitzes 98,7.

वित्तप msc. N. ppr. 247,26, vgl. Anm. zu 256,129.

विथ् वेथ् विध् I Atm. (§. 789, V) bitten. — Caus. Aor. (§. 844).

विथुर (Vb. व्यथ् S. 158 उर) adj. रा fem. sich ängstigend, sich fürchtend 293,3 (Sch. anders); msc. Dieb, Dämon.

1. विद् II Par. (Anomalieen §. 813, II. III) wissen. Pf. red. (§. 821; 835; 836); Ptcp. Praes. विद्वस् (§. 886), aber 249,54 (in der Râdschat.) विदत्. — 51,19; 119,14; 126,15; 129,4; 137,33; 141,73; 271,311. विद्वन् (mit gedehn-

tem Auslaut ved. §. 813, IV, 3) 292, 8 (mit Genit. Sch. anders); विदित gewusst, gekannt, bekannt 6, 9; 20, 20; 26, 67; 38, 11; 134, 15; hieher ziehe ich (vgl. jedoch 2. विद्) वित्त in Bed. „gekannt, berühmt" (§. 897, 1 Ausn.) 179, 20; dann वित्तक (nach §. 558 ff.) ziemlich berühmt 180, 12. Absol. विदित्वा (§. 914, III); 60, 29; 93, 52; auf अम् (§. 912, I). — Infin. वेदितुम् 13, 14. — Desider. (§. 192, Ausn. 1) विविदिष् zu erkennen streben 203, 1.

— आ Caus. zu wissen thun, benachrichtigen, melden 283, 450.

— नि Caus. zu wissen thun, benachrichtigen, melden 5, 24; 11, 22; 45, 12; 52, 15; 55, 2; 108, 21; 121, 3; 129, 5; 132, 5. निवेदयित्वा (§. 915 Bem.) 133, 14 (Pantschat.).

— — विनि Caus. kund thun 45, 17.

— प्रति Caus. kund thun 63, 62.

— सम् Atm. wenn intransitiv (§. 790); bewusst sein, erkennen 182, 24; 276, 366.

2. विद् VII. (§. 156, 1) Atm. (§. 789, V) erforschen, erkunden 60, 28; Ptcp. Pf. Pass. (§. 897, 1 Bem.).

— निर् (§. 29, 6 Bem. Ntr.) vgl. 3. विद्.

3. विद् (§. 156, 1? s.) VI Par. Atm. (§. 789, I) Spcth. विन्द् (aus 2. विद् entstanden) erlangen, gewinnen, erhalten 23, 30. विद्रे (ved. Pf. red. S. 373, 9 und S. 377 n. 3) 293, 6; Ptcp. Pf. red. (§. 890); Aor. (§. 856, 5, vgl. 858, VIII, 3) 294, 9. Ptcp. Pf. Pass. वित्त in Bed. gewonnen (vgl. Wils. s. v. und 1. विद्). Absol. auf अम् (§. 912, 2).

— अधि erlangen 256, 135.

— नि Caus. darbringen, übergeben 249, 52.

— निर् (§. 29, 6) sich schämen.

— — परिनिर् परिनिर्विद्यमान sich schämend 48, 6.

4. विद् (§. 156, 1) IV Atm. (§. 789, V) existiren, sein, leben, sich befinden 10, 9; 22, 19; 74, 16; 122, 22; 126, 14; 219, 1; 265, 237; विद्यमान (§. 693).

5. विद् X Atm. (§. 789, V) zu wissen thun, erzählen, wohnen.

ऽविद् (§. 252 Ausn. 5; §. 289) adj. wissend; wann ऽविदम् (§. 680).

विदथ (S. 144 अथ Vb. 1. विद्) msc. ein Weiser, Heiliger; ntr. Opfer 290, 1; 291, 1.

विदूर (Kmdh. ऽदू°) adj. रा fem. sehr fern (§. 511).

विदूषक (Vb. दुष् im Caus.) adj. षिका fem. tadelnd, spottend, witzig; msc. ein zur Unzucht dienender Knabe; ein (Lustigmacher) Zwischenredner im Drama; ein Gefährte (Lustigmacher) des Königs bei seinen Vergnügungen.

विदेश (Kmdh. ऽदे°) msc. andre Gegend 239, 48; Fremde 101, 16; 154, 17.

विदेह (Bhvr. ऽदे°) adj. हा fem. körperlos; msc. König von Videhâ; fem. हा N. ppr. eines Gebiets = Mithilâ in Behar (§. 488; 517).

विद्या (Vb. 1. विद् §. 331) fem. Kenntniss, Wissenschaft, insbesondre die heilige der Veden und ihrer Litteratur und Praxis (§. 485; 509; vgl. 506 Bem.; 566, I).

विद्युत् (Vb. द्युत् §. 313) fem. Blitz.

विद्युन्मत् (vom vor. nach §. 562, aber ved. gegen S. 239 मत्) adj. ती fem. mit Blitz versehn 293, 1.

विद्युल्लेखा (Kmdh. §. 656, V विद्युत् ऽले°) fem. Blitzeslinie, Blitzstrahl 175, 76.

विद्रुम (Kmdh. ऽद्रु°) msc. Coralle (Corallenbäumchen).

विद्वस् (Ptcp. Pr. von विद् §. 886) fem.

०दुषी (Declin. §. 754, V) wissend, weise; in Zusstzung anlautend विद्वत् (nach §. 83, 2, vgl. mit §. 754, V) 154, 19; 163, 70 (§. 566, I).

विद्विष् (Vb. द्विष् §. 252 Ausn. 5) msc. Feind 164, 70; 202, 2.

1. विध् s. विथ्.

2. विध् VI Par. (aus वि ऽ धा entstanden) heilige Ritus vollziehn; opfern, handeln.

विधर्मन् s. वैधर्म्य.

विधा (Vb. धा nach §. 335) fem. erscheint jedoch nur in adjectivischer Zsstzung als hinteres Glied msc. ntr. ध, fem. धा in Bed. „Form, Art", vgl. तथाविध त्रिविध त्वद्विध नानाविध बहुविध मद्विध विविध u. aa.; nach §. 329 würde man विधि eher erwarten, welches auch als Simplex existirt (vgl. §. 669, E und विविध).

विधातृ (Vb. धा) msc. Brahman (der Ordner, Schöpfer).

विधान (Vb. धा) ntr. Disposition, Anordnung, Verwaltung 56, 17; Regel, Vorschrift (§. 656, IV).

विधायिन् (Vb. धा) ad. नी fem. bewirkend, machend, aufstellend, befestigend, vertrauend.

विधि (Vb. धा §. 329) msc. Anordnung, heilige Vorschrift, Ritus, Befehl, Schicksal, Handlung, Art und Weise, Form.

विधिवत् (nach §. 579 vom vor.) Adv. der Vorschrift, Regel gemäss; angemessen.

विधुर (Vb. व्यथ् und Suff. उर nach Anal. S. 158 उर, 2) adj. रा fem. bewegt, überwältigt von Angst, Furcht, Verlegenheit; sbst. ntr. Schrecken, Angst.

विधेयज्ञ (Ttp. ऽ ज्ञ von Vb. ज्ञा; das vordre Glied Ptcp. Fut. Pass. von धा) adj. ज्ञा fem. das zu thuende kennend 128, 16.

विनय (Vb. नी) msc. (eig. Erziehung, Wohlgezogenheit) Bescheidenheit, Ehrfurcht, angemessenes Betragen (§. 566, VI).

विनयन (Vb. नी) ntr. Erziehung 180, 8.

विना (von वि, S. 237, न, alter Instrum.) Indecl. (§. 783) ohne; mit Accus. Instrum. Abl. (§. 785.).

विनाश (Vb. नश्) msc. Vernichtung, Untergang, Verlust.

विनाशन (Vb. नश् Caus.) ntr. Vernichtung 56, 19; 132, 10.

विनाशिन् (Vb. नश्) adj. नी fem. (scheinbar) untergehend, sich umwandelnd 137, 27; vernichtend.

विनिद्र (Bhvr. ऽ निद्रा) adj. द्रा fem. schlaflos, wach, aufgeblüht.

विनिपात (Vb. पत्) msc. das Niederfallen, Unglück, Uebel, Leid.

विनिमय (Vb. मी vgl. Sâma-V. 91. und मा) msc. Tausch, Abwechslung, Pfand.

विनिर्णय (Vb. नी) msc. gerichtliche Entscheidung 144, 114.

विनिश्चय (Vb. चि) Entscheidung 15, 6; 17, 31.

विनेतृ (Vb. नी) msc. Führer, Lehrer, Herrscher, Züchtiger, 92, 37.

विन्दु (S. 156, §. 397) msc. Wassertropfen; (§. 298) wissend (§. 442; 567, II).

विन्ध्य msc. N. ppr. eines Gebirgs, Vindhya.

विन्नय msc. N. ppr. 256, 129, vgl. Anm.

विप् व्यप् व्यय् (alle aus वि und Vb. इ in alter Causalform) X Par. werfen (ved. §. 208 Bem. 2).

विपक्ष (Kmdh. ऽ प०) msc. Feind, Gegner; widersprechend, entgegengesetzt, Ausnahme.

विपत्ति (Vb. पद्) fem. Unglück, Missgeschick, Tod, Leid.

विपथ (Kmdh. ऽ पथिन् §. 624; 639) ntr. (§. 640 aber in AK. msc.) falscher, schlechter Weg (§. 467).

विपद् (Vb. पद् §. 331 Ausn.) fem. Missgeschick, Leid.

विपरीत (Vb. इ mit परि und वि) Ptcp. Pf.

Pass. ता fem. umgekehrt; ntr. umgekehrter Liebesgenuss, wo die Frau oben liegt 276, 372.

विपर्यय (Vb. इ mit परि u. वि) msc. Gegensatz 218,12; Umkehr, Wechsel 102,15.

विपर्यास (Vb. 2. अस् mit परि u. वि) msc. Gegensatz, Irrthum 230, 126.

विपाक (Vb. पच्) msc. Kochen, Reifen; Veränderung der Gestalt oder des Zustands; unerwarteter Ausgang, Leid, Armuth.

विपाटन (Vb. पट् Caus.) ntr. Verjagung 267, 264, vgl. 268, 278.

विपाण्डु (Kmdh. ऽ पा0) adj. verschiedenartig gelblich; auf der einen Seite hell, auf der andern grau 235, 3; 170, 6.

विपाश् fem. N. ppr. eines Flusses im Pendschab, Beyas (§. 440; 441, wann ऽ विपाशम् §. 680).

विपाश (Bhvr. ऽ पा0 „Kriegsinstrument des Varuṇa") adj. शा fem. ohne Strick 87, 9; fem. शा = विपाश् (§. 467).

विपाशि Vb. Denom. (vom vor. §. 213 Bem. 1, §. 224 Bem.) Par. Fesseln lösen.

विपिन (S. 154 इन) ntr. (§. 708) Wald.

विपुल adj. ला fem. gross, breit, tief.

विपुलिनाम्बुरुह (Bhvr. विऽ; das hintre Glied Dvnd. पुलिन ऽ अ0) adj. हा fem. ohne Inseln und Lotus seiend 171, 10.

विप्र msc. Brahmane; Seher, Priester 292, 3; 11.

विप्रर्षि (Kmdh. विप्र ऽ ऋषि) msc. Seher aus der Kaste der Brahmanen.

विप्रलम्भ (Vb. लभ् §. 149, 5) msc. Betrug, Täuschung durch falsche Versicherung oder Bruch eines Versprechens, Täuschung überhaupt.

विप्रिय (Kmdh. ऽ प्रिय) adj. या fem. unliebes; ntr. Verletzung, Sünde.

विप्लव (Vb. प्लु) msc. Anfall, Rauferei, auf Beute gerichteter irregulärer Krieg; Räuberei, Erpressung, Unglück, Schlechtigkeit.

विप्लवतस् (vom vor. §. 575) Adv. in Folge des Unglücks 285, 471.

विफल (Bhvr. ऽ फ0) adj. ला fem. fruchtlos, unnütz, eitel.

विफलत्व (vom vor. §. 554) ntr. Fruchtlosigkeit 235, 6.

विबुध (Vb. बुध् §. 259) msc. Gott.

विभक्ति (Vb. भज्) fem. Theilung, Theil, Erbschaft.

विभङ्ग (Vb. भञ्ज्) msc. Einbrechung, Eindämmung (?), Zerbrechung, Vernichtung 162, 60.

विभव (Vb. भू) msc. übermenschliche, höchste Macht, Reichthum, Grossherzigkeit.

विभा (Vb. भा) fem. Glanz.

विभाग (Vb. भज् in Bed. theilen) msc. das Theilen, Vertheilung, Theil, Erbtheilung, Erbschaft.

विभावन् (nach §. 265 von भा) adj. वरी fem. strahlend 287, 1; 295, 14.

विभीषण (vom Caus. von भी) adj. णा fem. schrecklich.

विभु (Vb. भू §. 267) adj. fem. भु oder भ्वी durchdringend, allgegenwärtig, ewig (vgl. Müller Ztschr. d. DMG. VI, 26), fest, mächtig, fähig 174, 43 (mit Infin.); msc. Herr.

विभूति (Vb. भू) fem. übermenschliche Gewalt, Macht überhaupt 246, 78; 284, 459.

विभूषण (Vb. भूष्) ntr. Schmuck.

विभ्रम (Vb. भ्रम्) msc. Herumirren, Laune, launenhaftes, coquettes Betragen als Zeichen der Liebe (wohl eigentlich: Herumirren der Augen; lebhaftes, verliebtes, wollüstiges Augenspiel); Liebreiz, Schönheit.

विमति (Kmdh. ऽमति) fem. Unverstand, vgl. das folg. (§. 434; 554, VI).

विमतिता (vom vor. nach §. 554, I) fem. Zustand der Dummheit 159, 44.

विमद (Bhvr. ऽमद) adj. दा fem. rauschlos 103, 10; freudlos 118, 5.

विमनस् (Bhvr. ऽम०) adj. traurig, verwirrt, ausser sich seiend 21, 9 (§. 554, VI).

विमर्द (Vb. मृद्) msc. das Reiben, Reibung, Ermüdung 42, 13.

विमर्दक msc. N. ppr. 186, 7.

विमर्ष (Vb. मृश् daher eher विमर्श zu schreiben; aber ष scheint sich in diesem Worte festgesetzt zu haben, während im Vb. wenigstens noch ein stetes Schwanken herrscht) msc. Ueberlegung 60, 28; Erforschung, Untersuchung.

विमल (Vb. ऽम०) adj. ला fem. fleckenlos, rein, klar = Tag 37, 31 vgl. 35, 1.

विमलता (vom vor. §. 554) fem. Klarheit 35, 1.

विमहस् (Bhvr. ऽम०) adj. mannigfachen, ausgezeichneten Glanz habend 292, 1.

विमान (Vb. मा?) msc. ntr. (§. 640) Wagen, insbesondre der Götter, jedes Vehikel, Pferd, Palast.

विमानना (Vb. मान् §. 337) fem. Verachtung 273, 339.

विमुख (Bhvr. ऽमु०) adj. fem. खा oder खी (§. 693, Wils. giebt nur खी) mit abgewandtem, zu Boden gesenktem Gesicht.

विमोक्ष (vom Desid. von मुच्) msc. Befreiung von aller Endlichkeit 217, 7; Erlösung 54, 19.

विमोहन (Vb. मुह्) ntr. Sinnverwirrung durch Erregung der Leidenschaften.

बिम्ब (diese Schreibart hat Hemach. und sie scheint der von mir nach Gr. S. 150 व, Un. IV, 97 oft aufgenommenen विम्ब vorzuziehn; die Etymol. ist dunkel) msc. ntr. (§. 711; im Am. K. n. auch fem. बा बी vgl. §. 691) Scheibe der Sonne oder des Mondes; Schatten, reflectirte Form, Bild; ntr. fem. बा बी eine gurkenartige Pflanze mit rother Frucht, Momordica monadelpha, in Kmdh. (nach §. 656, III) 109, 6 (§. 563).

बिम्बित (vom vor. nach Anal. S. 225 इत) adj. ता fem. reflectirt, zurückgestrahlt 274, 343.

वियत् (Ttp. वि (in Bed. „Windregion") und यत् Ptcp. Pr. von Vb. इ in der schwachen Form, vgl. GWL. I, 20) ntr. Himmel, Atmosphäre, Aether.

वियोग (Vb. युज्) msc. Trennung, Abwesenheit; Uneinigkeit.

विरजस् (Bhvr. ऽर०) adj. ohne die zweite der Ureigenschaften, ohne Weltlichkeit, Stolz u. s. w. (vgl. रजस्) 16, 17.

विरञ्चि (Vb. रच्) msc. Brahman.

विरति (Vb. रम्) fem. das Aufhören, das Sichenthalten 203, 11.

विरम (Vb. रम्) msc. das Aufhören, Untergang der Sonne 236, 11.

विरल (Vb. लड्?) adj. ला fem. Zwischenräume habend, nicht dicht, fein, zart, wenig 235, 3; 250, 56; mit vielen Zwischenräumen, lose, weit (nach vielen Zwischenräumen wiederkehrend), entfernt.

विरप्शिन् (vgl. Roth Erl. Nir. 91, Sâma V. Gl. 91. 172) adj. mächtig 290, 10; 293, 1.

विरह (Vb. रह्) msc. Trennung, Abwesenheit, Nichtdasein.

विराग (Vb. रञ्ज् vgl. राग) msc. Nicht-Weltlichkeit, Entsagung von, Gleichgültigkeit gegen alle weltliche Eindrücke (§. 547, IX).

विराज् (Vb. राज्) msc. der mannigfach Glänzende, technische Bezeichnung des Gesammt-Bewusstseins 209, 11; N. ppr. der ersten Zeugung des Brahman nach seiner Scheidung in Mann und Weib.

विराम (Vb. रम्) msc. Ausruhung, Ruhe.

विरुक्मत् (ved. von *विरुच् S. 293 मत्, §. 94 Ausn.; vgl. jedoch S. 166 ved. primäres मत्) adj. glänzend, glänzender Schmuck 291, 3 (schwache Form des msc. statt fem.? oder anomales Thema 0मत् mit einer von der Etymologie abgelösten Bed.?; vergl. jedoch शुभ्र).

विरुत (Ptcp. Pf. Pass. von रु aber nach §. 333) ntr. das Summen 150, 33.

विरूप (Bhvr. ऽरू0) fem. पा oder पी (Wils. vgl. §. 693) missgestaltet, hässlich.

विरूपक (vom vor. §. 559) msc. Spitzname: der arme hässliche 184, 12; 192, 16.

विरोचन (Vb. रुच्) msc. Sonne, Mond, Feuer.

विरोचिष्णु (Vb. रुच् §. 312) adj. sichtbar machend 141, 79.

विरोध (Vb. रुध्) msc. Hinderung, Beschränkung, Widerspruch, Gegensatz, Feindschaft.

विरोधिन् (vom vor. §. 563) adj. नी fem. hindernd, ausschliessend, feindlich.

विल् VI Par. bedecken, verbergen. — X Par. werfen (vgl. पिल्).

विल (vom vor.) ntr. Höhle, Grotte.

विलक्षणा (Bhvr. ऽल0) adj. णा fem. verschieden gekennzeichnet, verschieden.

विलङ्घन (Vb. लङ्घ्) ntr. das Berühren (? Sch. विघट्टित) 172, 29.

विलम्ब (Vb. लम्ब्) msc. das Fallen, Herabhängen, Hängen, Langsamkeit, Trägheit.

विलम्बिन् (vom vor. §. 563) adj. नी fem. herabhängend 162, 62; 170, 6.

विलय (Vb. ली) msc. (Auflösung) Untergang 165, 77; 236, 17; Vernichtung der Welt.

विलसन (Vb. लस्) ntr. das Spielen 199, 1.

विलसित (Vb. लस् Ptcp. Pf. Pass. aber nach §. 333) ntr. das Strahlen 174, 46.

विलास (Vb. लस्) msc. Spiel, insbesondre Liebesspiel, Bewegungen, welche Liebe verrathen, Wechseln des Orts, der Stellung, Blicke.

विलासिन् (Vb. लस् §. 296 und vom vor. nach §. 563) adj. नी fem. muthwillig, lüstern; fem. नी ein Mädchen.

विलेपन (Vb. लिप्) ntr. das Einsalben mit wohlriechenden Essenzen; wohlriechende Essenzen mit denen man sich einsalbt.

विलोकन (Vb. लोक्) ntr. das Sehen, Betrachten, Gesicht.

विलोचन (Vb. लोच्) ntr. Auge, Blick 173, 33.

विलोल (Vb. लुल्) adj. ला fem. zitternd.

विल्व (S. 170 व) msc. ein Obstbaum, Aegle marmelos (§. 467; 472; 526; 528).

विवर (Vb. वृ) ntr. Oeffnung, Höhle.

विवर्त (Vb. वृत्) msc. das Herumgehn, Sichherumdrehn, Tanzen; (Umdrehung) Irrthum, das Nehmen der Dinge für etwas was sie nicht sind.

विवर्तिन् (vom vor. §. 563) adj. नी fem. sich umdrehend 171, 15.

विवर्धन (Vb. वृध् Caus.) ntr. Entfaltung 66, 41; Förderung 144, 106.

विवश (Bhvr. ऽव0) adj. शा fem. (machtlos) in Begriff zu sterben gegen oder mit Willen.

विवस्वत् (Vb. वस् vgl. उच्छ् mit वि; S. 239 मत्, IX; vgl. aber die Anal. S. 170 वत् ved.) msc. Sonne.

विवाद (Vb. वद्) msc. Streit, Process.

विवाह् (Vb. वह्) msc. Heirath, Hochzeit.

विविक्तता (von विविक्त Ptcp. Pf. Pass. von विच् nach §. 554) fem. Einsamkeit, Trennung, leerer Raum 275, 354.

विविध (Bhvr. वि ऽ विधा, s. letztres; Wils. nimmt als hinteres Glied ein Substitut von विधि vgl. §. 669, E) adj. धा fem. mannigfach, verschiedenartig, verschiedenförmig.

विवृद्धि (Vb. वृध्) fem. Wachsthum, Zunahme 137, 31.

विवेक (Vb. विच्) msc. Trennung, Unterscheidung, Vermögen die Dinge nach ihren Eigenthümlichkeiten von einander zu sondern und zu classificiren; insbesondre in der Vedânta-Philos. die Unterscheidung des eigentlichen Seins von dem Schein, des Absoluten vom Endlichen; Erfahrung.

विवेक्तृ (Vb. विच्) msc. einer der den विवेक (s. dieses) zu üben vermag; ein Weiser 245, 5.

विवेचन (Vb. विच्) ntr. das Unterscheiden des Wahren vom Falschen, Urtheil.

विश् (§. 156, 1) VI Par. eingehn, eindringen 263, 217; sich ergiessen 257, 140; Ptcp. Pf. red. (§. 890); Absol. auf अम् (§. 909); वेश्य s. bes.

— आ eingehn 136, 18; 137, 29; 185, 14; überfallen 35, 5; 40, 13; durchdringen, erfüllen आविष्ट 7, 21; 29, 36; 31, 15; 54, 13; 78, 20; 106, 8; 116, 3; gequält 121, 10.

— — समा ganz hineingehen, kommen, durchdringen 139, 56; 166, 81.

— उप sich setzen 11, 17; 69, 43; 100, 10; 114, 18; 184, 10.

— नि Atm. (§. 790) eintreten 20, 24; 65, 18; निविष्ट liegend 84, 35. — Caus. eingehn machen 256, 138; legen 189, 17.

— — अभिनि Atm. (§. 790) sich einem Gegenstand widmen (Vopad.), in etwas versenken 190, 21.

— — प्रतिनि Atm. (§. 790) प्रतिनिविष्ट hartnäckig, eingefleischt 152, 4.

— — विनि Atm. (§. 790). — Caus. eingehn machen 272, 318; zulegen 248, 39; setzen 282, 445.

— — संनि Atm. (§. 790). — Caus. verbinden 136, 16.

— प्र eintreten, hineingehn, gehn zu, kommen 24, 50; 45, 12; 49, 19; 50, 9; 75, 29; 76, 41; 80, 47; 97, 17; 99, 12; 100, 13; 108, 22; 118, 9; 23; 131, 15; 133, 2; 189, 13; 18; 201, 10; 246, 13; 250, 58; 263, 214; 268, 27; 275, 358 (vortreten); 278, 393; 283, 451. — Caus. einführen (als Frau) 6, 8.

— — अनुप्र hinterher eintreten 186, 13; 280, 410.

विश् (vom vor.) msc. Mann; ein Mann aus der dritten Kaste; ved. fem. Haus, Familie, Geschlecht 289, 5; 296, 3 (Sch. anders; ved. Loc. Pl. विक्षु §. 66, 4 Ausn.; 83, 2; wann ऽ विशाम् §. 680).

विश oder विस ntr. (§. 708) Lotusfiber (§. 431; 465; 472; 563, IV).

विशंकट (unorg. für विसंकट aus वि ऽ सं0; letztres eig. Bhvr. von सम् ऽ कट; §. 566, VII) adj. टा oder टी fem. (§. 693, 2) gross, weit, gewaltig 111, 67.

विशद् adj. दा fem. weiss, rein, klar, augenscheinlich.

विशाखा fem. Namen eines Sternbilds, 16tes Nakshatra (§. 503; 551; 716).

विशारद् adj. दा fem. gelehrt, weise, kühn, selbstvertrauend, berühmt (§. 554, VI).

विशाल (S. 151 शाल und §. 566, VII, aber eher von Vb. श्रि mit Behandlung des रि als ob es ऋ wäre) adj. ला oder ली fem. (§. 693, 2) gross, umfangreich

(§. 441, 2, b; 473, a; c; 561, III. IV; msc. ntr. §. 711 ?).

विशिख (von demselben Vb. woher शिखा mit Präf. वि; doch ist dieses noch dunkel) ntr. Pfeil.

विशुद्धवंश्य (von °वंश nach §. 506) adj. या fem. von reinem Stamme seiend 273, 335.

विशृङ्खल (Bhvr. ऽशृङ्खला) adj. ला fem. ungefesselt, ungezügelt, zügellos.

विशेष Vb. शिष्) msc. Unterscheidung, Besonderheit, das besondre Attribut (irgend eines Subjects), Unterschied 128, 2; Art; in Zsstzg. (§. 662, 2).

विशेषक (vom vor.) adj. षिका fem. unterscheidend, besondernd, charakterisirend, charakteristisch. — sbst. masc. ntr. Attribut; in Bhvr. auslautend (nach §. 671) statt des vorigen.

विशेषण (Vb. शिष्) ntr. das Unterscheiden. — adj. णा fem. unterscheidend.

विशेषणता (vom vor. nach §. 554) fem. Besonderheit 225, 60.

विशेषणवत् (von °ण nach §. 562) adj. ती fem. mit Unterscheidung begabt 231, 131.

विशेषतस् (von विशेष §. 575) adv. insbesondre 152, 3; zumal 5, 7; 42, 10; vorzugsweise 112, 9.

विश्पला fem. N. ppr. 296, 10.

विश्रवस् msc. N. ppr. 83, 30.

विश्व (Vb. विश्) fem. (Declin. §. 778, I, 2) all, ganz, vollständig; Name einer bestimmten Götterclasse; technischer Ausdruck der Vedântaphilosophie (wohl von Vb. विश्) der Durchdringer (?) 209, 13 (§. 239 Bem. 1; S. 133, O, 2, b; §. 560; 572; 579; 582; 626; 675, I; 683, VI).

विश्वकर्मन् (Bhvr. oder कर्मन् archaïstisch als nomen actoris §. 265) msc. (alles bewirkend) Sonne; N. ppr. des Künstlers unter den Göttern, Sohns des Brahman.

विश्वकृत (Ttp. ऽकृत Ptcp. Pf. Pass. von कृ) adj. ता fem. von den Viçva's (oder (विश्व für विश्वकर्मन्) „von Viçvakarman") gemacht 38, 12 (?)

विश्वच् s. विष्वच्.

विश्वचर्षणि (Ttp. ऽच°) adj. alles schauend (vergl. विचर्षणि) 291, 14.

विश्वतुर् (Ttp. ऽतुर्, letzteres von तुर्व्) adj. alles besiegend 288, 16.

विश्वनाथ (Ttp. ऽन°) msc. Name des Siva; s. das folg.

विश्वनाथपञ्चानन msc. N. ppr. der Verfs des Bhâshapariccheda 234.

विश्वपेशस् (Bhvr. ऽपे°) adj. alle Schönheiten habend 288, 16.

विश्वराज् (Ttp. ऽराज्) msc. Universal-König (wann विश्वाराº §. 717; 737; 746; 748; 750; S. 247, IV).

विश्ववार (Bhvr. ऽवा° s. Sâma V. Gl.) adj. रा fem. alles Gute enthaltend 288, 13.

विश्ववेदस् (Bhvr. ऽवे° S. 149) adj. alles Wissen (oder alle Schätze) enthaltend 290, 8.

विश्वसुविद् (Ttp. ऽसुविद्, letztres Kmdh. सुऽविद् nach §. 252 Ausn. 5; 289) adj. alles schön spendend 287, 2.

विश्वसृज् (Ttp. ऽसृज् letztres nach §. 289) msc. (Nom. u. s. w. s. §. 66, 2 Bem.) Brahman (der Schöpfer von allem).

विश्वानर (Bhvr. विश्वऽनर S. 247, IV) msc. alle Männer enthaltend (§. 441; 442; 521, vergl. 459).

विश्वास (Vb. श्वस्) msc. Vertrauen, Verlass.

विश्वासस्थान (Ttp. ऽस्थ°) ntr. Pfand 116, 18.

विश्वास्यतर s. श्वस् mit Präfix वि.

विश्वैकसार msc. N. ppr. 249, 44.

1. विष् (§. 156, 1; nach Vop. nicht) I Par.

benetzen. Ptcp. Pf. Pass. und Absol. (§. 896, 2; 914, I).

2. विष् (§. 156, 1) III. Par. Atm. (§. 789, I) Spcth. वेविष् (§. 801) durchdringen. Aor. (§. 856, 10, wo jedoch „arbiträr" nach Vopad. hinzuzufügen). Absolut. (§. 914, I, vergl. mit §. 896, 2).

3. विष् (§. 156, 1) IX Par. trennen.

विष (Vb. 2. विष्) msc. ntr. Gift (§. 543).

विषता (vom vor. §. 554) fem. Zustand des Giftes 240, 68.

विषम (Kmdh. वि ऽ सम §. 44, 5) adj. मा fem. uneben, ungleich, unrecht 274, 350; rauh, leidvoll, schwer, unglücklich; ntr. Unebenheit, rauhe Gegend, Bergsturz, gefährlicher Ort überhaupt 102, 24 (§. 492; 517; 554; 682, IV).

विषमय (von विष) adj. fem. मयी, aber (gegen Gr.) मया 105, 23 (Pantschat. ob wegen Metrum) giftig.

विषमस्थ (Ttp. ऽ स्थ von स्था) adj. था fem. im Unebnen stehend; unglücklich 8, 26 (§. 554).

विषय (Vb. सि ?) msc. (das, was in Verbindung steht, Bereich) Land, bewohnt oder unbewohnt, Heimath, Provinz, Sphäre; alles was irgend jemanden genau bekannt ist als Wohnung oder besondere Beschäftigung; ins Bereich der Sinne fallend: Sinnesobject, Object der Wahrnehmung, Gegenstand der Erkundung, Object überhaupt (§. 461).

विषाण (Vb. सो S. 146 अन, 7 Bem.) msc. ntr. (§. 640) Horn.

विषाद (Vb. सद्) msc. Ermattung, Niedergebeugtheit, Betrübniss, Leid.

विषु (alter Loc. Pl. von द्वि aber) Ind. (§. 783) gleich (in zwei gleichen Theilen); mannigfach (zertheilt), vergl. वि.

विष्कम्भ s. वष्कम्भ.

विष्टि (Vb. विश्) fem. Arbeit, Lohn 294, 3.

विष्णु (Vb. 2. विष्) msc. N. ppr. Vishnu, eine der Gottheiten der indischen Dreieinigkeit; ved. 291, 7 (§. 442).

विष्णुशर्मन् msc. N. ppr. des angeblichen Vfs des Pantschatantra.

विष्णुस्वामिन् (Kmdh. (?) ऽस्व°) msc. (Vishnu der Herr?) Namen eines Tempels oder eher einer Bildsäule des Vishṇu 253, 99.

विष्वक् s. das folgende.

विष्वञ्च् (Ttp. विषु ऽ अञ्च् nach S. 133, O, 2) adj. fem. षूची (§. 700; 686; Declin. §. 754, II) allwärts gehend, alldurchdringend. Ntr. acc. sing. विष्वक् adj. überall hin 207, 11.

विस् s. पिस्.

विस s. विश.

ऽ विसंवादिन् (Vb. वद् §. 282, vgl. §. 296 u. 254) adj. नी fem. widersprechend 261, 193.

विसंज्ञ (Bhvr. ऽ संज्ञा) adj. ज्ञा fem. besinnungslos 237, 26.

विसर्ग (Vb. सृज् S. 141, अ, 23) msc. das Verlassen, Loslassen; Ueberlassen, Gabe; das Ausleeren, Stuhlgang; die weiche Aspirata, welche durch : bezeichnet wird (§. 551, XXIII).

विसर्जन (Vb. सृज्) ntr. das Verlassen, Entlassen, Ueberlassen, Geschenk.

ऽ विसर्पिन् (Vb. सृप् §. 282) adj. र्पिणी fem. auseinandergehend, sich verbreitend 238, 26.

विस्तार (Vb. स्तृ) msc. das sich Ausbreiten, Ausdehnung; Instr. °रेण vollständig 9, 37; 11, 22; 107, 12.

विस्तारता (vom vor. §. 554) fem. Ausbreitung 146, 7.

विस्मय (Vb. स्मि) msc. Erstaunen, Verwunderung, Stolz, Zweifel.

विस्वर (Bhvr. ऽ स्व°) adj. रा fem. misstönend 75, 23.

विहंगम (Ttp. §. 279 Bem.; विह für विहा nach Anal. von S. 137 nr. 10, indem letztres ursprünglich schwerlich Indecl. (§. 781) war) msc. (eig. durch die Luft gehend) Vogel.

विहा (Vb. हा das Auseinandergähnen, der leere unermessliche Raum, vgl. das folg.) Ind. (§. 781) Himmel, Paradies.

विहायस् (Vb. हा S. 149 χάος) msc. ntr. Luft, Atmosphäre, Himmel. Instr. ०यसा Ind. (§. 783) durch die Luft 87, 6; 92, 35.

विहार (Vb. हृ) msc. ntr. (§. 640) das Herumgehn zum Vergnügen, Belustigung, das Herumwandern, buddhistisches Kloster.

विहारिन् (vom vor. §. 563) adj. रिणी fem. lustwandelnd 108, 1.

विह्वल (Vb. ह्वल्) adj. ला fem. überwältigt von Furcht oder Bewegung, bewegt, verstört, ausser sich, unfähig sich zu beherrschen.

वी (§. 147) II Par. (Anom. §. 815, 3) gehn, erlangen, wünschen, lieben 287, 6; concipiren 115, 12; werfen, essen. Intens. (§. 166 Bem. 2); Caus. वायि; in Bed. concipiren machen auch वापि (§. 200, vgl. वप्).

वीक्षित (eig. Ptcp. Pf. Pass. von ईक्ष् mit वि aber nach §. 333) ntr. das Sehen, Auge 147, 11 V. L.

वीचि msc. fem. oder ची fem. (S. 155 ईचि; eher aus व्यच् von वि ऽ अच् S. 133, 0, 2 mit Verkürzung des Femininalcharakters) Welle.

वीज् I Atm. (? fehlt §. 789, V) gehn. — X Par. (§. 209; 843; 844) fächern, Kühlung machen 25, 56 (ursprünglich Denom. aus वात).

वीज ntr. (§. 710) Samen (§. 244; 431; 470; 475; 543; 633).

वीजन (Vb. वीज्) ntr. das Fächern 278, 386. Fächer.

वीजाङ्कुर (Kmdh. §. 656, V वीज ऽ अङ्कुर) msc. Samenschössling.

वीजाश्व (Kmdh. §. 656, V वीज ऽ अश्व) msc. Beschäler 268, 280.

वीटिका fem. die Betelpflanze piper betel; ein Präparat der Areca-Nuss mit Specereien, eingewickelt in Betel-Blätter; ein Knoten, Befestigung.

वीणा (S. 160 णा ?) fem. die indische Laute (§. 563, V).

वीणारवा (eig. Bhvr. ऽ र०) fem. N. ppr. (Lautenton habend) 128, 17.

वीथि oder थी fem. Reihe, Linie, Strasse, Bude; Reihe und Bude 237, 32.

वीर् (eig. Denom. des folg.) X (§. 209; 843; 844) Atm. (§. 789, V) ein Held sein.

वीर (S. 169 र, eher von वृ) msc. Held, Krieger, Opferfeuer (§. 656, II).

वीरदेव msc. N. ppr. 284, 468.

वीरवत् (von वीर §. 562) adj. ती fem. heldenreich 291, 15.

वीरहन् (Ttp. ऽ हन् §. 289) msc. ein Brahmane der das heilige Feuer hat ausgehn lassen.

वीरानक ntr. (?) N. ppr. einer Stadt 263, 213.

वीर्य (von वीर S. 241 य, 10) ntr. Stärke, Tapferkeit, Heldenmuth, Würde, Macht.

वीर्यवत् (vom vor. §. 562) adj. ती fem. tapfer, siegreich.

वुञ्ज् बुञ्ज् I Par. verlassen.

वुपट्ट s. विपट्ट.

वृ (§. 155, II, A) I. V. IX. Par. Atm. (§. 789, I), aber IX in Bed. „wählen für sich" nur Atm. (ist §. 789, I hinzuzufügen; §. 808 Bem.; 105 Ausn. 5) 1. (Urbed. umringen, sich um etwas krümmen ?) umgeben, bedecken 62 58

87, 8; schützen, abwehren, zurückhalten 48,6; in denselben Bedd. X Par. 31,12; 13; 34,11; 284,463. — 2. (in Besitz nehmen?) wählen 48, 8 (Atm.); 5, 6; 59, 6; — Pf. red. (§. 830; 831, 1; 3); Aor. (§. 858, VII); Prec. (§. 867); Ptcp. Fut. Pass. (§. 906, 4). Desider. (§. 189), vergl. वॄ.

— अभि wählen 5, 6; 14, 22.

— आ 1. bedecken 32, 32; 36, 22 (Par.); 78, 16; 206, 5; 251, 70; umringen 293, 4; verschliessen 265, 235.

— — समा bedecken, umgeben 32, 32; 87, 15.

— नि bedecken 296, 5. — X beschützen 42, 15; abwehren, verwehren 37, 28; 39, 3; 41, 3; 181, 7; einhalten 261, 191. — Atm. (§. 789, I, 2) sich enthalten 162, 64.

— निर् निर्वृत sorglos 139, 54.

— परि umgeben 16,7; 113, 23; 119, 22 (Par.). — X umgeben 4, 19; 13, 8; 21, 3; 26, 63; 36, 12; 108, 5; 237, 31; 252, 79; abwehren 4, 20; schützen 42, 9.

— प्र Caus. zum Wählen ausstellen, frei geben 8, 31.

— प्रति X zurückdrängen, abwehren 27, 5; 67, 22.

— वि V enthüllen 260, 185; 198, 18; durchbrechen (ved. Aor. (S. 382 n. 1) आवर् worin आ Augment (§. 808 Bem., vgl. aber I, 319) §. 105 Ausn. 5) 294, 4.

— सम् bedecken, संवृत bedeckbar 79, 35.

— — अभिसम् V bedecken (ep. ohne Augm. S. 362 n. 2) 36, 23.

वृंह् बृंह् (§. 151) I Par. wachsen, zunehmen; brüllen (wie ein Elephant); Ptcp. Pf. Pass. (§. 896, 2); Caus. (§. 204; aber ep. वृंहि). — X Parasm. reden, leuchten.

— उप उपवृंहित erfüllt 182, 6.

— परि परिवृढ (§. 896, 2) s. bes.

वृक् I Atm. (§. 789, V) nehmen.

वृक (Vb. व्रश्च् S. 136 §. 372) msc. Wolf (§. 565; 567, II; 656, III).

वृक्ष् I Atm. (§. 789, V) wählen, bedecken, abhalten (vgl. वृ, das Mittelglied bildet वृश्, vgl. S. 75).

वृक्ष (Vb. वृह् S. 137 §. 372) msc. Baum (§. 443, 1, 2; 473).

वृच् s. das folg.

वृज् VII (aa. वृच्) Par. X. I. Par. II (oder वृञ्) Atm. (§. 789, V) bedecken, abhalten, ausschliessen, verlassen, verlieren. Ptcp. Pf. Pass. (§. 896, 2). — Caus. oder X verlassen 74, 12; 80, 41; 123, 5 (frei von); 175, 47; 271, 312; vermeiden 105, 10.

— आ Caus. oder X beugen (vergl. lat. vergo); besiegen 183, 19; gewinnen 191, 13; 270, 303.

— वि Caus. od. X vermeiden 276, 374.

वृजन (vom vor. S. 145 अन) adj. ना fem. gekrümmt, leidend (?); msc. Geschöpf (?) 287, 5; Haar (sollte diese entschiedene Bed. an der angef. Stelle passen? oder die im Naigh. gegebne „Stärke"); ntr. Sünde, Himmel.

वृञ्ज् s. वृज्.

वृण् (§. 154, 2, 4 Ntr.) VIII Par. Atm. (§. 789, I) essen; Ptcp. Pf. Pass. und Absol. (§. 896, 2; 914, I). — VI. Par. erfreuen.

1. वृत् (§. 156, 2, 2) I Atm. (§. 789, V) sich drehn, sich betragen 23, 30; 181, 12; sich befinden, sein 60, 35; 111, 22; 120, 2; 121, 22; 125, 8; 132, 8; 252, 98; weilen, vertrauen 12, 25; Statt finden 30, 2; bestehn 127, 5; eintreten, geschehn, sein 78, 25; 104, 3; 133, 7; 141, 70;

265, 241; stark 135, 6; episch Par. sich befinden 12, 1. — Aor. auch Par. (§. 858, VIII); Fut. II Cond. auch Par. (§. 870; 871); Absol. auf त्य (§. 912). वर्तमान u. वृत्त s. bes. — Desider. Atm. u. Par. (§. 790, II). — Caus. machen 292, 9; leben 74, 12; 116, 17; Ptcp. Pf. Pass. (§. 896, Bem.). — X Par. leuchten, reden.

— अति zuvorkommen, übereilen 71, 6; entgehn 62, 57; 187, 15.

— अनु nachgehn 66, 8; nachfolgen 219, 7; verfolgen 169, 100; verehren 196, 7.

— अभि sich zuwenden 37, 27; 78, 15; sich nähren, entstehn 16, 13.

— आ sich zuwenden.

— — उपा heimlich (?) herbeikommen 201, 7; Caus. heimlich (?) herbeiführen 201, 7.

— — न्या zurückkehren 252, 85.

— — प्रत्या zurückkehren 263, 15; 285, 473.

— — व्या sich trennen 226, 27. — Caus. entfernen (durch Worte, als unbedeutend darstellen) 197, 7.

— — समा werden 40, 10.

— उप zurückkehren, sich erholen (?) 30, 2.

— नि sich zurückwenden, zurückgehn, zurückkehren 18, 34; 48, 5; 50, 6; 73, 28; 118, 5; 131, 9; 183, 23; 198, 14; sich abwenden, fliehn 5, 23; ablassen 139, 53; aufhören, vollendet werden, ganz sein 36, 19; ep. Par. abstehn 43, 20. — Caus. sich zurückwenden, abwenden, umkehren machen 26, 17; 43, 21; 46, 23; abwenden 45, 18; 203, 15; ablassen 44, 3; zurückhalten 48, 1.

— — विनि umkehren 23, 36; ablassen 43, 22; ep. Par. sich abwenden 43, 25. — Caus. zurückwenden 41, 8.

— निस् Caus. vollenden, schaffen 137, 31.

— परा परावृत्त zur Seite gedreht 198, 24.

— परि sich umdrehn परिवृत्त (§. 475).

— प्र vorwärts gehn, kommen 53, 1; wandeln 185, 7; sich auf den Weg machen 253, 93; anfangen 190, 9; entstehn, werden 8, 30; 158, 40; 201, 9; 279, 329; verfahren, sich betragen 23, 31; 183, 20. — Caus. jemand sich befinden machen, ihn behandeln 23, 30; beginnen machen 255, 122; vorwärts bringen, fördern 260, 175; 179.

— प्रति sich zuwenden 141, 81.

— वि sich herumdrehn 34, 9; Caus. 174, 39.

— सम् geschehn, werden 104, 6; 107, 16; 108, 2; 126, 7.

2. वृत s. वावृत्.

वृति (Vb. वृ) fem. das Umgeben, Einschliessen, Einschluss; Zaun; ein eingeschlossner Boden zur Cultur irgend einer besondren Pflanze.

वृत्त (eig. Ptcp. Pf. Pass. von वृत् aber nach §. 333) ntr. (§. 710, auch msc. §. 711) Betragen, Lebensweise, Thun, Treiben; in Bhvr. ausl. fem. त्ता 85, 54.

वृत्तान्त (Ttp. vom vor. u. अन्त) msc. Ganzheit; Gegenstand; Geschichte, Begebenheit, Gerücht, Nachricht, Art und Weise, Zwischenraum.

वृत्ति (Vb. 1. 2. वृत्) fem. Lebensweise, Handwerk, Mittel den Lebensunterhalt zu erwerben; das Sein, Zustand, Sichbefinden, Verweilen; Erklärung, Gedankenthätigkeit 215, 15; 18; Dienst 94, 3; das Fassen, Einhalten (§. 485; 539; 563, XI).

वृत्तित्व (vom vor. §. 554) ntr. Zustand des Sichbefindens 225, 67.

वृत्र (Vb. वृ S. 164 त्र, 4) msc. (§. 710) Na-

men eines Dämon (Personification des Nebels), welchen Indra erschlug.

वृथा Ind. (§. 783) adv. vergeblich, umsonst, mühelos 294, 6.

वृद्ध (Ptcp. Pf. Pass. von वृध्) धा fem. alt, zugenommen, voll, reichlich (§. 442; 459; 554, VI; 657); Comp. ज्यायस् वर्षीयस्, Superl. ज्येष्ठ वर्षिष्ठ (S. 228 ईयस्).

वृद्धि (Vb. वृध्) fem. Zunahme, Vermehrung, Wachsthum, Erhebung, Glück (§. 533, XIV; 632).

वृद्धिमत् (vom vor. §. 562) adj. ती fem. zunehmend 160, 50.

वृध् (156, 2, 2) I Atm. (§. 789, V) wachsen 257, 140; gesegnet sein 111, 12; zunehmen, dauern 284, 461; वृद्ध (s. bes.) angesehn 201, 7; वृधे (ved. Infin. §. 919) 291, 1; 298, 24; Aor. auch Par. (§. 858, VIII); Fut. II und Cond. auch Par. (§. 870; 871). — Desid. auch Par. (§. 790, II). — Caus. wachsen machen 196, 18.

— परि aufwachsen, zunehmen 110, 23; 261, 194.

— प्र zunehmen 115, 17; प्रवृद्ध aufgewachsen 246, 8; 251, 73; gross 87, 15; 248, 33; 252, 85 (§. 647, I Ausn.; 662).

— वि sehr zunehmen 104, 17.

— सम् wachsen 277, 382. — Caus. aufziehn 189, 4.

वृन्द msc. Haufen, Menge, Versammlung (§. 477; 564, VI).

वृश् IV Par. wählen; Aor. (§. 858, VIII).

वृष् I Par. regnen 167, 90; regnen lassen (werfen) 29, 32; 39, 3; verletzen, quälen; geben, zeugen, herrschen; X Atm. (§. 789, V) zeugungsfähig sein, herrschen; Ptcp. Ps. Pass. Absol. (§. 896, 2; 914, I); Ptcp. Fut. Pass. (§. 906).

— अभि I beregnen 34, 11.

— प्रति I entgegen regnen lassen = werfen 34, 15.

वृष (vom vor. S. 135 अ, 1) msc. ein Bullochs, Stier (§. 435; 437; 544; 554, VI; 656, III); fem. षी ein Sitz von heiligem Gras.

वृषखादि (Tlp. वृषन् = सोम (ved.) od. Stier und खादि von खाद्) adj. Soma trinkend (dadurch stark, feurig geworden) oder: Stiere verzehrend (vgl. वृषव्रात beides Beiwort der Marut) 290, 10 (?).

वृषन् (Vb. वृष् S. 145 अन्) msc. der Tropfen (= Soma, welcher ausgepresst in Tropfen herabfällt) 291, 7; regnen lassend, spendend 291, 7; 296, 8; Bullochs, Held, Indra (§. 544; S. 241 न, 10; §. 656, III).

वृषभ (S. 147 अभ; eher vom vor. durch भ, vgl. ऋषभ) msc. Bullochs, Stier; in Zsstzg: ausgezeichnet.

वृषभध्वज (Bhvr. ध्वज⁰) msc. Siva (Stier in der Fahne habend).

वृषव्रात (Bhvr. व्रा⁰) adj. Stierhaufen habend 291, 4 (Sch. Wolkenschaaren bildend; wohl dem Sinne nach richtig: die Wolken = Stieren wegen des bei Wolkenbildung eintretenden Sturmwinds).

वृषस्कन्ध (Bhvr. स्क⁰) adj. धा fem. die Schultern eines Stiers habend 89, 4.

वृषस्य Vb. Denom. (वृष) Par. (§. 233) brünstig sein (von einer Kuh).

वृष्टि (Vb. वृष् §. 359; S. 162, ति, 2) fem. Regen (§. 476).

1. वृह् बृह् (§. 156, 3) VI erheben; Par. Aor.

— उद् erheben, herausziehn 136, 14.

2. वृह् I Par. wachsen, brüllen. Aor. (§. 858, VIII).

वृहत् s. बृहत्.

वृहतिका (von वृहती fem. von वृहत् nach §. 554) fem. Obergewand, Mantel, Umschlagetuch.

वृहस्पति s. बृह॰.

वॄ, बॄ IX Par. Spcth. stark वृणा schwach वृणी (§. 805) = वृ (aber aa. बॄ = भृ).

वे (§. 154, 3) I Par. Atm. (§. 789, I) weben. Pf. red. (§. 829); Absol. (§. 914, II Ausn.). — Caus. (§. 199 Bem. 2).

वेल्ल् क्लेच्ल् X Par. (§. 209; 843; 844) sehn.

वेग (Vb. विज् S. 142 अ, 23) msc. Eile, Strömung, Lauf; plötzlicher Anstoss, plötzlicher Übergang der Stimmung; unbesonnene Eile 97, 10; Energie (S. 225, इत).

वेगवत् (vom vor. §. 562) adj. ती fem. eilig, rasch.

वेटाय Vb. Par. (§. 235).

वेट्टय (aa. वेघ) Vb. Par. (§. 235) trügerisch sein, schlafen.

वेणृ वेन् I Par. Atm. (§. 789, 1) gehn, wahrnehmen, erkennen, denken; ein musikalisches Instrument spielen; ved. lieben 292, 8. — Caus. Aor. (§. 844).

वेणि (S. 166 नि?) oder णी fem. ungeschmücktes Haar, wo das Haar bloss in eine Flechte gebunden wird; Haarflechte überhaupt.

वेणु (S. 156, उ, ?) msc. Bambus (§. 465; 473; 475; 526 Ausn.; 539).

वेतन (S. 161 तन) ntr. (§. 708) Lohn (§. 532, VIII).

वेताल (वेत (für अवेत) Ptcp. Pf. Pass. von अव ऽ इ und आलय? eig. Bhvr.) msc. (§. 708, 4) ein böser Geist, welcher in Leichen (अवेत) fährt und darin haust (॰ली §. 243).

वेतृ (Vb. 1. विद्) msc. ntr. त्री fem. Kenner -rin; msc. Weiser.

वेथ् s. विथ्.

वेद (Vb. 1. विद् S. 139; 142, अ, 23) msc. Kenntniss, Wissenschaft; Bezeichnung der heiligen Schriften, Veden, als Quelle der Erkenntniss (§. 543).

वेदन (§. 324 Ausn.; 337; u. nach aa. §§.) ntr. fem. ना Wahrnehmung durch die Sinne; Wissenschaft; Leid, Schmerz; das Übergeben.

वेदपारग (Tfp. ऽ प॰) msc. einer der die Veden durchstudirt hat 60, 25.

वेदमातृ (Ttp. ऽ मा॰) fem. Mutter, Quelle der Veden, Bez. der heiligen Gâyatrî des Hauptgebetes der Inder.

वेदविद् (Ttp. वेद् ऽ विद् von Vb. विद् §. 289) adj. vedenkundig; msc. ein Brahmane der die Veden studirt hat.

वेदविद्वस् (Ttp. ऽ विद्वस् letztres Ptcp. Praes. von 1. विद् wo s.) adj. die Veden kennend 12, 2.

वेदाङ्ग (Ttp. वेद ऽ अङ्ग) ntr. (Glied der Veden) Bezeichnung einer Classe von Schriften, welche zum richtigen Gebrauch und Verständniss der Veden dienen.

वेदान्त (Ttp. वेद ऽ अन्त) msc. (das Ziel des Veda) ein auf den Upanischaden als Autorität, Beweismittel, beruhendes philosophisches Lehrgebäude.

वेदान्तसार (Ttp. ऽ सार) msc. Essenz, Wesenheit des Vedânta, Titel eines Werks 202, 1.

वेदापि Vb. Denom. (वेद §. 220 Bem.) Par. Wissenschaft hervorbringen, zu wissen thun u. s. w.

वेदिन् (nach §. 282 von विद्) adj. नी wissend 113, 11; 143, 97; msc. ein Wissender, Gelehrter.

वेद्य s. वेट्टय.

वेध (Vb. व्यध्) msc. Durchbohrung, Durchbruch 253, 95; Tiefe.

वेधस् (S. 149 अस्? vgl. Sâma V. Gl. und

auch मेधस् daselbst) der weise, der höchste Gott 290, 1.

वेन् s. वेण्.

वेन (Vb. वेन्) msc. Brahman §. 434).

वेप् (§. 29, 6 Ausn.) I Atm. (ist §. 789, V hinzuzufügen) zittern 11, 21; 86, 62; 110, 9; 129, 20; 201, 13. — Caus. Aor. (§. 844).

— प्र प्रवेपमान (§. 29, 6 Ausn.) zitternd 87, 5.

वेपथु (vom vor. §. 343) msc. das Zittern.

वेर msc. ntr. Körper, Saffran.

1. वेल् X (eig. Denom. von वेला) Par. (§. 209; 843; 844) die Zeit angeben.

2. वेल् वेल्ल् वेह्ल् I Par. gehn, sich hin und her bewegen, wollüstig sein. वेल्लित wankend, zitternd, hin und her bewegt, gedreht, gekrümmt 198, 19. — Caus. Aor. (§. 844).

— अनु अनुवेल्लित daruntergekrümmt 198, 18.

वेला (vom vor.?) fem. Zeit, Gelegenheit, Gränze, Seeküste; Locat. Ind. (§. 782; 783) an der Seeküste; gelegentlich.

वेलाय Vb. Par. (§. 235).

वेल्ल् s. वेल्.

वेवी (§. 58 Ausn. 2; 149, 1 Ntr.) II Atm. (§. 789, V; Spcth. §. 815) gehn, erlangen, concipiren, begehren, werfen, essen (vgl. वी); Pf. periphr. (§. 835); Aor. (§. 849 Ausn. 4); Prec. (§. 865); Fut. I u. s. w. (§. 869 ff.); Pass. Spcth. (§. 874); Aor. (§. 881); Ptcp. Pf. Pass. (§. 896, 2); Ptc. Fut. Pass. (§. 903; 905); Absol. (§. 914, III). — Caus. (§. 203 Ausn.).

वेश (Vb. विश् §. 260) msc. Eingang; Haus; Hetärenhaus; Kleidung (§. 128; 506, vgl. Bem.; 532, VIII; S. 247, VI; §. 644, VIII), vergl. वेष.

वेश्मन् (Vb. विश्) ntr. Haus, Tempel 259, 167 (§. 473; 475).

वेश्य ntr. Hetärenhaus; fem. या (wohl Ptcp. Fut. Pass. von विश्, vgl. jedoch वेश und §. 506; 651) Hetäre.

वेष (Vb. विष्? auch वेश wohl falsch msc. Kleidung, Schmuck.

वेष्ट् I Atm. (§. 789, V) umlegen, umhüllen 139, 49; ankleiden, schmücken 262, 206. — Caus. Aor. (§. 843).

— परि Caus. umringen 133; 281, 430.

वेष्टन (vom vor.) ntr. Diadem; das Umringen, Umringung.

वेस् I Par. gehn, wünschen. — Caus. Aor. (§. 844).

वेह् वेह्ल् I Atm. (§. 789, V) sich anstrengen.

वेहत् (S. 131, O, 1; 144, अत्, 3) fem. eine Kuh die eine Fehlgeburt gemacht hat (§. 225, 230).

वेहाय Vb. Denom. (vom vor.) Atm. (§. 225; 230) abortiren (von einer Kuh).

वेह्ल् s. वेल्.

वै I Par. trocken, welk werden. Ptcp. Pf. Pass. वान (ist S. 419 n. 4 hinzuzufügen).

वै (vom Pronth. व) Ind. (§. 786) Partik. verstärkend, bekräftigend: so, wahrlich 3, 5; 5, 24; 7; 6, 6; 18, 2; 23, 26; 26, 67; 37, 27; 31; 41, 5; 57, 25; 86, 57; 210, 16; doch 36, 10.

वैकल्य (von विकल nach §. 554) ntr. Schwäche 102, 11.

वैकुण्ठ (metronym. von विकुण्ठा Mutter des Vishnu) msc. Vishnu (Sohn der Vikunthâ); ntr. Paradies des Vishnu.

वैकृत (von विकृत §. 566, I) adj. ती fem. verändert; ntr. Abscheu, Wechsel 271, 314.

वैचक्षण्य (nach §. 554 von विचक्षण) ntr. Geschicklichkeit, Kenntniss.

वैदग्ध (von विदग्ध nach Anal. von §. 554, II) ntr. Scharfsinn, Schlauheit, Geschicklichkeit.

वैदूर्य (von विदूर als N. ppr. eines Berges §. 511) ntr. Lapis lazuli, Lasurstein.

वैदूर्यमय (vom vor.) adj. यी fem. aus Lasurstein gemacht 169, 98.

वैदेशिक (von विदेश) adj. की fem. fremd 275, 353.

वैदेही (fem. von Oह, Patronym. von विदेह) Tochter des Königs von Videhâ, Bezeichnung der Sitâ.

वैधर्म्य (nach §. 554, I von einem Adj. welches nach §. 669 विधर्मन् lauten müsste, Bhvr. von विऽधर्म „verschiedenes Gesetz habend, entgegengesetzt") ntr. Gegensatz 222, 27.

वैधव्य (nach §. 554, I von विधवा) ntr. Wittwenschaft 264, 329.

वैधेय (von विधेय Ptcp. Fut. Pass. von धा „einer der leicht zu etwas zu bestimmen ist") adj. fem. यी thöricht.

वैनतेय (Metronym. von विनता der Frau des Kaçyapa) msc. (Sohn der Vinatâ) Bezeichnung des Garuḍa, Vogel des Vishṇu.

वैन्यस्वामिन् (Kmdb. वैन्य als Gotraname von वेन nach §. 434 (vgl. Web. Berl. Hdschrr. nr. 104 und S. 60) passt wohl nicht; es bezeichnet auf jeden Fall eine Gottheit) msc. Bildniss (oder Tempel?) des Vainya 253, 97; 99.

वैमत्य (von विमति nach §. 554, VI) ntr. Nicht-Übereinstimmung 284, 462 (vgl. §. 434).

वैमल्य (nach §. 554, I von विमल) Fleckenlosigkeit 246, 15.

वैमात्र (von विमातृ §. 431) adj. त्री fem. eine verschiedne, andre Mutter habend 82, 19; 86, 4; msc. Sohn einer Stiefmutter.

वैमानिक (von विमान) msc. Gott (eig. auf dem Götterwagen fahrend) 276, 370.

वैयात्य (von वियात (Vb. या) nach §. 554, VI) ntr. Schaamlosigkeit 277, 384.

वैयाघ्र (von व्याघ्र, vgl. §. 588) adj. त्री fem. aus Tigerfell bestehend 25, 51; mit Tigerfell bedeckt.

वैर (von वीर) ntr. (§. 708) Heldenmuth, Tapferkeit; Feindschaft, Krieg (§. 225).

वैराग्य (nach §. 554 von विराग) ntr. Freiheit von Weltlichkeit, Leidenschaftlosigkeit, Leid 133, 22.

वैराय Vb. Denomin. (von वैर) Atman. (§. 225) kämpfen, streiten 156, 27.

वैरिन् (von वैर §. 563) adj. रिणी fem. Feind.

वैरूप्य (nach §. 554 von विरूप) ntr. Hässlichkeit.

वैरोचन (von विरोचन) adj. नी fem. der Sonne gehörig, von ihr ausgehend 174, 46.

वैलक्ष्य (nach §. 554, I von विलक्ष aber in Bed. von विलक्षण) ntr. Unterschied 250, 60.

वैवर्ण्य (nach §. 554, I von विवर्ण, Bhvr. ऽवर्ण verschiedenfarbig u. s. w.) ntr. Veränderung der Gesichtsfarbe, Abweichung von der Kaste, Verschiedenartigkeit.

वैवाहिक (von विवाह) adj. की fem. Hochzeit betreffend, Hochzeit ausrüstend, vorbereitend 14, 2f.

वैशम्पायन masc. N. ppr. eines Weisen (§. 518, Bem.).

वैशाख (von विशाखा §. 551) msc. Namen eines Monats, April-Mai (§. 503).

वैशिष्ट्य (nach §. 554, I von विशिष्ट Vb. शिष्) ntr. Verschiedenheit 208, 22.

वैशेषिक (विशेष §. 566, VI) adj. की fem.

charakteristisch, speciell eigenthümlich 223, 43; 227, 90; msc. Anhänger eines bestimmten philosophischen Systems, der Vaiçeshika-Schule 228, 104; 231, 140.

वैश्य (von विश्) msc. ein Mann aus der dritten Kaste; श्या eine Frau aus derselben.

वैश्रवण (von विश्रवण §. 430) msc. (patronymische Bez. des) Kuvera (§. 434; 629).

वैश्रवणानुज (Ttp. vom vor. u. अनुज) msc. der jüngere Bruder des Kuvera = Râvaṇa 89, 3.

वैश्वानर (von विश्वानर §. 442; 521; vgl. 459) msc. Agni, Feuer; in der Vedânta-Philosophie das allgemeine Lebensfeuer 209, 11 (Web. Ind. St. II, 107).

वैश्वासिक (von विश्वास) adj. की fem. Zutrauen verdienend 180, 10.

वैष्णव (von विष्णु §. 442) fem. वी sich auf Vischṇu beziehend; Anhänger, Verehrer des Vishṇu (§. 446; 521; vergl. 459).

वैष्णवत्व (vom vor. §. 554) ntr. Glauben an Vishṇu 255, 124.

वोल्लासक N. ppr. einer Stadt 264, 224.

व्यक्त s. अञ्ज् mit Präf. वि.

व्यग्र (Bhvr. aus वि ऽ अ०?) adj. ग्रा fem. (verschiedne Ziele habend) geschäftig, aufgeregt 257, 144; zerstreut, verwirrt, erschreckt.

व्यङ्ग (Bhvr. वि ऽ अङ्ग) adj. verstümmelt; Krüppel, Frosch (§. 588, II).

व्यङ्गता (nach §. 554 vom vor.) Verstümmelung 107, 15.

व्यङ्गि Vb. Denom. (von व्यङ्ग nach §. 213) Par. verstümmeln 104, 1; 106, 15.

व्यच् (§. 154, 2) VI Par. (Spcth. विच §. 797) (umringen) umarmen, (umgehn) täuschen. Pf. red. (§. 826, 3; 828).

व्यज (Vb. अज् §. 345) msc. ein Fächer.

व्यजन (Vb. अज्) ntr. Fächer, Wedel.

व्यतिकर (Vb. कृ mit den Präf. वि अति) msc. abwechselnde, wechselseitige Handlung, Abwechslung, Wechsel, Unglück.

व्यतिक्रम (Vb. क्रम् Präf. wie eben) msc. Umkehr, Gegensatz, Uebertretung 111, 22; 279, 398.

व्यतिरेक (Vb. रिच्) msc. Getrenntheit, Verschiedenheit, Unähnlichkeit (vgl. Müller Zeitschr. d. DMG. VI, 232).

व्यतिरेकतस् (nach §. 575) = ०कात् s. das vor. 232, 141.

व्यथ् I Atm. (§. 789, V) leiden. Pf. red. (§. 826, 3). — Caus. व्यथि (ist §. 202 Ausn. §. 881, 4; 916 hinzuzufügen) quälen 190, 11; 45, 15; 86, 61; 121, 8; 147, 18; 171, 11; 193, 1.

— प्र प्रव्यथित sehr ängstlich 194, 7.

व्यथा (vom vor. §. 335) fem. Leid, Unglück, Furcht, Unruh.

व्यध् (§. 154, 2; 156, 1) IV Par. (Spcth. §. 796, II) schlagen, werfen, verwunden 31, 14; 16; 34, 16; 149, 28; 197, 2; विध्यता (ved. mit gedehntem Ausl. §. 813, IV, 3) 292, 9.

— अनु verwunden 147, 13.

— अप wegwerfen 172, 30; 193, 21.

— आ anwerfen.

— — व्या durchwinden (?) 199, 1.

— निर् verwunden 72, 19.

व्यप् s. विप्.

व्यपदेश (Vb. दिश् mit den Präf. वि अप) msc. Benennung, Namen; Trug, Unredlichkeit.

व्यभिचार (Vb. चर् mit den Präf. वि अभि) msc. unrechter, sündiger Wandel; das Irrgehn; Irrthum.

व्यभिचारतस् (vom vor. §. 575) adv. in Folge des in die Irre Gehens 224, 47.

व्यभिचारिता (nach §. 554 vom folg.) fem. Irrthum.

व्यभिचारिन् (von ०र् nach §. 563) adj. रिणी fem. irrend; unrecht thuend.

व्यय् I Par. Âtm. (§. 789, I) X (altes Causale von इ mit वि) Par. (§. 206; 209; 843; 844) gehn, verschwenden; vergl. विय्.

व्यय (Vb. इ mit Präf. वि; vgl. das vor.) msc. das Ausgeben, Verschwendung; adj. या fem. veränderlich 136, 14.

व्यर्थ (Bhvr. वि ऽ अर्थ) adj. र्था fem. unnütz.

व्यलीक (Vb. अल् S. 155 ईक) adj. का fem. unangenehm, unpassend, schmerzlich; ntr. Fehler, Leid, Unglück, Betrug.

व्यवधान (Vb. धा mit den Präf. वि अव) ntr. das Bedecken, Verschwinden; Zwischentreten (Verhindern) 239, 51.

व्यवसाय (Vb. सो mit den Präff. wie eben, §. 258) msc. beharrliche Anstrengung, Beharrlichkeit, Absicht.

व्यवस्था (Vb. स्था Präff. wie eben) fem. das getrennt auseinander Stellen; der verschiedne Zustand (Verlauf?) 252, 80; schriftliche Erklärung eines Gesetzes durch Rechtsgelehrte, Decret 284, 461.

व्यवहार (Vb. हृ Präff. wie eben) msc. (gegenseitiges (in Anspruch?) Nehmen) Process, Processverfahren, Gewohnheitsrecht, Angemessenheit, Contract, Geschäft, Vorgang 110, 14, Gebrauch (Benennung).

व्यवाय (Vb. इ Präff. wie eben) msc. Paarung.

व्यश्व (Bhvr. वि ऽ अश्व) adj. श्वा fem. rosselos 297, 15.

व्यष्टि (Vb. अश्) fem. Getrenntheit, Besonderheit 204, 13.

व्यसन (Vb. अस्) ntr. Sünde, Verbrechen; Unglück; Leid; angestrengter Fleiss.

व्यसनित्व (vom folg. §. 534) ntr. Schlechtigkeit 266, 252.

व्यसनिन् (von ०न §. 563) adj. नी fem. sich angestrengt befleissigend 169, 100; Unglück habend 35, 7; sündig.

व्यसु (Bhvr. वि ऽ असु) adj. leblos, todt 265, 241.

व्याकरण (Vb. कृ mit Präf. वि आ) ntr. Grammatik (§. 509, vgl. 506 Bem.).

व्याकुल (Kmdh. वि ऽ आ०) adj. ला fem. verwirrt, ängstlich, vgl. कृ u. भू (S. 226 इत).

व्याकुलत्व (vom vor. §. 554) ntr. Verwirrung, Angst 125, 7.

व्याकुलित (von ०ल S. 226 इत) adj. ता fem. verwirrt 116, 2; 119, 15.

व्याख्यातृ (Vb. ख्या Präf. वि आ) msc. Erklärer 247, 29.

व्याघ्र (§. 261 Ausn., S. 135 §. 369 Vb. घ्रा) msc. घ्री fem. Tiger, -rin; in Kmdh. (§. 656, III) vorzüglichst.

व्याज (Vb. अज्) msc. Verstellung, List, Betrug (Schein) 186, 2; Schlechtigkeit.

व्याध (Vb. व्यध् §. 258) msc. Jäger.

व्याधि (Vb. व्यध्) msc. Krankheit (S. 225 इत).

व्यान (Vb. अन्) msc. eine der fünf Lebenshauche: der den ganzen Körper durchdringende.

व्यापक (Vb. आप्) adj. पिका fem. sich weit verbreitend, umfassend, in sich begreifend; msc. Prädicat 231, 137 (vergl. Röer Bhâshâp. S. 31 n.).

व्यापकत्व (vom vor. §. 554) ntr. Zustand der etwas in sich begreifende zu sein 221, 9, vergl. 232, 142.

व्यापार (Vb. पृ Präf. वि आ) msc. Beschäftigung, Thätigkeit (gegenseitige Aufeinanderwirkung) 225, 58; 226, 79; Geschäft, Sache 118, 6; 130, 3.

व्यापित्व (vom folg. nach §. 554) ntr. Durchdringung, Erfüllung 205, 3.

व्यापिन् (Vb. आप्) adj. नी fem. sich verbreitend, erfüllend 171, 18; bedeckend 223, 42.

व्याप्त (Ptcp. Pf. Pass. von आप्) msc. das (von einem व्यापक Attribut) unter sich begriffene, Subject 225, 62 (Röer Bhâshâp. S. 31 n.).

व्याप्ति (Vb. आप्) fem. Durchdringung, das Durchdringen, Inhärenz, inhärirende wesentliche Gegenwart einer Sache oder Eigenschaft in einer andern; die logische Beziehung eines Begriffs auf einen andern in einem Urtheil; die des Subjects (व्याप्त व्याप्य) zum Prädikat (व्यापक) 225, 65; 67; 68; 231, 136 (Röer Bhâshâp. S. 31 n., Müller Zeitschr. d. DMG. VI, 229 n. 2).

व्याप्य (Ptcp. Fut. Pass. von आप्) msc. das von einem Gegenstand, Begriff, Prädikat zu durchdringende Subject; die propositio major eines Schlusses, z. B. das Dasein von Rauch als Grund, dass Feuer da sein müsse (vgl. Müller Zeitschr. d. DMG. VI, 229; VII, 301).

व्याप्यत्व (vom vor. §. 554) ntr. Durchdringbarkeit, Erlangbarkeit 215, 15; Zustand von anderm durchdrungen zu sein, Subject zu sein, Grund zu sein 221, 9; 225, 24; 76.

व्याम (aus वि ऽ यम् nach Anal. §. 91, vgl. चार्वाक) msc. Klafter, der Raum zwischen den Fingerspitzen wenn die Arme ausgebreitet sind.

व्याल adj. ली fem. (Wils.) schlecht; msc. Raubthier, Schlange 22, 22 (§. 532, VII).

व्यालोल (Vb. लुल् Präff. वि आ) adj. ला fem. zitternd 276, 372.

व्यावर्त (Vb. वृत् Präff. wie eben) msc. das Einschliessen; das Ausschliessen.

व्यावर्तक adj. तिका fem. sich ausschliessend.

व्यावर्तकता (nach §. 554 vom vor.) fem. Zustand des Einschliessens, Ausschliessens.

व्यावर्तन (Vb. वृत् Präff. वि आ) ntr. das Umwinden, Umwindung 172, 30.

व्यावहारिक (von व्यवहार nach §. 566, VI, vergl. 588, II) msc. technische Bez. der Vedânta-Philosophie; adj. thätig, geschäftig 207, 6.

व्यास msc. N. ppr. eines Weisen, dem die Anordnung der Veden und vieles andre zugeschrieben wird: der mythische Ausdruck der litterarischen Sammelperiode? (§. 430).

व्युत्क्रम (Vb. क्रम् Präf. वि उद्) msc. umgekehrte Ordnung.

व्युत्थान (Vb. स्था Präf. wie eben, vergl. §. 241 Bem. 1) ntr. Unabhängigkeit, (Leben) Betragen nach eigner Neigung; Widersätzlichkeit; Verhinderung; Vollendung religiöser Contemplation, Ende einer Periode derselben.

व्युष् oder प्युष् IV Par. brennen (eig. वि ऽ उष्). — od. प्युष् प्युस् पुष् व्युस् बुस् IV Par. theilen; Aor. (§. 858, VIII). — od. प्युष् पुस् X Par. herauswerfen.

व्युष्टि (von Vb. वस् mit Präf. वि (wo s.), vgl. §. 154, 3 und §. 32) fem. Aufgang der Morgenröthe 287, 6.

व्ये (§. 154, 3) I Par. Atm. (§. 789, I) bedecken; Pf. red. (§. 826, 3; 7; 827, 4; 828; 830; 831; 832); Absol. (§. 915, II). — Caus. (§. 199 Ausn.).

— परि परिवीत (§. 154, 3) umhüllt 174, 42.

— सम् संवीत (§. 154, 3) bedeckt 71, 12; bekleidet 71, 12; 77, 9; geschmückt 79, 30 (§. 653, VI, 1).

व्योमन् (S. 167, मन् Vb. अव्) ntr. Himmel, Atmosphäre, Wasser.

व्रज् I Parasm. gehn 97, 7; 285, 480; laufen 119, 16; mit Accusativ des Zieles: kommen in 122, 22; eintreten in 98, 14; erlangen 114, 22 (mit Ab-

stracten: werden, was deren Eigenschaftswort ausdrückt, vergl. गम् इ); Aor. (§. 849, 2, Ausn.). X Par. bereiten, schmücken.

— प्र weggehn, ins Exil gehn 82, 16; 83, 21. प्रव्रजित s. bes.

व्रज (vom vor. §. 345) msc. (u. ntr. §. 711) Heerde, Menge, Kuhstall, Weg; ntr. (Wils.) das Herumirren.

व्रञ्ज् (?) I Par. gehn.

1. व्रण् ब्रण् X Par. tönen.

2. व्रण् (eig. Denomin. vom folg.) Par. (§. 208; 209; 843; 844) verwunden. — Vb. Denomin. Atm. (§. 212, Bem. 2) verwunden.

व्रण (= ὀυλή für ϝολνη = ϝολλη, (vgl. ὀλλυ für ὀλνυ und vello für velno) vulnus GWL. I, 48) msc. ntr. (§. 711) Wunde (S. 225, इत).

व्रत (Vb. वृ) msc. ntr. (AK.) eine verdienstliche (freiwillig übernommene) Handlung der Frömmigkeit, ein Gelübde, Busse, Verpflichtung, heiliges Werk, Werk 295, 12.

व्रतचर्य (Bhvr. ऽचर्या) msc. einer der die heiligen Schriften studirt 144, 111.

व्रतस्थ (Ttp. ऽस्थ von स्था) adj. था fem. in Busse sich befindend, Busse übend 47, 35.

व्रति Vb. Denomin. (व्रत) Par. (§. 213, Bem. 1, vgl. §. 224, Bem.) Busse gegen etwas üben, in Folge von einem Gelübde etwas vermeiden, essen.

व्रश्च् (§. 66, 1, Ausn. u. 4; 154, 2; 156, 3, 1) VI Par. Spcth. वृश्च (§. 797) zerreissen, verwunden. Ptcp. Pf. Pass. (§. 897, 3); Absol. (§. 914, I, Ausn.).

व्रात msc. (§. 708, 4) Menge, Versammlung, Hochzeitsgesellschaft, Abkömmling eines Kastenlosen, Handarbeit.

व्री IX Par.; Spcth. verkürzt den Vokal nach einigen (§. 805): wählen; IV Atm. (§. 789, V) gewählt werden, wählen. Ptcp. Pf. Pass. (§. 897, 5). — Caus. (§. 199).

व्रीड् IV Par. sich schämen; ep. I Conj. Cl. 52, 15; व्रीडित verschämt (§. 894) 56, 18. — werfen.

व्रीडा (vom vor.) fem. Schaam.

व्रास् s. व्रस्.

व्रुड् VI Par. bedecken, aufhäufen, untertauchen.

व्रूष् s. व्रूस्.

व्रूस् (aa. वृष् कष् व्रीस्) X Par. verletzen.

व्ली ब्ली IX Par. Spcth. stark व्लिनाति, schwach व्लिनीते (§. 805) gehn, wählen, halten; Ptcp. Perf. Pass. (§. 897, 5); Caus. (§. 199).

व्लेक् s. वेक्.

श

शंस् (§. 154, 2, 2) I Par. ansagen, erzählen, anzeigen 60, 29; 93, 46; 50; 172, 23; 176, 105; ep. Atm. 92, 43; 44; 45; rühmen, preisen 282, 435; 292, 4; Ptcp. Pf. Pass. शस्त (§. 896, 2) jedoch auch शंसित (s. Wils. bes.) 103, 1. Absolut. (§. 914, I); Ptcp. Fut. Pass. शस्य und शंस्य (§. 906). — unglücklich sein, verletzen.

— आ ansagen 179, 13 (Atm. gegen die nähere Bestimmung §. 790); in Bed. „wünschen" Atm. (§. 790); [§. 896, 2;

915, I und 154, 2, 2 gelten in dieser Bed. nicht]. Ptcp. Perf. Pass. आशंसित ersehnt 175, 52.

— प्र loben 7, 12; 78, 22; 99, 13; 117, 11; 118, 15; 133, 15; 183, 14. प्रशस्य s. bes.

ऽशंसिन् (vom vor. §. 282) adj. नी fem. kund gebend 241, 77.

शंस्तृ s. सस्.

शंस्तृ (Vb. शंस् S. 162, तृ, 1) msc. (Declin. §. 754, XIV) Lobsänger, Schmeichler.

शक् (§. 156, 1) V. VI Par. Atm. (§. 789, I) vermögen, können: (Par.) 19, 14; 37, 4; 41, 21; 78, 19; 109, 2; 121, 9; im Pass. mit Infin. 45, 8; 108, 16; 164, 75; 272, 317; ep. mit Ptcp. (in Infin.-Bed.) 46, 23; Aor. (§. 856, 5); Ptcp. Pf. Pass. (§. 896, 1, Ausn.) शक्त vermögend (mit Inf.) 88, 27; 121, 22; 192, 9; stark 283, 457. Ptcp. Fut. Pass. (शक्य §. 906, II, Ausn.) möglich (mit Inf. oft, statt Act. mit Infin. Pass. in unserm Sinn) 8, 27; 11, 11; 23, 33; 34, 7; 38, 5; 83, 23; 85, 47; 183, 24; 227, 81; 231, 132. — Desider. शिक्ष् (§. 194) wann Atm. (§. 790, II); wird auch als besondres Vb. Atm. (§. 789, V) angeführt: können wollen = lernen: (Par.) 167, 91; 189, 1 (? s. n.); शिक्षित gelernt 284, 469; 246, 8; gelehrt 251, 78; geschickt. — Caus. शिक्षि lehren 186, 1; 272, 317.

— आ Desider. jemand (einer Sache) mächtig machen, spenden 297, 14.

शकच 260, 176 (Volksname (ob शकल zu corrig.? s. über diese Lassen I. A. I, 652, vgl. 569) oder Eigenname?).

शकन् bildet Casus von शकृत् wo s.

शकल (S. 148, अल) msc. ntr. (§. 711) Theil (०ला präfixartig §. 244; N. ppr. §. 431; 443; 450; 465; 491).

शकृत् (S. 133, §. 365, auch सकृत्, welches organ.; Vb. कृ) ntr. (§. 710; Declin. §. 754, XV) Excremente.

शक्त s. शक्.

शक्ति (Vb. शक्) oder ती (§. 703) fem. Macht, Kraft, Vermögen, Bedeutung 226, 79; eiserner Speer, Pfeil (§. 465; 532, VII; 535).

शक्तितस् (vom vorigen §. 575) adv. nach Vermögen 128, 6.

शक्र (Vb. शक् S. 169) msc. Namen des Indra, Beherrscher der östlichen Weltgegend 237, 26; dessen Frau शक्राणी (§. 701).

शङ्क् I Atm. (§. 789, V) Bedenken tragen 67, 16; 152, 9; fürchten 80, 48; 87, 11; 12; 106, 21; 196, 7; 257, 147; 271, 311.

— अभि bezweifeln 14, 26.

— आ vermuthen 193, 2; fürchten 208, 20.

— परि in Verdacht haben; परिशङ्कित in Verdacht seiend 54, 15; in Verdacht gesetzt, Verdacht habend 18, 36 (§. 894).

— वि in Verdacht haben 76, 35.

शङ्कर (Tlp. शम्ऽकर von कृ §. 276) msc. Siva (§. 473).

शङ्करवर्धन msc. N. ppr. 267, 268.

शङ्करवर्मन् msc. N. ppr. 256, 128.

शङ्का (Vb. शङ्क्) fem. Furcht, Angst, Zweifel 173, 38; 174, 42; 217, 13; 231, 136.

ऽशङ्किन् (Vb. शङ्क् §. 282) adj. नी fem. fürchtend 257, 144.

शङ्ख (S. 160, ख?) msc. ntr. (§. 711) Muschel, diente als Opfergefäss und vorzüglich als Kriegshorn (§. 441, 1 u. 2, b; 443; 515).

शङ्खप्रवर (Kmdh. ऽप्र० §. 656, II) msc. ntr. trefflichste Muschel 25, 60.

शङ्खमुक्ता (Kmdh. ऽमु० §. 656, V) fem. (Muschelperle =) Perlmutter (?) 68, 36.

शच् I Atm. (§. 789, V) sprechen.

शची (vom vor.? oder eher von शक्)

fem. die Frau des Indra; vd. Werk (Stärke?) 296, 8.

शचीपति (Ttp. s०० S. 12, n. 1, vgl. उमापति) msc. Indra.

शश्व s. श्वच्.

शट् I Par. krank sein, sich auflösen, zerschneiden, niedergebeugt sein, gehn. — vgl. 2. शट्.

1. शठ् I Par. täuschen, verletzen, Schmerz empfinden. — X Par. träg sein.

2. शठ् शट् शल्‌ X Atman. (§. 789, V) loben.

3. शठ् श्वठ् X Par. (§. 208; 209; 843; 844) gut reden, schlecht reden, wahr sein.

4. शठ् श्वठ् श्वपठ् सठ् (§. 33) स्वठ् (§. 33) vollenden, schmücken; unvollendet, ungeschmückt lassen.

शठ adj. ठा fem. schlecht, böse.

शण् I Par. geben, gehn. Caus. (§. 202; 881, 4; 916).

शण्ड् I Atman. (§. 789, V) krank sein (vgl. शट्).

शत Card. ntr. (§. 764, IV ff.) hundert; ved. Nom. für Instr. (vergl. §. 769) 287, 7; in Zssetzg ausl. (§. 564, 4) fem. ती 140, 69 (§. 546, 2, 4; S. 223, शक).

शतक (vom vor. §. 546, 2; S. 223, शक, 3) adj. fem. तिका hundert enthaltend, hundert.

शतक्रतु (Bhvr s क्र०) masc. mit hundert Opfern verehrt 298, 23; Name des Indra.

शततम msc. ntr. मी fem. (Ord. von शत §. 770) hunderiste.

शतधा (von शत §. 580) adv. auf hundert Weisen, hundertfach.

शतमुख (Bhvr. s मु०) adj. खा oder खी fem. (§. 693) hundertartig, hundertfältig 153, 10 (s. n.).

शतयोजनवत् (von ०न nach §. 579; das vordre Glied Kmdh.) adv. wie hundert Yojana's (ein Längenmaass) gross 131, 11.

शतशस् (von शत nach §. 578) adv. hundertfach 30, 8; 36, 22.

शतशाखत्व (nach §. 554 von ०ख, welches Bhvr.) ntr. Zustand eines hundert Zweige habenden 276, 376.

शतसंख्य (Bhvr. s संख्या) adj. ख्या fem. hundert als Zahl habend, hundert 29, 34.

शतह्रदा fem. (von einem Bhvr. s ह्रद „hundert Strahlen habend") Blitz, Donner.

शतिन् (nach §. 563 von शत ved.) adj. नी fem. hundertfältig 291, 15.

शत्रु (S. 169, त्रु) Feind (§. 564, XVI).

शद् (§. 156, 1) I. VI Par. Specialth. शीय (eig. Pass. refl. von शी §. 795, VI; 797, VI) fallen. Aor. (§. 856, 5). — Caus. (§. 204).

शनकैस् (von शनैस् nach §. 560, vgl. S. 222) adv. langsam 41, 5; 237, 26.

शनैश्चर (Kmdh. शनैस् s चर von Vb. चर्) msc. der Planet Saturn (der langsam gehende).

शनैस् (wohl für org. शम्नैस् Instrum. eines alten Ptcp. Perf. Pass. von शम् vergl. κάμνω) Ind. (§. 783) adv. langsam, zögernd, unabhängig, nach Willkür; शनैःशनैस् Schritt vor Schritt 100, 17; 114, 21; 134, 11.

शंताति (von शम् S. 234) fem. Glück, glückspendend 297, 20.

शप् (§. 156, 1) I. IV Par. Atm. (§. 789, I) in Bed. „fluchen" nur Atm. (§. 789, II) aber ep. Par. 28, 16; 61, 46; schimpfen, schwören, fluchen 62, 56. Intens. (§. 169, Ausn. 2).

शपथ (vom vor. S. 144) msc. ntr. (§. 711) Eid, Beschwörung 194, 8; Fluch.

शबल (S. 148 auch शवल) adj. buntfarbig (§. 473).

शब्द (eig. Denom. vom folg.) X Par. einen Ton von sich geben, sprechen.

शब्द (Vb. शप् mit द् von Vb. दा S. 135) msc. (§. 708) Ton, Wort (Aussage eines Gewährsmanns Müller Zeitschr. d. DMG. VII, 303, 308). — (§. 533, XVI; 563; 632; 225).

शब्दमात्र (vom vor. und मात्र wo s.) ntr. blosser Ton 97, 2.

शब्दाय Vb. Denom. (von शब्द) Atm. (§. 225) schreien 120, 4.

शम् (§. 154, 1) IV Par. Spcth. शाम्य (§. 796, V, Anom. §. 819, 3, b) sich beruhigen 43, 29; 163, 67; geheilt und gesühnt werden 279, 400; von weltlichen Leidenschaften frei werden; Aor. (§. 858); Ptcp. Pf. Pass. und Absol. (§. 896, 2; 914, I). शान्त leidenschaftlos 99, 1; ruhig 151, 1; 187, 14; gesühnt 200, 13; gelassen 203, 20; muthlos 48, 10; — beruhigen; tödten, opfern शशमान (Ptcp. Pf. Act.) 292, 12; 8 (vgl. Sâma V. Gl.). — Caus. शमि (§. 202; 881, 4; 916) beruhigen 218, 6. — X Atm. (§. 789, V) erblicken, zeigen.

— उप Caus. stillen उपशमय्य (§. 915, II, Ausn. 3) 184, 17.

— नि (§. 29, 7) bemerken, sehen, wahrnehmen, hören 183, 2; 252, 81; निशान्त (§. 473). — Caus. sehen शामि (§. 202) 179, 8.

— — अभिनि bemerken. — Caus. शामि (§. 202) 201, 14.

— — संनि Caus. zusammen sehen, hören शामि. — Caus. davon: zusammenrufen 52, 10.

— प्र sich beruhigen 22, 14; प्रशान्त gelassen 203, 21; gestorben 256, 127.

शम् (vom vor.) Ind. (§. 783) Heil, Glück (mit Dat. oder Gen. §. 785; §. 276; 564, IX, S. 234 तात).

शम (Vb. शम् S. 189) msc. Leidenschaftlosigkeit, Gelassenheit, Seeligkeit (§. 691).

शमि (Loc. wohl von शम्, vgl. Sâma V. Gl. ça, Sch. von शमी ved. Werk von शम् „sich abmühn") 293, 5 Schlacht, Kampf.

शमी fem. eine Baumart mimosa suma Roxb. (§. 465; 526 Ausn.; 561, V; 650, I).

शम्ब् s. शर्व् und सम्ब्.

शम्बर msc. Namen eines Dämon.

शम्बरहत्य (Ttp. s ह° von हन् nach §. 338 Bem.) ntr. die Tödtung des Çambara 297, 14.

शम्बुवर्धन msc. N. ppr. 270, 300.

शम्भु (Ttp. शम् s भु von भू §. 267) msc. Namen des Siva, des Brahman.

शय (Vb. शी) adj. या fem. schlafend, liegend (S. 246, II).

शयन (Vb. शी) ntr. Lager, Bett (§. 646, II).

s शयिन् (Vb. शी) adj. नी fem. liegend 199, 7.

शयु (Vb. शी) msc. eine grosse Schlange (Boa); N. ppr. 297, 16.

शय्या (Vb. शी §. 331, vgl. S. 168 य, 1, 4) fem. Lager, Bett, Sopha (§. 532, VIII).

शय्यापालत्व (nach §. 554 von °त्व Ttp. शय्या s पाल) ntr. Amt eines Betthüters 119, 23.

शर (Vb. शृ) ntr. (§. 708) Pfeil; Verletzung, Wunde, Unglück (§. 465; 475; 528; S. 239 मत्).

शरण (Vb. श्रि aber als ob es शृ lautete) ntr. Haus, Zufluchtsort, Zuflucht, Schutz, Hülfe (§. 558, VII).

शरण्य (S. 147 अन्य; besser nach §. 558, VII vom vor.) adj. zufluchtsbedürftig, arm, elend; zufluchtbildend 17, 25; ntr. Haus, Schutz, Beschützer.

शरद् (शृ S. 145 अद्) fem. (§. 709, 9) die schwüle Jahreszeit, Herbst (§. 485; 496; 503; wann ऽशरदम् §. 680).

शरीर (Vb. शृ S. 155 ईर्) ntr. (§. 708, auch msc. §. 711) Körper, Leib.

शरीरकर्तृ (Tlp. ऽकर्o gegen §. 653, VII Ausn.) ntr. Vater 15, 28.

शरीरिन् (nach §. 563 von oर्) adj. रिणी fem. mit Körper versehn; lebendiges Geschöpf; = Seele 222, 26.

शरोत्तम (शर् ऽ उत्तम Kmdh. §. 656, II) ntr. bester Pfeil 72, 16.

शरौघ (Tlp. शर् ऽ ओघ) msc. Pfeilmenge; Instr. शरौघेण 34, 15 (vergl. §. 28, 3).

शर्करा (S. 160 कर्) fem. Scherbe von einem zerbrochenen Topf; Kiess; ein grandiger oder mit kleinen Steinen bedeckter Boden; Zuckerkandis (§. 473; 475, c. f.; 480; 558, VII; 564).

शर्ध msc. Schaar 290, 1.

शर्ब् I Par. tödten. — 2 od. शम्ब् gehn. — vergl. शर्व्.

शर्मन् (Vb. श्रि S. 167; vergl. शरण) ntr. Heil, Glück (eig. wohl Schutz) 292, 12 शर्म ved. für शर्माणि (§. 742, IV).

शर्यात msc. N. ppr. 297, 17.

शर्व् सर्व् (letztres folgt §. 32, gegen Ausn. in 33, und ist da ausgelassen) I Par. tödten.

शर्व (Vb. शृ) msc. Siva.

शर्वट msc. N. ppr. 280, 413; 291, 422.

शर्वरी (Vb. शृ S. 171 वर् eig. fem. von einem Th. oवन् S. 170 §. 421) fem. Nacht.

शल् I Atm. (ist §. 789, V hinzuzufügen) sich hin und her bewegen, bedecken. — I Par. gehn, laufen. — Vgl. शठ् und श्वल्.

शलभ (S. 147 अभ) msc. Grashüpfer, Heuschrecke.

शल्भ् I Atm. (§. 789, V) sich prahlen.

शल्य (Vb. शृ S. 168, य, 4, vgl. शर्) msc. ntr. (§. 711) Pfeil; msc. Stachelschwein.

शल्यक (vom vor. nach §. 558 ff.?) msc. Stachelschwein 272, 319.

शव् I Par. gehn, verändern, zu Grunde richten.

शव msc. ntr. (AK.) Leichnam; ntr. Wasser.

शवल s. शबल.

शवस् (Vb. श्वि S. 149) ntr. Kraft 290, 8 (S. 239, मत्).

शश् (für org. शस् wie die verwandten Sprachen zeigen) I Par. springen (ist nach Vop. §. 828 Ausn. zu 2, 2 hinzuzufügen, z. B. शशशुस्).

शश (vom vor.) msc. Hase.

शशक (vom vor. §. 559) msc. Häschen 114, 12; 15; 116, 13.

शशकाधम (Kmdh. §. 656, II) msc. gemeinstes elendes Häschen 116, 7.

शशाङ्क (eig. Bhvr. शश ऽ अङ्क) msc. Mond (weil man in ihm das Bild eines Hasen zu sehn glaubte).

शश्वत् (für org. सश्वत् von Vb. श्वि) adj. ती fem. (§. 703); ntr. Acc. Sing. Ind. (§. 7[illegible]) stets, häufig, wieder und wiederum, wiederholt (§. 225; 230; S. 234 तम).

शश्वाय Vb. Denom. (vom vor.) Atm. (§. 225; 230) ewig werden.

शष् I Par. verletzen, schlagen.

शष्प (S. 168, प auch शस्प lat. cespa in cespit aus çaspa-vat) ntr. (§. 708) junges Gras (§. 488, vergl. 517).

शष्पवृषी (Kmdh. nach §. 656, V ऽवृo) fem. Rasenkusasitz 68, 29.

शस् I Par. schlagen; tödten. Pf. red. (§. 828 Ausn. zu 2); Ptcp. Pf. Pass. und Absol. (§. 896, 2; 914, I); Ptcp. Fut. Pass. (§. 906, II Ausn.). — vgl. सस्.

शस्त्र (vom vor. §. 352; S. 163, त्र, 1; S. 164,

§. 404) ntr. Waffe; msc. Schwerdt; fem. त्री Messer.

शस्त्रभृत् (Ttp. ऽभृत् letzteres von भृ §. 289, vgl. S. 131, O, 1) adj. Waffen tragend 13, 5; Waffenträger 44, 2.

ऽशस्त्रिक (in Bhvr. nach §. 671 von शस्त्री oder, wäre es anomal von शस्त्र) adj. mit einem Messer (Schwerdt?) 189, 6; 201, 10.

शस्त्रिन् (von शस्त्र §. 563) adj. त्रिणी fem. mit Schwerdt bewaffnet 250, 58.

शाक msc. ntr. (§. 711) Küchenkraut, Kohl (§. 431; 441; 473; 521 (nach §. 443), vergl. 459; 650, II. III; 656, V).

शाकाहार (vom vor. u. आहार Bhvr.) adj. रा fem. Kohl als Speise habend 165, 79.

शाक्य msc. Namen des Buddha des Stifters der buddhistischen Religion.

शाक्यभिक्षुक msc. की fem. (Kmdh. ऽभि०) ein buddhistischer Bettelmönch, eine buddhistische Nonne 191, 15.

शाख् श्लाख् I Par. durchdringen, umarmen. — Caus. Aor. (§. 844).

शाखा fem. Zweig (§. 558, VII).

शाखाभृत् (Ttp. ऽभृत् §. 289, S. 131, O, 1) msc. Baum 173, 37.

शाखिन् (von शाखा §. 563) msc. Baum.

शाठ्य (von शठ §. 554, I) ntr. Schlechtigkeit.

शाड् शाल् I Atm. (§. 789, V) loben, preisen. — Caus. Aor. (§. 844).

शाण (Vb. शो) msc. णी fem. Schleifstein (§. 546, 4; 588, IV).

शाण्डिल्य msc. N. ppr. eines Weisen, Chandogy. Up. I, 3, 9, Röer p. 79 (vgl. Web. Berl. Handschrr. nr. 299; 392 und p. 61. Ind. Littgsch. mehrfach).

शाण्डिल्यविद्या (Ttp. ऽवि०) fem. Wissenschaft, Lehre des Çâṇḍilya in der Tschhandogya-Upanishad 202, 18 (vgl. Chandogya Up. ed. Röer p. 209 und dazu Anandagiri p. 210).

शात (von शो Ptcp. Pf. Pass. §. 154, 2, 3 Ausn.) ता fem. scharf.

शातकुम्भ (von शतकुम्भ Namen eines Berges) ntr. Gold.

शाद (§. 256, S. 165, द?) msc. Gras; Schlamm (§. 478).

शाद्वल (vom vor. §. 478) adj. ला fem. grasreich.

शान् nur in der etwas anomalen Desiderativform शीशांस् (§. 183, 188) Par. Atm. (§. 789, I) schärfen (vgl. शो).

शान्तनव (vom folg.) msc. Sohn des Çântanu = Bhîshma.

शान्तनु msc. N. ppr. eines Königs, Vaters des Bhîshma.

शान्तात्मन् (Bhvr. शान्त (Ptcp. Pf. Pass. शम्) ऽआ०) adj. (fem. §. 699) ruhig.

शान्ति (Vb. शम् S. 162, ति, 1) fem. Ruhe, Freiheit von Weltlichkeit, Leidenschaftlosigkeit, das Beruhigen; Stillen 155, 23.

शान्त्व् सान्त्व् (§. 33) X Par. (eig. Denom. von einem Thema *शान्तु von शम्) trösten 38, 7 (mit प्र); beruhigen 10, 45 (mit स).

शान्त्व (s. das vor.) ntr. Trost.

शाप (Vb. शप्) msc. Eid, Fluch.

शाब्द (von शब्द) adj. द्दी fem. tönend, durch Worte vermittelt 226, 80 (vgl. Müller Zeitschr. d. DMG. VI, 220).

ऽशायिन् (Vb. शि §. 282) adj. नी fem. liegend 188, 15; 251, 75; 253, 100.

शार् s. सार्.

शार (Vb. शॄ? §. 348) adj. रा fem. gesprenkelt; msc. Luft, Wind; ein Stein im Schachspiel; das Verletzen, das Geflecktsein; eine Mischung von blau und gelb. — ved. (nach Sây.

Rv. I, S. 882 in Bezug auf §. 526) adj. र fem. री Pfeil 297, 16.

शारी (ved. s. das vor.).

शारीरकसूत्र (Ttp. ऽसू०) ntr. die Lehrsprüche, welche den verkörperten Geist erkennen machen, Bez. der Brahmasûtra von Bâdarâyaṇa, des Grundwerks der Vedantaphilosophie (Web. Ind. Littgsch. 216) 202, 7.

शार्दूल msc. Tiger, (in Kmdh. nach Anal. §. 656, III nachstehend) ausgezeichnet.

शार्व (von शर्व) adj. र्वी dem Siva angehörig 152, 10.

शाल् s. शाड्.

शाला fem. Haus.

शालामृग (शालाऽमृग) msc. Schakal.

शालि msc. Reiss; in Bhvr. ausl. ०लिक (§. 671).

शालिन् (von शाला §. 563) adj. नी fem. zu einem Hause gehörig; besitzend, glänzend von.

शाल्व msc. Plur. die Einwohner eines Gebiets in Indien (Lassen I. A. I, 614 u. sonst).

शाल्वपति (Ttp. ऽप० vgl. उमापति) msc. König der Salva 18, 34.

शाल्वराज (Ttp. ऽराजन् §. 639) msc. König der Salva 6, 9; 15, 7; 18, 35.

शाल्वराजन् (ऽराजन् gegen §. 639) msc. = dem vor. 8, 32.

शाश्वत (von शश्वत्) adj. ती fem. beständig, ewig.

शास् (§. 32; 62; 154, 2, 3) II Par. (§. 800; 813) regieren, befehlen, strafen 92, 39; lehren शिष्ट (§. 154, 2, 3) gelernt 25, 35; Aor. (§. 841; 858); Prec. (§. 866, 5); Ptcp. Pf. Act. (§. 891); Ptcp. Pf. Pass. und Absol. (§. 896, 2; 914, I und 915, II); Ptcp. Fut. Pass. (§. 906). — Intens. (§. 806). — Caus. Aor. (§. 844, S. 386 n. 1).

— अनु अनुशिष्ट belehrt 279, 400; befohlen 191, 8.

— आ I u. II in Bed. „wünschen" Atm. (§. 790; 800) 28, 14.

— प्र strafen शाधि (§. 62) 16, 24; beherrschen 38, 14.

शासन (vom vor.) ntr. (§. 708) Befehl, Vorschrift.

शास्त्र (Vb. शास् §. 324 Ausn.) ntr. Vorschrift, Befehl; Anordnung; Buch, insbesondre ein, religiöse oder Vorschriften des Rechts, Gewohnheiten, Lehre enthaltendes, welchem ein göttlicher Ursprung zugeschrieben wird; heilige Schrift, Rechtsbuch, Lehrbuch (S. 225 इत).

शास्त्रकृत् (Ttp. ऽकृत् von कृ §. 319, S. 133, O, 1) msc. Verfasser von einem Sâstra (Lehrbuch) 215, 17.

शाहि msc. Namen einer Dynastie 258, 154; 264, 231; 232.

शि V Par. Atm. (§. 789, I) schärfen. शित scharf 29, 35; 72, 17 (vgl. शो).

— नि निशित scharf 29, 6; 27; 104, 19.

— सम् संशित vollkommen 9, 38; 45, 16.

शिक्ष् s. शक्.

शिक्षा (vom vor.) fem. Erkenntniss; Bezeichnung eines der Vedânga: Lehre von dem richtigen Sprechen der Veden.

शिक्षु (vom Desider. von शक् §. 298) adj. ein lernen wollender.

शिखण्ड (mit शिखा verwandt) msc. (§. 708, 4) Pfauenschweif; Locken, welche zur Zeit, wo den Kindern der Kopf geschoren wird, übrig gelassen werden.

शिखण्डिन् msc. नी fem. N. ppr. der in einen Mann verwandelten Tochter des Drupada (Lassen I. A. I, 695; §. 466; vergl. S. 221; §. 592).

शिखर (mit शिखा verwandt) msc. ntr.

(§. 711) Spitze, Gipfel eines Berges; eine Art Edelstein von glänzend rother Farbe.

शिखरिन् (vom vor. §. 563) adj. mit Spitzen versehn, scharf 79, 27 (?); msc. Berg.

शिखा fem. Spitze, Locke auf dem Wirbel, Kamm, insbesondre eines Pfau; Flamme (§. 435; 477; 478; 563, II; 564, XVIII; fem. खी §. 693, 2, in Bhvr. ausl. nur खा §. 693, 3 Ausn.).

शिखिन् (vom vor. §. 563, II) adj. नी fem. mit einer Locke auf dem Wirbel 77, 9; msc. Feuer; Pfau, Hahn.

शिङ्ख् I Par. gehn, sich bewegen.

शिङ्घ् I Par. riechen.

शिञ्ज् II (aa. auch X) Atm. (§. 789, V) klingen.

शिट् सिट् I Par. gering schätzen.

शितता (von शित (Vb. शा) nach §. 554) fem. Schärfe 240, 66.

शिथिल (S. 170, §. 420 Vb. श्लथ्) adj. ला fem. lose, locker, erschlafft, schwach, unwirksam.

शिथिलित (vom vor. nach Anal. S. 225 इत) adj. ता fem. weich gemacht, aufgelöst 184, 8.

शिर (abgestumpft aus dem folg.) ntr. Kopf.

शिरस् (S. 149 Vb. श्रि mit der Bed. als ob mit उद् zusammengesetzt) ntr. (Declin. §. 754, XV) Kopf, Gipfel 171, 17 (§. 104, I; 547, IX; 558, VII; 585, V; 633; wo in Tddh.-Abl. dafür शीर्षन् §. 585; wo in Zsstzg §. 670).

शिरस्तस् (vom vor. §. 575) adv. vom Kopf 152, 10 V. L.

शिरस्त्र (eig. Ttp. vom vor. u. त्र von Vb. त्रै) ntr. Helm.

शिरीष (S. 156 ईष ?) msc. (AK. aber ntr. §. 708) ein gewisser Baum, mimosa sirisha (§. 467; 475, b. f.; 526; 563, 10).

शिल् सिल् VI Par. übriggebliebene Aehren auflesen.

शिला (Vb. शि) fem. Stein, Fels; od. ली Pfeiler, Querbalken; nur ली Pfeil, Spiess (§. 558, VII).

शिलीमुख (eig. Bhvr. शिली (s. das vor.) ऽमुख) msc. Biene, Pfeil; beides 238, 41.

शिलोच्चय (eig. Bhvr. शिला ऽ उच्चय) msc. Berg.

शिल्प (S. 166, प ?) ntr. (§. 708) Kunst.

शिव (Vb. श्वि S. 170, व) adj. fem. वा glücklich; ntr. Glück, Wohlsein 103, 19; 20; msc. N. ppr. des 3ten Gottes der indischen Dreieinigkeit; Dual: Siva und seine Frau (vergl. §. 637, 2, b) 174, 40 (§. 430; 441, 2, b; S. 234 ताति; §. 629).

शिवशक्ति msc. N. ppr. 256, 131.

शिवस्वामिन् msc. N. ppr. eines Dichters 248, 34.

शिविर (S. 169, §. 419) ntr. Lager, Hoflager, Residenz; msc. 276, 176 (nimmt Troyer in Bedeut. des ntr.? ob hier Volksname?)

शिशिर (Vb. शृ S. 138, अ, 11, S. 169, §. 419) adj. रा fem. kalt; msc. ntr. (§. 711) die kalte Jahreszeit (§. 485).

शिशिरांशुत्व (nach §. 554 von ०शु Bhvr. ०र ऽ अंशु „kalte Strahlen habend") ntr. Zustand, kalte Strahlen zu haben 87, 12.

शिशु (Vb. श्वि S. 133, §. 365) msc. Kind, Mündel.

शिशुदेश्य (nach §. 565, II, 2, oder eher von ०देश nach §. 506) adj. श्या fem. statt eines Kindes seiend, an Kindes Statt 263, 220.

शिशुपाल msc. N. ppr. König einer Gegend in Mittelindien, welcher von Krischna erschlagen ward.

शिशुपालवध (Ttp. ऽव०) msc. die Erschla-

gung des Sisupâla, Titel des dieselbe erzählenden Epos 235.

1. शिष् (§. 156, 1) VII Par. auszeichnen, ausscheiden; Pass. übriggelassen werden; शिष्ट übrig 180, 20; 296 Überschr.; Aor. (§. 856, 10).

— अव अवशिष्ट übrig 230, 125.

— उद् उच्छिष्ट übrig gelassen 123, 9; 197, 8; 278, 387; 392; hinterlassen 246, 11.

— वि übertreffen, Pass. (mit Abl.) 104, 13; विशिष्ट hervorragend, ausgezeichnet 28, 15; 182, 24 (§. 656, IV). — Caus. unterscheiden 231, 132; 134; übertreffen 44, 2; 45, 8.

2. शिष् (§. 156, 1) verletzen, schlagen.

शिष्ट Ptcp. Pf. Pass. von शास् und शिष्.

शिष्य (eig. Ptcp. Fut. Pass. von शास् §. 906, II Ausn. 2) msc. Schüler.

शिष्यता (vom vor. §. 554) fem. Schülerschaft, Lehre 99, 20.

शिष्यपुत्र msc. 100, 2 (wohl Kmdh. §. 656, III) ein einem Sohn gleicher Schüler.

शी (§. 155, II, A) II Atm. (§. 789, V) liegen (§. 800; 813) 81, 7; 99, 18; 163, 68; 187, 6; 11; 238, 39. Pass. Spcth. (§. 874); Ptcp. Pf. Pass. शयित gelegen, liegend (§. 894, I. II; 895, 9; 896, 2; Absol. auf य, ऽशय्य (§. 915, II). — Intens. (§. 177). — Caus. liegen machen 190, 22; 273, 334.

— अति über (etwas hinaus) liegen, überragen, übertreffen.

— अनु bei jemand (Acc.) liegen, die Nacht zubringen 184, 4.

— सम् zweifelhaft sein संशयित zweifelhaft 23, 32.

शीक् सीक् (§. 33) I Atm. ausgiessen (vgl. सिच्); gehn, sich bewegen.. — Caus. Aor. (§. 844). — X Par. zürnen, dulden, berühren. — शीक् X Par. reden, leuchten.

शीकर (vom vor.) masc. dünner (sickernder) oder vom Wind getriebener Regen, Wassertropfen; eine Art Fichte oder ihr Harz.

शीकाय Vb. Denomin. (von शीका) Atm. (§. 225).

शीघ्र adj. रा fem. schnell; ntr. Sing. acc. रम् adv. schnell (§. 225).

शीघ्राय Vb. Denomin. (vom vor.) Atm. (§. 225) zu eilen anfangen.

शीत (Vb. श्यै eig. Ptcp. Pf. Pass. geronnen = crystallisirt, gefroren) adj. ता fem. kalt, kühl; ntr. Kälte, Wasser (§. 554, VI; 563, V; 566, VI; 565, V; S. 230, क, 2; शीतम् §. 244).

शीतरुच् (eig. Bhvr. ऽरुच्) msc. Mond (der kaltes Licht habende) 237, 25.

शीतल (von शीत §. 563, V) adj. ला fem. kühl, kalt.

शीधु (S. 167, धु wohl alte Zsstzg von शी mit einer Ableitung von धा „in Schlaf bringend") msc. ntr. (§. 711) Rum.

शीभ् I Atm. (§. 789, V) sich prahlen. — Caus. Aor. (§. 844).

शीर्ष (Verstümmelung des folg.) ntr. Kopf.

शीर्षन् (von शिश्रीष् Desid. von श्रि ohne Redupl. S. 145 अन् Bem., vgl. S. 172 अन्) ntr. Kopf (in Declin. für शिरस् §. 754, XV; vor Tddlf. Ableitt. §. 585, S. 221, §. 592; in Bhvr. §. 670).

शील् I Par. denken, betrachten, verehren, thun. — X (§. 209; 843; 844) Par. halten, besitzen; versuchen, anziehn, besuchen, wiederholen, sich auszeichnen. — Ptcp. Pf. Pass. शीलित kennend (§. 894). — eig. Denom. des folg.

शील (S. 169 ल von शिष् vgl. नील) msc. ntr. (§. 711) (eig. Auszeichnung, das

charakteristische Merkmal) Wesenheit, Natur, Eigenschaft, Charakter; gute Aufführung, guter Charakter; stete Beobachtung von Gesetz und Sittlichkeit, Tugend. — In Zsstzg. ausl. adj. ला fem. (wohl eig. Bhvr.) besitzend (§. 275; 563, IV; 644, VII).

शीलतस् (vom vor. §. 575) adv. dem Charakter nach 186, 8.

शीर्षास् s. शान्.

शु s. स्तु.

शुक् I Par. gehn.

शुक (Vb. 2. शुच् S. 136, §. 372) msc. Papagei; N. ppr. des Sohnes von Vyâsa, eines Barden, daher Bez. von Dichtern überhaupt 248, 31 (§. 431; 458).

शुक्ति (Vb. 2. शुच्) fem. Perlmuschel; die Auster, in welcher Perlen entstehn; eine kleine Muschel.

शुक्र (Vb. 2. शुच् S. 169 र) adj. (= शुक्ल) fem. रा glänzend 288, 14; ntr. (§. 708) der männliche Samen; msc. Feuer; Planet Venus; = Monat Jyeshtha, d. i. April-Mai (§. 431; 456; 470; 554, VI; 564, IV).

शुक्ल (Vb. 2. शुच् S. 169 ल) adj. ला fem. weiss, rein 25, 56; msc. die helle Hälfte des Monats, die vom Neumond bis zum Vollmond; ntr. Silber (§. 629).

1. शुच् (ist nach Vop. §. 154, 3, 2, c hinzuzufügen) I Par. Kummer fühlen, sich betrüben; sich betrüben über (Acc.) 128, 3; 284, 466; bedauern, beklagen 284, 459; Atm. (in Pantschat.) 100, 17. — ep. Aor. II klagen 19, 2; Absol. (§. 914, I Ausn.; vgl. jedoch den bemerkten Ntr. zu §. 154, 3, 2, c).

— अनु mit Klage begleiten, beklagen 128, 1; ep. Ptc. Pr. im Acc. Fem. अनुशोचतीम् (gegen §. 888) 78, 14.

2. शुच् IV Par. Atm. (§. 789, I) rein sein, leuchten, feucht sein, faul sein; Aor. (§. 858, VIII); Ptcp. Pf. Pass. शुक्त (§. 896, 2).

शुच् (Vb. 1. शुच्) fem. Kummer, Klage, Leid, Unglück.

शुचन्ति msc. N. ppr. 296, 7.

शुचि (Vb. 2. शुच् S. 152, §. 394) adj. weiss, klar, rein, fromm; sbst. msc. Feuer; heisse Jahreszeit = Monat Jyeshtha (Mai-Juni) und Aschâdha (Juni-Juli); Reinigung durch Baden; Tugend (§. 564, S. 239 मत्).

शुचिमणि (eig. Kmdh. ऽम०) msc. fem. Crystall 173, 34 (Sch.).

शुचिवर्चाय Vb. Denom. (von शुचिवर्चस् §. 230) Atm. (§. 225) reinen Glanz haben.

शुचिस्मित (Bhvr. ऽस्मित ntr. Ptcp. Perf. Pass. von स्मि nach §. 333) adj. ता fem. heiter lächelnd 9, 37; 15, 4; 55, 19; 67, 22; 80, 42.

शुचीय Vb. Denom. (von शुचिस् §. 230) Atm. (§. 225) weiss, rein werden.

शुच्य् चुच्य् I Par. Saft ausdrücken. Ptcp. Pf. Pass. (§. 896, 2).

शुठ् I Par. hinken. X Par. träg sein (vergl. 1. शठ्).

शुण्ठ् I. X Par. ausdrücken. — I Par. hinken (vergl. शुठ्).

शुण्ड् I Par. zerbrechen, quälen.

शुद् s. शुन्ध्.

शुद्धान्त (eig. Bhvr. शुद्ध (Ptcp. Pf. Pass. von शुध्) ऽ अन्त reine, heil ge (unübertretbare) Gränzen habend) msc. Harem, die Frauengemächer im königlichen Palast.

शुध् (§. 156, 1) IV Par. sich reinigen. शुद्ध rein 169, 100. Aor. (§. 856, 5). — Caus. शोधि reinigen, aufklären 215, 4.

— वि विशुद्ध rein 19,19; 22,24; 204,17; klar 150, 34.

— सम् Caus. reinigen 252,89; 253,92.

शुन् VI Par. gehn.

शुन्ध् (§. 154, 2, 2) शुद् I Atm. (§. 798, I) reinigen.

शुन्ध्यु (wohl von einem alten Denomin. nach Anal. von §. 235 u. 298) msc. reinigend (ved. Accus. Plur. °युवस्, vgl. S. 305 n. 2) 289,8; msc. Feuer.

1. शुभ् I Atm. (§. 789, V) VI Par. glänzen, strahlen (I) 40,9; 68,33; 157,36; 276,372. Aor. (§. 858, VIII). Intens. (§. 164 Bem.). शुभे (ved. Inf. §. 919); 290,4; 293,2. — Caus. शोभि schmücken 31,19; 61,38; 275,363; ved. शुभि (§. 203 Ausn.) 291,3.

— सम् Caus. schmücken 148, 23.

2. शुभ् शुम्भ् (§. 154, 2, 2) सुभ् सुम्भ् (§. 154, 2, 2) leuchten, reden; tödten, schlagen.

शुभ (Vb. 1. शुभ्) adj. आ fem. schön, glänzend, ausgezeichnet, gut, glücklich (§. 435; 441).

शुभ्र (Vb. 1. शुभ् S. 169 र) adj. रा fem. weiss, strahlend 291, 3 (oder sollte hier शुभ्रा fem. = zend. çufrâ „Lanze“ als Bez. der „Blitze“ sein?) (431; S. 239 मत्).

शुम्भ् (§. 154, 2, 2) VI Par. glänzen; ved. Atm. sich schmücken 295,10. — vergl. 2. शुभ्.

— प्र ved. Atm. sich sehr schmücken 291, 1.

शुल्क् X Par. schaffen, schenken, erwerben, übrig lassen; erzählen (vgl. श्लक्ष्ण्).

शुल्क (S. 160 क) msc. ntr. (§. 711) Zoll, Brautgeschenk, Abschlagsgeld, welches bei einem Kauf gegeben wird, um ihn zu ratificiren; Gewinn, Preis 180, 15; in Bhvr. Gewinn habend, bildend 4, 14; 190, 24; 191, 1.

शुश्रूषा (vom Desider. von श्रु §. 334) fem. Wunsch zu hören (Gehorsam), Bedienung, Dienst.

शुष् (§. 156, 1) IV Par. trocknen. Aor. (§. 856, 10); Ptcp. Pf. Pass. शुष्क (§. 897, 2 vgl. auch S. 160 क; §. 646, I Ausn.; 653, VI, 1); Absol. auf अम् (§. 912).

— उद् Caus. austrocknen 57, 23.

— परि rings eintrocknen, sich abzehren 12, 25.

शुष्म (vom vor. S. 166 म) msc. Feuer, Sonne, Luft; ntr. Glanz; (ved.) msc. Stärke (aus ausgetrocknet, hart?) 291, 14.

शूद्र (S. 169 र) msc. रा fem. (§. 690) ein Mann, Frau aus der vierten Kaste (§. 632).

शून्य (aus शून von Vb. श्वि eig. „wie aufgebläht von Luft“) adj. या fem. leer, eitel 72, 24; öde, einsam; in Zsstzg: leer von, frei von 221, 15; beraubt 226, 69; ntr. (das Leere) leere Raum, Himmel; Null (Nichts), Punkt; das Leere als Princip der Buddhisten 211, 14 (§. 566, VI).

शून्यवत् (§. 579 vom vor.) adv. wie ein Nichts, wie vernichtet 183, 22.

शूर् IV Atm. (§. 789, V) [od. सूर्] verletzen, tödten; fest sein. — Ptcp. Pf. Pass. (§. 897, 2). — X Atm. (§. 789, V) tapfer sein (§. 209; 843; 844); eig. Denom. vom folgenden (vgl. §. 235 und 213 ff.).

शूर (Vb. श्वि S. 169 र) msc. Held; Namen des Grossvaters des Krishna; Sonne; eine Baumart Shorea robusta; N. ppr. 248, 32; 249, 47; statt शूरशर्मन् 247, 26.

शूरपुर ntr. Namen einer Stadt 248, 39.

शूरमठ msc. ntr. Kloster des Çûra 248, 39.

शूरवर्मन् msc. N. ppr. 247, 22; 266, 250; 269, 291; 282, 445.

शूरेश्वर msc. die Bildsäule eines Gottes unter diesem Namen (Schutzgott des Çûra) 248, 36.

शूर्प् X Par. messen.

शूल् I Par. krank sein, schreien, aufhäufen (?).

शूल msc. ntr. (§. 711) Waffe, Spiess, Dreizack, Nadel, (schneidender, reissender) Schmerz von Colik, Rheumatismen. — fem. ला Pfahl zum Spiessen von Verbrechern (§. 244; 445).

शूलपाणि (eig. Bhvr. §. 664) msc. (Dreizack in der Hand habend) Siva 51, 5, ep. (wegen Metrum?) nach Anal. des Ntr., oder vielmehr der ved. Accus. mit न अभीरूणाम् (Th. °रु) अभिमातिनम् (Th. °ति), Genit. °पाणिन:; schwerlich darf man, gegen alle Analogie, ein Thema °पाणिन् annehmen.

शूलिन् (nach §. 563 von शूल) msc. der mit dem Dreizack versehene = Siva.

शूष् s. सूष्.

शृगाल msc. ली fem. Schakal; fem. weibliches Schakal, Fuchs.

शृगालिका (vom शृगाली s. das vor. nach §. 559) fem. N. ppr. 194, 9.

शृङ्खल msc. ntr. ला fem. Kette, Kette einen Elephanten zu binden, Wehrgehäng.

शृङ्ग (S. 160 ग Vb. शृ) ntr. Horn, Gipfel eines Berges; msc. N. ppr. eines Muni; eine gewisse Heilpflanze gew. Jívaka; fem. गी (§. 691) Gold (§. 558, VII; 564, VI; XVIII; 565, VI; 677; in Bhvr. ausl. fem. गा oder गी §. 693).

शृङ्गार (S. 151 आर, wohl vom vor.) msc. Liebe; ntr. Mennig; wohlriechendes Pulver zum Schmuck; in Bhvr. fem. रा (S. 225 इत).

1. शृध् (§. 156, 2) I Atm. (§. 789, V) farzen. Aor. Fut. II, Cond. und Desider. auch Par. (§. 858; 870; 871; 790, II).

2. शृध् I Par. Atm. (§. 789, I) benetzen. Ptcp. Pf. Pass. und Absol. (nach Anal. von §. 896, 2 (wo es hinzuzufügen) und 914, I).

3. शृध् X (I) Par. sich anstrengen; Ptcp. Pf. Pass. und Absol. (nach Anal. von §. 896, 2 (wo es hinzuzufügen) und §. 914, I).

शॄ IX Par. stark शृणा schwach शृणी (ist §. 805 ausgelassen) verletzen, zerbrechen, abbrechen; शीर्ण 118, 5 abgefallen 46, 22; Pf. red. (§. 828).
— वि zerbrechen 127, 20 Pass. refl. verwelken 155, 25.

शेल् सेल् (§. 33) I Par. gehn, sich hin und her bewegen. — Caus. Aor. (§. 844).

शेलाय Vb. Par. (§. 235).

शेव् (unorg. für सेव् welches vgl.) I Atm. (§. 789, V) verehren. — Caus. Aor. (§. 844).

शेष (Vb. शिष्) msc. Überrest; (übrige Kasten) 143, 102; das Vernichten, Ende 116, 3; die Weltschlange, König der Schlangen und Lager des Vishnu und Stütze der Welt.

शेषशरीर (nach Analogie von शेषरात्रि bei Wils. „Rest der Nacht = letzte Nachtwache" vergl. §. 653, VII, Bem.) ntr. Rest des Körpers, der übrige Körper 103, 20.

शै s. श्या.

शैलाक्य msc. N. ppr. eines Anachoreten 9, 39.

शैथिल्य (nach §. 554, I von शिथिल) ntr. Schlaffheit, Erschlaffung 188, 11.

शैल (von शिला nach §. 457) msc. Berg

शैलमय (vom vor.) adj. यी fem. bergartig 254, 103.

शैलेय (von शिला) adj. यी fem. in Bergen entstanden, bergigt, bergbewohnt, bergleich; msc. Biene.

शैव (von शिव §. 430) adj. वी fem. sich auf Siva beziehend; msc. ein Verehrer des Siva.

शैवता (vom vor. §. 554) fem. Verehrung des, Glauben an, Siva 249, 43.

शो (§. 154, 2, 3 Bem.) IV Par. Spcth. श्य (§. 796) schärfen. Aor. (§. 856). Ptcp. Pf. Pass. शात (vgl. bes.) und शित (§. 895, vergl. mit 154, 2, 3 Bem.). — Caus. (§. 199); vergl. शि.

शोक (Vb. शुच्) msc. Kummer.

शोकपङ्क (Kmdh. §. 656, III) msc. ntr. mit einem Sumpf zu vergleichender Kummer 17, 27.

शोकवत् (nach §. 562 von शोक) adj. ती fem. kummervoll 17, 25.

शोचिष्केश (Bhvr. शोचिस्ऽकेश) adj. fem. शा oder शी (? §. 693) durch Flammen vorgestellte Haare (Kmdh. §. 656, III) habend 289, 7; Feuer.

शोचिस् (Vb. शुच् S. 154 इस्) ntr. Licht, Glanz, Strahl, Flamme.

शोण् I Par. roth werden (vgl. das folg., von welchem es Denomin.), gehn. — Caus. Aor. (§. 844).

शोण (mit unorg. ण, wenn, wie nach Lassen, aus सुवर्ण) adj. fem. णा und णी (§. 691) carmoisinroth, roth überhaupt; msc. (§. 709) carmoisinrothe Farbe; ein Pferd von röthlicher oder kastanienbrauner Farbe; Feuer oder der Gott des Feuers (§. 650, 2).

शोधन (Vb. शुध्) ntr. das Reinigen; Bestrafen 144, 115; Corrigiren, Befreien von Fehlern, von fehlerhafter Auffassung 212, 11.

ऽशोधिन् (Vb. शुध् §. 282) adj. नी fem. ins Reine bringend, quittirend, sich bedankend für (?) 190, 14.

शोभ् Vb. Denom. (von शोभ fem. भा Glanz) Atm. (§. 212 Bem.) glänzen.

शोभन (Vb. 1. शुभ् §. 294) adj. ना fem. schön, strahlend, glückbedeutend.

शोभा (Vb. 1. शुभ्) Licht, Glanz, Pracht, Schönheit, Schmückung 146, 6, V. L.

ऽशोभिन् (Vb. 1. शुभ् §. 282) adj. नी fem. strahlend, glänzend 275, 358; 284, 465; sich auszeichnend 277, 384.

शोष (Vb. शुष्) msc. das Austrocknen, Trockenwerden, Lungenschwindsucht.

शौक्केय msc. 200, 12 Beiname des Garuḍa, oder ein schwarzgeflügelter Feind der Vögel (Vaijay. bei Wils. Daçak. 93, n. 2; vgl. aber auch §. 430; 434).

शौच (von शुचि nach §. 554, II) ntr. Reinheit, Reinigung.

शौट्ट् शौड् I Par. stolz sein. — Caus. Aor. (§. 844).

शौटीर (vom vor. S. 155 ईर) adj. रा fem. stolz; msc. Held, Asket; ein Parvenu (§. 554).

शौड् s. शौट्ट्.

शौर्य (nach §. 554 von शूर) ntr. Tapferkeit, Heldenmuth, Heldenthum.

श्चुत् s. श्च्युत्.

श्च्युत् श्चुत् (eig. Denomin. von einem Nomen von च्यु org. श्च्यु) I Par. tropfen, träufeln श्च्योतत् (Ptcp. Pr.) 172, 29. Aor. (§. 858).

— उप unten (herab) träufeln श्चोतन्ति 293, 2.

ऽश्च्युत् (nach §. 289) adj. träufelnd 170, 9.

श्नथ् I Par. schlagen, tödten, vernichten. — Caus. श्नथि (§. 202; 881; 916).

श्मन् (Vb. शम् S. 145 मन्) Ind. (§. 781) Gesicht, Mund (? s. das folg.).

श्मशान (eig. Ttp. von श्मन् in Bed. „Todter" u. शयन) ntr. (§. 708) Todtenhof.

श्मश्रु (S. 157, उ, 4?) ntr. Bart (§. 632).

श्मील् स्मील् (§. 33; vergl. auch क्मील् und मील्) I Par. die Augen zuzwinken.

श्याम (Vb. श्यै S. 166 bezeichnet wohl eig. die Farbe, welche geronnene Milch annimmt, vgl. GWL. II, 151) adj. मा fem. grün, dunkelblau, schwarz; msc. grüne, dunkelblaue, schwarze Farbe (§. 225; 431; 444, 2, b; 563, V).

श्यामल (vom vor. §. 563, V) adj. ला fem. von dunkelblauer, schwarzer Farbe.

श्यामाय Vb. Denom. (von श्याम) Atm. (§. 225) grün, dunkelblau, schwarz werden.

श्याल auch स्याल msc. Schwager (Bruder der Frau), Günstling des Königs 283, 451.

श्याव (Vb. श्यै vgl. श्याम) adj. वा fem. braun.

श्येत (S. 161 §. 401 wohl von Vb. श्यै vgl. श्याम श्याव) adj. fem. ता oder श्येनी (§. 689) weiss; msc. weisse Farbe.

श्येन (S. 154 इन, wohl eher von श्यै vgl. das vor.) msc. Falke; weisse Farbe.

श्यै I Atm. (§. 789, V) gehn, gerinnen. Ptcp. Pf. Pass. (§. 895; 897, 4).

श्रङ्क् स्रङ्क् श्लङ्क् I Atm. (§. 789, V) gehn.

श्रङ्ग् श्लङ्ग् श्रग् स्वङ्ग् I Par. gehn.

श्रण् I Par. spenden. — Caus. श्रणि (§. 202; 881, 4; 916). — X Par. glbd. Aor. (§. 844 B, wo hinter श्रण् X hinzuzufügen).

— वि X verschenken 194, 2.

श्रत् Indecl. (§. 783 altes Ptcp. Aor. II. von श्रु) dient als Präf. (§. 241) (Gehör) Glauben (vergl. धा).

श्रथ् I Par. tödten (?). — Caus. श्रथि (§. 202; 881, 4; 916). — I. X lösen, tödten, binden. Pf. red. (§. 828). — lose sein (§. 208; 209; 843; 844).

श्रद्धा (von Vb. धा mit Präf. श्रत् §. 335) fem. Glauben, Verehrung (§. 551; 563, XI; S. 225 इत; §. 629).

श्रन्थ् (§. 154, 2, 2) IX Par. lösen, erfreuen, knüpfen. — I Atm. (§. 789, V) lose sein. Pf. red. (§. 828). Pass. refl. ohne Charakteristikum (§. 875; Aor. u.s.w. §. 879; 883; 884). — X (I) Par. verknüpfen, schlagen, tödten.

श्रम् IV Par. Spcth. श्राम्य (§. 796, V) ermüdet werden 283, 451; sich casteien, leiden. Aor. (§. 858, VIII). Ptcp. Pf. Pass. श्रान्त und Absol. (§. 896, 2; 914, I). — Caus. (§. 202).

— परि परिश्रान्त sehr ermüdet 273, 334.

— वि विश्रान्त ausgeruht (§. 894, 3) 11, 17; 179, 10.

श्रम (vom vor.) msc. Ermüdung; (ermüdende) Anstrengung, Arbeit, Mühe; in Zsstzg ausl. „sich abmühend in" bearbeitend 247, 29 (?).

श्रमण (Vb. श्रम्) msc. णा fem. einer (eine), der (die) sich casteit, ein Asket, Bettelmönch, insbesondre buddhistischer (§. 554; 656, IV).

श्रम्भ् स्रम्भ् (§. 154, 2, 2) I Atm. (§. 789, V) nachlässig sein. Aor. (§. 858, VIII). Ptcp. Pf. Pass. und Absol. (§. 896, 2; 914, I).

— वि zuversichtlich sein, विस्रब्ध vertrauensvoll 68, 33; 112, 4; 199, 6; muthig 32, 30; विस्रब्ध ruhig 73, 10.

श्रवण (Vb. श्रु) msc. ntr. das Hören, Studiren (technisch) 216, 2; Ohr; msc. fem. णा Namen einer der Mondstationen, Nakshatra (§. 451; 452; 554).

श्रवस् (Vb. श्रु S. 149) ntr. Ohr; ved. Ruhm (κλέος), Hymnus 294, 8; rühmenswerthes (Sch. gew. „Speise").

श्रवस्यु (nach §. 298 vom Denomin. श्रवस्य nach §. 225 vom vor. s. Sâma V. Gl.) adj. gierig nach Ruhm 292, 8; nach rühmenswerthem, schätzegierig 287, 3.

श्रा II Par. श्रै (शै शै) I Par. kochen, reifen, schmelzen; Ptcp. Pf. Pass. शृत, श्राण (§. 895, 1 Ausn.). — Caus. श्रपि श्रापि (§. 199; 881, 4; 916). Ptcp. Pf. Pass. (§. 895, 1 Ausn.).

श्राद्ध (von श्रद्धा) adj. द्धी fem. gläubig; sbst. ntr. (§. 710) ein Todtenceremoniell, bestehend aus Darbringungen für die Götter und Manen (§. 563, XI; S. 226 इन्).

श्राम s. ग्राम्.

श्रावण s. सत्यश्रावण.

श्रि (§. 155, II, A) I Par. Atm. (§. 789, I) gehn (mit आनुकूल्य Freund werden, Anhänger werden, vgl. इ गम् und überhaupt die Vb. welche „gehn" bedeuten mit Abstracten) 256, 132 (अशिश्रयन्, da es kein Causale sein kann, fehlerhaft für अशिश्रियन् §. 858, IV, wohl zu corrigiren); ved. अशिश्रयुस् (wohl anomale Form der 3 Plur. von Aor. III nach Analogie des Impf. der 3ten Conj. Cl. §. 799) 294, 2 (भानुम् „strahlend werden"); auch Aor. I अश्रेत् (S. 381 n. 4 भानुम् wie eben) 294, 5; dienen, ved. Inf. श्रियसे (n. 919) 293, 6. Aor. (§. 858, IV); Pass. refl. ohne Charakteristikum (§. 875; Aor. u.s.w. §. 879; 883; 884). Ptcp. Pf. Pass. (§. 896, 2, 2) श्रित (§. 653, I); Absol. श्रित्वा (§. 914, I Ausn.). Desid. शिश्रयिष् oder शिश्रीष् (§. 189).

— अधि besteigen (Par.) 188, 20.

— आ hinzugehn 46, 19; 32, 25 (sinken zu); 129, 10 (Par. दोलाम् schwanken, bald hierhin bald dorthin sich neigen); 256, 130; unterstützen 269, 286; seine Zuflucht nehmen 117, 6; 202, 4 (Atm.); sich stützen 136, 17 (Par.); folgen 157, 33 (Par.); erreichen 125, 3; sich befinden 68, 33; inhäriren 227, 85; bewohnen 127, 19; 255, 123.

— — उपा seine Zuflucht nehmen.

— — — समुपा besetzen 257, 141.

— — समा hinzugehn zu etwas; sich niederlassen 127, 18; fassen 65, 16; übernehmen, annehmen 29, 25; versinken in 139, 55; beitreten 266, 248.

— उद् in die Höhe gehn. उच्छ्रित hoch 84, 36; 170, 1; in die Höhe schäumen 171, 15.

— सम् seine Zuflucht nehmen संश्रितव्य (gegen §. 155, I, A) statt °श्रयितव्य (Pantschat.) 126, 11; zusammengehn, sich vereinen 273, 335.

ऽश्रित् (vom. vor. §. 289) adj. gehend, ragend zu (vgl. नभःश्रित्).

श्रिष् श्लिष् I Par. brennen. Ptcp. Pf. Pass. und Absol. (§. 896, 2; 914, I).

श्री IX Par. Atm. (§. 789, I); kochen; ved. Ptcp. Pf. Pass. (S. 416, n. 15).

श्री (S. 132, O, 1 eher von श्रै) fem. (Göttin des Reifens: Ceres) N. ppr. der Gemahlin des Vishnu, der Göttin der Fülle und des Gedeihens; Glück, Reichthum, Schönheit, Glanz, Herrlichkeit, Ruhm; die drei Objecte des Lebens: Reichthum, sinnlicher Genuss und Pflicht; vorderes Glied in Zsstzg (Kmdh. §. 656, V) mit Namen von Gottheiten, ehrwürdigen Personen: Königen, Weisen, Dichtern; ehrwürdigen Werken, Gegenständen, in Bed.: „glücklich, heilig" (§. 563, V; S. 221; §. 592).

श्रीमत् (vom vor. §. 563, V) adj. ती fem. glücklich, reich, berühmt, schön.

श्रु V Par. Spcth. stark शृणो schwach शृणु (§. 802) hören 3,3; 6,10; 89,8; 97,5; 99,5; 102,6; 106,14; 120,5; 135, 4; (findet sich, Pass.) 22, 24; ved. शृणुता (mit gedehntem Ausl. §.813,IV, 3) 292,2; श्रुधि (Ptcp. Aor. I) 288,10; Pf. red. (§. 830; 831); Ptcp. Pf. Pass. श्रुत s. auch bes. — Desider. Atm. (§.790,II) hören wollen 74,11. — Caus. hören machen श्रावि (ved. auch श्रवि) 59,22; 140,54; Aor. u. Desid. (§. 185 Ausn. 843). — vergl. स्रु.

— आ anhören; श्रोषन्तु ved. Imper. Aor. IV (§.862, vgl. S. 388, n. 1) gehorchen 292,5. — Desid. Par. (§. 790, II). — Caus. (§. 134, 13, vergl. Bem.).

— उप zuhören 11, 17; 75, 34.

— प्रति versprechen 19, 8. Desid. Par. (§. 790, II).

— वि विश्रुत berühmt 3, 4; 84, 32; 179, 12 (§. 656, IV).

— सम् wenn intrans. Atm. (§. 790, I), hören.

श्रुत (Ptcp. Pf. Pass. des vor.) ntr. das Geoffenbarte, heilige Schrift (S. 126, इन्).

श्रुतर्य msc. N. ppr. 296, 9.

श्रुतवत् (von श्रुत nach §. 562) adj. ती fem. fromm 157, 33.

श्रुति (Vb. श्रु S. 162, ति, 2, vergl. §. 351) fem. das Hören, Gerücht, Nachricht, Kunde, Ohr; Offenbarung, heilige Schrift; Schriftstelle 202, 1.

श्रुती = श्रुति (gegen §. 703) wegen Metrum 91, 34.

श्रूयमाणत्व (nach §. 554 vom Ptcp. Präs. Pass. von श्रु) ntr. Zustand des Gehörtwerdens 214, 9.

श्रेक् s. स्रेक्.

श्रेणि (Vb. श्रि S. 166 नि) msc. fem. oder णी fem. Linie, Reihe, Corporation, Gesammtheit (§. 656, IV).

श्रेयस् s. प्रशस्य; subst. ntr. Tugend, Glück, ewige Seeligkeit.

श्रेष्ठ s. प्रशस्य.

श्रेष्ठिन् (vom vor. nach §. 563) msc. ein vornehmer Künstler, Handwerker, Kaufmann.

श्रै s. श्रा.

श्रैष्ठ्य (von श्रेष्ठ nach §. 554, I) ntr. Zustand der beste zu sein 143, 100.

श्रोण् श्लोण् I Par. aufhäufen. — Caus. Aor. (§. 844).

श्रोणि (S. 147, §. 391 Bem.; S. 166 नि) msc. fem. (§. 709) oder fem. णी Hüfte, Lende.

श्रोत्र (Vb. श्रु S. 164, त्र, 3) ntr. Ohr; Kenntniss der (Offenbarung) heiligen Schriften (§. 461; 566, 2; S. 226 इय).

श्रोत्रिय (vom vor. S. 226 इय) msc. ein vedenkundiger Brahmane (§. 554, II; 656, II; vgl. Sakunt. Böhtl. S. 254 zu 74 d. 128).

श्लङ्क् s. श्रङ्क्.

श्लङ्ग् s. श्रङ्ग्.

श्लथ् X Par. (§. 208; 209; 843; 844) lose, schlaff sein (vergl. श्रथ्).

श्लथ (vom vor.) adj. था fem. lose, schlaff, erschlafft.

श्लाख् s. श्राख्.

श्लाघ् I Atm. (§. 789, V) schmeicheln, preisen 90,16; 112,24 (zu preisend, ehrenvoll); 161, 55; 186, 21; sich brüsten 183, 20.

— सु schön, sehr preisen 105, 3.

श्लाघा (vom vor. §. 334) fem. Ruhm, Dienst, Wunsch.

श्लाघिन् (wohl vom vor. nach Anal. §. 563) adj. नी fem. begehrend 20, 19.

श्लिष् (§. 156, 1) IV Par. umarmen, binden, verbinden 198, 19; befestigen. Aor. (§. 856, 10); Ptcp. Pf. Pass.

(§. 894, 4). — X Par. umarmen, verbinden. — vergl. श्रिष्.

— अति überbinden, überwerfen 198, 21.

— आ umarmen 242, 85; 272, 322.

— उप umarmen 195, 24; drücken 188, 6.

— प्र प्रश्लिष्ट (§. 647, I Ausn.).

श्लील (von श्री §. 563, V, vgl. S. 243 ल) adj. ला fem. glücklich.

श्लेष्मन् (Vb. श्लिष् in Bed. „kleben" S. 166 §. 415) msc. schleimige Feuchtigkeit des Körpers (§. 563, V; VII).

श्लेष्माश्रु (Kmdh. §. 656, V) ntr. aus schleimiger Feuchtigkeit bestehende Thräne 128, 5.

श्लोक् I Atm. (§. 789, V; eig. Denomin. vom folg. §. 212 Bem.) Verse machen, schreiben, erlangen, verlassen.

श्लोक (Vb. श्रु S. 160 क) msc. Ruhm 295, 17; Vers (eig. Lobvers).

श्लोण् s. श्रोण्.

श्वङ्क् स्वङ्क् I Atm. (ist §. 789, V hinzuzufügen) gehn, sich bewegen.

श्वञ्ज् s. श्वञ्ज्.

श्वच् श्वञ्च् शाच् श्वज् श्वञ्ज् I Atm. (§. 789, V) gehn.

श्वठ् s. श्वच्.

श्वञ्च् s. श्वच्.

श्वञ्ज् s. श्वच्.

श्वठ् s. 4. शठ्.

श्वण्ठ् s. 4. शठ्.

श्वन् (S. 154; Vb. श्वि abgestumpft aus श्वन्त् Ptcp. Aor. II §. 841 GWL. II, 165) msc. (Decl. §. 754, III) शुनी fem. (§. 699) Hund, Hündin (§. 104, A, b; 280; 431; 458; 470; 543; 588; S. 221, §. 592; S. 246, III; 247, IV; §. 639).

श्वपच (Ttp. श्वन् ऽ पच von Vb. पच् §. 276 „Hunde kochend") msc. चा fem. ein Mann, Frau aus der niedrigsten Kaste, oder vielmehr ganz kastenlos; gemeiner Mensch 278, 390; 279, 304.

श्वपाक (Ttp. श्वन् ऽ पाक von Vb. पच् §. 276) msc. की fem. = dem vor. 263, 217; 277, 383; 278, 390 (§. 520).

श्वर्त् स्वर्त् (ist §. 33 hinter स्तृह् hinzuzufügen) X Par. gehn, in Elend leben.

श्वभ्र् X Par. gehn, in Elend leben, durchbohren.

श्वल् श्वल्ल् I Par. laufen.

श्वल्क् X Par. erzählen (vergl. शुल्क्).

श्वल्ल् s. श्वल्.

श्ववृत्ति (Ttp. श्वन् ऽ वृ°) fem. Zustand eines Hundes, Sklaverei 256, 133.

श्वशुर (unorg. für स्वशुर S. 158 उर) msc. Schwiegervater; fem. श्वश्रू (§. 704).

श्वश्रू fem. (des vor. wo s.) Schwiegermutter (§. 430).

श्वस् II Par. (Anom. §. 819, 2. 3) athmen 36, 14; schnaufen, zischen 40, 11. Aor. (§. 849, 2 Ausn.).

— आ aufathmen. Ptcp. Pf. Pass. (§. 896, 2, 6); Caus. athmen machen, wieder herstellen 234, 38; trösten 9, 45; 32, 27; 40, 14; 76, 43; 179, 17; 185, 14.

— — पर्या Caus. trösten (ep. Atm.) 11, 21.

— — समा sich beruhigen (°श्वसिहि §. 819) 83, 23; समाश्वस्त (§. 896, 2, 6) vertrauensvoll 40, 15. — Caus. trösten 200, 16.

— उद् aufseufzen. — Caus. sich erholen machen, erfrischen 146, 8 V. L.

— नि seufzen 179, 12; zischen 85, 55.

— निर् seufzen 64, 1.

— — विनिर् seufzen 44, 5.

— वि trauen (श्वसिति §. 819) 98, 7; 105, 8; mit Gen. 119, 14; विश्वस्त (§. 896, 2, b) vertrauend, sich verlassend, unbesorgt 98, 14; 120, 22; 121, 14; 279, 404; entschieden 279, 405. विश्वास्यतर sehr zuverlässig 186, 7. — Caus. Vertrauen einflössen 98, 14; 105, 8; 121, 1.

श्वस् (von einem Ptcp. Aor. श्वन्त् (vergl.

श्वन्) einer Wz. श्वि mit der Bed. „weiss sein, glänzen“ §. 144, vergl. GWL. II, 168) Ind. (§. 783) der morgende Tag, morgen (ursprünglich: Morgenröthe); (Vb. श्वि) Partikel glücklicher Vorbedeutung (§. 496; 588).

श्वसन (Vb. श्वस्) msc. Luft, Hauch, ntr. Athem; das Athmen, Seufzen.

श्वसित (Ptcp. Pf. Pass. von श्वस् nach §. 333) ntr. der Athem 240, 65.

श्वहन् msc. (nach Sâyana Ttp. श्वन्ऽहन् von Vb. हन् §. 289; vielleicht eher Thema श्वघ्न nach §. 273 durch Hunde tödtend) fem. श्वघ्नी (bei Sây. Erklärung nach §. 698; 699 u. 154, 2, 5 Bem.) Jägersfrau 295, 10.

श्वापद (Ttp. (?) श्वन्ऽपद् S. 247, IV) msc. ein Raubthier; wildes Thier überhaupt 115, 20; 119, 15; 18; adj. दी fem. wild.

श्वास (Vb. श्वस् §. 258) msc. Athem.

श्वि (§. 154, 3; 155, II, A) I Par. schwellen, wachsen, gehn; ved. Ptcp. Pf. red. शूशुवस् (vgl. S. 373, n. 8) gross 291, 15; Pf. red. (§. 829); Aor. (§. 844; 849; 858); Pass. Aor. u. s. w. (§. 879; 883; 884); Ptcp. Pf. Pass. शून (§. 897, 5). Intens. (§. 178). — Caus. im Desider. (§. 192 Bem.).

— उद् उच्छून aufgeschwollen 268, 271.

श्वोवसीय 179, 19 (Daçak.; Ttp. aus श्वस् ऽवसीयस् (Comparativ von वसु) gegen Grammat. (§. 662, 3), wonach es श्वोवसीयस sein müsste; so vielleicht zu corrigiren) adj. सा fem. glücklich; ntr. das Glück in der andern, zukünftigen, Welt.

श्वित् I Atm. (§. 789, V) weiss sein. Aor. (§. 858, VIII); Ptcp. Pf. Pass. (§. 895, 9; 896, 2).

— वि ved. Aor. (S. 389, n. 2) अश्वैत् (Par. vgl. §. 858, VIII) erglänzen 295, 12 (anders Sây.).

श्विन्द् I Atm. (§. 789, V) weiss sein, kalt sein (?); vergl. शिश्विदान (S. 150 श्वान eig. Ptcp. Pf. red. mit Einbusse des न vergl. §. 828 Ausn. 3 u. n.) unschuldig.

श्वेत (von Wz. *श्वि vergl. श्वस्) adj. fem. ता oder नी (§. 689) weiss.

श्वेति Vb. Denom. (von श्वेत im Sinn von श्वेताश्व) Atm. (§. 219; 222) ein weisses Pferd nennen, auf einem solchen reiten u. s. w. (§. 213).

ष

षट्क (von षष् §. 546, 2) adj. का fem. sechs umfassend, sechs; ntr. Sechsheit 222, 31.

षट्त्रिंशत् Card. (षष्ऽत्रिंशत् §. 764 ff.) fem. sechs und dreissig.

षडक्षर (Bhvr. षष्ऽअक्षर) adj. रा fem. aus sechs Sylben bestehend 99, 8.

षड्विध (Bhvr. षष्ऽविधा) adj. धा fem. sechsfältig, sechsfach 223, 34.

षष् Card. (§. 764 ff.) gen. comm. sechs (Declin. §. 766, VIII).

षष्टि Cardin. (von षष् §. 764) fem. sechzig (§. 546, 2).

षष्ठ Ordin. (vom vor. §. 770) msc. ntr. ष्ठी fem. sechste.

ष्वक्क s. स्वक्क.

षोडश Ord. (vom folg. §. 770) msc. ntr. शी fem. sechzehnte.

षोडशन् (षष्ऽदशन् §. 112) Card. (§. 564) gen. comm. sechzehn.

ष्टम्भ् s. स्तम्भ्.

ष्ठ्यै s. स्त्यै.

ष्ठिव् (§. 159 Bem.) I. IV Par. Spcth. ष्ठीव (§. 795, III), ष्ठीव्य (§. 796, I). — ष्ठीव् (§. 159 Bem.) speien. Ptcp. Pf. Pass. ष्ठ्यूत Absol. (§. 895, 4; 896, 2; 914, I). Desider. (§. 190).

— नि ausspeien. निष्ठ्यूत 253, 96; 284, 463.

— निर् (ष्ठीव् I) hinwerfen (skizziren), malen 199, 18.

ष्ठीवन (vom vor. Vopad. 26, 172) ntr. Speichel 284, 462.

ष्वस्क् ष्वष्क् ष्वकस्क् ष्वुक्स्क् स्वस्क् (§. 33) I Atm. (§. 789, V) gehn.

स

स Prnth. (S. 333 n. 5) dies: vieles als eines gefasst, bildet Nom. Sing. msc. und fem. von तद् (wo s.), dient als vorderes Compositionsglied in Bed. von सम् (S. 247, VI) und सह् (S. 248, XII; §. 679) „vereint", „zusammen mit", u. समान (S. 133, O, 2; S. 136, स, b; S. 171, स; S. 233 सातीय; S. 248, XII) „gleich" (§. 486; 673; 693).

संयत् (Vb. यम् nach S. 133, O, 1, c mit Präf. सम्) msc. fem. Krieg, Kampf.

संयम (Vb. यम् Präf. सम् §. 327) msc. Einhaltung von, Bezähmung, Selbstüberwindung.

संयुग (Vb. युज् Präf. सम् vgl. S. 141, स, 23) msc. Kampf, Krieg (§. 539).

संयोग (Vb. युज् Präf. सम्) msc. Verbindung.

संयोजन (Vb. युज् Präf. सम्) ntr. das Verbinden; Verbindung.

संरक्षण (Vb. रक्ष् Präf. सम्) ntr. Beschützung 158, 40.

संरम्भ (Vb. रभ् §. 149, 5 Präf. सम्) msc. Wuth, Zorn; Stolz, Übermuth.

संलाप (Vb. लप् Präf. सम्) msc. Unterhaltung, Gespräch.

संवत् (wohl सम् und वत्, welches in परुत् = πέρυσι erscheint und „Jahr" bedeutet zu haben scheint, vergl. ἔτος ἐνι-αυτός) Ind. (§. 781) Jahr, Jahr der Aera des Vikramâditya.

संवत्सर (S. 172 सर; eher vom vor. und सर von Vb. सृ „in einem संवत् gehend") msc. Jahr (§. 496; 509 vgl. 506, 6; 523; 549; 557; 588, 10).

संवनन (Vb. वन् Präf. सम्) ntr. Bezauberung durch Zaubermittel; Bezauberung überhaupt 261, 188.

संवर्तक (Vb. वृत् Präf. सम्) msc. Feuer unter dem Meere.

संवर्धन Vb. वृध् Präf. सम्) ntr. das Zunehmen, Vermehrung, Gesegnetsein.

संवर्मि Vb. Denom. (von वर्मन् mit Präf. सम्) Par. (§. 213 Bem.) sich panzern.

संवाह (Vb. वह् oder वाह् Präf. सम्) msc. das Reiben und Kneten des Körpers (beim Baden); Bez. der Bedrückung 260, 175; 261, 191 (? oder von वह् „Zusammenschleppung"). (§. 496; 539).

संविभाग (Vb. भज् Präf. सम् वि) msc. Vertheilung 185, 22.

संशय (Vb. शी Präf. सम्) msc. Zweifel, Ungewissheit; Gefahr 74, 13 (§. 551).

संशयित s. Vb. शी.

संश्चत् (S. 144 श्चत्, 3; eher von Vb. चत्, org. श्चत् vgl. चम्) ntr. Betrug (§. 225; 230).

संश्चाय Vb. Denom. (vom vor.) Atm. (§. 225; 230) betrogen werden (?).

संश्रय (Vb. श्रि Präf. सम्) msc. Schutz, Zuflucht; Verlass 98, 10.

संसद् (Vb. सद् §. 252 Ausn. 5; §. 331) fem. Versammlung.

संसर्ग (Vb. सृज् Präf. सम्) msc. Verbindung,

Annäherung, Berührung; Umgang, Vertrautheit, Bekanntschaft.

संसर्गतस् (vom vor. nach §. 575) adv. in Folge der Verbindung, des Umgangs 161, 57.

संसार (Vb. सृ Präf. सम्) msc. Welt, weltliche Existenz.

संसारसमुद्र (Kmdh. ऽसमुद्र §. 656, III) msc. meergleiche Welt 98, 22.

संसारसागर (Kmdh. ऽसागर §. 656, III) msc. meergleiche Welt 99, 5.

संसिद्धि (Vb. सिध्) fem. Vollendung; Natur, natürlicher Zustand.

संसेक (Vb. सिच् Präf. सम्) msc. Anfeuchtung 268, 271.

संसेवा (Vb. सेव् Präf. सम्) fem. Verehrung, Dienst, Bedienung 246, 15.

संस्कार (Vb. कृ Präf. सम् vgl. §. 241 Bem. 5) msc. das Vollenden, das Vollkommenmachen; das Verschönen, Schmücken; Reinigung, Reinigungsritus; Vorstellung, Gedanke; geistige Fähigkeit (self-reproductive quality Zeitschr. d. DMG. VI, 13; 30), Gedächtniss.

संस्तर् s. सस्.

संस्थ (Vb. स्था Präf. सम्) adj. था fem. zusammenstehend, verbunden; sich befindend; sbst. fem. था Stellung, Zustand, Gestalt, Betragen, Beschäftigung 136, 21.

संस्थान (Vb. स्था Präf. सम्) ntr. Form, Gestalt (S. 231, क, 11).

संस्पर्श (Vb. स्पृश् Präf. सम्) msc. Berührung.

संहतता (nach §. 554 °हत Ptcp. Pf. Pass. von हन्) fem. enge Verbindung und Einstimmigkeit 238, 44.

संहति (Vb. हन् §. 154, 2, 4 Präf. सम्) fem. Versammlung, Menge; Verein 266, 147.

संहार (Vb. हृ §. 345) msc. Zerstörung der Welt.

संहिता (eig. Ptcp. Pf. Pass. von धा mit Präf. सम्) fem. Sammlung, Anordnung (§. 485; 647, I Ausn.).

संहृष्टरोमाङ्ग (Bhvr. °मन्ऽअङ्ग; das vordre Glied ebenfalls Bhvr. संहृष्ट (Ptcp. Pf. Pass. von हृष्) ऽरोमन्) adj. fem. गा oder गी (§. 693) den Körper mit in die Höhe starrenden Haaren habend 89, 5.

सकमल (Bhvr. ऽक°) adj. ला fem. lotusreich 172, 25.

सकम्पन (Bhvr. ऽक°) adj. ना fem. von Erdbeben begleitet 36, 28.

सकर्तृक (Bhvr. ऽकर्तृ nach §. 671) adj. का fem. mit dem Agens versehn 224, 46.

सकल (Bhvr. ऽकला) adj. ला fem. ganz, all (§. 468).

सकलत्र (Bhvr. ऽक°) adj. त्रा fem. sammt seiner Frau 111, 15.

सकलह (Bhvr. ऽक°) adj. हा fem. streitend 171, 13.

सकलहंसगण (Bhvr. doppelsinnig सऽकलहंसगण oder सकलऽहंसगण) adj. णा fem. mit Schaaren von Kriechenten versehn, oder mit allen Schaaren der Flamingos 171, 13.

सकाम (S. 147, VI und Bhvr. ऽका°) adj. मा fem. voll Liebe 146, 2; Wunsch erreicht habend 81, 52; 92, 41; acc. gen. ntr. °मम् Adv. mit Vergnügen 109, 10; freilich 195, 4.

सकाश (eig. Bhvr. ऽकाश von Vb. काश् in Bed. „sehen“) msc. Nähe (wohl eig. Gegenwart) 6, 6; 116, 15; Abl. aus der Gegenwart = „von“ 102, 8; 145, 119; 152, 8; 189, 15; 196, 15.

सकिरीटकौस्तुभ (Bhvr. ऽकि°; letztres Dvn. किरीटऽकौ°) Adj., sammt Diadem und Brustjuwel 109, 16.

सकृत् (vgl. शकृत् u. §. 580; सऽकृत् von Vb. कृ nach S. 131, O, 1) adv. einmal (dies = eins machend); mit; immer.

सकोपम् (Avybh. ऽकोप) adv. zornig 103,23; 121, 24.

सक्ति (Vb. सञ्ज्) fem. Verbindung 174,46.

सकथन् bildet Casus des folg. wo s.

सक्थि (S. 165, थि) ntr. (§. 710, Declin. §. 754, XII) Schenkel (S. 239, मत्; wo in Zsstzg ऽसक्थ §. 639; in Bhvr. §. 669, vergl. §. 693; 674, II).

सक्रोध (Bhvr. ऽक्र॰) adj. धा fem. zornig 57, 28.

सखड्ग (Bhvr. ऽख॰) adj. ग्गा fem. mit dem Schwerdt (in der Hand) 272, 385.

सखि (S. 153, §. 394; ob von Vb. सञ्ज् सच्?) msc. (Declin. §. 754, XIV; 725; 727; 729; 731) खी fem. (§. 703; ved. auch खि) Freund, Freundin (§. 474; 554, I. C.; wo in Zsstzg ऽसख §. 639).

सख्य (vom vor. §. 554, I. C.) ntr. Freundschaft.

सग् (§. 33) decken. Aor. (§. 849, 2); Caus. (§. 202; 881, 4; 916).

सगण (Bhvr. ऽग॰) adj. णा fem. mit seiner Schaar (von Begleitern) 171, 13.

सगद्गदम् (Avybh. ऽग॰) adv. stammelnd 108, 15.

सगन्धर्व (Bhvr. ऽग॰) adj. र्वा fem. sammt den Gandharben 40, 19; 86, 3.

सगर msc. N. ppr. eines mythischen Königs, dessen Enkel den Ganges vom Himmel herab und in den Ocean leiteten.

सगुण (Bhvr. ऽगु॰) adj. णा mit den Guna (s. गुण) versehen 202, 18; mit den Eigenschaften begabt, weltlich 204, 12.

सघ् (§. 33) V Par. schlagen, tödten; empfangen.

संकट (von सम् §. 566, VII, eig. Bhvr. ऽकट) adj. टा fem. dicht gedrängt; undurchdringlich, eng; msc. N. ppr. 125, 1; 265, 241 (§. 471).

संकर (Vb. कृ) msc. das Vermischen, Vermischung; gemischte Kaste.

संकर्षण (Vb. कृष्) msc. Bez. des Baladeva, älteren Bruders des Kṛshṇa.

संकल्प (Vb. कॢप्) msc. Wille, Wunsch, Verlangen, Entschluss; feierliches Gelübde.

संकल्पसिद्ध (Tfp. ऽसिद्ध letzteres Ptcp. Pf. Pass. von सिध्) einer der durch seine Willenskraft die höchste Vollendung erreicht hat 58, 4.

ऽसंकाश (Vb. काश्) adj. शा ähnlich, gleich; nah (§. 476).

संकुल (Vb. कुल्) adj. ला fem. verwirrt, dicht gedrängt, voll.

संकेत् X (eig. Denom. vom folg.) Par. (§. 209; 843; 844) einladen.

संकेत (Vb. कित् Präf. सम्) msc. Zeichen, Übereinkommen, Bestellung.

संकोच (Vb. कुच्) msc. das Zusammenziehen, Binden 246, 14 (Schauder, Demuth?).

संक्रम (Vb. क्रम्) msc. ntr. ein mit Schwierigkeiten verbundner Marsch durch unwegsame Gegenden; Mittel solch einen Weg passabel zu machen; msc. das Gehen, Reisen.

संक्रमण (Vb. क्रम्) ntr. das Zusammenschreiten, Verbindung 113, 18.

संक्षय (Vb. 1. क्षि) msc. Vernichtung; Vernichtung der Welt.

संख्य (Vb. ख्या) ntr. Kampf, Schlacht. — fem. ख्या Zahl; Überlegung, Berathung, Verstand.

संख्यातस् (vom vor. nach §. 575) adv. aus Zahl 229, 110.

संख्यावत् (vom vor. §. 579) adv. wie Zahl 229, 112.

संग (Vb. सञ्ज् und गम् mit Präf. सम् §. 272) msc. Zusammentreffen, Verbindung;

Begierde, Wunsch, Verlangen, Hängen 181, 3.

संगति (Vb. गम् §. 154, 2, 4) fem. das Zusammentreffen, Verbindung (§. 566, VI).

संगम (Vb. गम्) msc. ntr. (§. 640) Verbindung, Vereinigung, Umgang.

संगर (Vb. गृ) msc. Versprechen, Übereinkommen; Kampf, Unglück.

संगीत (Vb. गै §. 154, 2, 3, eig. Ptcp. Pf. Pass., aber nach §. 333) ntr. Gesangskunst, Concert.

संगीतक (vom vor. §. 558 ff.) ntr. Concert 190, 8.

संग्रह (Vb. ग्रह्) msc. das Nehmen, Annahme; das Verbinden 233, 155; Schutz 123, 22; abkürzende Zusammenfassung; Beistimmung, Anstrengung, Ausübung.

संग्राम् X Atm. (§. 789, V eig. Denomin. vom folg.) kämpfen (§. 209; 893; 844).

संग्राम (Vb. ग्रह् vgl. ग्राम) msc. ntr. (§. 640 714) Kampf, Schlacht; msc. N. ppr. 271, 305; 281, 423 (§. 506, B; 539; 551, XXIII).

संघट्ट (Vb. घट्ट्) msc. das Zusammentreffen, Zusammenstoss (§. 485).

संघट्टन (Vb. घट्ट्) ntr. das Zusammentreffen, Verbindung, das Sammeln 273, 340.

संघर्ष (Vb. घृष्) msc. das Zusammenreiben, Eifersucht, Neid, Wetteifer.

संघात (Vb. हन् S. 140, §. 380; vgl. S. 141, घ, 20) msc. (Zusammenschlagen) Verbindung, Haufen (§. 506 Bem.; 539; 551, XXIII).

सच् I Atm. (§. 789, V) folgen, verehren; vgl. सश्च्.

सचरणालाक्षाराग (Bhvr. ऽच॰; dieses Ttp. ऽराग; und चरणाऽलाक्षा Ttp. nach §. 653, III) adj. गा fem. die Farbe von zur Färbung dienendem Lack an sich habend 172, 23.

सचिव (Vb. सच्) msc. (वा fem.) Freund, Gefährte, Begleiter, Minister, Rathgeber (॰वा §. 667).

सचिवता (nach §. 554 vom vor.) fem. Stand, Dienst eines Ministers 278, 389.

सचेतन (Bhvr. ऽचेतना) adj. ना fem. mit Bewusstsein versehn 108, 110.

सचेतस् (Bhvr. ऽचे॰) adj. vernünftig 232, 143.

सजनामात्य (Bhvr. ऽज॰ letzteres Dvnd. जनऽमात्य) adj. त्या fem. sammt Leuten und Räthen 53, 25.

सजाति (Bhvr. ऽजाति) adj. gleichartig.

सजातीय (nach S. 233 जातीय) adj. या fem. von derselben Kaste, demselben Stamm, derselben Gattung stammend; gleichartig.

सजुष् (von Vb. जुष् mit स. für सम्) adj. (Nom. aller drei Geschlechter ॰जूः: §. 57, 3; 66, 2 Ausn.) Genosse, Gefährte; Accus. Gen. ntr. सजूः: Indec. (§. 783) adv. mit (mit Instrum. §. 785; präfixartig §. 243).

सज्ज् (dialekt. aus dem Pass. von सञ्ज् सज्य entstanden; vgl. सञ्ज्) सश्च (§. 154, 2, 2) (सञ्ज्? würde §. 154, 2, 2 folgen) I Par. (viell. „und Atm.“ nach §. 789, I) gehn, sich bewegen.

सज्ज (vom vor.) adj. ज्जा fem. gerüstet, vorbereitet, geschmückt, bereit; sbst. fem. ज्जा Rüstung, Schmuck.

सज्जता (vom vor. nach §. 554) fem. Bereitheit, Dienstfertigkeit 181, 3.

सश्च् s. सज्ज्.

संचय (Vb. चि Präf. सम्) msc. Haufen, Menge, Fülle.

संचरण (Vb. चर् Präf. सम्) ntr. Bewegung 109, 17.

संचार (Vb. चर् Präf. सम्) msc. ein Engpass; schwieriger, beschwerlicher Weg; Weg überhaupt; Körper; das Gehn 79, 34; Bewegung 232, 151.

संचारिन् (Vb. चर् Präf. सम्) adj. °रिणी fem. sich bewegend.

सञ्ज् (§. 35; 154; 2, 2; 156, 1) I Par. Spcth. सज्ज (§. 795, V) hängen; Pf. red. (§. 828 Ausn. 3); Pass. सज्य, wofür oft सज्ज und ep. auch mit End. des Parasm. (S. 406, n. 1) 20, 20; Ptcp. Pf. Pass. सक्त hängend 151, 2. — vergl. सज्ज्.

— अति; in अतिसक्त 182, 21 ist अति nicht Präf. (sonst würde es nach §. 35 अतिषक्त lauten), sondern dieses ist Kmdh. अति ऽ स° sehr hängend.

— — व्यति sich zur Abwechslung gesellen. Atm. (§. 789, IV) 186, 3.

— अनु Pass. refl. sich hängen an 182, 15.

— अव hängend befestigen 85, 52; 235, 7.

— आ anhängen, befestigen 77, 9; 111, 15.

— उद्, उत्सक्त hängend 256, 127.

— नि befestigen निषक्त 199, 3; 201, 9.

— प्र hängen an 183, 3; Pass. refl. sich befinden 225, 61; प्रसक्त anhängend, gefesselt 105, 15; 196, 22.

— — अतिप्र in अतिप्रसक्त (eher Kmdh. अति ऽ प्र°) übermässig, zu anhänglich 104, 18.

— — अनुप्र अनुप्रसक्त gefesselt an 240, 63.

— वि विषक्त befestigt 183, 23.

— सम् संसक्त hängend an 101, 22; verbunden 276, 366.

संज्ञा (Vb. ज्ञा Präf. सम्) fem. Erkenntniss, Verstand, Besinnung 31, 18; 40, 12; Erkennungszeichen; Zeichen (§. 435; 563, II).

सट् I Par. Theil sein (von etwas).

सट msc. ntr. टा fem. die Haartracht eines Asketen (vergl. जट); Mähne.

सटङ्कार (Bhvr. ऽ ट°) adj. रा fem. mit Ruhm versehn, berühmt 280, 417.

सट्ट् X Par. tödten, stark sein, geben (nehmen?), wohnen..

सठ् s. शठ्.

सत् (Ptcp. Pr. von अस्) msc. ntr. ती fem. seiend, wahrhaft, gut, recht, angemessen, brav, tugendhaft, weise; fem. ती eine tugendhafte Frau, insbesondre eine die sich mit ihrem verstorbnen Mann lebendig verbrennen lässt (§. 656, II; präfixartig §. 243, vergl. कृ).

सतत (für संतत Ptcp. Pf. Pass. von तन् mit Präf. सम् S. 247, VI) msc. ntr. ता fem. beständig, ewig; acc. gen. ntr. °तम् adv. immer, ewig.

सतत्त्व (Bhvr. ऽतत्त्व letztres Dvnd. तद् und त्व für त्वम् technischer Ausdruck der Vedânta-Philosophie) adj. das तद् „diess" und त्व „du" enthaltend 219, 3.

सतीत्व (nach §. 554 von सती fem. von सत्) ntr. Zustand einer tugendhaften Frau 104, 4; 6.

सत्कार (von कृ mit सत् (präfixartig) davor) msc. gastliche Aufnahme 81, 50; 248, 33.

सत्क्रिया (von कृ mit सत्, vergl. das vor. und क्रिया) fem. das Guthandeln, Tugend; Leichenbegängniss, Vollzug der Leichenceremonien; Verehrung, gastliche Aufnahme.

सत्ता (nach §. 554 von सत्) fem. Wesenheit 220, 7; das Sein, Güte.

सत्तावत् (vom vor. §. 562) adj. ती fem. mit Wesenheit begabt 24, 13.

सत्त्व (nach §. 554 von सत्) ntr. Wesenheit, Gewissheit, Wahrheit, Vortrefflichkeit; Macht, Stärke. msc. ntr. Geschöpf, Thier.

सत्त्ववत् (vom vor. §. 562) adj. ती fem. mit Stärke begabt 166, 31.

सत्य (von सत् durch sek. य; 10 nach §. 547, 2, b?). adj. या fem. wahrhaft, die Wahrheit redend, aufrichtig; sbst. ntr. (§. 708) Wahrheit, Eid; Acc. Ind. (§. 783) adv. in Wahrheit, wahrlich, Partikel der Frage und Versicherung (§. 127, 2, 2; 244; 536; S. 235, §. 608).

सत्यता (vom vor. nach §. 554) fem. Zustand der Wahrhaftigkeit, Tugendhaftigkeit, Verdienst (?) 247, 27.

सत्यवत् (vom vor. nach §. 562) adj. ती fem. wahrhaft.

सत्यवती fem. (vgl. das vor.) N. ppr. Mutter des Vyâsa (Lassen JA. I, 632).

सत्यवाच् (Ttp. ऽवाच् von Vb. वच् S. 131, O, 1 Ausn. zu d) adj. Wahrheit redend 82, 12.

सत्यव्रत (Bhvr. ऽव्रत) adj. ता fem. der Wahrheit treu; Wahrheit liebend, übend, aufrichtig.

सत्यशवस् (Bhvr. ऽश॰) adj. wahrhafte Kraft habend 292, 8.

सत्यश्रावण (Ttp. ऽश्रा॰ letztres vom Caus. von श्रु) ntr. (wörtlich: Hörenmachung des Eids) Eidschwur 133, 2.

सत्यसंध (Bhvr. ऽसंधा) adj. धा fem. (wahrhaft in seinen Versprechen) der Wahrheit treu; Wahrheit liebend, übend, aufrichtig.

सत्यानृत (Dvnd. सत्यऽअनृत) adj. wahr und unwahr seiend, Wahrheit und Lüge zugleich enthaltend 134, 4.

सत्यापि Vb. Denomin. (von सत्य) Par. (§. 220) die Wahrheit sagen.

सत्र् X Atm. (§. 789, V) ausführen, vollenden, verbinden (§. 209; 843; 844).

सत्र (Vb. त्रै, wenigstens theilweis, mit स für सम्) ntr. Opfer; Bedeckung, Trug, Wald.

सत्रम् (von स S. 344, n. 4) Ind. (§. 783) mit (mit Instr. §. 785).

सत्रा (von स S. 286, Z. 1) Ind. (§. 783) Adv. mit (mit Instr. §. 785).

सत्राय Vb. Denom. (सत्र) Atm. (§. 225) Opfer zu eignem Unglück vollziehn (?).

सत्रापश्रय (Kmdh. nach §. 656, V सत्रऽअपश्रय) msc. Bedeckung gewährendes Versteck 190, 10.

सत्व s. सत्त्व (§. 21 Bem.).

सत्वन् (von सत् mit वन् für वत् S. 243 वन्) adj. kräftig, stark 290, 2.

सत्वर (Bhvr. ऽत्वरा) adj. रा eilend, rasch; ॰रम् (Avybh.) adv. schnell.

सद् (§. 35. 36; 156, 1) I. VI. Par. Spcth. सीद् (§. 795, VII; 797, VI für org. सिसद् nach III. C. Cl.) sitzen (zusammensinken), zu Grunde gehn 132, 1. — Aor. (§. 856, 5). Ptcp. Pf. Pass. सन्न (ved. §. 897, 1 Ausn.); Intens. (§. 165, Bem. 2).

— अति, — अनु, — अपि, — अभि (§. 35. 36).

— अव (herabsinken) erschlaffen 189, 9; 194, 12; zu Grunde gehn 164, 74; 193, 10. — Caus. betrüben.

— आ niedersetzen 291, 6; I. X herangehn, kommen, (I) 65, 18; 100, 24; 127, 22; 213; Ptcp. Pf. Pass. आसन्न nah 71, 10; 221, 17; 250, 21; 272, 320 (§. 666); (X) kommen zu 6, 3; 53, 22; 59, 18; 118, 8; 121, 20; 125, 4; 185, 10; 195, 24; befolgen 281, 430; antreffen 152, 5; finden 70, 53; erhalten 58, 10; erwerben 131, 8; erlangen 196, 5.

— — अध्या (I) betreten 175, 52.

— — उपा (X) उपासादित (S. 225 इन्).

— — प्रत्या (I) प्रत्यासन्न nahe 119, 1; 205, 1.

— — समा (I) gehn zu, zusammengehn mit 58, 10; 183, 9; (feindlich) 27, 11;

(X) zusammenkommen mit 29, 33; 128, 19; begegnen 121, 21.

— नि (§. 35. 36) sich niedersetzen 13, 8; 183, 9; 10. — निषण्ण sitzend 184, 7. — Caus. निषादित (S. 225, इन्).

— — संनि niedersinken 31, 15 संन्यसीदम् (gegen §. 35 statt ०न्यषीदम्, vgl. aber §. 43, 5).

— निर्, — परि (§. 35. 36).

— प्र gnädig sein 195, 9; vergeben 22, 23; प्रसन्न freundlich 107, 3; gnädig 38, 5. — Caus. zufrieden stellen 61, 49; versöhnen 42, 15; gewogen machen 123, 24; erheitern 155, 10; Atm. (nach §. 781, I, 2) sich jemand gnädig machen, eine Gunst erbitten 22, 21.

— प्रति (§. 36).

— वि (§. 35. 36) betrübt sein (auseinander sinken) 73, 7. — Caus. betrüben 35, 3; 105, 20.

ऽसद् (vom vor. §. 252 Ausn. 5; 289) adj. sitzend (wo ऽषद् §. 47 Bem.; wo ausl. ऽसदम् §. 680).

सदक्षिण (Bhvr. ऽदक्षिणा) adj. णा fem. mit Geschenken verbunden 269, 258.

सदय (Bhvr. ऽदया) adj. या fem. liebevoll 105, 21.

सदश्ववत् (von ०श्व nach §. 579; jenes Kmdh. सत्ऽअश्व) adv. wie ein gutes Pferd 27, 3.

सदस् (Vb. सद् S. 149) ntr. Versammlung; ved. Sitz, Wohnung 291, 2.

सदसदात्मक (Bhvr. सदसत्ऽआत्मन् nach §. 671, das vordre Glied Dvnd. सत्ऽअसत्) adj. त्मिका fem. die Natur des Wesenhaften und Nichtwesenhaften, des Guten und Bösen habend 136, 12; 141, 74.

सदा (von स im Sinn von सर्व §. 572, III, vgl. S. 246, दा) Ind. (§. 783) adv. immer, stets.

सदाचार (Kmdh. सत्ऽआ०) msc. (guter Wandel) die überlieferten (Lebensweise) Gebräuche der Kasten, wie sie im heiligen Lande zwischen den Flüssen Sarasvatî und Drshadvatî geübt werden.

सदान (Bhvr. ऽदा०) adj. ना fem. mit dem Brunstsaft versehn, brünstig 170, 9.

सदानन्द msc. N. ppr. 219, 16.

सदाशिव (eig. Kmdh. ऽशिव „immer glücklich") msc. N. ppr. Siva.

सदृश् (स im Sinn von समान S. 133, O, 1; 248, XII; und Vb. दृश् §. 274) adj. ähnlich, gleich (§. 66, 4 Ausn.; 644, III, 5).

सदृश (wie das vor. S. 136, ब, 6; 248, XII; §. 274) adj. शी fem. ähnlich, gleich, angemessen, passend (§. 473; 653, II).

सदेवासुरराक्षस (Bhvr. ऽदे०, letztres Dvnd. देवऽअसुरऽराक्षस) adj. सा fem. sammt Göttern, Asuren und Râkshasa's 41, 22.

सद्मन् (Vb. सद् §. 167, मन्) ntr. Haus, Wohnung.

सद्यस् (von सऽ und Abl. von दिव् „in einem Glanz, Blitz (?)" S. 236, §. 613) Ind. (§. 783) augenblicklich, sogleich (§. 704, A, 6).

सधर्मन् (Bhvr. ऽधर्म nach §. 669) adj. मा fem. (§. 699) gleich, ähnlich.

सन् (§. 46; 154, 2, 4) I Par. verehren, lieben, erlangen; VIII Par. Atm. (§. 789, I) geben; Aor. (§. 858, IX); Prec. (§. 866, 6); Pass. Spcth. (§. 874); Ptcp. Pf. Pass. von VIII सात (§. 896, 2); Absol. (§. 914, I; 915, II). Intens. (§. 178; ved. §. 169, Bem. 3); Desid. (§. 190) सिषास् begehren 296, 5. — Caus. Desid. (§. 33, 6).

सनत् (von स durch sek. न S. 238; ntr. acc.) Ind. (§. 783) beständig, immer.

सनलदानलद् (Dvnd. ०द्ऽअन०; erstres Glied Bhvr. सऽनलद्, letztres Ttp. अनलऽद्;

द् von Vb. द्रो) adj. द्रा fem. mit Andropogon Muricatum versehn und Brand beruhigend 172, 25.

सना (von सन (vgl. सनत्) alter Instrum. S. 238) Ind. (§. 783) adv. immer, beständig.

सनात् (von सन (vgl. सनत्) Abl. S. 238) Ind. (§. 783) adv. immer, beständig.

सनातन (von सना S. 233) adj. नी fem. ewig, beständig, immerwährend.

सनाथ (Bhvr. ऽनाथ) adj. था fem. mit einem Herrn versehn, versehn überhaupt 125, 12; 133, 20.

सनियम (Bhvr. ऽनि॰) adj. मा fem. religiöse Gebräuche (das Abendgebet) verrichtend 174, 40.

सनिर्घात (Bhvr. ऽनि॰) adj. ता fem. von Orkanen begleitet 36, 23.

सनिर्वेदम् (Avybh. ऽनिर्वेद) adv. verschämt 179, 14.

सनुतर् (von सानु S. 234, S. 606) Indec. (§. 783) adv. (gewiss), zum Verschwinden, weitweg 295, 11.

संतक्षण (Vb. तक्ष्) ntr. Tadel 180, 24.

संतत (Ptcp. Pf. Pass. von तन् mit Präf. सम्) msc. ntr. ता fem. beständig, ewig; acc. gen. ntr. तम् Ind. (§. 783) adv. beständig, stets.

संतति (Vb. तन्) fem. Ausdehnung, eine sich ausdehnende Linie, Nachkommenschaft, Stamm.

संतमस (Kmdh. सम् ऽतमस् nach §. 624) ntr. grosse Finsterniss 237, 22.

संतान (Vb. तन्) msc. Ausdehnung, Nachkommenschaft.

संताप (Vb. तप्) msc. Hitze, Leidenschaft, Qual, Leid, Kummer (§. 551, XXIII).

संतोष (Vb. तुष्) msc. Zufriedenheit, Freude, Glück.

संत्रास (Vb. त्रस्) msc. Furcht 264, 224; 279, 398.

संदंश (Vb. दंश्) msc. eine Zange.

संदंशक (vom vor. §. 558 ff.) msc. eine Art Zange 186, 10 (Wils. Daçak. 71, 2).

संदर्शन (Vb. दृश्) ntr. das Zusammensehn, Sehn, Gegenwart 25, 59.

संदेह (Vb. दिह्) msc. Zweifel, Ungewissheit, Gefahr 101, 21.

संधा (Vb. धा) fem. Übereinkunft, Versprechen, Beständigkeit, innigste Verbindung, Zwielicht.

संधान (Vb. धा) ntr. Verbindung, Mischung; ntr. नी fem. Destillation, Bereitung berauschender Getränke.

संधि (Vb. धा §. 329) msc. Verbindung, Friede (§. 44, 5; 432).

संधुक्षण (Vb. धुक्ष्) ntr. Entflammung 180, 23.

संध्या (von संधि) fem. Zwielicht, Morgen- und Abenddämmerung; religiöse Ceremonien, Gebet, Andacht u. s. w., welche insbesondre in der Dämmerung vorgenommen werden müssen; die Periode, welche zwischen dem Ende von einem und dem Beginn von einem andern Weltalter (Yuga) verfliesst (§. 496).

संध्यांश (Ttp. vom vor. und अंश) msc. Zwielicht, Periode am Ende eines Weltalters (vgl. das vor.).

संध्यात्व (von संध्या nach §. 554) ntr. Zustand der Dämmerung 184, 2.

संनिकर्ष (Vb. कृष् Präf. सम् नि) msc. Nähe, Verbindung 225, 62; 231, 121.

संनिधान (Vb. धा Präf. सम् नि) ntr. Nähe; Sichtbarkeit, Wahrnehmbarkeit.

संनिधि (Vb. u. s. w. wie eben) msc. Nähe; Wahrnehmbarkeit, Gegenwart, Sichtbarkeit.

संनिपात (Vb. पत् Präf. सम् नि) msc. (das Zusammenfallen) krankhafter Zustand; das Vermischen, Gemisch; Menge; Kampf 229, 116.

संनिभ (Vb. भा mit Präf. सम् नि, oder Kmdh. सम् ऽ निभ) adj. भा fem. ähnlich 37, 28; 254, 107; 255, 118; 269, 290; gleich 90, 13.

संनिवेश (Vb. विश् Präf. सम् नि) msc. Nachbarschaft, Bau, Construction.

संन्यास (Vb. 2. अस् Präf. सम् नि) msc. das Aufgeben aller weltlichen Neigungen.

सप् (§. 33) I Par. folgen, verehren, verbinden.

सपक्ष (Bhvr. ऽ पक्ष wo s.) adj. क्षा fem. das Subject enthaltend 226, 72; (S. 248, XII) msc. ein Anhänger, Parteigenosse.

सपत्रलेख (Bhvr. ऽप०खा) adj. खा fem. mit wohlriechender Schminke versehen 146, 7.

सपत्न msc. Feind 75, 26 (wohl eig. von सपत्नी stammende Kinder: Kinder von einem Vater und verschiednen Müttern; doch kenne ich keine Regel, wonach es gebildet wäre).

सपत्नी fem. (von ऽपति §. 700; S. 248, XII) eine Frau, deren Mann mehrere Frauen hat, eine Mitfrau (§. 432).

सपदि Ind. (§. 783, vgl. §. 682, III, wonach aus सम्ऽपद् mit इ, wo aber zu bemerken war, dass das म् eingebüsst wird; eher das letztre Loc. von पाद् §. 754, XV eig. „in einem Sprung") adv. augenblicklich, sogleich, schnell.

सपद्म (Bhvr. ऽप०) adj. द्मा fem. mit Lotus versehen 146, 2.

सपन्नग (Bhvr. ऽप०) adj. गा fem. mit Schlangen versehn 86, 3.

सपरिकर (Bhvr. ऽप०) adj. रा fem. Gefolge bei sich habend, sammt Gefolge 129, 110.

सपर्य Vb. Par. (§. 235) verehren (vgl. Sâma V. Gl.).

सपर्वतवनद्रुम (Bhvr. ऽप०, letztres Glied Dvnd. पर्वतऽवनऽद्रुम) adj. मा fem. sammt Bergen, Wäldern und Bäumen 40, 20.

सपल्लव (Bhvr. ऽप०) adj. वा fem. sammt Zweigen 147, 16.

सपादुक (Bhvr. ऽपादुका) adj. का fem. Schuh an habend 77, 9.

सपिशाच (Bhvr. ऽपि०) adj. चा fem. sammt den Piçâtscha's 86, 3.

सपुत्र (Bhvr. ऽपु०) adj. त्रा fem. sammt dem Sohn 248, 42.

सपुष्प (Bhvr. ऽपु०) adj. (fem. पी §. 690) sammt Blumen, blühend 146, 2.

सप्तक (von सप्तन् §. 546, 2; 547, VIII) adj. की fem. sieben umfassend, sieben.

सप्तति Card. fem. (§. 764 ff.) siebenzig.

सप्तदश msc. ntr. शी fem. (§. 770) siebenzehnte.

सप्तन् (S. 161, तन् Vb. सप्?) Card. gen. comm. (§. 764 ff.) sieben (§. 430, 1, 2; 547, VIII).

सप्तनवत msc. ntr. ती fem. Ord. (§. 770) siebenundneunzigste.

सप्तभूमिक (von ऽभूम nach §. 624) adj. (की fem.?) sieben Stockwerk hoch 109, 19 (? s. Anm.).

सप्तम msc. ntr. मी fem. Ord. (§. 770) siebente; fem. siebente Tag eines halben Monats.

सप्तयोजनी (Dvigu सप्तन्ऽयोजन §. 660) fem. eine Strecke von sieben Jodschana 254, 103.

सप्तसप्तकवेद् (Ttp. ऽवेद् gegen §. 653, VII Ausn.) msc. Kenner der siebenmal sieben Wissenschaften 84, 41.

सप्तसप्तति fem. Card. (§. 764) siebenundsiebenzig.

सप्तसप्ति msc. (eig. Bhvr. सप्तन्ऽसप्ति eig. „sieben Rosse habend" =) Sonne.

सप्ताह msc. (Dvigu nach §. 660, vergl. 639) eine Zusammenfassung von sie-

ben Tagen; Acc. als Zeitbestimmung 253, 91.

सप्ति (Vb. सप् eig. „Geschirr“ ?) msc. Ross; ved. 291, 1 (Sch. सर्पणशील).

सप्रणयम् (Avybh. ऽप्रणय) adv. liebevoll 44, 32.

सप्रश्रयम् (Avybh. ऽप्रश्रय) adv. mit liebevoller Bitte 98, 19.

सफल (Bhvr. ऽफ०) adj. ला fem. Frucht mit sich habend, fruchtbringend, beglückt 276, 373.

सबल (Bhvr. ऽब०) adj. ला fem. mit Kraft ausgerüstet 118, 4.

सबलानुग (Bhvr. ऽब० letztres Dvnd. बलऽअनुग) adj. गा fem. sammt Heer und Begleitern 54, 16.

सबाध् ved. (स für सम् Vb. बाध्) msc. zerstörend (?) 290, 5 (Sch. gequält).

सभय (Bhvr. ऽभय) adj. या fem. voll Furcht seiend 110, 9.

सभा (Vb. भा, स für सम्) fem. Haus, Palast, Versammlung, Hof 278, 391; 280, 417 (§. 539; wann in Zsstzg ausl. ntr. §. 640, vergl. 649, I).

सभाज् (§. 33) X Par. (wohl eig. Denom. (vgl. Vb. भज् und §. 285) verehren, erfreuen, zeigen (§. 209; 843; 844).

सभापति (Ttp. ऽपति vgl. उमापति) msc. der Eigenthümer eines Spielhauses (§. 427).

सभार्य (Bhvr. ऽभार्या) adj. sammt Gattin 58, 12; 92, 42; 100, 24.

सभासद् (Ttp. ऽसद् §. 258; 289) msc. in einer Versammlung sitzend, am Hof sitzend 278, 387; Richter 106, 14.

सभिक (von सभा) msc. Herr eines Spielhauses.

सभ्य (von सभा §. 539) adj. या fem. sich auf eine Versammlung beziehend, dafür passend; vertraut, treu; msc. Mitglied einer Versammlung (Akademie) 248, 32; Hofmann 252, 86; Richter 106, 13.

सम् स्तम् (§. 154, 1) I Par. nicht verstört werden, verstört werden. — X Par. (§. 208; 209; 843; 844) verstört werden.

सम् (Ntr. Sing. Nom. Acc. des Pronth. स) Verbalpräfix (§. 241), vorderes Glied in Kmdhâr.- und Bhvr.-Zsstzg (ved. trennbare Präposition mit Instr. §. 785) in eins, zusammen, schön, sehr (wird स S. 247, VI; संसम् §. 683, VIII).

सम (alter Superlat. vom Pronth. स S. 239, म: S. 11 n. 2) adj. (Declin. §. 778, I, 2) all, ganz, gleich, eben, gut; ntr. acc. sing. Ind. (§. 783) mit, zusammen mit (mit Instr. §. 785); auf gleiche Weise; fem. (§. 709, 3, vgl. §. 716) मा Jahr (सम wird सवि S. 133, O, 2; §. 492; 517; 549; S. 225 यावत्; S. 238 न; §. 653, II; 681; समा §. 550).

समक्षम् (Avybh. सम्ऽअक्षि §. 680; 681) adv. vor Augen 44, 36; 193, 20.

समग्र (Bhvr. सम्ऽअग्र „Spitze (Ende) mit habend“ = bis zum Ende gehend) adj. ग्रा fem. vollständig, all (§. 554, I).

समद् (Bhvr. सऽमद्) adj. दा fem. trunken 149, 27; wüthend 156, 29.

समन (von सम nach S. 238? od. Vb. अन्) subst. ntr. Kampf (Sâma V. Gl.), Wetteifer, Fleiss (?) 287, 6.

समनन्तरम् (Kmdh. सम्ऽअन०; letztres Avybh.) sogleich 14, 20.

समनस् (Bhvr. für समानऽमनस् nach S. 247, VI) adj. gleichgesinnt 295, 16.

समन्त (Kmdh. सम्ऽअन्त) msc. Gränze.

समन्तात् (Abl. des vor.) Ind. (§. 783) von der Gränze her = ringsum, von allen Seiten.

समन्त्रित्व (von ०त्रिन् nach §. 554; jenes

Bhvr. सऽमन्त्रिन्) ntr. Beirath, Beistimmung 266, 248.

समय (Vb. इ Präf. सम्) msc. Übereinkommen, Vertrag, Verpflichtung, sittliches oder religiöses Herkommen, Eid, Befehl, Zeichen; (Zusammentreffen) Gelegenheit, passende Zeit, Zeit überhaupt; (das Zusammengehn) Concinnität von Prämissen im Schluss, Schlussfolgerung, Anweisung richtige Schlüsse zu bilden 180, 8 (§. 244; 551, XXIV; 566, VI).

समया (S. 150, आ; eher Instr. fem. von सम) Ind. (§. 782; 783) mit; nah; zur schuldigen Zeit (in dieser Bed. wohl von समय alter Instr.); mit Accus. (§. 785).

समर (Vb. ऋ Präf. सम्) msc. ntr. (§. 640) Schlacht, Kampf; msc. N. ppr. 247, 25 (§. 474).

समरवर्मन् msc. N. ppr. 256, 135.

समरस्वामिन् (Ttp. ऽस्व0) msc. eine vom vorigen aufgestellte Bildsäule eines Gottes (seines Schutzpatrons) 247, 25.

समर्थ (Bhvr. सम्ऽअर्थ) adj. था fem. stark, fähig, passend.

समर्पण (vom Caus. von ऋ) ntr. Einhändigung 270, 299.

समर्य Vb. Par. (§. 235).

समवतार (Vb. तॄ mit Präf. सम् अव) msc. ein Ort an einem heiligen Strom, wohin gewallfahrtet wird.

समवाय (Vb. इ Präf. सम् अव) msc. Menge; innre Beziehung; (Inhärenz, Müller DMG. VI, 13); 33; 228.

समवायतस् (vom vor. §. 575) adv. in Folge der inneren Beziehung 225, 58.

समवायिन् (von 0वाय nach §. 563) adj. नी fem. mit der inneren Beziehung begabt 221, 16; 17 (vgl. Müller Ztsch. d. DMG. VI, 223).

समष्टि (Vb. अश् Präf. सम्) fem. Ganzheit 204, 13.

समस्त (Ptcp. Pf. Pass. von 2. अस्) ता fem. verbunden, vollständig, ganz, all.

समा s. सम.

समाकार (Bhvr. समऽआ0) adj. रा fem. gleichförmig, gleich 105, 24.

समाकुल (Vb. कुल् Präf. सम् आ s. आकुल) adj. ला fem. verwirrt 110, 17; 146, 8.

समागम (Vb. गम् Präf. सम् आ) msc. Zusammenkunft 102, 22; 257, 147; Zusammentreffen 40, 17; Verbindung; Ankunft.

समाचार (Vb. चर् mit Präf. सम् आ, vergl. आचार) msc. Wandel 107, 8; 129, 3 (§. 566, VI).

समाज (Vb. अज् S. 141, अ, 23) msc. Versammlung, Gesellschaft, Menge.

समादेश (Vb. दिश् Präf. सम् आ, vgl. आदेश) msc. Anweisung, Befehl 117, 12.

समाधान (Vb. धा Präf. सम् आ) ntr. andächtige Betrachtung, Versunkenheit in Meditation.

समाधानमात्र (vom vor. und मात्र wo s.) ntr. blosse Versunkenheit in Meditation 182, 5.

समाधि (Vb. धा §. 329 Präf. सम् आ) msc. Andacht, Versunkenheit in Meditation.

समान (von *समा = griech. ἅμα, altem Instrum. in Adverbialbed. wie पुरा durch न S. 238) adj. fem. ना und bisweilen नी (s. §. 689) gleich, gleichmässig 285, 480; ähnlich; ein und derselbe 295, 10 (dafür स S. 233, 0, 2; S. 136, स, 6; S. 171, स; S. 248, XII; §. 506, vgl. Bem.; 656, II). — msc. (Vb. अन् Präf. सम्) einer der Lebenshauche, der zur Verdauung nöthige 207, 12.

समानाधिकरण (Bhvr. ऽअधि0 letztres in Bed. „Überschrift, Rubrik, Sphäre“)

adj. णा fem. in derselben Sphäre befindlich 231, 138.

समारम्भ (Vb. रभ् §. 149, 5; Präf. सम् आ) msc. Anfang, Unternehmen 7, 14.

समास (Vb. 2. अस्) msc. Verbindung, Zusammenziehung.

समासतस् (vom vor. §. 575) adv. in der Kürze 140, 68.

समास्थ (Bhvr. सम ऽ आस्था) adj. था fem. glücklichen Stand habend 10, 8.

समित्र (Bhvr. ऽमित्र) adj. त्रा fem. sammt dem Freunde 54, 16.

समिध् (Vb. इन्ध् S. 131, O, 1) fem. Brennmaterial, Holz (§. 521, vergl. 459).

समीकरण (von सम mit कृ nach §. 242) ntr. Assimilirung, Verdauung 207, 13.

समीप (für org. *समाप von Vb. आप् mit सम् S. 238, प) adj. पा fem. nah; ntr. (§. 708) Nähe; Acc. als Adv. nah.

समुत्थ (Vb. स्था mit Präf. सम् उद् §. 241 Bem. 1) adj. था fem. sich erhebend, entstanden.

समुत्थान (Vb. स्था mit Präf. सम् उद् §. 241 Bem. 1) ntr. das Sicherheben, Zunehmen, (das Aufstehn) Anstrengung, Fleiss, Beschäftigung, Vollziehung einer Arbeit.

समुत्पत्ति (Vb. पद् Präf. सम् उद्) fem. Entstehung 144, 111.

समुत्सुक (Kmdh. सम् ऽ उत्सुक s. letztres) adj. का fem. bekümmert, betrübt; bedauernd.

समुत्सुकत्व (nach §. 554 vom vor.) ntr. Betrübheit 147, 15.

समुदय (Vb. इ Präf. सम् उद्) msc. Aufgang; Menge, Zahl (Zählung) 53, 5; Krieg; Anstrengung.

समुद्ग (Vb. गम् §. 272, mit Präf. सम् उद्) msc. (§. 708. 4) Kasten.

समुद्गक (vom vor. §. 558 ff.) msc. Kästchen.

समुद्भव (Vb. भू Präf. सम् उद्) msc. Entstehung, Beginn 121, 2.

समुद्यम (Vb. यम् Präf. सम् उद्) msc. Erhebung 29, 25.

समुद्र (§. 359; eher eig. Bhvr. सम् ऽ*उद्र aus उद्र von उद्न् (s. उदक), vgl. पीवर् und पीवन्) msc. (Wasser zusammen habend) Ocean, See, Meer (§. 488, vergl. 517; 540).

समुद्वेग (Vb. विज् Präf. सम् उद्) msc. Furcht 90, 18.

समुन्नति (Vb. नम् §. 154, 2, 4; Präf. सम् उद्) fem. Erhebung, Höhe, Würde, Stolz.

समूह (Vb. वह् vgl. §. 154, 2, 3, aber mit Dehnung, anomale Bildung) msc. Versammlung, Menge (§. 566, VI).

समृद्धि (Vb. ऋध्) fem. Zunahme, Seegen, Glück, Macht.

समृद्धिन् (von ०द्ध Ptcp. Pf. Pass. von ऋध् nach Anal. S. 226 इन्) adj. नी fem. gesegnet, beglückt gewesen 81, 3.

समोकस् (Bhvr. सम् ऽ ओ०) adj. zusammenwohnend, versehn 290, 10 (mit Instr.).

संपद् (Vb. पद् §. 331 Ausn.) fem. (§. 709, 9) glücklicher Erfolg, Zunahme von irgend etwas Angenehmen, von Reichthum, Macht u. s. w., von Menschen 256, 137; Fülle an guten Eigenschaften, Vortrefflichkeit; Tugend 28, 23; 203, 7; Grösse 235, 1.

संपराय (Vb. इ Präf. सम् परा) msc. Schlacht (Niederlage), Unglück (§. 551, XXIII).

संपात (Vb. पत्) msc. das Zusammenfallen, Zusammenstossen 100, 16; Zusammenlauf 188, 15; das Niederfallen 186, 15; das Stürzen 156, 29; Sturz 268, 275.

संप्रति (Avybh. सम् ऽ प्रति §. 682, IV) Ind. (§. 783) adv. jetzt, in dieser Zeit (§. 566, VI).

संप्रदाय (Vb. दा Präf. सम् प्र) msc. traditio-

nelle Lehre, von einem Lehrer stets durch Unterricht auf einen ihm nachfolgenden übertragen.

संप्रवेश (Vb. विश् Präf. सम् प्र) msc. Zugang 265, 235.

सम्ब् (§. 33) शम्ब् साम्ब् (§. 33) X Par. zusammenbinden, verbinden. — vgl. सर्ब्.

संबन्ध (Vb. बन्ध्) msc. Verbindung; wesentliche nothwendige Verbindung, Beziehung, wie z. B. die einer Eigenschaft mit oder zu einer Substanz; Eigenschaft, Angemessenheit, Erfolg, Glück; adj. धा fem. passend, angemessen, gut, richtig.

संबन्धक (vom vor. §. 559) adj. धिका fem. passend, angemessen, gut 55, 7.

संबन्धिन् (von °ध nach §. 563) adj. न्धी fem. in Verbindung stehend, sich beziehend, inhärirend, verwandt; gute Eigenschaften habend.

सम्बर्य Vb. Par. (§. 235) zusammentragen.

संबाध (Vb. बाध्) adj. aber nur msc. (AK.) eng, angefüllt; ep. fem. 87, 16.

संबोधन (Vb. बुध् Caus.) ntr. das Rufen, Ruf.

संभव (Vb. भू) msc. Entstehung, Ursprung, Grund; Verbindung, Mischung; Übereinkommen; Möglichkeit, Fähigkeit, Bekanntschaft.

संभार (Vb. भृ) msc. (das Zusammenbringen) Menge, Fülle.

संभावन (Vb. भू Caus.) msc. ntr. (§. 640) ना fem. (nach §. 337) Möglichkeit, Verehrung; Ruhm.

संभाषा (Vb. भाष्) fem. Unterhaltung; Vertrag; Kriegsgeschrei, Parole.

संभूति (Vb. भू) fem. Entstehung, Ursprung 251, 73.

संभूयस्य Vb. Par. (§. 235) wiedergeboren werden.

संभोग (Vb. भुज्) msc. Liebesgenuss; Vergnügen; Benutzung.

संभ्रम (Vb. भ्रम्) msc. Eile, Verwirrung aus freudigem Eifer; Ehrfurcht, Furcht.

संभ्रमभृत् (Ttp. ऽभृत् von Vb. भृ S. 131, O, 1) adj. verwirrt 241, 71.

संमत (eig. Ptcp. Pf. Pass. von मन् aber nach §. 333) ntr. Gedanke 30, 1.

संमर्द (Vb. मृद्) msc. Kampf, Schlacht.

संमिश्ल ved. für संमिश्र (vgl. मिश्र) adj. ला fem. zusammen gemischt, verbunden, versehen 290, 10.

संमुख (Bhvr. सम्ऽमुख) adj. fem. खा oder खी (§. 693) einander gegenüber seiend, vor Augen, entgegen.

सम्यक् s. das folg.

सम्यञ्च् (Ttp. सम ऽ अञ्च् nach S. 133, O, 2, 2 समीऽअञ्च्) adj. (Declin. §. 754, II) fem. समीची (§. 700) zusammengehend, gehend mit, gemeinschaftlich, gleich, richtig, wahr, ganz, all; ntr. acc. sing. सम्यक् adv. ganz, vollständig, passend, angemessen, richtig.

सम्राज् (Vb. राज् Präf. सम् nach §. 101 Ausn.) msc. (Declin. betr. vgl. §. 66, 2 Ausn. und 4) ein Oberkönig, der Könige zu seinen Unterthanen hat, und nach einer Weltbesiegung das Königsopfer vollzogen hat (§. 434).

सय् I Atm. (§. 789, V) gehn.

सयावक (Bhvr. ऽया°) adj. विका fem. mit Lack bemalt 174, 40.

सरट् (S. 144, अट्) msc. Wind, Wolke, ved. Biene 297, 21.

सरथ (Bhvr. ऽर°) adj. था fem. sammt Wagen 34, 13.

सरस् (Vb. सृ S. 149) ntr. ein grosser Teich, insbesondre Lotusteich (wo in Zsstzg ausl. ऽसरस §. 640).

सरस (Bhvr. ऽरस) adj. सा fem. feucht = neu (Sch.) 142, 85; geschmackvoll.

सरसिज (Ttp. सरस् (im Loc. nach S. 247, II, 3, c) ऽज von जन् §. 320) ntr. Lotus.

सरस्वत् (von सरस् §. 562, vgl. S. 239, मत्) msc. Ocean, Fluss; fem. ती N. ppr. eines Flusses, welcher im Nord-Osten der Provinz Delhi entspringt und sich im Land der Bhatties im Sand verliert; N. ppr. von Brahma's Frau, der Göttin der Sprache und Beredsamkeit.

सरागता (nach §. 554 von Bhvr. सऽराग) fem. Geröthetheit 102, 13.

सरित् (Vb. सृ S. 135, इत्) fem. Fluss; Faden.

सरिद्वधू (Kmdh. nach §. 656, III सरित्ऽव°) fem. mit einer Frau zu vergleichender Fluss 171, 10.

सरूप (Bhvr. ऽरू° S. 248, XII) adj. पा fem. gleichgestaltet, gleich, ähnlich.

सरोज (Ttp. सरस्ऽज §. 320) ntr. Lotus (§. 460; 563, IV).

सरोष (Bhvr. ऽरो°) adj. षा fem. zornig 107, 3; 242, 83.

सर्ग (Vb. सृज्) msc. Loslassung (Emanation), Schöpfung; Natur, ursprüngliche Eigenschaft; (Unterbrechung) Capitel, Abschnitt eines Buches (§. 551, XXIII).

सर्ज् (§. 33) I Par. durch Arbeit erwerben (vergl. अर्ज्).

सर्प (Vb. सृप्) msc. पी fem. Schlange (§. 212 Bem.; 255).

सर्पिन् (Vb. सृप्) adj. र्पिणी fem. kriechend, schleichend, gleitend.

सर्ब् (सम्ब् §. 33) I Par. gehn.

सर्व् s. शर्व्.

सर्व (§. 170, व, 2, vergl. aber S. 243, व) adj. fem. वा (Declin. §. 778, I, 2) all, ganz, vollständig (§. 239 Bem. 1; S. 133, O, 2, b; §. 486; 544; 560; 563, IV; 566, IX; 572; 582; 588, IV. V; 529; 626; 649, II. III; 656, I, 2; 673; 683, VI).

सर्वगतत्व (nach §. 554 vom Ttp. सर्वऽगत) ntr. Zustand allwärts hinzugehn; Allgegenwärtigkeit 222, 25.

सर्वज्ञ (Ttp. ऽज्ञ von Vb. ज्ञा) adj. ज्ञा fem. allwissend; msc. Siva.

सर्वतस् (von सर्व §. 572) adv. vollständig, ganz, allenthalben, nach allen Seiten, ringsum (mit Accus. §. 785).

सर्वतोदिक्क (wohl Bhvr. सर्वतोऽदिश् nach §. 671, vergl. नानादिक्क bei Cank. Comm. zu Chand. Upan. 370, welches Anand. durch नानाविधासु दिक्षु भव erklärt, und ebds. p. 444; vgl. §. 66, 4 Ausn.) adj. क्का fem.; ntr. adv. sich nach allen Seiten hin erstreckend 267, 262.

सर्वत्र (von सर्व §. 572) adv. allenthalben, aller Orten; immer.

सर्वथा (von सर्व §. 572) adv. auf alle Weise, sicherlich, übermässig.

सर्वदा (von सर्व §. 572) adv. zu allen Zeiten, immer.

सर्वभूतमय (von सर्वभूत Kmdh. nach §. 528, oder 565, III) adj. यी fem. allwesenartig, alle Wesen in sich enthaltend 135, 7 (vergl. das folg.).

सर्वभूतात्मन् (Bhvr. °तऽआत्मन् vgl. das vor.) adj. (fem. §. 699) das Wesen aller Wesen habend, alle Wesen in sich enthaltend 139, 54.

सर्वशस् (von सर्व §. 578) adv. alle nach einander, allsammt 37, 1.

सर्वसिद्धार्थ (Ttp. oder Kmdh. ऽसि°; letztres Glied Bhvr. सिद्ध (Ptcp. Pf. Pass. von सिध्) ऽअर्थ) adj. र्था fem. in allen vollendeten Wunsch habend, ganz glücklich 141, 83.

सल् I Par. gehn.

सलज्ज (Bhvr. ऽलज्जा) adj. ज्जा fem. voll Schaam 110, 9.

सलज्जम् (Avybh. ऽलज्जा) adv. beschämt, verschämt 120, 7; 187, 19.

सलिल (S. 170, §. 420 Vb. सृ) ntr. Wasser.

सलीलम् (Avybh. ऽ लीला) adv. liebevoll 173, 33.

सवयस् (Bhvr. ऽवयस् S. 248, XII) adj. gleichalterig; msc. fem. Altersgenoss, Freund, Freundin.

सविकल्प oder °ल्पक (Bhvr. ऽवि° vgl. §. 671) fem. ल्पा ल्पिका Irrthum, Zweifelhaftigkeit habend, unbestimmt 217, 1.

सविग्रह (Bhvr. ऽ वि°) adj. हा fem. mit dem Leib versehn 247, 27.

सवितृ (Vb. सू) msc. Sonne.

सविद्य (Bhvr. ऽ विद्या) adj. द्या fem. gelehrt 260, 178.

सविनय (Bhvr. ऽ वि°) adj. या fem. bescheiden 148, 21; ntr. (oder Avybh.) adv. demüthig 112, 3; 116, 9.

सविभ्रम (Bhvr. ऽ वि°) adj. मा fem. coquettirend 148, 23.

सविलास (Bhvr. ऽ वि°) adj. सा fem. hold 237, 26.

सविशेषक (Bhvr. ऽ विशेष nach §. 671) adj. षिका mit einer besondren Eigenschaft versehn. ntr. Besonderheit 220, 1.

सविस्मय (Bhvr. ऽ वि°) adj. या fem. voll Verwunderung, erstaunt; ntr. (oder Avybh.) adv. voll Erstaunen 125, 19.

सव्य (S. 168, य, 4) adj. व्या fem. umgekehrt, links, südlich.

सव्यतस् (vom vor. §. 575) adv. von der linken Seite 31, 14 (d. i. die Seite, auf welcher der Wagenführer steht, die also vom Wagenkämpfer schwer zu vertheidigen ist).

सव्यथ (Bhvr. ऽव्यथा) adj. था fem. schmerzvoll, bekümmert 242, 83.

सव्येष्ठृ (Ttp. सव्ये (Loc. von सव्य S. 247, II) ऽस्थृ (von स्था S. 159, ऋ, wohl für einstiges स्थार् altes Ptcp. Aorist) §. 44, 2) msc. (Declin. §. 754, XIV) Wagenlenker.

सव्रीड (Bhvr. ऽव्रीडा) adj. डा fem. voll Schaam 3, 4; 61, 42.

सशब्द (Bhvr. ऽ श°) adj. दा fem. voll Geschrei, ertönend 275, 361. ntr. (oder Avybh.) adv. mit Getön 167, 86.

सशिखण्डिन् (Bhvr. ऽ शि°) adj. sammt dem Çikhaṇḍin 54, 9.

सशोक (Bhvr. ऽ शो°) adj. का fem. bekümmert 147, 16.

सश्च् (entstanden aus सच् nach III. Conj. Cl. ससच् mit Einbusse des Wzvokals) I Par. verfolgen 291, 12. असश्चतम् 296, 9 nehme ich für ved. Aor. Caus. von सच् „folgen machen" (vgl. S. 382 n. 5).

सस् शस् संस्त् शंस्त् II Par. schlafen.

ससंध्य (Bhvr. ऽ संध्या) adj. ध्या fem. sammt der Periode zwischen dem Ende einer und dem Anfange der folgenden Weltperiode 141, 70.

ससंध्यांश (Bhvr. ऽ संध्य°) adj. शा fem. sammt dem Ende einer Weltperiode 141, 70.

ससंभ्रमम् (Avybh. ऽ संभ्रम) adv. verwirrt 187, 19.

ससुरचापम् (Avybh. ऽसुरचाप; letztres Ttp.) adv. mit Indras Bogen 171, 12.

ससूत (Bhvr. ऽ सू°) adj. ता fem. sammt dem Wagenführer 34, 11.

ससैन्य (Bhvr. ऽ सै°) adj. न्या fem. sammt dem Heere 272, 323.

सस्मित (Bhvr. ऽ स्मित) adj. ता fem. lächelnd; acc. ntr. (oder Avybh.) adv. lächelnd 70, 51; 109, 10; 183, 10.

सस्वेद (Bhvr. ऽ स्वेद) adj. दा fem. von Schweiss benetzt 274, 343.

1. सह् (§. 55 Ausn.; 156, 3) I Atm. (§. 789, V) X Par. über sich nehmen, geduldig hinnehmen 156, 30; 159, 48; ertragen 85, 8; 108, 23; 109, 2; Ptcp. Pf. red. (§. 891); Ptcp. Fut. Pass. (§. 906, II, 2); Ptcp. Pf. Pass. सोढ

(§. 55 Ausn.; 656, III; 664; §. 225). — Caus. Desid. (§. 33, 6).

— उद् vermögen, können 9, 35; 15, 29; 27, 1; 74, 17; ep. Par. 45, 18.

— नि, — परि (§. 41 u. Ntr. vgl. §. 845; 869 Bem.).

— प्र Absol. प्रसह्य gilt für Ind. (§. 783) „mit Gewalt“ 4, 16; 6, 6; 81, 52; 151, 4.

— वि (§. 41 Ntr. 845).

2. सह् IV Par. sättigen, erfreuen, dulden.

सह (Vb. 1. सह् §. 256) adj. हा fem. tragend, zu tragen fähig, fähig 240, 59; duldend, geduldig.

सह (vom Prnth. स S. 237 ध) Ind. (§. 783) Präposition: mit (mit Instr. §. 785), ep. mit Dativ 13, 15; drückt aus: Verbindung, Zunahme, Gegenwart, gegenwärtige Zeit, Vollständigkeit, Ähnlichkeit.

सहकार (Kmdh. सह ऽ कार) msc. eine wohlriechende Art Mango.

सहकारिन् (Kmdh. सह ऽ क° letztres nach §. 282) msc. ein Hülfsmittel, ein Helfer; das, oder der wodurch etwas bewirkt war; adj. रिणी fem. helfend 226, 80.

सहकृत (Kmdh. ऽ कृत Ptcp. Pf. Pass. von कृ) msc. ntr. ता fem. unterstützt 225, 65.

सहचर (Kmdh. ऽ चर Vb. चर्) adj. री fem. (§. 277) zusammen gehend.

सहचार (Kmdh. ऽचार Vb. चर्) msc. der Mitgang, Concinnität, richtige Gang (Gegensatz von व्यभिचार) 231, 136.

सहज (Kmdh. ऽ ज. §. 320) adj. जा fem. mitgeboren, angeboren.

सहपथिन् (Bhvr. ऽ पथिन् gegen §. 624) adj. fem. पथी (§. 699) gemeinschaftlichen Weg habend, Reisegefährte 73, 3.

सहमारीच (Bhvr. ऽ मा°) adj. चा fem. den Mârîtscha bei sich habend 64, 8.

सहर्षम् (Avybh. ऽ हर्ष) adv. voll Freude 187, 14.

सहलक्ष्मण (Bhvr. ऽल°) adj. णा fem. den Lakshmana mit sich habend 77, 2.

सहस् (Vb. सह् S. 149) ntr. Kraft, Stärke. Instr. °सा Indecl. (§. 783) rasch, unüberdacht (§. 533, XIII).

सहस्र ntr. msc. (§. 711) Tausend (§. 764 ff.); Nom. statt Gen. (vergl. §. 769; im Pantschat.) 108, 20 (§. 461; 546, 1 u. 4; 564; S. 226, इय).

सहस्रतय (vom vor. §. 557) adj. यी fem. tausendfältig; ntr. Tausendheit, Tausend 241, 80.

सहस्रधा (von सहस्र §. 580) adv. tausendfältig 171, 17.

सहस्रभृष्टि (Bhvr. ऽभृ°) adj. tausend Spitzen habend (s. Sâmav. Gl. भृष्टिमत्) 292, 9.

सहस्रमीळ्ह (Bhvr. ऽ मी° letztres Ptcp. Pf. Pass. von मिह् für gew. मीढ §. 52) adj. tausend Schätze habend, gewährend; ntr. Schlacht 296, 10.

सहस्रशस् (von सहस्र nach §. 578) adv. tausendfach 13, 7; 30, 8; 117, 15; 255, 121.

सहस्रांशु (Bhvr. °र ऽ अंशु) msc. Sonne.

सहस्राक्ष (Bhvr. °र ऽ अक्षि §. 624) adj. fem. क्षा tausend Augen habend; msc. Bez. des Indra.

सहस्रिन् (von सहस्र nach §. 563 aber ved.) adj. स्रिणी fem. tausendfach 291, 15.

सहामात्य (Bhvr. सह ऽ अम°) adj. त्या fem. die Räthe mit habend, sammt den Räthen 21, 13.

सहाय (Kmdh. सह ऽ अय letztres von Vb. इ? oder eher von Vb. धा mit Präf. सम् vgl. सहित und lat. so-dâ-lis? oder für समाय? vergl. सखि) msc. Gefährte, Begleiter, Anhänger, Bundesgenosse (§. 460; 554, III).

सहार्द (Bhvr. ऽ हृ°) adj. र्दा fem. Herzlichkeit habend, liebevoll.

सहित (für संहित S. 247, VI, Ptcp. Pf. Pass. von धा) adj. ता fem. begleitet von, vereint mit (mit Instr.).

सहिष्णु (Vb. सह् §. 312) adj. ertragend, geduldig.

सहिष्णुता (vom vor. §. 554) fem. Fähigkeit zu ertragen 203, 17; Geduld.

सहेतुक (Bhvr. ऽहेतु nach §. 671) adj. का fem. einen Grund, eine Veranlassung habend 228, 100; sammt dem Grund 249, 54.

सांसिद्धिक (von संसिद्धि) adj. (की fem.) zur Natur, dem natürlichen Zustand gehörig 223, 38; ursprünglich 227, 89; 90; angeboren 233, 153.

साकम् (vom Prnth. स vgl. S. 230, क, 1?) Indec. (§. 783) adv. zugleich 290, 4; mit (mit Instr. §. 785).

साक्षात् (Abl. von einem Bhvr. साक्ष von सऽअक्षि §. 624) Ind. (§. 783) adv. vor Augen, im Angesicht, in Gegenwart, vor; sichtbar, deutlich, klar, gleich wie; unmittelbar (Zeitschr. d. DMG. VI, 221; §. 244).

साक्षात्कार (von Vb. कृ mit साक्षात् als Präf. §. 244) msc. Vergegenwärtigung 215, 24; 227, 84.

साक्षिन् (S. 226, इन्) adj. क्षिणी fem. als Zeuge sehend, dabei seiend, Zeuge (§. 506, vergl. Bem.).

साक्षेपम् (Avybh. सऽआक्षे°) adv. vorwurfsvoll 103, 23.

सागर msc. Meer (vergl. सगर).

सागरग (Ttp. °र ऽग von Vb. गम् §. 272) adj. गा zum Meere gehend; fem. गा Bez. der Gangâ 47, 34.

साजात्य (nach §. 554 von सजाति) ntr. Gleichartigkeit, Gemeinschaftlichkeit der Classe 234, 166.

साट् (§. 33) X Par. (§. 209; 843; 844) sichtbar machen.

साटोप (Bhvr. सऽआट°) adj. पा fem. stolz, übermüthig 130, 2.

साति (Verb. सो und सन् vgl. §. 154, 2, 4; 261; S. 161 ति) fem. (§. 709) Ende, Vernichtung; Erlangung 297, 22 (साता ved. locat. S. 302 u. 3); Gabe, Spende.

साद (Vb. सद् §. 256; S. 142, अ, 23) msc. (das Zusammensinken) Mattigkeit, Erschöpfung, Abnahme, Verfall; Reinheit, Reinlichkeit; Reinheit und Erschöpfung 202, 13.

सादर (Bhvr. सऽआद°) adj. रा fem. ehrfurchtsvoll, liebevoll 147, 14; ntr. acc. (od. Avybh.) adv. ehrfurchtsvoll 98, 23; 123, 13.

सादिन् (Vb. सद्) msc. Reiter, einer der auf einem Elephanten reitet, der in einem Wagen fährt.

सादृश्य (nach §. 554 von सदृश) ntr. Ähnlichkeit (mit Instr.) 172, 26; 226, 78.

साध् (§. 33; 156, 1) V Par. vollenden, tödten; IV Par. vollendet werden. — Caus. (vgl. सिध्) vollenden 108, 19; 117, 9; 197, 24; bewirken 190, 23; thun 250, 62; erlangen 189, 11; साध्य erreichbar 108, 19; vergl. bes.

— प्र Caus. प्रसाधित vollendet, vollkommen gemacht, geschmückt 180, 10.

साधन (vom Caus. von सिध् §. 253) ntr. das Vollenden, Bewirken, Erwirken; Erzwingung der Auslieferung von etwas, insbesondre vermittelst des Rechtsweges; (Mittel etwas zu vollenden), Mittel; (Beweismittel) Beweis; Prämisse für einen Schluss; Grund.

साधनता (vom vor. §. 554) fem. Zustand, Bedingung der Vollendung 232, 147.

साधनत्व (vom vor. §. 554) ntr. = dem vor. 232, 146.

साधनरूपिन् (von °प nach §. 563) adv. पिणी

fem. (etwas) in der Gestalt eines Mittels habend 219, 9.

साधर्म्य (nach §. 554 von सधर्मन्) ntr. Gleichheit, Gemeinschaftlichkeit, gemeinschaftlicher Begriff 221, 12; Gleichartigkeit (angemessene Eigenschaft) 222, 28.

साधारण (von सधारण) adj. fem. णा und णी (Wils.) ähnlich, gleich, gemeinschaftlich, gemeinsam (Zeitschr. der DMG. VI, 227).

साधिष्ठ साधीयस् s. बाढ.

साधु (Vb. साध्) adj. fem. धु oder ध्वी gut, schön, recht, richtig, angemessen; Comp. साधीयस् Superlat. साधिष्ठ auch „härter, fester, sehr hart, fest, härtest, festest", in welchen Bedd. sie zu बाढ gezogen werden, welches keine andre Steigerungsthemen hat (§. 554, VI).

साधुता (vom vor. §. 554) fem. Güte 187, 23.

साधुमत् (von साधु in Ntralbed. §. 562) adj. ती fem. gut 56, 12.

साध्य (eig. Ptcp. Fut. Pass. von साध् Caus.) adj. या fem. vollendet werden müssend; durch einen logischen Schluss festzustellend; ntr. Schluss 231, 137; msc. eine Art Halbgötter.

साध्यवत् (vom vor. §. 562) adj. mit dem Schluss versehn; ntr. Object des Schlusses 225, 67; 226, 73.

सानु (S. 157, उ, 6; eher Vb. सो durch Suff. नु) msc. ntr. (Declin. §. 754, XV) Ende, Spitze, ebnes Land auf der Spitze oder dem Kamm eines Gebirges, Bergebne.

सानुकम्पम् (Avybh. सऽअनु°) adv. mitleidig 181, 13; 193, 22.

सानुक्रोशम् (Avybh. सऽअनु°) adv. voll Zärtlichkeit, Mitleid 179, 16.

सानुग (Bhvr. सऽअनुग) adj. गा fem. Diener mit habend, sammt den Dienern 91, 24.

सानुनयम् (Avybh. सऽअनु°) adv. ehrfurchtsvoll, liebevoll 190, 6; 194, 4.

सानुमत् (von सानु nach §. 562) msc. (mit Spitze versehn) Berg.

सानुराग (Bhvr. सऽअनु°) adj. गा fem. voll Liebe 109, 22.

सान्त्व् s. शान्त्व्.

सान्त्वन (vom vor.) ntr. Versöhnung, Gewinnung; ntr. und fem. ना freundliche, versöhnliche Rede.

सान्द्र (ob ἁδρό) adj. द्रा fem. compact, eng, jedoch mit Zwischenräumen, dick, grob, gross 190, 8; dicht; sanft, angenehm, ölig; सान्द्रतरम् adv. dichter 238, 37.

सान्ध्य (von संध्या §. 496) adj. ध्यी fem. sich auf die Dämmerung beziehend, der Dämmerung angehörig 170, 8; 236, 15.

सान्निध्य (von संनिधि §. 566, XII) ntr. Nähe.

सान्वय (Bhvr. सऽअन्वय) adj. या fem. den Stamm mit habend, sammt seinem Stamm 110, 8; 134, 7.

सापत्न (von सपत्नी §. 432) adj. त्नी fem. von verschiednen Frauen (einer Mitfrau) eines Mannes stammend 83, 30; 86, 2 (§. 434).

सापदेशम् (Avybh. सऽअप°) adv. ausdrücklich, absichtlich 190, 16.

साभिमान (Bhvr. सऽअभि°) adj. ना fem. stolz 264, 233; 278, 394.

साम् (§. 33) X Par. (eig. Denom. von सामन्) versöhnen, beruhigen (§. 209; 844, 1).

सामग्र्य (von समग्र nach §. 554, I) ntr. ग्री fem. 225, 63, Vollständigkeit, Gesammtheit.

सामन् (Vb. सो S. 167 मन्? oder Vb. सन्? nach Bopp für शामन्) ntr. (Beendigung, Beruhigung) Versöhnung, freundliche,

versöhnliche Rede; Name eines der Veden (der zur Versöhnung oder Gewinnung der Götter dienende), Sâma-Veda (§. 484; 563, VIII; wann in Zsstzg ausl. ऽसाम §. 624), vergl. Chandogy. Up. II, 1, 1, p. 99 Röer.

सामन्त (von संमन्त) adj. ती fem. begränzend, benachbart; msc. Häuptling eines Districts.

सामर (Bhvr. स ऽ अमर) adj. रा fem. die Unsterblichen mit habend, sammt den Unsterblichen 83, 28.

सामराधिप (Bhvr. स ऽ अम°, letztres Ttp. अमर ऽ अधिप) adj. पा fem. sammt den Herrn der Götter 83, 28.

सामर्थ्य (nach §. 554 von समर्थ) ntr. Angemessenheit, Fähigkeit, Macht, Stärke.

सामात्य (Bhvr. स ऽ अम°) adj. त्या die Räthe mit habend, sammt den Räthen 18, 33; 59, 22.

सामानाधिकरण्य (nach §. 554) ntr. das in derselben Sphäre, Categorie, Sein 312, 21.

सामान्य (nach §. 554 von समान) ntr. Gemeinsamkeit, specifische oder generische Eigenthümlichkeit, das verschiednen Objecten Gemeinsame, gemeinschaftlicher Begriff, das Gemeine, Allgemeine, Gleichheit 210, 11; adj. न्या fem. gleichmässig 162, 60; gewöhnlich, mittelgut 163, 66; gewöhnlicher, gemeiner Mann, von gewöhnlichem Stand 261, 197; allgemein 227, 91 (vgl. Müller Zeitschr. der DMG. VI, 13).

सामि (aus सम (S. 225, इ) durch य साम्य und von diesem ein adverbiell gewordner und dann verunstalteter Casus, wohl Instr.) Ind. (§. 783) halb, schlecht (§. 662, 1).

साम्प्रतम् (von सम्प्रति durch अ im Acc. ntr.) adv. jetzt, passend, angemessen.

साम्ब् s. सम्ब्.

साम्बवती fem. N. ppr. 270, 295.

साम्बेश्वर (साम्ब ऽ ईश्वर) msc. eine Statue des Schutzgottes der Vorigen unter dem Namen Sâmba 270, 295.

साम्य (von सम §. 554) ntr. Gleichheit Ähnlichkeit, Harmonie 180, 4.

साम्राज्य (nach §. 554 von सम्राज्) ntr. Gesammtherrschaft, Kaiserthum, kaiserliche Herrschaft.

साय (Vb. सो §. 258) msc. Ende, Abend; Pfeil. Acc. °यम् Indec. (§. 783) am Abend, Abends (§. 496).

सायक (vom vor. §. 558ff.) msc. Pfeil, Schwert (§. 441).

सायन्तन (von सायम् §. 496) adj. नी fem. abendlich.

सायम् s. साय.

सायुध (Bhvr. स ऽ आयु°) adj. धा fem. Waffen mit habend, bewaffnet 109, 24.

सार्, शार् X Par. (§. 209; 843; 844) schwach sein (vergl. शृ).

सार (Vb. सृ) msc. Saft der Bäume; Mark; das Lebenselement, die Wesentlichkeit, Essenz von etwas; Werth 186, 13; Kraft, Stärke, Tapferkeit; ntr. Reichthum, Stahl, Wasser, Passendheit, Angemessenheit; adj. रा fem. beste, ausgezeichnet.

सारङ्ग (§. 86 Ausn.; S. 143, अङ्ग; ob eher सारम्ऽग Kmdh. nach Anal. von भुजङ्ग u. aa. „aufs beste, schnellste, gehend", dann wäre die Bed. „bunt" erst der gefleckten Gazelle entlehnt) msc. Gazelle; adj. fem. ङ्गा buntfarbig.

सारतस् (von सार §. 575) adv. der Wesenheit nach 186, 3.

सारता (nach §. 554 von सार) fem. Essenz die höchste Spitze 279, 400.

सारथि (S. 145 अथि; eher anomal von सरथ) msc. (§. 708) Wagenlenker (§. 554, I).

सारथ्य (vom vor. §. 554, I) ntr. Amt eines Wagenlenkers 27, 9.

सारमेय (nach §. 431 von सरमा N. ppr. der Götterhündin in den Veden, gew. „Hündin" überhaupt) msc. Hund; fem. यी Hündin.

सारयोग (Ttp. ऽयो°) msc. Übung in dem Besten (उत्कृष्टवस्तुप्रयोग Sch.) 175, 52.

सारस (von सरस्) adj. सी fem. einen Teich betreffend; msc. सी fem. der indische Kranich (an Teichen lebend); ntr. Lotus.

सार्थ (S. 165, अ, 3; eher Bhvr. सऽअर्थ) adj. र्था fem. reich; sbst. msc. Caravane (Schätze führend); Schaar, Menge.

सार्थवाह (Ttp. ऽवाह nach §. 259 „Caravanen führend") msc. Kaufmann.

सार्धम् (Acc. eines Bhvr. सऽअर्ध „Theil mit habend" = gesammt) Indec. (§. 783) adv. sammt, mit (mit Instr. §. 785).

साल (oder शाल) msc. (und ntr. §. 711) Mauer die ein Gebäude umgiebt, Mauer überhaupt 201, 1.

सालस (Bhvr. सऽअलस letztres in Neutralbedeut.) adj. सा fem. Schlaffheit mit habend, schmachtend 149, 30.

सावधानता (nach §. 554 von °न einem Bhvr. सऽअवधान) fem. Aufmerksamkeit 100, 8.

सावष्टम्भ (Bhvr. सऽअव°) adj. भा fem. vertrauensvoll 107, 4.

साशंस (Bhvr. सऽआशंसा) adj. सा voll Begierde 172, 23.

साशङ्क (Bhvr. सऽआशङ्का) adj. ङ्का fem. voll Furcht 112, 16.

साश्चर्य (Bhvr. सऽआश्चर्य) adj. र्या fem. wundervoll 161, 59.

सास्रु (Bhvr. सऽअस्रु) adj. Thränen mit habend, thränenerfüllt 7, 21; ntr. Thränenfülle (?) 76, 39; 91, 23.

साष्टाङ्गम् (Avybh. सऽअष्टाङ्ग; letztres Glied Kmdh. „mit den acht Gliedern") adv. demüthig 98, 18.

सासूयम् (Avybh. सऽअसूया) adv. spöttisch 262, 202.

ऽसाह (nach §. 252 Ausn. 5 und 285 von Vb. सह् S. 134, O, 5) adj. tragend.

साहस (von सहस्) ntr. (§. 708) Gewaltthat, Grausamkeit, Hass.

साहसिक (von सहस् §. 533, XIII) adj. की fem. gewaltsam, raubgierig, betrügerisch.

साहस्र (von सहस्र §. 461; 546, 1; 564) fem. स्री Tausend betreffend; ntr. ein Aggregat von Tausend.

साहायक (wohl nach Anal. von §. 459, 3 von सहाय ntr. „eine Anzahl Genossen, Hülfstruppen, Hülfscorps") 271, 307.

साहाय्य (nach §. 554 von सहाय) ntr. Genossenschaft, Freundschaft.

सि V. IX. Par. Atm. (§. 789, I) binden; सित 296, 5 (wann Ptcp. Pf. Pass. सिन §. 897, 5; wegen सित hinter निपरि वि s. §. 41).

सिंह (S. 135, §. 369) msc. Löwe; in Zsstzg ausl.: ausgezeichnet (§. 656, III); fem. ही Löwin 85, 46 (§. 650, I).

सिंहघोष msc. N. ppr. 199, 20.

सिंहदंष्ट्र (Bhvr. ऽदंष्ट्रा) adj. ष्ट्रा fem. Löwenzähne habend 89, 4.

सिंहासन (eig. Kmdh. ऽआसन ein mit Löwen geschmückter Sitz) ntr. Thron.

सिकता fem. Plur. (§. 709, 13; 716) Sand (§. 464; 558, VII; 564, IV).

सिच् (§. 35; 36; 156, 1) VI Par. Atm. (§. 789, I) Spcth. सिञ्च (§. 797, V) benetzen, besprengen, begiessen 61, 38; 115, 12; 276, 376; einsprengen, versehen mit 154, 20; wasserreich ma-

chen 292, 11. Aor. (§. 856, 5). — Causale (episch §. 204).
— अति, — अनु, — अपि (§. 35. 36).
— अभि (§. 35. 36) benetzen, zum König salben 3, 6; 7; 81, 7; 119, 18; 247, 22; 269, 287; 280, 413; 284, 462; 285, 476 अभिषिक्त (§. 464). — Caus. zum König weihen machen, weihen lassen 3, 5; 81, 4; 82, 13; 269, 286; 270, 303 (Par. nach §. 789, I).
— नि, — निस्, — परि, — प्रति, — वि (§. 35; 36).

सिट्ट s. शिट्ट.

सित adj. ता oder ती fem. (§. 689) weiss; helle Hälfte des Monats 272, 327 (§. 475).

सितदीधिति (eig. Bhvr. ॰दीधि॰) msc. Mond.

सितेतर (nach Anal. von §. 653, III Ttp. सित ऽ इतर) adj. रा fem. (anderer als weiss = nicht weiss =) blau 240, 65.

सिद्ध (eig. Ptcp. Pf. Pass. von सिध् „ein vollendeter, von Weltlichkeit freier, daher mit übermenschlicher Macht begabter") msc. Bezeichnung einer Art Halbgottheiten.

सिद्धार्थ (Bhvr. सिद्ध (vgl. das vor.) ऽअर्थ) adj. था fem. seine Sache vollendet, seine Absicht erreicht habend 62, 60.

सिद्धि (Vb. सिध्) fem. Vollendung, Erreichung einer Absicht, Erfolg, Gelingen, Glück, Kenntniss.

1. सिध् (§. 156, 1) IV vollendet werden, zu Ende kommen 198, 3; gelingen 56, 16; 117, 9; Pass. geschlossen, gefolgert werden 226, 77; सिद्ध (S. 246, II; §. 646, I Ausn.; 653, VI, 2) vollendet 81, 51; 198, 1; 255, 115; (mit प्रकृति im Ntr. durch die Natur vollendet =) angeborener Charakter 158, 42; 160, 53; gelungen 109, 11; Aor. (§. 856, 5); Absol. सेधित्वा सिधित्वा od. सिद्ध्वा (§. 914, I, vgl. mit §. 896, 2). — Caus. साधि und wann सेधि (§. 203).
— प्र प्रसिद्ध berühmt, bekannt 153, 15; 193, 11.

2. सिध् (§. 156, 3) I Par. lehren, unterrichten, glücklich handeln.
— अति, — अनु, — अपि, — अभि (§. 35; 36).
— नि (§. 35; 36) verbieten 202, 11; entfernen 250, 56.
— निस्, — परि (§. 35; 36).
— प्रति (§. 35; 36) hindern 193, 17; verbieten 191, 2. — Caus. abwehren 31, 9.
— वि (§. 35; 36).

3. सिध् (§. 36) I Par. gehn; Ptcp. Pf. Pass. und Abs. (§. 896, 2; 914, I).

सिन्धु (S. 156, §. 397 Vb. स्यन्द्?) msc. Ocean; See; N. pr. des Flusses Indus; eines Flusses in Kaschmir 253, 97; Namen des Landstriches längs des Indus; fem. Fluss überhaupt (§. 501; 503; 515 Bem.; 588 Bem.).

सिन्व् s. निन्व्.

सिभ् s. सृभ्.

सिम (geschwächte Form von सम; S. 239, म; S. 166, म; S. 11, n. 2) adj. मा fem. (Declin. §. 778, I, 2) all, ganz (§. 239 Bem.; S. 133, O, 2, b; §. 560; 572; 582; 683, VI).

सिम्भ् s. सृभ्.

सिल् s. शिल्.

सिव् IV Par. Spcth. सीव्य; nähen; Ptcp. Pf. Pass. und Absol. (§. 896, 2, स्यूत; 914, I).
— अनु hinter einander nähen, aufreihen, अनुस्यूत (gegen Gr. mit ष) 208, 4.
— नि, — परि (§. 41; 845), (— प्रति §. 41 Bem.); — वि (§. 41; 845).

सिषाधयिषा (vom Desid. des Caus. von 1. सिध् nach §. 334) fem. die Absicht einen Schluss herbeizuführen 226, 69.

सिसृक्षा (vom Desid. von सृज् nach §. 334) fem. Lust zu schaffen 141, 75.

सिसृक्षु (vom Desid. von सृज् §. 298) adj. zu schaffen begierig 135, 8.

सीक्र् s. शीक्र्.

सीता fem. Furche; N. ppr. der Tochter des Dshanaka, Frau des Râma.

सीदू s. सद्.

सीधु msc. fem. (§. 712) ein berauschendes Getränk aus Syrup destillirt.

सीमन् (S. 167, मन् von Vb. सो, eig. Form सा §. 60, durch Einfluss des Accents (vgl. पीत von पा „trinken"), oder — wenn die Bezeichnung der Gränze, wie in lt-mes (Thema lt-mit) von Vb. = sskr. लिख्, von einem Rain als Markscheide ausging — von सिव् oder सि, nach Analogie von ved. सीमहि Rigv. I, 25, 3, dann wäre die organischere Form von सीमन्, welche सीमन्त् (vgl. das folg.) war, ganz = ἵμαντ, welches bei Homer viermal mit ῑ) msc. Ende, Gränze.

सीमन्त (§. 86 Ausn.; eher vom vor., dessen organischeres Th. सीमन्त् (S. 167 Bem.), durch Suff. अ, vgl. S. 145, अन्त) msc. (§. 708) Scheiteln der Haare nach jeder Seite, so dass ein Scheitel auf dem Wirbel bleibt; msc. ntr. Kopf (S. 225, इत).

सीमाधिप (Kmdh. nach §. 656, V von सीमन्ऽअधिप) msc. Gränzkönig, benachbarter König 111, 21.

1. सु I. II. Par. (§. 33) gebären; सुत geboren; msc. Sohn; ता fem. Tochter; Aor. (§. 856, 3); Prec. ff. (§. 867 ff.).

2. सु (§. 33; 35; 36) V Par. Atm. (§. 789, 2) den Soma auspressen 292, 4; 294, 3; Aor. (§. 856, 3); Prec. u. s. w. (§. 867 u. s. w.).

— अति, — अनु, — अपि, — अभि (§. 35; 36).

— आ Ptcp. Fut. Pass. (§. 906).

— नि, — निस्, — परि, — प्रति, — वि (§. 35; 36).

3. सु (§. 33) I. II. Par. herrschen; Aor. (§. 856, 3); Prec. ff. (§. 867 ff.).

4. सु (§. 33) I Par. Atm. (§. 789, V) gehn. Aor. (§. 856, 3); Prec. ff. (§. 867 ff.).

सु (verstümmelt aus वसु) Präfix (§. 241 u. Bem. 6), vorderes Glied in Zsstzgen, in Ttp. (§. 653, V, 1. 2. 3. 4) Kmdhâr. (§. 662, 2) Bhvr. (§. 669) „gut, schön 296, 1; sehr" (§. 47; 128; 324; 588, IV; S. 248, XVIII; §. 624 Bem.; 643, 3; 7; 644, VIII). Compar. सुतराम् (§. 574) besser, trefflicher, eher, folglich; Superl. सुतमाम् (§. 574).

सुकर (Vb. कृ §. 324) adj. रा fem. leicht zu thuend, leicht, erreichbar.

सुकर्मन् (Bhvr. ऽक॰) adj. र्मा fem. (§. 699) schöne Thaten thuend, tugendhaft, gut, fleissig.

सुकवि (Kmdh.) msc. guter Dichter 262, 204.

सुकविता (vom vor. §. 554) fem. Zustand eines guten Dichters, Dichterweihe 154, 18.

सुकुमार (Kmdh. ऽकु॰ letztres in Bedeut. „jung") adj. रा fem. ep. री 10, 8; zart, weich, jung (§. 554).

सुकृत् (Vb. कृ §. 319) adj. fromm, tugendhaft.

सुकृत (सु und Ptcp. Pf. Pass. von कृ, Kmdh. und Bhvr.) msc. ntr. ता fem. schön gearbeitet 292, 9; tugendhaft, fromm; (nach §. 333) ntr. Wohlthat, Beistand, Tugend, Glück.

सुकृतिन् (vom vor. nach Anal. S. 225, इन्) adj. नी fem. tugendhaft, glücklich.

सुकेश (Bhvr. ऽके॰) adj. fem. शा oder शी (§. 703) schöne Haare habend 79, 35.

सुक्रुद्ध (Kmdh. ऽक्रु॰ Ptcp. Pf. Pass. von क्रुध्) adj. द्धा fem. sehr erzürnt 74, 19.

सुख् X Par. (§. 208; 209; 843; 844) glücklich machen (eig. Denom. vom folg.).

सुख (eig. Bhvr. सुऽख „schöne, leichte Luft habend“ = heiter) adj. खा fem. glücklich, freudig, erfreut, angenehm, tugendhaft, fromm; sbst. ntr. Vergnügen, Freude, Glück; सुखेन leicht 113, 5; सुखम् adv. leicht 151, 3, mit Vergnügen, gern; mit folg. न पुनर् lieber — als 169, 100; (§. 128; 644, VIII; 225, 3 u. 6; 244; 430; 473; 532, VIII; 563, IV; 588, V; S. 225, इत; S. 247, VI; §. 644, III, 12; 653, III; 662, 1; 664, vergl. 225; 683, IX).

सुखराज msc. N. ppr. 262, 206.

सुखवर्मन् msc. N. ppr. 256, 129; 266, 250.

सुखादि (Bhvr. सुऽखादि von खाद् „das Essen“) adj. schönes Essen, Speise, habend, Opfer verzehrend 293, 6.

सुखाय Vb. Denom. (सुख) Atm. (§. 225, 3. 6) erfreuen, sich freuen.

सुखिन् (von सुख §. 563, IV) adj. नी fem. mit Glück, Freude versehn, glücklich, erfreut, angenehm.

सुख्य Vb. Par. (§. 235) glücklich machen, erfreuen.

सुग (Vb. गम् §. 356) adj. गा fem. gut, schön gehend, reizend.

सुगन्धा fem. N. ppr. 258, 155.

सुगन्धादित्य msc. N. ppr. 267, 268.

सुगन्धि (Bhvr. सुऽगन्ध nach §. 670) adj. schön, wohl riechend.

सुगन्धेश (सुगन्धाऽईश) msc. eine Statue des Schutzgotts der Sugandhâ 258, 157.

सुगुणिन् (nach §. 563 von ०गुण) adj. नी f. sehr tugendreich, sehr ausgezeichnet 159, 44.

सुगुप्त (Kmdh. सुऽगु०, Ptcp. Pf. Pass. von गुप्) adj. ता fem. schön, sehr geschützt 100, 5; gut verhehlt, verborgen 114, 8.

सुगूढ (Kmdh. सुऽगूढ Ptcp. Pf. Pass. von गुह्) adj. ढा fem. wohl verborgen, sehr geheim 201, 7.

सुगोपा (Bhvr. सुऽगोपा; letztres Ttp. गोऽपा nach §. 289 von पा) adj. schöne Schützer habend; Superl. ०पातम 292, 1.

सुगम्य (nach S. 241, य, 10 von सुगम) adj. leicht zu erlangend, zu erwerbend 288, 13.

सुघोर (Kmdh. सुऽघोर) adj. रा fem. sehr furchtbar 37, 31.

सुचरित (Kmdh. सुऽच०) ntr. gute Handlung 161, 58.

सुचारु (Kmdh. सुऽचा०) adj. sehr schön 60, 28.

सुचिरम् (Kmdh. सुऽचि०) adv. sehr lang 246, 9.

सुजन (Kmdh. सुऽज० gute Person ?) adj. ना fem. gut, tugendhaft, Achtung verdienend.

सुजनता (nach §. 554 vom vor.) fem. Tugend, Bravheit 165, 80; Wohlwollen 169, 99.

सुजात (Kmdh. सुऽजा० Ptcp. Pf. Pass. von जन्) adj. ता fem. herrlich geboren 293, 3.

सुट्ट् (§. 33) X Par. gering schätzen, klein sein.

सुत s. 1. सु.

सुतनु (eig. Bhvr. सुऽत० schönen Leib habend) fem. Frau, Mädchen.

सुतराम् s. सु.

सुतल (सुऽतल) msc. Bezeichnung einer der sieben Unterwelten.

सुतीक्ष्ण (Kmdh. सुऽती०) adj. क्ष्णा fem. sehr scharf 149, 27.

सुतेजित (Kmdh. सुऽते० Ptcp. Pf. Pass. Caus. von तिज्) adj. ता fem. sehr geschärft 30, 7.

सुदंशित (Kmdh. सुऽदं०) adj. ता fem. wohlgerüstet, sehr gebissen (vgl. Vb. दंश्), gestochen 32, 22.

सुदंसस् (Bhvr. s दं⁰) adj. schöne Thaten verrichtend 291, 1.

सुदयित (Kmdh. s द⁰ Ptcp. Pf. Pass. von दय्) adj. ता fem. sehr geliebt 38, 11.

सुदर्शन (Bhvr. s द⁰) adj. ना schön; msc. Namen des Diskus des Krishna.

सुदानु (Kmdh. s द⁰) adj. schön spendend 290, 6; 294, 3; 8.

सुदामन् (eig. Bhvr. s दा⁰ vgl. aber S. 167, मन्, 2) msc. Wolke.

सुदारुण (Kmdh. s दा⁰) adj. णा fem. sehr furchtbar 47, 32.

सुदास् msc. N. ppr. eines in den Veden oft vorkommenden Königs 297, 19.

सुदिन (Kmdh. s दिन) ntr. schönes Wetter (§. 225).

सुदिनाय Vb. Denom. (vom vor.) Atm. (§. 225) schönes Wetter sein.

सुदुर्जय (Kmdh. s दु⁰, letztres von Vb. जि mit दुस् nach §. 324) adj. या fem. sehr schwer zu besiegend 52, 12.

सुदुर्बुद्धि (Kmdh. s दु⁰ s. letztres) adj. sehr thöricht 41, 48.

सुदुर्लभ (Kmdh. s दु⁰, letztres s.) sehr schwer zu erlangend 85, 46.

सुदुश्चर (Kmdh. s दु⁰, letztres s.) adj. sehr hart 138, 34.

सुदुःख (Bhvr. s दु⁰) adj. खा fem. leidenreich 10, 8.

सुदुःखित (Kmdh. s दु⁰, letztres s.) adj. sehr betrübt 12, 24.

सुदुष्ट (Kmdh. s दु⁰ Ptcp. Pf. Pass. von दुष्) adj. टा fem. sehr schlecht 86, 61.

सुदुस्त्यज (Kmdh. s दु⁰, letztres von Vb. त्यज् mit दुस् nach §. 324) adj. जा fem. was man sehr ungern aufgiebt 33, 3.

सुदूर (Kmdh. s दू⁰) adj. रा fem. sehr fern.

सुदृश् (Bhvr. s दृश्) adj. schöne Augen habend.

सुदेवी fem. 297, 19 (Sch. nimmt als Thema सुदेव्य von सुदेव nach §. 506, 4, b (aber देव fehlt unter diesen Wörtern) und erklärt: „herrlicher Reichthum“; mir scheint es eher N. ppr. der Frau des Sudâs).

सुधा (Vb. धे und धा) fem. Nectar, der Trank der Götter; Mörtel, Ziegelstein.

सुधाभित्ति (Kmdh. §. 656, V) fem. Wand aus Ziegelsteinen 199, 18.

सुधी (Bhvr. s धी) msc. (Declin. §. 723; 725; 727; 729; 731; 733; 739) ein weiser Mann, Gelehrter.

सुनिनद (Bhvr. s नि⁰) adj. दा fem. schön tönend 172, 27.

सुनिशित (Kmdh. s नि⁰ Ptcp. Pf. Pass. von शि) adj. ता fem. sehr scharf 29, 32.

सुनीति (Kmdh. s नी⁰) fem. angemessenes Benehmen, gute Sitten.

सुन्द msc. N. ppr. Vater des Mârîtscha 65, 19.

सुन्दर adj. री fem. (§. 691) nach Wils. auch रा schön; fem. री Namen einer Göttin 253, 100.

सुन्दरक (vom vor. §. 558 ff.) msc. N. ppr. 184, 13.

सुन्दरंमन्य (Ttp. ⁰र s म⁰ nach §. 282, g) adj. या fem. sich für schön haltend 195, 12.

सुपर्ण (eig. Bhvr. s प⁰) msc. der Vogel Garuda und andre phantastische Vögel.

सुपिश् (wohl Kmdh. s पिश्, letztres von Vb. पिश् nach §. 289) adj. schön bunt seiend 290, 8 (Sch. „schön geschmückt“ oder „schön gegliedert“).

सुपीन (Kmdh. s पी⁰ Ptcp. Pf. Pass. von प्यै) adj. ना fem. schön stark 79, 29.

सुपुष्पित (Kmdh. s पु⁰) adj. ता fem. schön blühend 92, 45.

सुपूजित (Kmdh. s पू⁰ Ptcp. Pf. Pass. von पूज्) adj. ता fem. sehr geehrt 62, 52.

सुपेशस् (Kmdh. s पे⁰) adj. schmuckreich 288, 13; 2.

सुप्रच्छन्न (Kmdh. s प्र⁰ Ptcp. Pf. Pass. von

छद् wo s.) adj. ना fem. wohl verborgen 190, 3.

सुप्रतीक (Bhvr. ऽप्र०) adj. का fem. schön gegliedert, schön gestaltet 294, 6 (ob „mit schönem Gesicht“ vgl. die ved. Bed. von प्रत्यञ्च्).

सुप्रभ (Bhvr. ऽप्रभा) adj. भा fem. sehr glänzend.

सुबहु (Kmdh. ऽब०) adj. fem. हु oder ह्वी sehr viel 28, 19.

सुभ् s. 2. शुभ्.

सुभग (Bhvr. ऽभ० §. 674, I) adj. schön, angenehm, lieblich, geliebt, glücklich; ntr. Schatz (ved. ०गा statt गानि §. 742, IV) 295, 12 (§. 432; 554; 667).

सुभगमानिन् (Ttp. ऽमा० von Vb. मन् §. 282) adj. नी fem. sich für einen Glücklichen haltend 195, 12.

सुभद्र (Kmdh. ऽभ०) adj. द्रा fem. glückbringend, glücklich.

सुभर (Vb. भृ nach §. 324) adj. रा fem. schön zu tragend, gern zu erlangend 297, 20; schön tragend (Opfer tragend?) 296, 2.

सुभिक्ष (eig. Bhvr. ऽभिक्षा) ntr. Überfluss an Nahrung 255, 116.

सुभृशम् (Kmdh. ऽभृ०) adv. sehr viel.

सुमख (Bhvr. ऽम०) adj. खा fem. opferreich 290, 1 (ved. ०खासस् statt खास् §. 741, II Bem.) 291, 4.

सुमध्यम (Bhvr. ऽम०) adj. मा fem. schöne Taille, schönen Wuchs habend 16, 11; 69, 43; 80, 43.

सुमनस् (Bhvr. ऽम०) adj. wohlgesinnt, heiter. — sbst. fem. (§. 709) Pl. (§. 716) Blume (§. 225; 230; 441, 2, a. b).

सुमनाय Vb. Denom. (vom vor.) Atm. (§. 225; 230) heiter werden.

सुमन्दबुद्धि (Kmdh. ऽम०; letztres Bhvr. मन्द ऽ बु०) adj. sehr kleinmüthig 41, 8.

सुमहत् (Kmdh. ऽम०) adj. ती fem. sehr gross 12, 26; 72, 26; 89, 1; 119, 18.

सुमहातपस् (Kmdh. ऽम०, s. letztres) sehr fromm 11, 23.

सुमहात्यय (Kmdh. ऽम०; letztres Bhvr. महत् ऽ अत्यय §. 668) adj. या fem. sehr verderblich 37, 3.

सुमहाबल (Kmdh. ऽम०) adj. ला fem. sehr stark 54, 14.

सुमहाबाहु (Kmdh. ऽम०) adj. mächtig 39, 7.

सुमाय (Bhvr. ऽमाया) adj. या fem. sehr weise 293, 1.

सुमित्रा fem. N. ppr. einer Frau des Dasaratha (§. 430, 1, 2).

सुमुख (Bhvr. ऽमु०) adj. खा oder खी fem. (§. 693) schönes Gesicht habend, schön.

सुम्न (S. 240, म्न) ntr. Hymnus (s. Sâma V. Gl. §. 226 Ausn. 2).

सुम्नाय Vb. Denom. Par. (§. 226 Ausn. 2) Hymnen singen.

सुम्भ् s. 2. शुभ्.

सुय्य msc. N. ppr. 251, 72. — या fem. N. ppr. 251, 74.

सुय्याकुण्डल (vom vor. und कु०) ntr. (?) N. ppr. eines Dorfes 255, 120.

सुर् (§. 33) VI Par. (eig. Denom. des folg.) Herr sein, leuchten — vgl. स्वर्.

सुर (von einem Vb. *स्वर् leuchten GWL. I, 456 ff.) msc. Sonne, ein Gott, ein weiser Mann; fem. रा oder री spirituöses Getränk (§. 565; 640).

सुरकरिन् (Ttp. ऽक०) msc. Götterelephant 172, 26.

सुरक्षित (Kmdh. ऽर० Ptcp. Pf. Pass. von रक्ष्) adj. ता fem. wohl geschützt 110, 14; 115, 14.

सुरजस् (Bhvr. ऽर०) adj. sehr staubig (§. 225; 230).

सुरजाय Vb. Denom. (vom vor.) Atm. (§. 225; 230) sehr staubig werden.

सुरत (Kmdh. s र॒0) ntr. Liebesgenuss, Wollust.

सुरतविशेष (Ttp. s वि0) msc. Art des Liebesgenusses, figurae Veneris 172, 23 (Sing. für Plur. s. Sch.).

सुरभि (Kmdh. s र॒0 letztres von रभ् in Bed. „berühren“ (?)) adj. fem. भि oder भी schön duftend, angenehm, schön, freundlich, befreundet, berühmt, weise, gut (§. 670).

सुरराज (Ttp. s राजन् §. 639) msc. Indra 258, 157.

सुरसुन्दरी (Ttp. s सुन्दरी) fem. Götterfrau 172, 28.

सुरापगा (Ttp. सुर s आपगा) fem. Ganges.

सुराष्ट्र msc. N. pp. eines Landes im westlichen Indien, in der Nähe des heutigen Surat.

सुरासुर (Dvandva सुर s असुर) msc. Götter und Dämonen (Asuren) 73, 6.

सुरुङ्गा (aus dem Griech. σύριγξ) fem. (§. 709, 3) Gang unter der Erde, Mine.

सुरुच् (Kmdh. s रुच् letztres von Vb. रुच् nach §. 289) adj. schön leuchtend 296, 1.

सुरेन्द्र (Ttp. सुर s इन्द्र) msc. Bez. des Indra (Götterkönig).

सुरेन्द्रवती fem. N. ppr. 264, 225.

सुरेश्वर msc. Bez. des Siva (Herr der Götter); fem. री dessen Frau Durgâ.

सुरेश्वरीक्षेत्र (eig. Ttp. s क्षे0) ntr. N. ppr. eines Districts 248, 37.

सुलक्षण (Bhvr. s ल0) adj. णा fem. schöne Zeichen (Namen) habend, glücklich, glücklich benannt (?) 70, 52.

सुलभ (Vb. लभ् §. 324 vgl. S. 139, अ, 14) adj. भा fem. leicht zu erlangend.

सुलोम s. das folg.

सुलोमन् (Bhvr. s लोमन्, Plur. nach Anal. von §. 440) adj. मा fem. die Haare schön habend 68, 33.

सुवदन (Bhvr. s व0) adj. ना fem. schönes Gesicht habend, schön 148, 20.

सुवर्ण (eig. Bhvr. s व0) adj. र्णा fem. schönfarbig; ntr. Gold (§. 427; 473; 479; 547, IX; 564, II).

सुवर्णरोमन् (Bhvr. s रो0) adj. मा fem. (§. 699) goldhaarig, schönhaarig (= Widder) 100, 11.

सुविभीषण (Kmdh. s वि0) adj. णा fem. sehr schrecklich 91, 25.

सुविश्वस्त (Kmdh. s वि0 von Vb. श्वस्) adj. ता fem. sehr vertrauensvoll 100, 10.

सुविषण्ण (Kmdh. s वि0 von Vb. सद्) adj. ण्णा fem. sehr betrübt 73, 28.

सुविस्मित (Kmdh. s वि0 von Vb. स्मि) adj. ता fem. sehr verwundert 107, 13.

सुवीर (Bhvr. s वी0) adj. रा fem. heldenreich 292, 12 (§. 674, I).

सुवीर्य (Bhvr. s वी0) adj. र्या fem. sehr stark 288, 12 (§. 674, I).

सुवृक्ति (eig. Kmdh. s वृक्ति, letztres von वृज् ved. „reinigen“; schöne, viele, Reinheit) fem. Hymne 290, 1.

सुव्रत (Bhvr. s व्र0) adj. ता fem. an religiösen Handlungen, Bussen, reich, fromm, tugendhaft.

सुश्रवस् (Bhvr. s श्र0) adj. mit schönen Opfern versehn (Sch.; ruhmreich?) 288, 2.

सुश्रोणि oder vielmehr (im Fem.) णी (Bhvr. s श्रोणी gegen §. 624) schöne Hüften habend 8, 24; 54, 17; 79, 31; 83, 29.

सुषंसद् (Bhvr. सु s संसद् §. 47) adj. schöne Versammlung (Sch. Wohnung) habend 296, 7.

सुषुप्तवत् (nach §. 579 vom Kmdh. सु s सुप्त mit ष für स nach §. 41 b Nr. zu S. 36; सुप्त Ptcp. Pf. Pass. von स्वप्) adv. wie ein schön, fest, schlafender 218, 23.

सुषुप्ति (Kmdh. सु ऽ सुप्ति letztres von Vb. स्वप् vgl. §. 41 b Ntr. zu S. 36) fem. tiefer, ruhiger Schlaf, vollständige Gefühllosigkeit.

सुष्ठु (Kmdh. von Vb. स्था S. 156, उ, 1; §. 44, 2) Ind. (§. 783; 786) schön, sehr (§. 554).

सुसंरब्ध (Kmdh. ऽ सं० Ptcp. Pf. Pass. von रभ्) adj. ब्धा fem. sehr zornig 31, 20.

सुसंवीत (Kmdh. ऽ सं० Ptcp. Pf. Pass. von व्ये) adj. schön bekleidet 27, 4.

सुसंस्थित (Kmdh. ऽ सं० Ptcp. Pf. Pass. von स्था) adj. schön zusammen stehend, schön sich befindend, schön (?) 79, 28.

सुसत्कृत (Kmdh. ऽ स० Ptcp. Pf. Pass. von कृ mit सत् als Präf.) adj. ता fem. gut, gastlich aufgenommen, schön bewillkommnet, verehrt 59, 18.

सुसंत्रस्त (Kmdh. ऽ सं० Ptcp. Pf. Pass. von त्रस्) adj. ता fem. sehr erschreckt 91, 29.

सुसंमत (Kmdh. ऽ सं० Ptcp. Pf. Pass. von मन्) adj. ता fem. sehr geehrt 49, 14.

सुस्थ (Kmdh. Vb. स्था) adj. स्था fem. sich wohlbefindend, gesund, glücklich.

सुस्वर (Bhvr. ऽ स्व०) adj. रा laut; ntr. adv. oder Avybh. 12, 28.

सुह् (aus सुष् wo vgl.) IV Par. genügen, erfreuen, sich freuen, erdulden.

सुहस्त (von einem Bhvr. ऽ हस्त) adj. स्ता fem. die Hände fromm haltend 290, 1.

सुहृद् (eig. Bhvr. ऽ हृदय §. 670) msc. Freund (§. 554, I u. II, B).

1. सू (§. 35) VI Par. aufregen.

2. सू (§. 155, II, A) II. IV. Atm. (§. 789, V) gebären. Spcth. (Anom. §. 800); Pf. red. (ved. §. 829); Ptcp. Pf. Pass. सूत und सून (§. 897, 5).

— प्र प्रसूत geboren, stammend von 19, 5; 110, 3; 294, 8.

सूक्त (Kmdh. सु ऽ उक्त Ptcp. Pf. Pass. von वच्) adj. क्ता fem. schön gesprochen; ntr. schönes Wort 152, 6; Hymne 287.

सूक्ति (Kmdh. सु ऽ उक्ति letztres von Vb. वच्) fem. freundliche Rede 261, 88.

सूक्ष्म (S. 172, स्म, eher anomale Zsstzg von सु ऽ क्षाम, letztres Ptcp. Pf. Pass. von क्षै) adj. क्ष्मा fem. klein, zart, fein, atomartig.

सूच् (§. 33) X Par. (§. 209; 843; 844) zeigen, anzeigen 171, 12. Intens. (§. 164).

सूच msc. Schössling des Kusa-Grases; fem. ची (§. 691) Nadel.

सूचि oder सूची fem. (vgl. das vor.) Nadel (S. 220, I, 2; §. 625).

सूचीमुख (eig. Bhvr. ऽ मु०) ntr. Diamant („Nadelspitzen habend"); msc. N. ppr. 129, 23.

सूत (Vb. 1. सू) msc. Wagenlenker (§. 464).

सूत्र् X Par. (§. 209; 843; 844 eig. Denomin. vom folg.) knüpfen, lösen. सूत्रित geregelt, vorgeschrieben 285, 477 (vgl. das folg. von dem es vielleicht nach Anal. von S. 225 durch इत); Intens. (§. 164).

— आ आसूत्रित angeknüpft, umwunden, gekrönt 286, 482.

सूत्र (Vb. सिव् S. 164, §. 409) ntr. msc. (§. 711) Faden, Schnur; Regel (§. 485; 588, V).

सूत्रात्मन् (Bhvr. ऽ आत्मन्) msc. die Natur einer Schnur habend (die Einheit bildend) 208, 3.

सूद् I Atm. (§. 789, V) schlagen, tödten (aa. ausgiessen). — Caus. tödten 113, 5.

सूनरी (ob eig. Bhvr. (vgl. §. 674, I, 2, c) von सु ऽ नर्.) fem. eine schön verheirathete, glückliche Frau 287, 5; 8 (oder ob von सु ऽ नृ „tapferer Mann" durch ई abgeleitet „tapfer, brav, tu-

gendhaft", vgl. सूनृत und pers. هنر hunar „Tugend").

सूनु (Vb. 2. सू S. 166, नु) msc. Sohn (§. 443).

सूनृत (vgl. सूनर und das da citirte هنر hunar) adj. ता fem. wahrhaft, glücklich, angenehm, geliebt, theuer; fem. ता freundliche und zugleich wahrhaftige Rede.

सूनृतावत् (vom vor. §. 562) adj. ती fem. mit freundlichen Stimmen versehn 295, 14.

सूपस्कर (Bhvr. सु ऽ उपस्कर von कृ mit उप wo s.) adj. रा fem. mit schönem Rüstzeug (oder eher: Untergestell, vgl. jedoch 36, 18) versehn 25, 52.

सूर् s. शूर्.

सूर (aus Vb. *स्वर् „leuchten" s. सुर) msc. Sonne; ein Gelehrter, Weiser (Sch. Lobsänger) 292, 5 (212 Bem.; 476; 566, XII).

सूरि (vgl. das vor.) msc. Sonne; ein Gelehrter, Weiser 287, 4.

सूर्क्ष् (§. 33) I Par. berücksichtigen, vernachlässigen.

सूर्क्ष्य् (§. 33) I Par. beneiden, verachten.

सूर्य (S. 168, य aus Vb. *स्वर् „leuchten" s. सूर, oder von सूर nach §. 566, XII) msc. Sonne (S. 227, ईय); Frau derselben र्या oder र्याणी (§. 701); सूरी (§. 691; 686; 701).

सूर्योढ (Ttp. सूर्य ऽ ऊढ letztres Ptcp. Pf. Pass. von वह्) msc. ein Abendgast, einer der nach Sonnenuntergang gastliche Aufnahme begehrt.

सूष् (§. 33) शूष् I Par. zeugen, schaffen (vergl. सू).

सृ I. III Par. in I Spcth. auch धाव (§. 797, VII) gehn; zugehn, zuströmen 292, 5. (°स्रोस् ved. für स्यस् §. 741, IV, 2); Pf. red. (§. 830; 831). Aor. (§. 856, 4).

— अनु folgen 204, 6.

— अप weggehn 123, 12; 128, 9; 195, 11; 197, 3.

— अभि hinzugehn 187, 1; 17.

— उद् Caus. herausgehn machen, herausrufen 53, 22.

— उप herbeikommen 195, 24; hinzugehn 240, 62; besuchen 192, 16.

— निस् herausgehn, weggehn 71, 7; 186, 16; hervorbrechen 237, 25; 277, 385. — Caus. verjagen 120, 1.

— प्र vorwärts gehn, weggehn 179, 5; प्रसृत ausgedehnt, gross, innig 194, 16; bescheiden 78, 21. — Caus. ausstrecken 200, 22.

— वि auseinandergehn, sich ausbreiten 236, 19; 238, 37; ausgehn 200, 22.

सृक्कन् ntr. Mundwinkel.

सृज् (§. 47 Ausn.; 66, 1 Ausn.; 149, 2; 156, 1) VI Par. IV Atm. (§. 789, V, vgl. §. 875) loslassen, aus sich entlassen = emaniren lassen = schaffen VI 105, 2; 135, 8; 137, 22; 25; 28; 138, 41; 139, 51; 140, 61; 167, 88; 206, 11; entsenden, werfen, schiessen 32, 23; 41, 1; Pf. red. (§. 831); Ptcp. Fut. Pass. (§. 906, II, 2 Ausn.).

— अव loslassen, entsenden; werfen VI 135, 8; Ptcp. Fut. Pass. (§. 906, II, 2 Ausn.).

— उद् VI aus sich entlassen 29, 30; strömen lassen 12, 28; loslassen 36, 21; fahren lassen 194, 23; verlassen, aufgeben 163, 69; werfen, entsenden, wegwerfen 20, 20; 33, 5; 176, 94.

— — समुद् fahren lassen, ablegen 30, 4.

— वि entlassen (VI) 14, 23; 136, 12; 183, 14; vergiessen 193, 7; entsendend 54, 12; 240, 60; 287, 6; (von Tönen, Worten) ausstossen 74, 20; 194, 3. — Caus. entlassen 14, 25; 18, 35; giessen 147, 12 V. L; ablegen

42, 14; loslassen machen (=antreiben?) 36, 18. — 57, 21 (würde „vermeiden“ bedeuten, ist aber wohl in वर्जयति zu emendiren).

— सम् sich verbinden 139, 56; Umgang pflegen (Pass. refl. §. 875) 196, 6.

सृञ्जय msc. Namen eines Volkes (Vishnu. Pur. S. 193, n. 136) Bez. des Hotravâhana 13, 7; 15, 28.

सृप् (§. 47; 149, 2; 156, 1) I Par. gehn; Aor. (§. 856, 5).

— उप hinzugehn (Aor.) 61, 40.

— परि herumgehn (ep. Atm.) 80, 48.

सृभ् (§. 33) सृम्भ् (§. 33; 154, 2, 2) सिभ् सिम्भ् (§. 154, 2, 2) सिभ् सिम्भ् (ist §. 154, 2, 2 hinzuzufügen) I Par. tödten, schlagen. Ptcp. Pf. Pass. u. Absol. (§. 896, 2; 914, I).

सृमर (§. 303) msc. eine Art Thier, junges Reh 67, 24.

सृम्भ् s. सृभ्.

सृष्टि (Vb. सृज् §. 66, 2 Ausn.) fem. Schöpfung, Natur.

सॄ s. स्तॄ.

सेंक् s. स्रेक्.

सेक (Vb. सिच्) msc. das Besprengen, Benetzen.

सेतु (Vb. सि S. 162, तु, 2) msc. Damm, Brücke, Bergpfad.

सेतुबन्ध (eig. Ttp. ऽ ब॰) msc. Damm.

सेना (Vb. सि S. 165, न) fem. Heer (§. 430; 520; 533, XXI; in Zsstzg ausl. auch ntr. §. 640).

सेनाधिप (Ttp. सेना ऽ अधिप) msc. Feldherr 273, 330.

सेनि (§. 35) Vb. Denom. (von सेना) Par. Heer führen.

सेन्द्र (Bhvr. स ऽ इन्द्र) adj. द्रा fem. Indra mit habend, sammt dem Indra 73, 6.

सेन्द्रगण (Bhvr. स ऽ इन्द्र॰) adj. णा fem. die Schaaren (Untergötter) des Indra mit habend, sammt den Schaaren des Indra 25, 61.

सेन्द्रिय (Bhvr. स ऽ इन्द्रिय) adj. या fem. die Sinne mit sich habend 139, 55.

सेल् s. शेल्.

सेव् (§. 33) I Atm. (§. 789, V; nach Vop jedoch auch Par. und nach §. 789, I; wohl eig. Denom. von सेवा, vergl. §. 212 Bem.) verehren 163, 70; geniessen 110, 11; 250, 65; bewohnen 24, 46; 46, 24. — Caus. Aor. (§. 844).

— आ geniessen 80, 39; anwenden 147, 12; pflegen, thun, treiben 262, 203; आसेवित (S. 226, इन्).

— नि (§. 41) geniessen 107, 21; 110, 10; treiben (?) 128, 4; anwenden 240, 68.

— परि, — वि (§. 41), — सं संसेवित (§. 656, IV).

सेवक (vom vor.) adj. fem. वका (S. 143, अक, 5) dienend, Diener, -rin; Verehrer (in Zsstzg mit Gen. gegen §. 653, VII) 249, 51.

सेवकोत्तम (Kmdh: §. 656, II ॰क ऽ उत्त॰) adj. मा fem. bester Diener 124, 18.

सेवन (Vb. सेव्) ntr. Dienst, Verehrung.

सेवा (Vb. सेव्) fem. Dienst, Verehrung, Huldigung.

ऽसेविन् (Vb. सेव् §. 282) adj. नी fem. verehrend 171, 14.

सै (§. 33; 154, 2, 3 Ntr.; wohl phonetische Nbform von शै) I Par. hinschwinden.

सैनिक (von सेना §. 533, XXI) adj. की fem. zu einer Armee gehörig; msc. Wache, Piquet, Reserve, Mannschaft, Soldat 166, 85; 267, 258; 281, 430.

सैन्य (von सेना §. 533, XXI; 566, XII) msc. Soldat; ntr. (§. 708) Heer.

सो (§. 35; 154, 2, 3 u. Ausn.) IV Par. Spcth. स्य; vernichten. Prec. (§. 865). — Caus. (§. 199).

— अव vollenden.

— — अध्यव beschliessen, wollen (mit Inf.) 241, 76.
— — व्यव entscheiden 10, 3.
— नि (§. 29, 7; 35).
— वि (§. 35) heraustropfen 291, 5.
सोटा (§. 225).
सोटाय Vb. Denom. (vom vor.) Atm. (§. 225).
सोढाय Vb. Denom. (von सोढ Ptcp. Pf. Pass. von सह्) Atm. (§. 225) tragen.
सोत्कपठं (Bhvr. सऽउत्कपठा) adj. ठा fem. bedauernd, Schmerz empfindend.
सोदर (eig. Bhvr. सऽउदर) msc. leiblicher Bruder (vergl. §. 539, VI).
सोद्योग (Bhvr. सऽउद्य०) adj. गा fem. sich anstrengend 255, 123.
सोम (Vb. सु S. 166, म) msc. der aus dem sarcostema viminalis gepresste heilige Trank, Somatrank; Mond (§. 456; 528; 547, IX; S. 239, मत्; §. 656, III; fem. ०मी §. 694).
सोमक msc. N. ppr., Plur. dessen Nachkommen 3, 2 (vergl. Vishnu-Pur. 455 n. 53).
सोमप (Ttp. ऽप von Vb. पा) msc. einer der den Somatrank trinkt, das Somaopfer vollzieht.
सोमपीति (Ttp. ऽपीति) fem. das Somatrinken 288, 12; 295, 18.
सोमिन् (nach §. 563 von सोम) msc. ein das Somaopfer vollziehender 288, 1.
सौकुमार्य (von सुकुमार §. 554, I) ntr. Zartheit 188, 10; Lieblichkeit 17, 28; 79, 36.
सौख्य (von सुख §. 554, I) ntr. Vergnügen, Freude, Glück.
सौजन्य (von सुजन §. 554, I) ntr. Bravheit 159, 45; Edelmuth 261, 192.
सौदर्य (von सोदर §. 554, I) ntr. Brüderschaft 189, 8.
सौदामिनी (fem. von सौदामन §. 688 Bem. vergl. सुदामन्) fem. Blitz.
सौन्दर्य (von सुन्दर §. 554, I) ntr. Schönheit.
सौभ msc. Namen eines Volkes.
सौभग (ved. von सुभग nach Anal. von §. 554, II) ntr. Glück; Pl. Glücksgüter 288, 9; 295, 15.
सौभपति (Ttp. ऽप०) msc. König der Saubha 14, 24; 15, 2.
सौभराज (Ttp. ऽराजन् §. 639) msc. König der Saubha 18, 35.
सौभाग्य (nach §. 594, I von सुभग vergl. §. 588) ntr. Glück.
सौमनस (nach Anal. §. 554, II von सुमनस्) ntr. Heiterkeit, Freude 294, 6.
सौमित्रि (von सुमित्रा §. 430, 2) msc. Sohn der Sumitrâ = Lakshmana (§. 492; 517; 521) 66, 11; 73, 3.
सौम्य (von सोम §. 456 vergl. Web. Ind. St. II, 67) adj. fem. मी und म्या schön, angenehm, freundlich, dem Soma geweiht.
सौरभ (von सुरभि) adj. भी fem. wohlriechend 228, 102.
सौरभ्य (von सुरभि nach §. 554, I) ntr. Wohlgeruch 145, 3, V. L.
सौवर्ण (von सुवर्ण §. 564, III vgl. 427) adj. र्णी fem. golden, aus Gold gemacht, mit Gold versehn (§. 521 vgl. 459; 526).
सौवीर msc. Namen eines Volkes (Vishn. Pur. 177).
सौवीरक (vom vor. nach §. 559) msc. ein elender Sauvîra 86, 56.
सौवीर्य (von सुवीर §. 554, I) ntr. Tapferkeit 114, 14.
स्कन्द् (§. 154, 2, 2; 156, 1) I Par. steigen, fallen. Aor. (§. 856, 5); Absol. auf अम् (§. 909), auf त्वा (§. 914, II); Intens. (§. 169 Ausn. 3). — X (oder स्कन्ध्) Par. (§. 209; 843; 844) sammeln. — vergl. स्कुन्द्.
— परि, — वि (§. 43).

स्कन्द् msc. N. ppr. Sohn des Siva und Kriegsgott (§. 441; 558, VII).

स्कन्दक (vom vor. §. 517) msc. Soldat 259, 174.

स्कन्ध् s. स्कन्द्.

स्कन्ध msc. (§. 708, 4) Schulter; Baumstamm; fem. Zweig (§. 518 Bem.; 558, VII).

स्कम्भ् (§. 154, 2, 2) I Atm. (§. 789, V) V (Spcth. स्कभ्नु ०नो §. 802) IX (Spcth. स्कभ्नी ०ना §. 805) Par. stützen, befestigen. Ptcp. Pf. Pass. u. Absol. von V. IX (§. 896, 2, wo V hinzuzufügen; 914, I).

— वि (§. 40, wo V. IX hinzuzufügen) Caus. Pass. sich stützen 117, 6.

स्कु (§. 32 Bem.) V. IX Par. Atm. (§. 789, I, wo V hinzuzufügen) bedecken, wogen, springen, erheben, hinzugehn.

स्कुन्द् स्कन्द् I Atm. springen, erheben.

स्कुम्भ् (§. 154, 2, 2) V (Spcth, स्कुभ्नु, ०नो §. 802) IX (Spcth. स्कुभ्नी ०ना §. 805) Par. einhalten, hindern. Ptcp. Pf. Pass. und Absol. (§. 896, 2, wo „IX" zu streichen; 914, I).

स्खद् I Atm. (§. 789, V) zerreissen, schwächen, tödten, verniechten, in die Flucht treiben, stark sein. — Caus. (§. 202; 881, 4; 916).

स्खल् I Par. sich hin und her bewegen, wanken 106, 23; 241, 78; schwanken 242, 83. — Caus. (§. 202; 881, 4; 916).

— प्र vorwärts wanken 102, 2.

स्खलन (vom vor.) ntr. das Reiben (an einander bewegen); Wanken, Straucheln.

स्खलित (Ptcp. Pf. Pass. von स्खल् aber nach §. 333) ntr. das Straucheln, Fallen, Sündigen, Sünde, Fehler 271, 313.

स्खुड् s. थुड्.

स्तक् (§. 33) I Par. sich widersetzen. — Caus. (§. 202; 881, 4; 916).

स्तन् I Par. tönen. Pf. red. (§. 828 Ausn.). Caus. (§. 202; 881, 4; 916). — X (§. 33) Par. (§. 208; 209; 843; 844) donnern 290, 6.

स्तन (wohl von Vb. तन् für सऽतन् „der gespannte") msc. ntr. (§. 711) der Busen der Frauen; in Bhvr. fem. ना und नी (§. 693) 79, 35; 251, 76 (§. 674, II).

स्तनकलश (Kmdh. nach §. 656, III) msc. ntr. kelchgleicher Busen 109, 6.

स्तब्धीभाव (von Vb. भू mit स्तब्ध (Ptcp. Pf. Pass. vom स्तम्भ्) präfixartig §. 242) msc. das Starrwerden, Erstarren 218, 1.

स्तम् s. सम्.

स्तम्भ् (§. 33; 35, wo „V. IX" hinzuzufügen; §. 35 Bem. 1 u. 2; 36; 154, 2, 2) V (Spcth. स्तभ्नु ०नो §. 802), IX (Spcth. स्तभ्नी ०ना §. 805) Par. stützen, befestigen. — स्तब्ध steif 187, 13; Aor. (§. 858, VIII); Ptcp. Pf. Pass. und Absol. (§. 896, 2, wo „V" hinzuzufügen; 914, 1). — I (oder ष्टम्भ्) Atm. (§. 789, V) starr, unbeweglich sein.

— अव (§. 35 Bem. 1. 2; §. 36) sich stützen, binden (s. Wils. अवष्टब्ध).

— — समव (§. 35 Bem. 1. 2; §. 36) fest machen 29, 34.

— उद् (§. 241 Bem. 1) stützen.

— वि (§. 35 u. Bem. 1. 2 u. §. 36) einhalten 29, 36.

स्तम्भ (vom vor.) msc. Pfosten; Hinderung, Gefühllosigkeit (§. 518 Bem.).

स्तवक (S. 148 अवक? theilweis auf jeden Fall von Vb. स्तु regelrecht durch अक) msc. Blumenbouquet; Menge; Lobpreis; Lobsänger (§. 225, इत).

स्तवकित (vom vor. S. 225, इत) adj. ना fem. mit Blumenbouquet versehn 286, 480.

स्तिघ् V Atm. (§. 789, V) aufsteigen (στιχ στείχω).

स्तिप् स्तेप् I Atm. (§. 789, V) tropfen. — Caus. Aor. (§. 844).

स्तिम् स्तीम् IV Par. feucht sein, स्तिमित feucht 286, 481; unbeweglich sein, werden 77, 12.

स्तीम् s. das vor.

स्तु (§. 33, 6; 35; 37; nach Vop. können die mit त anlautenden Endungen in denselben Fällen, wo z. B. an रुष् nach §. 156, 3, 2, c mit oder ohne इ angeknüpft werden) II Par. Atm. (§. 789, I; Anomal. §. 819) preisen, loben 25, 57; 45, 12; 166, 81; 272, 322; ved. Atm. nach I Conj. Cl. in Passivbedeut. 294, 2 (स्तवे statt स्तवते §. 813, IV vgl. S. 405, n. 10); Pf. red. (§. 830; 831); Aor. (§. 856, 3); Ptcp. Fut. Pass. (§. 906). — Desider. (§. 33, b).

— प्र vor etwas loben, anfangen.

— सम् preisen 246, 4.

स्तुच् I Atm. (§. 789, V) heiter, gewogen sein.

स्तुभ् (§. 35) I Atm. (§. 789, V) staunen, in Erstaunen setzen; ved. I Par. loben. Ptcp. Pf. Pass. und Absol. (§. 896, 2; 914, I). — Caus. ved. preisen 294, 6.

— प्रति (§. 35) ved. besingen 294, 6.

स्तुम्भ् (§. 33; 154, 2, 2) V (Spcth. स्तुभ्नो °न्नो §. 812) IX (Spcth. स्तुभ्नी °ना §. 805) in Erstaunen setzen, einhalten, zurücktreiben. Ptcp. Pf. Pass. und Absol. (§. 896, 2 (wo IX zu streichen); 914, I).

स्तूप् (§. 33) IV. X Par. aufhäufen, aufrichten. Aor. (§. 858, VIII).

स्तृ V Par. Atm. (§. 789, I) strecken. — vergl. स्तॄ.

— वि विस्तृत ausgedehnt 84, 38; ausgebreitet 160, 49.

स्तृ (für org. अस्तृ von Vb. 2. अस् S. 163, §. 406) Stern (nur im Instr. Pl. bewahrt) 293, 1.

स्तृक्ष् (§. 33) I Par. gehn.

स्तृह् (§. 33; 156, 3) स्तृंह् (§. 33; 156, 3) VI Par. schlagen, tödten.

स्तॄ IX Par. Atm. (§. 789, I) Spcth. स्तृणी स्तृणा (§. 805) strecken, streuen, ausbreiten, bedecken. — Caus. Aor. (§. 843, 1 Ausn.).

— आ bedecken 179, 15.

— परि ausbreiten 66, 9; einhüllen 236, 18.

— वि auseinander strecken, विस्तीर्ण gross 27, 7; ausbreiten 124, 2. — Caus. verbreiten 148, 22; ausbreiten 277, 377.

स्तृंह् s. स्तृह्.

स्तेन् (§. 33) X Par. (§. 209; 843; 844 eig. Denom. vom folg.; vgl. Denom. Atm. nach §. 212 Bem.) stehlen.

स्तेन (vgl. GWL. I, 660, wohl für org. स्तायन von स्ताय् in ved. स्तायु „Dieb"; dieses ist Pass. refl. von dem स्तन् welches bei स्तन zu Grunde gelegt ist; die eig. Bed. wäre „ein sich ausstreckender", einer, der lange Finger macht) msc. Dieb (und ntr. §. 711 „Diebstahl"?). (§. 554, I).

स्तेप् s. स्तिप् und टिप्.

स्तेय (von स्तेन §. 554, I) ntr. Diebstahl.

स्तै s. ष्टै.

स्तोक adj. का fem. klein, wenig, gering 153, 10; msc. Wassertropfen (§. 656, II).

स्तोतृ (Vb. स्तु) msc. Lobsänger 297, 11.

स्तोत्र (Vb. स्तु §. 352) ntr. das Preisen, Lob.

स्तोम् (§. 33) X Par. (eig. Denom. vom folg.) loben (§. 209; 843; 844).

स्तोम (Vb. स्तु S. 166, म) msc. Loblied 288, 14; ntr. Haupt.

स्त्यै (§. 33) ष्ट्यै I Par. einen Ton von

sich geben; zusammengedrängt werden; Ptcp. Pf. Pass. (§. 895, 1; 897, 2).

स्त्री (Vb. स्तृ S. 163, §. 406 Bem.; S. 164, §. 409) fem. (Declin. §. 718; 721; 723; 725; 727; 729; 731; 733; 739; 741; 744; 750) Frau (§. 427; S. 232, §. 604; S. 233 तम).

स्त्रीत्व (vom vor. §. 554) ntr. Frauennatur 52, 19; 58, 6.

स्त्रीधर्म (Ttp. ऽध०) msc. (Eigenthümlichkeit der Frauen) Menstruation.

स्त्रीनामन् (Bhvr. ऽना०) adj. म्ना fem. Frauennamen habend 63, 67.

स्त्रीपुंस् (Kmdh. §. 656, I ऽपुंस् wo s.) msc. eine Frau die später Mann geworden ist 50, 5; 63, 64.

स्त्रीपुंस (Dvnd. §. 630) Dual. msc. Frau und Mann 114, 115; 182, 21.

स्त्रीपूर्विक (vom Kmdh. ऽपूर्व §. 656, II in derselben Bed.) adj. (की fem.?) einer, der früher eine Frau gewesen 63, 67.

स्त्रीपूर्विन् (vom Kmdh. ऽपूर्व vgl. das vor. nach S. 225, इन्) adj. र्विणी fem. einer, der früher eine Frau gewesen 63, 61.

स्त्रीयन्त्र (Kmdh. §. 656, V oder III ऽय०) ntr. das Frau genannte Gefäss oder die mit einem Gefäss zu vergleichende Frau 105, 2.

स्त्रीरत्न (Kmdh. §. 656, III) ntr. Juwelgleiche Frau 90, 13; 106, 14; 176, 110.

स्त्रीलिङ्ग (Ttp. ऽलि०) ntr. Frauengeschlecht 58, 5.

स्त्रीस्वरूप (Bhvr. ऽस्व० letztres Kmdh. स्वऽरूप) adj. पा f. Frauengestalt habend 61, 45.

स्त्रीस्वरूपवत् (nach §. 562 von ०प; letztres hier Ttp.) adj. ती fem. mit Frauengestalt versehn 61, 42.

स्त्रीस्वरूपिन् (nach §. 563 von ०प wie das vorige) adj. पिणी fem. mit Frauengestalt versehn 63, 67.

स्थ (Vb. स्था) adj. स्था fem. stehend, sich befindend (§. 563; S. 246, II).

स्थग् (ist §. 33 hinter सग् hinzuzufügen) I Par. bedecken 237, 21; स्थगित sich verhüllend 280, 415. Aor. (§. 849, 2). — Caus. (§. 202; 881, 4; 916).

स्थल् (§. 33) I Par. fest stehn.

स्थल (vom vor. §. 256) ntr. ली fem. (§. 691) Ort, Platz, trockner, fester Boden (§. 651, II; 656, II).

स्थलज (Ttp. vom vor. und ज nach §. 320) adj. जा fem. auf dem Lande geboren. 138, 44.

स्थली s. स्थल.

स्थविर (vom Caus. von स्था, anomal S. 169, §. 419) adj. रा fem. alt (§. 554, II, B).

स्थविष्ठ स्थवीयस् s. स्थिर.

स्था (§. 35 und Bem. 2; 154, 2, 3) I Par.; wann Atm. (§. 789, V); Spcth. तिष्ठ (§. 795, VI) stehn 17, 24; 35, 2.; 41, 21; 124, 14; zubringen 284, 464, mit Absol. bezeichnet es die Dauer der Handlung, welche das Absol. ausdrückt 42, 9; sein 22, 22; 100, 10; 112, 1; 121, 14; dasein um (mit Infin.) 28, 17; (मौनेन) still sein, schweigen 125, 15; 130, 4; bestehn, leben 86, 59; 271, 312; wandeln 175, 49; sich verhalten 181, 4; 191, 11; ausstehn (als Schuld) 260, 182. Atm. (auch ausser den Bestimmungen in §. 789, V) episch 61, 42. Aor. (§. 847; 856); Prec. (§. 865); Ptcp. Pf. Pass. (§. 894). — Caus. einsetzen 88, 19; feststellen 255, 119. Aor. (§. 844).

— अधि (§. 35 u. Bem. 2) besteigen 288, 2; अधिष्ठित (oben) stehn bleibend 32, 31; darüber stehend, an die Spitze gestellt 132, 11; angetreten, übernommen 195, 13. धिष्ठित (mit Einbusse

des स §. 241, Bem. 3) stehend auf 46, 22 (s. jedoch Anm.).

— अनु (§. 35 u. Bem. 2) hinter jemand, etwas, stehn; befolgen 114, 20; 187, 11; 190, 4; verfolgen, beabsichtigen 128, 21; ausführen 190, 8 (स्था° gegen §. 35 wohl in ष्ठा° zu corrigiren); 194, 18; üben 182, 6; anstellen 183, 16; besorgen 188, 23; thun, अनुष्ठित geschehn 103, 10; 21. — Desid. befolgen wollen, nachahmen 191, 6.

— अव Atm. (§. 790) stehn bleiben 73, 2; 71, 15; 126, 13; 242, 83; sich fest stellen 218, 5; 219, 14.

— — व्यव stille stehen, ruhen 20, 1; 27, 1; 6; 28, 22; verharren 76, 35; sich stellen 118, 7; sich befinden 125, 18. — Caus. fest stellen 184, 19.

— आ wann Atm. (§. 790): daran, darauf stehn (Par.) 290, 9; steigen zu 291, 7; besteigen 296, 2; 25, 51; 27, 1; 36, 17; annehmen 72, 26; sich unterziehen, antreten 46, 29; 115, 7; sich anschicken 242, 84; आस्थाय mit 21, 5. — Caus. आस्थापित (§. 647, I Ausn.).

— समा sich unterziehn, antreten 49, 4.

— उद् (§. 241 Bem. 1) wann Atm. (§. 790): aufstehen (Par.) 11, 21; 32, 18; 36, 16; 103, 19; 109, 24; 120, 6; 183, 11; 22; 185, 14; 211, 13; 238, 39; 241, 72; 267, 262. — Caus. aufstehn machen, aufheben 38, 7; 16; 188, 5; 250, 61; aufstellen 282, 438.

— — अभ्युद् aufstehn 185, 14.

— — समुद् zusammen aufstehn 13, 7; aufstehn 20, 21; 100, 21; 103, 10; 113, 8; sich erheben 70, 51.

— उप wann Atm. (§. 790): zur Seite stehn (Par.) 38, 13 (mit Gen.); kommen 189, 1; kommen zu (Acc.) 190, 1; (Atm.) bittend angehn 77, 9; sich nahen 115, 24. Ptcp. Fut. Pass. (§. 901).

— — समुप bevorstehn 5, 4; sich nahen 63, 66; (mit Acc.) 7, 17.

— प्र Atm. (§. 790) fortgehn 73, 28; 100, 4; 101, 14; 119, 5; 121, 19; 131, 7; 190, 17; 181, 8; ep. Par. 20, 22; ved. Par. voran stehn 291, 13. — Caus. senden 53, 4; 54, 10; forttreiben 88, 19; 92, 42; vorwärts treiben. 280, 415.

— प्रति (§. 35 und Bem. 2). Caus. feststellen, einsetzen 12, 28; 200, 20; aufstellen 248, 38.

— वि (§. 35 und Bem. 2) Atm. (§. 790) sich ausbreiten 294, 5; dastehn (in böser Absicht) 77, 11.

— सम् Atm. (§. 790) zusammenstehn; stehn auf 161, 57; sich befinden 131, 22; umkommen 181, 9.

स्थाणु (von vor. S. 160, णु) adj. fest, unbeweglich; msc ntr. (§. 711) Baumstamm ohne Zweige; msc. Siva (§. 465).

स्थान (Vb. स्था; §. 44 Ntr.) ntr. (u. msc. §. 711) Platz, Ort, Stadt; Haus; Stelle (= Amt) 270, 297; Loc. °ने Ind. (§. 783) adv. weil, angemessen, ähnlich, wahrhaft (§. 503; 566, V; 646, 2).

स्थानीय (vom vor. §. 542) adj. या fem. für eine Stelle passend 179, 14 („gewissermassen"); Stelle habend, sich befindend 207, 11.

स्थापक (vom Caus. von स्था) adj. पिका fem. stehen machend, befestigend, regulirend.

स्थामन् (Vb. स्था S. 169, मन्) ntr. Kraft, Stärke (§. 427; 506 vergl. Bem.).

स्थाल (Vb. स्था S. 151, §. 256) ntr. Kessel; fem. ली irdener Topf.

स्थावर (Vb. स्था §. 310) adj. रा fem. fest stehend, unbeweglich.

स्थास्नु (Vb. स्था §. 311) adj. fest, dauerhaft.

स्थिति (Vb. स्था §. 154, 2, 3 Ausn.) fem. das Feststehen, das Stehnbleiben, Entschluss, Gränze; Bestehn, Bestand 154, 19; 248, 37.

स्थितिस्थापक (eig. Ttp. ऽस्था° den früheren Zustand herstellend, vergl. Müller Zeitschr. d. DMG. VI, 30; adj. elastisch) msc. Elasticität 228, 95.

स्थिर (Vb. स्था S. 169, र nach Anal. von §. 154, 2, 3 Ausn.) adj. fest, standhaft; überzeugt 53, 25; 54, 10; ved. ष्ठि° hinter नू (§. 47) 291, 15; Comp. स्थवीयस् Superl. स्थविष्ठ (vom Caus. von स्था, vgl. स्थविर; S. 228 ईयस्; §. 554, VI).

स्थिरता (vom vor. §. 554) fem. Sicherheit 132, 24.

स्थुड् s. थुड्.

स्थूणा = dem folg. 57, 22; 24; 62, 58.

स्थूणाकर्ण msc. N. ppr. 57, 21; 24.

स्थूणा (S. 160, णा von *स्थव् vgl. स्थविर) fem. Thürpfosten (§. 543; 545; 713).

स्थूल् (§. 33) X Atm. (§. 789, V) fett, gross werden (§. 209; 843; 844; eig. Denom. vom folg.).

स्थूल (von *स्थव् vgl. स्थूणा) adj. ला fem. gross, dick, grob 204, 22; 210, 8 (§. 475; 565).

स्थूलता (vom vor. §. 554) fem. Dicke 105, 4.

स्नस् I. IV. Par. herauswerfen, essen (?). Ptcp. Pf. Pass. und Absol. (§. 896, 2; 914, I). — Caus. (§. 202; 881, 4; 916).

स्ना II Par. sich waschen, baden 30, 2; 100, 6; 133, 3; 183, 6; 188, 20; 278, 390; स्नात (§. 566, VI). — Caus. स्नापि und स्नपि (§. 199) benetzen, baden 174, 44; 175, 47; 200, 7.

— नि (§. 39).

— — अतिनि अतिनिष्णात (eher Kmdh. ऽनि° vgl. §. 39) sehr erfahren 190, 19.

स्नातक (vom स्नात Ptcp. Pf. Pass. von स्ना nach §. 558) msc. ein Mann, der, nachdem er seine Studien vollendet hat, die Pflichten des Hausvaters angetreten hat.

स्नातानुलिप्त (Kmdh. स्नातऽअनुलिप्त §. 656, I Vb. स्ना und लिप्) adj. ता fem. erst gebadet und dann gesalbt 183, 6.

स्नान (Vb. स्ना) ntr. das Baden, Bad; Reinigung durch Baden.

स्नायु (S. 157, उ, 5) msc. Muskel, Sehne.

स्निग्ध s. स्निह्.

स्निट् (§. 33) X Par. gehn, lieben.

स्निह् (§. 66, 5; 156, 3) IV Par. (anhänglich sein) lieben, स्निग्ध ölig, glatt, lieblich 68, 36; 79, 27; 272, 319; 276, 365. Aor. (§. 857, 3 Ausn.).

स्नु (§. 55, II, A) II Par. fliessen, tropfen. Pass. refl. (§. 875; 879; 883; 884). Ptcp. Fut. Pass. (§. 903). Desid. (§. 189). Caus. Aor. und Desid. (§. 185 vergl. 843).

— प्र hervorströmen 251, 76.

स्नु bildet Casus von सानु wo s.

स्नुषा (S. 172, स) fem. Schwiegertochter, Schnur.

स्नुस् IV Par. essen, unsichtbar sein, nehmen (?). Ptcp. Pf. Pass. und Absol. (§. 896, 2; 914, I).

स्नुह् (§. 66, 5; 156, 3) IV Par. lieben, ausbrechen. Aor. (§. 857, 3 Ausn.).

स्नेह (Vb. स्निह्) msc. (und ntr. §. 311) Oel, Salbe, klebrige, ölige Substanz, Liebe (§. 563, I. V).

स्नै (§. 33) स्नै I Par. anziehn, schmücken.

स्पन्द् I Atm. (§. 789, V) zittern.

स्पन्द (vom vor.) msc. zitternde Bewegung 233, 158.

स्पन्दिन्, (Vb. स्पन्द्) adj. °नी fem. vibrirend, sich zitternd bewegend 245, f.

स्पर्ध् I Atm. (§. 789, V) wetteifern 153, 13.

स्पर्धा (vom vor. §. 334) fem. Neid, Eifersucht.

स्पर्श् s. 2. स्पश्.

स्पर्श (Vb. स्पृश् §. 260) msc. Berührung, fleischliche Vermischung 279, 401; das Fühlen, Gefühl; tödtliche Hitze; etwas unangenehm berührendes (Anfall), Feind, Krankheit (§. 563).

स्पर्शवत् (vom vor. §. 562) adj. °ती fem. mit Gefühl begabt 222, 25.

स्पर्ष् s. पर्ष्.

1. स्पश् (पष् पश् पस्) I Par. Atm. (§. 789, I) einhalten, berühren, knüpfen. — Caus. Aor. (§. 843, 1 Ausn.). Ptcp. Pf. Pass. (§. 896 Bem.).

2. स्पश् स्पर्श् X Atm. (§. 789, V) nehmen. Aor. (§. 843, 1 Ausn.). Ptcp. Pf. Pass. (§. 896 Bem.).

स्पष्ट (von स्पश्, welches für पश्य s. दृश् die org. Wzform) adj. °टा fem. sichtbar, klar, deutlich, augenscheinlich, leicht, leicht verständlich.

स्पृ स्तृ स्मृ V Par. schützen, lieben.

स्पृश् (§. 47 Ausn.; 66, 4; 149, 2; 156, 1) VI Par. berühren 17, 24; 75, 29; 76, 41; 85, 47; 50; 156, 30; 159, 47; 180, 1; 182, 16; erfassen 194, 5; 198, 11. Aor. (§. 856, 10).

— उप berühren 36, 15.

— सम् berühren, wahrnehmen 276, 375.

ऽस्पृश् (vom vor. §. 289; 66, 4 Ausn.) adj. berührend 274, 343; 285, 475.

स्पृह् (§. 47) X Par. Thema स्पृहि (§. 208; 209; 843; 844) begehren (mit Gen.) 84, 39; (mit Dat.) 157, 37; beneiden.

स्पृहणीयत्व (nach §. 554 vom Ptcp. Fut. Pass. des vor. °य) ntr. Beneidenswürdigkeit 273, 336.

स्पृहा (Vb. स्पृह् §. 327 Ausn.) fem. Wunsch, Begierde.

स्पॄ s. 2. स्वॄ.

स्फट् s. स्फुट् स्फिट्ट् स्फुड्.

स्फटिक msc. Krystall.

स्फण्ट् s. स्फाण्ड् स्फुट् स्फिट्ट् स्फुड्.

स्फाण्ड् स्फुण्ड् स्फण्ट् स्फुण्ट् X Par. spielen, scherzen.

स्फर् s. स्फुर्.

स्फल् s. स्फुल्.

स्फाय् I Atm. (§. 789, V) dick werden, anschwellen, zunehmen. स्फीत (§. 895, 2) geschwollen, gross, erhaben, schön (Sch.) 180, 11; glücklich, viel; Aor. (§. 858); Prec. (§. 867); Ptcp. Pf. Pass. (§. 895, 2); Absol. (§. 914). — Caus. (§. 201).

स्फिट् X Par. lieben; verachten; vergl. स्फिट्ट्.

स्फिट्ट् स्फिट् स्फट् X Par. tödten.

स्फुट् I Atm. (§. 789, V) VI (§. 149) Par. aufplatzen (auch I Par., aber ohne Geltung von §. 789, I, und auch स्फुण्ट् स्फट् स्फण्ट् in dieser Bed.), blühen; brechen 133, 12; Aor. (§. 858, VIII). — X Par. geplatzt sein (§. 208 Ausn. 2; 209; 843; 844). — X Par. spalten, ausstechen 129, 10.

स्फुट (vom vor.) adj. °टा fem. offenstehend, sichtbar, deutlich, augenscheinlich, klar, schön 241, 79; zerbrochen (§. 441, 2, b).

ऽस्फुटिका 199, 17 scheint fem. eines Bhvr. कर्पूरस्फुटक (nach §. 671) Gebrochenes von Kampher (= Stückchen Kampher) enthaltend (?).

स्फुट्ट् X Par. verachten.

स्फुड् s. धुड्.

स्फुण्ट् s. स्फुट् स्फण्ड्.

स्फुण्ड् I Atm. (§. 789, V) aufblühn; vgl. स्फण्ड्.

स्फुर् (§. 43; 149 aa. स्फर्) VI Par. vibriren, hin und her schiessen, springen, herzuspringen 201, 12; 239, 47; 253, 94; züngeln (von einer Schlange) 253, 102; blitzen, blinken, leuchten 184, 2; 237, 25; 241, 75. — Caus. (§. 203 Ausn.). Aor. und Desid. (§. 185; 843).

स्फुर्छ् स्फुर्छ् I Par. vergessen, ausdehnen (?). Ptcp. Pf. Pass. (§. 897, 2).

स्फुर्ज् I Par. donnern. Ptcp. Pf. Pass. (§. 897, 2).

स्फुल् (§. 43; 149) स्फल् VI Par. wanken, erschüttern.

— आ Caus. आस्फालित erschlagen 130, 11.

स्फोटन (Vb. स्फुट्) ntr. das Zerbrechen.

स्बृ s. स्वृ.

स्म (aus स्मा altem Instrum. von सम) Ind. (§. 786; S. 11 n. 2), giebt einem Präsens die Bed. der vergangenen Zeit 98, 6; 107, 24; bedeutungslos (ursprünglich wohl: omnino) neben Ptcp. Präs. 16, 20; hinter मा s. letztres.

स्मय (Vb. स्मि) msc. Stolz, Anmaassung; Verwunderung, Erstaunen.

स्मर (Vb. स्मृ) msc. Erinnerung, der Gott der Liebe.

स्मरण (Vb. स्मृ) ntr. das Sicherinnern, Gedächtniss, das Vermissen.

स्मार्त (von स्मृति) adj. र्ती fem. dem (überlieferten) Gesetze gemäss; das Gesetz befolgend.

स्मि I Atm. (§. 789, V) lachen, lächeln 27, 3; 47, 38; 181, 24; ep. Par. 6, 5; 27, 1; 28, 22; 41, 5. स्मित s. bes. — Caus. स्मायि Par. स्मापि Atm. (§. 200; 789, III). — X (§. 33) Atm. (§. 789, V) verachten.

— — अभ्युद् dazu lächeln ep. Par. 44, 35.

— वि erstaunen 66, 3; विस्मित erstaunt 66, 5; 104, 10; 171; 16.

स्मिट् (§. 33) X Par. verachten, lieben.

स्मित (Ptcp. Pf. Pass. von स्मि, aber nach §. 333) ntr. das Lachen, Lächeln.

स्मितपूर्व (Bhvr. स्पू°) adj. र्वा fem. Lachen als vorangehendes habend 66, 5.

स्मील् s. श्मील्.

स्मृ I Par. sich erinnern, gedenken, mit Acc. 20, 17; 49, 13; 58, 12; 116, 15; 130, 24; Gen. 88, 17; 18; 172, 28; ep. Atm. 38, 13; Pass. 182, 23; स्मृत überliefert, der Überlieferung gemäss 171, 78 (suppl. „entstanden"); genannt 52, 11; 94, 2; 128, 2; 136, 10; 20; 139, 47; Desid. Atm. (§. 790, II); Caus. स्मारि, aber in Bed. „mit Schmerz gedenken machen" स्मरि (danach ist §. 203 zu verbessern; Aor. §. 843, 1 Ausn.); erinnern machen 261, 193. — vergl. स्मृ.

— अनु Caus. स्मरि mit Schmerz gedenken machen 171, 14.

— वि vergessen 262, 200; 271, 309; 279, 404.

स्मृतमात्र (eig. Bhvr. स्मा° vgl. aber मात्र; jenes Ptcp. Pf. Pass. des vor.) adj. त्रा; fem. nur gedacht, vermöge des blossen Denkens an ihn 113, 11.

स्मृति (von Vb. स्मृ) fem. das sich Erinnern, Erinnerung, Andenken, Überlieferung; der Complex der Rechte und Pflichten als auf Tradition (im Gegensatz zu der vedischen unmittelbaren Offenbarung) beruhend gefasst; ein Werk über Recht; Gesetzesstelle 203, 2.

स्मृतिशेष (Bhvr. स्शे°) adj. षा fem. Erinnerung übrig habend, bis auf das Gedächtniss 261, 189.

स्यन्द् (§. 33; 43; 154, 2, 2; 156, 3) I Atm. (§. 789, V) tropfen. Aor. (§. 857, 2, b); Fut. II. und Cond. (§. 870; 871); Absol. (§. 914, 2); Intens. ved. (§. 169, 3, Bem. 3). Desid. Par. und Atm. (§. 790, II vgl. §. 156, 3, 1, wonach सिस्यन्दिष् oder सिस्यन्त्स् Atm., aber nur सिस्यन्त्स् Par.).

स्यन्दन (S. 146 §. 388 vom vor.) ntr. das Tropfen, Tröpfeln, Wasser; das Raschgehen; msc. Wagen; fem. ना Speichel.

स्यन्दनिका (von स्यन्दना im vor. nach §. 559 vgl. S. 230) fem. ein Tropfen Speichel 86, 56.

स्यन्दिन् (Vb. स्यन्द्) adj. नी fem. tröpfelnd, tropfen lassend 152, 6.

स्यम् (§. 33; 154, 1) I (Vop. VI) Par. tönen, gehn. Pf. red. (§. 828 Ausn.); Ptcp. Pf. Pass. und Absol. (§. 896, 2; 914, I); Intens. (§. 177). X Atm. (§. 789, V) prüfen, überlegen (nach Vop. auch Par. nach §. 789, I und vergl. §. 208; 209; 843; 844).

स्याल s. श्याल.

स्यूम (Vb. सिव् S. 166, म) msc. Lichtstrahl.

स्यूमरश्मि msc. N. ppr. 297, 16.

स्रंभ् s. das folg.

स्रंस् (§. 79 vergl. 817; 154, 2, 2) स्रंश् (§. 154, 2, 2) I Atm. (§. 789, V) fallen 173, 33; 196, 20. Aor. (§. 858); Ptcp. Pf. Pass. (§. 896, 2; 914, I); Intens. (§. 169, 3).

स्रंह् (§. 154, 2, 2) I Atm. (§. 789, V) sicher sein, vertrauen. Aor. (§. 858, VIII). Ptcp. Pf. Pass. u. Absol. (nach §. 896, 2 wo es hinzuzufügen, vergl. §. 914, I) vergl. स्रम्भ् (und S. 20).

स्रक्ष् s. म्रक्ष्.

स्रज् (Vb. सृज् S. 133, O, 2 vgl. §. 149, 2; 66, 2 Bem.) fem. (Nom. स्रक् §. 66, 2 Bem.) fem. Blumenkranz, Blumenguirlande (§. 563, XII).

स्रम्भ् s. स्रम्भ्.

स्रष्टृ (Vb. सृज् §. 149, 2) msc. Schöpfer; Brahman; Siva.

स्रिध् I schädigen.

स्रिध् (vom vor.) (fem.?) Schlacht, Feind 287, 8.

स्रिभ् und स्रिम्भ् s. सृभ्.

स्रिव् (§. 152) IV Par. gehn, trocken werden. Ptcp. Pf. Pass. und Absol. (§. 896, 2; 914, I). Intens. (§. 166, 2).

स्रु (श्रु ग्रु) I Par. fliessen 39, 7; 236, 15; auskommen, bekannt werden 198, 3. Pf. red. (§. 830; 831). Aor. (§. 856, 3); Pass. Aor. u.s.w. (§. 879; 883; 884).— Caus. (§. 789, I, 2), Aor. und Desid. (§. 185 Bem. 2; 843).

स्रुति (Vb. स्रु) fem. das Fliessen, Tropfen 174, 44; Fluss 254, 111.

स्रेक् सेक् (§. 33) श्रेक् स्वेक् (ist §. 33a hinter स्रेक् hinzuzufügen) I Atm. gehn. — Caus. Aor. (§. 844).

स्रै s. श्रा.

स्रोतस् (Vb. स्रु S. 161 तस्) ntr. Strömung, Strom, Fluss, Quelle, Sinnesorgan (§. 540).

स्व (S. 243, व) adj. वा fem. (Decl. §. 778, I, 2) eigen; Pron. refl. sich selbst 210, 14; 270, 303; 276, 366; 182, 24. sbst. ntr. Eigenthum, Reichthum; msc. Verwandter (§. 239 Bem. 1; S. 133, O, 2, b; §. 497; 560; 564, V; 572; 582; 588, III; S. 230; §. 602; 667; 683, VI).

स्वक (vom vor. §. 560) adj. fem. स्वका und स्विका (S. 230, §. 602) eigen.

स्वकीय (von स्व §. 497) adj. या fem. eigen, von jemandes eigner Familie.

स्वकृत (Ttp. s कृ° Ptcp. Pf. Pass. von कृ)

adj. ता fem. durch sich (mich) selbst gethan 8, 29.

स्वगर्भ (Kmhd. ऽग॰) msc. der eigne foetus 69, 49.

स्वङ्ग् s. श्वङ्ग्.

स्वच्छ (Kmdh. सुऽश्रच्छ) adj. च्छा fem. rein, durchsichtig.

स्वच्छक (vom vor. §. 558) adj. च्छिका fem. = dem vor. 109, 9.

स्वच्छन्द (Bhvr. स्वऽछ॰) adj. न्दा fem. ungezwungen; ntr. freier Wille 64, 4.

स्वजन (Kmdh. ऽज॰) msc. ein entfernter Verwandter; Dienerschaft 181, 18; 186, 24.

स्वजात्य (von स्वजाति Kmdh. स्वऽ) adj. त्या fem. zum eignen Geschlecht gehörig 123, 18; 124, 11.

स्वञ्ज् (§. 35; 36; 37; 154, 2, 2; 156, 1) I Atm. (§. 789, V) Spcth. स्वज (§. 795, V) umarmen. Pf. red. (§. 828).

— परि (§. 35; 36; 37) umarmen 32, 27; 40, 14; 64, 3.

स्वठ् s. शठ्.

स्वतन्त्र (eig. Bhvr. ऽत॰) adj. न्त्रा fem. unabhängig, frei, mündig.

स्वतवस् (Bhvr. ऽत॰) adj. (Nom. msc. Sing. §. 98 Bem, 2) eigne Kraft habend, urkräftig 290, 7.

स्वतस् (von स्व §. 572) adv. von selbst.

स्वद् स्वाद् (§. 33) I Atm. (§. 789, V) kosten, schmecken, süss sein. — Caus. Desid. von स्वद् (§. 33, b). — X Par. kosten, zerschneiden.

— श्रा Absol. auf श्रम् श्रास्वादमास्वादम् (§. 909) „durch fortwährendes Kosten"; Ptcp. Pf. Pass. lieblich 180, 7. — Caus. kosten machen, erregen 218, 8. — X kosten 100, 13; 113, 2.

स्वधर्म (Kmdh. ऽध॰) msc. die einem insbesondre zukommende Pflicht, Beschäftigung, Eigenschaft.

स्वधा (Kmdh. ऽधा letztres nach Anal. von §. 335, b) fem. Selbstsetzung, Selbstbestimmung 290, 4; Opfer, Speise (?) 294, 6; in der gew. Spr. Ind. (§. 781) Ausruf beim Opfer (mit Dat. §. 785; präfixartig §. 243).

स्वधिति msc. fem. oder ती fem. Axt.

स्वधितीवत् (vom vor. §. 562, ved. S. 239 मत्) adj. ती fem. mit Waffe versehn 293, 2.

स्वधिष्ठान (Bhvr. सुऽश्रधि॰) adj. ना fem. mit schönem Boden versehn 25, 51.

स्वन् (§. 33; 42) I (X nach Vop. §. 208; 209; 843; 844) Par. tönen, schmücken. Pf. red. (§. 828); Ptcp. Pf. Pass. (§. 896, 2). — Intens. ved. (§. 169 Bem. 3). — Caus. (§. 202; 881, 4; 916).

स्वन (vom vor. §. 327) msc. Ton (§. 470).

स्वनगर (Kmdh. ऽन॰) ntr. Geburtsort 15, 29.

स्वप् (§. 41, b Ntr.; 154, 3; 156, 1) II Par. (Anomalieen §. 819, 2. 3) schlafen 109, 21; 139, 52; 53; 163, 68; 168, 95; 199, 16. cp. Atm. 38, 15 auch im Pantschat. 109, 4. Pf. red. (§. 826, 3; 828). Ptcp. Pf. Pass. (§. 894). Intens. (§. 177); Desid. (§. 193). — Causale Aor. u. Desid. (§. 844; 185 Ausn. 3).

— प्र प्रसुप्त eingeschlafen 38, 6; 135, 5; 141, 74; 199, 6.

स्वपस् (Bhvr. सुऽश्रपस्) adj. schöne Werke machend 292, 9.

स्वपितृ (Kmdh. ऽपि॰) msc. der eigne Vater 42, 20.

स्वप्न (Vb. स्वप् S. 165, न, 3. 6) msc. Schlaf, Träumen, Traum.

स्वभाव (Kmdh. ऽभ॰) msc. (das eigne Sein) Natur, natürlicher Zustand, ursprüngliche Anlage, Charakter 105, 17; 109, 20.

स्वयंवर (Kmdh. स्वयम्ऽव॰) msc. Selbstwahl 26, 68 (vergl. das folg.).

स्वयंवरा (Kmdh. wie das vor.) fem. (selbst wählend) eine ihren Mann selbst wählende Jungfrau.

स्वयंकृत (Kmdh. ०यम्ऽकृ० letztres Ptcp. Pf. Pass. von कृ) selbstgethan, selbstverschuldet 98, 4.

स्वयम् Ind. (§. 783 eig. Nomin. von स्व §. 777; 783) selbst (vorderes Glied in Zsstzg §. 662, 1).

स्वयंभू (Ttp. ०यम्ऽभू §. 289) msc. (durch sich selbst seiend) Brahman, Vishṇu, Siva, Liebe, Zeit.

स्वयुक्ति (Bhvr. ऽयु०) adj. sich selbst anspannend 289, 9.

स्वर् (स्तुर्) X Par. (§. 208; 209; 843; 844) tadeln.

स्वर् (Vb. *स्वर् „leuchten" s. सुर्) Indec. (§. 781) Himmel, Paradies; eine der sieben Oberwelten; Luft, Glanz, Schönheit; ved. Sonne (wie *hvare* im Zend) 289, 9 (§. 104, 2; 105 Ausn. 4; 106 Bem. 2; 588, III).

स्वर (Vb. स्वृ) msc. (und ntr. §. 708) Ton, Stimme; Vocal; Accent (§. 441, 2, b).

स्वरु (S. 156, §. 397) msc. Indras Donnerkeil, Pfeil, Späne des Opferpfostens, Opfer, Sonnenschein.

स्वरूप (Bhvr. ऽरूप) adj. पा fem. (eigne Gestalt habend, angemessen) angenehm, schön, weise. (Kmdh.) ntr. (eigne Gestalt) Natur, natürlicher (wesenhafter) Zustand.

स्वरूपिन् (vom vor. Kmdh. nach §. 563) adj. पिणी fem. eigengestaltig 26, 64.

स्वर्क (Bhvr. सुऽअर्क) adj. र्का fem. 293, 1 wohl „schön flammend" vergl. अर्च् (Sch. schön gehend).

स्वर्ग (eig. Ttp. von स्वर् u. ग aus Vb. गम् nach Anal. von §. 272) msc. Himmel, Indra's Paradies (§. 551).

स्वर्ण (ob eig. Bhvr. anomal aus सुऽवर्ण oder von Vb.*स्वर्?) ntr. (und msc. §. 711) Gold.

स्वर्त् s. श्वर्त्.

स्वर्द् I Atm. (§. 789, V) kösten, schmecken.

स्वर्भानु (eig. Ttp. स्वर्ऽभा०) msc. Bezeichnung des Rahu, der Personification der Sonnen- und Mond-Finsternisse.

स्वल् I Par. gehn. — Caus. Aor. (§. 844).

स्वलंकृत (Kmdh. सुऽअलं० s. कृ mit अलम् als Präf.) adj. ता fem. schön geschmückt 60, 35.

स्वल्प (Kmdh. सुऽअल्प) adj. पा fem. sehr klein.

स्वल्पक (vom vor. §. 558 ff.) adj. पिका fem. = dem vor.

स्वल्पशिला (Kmdh. ऽशि०) fem. ein sehr kleiner Stein.

स्वल्पशिलाय Vb. Denom. (vom vor.) Atm. (§. 225) sich wie ein sehr kleiner Stein benehmen, ein sehr kleiner Stein werden 165, 78.

स्वसृ fem. Schwester (§. 433; S. 246, III; §. 698).

स्वसृत् (Ttp. ऽसृत् von Vb. सृ §. 289; S. 133, 0, 1) adj. selbstschreitend 290, 11; 293, 4.

स्वस्क् s. ष्वस्क्.

स्वस्ति (Kmdh. सुऽअस्ति S. 162, स्ति, 2) Ind. (§. 781, aber ved. deklinabel) eine Partikel des Seegens, Glückwunsches, der Beistimmung: (Wohlsein) Heil, Glück (mit Dat. §. 785; §. 588, III).

स्वस्तिक (vom vor. §. 558 ff.) msc. ntr. eine besondre Art Tempel; msc. ein glücklicher oder Glück bedeutender Gegenstand, eine kreuzähnliche mystische Figur; Kreuzweg; eine besondre Art Gebäude; eine besondre Art religiösen oder speculativen Sitzens 217, 17.

स्वस्त्ययन (Bhvr. स्वस्तिऽअयन Glückspfad) adj. ना fem. Segen bringend, enthaltend 144, 106; sbst. ntr. Verabschiedung 25, 50 (vgl. Sâma V. Gl.).

स्वस्थ (Ttp. ऽस्थ von Vb. स्था) adj. sich auf sich selbst verlassend, fest, entschlossen, sicher 116, 23.

स्वस्रीय (von स्वसृ nach §. 433, wo statt ऋण् zu schreiben ist: 1. ऋ) msc. Schwestersohn.

स्वागत (eig. Kmdh. सुऽआगत) ntr. Willkommen (§. 588, II; S. 231, क, 11).

स्वाति msc. fem. (§. 712) oder ती fem. der Stern Arkturus, funfzehnte Lunarstation (gilt wohl für einen glücklichen Stern, da das Wort von सु „glücklich" und Vb. अत् „gehn" abgeleitet wird); eine der Frauen der Sonne; Schwerdt (§. 503).

स्वाद् s. स्वद्.

स्वादु (vom vor. S. 157) adj. fem. दु oder द्वी süss (§. 554. VI).

स्वाधीन (Ttp. स्वऽअधीन) adj. ना fem. von sich selbst abhängig) unabhängig (von andren), frei.

स्वाध्याय (Ttp. स्वऽअध्याय) msc. leises Beten; Studium der Veden (§. 125; 126; 127, 2; 588, III).

स्वान्त (S. 161 त wohl eig. Bhvr. स्वऽअन्त „Ende in sich selbst habend") ntr. Geist; Fähigkeit zu denken und zu fühlen; Höhle, Grotte.

स्वामिन् (von स्व §. 564, V) msc. Herr, Gebieter, Stadtoberster 180, 20; König, Gemahl, Vishṇu, Siva, Kârttikeya; adj. नी fem. besitzend, zu eigen habend (§. 644, III, 8).

स्वामिराज msc. N. ppr. 255, 155.

स्वायंभुव (von स्वयंभू §. 585, II) adj. वी fem. von Svayambhû stammend 140, 61; 63.

स्वायुज् (Kmdh. सुऽआयुज् letztres Vb. युज् nach §. 289 mit Präf. आ) adj. sich schön, gern, anschirrend 294, 2.

स्वारोचिष msc. N. ppr. eines der Manu 140, 62.

स्वार्थ (Kmdh. स्वऽअर्थ) msc. eigne Sache, eigne Angelegenheit, eignes Interesse, eigner Vortheil 161, 59; 163, 66; 176, 94; 269, 292; Arbeit 183, 16.

स्विद् (§. 156, 1) Par. schwitzen. Aor. (§. 858, VIII); Ptcp. Pf. Pass. (§. 894; 895, 9; 897, 1). — Caus. Desider. (§. 33, b). — I Atm. (§. 789, V.) sich salben, ausgiessen, schwitzen (?); verwirrt werden.

स्विद् (Kmdh. सुऽइद्) Ind. (§. 786; S. 11 n. 2) Partikel bei Frage, Zweifel: „etwa" 106, 17; „oder".

स्वुर्छ् s. स्फुर्छ्.

स्वृ (§. 155, II, A Bem. 3) I Par. tönen, gequält werden, gehn; Pf. red. (§. 831). Desider. (§. 189). — Caus. tönen machen, singen; ved. Aor. सस्वर् (S. 383 n. 2) 294, 5.

— सम् wenn intransitiv Atm. (§. 790).

स्वॄ (स्वॄ स्‌ सृ) IX Par. (verkürzen im Spcth. den Vokal, sind §. 805, II hinzuzufügen) verletzen.

स्वेक् s. स्रेक्.

स्वेच्छा (Kmdh. स्वऽइच्छा) fem. eigner Wille, Unabhängigkeit.

स्वेद (Vb. स्विद्) msc. Schweiss, Wärme, Hitze, warmer Dunst, warme Feuchtigkeit; adj. दा fem. schwitzend, warm, sich abmühend 292, 8.

स्वैर (§. 86 Ausn. 2 ?) adj. रा fem. nach eignem Willen (gehend) handelnd, unabhängig, frei, nach Lust 79, 25; aus freien Stücken 280, 411.

स्वैरिन् (§. 86 Ausn. 2; eher vom vor.

nach Anal. von §. 563) adj. ण्यी fem. nach eignem Willen handelnd; unabhängig; fem. eine unkeusche, leichtsinnige Frau.

ह

ह (für ved. घ wo s.) Ind. (§. 786, S. 11 n. 2; §. 127, 2, 11 u. Bem.) hebt das vorhergehende Wort (= γέ) verstärkend hervor 12, 2; 25, 62; insbes. Pf. red. (vgl. Pâṇ. III, 2, 116) 50, 6; 9; 51, 2; 59, 19; 65, 13; 17; 81, 53 (lautlich würde goth. ga, ahd. ka regelrechter Reflex sein; dürfen wir diese, als Präfixe der Ptcp. Pf., damit identificiren?).

हंस (S. 172, स; eher Vb. हस्) msc. Gans, Schwan (§. 492).

हंसजातीय (vom vor. §. 565, IV) adj. या fem. vom Geschlecht der Gänse seiend 125, 3.

हंसतूल (Ttp. ˢतू⁰) msc. ntr. (Gänsebaumwolle =) Gänseflaum 198, 17.

हंसी (eig. fem. von हंस §. 690, 3) fem. N. ppr. 275, 359.

हट् I Par. leuchten, glänzen.

हठ् I Par. springen, gewaltsam handeln, an einen Pfahl binden.

हठ (vom vor.) msc. Gewaltsamkeit.

ˢहत्या (Vb. हन् §. 338) fem. das Tödten.

हद् (§. 156, 1) I Atm. (§. 789, V; nach einem Gr. auch Par. aber ohne Geltung von §. 789, 1?) zu Stuhle gehn.

हन् (§. 25, 1 Ausn. 4; 29, 3. 7 u. Ntr.; 154, 2, 4, 5 u. Bem.; 156, 1; 158 Bem. 2) II Par. (Anom. u. Spcth. §. 800 IV, 3; 809 Bem. 2 Bem.) ved. (nach Analogie von भिद्) auch I (जिघ्न §. 795, VI, 4) schlagen, treffen 33, 4; 97, 5; 12; 108, 6; tödten 3, 1; 2; 18, 41; 62, 51; 67, 14; 69, 38; 74, 22; 89, 9; 28; 113, 5; 163, 70; 281, 433; vernichten 32, 28; 117, 21; 153, 15; 163, 66; in Bhvr. „ohne" 175, 49; hindern 266, 253. Aor. (§. 847 Bem.; 856, 7); Fut. II (§. 870); Pass. Aor. ff. (§. 881; 883; 884); Ptcp. Pf. red. (§. 890); Ptcp. Fut. Pass. (§. 906, II Ausn. 3); Absol. auf अम् (S. 912); हत (§. 655, II, 2). Theils neben, theils statt हन् tritt बध् oder वध् (jenes organisch richtiger, aber dieses die Orthographie der Veden und Vopad. und Hemach.; in Ableitungen bald ब bald व) ein (§. 147, 1; 154, 1) und zwar im Aor. (§. 856, 7 vgl. 849, II), Precat. (§. 865). Pass. Aor. u. s. w. (§. 881; 883; 884), Ptcp. Fut. Pass. (§. 906 vgl. §. 547, IX); schlagen, tödten, vernichten 69, 48; 107, 5; 122, 9; 10; 191, 10; 265, 240; 274, 348; ep. und im Pantschat. auch Fut. II 68, 31; 122, 1; im Pantschat. auch Pass. im Spcth. 107, 7; 120, 8; 128, 19. — Intens. जंघन् wiederholt schlagen 293, 2 (ved. Conj.), in Bed. „schädigen" जेघ्नीय (§. 176, 2; ved. 167 Bem. 1; 169 Bem. 3; Anomal. in Spcth. §. 804; nicht von बध् वध् §. 164). — Desid. जिघांस् (§. 193). — Caus. घाति (§. 294) tödten machen 16, 13; 18, 40; 134, 16; 198, 3; umbringen lassen 54, 9 (ep. घातयिष्याम für ⁰मस् §. 870 Bem.).

— अप vernichten 153, 15.

— अभि treffen 35, 7 (अहनत् ep. Impf. nach Anal. §. 819, 2 s. 3, b) 39, 6 (von वध् s. Simpl.) 40, 9; schlagen, verwunden 194, 11.

— आ, wenn intransitiv, oder mit einem eignen Glied als Object, im Atm. (§.790) treffen, schlagen 45, 13; 72, 20; 113, 15; Atm. sich tödten 159, 12.

— — अभ्या verwunden 43, 25.

— — प्रत्या abwehren, pariren 31, 11 (Atm. vgl. bei आ, aber ep. ohne dass das Object ein eignes Glied).

— — समा schlagen 129, 20.

— उद्, in die Höhe schlagen; erheben 97, 5; 290, 11 (ved. Spcth. जिघ्नत Atm. s. Simpl. „aus ihren Sitzen"); sich aufhängen (ep. Atm.) 76, 40; उद्धत stolz, übermüthig, arrogant 129, 8; 277, 377; roh, rauh 129, 20.

— — समुद् समुद्धत stolzirend 171, 15.

— उप उपहत geschlagen 130, 21; 252, 189; verwirrt 175, 48.

— नि (§. 29, 7 u. Ntr.) niederschlagen, tödten 23, 35; 35, 9; 48, 3; 54, 10; 66, 13; 118, 4; 157, 36; 270, 304; 273, 335; 336; 280, 414; vernichten 173, 36; 199, 11.

— — विनि विनिहत getödtet 24, 46.

— निस् tödten 281, 432.

— प्रति entgegenschlagen, hindern, hemmen 164, 73.

— वि verstören, hindern, hemmen 163, 66; 164, 73; vernichten 171, 17.

— सम् zusammenschlagen; संहत hart, stramm 78, 25; 79, 29; 33, 35; verbunden 266, 255.

°हन् (vom vor. S. 133, O, 1 vgl. §. 25, 1 Ausn. 4) adj. (Decl. §. 754, III) fem. °घ्नी (§. 699; 686) tödtend (S. 221, §. 592, II).

हन्त Interj. (§. 786; 127, 2, 5) bei Freude, Mitleid, Kummer 92, 41; Hast, Anfang der Rede.

हन्तुमनस् (Bhvr. हन्तुम् (Infin. vor हन्) मनः० nach S. 247, VI) adj. zu tödten gesinnt 198, 10.

हम्म् I Par. gehn.

हय् I Par. gehn, verehren, tönen, ermüden.

— तिरस् verachten (vgl. तिरस् mit Vb. कृ tadeln u. s. w.) 52, 18 s. Anm.

हय (Vb. हि S. 139) msc. Pferd; fem. °यी (§. 690, 4; 691) Stute.

हयशास्त्र (Kmdh. §. 656, V शा०) ntr. Lehrbuch die Pferde betreffend, Kunst Pferde zu behandeln 25, 53.

हर (Vb. हृ) adj. °री fem. nehmend, greifend, fortreissend 175, 50; msc. Bez. des Siva.

हरण (Vb. हृ) ntr. das Wegnehmen, der Raub 9, 38; 64; 81; 52; 162, 60; Wegnahme (Aufhebung) 260, 180.

हरि (S. 152, §. 394, vgl. Sâma-V. Gl. ह्री) adj. grün, gelb; msc. Vischnu; Indra; Löwe, Ross (§. 558, VII; 563, IX).

हरिगण msc. N. ppr. und (Tip.) Schaar von Rossen 257, 142.

हरिचन्दन (Kmdh. च०) msc. ntr. eine gelbe wohlriechende Art Sandelholz.

हरिण (S. 154 इन vgl. हरि) adj. °णी fem. gelblich weiss; fem. ein goldnes Bild (eine Statue von Gold).

हरिणधामन् (eig. Bhvr. धा०) msc. (gelblich weisse Strahlen habend) Mond 286, 402.

हरिणी s. हरिण und हरित.

हरित् (S. 153 इत् vgl. हरि) adj. grün; msc. Sonnenross (ein Falber); fem. Weltgegend.

हरित (vgl. हरि) adj. °ता oder °रिणी fem. (§. 689) grün (§. 225; 442; 446; 521 vergl. 459).

हरिताय Vb. Denom. (vom vor.) Atm. grün werden (§. 225).

हरिद्रा fem. Gelbwurz (§. 450; 535).

हरिमन् (S. 167, §. 416) msc. Zeit; (von हरि nach Analogie von §. 554, VI) Blösse 289, 11.

हरिहेतिहूति msc. 286, 15 = चक्रवाक, indem हरिहेति (Ttp. ऽहेति) Geschoss des Vishnu = चक्र (Diskus des Vishnu) und हूति (von हे „das Rufen") = वाक (von वच् „Rede") eine Art Ente.

हर्तृ (Vb. हृ) msc. ntr. त्री fem. einer, welcher nimmt, wegnehmend, raubend (§. 434; 554).

हर्म्य ntr. (§. 708) Palast.

हर्य् I Par. gehn, lieben, wünschen, bitten, drohen, ermüden.

हर्ष (Vb. हृष्) msc. Freude (§. 225; S. 225 इत).

हर्षण (Vb. हृष् §. 253) adj. णा fem. erfreuend.

हर्षाय Vb. Denom. (von हर्ष) Atm. (§. 225) sich freuen.

हर्षुल (Vb. हृष् S. 158 उल) msc. Liebhaber, Hirsch; erfreut 285, 473.

हल् I Par. pflügen.

हलहलाशब्द (Kmdh., हलहला ist ein tonnachahmendes Wort nach §. 243 aus *हलत्) msc. Geschrei halat 41, 1.

हलि (Vb. हल्) msc. Furche, Ackerbau (§. 213 Bem.; 224 Bem.; 433).

हलि Vb. Denom. (vom vor.) Par. (§. 213 Bem. 1) = हलिं ग्रह्.

हव (Vb. ह्वे §. 333 u. हु) msc. das Rufen, Anrufung, Herausforderung; Opfer.

हवस् (Vb. ह्वे vgl. das vor.) ntr. Lobgesang 291, 12.

हव्य (Vb. हु S. 168 य) ntr. (§. 708) Opfer.

हव्यवाहन (eig. Ttp. ऽवा° §. 285, b) msc. (eig. der das Opfer zu den Göttern führende) Feuer.

हव्याश (eig. Ttp. हव्य ऽ आश nach §. 269 von Vb. 1. अश्) msc. (eig. der das Opfer verzehrende) Feuer.

हस् I Par. (vgl. §. 790, IV) lachen 105, 7; 185, 24. Aor. (§. 849, 2 Ausn.). हसित s. auch bes.

— उप verspotten 149, 29 V. L.

— प्र in Lachen ausbrechen, lachen, lächeln 4, 21; 24, 42; 185, 24; प्रहसित gelacht habend, lachend 101, 14; 111, 10. — Caus. zum Lachen bringen 196, 24.

— वि lachen 113, 11; 126, 24; 272, 322.

हसित (Ptcp. Pf. Pass. vom vor. nach §. 333) ntr. das Lachen, Gelächter.

हस्त (S. 161, त, 2?) msc. Hand, Rüssel; ntr. (§. 711) Blasebalg; in Bhvr. fem. ता (§. 693, vgl. §. 664) 87, 10 (§. 503; 558, VII; 563, I. IV; 656, II; हस्ते präfixartig §. 244).

हस्तवत् (vom. vor. §. 562) adj. ती fem. behänd, geschickt 197, 18.

हस्तिकर्ण (msc.?) N. ppr. eines Distrikts 247, 32.

हस्तिन् (von हस्त §. 563, IV) msc. Elephant; fem. नी Elephantin (§. 441; 556 Bem.; S. 224 आयन).

1. हा III Atm. (§. 789, V) Spcth. जिहा u. s. w. (§. 801) gehn. Ptcp. Pf. Pass. (§. 897, 5).

— उद् sich erheben 183, 13.

2. हा (§. 154, 2, 3) III Par. (Anom. des Spcth. §. 801, II) verlassen 21, 11; *162, 64; aufgeben, wegwerfen 185, 3; verlieren 35, 5. हीन (Ptcp. Pf. Pass. §. 897, 5) beraubt, ohne 76, 40; 117, 16; 17; 263; 219. Prec. (§. 865); Ptcp. Pf. Pass. (§. 897, 5); Absol. (§. 914, II). Intens. (§. 169 Ausn. 5). — Desider. verlassen wollen 188, 8.

— परि परिहीण beraubt 221, 14.

— — विप्र विप्रहीन (gegen Gr. §. 29, 6, aber wohl zu corr. in °हीण) verlassen 8, 27 (mit Inst.).

— वि verlassen 88,28; 109,22; 147,13; विहीन beraubt (Abl.) 48,4; 154,17.

हा Interj. (§. 786; S. 11 n. 2) bei Kummer, Vorwurf, Freude, ha! verdoppelt हाहा 32,25; 100,19 vgl. bei कृ.

हाटक adj. fem. टिका golden; sbst. ntr. Gold.

हात s. 1. हा.

हानि (Vb. 2. हा §. 354 S. 166 नि) fem. das Verlassen, Verlust, Beraubung, Mangel 260, 179.

हार (Vb. हृ) msc. Perlenkette (हारा §. 335).

हारक (Vb. हृ) msc. Dieb, Räuber.

हारिद्रव (von हरिद्रु S. 156, उ, 1 §. 535 eine Art Baum, und eine Pflanze Curcuma zanthorhizon) 289,12 (Sch. हरितालद्रुम aber es wird kein Baum dieses Namens angeführt).

हारिन् (Vb. हृ) adj. रिणी fem. nehmend, einnehmend, gefallend.

हार्द (von हृदय S. 221 §. 592 u. 554, II, B) ntr. Herzlichkeit, Liebe.

हार्यपुत्र msc. = Râma 91,28; 92,35.

हालाहल ntr. eine Art Gift.

हास (Vb. हस् S. 142, ञ, 23) msc. das Lachen, Gelächter.

ऽहासिन् (Vb. हस् §. 282) adj. नी fem. lächelnd 283, 449.

हास्तिन (von हस्तिन् §. 556 Bem.) adj. नी fem. so gross als ein Elephant; ntr. = dem folg.

हास्तिनपुर (Kmdh. ऽपुर §. 649, I) ntr. Hâstinapura N. ppr. einer Stadt.

हास्यता (nach §. 554 von हास्य Ptcp. Fut. Pass. von हस्) fem. Zustand des Ausgelácht (Verspottet) -werdens 257, 144.

हाहाकृत (Ttp. हाहा (s. हा) ऽकृत (von कृ Ptcp. Pf. Pass.) adj. ता fem. in Kriegslärm versetzt (vgl. हाहाकार bei Wils.) 32, 25; 41, 22.

हि (§. 29, 4; 158 Bem. 2) V Par. gehn, schicken. Desider. (§. 193 Bem. 1).

— प्र (§. 29, 4) entsenden 33,5; 184,19; 197,8; 239,55 (Pf. red. जिघाय §. 158 Bem. 2); 270, 302 (mit Gen. statt Dativ); 284,467; werfen 34,9; 40,12 (ep. प्राहिणवम् statt ०हिणावम् §. 802); 106, 9.

हि Ind. (§. 786), denn, weil; gewiss; andrerseits, aber 10, 2; 180, 20 (§. 127, 2, 4; 134, 6); Interj. des Schmerzes, Neides, der Verachtung, Eile.

हिंस् (aus altem Desider. von हन् nach Anal. von लिप्स् von लभ् vgl. S. 75) VII und I Par. schlagen, verletzen.

हिंसा (vom vor. §. 334) fem. Mord, Böstbat.

हिंस्र (Vb. हिंस् §. 304) adj. स्रा böswillig, mörderisch, wild, furchtbar.

हिंस्राहिंस्र (Dvnd. §. 629) ntr. bös und gut 137, 29.

हिक्क् I Par. Atm. (§. 789, I) schluchzen. — X Atm. V. L. von किक्क् wo s.

हिट् s. बिट्.

हिण्ड् I Atm. (§. 789, V) gering achten.

हित (eig. Ptcp. Pf. Pass. von धा) adj. ता fem. (eingesetzt, angeordnet) passend, angemessen, zuträglich, dienlich, würdig, gut, liebevoll, freundlich; ntr. das Gute, Beste, Wohl 82, 12; 162, 65; 163, 66; 250, 62; 260, 184.

हितकाम (Ttp. ऽका० §. 275) adj. मा fem. das Wohl (von jemand) liebend, wohlgesinnt 125, 23.

हितकाम्या (nach §. 334 von einem Denom. ०म्य nach §. 239) fem. Liebe zum Besten 15, 2.

हितार्थिन् (Ttp. हित ऽ अर्थिन् letztres nach

§. 282 von Vb. अर्थ्) adj. र्थिनी fem. das Gute begehrend 65, 15.

हिन्दोल् हिल्लोल् X Par. (§. 209; 843; 844) schweben (vergl. दुल्).

हिन्व् I Par. erfreuen (vergl. पिन्व्).

हिम (S. 166, म, eher aus organischerem *ह्याम worüber an e. a. O.) adj. मा fem. kalt; ntr. Frost, Kälte, Schnee (Eis?) 171, 12; 17. Winter 291, 14; msc. Sandelbaum; fem. हिमानी (§. 705) Eis und Schnee (§. 564, IV; 565, V).

हिमदीधिति (eig. Bhvr. ˢदी⁰) msc. Mond 237, 29.

हिमद्युति (eig. Bhvr. ˢद्यु⁰) msc. Mond.

हिमवत् (nach §. 562 von हिम) adj. ती fem. kalt; msc. der Berg Himâlaya (§. 465; 540, wird in Avybh. ⁰तम् §. 680).

हिरण (vergl. हरि) ntr. Gold.

हिरण्मय (von हिरण्य nach S. 240, मय; eher vom vorhergehenden) adj. यी fem. golden.

हिरण्य (S. 147 अन्य eher vom vor.) ntr. Gold (§. 471; 496; 563, I. IV; S. 230, क; S. 240, मय).

हिरण्यकशिपु msc. N. ppr. eines Daitya.

हिरण्यगर्भ (eig. Bhvr. ˢग⁰) msc. Brahman; im vedantistischen Sinn: Einheit der feinen Körper 208, 3.

हिरण्यचक्र (Bhvr. ˢच⁰) adj. क्रा fem. goldne Räder habend 294, 5.

हिरण्यरेतस् (eig. Bhvr. ˢरे⁰) msc. Feuer, Sonne.

हिरण्यवत् (von ⁰ण्य nach §. 562) adj. ती fem. goldreich 295, 16.

हिरण्यवर्मन् msc. N. ppr. 52, 11; 60, 25 (= काञ्चनवर्मन्).

हिरुक् (S. 134, O, 2 vgl. S. 243, अ) Indecl. (§. 783) ausser, ohne; inmitten, nah (in Avybh. ˢकम् §. 680).

हिल् VI Par. Willen zeigen, wollüstig sein.

हिल्लोल् s. हिन्दोल्.

हिष्क् s. हिक्क्.

हीन s. 2. हा.

हु III Par. (Anom. der Spcth. §. 809, 815) opfern 20, 22; 56, 13; 159, 47 (gegen §. 754, I stark deklin. s. Anm.); 163, 67 (जुह्वत् §. 815; 566, II); Pf. red. und periphrast. anom. (§. 836).

— आ opfern आहवनीय s. bes.

हुंकार (von कृ mit हुम् davor nach §. 245, 3) msc. das Hummachen, das Machen eines drohenden Tons 274, 345.

हुड् VI (§. 149) Par. sammeln. — s. हूड्.

हुडु msc. Widder.

हुण्ड् I Par. aufhäufen, auswählen. — s. भुण्ड्.

हुण्डिका fem. Anweisung, Sold oder Ernährung der Soldaten durch Anweisungen, Bon's (Troyer zu Râjat. V, 265) 267, 265; 268, 274; 270, 301.

हुताश (eig. Ttp. हुत (Ptcp. Pf. Pass. von हु) ˢआश von 1. अश् nach §. 269) msc. (eig. der das Opfer essende) Feuer.

हुताशन (eig. Bhvr. हुतˢअशन) msc. (Opfer als Speise habend) Feuer.

हुम् Ind. (§. 786) Partikel des Vorwurfs, der Erinnerung, Frage, Beistimmung; mystische Sylbe, die oft in Zauberformeln vorkommt.

हुर्छ् I Par. sich krümmen, krumm gehn. Ptcp. Pf. Pass. (§. 897, 2).

हुल् I Par. gehn, bedecken, tödten.

हुष्कपुर ntr. N. ppr. einer Stadt 267, 258.

हूड् होड् हुड् हौड् हूड् हुड् ह्रौड् I Parasm. gehn. Aor. Caus. (§. 844).

हूति (Vb. ह्वे) fem. das Rufen.

हृ I Par. Atm. (§. 789, I vgl. aber II. IV) ved. भृ. nehmen, wegnehmen, rauben

4, 15; 5, 2; 63, 17; 67, 22; 78, 19; 85, 48; 92, 35; 98, 12; 110, 24; 132, 4; 148, 21; 180, 21; 184, 19; 240, 62; aufheben (gegen) = werfen 37, 29. — ved. Intens. (§. 174). — Caus. nehmen machen; Pass. Ptcp. Pf. geraubt 276, 367; trinken gemacht 276, 368.

— अनु nachahmen, wann nur Atm. (§. 790, II). अनुहरत् (§. 430, 2, c; 588, V).

— अप wegnehmen, rauben 66, 10; 133, 9; 187, 21; 273, 331.

— अव wegnehmen.

— — अभ्यव Caus. einen nehmen, geniessen, machen 200, 8.

— — प्रत्यव Caus. gegen (einander) wegnehmen machen = unterbrechen 37, 30.

— — व्यव von einander trennen, unterscheiden 204, 13. — streiten 190, 2.

— आ zureichen, geben 187, 9. — Caus. empfangen 58, 11.

— — उदा verkünden 42, 12, nennen, prädiciren 221, 14; 225, 67. उदाहृत (§. 656, IV).

— — — समुदा auseinandersetzen 139, 50.

— — उपा heimlich herbeibringen 282, 444.

— — प्रत्या berichten 45, 14.

— — व्या melden. व्याहृत (§. 894, II).

— — समा sammeln 49, 17.

— उद् herausnehmen 17, 27; 105, 16; 151, 4; 251, 74; 252, 89; herausreissen 176, 94; 183, 23; ausrotten 53, 25; 54, 16; aufrichten 189, 9.

— उप darreichen, geben, bringen, spenden 196, 18; 197, 9; 254, 110.

— निस् ausreissen 182, 6.

— परि vermeiden 158, 43; 192, 3; 261, 190.

— प्र angreifen 28, 20; 24 (Dat.); 30, 38 (Dat.); 63, 66; 100, 12; 104, 19 (Atm.) kämpfen 35, 2; werfen 196, 23; stossen 201, 12.

— वि sich erlustigen 52, 18.

— सम् einhalten 115, 9.

— — प्रतिसम् zurückziehn 41, 7.

हृणीय Vb. Atm. (§. 235 vgl. Sâma V. Gl.) zürnen, sich schämen.

हृति (Vb. हृ) fem. das Wegnehmen, Rauben 261, 190.

हृद् in Declinat. und sonst für हृदय eintretend, s. letztres.

हृदय ntr. (§. 708) Herz (Declin. mit Nbth. हृद् §. 754, XV; 554, II, B; 563, I; 588, V; dafür हृद् S. 240, ज, 10; 246, II; 248, XVI; §. 670, 10).

हृदयंगम (Ttp. vom vor. und Vb. गम् nach §. 279, i vgl. S. 139) adj. आ fem. (zu Herzen gehend) rührend, gewinnend.

हृदयच्छिद् (Ttp. °य s छिद् letztres nach §. 289 von Vb. छिद्) adj. herzspaltend 36, 20.

हृद्य (von हृद् für हृदय S. 240, ज, 10) adj. आ fem. lieb, lieblich, angenehm, schön.

हृद्रोग (Kmdh. nach §. 656, V von हृद् für हृदय (S. 248, XVI) s रोग) msc. Herzkrankheit (Herzleid) 289, 11.

हृष् IV Par. in die Höhe starren (insbesondre von Haaren, als Zeichen der Freude) 72, 27; sich freuen 31, 17; 35, 9; 60, 33; 67, 18; 118, 15; 131, 5; 148, 25; 183, 13; 197, 6. — I Par. lügen. — Aor. (§. 858, VIII). Ptcp. Pf. Pass. und Absol. (§. 894; 896, 2; 914, I). — Caus. erfreuen 27, 10; 111, 14.

— नि निहृष्ट erfreut 198, 4.

— प्र प्रहृष्ट sehr erfreut 64, 4; 92, 42; 100, 4; 131, 9.

— सम् संहृष्ट in die Höhe starrend 89, 5; erfreut 67, 17; 22.

— — परिसम् परिसंहृष्ट sehr erfreut 66, 11.

हृषीकेश msc. Vishnu oder Krishṇa.

हे Interj. (§. 786) beim Rufen, insbedere beim Vokativ 169, 96 (§. 134, 3, Bem. 2).

हेट्ठ् s. हेठ्.

हेट्ठ् (हेठ् ?) I Atm. (§. 789, V) schlecht sein, quälen. — Caus. Aor. (§. 844, B). vergl. हेड्.

हेड् (हेल्) I Atm. (§. 789, V) gering achten. — Caus. (§. 204 Aor. §. 844; Pass. 881; Absol. §. 916).

हेठ् (हेठ् ?) IX Par. (Spcth. हेठ्ना ०नी) wieder geboren werden; Glück, Reinheit hervorbringen.

हेति (Vb. हि S. 162, ति, 2) fem. Waffe, Sonnenstrahl, Flamme.

हेतु (Vb. हि S. 162, तु) msc. (Antrieb) Grund, Motiv; von Wegen 69, 39; 263, 216; Mittel 251, 71 (Preiss); 270, 310; Logik 180, 8 (vgl. Röer Bhâshâp. S. 32*). Loc. हेतौ Ind. (§. 783).

हेतुता (nach §. 554 vom vor.) fem. Zustand der Grund zu sein; Ursachlichkeit, Causalität.

हेतुत्व (nach §. 554 von हेतु) ntr. = dem vor. 221, 16; 232, 147.

हेतुमत् (vom vor. §. 562) adj. ती fem. mit Gründen versehn 83, 20; 225, 68.

हेम (verstümmelt aus हेमन्) ntr. Gold.

हेमक (vom vor. §. 558 ff.) ntr. Gold 67, 20.

हेमकक्ष (Bhvr. हेमन्ऽक०) adj. क्षा fem. goldne Mauer habend 87, 15.

हेमकवच (हेमन् = काञ्चन und कवच = वर्मन्) msc. N. ppr. synonym mit काञ्चनवर्मन् 57, 28.

हेमन् (S. 167 मन् abgestumpft aus हेमन्त्) ntr. Gold, Winter (§. 563, VIII).

हेमन्त (S. 147 अन्त; aus हेमन्त् (s. das vor.) durch अ vgl. हिम) msc. ntr. die kalte Jahreszeit, Winter = November — December (§. 485; 496).

हेममय (von हेमन्) adj. यी fem. golden 66, 6.

हेममालिन् (von ०ला Kmdh. von हेमन्ऽमाला nach §. 656, V) adj. नी fem. mit goldnen Kränzen versehn 72, 20.

हेमवत् (von हेमन् §. 562) adj. ती fem. golden 70, 2.

हेमवर्मन् msc. N. ppr. = काञ्चनवर्मन् (vgl. हेमकवच).

हेमाङ्ग (Bhvr. हेमन्ऽअङ्ग) adj. fem. गा oder गी (§. 693) goldnen Körper habend 91, 32.

हेल् s. हेड्.

हेला (Vb. हेल् §. 334) fem. Rücksichtslosigkeit 252, 84 (ohne Rücksicht), Verachtung, Leichtsinn.

हेलुग्राम (Kmdh.) msc. Dorf Helu 278, 396.

हेलुद्दिण्ण (Ttp. हेलुऽद्दिण्ण letztres Prakrit für दत्त Lassen Inst. L. Pr. S. 125) adj. mit (dem Dorf) Helu beschenkt 278, 397.

हेष् I Atm. (§. 789, V) wiehern. — Caus. Aor. (§. 844).

है Interject. (§. 786) des Rufens (§. 134, 3 Bem. 2).

हैम (von हेमन्) adj. मी fem. golden, kalt.

हैहय msc. Namen eines Volkes (Vishnu-Pur. Index) 34, 12 (§. 430).

होड I Atm. (ist §. 789, I hinzuzufügen) gering achten, gehn. — Caus. Aor. (§. 844). — vergl. हुड्.

होतृ (Vb. हु vielleicht हे vgl. §. 154, 3; S. 153 §. 406) msc. Priester, der beim Opfer die Gebete aus dem Rig-Veda recitirt (§. 534; 554, II, A; 646, 2; 653, VII Ausn. 10).

होत्र (Vb. हु S. 164) ntr. Feueropfer; Gegenstand, der im Feuer dargebracht wird.

होत्रवाहन msc. N. ppr. 11, 16.

होम (Vb. हु S. 166) msc. (u. ntr. §. 711) Opfer.

हीड् s. हुड्.

ह्नु II Atm. (§. 789, V) stehlen.

— नि verbergen.

— — अतिनि अतिनिह्नुत्य (eher अतिऽ als Kmdh.) sehr läugnend 193, 9.

ह्मल् I Par. hin und her wanken. — Caus. (§. 202; 881, 4; 916).

ह्यस् Ind. (§. 783; Abl. oder Gen. §. 782) gestern.

ह्यस्तन (vom vor.) adj. नी fem. gestrig.

ह्रग् ह्लग् I Par. bedecken. Aor. (§. 849, 2 Ausn.). — Caus. (§. 202; 881, 4; 916).

ह्रद (Vb. ह्राद्) msc. (§. 708. 4) tiefer Teich (§. 492; 558, VI; fem. दी S. 691).

ह्रप् s. ह्लप्.

ह्रस् I Par. tönen, sich verringern, verkürzen 142, 83.

ह्रस्व (vom vor. S. 176, अ, 2) adj. स्वा fem. kurz. Comp. ह्रसीयस् Superl. ह्रसिष्ठ (§. 554, VI; S. 228 ईयस्).

ह्राद् I Atm. (§. 789, V) tönen.

ह्रास (Vb. ह्रस्) msc. Verminderung 142, 85; Ton.

ह्री III Par. sich schämen. Pf. red. und periph. (§. 836). Ptcp. Pf. Pass. (§. 897, 5). — Caus. (§. 199).

ह्री (vom vor.) fem. Schaam.

ह्रीछ् I Par. sich schämen.

ह्रीमत् (von ह्री nach §. 562) adj. ती fem. verschämt, bescheiden 159, 43.

ह्रुड् s. हुड्.

ह्रूड् s. हुड्.

ह्रेप् (?) I Atm. (fehlt §. 789, V) gehn. — Caus. Aor. (würde der Anal. von §. 844 folgen).

ह्रेष् I Atm. (§. 789, V) wiehern, gehn. — Caus. Aor. (§. 844).

ह्रौड् s. हुड्.

ह्लग् s. ह्रग्.

ह्लप् ह्रप् X Par. sprechen, einen Ton von sich geben (vergl. कृप्).

ह्लस् I Par. tönen.

ह्लाद् I Atm. (§. 789, V) sich freuen. Ptcp. Pf. Pass. (§. 895, 3; 897).

ह्लादिन् (vom vor.) adj. नी fem. erfreuend 149, 28.

ह्वल् I Par. hin- und herwanken, zittern. — Caus. (§. 202; 881, 4; 916).

ह्वृ (ह्वॄ) I Par. krumm sein. Ptcp. Pf. Pass. (§. 895); vergl. ध्वृ.

ह्वॄ s. ह्वृ.

ह्वे (§. 154, 3; 160 Bem. 2) I Par. rufen; 289, 4 (ved. Aor. अहूषत S. 388, n. 2); 288, 14 (ved. Pf. जुहूरे S. 377, n. 3. vergl. §. 826, 3 und §. 160 Bem. 2). Aor. (§. 856 Ausn. 1. vergl. §. 841). Intens. (§. 173). Desid. (§. 193 Bem. 1). — Caus. (§. 199 Ausn.) Aor. (§. 844, 4). Desider. (§. 192 Bem.).

— आ anrufen, herbeirufen, rufen 44, 36; 61, 45; 116, 19; 126, 8; 192, 7; 9; 235, 4; herausfordern Atm. (§. 790) 4, 13; 26, 74 (ep. Pf. periphr. आह्वयामास S. 380, n. 4) 27, 10 (ep. आह्वयान statt °यमान §. 886, 2).

— — समा zusammenrufen 4, 10; 29, 2; 191, 19; rufen 193, 1; herausfordern 19, 7.

— उप Atm. (§. 790) anrufen.

— नि Atm. (§. 790) herabrufen 298, 24.

— वि Atm. (§. 790) anrufen.

— सम् Atm. (§. 790) erzählen.

Verbesserungen und Nachträge *).

S. 3 ff. Statt निर् ist allenthalben निस् zu schreiben; denn die im Zend entsprechenden Formen, welche, wenn निर् organisch wäre, das r hätten bewahren müssen, zeigen allenthalben Reflexe von sskr. स्, oder ष्. — S. 4, Col. 2, Z. 4 v. u. bei अक्षिगत ad. „vor den Augen seiend 242, 81.“ — 5, 2, 9 v. o. l. §. 338 (statt 358). — 7 v. u. ad. „gegen 85, 59.“ — 6, 2, 1 v. u. ad. „अङ्गद (Ttp. अङ्ग „Glied“ und Vb. दो „binden“) ein Armband.“ — 8, 2, 12 ad. „redlich 240, 62.“ — 20 hinter fem. ad. „(S. 230 §. 602).“ — 12, 1, 4 ad. „अत्रिनयनप्रभव (Bhvr. ऽप्र° oder Kmdh. अऽत्रि°; in jenem Fall das vordre Glied Ttp. अत्रि ऽन°; in diesem das hintre Bhvr. °नऽप्र°, entweder „seine Entstehung habend aus Atri's Augen“ oder „nicht entstanden aus dem dreiäugigen“ 238, 42.“ — 12, 2, 6 v. u. zu अदृष्ट vgl. Müller ZDMG. VI, 227. — 16, 2, 6 v. u. l. „msc.“ del. „oder“ und ad. 128, 4. — 17, 1, 6 v. o. ad. „Galle 158, 18“ und dahinter „अनलद (Ttp. ऽद von Vb. दो) adj. दा fem. Gluth löschend 172, 25.“ — 19, 1, 14 ad. „अनुपदिन् (Vb. पद् §. 282) msc. Sucher 241, 70.“ — 4 v. u. ad. „अनुप्रवेश (Vb. विश्) msc. hartnäckige Verfolgung 239, 48 s. Anm.“ — 19, 2, 21 v. o. l. „das Schliessen“; ebds. 22 ad. „das Schliessen“ und 24 l. „Schluss“ und vgl. Müller ZDMG. VI, 229. — 20, 1, 1 ad. „अनुलोमन् (entweder Ttp. nach Anal. von §. 653, V oder Bhvr. §. 666) adj. (Plur. nach §. 440) die Haare nach dem Strich habend, glatthaarig 68, 33.“ — S. 22 zu अन्वय und S. 23 zu अपरत्व vgl. Müller ZDMG. VI, 12. — bei अपराह्ण ad. „Abend“; bei अपाकरण ad. s. Nw. zu पाकरण. — S. 24 zu अपेक्षा ad. „Vermittlung“ Müller ZDMG. VI, 221. — S. 24, 1, 22 ad. „im Gegentheil 153, 13.“ — 24, 2, 3 v. u. l. „Absolut.“ — 2 v. u. del. „zu“ und ad. „199, 22.“ — S. 25, 1, 5 v. o. „keine Negation habend“ und vgl. Müller ZDMG. VII, 291 n. 4. — S. 26, 1 bei अभिज्ञान ad. „Ruhm“; bei अभितस् „ganz 171, 11.“ — S. 27 bei अभ्यन्तर ad. „nächste 120, 11; geheim 180, 9.“ — S. 28 bei अमृत ad. „Arznei; beides 238, 36.“ — bei अम्बर ad. „Himmel 236, 20; Himmel und Gewand 235, 7.“ — S. 28, 2, 7 v. o. l. „ntr.“ — S. 30, 2, 12 ad. „Voraussetzung“ Müller ZDMG. VII, 299; 310. — S. 33 ad. „अवलग्न (Vb. लग्) msc. ntr. Taille.“ — bei अवलम्बन ad. „das Fassen 242, 82.“ — S. 35 bei अशोक ad. „ntr. (§. 531) dessen Blüthe 146, 6.“ — S. 36, 1, 15 l. असाधारणा vgl. Müller ZDMG. VI, 227. —

*) Ich hatte zuerst die Absicht den Index zu der »Vollständigen Grammatik« in das Glossar aufzunehmen; allein der Umfang würde dadurch um fast den 3ten Theil vermehrt worden sein, weshalb ich ihn wieder ausmerzen musste; doch ist in den ersten 16 Seiten einiges davon geblieben.

S. 36, 1, 24 ad. „weich 240, 59." — S. 39 bei आकुञ्चन ad. „das Zusammengehnmachen 220, 5." — S. 42, 2 ad. आपूरण (Vb. पूर्) ntr. das Anfüllen 132, 4. — Bei आभास ad. „Schein." — S. 43 ad. आरण्यक (von अरण्य) adj. (fem. ण्यका und ण्यिका) sich auf das Waldleben beziehend 9, 39. — S. 45, 1 ad. आस्रव (Vb. स्रु) adj. वा fem. nachgiebig, gehorsam 191, 8. sbst. msc. Versprechen; Leid; Fehler. — S. 46, 1, 14 l. „Eigenschaftswort" statt „Concretum." — S. 49, 1, 9 ad. „melden 53, 4; 58, 12 (Gen.)." — S. 50, 2, 12 bei ईषा ad. „fem. ईषा Deichsel eines Pflugs, Wagens 34, 14." — S. 51, 2 bei उच्छ्राय ad. „Zunahme, Ausbreitung 173, 31." — Bei उत्सृज् ad. „strömen lassen 170, 6." — S. 54, 1, 21 ad. उद्घाटितज्ञ s. 2. घट्. — ebds. 24 bei उद्देश ad. „das Ausdrücken" vergl. Müller ZDMG. VI, 6. — S. 56, 2 bei उपस्कर vergl. सूपस्कर. — bei उपस्थ ad. „im ntr. Nähe; Abl. „von" (vgl. den Gebrauch von सकाश) 35, 3." — S. 57, 1 bei उपाधि ad. „Bedingung" Müller ZDMG. VII, 291; 299. — bei उभयतस् ad. „in beiden Fällen." — S. 58, 1, 16 l. „Hochzeitsschnur." — ebds. Z. 28 ad. „gross 236, 12." — ebds. Col. 2, 13 ad. „Meteor 183, 38." — S. 61, 1, 31 l. Acc. Gen. und Abl. 182, 4. — Col. 2 bei ऋफ् ad. „vgl. रिफ्"; und bei ऋष् ad. „vgl. कष्. — S. 66, 2 bei कट् und 67, 1 bei कड् l. „Aor. ohne Vriddhi (§. 849, 2 Ausn.)." — S. 67, 1 bei कण्टक ad. „Verbrecher 144, 115." — S. 68, 1, 7 l. „auf keine Weise = nie." — Z. 13 ad. „Rede 160, 54." — S. 69, 2, 4 ad. „zur Liebe verlocken 149, 30." — S. 70, 1, 3 ad. „कम्बू msc. Armband." — ebds. bei करण ad. „vergl. Müller ZDMG. VI, 221; 223." — bei करण्ड del. „Geflecht" und l. „(in Bhvr. den Korb aller Listen enthaltend)." — S. 71, 2 bei 2. कल् ad. „sehn, erkennen 242, 83; tragen, haben"; — del. „bekannt" und vgl. धैर्यकलित. — ebds. Z. 4 v. u. l. „befestigen 239, 45, zurückziehn." — S. 72, 1, 4 l. „82 (lieblich tönend)." — S. 73, 2 bei कष् ad. „vergl. कृष्." — S. 74, 1, 5 ad. „eher von einem alten Intensiv *काकल् von कल्." — S. 75, 1, 1 v. u. ad. „s. n. zu 180, 13." — S. 76, 1, 7 ad. „Müller ZDMG. VII, 294." — S. 76, 2, 29 ad. „Scheiterhaufen 108, 13." — S. 79, 2, 27 del. „कृत्स्न u. s. w." — Z. 28 ad. „adj. (vom vor.) schlecht 153, 12." — S. 89, 2, 5 ad. „252, 87." — S. 94, 1, 2 ad. „Verzug 108, 21." — S. 97, 1, 17 ad. „vgl. Anm. zu 260, 176." — ebds. 2, 31 ad. „Zuflucht 8, 22." — S. 107, 2, 12 hinter „Wolke" ad. „und Körper 277, 377." — S. 125, 2, 21 ad. „geloben (Parasm. ep.)." — S. 146, 1, 4 v. u. ad. „die Fähigkeit ohne irgend ein Hinderniss alle Wesen und Dinge des Weltalls zu sehn Burn. Lot. d. l. b. l. 821." — S. 170, 2, 10 ad. „Müller ZDMG. VI, 224." — ebds. Z. 6 v. u. ad. „Bestimmtheit Müller a. a. O. VI, 229." — S. 177, 1 bei पक्ष ad. „Theil, Müller a. a. O. VI, 229 n. 2; 233 n. 3." — S. 182, 1 bei पदार्थ ad. „vgl. Müller a. a. O. VI. 4. 10 ff." — S. 184, 1, 1 ad. „Überlegung Müller a. a. O. VI, 229 n. 2." — S. 188, 1, 4 ad. „künstlich hervorgebracht" Müller a. a. O. VI, 27. — S. 201, 2 bei प्रतिज्ञा ad. „Behauptung Müller a. a. O. VI, 232. VII, 307"; bei प्रतिपक्ष ad. „Müller ebds. VII, 290." — bei प्रतिभा Burnouf Lot. d. l. b. l. 299. — S. 202, 2 bei प्रत्यक्ष ad. „sinnlicher Eindruck Müller ZDMG. VI, 220." — S. 204, 2, 29 hinter Ind. streiche die Klammer und setze statt dessen „mit Ablat.

Siddhânt. Kaum. 39 a." — S. 205, 1 bei प्रमाण ad. „Mittel zum Wissen Müller ZDMG. VI, 234; VII, 298." — bei प्रयत्न ad. „Willen." — Col. 2 bei प्रयोग ad. „dramatische Aufführung." — S. 206, 2, 28 ad. „Auseinandergehnmachen." — S. 214, 1 möchte बाहुदण्ड wohl Kmdhâr. nach §. 656, III sein „mit einem Stock zu vergleichender Arm"; der Sinn ist vielleicht: „den Arm (stramm) wie einen Stock lang ausstreckend." — S. 217, 2 bei भट्ट ad. „Müller ZDMG. VII, 299." — S. 220, 2, 4 ad. „Müller ebds. VI, 10, 2." — S. 230, 2, 7 vgl. Müller ebds. VI, 26 insbes. 219. — S. 236, 2, 1 ad. „प्रमेय Gegenstand des Erkennens, Müller ebds. VI, 4; 234." — S. 238, 1, 1 v. u. l. „मरीचि." — S. 253 ad. bei योग „Anschirrung (des Wagens) 4, 17."

Ich benutze diese Gelegenheit, auch einige Verbesserungen der „Ersten Abtheilung: der Grammatik" anzuknüpfen.

S. 34 Z. 23 hinter „Causalia" ad. „und Themen der Xten Conj.-Cl. und Denominativa auf इ (अय)." — S. 39, 5 l. „तितउ." S. 41, 9 del. „स्रु bis सूर्त." — S. 46, 7 v. u. l. „Consonanten, ausser Halbvokalen, anlautenden und wenn gar kein Suffix antritt, aus." — S. 48, 24 l. „2. स्रंसु ध्वंसु und die davon (nach S. 131, O) abgeleiteten स्रसु ध्वसु verwandeln sich u. s. w." — S. 49, 8 l. „Ein consonantisch auslautendes Thema." — S. 46, 4 v. u. l. „vor ह." — S. 60, 2 l. „इडायास्." — S. 62, 21 l. „नश्रा." — Auf der Tafel zu S. 63 unter den Veränderungen von auslaut. न् l. „ञ्श्र" (statt ञ्श्र). — S. 71, 9 v. u. l. „चकास् und कास्." — S. 78, 17 ist hinter §. 149 zu setzen „I" und S. 79, 15 statt 5 „II." — S. 79, 11 hinter मी ad. „IV. IX Conj.-Cl." — S. 80, 11 del. „गा (I. III)." — S. 81, 5 hinter „derivirte" ad. „(ausser Intensiv I, welches der Analogie des Vb. folgt, aus welchem es gebildet ist)." — S. 85, 15 hinter „nachfolgenden" ad. „wurzelauslautenden." — S. 87, 13 del. „auslautend." — ebds. 19 l. „चोकुच्य." — S. 91, 3 v. u. l. „wird der letzte Vokal eines Verbalth. (ausser den durch इ (अय) derivirten), wenn er gunirbar, gunirt, z. B." — S. 92, 15 l. „193." — Z. 20 l. „149." — S. 94, 4 l. „200" (statt 199). — Z. 18 del. „IV." — Z. 30 l. „149." — S. 101, 11 l. „श्रायि." — S. 110, 9 del. die Bem. und vergl. Chrestom. Noten S. ३०८ zu 88. — S. 113, 20 l. „लू." — S. 116, 1 v. u. l. „277." — S. 117, 14 l. „γ)" statt c). — S. 118, 5 l. „hinter Caus. von रुह्." — S. 119, 22 l. „252 und 5, b" (statt 6). — S. 131, 27 l. „सुमनु" und Z. 35 l. „तनू" (statt तनु). — S. 132, 11 l. „6" (statt b). — S. 139, 22 del. „लोकंपृणा" und vergl. Verbess. zu S. 115. — S. 140, 23 l. „149" (statt 148). — S. 141, 22 l. „विष्फार." — S. 143, 3 l. „मृदङ्ग." — S. 145, 1 v. u. l. „294" (statt 284). — S. 146, 25 l. „333" (statt 303). — S. 150, 6 del. „शायसान." — S. 154, 12 l. „दूविषाम्." — S. 159, 2 l. „यायजूक" und Z. 10 „सर्जूर:." — S. 167, 5 v. u. l. „वाग्मलम्." — S. 168, 13 l. „इन्धू." — S. 170, 4 v. u. ad. „Gebr. §. 318." — S. 171, 8 v. u. l. „किकिंदिवि." — S. 172, 8 v. o. l. „(vgl. §. 33, c)" statt „(gegen §. 32)." —

S. 176, 24 l. „nr. 1 (कृ).“ — S. 178, 13 v. u. l. „अनडुह्.“ — S. 181, 10 l. „432.“ — ebds. 17 l. „औदशुहि.“ — S. 183, 13 l. „अभोज्ञ.“ — S. 184, 23 l. „कर्कन्धुमती.“ — S. 185, 2 v. u. l. „निधान.“ — S. 186, 4 v. u. l. „तामपर्णी.“ — S. 190, 19 l. „491“ (st. 481). — S. 191, 23 l. „अमावस्या.“ — ebds. 29 l. „रेवती“ u. Z. 33 „उपनीवि.“ — S. 194, 14 l. „nr. 12 (ठञ्).“ — ebds. 16 l. „496.“ — S. 195, 10 l. „परिषद् (V. L. पर्षद्).“ — ebds. Z. 12 l. „§. 520, b.“ — ebds. Z. 8 v. u. l. „आपर्वणिक.“ — S. 200, 1 l. „धौरेय.“ — S. 203, 22 l. „प्रयोग“ (statt पय०). — ebds. 27 l. „B“ (statt b). — S. 204, 6 l. „548. 549.“ — ebds. 14 l. „चातुर्मासक und चातुर्मासिन्.“ — S. 206, 13 v. u. l. „ऊह“ (st. ऊह्). — S. 212, 13 v. u. l. „तमिस्र“ (st. ०स्रा). — S. 213, 24 l. „विद्वस् वि०.“ — S. 218, 6 v. u. l. „Vokal an (incl.) vor vokalisch oder mit य् anlautenden Suffixen ein, z. B.“ — S. 222, 21 l. „nr. 16“ (statt 15). — S. 223, 23 l. „459“ (st. 549) und „460, 6“ (st. 5). — S. 224, 13 v. u. l. „द्रापिउन्नायन.“ — ebds. 7 v. u. l. „435, 11.“ — ebds. 4 v. u. l. „Ausn. h“ (st. g). — S. 227, 15 l. „und zugleich mit सर्व.“ — ebds. 6 v. u. l. „nr. 1.“ — ebds. 4 v. u. ad. hinter § „433.“ — S. 228, 4 v. o. l. „वैतृष्ण्य०.“ — ebds. 9 l. „वितेतृ.“ — S. 229, 19 l. „रौहिणेय.“ — ebds. 26 l. „526“ (st. 520). — S. 231, 10 l. „537, XXXIII.“ — ebds. Z. 11 l. „535.“ — S. 234, 9 v. u. l. „575“ (st. 574). — S. 243, 2 ad. hinter nr. 2 „s. §. 563, V.“ — S. 245, 4 l. „§. 618.“ — S. 246, 3 v. u. l. „अञ्जन“ (st. मज्जन). — S. 249, 16 l. „auslautend“ (st. anlautend). — ebds. Z. 24 l. „ईप“ (st. ई). — S. 251, 11 v. u. l. „अहोरात्रो.“ — S. 253, 7 v. u. l. „634“ (st. 635). — S. 256, 5 l. „vgl. §. 660“ (st. 641). — S. 264, 4 v. u. l. „सट्टा.“ — S. 273, 2 v. o. l. „गुरुकपठ.“ — S. 274, 4 l. „दुर्भगा.“ — S. 280, 1 v. u. l. „अन्तेवासिन्.“ — S. 286, 1 v. u. l. „690“ (st. 600). — S. 289, 4 v. u. l. „अयस्कान्त.“ — S. 292, 10 v. u. del. „§. 714.“ — S. 293, 22 ad. hinter 493, c „440.“ — S. 296, 1 v. u. zu Ende setze „Komma“ statt des Punktes. — S. 298, N. 3, Z. 7 del. „eine.“ — S. 300, 20 l. „पुनर्भ्वास्.“ — S. 306, 9 l. „§. 813, I, 2.“ — Auf der Tabelle zu §. 762 nr. 59 Dat. l. „अतिचम्वे.“ — S. 332, 14 ad. hinter Casus „Plur.“ — Auf der Tabelle zu §. 766, in nr. 11 Nom. Sing. l. „एषस्“ und in nr. 15 Nom. Plur. Ntr. l. „एनानि.“ — S. 337, 15 in der Ueberschr. l. „776, V.“ — S. 342, 1 l. „S. 309 n. 1“ (st. 300). — S. 345, 7 v. u. ad. „Abl.“ — S. 353, 14 l. „auf अ oder ein nach §. 795, I अ absorbirt habendes आ auslauten.“ — S. 354, 5 l. „धर्व.“ — ebds. 9 l. „क्लिन्द्.“ — ebds. 18 hinter धाव् ad. „(arbitr.)“ — S. 355, 7 bei II ad. „अंग् bildet अग्य.“ — S. 357, 13 hinter Pr. Sing. ad. „und Imperat. Sing. 3.“ — ebds. Z. 20 del. von „व्यतिषे“ an bis „Ntrag.“ — S. 369, 4 l. „132“ (st. 139). — ebds. 9 del. „रे.“ — S. 379, 16. 17 del. „आसे ०सिषे und अभूवे.“ — S. 383, 19 l. „रेपि (Caus. von री) रिप्.“ — S. 389, 4 v. u. l. „अगृह्.“ — S. 392, 14 v. o. l. „अघूक्षम्“ (statt अगूहम्). — S. 394, 1 ad. „स्विद्.“ — ebds. 19 l. „857.“ — S. 395, 9 v. u. l. „स्तृप्.“ — Auf der Tabelle zu §. 381 ff. l. im Aor. XI Atm. Pl. 3 अदिक्षन्त (statt ०क्षत), im Precat. Atm. Sing. 3 l. „नेषीष्ट und im Fut. I Par. Du. 1 नेतास्वस्.“ — S. 404, 1 v. u. l. „ताग्.“ — S. 405 n. 8 l. „मुच्यसे.“ — S. 407, 11 u. 12 hinter „inlaut.“ ad. „und anlaut.“ — S. 408, 16 l. „2., des fünften a. श्रि श्वि कम्

(welches auch aus कामि X Conj.-Cl. bilden kann, vgl. b) und ग्रस् (IV Conj.-Cl.). — b., die Verbalthemen auf इ." — S. 408 n. 3 Z. 4 l. „दूशाहे." — S. 409 n. Z. 4 l. „बबाधिष्ये" (statt बहनिष्ये). — S. 416, 10 l. „149" (st. 150). — ebds. n. 15 del. „सूर्त." — S. 419 n. 3 Z. 3 ad. „अज्ञ् (mit Beachtung von §. 154, 2, 2)." — S. 423, 9 ad. „कु गु धु नु (alle VI Conj.-Cl.)." — S. 427 n. 5 Z. 1 l. „§. 154, 2" und del. व्यचित्वा; व्यच् bildet विचित्वा. — S. 430, 7 bei क्षि ad. „vernichten." — S. 433 bei इ ad. „199." — ebds. bei ईक्ष् ad. „275 und ईक्ष् §. 789, V." — bei उ ad. „186." — ebds. Z. 2 v. u. l. „ऊर्णु und ad. „789, I." — S. 434 bei ऋत् ad. „914, III." — ebds. Z. 4 l. „896" (statt 986). — hinter कपा् l. „202" (statt 292). — Z. 19 l. „कुन्थ्." — S. 435 Z. 11 v. u. l. „गुज्" (st. गुध्). — ebds. Z. 6 v. u. bei गै ad. „865; 901." — S. 436 bei चकास् ad. „836." — ad. „चुट् §. 149." — ebds. 6 v. u. l. „914" (st. 915). — S. 437 bei दरिद्रा ad. „800." — bei दिप् ad. „844." — S. 438 bei दृश् ad. „912." – bei देप् ad. „844." — bei ध्वंस् ad. „858." — S. 439 bei बध् l. „856" (st. 853); bei बन्ध् ad. „912." — bei बल् l. „208" (st. 820). — bei बोभ् l. „844." — bei ब्रू ad. „819." — bei भी ad. „894." — bei भू l. „891" (st. 801). — S. 442, 1 v. u. l. „856" (st. 586). — S. 443, 16 l. „व्यकक्" (st. व्यकक्). — bei सिव् l. „845" (st. 844). — S. 444, 8 l. „स्तूप्." — bei स्तुभ् l. „35" (st. 45). — bei स्नह् l. „858" (st. 848). — bei स्रु l. „856" (st. 866). — S. 446, 4 v. u. ad. hinter 6 „v. u." und l. „5" (st. 13). — ebds. Z. 3 v. u. l. „2" (st. 6). — S. 448, 6 ist die Angabe zu Z. 8 irrig (vergl. oben S. 368 zu 3 ff.).

Damit die Citate im Glossar, welche sich, wie S. 2 bemerkt, auf die Vollst. Gr. beziehen, auch von denen benutzt werden können, welche sich meiner nächstens erscheinenden „kurzen Grammatik" bedienen, folgt hier die gegenseitige Correspondenz der Paragraphen:

Vollst. Gr.	Kz. Gr.	Vollst. Gr.	Kz. Gr.
1. 2.	1—6	33—51	22
3	7	55	31 Bem. zu 3
4	8	56—58	23. 172. 193*
5	9	59. 60	24*
6	10	61. 62	25. 26*
7	11	63	27
9	12—14	64. 65	28*
11	15	66, 1. 2	30*
16	16	66, 3	29*
17	17	66, 4	30*
22	18	66, 5	31*
23—30	19. 20	68	32
32	21	70	33

*) und überhaupt an den betreffenden Stellen der Wortbildung.

Vollst. Gr.	Kz. Gr.	Vollst. Gr.	Kz. Gr.
71	34	175—178	105. 106
72	35	181	102
73	36	182. 183	108. 122
74	27	184	109. 110
75	37	185	111—113
77	15	186. 187	114. 115
78. 79	194. 480	189	116
80—82	172.175.180.327*	190	118
83, 2	44	191. 192	117
86. 87	38—40	193. 194	118. 119
88	41	195	120
89	42	196	117
90	43	197	123
93. 94	45	198	123 Bem.; 12
95	46	199	125. 126
96	47	200	127
97. 98	48	201	128
99	49	202—207	129—132
101—103	50	208	133. 134
104—110	51	211	120.132.168.248.296*
113. 114	52	212	136
115	53	213—223	137. 138
116—134	54—59	224—232	139. 140
135—145	60—80	233	141
146	81	237	117, III *
147—161	an den betreffenden	238	141 Bem.
	Stellen der Wort-	239	142
	bildung insbesondre	240	143
(155. 156	116. 282. 283. 293	241	144
157—161	87. 89 *)	242—245	145
162. 163	82. 83	246	146
164. 165	84. 85	249—425	403—413
166	101	426—617	414—417
167	90. 91	618—626	418—422
168	92	627—636	423—427
169	93—98	638—651	428—430
170	99	652. 653	431—433
171. 172	100	654—657	434
173	103. 104	658—661	435

*) und überhaupt an den betreffenden Stellen der Wortbildung.

Vollst. Gr.	Kz. Gr.	Vollst. Gr.	Kz. Gr.
663—677	436—438	813	165. 183. 197. 201.
678—682	519		164 Bem.
683—685	439	814	16[illegible]
686—715	440—446	815	197. 184
716	447	816—820	193. 1[illegible]. 205—207
717—762	447—498. 502	821	197, 12. 17
763	499—503	822—824	166; 169; 172; 175; 179; 180; 184; 187; 195; 197; 198; 201; 205
764	504		
765	505		
766—769	506		
770. 771	507	826—834	210—244
772	508. 509. 518	835	246—248
773—776	510—513	836	245
777	514	837	249
778	515	839	250
780	516	840	251—255
781—787	517—522	841	256. 257
788. 789	147	842—846	258—270
790	148	847—851	271—286
791	246	852	287. 288
792	149	853	289. 290
793	151	854	291
794	152. 165—182	855—858	251—290
795	166—168	859—863	292
796	169—171	864—868	293—296. 311—324
797	172—174	869	293—303
798	153. 183—207	870	293—296. 304—309
799	200	871	310
800	193—197	872—876	325—336. 354
801	193. 201—204	877	337. 338. 354
802	187—190	878—883	339—344. 347. 354
803	193. 198—200	884	345—353. 354
804	187. 191. 192	885—888	355. 357. 366—368
805	184—186		370
806	193. 201. 205—207	890—892	358—364. 369. 370
807	150	893	365
808	155. 156	894—900	371—379
809	158. 159	901—907	380—388
810	160—163	908—916	389—399
811	157	917—920	400—402